

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

~~Depth 160~~

Σ . 4. 160

2941 e. 306

P. VIRGILII MARONIS

OPERA OMNIA,

VOL. V.

P. VIRGILII MARONIS

OPERA OMNIA

EX EDITIONE HEYNIANA

CUM NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

EXCURSIBUS HEYNIANIS

RECENSU EDITIONUM ET CODICUM

ET

INDICE LOCUPLETISSIMO

ACCURATE RECENSITA.

VOLUMEN QUINTUM.

F

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.

1819.

ÆNEIDOS

LIBER I.

1 *Ille ego, qui quondam gracili modulatus ævena*] In nobilissima, maximeque celebri Poëmatis Virgiliani parte, non otiose plerique omnes quærant: Sitne inde exordium a quatuor illis versibus, quos veterum quorundam censura constat esse detractos: an illis præteritis, ab eo loco incipiendum, *Arma virumque ceno*. Sane quantum ad antiqua pertinet exemplaria manu scripta, nullum adhuc inveni, ubi principium Æneidos a quattuor illis versibus desumeretur: verum separatim in codicibus aliquot præscripti habentur. In plerisque vero, iisdemque antiquioribus, ne inveniuntur quidem. Sed fuerint sane Tuccæ Varique censura sublatis; eo tamen consilio fuerant a Virgilio præpositi, ut legerentur. Id quod in aliis etiam operibus non injuriose factitasse deprehenditur, dum in Bucolicis, Eclogarum, quas prius edidisset, mentionem facit, ut in Daphnide, *Hæc nos Formosum Corydon ardebat Alexia*. Hæc eadem docuit, *Cujum pecus, ex Melibæi?* Et quum Georgicon libris finem imponeret, Bucolica a se scripta citavit, *Carmina qui lusi pastorum, audaxque juvenis, Tityre, te cecini patula sub tegmine fagi*. Et ne cui de nomine quoque ambigendum esset, id in carmine curavit inserendum, *Ille Virgilium me tempore dulcis*

alebat Parthenope. Nam nisi ea fuisset cura, satis erat dixisse, *Ille me tempore dulcis alebat Parthenope*. Pari vero ratione, visum est illi tertium hunc ingenii felicissimi conatum, duobus illis prioribus adnectere: ut unum quasi corpus insolubili vinculo colligatum, cum nominis sui æternitate a furacitatis injuria, quæ tunc nimium impudenter in aliorum labores grassabatur, incolume servaretur. Visum tamen est posteritati, confirmata jam tanti Poëtæ fama, in Tuccæ Varique sententiam descendere. Bonaque hominum pars nimirum, *arma virum, Æneidos principium* agnoscant, eo potissimum argumento, quod citaturus Persius Poëta Virgilianam Æneida dixerit, '*Arma virum, nonne hoc spumoso*.' Quodque Val. Martialis, '*Protinus Italiam concepit, et Arma virumque*.' Quod Sex. Propertius, '*Qui nunc Æneæ Trojani suscitavit arma*.' Multa illi præter hæc ex aliorum Poëtarum tam Græcorum quam Latinorum parodia afferre solent: ut Virgilium in exordiendo, non tam Veteres imitatum ostendant, quam alios etiam imitatores habuisse. Sed enim fuerit ea Persii sententia: intellexerit illud Æneidos esse principium, Valerius Martialis: censuerint eos versus quattuor tollendos, Augusti Octavianæ temporibus erudit

virī: magis tamen ego unius Virgillii iudicium æstimarim, quam Criticorum omnium censuras, quantumlibet acres: quum is præsertim ex eruditorum præceptis, non fumum ex fulgore, sed ex fumo dare lucem cogitaverit. Adde, quod versus illi a Persio et Martiale citati, non sunt idonei, qui tale esse principium indicent. Sex. vero Propertium quis non videt, dum inscriberet, 'Qui nunc Æneæ Trojani suscitāt arma,' ad conjunctum illud Virgilianum carmen respexisse: quod eadem pene verbis est, 'at nunc horrentia Martis Arma, virumque cano.' *Pierius.*

Ille ego, qui quondam, &c.] Proponit et dividit, et sese commendat, quod neque ludicra, neque turpia, sed spectata elegerit. *Donatus.*

Ille ego, qui quondam, &c.] Videtur et hoc initium ductum ab illo Theocr. *Δάφνις ἔχον ὅδε τῖπον ὁ τὰς βόας ἴδε νομίζω* et Eurip. in Hipp. *Ὅδ' ὁ σκυρὸς ἔχῃ, καὶ θεοστέτυρ, Ὅδ' ὁ σφαιροσφύρ πύρραυς ἐπερέχων Προδύττον ἐς ἔδην στείχον κωδύκας Ὀλέας βίονας.* Pari et forma Sophocl. in Ajac. *ἔχῃ δὲ κείνος* et *ἔχῃ δ' ὁ κείνον παῖς* et in Tyranno, *ἔχῃ δ' ὁ δ' ἐνθάδε*: hoc est, ille ego, quem patrem interfecturum oracula canebant: et in Colono, *ὁ δ' ἐκείνος ἔχῃ.* *Germanus.*

Ille ego, qui quondam] Etsi homines, cætera non indocti, calide disputant, et argumentis ingeniose excogitatis pervicisse existimant, quattuor hosce versus Æneidi quasi anteambulones, a Virgilio neque factos, neque maiestate huius Operis dignos: tamen haud scio, an tanti ea debeant æstimari, ob quæ vel Servii Donatque majorum gentium (ut sic dicam) et veteris ævi Interpretum, vel huius etiam sæculi classicæ notæ Senatorum, iudicia rescindantur. Quicquid sit, certe P. Nannii, J. Parrhasii, Nasc. Nascimbennii, L. Hortensii, Germ. Valent. G. Pimontii, Fabricii, aliorumque Poëtæ nostri Interpretum, et qui

denique Poëticæ candidatis instar omnium fuerit, *Jul. Cæsaris Scaligeri* iudicium, qui (Poët. v. c. ult.) hos versus et genuinos, atque in loco positos, argumentis vincunt; negligere, aut in ordinem redigere, legitimo Eruditorum Senatui probari, opinor, vix poterit. Varus autem et Tucca, quibus Æneida corrigendam dederat Cæsar Augustus, quam recte fecerint, quod versus istos detraxerint, iudicent qui plus Tuccæ et Vari, quam Maronis tribuunt iudicio. Sane Scalliger clare profitetur; eos, qui hæc carmina abstulere, suam facere Æneida, non Maronis. Quem virum ego quidem, vel in Poëtica, audiendum inprimis censeo. Quod enim ille, de Donato dixit, *Virgilii autem esse*; id ego pari fiducia aut etiam majori, de Scaligero dixerim. Observetur autem, quam humili sermone forma exorsus, cum ipsa rerum, quæ tractabit, natura, altius atque altius dicendo adsurgat: ut possis existimare, ipsum Poëtam hac triplici orationis figura ianuasse, Georgica Bucellicis, et Æneida Georgicis tantum præstare, quantum secundus versus distat a primo, quartus a secundo. *Tamēn.*

Gracili avena] Sic et Propert. II. *graciles musas vocat*: 'Hic me tam graciles vetuit contemnere musas.' *German.*

Modulatus avena Carmen] Tibul. I. II. 'Et satur arenti primum est modulatus avena Carmen.' Certe Orpheæ imitatus Maro, qui Argonauticam principio compendiosa enumeratione opera sua est complexus et professus, brevi snæcephalæosi sua quoque distinxit et comprehendit, ne (ut Nannii sequar iudicium) aut plagiarii, a quibus olim vexatus fuerat, sacrilegio versus divinos sublegerent, sibi que scriberent, aut eos falsarii adulterare auderent. Tucca tamen post Virgilii mortem, nullo discrimine principium hoc recidere est aggressus, quod ab utrisque nihil esse metuen-

dum videret, jam temporibus Augusti integro Poëmæ et opere Maronis, sub germano auctoris nomine divulgata, et recognito. *Idem.*

2 *Vicina cœgi*] Pleraque, quas vidi, editiones post cœgi, distinctionem habent; sed Henr. Stephanus nullam hic interpunctionis notam considerare in Scholiis Virgilianis monet: conjungenda quippe esse *arva vicina*. Quod agriculturam tractaverit post Bucolica, asseritur iis verbis: *egressus silvis*. In silvis enim pascabantur pecora, ut ex Turn. I. 5. id. notum est satis. *Emmenes.*

3 *Quamvis avide*] Pro *quantumvis*. *Lauret.* II. 'quia quamvis effera proles Officiis debet molliori victa parentum.' *Germanus.*

Quamvis avide] Vel cuique etiam avidissimo: quantumvis cupidissimo; *amare Parrhasio*. Particula *quamvis*, ita usurpatur et a Catullo Carm. XII. 'Quamvis sordida rea et invenusta est,' id est, admodum sordida res est. Et a Plauto, *Menæch.* II. 2. 'Quamvis ridiculus est, ubi uxor non adest.' Id est, nihil eo magis ridiculum ne optari quidem potest. *Tambman.*

Avide] Aristoteles *Polit.* VI. 4. loquens de agricolis, *μᾶλλον ὀρέγονται τῷ κέρει ἢ τῇ τιμῇ*: *lucrum potius quam honorem appetunt*: subjicit deinde

rationem. *Corda.*

Parerent] Ita Plinius II. 68. terram vocat *cucillam*, et *faundam*. Et Cyprianus contra Demetrianum, eisdem dat *obsequium* et *servitum*. *Senec.* de Tranq. c. 15. 'Fertilibus agris non est imperandum.' et *epist.* 49. 'Vester villicus regnet.' et post paucos: 'Fundus, quod aliquando imperium vocabatur.' *Idem.*

4 *Horrentia*] Horror quoque ad arma, ad bella pertinet: imo ad nullam rem aliam signatus. Inde Horat. Sat. II. 1. 'horrentia agmina.' et Carm. III. 3. Romam ipsam *horrentem* vocat, quia videlicet bello dat jura Medis. *Ennius Annal.* VIII. 'Horrentia tela virorum.' Calaber I. *πόλεμος, τὸν περ τρομέουσι καὶ ἄνθρωποι*: *Bellum, quod viri horrent*. *Idem.*

Horrentia Martis Arma] Versus quia quartus cohæret cum quinto, *Arma virumque*, &c. non spurius esse quatuor qui præcessere concluditur a Roberto Stephano; netulas interjiciendas arbitratur inter quartum et quintum. Non tamen eorum sententiæ subscribitur. Hujus quippe exordii, *Arma virumque cano*, non autem illius, *Ille ego, qui quondam*, &c. meminerant veteres, ut paulo post attinigo hanc controversiam. *Emmenes.*

5 *Arma virumque*, &c.] Multi varie disserunt, cur ab armis Virgilius coeperit, omnes tamen in hoc assentire manifestum est. Cum enim constet aliunde eum sumpsisse principium, sicut in præmissa narratione monstratum est, intelligamus tamen per arma bellum significasse, et est tropus Metonymia. Nam arma quibus in bello utimur, pro bello ponunt. Sic toga, qua in pace utimur, pro pace ponitur: ut Cicero, 'Cedant arma togæ,' id est, bellum paci.

Arma virumque] Figura usitata est,

ut non eo ordine respondeamus, quo proponimus. Nam prius de erroribus *Æneæ* dixit: post de bello. Hac autem figura etiam in prosa utimur. Sic Cicero in Verrinis, 'Nam sine ullo sumptu nostro, coriis, tunicis, frumentoque suppeditato, maximos exercitus nostros vestivit, aluit, armavit.' Nonnulli autem hyperbaton putant, ut sit sensus talis, *Arma virumque cano, genus unde Latinum Albanique patres atque alia mania Roma: mox illa revoces, Troja, qui primus ab oris*. Sic enim causa operis declara-

tur, cur agentibus fati in Latium venerit.

Alii ideo *Arma* hoc loco proprie dicta accipiunt; primo, quod fuerint victricia; secundo, quod divina; tertio, quod semper armis virum subjungit, ut, *Arma virumque ferens*; et *arma acri facienda viro*; et est poeticum principium professivum, *Arma virumque cano*. Invocativum, *Musa, mihi causas memora*. Narrativum, *Urbs antiqua fuit*: et professivum quatuor modis sumsit, a Duce, *Arma virumque cano*: ab itinere, *Troja qui primus ab oris*: a bello, *Multa quoque et bello passus*: a generis successu, *Genus unde Latinum*. Servius.

Arma] Scutum et reliqua quæ *Æneæ* fabricavit *Vulcanus*. *Donatus*.

Arma virumque, &c.] Initium hoc *Arma virumque*, adeo auspiciatum est, ut qui velint *Æneidem* Maronis signare, signent illam per duo hæc verba. Hi sunt *Martialis* VIII. 46. et XIV. 185. *Ovidius* Trist. III. *Persius* Sat. I. demum *Ansonius* *ῥαπιδόους*. Qui non tam avide arripuissent initium hoc, si quid in illo minus probe dictum adnotassent. *Cerda*.

Arma virumque cano] Quod distributæ Propositionis est proprium, id fecit hic Poëta. Cum enim tria sint necessaria Distributioni; Brevitas, Absolutio, Paucitas: *Brevitatem* quidem obtinuit, quando duobus verbis totum Opus in membra totidem partitus est: *Absolutionem*, quando omnia necessaria Distributioni genera, quæ in his duobus verbis intelliguntur, partesque totius Operis sustentant, complexus est: *Paucitatem*, quando partes non expressit; cum genera proposuerit. Habent autem Poëta liberam in Propositione ordinandi licentiam; ut et in exsequendi: nec peccat *Virgilius*, quod primum *Rem*, deinde *Personam* posuerit: nec, quod *ῥοτόπος ὑπόθεσις* secutus, *Arma* quidem primam proposuerit, postremo autem executus sit. Quippe sex

prioribus Libris *Virum*, id est, errores *Æneæ*; posterioribus demum, *Bella* ejusdem descripsit. Atque in illis quidem Vitæ Civilis ac privatæ; in his heroïci Bellatoris exemplum ac speculum exhibuit. *Homerum* vero sic imitatus est, ut cum *Brevitate* et *Gravitate* potissimum superarit. Quam enim ille *Ἰλίου περὶ ῥαχὺς* in *Ulysæ* XIV. libris expressit, noster sex prioribus; quam ille *Ἰλίου περὶ ῥαχὺς* in *Achille* totidem libris, noster itidem sex posterioribus. Tradit *Fabius* l. III. Poëtas reddere auditores sibi *Benevolos*, Musarum invocatione; *Attentos*, proposita rerum magnitudine; *Dociles*, summa celeriter comprehensa. Noster fecit. In hac autem Præfatione, præter Musæ invocationem, triplex etiam emergit benevolentie locus. Primus ex personis Poëta: alter a rebus ipsa, quæ præclaras elegerit: tertius a persona *Æneæ*, quem *ἑρπύλλης* *Virum* appellat: nempe *acrem virum*, ut eundem *Vulcanus* indigitat, VIII. 441. quo modo et *Homerus* *Ulyssem*, *ἄρδρα μὴ ἔρπεε, μούνα*. Primum igitur auditores facit dociles, re breviter comprehensa: deinde, quia summa docilitas ex attentione comparatur, cum proposuisset, *Arma virumque cano*; subdit statim, '*Trojae qui primus ab oris Italiam fato*,' et quæ sequuntur, quæ verba ad attentionem mire efficacia sunt. *Virum*, inquit; non quemvis virum; sed illum e *Troja*: illum, qui *Romani Imperii* auctor esse meruerit: illum, qui terra marique jactatus fuerit: illum, qui iram *Junonis* et reliquorum deum factiones animo forti pertulerit. Nec audiendi sunt, qui *Arma* de scuto illo a *Vulcano* *Æneæ* fabricato intelligunt: neque illi, qui *Arma virumque*, interpretantur *armatum virum*, ex figura, quæ Græcis *ἑρπύλλης* vocatur, quemadmodum de singulis luculenter disputat *Nascimbenius*. *Tautmann*.

Arma virumque cano] *Genium*

quod a Marone nostro profectum est principium, ad quod alludere videtur Martial. epigr. xiv. 185. 'Accipe facundi Calicem, studiosæ, Maronis, Ne nucibus positis, Arma, virumque canas.' Male in quibusdam edit. *nucis*, vel *nugis* legitur pro *nucibus*. Grande est exordium, quod rebus grandibus est conveniens, ut Casaub. ad Pers. Sat. i. 110. *arma virum*. *Virum* appellat, nomen quippe est honorificum: sic Ulysem indigitat Hor. Art. Poët. vs. 141. 'Dic mihi, Musa, virum captæ post tempora Trojæ, Qui mores hominum multorum vidit et urbeis.' est teste Vossio Inst. Poët. III. 4. *ἄρμα δούρ*, *arma virum* pro *virum armatum*: qua figura usus videtur Ovid. Trist. II. 533. 'Et tamen ille tuæ felix Æneïdos auctor, Contulit in Tyrios arma virumque toros.' In initio præterea carminis sui Poëtæ prosteri solent totius operis argumentum, ut observavit Turneb. Adv. IX. 31. et Torrent. ad Horat. de Art. Poët. p. 783. et universum poemata Virgiliannum, et hujus vestibuli suavitatem admiratur et commendat citatus Turneb. XVIII. 32. *Emmenens*.

Cano arma et virum] Sed armorum descriptionem primo propositam sequenti disputationi reservavit. *Doct.*

Virum] Non dicit quem: sed circumstantiis ostendit Æneam: et bene addit post *arma*, *virum*, quia *arma* possunt et aliarum artium instrumenta dici, ut *Cerealiæque arma*. *Cano* Polysæmus sermo est. Tria enim significat. Aliquando laudo; ut, *Regemque canebant*. Aliquando divino; ut, *Ipsa canas oro*. Aliquando canto; ut in hoc loco. Nam proprie canto significat, quia cantanda sunt carmina. *Servius*.

Virum] Non sexus, sed excellentiæ. Ergo *virum* qui talia arma, et tam pulchra et habere et gerere potuerit, qui Romani imperii auctor esse me-

ruerit: qui Junonis inimicitias, et reliquorum deorum factiones superaverit: qui tot adversa mari perperis tolerando transierit. Nec erravit, si primo rem, deinde personam posuit. Nam Sallustius nulla metri necessitate coactus, primo rem, deinde populo Romano personam posuit. Virgilius in propositione liberam ordinandi habuit licentiam, exequendi vero alium ordinem tenuit. *Donatus*.

Cano] Cum paullo ante dixisset: 'gracili modulatus avena,' nunc illi opponit, *Cano*. Est enim hoc verbum longe illo præstantius: iccirco *Caliope* Musarum regina est; quia cæteræ *modulantur*, illa *cantit*: ut docet Scaliger, Poët. III. 26. et IV. 16. Propriam utique Poëtarum est, humanas actiones imitando canere, seu versus ad rithmum seu numerum compositos, cantando pronunciare. Est enim (sententia Scaligeri) Numeri anima sonus; ut corpus dictio. Nec tamen ista lectio sit in canticum dissoluta, nec psalmare effeminata. de qua C. Cæsar dixit; *Si cantas, male cantas: si legis, cantas*. Quippe Numerus est concinnitas orationis, apta rei] quæ significatur. atque a *cando* est *concinnitas*, non a *cirno*; auctoribus Prisciano et Scaligero, Poët. IV. 43. Operæ autem pretium fecerit, qui leget, quæ de hoc genere tradiderunt Fabius, I. 8. et præcipue lib. XI. 3. itemque Probus in Vita Maronis: et Scaliger Poët. IV. 47. nuperque adeo Guido Pancirollus, in Tractatu *Rerum nunc olim perditarum*: ubi docet, Actionem sive Pronunciationem, quæ eloquentia quædam corporis est, quasi fundamentum omnis gratiæ, in exilium missam, atque ita proscriptam, ut nemo eam hodie teneat, aut etiam investiget. *Taubmann*.

Trojæ] *Trojæ* regio est Asiæ, Ilium civitas est *Trojæ*. Plerumque tamen usurpant Poëtæ, et pro civitate, vel regionem vel provinciam ponunt,

Juvenalis, 'Et flammis Asiam ferro-
que cadentem.' Probus sit Trojam,
Grajæ, et Ajax, non debere per unam
i scribi. Servius.

Troja] Altera cum propositione di-
visio, ut ostendat, quid Æneas fatali
ratione compulsus, et quid extra fa-
tum perpressus sit. Fati enim fuit, ut,
relicta Troja, Italiam peteret. Ergo
crimine desertæ patriæ absolvitur.
Non potuit enim defendi, quæ fato
interitura erat: sed neque poena fuit,
quod sit Asia pulsus, sed gloria.
Nam minori detrimento affectus, ma-
jus est emolumentum consecutus, scilicet
ut Rom. imperium conderet.
Non ergo malo fatorum patriam per-
didit, sed, ne ab ea detineretur
Æneas, qui imperio Rom. constitu-
endo dignus auctor parabatur. Do-
natus.

Troja] Troja, proprie regio est
Asia; Ilium, civitas Trojæ (ut notant
Stephanus De Urbib. et Servius Ful-
densis); Pergamus, arx Ilii. Sed Poë-
tæ hæc indiscriminatim ponunt. Quo-
modo e Dardania, Ilio, et Troja urbs
una facta sit, docet Cælius Rhodig.
xviii. 34. Jam cur Poëta non dixerit
Phrygia, sed, Troja qui primus ab
oris: nec, Italiam profugus fato; sed
Italiam fato profugus, docet Scaliger
Poëtices iv. 48. Taubmann.

Qui primus] Primus non ante quem
nemo, sed post quem nullus, vel hic
primus princeps, vel optimus. Quæ-
rant multi, cur Æneam primum ad
Italiam venisse dixerit, cum paulo
post dixerit, Antenorem ante adven-
tum Æneæ fundasse civitatem. Con-
stat quidem; sed, habita temporum
ratione, peritissime dixit Virgilius.
Namque illo tempore quo Æneas ad
Italiam venit, finis erat Italiæ usque
ad Rubiconem fluvium. Cujus rei
meminit Lucanus, 'Et Gallica certus
limes ab Ausoniis disternit arva
colonis.' Unde apparet Antenorem
non ad Italiam venisse, sed ad Gal-

liam Cisalpinam, in qua Venetia est.
Postea vero, promotis usque ad Al-
pes Italiæ finibus, novitas creavit
errorem.

Plerique tamen questionem hanc
volunt ex sequentibus solvi; ut videat-
ur ob hoc addidisse Virgilius ad La-
vina littora, ne significaret Antenore-
m. Melior tamen est superior
expositio. Primus ergo non ante
quem nemo, sed post quem nullus;
ut, 'Tuque o cui prima furentem
Fudit equum, magno tellus percussa
tridenti': et, 'Hic mihi responsum
primus dedit:' vel laudative primus;
ut, 'Primus qui legibus urbem Fun-
dabit, Caribus parvis.' Servius.

Ab oris] Species pro genere; nam
oras terras generaliter debemus acci-
pere: sane præpositionem mutavit,
nam ex oris melius potuit dicere.
Idem.

Troja qui primus ab oris] Fædo et
ridiculo in errore sunt, qui Virgilium
existimant, nomen Æneæ consulto
hoc initio tacuisse: quia turpe cen-
seret laudare proditorem patriæ.
Quid ergo? de ejus laudibus tot li-
bros facere, enim toto opere cum
tantis præconis nominare honestum
fuit? ÆNEIS utique ab Ænea deflec-
titur: qui nisi pius ac probus ante
fuisset habitus a Romanis et Græcis,
potuisset ipse operis Index lectorem
statim offendere. Hoc itaque statu-
endum, ornatus, jucundius, et copio-
sius, cum attentione lectorum, rem
cum circumscriptione exprimi, quam
si aperte nominaretur. Modicius.

Troja qui primus ab oris, &c.] Pro-
mittit hic se Æneam producturam de
Trojæ litoribus, sed ad januam nar-
rationis progressus, Æneæ classem
non de Troja, sed de Sicilia producit;
quod studio fecisse videtur Maro, ut
Macrobian. Saturn. v. 2. quia Histori-
corum legibus noluit esse adstrictus.
Emmeness.

6 Italiam] Ars quidem hoc exigit,

ut nominibus provinciarum præpositionem addamus, civitatum nunquam: tamen plerumque hoc perverso ordine lectum est. Nam ecce hoc loco detraxit provinciam præpositionem; dicens *Italiam venit*, pro *ad Italiam*. Tullius in Verrinis, *Ea die Verres ad Messaniam venit*, pro *Messaniam venit*. Sed hic schemate utuntur. Sane sciendum est usurpari ab auctoribus, ut vel addant vel detrahant præpositiones. Namque ait Virgilius, *Siculis te, Tyrrhæne, feras*: pro *in sicilia*. Ut ergo illic loco detraxit præpositionem, sic hic provinciam: et est figura. Italia autem pars Europæ est. Italus enim, rex Siculorum, profectus a Sicilia, venit ad loca quæ sunt juxta Tiberim, et ex nomine suo appellavit Italiam. Ibi autem habitasse Siculos, ubi est Lauriolavinium, manifestum est: sicut ipse alio loco dicit, *Siculi veteresque Sicani*. Item, *Et gentes venerè Sicanae Saptus*. Sane Italiam I contra naturam producta est, cum sit natura brevis. In hoc vero nomine I contra naturam producit. *Servius*.

Fato profugus] *Fatum* ad utrumque pertinet, et quod fugit, et quod ad Italiam venit. Et bene addidit *Fato*, ne videatur aut causa criminis patriam deseruisse, aut novi imperii cupiditate. *Idem*.

Profugus] *Vagus*, id est, porro vagatus ab Ilio, qui et extorris dicitur. *Profugus* autem proprie dicitur, qui procul a sedibus suis vagatur, quasi porro *fugatus*. Multi tamen ita definiunt, ut *profugos* eos dicant, qui exclusi necessitate de suis sedibus adhuc vagantur: et simulatque invenerint sedes, non dicantur *profugi*, sed *exiles*. Sed utrumque falsum est: nam et *Profugus* lectum est, qui jam sedes locavit: ut in Lucano, 'Profugi, quæ a gente vetusta Gallorum Celtæ miscentes nomen Iberis.' Et *exul* qui adhuc vagatur. Ut in Sallustio, 'Qui nullo certo exilio vagabantur: adeo

exilium est ipsa vagatio. Quidam hic *Profugus* participium volunt. Sane non ociose *fato profugum* dicit Æneam, verum ex disciplina Hetrusco- rum; est enim in libro qui inscribitur, Terræ ruris Hetruriæ scriptum vocibus Tagæ, 'Eam, qui genus a perjuris duceret, fato extorrem et profugum esse debere.' Porro a Laomedonte perjuro genus ducit Æneas, siquidem alibi ait, 'Jampridem sanguine nostro Laomedontæe lulmas perjuria Trojæ.' *Idem*.

Fato profugus] *Fama* erat, Æneam, patria prodita, fugisse, quem ut suspicione hæc liberet, culpam fugæ in fato conjicit, atque adeo *fato* fuit *profugus*, non suo merito. Etenim nisi *fato* adderet, videretur Æneas fugisse, aut causa criminis, prodita patria, aut cupiditate novi imperii. Sic ferme Jul. Scal. et Servius. Homerus aperte Il. xx. *μῦθος δὲ οἱ τοῦ ἀλέσθαι: fatale est illum servari*. Loquitur de Ænea. Æneas ipse Æn. iii. 'Diversa exilia, et desertas querere terras Auguriis agimur Divum.' Et in iv. arva Italiæ vocat *fatalia*. Habetur id millies in Æneide. Horatius etiam excusans Æneam in Carmine Sæculari: 'Cui per ardentem sine fraude Trojam Castus Æneas patriæ superstes,' &c. De proditione porro, quæ Æneæ adfigitur, vide quæ adducit Dionysius Antiq. ex Menecrate Xanthio. *Cerda*.

Fato profugus] De Ænea, patriam fugiente, vel relinquire, Livius l. 1. 'Æneam ab simili clade domo profugum, sed ad majora initia rerum ducentibus fatis,' &c. *Emmeness*.

Laviniaque venit Litora] Hæc civitas tria habuit nomina: nam primum Lavinium dicta est a Lavinio, Latini fratre. Postea Laurentum, a lauro, inventa a Latino; dum, adepto imperio, post mortem fratris civitatem augetet. Post Lavinium, a Lavinia uxore Æneæ. Ergo *Lavinia* legendum est, non *Lavinia*; quia post adventum

Æneæ dictum est *Lavinium*. Ergo aut *Lavinium* debuit dicere, sicut dixit, aut *Laurentum*; quamvis quidam superfluo esse Prolepsin velint. Sane bene addidit *Lavina*, ut ostenderet, ad quam partem Italiæ venisset *Æneas*: quia et multi alii eo tempore ad Italiam venerant; ut *Capys*, qui *Capnam*: *Polytes*, qui *Polytorium* condiderunt. *Servius*.

Lavina Litora] Cum alii ante *Æneam* in Italiam venerint, ille tamen primus venit ad eam partem, ubi deinde fuerunt *litora Lavina*: et primus fato venit, cum alii casu venissent, ergo fato perdidit patriam: *Fato exchusus*. Fato pervenit in littora *Lavina*. *Donatus*.

Lavinæque venit litora] Anxie quidem, ac diutissime quæsi, ubinam gentium antiquissimus ille codex deliteceret, in quo *Lavinia venit littora*, plerique non illitterati viri scriptum asseverarunt: citato ex Vaticana bibliotheca vetustissimo, qui nusquam invenitur codice: regula etiam adinventâ, qua denominativum ea forma deducere necessarium putent. Sed enim, ut multa præteream, quæ contra oggeri possent, ad ejus regulæ infirmitatem coarguendam, cur *Lavina* dimensione Bacchi legendum sit, non contemnendam mihi rationem *Servius* videtur attulisse. Nam quod apud *Dionysium Halicarnasæum* legimus populos tris *Lavinienæes*, *Laurentes*, et *Lavinias*, nequaquam ostendit *Virgilium Lavinia*, non *Lavina* formare debuisse. Non enim Græcistis usu nostrorum, quæ esse cum decoro potest, licentia coarctatur. Quid vero, quod apud *Sex. Propertium*, *Lavinis*, dimensione *Molossi* positum videmus, eo versu, 'Jactaque *Lavinis* mœnia litoribus:' nisi quis factam ibi synæresin dicat, ex *Lavinis*: quod in *Lavina* alterius formæ casu fieri non possit: si vetusti codices ambiguitatem ipsam firmare possunt, nullum ego neque in intima bibliotheca Vaticana, neque in ea, quæ omni-

um commodo pâtescit, neque in alijs, quos alibi viderim, codicem invenit, qui lectionem ejusmodi contineret: in omnibus vero, quotquot enancisci potui, atque etiam in *Ti. Claudii Donati* commentariis antiqua, *Lavinæque venit*, eodem exemplo scriptum inspexi. Addam et illud, *litis* unico t, in antiquioribus plerisque codicibus haberi: ut etiam in veterum monumentis inspicitur: de quo lib. vii. plura. *Pierius*.

Lavina Litora] Agnosco anticipationem (Græci vocant, πρόληψις) cum videlicet, quod posterius accidit, ante tempus scribitur. Nondum ea litora aut ab *Lavino* Latini fratre, aut ab *Lavinia* Latini filia nomen acceperant, sed post adventum *Æneæ* in ea loca, quod *Juno* apud *Silium* conqueritur his versibus: 'Intulerit *Latio*, sprete me, *Troius*, inquit, *Exul Dardaniam*, et his numina capta *Penates*, *Sceptraque fundarit victor Lavinia Teucris*?' Et tamen *Æneas* dicitur venisse in *Lavina littora*. Multa sunt apud *Poëtâs*, et apud *Virgilium* non pauca, quæ, nisi hac figura, salva esse nequeant. Apud *Plaut. Amph.* juratur per *Herculem* nondum natum, sed ne conceptum quidem. *Adi Agellium* x. 16. *Erythræum* in indice, *Delrium* in *Senecæ Medeam*. Sed cur *litora*? Posuit figurate, vel pro universo tractu *Lavinio*: vel proprie accipe, dicente *Fabio Maximo* Ann. i. (citât *Servius*) 'tum *Æneas* ægre patiebatur in eum devenisse agrum macerrimum litorosissimumque.' Ita alii defendi possunt. Ego aliter puto. Amat *Poëta* consonantiam in rebus miram, et artificiosam. Ergo, qui dixerat *Æneam* discessisse ab oris *Trojæ*, addit, venisse ad *Lavina littora*, quæ sita oppositione verborum inter oras et littora. *Cerda*.

Venit] *Priscian* l. viii. *Virgilius*, inquit, ex sua persona ait, *Venit*: quippe *venit* positum est, pro *venerat*. Intelligit enim *Æneam* multo ante ve-

nunc ad Italiam. Ita Æneid. viii. 340. *cecinit, pro cecinerat, &c.* Tannmann.

7 *Litora*] Laurolavinium constat viii. milibus a mari remotum. Nec nos debet fallere, quia dixit *Lavinia litora*. Litus enim dicitur terra quoque mari vicina: sicut ipse Virgilius in quarto, *Cui litus arandum*: quum per naturam litus arari non possit. Ergo sciendum litus et terram dici posse. Fabius Maximus Annalium primo: 'Tum Æneas ægre patiebatur in eum devenisse agrum, macerrimum litorosissimumque.' Ergo scire debemus litus posse terram dici. *Servius*.

Multum ille] Collisio est: et *Ille* hoc loco abundat. Est enim interposita particula, propter metri necessitatem, ut stet versus; nam si detrahas *Ille*, stat sensus. *Qui primus* enim ad omnia possumus trahere. Sic alio loco, 'Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.' Est autem Archaismos: aut certe *ille*, quia hæc particula more antiquo, aut nobilitati, aut magnitudini dabatur; ut, *Ac velut ille canum*, et, *Saucius ille*. Idem.

Multum ille et terris jactatus et alto] Alia cum propositione divisio est. Scribit enim quæ mari, quæ terra sit passus. *Donatus*.

Multum ille] Propositionem apte accipit prosopographia Æneæ, a virtute, experientia rerum, et laborum tolerantia terra marique. Cui admisti sunt varii adfectus, a loco, a causis malorum, ab indigno. *Servius*, et *Turneb.* xviii. 32. existimant, *τὸ ἴλε πλεονάζειν*: et huc inculcatum, ut ruinam versus tantum fulciat: sicut Æn. v. 'Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.' Et Æn. xii. 'Aut ille in saltus,' &c. *Ibid.* 'Saucius ille gravi venantum.' Et Æn. x. 273. 'aut Sirius ardor: Ille sitim morbosque ferens.' Sed Pimpontius negat *ἄκρον* quid in Virgil. reperiri. Certe et *Servius Fald.* notat, hanc particulam (*ille*) more antiquo, aut

Delph. et Var. Clas.

nobilitati, aut magnitudini dari. Observes etiam terræ marisque difficultates syllabarum collu pedumque tractu representari; ut non immerito Pontanus in Actio disputet, cur solertissimus aurium subblanditor Virgilius hic dixerit, *multum ille et terris, jactatus et alto*, potius quam (cum potuisset, nec inepte quidem) *multumque et terris jactatus*, &c.: cur item, *Multa quoque et bello passus*, maluerit, ne a geminatione quidem conjunctionis deterritus, quam, *Multa etiam bello passus*: cur dixerit, *tot adire labores*, non, *tot obire labores*. De quibus et Scalig. iv. 48. Quorum duumvirum in hisce talibus iudicium deinceps potissimum sequemur: posthabitis, qui nimium curiosæ satagentes, ea nonnunquam venditant, de quibus *μῆδ' ὅπαι, μῆδ' ὅπαι* Poëtam cogitantem non injuria suspiceris. *Tannmann*.

Et terris jactatus] Fatigatus est enim apud Thraciam monstro illo, quo de tumultu Polydori sanguis emanavit: apud Cretam pestilentia: apud Strophadas insulas Harpiis: tempestate vero et in primo, et in tertio. Jactamur autem in maris fluctibus, fatigamur in terris: et bene duum elementorum mala uno sermone conclusit. *Servius*.

Jactatus] Πολλὰ πλάγχθη, ἐπ' αἰθέρι. *Homer. Odys. A. 2.* Qui plurimis, in itinere præcipue maritimo, fatigantur molestiis, teste *Non. Marcello* c. 4. dicuntur *jactari*: sic noster hoc libro vs. 33. 'jactatos æquore toto Troas, reliquias Dananum atque inimitis Achilli.' Sic *Horat. od. iv. 4.* de gente Trojana, quot quantisque periculis exposita fuerit, cum patria ejecti essent: 'Gens, quæ cremato fortis ab Illo, Jactata Tuscis æquoribus, sacra, Natosque, maturosque patres Pertulit Ausonias ad urbes.' Idem narrat evenisse Trojanorum posteritati, populo Romano, *Florus* in *Præfat. l. i.* 'tot laboribus periculisque jactatus est.' *Homerum* videtur noster imitatus,

Virg.

6 Y

qui similem fere expressit sententiam Odyss. A. 4. de Ulyssæ: πολλὰ δ' ὅγ' ἐν πόντῳ πάθων ἔλγεα. Nec non Aristoph. in Vespis: πολλὰ μὲν γὰρ, πολλὰ δ' ἐφ' ὅργῃ. *Emmeness.*

Alto] Mari modo, quia navigans Scyllam et Polyphæum effugit, perditus etiam est Orontes, amissus Palinurus et Misennus. *Altum* tamen acciendum est, quod et superiorem; ut, *Maja genitum demittit ab alto*; et inferiorem altitudinem significat. Namque mensuræ nomen est altitudo. *Servius.*

Alto] Id est, mari. Horat. od. II. 10. 'Rectius vives, Licini, neque altam semper urgendo.' Od. III. 1. 'Contracta pisces æquora sentiunt, Jactis in altum molibus.' Sic Maro Georg. IV. 528. plenam habet locutionem: 'Hæc Proteus, et se jactu dedit æquor in altum.' De hac constructione Prisc. de Elipsi. I. IV. p. 816. *Emmeness.*

8 *Vi superum*] Violentia deorum, secundum Homerum, qui dicit a Junone rogatos esse deos in officium Trojanorum: quod et Virgilius tetigit dicens, 'Vos quoque Pergamæ jam fas est parcere genti, Diique, Desque omnes.' Latenter autem defendit hæc ratione Trojano, quod non suo merito eos insequerentur numina, sed Junonis impulsu. Multi *Vi superum*, posse accipi dicunt Irim, Æolum, Jactannem, Junonem, sed melius judicant, vi quam superi habeant. *Servius.*

Vi superum] Vis est cum fit aliquid contra leges, id est, contra fatum. Ut autem ostendat nihil tale de seipso meruisse Æneam; addit, *Sæva memorem Iunonis ob iram*. Ergo non propter culpam Æneæ fecerunt superi, sed ut obsequerentur Junoni, tanquam omnium reginæ. Purgatur igitur Æneas, et deformatur Juno adversaria. *Donatus.*

Sæva] Cum a jucundo dicta sit Juno, quærupt multi cur eam dixerit *sævam*: et putant temporale esse epitheton, quasi sævam circa Trojano:

nescientes quod *sævam* dicebant veteres *magnam*, ut Ennius, 'Induta fuit sæva stola,' id est, magna. Item Virgilius, quum ubique piom inducat Æneam, ait, 'Maternis sævus in armis Æneas,' id est, magnus. *Servius.*

Sæva] Id est, crudelis, quæ prosequatur innocentem, et qui Deorum omnium, atque ipsius cultor sit. Onorat etiam eam, quod inimicitias, nulla Æneæ culpa susceptas, diutissime tenaciterque retineret: cum ne id quidem, etiam si justæ sunt inimicitie, facere probis conveniat. Hoc latine in Æn. V. 'Innonis gravis ira, nec exaturabile pectus: Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla.' *Donatus.*

Vi superum, sæva] Vulgati plerique codices et particulam inserunt, *vi superum et sæva*. Antiquiores absque et legunt: quod longe venustius, et gravius videtur. *Pierius.*

Sæva mem. Iunonis ob iram] Constat multa in auctoribus inveniri, per contrarium significantia: pro activis passiva: ut, 'Picti bellantur Amazones armis,' pro bellant. Pro passivis activa: ut 'Populæque ingentem farris acervum,' pro populatæ. Et hæc varietas, vel potius contrarietas, invenitur etiam in aliis partibus orationis; ut sit adverbium pro adverbio: ut est, 'Hoc tunc ignipotens cælo descendit ab alto,' pro huc. Et in participio: ut, 'Et qua vectus Abas,' pro vehēbatur. Et in nomine: ut, 'Memorem Innonis ob iram': non quod meminerat, sed quod in memoria erat. De his autem hæc tantum, quæ lecta sunt, posita sunt, nec ad eorum exemplum alia formata. Sane memor apud veteres non tantum dicebatur ὁ μνηστος, sed et ὁ μνηστος. Et hoc per confusionem verbi et nominis. Nam *memorem* est verbi significatio, cum nunc sit nomen. *Servius.*

Memorem Iunonis ob iram] *Memorem* iram dixit, ut Æschylus in Agamem. μῆνιν μνηστος, his verbis: μῆνιν γὰρ φοβερὰ πάλιν αὖτος εὐκωχέμενος ἔλλατο, μνῆ-

μὴν μῆτις τεκνονοῖς. Nimirum Debs, Heroes, regesque serius iram coquere, cavunt Poëta. Sophocles μῆμονα ἔρων in Ajace, et Æschylus in Prometheus μῆμονος ἔρωνος vocat. Idem quoque Sophocl. inibi, θυμῷ, αἰτ', οὐδὲν γῆρας unde dicunt iram tardissime senescere. Hic autem locus, jactatus et al. mem. Iam. ob iram, sapit omnino illud Od. Γ. τῷ σφέων πολλὰς καὶ οὐκ ἴσους ἰστέον μῆρας ἐξ ἄλλης γλαυκῶπιδος Ἰβηριπύργης. Germanus.

Memorem iram] Ovid. Metam. XII. 583. 'Exeret memores, plus quam civiliter, iras.' Sic Horat. od. I. I. dixit 'memorem notam.' od. III. 17. 'memores favos.' et Epist. II. 1. 144. 'Genium memorem brevis ævi.' qui nos memores reddat, vel qui nobis sursum vellent de vita brevi. Petrus Victor. var. lect. XXV. 2. Sensum tributum rei non modo sensu, sed corpore etiam carenti: de acerbissima Jovonis ira noster Æn. v. 781. 'Iovonis gravis ira nec exsaturabile pectus.' Emrys.

Iram] Continet hanc tota Æneis, tota Ilias. In I. tempestas excitatur Jovonis ira: in II. ea diruit portas Trojæ: in IV. vult Ænean continere Carthagine, avertens ab Italia: in V. incenduntur naves: in VII. educitur Furia: in IX. Turno favet, absente Ænea: in X. disceptat contra Venerem: in XII. Turnum eripit Æneæ. Quid Ilias? alia opus Iliade, ad numerandos labores, quos una Juno Trojanis immisit. Cerdæ.

9 Multa quoque et bello passus] Hoc ad posteriores VI. pertinet libros. Servius.

Quoque et] Dnas conjunctiones separatas naturaliter nemo conjungit; sed hoc plerumque a Poëtis causa metri fit. Ergo hic una vacat: sicut alio loco, 'Dixitque: et prælia voce diremit.' Salust. 'Tyrannumque et Cinna.' Idem.

Quoque et] Veteres sæpe geminabant conjunctiones: ut hic, quoque

et: Comici, quoque etiam. Cicero de Amicitia: 'quamvis licet excellas.' Vide Popman. de usu antiq. locut. II. 10. Taubmann.

Bello passus] Contra Turnum quod gessit. Servius.

Multa quoque et bello passus] Exaggerat Æneæ incommoda: qui non solum navigando, verum etiam belligando, multa passus est. Occulte etiam commiserationis affectum movere videtur, per locum communem ex falsa spe felicitatis futuræ; nam hoc innere videtur Poëta doctissimus, Æneam in mari fluctibus agitatam, in terris pestilentia et fame vexatam; postremo cum sedes quietas sibi, sociisque invenire putaret, tunc bello teterrimo, gravissimisque laboribus ac periculis fuisse vexatam. Naacimben.

Dum conderet urbem] Tres hic sunt significationes. Aut enim Trojam dicit, quam at primum venit in Italiam, fecit Æneas; de qua ait, 'Castorum in morem pinnis atque aggere cingit.' et alio loco Mercurius, 'Nec te Troja capit.' Trojam autem dici, quam primum fecit Æneas, et Livius in primo, et Cato in Originibus testantur. Dum enim hæc fieret, ab agrestibus ob vulneratum regium cervum, mota sunt bella. Aut Lanrolavinium. Et significat Dum, donec: tandiu enim dimicavit, quandiu tempus faciendæ civitatis veniret; id est, donec Turnus occumberet. Aut Romam. Et est sensus: Modo dum conderet urbem: aut Trojam, aut Lanrolavinium, aut Romam. Servius.

Urbem] Aliqui Albam capiunt: male, nam hanc Ascanius condidit, non Æneas. Sunt qui Romam: pessime. Intelligit certe Lavinium. Hanc enim Æneas condidit, ut auctores sunt Livius, et Dionysius, et Æneas ipse in XII. 'mihi mœnia Teucri Constituent, urbiq; dabit Lavinia nomen.' Et Drances XI. 'Quin et fatales murorum attollere moles,

ſaxaque subvectare humeris Trojana juvabit.' *Cerda*.

10 *Inferretque Deos Latio*] Latium duplex est, unum a Tyberi usque ad Fundos: aliud inde, usque ad Vulturum. Denique ipse dixit, *Vetereſque Latini*, ideo, quia ſcit eſſe etiam novos, id eſt, a Fundis usque ad Vulturum, *Latium* autem dictum eſt, quod illic Saturnus latuerit. *Sauſejus Latium* dictum ait; quod ibi latuerunt incolæ; qui quoniam in cavis montium vel occultis, caventes ſibi a feriſ belluis, vel a valentioribus, vel a tempeſtatibus habitaverunt, Caſci vocati ſunt, quos poſteri Aborigines nominaverunt, quoniam aliis ortos eſſe recognoscebant, ex quibus, Latinos etiam dictos. *Servius*.

Inferretque Deos] Penates, vel ſuam genituram. *Idem*.

Latio] Hoc eſt in *Latium*. Et eſt figura uſitata apud Virgil. Quod enim per accuſativum cum præpoſitione dicimus; ille per dativum ponit ſine præpoſitione: ſicut alibi: *It clamor caelo*, pro *in caelum*. Deos vero utrum Penates; ut, *talibus attonitus viſis et voce Deorum*: an ſe et Ascanium et poſteros ſuos de quibus dictum eſt, 'Diis genite et geniture Deos,' *Idem*.

Inferretque Deos Latio] Expugnata Troja, cum ſingulis unius rei auferendæ poteſtatem feciſſent Græci, cæteris neglectis, *Æneas Deos penates, parvulus theos*, exportavit, ut *Ælian*. var. *Hist.* iii. 22. quos poſt multa rerum diſcrimina in Latium tandem aliquando perduxit: et, ut *Val. Max.* i. 8. 'penates Deos *Æneas* Troja avectos Lavinii collocavit,' &c. inde *Maro noster* *Æn.* vi. 68. ſic canit, 'Errantiſque Deos agitataque numina Trojæ.' *Emmeness*.

Genus unde Latium] Si jam fuerunt Latini, et jam Latium dicebatur, contrarium eſt, quod dicit Latinos ab *Ænea* originem ducere. Prima eſt jucunda abſolutio, ut *Unde* non refe-

ras ad perſonam, ſed ad locum. Namque *Unde* adverbium eſt de loco, non deductio a perſona. Tamen *Cato* in Originibus dicit hoc, cujus auctoritatem *Saluſt.* ſequitur in bello *Catilin.* 'Primum Italos quosdam, qui appellantur Aborigines; hos poſtea adventu *Æneæ* Phrygiſ junctos, Latinos uno nomine nuncupatos.' Ergo deſcendunt Latini non tantum a Trojanis, ſed etiam ab Aboriginibus.

Eſt autem vera expoſitio hæc. Novimus, quod victi victorum nomen accipiunt: potuit ergo, victore *Ænea*, perire nomen Latinum: ſed volens ſibi favorem Latii conciliare, nomen Latinum non ſolum illis non ſuſtulit, ſed etiam Trojanis impoſuit.

Merito ergo illi tribuit, quod in ipſo fuerat, ut poſſet perire: unde et ipſe inducit in libro xii. rogantem Junonem, ne pereat nomen Latinum. Item in execratione *Didonis* legimus, 'Nec cum ſe ſub leges pacis iniquæ Tradiderit.' Iniqua enim pax eſt, in qua nomen amittit ille, qui vincit. Sed veteres, unde etiam ad perſonam adplicabant, ita ut omne genus ad omnem numerum jungerent: ut hoc loco, *Genus unde Latium*, maſculino generi et numero ſingulari junxit; alibi genus fœmininum et numerum pluralem referret: 'Nymphæ Laurentes, Nymphæ genus amnis unde eſt;' ſicut hinc particulam ſuſiſit loco adverbii *Terentius*, cum vetuſte ad perſonam tranſtulerit, 'Sed ecceſt *Syrum* incedere video: hinc jam ſcibo, quid ſiet.' *Idem*.

Unde] Diſputat *Servius*, quo referri debeat *Unde*: an ad Latium, an ad *Æneam*, qui *Latinos populos*, ut inquit *Juſtinus*, *condidit*. Sed *NasCIMB.* ad utrumque ait referri poſſe; cum in Latio conditi ſint, et nuncupati Latini, qui prius Aborigines dicti. *Jo. Scoppa*: *Unde*, id eſt, a quo *Ænea*, ejusque ducibus, *genus*, id eſt, nobilitas Romanorum, qui Latini dicuntur,

venit. Quod Virgilius cum alibi, tum Æn. v. testatur; *Mox Italus Mnesticus*, &c. Genus autem Nobilitatem significare, docet vel illud Horatii; 'Et genus et formam regina pecunia donat.' Vide ibidem. *Taubmann*.

11 *Albanique patres*] Albam, ab Ascanio conditam, constat: sed a quo incertum, utrum a Creüsæ an Lavinia filio: de qua re Livius dubitat. Hanc autem cum evertisset Tullus Hostilius, omnes nobiles familias Romam transtulit. Et sciendum bene hunc ordinem servare Virgilium, ut ante dicat Latium, inde Albam, post Romam; quod et hoc loco fecit: et in Æn. v. 'priscos docuit celebrare Latinos:' et deinde, 'Albani docuere suos, nunc maxima porro Accepit Roma, et patrium servavit honorem.' Item in vii. 'Mos erat Hesperio in Latio quem protinus urbes Albanæ coluere sacrum: nunc maxima rerum Roma colit.' *Servius*.

Alta mania Roma] Aut propter gloriam, aut propter ædificia ingentia: aut quia in montibus collocata est. *Idem*.

Alta mania Roma] Nascimb. perpetuum ait urbinum epitheton, exemplo Horatii Carm. i. 16. 'et altis urbibus ultimæ Stetere causæ.' Hom. *τρίκλιον ὑψηλόν* vocat, et *ὕψιον ἀλκίον*. Vide N. Æn. iv. 265. et Æn. x. 737. De enormi ædificiorum altitudine, videantur Admiranda J. Lipsii iii. 4. Claudianus: 'Qua nihil in terris complectitur altius ær, Cujus nec spacium visus, nec corda decorem, Nec laudem vox ulla capit.' Periti viri est, non dicam describere, sed capere, et credere qualis ea Roma fuit, 'Cui par est nihil, et nihil secundum.' Porro notat Servius, bene hunc ordinem semper servasse Virgilium, ut ante dicat Latium, deinde Albam, post Romam: ut hic, et Æn. v. 'priscos docuit celebrare Latinos,' &c. Item vii. 'Mos erat Hesperio,' &c. Cui Flores Maronianos delibare

animus est, consulat Scalig. de re Poët. iv. 47. *Taubmann*.

12 *Musa, mihi causas memora*] Mihi, longa hic; alibi brevis; ut 'Mihi que hæc edissere vera roganti.' Sane in tres partes Poëtæ dividunt carmen suum, proponunt, invocant, narrant. Plerumque tamen duas res faciunt, et ipsam propositionem miscent invocationi, quod in utroque opere Homerus fecit; namque hoc melius est. Lucanus tamen ipsum ordinem vertit; primo enim proposuit, inde narravit, postea invocavit: ut est, 'Nec si te pectore vates Accipio.' Sane observandum est, ut non in omnibus numen aliquod invocetur, nisi cum aliquid ultra humanam possibilitatem requirimus. Hinc in arte Poëtica Horatius, 'Nec dens intersit, nisi dignus vindice nodus Inciderit.' Bene ergo invocat Virgilius: non enim poterat per se iram numinis nosse. Item in nono libro, nisi adderet, 'Juno vires animumque ministrat' quis crederet Turnum evasisse de castris? Et hic *Musa* non addidit, *μῦθον θεῶν δέδωκε*, sed, *Musa mihi causas memora*, pro adesto et memores. Sane Musas multi ix. multi viii. multi vii. dixerunt. His Numa ædiculam æneam brevem fecerat; quam postea de cælo tactam, et in æde honoris et virtutis conlocatam Fulvius Nobilior in ædem Herculis transtulit, unde ædes Herculis Musarum appellatur. Has alii Virgines perhibent, nam ideo eis et porcæ sacrificari ajunt, quod multum pariat: alii eis etiam filios dant Orpheum, Linum, Sirenas. Alii has octo, ut Athenis visuntur; alii quatuor dicunt. Alias Bæotias, alias Atticas, alias Siculas: has Musas Siculus Epicharmus non multas, sed *quod vauiotas* dicit. *Servius*.

Musa] Ab invocatione Musæ, quod erat scripturus, incæpit: quam, cum dea sit, nihil latere oportet. Interrogat ergo, ut cum nulla in Æneâ

culpa inveniatur, confirmet Junonis sævitiam. *Donatus.*

Musa] Musam cum invocatur, quam intelligit: Calliopem. Nam hæc Musarum Regina, dux et princeps heroici carminis. Ausonius: (hujus est enim, si Scaligero et doctis aliis credimus.) 'Carmina Calliope libris heroica mandat.' Cælius Bassus Lyricorum l. ii. 'Calliope princeps sapienter psallerat ore.' Horatius quoque Od. iii. 4. *Regina Calliope* dixit. Præterea alii aperte nominant. Stesichorus, *δεῦρ' ἔγχε Καλλιόπεια*. Oppian. Venat. i. *Τούτῳ με Καλλιόπη κέλεται*. Homeri enarrator. Il. i. *οὐ πρόθηκε δὲ οὐδὲ ἔνομα Μοῦσης, πᾶσας δὲ τῆς μῆας καλῶν*. λέγει δὲ τὴν Καλλιόπην: Nullius Musæ nomen constituit, sed omnes in una invocatur; Calliopem autem intelligit. Philostratus in Heroicis loquens de Poëtis, ait, *τὴν Καλλιόπην παροτρύνειν αἰτιολομενοι τῇ λόγῳ: Calliopem, ut orationi adsit, invocant*. Placuit autem Poëtæ in nominanda Calliope, Odysseam potius imitari, quam Illada. Nam ibi, *ἔννεπε Μοῦσα*: in Illade generalius, *θεὰ*, et Pindarum, qui Musam invocatur, non Deam. Statius Homero hæsit in Achilleide, ait enim, *Diva refer*, et in Theb. 'Unde jubetis Ire Deæ.' Silius Virgilio, 'da Musæ decus memorare laborum Antiquæ Hesperidæ.' *Cerda.*

Misi] Homericum est, *Ἄνδρα μοι ἔννεπε Μοῦσα*. *Idem.*

Musa m.] Græci statim invocant: simul invocationi admiscunt Argumenti propositionem. Latini hanc primo loco: deinde implorant opem; hæc sine magna ratione. Cum enim etiam rerum abditarum, etiam animorum momenta, atque discursus canere instituant, verisimile est non nisi deorum immortalium spiritu afflatus ea consequi posse. Vide Scalig. Poët. v. 17. et vii. 5. item Aristotel. in Poët. si forte. *Taubmann.*

Memora] Præclare Homerus Il. *ἔειπε*. In Odys. *ἔννεπε*. Stesichorus,

ἔγχε. Pindarus, *μαρτερεο*. Oppianus, *ἔλθε*. Auctor hymni in Mercurium *ἔγχε*: *came, dic, age, vaticinare, fave, lauda*. Superat Græcos Virgilius; nam aptius *memora*: sunt enim Musæ filiz Memoriz, *Μνημοσύνης*. Ex eadem observatione in ix. 'Et meministis enim Divæ, et memorare potestis.' Poëtæ animum Silius advertit, dixit enim: 'da Musæ decus memorare.' In Græcis etiam reperi. Nam auctor hymni in Bacchum *μνήσσομαι*, quo etiam verbo usus Apollonius, et Pindarus Nem. Od. i. *Μοῦσα μνησθῆναι φιλεῖ*: *Vult Musa meminisse*. *Cerda.*

Quo numine læso] Quo, in quo, in qua causa. Et est septimus casus, et communis elocutio. Dicimus enim, quo te læsi. Est et alia expositio: namque Juno multa habet numina: est Curitis, quæ utitur curru, et hasta: ut, 'Hic illius arma, Hic currus fuit.' Est et Lucina, quæ partibus præest: ut Terentius, 'Juno Lucina, fer opem.' Est regina: ut, 'Quæ divum incedo regina.' Sunt et alia ejus nomina. Merito ergo dubitat, quod ejus læserit numen Æneas. Alii tamen dicunt separandum esse; ut de odio Junonis non dubitet, quærat autem quod aliud numen est læsum. *Servius.*

Quo numine] Ideo trahitur in ambiguitatem, et requirit in quo Junonis numen læsit Æneas, quia in ipsum certa non erant odia, sed in gentem, propter causas, paulo post dicendas. Alii numen voluntatem accipiunt. *Idem.*

Quo numine] Pro numine Sciopp. in parad. epist. vii. legendum contendit numine, id est, qua causa, qua re, seu de qua re. Suet. Galba c. 16. 'subinde jactavit legere se militem, non emere consuevisse. Atque eo quidem nomine omnea, qui ubique erant, milites exacerbat.' Plura ille. Cod. vet. tamen agnoscunt numine, quam veram esse lectionem ex

Macrobio discas licet, qui hujus loci meminit Saturn. i. 17. *Emmeness.*

Laeso] Laeso dicendo, ipso verbo ostendit etiam si fuisset, levissimam culpam fuisse. Non enim dixit violato aut injuriam passo. *Servius.*

Quo numine l.] *Servius* Ms. Fald. Numen voluntatem accipit. *Tarneb.* xviii. 32. Veteres, inquit, suorum incommodorum causam diis attribuebant, quos sua aliqua noxa laesos opinabantur. Ex hac opinione hæc dixit. Sic *Tibul.* i. 2. 'Num feror incestus sodes adiisse deorum?' *Statius Silvar.* v. 'Quæ vestra sorores Orgia Pieriæ, quas incestavimus aras?' Et ibidem: 'Numquid inaccessos posui vestigia luco? Num vetito de fonte bibi?' *Taubmann.*

13 *Quidote dolens*] Bene Philosophice dubitavit. Dicunt enim quidam, ad deos nihil pertinere. *Serv.*

Tot volvere casus] Id est, casibus volvi. Et est figura Hypallage: quæ fit quotiescumque per contrarium verba intelliguntur. Sic alibi, 'Dare classibus austros:' cum ventis naves demas, non navibus ventos. Item, 'Animumque labantem Impulit:' hoc est, impellendo fecit labantem. *Idem.*

Volvere casus] *Voluti molem quandam* ait *H. Steph.* Neque vero est *ταλολία*: nullam enim in Virgilio agnosco: nam *volvere casus* ad corpus pertinet, vel a proverbio, ad quod alludit: usurpavit enim Terentius *hec saxum volvo* cum respectu ad *Sisyphum*: adire autem labores ad animum spectat. *Cerda.*

Tot volvere casus] Similis locutio occurrit apud *Stat. Thebaid.* l. ii. 'ignota per oppida tristes Exul agit casus:' pro agitur tristibus casibus. *Emmeness.*

14 *Insignem pietate virum*] Quia patrem et deos penates de incendio Trojæ liberavit. Et hic ostendit merito se invocasse Musam. Nam si justus est *Æneas*, cur odio deorum laborat? *Servius.*

Insignem pietate virum] Pietatis nomine venit officium, quod inter conjunctissimos sit oportet. De pietate *Æneæ* mille scriptores mentionem inferunt, quam Græci summo opere admirabantur, cum Deos primum, ut narratum supra, dein patrem exportaret. Vide *Ælian.* var. hist. iii. 32. *Emmeness.*

15 *Impulerit*] In Romano codice, *impulerat*, indicandi modo, et exacta specie legitur. Quasi jam hinc ad conciliationem, quæ Jovis precibus subsecuta est, Poëta respexerit. Sed enim codices reliqui, tam veteres quam recentiores, *impulerit* legunt. Hac tamen forma pleraque alia sic mutata reperimus. *Pierius.*

Tantane animis caelestibus ira] Hic jam non de qualitate iracundiæ querit, sed de quantitate. Nimia etenim ira est, quæ pietatis non habet considerationem: et hoc quidem secundum Stoicos dicit: sed miratur cur tantum. Nam Epicurei dicunt deos humana penitus non curare. *Servius.*

Tantane] Quasi exclamatio est mirantis; cum ex ipsa narratione sententiam trahentes, nostram personam interponimus; ut, 'Tantum' placuit concurrere motu? Nonnulli *Tantane* legunt, ut interrogatio sit potius, quam exclamatio. Responsio Musæ vel deæ. *Idem.*

Animis caelestibus] Dis superis: nam apud inferos esse iram constat, ubi sunt furie: animis vero, τοῖς θυμῶσι. *Idem.*

Tantane animis caelestibus ira] Admiratur hoc Poëta, cum Dii lenes esse soleant et misericordes, quod reprehendatur in eis, quod in hominibus displicet. Post invocationem autem in adjumentum carminis, et in favorem suscepti sui operis positam, causas enumerat, quibus lector in initio advertat, et Junonem sævam, et deos malo studio Junonis motos, et *Æneam* non sua culpa hæc esse passum. *Donatus.*

Tantane animis celestibus ira] Agnosce emphasis. Quasi dicat, Cælestes etiam irascuntur? non decet. Euripides in Bacchis, ὀργὰς πρὶν θεῶν οὐκ ὁμοιοῦσθαι βροτοῖς: Non decet irasci Deos instar mortalium. Advertit vero præclare Germ. iras plurali numero signanter dici cum sermo est de Diis. Ovid. Met. I. 'dignas Jove concipit iras.' In Ge. IV. de Nymphis: 'irasque remittent.' Et alibi: 'Et germana Jovis Saturnique altera proles, Irarum tantos volvis sub pectore fluctus?' Æsopus in fabella mulieris veneficæ, θεῶν μνησθέντων. Livius I. VIII. 'preces, quæ Deorum iras placent.' et I. III. 'veniam irarum cælestium exposcunt.' Cædæ.

Tantane animis celestibus ira] Petr. Victor. var. lect. XXV. 2. justam dicit esse exclamationem. Vel nunquam oportere irasci Deos immortales, neque motu hoc turbido animos eorum vexari, aut facile, si forte alicui aliquando irascantur, placari: juxta illud Euripidis: ὀργὰς πρὶν θεῶν οὐκ ὁμοιοῦσθαι βροτοῖς. In παθολογία exclamationes locum habent, docente Scaligero Poët. III. 39. ut Græci ὀργὰς in plurali sic iras Ge. IV. 536. vide Not. in Ecl. II. 14. 'Tristis Amaryllidis iras.' Emme-
ness.

16 *Urbs*] Urbs dicitur ab orbe: quod antiquæ civitates in orbem fiebant: vel ab urbo, parte aratri, quo muri designabantur: *Antiqua* autem, et *Fuit* bene dixit: namque et ante LXX. annos urbis Romæ condita erat: et eam deleverat Scipio Æmilianus: quæ autem nunc est, postea a Romanis est condita: unde *Antiquam* accipe et ad comparisonem istius quæ nunc est, et Roma antiquiorem. *Servius*.

Urbs] Conjunctionem tectorum oppidum, vel urbem appellarunt, delubris distinctam, spatiisque communibus: populus autem civitatem constituit. Hanc urbis et civitatis distinctionem apud

Non. Marcell. c. 5. et Cicer. de republ. I. I. invenias. *Emmenes*.

Antiqua] Id est, nobilis. *Servius*.

Antiqua] Non magna, ut multi dicunt, sed prolixi temporis: ut annositate corroborata, imperium Romanascens, longævus viribus premeret. *Donatus*.

Fuit] Pro erat. *Servius*.

Urbs antiqua fuit] Primam Junonis odiorum causam dicit, quæ Æneam insectatur: quoniam ab eo gens orta erat, quæ imperium, quod ipsa Carthagini servari cupiebat, præruptura esset. Volebat ergo si possit illum extinguere: igitur hæc sola causa satis erat ad odia excitanda. Verum aliæ quoque enumerantur: ut, cum sint procul a culpa Æneæ, et ipse purgetur, et Junonis factio iniquissima cognoscatur. Laudatur multipliciter Carthago: ut ostendatur illam Rom. imperium opprimere potuisse, maxime annitente Junone. *Donatus*.

Urbs antiq.] Respondet Musa, et causas odii Junonis memorans, laudat primum Carthaginem ab antiquitate, a conditoribus, a situ, a fortuna, a disciplina militari, a dignitate. Et bene dixit, *Fuit*: nam et ante Romam condita, et a Romanis postea deleta est. *Æn.* II. 'fuimus Troes: fuit Ilium.' Jam de puritate horum versuum, in genere dicendi altitloquo, vide Scalig. IV. 13. *Taubmann*.

Tyrus tenuere coloni] Deest *Quam*, vel ut alii volunt, *Hanc*. Amant namque antiqui per Epexegetin dicere, quod nos, interposito pronomine, exprimimus. 'Est locus,' (ut alibi) 'Hesperiam Graji cognomine dicunt: deest *quem*. Coloni dicuntur cultores advenæ; et hos de Tyro constat venisse, qui Carthaginem condiderunt. Sane veteres Colonias ita definiunt. Colonia est cætus eorum hominum, qui universi deducti sunt in locum certum, ædificiis munitum, quem certo jure obtinerent. Alii: Colonia est quæ Græce *ραποῦλα* vo-

tatur. Dicta autem est a colendo, est autem pars civium, aut sociorum missa, ubi Rempub. habeant ex consensu suæ civitatis, aut publico ejus populi, unde profecta est, consilio. Hæ autem coloniæ sunt, quæ ex consensu publico, non ex secessionem sunt conditæ. *Servius*.

Coloni] Ut præter incolas etiam aucta sit colonis. *Donatus*.

Tyrii temere coloni] Non tam cultores terrarum intellige quam *ἀνέμους*, id est, deductos in colonias, utique *ἀνέμους*. Tale illud, 'Et tua Dardaniis transcribi sceptrum colonis.' *Arist. Polit. II.* ἀποικοὶ γὰρ οἱ Λόκτιοι τῶν Λακωνῶν ἦσαν: *Lyctii Lacorum coloni erant*. Sic ergo Carthaginienses coloni Tyriorum. *Isocrates Paneg.* ita extollit, πῶσος τὰς νήσους κατέφυγον. Itaque coloni tam Græcis quam Latinis explicandi sæpe pro his, qui ex propriis domiciliis exeuntes, mutant sedes, quas alibi figunt. Causam coloniarum hanc adhibet *Plutarchus* de Stoicorum repugnantis: αἱ πόλεις ἐλευθερώσαι εἰς ἀποικίας ἀναγκάζουσι τὰ πλεον: *urbes abundante multitudine colonias deducunt, ut se exonerent*. *Cædæ*.

Coloni] De colonis disputant erudite inter veteres *Gellius XVI. 13.* inter recentiores *M. Velserus Augustanarum Vindelicarum IV. et V. Hugo Grotius Flor. Spars. ad jus Justinian. p. 270. 271. et Arniseus v. 30.* Carthaginienses Colonos esse Tyriorum docet *Justinus XVIII. 8. 4. 5. Emmentæ*.

17 *Italiam contra*] Constat tria latera habere Italiam, superi maris, inferi, et Alpium: unde tollens causam erroris adjecit, *Contra Tiberina ostia*, quæ in infero mari sunt. Ostiam vero ideo veteres consecratam esse voluerunt sicut Tiberim, ut si quid bello navali ageretur, id auspiciato fieret ex maritima et effata urbe, ut ubique conjunctum Auspici: ut Tiberis cum colonia esset. Aut certe

ideo *Italiam contra*, quasi de æmula dictum accipiamus, ut non tantum situ, quantum et animis contra. *Servius*.

Italiam contra] Laus est a situ. *Donatus*.

Italiam contra] Sic Cæsar bel. civ. 1. 'Hic ad insulam, quæ est contra Masiliam, stationes obtinebat.' ἀντιπῆρα, ἀντιπῆρα, ἐξ ἀντιπῆρας. Sic vero et præpositionem postposuit *Tacit. Ann. I. III.* 'Corecyram advehitur litora Calabriae contra sitam.' *Germanus*.

Tiberina] Pro *Tiberis* dixit. Quidam sane ita volunt jungi, non longe ostia, sed longe dives, valde. *Servius*.

Longe] Porro, valde. *Salustius*, 'Longe alia mihi mens est, patres conscripti,' aut certe maxime, vel præcipue, ut sit Carthago præcipue posita contra Tiberina ostia. *Cic. pro Rabirio*, 'Et cum universo Pop. Romano, tum vero Equestri ordini longe charissimus.' *Idem*.

Tiburinaque longe Ostia] Non temere usus plurali, nam et *Plinius ostia Tiberina* dixit, quia plura. Particula longe, nec valde nec præcipue explicanda: primum cum *Servio*, alterum cum *Charisio*: tantum dicit respectu ad intervallum illud, quod est a Carthagine ad ostia Tiberis: monuerunt interpretes. *Cædæ*.

18 *Dives opum*] Modo tantum dives dicimus; antiqui adjugebant cujus rei; ut, *Dives equum, dives pictis vestis et auri*: jungentes tantum genitivo casui. *Servius*.

Dives] A fortuna. *Donatus*.

Dices] Quando cum Romanis bellum gerebat Carthago, erant in ea LXX. myriades hominum, urbesque CCC. habebat. *Taubmann*.

Studiisque asperrima belli] Causam ostendit mirabilem, dicens hos et bellicosos et divites, quum otiosa sit semper opulentia. Jure ergo hanc diligit Juno, et vult orbis regna sortiri. Quæ res odia ejus in Trojanos

exagitat, et bene *studii* non *studia*, quia tertio rebellavit contra populum Romanum. *Servius*.

Studiisque] A natura et a moribus. Ergo omnis erat occasio; Junonis favor, locorum proximitas, substantia rei familiaria, bellatorum numerus, fiducia naturalis, et innatum studium dimicandi. *Donatus*.

19 *Fertur*] Dicitur. Et ingenti arte Virgilius utitur, ne in rebus fabulosis aperte utatur licentia Poëtarum, quasi opinionem sequitur: et per transitum Poëtico utitur more: vel certe *fertur*, creditur; *magis* pro *valde*. *Servius*.

Quam Iuno fertur, &c.] Non est injucundum quod Erythreus observavit Homerum II. A. nullam Sami mentionem fecisse inter gratas addictasque Junoni civitates sub his versibus: *Ἦτοι ἐμοὶ τρεῖς μὲν πολλὰ φίλταται εἰσι πόλεις, Ἄργος τε, σπάρτη τε, καὶ ἐβρυχνα μύκηθον*. Solent autem Poëtae, quas Dii Deæve in tutela urbes, insulae, aut montes habent, diligenter recensere, Diiisque ipsis subjicere, et in memoriam redigere: ut Callim. in Dianæ Hymno: *Νήσω μὲν βολίχη, πόλιν δὲ τοι εὖδε πύργη, Τηθύγων δ' ὄρεων*. Ut autem hic *magis* *omnibus* *unam*, sic Sophocl. *τὰν δὲ ἀπασῶν τιμῆς ὑπερτάτην πόλιν*. Et Hom. od. 6. *Ἡ οἱ γαῖαν πολλὰ φίλτάτη δότιν ἀπασῶν*. *German*.

Quam Iuno] Iuno pingebatur Carthagine leoni insidens, dextra fulmen, sinistra sceptrum gestans. *Cælestis* dicta Pœnis, ut Græcis *οὐρανία*, et *οὐρανοῦ κυρία*. Vide Jos. Scalig. de Emendat. temporum; ubi etiam docet, Punicam linguam tunc pæne fuisse Hebricam. *Teubmann*.

20 *Posthabita*] Non contempta: sed in secundis habita. Namque in superiore versu dixit *magis*, ut etiam loco originali servetur affectio. *Servius*.

Posthabita] Tanta obstinatione contra Romani imperium nitebatur pro

Carthaginis opibus, ut omnibus terris et ipsi solo genitili illam præposuerit, et insignia sui numinis, et quicquid potuit, in ea collocaverit. *Donatus*.

Posthabita] Sic Terentius pro *postponere* Phorm. III. 7. 15. 'omnes res posthabui.' et noster Ecl. VII. 17. 'Posthabui tamen illorum mea seria ludo.' *Emmeneses*.

Coluisse Samo] Deest etiam, ut esset posthabita etiam Samo. Sic Juvenalis, 'Et Samia genitrix quæ delectatur arena.' *Servius*.

Coluisse] Quia veteres colere dicebant, etiam cum major minorem diligeret; ut, 'Ille colit terras.' Plautus in Pænulo, 'Iupiter qui genus colis aliisque hominum.' *Idem*.

Coluisse Samo] Nobilissima insula vel per unum Pythagoram, ne quid dicam de vasis Samiis, quæ laudat Plin. XXXV. 12. Variis nominibus antea fuit dicta, quæ Stephanus habet, nempe: *Σάμος ἐπιφανής πρὸς τῇ καρῇ νήσος* *ἐκκληθή δὲ πρότερον παρθενία, καὶ θρόονα καὶ ἀθέμονα καὶ μελάμφυλλος*. Non in Ionia ponit Mela II. 7. Sita est contra Ephesum. Iuno hac in insula religiosissime colebatur, quod ex Cicerone notum Verr. IV. 32. 'Miramur Athenis Minervam, Deli Apollinem, Iunonem Sami, &c. aliosque Deos violatos esse:' inde *Samia* dicitur apud eundem Verr. I. 19. 'fanum Iunonis Samiæ:' imo ipsa insula *Iunonia* appellatur. Ovid. Met. VIII. 320. 'et jam Iunonia læva Parte Samos.' Sic Stat. Thebaid. I. Juv. Sat. XVI. 6. 'Et Samia genitrix quæ delectatur arena.' *Emmeneses*.

Samo. Hic] Hujusmodi *Composicionis* sive *hiatus* exempla notantur aliquot triginta in Virgilio, summo iudicio facta. Vide et Scalig. IV. 48. *Tantum*.

Hic illius arma] Figura creberrima, adverbium pro adverbio posuit, præsentis loci pro absentis: debuit enim dicere *illic arma*. *Servius*.

Arms] Instructam armis Iunonem

alio loco testatur ipse: ut, 'Ferro accincta vocat.' *Idem.*

Hic illius arma] Hastam intellige: nam hæc Dea veteribus Hastam ferre dicebatur. Inde illam *hastatam*, vel *Curitum* dixere. Festus: 'Matronæ Junonis Caritis in tutela sunt, quæ ita appellatur a ferenda hasta, quæ lingua Sabinorum Caris dicitur.' Plutarch. *ἐν βοῇ*. "Ἦρας δὲ ἱερὸν δόρυ νεύμεται, καὶ τῶν ἀγαλμάτων ἀντὶς δόρατι στήσεται τὰ πλείωτα, καὶ Κυρίτις ἡ θεὸς ἐκωνόμασται: Junoni sacra esse habetur hasta, sed nulla ejus statua hasta innituntur, ipsaque dicitur Dea Quiritis. Ad arma etiam Junonis multum conducit illud Poëtæ in *Æn.* II. qui de hac Dea *ferro accincta*, quo sane gladius innuitur. Græcis dici illam *ἐκασπία*, ab armis Corradus notat. In Pausan. I. v. invenias mentionem aræ "Ἦρας ἱερῆας, Junonis equestris, quem habitum sequi videntur Arma. His apparet Junoni non hastam solum, sed alia quoque arma attributa. Quin Valerius Flaccus illi dat *Ægida*; Servius, clypeum. *Cerda.*

Hic illius arma, Hic currus fuit] Quotiescunque nomina singularis et pluralis numeri connectuntur, respondemus viciniore: ut ecce hoc loco, currai, non armis respondit. Eadem et in diversis generibus est observatio; ut magis vicino sive masculinum sit, sive femininum respondeamus, ut *pater vir et mulier magna ad me venit*. Si autem plurali numero velimus uti, ad masculinum transeamus, necesse est: ut *vir et mulier magni ad me venerunt*. Sane *fuit* pro fuerat. *Servius.*

21 *Curvus*] Aut vere currum, quo secundum Homerum in bello utitur: aut thesam significat, qua deorum simulachra portantur. Thensa autem cum aspiratione scribitur, ἀπὸ τοῦ θεῶν, id est, a re divina. Aut certe illud, *curvus*, quod ait, 'Dactos alta ad donaria curvus.' Habere enim Junonem curvus, certum est. Sic autem

esse etiam in sacris Tiburtibus constat, ubi sic precantur, 'Iuno curulia, tuo curru clypeoque tuere meos curias vernulas sane.' *Idem.*

Hic currus fuit] Quis hic? Non thesa, ut volunt aliqui, nam hæc communis Diis alia, et hic speciate quiddam insinuat: de militari apparatu, vere militarem currum intelligo, quo usam in bello Junonem Homerus scribit. Hic currus servabatur Carthagine, quod Poëta hic scribit, et Ovid. *Fast.* VI. apud quem hæc Dea ita loquitur, 'Poeniteat quod non fovi Carthaginiæ arces, Cum mea sint illo currus et arma loco.' Indicat Apulejus I. VI. ubi in oratione Psychæ ad Junonem dicit, hanc Deam, cœlo solitam commovere leonis vectura, idque juxta Carthaginem. Unde elici potest, eam cum ab ea concursatione quiesceret, currum ad eandem urbem solitam remittere, juxta quam vehebatur. De studio etiam Junonis erga currus et bella Valerius Flaccus I. V. ita ait, 'Cui Iuno, dimitte metus, ne prælia forte Hinc tibi grata negem: jam jam manet ægida sudor, Et nostros jam sudor equas.' Qui hi equi, nisi currus? Allucet multam ex Servio, qui in sacris Tiburtibus hanc precationem fieri solitam scribit: 'Iuno Curulis, tuo curru clypeoque tuere meos curias vernulas sane.' Hæc omnia satis indicant bellicum apparatus. Sed quid opus multis, ubi extant luculenta Homeri de curru hujus Deæ, deque aurigatione Hebes II. V. *Cerda.*

Hic currus fuit] De vehiculis Deorum, et thesis, videndus Scafferus de re vehiculari II. 24. Noster hoc libro 675. Carthaginem nominat Junonium hospitium: 'et vereor quo se Iunonia vertant Hospitia.' *Emmeness.*

Hoc regnum, &c.] Proprie admodum datur Junoni cupiditas regni erigendi, ut quæ regnis atque opibus præsit, ut Pallas bello, Venus amoris. Ejus tamen in Carthagine conatus fuit irritus, ideo *tendit*. Sed in irritato comatu non

cessat, ideo *fovet* non tanquam imbecillam, ut vult Servius. Nam qui imbecilla, quæ armis potens, quæ dives opum? Sed *fovet* illam blande ac tenere, ut mater filium. Sententiæ Virgilii ita institit Silius l. i. 'Hic Iuno ante Argos (sic credidit alta vetustas) Ante Agamemnoniam, gratissima tecta, Myceæm, Optavit profugis æternam condere gentem.' *Cerda*.

Gentibus] Pro *gentium*, dativum pro genitivo. *Servius*.

22 *Si qua fata sinant*] *Qua* vacat, et est ornatus causa positum: ut ubique gentium, locorum, terrarum, et reliqua: ut, 'Dixitque et prælia voce diremit.' *Idem*.

Si qua fata sinant] Quod tamen sinebant. Nam Juppiter ad Venerem infra: 'manent immota tuorum Fata tibi.' Est *qua*, qua via, qua ratione, id est, *si fata aliqua ratione sinant*. Integrum versum arripuit Prudentius in Symm. ii. *Cerda*.

Jam tum] Ex quo constituta est a Tyrii colonis. *Serjeus*.

Tenditque fovetque] Tanquam imbecillam. Figurate dixit. Non jam regnum fovet, sed tendit, et fovet, ut regnum esse possit. Et bene *tendit*, tanquam contra verum; *fovet* autem tanquam imbecillam, adversus Trojanorum conatus. *Idem*.

23 *Progeniem*] Vel Romanos, vel ut quidam volunt Scipionem, qui Carthaginem diruit. *Idem*.

Progeniem] Gentem innuit Æmiliam, ab Æmilio Ascanii filio oriundam: ex qua Scipio Æmilianus fuit, qui Carthaginem excidit. Et notat Plutarch. in Cæsare, familiam Scipionum et victoriam Africæ fatalem fuisse. Vide et Floridum Succisivar. Lect. ii. 22. *Duci* autem pro *ducendam*, vel *ductum* iri: enallage de qua Linac. l. vi. *Taubmann*.

Duci] Ductum iri: infinitivi modi verbum a passivo, tempus præsens pro futuro, verbum pro verbo. *Servo*.

Duci] Sunt qui repudiant explica-

tionem *duci* pro *ducendam* vel *ductum* iri. Fatale enim illud genus jam tum ab ultimis majoribus ducebatur, nam Anchises vivebat in Ænea, Æneas in Ascanio, et deinceps in Scipione, qui destinatus ad excidium erat Carthaginis. Aliquando tamen præsens hoc, pro futuro usurpatur, docet Scefferus ad Phædr. F. iii. 11. 'Heredem suffici se proximum,' pro *suffectum* iri. *Emmeness*.

24 *Audierat*] A Jove, aut a Fatis. Non enim omnia habent divinandi facultatem numina: denique ne ipse quidem Apollo sua sponte divinat: ut est, 'Quæ Phæbo pater omnipotens, mihi Phæbus Apollo Prædixit.' Et perite *Audierat*. In Ennio enim inducitur Juppiter, promittens Romanis excidium Carthaginis. Ergo bene *audierat* quasi de incertis rebus, ut et timeret, et speraret omnia pro sua voluntate posse mutari. *Servius*.

Tyrias arces] Carthaginem dicit, quam Tyrii condiderunt. *Arces* dictæ, ab eo, quod est *arceo*, quod inde hostes arcentur, hoc est, prohibentur. Et *arces* genus teli, quod hujus ministerio sagittæ arceant hostem. Sane per confusionem verbi et nominis dictum est, nam *arces* est verbum *arceo*, *arces*, cum non sit nomen. *Idem*.

Olim] *Quandoque*. Tria enim tempora significat: Præteritum, ut, 'olim arbos, nunc artificis manus ære decoro Inclausit.' Præsens, ut, 'Tumidis quod fluctibus olim Tanditur.' Futurum, ut, 'Nunc olim quocunque dabant se tempore vires.' *Idem*.

Tyrias olim quæ verteret arces] Antiqui aliquot codices, *everteret* legunt: quod nonnulli ajunt majorem præ se ferre conatum. Sed enim Ti. Donatus *vertere* eam habere intellectus expressam rationem dicit, ut nihil post excidium superat: huicque illud simile subjungit, 'Quæ te genitor sententia vertit?' hoc est, sic mutavit, ut nihil pietatis remanserit in sensibus Jovis. Additque etiam illud ex alio loco,

'Tam vero Ilium, et ex imo verti Neptunia Troja.' Quoniam (ait Donatus) constabat nihil ejus remansisse post flammam: ideoque hæc principalis fuerat causa: quæ etiam si sola existeret, sola posset adversus Trojanos animum Junonis urgere. *Pierius.*

Verteret] Eam habet significationem, ut nihil post excidium supersit: unde alibi, 'quæ te genitor sententia vertit,' id est, penitus ita immutavit, ut nihil in illo pietatis relictum sit. Item, et 'ex imo vertit Neptunia Troja.' *Donatus.*

Verteret] Ut apud Horat. od. III. 3. 'et mulier peregrina vertit in pulverem,' et od. 25. 'proceras manibus vertere fraxinos.' Frequentius *evolvere* compositum: quod apud Phædr. F. III. 11, 'non evertissat scelere funesto domum.' Quare non nulli legunt, 'quæ everteret arces.' *Emmenes.*

25 *Hinc populum late regem]* Scilicet a Romanis. Landat autem eorum imperium, dicendo *populum regem.* *Servius.*

Late regem] Pro late regnatarum. Nomen pro participio. Quidam hic democratas intelligunt, et 'Hinc populum late regem belloque superbum,' &c. In Probi adjuncta sunt: et adnotandum hi duo si eximantur, nihilominus sensus erit integer. Sed Virgilius amat aliud agens exire in laudes Pop. Romani. *Servius.*

Late regem] Homerus Iliad. A. 102. Agamemnona vocat *εὐρυπύλου*, id est, late regnantem, vel potius *late tyrannum*, ut Horat. od. III. 17. et noster Æn. VII. 737. 'late jam tum ditio premebat Sarrastis populos.' *Emmenes.*

Superbum] Id est, nobilem; ut, 'Ceciditque superbum Ilium,' emmens, gloriosum. *Servius.*

26 *Venturum excidio]* Ad excidium, *Idem.*

Venturum excidio] Nec hæc plane abjicienda explanatio videtur, *excidio dici, pro ob excidium.* Carthagine

nempe deleta, late imperitarum populum Romanum. Dativum poni etiam pro accusativo cum præpositione docet *Servius* Ge. I. 173. 'Cæditur et tilia ante jugo levis.' Id est, ad jugum: sic 'hosti stat,' Ge. III, 347. et alibi: 'It clamor cælo.' *Emmenes.*

Libyæ] Carthagina. Et provinciam pro civitate posuit. Dicta autem Libya, quod inde Lybs fiat, hoc est Africus: aut ut Varro ait, quasi *λυβία τοῦ θεῦ*, egens pluviæ. Sic *Salustius*, 'Cælo terraque penuria aquarum.' *Servius.*

Volvere Parcas] A filo traxit volvere, aut a libro: una enim loquitur, altera scribit, tertia fila deducit. Et dictæ sunt *κατὰ ἀντίφρασιν*: quod minime parcant, sicut lucus a non lucendo, bellum a nulla re bella. Nomina *Parcarum*, *Clotho*, *Lachesis*, *Atropos.* *Idem.*

Volvere] Proprie: nam *Parcæ* volunt, et nent fila. Græci *ῥήθιν, καὶ κλώθειν*. *Philostratus*, *κεκλωμένα*: *fata destinata*, ad verbum, *voluta, glomerata, acta*, Pari indole Poëtæ alii. *Ovidius* in epist. *Sapphus*: 'Et data sunt vitæ fila severa meæ.' *Statius* *Theb.* VII. de *Parciæ revolvère stamina*, *Claudianus* *Rap.* I. de iisdem: 'Longaque ferratis evolvunt secula pensis.' *Quintus* *Κλωθὴ* una *Parcarum* nomen inde sumpsit. Cui *Plutarchus* de sorte lunæ attribuit verbum *συνθεῖ* ab *stamine*, quod colligit. *Nonnus* I. III. *μοιριδίου κλωστήρης fatalis fusi*, *Plautus* a *Parci* etiam sermonem in *Menæchm.* 'Quem ego hominem, siquidem vivo, vitæ devolvam suas.' Nam, ut *vita*, convolutione, et glomeratione staminis producitur, et fit longior; ita, fit brevior, cum stamen jam convolutum devolvitur, ut præcidatur. Ita explicat *Plautum* *Simon Blossius*. Ad *Parcas* quoque allusit *Paulinus* epist. XXXVI. 'Fata simulantur vitas nere de calathis.' De illarum potestate, ita statim: 'In gremio annus' (*Plato*)

penarum necessitatis exponit, et tres et filias addit concinnantes et versantes fuscum, et per fila ludentes. Hoc scilicet lanificio autumans eas conficere res hominum, et tempora cinque signata detexere.' *Corda.*

Volere Parcas] De origine Parcarum, quod per antiphrasin sic appellatae sint, rejicitur: alii malant ea appellatione dignum esse, quia praeparce nobis vitam tribuunt, alii a pariendo: elige, quam velis amplecti, sententiam apud Sanctum in Minerva de antiphrasi IV. p. 440. qui postremam subscribit. Quod parcant humane vite, usque dum dies, fato destinatus, venerit, omnium verissima videtur, quam tradit Scalig. III. 89. *Emmeness.*

27 Id metuens] Archaiosmos sane: de futuro enim Timor est: Odium, de praeteritis: metuebat ergo Carthagini; Odium autem habebat propter causas sequentes. Et est de utroque exemplum, 'Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni, aut metus aeer erat.' *Servius.*

Id metuens] Ut firmet primam fuisse principalem causam, incipit dicere alia. Timet ergo, ne Trojani ab excidio liberati, vel vires adversus Græcos reparent: vel in Italia consistentes, Carthagini officiant. Artificiose deinde aliam causam addit, iudicium Paridis: et unam injuriam facit duplicem, scilicet quod offensa sit in eo iudicio, quod minori sit postposita, et quod sit spreta forma sua, quia in pomo scriptum erat: *Pulchriori detur.* Hoc maxime vexat mulieres. Hanc igitur partem facit Virgil. cum dicit: 'Manet alta mente repostum iudicium Paridis, spreteque injuria formæ,' ut non tantum irascatur quod victa est, quantum quod forma sua sit spreta. *Manet,* ergo, ad omnia pertinet. *Repostum* autem, ad iudicium Paridis. *Iudicium.* Scilicet corruptum, libidinis praemio. *Paridis,* aut convitium sit hominis nomen, scilicet abjecti, ve-

nalis, vulgaris, et inhonesti. Falluntur autem, qui referunt, *injuria formæ* ad Antigonem: unde addit, *Et genus incivium:* ut ad principalem causam gentis, aetas reduceret Ganymedis, qui turpiter amatus est a Iove. Est autem fœdum hoc loco aliquid intelligere de Zodiaco, in quo Ganymedes dicitur collocatus, ne infames inter sancta sydera sint collocati, et sentiamus id, quod poeta non dixit. Ostendit omnes has causas esse alienas ab Aenea, atque ut posterius dictas ostenderet, incidentes ait. *Donatus.*

Veteris belli] Quantum ad Virgilium pertinet, antiqui: si ad Iunonem referas, diu, per decennium gesti. Sane tunc ad personam referendum est, quam ipsa loquitur: quod si nulla persona sit, ad poetam refertur. Nunc ergo *Veteris,* ex persona Poëtae intelligendum est: sic ipse alibi, 'Mirantur domum Aeneam, mirantur Iulium, Flagrantisque dei vultus.' Partem ad se retulit, partem ad Tyrios, qui deum esse nesciebant. *Servius.*

Veterisque] *Veteris,* ex persona Poëtae. Hen. Steph. ut et Servius Fuld. *Vetus* interpretantur longum: utpote decennale. At Nascimb. et Pomp. Sabinus hic primum bellum intelligunt, quod, duce Hercule, contra Trojanos gestum est: de quo Diod. Siculus, l. v. *Traubman.*

Saturnia] Antonomasia est, non epitheton: quæ fit, quotiens pro proprio nomine ponitur, quod potest esse cum proprio nomine et epitheton dicti. *Saturnia* autem nomen quasi ad crudelitatem aptum posuit. Virgilius enim ubicunque Iovi vel Iunoni Saturni nomen adjungit, causas eis crudelitatis adnectit: ut, 'Nec Saturnias hæc oculis pater aspicit equis:' alibi, 'Es germana Iovis Saturnique altera proles: Irarum tantos volvis sub pectore fluctus?' *Servius.*

28 Prima] Atqui Hercules prior contra Trojanos pugnavit: unde modo *Prima* princeps accipienda est.

Nam plerumque Poëta significationem nominis dat participiis; vel e contra: ut, *Volentibus annis*; significat enim volentibus: hac licentia et in hoc nomine usus est, ut *Prims* pro principe poneret: *Prims* inter primas, alii pro olim; alii *prims* simpliciter, postea enim alii dii interesse ceperunt. Alii *prims* non ordine, sed voluntate: aliter *primusque Mæchæon*: ibi in primis intelligitur. *Idem*.

Ad Trojam] Ad et apud, accusativam sunt præpositiones. Sed *apud* semper in loco significat; ad et in loco, et ad locum. In loco: ut, 'Ad quem tam Iuno supplex his vocibus usæ est.' Et Cicero, 'Decem fiscos ad senatorem quandam relictos.' Item, 'Ad Marcum Leccam te habitare velle dixisti.' *Idem*.

Caris Argis] Illic enim eam coli omnibus notum est. Argos autem in numero singulari generis neutrius est: ut Horatius, 'Aptum dico equis Argos ditiesque Mycenæ.' In plurali vero masculini, ut *hi Argi*. Cæterum derivatio nominis *Argiosæ* fasit, non *Argos*. *Idem*.

Caris Argis] Argos in pl. *Argi*. Noster *Æn.* II. 95. 'Si patries unquam remeassem victor ad Argos.' Civitas est Peloponnesi, de qua Stephanus de urb. '*Ἀργὸς διασηματόρη. πόλις πελοποννήσου, ἧτις φορῶντιν ἔστιν ἐπὶ ἄλλοις, καὶ Ἀργυρίου, καὶ ἱερῶτος, &c.* (ab equis, de quibus dictum. Ge. III. 121.) Heroem temporibus potens et opulenta fuit, teste Pausania VII. in Arcad. *ἔς κλειστόν ἀφαιρούμεν δαΐμονα, &c.* De situ et variis hujus urbis appellationibus Strabo I. VIII. Junoni præ cæteris cara. Quod ex Mela videre est II. 7. 'in Argolide Argos et Mycenæ et templum Junonis vetustate et religione percelebre.' Apposite Stat. Theb. I. 260. 'Talía Iuno refert, &c. scis semper ut arces Cyclopum, magnique Phoroneos inclyta fama Sceptra viris opibusque juveni.' et paulo post: 'Facta laant

Thebas; cur hostes eligis Argos?' Inde Homer. II. A. 8. 'Ἥρη Ἀργείη. *Iuno Argiva*. et recta quidem; eodem enim libro vs. 52. numerat hanc urbem inter loca sibi perdilecta. 'Ἥροι καὶ τρεῖς μὲν πολλὰ φέρεται εἰς πόλιν, Ἀργὸς τε, σπάρτη τε, καὶ ἐβρυχία μιν κίρη. *Eumeness*.

29 *Nec dum etiam*] Adverbium. Quasi antehac. *Servius*.

Causa] Nunc de præteritis loquitur. Nonnulli tamen pro *causa* et dolore dictum accipiunt. *Idem*.

Sapi dolores] Quod sentire faciant. *Idem*.

Nec dum etiam causas irarum sævique dolores Exciderant animo] Superfluum videtur veterum monumenta in testimonium afferre, consensisse prisco *causam* duplicato *se* passim scriptitare, quum tot Romæ marmora spectemus, quæ dictionem eam per *se* geminatum notatam ostendent. Scriptiois vero hujusmodi rationem hanc afferri solitam ait Terentius Scaurus, quod *causa* dicta sit a *causillationibus*; vel a *cavendo*, *caviosa*: deinde κατὰ συγκοπήν *causas*: ita *s* litteram geminandam putaverunt, ut appareret origo. Aliter tamen ipse sentit, quæ dicat, *s* litteram non solere geminari, nisi præcedente vocali correpta: quare *causam* unico *s* scribi mavult. Nos tamen libentius *s* in *causas* geminamus: quia sic Virgilii et Ciceronis manu scriptum asserit Quintilianus. Ubi vero *sævique dolores* legitur in vulgatis codicibus, Vetera exemplaria quædam cum Longobardico *labores* habent: quos scilicet contra Trojanos antea susceperat, tote eo decennali bello. Nam quod sequitur, *manet alta in mente repositum Judicium Paridis*, et quæ sequuntur, ad exaggerationem posita sunt. Sed neque illud dissimulandum est, emendatioris codices *alta mente* abque in præpositione legere. Quam quidem particulam Virgilius libenter præterire solet. Quod vero ad *dolores* pertinet, in veteribus

plerisque codicibus altera illa sublata lectione dolores superinductum est, non omnino male, si quæ sequuntur insipias, quæ dolendi causam darent. *Pierius.*

30 *Exciderant animo*] Necdum in oblivionem datæ erant, juxta Non. Marcell. c. 4. Cic. ad Fam. Epist. v. 13. 'quæ cogitatio, cum mihi omnino non excidisset (etenim penitus insederat) &c.' *Emmenes.*

Alta mente] Secreta, recondita. *Servius.*

Repositum] Syncopa est: unam enim de medio syllabam tulit. Sed cum omnes sermones aut integri sint, aut pathos habeant: hi, qui pathos habent, ita ut lecti sunt, debent poni, quod etiam Maro facit: nam *Repositus et pergit* de Ennio transtulit, integris autem et ipsis utimur, et eorum exemplo alii. *Idem.*

Manet alta mente repositum] Est hoc quod Poëta, 'æternum servans sub pectore vultus.' Sallustius flexu isto: 'Quod verbum in pectus Jugurthæ altius, quam quisquam ratus erat, descendit.' Fabius declamat. 305. 'odia altissime sedent.' Tacitus l. xvi. 'offensio altius penetrabat,' et Annal. i. 'iras retinebant.' Livius l. xlv. 'ingentes jam diu iras in pectore volvere.' Seneca quoque de Benef. i. 1. ait, comparatam esse naturam 'ut altius injuriarum, quam merita descendant, et illa cito defluant, has tenax memoria custodiat.' Idem de ira. i. 4. recensens irarum differentias, extremo loco ponit illas, quæ *altæ gravesque sunt, et introrsus veræ*, indicans has esse majores, et difficiliore. Præclare admodum Plautus Pænul. 'Si quid peccatum est, plumbeas iras gerunt.' Hujusemodi ira videtur referenda ad illam, quam Græci dicunt *κρότον*. Nam Scholiastes Aristophanis in Ranis, discriminans iras, *περὶ τοῦ κρότου*, ait, *ὀργὴ ἐντροφεύουσα, ira reposita*. Hoc Poëta indicans ait *manet*. Possis cum Philostrato ita referre, *βεβηθια-*

μένον τῆς ὀργῆς, iram profundam et submersam. De judicio Paridis, quid contra Macrobinum scribat Jul. Scal. Poet. v. 3. in promptu est. Auctoribus, quos de hoc judicio alii advocant, adijunge Dionem Chrysost. orat. 20. Philostratum Juniorem in Iconibus. *Cerda.*

Manet] Id est, inhaeret, infixum est, ut Non. Marcellus c. 4. *Emmenes.*

31 *Judicium Paridis*] Nota fabula est, de malo aureo, Paridem pro Venere contra Junonem Minervamque judicasse de forma: et bene *judicium Paridis*, non favor, ne revera videatur offensa. Sic enim agit Poëta, ut et Juno causas irascendi habeat, et tamen in Ænea nulla sit culpa. *Serv.*

Judicium Paridis] Quia Macrobius l. v. negavit usquam ab Homero de Paridis judicio factam mentionem, adscribamus ex Il. ultimo vel e tabulis testimonium: 'Ἐνδ' ἄλλοις μὲν πῶσιν ἐβόωνεν, οὐδέ ποθ' ἦρπ, 'Οὐδέ ποσειδάων, οὐδέ γλαυκῶπιδι κοῦρῃ' 'Ἄλλ' ἔχον, ἔς σφιν πῶτον ἀπῆχθετο ἴλιος ἱρή, καὶ πρί- αμος, καὶ λαὸς, ἀλεξάνδρου ἔνεα' ἔτης· 'Ὅς νεῖκεσσε θεὰς, ὅτι οἱ μέσσαλλον ἔκον- τε, τὴν θ' ἦρπ', ἣ οἱ πόρε μαχλοσύνην ἀλεγυμένην. De quo judicio sunt etiam adjiciendi Enrip. in Troad. versus elegantes: 'Ἐκρινε τρισσὺν ζεύγος ὅδε τρισσῶν θεῶν· καὶ πᾶλλῃδες μὲν ἦν ἀλεξάνδρῳ δόσις, Φρυγὶ στρατηγούθ' ἑλ- λάδ' ἑταριστάων. "Ἦρα θ' ὑπέσχετ' ἀνδρῶπις θ' ὄρουσ, τυραννὶδ' ἔξειν, εἰ σφε κρίνειεν πάρις. Κύπρις δέ, τοῦμιν εἶδος ἐκπαλουμένη, δάσσειν ὑπέσχετ', εἰ θεὰς ὑπερβράμοι κἄλλει. Meminit et hujus judicii Enrip. sub princip. Helen. ἦλλον τρεῖς θεαὶ κάλλους πέρι Ἰδαίον εἰς κευθμῶν' ἀλεξάνδρον πάρα, &c. Judicii hujus diaceptationem non indocte exequitur Tryphiodorus. *German.*

Spreatæque injuriæ formæ] Epexe- sis est. Hoc enim fuit judicium Pa- ridis. *Que* particula vacat, ut alibi: 'Dixitque, et prælia voce diremit.' Licet nonnulli separent, dicentes aliud esse. Nunquam enim conjunc-

no pendat, nisi inter deos sed. Et quæ formæ referunt ad Antigonam Laomedontis filiam, quam a Iunone propter formæ arrogantiam in cicconem constat esse conversam. Serv.

Judicium Paris apudque infans formæ] Paris arbiter constitutus jussu Jovis, inter Junonem, Minervam, et Venerem, de formæ contendentes, pectus aureum Veneri adjudicavit. Vide Ovid. Heroid. v. 34. et epist. xvi. 68. 'Arbiter es formæ: certamina siste Deorum; Vincere quæ formæ digna sit una deus. Neve recusarem, verbis Jovis imperat,' &c. Et paulo post de Veneris, ipsius judicio palmam ferente, 'Dixit: et ex æque donis formæque probata Victorem caelo rettulit illa pedem.' Ipsum fab. habet Hyginus fab. 92. quæ inscribitur, *Judicium Paris.* Emek.

Et genus trojanum] Propter Dardanum Electra pellicis filiam, a quo origo Trojanæ est. Servius.

Rapti] Stuprati, corrupti, ut est, 'Rapta Garamantide Nympha.' et 'raptus sine more Sabinus.' Vetus raptus raptoris mortem vel nuptias optat: vel certe quod ad eundem raptum sit a Jove per aquilam; ut, 'Sublimem pedibus raptis Iovis artuiger uncia.' Idem.

Ganymedis honores] Treia, regis Trojanorum, filia. Idem.

Honores] Dixit, vel propter ministerium poculorum, ad quod receptus est, remota Hebe, filia Junonis; quæ Jovi bibere ministrabat: vel ob hoc, quod inter sidera collocatus, Aquarii nomen accepit. Ergo irascitur Jovis, quod non ob hoc tantum raptus sit, ut divinos honores consequeretur, ut pocula ministraret, sed quod violatus sit ut divinos honores consequeretur, aut honores propter formam; ut, 'Et lætos oculis afflaret honores.' Sane hic Ganymedes Latine Catamitus dicitur: Hec Theodotus, qui Mincas rescripsit, hunc fuisse Bellin dicit, et Laomedonti prædicasse, tunc

Delph. et Var. Clas.

posturam et civitatem et regnum Trojanorum, cum de monte Meotio sponte fuisset saxorum delapsus, quod dum evenisset postea Ilium est direptum. Idem.

Et rapti Ganymedis honores] Quod in codicibus aliquot antiquis duo illæ verba rapti Ganymedis per lineolas alio atque alio loco ductas distingui videtur, nempe in aliquot ante, et post dictionem Ganymedis hoc præter, Rapti / Ganymedis / honores: in aliquot inter partem copulativam et participium Rapti, hoc modo, et / rapti Ganymedis / honores; in memoriam suggerit varias itidem hujus hemistichii sententias apud Interpretes esse. Nominis enim Marcellus, honores, pro integritate et pudicitia vult hoc loco intelligi: quare, rapti honores, legere videtur, hoc est, raptus pudicitia: honores alii pro dignatione, qua fuerit Ganymedes honestatus, exponunt: quippe quod Mythologi eum dicunt in zodiaco sedem sortitam esse, quod quidem dictæ sedem ait Donatus. Servius, qui honores, Ganymedi habiles, interpretatur, rapti, hoc est stuprati exponit: ut, 'Rapta Garamantide Nympha.' Cui Ovidii etiam subscribit parodia Fast. vi. 'Causæ duplex iræ, raptis Ganymede, dolabant, Forma quoque Idæi iudicio victa mea est.' Sed hæc alii viderint, Fieri.

Rapti Ganymedis honores] Ganymedes non Treia, sed Erichthoni fuit filius, quem Jupiter amavit, ut Hyginus Fab. cclxx. et Poët. Astron. m. 16. et 29. Cujuscumque fuerit, Phrygius fuit: hinc Ovid. Met. x. 155. 'Phrygiis quondam Ganymedis amore.' Stat. Thebaid. l. i. 'Hinc Phrygius fulvis venator tollit alas.' Postquam, assumpta aquilæ signa, rapuerat, et fœdus spectare, ut Long. Pastoral. l. iv. quo loco, qui de raptu, non convenit inter Strabonem et Athenæum: uterque videtur l. xix. Hinc de hac formæ parte Ethio-

Virg.

6 Z

gus Luciani : qui, remota Hebe, quæ ante ad cyathos steterat, Jovi aliis. que diis fuit a poculis. Quod liquidum ex Ovid. dicto loco : 'Abripit Iliadem, qui nunc quoque pocula miscet, Invitque Jovi nectar Junone ministrat.' idem Juvenalis docet Sat. XIII. 44. *Emmenes*.

33 *His accensa super*] His super, aut super metum, quem de Carthagine habuit, his quoque accensa. *Serv.*

His accensa super] Id est, super illam, quæ fuit ob excidium Carthaginis. *Donatus*.

Jactatos æquore] Hæc omnia ad exprimendam Junonis iniquitatem pertinent, ut ostendat, excidium Carthaginis solam causam fuisse, ne ipsa misereretur, nec desereret intentionem suam : quæ cognoscens, non posse expugnare fata, cupiebat saltem illos arcere, quos ad plenum superare non poterat. Non miserebatur igitur, ut jactatos toto æquore, et eos qui ex infinito numero ad paucos redacti essent, quos e manibus sævissimorum hostium fortuna servaverat, insidiis assiduis obtineret. *Id.*

34 *Troas*] Bona æconomia ostendit totam genus Trojanorum invisum fuisse Junoni, quia illaturus est, Minervam, ob unius hominis delictum, etiam eos quos amaverat perdidisse. *Servius*.

Reliquias] Ut stet versus geminavit l. Nam in prosa *reliquias* dicimus. Reliquias autem Danaum dupliciter, et a Trojanis et a Græcis dici possunt, ut, 'Et nostro sequitur de vulnere sanguis.' *Idem*.

Reliquias Danaum] Magna crudelitas, quæ nullis eladibus satiari poterat. Lans autem Enem magna, quod de solis reliquiis Trojanorum, imperium Romanum condere potuerit. Ergo, ni fata obstitissent, patriam integris opibus defendisset, cum in aliena terra imperium condiderit. *Donatus*.

Atque inmitis Achilli] Bene secun-

dum Homerum segregavit dicem a populo. Sic *Æneas* in secundo post omnium casum, Priami separavit interitum : ut, 'Forſitan et Priami fuerint quæ fata requiras.' Inmitem autem dixit, etiam circa extinctum Hectorem crudelem. Aut ideo intulit Achillem præcipue, quod *Æneas* cum Achille congressus sit, et ut in *Æn.* v. ait Neptuni beneficio liberatus. Sane Achilli, propter *ἡμιοτέλειον* detraxit litteram, quæ plerumque pro sibilo habetur ; non solum necessitatis, sed etiam euphoniæ causa. Nam alibi ipse ait, *Nec equis aspirat Achillis* : ut Salustius, 'A principio urbis, ad bellum Persi Macedonicum' detrahitur autem *a*, tertiæ declinationis genitivo. Sane apud Sigenum Achillia statua fuisse dicitur, quæ in ima, id est, extima auris parte elenchum more femineo habuerit. Hic apud Cretam insulam Pemptus vocatus est, ut veteres auctores tradunt. *Serv.*

Achilli] Sunt qui ex Poëtarum veterum exemplis *reliquias* unico l recte scribi contendunt, ut in bona codicum antiquorum parte notatum invenitur. Ajunt enim *re* particulam pro communi habitam a veteribus. Hinc apud Ovid. 'Quod in ipsam recidat orbam,' quam tamen Valerius Probus semper brevem dicit ubicanque loquelaris sit : ideoque juniores *ll* geminari censere. Quam quidem questionem ita Comminianus absolvit : ut in nomine *reliquias* barbarismum esse dicat adjectione litteræ, perinde ac *Italian* fato temporis adjectione. Nam *Italian* Probus quoque primam correptam habere contendit, et vitium in eo nomine spatulo factum, ait Quintilianus. Quare in altero consonantem geminare, necesse est, alterum vi quodammodo sua crescit, nulla parenthesi. Ut vero præteream, quod minime placet, atque, ex hoc versu sublatum aliquot in codicibus, ut sine copula legatur *reliquias Danaum inmitis Achilli*, prout

apud Cæsallum; 'Juppiter ut Calibum omne genus pereat.' et apud Tibullum, 'Cimmerium etiam obscuras accessit ad oras,' quo nonnulli offensi, 'Cimmerium obscuras etiam concessit ad oras,' legendum censuere: alterum vero locum Græce scribendum curavere. Hoc tamen loco, si quis eam conjunctionem, quæ est *atque* demat, venustatem carminis demere videatur. Est et illud varie tam in veteribus quam in recentioribus exemplaribus positum *inimittis Achilli*. Nam *Achillei*, in Oblongo habetur codice, quo declinatu usus est Horatius, 'Matronisque Phrygum classis Achillei:' atque alibi, 'Heu pervicaci ad pedes Achillei,' sicut etiam *Ulyssi*. Idem, 'Laboriosa nec cohors Ulyssæi:' quæ quidem forma Græcanica est, et nominativum habet in *ess*, ACHILLEUS, ODYSSEUS, ORPHEUS. Ut in veterum monumentis *M. Valerius Achilleus lector*. Inde autem patent *Achilli* factum *αχίλλειος*. Servius detractam *s* litteram ad *αχίλλειος* evitandum putat; pluraque demum exemplaria ita scriptum ostendunt. Quidam dativum pro genitivo positum ajunt, more veterum. Nomina quædam agnoscit Probus in Arte, quæ in genitivo casu num. sing. in uno vocabulo suo duobus his formis finiuntur *i*, et *is*, ut puta, *hujus Achilli*, et *hujus Achilleis*. Carisius inveniri ait apud veteres ex nominibus in *es* rectum efferentibus, quæ sine ratione genitivum faciant per *i*, ut apud Sallust. in prima historia: 'Bellum Persi Macedonicum.' Item apud Virg. 'Inimittis Achilli,' et alio loco, 'Fallacis Ulyssi.' Priscianus veteres ait frequentissime dativum pro genitivo protulisse *Aristotelis*, *Demostheni*, *Thucydidi*, *Euripidi*, pro *Aristotelis*, *Demosthenis*, *Thucydidis*, *Euripidis*, desumitque sibi ex Virgilio exempla. Nunc *acris Orenti*, et *inimittis Achilli*, et *miles Ulyssi*. Item ex Terentiano

Arconidi fillam, pro *Arconidia*. Ex Cic. in Verr. xi. in *Timarchidi potestate*: qui eadem voce *naus* est etiam in dativo, 'Neque in præsentia Timarchidi, quid responderet, habuit: ne allam quis esse declinationem putet: et *Achilli* absque *s* sciant omnes præter usum non esse. *Pierius*.

Achilli] De genitivo, in *i* terminato, in declinatione tertia, omnia, quæ dici possunt, Dausquius in Orthograph. ex veteribus Grammaticis conguessit. Quem vide pag. 95. noster hoc lib. vs. 224. 'nunc acris Orenti.' III. 87. 'reliquias Danaum atque inimittis Achilli.' et VI. 839. 'genus armpotentis Achilli.' Charisius sine ratione hoc pacto finire hunc casum stomachatur l. i. p. 52. probat Sanctius in Min. p. 288. apud quem *homo bonæ frugi*. Emmeness.

35 *Arcebat*] Prohibebat: aliquando significat, et continet. Ennius, 'Qui fulmine claro Omnia per sonitus arcet:' id est, continet. *Servius*.

36 *Acti fati*] Si fati, nulla Junonis invidia est, si odio Junonis, quomodo *acti fati*? Sed hoc ipsum Junonis odium fatale est: laborat enim Virgilius, nil Trojanorum meritis, sed omnia fati ascribere. Est et alter sensus: nam *fatum* voluntatem legimus: ut, *fatis Junonis iniquæ*, id est, voluntate: ut hic intelligamus, agebantur fati Junonis, id est, voluntate. Vel *fatis* pro malis; ut, 'Nate Iliacis exercite fati.' *Idem*.

Acti fati] Id est, ipse qui fati agebantur, in Italia errabant Junonis inimicitias. *Donatus*.

Maria omnia circum] In fine accentum ponimus contra morem Latnum: sed corruptio hoc facit: namque præpositio postposita, corrupta est sine dubio. *Servius*.

Maria omnia circum] Similis anastrophe nostro familiaris. Georg. II. 582. 'pagos et compita circum.' Georg. III. 537. 'Non lupus insidias explorat ovilia circum.' l. IV. 'Huc

circum.' va. 188. 'Mansantque oras
et lumina circum.' vs. 436. 'eum cir-
cum.' et va. 678. 'quos circum.' *Emm.*

37 *Molis*] Difficultatis. In sequen-
tibus proprie, 'Miratur molem Æ-
neæ, magalia quondam' *Servius*.

Tanta molis] Non sunt sine magno
labore magna. Laudatur autem Æ-
neæ, qui nullo labore, nulla diffi-
cultate erroris, desistebat ab incepto.
Donatus.

Tanta molis] Hac voce solent fieri
acclamationes. Lucretius, 'Tantum
religio potuit suadere maiorum.' En-
nius in Thyeste in summa quoque
acclamatione: 'Tanta vis sceleris in
corpore hæret.' Ita etiam exclamat
Pilius h. 17. et Cicero epist. ii. 8.
Horatius sæpe exclamat cum his, &c.
Oppianus interdum cum &c.
exemplum habes lib. i. *Kuivrr*. Ef-
fecit autem Roma sua magnitudinē,
ut *molis* nomine explicaretur ab auc-
toribus, Calpurnius Ecl. i. 'Mommæ
pondera motis.' *Cervus*.

Tanta molis erat, &c.] Epiphonema
constans epiphonem, in difficultatem
occidentis primordia populi Romani.
Vide etiam Cæli Rhodig. xiiii. 7.
Jani Scalig. iii. 26. notat ejusmodi
Epiphonemata, aut Prosoponemata,
maximam præ se ferre efficaciam.
Tammana.

Romanum condere gentem] Latenter
ostendit hinc oculum Junonis Æneam
percellisse, quod Romanæ gentis auc-
tor existeret. *Servius*.

38 *Vix*] Hoc loco *mor* et *statim*
significat. *Idem*.

E conspectu] Ut adhuc de Sicilia
posuit videri: et ut Homerus omittit
initia belli Trojanæ, sic hic non ab
initio cepit errorem. *Idem*.

Vix e conspectu] A septimo anno
incipit narrationem: ut prius reser-
vet ad convivium Didonis. *Donatus*.

Vix e conspectu, &c.] Narratio, quam
ducit a catastrophe errorum Æneæ:
idque exemplo Homeri, qui eam le-
gem primæ Poëtice tulit: quæque

Aristoteles in Poëtice. tenendam cen-
suit. Atque hanc Economiam laci-
lenter commendat etiam Horat. in
Arte: 'Nec gemino bellum Trojanum
orditur ab ovo: Semper ad eventum
festinant,' &c. Macrobi. v. 2. Obser-
vetur, inquit, cum primo versu pro-
misisset producturum sese de Trojæ
littoribus Æneam, 'Trojæ qui primus
ab oris Italianæ,' &c. ubi ad jactum
narrandi venit, Æneæ classem non de
Troja, sed de Sicilia producit: *Vix e
conspectu*, &c. Quod totum Homeri-
cis filis tenuit. Ipse enim vitans in
Poëmata historicorum similitudinem,
quibus lex est, incipere ab initio re-
rum, et continuam narrationem ad
finem usque perducere: ipse, Poëtica
disciplina, a rerum medio cepit, et ad
initium post reversus est. A Sicilia in
Libyæ delatus, in convivio Didonis
narrat ipse Æneæ acque ad Siciliam
de Troja navigationem suam: et ad-
didit uno versu, quod jam copiose
Poëta descripserat, Æn. iii. sub fi-
nem: 'Hinc me digressus vestro
Deus appellit oris,' &c. Vide ibidem
plura. Imprimis Scalig. Poëtice. iii.
94. ut et Jov. Pontani Actium, ubi
de numerorum gravitate, et versuum
horum magnifico apparatu ingeniosè
disputatur. Porro *vix* interpretatur
Servius *mor*. *Donatus*, *vix* loti,
conjungit: quod et dolerent Anchisæ
mortem, et gauderent prope adesse
Italiam. *Servius* ait, eos *leitai*: ut
sit Jovis causæ majoris hacundia.
Sic enim Æn. vii. Irascitur, ubi
hæc Æneæ Siciliæ prospectat ab usque
Pachynus' Idemque notat Scalig. iv.
47. monosyllabum *vix* admodum so-
nans esse in oratione. *Tammana*.

39 *Loti*] Vel alarum, vel velorum;
ut, 'Et lætus Eois Eurus equis' vel
festinantes; ut, 'Et vigea latus
Palaia' et alibi, 'Et avari pubens
partique moveri Lætus in arma jube,'
id est, festinus cum intentione. Vel
revera loti: quæquam incingunt
ali, post Anchisæ mortem: sed et

interitus senum minus deletur, et magis letos intelligendum est, ut sit denique causa majoris incendii: de qua et in septimo irascitur; ubi 'letam Æneam Siculo prospexit ab aque Pachyno;' vel leti, *ἡδύμενος*; ut 'Omnique juvenus Lenta f.' *Serv.*

Vela debant lati] Utrunque tempe-
rat. Nam leti erant, quod essent propinqui Italie: sed morte Anchisæ contristati, vix erant leti. *Donatus.*

Salis] Maris, secundum Homerum. Saltem autem quo utimur, singulari numero tantum dicimus: quam jocos significamus, pluralem numerum tantum ponimus, ut Lucanus: 'Non soliti lasere sales.' Aliquando urbanitatem singulari numero tantum dicimus: ut Terentius, 'Qui habet saltem, quod in te est,' id est, quæ res in te est. Maculini enim generis est, non neutrius; et neutra tripartita sunt, nec ab hæc accusativo nominativus esse potest *hæc sale*. *Servius.*

Ære] Intelligit naves illas, quæ æreo rostro in prora armantur, quas idem vates *arata* vocat l. x. 'Quot prius erant steterant ad littora puppes:' et Livius rostratas xxxvi. 42. cum ait 'quæ aut apertæ rostratæ, aut sine rostris speculatoriæ erant.' Ita multi Poëtam capiunt. Nunc mihi ante oculos Turnebus xii. 12. et xvi. 23. et Parrhasius in Claudi-
um, et Philander in Vitruv. x. 21. Addit postremus sic capiendam *trabem Cypriam* Horatii, nam Tamasium, Cypri oppidum, habuit metalla æris plurima, ut constat ex Strabone l. xiv. Sed certe Horatius non eget hac explicatione: nam ipse tantum loquitur de nave oneraria, et quæ servit mercaturæ, non bello. Redeo. Naves *iete rostratæ* aut *arata*, dicuntur Græcis, *χαλκίπρις*, et *χαλκίφολοι*, nisi *maris rostrum*, ipsum *aratum* dici *χαλκίφολον*. Vido Liliū de Navigiis c. 11. Aristides in Rhodiaca, *ἑμβόλους χαλκοστίλους*, vocat *arata* rostra. *Cerda.*

Spumas salis ære rubeant] Id est,

spumans mare æratīs navium rostris secabant. Turneb. xi. 12. et xxvi. 23. et J. Parrhasius. Item G. Fabricius in hoc hemistichio duodecim numerat figuras. In genere, inquit, est *περίπλους*, pro, navigabant: item *ἐνέργημα*, quia evidenter rem nauticam exprimit. In specie posuit, *spumas salis*, pro, mari spumante, *κατὰ ταρεῖσιν*, *ἀντιμέτωπον*, *συναντικῶν*. *Ære*, pro, æratīs rostris, *κατὰ μεταστροφῶν*, quia materia ponitur pro re confecta: *κατ' ἐναλλαγῆν* numeri, quia singularis pro plurali: *κατὰ συνανδοχῆν*, quia rostrum pro navi, pars pro toto: *κατ' ἑλλειψιν*, quia rostrum non nominatur, sed intelligitur: *κατ' ἐναλλαγῆν* qualitatīs, quia substantivus pro adjectivo ponitur, *æs* pro instrumento æreo: *rubebant* *κατ' ἐναλλαγῆν* generis, neutrum pro activo: item *κατ' ἐναλλαγῆν* figuræ, quia simplex pro composito, *rubebant*, pro *cruebant*, vel *perrubebant*. *Turnebannus.*

40 *Sub pectore*] Pro *in pectore*. *Servius.*

Cum Juno æternum servatus] Advertens Juno Trojanos de proximitate Italiæ laborare, recrudescere vulnus. Et excelsa ab inventione nocendi, et a loco et tempore, sic suos dolores intimis sensibus enumerat: *Mene*: componit summa arte, quales habere debnerit cogitationes, carens inventionem ad nocendum: et inducto qualitatīs statu per exempla aliena inventa consilia enumerat. Et comparat personam suam cum persona Minervæ, et Trojanorum, et Græcorum, et inimicitiarum causas. *Donatus.*

Æternum sub pectore vulnus] 'Τροαδῆριον ἔλκος' Theocr. et Lucr. l. i. 'æterno devinctus vulnere amoris.' *Germanus.*

41 *Hæc secum*] Subaudimus locuta est, deest enim hoc. Et hoc fictum est, ut superius diximus; unde enim hoc sciret Poëta? Bene autem impatientiam doloris ostendit, detrahendo ei solatia. Quia vehementer affectus

est sine conscio, ut, 'Et casum insontis mecum indignabar amici:' et: 'crudelia secum Fata Lyci.' Et in quarto solam inducit Didonem, 'En quid ago?' e contrario: 'Quicum partiri curas.' *Servius*.

Hac secum] *Πορὶ δὲ μὴ θῆναι θυμῳ.* Od. E. Supra, 'tacitus mecum ipse voluto:' sic autem Hom. eod. Od. lib. Neptunum inducit ab Æthiopia redeuntem naviganti Ulyssi tempestatem immittere. Et Eurip. *αὐτὴ πρὸς αὐτὴν.* *Germanus*.

Hac secum] Est hoc, quod Ennius dixit Annal. iv. 'Tum cum corde suo Divum pater atque hominum rex Effatur.' Quod Terentius And. 'Ego met continuo mecum.' et Æn. ii. 'Et casum insontis mecum indignabar amici.' Quod Apuleius l. iv. in magnis iris Veneris: 'impatiens indignationis, capite quassanti, fremens altius, sic secum disserit.' Græci, *παρ' αὐτῆς ποιεῖν, παρ' αὐτῆς λαλῆσθαι*, ex observatione H. Stephani. *Cerda*.

Mene] *Ne*, non vacat: significat autem *ergo*, et est conjunctio rationalis. *Servius*.

Mene] Emphasim habet pronomen, et magnum dicendi pondus, quod infra aperuit, cum dicit: 'Ast ego quæ divum incedo regina, Jovisque Et soror et conjunx.' *Donatus*.

Incepto desistere] Tolerabilius enim non inchoare, quam incepta deserere. Ut Terentius; 'Verum si incipias, neque pertendas naviter.' Et *mene* sic habet Emphasim, ut, 'Ast ego quæ divum incedo regina.' *Servius*.

Victam] Ut in vii. 'vincor ab Ænea.' Et victam se pronuntiat, velut victam; alii iratam tradunt. *Idem*.

Incepto desistere victam] Incepta sunt animorum destinatione. Salust. 'Nam talia incepta non consultorem vertissent rerum pestem factura.' Dolet igitur intentionem suam sine effectu defecisse, nec superesse noverendi consilium, vel tempus. Et quia bonorum est, incepta deserere, si aut

prece flectantur, ut sponte ignescant; ostendit utranque occasionem perdidisse, et incidisse in ludibrium; ut scilicet superata discederet. *Donat*.

Mene incepto desistere victam] Iratis propria oratio abrupta. Adde æquum, vel dignum est. Plura Sanctius in Minerva p. 384. ubi agit de Apostopesi. Tale est illud Horatii Sat. ii. 4. 'Tea' lapides varios lutulenta radere palma.' Ubi Lambinus consule. De hac Junonis indignantis et stomachantis locutione Turneb. v. 27. Recte *victam*, propter irritos conatus, ex voto minus succedentes: *victor* enim dicitur, qui, quod intendit, consequitur, juxta Servium Georg. iii. 9. *Emmenaus*.

42 *Nec posse Italia Teucrorum avertere regem*] Et detraxit more suo præpositionem provincie. Non enim dicit, *de Italia*, sed *Italia*. *Servius*.

Italia] Id est, ab Italia. Sic alibi, 'bellum ingens gerat Italia:' ergo si non poterat perdere, saltem disjungere ab Italia: et si omnes non perirent, saltem id obtineret juxta unum Æneam, cujus stirpi deberi sciebat imperium Rom. *Donatus*.

Teucrorum] Quia Teucer et Scamandrus Creta profecti Trojam venerant, qui a Dardano hospitii accepti de advenis cives facti; quia Batiam Teucris filiam Dardanus sibi junxit, et populares suos socero cognomines fecit. *Servius*.

Avertere] Id est, perpetuum regem, hoc est, nihil amisit, rex est, et mire Æneam noluit nominare. Honorantur enim minores a majoribus, si suo nomine fuerunt nominati: ut, 'Æole namque tibi:' contra contumelia est, si majores a minoribus suo nomine nominentur; ut, 'Junonis gravis ira.' et, 'Pacem te poscimus omnes, Turne:' non enim dixit Trojanos, sed unum hominem Trojanum. *Idem*.

Avertere regem] Id est, si perdere non potui, debui superare Teucrorum regem. *Donatus*.

43. Quippe vater fati] Revera, inquit, fata me prohibent: ergo Juno ignorat vim fatorum. Sed hoc non possumus dicere, quia superius lectum est, 'Si qua fata sinant.' et, 'Progeniem sed enim Trojano a sanguine duci Audierat.' Hoc ergo est, omnes res hominum aut ex nostra voluntate descendant, ut puta, sedere, surgere: aut ex fati necessitate, ut puta, nasci, mori: aut ex deorum voluntate, ut puta, navigare, vel honoribus frui. Nunc de navigatione agitur: et bene invidiose, quasi etiam hujus rei potestatem ei possint fata detrahare. Est et alter latens sensus, ut speret se reginam contra exilium fata posse aliquid, si Minerva numen inferius valuit contra fata victorum. Servius.

Quippe vater fati] Ergo magis debuit vetari Minerva, fatis Græcorum. Donatus.

Pallante] Minerva ἀνὰ τοῦ πάλλαντος, id est, ab hac concussione: vel quod Pallantem Giganta occiderit. Sane oportune hic Ajacis naufragium ad exemplum adfert. 'Mars perdere gentem Imaianem Lapithum valuit.' Ne autem, conjunctio explorativa videtur an aliter? Servius.

Pallante] Quæ non esset tanti mentis, aut potestatis. Donatus.

Exurere] Exuri dicitur, de quo nihil superest, ut, 'quid memorem exustas Erycino in litore classes.' Servius.

Classem] Ad invidiam possit, ut pro una navi classem dicat: sic Vergilius, 'Navibus infandum amissis' quam Orontes solus perisset: aut re vera unam navem significat, ut Horatius, 'Me vel extremos Numidarum in agros classe reget.' Classis enim dicta est ἀνὰ τῶν κέλων, id est, a lignis: unde et calones dicuntur milites, qui ligna deportant, et καλονόστια. Idem.

Exurere classem] Comparatio poenarum. Minerva petuit naves Græ-

corum, et ipsos exurere; ego unum ab Italia arcere non potui. Donatus.

Exurere] Urere est aliquid lædere incendio: exurere est penitus abolere incendio. Confirmat autem Posita soli Æneæ deberi imperium, cum de ipso solo laboret Juno. Idem.

44. Argivum] Quasi et illud contra fata. Et Argivum pro Argivorum, videtur accusativi singularis species pro genitivo plurali. Et bene Argivum, quos ipsa Juno amat, ut supra, 'Pro charis gesserat Argia.' Servius.

Potuit] Ad illud refertur, quod superius dixit, 'Nec posse Italia Teucr.' Et invidiose potentiam Minervæ exaggerat, quæ uno tempore potuit et exurere et submergere. Idem.

45. Unius ob noxam] In istis sermonibus unius, illius, ipsius, media syllaba naturaliter producitur: sed, cum opus est, corripitur hac excussatione: nam quotiens vocalem longam vocalis sequitur, priori vires detrahit, ut est, 'Insulas Ionio in magno.' et, 'Sub Illo alto.' Et ob hoc mutat accentum: in Latino enim sermone cum penultima corripitur, antepenultima habet accentum, ut hoc loco, 'Unius ob noxam.' Et contra, 'Navibus infandum amissis unius ob iram Prodimur.' Idem.

Ob noxam] Pro noxiam. Et hoc interest inter noxam et noxiam; quod noxia culpa est, id est, peccatum: Noxa autem poena. Quidam noxa quæ nocuit, noxia id quod nocitum, accipiunt. Sane latenter tangit Historiam: dicitur Minerva tantum ob vitiatam Cassandram in templo suo, solius Ajacis poena non fuisse contenta, ut postea per oraculum de ejus regno quotannis unam nobilem puellam jusserit illum sibi ad sacrificium mitti; et quod est amplius, de ea tribu, de qua Ajax fuerat; sicut Annæus Placidus refert. Idem.

Ob noxam] Noxa pro damno, culpa, vel poena, agnoscit Valla, sed noxia

nequam innoxii essent. VI. 36. Utamque vocem probat Sanctius in *Miseror.* IV. p. 304. sed noxia esse adjectivum, in quo exhaudiscit culpa. Dorati ad Terent. *Phorm.* I. 4. 48. sententiam amplectuntur non pœci, dicentia, per epenthesis noxius pro noxiis usurpant; nam culpam, alias pœnem significare, quæquam si Festum sequatur noxi pœna, vel *noxiæ*, noxi *hæc* culpa est. Sic Ter. *Hec.* III. 1. 20. pro. *lætitia* noxiæ, id est, injuria. H. II. p. 57. extra noxiem. et Enn. V. 3. 12. unam *hanc* noxiem *omittit*, *hæc* pro. *hæc* mihi delicti gratiam feceris. Jurisconsultorum est locutio, *noxiæ deditur*, in vel ad noxiæ dare, ut l. 1. si quadrupes, &c. de qua Jac. Nic. Loens. VI. 11. *atque* Quintil. *Deel.* IX. ubi recte d *noxiæ* Gronovius *deditis* non *debitis* legendum docet: non raro tamen confunduntur hæc duo, sed de his plus quam satis. Secunda in *noxiæ* anacopa, ut apud Stat. *Thebaid.* XI. 'unius hand pœces,' &c. *Emmenas*.

Et furis] Amorem: ut in *Bucolicis*, 'Seu quicunque furor.' Atti sic accipiant, quod illum in furore deliquisse dicat, Trojano scientes. *Servius*.

Furis] In Oblongo codice sane quam vetusto *furis* legitur, casu septinio, quod non æque placet: utrumque enim cadit sub præpositivam particulam *ob*. *Pierius*.

Oilei] *Oilei* non vacat. Nam et deo Ajaces fuerunt, et ambo perierunt. Sed ira armorum Telamonius, hic amore, quo Casandram in templo Minervæ, capto Ilio, stupravit. Et est Græca figura si dicamus *Æneus Auchiæ*, et subaudiamus *filius*. Hæc autem figura utimar circa patres, et meritos tantum: ut Virgilius, 'Deiphobe Glauci,' id est, filia: 'Hectoris Andromache,' id est, uxor. Sane hic Ajax *Oilei filius*: a multis historicis Græcis, tertiam manum dicitur post tergum habuisse; quod ideo est

factum, quia de solentius nobilitas in prælio manibus, ut tertiam habere putaretur. *Servius*.

Ajæis Oilei] Ajax temerarius, exilogeus, in templo deæ, in templo virginis, ante ipsas aras, in consecrata numina, regiam sacerdotem, namque intactam, quam pendite ardebat, stupro violavit. *Æn.* II. Hæc tamen atrox facinus Juno hæc extenuat: quasi Trojanorum graviora essent. Vocat *Noxiæ*, quod levioris criminis aut culpe nomen est: et quidem minus; quod facilius possit condonari: et furis, ut non crimen, sed culpa sit: nam qui mentis inops est, meretur veniam. Quamquam hic furor amoris erat fœnor: sive furiosus amor. *Noxiæ* autem hic culpam significat, ut Beroald. contra *Serv.* docuit. Et notat alibi Jos. Scaliger, quod hodie in Gallis jurgium vocatur *Noxiæ*, id a noxia detortum esse, quod aliquando notet jurgium ac dissidium. *Petronius*: 'In mediam noxiæ perforatur.' *Anonius*: 'Sæpe in conjugis fit noxiæ, si nimis est dea.' *Turbannus*.

Ajæis Oilei] Quemadmodum *Homerus* *Odyss.* A. 590. et seqq. attingit nefragium et interitum *Ajæis Oilei*, qui ob stupratam in Palladis templo Casandram in maximam Deæ offensam ceciderat; sic alludit *Horat.* *Epod.* X. 'Quietior nec feratur æquore, Quam Graja victorum manus; Cum Pallas uto vertit iram ab Ilio In impiam Ajæis ratem.' Latius autem hanc calamitatem, quam victricem Græcorum classem afflixit, exponit *Ovid.* XIV. 467. et seqq. *Emmenas*.

46 *Ipsæ*] Bene *ipsæ*: dulcis est enim propria manu quesita vindicta. Unde plus dolet Juno alienis se viribus niti, ut *Æoli*: vel Inferorum, sic, ut ipsæ, 'Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.' *Servius*.

Rapidae] Velocem: ut est, 'Quam rapidus Sol Nandum hiemem contin-

git equis, jam præcecit metes.' Item, 'Rapidissime potentia Solis.' Sed cum Venerit Divinarum v. quatuor Diis fulmina adsignet, inter quos et Minerva, quaeritur cur Minerva Jovis fulmen miserit? Antiqui Jovis solus patrebat esse fulmen, nec id unum esse, ut testantur Hesiodi libri de fulguribus, in quibus duodecim genera fulminum scripta sunt; ita, ut Jovis, Junonis, Minervæ, sic quoque aliorum; nam de Junonis fulmine Accius ait, 'Præservido fulgore arder infectus Junonis dextra ingenti incidit.' Quare non possit Minervam malitiae fulmen summa? sed nonnulli dicant habere quidem Minervam, ut Jovem et Junonem fulmen, sed non tantum valere, ut vindictam suam possit implere, nisi sua esset Jovis fulmine: inde meritis quaeritur Iuno, Minervam, cum de numero minorum ait, qui fulmen habeant, neam tamen Iovis fulmine. *Idem.*

Jaculata] In libris Ætneorum lectum est, jactus fulminum, manibus dici: et certa esse numipa possidentia fulminum jactus, inter quos etiam Minerva, sicut supra dictum est; cavendum ergo ne confusione hoc aliis numinibus demus. Et jaculata pro jaculans, participium passivum pro activo posuit. *Idem.*

E nubibus] Secundum physicos, qui dicant collisione nubium fulmen creari. Et indignatur Immo, quod cum nubes sua sit, pariter eis Minerva, ac Jovis fulmine usa ait, cum sibi neutrum possit. *Idem.*

Ipsa, Jovis rapidum jaculata e nubibus ignem] Periphrasis est fulminis. Fulmen Juppiter jaculabatur, alii interdum Dii, quibus peculiare erat ac distinctum fulmen a Jovis fulmine. Sed Pallas non contenta suo, alieno Jovis utebatur, quod atrocius ac ævius. Acron in illud Horat. 'Iam satis terris,' &c. sic scribit: 'omnes manibus albæ et nigræ Palladis esse dicuntur; Jovis rubræ, et sanguineæ.'

Sic legit verba Acronis Nannius Miscel. III. Est autem manibus Hesiodorum lingua, fulmen, seu jactus fulminis. Ad Senecam Nat. Quæst. II. 41. Calaber I. XIV. inducit Jovem præbentem Palladi arma, quæ sibi Cyclopes fabricaverant, videlicet ἄλκον κρηίδος, βραχίον στυγερῶν, ut Pallas utatur in Græcos armis istis. Equipides etiam in Troadib. sic infert Neptunum loquentem ad Palladem, 'Ἄλλ' εἰς Ὀλύμπου ἔρως, καὶ κρηίδος Βολὴς λαβούσα πατρός τε χαρῶν. Ibidem Pallas glorians, 'Ἐγὼ δὲ δέσσω φασὶ πύρ κρηίδος, Βάλλων Ἀχαιοὺς. Seneca Agamemnon. 'fulmine irati Iovis Armata Pallas.' Fuisse hoc singulare Palladis privilegium, non aliorum numinum, elici potest ex Aristide, quiorat. II. scribit de hac Dea, μόνη δὲ τοῖς τοῦ πατρὸς βολαῖς κομμεῖται: sola paternalis armis ornatur; quod fixmat testimonio Homeri. Quid non de ægide tantum intelligendum, sed de fulmine, cum Æschylus in Eumen. Palladem inducat ita gloriantem, Καὶ κρηίδας οὐδὲ δομάσσω μόνη θεῶν, 'En ᾧ κρηίδος ἐστὶ. et cum dicat idem Aristides: ἔστι τὸ τοῦ Διὸς ἔργον κρηὶ τοῦ Διὸς εἶναι φῆσαι, καὶ τῆς Ἀθηνᾶς. Quæ dixi, pertinent ad fulmen Jovis, quo tamen Pallas utitur. Sed ipsam quidem suam habere fulmen, tum ex Acrone jam adducto, tum liquidum ex Flacco Argon. I. IV. 'Prima coruscanti signum dedit ægide virgo, Fulmineam jaculata facem:' quo spectat, in nummo Domitiani (vidi in Ant. August. Icon. I. V. in aversa parte excendi Palladem tenentem fulmen, Ut Virgilius autem jaculor de fulmine, ita Plinius II. 20. 'Jovem fulmina jaculari.' *Cerda.*

47 Digecitque] Quidam volunt fulminum genera quatuor esse. Unum quod dicitur dijiciens, idemque fragosum; alterum transfigens, tertium corripiciens, quartum insignens: quas omnes species more suo in unius fulguris descriptione attingit, dicens pri-

num, *Diiecitque rates*: secundum, *Ilum expirantem*: tertium, *Turbine corripuit*: quantum, *Scopuloque inflexit acuto*. Servius.

Rates] Abusive, naves: nam proprie rates sunt connexæ invicem trabes. Varro ad Ciceronem, 'Ratis, dicta navis longa propter remos: quod hi supra aquam sublatis dextra et sinistra duas rates efficere videntur.' Ratis enim unde hoc translatum, ubi plures mali vel trabes juncti aqua ducuntur. Hinc navienhæ cum remis *ratiaria* dicuntur. *Idem*.

Diiecitque rates] Ne si alicui contigisset evadere, haberet navigandi subsidium.

Evertitque æquora ventis] Alieno usa est imperio. Nam Jovis fulmen arripuit, et Neptuni imperium. Habuit enim potestatem in ventos, qui alieno subjecti sunt imperio. *Donatus*.

Diiecitque rates, evertitque æquora ventis] Rates, id est, *oxydia* et compactas invicem trabes diiecit: ne quis enavigandi haberet subsidium. Nec solum Jovis fulmen arripuit, sed et in ventos jubendi potestatem habuit: quibus et *æquora evertit*, id est, mare prius tranquillum ita perturbavit, ut plane eversum videretur. Scædiger iv. 16. 'Maluit, inquit, Poëta *evertit*, quam *subvertit*: quasi extra alveum suum verterit: grandius est.' Atque hæc ab Euripid. Troad. sumpta ait Macrob. v. 22. Porro Gifanius dubitat, num rectius legatur, *evertit*: quia in Lucret. sit, 'verrentes æquora venti.' At ego non dubito quin illud sit rectius, utpote vehementius. *Taubmann*.

48 *Ilum*] Auctorem scilicet criminis. *Servius*.

Ilum] Emphasim pronomen habet: quasi temerarium, inconsideratum, sacrilegum, prophanum, qui in templo deæ virginis, ante aras, in conspectu numinis, regiam sacerdotem intactam violavit. *Donatus*.

Ilum expirantem] Id est, cum ani-

ma flammam fulminis evomentem. Sic *Æn.* xi. 'confixi expirant animas.' Notetur soliditas et stabilitas numerorum. *Ilum expirantem*: ut alibi; *Ilum et labentem*. Ex illo enim si detraxeris *ex*, deque hoc *et*, dixerisque, *Ilum spirantem*; *Ilum labentem*; curtum nescio quid aures statim offendit. Hoc autem ideo dicimus, quod non ubique collisiones istæ fiunt necessitate carminis, sed arte potius, atque auriim obsequio, id est, numerorum gratia. Cur vero syllabæ ex vocali *m* compactæ deturbentur ubique nunc e versu, (contra, quam prisci faciebant, ut Ennius; 'et milia militum octo,') videtur causæ illud esse, quod propter *m* terminalem obtusum nescio quid ac subobscurum sonet, quod aures in fine vocum vix patiantur. *Pontanus in Actio*. *Taubmann*.

Expirantem flammam] Non animam dicit flammam, sed cum anima fulminis flammam vomentem. Et ut superius pleno nomini adjecit *opum*, id est, *dives opum*: sic hic verbo: cum enim plenum sit *Expirat*, addidit *Flammam*: ut alio loco, *Animas*: ut, 'Confixi expirant animas': alii *expirantem* anhelantem accipiunt. Probus et *tempore* legit, ut ipse 'Liquefacto tempora plumbo.' Sed qui legunt *pectore*, de Accio translatum affirmant, qui ait in Clytemnestra de Ajace: 'In pectore fulmen inchoatum, flammam ostentabat Iovis.' Qui *tempore* legunt de typica historia tractum dicunt. Nam Ardeæ, in templo Castoris et Pollucis in læva intrantibus post fores Capaneos pictus est, fulmen per utraque tempora trajectus: et singulare nomen pro plurali. Totius autem Italiæ curiosissimum fuisse Virgilium, multifariam apparet. *Servius*.

Ilum expirantem] Illa propter unum, plurimos perdidit: ego a plurimis offensa, unum ab Italia arcere non possum. Et quod anget dolorem, ostendit Minervam minorem deam Jovis

fulmine uti potuisse: et in pœna delicti defendit auctorem. Si ergo ille iniuste gravissimum pertulit supplicium, multo magis ejus socii. Defendit autem culpam in amorem rejiciens, et utitur veniali statu. Factam enim, quod manifestum est, non purgatur, nisi dicatur, non erat suæ mentis, nec sui consilii Ajax, sed furore amoris trahebatur. Nam quicquid fit per Pathos, non ascribitur homini. *Donatus.*

Pectore] Quo vulnus omnino letale esset. *Idem.*

49 *Turbine]* Volabilitate ventorum. *Servius.*

Turbine corripuit] Nam aliter infigi non poterat, et ostendit vim ire in tanto impulsu. *Donatus.*

Scopulo] Saxo eminenti. *Scopulus* autem a specularando dictus: aut a tegumento navium, ἀπὸ τοῦ σκεπάζειν. Contigerunt autem ista circa Caphareum montem Eubœæ. *Servius.*

Infixit] Cornutus ait, *infixit*, verius, ut sit vehementius. *Idem.*

Infixit scopulo] Ne ad litus deveniens saltem sepulcrum acquireret. *Donatus.*

Scopuloque infixit acuto] Sunt qui legant *infixit* ad majorem quandam altionem ostendendam: quod ego nusquam in veteribus codicibus observavi. Sane vero Tl. Donatus *infixit* agnoscit, dum ait, 'Figi enim non potuit, nisi urgente turbine: cum pondere, atque magno ictu saxo fuisset illiusus.' Et inferius, 'Hic etiam illud intelligi potest, idcirco eum infixum scopulo, ne delatus fortassis ad litus, sepulcrum saltem beneficium reperiret.' Verum hæc et alia ejus scripta in impressis codicibus passim mutilata, laceraque et majori sui parte depravata sunt. *Pierius.*

Scopuloque infixit] Hoc quoque ad irascentis animum pertinet: ut, cum in acutum scopulum etiam modesto fluctu actus hæreere potuisset, a turbine ventorum vis major adderetur,

quo facilius fletet quod volebat offensum. Atque idcirco etiam *scopulo infixit*, ne delatus forte ad litus, sepulcrum saltem beneficium reperiret. Alii, in quis et Lamb. legant, *infixit*. Hæc autem juxta Caphareum Eubœæ promontorium contingere. *Tasch.*

50 *At ego]* Nunc comparat singula. Et ne leve esset quod dixerat, *Ego*, addidit. *Servius.*

At ego quæ dicam incedo reg. &c.] Declarat quid sit illud: *At ego*, scilicet quæ omni genere rerum Minervam supero. Sum enim regina: sum soror et conjunx Jovis. Unde deberem ab eo qui frater est et maritus omnia impetrare. 'Una cum gente tot annos Bella gero,' cum Minerva uno ictu potuerit. *Donatus.*

At ego, &c.] *Exuperans* personam addit *Ego*: quam a genere et majestate illustrat. Ita et *Æn. vii.* Iuno queritur: 'Mars perdere gentem Ircmanem Lapithum potuit,' &c. Proprie autem dixit, *Incedo*: judicabant enim veteres Junonem insigni quadam majestate incessus procedere. Hinc et Athenæus, ἡπαῖος βασιλεῦς, id est, *Iunonis incesu ambulat*, pro gravitate quadam et magnificentia incessus, dixit: ut et Propert. *ii. 2.* 'incedit vel Iove digna soror.' Vide Turneb. *xiii. 16.* Notat etiam *Servius*, *incedere* proprie esse nobilium personarum. De hac autem divina tum verborum tum pedum compositione, non casu (ut imperiti existimant) sed arte summa et judicio facta copiose disputant, Trapezuntius, Pontanus, Maranta, alii. Cur autem Iuno et *Soror* et *Conjux* sit *Jovis*, docet Cic. de *Natura Deorum*, *ii.* et *Macrob. i. 17.* In *Sonn.* Scip. *Iuppiter* est æther, id est, ignis, et Mundi anima. *Iuno* est ær; et dicitur *Soror Jovis*, quia iisdem seminibus, quibus cælum, etiam ær est procreatus: *Conjux*, quia ær subjectus est cælo. Varro et alii aliter. Porro de hac comparatione, qua Iuno non quidem se Mi-

narva, sed Minervam sibi comparat, vide Scalig. III. 40. Teubmann.

Dicam regina] Sic Sallust. Vos autem, hoc est, populus Romanus, Dicam pro Divorum, sicut Argivum. Servius.

Regina] Ἀρλὸς pro Iunone apud Juvenal. Sat. XII. 6. 'niveam reginæ cœlium agnam.' Emmenten.

Incedo] *Incedere* proprie est nobilissimæ personarum. Hoc est cum aliqua dignitate ambulare: ut En. I. 'Regina ad templum forma pulcherrima Dido Incessit.' et, 'aut jaculo incedit melior.' Sallustianus, 'Incedunt per ora vestra magnifici.' Servius.

Incedo] De incessu Iunonis, de quo præverbium, Hesiod. Theog. v. 12. καὶ πότνια ἤρην, Ἀργείην, χρυσέοισι τοῖσιν ἐμβαδύνειν. Emmenten.

Ionioque Et soror et conjux] Physici Jovem ætherem, id est, ignem volunt intelligi; Junonem vero ærem, et quoniam tennitate hæc elementa paria sunt, dixerunt eas germanas. Sed quoniam Juno, hoc est, ær, subjectus est igni, id est, Jovi, jure superposito elemento mariti nomen traditum est. Jovem autem a juvenando dixerunt: nulla enim res sic foret omnia quomodo calor. Servius.

Jovis Et soror et conjux] Ita Homerus II. XVI. de Iunone κασσύγητιν, ἑλὼν τε. Ideo Iuno II. IV. ἀμφότερον usurpat, de eadem re loquens. Nazianzenus contra Iulianum, orat. I. 'Ἦρα τοῦ μεγάλου Διὸς ἀδελφὴ, καὶ ἀμφότερος: Iuno magni Jovis soror et conjux. Seneca Agam. 'ades o magni Seror et conjux concors sceptri Regia Iuno.' Apulejus I. VI. 'Magni Jovis germana, et conjuga.' Cicero etiam Natur. D. II. loquens de Iunone, 'soror et conjux Jovis.' Est hoc quod Minutius reprehendit: 'Deos colitis incestos, cum matre, cum filia, cum sorore conjunctos.' Corda.

Jovis Et soror et conjux] Sic, ubi

stomachum eumpit Juno, apud Horat. od. III. 3. 'Trojæ renascens alio lugubri Fartena, tristi clade iterabitur, Ducente victricis catervas Coniuge me Jovis et sorore.' Emmenten.

51 Et soror et conjux] In plerisque veteribus exemplaribus conjux absque a litera in ultima syllaba legitur: sicuti Scaurus melius putat dici, et scribi: et a Sospatre Caristo conjux inter ea nomina recensetur, quæ us litteris finiantur: ut aur, Pellicæ. Neque vero hic veterum inscriptiones recensebo: quum in nulla pene dictione variata magis scribendi ratio, quam in hoc nomine reperiatur. Plerius.

Tot annos] Pro tot annis. Licenter in istis locutionibus, et accusativo utimur et ablativo. Dicimus enim et tota nocte legi: et totam noctem legi. Honestior tamen eloctio est per accusativum. Sane tot annos continuationem significat, tot annis intervalum. Servius.

52 Et quisquam] Non Trojanorum, sed omnium generaliter. Idem.

Et quisquam nomen Junonis adorat] In codice Longobardico, et aliquot aliis antiquioribus aut quisquam legitur: quam lectionem Servius agnoscit. Est autem Græcorum imitatio, qui τὸ ἢ disjunctivam, et interrogativam particulam usurpant. In aliquot aliis, ecquisquam. In aliis aut quis jam. Quæ lectio sit ex his castior judicanda, aliorum judicio relinquimus. Idque potius dicemus adorat præsentī tempore indicativi modi tam in Romano, quam in eodictibus aliquot antiquis haberi: et quod subsequitur, aut supplex artis imponat honorem, in eodem Romano codice, imponet futuri temporis esse. Alii quidam codices non contemnendi impenit legunt, eadem synchronia, qua lectum est adorat. Utriusque verbi lectio eodem tempore Donato agnita, qui totum hoc de Trojanis dictum putat, esse scilicet Junonis nomen non adorare,

aut aris ejus non imponere sacrificia: quod se sperarent eam remittendo superaturos. Neque tamen contemnenda est vulgata lectio, *adorat et inponat*, figura loquendi Græcanica et elegant: magis enim indignationem exaggerat, si ad nationes reliquas referatur: quippe, nisi supplicium de Trojanis amant, nisi eos perdat, aut ulciscatur, futurum, ut numen suum apud omnes gentes et nationes despiciatissimum habeatur. *Pierius.*

[*Et quisquam numen Junonis adorat*] De Junone et Eurip. *rotatry tef ris de apocrypho*; Hunc locum est imitatus Naso Am. l. III. 'Et quisquam pia thura focis imponere curret?' et Metam. II. 'Et vero cur quis Junonem lacerare nolit Offensamque tremas quæ prociis sola nocendo?' *Germ.*

[*Quisquam numen Junonis adorat*] Quisquam interrogationem cum indignatione quadam complectitur: exempla habet Hadr. Cardinal. de Serm. Lat. idem fere expressit Homerus *odyss.* v. 128. *Zeû mōrep, elictē tynnye, &c. Eumenes.*

[*Junonis*] Pro meum, nomen pro pronomine. *Servius.*

[53 *Præterea*] Postea: ut, 'Præterea vidit: nec portitor oculi Amplius objectum: passus transire paludem.' *Idem.*

[*Præterea*] In medio posuit, et bis est repetendum. *Donatus.*

[*Supplex aris inponat*] Breviter utrumque dixit, aut enim suscipiantur vota precibus, aut honore redduntur; et ostendere vult, non solum non sibi supplicandum, sed nec simplici veneratione dignam futuram. *Servius.*

[*Aut supplex aris inponat honorem*] Per locus Ovid. eleg. I. III. 'Et quisquam pia thura focis inponere curret?' *Corda.*

[*Honorem*] Hæc voce frequenter usus esse Maronem ad augendam dictionis majestatem notat Scalig. *Poët.* IV. 16. 67, 'Divum templum

inducit honorem:' ibi plura. *Idem.*

[54 *Talis flammato*] Quod superius intermiserat, nunc reddit: nam dixerat superius, *Hæc æcum*: et modo, *æcum volutans*. *Servius.*

[*Flammato*] Superius dixit accensa: sed plus est flammato pectore, ut ostendat quantum accreverit ira, et comparatione Minervæ. Nocendi autem consilium de Minervæ exemplo cepit; præsertim cum Trojanos videret navigantes. *Donatus.*

[*Talis flammato corde*] Grande verbum est, ut Scaliger *Poët.* IV. 16. Quo usus Scatius Theb. I. 249. 'aut illi aucta dictis Flammato verbum Inopinum corde deborem.' Tacito familiare, pro composito *inflammare*. *Histor.* II. 74. 'namque omnes exercitus flammaverat arrogantia militum:' idem IV. 24. 'his inter se verbis instinctos flammavere insuper allatis a Vespasiano literæ.' *Idem.*

[*Volutans*] Id est, cogitans. Multi sane talia *volutans*, talia *revolutans* accipiunt. *Servius.*

[55 *Nimborum*] Nimbi enim ventos significant: plerumque nubes vel pluvias: ergo prout locas fuerit, intelligamus. Proprie tamen nimbi dicuntur repentina et præcipites pluvie; nam pluvias vocamus lentas et juges. Et figurate *Patriam*, loca, nam enim varietas ipsa significat. *Idem.*

[*Nimborum in patriam*] Habet rationem personæ, non reginæ, sed iratæ, quæ occasionem nolit omittere loci et temporis. Nam si rationem reginæ haberet, mitteret aliquem, qui Jælo juberet. Sed quia mandata, nisi ipsa adesset, poterant aut negligenter agi, aut differri, et sic præteriret nocendi occasio, omisit personam reginæ. Et sic monet Poëta per nos ipsos agendum, quod rectius curari volumus, et inferiori personæ exhibendum honorem, si illa indigemus. Nam gratatur sibi a potioribus esse dolatum. Cætera significant ventos cavis terræ oriri. *Donatus.*

Nimborum in patriam] Homerus Odys. K. in principio. Ovid. l. xi. et xiv. *Hart.*

Locus facta] Nunc plena, veluti est, 'Facta arma.' Sciendum est etiam factum dici et gravidam, et partu liberatam: ut, 'Fecerat et viridi factam Mavortis in antro.' Enixam eam fuisse, lac quod pueris præbatur, ostendit. Item factam, gravidam; ut est, 'Non insueta graveis tentabunt pabula factas.' Ergo quia facta medius sermo est, hene hoc loco epitheta duo discrevit; dicens, *Graveis factas*: ut *bonum facinus*, et *malum facinus* dicimus, et *bonum venenum* et *malum venenum*. Servius.

Austri] Figura est celebrata apud Virgilium: et est species pro genere. Legerat apud Ennium, *Purentibus ventis*: sed quasi asperum fugit, et posuit *Austri*, pro ventis. *Idem.*

Austri] Sunt qui eam spiritu legunt *hauster*, quasi ab hauriendo. alii ab *abstrahere* derivare malunt, quia nocet vehementer, pro qua stat sententia Dausq. Orthogr. p. 50. *Emm.*

56 *Æoliam venit]* Ut *Italiam fato*. Pro in *Æoliam*. Novem autem insulas, quæ sunt circa fretum Siciliæ, vocantur *Æoliæ* ab *Æolo* rege Siciliæ, licet propria nomina habeant: unde Virgilius ait, '*Æoliam Liparem.*' Poëtæ quidem fingunt hunc regem esse ventorum, Ippotæ sive Iovis sive Neptuni filium, qui cum immineret bellum, quo Tyrrenus Lypari frater, Peloponeasum vastare proposuisset, missus ab Agamemnone, ut freta tueretur, pervenit ad Lyparum, qui supra dictas insulas regebat imperio; factaque amicitia, Cyanam filiam ejus in matrimonium sumpsit, et Strongulam insulam, in qua maneret, accepit. Varro autem dicit hunc insularum regem fuisse, ex quarum nebulis et fumo Vulcaniæ insulæ, prædicens futura flabra ventorum, ab imperitis visus est ventos sua potestate retinere. *Servius.*

Æoliam venit] De insulis *Æoliis*, et imperio *Æoli*, vide si placet Dionysium in descript. orbis. Etiam Diodor. v. 3. et Strabon. l. vi. et Geraldum Syntagn. v. *Pontanus.*

Æoliam venit] Quæ ventorum nimborumque patria est, ut ex Ovid. Met. l. 201. et seqq. Tales insulas Mela ii. 7. numerat septem: sed Turneb. xxi. 10. hic designari Strongylem (hodie *Stromboli*) testatur; quia, Solino l. xii. et Plin. iii. 9. testantibus, *domus Æoli* vocatur. *Emm.*

Hic] Illic, ut superius, 'Hic illius arma, hic currus fuit.' *Servius.*

Vasto antro] Physica ratione hoc fingit poëta: naturale enim est, ut loca concava plena sint ventis. Sane vasto pro desolato veteres ponebant. Ennius Ifigenia: 'Quæ nunc abs te viduæ et vastæ virgines sunt.' Ponebant et pro magno. Clodius commentariorum: *vasta, inania, magna*. Id.

Vasto antro] Id est, ingenti, ut Non. Marcel. c. 4. passim, sic noster: etiam Phædr. fab. i. 6. 'cepiissent cervum vasti corporis.' *Emmenses.*

Rex Æolus] Scribit Diodorus l. v. *Æolum* Vulcaniis insulis imperasse (quæ ab eodem postea *Æoliæ* sunt nominatæ) pium fuisse, ac justum regem, et perhumanum erga hospites, ac nautas, docuisse velis uti; præterea ex diligenti ignis observatione prædicere solitum, qui venti futuri essent, atque inde locum datum fabulæ, ut ventorum Rex fingeretur. Eadem fere Strabo l. i. Dionysius assert de illo *Βασίλης φλαέρον*, propter illam in hospites humanitatem. Homerus Odys. l. x. illum vocat *ταμίην ἀνέμων, promum conduuntque ventorum*. Plutarchus de exilio, *τὸν θεοφιλότατον Ἄϊολον, Diis charissimum Æolum*. Horatius, 'ventorum pater.' Fuisse hunc Regem Thuscorum Sosstratus scribit l. ii. rerum Thuscanicarum, et Plutarchus in parallel. Ovidius Met. l. xiv. '*Æolon ille refert Thusco regnare profundo.*' Quod de

ignis observatione dixit Diodorus, capiendum fortasse de fumo, ex mente Plinii, II. 9. et Solini, qui scribunt, Æolum, cum regnaret in Strongyle, ex ejus insule fumo, quinam flaturi essent venti, in triduum prædicere solitum: inde existimatum ventos Æolo paruisse. *Cerda.*

Antro. Antrum hoc et cavernam ventorum ita late describit Valerius Flaccus Arg. I. 'Continuo Æoliam Tyrrhenaque littora tendit. Stat rupes horrenda fretis; quot in æthera surgunt Molibus, infernas totidem demissa sub undas. Has Nymphæ ventique domos, et nanfraga servat Tempestas.' *Idem.*

57 *Luctantis.* Elaborantes egredi, vel inter se sævientes. *Servius.*

Luctantis ventos, &c. Hic sermoni affinis sermo Aristophanis, qui in Vespis de Borea ἐκσπαραύσαστο. Potestatem Æoli in ventos atque imperium Virgilius expressit, Poëtis omnibus grandius, sublimius, magnificentius. Quis conferendus cum deobus versibus, in quibus nunc sum? quis cum illis, 'celsa sedet Æolus arce, Sceptra tenens, molitque animos, et temperat iras.' Quid cum audies? 'Et premere, et laxas sciret dare jussus habenas.' Quid illa? 'Æole, namque tibi Divum pater, atque hominum rex, Et mulcere dedit fluctus, et tollere vento.' Quid demum? 'Nimborumque facis tempestatumque parentem.' Andisti Poëtam, verius Poëtarum omnium magistrum. *Cerda.*

Sonorus. Graves sonis. Et est tempestatis epitheton. Ordo autem talis est, Æolus ventos et tempestates sonoras vasto antro premit. Quidam *sonorus* semper strepentes tradunt; ut, 'fluminibusque sonoris.' nam *sonorum* est quidquid sine intermissione sonum servat; *sonans* vero quod ad tempus auditur. Male autem quidam accipiunt *sonorus* pro *sonantes*, cum sit proprium *sonorus*, ut ὁδλασὸν τε

ἄχχεσσαν. Aliud enim est ἄχχεσσαν, sonans. *Servius.*

Sonorus. Nescio quæ major dignitas in hac voce, quam si diceret *sonantes*. Ita Val. Arg. I. 'Dii quibus undarum, tempestatisque sonora Imperium.' *Cerda.*

58 *Ac vinculis, &c.* Translatio est per poëticam licentiam facta. Carcer autem est undecunque prohibemur exire, dictus quasi *arerr* ab arcendo. Locum autem, in quo servantur noxii, carcerem dicimus numero tantum singulari: unde vero erumpunt quadrigæ, carceres dicimus numero tantum plurali: licet plerumque usurpet Poëta, ut est, 'Rursusque effusi carcere currus.' alii vinculis carceris tradunt: ut, 'Quam ferro excisam crebrisque bipennis instant.' *Serv.*

Imperio premit. Homerus Odyss. K. ἡ πᾶν πᾶν κῆρυκα, ἡδ' ὀρῶμεν ἐν καὶ ὁδλασῶν. *Hartung.*

Carcere. De ventis quoque carcerem dixit Lucan. I. v. 'Æolli jacuisse Notum sub carcere saxi.' et Valer. Arg. I. 'fundunt se carcere læti Thraces equi.' et Ovidius Met. XIV. 'Æolon Hippotadem cohibentem carcere ventos.' Silius I. IV. 'Et pater Æolio qui frangit carcere ventos.' *Cerda.*

Imperio premit, ac vinculis et carcere frenat. Sub sua potestate habet ventos Æolus in carcere, qui cum exeundi veniam concedit, dicitur janua carceris patere, ut Ovid. Fast. II. 455. 'Et sex reserata diebus Carceris Æolli janua laxa patet.' Eleganter alludit Juvenal. Sat. x. 180. cum de Xerxe agit: 'In corum, atque eorum solitus sævire flagellis Barbarus, Æolio nunquam hoc in carcere passos.' *Emmensen.*

59 *Illi indignantes.* Hic aperte ostendit, quid sit luctantes. *Servius.*

Illi indignantes. Hos impetus ventorum, hæc marmura indignantium in cavernis expressit Calaber I. XIV. 'Εὐθ' ἔνεμον κελαδαιῶν θυνοχῆτες φύλιζοντο

Ἐν νηυσὶ ἀνέπνεον, ὡς πλεῖστοι δ' αὖτ' ἐν ἡμέρῃ, Ἐπὶ γούρῳ ἀνεγείρει: Ubi venti magno strepitu in murmure stationem habent in vacuis spelunca: perpetuoque sonus circumfrenit. Horrendum rugiens. Sed et Lucretius l. vi. ita: 'Speluncasque velut saxa pendentibus stractas Cernere quot venti cum tempestate coorta Complerunt, magno indignanter murmure clausi Nubibus, in caveisque ferarum move minantur.' Valerius Flaccus Arg. 1. 'at concti fremere intus,' loquitur de ventis clausis. *Cerda.*

Magno omne murmur] Non circum montis claustra, sed cum magno montis murmure fremebant: et est major sonus; sic fremebant, ut etiam intra posset sonare. Sic dixit Pacuvius *Murmur maris*, quia ventos murmur sequitur, ut ipse alibi, 'Magno misceri murmure Pontum.' *Servius.*

Cum murmure] Fremebant, quod ventos murmur sequitur, nam et murmur (maris) dicitur. *Idem.*

60 Circus fremens] Quidam hoc loco *fremens*, id est, imperia recusant, intelligunt, ut a Coss. in Annaliis Secundo, &c. 'Ne quis regnum occuparet, si plebs nostra fremere imperia cepisset,' id est, recusare. Ita et hic ostendit ventos imperia recusantes. Nonnunquam *fremere*, velle significat, ut: *arma amens frenis*. *Servius.*

Claustra] Hac voce usus quoque Statius Theb. 1. 'iam claustra rigentis Æolæ perculsa sonant.' Inde eandem explicablis, Theb. III. 'Tum fragor hiberni sabbitus Iovis; omnia mundi Claustra tonant.' Quæ hæc claustra, nisi unde venti infremunt a quatuor orbis partibus? Ita et Claudianns Rap. 1. 'si forte adversus altæus Æolus obiecti postes, vane cit inanis Impetus, et fractæ redeunt in claustra procelle.' *Cerda.*

Celæ arce] Secundum quod superius diximus. Venti enim melius deprehenduntur ex alto. *Servius.*

Sedes] Non otatur, sed curat. Sed et enim apud antiquos, *consideras* significabat: ut, 'ipse Turnus sacra in valle sedebat.' *Idem.*

Celæ sedes] Sedet Æolus in solio, quod est in celis arce. Celam est solium: quia hic habitus conciliat maiestatem: et inferiora melius ex alto observantur, ut hic venti. Sedere autem non est otari, sed curare et considerare, teste Servio. Et notat Turnebus, *sedere* magistratum esse, exemplis Cic. in Vatinio. 'De quibus duos prætextatos sedentes vides.' Et pro Rab. 'Modo vos in Gabinium iudices sedistis.' Ita Catullus: 'Consule Pompeio primum duo, Clueta, sedebunt Mæciliis,' &c. Ubi Gifan. annotat, *sedebant*, senatorium esse. *Turnebus.*

61 Mollique animos] Id est, Ventos, ἄντ' τῶν ἀνέμων: veluti est, 'Quantum ignes animæque valent,' et Horatius, 'Impehant animæ fines Thraciæ.' *Servius.*

Molli] Ideo dixit, ut per transitum ostenderet, et vitia naturæ nulla ratione mutari, sed mitigari aliquatenus posse. *Idem.*

62 Maria ac terras calumque profundum] Atqui quatuor elementa sunt: terra, aqua, ær, æther. Sed hoc loco rite prætermisit ætherem: quia venti non turbant superiora, ut ait Lucanus, 'Pacem summis tenent:' sed aut terras, aut maria, aut ærem. Nam celum hoc loco pro ære posuit: ut Lucretius, 'In hoc cælo qui dicitur Ær: profundum autem et sublimis dicitur, ut supremum, altum: Pro supremæ Iupiter: postremam potest et ad maria et ad terras referri; quiddam profundum, in profundum accipiunt; alii pro funditus: et sicut hic profundum in altitudinem, sic sibi fastigia de infima parte: 'Forastan et serobibus quæ sunt fastigia quæras.' *Idem.*

Nil facit, maria, &c.] Assignat rationem, cur ventis fuerit Rex claudus:

quippe omnia confunderent, nullaque esset maris terrarumque distinctio, quod factum esse, cum carebant rege, Valerius scribit Argon. 1. 'hinc olim soliti miscere polumque Infelixque fretum; neque enim tunc Æolus illis Rector erat; Libya cum rumperet advena Calpen Oceanas, cum flens Siculos Cœnotria fines Perderet, et mediis intrarent montibus undæ. Intonnit donec pavidis ex æthere ventis Omnipotens, regemque dedit, quem jussa vereri Sæva cohors.' *Cerda.*

Cælum] An aërem intelligit? fortassis. Lucretius, 'in hoc cœlo qui dicitur aër.' An proprio cælum? Possis hoc quoque; nam in præmissis versibus Valerius, 'soliti miscere polumque.' An aërem, et ignem? Sustineri et hoc posset. Sic enim quatuor elementa enumerabit. *Cælum*, quippe sumitur et pro aëre, et pro æthere, qui est ignis. Itaque elegit vocem mediam, qua duplex elementum signaret. Vide quæ ego ad illud *Æn.* vi. 'Principio cælum, ac terras, camposque liquentes.' Ubi *cælum* et pro igne et pro aëre sumi, Servius ait. Notetur obiter cœli significatio alia. Oris partem ad palatum *obpauis* vocat Pollux l. ii. *Idem.*

63 *Ferant*] Auferant. Et est aphæresis. *Servius.*

Rapidi] Veloces, ut supra. *Idem.*

Verrantque] *Verrere* est trahere; a rete, quod *verriculum* dicitur. Est autem principalitas verbi, *verro*, *verris*, præteritum *versi*: unde est participium *versus*; hinc alibi, 'et versa pulvis inscribitur hasta,' id est, tracta. Sed archaismos; nam nostra omnis vis in animo et corpore sita est. *Idem.*

64 *Speluncis atris*] Vel tenebrosis, vel magnis. *Idem.*

65 *Hoc metuens*] Providens, cavens, aut timens. Ergo Juppiter timet: non sibi, sed elementis; ne turbentur eruptione ventorum: ut si bellorum

tempore dicas, virum fortem timere, non sibi, sed liberis suis. *Idem.*

Hoc metuens] Explicui, providens, et cavens, *Metuere* enim, ut vulgo accipitur, non esset e dignitate Jovis, qui omnipotens. Nequeo negare *timorem*, *metum* ab auctoribus sæpe confundi, tamen sæpe ita discriminantur, ut *timor* teste Tullio Tusc. iv. sit de malo jam appropinquante: sed *metus* de periculo remotiore. Inde est, ut *metus* sæpe capiatur, pro provideo; nam tum locus est providentiæ, cum remotiores a malo sumus, quod de verbo *timeo* dici nequit. Itaque apud Horatium 'penna famæ metucus solvi,' est, cavens solvi: et apud Virg. Ge. i. 'Arctos metuentes æquore tingi,' est *φύλαττομένους*. Ennius apud Festum: 'Vivam an moriar: nulla in me est metus,' id est, cura: et nota olim fœmineo genere enuntiar: id enim agit Festus Enniana auctoritate. Et de loco, in quo sum, Servius ex fragmento Danielis ita: *Metuens, providens, cavens.* *Cerda.*

Molemque et montes] Id est, molem montis. Et est figura endyadis, cum una res in duas dividitur, metri causa, interposita conjunctione: ut alio loco, 'Pateris libamus et auro:' id est, pateris aurcis. *Servius.*

66 *Federe*] Modo lege: alias pace, quæ sit inter dimicantes. *Fœdus* autem dictum vel a fœcialibus, qui olim fœdales dicebantur, id est, sacerdotes, per quos fiunt fœdera: vel a porca fœde lacerata, hoc est, lapidibus cæsa: ut ipse: 'Et cæsa jungebant fœdera porca.' *Idem.*

Federe certo] Inter Deos gentiliū ita res erant constitutæ, ita distributa imperia, ut prius Juppiter jussisset certo quodam pacto, quod cuique esset administrandum; quo facto, jam illo inconsulto, quisque poterat munus suum administrare. Hinc postea Juno ad Æolum, 'Æole, namque tibi Divum pater atque hominum rex Et mulcere dedit fluctus, et tollere ven-

tos.' Ex hujus fœderis violatione procedant, quæ apud Senecam queritur Juno: 'fœdus umbrarum periit: Vidi ipsa, vidi nocte Diis iusta inferum Et Dite domito, spolia jactantem patri Fraterna.' Dolet quippe Juno eductum Cerberum contra fœdus. Inde procedunt illa Claudiani *Rap. l. 1.* ore Lachesis ad Plutonium, 'Ne pete firmatas pacis dissolvere leges Quas dedimus, nevitque colus: ne fœdera fratrum Civili converte tuba: cur impia tollis Signa? quid infestis aperis Titanibus auras?' *Cerda.*

67 *Et premere, et laxas sciret dare jussus habenas*] Permansit in translatione: ut, 'vinclis et carcere frenat:' *jussus* autem ob hoc posuit, quia suo nihil facit imperio. Nam tolle hoc, et major est omnibus diis: si ad ejus voluntatem possint elementa confundi, ut ipse *Æolus*, 'Mibi jussa capescere fas est.' Simul ventorum ostenditur vis, quibus parum fuit superponi montem, nisi et regem acciperent, qui ipse quoque alieno pareret imperio. Alii *jussus* ita intelligunt, non cum juberetur, tunc hoc faceret, alloquin Junoni obsequi non posset; sed ita administrare, ut etiam *jussus* erat secundum desiderium temporum. *Servius.*

Habenas] Ab equis ad ventos crebræ metaphoriæ. Sic supra de *Æolo frenas*. Horatius *Od. iv. 4.* 'Eurus Per Siculas equitavit undas.' Valerius concitans tempestatem, Boream periphrastice ita describit, 'Fundant se carcere læti Thraces equi.' *Eurip. Phœniss.* Ζεφύρου πνοαῖς ἰππεύσαντες ἐν ὁρμαῖς: Ζεφύρο ἵππibus equitante in celo. Oppianus *Hal. v.* de ventis, Ἀλὲ δυσκαλάδουσαι συνεπείουρες Ἀέλας: Semper gravisonis cœquitanter procellis. Ut vero Poëta dare habenas, ita *Euripid.* metaphora ulla, δοῦναι χαλινὸς ἡναιῶν: ut et *Livius*, 'dute frenos impotenti naturæ, indomitoque animali.' Hominem, qui aliquid jus-

sum facit, Græci vocant ἑγκλίνουσαν. *Cerda.*

Laxas dare habenas] De hac locutione Scefferus de re vehicular. *l. 12.* qui plus dicit esse immittere, quam dare, quoniam qui dat, non tenet frenâ adstricta, nec tamen libera patitur esse, qui vero immittit, sinit quoque esse libera. Sed cum Poëta laxas habenas dicit, cum *Non. Marcell. c. 4.* remissa, libera frenâ intelligenda esse arbitror, ut *G. ii. 364.* 'Laxis per parum immisus habenis.' *Emm.*

68 *Ad quem*] Apud quem. *Servius.* *Supplex*] Non quia supplicantis verba sit locuta, sed quia venit. *Donatus.*

Supplex his vocibus] Putant interpretes hic corpus supplex exprimi: nequit credi: non enim Iuno accederet ad *Æolum* inclinato et supplicabundo corpore, hoc non ex ejus dignitate. Sed *supplex vocibus*, id est, supplicans. Sic *Venus* infra ad natum *Cupidinem*: 'Ad te confugio, et supplex tua nomina posco:' id est, supplicabunda voce. Non enim credibile Venerem accidisse ad natum. *Clare Tacitus Annal. i.* 'Neque victa in lacrymas, neque voce supplex.' Græci etiam dicunt ἱκέτιον λέγων: supplicem sermonem, vel supplicantem. *Virgilius Æn. viii.* 'Supplicibus suprema votis.' *Cerda.*

69 *Æole*] Rhetoricum est in omni petitione hoc observare: ut possit præstare qui petitur; ut alt petitio justa, nec plus aut minus quam debeat petat; ut sit possibilitas; ut res justa sit quæ petitur: ut habeat modum petitio; ut sequatur remuneratio. Et sciendum, secundum hunc ordinem omnes petitiones formare *Virgilium*, ut in hoc loco possibilitas est, 'Et mulcere dedit fluctus, et tollere vento.' Justa petitio est, 'Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor:' omne enim quod contra inimicos petimus, justum est. Modus est petitionis, 'Incute vim ventis, et

disjice corpora ponto.' Remuneratio : 'Sunt mihi his septem præstanti,' &c. Ordo ipse est : Æole, incute vim ventis : et est figura parenthesis. Inter parenthesis et eclipsim hoc interest ; quod parenthesis est, quotiens remota de medio sententia, integer perdurat sermo. Plenum namque est : 'Æole, incute vim ventis.' Item, 'Æneas rapidum ad naves præmittit Achatem.' Eclipsis autem est, quotiens, remotis interpositis, deest aliquid, ἀπὸ τοῦ ἐκλείπειν ; ut est, 'Quos ego?' deest enim, affligam.

Sane Antiqui quotiens a minoribus beneficium petebant, a nomine incipiebant ; et erat honoratius, si nomen ipsius ante præferrent. Servius.

Æole] Omnia in hac oratione sociata sunt summo artificio. Incipit a nomine, quod nec Junonem humilem facit, et Æolo gratum est. Ostendit enim se illi benevolam cum norit nomen. Et ipse lætatur se potiori notum, perindeque acceptam atque charum. Ergo capiat benevolentiam Juno : facit item attentum, cum idem conjiciat Æolus officium suum Junoni esse necessarium, cum subtiliter intellexisset, habere in ventos plenissimam potestatem. Donatus.

Divum pater] Jupiter, et est periphrasis, id est, circumlocutio. Pater autem Virgilio ad eminentiam ponitur ; ut, 'pater Æneas,' et 'pater Apenninus.' Servius.

Divum pater] Ne arrogantem faceret Junonem, si dixisset maritus et frater, ut supra, cum locuta est secum : ergo hic satius fuit, id intelligi posse, quam dici. Ne autem prolixior esset futura oratio ; ipsa occulte sibi præponit, quam excusationis causam potuisset Æolus opponere, et illis responderet, ne ulterius accedi possit, et ne negaret Æolus ventos esse in potestate sua, prævenit, ostendens plenam illam a Jove in eos habere potestatem. Donatus.

Æole, namque tibi divum pater] Sic et

Hom. Od. K. δόναμις γὰρ ἐν ἑμῷ. Et Epig. III. ἀλλὰ θεὰ, δόνασαι γὰρ, ἢ ἡβητήρα μερεῖσθαι, &c. Item Eurip. in Oreste : ἰκνούμαι—τοῖς θεομένοισιν ἀφελῶν, οἷός τε θ' εἰ. Ut autem Divum pater, Græcis sæpe βασιλεὺς θεῶν. et Hom. πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Patriam potestatem Aristot. de morib. Θ. regis æquiparat ex Homero, et divinæ, his verbis : ἡ μὲν γὰρ πατὴρ πρὸς υἱεῖς κοινονία βασιλείας ἔχει σχῆμα. τῶν τέκνων γὰρ τῷ πατρὶ μέλει, ἐννεύθαι δὲ καὶ δημοῖος τὸν Δία πατέρα προσάγορεται, πατρική γὰρ ἀρχὴ βούλεται ἢ βασιλεία εἶναι. Germanus.

70 Et mulcere dedit fluctus et tollere vento] Aliud pendet ex alio : nam qui potest mulcere, potest et tollere, id est, erigere in tempestatem : mulcere autem definire. Hinc mulsam, quod dulcedine animos nostros permulceat ; alii mulcere, mitigare, mollire, vel fovere. Servius.

Et mulcere dedit fluctus et tollere vento] Macrobius v. 4. ex Homero desumptum hoc testatur Odys. K. 21. Κεῖνον γὰρ ταμῆν ἀνέμων ποιήσε κροῖον, 'Hunc πανέμενον, ἡδ' ὀρνύμενον ὅν κ' ἐθέλοις. Æolum patrem ventorum appellat Horat. od. i. 3. Emmeness.

Tollere vento] Recte legitur, vento : non ventos, iudicio quidem H. Steph. Erythræi, Pimpont. Hortens. Nasclimb. Scaligeri, ipsius Servii, aliorumque : ut intelligatur, eosdem fluctus attollere atque inflare, ventum immittendo. Sitque singularis pro plurali. Quidam exponunt : vel nno vento. Taubmann.

71 Gens] Sermo hic, et nationem significat, et familiam ; sed nunc ad utrumque potest referri : nam aut ad familiam Æneæ, aut ad Trojanam gentem refertur. Servius.

Gens inim.] Hic non nominavit Æneam, ne responderet Æolus, non audio in nepotem Iovis, a quo imperium sumpsit. Speciale igitur subtraxit, generale posuit. Donatus.

Inimica] Non dicit se genti inimi-

cam, sed gentem sibi, quasi inferiores potiore provocent: quæ res etiam Æolo indignationem movet, ut Iunoni auxilietur. *Idem.*

Tyrrhenum] Tyrrhenum mare dictum est, vel quod Tusciam alluit, id est, Tyrrheniam. Tyrrhenus enim cum fratre Lydo regnum ea indulgentia tenuit, ut ingens frequentia populi his contingeret, quæ causa summam rem fecit inopiam, nullo patriam relinquirente, aut volente peregrinari, quia tanta bonitas erat in regibus; consilium igitur habuerunt, ut partiti turbam, quam alere non poterant, alternis diebus abstinerent a cibis, lusuque vacarent, atque hac lascivia excogitaverunt, talorum tesserarumque jactus, pilæque lusum, et tibiarum modulationem, et concentum symphoniarum tubarumque, quibus advocati cives, facilius tolerarent jejunium. Novissime tamen quia vincebat necessitas, nec ulla consilia famem relevarent: sortiti sunt uter ex fratribus cum parte populi abiret, in quas sors terras dedisset: cum Tyrrhenus sorte jussus discederet, in mari, quod Tyrrhenum ab eo vocatur, periit. Cujus filius Tuscus cum populo evasit in regionem Tusciam, quæ ab eo nomen accepit; vel certe a Tyrrhenis nautis, qui se in hoc mare præcipitaverunt. Namque hoc habet fabula: Dormientem in litore Liberum Patrem puerum nantas abstulisse Tyrrhenos, qui quum esset expectatus in navi, quo duceretur interrogavit; responderunt illi, quo vellet. Liber ait, Ad Naxum insulam, sibi sacram. At illi coeperunt alio vela deflectere, quamobrem iratum numen Tigris sibi sacratas jussit videri, quo terrore se illi præcipites dantes, mari nomen dederunt. Alii dicunt, quod stuprum Libero Patri inferre temptaverunt, ac propterea hoc pertulerint. *Servius.*

Tyrrhenum] Quod facilius concitatur et Italiæ vicinior est. *Donatus.*

Mihi] Reginæ et Jovis sorori et conjugi, quod, ne arrogans videretur, subtraxit. *Idem.*

Mihi navigat] Id est, in meum dolorem. *Servius.*

Navigat æquor] Figura Græca est. Nos enim dicimus, *per æquor navigat*. Similiter etiam alio loco, 'Terram, mare, sydera juro:' cum Latinitas exigit, ut addatur præpositio *per*. Et non vacat, quod *Tyrrhenum* addidit; videtur enim dicere jam eis Italiam esse vicinam. *Idem.*

Navigat æquor] Sic et πλεον την θάλατταν Demostheni: et Hom. δρέπλεον ὕγρὰ κέλευθα. Ulpianus autem l. i. §. Qui sint igitur. II. Nautæ, caup. stab. passive extulit. Nantam accipere debemus eum, qui navim exercet: quamvis nautæ appellentur omnes, qui navis navigandæ causa in navi sunt. *Germanus.*

Navigat æquor] De verbis falso neutris consule Sanct. Minerv. III. p. 173. Cic. de fin. II. 'terram navigasset.' *Emmence.*

Ilum in Italiam portans] Id est, res Ilienses. Et invidiose dicit *Ilum*, quasi ipsam cernat civitatem, quum Trojanos aspexerit. Et bene *Ilum*, hoc est, quam fata stare noluerint. *Servius.*

Ilum in Ital. portans] Res et homines Ilienses: vel, ex Ilio victo Penates portans in Italiam. Imitatur Euripidem in Oreste: Πάρις, δε ὕγρ' ἑλλάδ' εἰς Ἰλιον. Strigelius μεταληπτικῶς significari ait reliquias, signa, ornamenta, et regalia (ut vocant), et privilegia Ilii. Nascimbænius, ἐφοτικῶς, inquit, nec absque invidia, *Ilum portans*, dicit Juno, quasi Trojanos et urbem oculis cernat, quam sua opera destructam sciebat. Ita hyperbolicus et invidiose dixit, *Æn.* II. 'alii rapiunt incensa feruntque Pergama.' *Taubmann.*

Victosque penates] A Græcis. Tacite occurrit quæstioni: portat quidem et deos, sed victos, id est, contem-

nondas, ne facere contra invictos nollat. *Servius*.

Victosque penates] Ovid. Met. III. 539. 'Profugos posuistis sede penates.' Stat. Silv. II. Epicoed. in Glauc. 67. 'desolatique penates.' noster Ge. II. 505. *miseros* appellat. Hos per Æneam in Italiam delatos esse, docet Ovid. Fast. IV. 77. 'Serus ab Iliacia, et post Antenora flammis Attalit Æneas in loca nostra Deos.' et vs. 251. 'Cum Trojam Æneas Italos portaret in agros; Est Dea sacriferas pæne secata rates.' Macrob. Saturn. III. 4. ubi de origine etiam agit: *penates*, quippe dici, *per quos spiramus penitus*, &c. Cic. a *penu*, vel a *penitus* insidendo: utriusque notationis rationem habes de nat. Deor. II. 27. Sitne nominativus sing. qui in usu non est, *penas*, an *penatis*, disputat Festus. Juxta Isid. VIII. 11. Gentiles omnes Deos nominabant penates, quos domi colebant. Et penates dicti, quod essent in penetralibus, id est, in secretis. Hinc Florus III. 19. 'in penatibus domorum suarum trucidantur.' *Emm*.

73 *Incute vim ventis*] Duplex sensus est: *Incute* enim, si *injice* significat, et *ventis*, dativus est casus: hoc est, parva est eorum; etiam tu eis da magnam vim: sin autem, fac, septimus casus est: erit sensus, Fac vim Trojanis per ventos: hoc est, per ventos vim in Trojanos incute. Eonius, 'Dictis Romanis incutit iram.' *Servius*.

Incute vim ventis] Expressit pathos, propter quod non explicat rem ordine. Dixit ergo quæ capiebat, sed propter perturbationem aise ordine. *Donatus*.

Submersasque obrui puppes] Ordo est in sensu confusus: ante enim est ut obruantur fluctibus, et sic submergantur; id est, obrue ut submergas. Totæ autem Junonis petitio in sequentibus explanatur. *Servius*.

Submersasque] Sunt qui *subverras* legendum autment, ne ordo in sensu

sit confusus: obrui enim prius accedit, quam immergi. Mihi tamen displicere non potest, quod in antiquis omnibus exemplaribus, quæ versavimus, legitur, tum *summersas*, tum *submersas*: quod etiam si non accipiamus pro *submergendas*, ut Grammatici nonnulli interpretantur, certe Poëtarum mos est, hæc de industria sæpe confundere. *Pierius*.

Submersasque] Sic leg. non *summersas*, ut recte monet Danq. quod pro *submergendas* dici vult Sanctius in Min. p. 65. *Emmeness*.

74 *Aut age diversos*] Hoc est, disperge illos per diversa, ne ad Italiam veniant: duobus enim generibus deletur exercitus, aut internecone, aut dispersione. *Servius*.

Aut age diversos] Ut si non possit provenire primum, proveniat secundum; quoniam sparsi nec quicquam audere, nec ad Italiam pervenire poterunt. *Donatus*.

Diversos] In antiquis omnibus exemplaribus de meliore nota *diversos* legitur, virili genere, ut de Trojanis intelligatur: quam lectionem aperte Donatus etiam agnoscit, ubi super ordine hoc plurima disputat, quæ in vulgatis codicibus non habentur. Ideo vero ait cupere Junonem, Trojanos diversos agi, quoniam sparsi nihil audere posterius poterunt, nec ad Italiam pervenire. Et inferius, 'Aut age diversos,' impleri non posset nisi venti, ut supra dictum est, impugnantes sese, discretos Trojanos per diversa distraherent. *Pierius*.

Et digice corpora] Hic mutavit conjunctionem; nam dicendum erat, *Aut digice corpora*. *Servius*.

Digice] Est hoc, quod Hesiod. Theog. loquens de ventis dixit, *διασπιδνῶσι te νῆας*: *dissipant naves*. Lege Isidorum etym. XVIII. 2. ubi versus hujus affert explicationem quandam. *Cerda*.

Corpora ponto] Tam virorum, quam navium: ut ipse alio loco, quam de

nubibus loqueretur, 'et toto descendit corpore prestis.' Sciendum sane est, artem hanc esse petitionis, ut minora impetrare cupientes, majora poscamus: quod etiam nunc Juno facit: scit naniq̃ se satis obstare non posse, sed hoc agit, ut eos arceat ab Italia. *Servius*.

75 *Sunt mihi bis septem*] Non sine ratione dicitur Juno Nymphas sua potestate retinere, ipsa est enim aër: de quo nubes creantur: ut est, 'Atque in nubem cogitur aër:' ex nubibus aquæ: quas Nymphas esse, non est dubium. Ideo autem Nympham Aëolo pollicetur, quia ventorum rex est, qui aquæ motu creantur. Bene ergo ei jungitur origo ventorum. Sane notant Virgilium Critici, quia marito promittit uxorem: quod excusat regia licentia, ut Sallust. 'Denas alii, alii plures habent, sed reges eo amplius.' Vel certe quod ex priore conjuge improbos filios Æolus habuerit; vel quod hæc, quam promittit, immortalis est. Alii volunt Junonem per iram oblitam Æolum uxorem et filios habere; quod exinde asserunt, quia Æolus ad hæc nihil ei responderit; et bene Juno sic pollicetur, quasi Æolo beneficium ante non concesserit. E contra Æolus, non ad præsens, sed ad præteritum respondit, 'Tu mihi quodcumque hoc regni est.' *Idem*.

Sunt mihi] Addidit munus, ut explicetur ardor cupiditatis ejus. Et ex obliquo pulsat Veneris munus in Paridem, quæ dedit mulierem, quæ non erat in potestate sua. Unde contra Juno hic dicit, *Sunt mihi*: nec poterat Helena esse propria uxor, nec inde creari legitima soboles: ergo acute dixit: *Sunt mihi*, et, *Connubio jungam stabili, propriamque dicabo*, &c. quarum rerum nulla fuit in Helena. Non erat Veneris, ergo non potuit dare stabilem, nec legitime collocare. *Donatus*.

Sunt mihi bis septem, &c.] Hæc no-

quatordecim Nymphæ filiæ sunt Janonis? Non puto. Sed tantum Nymphæ, quæ hanc Deam comitarentur, essentque in ejus potestate. Sane Diiis omnibus veterum Nymphæ quædam erant attributæ ad ministerium. Habuit Juppiter apud Ovid. Met. 1. 'Sunt mihi semidei, sunt rustica numina Fanni, Et Nymphæ, Satyrique, et monticolæ Sylvani.' Habuit Neptunus, quem *Νηρηΐδες* appellat Cornutus, et illi Hesiodus quinquaginta dat, sicuti Pjædarus in Isthmiis. Habuit Phœbus Aganippidas suas et Aonia. Habuit Bacchos ita multas, ut vix recenseas nomina Baccharum, Bassaridum, Eleidum, Thyadum. Habere etiam Deæ; ut Diana, venatrices; Thetis, Nereidas; Venus, Gratias. Sic ergo Juno suas. *Cerda*.

Præstanti corpore] Bene etiam laudat istas, ut major sit in Deïopejæ pulchritudinis gloria. Laudabilis est enim superare laudatos, ut ipse ad majorem Ænæe gloriam laudat et Turnum. Harum autem quatuordecim nomina, ut quidam volunt, in Georgicis invenimus. *Præstanti* autem corpore, pro *præstantis corporis*; ablativum pro genitivo. *Servius*.

76 *Quarum, quæ forma*] Dicimus et per se, *quarum quæ pulcherrima*: et plus ornavit inferendo *forma pulcherrima*. *Idem*.

Deiopeam] In Romano codice, in Oblongo, in Mediceo, et aliquot aliis antiquis, *Deïopea* nominandi casu scriptum est, pulcherrima elocutionis figura. Nam alibi etiam Virgilius utitur antiptosi. *Pierius*.

77 *Connubio jungam stabili*, &c.] Deest enim, et connubium est jus legitimi matrimonii. Et bene *Connubio jungam* dicit, ut hanc ab aliis segregaret, quæ a regibus sine lege habentur: solent enim reges inter plures uni præcipuum dare nomen uxoris. Et *connubio*, Nu brevem posuit cum naturaliter longa est. Nubo enim,

unde habet originem, longa est. Sed est tropus Systole; qui fit quotiens longa corripitur syllaba metri causa. Ipse alio loco longam posuit, ut est, 'Hectoris Andromache Pyrrhin connubia servas?' Item, 'Cuique loci leges dedimus, connubia nostra Repulit.' Et, 'Per connubia nostra.' Et, 'Nomadumque petam connubia supplex.' Sciendum tamen est, quia plerumque in compositione vel derivatione principalitatis corrumpitur natura. *Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.* Multa in unum contulit verum, quæ Juno promittit. Dicendo enim *Connubio*, ostendit legitimum. Dicendo *Stabili*, longam promittit concordiam, id est, quæ divortio careat. Dicendo *Propriam*, adulterii removet suspicionem. Quod autem adjecit *Dicabo*, obsequentem eam fore demonstrat. In usu enim est ut dicamus, *sacerdos dicatus est nymini*, hoc est, ad obsequium datus est. Alii *dicabo*, dabo accipiunt. Terent. 'Jam hanc operam tibi dico.' Id est, do, sicuti ab eo, quod est *dicop*, participium a passivo *dictus* facit; ut est, 'Junoni infernæ dictus sacer'; quamvis alibi lectum sit, *templis sibi ferre dicatis*. *Propriam dicabo* autem deest, *tibi, eam*. *Propriam* autem possumus, vel firmam, vel perpetuam accipere, ut: 'si proprium hoc fuerit.' Terentius, 'Nihilne esse cuiquam proprium.' Et alibi, 'quod voluptates eorum propriæ sunt.' Et, 'Da propriam Thymbrae domum.' Serv.

Jungam] Aptè, loquitur enim Juno, 'cui vincla jugalia curæ,' ut habetur Æn. iv. Adi. *Cerda*.

Stabili] Proprie, quod alii jam observaverunt. Videtur enim hæc vox usurpata in matrimonii, quæ dirimi non poterant. Cicero in Anton. veluti rem explicans, dixit, 'in matrimonio stabili et certo collocavi:' ubi vox posterior priorcm explicat. Virgilianam sententiam Propertius ita extulit eleg. ii. 6. 'Semper amica

mibi, semper et uxor eris.' et Plautus Aulul. 'Quod tibi sempiternum salutare sit procreandis liberis.' *Idem*.

Propriamque] Quod divortio caret. Huc illud Apul. Met. l. vi. 'Nec unquam digredietur, a tuo nexu cupido, sed ista vobis erunt perpetuæ nuptiæ:' *proprium* dicitur, teste Serv. Ecl. vii. 31. idem quod perpetuum: noster vi. 871. 'propria hæc si dona fuissent.' Cic. Orat. post red. in Sen. c. 4. 'quod si illud perennæ, ac proprium manere potuisset.' Corn. Nep. viii. 4. 'parva munera diutina: locupletia, non propria esse consueverunt.' Horat. Sat. ii. 6. 4. 'nil amplius oro, Maja nate, nisi ut propria hæc mihi munera faxis.' *Emmenesa*.

Dicabo] Id est, dabo, explicante Mureto. Nam veteribus verbum *dico*, *dicas*, usurpatur, pro, *do*, *das*, quod etiam Servius admonet. Sic et Catull. 'Quos junctos Cameri mihi dicaris,' id est, dederis. Quin *dico* unum e tribus verbis Prætoris, Muretus a dicando ducit, non a dicendo. Quod ille favente literarum genio. Nam, cum tria illa verba *Do*, *Dico*, *Addico*, darentur Prætori, quibus ille uteretur ad dandum cuique, quod suum esset, ad quem usum verbum *dico*, *dictis*? Adjuvo explicationem Mureti verbis Livii l. v. ex oratione Licinii Calvi ad Quirites: 'En vobis, juvenem filium tenens, effigiem, atque imaginem ejus, quem vos antea tribunum militum ex plebe primum fecistis: hunc ego institutum disciplina mea vicarium pro me Reip. do dicoque:' agnosce hic *dico*, *dicas*; ut sit sententia, *do et consecro*. *Cerda*.

Connubio jungam, &c.] Hi tres versus pulchre describunt conjugium. Promittit autem Juno conjugium: quia ipsa *pronuba* est, et *cui vincla jugalia curæ*, ut est in Æn. iv. Et bene, *Connubio jungam*, dicit, ut hanc ab aliis segregaret, quæ a Regibus sine lege habentur. *Stabili* vero dixit, de firmo certoque conjugio, nec divortio

ullo unquam dirimendo. Sic Cic. in Anton. 11. 'Curio te in matrimonio stabili ac certo locavit:' ut notat Turneb. xii. 12. *Taubmann.*

Connubio jungam stabili propriamque dicabo] Spes luculentæ conditionis et matrimonii exoptati quid valeat, non est, quod hic explanem. Iisdem promissis, quod jam monuit Turneb. xviii. 32. aggreditur Somnum Juno Iliad. E. 267. Ἄλλ' ἴθ', ἐγὼ δὲ κέ τοι χαρίτων μίαν βελιότεραν δόσω ὀνειμέναι, καὶ σὴν κελεύσθαι ἔπειτα, Πασιθέην, ἧς αὖν ἡμεῖς αἶψα πάντα. Nihil notius, quam eo præmio Venerem pellexisse Paridem, de quo præter Ovid. in Her. epist. etiam Apulejus Met. l. x. 'si fuisset Deabus ceteris antelata, datnam se nuptam Paridi forma præcipnam, sui que consimilem,' &c. *Emmeness.*

78 *Omnia annos*] Bene quia Dea est, non enim usque ad senectutem. *Servius.*

Meritis] Præstitis: ut alibi, 'Nec te regina negabo Promeritam,' id est, præstitiase. Et alterum pendet ex altero: meritum enim non nisi ex præstantis beneficio descendit. *Idem.*

79 *Pulchra prole*] Bene postremum addidit, propter quod matrimonium contrahitur, pulcherrimos filios. Et mire hoc Juno Lucina promittit, quasi non ob libidinem offerat. Notanda tamen figura: frequenter enim hac utitur: nam quod nos per genitivum singularem dicimus, antiqui per septimum dicebant: ut hoc loco, *parentem pulchra prole*, id est, pulchræ prolis. Et simpliciter intelligendum est: errant namque qui dicunt ideo *Pulchra* dixisse, propter Canacem et Macareum in se invicem turpissimos fratres; illi enim alterius Æoli filii fuerunt. *Servius.*

Pulchra faciat te prole] Nam ex legitimo et stabili connubio hæc proles speranda. Extollit etiam munus, primum a numero bis septem, deinde a qualitate. *Donatus.*

Pulchra te prole parentem] Quanto hæc melius (inquit Scalig. iv. 16.) quam si dicat, 'Pariat tibi liberos.' Idem, 'Non solam,' inquit, 'pollicetur oblectationem, quod bestiarum est: sed et prolem, cuius gratia matrimonium est institutum:' v. 3. Atque ut in priori versa perpetuitatem matrimonii pollicetur, ita in hoc felicitatem: nimirum prolem, et quidem pulchram. Nam (ut est apud Platon. Dialog. vi. de Leg. et Legumlat.) cogitare omnino Sponsus et Sponsa debent, quo pacto quam pulcherrimos et optimos civitati liberos possint procreare. Donatus hic *Pulchram prolem*, non corporis, sed generis honestate decoratam interpretatur: ut cum Inferius Poëta originem Cæsaris adsereret a Trojanis descendere, et hanc partem inter laudes ejus poneret; 'Nascetur,' inquit, 'pulchra Trojanus origine Cæsar:' scilicet, *Pulchra* non corpore, sed natalium honestate: ἀρχαῖος autem et more suo, *pulchra prole parentem*, dixit in casu septimo, pro, *pulchræ prolis*. Taubm.

Pulchra faciat te prole parentem] Sic Apulejus Met. l. vi. 'unde me præclara sobole aviam beatam scilicet faciat.' Pro *facere* Lucret. l. v. *procreare prolem*. Vide Gifanium. *Emm.*

80 *Æolus hæc*] Deest dixit: quod ex posterioribus intelligitur, ut supra notavimus. *Servius.*

Æolus hæc contra] Non contra voluntatem Junonis, sed contra verba: non enim ad præmia respondet, ne videatur moveri libidine, ut Paris. Reddit benevolam, cum dicit discernendo officia: Tuum est jubere, meum complere jussa. *Donatus.*

Æolus hæc contra] Brevi Orationi opponit pro re nata brevis responsum Æolus, et beneficiis Junonis erga se exaggeratis omnem ipsi operam pollicetur, atque etiam præstat. Æolus est imago aulicorum parasitorum (inquit Victorius) colludentium cum dominis. Non enim dis-

putat hic Æolus de Jure: an juste faciat, an scens, turbando alterius regnum, et piam gentem atque exulem vexando: sed statim ad Regiæ affectus infectit et conformat sua. *Taubmann.*

Regina] Inferioris personæ reverentia est, majorem meritis appellare, non nomine. Contra, majoris est minorem nomine tantum vocare: qui ordo non nisi per indignationem corrumpitur: ut in duodecimo, Sages in extremis rebus, Turnum, non regem vocat: ut, 'Ruitque implorans nomine Turnum.' Et alibi de Aristæo, 'Et te crudelem nomine dicit.' *Serv.*

Tum, o regina, quid optes] Et si placet quid indefinitum, in plerisque tamen codicibus vetustis quod habetur: idque alicubi per *t* finale, non ut numerum significet, sed quia *t* et *d* indifferenter poni tam in tabulis æneis, quam in marmorum monumentis, apud veteres observatum. *Pierius.*

O regina] Vide N. Ge. iv. 221. et ad Amph. Plauti act. i. 3. Est responsum hic aulicum, *Snedige Frau: Was Euer Gnad will.* *Taubmann.*

Optes] *Optare* non tantum eligere significat; ut alibi, *Optavitque locum regno*; sed etiam *velle*, ut hoc loco, *quid optes, quid velis*. Lucilius in vi. *Quid ipsum facere optes?* id est, *velis*: alii, *quid optes, quid petas*. Sane servavit ordinem. Nam qui promittit statim a primo polliceri debet, post si qua vult addat; ut auditor expectatione non pendeat. *Servius.*

81 *Explorare*] Deliberare. Superius namque multa poposcerat Juno. Hoc ergo dicit: Tuum est deliberare quid velis, aut certe aperire vel pensare, quale sit desiderium: alii *explorare* Jovis animum; aut certe *explorare*, explanare; aut certe statuerere an æquum sit, quod petis: tunc enim hic labor est. *Idem.*

Quod optas Explorare] Orditur ab

utriusque officio. Tui, inquit, laboris et curæ est, deliberare, *σκεπτεσθαι*; quodnam ex iis, quæ modo poscebas, potissimum velis jubeasque; sollicitudinis autem meæ est, id gnauiter dare effectum. *Taubmann.*

Mihi jussa capessere fas est] *Capessere*, est *sæpe capere*: figura est lipototes, quod fit quotiescunque minus dicimus et plus significamus, per contrarium intelligentes: ut hoc loco: nam cum dicit, non se posse implere quæ Juno præcipiat, nefas tamen putat non implere præcepta. Item alibi, 'Munera nec sperno,' id est, libenter accipio. E contrario autem nefas mihi facere non jussa. Hoc secundum ea, quæ aliter dicuntur, aliter audiuntur, dictum est. *Servius.*

Mihi] Sane ultima syllaba produci debet; quia hoc casu omnia vel nomina, vel pronomina, vel participla, in ultima syllaba produci debent. *Idem.*

Jussa capessere] *Taubmannus* legit *fucessere*. Sed Non. Marc. c. 4. et ipse *Servius* agnoscunt *capessere* pro *perficere*: cum eo faciunt omnes, quos vidi, codices. *Emmeness.*

Fas est] Licebit facere, etiam si illicita jusseris. Respondet contra, veluti si dicat: etiam si victi non sint Penates, licebit facere: nam cum, qui potestatem habet, jubet, illicita sunt licita inferiori. Vel dixit contra, quia Juno dixit illum habere imperium a Jove, hic respondet habere ab ipsa Janone: et ut videatur memor beneficiorum addidit, 'Tu sceptrâ Jovemque.' *Donatus.*

Fas est] Proprie dictum. Quia (ut ait Scaliger) *Jus* est hominum; *Fas* deorum, quorum numen fata condit. Tna enim jussa sunt fata. Et notetur quanta elegantia, qua majestate extulerit illa simplicia; *Tuum jubere est, meum parere*: v. 3. Porro hunc versum refert P. Victorius xxix. 4. ad illam Eurip. in Ione: *τοῦ, καὶ τὴ δῆσας; ἐν λόγῳ, τοῦ μὲν δ' ἐμῷ*. Id est,

Ubi, et quid faciens? Tuum est imperare, meum vero obsequi. Taubmann.

82 *Tu mihi q. n. regn?*] Hoc ad illud respondet, 'Namque tibi divum pater atque hominum rex.' Redit ad physicam rationem: nam motus aëris, id est, Junonis, ventos creat, quibus Æolus præest. Dicendo autem, *Quodcumque*, aut verecunde ait, ne videatur arrogans: aut quia ipse rex sub alieno imperio est: aut latenter pene jocatur Poëta: quis enim potest ventos, id est, rem inanem trahere. *Quodcumque* ergo, quod *clauso regnorum curare regno*, nec in mea manu est, nisi jussu ventos emittere. *Servius*.

Tu mihi quodc.] Vult esse Junonis, quod Juno illum a Jove accepisse memoravit. *Donatus*.

Tu mihi quodcumque] Donat. in Hec. Terent. iv. 1. notat, apud Virgil. *hoc regni*, cum contemptu dici. *Taub.*

Sceptra] Insigne regium, βασιλική ῥάβδος, ut Suidas, quod hastam appellat Justin. xliii. 3. 'per ea adhuc tempora reges hastas pro diademate habebant, quas Græci *sceptra* dixere:' ad quem locum consule Turneb. xxi. 12. ab hoc reges Iliad. B. 86. σκηπτέουχοι βασιλῆες, id est, σκηπτροφόροι βασιλεῖς, ut Scholiast. Aureum gestabant reges Persarum, quod testatur Brias. de regn. Pers. i. p. 43. et 146. *Emmenecus*.

Jovemque Conciliat] Hysteroproteron in sensu: non enim Juppiter conciliatur Æolo: sed Æolus Jovi, quasi superiori. Conciliantur autem novi, reconciliantur antiqui. *Servius*.

Jovemque Conciliat] Impetras mihi regnum a Jove conciliato. Donat. in Phorm. Ter. et Prioc. de Construct. l. i. Attingit autem rem Physicam verbo *Conciliat*: nam Juno est aër, ex cujus motu venti generantur: Juppiter vero ignis est, qui aërem temperat. *Taubmann*.

83 *Tu das epulis accumbere divum*] Hoc est, deum me facis: duplici enim ratione. divines honores meremur,

dearum conjugio, et convivio deorum: unde in Baroliceis legimus, 'Nec deus hunc men-a, dea nec dignata cubili est.' Hanc *epulis accumbere*, secundum temporis consuetudinem dixit, nam olim sedentes vescebantur, sicut ipse meminit, 'graminoseque viros locat ipse sedili,' et, 'Perpetuis soliti patres. considerare mensis:' et apud Homerum sedentes Dii epulantur. *Servius*.

Das epulis] Superioris beneficium humanitatis accumulatur, si convivium cum potiore miscetur, si cum potioribus plurimis, inferior persona non sedeat, ut fieri solet, sed accumbat: posuit in fine hoc, quod desideras tuum est. Personarum igitur in utraque oratione rationem habuit, scilicet Junonis, Æoli, Trojanorum, Penatium victorum: Veneris, Helenæ, Paridis, et Deiopejæ. Item loci, propter mobilitatem Tyrrheni maris et proximitatem Italiae. Item temporis: nam Juno breviter oravit, et Æolus brevius respondit, ne longitudine tempus nocendi subtraheretur. *Donatus*.

Das accumbere] Facis me accumbere, hoc tibi debeo: ideoque me totum tui beneficii esse lubens profiteor. Non. Marcell. citat nostrum Æn. iii. 77. 'Imotamque coli dedit, et contemnere ventos.' Quod veteres accubuerint, ex appendice F. Uralini ad Ciacc. de Triclin. p. 247. 248. li- quidam satis: antiquissimis tamen temporibus prisci Romani sederunt epulantes: post cibum sumentes accubuerunt viri, feminae autem sederunt: dein accubuit uterque sexus. Idem p. 244. 245. *Emmenecus*.

84 *Nimborumque*] Nubium: ut, 'Et Lunam in nimbo nox intempesta tenebat.' *Servius*.

Tempestatumque potentem] Id est, dominum. Horat. od. i. 3. 'Sic te diva potens Cypri.' Multa congestit exempla Lambinus. Violentissime tempestatis fit mentio apud Ovid. xi. 450. 'Cum mare sub noctem temidis

albescere cepit Fluctibus; et præceps spirare valentius Eurus. Ardua, jamdudum, demitte cornua, rector Clamat; et antennis totum subnectite velam,' &c. horridarum aliquot tempestatum exempla habet Farnab. vs. 499. *Eumeness.*

85 *Hæc ubi dicta*] Et ab Janone et ab Æolo. Et, *dicta*, si nomen est, dedit; si participium, deest *sunt*: vel, *hæc ubi dicta*, pro *postquam*, adverbium locale pro temporali. *Servius.*

Hæc ubi] Post utriusque orationem, cepit Æolus jussa complere. Emitit plurimos ac contrarios ventos: ut configentibus inter se fluctibus, rogandis navibus consilium non suppetere, et deficiente industria, facilius mergerentur, et mersis navibus corpora diajicerentur: et ut complerentur jussa Janonis, accessit ad violentiam maris, aliorum quoque elementorum perturbatio; nam nox eripuit celum ac lucem, ut esset eadem facies maris et terræ, ne contra mala consilium snecipi posset; neve scirent gubernatores, in quam partem niterentur. Mittebantur tonitrus et fulgura, ut multiplici meta Trojani desperantes, nihil aliud quam mortem expectarent. *Donatus.*

Cavum] Ordo est, Conversa cuspidē cavum montem in latus impulit. Et alibi, 'In latus inque feri curvam compagibus alvum Contorsit.' Alii in *latus* pro *latus* accipiunt. Ennius, 'Nam me gravis impetus Orci Percutit in latus:' et bene in *latus* quasi in rem quæ facile cedit ietui. *Serv.*

Hæc ubi dicta, cavum, &c.] Judicium summorum virorum est, neminem Poëtarum conferri posse cum Virgilio in hac tempestatis descriptione. Nam Homerus *Odyss.* v. illam tantum inchoavit, non perfecit, ubi multa sunt indigna Homeri ingenio. Lucanus l. v. furit, et multa interdum ridicula. Ovidius *Trist.* i. et *Met.* xi. nugatur in re satis luctuosa. Papinius *Theb.* v. et *Flaccus Arg.* i. mi scemper

sunt similes. Seneca in *Agamem.* multis redundat. Apollonius plebejus est multorum judicio. *Cerda.*

Hæc ubi dicta, cavum, &c.] Macrobi. *Saturn.* v. 4. hunc locum Homero deberi affirmat. Ex hisce antecedentibus judicandum monet Quintil. viii. 4. de magnitudine tempestatis. *Eumeness.*

Montem] Statius *Theb.* x. saxum dat, quod claudat portas Æoli, 'Portam iterum saxo premit imperiosus, et omne Claudat iter.' Virgilius ex Calabro, ut apparet, qui l. xiv. incipiens temp statem, *Χαλκὸν δὲ ἀκαμάτοισιν ὄρος μέγα τόφῳ τριάλῃ: validis manibus sceptrum montem percussit.* Loquitur de Æolo: et pater: *Βίη δ' ἔρρηξ κολώνην: vi dirupit collem.* *Cerda.*

86 *Impulit in latus*] Corradus et Germanus referunt hoc ad ventos, qui oblique aspirant et in latus. Græci dicunt *πνεύματα πλάγια*: hi sunt præsertim Notus et Boreas, quorum *φωρὰ δὲσι λοξή*, ait Arist. *Meteor.* ii. Ex Virgilio Flaccus *Argon.* i. 'tum valide contortam turbine portam Impulit Hippotades.' *Idem.*

Agmine] Vel impetu, vel multitudine: nam *Agmen* polysemus sermo est: nam impetum significat: ut, 'Illi agmine certo Laocoonta petunt.' Multitudinem, ut hoc; 'Vocat agmina sæva sororum:' sed mirum car *agmina* dixerit, cum tres sint, nisi forte etiam impetum voluit simul designare. Et jam exercitum incedentem *agmen* vocamus. *Servius.*

Ac venti, velut agmine facto] Exitum ventorum e carcere, et conatus primos ad pugnam ita expressit Homerus *Odyss.* xii. *ἄθε Κευκλήρης Ζέφυρος: venit stridens Zephyrus.* Languidum hoc, et nihil ad verba *agmen, turbine, perflant, ruunt.* Æque frigide Il. ix. loquens de Borea et Zephyro inchoantibus tempestatem, *ἄλλοι δ' ἔκτασις: venientes repente.* Homericæ interpretas, ut *medeantur*

tanto languori, reddunt *ruentes*. Aliquanto dignius Odyss. iv. *Ἀγέων δ' ἀνέμων ἐν' ἀδρυμένα χεῖρε*: *Stridorum ventorum flatum effudit*. Sed neque hic caret reprehensione. Nam vox prima potius ad concentum pertinet, et canoros sonitus, quam ad impetus, qui excitandi in tempestatibus. Ab Calabro l. xiv. ita educuntur venti, *οὗ δ' ἄραρ ἐξέχτορρο*. Sumpsit ab Homero, qui *ἐντρυφει*. Addit Calaber duo alia verba, *ἔρρυρρο, φέρορρο*. Aratus in Phænomen. sic inchoat exprimens impetum, *ὄραπε χεῦμα*. Ovid. Met. xi. ita incipit: 'Cum mare sub noctem tumidis albescere cœpit Fluctibus, et præceps spirare valentius Eurus.' In quibus nulla efficacia, ait Jul. Scaliger. Aliquanto dignius Valerius, 'fundunt se carcere læti Thraeces equi.' Dignissime Horatius, et cum maiestate, Epod. x. 'Insurgat aquilo quantis altis montibus Frangit trementes ilices.' Varro in Marci pore ita præclare: 'Ventique frigido se ab axe eruperant Phrenetici, septentrionum filii, Secum ferentes tegulas, ramos.' *Cerda*.

87 *Qua data*] Et in xi. 'Coëant in fœdera dextræ Qua datur.' *Qua* ergo, quoniam: vel *qua data*, ad votum ventorum videtur retulisse. *Servius*.

Porta] Omnis exitus *porta* dicitur, qua potest vel importari vel exportari aliquid; aut ideo *porta* quia agminæ dixerat. Nam *porta* proprie aut urbis, aut castrorum est. *Idem*.

Porta] Vasis genus describit Vitruvius l. 6. ipse vocat *Æolipilam*, id est, portam Æoli. Qui legat, quæ ibi Vitruvius, facile intelliget hunc vasi nomen inditum a portis Æoli. Peritiam Maronis Turnebus colligit xv. 12. *Cerda*.

Ruant] Pro, *irruunt*: vel, cum impetu erumpunt. At paulo post active, et signatissime dixit, 'venti ruunt mare;' quasi, eruant, evertunt: ut *πόμψ*. Scallig. iv. 16. Lucret. l. i. 'ruit qua quiesquid fluctibus obstat.'

Earlipid. *αδρυδον βόρρος δὲν κδρυ ορράμα*. *Thaubmann*.

Turbine] Vi ventorum. Et sciendum est, quod quando appellativum est, *turbis* facit: si autem sit nomen proprium, *turbonis* facit: Horatius, 'Turbonis in armis.' *Servius*.

88 *Incubere mari*] Tria dicit elementa turbata, *Terras turbine perflant. Incubere mari*, et rursum, *Intonueræ poli*. His ergo enumeratis recte adiecit, *Intendant omnia mortem*. *Idem*.

Incubere mari] Homerus, de ventis singulis *πύρε*. Illum imitans Hesiodus in Theog. *πύρροντι ἐς ἠπειρίδα πύρον* ait, auras incidisse in nigrum pontum. Latini ex ductu Virgillii *incubere*. Nam Ovidius in epist. Laodam. 'Incubuit Boreas, arreptaque vela tutendit.' Seneca in sua tempestate: 'venti undique incumbunt simul.' Dio Chrys. orat. 75. ita extulit, *κατεπελκωντος ἀνέμου*. Cedrenus ita, *καλῶντος καὶ θυλάτος θύρον ἀνέμου*. *Cerda*.

89 *Una Eurusque Notusque et Africus*] Bene hoc modo tres ventos inferiores tantum nominavit, qui a sedibus mare jure commovent; *Zephyrum* et *Aquilonem* tacuit: *Zephyrum* qui ad Italiam ducit, *Aquilonem* qui desuper fiat: ideo Homerus de eo *καὶ βορρῆς αἰσθηγυγέρτης πύρα κίρα καλῶντος*. *Servius*.

Una Eurusque Notusque, &c.] Paulo aliter hanc sententiam et procellam extulit Musæus: *Ἐλαφρὰ καὶ ἀνέμους ἔβρος, καὶ πύρος ἐς βορρῆν μαγδαλὰς ἐπέκταν ἀνελκός*. Hic autem Africam a Virgilio pro *Zephyro* dici notat Turnebus, ut ab Homero superiore loco non pro Favonio, sed Africo, ut quem *δυναῖ* dicat Hom. *Germanus*.

Ruant] Modo *eruant*. *Servius*.

Procellis] *Procella* est via ventorum cum pluvia, dicta *procella* quod omnia percellat, hoc est, moveat. *Idem*.

Una Eurusque Notusque ruunt orbemque procellis Africus] *R*, et *S*, septi-

me expriment ventorum violentiam, præsertim si cæsurae juvent, teste Vossio Instit. Poëtic. 1. 8. Noster Æn. xl. 626. 'Nunc ruit ad terras scopulosque superjacet undam Spumeus, extremamque sinu perfundit arenam: Nunc rapidus retro, atque sæstu revoluta resorbens Saxa.' De Africo lucitante fluctibus Icaris Horat. od. 1. 1. ex Homero desumptus locus Odys. E. 206. *Emmenes*.

91 *Insequitur clamorque virum*] Sequitur, quia præcesserat ventorum sonus, quem et ipsum clamorem possumus dicere. *Servius*.

Stridorque rudentum] Proprie enim in funibus stridor est. Pacuvius in Tencro, 'Armamentum stridor et rudentum sibilus.' *Idem*.

Stridorque rudentum] Funes sunt nautici ad navium ministerium: pro his accipi a Plinio, quibus naves ad terram religantur, Bayfius admonet. His Poëta dat stridorem, ut Ovid. in sua tempestate: 'Quippe sonant clamore viri, stridora rudentes.' Omnes ad etymon aspirant, quippe rudentes a radendo. *Cerda*.

Stridorque rudentum] Sic Silius l. xvii. 'stridorque immitis rudentum sibilat.' Horat. Epod. x. 'Niger rudentes eurus differat.' *Emmenes*.

92 *Eripiunt subito*] Accius in Clytemnestra, 'Deum regnator nocte cæca cælum e conspectu abstulit.' *Servius*.

Diem] Id est, solem (notatore Parrhas.) nam postea: 'Collectasque nubes, Solemque reducit.' Apertius Claudianus, et Lacretius. Hir, 'lucida tela diei,' id est, solis: ille, in Raptu: 'Merserat unda diem,' id est, solem: hic contra *solis* pro diebus accipi, clarum. Quid si vere diem ad *æthera*; ita ego accipio Senecam cont. Rhetorem xvi. 'Emicabant densis undique nubibus fulmina, et terribili fragore horridæ tempestates absconderant diem.' *Cerda*.

93 *Tenebrarum ex oculis*] Bona Ten-

eorum, quibus tempestas immissa erat. Nunquam enim totum cælum tegitur nubibus, sed illa pars, contra quam flaverint venti. Diem autem eripi, ad videntum oculos retulit, non ad nateram. *Servius*.

Nox incubat] *Nox* dicta, quia oculis noceat. *Idem*.

Incubat] Ideo dixit, quod alienum tempus invasit. Nam *incubare* proprie dicitur per vim rem alienam tenere. Aut certe *nox incubat*, ut nihil intervalli esset inter tenebras et mare, aut tempestates, ut in Ge. 1. 'Ipse pater media nimborum in nocte cornu Fulmina molitur dextra.' *Idem*.

Ponto nox incubat atra] Melius quam Homericum *ὀψοποι νύξ*: ruit nox. Ab nostro Curtius l. ix. 'caliginem, ac tenebras, ac perpetuam noctem profundo incubantem.' Hoc enim verbo molestissimum quiddam indicatur. Tale illud Horatii Od. 1. 3. 'macies, et nova febrium Terris incubuit cohors.' *Cerda*.

Nox atra] Tempestatis indicium, cum nempe, ut Horat. epod. x. sidus amicam nullam apparet; cum 'atra nubes condidit lunam, neque certa fulgent sidera nautis:' eodem canente od. ii. 16. Ut Maro hic in describenda atroci est tempestate, sic Juvenal. Sat. xii. 18. 'Nam præter pelagi casus, et fulguris ictum Evasi, densa cælum abscondere tenebræ Nube una,' &c. Similem descriptionem tempestatis narrat Apollon. Arg. ii. 1108. et seqq. *Emmenes*.

94 *Polū*] Axes, id est, extremæ partes cœli. Duo enim sunt Notios et Borios, a quibus totum cælum contrariis significat. *Servius*.

Æther] *Ætherem* hic pro aëre posuit: nubes enim, unde et fulmina, aëris sunt, non ætheris: et frequenter Virgilius duo ista confundit. *Idem*.

95 *Intentant*] Migrantur, ingerant. *Idem*.

Intentant] *Intentare mortem, vim,*

manus, elegantissimæ locutiones, de quibus exemplorū copiam exprimit ex Cicerone aliisque optimis scriptoribus Hadr. Card. de Serm. Lat. *Emmencus*.

Omnis] Ad superiora retulit. *Serv.*

96 *Extemplo*] Illico, statim. Et est augurum sermo. *Templum* enim dicitur locus manu designatus in aëre, post quem factum illico captatur anguria. *Idem*.

Extemplo] *Extemplo* est continuo inquit Varro de Ling. lat. l. vi. Est autem verbum sacrorum, sicut *Illicet* iudiciorum. Ut enim hoc dimisso senatu; sic et illud sacrificio patrato a præcone pronuntiabatur: quo significabatur, ut exirent ex templo. Quod quia cito fiebat, inde pro cito, et propere sumi ceptum est. *Scotig.*

Æneæ] Servavit τὸ πρῶτον, ut *Æneam* ultimum territum dicat. *Serv.*

Extemplo Æneæ] Exprimit quale et animi et corporis senserit pathos. *Donatus*.

Frigore] Timore. Et est reciproca translatio. Nam et *timor* pro frigore, et *frigus* pro timore ponitur: ut in Terentio, 'Uxorem tuam pavitare ajunt: non timere, sed laborare frigoribus: utrumque enim in unam exitum cadit, sicut et de calore et frigore, *verere* dicimus: ut est, 'Ant Boreæ penetrabile frigus adurat.' Nam et Græci φρουρά dicunt quæ sunt timenda, ut Homerus δῶρα μὲν εἰς ἐρ' ὀνοεῖν. Livius in *Odyssia*: 'Igitur demum Ulixi cor frigit præ pavore.' Reprehenditur sane hoc loco Virgilius, quod improprie hoc versus Homeri transtulerit: Καὶ τὸτ' ὀδυσεὺς λότῳ γούνατα καὶ φίλον ἦτορ Ὀχθίαν δ' ἔρα εἶνε πρὸς δὲ μεγάλῃσιν θυμῶν. Nam *frigore soluta membra* longo aliud est, quam *λότῳ γούνατα*. *Est duplices tendens a. s. p.* molle, cum illud magis altum, et heroicæ περ-ὄναι πρὸς δὲ μεγάλῃσιν θυμῶν. Præterea quis interdum manns ad sidera tollit; aut quis ad cælum manum tendens, non aliud precatur

potius quam dicit. *O terque quaterque beati*. Et ille intra se, ne exaudiant socii, et timidiore despondeant animo: hic vero vociferatur. *Servius*.

Frigore] Non pro timore posuit: nam derogaretur ejus virtuti, ergo *frigus* dixit proprie quod oriebatur; non ex casu evidentissimæ mortis, sed ex tot adversis, quæ corporis calorem extinxerant: quia cruciabatur animus viri fortis, qui maluisset gloriosus in campo occumbere, quam ignobiliter in fluctibus interire. *Don.*

Extemplo Æneæ] *Odyss. E. λότῳ γούνατα καὶ φίλον ἦτορ*. Vide Floridum succis. lectionum II. 10. *Hartung.*

Extemplo Æneæ solvuntur frigore membra] Locus apud nostrum hunc persimilis *Æn. III. 29*. 'mihi frigidus horror Membra quatit, gelidæque coit formidine sanguis.' Frigus solet præcordia metuentium invadere: unde Ter. *Phorm. v. 8. 5*. 'Abi: tange: si non totus friget, me omea.' sic Oppian. ἀλυστ. v. 564. Δελμαὶ καὶ καμῆτ' θυμαλγέτ' γούσιν ἀλύνται. ubi præcipue genua officio defungi non posse, quando stupor obsedit animum, erudite notat Rittershusius. Quod accidit Phaëtoni imperito paterni cursus aurigæ, de quo Ovid. *Metam. II. 180*. 'Et subito genua intremuere timore.' *Emmencus*.

97 *Ingenit*] Non propter mortem: sequitur enim, *O terque quaterque beati*: sed propter mortis genus: grave est enim, secundum Homerum, perire naufragio, quia anima ignea est: et extingui videtur in mari, id est, elemento contrario: ut, 'igneus est ollis vigor.' *Servius*.

Duplicis] *Duas*, secundum antiquam morem: nam *duplices*, *duos* dicebant, ut hoc loco, et *binos*, *duos*: et *utroque* pro utraque: ut Cicero, 'Binos habebam, jubeo promi utroque.' Item Sallustius cum de duobus loqueretur: 'Hi utrique ad urbem imperatores erant.' *Idem*.

Duplicis] *Ambas* tollit manus; et

tollit alte: quod indicium est cœli adfectus: vel, tollit ad sidera, ad indicandam eorum beatitatem, qui pro patria perierunt: quibus in cœlo decretas esse sedes existimat, e Platonis epitaphio. Nec gestu tantum affectus declarat, sed et verbis expressis, *O terque q.* Hæc orationi affinis est illa Æn. III. 'O felix una ante alias,' &c. *Tambmann.*

Palmas] Manus explicitas. *Serv.*
Duplicis tendens ad sidera palmas] Precaturi manus ad cœlum tollebant. Horat. od. III. 23. 'Cœlo supinas si tuleris manus.' Quod fusius Lambinus ex Marone et aliis illustrat. *Emmeness.*

98 *Talin voce refert]* Profert, *Re* abundat; alibi *refert*, respondet, ut initio Æneid. IV. *Anna refert*: in consuetudine, sic dicimus, 'ille mihi retulit.' *Servius.*

O terque quaterque] Hoc est sæpius. Finitus numerus pro infinito: et sic erupit in vocem cum dolore *Tpls μὲν καὶ δαυοὶ καὶ τερπὰς οἱ τὸν ἕλκοντο.* Et hoc principium quidam acephalon dicunt, cum intelligi debeat multa eum intra se cogitare, postremo in hæc erupisse. *Idem.*

O terque quaterque] Id est, multifariam. *Donatus.*

O terque quaterque b.] Id est, omnibus modis beati. Græci una voce *τρισμυκτῶν* dicunt. Sic Tib. I. III. 'O mihi felicem terque quaterque diem!' id est, septies, ut doctis placeat, qui conjunctim accipiunt, ob numeri septenarii efficaciam. De quo numero videatur Macrobius, Agell. III. 10. alii. Ita Homerus: *Tpls μὲν καὶ δαυοὶ καὶ τερπὰς*, &c. Ab Aristophane, in Pluto, opponitur *Terque quaterque beatis τρισμυκτοῖσι, καὶ τερπὰς καὶ νεῦρῶς*. Est autem hæc oratio deusissima adfectibus: et habet primum *πῶδος* a persona et loco. *Tambmannus.*

O terque quaterque beati] Id est, plene et per omnia beati, ut Macrobius.

in Somn. Scip. I. 6. ubi, nescio quid, de numero septenario sonnat: *terque quaterque* pro indefinito numero, at Æn. XII. 155. 'Terque quaterque manu pectus percussit honestum.' Horat. Sat. II. 7. 176. 'Quem ter vindicta quaterque Imposita haud unquam misera formidine privet.' De hac locutione Brodæus Misc. II. 1. Maluisset cadere in bello fortissimus heros, quem aquis extinguere, a quo genere mortis viri strenni vehementer abhorrebant: quare Hesiod. *ἔρρ. δαυδο δ' ἐστὶ δαυδο περὶ κῆρας*. Vide hanc Virg. locum explicatum a Fr. Luisimo Par. II. 28. et Gœther. de jure m. I. p. 52. *Emmeness.*

99 *Quis]* *Quis et quibus* unam significant: secundum artem enim sic dicimus: ab eo quod est a *Qui*, *bus* mittit; ab eo quod est a *Quo*, *is* mittit: sed a tertia declinatione in usu sunt dativus et ablativus plurales; nec antiqui omnibus usi sint casibus. Cato in Originibus ait, 'Si quis suat populi.' Et declinavit *quis*, quoniam: ut *puppes*, *poppium*. *Servius.*

Quis ante ora] De Polyte, ex iis quæ in II. dicuntur, intelligemus: qui cæde Pyrrhi in conspectu patriæ occubuit. *Donatus.*

Quis ante] Valerius Probus verum hanc citans *quis* jambum esse dicit, passimque dativo et ablativo casu pro jambo accipi debere. Quare non alienus sum ab eorum opinione, qui *quis* per *si* scribendum censent, ut aliquot habent marmora: sed hoc loco cadit in unam syllabam: *κῆρὰ σὺν ἔρρῳ*. *Pierius.*

Manibus altis] Propter Pergamæ, quæ altissima fuerunt: ex quibus omnia alta ædificia, *Pergamæ* vocantur, sicut Æschylus docet. *Servius.*

Alis] Id est, integra adhuc civitate. Ipse enim Æneas non Trojam altam, sed campos, ubi Troja fuit, reliquit, et in fluctibus periclitatus est. *Donatus.*

100 *Oppetere]* Ore terram petere, id

est, mori, expirare, vel occumbere. Possimus autem sic uti hoc sermone, ut et per se plenus sit, et recipiat adjectionem. Ergo dicimas et *oppetis*, et *mortem oppetis*, sicut et *expirat*, et *animam expirat*. Servius.

Oppetere] Subaudi *mortem*, cum Sanctio in Min. p. 319. noster *Æn.* XII. 543. 'Te quoque Lanrentes viderunt, Æole, campi Oppetere.' Plena locutio apud Ciceronem de divinat. i. 18. 'æquius esse censuit, se maturam oppetere mortem.' Non. Marcell. *mori* interpretatur, sed plus esse volunt alti, quia bellicosi heroës, cum confossi vulneribus in prælio cadunt, terram ore petere dicuntur, juxta illud Maronis, prædicantis, sub persona Tarni, felicitatem eorum, quibus perire contigisset ante maximas miseras. Verba hæc sunt, XI. 415. 'Ille mihi ante alios, fortunatusque laborum, Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret, Procnubuit moriens, et humum semel ore momordit.' Pro patria autem oppetere mortem decorum est, teste Horatio od. III. 2. *Emmenesse*.

Fortissime gentis] Atqui in artibus legimus superlativum gradum non nisi genitivo plurali jungi: constat quidem: sed gens nomen est enumeratione singulare, intellectu plurale. Bene ergo junxit: in gente enim plures sunt: ut alibi, 'Ipse ditissimus agri Phœnicum:' non enim unus est ager Phœnicum. Item Salvastius, 'Romani generis disertissimus:' aut superlativo pro comparativo usus videtur, quasi fortissimis comparandus: non, ut vulgo creditur, præferendus. Sane quæritur cur Diomedem fortissimum dixerit, cum post Achillem et Ajacem ipse sit tertius: unde etiam Salvastius ait, 'Primum Græcorum Achillem.' Multi dicunt ideo *fortissimum*, quia, juxta Homerum, et Venerem vulneravit et Martem. Alii ad gentem referunt, quod Achilles Thesalus fuit, Ajax Græcus, Diomedes

Danaus. Multi ad excusationem Æneæ volunt fortissimum dictum: a quo constat esse superatum, ut, Juvenalis: 'vel quod Tydides percussit pondere coxam Æneæ.' Servius.

O Danaum fortissime gent.] Ex illo, ad aliud raptus est: existimans se infelicem, qui et hunc exitum vitæ sortiatur, et ignobili morte periturus sit. *Donatus*.

O Danaum fortissime] Scilicet Homerus Diomedem κάριον ἀχαιῶν vocat. Et hic locus illum sapere videtur II. 6. quo Achillem Scamandri fatigatum assultibus pœnitet non occubuisse sub Hectore: "Ὀς μὲ βῆε" ἔκταν κτεῖναι, ὃς ἐνθάδε τέτραπ' ἥριος, τῆ κ' ἀγῶν μὲν ἔσπευ', ἀγῶν δὲ κεν ἔκρπε. Germ.

101 *Tydidē*] Vocativus Græcus, si enim Latine diceret, *Tydidā* debuit ponere. Omnia enim patronymica quæ in *des* exeunt, apud Latinos primæ declinationis sunt; ut, 'Sævus ubi Æacidæ telo jacet Hector.' Tydides Diomedes Tydei et Deiphyles Adrasti filæ filius, qui post captum Ilium ad Italiam venit, quod plenus in lib. XI. habes. Eo tempore statuum in templo Apollinis Delphici staret, vi quadam divina ad Coreyrā migravit, visa est muros Corcyræorum defendere: nam ejus comminatione, hostibus fugatis, Coreyra bello exempta est. *Serrius*.

Mene Iliacis] Ex his se infelicem existimans, qui hunc exitum vitæ non habuerit, sed vlt fortis in pelago esset moriturus. Non potuit autem explere orationem, interveniente fluctu. Esset autem vitium poëtæ, si, finitis querellis, fluctus intervenisset: semper ergo imperfectas reliquit querelas, ut 'Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur.' Et alibi: 'Talia fundebat lachrymans.' *Donatus*.

102 *Non potuisse*] Quasi semper voluerit. *Serrius*.

Animam hanc] Quasi cum dolore *hanc animam* dixit; ac si diceret, infel-

hæc, quæ ad labores nata est. *Idem.*

Hanc animam] Affectus non vulgaris, quem Ovidius arripuit Trist. i. 2. in tempestate quam passus: 'Opprimet hanc animam fluctus,' et in Ibin: 'hanc animam nimium tibi sæpe petitam.' Statius quoque, in sua tempestate, *hanc animam* dixit pari emphasi: versus postea adducam. Donatus in verba Terentii *hanc ego ritam*, ait, interpretans, *quæ nos perturbat*: et addit ita hic capiendum Virgilium. Pari emphasi Æneid. iii. 'Vos animam hanc potius quocunque assumite letho.' et Æneid. iv. 'Accipite hanc animam.' Terentius Hecyr. 'Hancne hanc animam parsi perdere?' et Propertius eleg. i. 6. 'Mœsine, quem semper voluit fortuna jacere, Hanc animam extremæ reddere nequitiz.' Omnia hæc cum contemptu efferenda. *Cerda.*

Effundere] Secundum eos qui dicunt sanguinem esse animam: ut ipse, 'Purpuream vomit ille animam.' Nam alio loco aliorum opinionem sequitur, qui dicunt spiritum esse animam: ut est, 'Atque in ventos vita recessit.' *Servius.*

103 *Sævus*] Magnus, vel fortis, vel bellicosus; ut est, 'Et sævum Æneam agnovit Turnus in armis.' Vel adversus hostes *sævus*, et est epitheton ad tempus. Nam incongruum erat ab Ænea *sævum Hectorem* dici: aut *sævus*, quod adversum Antenorem et Æneam et Helenum sentiens, Eleam non permisit reddi. Ideo *Sævus Hector*, quia Æneas pius. *Servius.*

Æacida telo] Vult ostendere feliciorē Hectorē, cui contigerit ab Achille perire, quod ipse optaverit ei congressus, sicut in v. Neptunus Veneri loquitur. Et bene legit cum quibus peritiae debuerit, ipse enim et fortis est et numinum proles: certe ergo his jungitur, in quibus talia fuerunt. *Idem.*

Sævus ubi Æacida telo jacet Hector, ubi ingens Sarpedon: ubi tot Simois Delph. et Var. Clas.

corrupta sub undis] Ut præteream *sævos* per o, et *corrupta* præpositione incolumi, veteribus in aliquot exemplaribus notata, quæ Scaurus ferre non potest: id attingam, quod in antiquiori quodam codice legere est, *Hector et ingens*, pro *ubi ingens*. Nempe quod satis illis visum sit repetere bis tantum adverbium *ubi*, ne si ter prolatum sit, oratio loco tam mæsto lascivire videatur. Mihi vero per placet ea triplicata repetitio, quippe quæ majorem quandam vim ad excitandum pathos habeat. Et bona antiquorum codicum pars *ubi* ter ponit: et in antiquis Prisciani codicibus ita citatos versus invenit, dicente eo *ubi* relativum gravari debere, ut hoc loco est, *ubi Æacida, ubi ingens, ubi tot Simois*. *Pierius.*

Ingens Sarpedon] *Ingens* statura et virtute bellica. Alii putant ad significatum vocis alludi: cum *σαρπηδόνιος* Gr. *μῆγας* dicant, &c. et *Sarpedonium litus*, Proverbium sit, de Clamosis. Fuit autem *Sarpedon* Jovis et Enropæ (alii *Laodamiæ*) filius, frater Minois et Rhadamanti; rex Lyciæ: qui Trojanis suppetias ferens, a Patroclo interfectus est: cum quo omnis spes præsidii Trojanis cecidisse credebatur. Declinatur autem *Sarpedon*, *Sarpedonis* et *Sarpedontis*: de quo *Servius*. Denique placet quibusdam doctis, quod legitur in vet. l. *Hector et ingens*, pro *Ubi*: nempe quod satis illis visum sit bis tantum repetere adverbium *Ubi*: ne oratio loco tam mæsto lascivire videatur. *Gifan*. l. ut, pro *Ubi*, &c. quod usitatum esse, etiam *Scaliger* ad *Varr.* notat. *Catullus*: 'Ut convenerat esse delictos.' *Taubmann.*

104 *Sarpedon*] Et in ultima syllaba, et in penultima possumus accentum ponere. Nam *Homerus* et *Sarpedonis* declinavit et *Sarpedontis*: unde et varius accentus est. Nam si *Sarpedonis* dicas, antepenultima habet accentum; si *Sarpedontis* penultima.

7 B

Sed *Sarpedontis* usurpavit. Naturalis autem declinatio est, *Sarpedonis*, ut *Memnon Memnonis*, *Sinon Sinonis*. Si autem genitivum in *dontis* miserit, a circumflexo venit, qui est in ultima syllaba nominativi, ut *Demophon*, *Demophantis*, *Lycaon*, *Lycaontis*: sic ergo et *Sarpedontis*. Est autem Sarpedon, Jovis et Laodamiæ filius, ut alio, 'Quin occidit una Sarpedon mea progenies,' occisus a Patroclo Menæcii filio, armis Achillis induto; hujus interitum Juppiter prosecutus dicitur imbre sanguineo. *Servius*.

Simois] Nomen hoc integrum ad nos transiit, unde suo accentu profertur. Nam si esset Latinum in antepenultima haberet accentum, quia secunda a fine brevis. Sane bene fecisse videtur Simois mentionem, ut ibi videatur pati se optavisse, ubi genitus est, ut alibi: 'Tunc ille Æneas quem Dardanio Anchisæ Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam?' Hic flumen Trojæ est, *Servius*.

Corrupta] Rapta. *Idem*.

Sub undis] Et sub undis legimus, et sub undas. Sed si sub undas, corrupta intellige: si sub undis, voluit: varia ergo distinctio est. *Idem*.

105 *Fortia corpora*] Id est, viro- rum fortium, nulla enim est in mortuis fortitudo. *Idem*.

Scuta virum, galeasque et fortia corpora voluit] De flumine repleto cadaveribus et armis noster *Æn.* viii. 538. 'Quam multa sub undas Scuta virum, galeasque et corpora fortia volves, Tybri pater.' *Sil. Ital.* l. iv. 'Corporibus, clypeisque simul, galeisque cadentum Contegitur Trebia, et vix cernere linquitur undis.' Locus autem hic Virgillii desumptus ex *Homero* II. M. 22. ut monet *Turneb.* *advers.* xviii. 32. καὶ σιμβείς, θῆ. πολλά βόθρυα καὶ τρυφάλαια κάππεσον ἐν κοίρῃσι, καὶ ἡμιθέων γένος ἀνδρῶν. *Emmenes*.

106 *Talia jactanti*] Inapiter loquen-

ti: ut alibi, 'Atque irrita jurgia jactat.' et, 'Voces dum jactat inanes.' *Servius*.

Jactanti] Adhuc loquenti intervenit vis fluctus, nec permisit explicare felices, qui in Troja perierunt: se infelicem, qui in fluctibus sit periturus. *Donatus*.

Jactanti] Viderunt jam alii superatum hic Homerum, qui *ἀδύρα* dixit. Jactare proprie dicit querelas sine fructu, quod Æneæ accidit: nam loquentem illum sævior adhuc procella invasit. An in tanto tumultu exaudiri Vlysses posset? Transfer in hunc locum, quæ ego *Eclog.* ii. ad illud: 'Montibus et sylvis studio jactabat inani.' Idem est enim jactare querelas suas ad montes, quod ibi facit Corydon; atque ad ventos, quod hic Æneas. Sed et Lucanus frustra anhelat (ait Scaliger) ad Virgilium, neque enim assequitur, cum ait: 'Non plura locuto Avulsit laceros percussa puppe rudentes Turbo rapax.' *Cerda*.

Aquilone] Ab Aquilone. Ecce hic reddit ventum quem transierat, et a generali tempestate ad speciem transit. *Servius*.

Aquilone proc.] Ventis Austrinis opponit Septentrionalem. Nec ab re est, ut Aquilo reliquis ventis impetuosior velum Principis feriat. Hujus autem venti prosopopœia elegantiss, est apud Ovid. *Met.* vi. Fab. ult. 'Apta mihi vis est, qua tristitia nubila pello, Et freta concutio, nodosque robora verto:' et quæ sequuntur. *Taubmann*.

107 *Adversus*] Contraria: quia ad Italiam navigantibus Aquilo contrarius est. *Servius*.

108 *Franguntur remi*] Vel gubernacula: vel, quod verius est, remi. Antiqui enim velis remisque navigabant. Et hoc de navi Æneæ, an de omnibus dixit? Tum *prorum avertit*. Alii *Prora* legi tradunt, ut sit, *Avertit*, pro *avertitur*. Est figura creberrima: potest namque pro activi verbi signi-

scitatione passivum poni: ut est, 'Et pictis bellantur Amazones armis,' pro *bellant*. Nec nos debet movere quod *beller* non facit, natura enim hoc prohibuit verbum componere. Et invenitur ubi activum ponitur, ut est *avertit* pro *avertitur*; et *Insinuat pavor*, pro *insinatur*; et, *Nox humida caelo Præcipitat*, pro *præcipitatur*. Sed hæc verba tantummodo pro se invicem ponuntur, quæ et activa esse possunt et passiva; ut est *averto* et *avertor*, *præcipito* et *præcipitor*. Ergo non possumus dicere, quod quidam artigraphus, declinationes activi verbi et passivi pro se invicem poni. Nam et neutralis verbi declinatio activa est, et communis deponentive passiva; et aliud est esse activum verbum, et aliud habere activi verbi declinationem. *Idem*.

Franguntur] Classem tempestatibus agitatam tanto artificio descripsit, ut neque evidentius, neque expressius oculis corporis e littore, quam animo ex his versibus spectari possit. Quæ describendi ratio (semel ut dicam) Quintiliano *credibilis rerum imago*, aliis *Evidentia*, aliis *Informatio* dicitur. Aphthonius *ὑποφασιν*, Rutilius Lupus *χαρκτηρισμὸν*, Aquila Rom. *διὰ ὁράσεω*, vulgo *ὁράσεω* vocant. *Taubmann*.

Tum prora avertit] Pro *proram*: alii *proram* legi tradunt, ut sit *avertit* pro *avertitur*. *Servius*.

Tum prora avertit] In Rom. codice, *proram* legitur, accusativo casu: ejus suppositum erit procella. Quamquam *Servius* longa disputatione *avertit*, pro *avertitur* legendum censet. Quare itidem *prora* casu recto ponendum: quæ quidem magis Poëtica elocutio est. *Pierius*.

Prora avertit] Pro *avertitur*, id est, incipit circumagi in gyrum, ut *Victorius* explicat. Et est elegans orationis figura: de qua *Agell.* xviii. 12. 'Morem, inquit, istum veteribus fuisse, verba *Patiendi* mutare in *Agendi*

modum.' Ita inferius, *avertens rosea cervice*. alibi, *Insinuat pavor: agglomerant*, pro *agglomerantur: turbant*, pro *turbantur: Nox humida caelo Præcipitat*, pro *præcipitatur: Ventiponant: volentibus annis*; ut, *anno vertente*, apud omnes fere. Ita *Cicero* pro *Sextio*, 'qui non modo præcipitanti patriæ non subvenirent,' &c. Idem pro *C. Rabirio Posth.* et alibi. *Livius*: 'Mores pop. Rom. quantum mutaverint.' Idem: 'tempestas sedet.' *Plautus*, 'Rugat pallium,' *Cassina*: 'iræ leniunt,' *Milit.* ii. 6. ubi *Notas nostras vide: vel etiam Servium ad hunc locum. Taubmann*.

Prora avertit] *Vertere* sæpenumero absolute inveniri monet *Torrent.* ad *Horat.* od. iv. 10. *Gell.* iv. 18. 'id cum dixisset, avertit, et ire in Capitolium cæpit.' Congessit plura exempla *Vechner.* *Hellenol.* i. 12. *Emmeness*.

109 *Dat latus*] *Inclinatur. Serv.*

Cumulo] *Exuberante fluctu*, id est, altitudine, cum *cumulo. Idem*.

Præruptus] *In altum levatus. Idem*.

Cumulo præruptus aquæ mons] *Lan-dat Scaliger Poëtam*, qui non palam profiteatur eruditionem, ut alii. Nam cum *decumanum*, aut *decimum fluctum* intelligat, *montem aquæ* maluit dicere. Est vero *decumanus fluctus*, maximus fluctus. Perfectio enim hujus numeri facit, ut quæ sunt magna, efferantur per illum. Sic *ova decumana*, quæ maxima: *decumana acuta*, quæ amplissima: *pyza decumana*, vel *decimana*, apud *Plinium*. De porta *decumana* castrorum, lege *Lipsium* ad *Ann. Taciti* l. i. *Redeo. Decumani fluctus*, multi meminere. *Ovidius Met.* xi. nominat *undam decimam*. *Silius* l. xiv. *columen decimum*. *Valerius*, *tumorem arduum undæ decimæ*. Omitto *Senecam*, *Lucanum*, alios. Vide, uti *Ovidius* in *Tristibus* circum-scribat hunc fluctum. Græci hunc fluctum appellant *τρικύβαν*. *Home-rus Odyss.* iii. *κύβαν ἰσά ὕψους*,

fluctus aequales montibus. Calaber l. xiv. *ἰσούτρα κύμα' ὅμοιον, fluctus aequales montibus.* Homeri locum representat Dio Chrysost. orat. lxxv. Ovidius Trist. i. 2. 'montes volvuntur aquarum.' et Met. xv. 'Cumulusque immanis aquarum In montis speciem.' Paulinus natali Felici ix. 'Et tremula compage minax pendebat aquæ mons.' Hieronymus contra Jovinianum, l. ii. *montes gurgitum.* Aristides orat. 2. sacer. serm. et Græci alii simpliciter, *κύμα ὄρηλον.* Sed quoniam incidi in Aristidem, adde auctorem hunc reliquis advocatis a Juno Cent. 6. Adag. 77. Nam illo quoque firmabitur adagium illud: *Decumani malorum fluctus.* Verba Aristidis sunt in Platon. ii. *Θεμιστοκλῆς δὲ τὰ δεύτερα ἀπὸ τῶν προτέρων μείζονα ἀφ' ὧν καὶ τὸ τῆς παροιμίας αὐτῷ περιεστίκει.* Τὸ μὲν γὰρ εἶπεν αὐτὸν κύμα, τὸ δ' ἐγκατελάμβανεν, ἵνα διεξῆλθε διὰ τῶν τρικυμῶν νικῶν: *Themistoclem vero posteriora semper prioribus excipiebant majora, et, ut est in proverbio, alius eum relinquebat fluctus, alius comprehendebat, donec per undas decumanas victor evasit.* Cerda.

Præruptus aquæ mons] Moles aquæ prærupta, sive in altum elevata. J. C. Scalig. iv. 48. Poëta cum incomparabilem versum illum fecisset Æn. v. 'Sternitur, exanimisque tremens procumbit humi bos.' impudenter Servius; 'Pessimus, versus in monosyllabam desinens.' Utrum enim malis; huncce, an; 'Sternitur, exanimisque tremens bos corruit icta.' Quis igitur illum quoque Grammaticorum interpolabit nobis, ne sit monosyllabum? 'Dat latus, insequitur cumulo præruptus aquæ mons.' Quem versum quare non appellavit pessimum, sicut et cougenerem illum alterum? Atque potuerat sic, 'Dat latus, insequitur tumidis mons incitus undis.' Verum ut corruit taurus; ut conflavit in unum montem mare; ita corruit versus in monosyllabam; copia mul-

tarum syllabarum in unam coacta. Sicut et in illo Æn. ii. 'ruit Oceano nox.' Quid illo acrimus? Æneid. vi. 'en hæc promissa fides est? Nihil enim aptius indignationi, quam oratio desinens in monosyllabum. Vel evolve Demosthen. Orationes: quotnam ejusmodi periodos invenies? Inverte modo, nihil frigidius. Itaque omnibus locis adeo studiosus fuit collocationis, ut si quid tantillum mutes, deterius facias. Horatius quoque cum e magnis ceptis fatile Poëma exiturum stomacharetur, ex prolixis vocibus eduxit finem monosyllabum, 'Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.' Sic Poëta valido monosyllabo sustentavit procedentem ac mobilem versam, Æn. iv. 'Massylique ruunt equites, et odora canum vis.' Quam vocem si transmittas alio, totus pereat decor. In illo quoque Æn. ii. avertit dem mentem, ut postea figat in pertinacia, 'aversa dem mens.' Quæ semel huc annotasse ere visum est. *Tumbum.*

Præruptus aquæ mons] Aqua in altum sublata, *μέγα κύμα* nempe, cum *ὑπερθε πολλὸν ἄλδς κορθεῖται θοῶ:* ut Apoll. Argon. ii. 823. montis nomine venuste venit: sic noster Ge. iv. 361. 'Curvata in montis faciem circumstatit unda.' Huc pertinet emendatio lectio, quæ nobilissæ. Heinssio debetur Met. xi. 628. *Emmencus.*

110 *Hi*] Pro *illi*, vel *alii*; et bene dicticæ, *his* pro *illis*, vel *aliis.* Serv.

Hi summo in fluctu] Fluctibus vario motu venientibus: alim erigebantur tumore fluctuum, alim deprimebantur. *Donatus.*

Hi summo in fluctu pendet] Virgilius hic nihil tale cogitat: describit enim navem uno in loco hærentem, tantum ad latus inversam, et ideo sublatam a puppi, depressam a prora, utique pendentem, qualem ferme descripsit Lucanus l. ix. 'Pars sedet una ratis, pars altera pendet in unda.' *Cerda.*

Pendent] Sic Leandri per vim maris jactati corpus pependerit aqua: ut de eo Ovid. *Epist. Heroid. xviii. 52.* 'quod dubia sæpe pependit aqua.' *Emmenas.*

Dekiasens] Valde hircens. *De enim argentis est, ut in Terentio, 'Deamo te Syre.'* *Servius.*

111 *Aperit*] Ostendit: ut Sallustius, 'Caput aperire solitus,' id est, nudare, ostendere: sic alibi, 'Visa aperire procul montes:' sane aliter hic aperit, aliter ostium aperit. *Idem.*

Terram inter fluctus aperit] Est hoc, quod dixit Tibullus l. iv. 'Vel si interrupto nudaret gurgite pontum.' *Cerda.*

Arenis] Et ab arenis et cum arenis: id est, vel ab imo movebatur mare, vel cum ipsis arenis, ut in tempestate solet. *Servius.*

Furit æstu arenis] Est hoc, quod vetus Poëta apud Tullium de *Divin. fernet æstu pelagus.* Ab hoc æstu et fervore dixit Nazianzenus in *Apologético* loquens de tempestate, *πολλὴ ὄρη. Cerda.*

112 *Tris*] Latinum est. Genitivus enim pluralis quotiens in *um* exit, accusativum pluralem in *is* mittit, ut *puppium, puppis.* Quotiens in *um* exit, in *es* mittit, ut *patrum, patres.* *Servius.*

Saxa latentia] Modo propter tempestatem; vel, ut quidam tradunt, tranquillo mari: nam quemadmodum latent, quæ nomen habent. Hæc autem sunt saxa inter Africam, Siciliam, et Sardiniam, et Italiam, quæ saxa ideo Itali *aras* vocant, quod ibi Afri et Romani fœdus inierunt, et fines imperii sui illic esse voluerunt; unde etiam Dido, 'Litora litoribus contraria, fluctibus undas Imprecor.' Quæ *ara*, a *Sisenna*, *propitia* vocantur: alii dicunt Græcos hæc saxa *ἄρηες* appellare. Quidam insulam fuisse hunc locum tradunt, quæ subito pensumierit, in cujus reliquias saxa hæc extare, in quibus ajunt *Pœnorum* Sacerdotes rem divinam facere

solitos. Has *aras* alii *Neptunias* vocant, sicut Claudius Quadrigarius *Annalium* l. 'Apud aras, quæ vocabantur Neptuniæ.' Varro de ora maritima l. i. 'Ut faciunt illi, qui ab Sardinia Siciliam, aut contra petunt. Nam si utramque ex conspectu amiserunt, sciunt periculose se navigare, ac verentur in pelago latente insulam, quem locum vocant aras.' *Idem.*

Torquet] Jacit, immittit, ut 'Torquet aquosam hiemem.' Inde et *torquet, jacit* dicimus. Alibi *Torquet, deflectit*; ut, 'Torquet medios nox humida currus.' Alibi *regit et frenat*: ut, 'Cuncta tuo, qui bella pater sub numine torques.' Alibi *sustinet et fert*, 'Axem humero torquet stellis fulgentibus aptum.' *Idem.*

113 *Saxa vocant Itali mediis quæ in fluctibus aras*] Ordo est, Quæ saxa latentia in mediis fluctibus, Itali aras vocant: pro quibus hunc ordinem esse ait, *Tris Notus abruptus mediis fluctibus in saxa latentia torquet*: Alii *mediis fluctibus aras* legunt, ut sit ordo, *Saxa vocant Itali aras, quæ mediis fluctibus*, ut desit *Sunt*. Italos autem aliqui non qui in Italia nati sunt, sed qui Latine loquantur, accipient. *Idem.*

Aras] *Aras*, dorsum inane, appositio est, conjuncta cum metaphora; ut exponit Hortensius. Notat Turnebus *xxvi. 23.* earum fuisse novem: probatque e Lucano, l. viii. saxa illa magna religione et veneratione fuisse culta. Nascimbænius *Ægates* insulas esse ait. Porro Jos. Scalig. *Auson. Lect. ii. 22.* *Aras*, inquit, sunt margines seu crepidines prominentes earum molium, quibus flumina (ut loquitur Lucret.) *oppilantur*, quæ et *moles* dicuntur, et *χαλαί*: vulgo *Franci kales* vocant, quæ vex satis antiqua. *Cajare* enim apud veteres erat, *cohibere, compescere*, &c. Omnes igitur crepidines et eminentias veteres illi *Aras* vocabant: ut hic saxa in mare eminentia Virgilius. Tertullian. lib. de Pallio: 'Soleo de qualibet margi-

ne vel ara medicinas moribus dicere.' Ubi manifesto *Ara* est *ἔρχχ*, ut et *margo*. Varro de R. R. i. 54. 'Alia (uva) in amphoram picatam descendat: alia in aram, ut in carnarium adscendat,' &c. *Taubmann*.

Saxa vocant Itali mediis quas in fluctibus aras] *Aras* fuisse novem propitias admonet Turnebus inter Sardiniam et Africam celebres icto ibi inter Afros et Romanos fœdere, de quibus Lucanus, 'angustius aris Victoria Libyco pulsatur in æquore saxum Tarpejis.' *Germanus*.

Aras] Apud Suidam Ἐρμαῖος est τετραγώνος λίθος. Quales lapides sunt Ἐρματα ὄρεα: scopuli marini: sic appellantur a Dionys. Halicarn. antiq. Rom. i. p. 42. quo loco testatur Æneam in hæc saxa quoque latentia incidisse. Plinii locus videtur corruptus v. 7. 'Ægimori a re, scopuli verius, quam insulæ:' ubi Scottus Observ. Philosph. v. 19. pro a re, legit, *aræ*: misturam esse verborum in hoc versu contendit Quintilian. viii. 2. Quæ tanti hand videtur esse, ut Maroni verti possit vitio. *Emmeness*.

114 *Dorsum inmane*] Eminens, vel altum, secundum Homerum, vel certe eminens planities, aut superficies durior: aut sic ait hic Poëta *dorsum* de saxo, sicut Hom. Νῆρα θαλάσσης: sicut alibi ipse: 'Dorso dum pendet iniquo.' Quidam *inmane* pro malo accipiant positum, propter naufragia, quæ ibi solent fieri: nam *manum* bonum dicunt, ergo quod bono contrarium *inmane*. Non enim potest pro magno accipi. Alibi, 'Posuit quæ inmania templa,' quia non facile apparent hæc saxa, nisi cum mare ventis movetur. *Dorsum* autem hoc loco non absurde ait, quia Græce *aræ* ipsæ ἱερὸν νῆρα dicuntur, ut Sinnius Capito tradidit, secundum Homerum. *Servius*.

Mari summo] Vel in summo, vel in placido. *Idem*.

Dorsum inmane mari summo] Sic *tergum* Ge. iii. 361. Scottus Observ.

Histor. iii. 28. *dorsum* nominat *eminentiam*: in ea notione apud nostram Æn. x. 227. 'Ipsaque dorso Eminent.' et vs. 308. 'dorso dum pendet iniquo.' Isid. xi. 1. *dorsum superficiem*, vocat, *corporis, instar saxi*: ita hoc loco pro maris superficie, quam Græci, ut ex Oppiano de Piscat. i. 60. νῆρον ἄλδς, et Suidas τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. *Emmeness*.

115 *In brevia et Syrtis*] Id est, in brevia Syrtium: quo modo, 'Molemq̃ue et montes.' *Servius*.

Brevia] Dicit vadosa, per quæ possumus vadere. *Idem*.

In brevia et Syrtis urget] In antiquis plerisque codicibus, *urget* est, « post g addita: Attiano more. Et hoc loco *Syrtis* in accusativo plurali tantum fieri docet Priscianus, sicut et *Alpis*, propterea quod Græce declinata « diphthongum habeant: ejus vero sonum apud Latinos esse per i longum. Est et Vellii Longi sententia, ut *Syrtis* per i scribatur citato versu, *Et vastas aperit Syrtis*. Nostra autem ætate litterati pene omnes diphthongum Græcam recepere: atque ita dictionis hujus casum *Syrtis* per ei, ut pleraque alia scriptitant: quod in codicibus antiquis inventum rarissimum: quodque supervacuum esse, quod i tam longæ quam brevis naturam habet, vix incommodom aliquando judicat Quintilianus. Sed de hoc genere plura alibi recitantur. *Pierius*.

Brevia] Dicuntur Syrtes, Latinis *Brevia*, ut Græcis βραχεία, vadosa videlicet, et arenosa loca: oportet enim ibi brevius sit et contractius mare, ubi sunt ingentes cumuli arenarum: non latum, et spaciosum. Duæ sunt in sinu Africo Syrtes, ἡ μὲν μελλων, ἡ δὲ μικρὰ, Zetres in Cass. Lycophron. Dicuntur ἀπὸ τοῦ σῦρς, traho: vento enim in mare arena trahitur cogiturque. Pomponius Sabinus Poëtam accipit de majore, nam hæc proxima Carthagini. Vide uti Medicus cap. 12. defendat Virgilium a nonnullorum

Calamnia: uti Sallustius describat *Syrtes*, in promptu est. *Cerda*.

In brevia] Quæ Latini *brevia* nominant, vadosa quædam in mari spatia, ea Græce *βραχέα*. Cælius iv. 15. *Pontan*.

In brevia] Sanctius in Minerva subaudit *vada*. Hunc quoque Maronis locum attingit Robert. Tit. contrav. ix. 20. et accurate, quid *brevia* sint, edocet ex Græcis scriptoribus Brodæus Miscell. vi. 24. *Emmeness*.

116 *Vadis*] *Vada*, τὰ *βραχέα*. Varro de ora maritima l. 1. 'Si ab aqua summa non alte est terra, dicitur *vadas*.' et multi sic legunt: 'Inliditque *vadis* atque aggere cingit hærenæ.' Et *Syrtes*. Syrtium sinus duo sunt pares natura, impares magnitudine, ut Sallustius dicit. *Servius*.

117 *Lycios*] Hi Trojæ ad auxilium venerant, qui, mortuo rege Pandaro, Æneam secuti sunt; unde et in secundo ait, 'Comitum affluxisse novorum.' *Idem*.

Lycios] Signate. Et militum et ducis nomen ponit, itemque magistrum, et navim submersam scribit. Lycii autem, interfecto Sarpedone, adhæserunt Æneæ, ductore Oronte. Unde Æn. ii. 'comitum turbam adfluxisse novorum Invenio.' Navis magister erat Leucaspis, ut Æn. vi. 'Leucaspim, et Lyciæ ductorem classis Orontem.' *Taubmann*.

Fidum] Fidelem: utrumque nomen idem significat, quamvis quidam velint *fidum* amicum, *fidelem* servum dici: et sic pronuntiandum, ut dolorem afferat talis socii amissio. *Serv*.

118 *Ipeius ante oculos*] Ad maiorem dolorem: unde alibi, 'Quæque ipse miserrima vidi.' Item, 'Qui nati coram me cernere lethum Fecisti.' *Id*.

Ingens pontus] Unda. Et est tropus Synecdoche. *Idem*.

A vertice] Aut a puppi, quæ vertex navis est: aut ab Aquilone vento, qui fiat a mundi vertice, a septentrione: ut ipse alibi, 'Hic vertex

nobis semper sublimis.' Quidam *verticem* hic procellam accipiunt. *Idem*.

A vertice] Κατ' *ἄκρας*. Recurre ad illum Ge. locum: 'ventus a vertice sylvis Incubuit.' Nannius vir acerrimi ingenii non injuria mihi Servium hic notasse videtur, ut ex ejus Nannii contextu, qui ita habet, liquebit. Describit Virgilius mirabilem subversionem navis, et quæ vix unquam, nisi in sævissimis tempestatibus, contingere soleat: undas scilicet, sublata in altum prora, navem in puppim statuisset, adeo ut gubernator, cum pedes illi in altum tollerentur, pronus in caput necessario excideret, quam sententiam firmat Liviî auctoritate de bel. Pun. l. iv. 'Ferreæ manus firmæ carenæ illigata, cum injecta proræ esset, gravi libramento plumbi revelleret ad solum, suspensa prora navim in puppim statuebat.' Tale quid forsân apud Calab. ξ. φορέοντ' ἐπικάρσαι ἐν ἄλλ' ἡγῆς, 'Ἄλλαι ἀναστρέψασαι ἔνω τρόπον. *Germanus*.

119 *In puppim*] Pro *puppim*, addidit præpositionem. *Servius*.

In puppim ferit] Hos specialiter cum eorum nominibus ponit, qui in iis potiores navigabant, et uno casu ferebantur. *Donatus*.

In puppim ferit] Imitatione Homeri, qui de Ulysse, τῆλε δ' ἀπὸ σχεδὸς πέσε: longe autem a navi cecidit. Deinde Petronii, qui in Satyr. 'illum quidem vociferantem in mare ventus excussit, repetitumque infesto gurgite procella circumegit, atque hausit.' Inveni etiam locum Aristidis orat. ii. sacrorum sermonum, simillimum Virgiliano: sic enim de nave loquitur: καὶ τὸ πλοῖον ἐκ πύργου ἀρθεῖν, ἐπὶ πρόμῳ ἀκλῆσαι. *Cerda*.

Pronus] Πηγήs: nonnulli sane *pronus* adverbialiter legunt. *Servius*.

Magister] Leucaspis: ut in sexto libro, 'Leucaspim, et Lyciæ ductorem classis Orontem.' *Idem*.

Magister] Sic Horat. od. iii. 6. 'navis Hispanæ magister:' vide Tor-

rentium. Noster Æn. vi. 358. 'Quam tua ne spoliata armis, excussa magistro.' *Emmenes*.

120 *Voluitur in caput*] Sic et Il. Z. *πρῆξις ἐν κοίτρῳ ἐπὶ στόμα*: et Il. E. *ἱκπεσε διφρου, Κόρυθαχος ἐν κοίτρῳ, ἐπὶ βρεχμὸν τε καὶ ὄμους. Διὸ μὲν ἐστότηκε*. Ut autem pronus magister voluitur, sic et illi *προκάρηνος κυβωτῶν*. *German*.

Voluitur in caput] *Præceps inegit* inquit Apulejus Met. l. iv. id est, in caput, et juxta Glossas *ἐπὶ κεφαλῆς*. Græci habent verbum *κυβητίζω*, quod teste Hesychio, est *βῆπαι ἐπὶ κεφαλῇ*. *Emmenes*.

Ter] Sæpius: finitus numerus pro infinito: crebro enim fluctus facit Aquilo, ut Sallustius, 'Crebritate fluctuum ut Aquilo solet:' vel certe quod Græci *τρικυβίαν* appellant: ut Sallustius, 'triplici fluctu.' *Servius*.

Ibidem] *Ibidem* et ubinam multi dubitant ubi debeat esse accentus, quia ubi et ibi naturaliter breves sunt: sed ratione finalitatis plerunque producantur in versu: nescientes hanc esse rationem, quia pronuntiationis causa contra usum Latinum syllabis ultimis, quibus particulae adjunguntur, accentus tribuitur: ut *Musaque, illene, hujusce*: sic ergo et *ibidem*. *Idem*.

121 *Torquet agens circum*] In gyrum circumagat. *Idem*.

Vortex] *Vortex* dicitur circumacta in se unda, et quæ quasi sorbere videatur: quod de Charybdi legitur, 'atque imo barathri ter gurgite vastos Sorbet in abruptum fluctus:' de quo ait Sallust. 'Charybdis mare verticosum.' *Idem*.

Vorat] De aquis: ita Aristot. in Problem. sect. 23. q. 5. interrogat, cur interdum navigia, dum cursum agant in mari quieto, repente *καταπίερα, devorantur*. H. Stephanus in illo Virgilio Æn. xi. 'æstus resorbens,' dicit, hoc verbum respondere Græco *καταπίεω*, quasi *rebibens*. Græci fere omnes *ἀπικτω*, id est, *aquarum recipro-*

cationem, ducunt ab *ἀναπίω, rebibō, et resorbeo*. Ex Aristotele quoque adducitur, *δῖος καταπίερα, gurgis devorat*. Plinius vi. 1. dat aquis verba *devoro, absorbes, satietas, aviditas*. Horum alterum habet Cassiodorus epist. viii. 10. 'navigium tumens fluctus absorbit:' et ultimum Lucretius l. 1. 'avidum mare.' Seneca ad Marciam, c. 20. 'mare devorasset.' *Cerda*.

Æquore vortex] Mirum est quam sæpe invenias *vortex*, et *vortex* indifferenter scribi in antiquis codicibus, quod idem esse vult Arusianus Mosius; Capro tamen non temere *Vorticem* per *o* vocalem quartam in prima syllaba, a *Vertice* per *e* vocalem secundam distinguente. Præterea Soa. Carisius *vertex* a vertendo, *vortex* a vorando dicta putat. Vult autem Plinius *Vorticem* immanem vim impetus habere: ut, 'Ingens a vertice Pontus:' *Vorticem* vero circumactionem undæ esse: ut, 'Rapidus vorat æquore vortex.' *Pierius*.

122 *Apparent*] Aliud est *parere*, et aliud *apparere*. *Parere* enim est *obedire*; ut, 'Paret amor dictis.' *Apparere* autem, *videri*: ut, 'Apparet liquido sublimis in aëre Nisus.' Et hæc observatio diligenter custodiri debet; licet eam auctores metri causa, vel clausulæ plerunque corumpant. *Servius*.

Rari] Vel propter maris magnitudinem, vel quia una perierat navis: vel *rari* de multis, ut ostendat statim alios plures periisse; et quomodo apparent, si *ponto nox incubat atra*? aut quia, *crebris micat ignibus æther*, aut quia ante ipsius oculos hoc evenit. *Idem*.

Nantes] Prima verbi positio, *no, nas, nat*: unde est, 'Nare per æstatem liquidam:' prima syllaba naturaliter longa est: licet *Natere*, *na* brevis in eadem significatione. *Idem*.

Apparent rari nantes] Ut compleatur id: *Submersasque obruc puppes*: perit ergo amicus, et fidas, et in ejus con-

spectu. Excusatur igitur Orontes, qui non imprudentia, sed vi tempestatis perierit. *Donatus.*

Apparent rari nantes] Observavit Corradus ab Aristot. *παῖροι ἀναλέοντα*. Ut autem *gurgitem* hic *vastum*, Hom. *θάλασσαν ἐβρότορον*. *Germanus.*

In gurgite vasto] Tapinosis est, rei magnæ humilis expositio. Prudentior tamen Virgilius humilitatem sermonis epitheto subleuat, ut hoc loco, nam addidit *Vasto*. Item cum de equo loqueretur, ait, 'Cavernas ingentes,' *Servius.*

123 *Arma virum*] Bene addidit *virum*, id est, virorum. *Arma* enim dicuntur cunctarum artium instrumenta: ut 'Cerealiæque arma.' Item, 'Colligere arma jubet.' Item et alio loco: 'Dicendam et quæ sint duris agrestibus arma.' *Idem.*

Arma virum tabulaque] Sic et *πλῆμνες* Græcis in re nautica usurpantur, ut ex illo: 'Ἀλλὰ δὲ θεοὺ τίναξες τε ναῦν, καὶ σέματα φωνῶν Κέμαθ' ἄλδς φορέουσι, πυρὸς τ' ἰλοοῖο θέλλαι.' *Germanus.*

Troja] Differentia in hoc sermone est, et in sensu, et in syllabis. Nam cum provinciam dicimus (nam Troja provincia, Illam ipsa civitas) et principale nomen est, brevis est Tro: quando autem non est principale et derivatio est, longa est Tro: ut, 'Troïas Æneas.' *Servius.*

Gaza] Peræcius sermo est, et significat *divitias*, unde Gaza urbs in Palestina dicitur, quod in ea Cambyzes rex Persarum, cum Ægyptiis bellum inferret, divitias suas condidit. Est autem generis feminini: ut, 'Gaza lætus agresti.' Quæritur tamen a multis, quemadmodum potuit aurum natare, ne scientibus Gaza, id est, opes, dici omne quod possidemus; aut certe hyperbole tempestatis, ut etiam ponderosa ferri potuerint. *Idem.*

Gaza] Hac voce significatur regia omnis supellex, atque (ut ait Hes-

chius) etiam tributa, et redditus. Suidas ait esse *θησαυρος*, id est, res omnes pretiosas, quas recondimus. Pomponius Mela ait, illa signari *avarium*; inde est, ut Persarum Reges (nam Persica hæc fuit vox) beatissimi olim judicarentur. Horat. Carm. III. 'Persarum vigui Rege beator.' *Cerda.*

Per undas] *Per* quidam nolunt, Et Troia possessivum. *Servius.*

124 *Jam validam, &c.*] Zeugma est ab inferioribus. *Idem.*

Ilionei] Antiptosis est, pro genitivo enim dativum posuit: nam constat hujusmodi nomina Græca dativum singularem in « mittere, ut *Orphei*: nam illa solutio est, cum *Orphei* separatim dicimus: nec modo *Ilionei* possumus dicere strictum esse genitivum, ut ipse sit qui et dativus: quod etai forte contingat, non regula mutatur, sed Antiptosis fit, qua plerunque utuntur Poëtæ, ut, 'urbem quam statuo vestra est,' pro urbs: item 'Hæret pede pes,' pro *pedi*. *Idem.*

Ilionei] Oratoris Æneæ: erudite ducto vocabulo ab *Ilio* et *Ilo*. Hom. Iliad. X. Phorbantis facit filiam, et a Mercurio unice amatam. *Taubmann.*

125 *Vectus*] Qua vehebatur significat. Et pro præsentis participio, quod non habemus, præteritum posuit. In Latino enim sermone a passivo verbo præsens participium non est, neque ab activo præteritum: sed quod uno sermone non possumus explicare, aut circumlocutione ostendimus: aut participium pro participio ponimus, sed usurpative; ut hoc loco factum est. *Servius.*

Abas] Abantes aliquot tradunt: hic unus, Æneæ comes; alter quem in Troja Diomedes occidit; tertius est Argivus, cujus tertio lib. clypeum Apollini consecrasse dicit Æneam. *Idem.*

126 *Vicit hiems*] Quod fit et a superioribus et a medio, plerumque et ad utrumque respondet: ut, 'Trojagena interpret divum qui numina

Phœbi, Qui tripodas Clarii Ianros, qui sidera sentis.' Ecce hoc loco sentis, et ante dicta et sequentia concludit. *Idem.*

Vicit hiems] *Hiems* duas res significat: aut tempus, aut vim venti, per quam oritur tempestas. Ergo pro loco intelligendum. Accius: 'Unde estis nautæ huc hieme delati.' Sic et Varro. *Idem.*

Hiems] *Χεῖμων ἱβιδωρο.* Pro aquarum fervore paulo post vs. 129. 'Emissam hiemem.' Ovid. epist. Heroïd. xviii. 184. 'Et me felicem nulla videbit hiems.' et Epist. xix. 80. 'Meque tibi amplexu nulla noceret hiems.' Sil. Italicus l. xii. 'Ventis debetis nimirum, hiemisque procellis.' Ovid. Met. xi. 521. 'Cæcæque nox premitur tenebris hiemisque anisque.' inde *Hiberno ponto* pro tempestate concitata Stat. Theb. l. i. *Emmensus.*

Laxis] Pro *laxatis*, nomen pro participio. Servius.

Laxis laterum compagibus] Lucret. l. vi. 'cæcisque in eo compagibus hæsit.' Germanus.

Laxis laterum compagibus] Est hoc, quod Eucanus l. v. 'sonnit victis compagibus alnus.' Quod Sen. de ir. ii. 10. 'Navigium multam undique laxatis compagibus aquam trahit.' Quod Paulin. ep. 42. 'Laterumque laxis solvitur compagibus Undasque rimis accipit.' Et omnes de navibus *compages*. Illis prior Pacuvius: 'Nec ulla subsacus cohibet compagem.' Ut et Seneca Rhetor. Cont. 16. 'Resolutis compagibus infelix omen navigationis.' *Cerda.*

127 *Accipiunt imbrem*] *Imber* dicitur humor omnis, veteres enim omnem aquam *imbrem* dicebant: ut Lucretius, 'Ex igni, terra, atque anima nascuntur et imbri,' id est, humore. Ennius *imbrem* pro aqua marina, 'Ratibusque fremebat Imber Neptuni.' Servius.

Omnes Accipiunt] Id est, una omnium causa ac similis fortuna fuit.

Sed Neptuni datur occasio, ne penitus Junonis jassa implerentur. *Damnatus.*

Imbrem] Quamvis *imber* sit agmen aquarum irruentium e cælo, hic tamen necessario sumitur pro aqua maris. Nam, solutis compagibus, et rimis factis, navis imbrem sorbet: hic ergo a mari. Nonnius etiam scribit, quamenque aquam dici posse *imbrem*. Et Ennius pro aqua maris posuit, citante Servio: 'ratibusque fremebat Imber Neptuni.' Lucretius numerans quatuor elementa: 'Ex igni, terra, atque anima nascuntur, et imbri.' Adde, sic Poëtam declarari ab his, qui illum imitantur, Valerius Arg. i. 'protinus alnus Solvitur, et vasto puppis mare sorbet hiatu.' Ovidius Met. xi. 'Rima patet, præbetque viam lethalibus undis.' Itaque prior, mare, posterior, undas dixit, quod Virgilius *imbrem*. Adjunge Ovidium adhuc, qui Nostrium æmulans Trist. iv. 5. 'Fert bene præcípites navis modo facta procellas, Quamlibet exiguo solvitur imbre vetus.' Quid si sequaris lectionem Scaligeri, qui Catullianum versum ita legit: 'Nimirum Oceano se ostendit noctifer imbre.' ut sit *imber Oceanus*, sicut *mare Oceanum*. *Cerda.*

Laxis laterum compagibus omnes Accipiunt, &c.] Sic in sua tempestate Ovid. Met. xi. 514. 'Jamque labant cunei, spoliataque tegmine ceræ Rima patet: præbetque viam lethaliibus undis. Ecce cadunt largi resolutis nubibus imbres.' *Emmensus.*

Fatiscunt] Abundanter aperiantur. *Fatim* enim abundanter dicimus, unde et *adfatim*. *Hiicere* autem *aperire*, verbum frequentativum ab *hiare*. Servius.

Fatiscunt] Observetur hoc verbum veteribus finisse in (*or*), nam *Actius fatiscar* dixit, et Varro *fatiscuntur*. Notarunt alii. *Cerda.*

128 *Misceri marmure pontum*] Por-

te ex Lucretio, qui l. i. 'sæviturque minaci Murmure pontus.' Maris murmur Græci vocant, *μυκτὴρ ὑδάτωνος, τοῦ ὕδατος βοή.* *Idem.*

129 *Emissum hiemem*] Hic apertius tempestatem declarat ex Græco: nam et illi *χειμῶνα* tempestatem dicunt, et bene veteres nostri *hiemem anni* dicebant; ne tempestas posset intelligi. *Servius.*

Emissumque hiemem] Locutio tracta ab Circo: ut enim equi emissi a carceribus, sic venti e suo carcere. Horat. Sat. i. l. 'Ut cum carceribus missos rapit ungula currus.' Græci, *ἀφ' αἰσθῶν εἰς δέσμους.* *Cerda.*

Sensit Nept.] Alludit forte ad illud Cic. de Nat. deorum iii. qui ait, 'Neptunum esse animum cum intelligentia per mare vagantem.' *Taub.*

Imis] Bene in imo voluit esse Neptunum, ut jam factam cognosceret tempestatem, non incipientem videret. *Servius.*

130 *Stagna*] *Stagnum* dicitur aqua stans: sed nunc profunda maris significat, ab eo, quod non nisi nimia tempestate turbantur. Ergo *Stagna* et *Imis vadis refusa*, aliud pendet ex alio: quia immobilis aqua in imo maris tantummodo est, quam tunc ab imo motu dicit esse turbatam. *Idem.*

Imis Stagna refusa v.] Valet, in imis profundisque undis refusam aquam et agitatam: quasi in imis gurgitibus et vadis, ubi deorum domicilia sunt, aqua sit refusa et turbata, et mare totum ab imo eversum. Turneb. xii. 12. et xviii. 32. *Stagna* (ait Serv.) id est, aqua stans; et, *imis vadis refusa*, inter se dependent: quia aqua immobilis tantummodo est in imo maris. *Taubmann.*

Stagna refusa] Id est, commota: sic Stat. Thebaid. l. i. 'stagnoque refusa est funditus.' *stagnum* pro mari, ut apud Oppian. Halieut. i. 47. *Ἀλμυρ.* vide Rittershusium. *Emmenes.*

Graviter commotus] Oportune Neptunum ait commotum, cum maria

turbantur, quia plerumque Poëtæ *Neptunum* pro mari ponunt. *Servius.*

Et alto Prospiciens] Aut e mari erigens caput, aut mari providens. Quidam alto caelo accipiunt, quia ait, *Jam caelum terramque.* *Idem.*

131 *Prospiciens*] Ab Philostrato in Icon. l. ii. vocatur Neptunus *Πρόσπρων*, quod omnia speculetur. *Cerda.*

Placidum caput] Quærant multi quemadmodum *placidum caput*, si graviter commotus? quasi non potuerit fieri, ut irasceret ventia, propitius esset Trojanis: epitheta enim alia naturalia sunt, alia ad tempus: et *placidum*, ut naturale Neptuni est, ita *graviter* ad tempus, ob factam tempestatem. Uno autem epitheto habitum futuræ orationis ostendit: ut alibi uno sermone, 'Tunc quassans caput.' *Servius.*

132 *Disiectam Æneæ toto v. æ. c.*] Hic ostendit Æolum omnia Junonis præcepta complisse. Nam *submersasque obrue puppes*, in Orontis sociorumque ejus interitu: *Aut age diversas, et disjice corpora Ponto.* *Disiectam Æneæ toto videt aqore classem.* *Idem.*

133 *Calique ruina*] Id est, tonitribus, quorum sonus similis est ruinis. *Idem.*

Calique ruina] In Romano quidem codice, *ruinam* legitur per *M* finalem litteram: ut sit, *Videt Neptunus oppressos Troas, calique ruinam.* *Servius* tamen ruina Latino casu una cum fluctibus agnoscit: et ita veterum codicum bona pars legit. Nam et imbres, et tempestas ea, vento, tonitru, et crebris ignibus horrenda cœlitus incubuerant. *Pierius.*

Calique ruina] Illustravi Ge. i. ad illud: 'ruit arduus æther.' *Cerda.*

134 *Nec latuere doli fratrem Junonis, et iræ*] Aut doli Junonis: aut fratrem Junonis: gemina ergo distinctio est, quod et ipsa Saturni est filia. *Servius.*

Nec latuere] Fratrem sororia stu-

dia non latebant. Ergo, vocatis ventis, orationem habuit patheticam, utpote commoti animi, abscissam, id est, nec continuam nec compositam: fuit brevis, quia subvenientis in hoc casu non erat multa loqui. *Donatus.*

Fratrem] Neptunum. Tres erant Saturni ex Ope filii. Hinc epigramma: 'Juppiter astra; fretum Neptunus; Tartara Pluto; Regna paternae tenent: tres tria; quisque suum.' *Tausmann.*

Nec latuere doli fratrem] Rectius dativo jungi contendit Sciopp. in prolegomenis: *latet mihi dici, ut patet mihi.* Quem vide. *Emmeness.*

135 Eurum ad se Zephyrumque vocat] Per hos, omnes intelligendi sunt. Isti enim sunt cardinales. *Servius.*

Ad se] Et hic ait. Cur tamen Zephyrus, qui ad Italiam ducit, quem Poëta supra tacuit nunc vocatur? Ira in hoc Neptuni exprimitur, si etiam eam objurgat, qui non adfuerit. *Idem.*

Eurum Zephyrumque] Zephyrum hic pro Africo sumi docet Turneb. adv. xviii. 82. *Emmeness.*

136 Tantane] Hoc genus invectivæ non habet principium, et crimen exaggerat: ostendens illos non tantum suam, sed hereditariam sectari temeritatem: quod vitium, quia naturale est, non potest emendari. Sunt enim venti a gigantibus, qui bellum diis inferre ausi sunt, sed poenas dedere. Ostendit igitur eorum esse crimen, quod admiserant: esse etiam originale sanguinis. *Donatus.*

Generis fiducia vestri] Ascræus unus de Titanibus, qui contra deos arma sumpserunt, cum Aurora concubuit: unde nati sunt venti secundum Hesiodum. Et hoc loco *fiduciam* pro confidentia posuit; quum *fiducia* in bonis rebus, *confidentia* in malis sit. *Servius.*

Generis] Non maculant filios paternae scelera: polluuntur tamen si illa sectantur. *Donatus.*

Tantane vos generis tenuit fiducia vestri] Abruptum exordium iratis convenit, in quibus ingens residet *adversus*, Talia collegit Macrobi. iv. 2. Cic. Catil. c. 1. 'Quosque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?' *Emm.*

137 Jam caelum terramque] Aut ordo est: Ausi estis sine meo numine tantas moles tollere, et caelum terrasque turbare? Aut certe illud est, quod tria hæc nomina, licet divisa imperia teneant, videntur tamen invicem regni totius habere potestatem: sicut et ipsa elementa, quæ retinent, physica inter se quadam ratione junguntur. Sic in Georg. 'Temporibusque parem diversis quattuor annum.' Ipsorum etiam numinum sceptræ significant. Juppiter enim trifido utitur fulmine: Pluton, cerbero: Neptunus, tridente. Multi enim quaerunt, cur modo Neptunus de alienis conquerratur elementis. Aut certe *terram* pro mari posuit, ab eo quod continet, id quod continetur; quia ipse dicitur *Ἐνοσίχθων* et *ἐνοσίχθως*, id est, movens terram: et *caelum* pro aëre. Constat enim terram cum aqua in aëre libratam. *Servius.*

Jam caelum] Obscura brevisque oratio, et quia iratus erat et ad succurrendum properabat. Denique transit ab aliorum elementorum injuria, a quibus erat alienum, et venit ad propriam. *Donatus.*

Caelum terramque, &c.] Sapit proverbium. Cum præsertim dicat Livius l. iv. 'Quid tandem est, cum caelum ac terras misceant?' Caelum hic capio pro aëre. Lege Plinium ii. 38. *Cerda.*

Meo sine num.] Hoc est, 'et laxas sciret dare jussus habenas.' *Servius.*

Mee] Quasi dicat, me contempto. *Donatus.*

Numine, venti] Distingue Numine, ut Venti, convitium sit. *Servius.*

Venti] Abiectum pronuntiandum, ut convitium sit, non nomen. *Donatus.*

138 Tantas moles] Mira probatio

crimini, ut non solum asserat verbis, sed et ipsa aspectibus subdet. *Idem.*

180 *Quos ego*] Deficit hoc loco sermo. Et congrue; nam qui irascitur perturbata mentis est. Subanditur *quos ego ulciscor*; ergo *ἀνοούμενος* est; hoc est, ut ad alium sensum transeat, ideo abruptum et pendente relinquit: et necessarie post tale schema, *Sed*, conjunctionem sequi, ut, 'Quamquam o, sed.' Terent. 'Quem ego si sensero. Sed quid opus est verbis?' *Servius.*

Quos ego] Duo pronomina cum pondere maximo. *Donatus.*

Quos] Scilicet aceleratos et ex pessimis ortos: et quæ similiter intelligi possunt. *Idem.*

Sed motus præstat componere fluctus] Prudenter agit, plus est enim innocentibus succurrere, quam nocentium delicta punire. *Servius.*

Præstat] Melius est: ut, 'Præstat Trinacrii metas lustrare Pachyni.' Et notandus sermo: nam et per se plenus est, et tam accusativo jungitur, quam septimo. Dicimus enim et *præstat illam*, et *præstat illo*. *Commissus* autem hic, pro peccatis. *Idem.*

Sed motus præstat] Addit causam dilatae pœnæ. *Donatus.*

Quos ego. Sed motus præstat componere fluctus] Verba iratis desunt. 'Ανοούμενος, de cuius schematis usa Scaliger Poët. iv. 27. Exemplorum abunde est. Stat. Thebaid. l. i. 'nobis sociare cubilia terræ.' (Subaudi non licuit iracundia ergo.) 'Sed quid ego?' et l. iii. 'Tu, sed scopulos,' &c. observanda particula sed in hac figura: idem l. viii. 'genus huic, sed mitto agnoscere,' &c. habet et locum, qui huc facit Scottas in Obserr. Poët. ii. 54. ex Valer. Flacc. Arg. i. bene *motus*: ut Ovid. Met. ix. 96. 'motæque residunt, Opprimentur, aquæ.' ubi nobiliss. consule Heinsium. *Emmeness.*

140 *Post mihi non simili pœna comminus luctis*] Aut non simili pœna, id est, et non ea, qua Trojanos afficiatis: aut certe *Mihi non simili*, id est, vo-

hementer irato: aut pro non impune posthac: nunc enim nullam pœnam sentiunt, nisi forte objurgationis. *Servius.*

Post mihi] Si quid deinceps ausi fueritis, re, non verbis puniam. *Don.*

Luctis] Persolvitis. Et hic sermo a pecunia descendit: antiquorum enim pœnæ omnes pecusariæ fuerunt. *Servius.*

Post mihi non simili, &c.] Sapienter hoc: indicat enim iras altius inesse in animo, cum in tempus aliud punitionem differat. Nam implacabilis ira esse proprium, ut verba omittat, tempus et occasionem spectet gravius lædendi, Aristoteles scripsit Rhet. ii. Quam sententiam firmant verba hæc Taciti Annal. i. 'In Haterium statim invecus est; Scaurum, cui implacabilis irascebatur, silentio transmisit.' Non abeunt Homericæ versus Il. i. *Κρῖσσον γὰρ βασιλεὺς θνητοῖς ἀνδρὶ χρεῖν· ἔπειτ' γὰρ τοι χόλον γε καὶ ἀττήμαρ καταπύρῃ, Ἄλλὰ γε καὶ μετόπισθεν ἔχει πότον, ὅφρα τελέσῃ, Ἐν στήθεσσι τοῖσι.* *Cerda.*

141 *Maturate fugam*] Cum maturitate, id est, cum tranquillitate discedite. Quo modo dicimus, *Matura iracundiam tuam*, id est, mitiga; perniciosum enim Trojanis est, si maturarent fugam, hoc est, si accelerent. Ergo *fugam* hic tantum *discessum* accipiendum. *Servius.*

Maturate] Celerius remeate. *Don.*

Maturate f.] *Maturum* est, quod neque citius est, neque serius, sed medium quiddam et temperatum. Veretur enim, ne in ipso discessu classi noceant, dum raptu nimio redeunt. Idem Virgilius, *Maturare* et *Properare* scitissime separavit; Ge. i. 260. 'Multa, forent quæ mox cælo properanda sereno, Maturare datur.' De quo accurate Agellius x. 11. Macrob. vi. 8. Nonius, Beroaldus, Floridus, alii. At vero Turnebus non agnoscit illam Grammaticorum subtilitatem: atque *Maturare*, esse festinate discedere atque

properare: ut dicere soliti sint, *Maturat ab urbe proficiaci*. Et Cic. pro Cluent. dixerit, 'Maturare mortem,' eodem modo XII. 12. cum quo facit etiam Donatus. *Taubmann*.

Regi] Mittit et regi convitia, deformans regni ipsius potestatem, et personam: asserens non habere regnum, sed saxa: non aulam, sed esse custodem carceris. *Donatus*.

Regique hæc dicite vestro: Non illi imperium pelagi] Neptunus sibi imperium assumit, Æolo dat regnum. Contra in aliis Poëtis videas. De Æolo Ovidius in Canace, 'Ille Noto Zephyroque, et Sithonio Aquiloni Imperat, et pennia, Eure proterve, tuis.' Et in Leand. 'Parce, precor, facilemque move moderantius auram: Imperet Hippotades sic tibi triste nihil.' De Neptuno contra idem Ovidius: 'Mulcet aquas rector pelagi.' *Corda*.

Regique hæc dicite] Ita Livius l. i. 'Ad hæc Tullius: Nunciate, inquit, Regi vestro, vel qui vos regere deberet:' vel sic: qui sit Rex ventorum, quibus nihil inanius, ut sit *χλευαυμός*, et cavillatio, risusque simulatus, et oris habitu facta illusio. *Taub.*

143 *Sævum*] Vel magnum et potentem, ut superius: vel vere sævum in ventos, quia minatur. *Servius*.

Sævum] Id est, magnum: in laudem, teste Non. Marc. sumitur aliquando, ut noster supra vs. 99. 'Sævus Hector.' et XII. 107. de Ænea: 'Nec minus interea maternis sævus in armis.' De hoc epitheto Scaliger Poët. IV. 16. Reveriti veteres sunt hoc sceptrum tanquam, *καρπερον ἔγχος*: nam per tridentem, sive fuscina Neptuni, juravere. Juvenal. Sat. XIII. 81. 'Perque tuum, pater Ægei, Neptune, tridentem.' Adjectivum est, de quo agit Sanctius in Minerva p. 334. *Emmeness*.

Tridentem] Ideo *Tridens* Neptuno adsignatur, quia mare a quibusdam dicitur tertia pars mundi; vel quia

tria genera aquarum sunt, maris, fluminum, fluviorum: quibus omnibus Neptunum præesse nonnulli dicunt. *Idem*.

Tridentem] Fuit quippe Neptunus pari dignitate cum Jove et Plutone. Nam si illi trialecūm fulmen, huic triplex Cerberus, ita Neptuno tridens. Inde hic Deus dictus ab Ovidio Met. XI. *tridentiger*, a Græcis, *τριανούχος*. Pindarus illum vocat *ἀγλαοπλάων*; alii *δρυσοπλάων*, et *τρισυνοπλάων*. Pindarus item *ἐντρίανων*. Aristides in gratulatione Smyrnæ meminit Neptuni, *τρίαινη κυβερνήτης*. Insigne hoc Neptuni: alii *fuscina* appellant. Arnobius l. VI. irridens, 'cum fuscina Rex maris, tanquam illi pugna sit gladiatorii obœnæ certaminis.' *Corda*.

143 *Sed mihi sorte datum*] *Sorte* ideo ait, quia Iuppiter et Neptunus et Dis pater, Saturni et Opis filii, cum de mundi possessione certamen inissent, placuit, ut imperium sorte dividerent; ita effectum est, ut cælum Iuppiter; maria Neptunus; Dis pater inferos sortirentur. *Servius*.

Sorte] Ac si diceret, potuisse se etiam cælum tenere; nec sine suo arbitrio posse quemquam in suo regno habere potestatem: Æolum vero beneficio etiam carceris regna meruisse. *Idem*.

Sorte] Ac si diceret, potuisse eum cælum in divisione illa Saturnia tenere: (de qua Homer. II. xv. V. et N. Æn. x. 40.) Æolum vero beneficio etiam carceris regna meruisse, nec ea tamen audere, nisi jussus sit, aperire: supra, 'dare jussus habenas.' Facit autem hic utriusque domini collationem, *Æolique* regnum nunc *donum*, nunc *aulam*, nunc *carcerem* per contemptum appellat. *Taubmann*.

Ille] Donat. in Enn. Ter. auctor est, pronomina cum maximo pondere hic usurpari: quod et supra notavimus. *Idem*.

Inmania] Aspera: *Mænum* enim an-

thiqui bonum dicebant: unde et *manes* dicitur. Quid enim melius? unde per Antiphrasim *manes* vocati, quod non sint boni. *Servius*.

144 *Vestras, Ewe, domos*] Irascendum est uti proprio nomine, ut Terentius, 'Ego te in pistrinum, Dave, dedam.' Aut quasi contra principem tempestatis irascitur: quem primum copstat egressam: quia supra, *Una Eurusque Notusque ruunt*. Quod autem dicit *Saxa immania, vestras domos*; de Pseudolo Planti translatum est, ubi ait, 'Nisi forte carcerem tu aliquando effregisti, vestram domum.' Et figurate *saxa domos*: vario enim significato idem ostenditur. *Idem*.

Jactet] Pro glorietur: veluti, 'Nullo tantum se Mæsia cultu iactet,' et hoc ex accidenti sumptum: quoniam qui sunt in aliqua re gloriosissima, motu quodam et incessu corpus suum jactant. *Idem*.

Ille se jactet] Tale quidpiam irrisorie Agamemnon ad Achillem, II. 1. *Οὐκὲν ἰδὼν σὸν ῥῆτορ τε σῆς, καὶ σοὶς ἐνδραπέτωρ, Μυρμιδόνων ἐκασσε*: Abiens tuam in domum cum navibus ac sociis tuis, Myrmidonibus impera. *Cerda*.

Aula] Irrisio est: quia sequitur, *Carcere*: et nihil tam contrarium, si simpliciter intelligimus. *Servius*.

Aula] Proprie, nam vox ista ad flatum pertinet. Notationi Cælli Ant. lect. XII. 15. et Josephi Scaligeri in Festum, adde a me Athenæi verba I. v. *ὁ γὰρ διαπνέμενος τόπος ἀλλή λέγεται, καὶ διαυλοῖσιν φάμεν τὸ δεχόμενον ἐξ ἐκτέρου πνεῦμα χωρίον*: *Aula* dicitur perfatus apertusque locus, et *διαυλοῖσιν* locum dicimus, qui ex utraque parte ventum admittit. Addit ex Menandro et Diphilo, regias quoque *aulas* vocari, et rationem, quæ ad rem, de qua agimus, quod videlicet aulæ regum habeant ante ædificia *ἐκταθροῖους τόπους, subdiales locos*. Inde est, ut Homerus sæpe (ait idem Athen.) soleat vocare *aulam* locum omnem patentem, *perabilem, subdialem*. Hæc ergo ratio,

cur regia Æoli ventorum præsidis dicatur *aula*. Non dubium tamen, quin de aliis quoque dicatur: nam Statius de domo Martis: 'Innumeris strepuit aula minis.' *Cerda*.

Se jactet in aula] C. Rhodig. XII. 6. *Aulam* nuncupari animadverto locum, qui perfatus habeat. Unde *διαυλοῖσιν* dicimus, cum utrinque perfatur regio aliqua: ex quo de Æolo, 'illa se jactat,' &c. *Tambm*.

145 *Clausus*] Quia ventos emittere non ipsius potestatis est, sed juben- tis: et hoc est *facere certo*, et, *Dare jussus habenas*. *Servius*.

Ventorum] Non otiose, sed per exprobrationem, poterat enim dicere vestro; sed ut supra, *Meo sine numine venti*. *Idem*.

Carcere regnet] Licet carcer, tamen regnum est Æoli: hæc enim pro affectu possidentis intelligenda sunt: ut alibi quum de rure loqueretur, 'Post aliquot mea regna videns mirabor aristas.' Et bene regnum Æoli custodiam carceris dixit. *Idem*.

146 *Dicto citius*] Non antequam diceret; dixit enim, *Sic ait*: sed citius quam dici potest. *Idem*.

Dicto citius] Effectus statim apparet objurgationis et dilatæ pœnæ; ut dicto citius placidum fiat mare, et omnium elementorum remouet injuriam. *Donatus*.

Dicto citius] Est hoc, quod Græci, *ἔμ' ἔπος, ἔμ' ἔργον*. Quod itidem *αὐτοβοῖ*: de qua voce vide Erasmus; item, *λεχθὲν, καὶ πραχθὲν*. Præterea illi, *ἐμμαντεύ*, et *ἐμμανέως*, quasi *ἔμα τῇ ἔπει*, vel *ἔμα τῇ εἰρεῖ*. Quod Hesychius explicat, *ταχέως, ὁρτοῦσθαι, μῆνους, προθύμους*. Homerus ita extulit: *Ἀδρία' ἔπειθ' ἔμα μῆδος ἔην, τερέλεοντο δὲ ἔργον*. Ab Nostro Sedulius I. III. 'Imperat, et dicto citius tumida æquora placat.' Hunc tantum volui: producere possem multos, qui usi eadem locutione. *Cerda*.

Placat] Sub poetica licentia physicam quoque tangit rationem. Mare

enim dicitur esse Neptunus : quem superius dixit graviter commotum, quia tempestas erat : nunc ait *Placuit*, quia jam sedari cœperant maria. *Servius*.

147 *Collectas*] Aut nunc collegit ac fugavit; aut ante a ventis collectas fugavit, id est, resolvit. Colligere enim nubes dicitur cœlum; ut, 'Aut, si nox pluviam ne colligat ante veremur.' *Idem*.

Collectas nubes] Est hoc, quod Homerus *Odyss. v. σέλιγες νεφέλας. Cërda*.

Solemque reducit] Per *Solem* serenitas intelligenda, quod superius dixit, 'Eripiunt subito nubes cœlumque diemque.' Quis enim ignorat diem constare per *Solem*? et consequens orat, ut, fugatis nubibus, Sol rediret. *Servius*.

148 *Cymothoë*] Nomina deorum marinorum plerumque de caussis sunt ficta ab elementis, quæ numina dici voluere majores : ut, *Cymothoë*, id est, cursus fluctuum, ἀρό τοῦ θλάω τὸ αἶψα. *Idem*.

Cymothoë] *Ino*, Nerei quinquaginta filiarum una : quam Homerus mergi similem in navi præsentem fingit. Dicta, ἀρό τοῦ κίπρωος θλάω. q. d. cursus fluctuum : *Triton* vero deus marinus, Neptuni et *Salatiæ*, vel Oceani et *Tethyos* F. Neptuni tubicen. Faciem refert hominis usque ad inguina, inde in piscem desinit. Et videre est e Plinio, hæc non plane fabulosa esse : nam Tiberio Principi nunciasse Uliaponensium legatos, visum auditumque quodam in specu concha canentem Tritonem. V. N. *Æn. x. 200. Taubmann*.

Triton] Similis Deus marinus, Neptuni et *Salatiæ* filius deæ marinæ, ab aqua salsa dictæ. *Servius*.

Triton] De hoc vide Theoc. in Europa, Hesiodum Theogonia, Ovid. Met. i. *Hartung*.

Adnixus] Antiquum est, ut *connixus*, quibus hodie non utimur. *Di-*

cimus enim *adnixus* et *connixus* : sed multa alia usus contra antiquitatem vindicavit. Illi enim *parvi* dicebant, nos *peperci*. Item nos dicimus *suscepi*; illi dicebant *succepi*; ut 'Succipitque ignem foliis.' *Servius*.

Adnixus] Zeugma est, *adniri* enim debuit dicere; ut paulo post, 'Haud aliter, puppesque tuæ pubesque tuorum, Aut portum tenet.' Ergo *adnixus* ad Tritonem tantum pertinet, qui *Cymothoë*n juvat; aliis non videtur zeugma esse, quod *adnixus* non *connixus*. Ordo tamen est : *Cymothoë* simul ac *Triton* acuto detrudent naves scopulo, ab aris, in quas *fris Notus abreptas in saxa latentia torquet*. *Idem*.

Adnixus] Hoc verbo quasi gestum detrudentis expressit. Ita *Æn. iv.* 'pars grandia trudent Obnixæ frumenta humeris.' Et bene ait, *detrudent* : κίρρωος enim Græci *trudes* vocant, quibus navis saxo inhærens extrahitur. Tac. i. iiii. 'Quidam tridibus aut furcis inertem molem prosternere.' *Taubmann*.

149 *Levat*] Leves ac navigabiles facit : ut, 'Nostramque leves quæcunque laborem.' Alii *levat*, laxat; ut, 'atque arta levari Vincula jubet Priamus.' *Servius*.

Tridentis] Pro *Tridente*, dativum pro ablativo. *Idem*.

150 *Aperit*] Ideo, quia arenarum congerie impediante, præclusæ ad navigandum erant. Cæterum *bris* idem. Ergo immisso in eas mari aptas ad navigandum fecit. Sic *Salust.* 'Sed ubi tempore anni, mare classibus patefactum est.' *Servius*.

Aperit] Ostendit. *Idem*.

Aperit Syrt.] Ita ut naves ex his exire possint. *Taubmann*.

Temperat] Tranquillum facit. Tranquillat, serenat. *Servius*.

151 *Atque rotas*] Bene non moratur in descriptione currus, ut citius liberetur *Æneas*. At in l. v. ubi nullum periculum est, plenus et latius de-

scribit placantem maria Neptunum. Sic etiam in orationibus facit, quas pro causis vel extendit vel contrahit, ut in secundo libro, quoniam imminet periculum, uno versu ait, 'Quo res summa loco, Panthu? quam prendimus arcem?' *Servius*.

Atque rotis] Alias Neptunus vitulis marinis inequitat: hic curru, ut majestas ipsius appareat augustior. De curru Nept. videatur Homerus et Plato in Critia. *Taubmann*.

Perlabitur undas] Figura est. Quod enim nos modo dicimus per præpositionem nomini copulatam sequente verbo; antiqui, verso ordine, præpositionem detractam nomini, jungebant verbo, ita tamen ut esset una pars orationis; et faciebant honestam elocutionem. Nos dicimus *Per undas labitur*: illi dicebant *Perlabitur undas*. Item, *per forum curro*, et *percurro forum*. Notandum plane quod plerumque suum regit casum, plerumque ad ablativum transit. *Servius*.

Perlabitur] Non temere *pellabitur* in codicibus aliquot antiquis legitur: quidem ex Velli Longi sententia per præpositio, omnibus integra præponitur; nisi quum incidit in litteram. Malle enim elegantioris sermonis viros in præpositione *per*, geminare litteram, ait ille, quam *r*, exprimere: ut quum *pellabor* maluit dicere, quam *perlabor*: ita enim in emendatis ejus auctoris codicibus habetur. *Pierius*.

152 *Ac, veluti magno in populo*] Virgilius tempestati populi motum comparat: Tullius populo tempestatem, pro Milone, 'Equidem cæteras tempestates et procellas in illis duntaxat fluctibus concionum.' Ita et Homerus seditioni tempestatem: *αἰὲρ δ' ἀγῶν, ἐς κόρυς μακρὰ θαλάσσης*: ideo autem *Magno* addidit, quia ubi frequens est populus, ibi et crebra seditio; ut quidam *populum* motam civitatem, *magnum* vero plebem significari putant. *Servius*.

Delph. et Var. Clas.

Ac veluti] Hac comparatione datur occasio, ut ostendat, cujus meriti et gravitatis debet esse, qui in civitate sua princeps est. Nam cum ventum est ad furorem, si virum præstantem meritis audiant, ejus dictis acquiescunt. *Donatus*.

Ac veluti] Eleganti hypotyposi naturam seditionis, itemque vim Eloquentiæ exponit, de qua Cic. de Orat. I. atque alibi: et Aristot. in Rhetor. Sunt qui existiment, Poëtam more suo alluisse ad seditionem pop. Rom. theatralem, cujus auctor T. Roscius Otho, quem Cicero defendit: et virum gravem intelligant Ciceronem. Porro Gifanius huic loco affinem ait illum Lucilii, in Floridis Apul. I. II. 'Immo tum, cum equo per viam concito pervolant: si quem interea conspiciant ex principalibus viris nobilem hominem, bene consultum, bene cognitum, quanquam oppido festineant, illico in pedes desiliunt, adenant, ansculant.' Denique judicium Poëtæ in hoc loco commendat et Scalig. III. 12. *Taubmann*.

Ac, veluti, &c.] Totus est in elegantissima comparatione Corn. Nepos V. XXV. 6. 'neque tamen se civilibus fluctibus committeret, quod non magis eos in sua potestate existimabat esse, qui se his dedissent, quam qui maritimis jactarentur.' *Emmenens*.

Cum saepe] Id est, ut saepe fit: ita Nannius, qui *ad saepe* inclusit parenthesis, miscell. I. VII. ubi et hos versus Ennii quid, aut Lucilliannum sepe, probare conatur. *Taubmann*.

Coorta est] *Coortum*, et *Collucens* grandiora verba esse, notatum est, post Quintil. a Scaligero IV. 16. *Idem*.

153 *Seditio*] *Seditio* est, aicut Cic. ait in I. de R. P. 'publica dissensio civium.' Quod seorsim erant alii ad alios, *seditio* dicitur. *Servius*.

Seditio] Ut populus furens motus gravitate viri quiescit, sic mare auctoritate rectoris quiescit. *Donatus*.

Virg.

7 C

Animis ignobile vulgus] Id est, stultum : ut contra *nobilem*, animum prudentium dicimus. ideo autem paulo post ait, *Arrectis auribus*. Sumsit translationem ab animalibus, quæ utique stultiora sunt. *Servius*.

Vulgus] Masculi et neutrius invenitur, sed generis neutrius hoc loco ; alibi masculini, ut, *In vulgum ambiguas*. Et hoc est artis, ut masculino utamur ; quia omnia nomina Latina in us exeuntia, si neutrius generis fuerint, tertiæ declinationis sunt, ut *pecus pecoris* : si secundæ autem fuerint declinationis, masculina sunt : *vulgi* ergo facit, non *vulgeris*, ut *docti, docti, boni* : usurpatum tamen est, ut neutrum genus sit propter unum Græcum nomen, id est, *pelagus*. Cum enim *pelagi* faciat, neutrius tamen est generis. *Idem*.

Sævitque animis ignobile vulgus] Reprimi concitata raro potest multitudo, cui pro disciplina est, vel, ut verbis utar Curtii VII. 2. quæ, cum infesta est, vix inhiberi potest, quia protinus *suo more saxa jaciunt*. Apulejus Met. II. 'Sævire vulgus, et facti verisimilitudine ad criminis crudelitatem impelli, conclamant ignem, requirunt saxa,' &c. *καὶ οὖν βάλλον* Græcis est lapides jacere. *Emmenes*.

154 *Jamque faces et saxa volant*] Multi non volant, sed volant invenisse se dicunt. Sed Cornutus verendum ait, ne præposterum sit faces velle, et sic saxa, cum alibi maturius, et ex ordine dictum sit : 'Arma velit poscatque simul, rapiatque juvenas.' *Servius*.

Jamque faces et saxa volant] Vides ut a seditione animorum vulgus veniat ad arma. Tacitus Hist. III. 'Ubi crudescere seditio, et a convitiis et probris ad tela et manus transibant,' &c. Sed signatissime Poëta dat turbæ duo armorum genera, *faces et saxa*. Tacitus Annal. XIV. 'multitudine saxa ac faces minitante.' Lu-

canus I. VII. 'inde sagittæ, inde faces et saxa volant.' *Cerda*.

Furor arma ministrat] Sic alibi, 'Rimanti telum ira facit.' Sæpe summa velocitate sensus explicitus. *Servius*.

Furor arma m.] Ita Græci, *ἐν ἐκθροῦς θυμὸς ἐκλίσσει χεῖρα*. P. Victorius VIII. 14. Ita Æn. VII. 'Rimanti telum ira facit.' *Taubmann*.

Furor arma ministrat] Ovid. Epist. Heroïd. VI. 140. 'Quelibet iratis ipse dat arma dolor.' Claudianus epig. XXVIII. de iracundo : 'In jaculum quodcunque gerit dementiæ mutat, Omnibus armatur rabies pro cuspide ferri. Cuncta volant, dnm dextra ferox in vulnera sævit. Pro telo geritur quicquid suggesserit ira.' Elegantissime Ovid. Met. XII. 242. 'et prima pocula pugna Missa volant, fragilesque cadi, carvique lebetes : Res epulis quondam, nunc bello et cædibus aptæ.' *Emmenes*.

155 *Græcum*] Venerabilem : unde et contemptibiles, *leves* dicimus : vel *pietate grævem*, cujus illis auctoritas ob pietatem est gravis : et bene servat circa hunc rhetoricam diffinitionem, cui dat et justitiam et peritiam dicendi : ut, *Tum pietate grævem* ; et, *Ille regit dictis animos*. Orator enim ita diffinitur, 'Vir bonus, dicendi peritus.' *Servius*.

Tum, pietate grævem et moritis si forte virum] Ex Quintiliani sententia XII. 1. oratorem oportet esse virum bonum, dicendi peritum. Qualis fuit Menenius Agrippa, cujus facunda oratio efficax satis fuit ad concordiam, ut Flor. I. 23. et Liv. II. 32. *Emmenes*.

156 *Arrectisque auribus*] Translatio a mutis animalibus, quibus aures mobiles sunt. An aures pro audiendi sensu posuit, secutus Terentium, qui ait, 'Arrige aures, Pampilio.' *Servius*.

Arrectisque auribus] Est hoc, quod Græci *ἄνω ὀρθῶν* : quod Apollonius

Argon. l. i. ἰσχυρὸν ὄφθαλμῶν : quod Philostratus in Heroicis, ὄρα ἰσχυρῶν : iterum, τὰ ὄρα ἰσχυρῶν : et Icen. l. ii. loquens de lepore flexu alio, ὄρα ἐκρυπτοῦ τὰ ὄρα : et Aristoteles de histor. animal. ix. 5. ἰσχυρὰ τὰ ὄρα : et Plinius viii. 32. 'aures erigere : ' et Terentius And. 'Aures arrigere : ' et Propertius l. iii. 'Suspensis auribus.' Sed de hac re ego jam ante dixi satis in Georgicorum l. iii. Contraria sunt, aures arrigere, ex Plinio, καταβαλεῖν, ex Aristotele, ex Horatio, demittere. Consentiant omnes, Poëtam capientem cum respectu ad feras, quæ statim, ubi, quid accidit, solent aures arrigere. *Cerda.*

157 *Ille regit*] Bene, regit : ὄρα γὰρ, qui effectus est Eloquentiam. Nam et Aristoteles, Eloquentiam Sapientie junctam humanæ vitæ rectricem nominat. Euripides regionem, Ennius *secundam*. Vide Val. Max. viii. 8. et Herculem ὄρα δὲ apud Lucianum. *Tubmann.*

Ille regit dictis animas] Sapiens vir eloquentia sedare qui novit seditio- nes, ille vere regit, id est, suis sententiam accommodat furentem populum. Hanc locutionem illustrat Scottus Nod: Ciceronian. i. 20. *Emmeness.*

158 *Sic cunctus*] Coaptatio comparationis. Verbo cunctus (inquit Scalig. iv. 16.) sæpe utitur Cicero: quod et Poëta hic maluit, quam *Omnis*: tum, quia plenior sonus: tum, quod omnis populus potest mihi ire obviam, etiamsi sigillatim exeant: *Cunctus* autem et *omnis* significat, et *simul*. Tametsi puto injuriam factam alteri: est enim *omnis* ἀπὸ τοῦ ὅπου ortum; sicut et *homo*: quippe qui sit animal sociale: ἀπὸ τοῦ cunctum Græci dicunt. *Tubmann.*

Sic cunctus pelagi cecidit fragor] Pro quo Æa. v. 821. 'Sternitur æquor aquis.' quod mare Stat. Thebaid. l. v. *Thetis plana* dicitur. *Emmeness.*

159 *Genitor*] Venerabilis: ut, 'Tybri: pater.' Ergo hoc nomen et ad

verum patrem pertinet, et ad honorem refertur. Sane veteres omnes Deos patres dicebant. *Servius.*

Cœloque insectus aperto] Non per cœlum vectus, sed, cœlo jam sereno, vectus per maria. *Idem.*

Cœlo aperto] Quia dixerat, 'eripiant subito nubes cœlum : ' liberavit igitur a tempestate Trojanos Neptunus, sed eventus aliud attulit. Nam illos in Lybiam, terram Janonis inimicæ, detulit. Ergo in casum deteriorem de- vecti sunt. *Donatus.*

Cœloque insectus aperto] Est hoc, quod Claudianus flexu alio dixit Rap. ii. 'Medioque patent convexa sereno.' Nam latere cœlum in tempestate dicitur. Ovidius Met. xi. 'Omne latet cœlum, duplicataque noctis imago est.' Aperitur itaque cœlum, cum abit tempestas. Est hæc etiam phrasis Plinii ii. 47. 'ver aperit navigantibus maria,' quæ videlicet tempestatibus interclusa. Et Livii l. xxvi. 'depulsa sole nebula aperuit diem.' *Cerda.*

160 *Flectit*] Quidam *flectit*, pro *regit* accipiant, ut interdum *torquet* in eodem significatu ponit: 'qui numine torques.' *Servius.*

Curra] Non, ut quidam putant, pro *curru* posuit, nec est Apocope: sed ratio artis antiquæ, quia omnis nominativus pluralis regit genitivum singularem; et isosyllabas esse debet, ut *hæc musæ*; *hujus musæ hi docti*, *hujus docti*. Item a genitivo singulari dativus regitur singularis, ut isosyllabus sit: ut *hujus docti, hæc docto*. Inde ergo est: 'Curruque abscissa duorum Suspendit capita.' Et, 'Libra die.' ne si *diei* fecisset, major esset nominativo plurali. *Idem.*

Curruque volans] In Romano codice et aliquot aliis legere est, *fluctuque volans*: ut ait, fluctu secundo. Sed *curra* magis placet eruditorum auribus, ut figuratum magis. *Pierius.*

Secundo] Trojanis obsequenti: et tractus est sermo a sequentibus sor-

vis, id est, pedissequis. Unde et *secundam fortunam* dicimus, quod secundum nos est, id est, prope nos, a sequendo. *Servius*.

[*Fleatit equos, curruque volans dat lora secundo*] *Lorum* Græce *λύα*, de quo *Sceffer*. i. 12. a frenis differt. *Plædr.* fab. iii. 7. 'et lora frenis continet spumantibus:' per *currum secundum* intelligo cum *Turneb.* xii. 12. celerrime volantem et protractum ab equis Neptuni, qui dicitur a Platone in *Critia* *δυσκέρτατος ἵππος ἡλόχο*. Huc facit locus Maronis. v. 817. 'Jungit equos curra genitor, spumantiaque addit Frena feris, manibusque omnis effundit habenas. Cernleo per summa levis volat æquora curra.' Loca consule e *Sceffero* citata *Georg.* iv. 389. Equos Neptuni alii cete esse, alii vitulos marinos, alii hippocampos volunt. Accuratissime describit *Turneb.* xxvi. 23. priores pedes habent, posterioribus carent, pontum legunt et natant. Quod ex *Statio* *Achill.* l. i. 'et triplici telo jubet ire jugales: Illi spumiferos glomerant e pectore fluctus. Pone natant, dolentque pedum vestigia cauda.' *Emmeness*.

[*161 Defensi Ætuda*] Nunc Trojanum, aliquando Romanum: ut, 'Ætuda in ferrum pro libertate ruebant.' *Servius*.

[*Defensi*] Licet fessi, nitebantur tamen proximam terram attingere, ne interea aliquis eas emergeret. *Donatus*.

[*Proxima litore*] Quia post periculum non eligitur litus, sed, quodcumque occurrerit, occupatur. *Servius*.

[*Curra*] Aut secundum quod superius diximus, *Proxima curra*, id est, curra. Aut contendunt curra petere. Et est septimus casus: ut hic *curra* de navibus, ita alibi iter: 'Unde iter Italiam;' et in v. 'Certus iter.' Salutationes etiam navium dicebant, quod et animalibus proprium. *Idem*.

[*168 Contendunt potius*] Est hoc

quod *Homerus* dixit *Odys.* xiii. 54 *ὄψ' ἐκδιόκων*. Latini sæpe, contentis itineribus, cursibus, navigatione. *Cerda*.

[*Contendunt*] Id est, festinant, inquit *Nonius*: vel, certatim laborant: *Metaph.* ab arcu ducta. *Timmann*.

[*Vertuntur*] Scilicet a proposito itinere: hoc est, ab Italia. *Servius*.

[*163 Est in secusu longo*] *Topotheia* est, i. e. fictus secundum poetice licentiam locus. Ne autem videatur penitus a veritate discedere, Hispaniensis Carthaginis portam putatur descripsisse. Ceterum hunc locum nusquam in Africa esse constat, nec incongrue propter nominis similitudinem posuit. Nam *Topographia* est rei veræ descriptio. *Servius*.

[*Secusu*] Sinu secreto. *Servius*.

[*Est in secusu*] Loci hæc descriptio negotio necessaria est. Placiditas enim fuerat pelagi procuranda, propter corruptas naves: hanc vero præbebat objectus laterum: secretum vero proficiebat, quia cavendum erat propter regiones incognitas, et hoc dabat longitudo secesus: Nympharum domus, aquarum copiam præstabat. Sunt et defensiacula adversus Solem, austrum et nemus. Tantique erat opportunitas loci, ut naves anchoris non essent tenende. *Donatus*.

[*Est in secusu*] *Torredela*, id est, loci ficti descriptio. (*τοροπία* rei veræ descriptio est.) Neque enim in ea Africa talis reperitur, sed in Hispania, ad novam Carthaginem. Sunt et qui Poëtam ad portum *Anconam* putent respexisse. Ad *Homeri* tamen imitationem (ut *Turnebo* placuit *vans.* 32.) fecisse hoc probabilius, qui portum *Ithacæ* (*Odys.* xiii.) ad quem *Ulysses* delatus est, ad hanc faciendam descripsit. Vide et *Macrob.* iii. 6. Hic autem portus in hypotyposi describitur a situ et forma, quam miro splendore et copia exornat: inde ab antenitate, usu, commoditate, et religione. *Secesus* autem est sinus

tratus. Accuratas porro locorum descriptiones examinat Scaliger Poët. III. 6. Hunc denique portum e Maronis archetypo imitatus est Lucanus l. II. 'Hanc latas angustam,' &c. *Taubmann.*

Locus] Subaudis quem; ut superius, 'Urbs antiqua fuit.' Et sciendum est, quotiens præmittimus nomen cujuslibet generis, et interposito pronomine, sequitur nomen alterius generis, melius illud pronomen proprii nominis genus sequitur, ut Sallustius, 'Est in carcere locus, quod Tullianum appellatur.' Ecce proprio juxit, non appellativo. *Tullianum* enim proprium nomen est: *carcer*, appellativum. Si autem utraque nomina appellativa fuerint, licenter cui volumus respondemus. *Servius.*

Insula portum Efficit] Hoc enim sollemnmodo portus, quod illi insula anteposita est. *Quem locum subaudimus, vel in quo insula portum efficit.* Idem.

Insula portum Efficit] Tale quiddam Cæsar Civil. III. 'Hæc insula, obiecta Alexandriae, portum efficit.' Livium jam dedi Poëtæ simillimum, et adjicio alterum Plinium epist. VI. adhuc similiorem: 'in ore portus insula assurgit; quæ illatum vento mare adjacens frangat, tutumque ab utroque latere decuram navibus præstat.' *Cerda.*

164 *Objecta laterum*] Quia duo latera loci in portum vergentia mari obiecta sunt, ejusque impetum frangunt, itaque portus ab undis tutus efficitur: quæ obrem sequitur, 'quibus omnia ab alto Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos.' Rem oculis subjecit: nam fluctus a pelago veniens, si in scopulum impingit, scinditur, et retrocedit, iterumque iterumque ad scopulum redit: ut quidem Nascimb. hæc explicat. *Servius*, et alii *sinus reductos* interpretantur replicabiles, qui recolliguntur et replicantur: at Turnebus XXVI. 29. *recedentes*; sive, in recessum

remotos: ut apud Horat. Epod. II. 'in reducta valle,' id est, recedente. Pimponius existimat Græcum *πρυμνὴ* Poëtam exprimere, quæ Lucret. I. 1. dixit, 'fluctifragum litus,' ad quod alii fluctus franguntur. V. N. Georg. IV. 420. *Taubmann.*

Ab alto] A mari: mira igitur brevitas, quæ contineat omnia necessaria: cum autem locus continetur quatuor partibus, ponit duo latera, et ingressum; quartam deinde partem ponit. *Donatus.*

166 *Inque sinus scindit sese unda reductos*] Dividit se unda in sinus reductos, id est, replicabiles. *Inque sinus* autem antiqua est locutio. Sic ipse alibi, 'Inque salutatem linquo.' Cælius Memmius de Triumpho Lucull. 1111. 'Inque luxuriosissimis Asiæ opidis consedissee.' et mox, 'Inque Gallogræciam redierunt.' *Servius.*

Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos] *πρυμνὴ* exprimere videtur Poëta: quem circuitu *fluctifragum litus* dixit Lucret. I. 1. *Germ.*

166 *Gemini*] Pares, similes: alioqui et duos significat. *Servius.*

Geminique] *Servius* exponit *gemi* pares. Sed cur non *duo*? quum præsertim in hac descriptione Virgilius Homerum sequatur, apud quem legere est, *Ἄλω δὲ προσβλήτες ἐν αἰγῇ* 'Aral. *Pierius.*

Minentur] Eminent: ut, 'Minæque Murorum ingentes.' Item, 'Illa usque minatur.' Et ita est, ut quæ eminent, minari videantur. *Servius.*

Geminique m. In cælum] *Ἦ δὲ, ἢ διδύμοι.* Et est expolitio: non enim hic præcipue *rupes* et *scopulos* distinguit; sed rupes intelligit, quæ in cælum usque minaces (ut ait Turneb.) videntur attolli et eminere. Et censet Nascimb. *Hinc atque hinc rupes* has, nihil esse aliud, nisi *latera*, de quibus proxime dixerat, *objecta laterum*. Quintilianus hanc eminentiam geminorum scopulorum hyperbolicam vocat. Notant tamen eruditi, tales

esse portus Brundisinos, quos Cæsar et Lucanus *Cornua* vocant: atque hinc esse, quod Strabo l. vi. scribat, lingua Messapiorum Brundisium *cervi caput* appellari. *Taubmann.*

167 *Sub vertice*] Circa radices montis, quæ ad rectam lineam suspiciunt cacumen, id est, verticem. *Servius.*

168 *Equora tuta silent*] Tempestate defensa, ideo silent. *Idem.*

Silent] Ita in VIII. de Tibri: 'tacita unda,' et Horatius de Liri, Od. III. 31. 'taciturnus amnis.' *Cerda.*

Tum silvis scena coruscis] *Silvis coruscis*: hoc est, silvarum coruscarum, id est, crispantium: ut, Juvenalis, 'Longa coruscat Sarraco veniente abies.' Et posuit septimum pro genitivo, ut superius: 'Pulcra prole.' *Servius.*

Scena] Inumbratio. Et dicta *scena* à τῆς σκῆς: apud antiquos enim theatri scena parietem non habuit: sed de frondibus umbracula querebant. Scena autem pars theatri adversa spectantibus, in qua sunt regia: *Idem.*

Scena] Comœdias dicunt natas in agris, educatas in urbibus. Nam, cum se rustici oblectabant, theatra tunc non habentes, ex frondibus arborum spacium locumque adornabant, qui locus *scena* dictus, ab umbra, à τῆς σκῆς. Mox, illatis in urbes comœdiis, idem nomen remansit. Placuit itaque Poëtæ ad veterem morem respicere, et nemus illud, horre inumbratum, vocare *Scenam*. *Cerda.*

Coruscis] Tremulis, vel umbrantibus accipiunt. *Servius.*

169 *Desuper*] Pro *supra*, præpositione contra rationem adjecta. *Idem.*

Horrenti] Horror plerunque ad odium pertinet: plerunque ad venerationem, ut hoc loco: sic Lucanus, 'Arboribus suus horror inest.' *Idem.*

Horrentique] Horrorem incutiente, fortasse ob frondium densitatem. *Horrorem* pro reverentia hic sumi,

docet Turneb. XXIX. 34. Lucret. l. i. 'Hic ubi me rebus quædam divina voluptas Percipit atque horror.' (Idem et *horrtæce* usus est in rebus sacris, pro venerande.) Ita Æn. vi. 'horrendæque procul secreta Sibyllæ:' atque alibi. Catullus: 'Dil magni, horribilem et sacrum libellum' Lucanus: 'Arboribus saas horror inest.' *Taubmann.*

Horrentique] Sic Stat. Achill. l. i. 'ubi ignotis horrenda piacula divis:' id est, veneranda. Sic *ὀφθαλμοῖς* Græce: *ὀφθαλμοῖς* etiam apud Hesychium idem quod τὸ ὀφθαλμοῖς: et *ὀφθαλμοῖς*, *ὀφθαλμοῖς*. *Emmenecus.*

Atrium nemus] Tropus est; per atrum enim nigrum ostendit, per nigrum umbrosum, per umbrosum densum, id est, frondibus plenum. *Serv.*

170 *Fronte sub adversa*] Semper autem loca sic Poëta describit: ut ingrediens. Sic facit Sallust. quæ omnia mutabantur, si ut recedens scribat. Addit autem descriptioni duos altos scopulos, ut sit: unde latus prospectus in pelagus appareat, ad inquirendas naves, ab Ænea separatas. Opacitas autem, ut minus ab externis conspiciatur, facit. *Donatus.*

Fronte sub adversa] Id est, ex opposito. Lucret. l. vi. 'non tam concurrere nubes Frontibus adversa.' *Taubmann.*

Scopulis pendentibus] Tale quid Lucretius l. vi. 'Speluncasque velut saxis pendentibus structas.' *Cerda.*

Scopulis pendentibus atrum] Antri descriptionem habet Homeros Odys. v. 95. et seqq. Longus Pastoral. l. i. Homero præferendum Maronem, in describenda Nympharum domo, propter brevitate monet Scottus observ. Histor. III. 23. et ut noster sic Ovid. Met. l. 575. 'facto de castibus antro.' *Emmenecus.*

171 *Vivo*] Naturali: ut, 'Vivo prætervehor ostia saxo.' *Servius.*

Vivo sedilia saxo] Viva saxa dicuntur diversa, vel opposita pene illis,

quæ in ædificiis rediviva dicuntur, quæ ex vetere materia et diruta rursum ad novum opus applicantur. Phitarch. in lib. de virt. Alex. ζῶσαν ἔλεγε etiam dixit de Stasicrate architecto ad Alexan. ἐγὼ δὲ εἰς ἡφαιστῶνα, ἃ βασιλεῦ, καὶ ζῶσαν ἔλεγε, καὶ μέγας ἔχουσαν ἄλλους καὶ βάρος ἀνέστην καὶ ἀσάλευσαν ἔργον σου τὴν ἀμείνων καταθέσθαι σήματος. Germanus.

Sedilia] Adverti hanc vocem dari sedibus, factis natura, non arte. Sic hic, sic Georg. iv. ubi amnes locantur vitreis sedilibus. Et Horatius epist. ad Pisones: 'Nondum spissa nimis complere sedilia flatu.' Est enim sermo de comœdiis veterum in pagis rusticorum, nondum formatis theatris. *Cerda.*

Vivæque sedilia saxo] Longus cum depingit antrum, Nympharum domum, meminit fontis, semper scaturientis, Pastor. l. i. ἐκ δὲ τῆς πηγῆς ἔλεγε ἀνέβλυσεν, πίδαξ ἐτολε χερμαρον, &c. de vivo saxo canit Ovid. Met. v. 317. 'Factaque de vivo pressere sedilia saxo.' pro quo Sil. Ital. l. viii. 'vivo purgor in antro.' Quæ aqua dicenda dulcis notat Lambinus Epist. l. 15. ad illa Horatii: 'puteosne perenneis Dulcis aquæ.' *Emmeness.*

172 Nympharum domus] Aut verum dicit, et est historia: aut ad laudem pertinet loci. Talis inquit locus est, ut domus credatur esse Nympharum. *Servius.*

Nympharum domus] Hæc addit, ut summam locum commendet, tum a religione, tum incredibili amœnitate: nec tantum animi, sed et corporis refectio facit commodum: dum aquas dulces, dum sedilia memorat: qui etiam dearum sit habitatio. *Taubmann.*

Hic] Pro illic, more suo. *Serv.*

173 Anchora morsu] Anchora dens ferreus est, ex Græca etymologia, quod quasi hominis manus comprehendat scopulos vel arenas. Nam manus Græce χεῖρ dicitur. Hoc no-

men cum in Græco, unde originem ducit, aspirationem non habet, in Latino aspiratur: quod est contrarium: nam magis Græcorum est aspiratio. Sed hoc in paucis nominibus invenitur. *Idem.*

Morsu] De anchoris bene dixit: cum alio loco inveniamus, 'tum dente tenaci Anchora fundabat naves.' *Idem.*

Unco non alligat anchora morsu] Sic omnes legunt; sed Jul. Scal. *ullo*, non *vaco*: notatque quæsitum splendorem ex geminatione *ulla*, *ullo*: ut hic *morsu* de anchora, ita in l. vi. *dentem* consentaneæ. Et Sidonius 'mordaces anchoras.' Nonnus quoque in re nautica l. iii. ἀγκυλόδορες, *curcitas dentium*. Symposius Poëta, 'Mucro mihi geminus ferro conjungitur unco, Cum vento lactor, cum gurgite pugno profundo, Scrutor aquas medias, ipsas quoque mordeo terras.' *Cerda.*

174 Huc septem Æneas collectis navibus omni] Quidam volunt hoc loco questionem nasci; si favet Neptunus Trojanis, cur cum omnibus navibus ad Africam non pervenit Æneas? Sed Neptunus postquam sensit tempestatem commotam, potuit de periculo liberare Trojanos: ante facta vero mutare non potuit. Nam et Orontis navem cum omnibus sociis ejus constat perisse, et simul libri œconomia perisset, si Æneas cum omnibus navibus pervenisset. Volunt autem septem naves ita interim colligi, ut una Æneas, ut tres de saxis a Cymothoë et Tritone, tres de Syrtibus, Neptuno Syrtis navigabiles faciente, liberatæ sint: reliquæ tantum dispersæ sunt, quas paulo post legimus ad Africæ litus adpulsas. Novam tamen rem Nævius bello Punico dicit, unam navem habuisse Æneam, quam Mercurius fecerit. *Serv.*

Septem] Una, in qua ipse erat, tres de saxis, tres de Syrtibus ereptæ. *Donatus.*

Omni Ex numero] E viginti navibus.

*Sic enim inferis, 'His dehis Phrygi-
um emicendū navibus sequor,' &c.
Tasmanus.*

176 Telluris amore] Cajusque terrae post pericula: unde et superius dixit, 'Quae proxima littorū cursū contendunt.' Et paulo post infert; 'Optata potiniter Trōēs aetia.' Nānq̄ vera haec optata nō erat eis; qui ad Italiam festinant. Et *Arena* aut pro terra posita est; aut et arena grām potuit esse post mare. *Telluris* autem pro terra posita, quā *Tellurem* ipsam deam dicimus: terrā elementum; ut plerūque *Vulcanum* pro igne ponimus; *Cerere* pro frumento; *Liberum* pro vino. *Servius.*

Telluris amore] Hoc vult; non terrae. Tellus enim Dea est terrae: quo, credo, insinuat affectum illum, quo, qui e mari egrediebantur, principae tempestate jactati ad terram se inclinabant, illamque ut Deam adorabant, amplectebantur, exseculabantur. Ulysses tempestate ereptus *Odyss. v. 68 ὅς τ' ἄρ' ἄλυσεν ῥοβρὸν λιμυρὸν*, *Ἰσχυρὸς τε οὐρανός*: Ille vero utramque genu flexit, manusque fortis, et statim, *ἄνδρ' εἰς ἑλδοπον ἔποπας*: oculatus est altum tellurem. *Cerda.*

176 Egressi] Donatus in ea verbis *Hecyrae*, 'O fortunate, nescis quid mali praeterieris, qui nunquam es egressus mare,' notat, eos, qui jam navigarant, dici egressos. *Idem.*

Optata] Quia contrariam perturbatione pelagi viderant, cum navigia ad hūm usque deprimerentur. *Donatus.*

Arena] Queritur, habet necne notum hoc aspirationem: et Varro sic diffinit, 'Si ab ariditate dicitur, non habet: si ab herendo, ut in fabrilis videmus, habet:' melior tamen est superior etymologia. *Servius.*

177 Sale tubentis] Id est, aut multa madefactos aspergine, aut qui apud sentham laboraverint. Nam supra ait: 'Omnes accipiant inimicum imbrem.' Sane marina aqua dicitur

salata et extenuare ut castorei, de corpore limatum. *Idem.*

Sale tubentis] A contrario: sal enim conservat. Sed inventus est casus, ut tubescat sile, quod servari convevit. Aqua enim maris, quāvis salina, admittit corruptionem. *Donatus.*

Ac Mro] Pro *Ac Mro*: ut *Enchiridion*. VIII. 'Armū sub adversa posuit rudantia querqu,' pro sub adversa querquam. *Servius.*

178 Ac primum silici scintillam excudit Achates] Bohe adiecit speciem, quia in lapidebus certis inventur lignis. *Idem.*

Excudit] Feriendo elicit: quā cadere est ferire: unde et *hunc* dicitur: quod illic aliquid cademas, id est, feriamus. *Idem.*

Ac primum silici scintillam excudit Achates] Arulanus Messus in Virgilianarum elocutionum exempla, *Excudit hunc*, dativo casu eleganter dicti, carmine hoc ex Virg. citato, contendit approbare: et *silici* a Poeta scriptum agnoscit: et ita habetur in eo codice, ubi integra *TI. Donati* commentaria leguntur. Sed et excusit praeterito tempore positum est, ut cum altero *suscepit* quadret in synchronam. Ea vero dictio *suscepit*, in veteribus aliquot codicibus *suscepit* geminato ce scripta est, ut *succumbo*, *succedo*. Sed enim omnino ex *sub* et *cipio*, *succipio* prius fuit: inde alterum *c* in *s* abiit, consuetudine pronuntiationem hujusmodi magis adprobante. *Pierius.*

Silici scintill. excudit] Non *silicis*: sed *silici*, quod vetastis. Codd. agnoscunt: id est, e silice elicit feriendo: ut *Turnebus* explicat: qui *silicis* gignendi casu (ut et *Prisc.*) nec ipse probat: *xii. 12.* Sic *Ge. i.* 'Et silicis venis abstrusam excuderet ignem.' Et *En. vi.* 'querit pars nomina flamme Abstrusa in venis silicis.' In *ignis* autem, quae *vulpes* Graecis, pars, quae atteritur,

depreps; quæ attarit, *reprensus* dicitur: Suppliciter autem dicit, ipsam Achatem excandescere ignem: allusitque ad nomen Achatin. Quæ de re Servius et alii, et non superius. *Tausmann.*

Achatin] Allusit ad nomen. Nunc *achates* lapidis species est. Bæus ipsum dicit ignem excandescere: unde etiam Achatem ejus comitem dicit. Lectum est in naturali historia Plinii, quod si quis hunc lapideum in summo habuerit, ad custodiam ejus proficit, et gratias ejus videatur. *Servius.*

179 *Suscepit*] Pro *suscepit*: ut supra dictum est. *Idem.*

Suscepitque] Servius legit *suscepit*: et docet J. C. Sauterger iv. 16. Poëtam de industria *suscepit* potius quam *suscepit* dñisse. Vide Not. Æn. vi. 249. Expressit autem hic *rupes*. *Tausmann.*

Arida circum Nutrim. dedit] Ovid. 'fœlitasque et cortice secro Nutrit, et ad flammam animam perducit anili.' *Apoll.* III. *de de γρη παλεφ προπ κελ-φου γελου δαφ, &c.* *Germann.*

Arida circum Nutrimenta d.] Nutrimenta (ut Scalig. iv. 16.) videtur vox humilis: sonus tamen gravis: ut alibi, *Rudimenta* et *Tentamenta*. Intellegit autem *nutrimenta*, quæ Aristoteles vocat *βρωκίματα*. Ovidius, Fast. II. 'Tum sicce primas irritat cortice flammæ.' *Idem*: 'follis et cortice secro Nutrit, et ad flammam animam producit anili.' *Tausmann.*

180 *Nutrimenta*] Cic. de Oratore: 'Et qui deducta hejus nutrimenta eloquentia ipsa se postea coloravit.' *Servius.*

Elapsitque in fomite flammam] Pene scolopachæ est: nam cum mutationem verbi significet, ablativo usus est: sed hoc solvit, antiqua circa comitatus præpositiones licentia, ut ait: 'Conditus in nubem' et contra, 'acta conducitur in alve.' Item, 'Sæva sedens super arma:' et, 'gemina super arbore sidunt.' Cicero,

'Quo hic in capite ab hostium dore acceperat.' Item, 'Et si fortes fueritis in eo, quem nemo sit ausus defendere.' Aut *Reputit*, raptim fœcè flammam in fomite, i. e. celeriter. Et mire *Reputit*, opus est enim velocitate ad tale ministerium. Sunc *fomites* sunt assulae, quæ ab arboribus cadunt, quando inveniuntur, quod fovant ignem. Clodius scribit, Comentariorum IIII. 'se fomenta tales excisæ ex arboribus.' Item alibi loco, 'Assulas ambustæ, ligna excavata a fungie nomine acceptæ.' *Idem.*

Reputitque in fomite] Id est, ignem accendit. *Servius*, *Diomed.* I. II. et alii quidam putant, hanc esse speciem scolociam, cum dicendum esset, *reputit in fomitem*. Solvi tamen hoc autumant antiqua circa Præpositiones communes licentia: aut, *reputit*, id est, raptim fœcè flammam in fomite, id est, celeriter. *Turnebus XII. 12.* Hic, inquit, attribuitur Achates, quod fomiti nutrimentoque ignis tribuendum fuit: fomes enim flammam corrumpit: sed cum eam in fomite excitasset Achates, merito in eo dictus est ipsum rapuisse, quam in eo quærebat, eleganti figura orationis. *Tausmann.*

181 *Cererem*] Metonymia pro fomento. *Servius.*

Corruptam undis] Undis emollitam. *Idem.*

Cererem corruptam] Petron. satyr. 'cibusque naufragio corrupta.' *Cædæ.*

Cerothique arma] Fugiens villa, ad generalitatem transit. Arma enim generaliter omnium rerum instrumenta dicuntur; ubi reponuntur, armis dicta sunt: ergo hic præter carminis dignitatem refugiens villa, rem vilem quæ ad omnia instrumenta pertinent, id est, arma, auxit honestate sermonis: ut alibi, ne lucernam diceret, ait, 'Testa cum ardente videret Scintillare oleum.' Et sciendum est iudice *Euphonia* dici *Cæ-*

realis, vel *Corialis*: *Typhæa*, vel *Typhæa*: *Cæceremus* vel *Cæcerinus*. In his ergo licentia derivationis est. *Servius*.

Cerealiæque arma] Quemadmodum hic intelligenda pistoria supellex, sic apud Plantam *coquinarum arma*, sunt lebetes, ollæ, patinæ, et quæ hujus generis sunt in usum culinæ instrumenta. Quemadmodum *arma coquibet rei instrumenta* appellat Serv. *Æn.* II. 99. 'et querere concius arma:' sic et Ge. I. 160. 'et quæ sint duris agrestibus arma.' et *Æn.* v. 16. 'Colligere arma jubet,' id est, vela: et VL 363. pro gubernaculo navis: 'Quam tua, ne spoliata armis.' Ovid. de Pont. epist. IV. 16. 'Aptaque venandi Gratius arma daret.' et ipse Gratius in Cyneg. vs. 23. 24. 'Carminæ et arma dabo venandi et persequar artem Armorum.' Cicero de Senect. cap. 3. *artes et exercitationes virtutum* vocat *arma senectutis*: et alio loco *arma prudentiæ*. Apulejus Met. IX. 'Tum Saga illa, et divini-potens primis adhuc armis facinorose disciplinæ suæ velitatur.' Sic *Ἰάλα* Græce, vel ex Homero et Apollonio Rhod. liquidum: sed et Paulus in Epist. ad Rom. VI. 13. *Ἰάλα ἁδίας*, et *Ἰαυαρόβης*. *Cerealibus* rectius quam *Corialibus* legi monet Dansiquius in Orthogr. *Emmenens*.

182 *Expediunt*] Nigidius de hominum naturalibus III. 'Omnis enim ars materia inventa, circa quam versetur, ferramenta, vasa, instrumentum, armamenta quæ s. q. primum comparat, per quæ opera sua efficere possit.' *Servius*.

Fessis r.] Hoc est penuria fatigati, id est, esurientes, quod fere labores fames subsequitur. Et *fessus* generale est: dicimus enim *fessus animo*: incertus consilii: ut, 'Ter *fessus* valle resedit:' et *fessus corpore*, quod magis est proprium. Et *fessus rerum a fortuna venientium*, ut hoc loco. Epitheta enim nunquam vacant: sed

aut ad augmentum, aut diminutionem, aut ad discretionem poni solent. *Idem*.

Fessi rerum] Scilicet a fortuna venientium; ut notat Servius. Et multum, inquit Scaliger, habet momenti ad orationis magnitudinem hæc forma: sicut in *Æn.* XII. *trepida rerum*: Poët. IV. 16. Ita Catullum *fessus curarum* dixisse, Pimont. observat. Turnebus, *Fessi rerum*, inquit, sunt fatigati naufragii calamitate et tempestatis jactatione: sic inferior, 'sunt lacrimæ rerum,' id est, calamitatum et rerum adversarum: itaque paulo post dicit, 'Tum victa revocant vires.' *Tausmann*.

Fessi rerum] Horat. od. II. 6. 'Sit modas lasso maris et viarum Militiæque.' Sic *fatigatus epoi* apud Apulejum: de his locutionibus consule Vechner. *Hellenolexias* I. 3. *Emmenens*.

Fruges] Generaliter omnes *fruges* dicuntur: et errant qui discernunt *frumenta a frugibus*. Nam Cic. ait, 'Olei et frugum minutarum,' quum de leguminalibus diceret, ut ostenderet etiam *frumenta fruges* vocari. *Frugum* autem nomen tractum est a *frumine*, id est, eminente sub mento gutturis parte. *Servius*.

Receptas] Liberatas de periculo: ut, 'Medioque ex hoste recepit,' id est, liberavit. *Idem*.

183 *Et torrens parant flammis et frangere saxo*] Multi Hysteron preteron putant, non respicientes superiora: quia dixit undis Cererem esse corruptam, quam necesse fuerat ante siccari. Qui tamen contra hoc, illo utantur exemplo, 'Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.' Et volunt etiam hic Hysteron preteron esse, quod falsum est. Nam et hodie siccari ante fruges, et sic frangi videmus. Et quia apud majores nostros molarum usus non erat; frumenta torrebant, et ea in pilas missa pinsebant: et hoc erat genus molendi:

unde, et *piscores* dicti sunt, qui nunc *pisarius* vocantur. *Pisarius* autem dici *Persius* probat, ut, 'a tergo quem nulla ciconia pinxit.' Quidam ne *τορρεω τορρεω* sit, alios torrere, alios frangere accipiunt. Accius *Troadibus*: 'Nocturna saxo fruges franges torridas.' Sane his versibus, 'Tum Cererem corruptam undis, Et torrere parant flammis et frangere saxo,' jas Pontificum latenter attingit. *Flamines* autem farinam fermentatam contingere non licebat. Cum autem dicit, 'Cererem corruptam undis, Et torrere parant flammis, et frangere saxo,' quid aliud ostendit, quam mox eos sine fermento panem coxisse, qui omnes fruges corruptas protulerant: non autem expectasse eos fermentum, docet illo veras: 'Tum victa revocant visas.' *Servius*.

Et torrere] Fruges e mari liberatas ad ignem exsiccant prius, quam molant. Neque in his ulla est hystero-logia: ut docent *Servius* et *Donatus*. *Torrere* enim cum dixerit, non *coquere*; recte posuit *torrere* prius, et post *frangere*. Cum quibus facit et *J. C. Scalig.* III. 18. 'Cererem omnem, (inquit) corruptam undis, prius alecatam oportuit quam molitam. Quæ fuit causa, ut opus inceperit ab igni ex-cadendo.' *Turneb.* v. 24. ad vers. *Lucretii* l. 1. 'fruges quoque sæpe minatis Robore cum saxi franguntur,' &c. Hic pato, inquit, duas rationes molendi indicari: unam, cum suspensæ mole fruges frangimus, ut in faba frem, et in polenta crassiuscula, quam *απλω* vocant: et ex eo *Aristophan.* *απλωδὴ* appellat, quæ crassa sunt: et *Maro* dixit, 'Et torrere parant flammis et frangere saxo:' quod est, utcumque molere, atque adeo molere. Alteram, cum non suspendantur molæ, sed lapis lapidem terit; id est, mola molam, quæ tenuior firmiter et minntior elicitur, &c. *Taub.* *Et torrere parant flammis et frangere*

saxo] Veteres tam far quam hor-deum prius torrebant, deinde molebant. Vide *Salmas.* ad hunc locum *Plin.* exercit. p. 328. qui et fruges pro frumento dici asserit p. 204. *Emmenes*.

184 *Æneas*] Merita personarum vilibus officiis interesse non debent: quod bene observat ubique *Virgil.* ut in hoc loco. Item in sexto, cum diversis officiis *Trojanos* diseret occupatos, ait, 'At pius *Æneas* arces quibus altus *Apollo* Præsidet.' Nisi cum causa pietatis intervenit, ut ad sepeliendum socios miscendo se operi alios hortetur: 'Nec non *Æneas* opera inter talia primus Hortatur socios, paribusque accingitur armis.' *Servius*.

Scopulum] Id est, speculam. Et quando speculationem significamus, generis est feminini: ut, 'Specula Miscens ab alta.' *Speculum* autem, in quo nos intuemur, generis est neutrius, ut *Juvenalis*, 'Speculum civilis sarcina belli.' *Idem*.

Scopulum conscendit] Bene *Jul. Scal.* vocabulum signatissimum rapè τὸ σκοπεῖν. Etenim qui ibat ad speculandum, scopulum ascendit, qui dictus ab aspiciendo. Adnecto verba *Hesychii*: *σκοπεῖν λέγεται ὁρᾶν τὸν τόπον, ὃν θέρεται, ὃ διατρέχει, ἀπ' ἧς λέγεται σκοπεῖν τὰ κείνα*: est scopulus locus altus, aut petra, aut vertex, unde fit speculatio in loca omnia. Est hoc, quod dixit *Philostratus* *Icon.* II. de quapiam insula, *ἀπὸ τοῦ ὄρους ἀπὸ τοῦ ὄρους ὁρᾶν*: verticem attollens speculanti omnia *Neptuno*. *Cerda*.

186 *Late petiit*] In quantum potest. *Servius*.

Pelago] In pelagus, ut, 'Inferretque deos *Latio*.' *Idem*.

Prospectum late pelago petiit] Sumpsit phrasin e *Catullo*, qui de nuptiis: 'Atque pater summa prospectum ex arce petebat.' *Idem* sic variat, 'Unde aciem in pelagi vastos protenderet æstus.' *Pacuvius* apud *Nonium* ita:

'Incipio saxi tentans scandere verticem summi, inde in omnes partes prospectum auscupo.' Seneca ep. 88. 'In vastum terrarum, marisque prospectum.' *Cerda*.

Anthea si quem] Ordo est: ascendit scopulum requisitarus *Anthea*, *Cappyn*, *Caicum*, si quem videat. Et est usus hoc genere locutionis, quo etiam *Terentius*, qui dixit, 'Quod plerique omnes.' Atque nihil tam contrarium: *Omnes* enim generale est; *Plerique* speciale. Ordo ergo est: Quod omnes faciant adolescentuli, ut autem ad aliquod studium adiungant, plerique equos alere, plerique canes. Aut certe quem vacat, ut superius diximus, istas frequenter vacare particulas: ut ipse *Virg.* 'Rhebe diu, res si qua diu mortalibus ulla est:' nemo dicit *siqua ulla*, sed *si ulla*. Vacat ergo *qua*. Item in *Lucillio*, 'Ecquem *Pamphilum* queris:' quem vacat; nam de uno loquebatur. Ergo *si quem videat*, pro *si vident*, posuit; cui contrarium ponebant veteres *nullem*: *Si quem vidisti, nullum vidi*, pro non vidi. Sane legitur et *siqua*, ut ait si qua ratione. *Servius*.

Anthea si quem] In *Longobardico*, in *Mediceo*, et aliquot aliis antiquis exemplaribus, *siquem* legimus. Quod elecutionis genus aliorum etiam *Poëtarum* testimonio *Servius* agnoscit. Sed et *siqua* in veteribus codicibus aliquot scriptum animadverti: eamque lectionem a veteribus grammaticis defendi. Atque *Sosipater* quosdam ita legere, *Anthea siqua*, quemadmodum legitur, *siqua fata sinant*, pro si quo, aliquo modo. Aliud autem esse in illo: '*siqua fata aspera rumpas*, Tu *Marcellus* eris:' quanquam et ibi, si quo modo, ait audiendum. *Pierius*.

186 *Phrygijs*] *Trojanas*: *Troja* enim *Phrygiæ* provincia est. Et verisimile est, *Æneam* de omni illa provincia socios habere potuisse. So-

cundo enim ait, 'undique convenimus, animis opibusque parati:' dicta autem ab *Æopi* filia *Phrygia* nomine. *Servius*.

Biremis] *Naves* habentes remorum ordinem geminum: ut alibi, 'Triplici pubes quam *Dardana* versus impulit.' Quidam tamen biremes ad suum tempus voluit dixisse *Virgilium*, negantes *Trojis* temporibus biremes fuisse. *Varro* enim ait, post aliquot annos inventas biremes. *Id.*

Biremis] Vult *Servius* *Poëtam* ad suum tempus respexisse, cum dicat *Varro*, inventas biremes post *Trojanam* tempora. Dicuntur ita a duplici remorum ordine, ut etiam *Græci* *διπαρα*, qui tamen frequentius *διπαρα* appellant. qua voce interdum *Latini* usi. *Cicero* ad *Att.* l. v. '*διπαρα* *Rhodium*, et dicrotum *Mitylenæorum*, et aliud catascopium.' *Cerda*.

187 Aut *Cappyn*] *Cappyn*, a quo postea *Cappus* voluit conditam, annes e ducibus *Trojanorum*, ut et *Anthea* et *Caicum*. *Celeste* autem *puppibus* dicit; quia pars ea navis altior est. Et mos erat militum navigantium *puppibus* arma religare: ut *Æn.* x. 'præfigere *puppibus* arma.' *Græci* hæc arma vocabant *σπάρματα τῆς πύλης*, insignia navis. De quibus dicendi locus erit *Æn.* v. ad illud, 'Centaurus invehitur magna.' Videatur *Bayanus* de re navali. *Tausman*.

In *puppibus* a. C.] Quia navigantium militum est in *puppibus* arma religare. Fiebatque signi gratia: aut *Arma* pro navalibus armamentis; ut 'Colligere arma jubet.' et alibi, 'Pacem errare mans, præfigere *puppibus* arma.' *Servius*.

188 *Cervæ*] *Cervi* dicti sunt à *τῷ κεράτῳ*, id est, a cornibus. Sciendum etiam *Latina* nomina, *Græcam* plerumque etymologiam recipere. Sed *cervi* non sunt in ea parte *Africæ*, id est, in provincia nunc *proconulari*, ad quam venit *Æneas*. Aut

factus ergo est secundum poetarum morem: aut ob hoc dictum, quia hæcicis temporibus ubique omnia nascebantur: ut ipse, 'Omnia feret omnia tellus:' aut possunt tunc fuisse; sed, ut multis aliis locis variae mutationes factæ; licet quidam cervos pro quacunque fera dictos accipiunt: quia post ait, 'Implentur veteris Ænechi pinguisque ferinæ.' Nam male quidam eos de vicinis insulis transfretasse tradunt, et ideo errantes, quod in ignotis locis essent. *Idem.*

Cervos] In Africa multos cervorum greges esse Jac. Dalechamp. Medicus, in Notis ad Plin. viii. 33. et Leinus, qui testem laudat Oppianum Cyneget. l. ii. testantur. Videatur et Conradus, qui hanc locum accurate expendit. *Errantes* autem significat oberrando pascentes. Traditque Plinius, cervis natura seditum, ut gregatim paseantur: itaque hic dicitur, 'hos tota armenta sequuntur.' *Tota* autem hic omnia significat, auctore Servio, qui præter differentiam inter *Totum* et *Omne* persequitur, ut et Nonius: cum quibus potest conferri Aristotelis distinctio *Metaphys.* v. inter τὸ πᾶν et τὸ ὅλον. *Testamentum.*

189 Prospicit] Bis accipe: ut navem nullam prospicit, sed tamen prospicit cervos. *Donatus.*

Errantis] Pascentes: ut, 'Mille mos Siculis errant in montibus agnæ:' re vera enim dum pascentur, vagantur. *Servius.*

Tota] Inter totum et omne hoc interest; quod totum dicimus unius corporis plenitudinem: omne de universis dicimus; ut puta, Totum auditum habet scholasticus, hoc est, plenum est auditorium scholasticis: omne auditorium habet scholasticus, id est, omnia auditoria. Usurpant tamen poëta et illa confundunt; ut hoc loco *Tota* pro omnibus posuit: et contra pro toto, omnem posuit: ut est, 'Om-

neque reverti per Trojam.' Statius, 'Et totos in penam ordine nepotes,' id est, omnes. Plerique derivationem ducunt ab eo quod est tot, totus: ut ab eo quod est quot, quotus. Sed illud notandum, quod in derivatione mutat plerumque naturam: nam cum totus producitur, quotus vero secundum originem suam brevis permanet. *Idem.*

Tota] Sic Stat. Thebaid. l. i. 'totos in penam ordine nepotes,' id est, omnes, et omnis pro totus, ut Cæsar in princ. l. i. de Bello Gallico, 'omnis Gallia.' *Emmenius.*

Armenta] Videtur move de cervis dixisse, cum armenta proprie boum sint, vel caeterorum, quibus in armis utimur. *Servius.*

Tota armenta sequuntur] Dicit aptius, quam greges: quoniam et hoc potuisset. Itaque male hic a sciolis damnatur Virgilius. Verum est, frequentius gregem sumi pro minore pecore, ut sunt oves, capreae, cervi: armentum pro majore, ut sunt tauri, equi. Sed liceat interdum discedere ab oraculis grammaticorum (ait Michæel Brutus, hac de re loquens, in explicationibus Horat.) Nam Græci ἀγέλη, id est, gregem, dicunt de bobus. Apud Homerum sæpe ἀγέλη βόων leges, et notum verbum taurorum ἀγέλη τεύων. Plinius viii. 8. bis aut ter dicit gregem de Elephantis; et c. 15. 'equorum greges.' Has voces, ut alii commentarunt, ita princeps carminum Maro. Nam de bobus Ecl. vi. 'Aut aliquam in magno sequitur grege,' et Æn. vi. 'grege de intacto septem juvenco,' quem seminans Horatius epod. ii. greges mugientium dixit. Et quidem Varro Rust. ii. 5. hoc discrimen nihil curans scripsit, 'qui gregem armentorum emere vult,' &c. Sed adhuc in Virgilio quiddam considero non illo indignum. Gregem capit de minore; armentum de majore: cum commutat, aliquid addit. Nam de bobus, non

gregem simpliciter, sed magnum gregem dicit Ecl. vi. de cervis hic, ut illorum magnitudinem signaret, *armentum* maluit; dicturus enim de illis postea, *ingentia corpora*. Cerda.

Hos tota armenta sequuntur A tergo, et longum] Vetera aliquot exemplaria, quos tota legunt: a nemine tamen, quod sciam, adhuc recepta lectio: perinde ac illud etiam quod antiqui codices nonnulli, *tot armenta* scriptum habent: sive ea olim fuerit apostrophe, qua Latinos etiam aliquando usos monumenta plurima declarant: sive tot numerale nomen ratione communis loci producatur. Sed tota, passim agnoscitur a grammaticis. Pier.

190 *A tergo*] Quidam dispungunt post *ro* sequuntur: quod, qui sequitur, necessario a *tergo* sequatur. Sed hic pleonasmus frequens est: ita l. viii. 'geminus a tergo respicit angues.' Cic. Tusc. i. 'Adolescentes in cursu a tergo insequens, nec opinantes adsecuta est senectus.' Taubmann.

A tergo, et longum, &c.] Errare eos Ti. Donatus ait, qui comma statunt, sequuntur a tergo. Quum absque ullo interjecto puncto legendum sit uno eodemque membro: *A tergo et totum per valles pascitur agmen*: ut sit, longum agmen a tergo pascitur per valles: cujus elocutionis exempla ponit, 'Thestylis et rapido fessis messoribus aestu.' Item, 'Puppibus et lætinantæ imposuere coronas.' Item, 'Subito cum tabida membris:' hoc est, cum subito. Plerius.

Agmen] *Agmen* proprie dicitur ordinata multitudo, ut est ambulantis exercitus: neque enim in uno loco stans, *agmen* vocatur: aut si inventum fuerit, usurpatum est: unde bene adjecit *longum*, ut incedentium ostenderet significationem. Servius.

191 *Constitit*] *Con* secundum natarem brevis est semper, excepto, quum *f* litera, vel *s* sequitur: tunc enim tantum producitur, sicut in *syllaba*, *insula*, *insula*. Idem.

Hic] Pro *Tunc*, aut pro *Ibi*. Idem.

192 *Corripit*] Aut de pharetra *Corripit*: ut est, 'Corripit hic subita trepidos formidine ferrum.' Aut corripit ab Achate, et quomodo ab Achate, quem apud ignem occupatum dixit? sed cum secutum esse per silentium intelligamus: ut *Hic fœco*, 'Ni jam præmissus Achates afforet.' Item, 'Nunc repeto, Anchises fatorum arcana reliquit.' Idem.

Gerebas] Aut tunc: aut quæ gerere consueverat. Idem.

Gerebas] Vel tunc præsens: vel portabat *Æneas* tela, quæ Achates, intentus igni excitando, reliquerat. Non vidit naves, sed eventus ostendit cervos, quæ res non ad venandi voluptatem, sed ad victus necessitatem recepta est. Septem ergo majores stravit, in quibus alimoniz major esset copia; multos deinde parvulos interemit. Reprehendunt autem temerarii, quod Poëta dixit: *A tergo sequuntur*. Error est interpretantium. Nam tres cervos errantes in littore sequebantur, alii per valles a tergo pascebantur. Ita ergo legitur: prospicit treis cervos et hos sequuntur tota armenta, a tergo vero totum agmen pascitur. Ergo illi errabant, hi pascebantur. Neque enim omnes errabant, aut omnes pascebantur, sed alii erant subjecti oculis ejus, alii fuerunt post ipsum. Similis autem versus est, 'Thestylis et rapido fessis messoribus aestu,' hoc est, et Thestylis. Item, 'Puppibus et lætinantæ imposuere coronas,' id est, et puppibus. Ipsi quoque numeri, gregum diversitatem significant. De errantibus enim pluraliter dixit, de pascentibus vero ait, *A tergo, et longum per valles pascitur agmen*. Ergo in littore positos, pluraliter dixit: in vallibus vero pascitur agmen. Huc accedit, quod qui pascitur non errat, et qui errat non pascitur. Donatus.

193 *Ductoresque*] Miram habent Venerem hæc metaphorsæ, *ductores*, ar-

boris, vulgus, turbam. Taubmann.

Capita alta ferentis] Infra quoque 'surgentem in cornu cervum:' et item Ovid. *surgentem in cornu cervum, bicipitem, et bicipitem* equos *bicipitem* Apoll. vocat. Germanus.

194 *Cornibus arboris]* Aut subaudi cum, ut illo loco, 'Atque Ixionci vento rota constitit orbia,' id est, cum vento. Aut certe secundum supradictum figuram, *Cornibus arboris*, pro *Cornu arborum*. Melius tamen est, ut Cum subaudiatur. Servius.

Cornibus arboris] Ea vide, quæ dicta Ecl. vii. 30. his adde quæ Faber ad fab. Phædri i. 18. *Eumenesa*.

Tum vulgus] Bene *Vulgus*, ductoribus interemptis. Ennius, 'Avium vulgus et hastarum,' id est, multitudinem et hastarum et avium. Servius.

195 *Miacet]* Perturbat, circumagitat, insequitur. *Idem.*

Miacet] Sic Juvenal. Sat. x. 168. 'Quæ res humanas miscuit offus.' Id est, perturbavit. Gestuosum esse verbum, et Maroni familiare monet Scal. Poët. iv. 16. *Eumenesa*.

Frondes] Pro *frondosa* posuit. Sæpe enim dum varietati declinationis student poëtæ, mutant proprietatem: nam *frondosa* est totum de frondibus, ut *torna*. *Frondosa* vero est locus, qui frondes habet: licet enim locus, qui frondes habet, abundet frondibus; non tamen est de frondibus totus, ut *saxosa*, *saxosa*. Servius.

Turbam] Multitudinem. Cicero in Verrinis: 'Videt in turba Verrem.' Plantas in Amphitruone, 'Deinde utrique Imperatores in medium exant extra turbam ordinum.' *Idem.*

196 *Quam septem]* Bene definivit numerum: necessitatis enim est hæc venatio, non voluptatis, in qua plura requiruntur. Nec enim conveniebat sociis diversis modis laborantibus, voluptati operam dare. *Idem.*

Victor] Hoc loco propositi effector: ut est, 'Atque rotis insistere victor.' *Idem.*

197 *Fundat humi]* Per humum. Et est adverbialiter positum: ut, 'Humi nitens,' id est, per humum. *Idem.*

Humi] In Romano codice, in Ob longo, et aliquot aliis minime malis, *homo* legitur, dandi casu. Sed *humi* adverbialiter positum magis placet nostri temporis eruditis viris: veluti etiam in quinto, *Fusus humi*. Quamquam et ibi quoque variam esse lectionem apud veteres ostendimus. Pier.

Cum navibus] Cacephaton in sermone: quod fit si particulam Cum, a littera sequatur. Notandum sane est quod non omnia persequitur, neque enim indicat, quo delati sint cervi. Servius.

198 *Hinc]* Pro *inde* vel *post*. Abutitur enim adverbis, more suo. Servius.

Hinc portum petis] Peracta cervorum strage, qua Trojanis satis sit, remeat ad naves. *Donatus.*

Partitur] Sallustius ait, 'Provincias inter se partiverant.' Nam et *partio* et *partior* dicimus. Servius.

199 *Vina, bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes]* Ordo est: deinde vina heros dividit, quæ bonus Acestes Trinacrio litore cadis oneravit, et abeuntibus dederat. *Idem.*

Vina, bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes Litore Trinacrio, dederatque abeuntibus heros, Dividit] Sunt qui magis approbent lectionem illam, *deinde bonus quæ vina cadis onerarat*: cuius quidem appositi verbum est *dividit*, non *partitur*, ut Servius putat. Sed enim illam adverbii transpositionem in primum locum nusquam in codicibus antiquis observavi. Agnitam vero Donato lectionem eam, quæ vulgo habetur, inde patet, quod in ordinando sensu ita scribit: deinde dividit vina, quæ bonus Acestes oneraverat cadis litore Trinacrio, atque abeuntibus dederat. Est præterea in codice Mediceo pro *heros* positum *hospes*. *Dederatque abeuntibus hospes*, ut muneris conditio accrescat, quod hospitale fuerit. Pierius.

Bonus] Hic largus, vel liberalis. Sane etiam Æneam bonum pro laude appellat, ut in v. 'Quos bonus Æneas dictis solatur amicis.' *Bonum* etiam pro *forti* dicit Sallust. 'Sane bonus ea tempestate contra pericula et ambitionem.' Item Catilin. 'Sed libertatem, quam nemo bonus nisi cum anima simul amittit.' *Servius*.

Bonus] Bonus civis, et bonus largitor. *Donatus*.

Deinde] Una syllaba tollitur metri causa. *Servius*.

Cadis] Prætermisso cadorum numero, ostenditur vini copia. *Donatus*.

Cadis] Inter vasa vinaria est cadus, ut videre est in Horat. od. ii. 7. et od. iii. 14. 15. 19. et od. iv. 12. Columell. xii. 29. Martial. &c. *Cerda*.

Onerarat] Ostenditur non quantum voluerit largitor datum, sed quantum Trojani ferre potuerint. *Donatus*.

Onerarat] Merces onerari dicuntur, inquit Turneb. xxvii. 30. cum illis navis aut jumentum oneratur: ubi etiam quid vetus illud sit, ἐπιβάλλειν vel ἐπιτίθεσθαι ξηλῶν, onerare zamiam, discas. *Emmeness*.

200 Trinacrio] Græcum est, quod tria ἄκρα habet, id est, promontoria, Lilybæum, Pachynum, Pelorum. Latine autem *Triquetra* dicitur. Sane Philostephanus περὶ τῶν νήσων, sine r litera *Trinaciam* appellat, ὅτι τριῶν αἰτῆς πῶτος ἐβασίλευσεν. *Servius*.

Abeuntibus] Præter id, quod manentibus dederat. *Donatus*.

Dederatque abeuntibus heros] Attigit Poëta morem veterum, heroïcis adhuc illis temporibus in honore habitum, ut, qui a se amicis dimitteret, illum viatico cibario adornaret; imo hoc proprie fuit viaticum, non pecunia. Nam Eustathius Odys. ii. ita definit viaticum, βρώματα εἰς ὁδὸν ἐπιτήδεια παρὰ τὸ ἔναι: Eutydia Odys. ii. Telemacho ad viam dat obor, ἄλφρα, et Ulysses l. vii. accipit a Calypsode, σῖτον, καὶ μέθυ ἡδύ: et l. ix. a Marone, Ἀγρῶν ἄκρον ἔχον μέλιτος

οἶνον ἥδης. Apud Orybæum Cyclicus solventes Minyas ornat donis, ὄνον ὄνον et σῖτον ἄλφρον: vinum, et cepiam frumenti. Herodotus quoque in Calliope: τῶντοις λυδῶμεσι τῶντοις ἀνοικόμενοι ἐφοδίζοντες εἰς τὰς Ἀθήνας: Hos omnes dimittentes et cum honore prosequenti viatico exornant ad Athenas. In Thucyd. l. iii. ita leges, παρασκευάζοντες δὲ τῶν Μικρασιατικῶν πρεσβῶν τῇ ἐντὶ οἶνον, καὶ ἄλφρα: instructa est navis, a legatis Mitylenæis, vino et farina bordanca. Xenoph. Ell. l. i. aperte discriminat pecuniam a cibis, et de cibis ait ἐφοδίζοντας: verba ejus: λαβὼν δὲ ταῖτα (χρήματα) δεικνὺς, καὶ ἐκ Κίου πῶτος ἀρχαῖαν ἐκστῆν τῶν ναυτῶν ἐφοδίζοντας: acceptis pecuniis, et præterea quinque drachmarum viatico e Chio in singulis naves secuto. Alter Plinius epist. l. iii. hac una re studium suum aperit erga Martialem: 'Prosecutus eram viatico secedentem, dederam etiam versiculos, quos de me composuit.' Ex hoc more lucem de Livio xlii. ubi ait: 'Regulus, Carthaginiensesque dimissai. Munera ex instituto data utrisque, aliæque hospitalia comiter conservata.' *Cerda*.

Dederatque abeuntibus heros] Ad hæc Maronis alludit illud Juvénalis Sat. vii. 235. 'dicat quot Acastes vixerit annos, Quot Siculis Phrygibus vipe donaverit urnas.' de Acaste, filio Crinisi et Egæste, *Servius* ad Æn. v. 22. *Emmeness*.

Heros] Vir fortis, semideus, plus ab homine habens, ut ait Hostedus. *Servius*.

201 Dictis merentia] Bene ante epulas et hostatur sociis et solatur. *Idem*.

Dictis] Non poterant in convivio merore cibum capere, ergo adhibenda consolatio erat, veram a personam aliena a merore, sed hæc in solitudine non reperiebatur: hæc igitur subit Æneas, qui animi præstantia merorem vincere poterat. Hic ita

se gerit, ut neque se satis tristem ostenderet, ne a consolatione illos deiceret, neque omnino a doloribus immemem, ne in sua causa omnino alienus videretur. *Donatus.*

Malcet] Nam gravissime inflictus motor, penitus removeri non poterat; sumpto aut cibo et vino, more humani ingenii, speratur animorum ventura relaxatio. Si autem hæc consolatio ab alieno sit, possit responderi Terentianum illud: 'Tu, si hic sis, aliter sentias.' Cum autem a socio malorum, potest attente audiri. *Id.*

302 *O socii*] Ordo est: O socii, revocate animos. Bene autem *socios* dixit, ne se eis exæquaret. Quidam *sociis* pro remigibus accipiant, sed illi *socii navales* appellantur. *Servius.*

O socii] Scilicet laborum. Mira arte loquitur. Norat enim odiosum illud esse laborantibus, utpote ejus causa universa trahebantur per tot et tam diuturnas calamitates. Ponit ergo præmiam, *o socii laborum*, qui nil sine me passi estis: ergo debetis audire, quæ dicam. *Donatus.*

Ignari] Inmemores. Et est Acyrologia. *Ignarus* enim est, qui ignorat: *inmemor* vero, qui oblitus est. *Servius.*

Ignari] Mira consolatio. Nam cum odiosa sit infortuniorum dæra commemoratio, exulcerans eorum corda, qui passi sunt, adjungit poëta commemorationi comparationem, ut dicta ipsa potius medicinx sint, quam exulcerationi. Nam enumeratio præteritorum malorum ac. graviorum, ostendit ferenda esse præsentia. Addit et sustinenti consuetudinem nutritivæ patientiam. *Donatus.*

Ante malorum] *Ἐπὶ* id est, anti-quorum malorum: ut alibi, 'Cui subterlabentia signa.' Et totus hic locus de Nævio belli Punico lib. translatus est. *Servius.*

Neque enim ignari sumus ante malorum] In veteribus omnibus exemplaribus distinctas inveniri dictiones, in

Delph. et Var. Clas.

Virg.

nonnullis puncto etiam interjecto: *ante-malorum*, quæ quidem Græci est figura τὰν πρὶν κακῶν: ut illud, τὰν πρὶν ἀποπέμναι. Snbintelligitur quidem in hoc, quæ passi sumus ante: in illo, ὅτρυν, qui nunc sunt: ejusmodi sexcenta in singulis Græcorum libris invenias. Quod si quis subunionem magis adamet, ut apud Catullum, *Postphælus*, et in Pandectis, *Postdomus*, non laboro. Non enim institutum est nostrum aliorum improbare sententias, nisi error manifestus occurrat, sed varias codicum veterum lectiones recitare. Cujusmodi ea etiam est, quæ, *neque enim inmemores sumus*, scriptum ostendit in codice Mediceo: nimirum ex Paraphrasi Serviana desumpta, ac aliena etiam manu inculcata lectio. *Pierius.*

Neque enim ignari sumus] Causam parenthesi includit, ante Propositionem. *Ignari* autem hic valet *inmemores*: et *ante-malorum*, τὰν πρὶν κακῶν: τὰν ἔμπροσθεν κακῶν, id est, præteritorum malorum. Ita dixit Tibullus: *ante-comas*, τὰς πρὶν κόμας. Ita noster Ecl. i. *Semper-Dæus*. Terent. *heri semper-lenitas*. Plautus Persa, act. III. 1. *nunc-hominum mores*, ἀποπέμναι τὰν νῦν ὅτρυν. Ternebus XVIII. 32. Ergo illud, *ante malorum*, inquit, interpretor, velut desiderato articulo, ant subaudito: etsi articulo rum supplementa Latinus sermo recusat. Sed profecto dictum est, ut si Græce diceret, οὐκ ἀμνημονεύειν ἐσμέν τὰν πρὸ τοῦ κακῶν. Id igitur valet, malorum quæ ante perpassi sumus. Simile est illud Ovidii Met. i. 'Mollia cum daris, sine pondere habentia pondus.' id est, βάρος ἔχοντα τοῖς ἀνεν βάρους. Hæc ille. J. C. Scaliger, hanc conjunctionem sive compositionem verborum, cujusmodi hic *ante-malorum*, et *semper-florentia*, apud Lucret. ac multa Dithyrambica, *συνθεσθαι* vocat: facitque huic contrariam *sejunctionem* sive *σύνθεσιν*, id est, sectionem: ut, 'Quæ me cunque vocant terræ' IV. 40.

7 D

VEN. 6. *Fiduciam.*

O socii (noque enim ignari omnes ante malorum) O passi] Non dissimile est illud Homeri *odys.* M. 203. ὦ φίλοι, ὃ γὰρ πᾶσι καὶ ἀδελφοὶς ἐχθρὸς ἐστίν, &c. Totum locum enarrat Maerob. Saturn. v. 11. Horat. od. i. 7. 'O fortes pejoraque passi Mecum saepe viri.' Consolatoria talis occurrit apud Stat. Thebaid. l. iii. 'ibi grandis vero Concilium infaustum distis miscere Alethes: Saepe quidem infelix, varioque exercita Iudo Fatorum gens nostra ruit,' &c. Huc pertinens illa Lucani i. 299. 'Bellerum o socii, qui mille pericula Martis Mecum, ait, experti,' &c. ut hic *Socii* sic Græce *ἀδελφοὶ φίλοι, σύμμαχοι, συνασπασμένοι ἄνθρωποι*, et sexcenta alia. Duo illa vocabula *ante-malorum* (quod idem ac præteritorum malorum) in unam vocem esse conglutinata docet Turneb. xxv. 1. Schottas recenset exempla bene multa de victis per ipse vocibus, Observ. Poët. ii. 54. et Not. Ciceron. i. 16. et 17. notas nostras consule Ecl. i. 7. 'Namque erit ille mihi semper Deus.' Enn.

203 O passi gravi.] Arte magna utitur: vult enim eos meminisse gravissimorum, ut præsentia facilius tolerant. Et bene *graviora* dicit esse transacta, ut de præsentia eos naufragio consoletur, et ut futura ostendat esse leviora. Servius.

Graviora] Ut incommodorum novitas gravior pervertit, sic ferendi consuetudo, quicquid acciderit, facilius tolerat. Donatus.

O passi graviora] Tale argumentum Octaviæ in ejus tragedia: 'non hoc primum Pectora vulnus mea senserunt, Graviora tuli. Dabit hic nostris Finem curis vel morte dies.' Homeri *Odys.* xi. Τένελος δὲ πρῶτη, καὶ κλεινὸν ἔλλοι πῶς ἔλθοι: Ὀδύσεος ἀνίκα, et quondam graviora tulisti. Ita Xenoph. *Mem.* l. iii. milites exhortatur, revocans in memoriam majorum pericula, ut ipsi sint bello æquæ, et

prompti ad perferenda mala. Corda. *Hic-queque*] Scilicet sicut et gravioribus. Servius.

Dabit Deus suum] Ulro respondit, si quærent: quando hæc mala intervenient finem? et post comparationem gravat præterita, et levat præsentia: et a generali ad specialem rationem venit. Donatus.

204 Vos] Vos certe estis. Servius. *Seyllaem*] Exempla pro negotiorum qualitate sumere debemus: ut hoc loco, in marinis periculis posuit peractæ tempestatis exempla. *Rabiam* autem eorum antiquos dictam, nonnulli adserunt; nam *rabiam* dici adfirmant. Idem.

Seyllaem] In mari Siculo est locus, horrendis saxis obsecus, non autem mællæ usque ad pubem humani corpora, inferius vero canibus armata. Donatus.

Peritiusque cecantis A. soc.] Id est, valde sonantes, aut valde accensitis: id est, juxta. Et hæc sit, *accensitis*: non enim passi sunt hæc pericula, sed his fuisse vicini. Servius.

Peritiusque cecantis] Hæc quidem Synoopa dariuscula studiæ usus est, ut litterarum ac syllabarum collum, asperitatem scopulorum evidentiùs exprimeret. Per Cyclopiem vero saxa, aut illa intelligamus, quæ Cyclops in Ulyssem jecit: aut ipsam Siciliam, quam (de sententia querendum) Cyclopes incolabant: aut denique Ætynam. Quæ omnia nobis clariora erant Em. iii. Videatur Turnebus xiv. 10. ubi præter docet, Cyclopes non Siciliæ, sed continentis incolæ fuisse. Porro notant Interpretes, in libris vet. omnibus legi *Cyclopeis*: ut per sit Ionicus. Sed Turneb. xi. 58. notat, Latinos in a saepe commutasse, et a in s breve: ut γένειον, genuum, et γυναικῆν, penultima brevi, apud Terentium: conopsea, apud Horat. epod. ix. quod est *καπνιστήν*: et hic Cyclopem, *καυλίστιν*. Turnebus.

205 Accensis] Per accensitis, dic-

tam per synopen, quæ fit, cum de media parte verbi syllaba subdactur. Servius.

Accentis] Ostendit, fortunæ suffragio, ex intima saxorum parte liberatos. Donatus.

Accentis scopulis] Proverbialiter dixit Demosthenes in Phil. orat. iii. ἡλλὰ ἀνδρῶν, τοῖσιν ὅσπερ προβόλοις, προσηλωτάς: sed necesse est, eos impingere in hos, tanquam in scopulos. Cerda.

Cyclopia] Aut quæ Cyclops in Ulyssem jecit: aut etiam Siciliam dicit, quæ plurimis locis saxosa promontoria habet, ibique Cyclopes habitaverunt, ut ipse: 'Centum alii curva hæc habitant ad littora vulgo.' Aut Ætnam accipit, quæ propria Cycloporum fuit: nam et ipse in tertio ait, 'Nocte illa tecti silvis inmania monstra Perferimna.' Quidam tamen hæc saxa inter Catanam et Tauromenium, in modum metarum situ naturali dicunt esse, quæ *Cyclopia* appellantur, quorum medium, et eminentissimum Gela dicitur. Servius.

Cyclopia para] Antiqui plerique codices *Cyclopeia*, pentasyllabum legunt: sed, repugnante syllaba, quæ non tantum *α* *μῆν* est, sed etiam ex altera vocali coalita in crasin, quæ non nisi in longum fieri potest. Quod si quis etiam Synopen malit, *κυκλώπας*, *κύκλωπες*, o *κιδε* parvum, utpote minus validum, eliditur: *ὁ* *μῆν* vero *ὁ* *νδς* Grammatici notant per o *μῆν*, pro facie, et oculo, *ὁ* *νδς* vero per o parvum, si vocem significant. Sunt tamen qui nomen originationi reddi posse putent: *ὁ* *μῆν* enim *παρὰ* *τὸ* *ἔνν*, cujus futuram *ἔνν*, unde *ὁ* *μῆν* *ἀνδρῶν* *τοῦ* *α*. Alterum vero illud *ἔνν*, καὶ *αἰσῶν* factum. Vel *ὁ* *μῆν* in o *μυρὸν* secundum Dores, quos Latini bona sermonis parte sunt imitati, notari posse dicant: eademque proportionem, qua penultimam in *αἰσῶν*, et *αἰσῶν* *ὁ* *νδς* corripimus ex eadem fonte hominis, ita licere etiam

in *Cyclopeia* fieri, distictam maxime in denominativum, excreascentem. In hoc autem ad exempla confugiendum dixerim: quorum nullum hactenus ex antiquis auctoribus reperi, qui *Cyclopeia* penultima longa non poneret. Quidam tamen ex recentioribus, magis omnino viri, quorum auctoritas pro ratione sufficiat, indifferentem protulere: rationes nimirum, quas supra memoravimus, secuti. Pierius.

206 *Revocate animos*] Quos remissis resanite; hoc est, animo præsentī estote. Servius.

Morsumque timorem] Quod morsus et sollicitos faciat: ut, *mors pallida*, et *tristis senectus*. Idem.

207 *Mittite*] Pro *Omittite*. Et bene, qui præmiserat *revocate*, addit *mittite*. Est autem tropus Aphæresis, quomodo *temnere* pro *contemnere*. Idem.

Forsan] Forsis, forsitan, forte, fortasse, fors; ut, 'Fors et vota facit' et, 'Forsitan et Priami fuerint quæ fata requiras.' Sed omnia hæc unum significant: et varie pro metri ratione ponuntur. Dicitur tamen et *fortasse*, ut Terent. 'Tu fortasse, quæ hic facta sunt, nescis.' Idem.

Forsan et hæc] Delectabit nos, cum ad prospera venerimus, etiam hæc inter mala enumerare. Donatus.

Olim] Temporis futuri modo. Serv.

Olim] Tria tempora significat: præteritum, præsens, et futuram. Donatus.

Meminisse] *Memini* et genitivum regit et accusativum. Dicimus enim et *memini malorum*, et *memini mala*, et iusta ratione: nam memorie oblitio contraria est. Et *obliviscor* similiter et genitivum regit et accusativum ut Tullius Cicero, 'Obliviscere cædia, atque incendiiorum.' et 'Obliviscor in juriis tuis, o Clodi.' Servius.

Jurabis] Sicut, 'Num priorum meminisse juvat,' et multi *jurabit*, non delectabit, sed unus erit, tradunt; est autem futuri temporis. Sane hujus verbi præteritum perfectum anomala-

hum est: nam cum primæ conjugationis verba tempore perfecto, aut in *avi* exeant, ut *armavi*: aut in *vi* solutam, ut *tonui*: hoc verbum *juvit*, neque *juvavi*, neque *juvui*, sed *juvi*, ut Lucanus, 'Iuvit sumpta ducem, juvit dimissa potestas.' *Idem*.

Ōlim meminisse juvabit] Cicero Epist. Fam. v. 'Habet præteriti doloris secura recordatio delectationem.' *Idem* de Finib. ii. 'Jucunda est malorum præteritorum memoria.' Ita Seneca Hercule Fur. act. iii. 'Quod fuit durum pati, Meminisse dulce est. Et Euripides, ὥς ἦδ' οἱ σωθέντα μνησθαι πόνον. Taubmann.

Meminisse juvabit] Macrobi. v. 11. citat verba Homeri, quæ ex od. M. supra monstrare memini, καὶ πόνον τάνδε μνησέσθαι δῖος: sed plus solatii Maronem adhibuisse asserit, qui suos non tantum exemplo evadendi, sed spe futuræ felicitatis animavit, regni post exantlatos labores possessionem promittens. *Emmeness*.

208 *Per varios casus*] Argumentum per comparisonem, et bene dicendo casus, et discrimina præterita attenuat, neque enim ait *pericula*. *Serv*.

Per varios] Exclamatio, ducta a natura virtutis et præmii pro exantlatis periculis. Qua illustratur, quod Horatius celebrat, 'Nil sine magno Vita labore dedit mortalibus.' Et Epicharmus, τὸν πόνον Πηλοῦσιν ἡμῶν πάντα τῆγ' αὖ οἱ θεοί. Et Pindarus, ἔπονεν δ' ἔλαβον χάριμα παῖρές τινες, id est, *Lætitiâ sine labore pauci ceperunt*. Taubmann.

Rerum] Potest salvo sensu omitti. *Servius*.

Discrimina rerum] Productio Poëtica. Nam hic *rerum* est, laborum, ut in hoc lib. 'fessi rerum.' Itaque δῖος τὸ αὐτὸ, ait Passeratius, ut Catullus epigram. 32. 'casus periculorum': ut Cicero, *casum incommodorum, venia excusationis, culpa delicti*. Hac observatione pleni Poëtæ. *Cerda*.

209 *Sedes ubi*] Non vacat quod ad-

jecit *quietas*, habuit enim sedes in Thracia, sed portentosas: et in Crota, sed pestilentes; et ideo non *quietas*. *Servius*.

Fata] Quidam hic Deorum responsa accipiunt. *Idem*.

Fata] Ergo parendum est. Nam illis obsisti non potest. *Donatus*.

Sedes ubi fata quietas] In perveteri codice legere est, *quietis*, quippe nobis. Nam sedes, per se plenum est ad otium indicandum, etiam sine alio epitheto. Sed enim grammatici plurimum codicum veterum consensu, *Sedes quietas* agnoscunt: et Poëtarum est, ita res epithetis exornare. Sunt etiam codices, qui legant, *sedes ibi fata quietas Ostendunt*. Veluti etiam sequitur, *illic*, indicative. Sed enim magis receptum ab omnibus est, ut relative positum sit *ubi*. Pierius.

210 *Illic fas regna resurgere Trojæ*] Figura est etiam ante dicta, qua per contrarium aliquid intelligimus. Dicendo enim *illic fas*, ostendit alibi nefas, ut occurreret cogitationi sociorum, ne fatigati tot malis quasunque requirerent sedes; quod etiam in quinto factum est, navibus incensis. Bene autem *regna Trojæ* dixit, non Trojam, quam amiserant. *Servius*.

Illic fas regna resurgere Trojæ] Est hoc, quod Ennius dixit Annal. i. 'in Roma Troja revixit.' Quod Propertius eleg. iv. 1. 'Dicam, Troja eadem; et Troja Roma resurges.' Non abeunt verba Senecæ ep. 91. 'Multa ceciderunt, ut altius surgerent, et in majus.' *Cerda*.

211 *Durate*] Duri estote ad sustinendos labores. Sic Horat. 'Vix durare possunt imperiosius æquor.' *Serv*.

Durate] Quando per mala ad bona transeundum est, spe bonorum toleranda sunt adversa: præsertim ubi spondetur per brevissimum tempus ocium sempiternum. *Donatus*.

Vosmet] *Met*, παράκλησις est. Sciendum autem has particulas *met*, *piam*, *te*, ut, *egomet*, *quicquam*, *fute*, et similia,

ornatus causa poni. Sunt autem adverbia: quicquid enim ab illis septem recesserit partibus, adverbium sit, necesse est. Item quemadmodum probamus adverbia esse, quia dicimus *docte facio, docte feci, docte fecisti*; et mutato verbo remanet adverbium; ergo sic et in istis particulis invenimus, ut *egomet, noemet*, ut mutatis casibus, vel personis, eadem permaneant, adverbia sine dubio sunt. Nulla enim alia pars orationis hoc admittit. Notandum sane quod hæ particulæ plerumque naturam suam habent non syllabarum. Nam cum *te* et *met* longæ sint, *tulomet* dactylus invenitur, nec possumus harum partium naturam discutere, quia sub regulis non sunt. *Servius*.

Durate, et vosmet, &c.] Habuit ante oculos illud Homericum Il. II. Τλῆρε φίλοι, καὶ μέλαρ ἐνὶ χρόνον; *Tolerate, amici, et perseverate in tempus*. Ad rem est Plantinum illud Asin. 'fortiter malum qui patitur, idem post potitur bonum.' et Captiv. 'et in re mala animo si bono utare, adjuvat.' Suet. in Cajo: 'Sicut erant, loricated moment, ut discumberent, illo notissimo versa Virgillii, ut durarent et secundis se servarent rebus.' Cæterum de verbo *dure* notanda verba Donati in illud Adelp. Act. IV. Sc. 2. 'Non Hercule hic quisquam durare potest,' ita ait: 'Plus est quam permanere: et hoc verbum perferendis malis convenit.' Ex hac notione Ovidius Amor. eleg. III. 10. 'His, et quæ taceo, durabo sæpe ferendis.' Ubi absolute *durabo*: ut et Virgilius *durate*. Non abit nota Lævini in illud Horatii od. I. 14. 'Vix durare carinæ Possint.' Lege illum. Seneca etiam Rhetor. Controv. XI. dixit, 'Anime, dura, heri fortior eras.' *Cerda*.

212 *Voce refert*] Pleonasmus est, qui fit quotiens adduntur superflua: ut alibi, 'Vocemque his auribus hausi.' Terentius, 'His oculis egomet vidi.' *Servius*.

Curis] Cura dicta quod cor urat. Denique paulo post ait, 'Premittit altum corde dolorem.' *Idem*.

Æger] *Æger* est et tristis, et male valens; *agrotus* autem sive *agrotans*, tantum male valens. *Idem*.

Curisque ingentibus æger] Persuasoris erat, ut metum dissimularet, cum spem persuadere tentaret; et regis erat, afferre consolationem: utrumque ergo præstitit; neque oportebat illum, in sua causa sine cura esse. *Donatus*.

213 *Spem*] Lætitiā: ut, *spem fronte serenat*, ab eo, quod præcedit, id quod sequitur. Nam spem lætitiā sequitur: spes in vultu non videtur, sed lætitiā. Hæc autem figura et versa vice fit: ut intelligamus ab eo, quod sequitur, id quod præcedit: ut, 'Meritaque expectent præmia palmæ.' Palmam pro virtute posuit, quæ primum meretur, et palmam post accipit. *Servius*.

Premittit altum corde dolorem] In Oblongo codice perveteri, et aliquot aliis manu scriptis, *premit alto corde* legitur: quæ quidem lectio non admodum aliena est ab Donatiana paraphrasi. Namangebatur, inquit, dolore quam maximo: et hunc altis sensibus retinebat abstrusum. *Pierius*.

Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem] Est hoc, quod Tacitus dixit Annal. I. xv. 'metu abstruso, mitiora obtendens:' quod Noster alibi, 'spem fronte serenat.' Quod Cæcilius, 'Fronte hilaro (sic legendum) corde tristi.' Quod Ammianus I. XXI. 'ad serenitatis speciem fiducia vultu formato.' Quod Pindarus Olymp. od. VI. ἐν θυμῷ πείσας χόλον: *comprimens iram in animo*. Quod idem Pyth. od. IV. Κλέπτων θυμῷ δαίμα: *occultans animo metum*. Quod Homerus de Iunone Il. xv. ἡ δ' ἐγέλασσε Χέλεσσιν, οὐδὲ μέτωπον ἐπ' ὀφρύσι κτανέειν Ἰδῶσθι: *Illa quidem risit labiis, non tamen frons in superciliis nigris exilarata est*. Quod Theocritus id. I. de Venere,

γελῶντα, *ridens*, βαρὺν δ' ἀπὸ θυμοῦ ἔχοντα: *sed græcem habens, et mæstem animam*. Ad eundem affectum explicandum utitur Cicero ad Attic. vii. verbo *φαυνοποσύνῃς*, quod est vultu ac fronte hilaritatem præfero, cum aliud in animo habeam. Livius quoque l. xlii. dixit: 'in adversis vultum secundæ fortunæ gerere.' Justinus loquens de Didone reprimente iras conceptas in fratrem Pygmalionem 'dissimulato odio, mitigatoque vultu.' Quintilian. Declam. 268. 'fictam frontem.' *Cerda*.

Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem] Sic Stat. Achill. i. 'hic ficto risit Thetis anxia vultu:' quod in imperatore nunquam non laudari satis potest. Vide Senecam ad Polyb. c. 24. 'Quod dnces magni faciunt, rebus affectis, ut hilaritatem de industria simulent, et adversas res adumbrata lætitia abscondant, ne militum animi, si fractam dncis sui mentem viderunt, et ipsi collabantur.' *Emmenes*.

214 *Ith*] Ostenditur quid potuerit consolatio. Nam nisi mæror sublatus fuisset, refectionem aliquam non quæsisset. *Donatus*.

Prædæ] Ad prædam. ut, 'Inferretque deos Latio.' *Servius*.

Accingunt] Studiōse parant: ut alibi, 'Accingunt operi.' *Accinctos* autem industrios dicimus. ut Horatius, 'Altius ac nos præcincti sumus.' Sic ut contra negligentes, *disinctos* vocamus; ut, 'Disinctos Mulciber Afros.' *Idem*.

Prædæ accingunt] Sic Æn. ii. 235. 'accingunt omnes operi:' et *accingere se ad aliquam rem*, locutio optimis probata: de eadem consule Magnum Bochartum, erudite de hujus verbi significato disputantem, hist. de Animal. Sacr. ii. 50. ubi *ἐκφύρος ἀνὴρ*, id est, *accinctus et simul industrius in negotiis gerendis*. Hunc locum attingit Scalig. Poët. iii. 12. Notas ad nostras Ge. iii. 46. *Emmenes*.

Dapibusque futuris] *Ambitiosè dixit*, quod sint cervi, dapes futuræ. *Serv.*

215 *Tergora*] *Tergus, tergoris*. Unde et *tergora* corium significat: *tergum* vero *tergi*, ut *templum, templi*: et significat *dorsum*: ut Sallustius, 'Scilicet quia tergis abstinetur.' Sed hoc a veteribus confundebatur; ut, 'Taurino quantum possent circumdare tergo.' Item in ix. 'Ingerit hastas in tergum.' Quidam mox detracta coria *pelles*, diu subacta autem et jam medicata *coria* appellanda tradunt. *Idem*.

Tergora deripiunt] Dividitur per officia procuratio epularum: neque deliciosæ dapes, aut irritamenta gulæ erant iis paranda, qui naufragio et inedia laboraverunt. *Donatus*.

Tergora] Eodem tempore alii detrahebant coria, alii antequam tota corpora apparerent, resecabant partes: et ut plenam properationem ostendat, addit: 'Veribusque trementis figunt:' hoc est, in quibus adhuc aliquid spiritus teneretur. *Idem*.

Deripiunt] Sic legit Turneb. xii. 12. et Gifanius in Lucret. probat auctoritate Tibulli, Statii, Lucretii. Adumbrat Poëta in hoc apparatu locum Homeri Il. i. Vide uti Scalliger expendat Poëtam, et comparet. Ommitto, quia jam alii. Non abenuit descriptiones Plantarum in Captiv. 'Adveniens deturbavit totum cum carne carnarium. Arripuit gladium, prætruncavit tribus tergoribus glandia, Aulas calicesque omnes confregit.' Paulo ante Parasitus loquens bellissimam descriptionem infert, ab eo loco, *Dii immortales, &c.* quam nemo dubitet præferre Homericæ: estque Enthydemo Platonis similis, etiamvis brevis, hypotyposis. *Cerda*.

Deripiunt] Vide Lambinum ad Horat. od. i. 9. 'Pignusque direptum laceritis.' *Emmenes*.

Viscera nudant] *Viscera* non tantum intestina dicimus, sed quicquid sub corio est: ut, 'In Albano Latinis vlsaceratio dabatur,' id est, *caro*. Est

autem nominativus *huc* *oleus*, *hujus* *oleoris*: ut Lucretius, 'Vlcus gigni sanguinemque creari.' Sanguinem autem idem dixit, quia sanguinis facit, ut *carmen*, *carminis*. Si enim sanguis diceret, par esset nominativus genitivo, ut *anguis*, *pinguis*. Servius.

Viscera autant] Homer. *Σύμπερ*: firmat hanc Servii expositionem Bochart. Hist. anim. ii. 33. apud Ovid. in Ibide vs. 289. 'Viscera diversis scissos ferantur equis.' membra, necdum excoctata, hoc veniunt nomine. *Emmentes*.

216 *Pars in frusta secant*] Figurata; ut 'pars grandia tridunt.' Servius.

Veribus] Nomen de his, quæ numero singulari indeclinabilia sunt; ut *veru*, *cornu*, *genu*. *Tremantia*, palpitantia adhuc. *Idem*.

Veribusque] Est ubi *verubus*, neque uno quidem codice per *u* in penultima legitur: neque desunt litterati, qui lectionem ejusmodi probent: quam tamen per *i* vocalem tertiam scribi debere, tam vetustiorum grammaticorum auctoritas, quam inscriptio quædam in termino Area illius, quam Domitianus post Neronianum incendium dedicavit, in D. Petri Basilica paucis ante annis, oculis nostris inopeximus: Ita enim incipit, HÆC AREA INTRA HANC DEFINITIONEM CIPFORUM CLAUSA VERIBUS.

et quæ sequuntur. Grammatici sane de hujus nominis penultima solliciti fuere, quum nollet *verubus*, ex quorundam abusu per *u* admittere. Nam quum veteres omnino *veru*, *cornu*, et *genu* dicerent, in numero multitudinis, *verua* et *osua* proferebant, ut *genua*. Neque desunt veterum monumenta, in quibus adhuc *osua* scriptum legatur: quod ab *osui* agnoscit Asper: inde *verubus*, *genubus* faciebant. Sed enim Fl. Sosipater, *vera* dicendum, non *verua*, et *verum*, et *veribus* contendit: citata etiam Plinii sententia ex dubii sermonis libro sexto, dicentis manifestum esse *veri-*

bua, *genubus*, *osibus* dici per *i*, in penultima. *Pierius*.

Veribus] Apte Poëta, et ex militia Romana verua dat militibus Æneæ. In Romana enim militia veruum mentionem inveniri duplici testimonio Lipsius astruit l. v. de Milit. Romana Appiani, et Polyæni. Uterque enim loquens de Scipione, dat militibus ellam, veru, poculum. A Polluce l. i. in apparata sacrorum numerantur *ὄβελoi*. *Corda*.

Veribusque tremantia] Adhuc palpitantia. Omnia autem faciebant eodem tempore. Alii corium detrahebant, et nudabant carnem: alii, antequam omne corpus appareret, exsecabant partes, et virgis ferreis affigebant, cum adhuc aliquid de spiritu vitali in istis teneretur. *Taubmann*.

217 *Litore*] Pro in *litore*. Servius.

Ænea locant] Quibus utebantur non ad elixandas carnes, sed ad se lavandos. Heroicis enim temporibus carne non vescebantur elixa. Huic autem nomini, majores aspirationem dabant, nam *ænea* dicebant. Sane *ænea* absolute dixit, sicut Græce *χαλκῆς*: ut, 'Costis undantis æni,' et, 'ænea undantis flammis.' quidam autem *ænum* speciem vasis; non utique *ænei* tradunt: ut, *Neveus*: *æneus*, *plumbus*. *Idem*.

Ænea] Aquam imponebant igni, ut elixam facerent carnem. Hanc coquendis visceribus celeritatem præstant. Denique epulis paratis, vires labore et fame perditas, revocant. *Donatus*.

Ænea loc.] Quibus utebantur (ut Servio et doctioribus quibusdam probatur) non ad elixandas carnes, sed ad se lavandos. Heroicis enim temporibus carne elixa in castris non vescebantur, sed tantum assa: ut scilicet paratior et promptior cena expediretur. Quod patet ex Homero: et docuit Plato de Rep. iii. et Athen. l. iv. Quamvis postea utrumque factum Ovidius testatur, qui ait:

‘Atque ita semineceas partim ferventibus artus Mollit aquis, partim subiecto torruit igni.’ Jam totum hunc locum J. C. Scalig. Poët. iv. 16. ita illustrat: ‘Complura,’ inquit, ‘verba, quæ vel sordida, vel humilia sunt, refugit casta grandiloqui generis magnitudo: veluti cum dicit *Æn.* VIII. *et corpora carent: sordidum enim quiddam subintelligitur.* Ad hæc in mensa ponit heroës: culinæ nullam facit mentionem. In primo enim quam verecunde, quæ majestatem dixit, ‘Illi se prædæ accingunt?’ Jam *præda* vox militaris est. Ne tamen audeas præterea cum Grammaticis ineptire: ut putes subjecisse, *dapibusque futuris*, propterea quod, ut ajunt, *dapes* non nisi regia vox sit. Cyclopi enim *dapes* vocat in *Æn.* III. quæ tamen essent immanes. Neque illis favet origo vocis: quippe de feris dicunt Græci *δαρρεῖν* et *δαρδάρεν*. Posthæc lectissimis utitur verbis in re nihili, ‘Tergora deriplunt costis,’ non dixit, *pellem* aut *corium*, sicut in *Ge.* III. ‘Nam neque erat corii usus.’ Et verbum lectum, *deripiunt*: non dixit, *deglutiant*, ut Catullus, ‘Glubit magnanimos Remi nepotes.’ Non dixit, *concidunt*; sed in *frusta secant*. Et cum operam illam explicaret torrendi, addidit aliquid ad efficaciam; *tremensia*, inquit. Neque elixationem, nisi Circumscriptione et Omissione, quam *παράληψιν*, *ἀποσιμῶσιν* partem diximus, ‘Litore æœna locant, flammæque ministrant.’ Hæc ille. Idem l. v. c. 3. ‘Plane,’ inquit, ‘divino judicio, inter illa minuta, *Tergora derip. costis*, urbanam inserit orationem illam: *Tum victu revocant vires.* Taubmannus.

218 *Tum victu*] *Tum*, id est, vel postquam se laverunt; vel postquam cibum paraverunt. *Servius*.

Victu] Cibo: unde et *convictores* dicimus: ut Horatius, ‘Non quia sum tibi Mæcenas convictor.’ Nam

convictor, a *convivio* dicuntur. *Idem*.

Revocant vires] Bene cibo dixit vires reductas, quia supra dixerat, *Fessi rerum*, hoc est, fame et labore fatigati. *Idem*.

Victu revocant vires] Lucretius, ‘Præterea capitur cibus, ut sufficiat artus, Et vires recreet:’ et Homerus *ἐλφετα* vocat *μυελὸν ἀνδρῶν*, *medullam hominum*. Inde etiam Græcis *ἐβύχια*, est convivium *ἐκ τῶν ἐβ̄ ἔχων*. Habent enim se melius vires corporis post refectionem. Scio, Athenarum ducere *ἐβύχια* *ἀπὸ τῆς ἐχ̄ης*, id est, a *cibo*. Sed inclino in ea, quæ prius dixi: nam ex Eustathio, Clemente, Xenophonte, aliisque *ἐβύχια* referendam esse ad lætitiā, jam aliis satis indicarunt, ducentes a vocibus *ἐβ̄*, et *ἔχων*, ut sit *ἐβύχια*, quasi *ἐβ̄χια*. *Corda*.

Fusi] Polysemus sermo est: significat autem discumbentes, ut hoc loco, et fugatos et occisos. Sane juxta temporis sui morem hoc loco discumbentes inducit. Nam olim sedentes vesci consueverant, ut ipse meminit: ‘Gramineoque viros locat ipse sedili.’ Et, ‘Perpetuis soliti patres considerare mensis.’ *Servius*.

Fusique per herbam] Adeo adversariorum obliiti erant, ut fusi per herbam, plus sibi ingererent, quam refectionis postulabat. Hoc autem præstitit persuasio consulti regis. *Domatius*.

219 *Impletur*] *Impleor* duos casus regit: genitivum; dicimus enim *impleor illius rei*, ut Cicero, ‘Squaloris plenus ac pulveris.’ et Terentius, ‘Plenus rimarum sum.’ Et *impleor illa re*, ut hoc loco: et alibi, ‘Plenamque sagittis Thræiciis.’ et Juvenalis, ‘lectica Mæthonis Plena ipso.’ *Serv.*

Impletur veteris Bacchi] De hac structura fusius agunt Non. Marcell. c. 9. Vechnerus Hellenolox. i. 3. et Sanctius in Minerva p. 69. et quidem *veteris Bacchi*; nam Plaut. in prol. Casinæ sapientes putat, qui utuntur vino vetere. Ab eo discedit Cic. de

clar. erat. c. 83. qui non probat natam proximis consulibus, et tam vetus respicit, quod Opimium, aut Anicium consulem quærat: rationes expedit, quas vide. *Emmenes*.

Ferina] *Ferus* dicimus, aut quod omni corpore ferantur; aut quod naturali utantur libertate, et pro desiderio suo feruntur. Sane veteres prope omnes quadrupedes *ferus* dicebant, ut, 'Inque feri curvam compagibus alvum Contorrit.' Et, 'Armentalis equæ manum et lacte ferino.' *Servius*.

Ferina] Per se suavis caro est hæc: sed additur pinguedo, ut suavior animos appetentium irriteret. Vine autem accesserat gratia a tempore, qualitate, et quantitate. Nam et vetus, et optimam, et abundans fuerat; hinc dixit: 'Implentur veteris Bæchi.' *Donatus*.

220 *Postquam exempta fames*] Cauto in meretitia, cibis famem exemptam dicit, id est, fugatam, non ad afflictionem quæsitam. Homerus: *Αὐτὰρ ἐρεὶ νόστος καὶ ἐδύτοιο ἐπὶ ἔσση ἔσση*. *Servius*.

Postquam exempta fames] Fame et lassitudine oppressos, nullius cura tangebatur; reffectis vero venit in mentem recordatio sociorum, quorum cum de morte incerti essent, erant inter spem vitæ et metum mortis. *Æneæ* autem major ponitur virtus, qui nec cibum sumpsit, nec dissimulare a perditia potuit, nec eorum curam posuit, qui nec superesse poterant. *Donatus*.

Postquam exempta fames] Scaliger *exempta* rectius dici quam *extructa* contendit iv. 16. Huius convivii pudicitiam, et elegantiam prosequitur Macrobius. Saturn. ii. 1. Similis versus occurrat i. viii. 'Postquam exempta fames, et amor compressus edendi.' pro eo Lacan. x. 172. 'Postquam epulis, Bacchoque modum lassata voluptas Imposuit.' *Emmenes*.

Mensaque remota] Quia apud majores, ipsas apponebant mensas pro discis: unde est, 'Et mensæ grata recandæ.' Duos enim habebant men-

sas: unam carnis, alteram pomorum. Sane aliquando inducit luxuriosas epulas: 'Postquam prima quies epulis, mensæque remotæ.' *Servius*.

Mensaque remota] Virgilius bis dixit in hoc libro *mensas removere*. Ovidio placuit *ponere*, Plinio *tollere*, Plauto *auferre*. Primus Art. iii. 'Nec somno tutum est posita succumbere mensæ.' Alter l. xxviii. 'bibente conviva, mensam vel repositorium tolli, inaspicatissimum judicatur.' Tertius in Trucul. 'auferre mensam amabo;' et Amph. 'mensa ablata est.' Pergo ad Græcos: Isti *αλπεῖοι*, *βαρδύκοι*, *αλπεῖοι*, *ἀνταρπείοι*, *ἀπαρπείοι*. *Cædæ*.

Mensaque remota] Per *mensas* Turneb. xxi. 22. fercula intelligit, quæ saturis convivis remonentur. Apulejus, qui in plurimis sequitur Maronem, in Servii sententiam descendere videtur, cum in numero plurali amat dicere in initio l. ix. 'mensas etiam impetu meo collido et disturbo.' Corradi sententia a vero propius abest, *mensas* hic *dapes* significare; in toris enim et herbis discubuerunt. *Emmenes*.

221 *Amisissæ*] Non re vera, sed ut illo tempore putabant. *Servius*.

222 *Spemque metumque*] Spes bonorum, metus malorum; et ideo subjunxit, *seu vivere credant, Sive extrema pati*. Et hoc loco *seu, pro utrumque*. Et quidam commodius distinguunt, *spemque metumque inter*, et sic subjungunt, *Dubii seu vivere credant*. *Idem*.

Spemque metumque inter] *Spes* pertinet ad vitam; *Metus* ad mortem. Et notat Donat. ad Terent. duos futurarum rerum esse carnifices, *Spem* et *Metum*: *Dolorem* vero et *Gaudium*, præsentium esse. Propert. l. iii. 'Spesque Timorque animos versat utroque modo.' Cum spe igitur timebant, et cum timore sperabant. *Servius* in Schedis Fuld. notat, esse qui putent commodius distinguere: *socios s. requirunt Spemque metumque inter; du-*

hii ac u. Item acū positum pro utrumque. Taubmannus.

223 *Exaudire vocatos*] Aut subaudi-mus deos, et quasi conquestio est, quod non flectuntur precibus. Aut quod illi mortui sint: aut a pereuntibus vocatos, non exaudire. Aut certe hoc dicit: non solum perisse eos, sed nec sepulcrum habere, ad quam ve-centur. Novimus enim quod mortuorum umbræ ad sepulchra vocabantur, utest, 'Manesque vocabat Hectorum ad tumulum.' Et est figura, ab eo quod præcedit, id quod sequitur, quia post facta sepulchra Manes vocantur: ut in tertio, 'Animamque sepulcro cœdimus, et magna supremum voce eiemus.' Post nomen enim defuncti tertio vocatum, dicebatur, Vale, vale, vale: aut certe in ea parte sitos, ut nec vocati exaudiant, quia fuit et aliis mos, ut eos qui in aliena terra peris-sent vocarent, ut est, 'Et magna Manes ter voce vocavi.' *Servius*.

Nec jam exaudire v.] Homer. *Od.* ἄρα μοι προτέρω γῆρας κλον ἀμφέλισσαι, ἤρις τινα τῶν δαυλῶν ἐτάραν τρίς ἑκαστον αἰῶνας. Tzetzes in Hist. τὸ πρότερον τοὺς στήσαντας ἐς γῆν τὴν ἑλλοτρίαν ἀποδημιούσας οἱ αὐτῶν τρισάκις ἀνέκλινον, ὡς ὁμηρος εἰδὼς βίβλη τῆς ὀδυσ-sείας, τοῦτο δ' ἔβρων, ὡς μήνηρες τυ-χάνοντες φιλίας, καὶ ὡς εἰ ἀπελείφθῃ τις, πρὸς τὴν φωνὴν συνδράμει φιλίας. Unde et l. xii. 'magna ter voce vocavi.' Alludit autem ad morem antiquum, quo supremis exequiis mortui conclama-batur. Propert. l. i. 'Illa meum extremo clamasset pulvere nomen:' et Maro de Misenō vi. 'dixitque novissima verba:' et Terent. 'Desine: jam conclamatum est.' *Gormanus*.

Exaudire vocatos] Expolitio. Nam, *pau extrema*; et *non exaudire vocatum*, est mortuum esse: vivis enim sensus audiendi est, non mortuis. Sumptum ex antiquorum consuetudine, qua quos desiderabant et amiserant, ante-quam diacerent, sæpius vocare soliti erant: de quo accuratius in *Æn.*

iii. dicetur. Vide *Adag. Hyllus* ta-clamare, et Interpret. ad id Terent. 'Desine: jam conclamatum est.' Quia et *Vocare* habebatur pro sepu-ltura in mortuis. Anson. *Epig. xiii.* de Delphobo: 'Nec tumulum ipse habeo, nisi quem mihi voce vocantis Et pius *Æneam* et *Maro* composuit.' Atque hæc sententia est hujus testi, teste *Corrado* et *Turnebo*, xviii. 82. et xxvi. 28. posthabito *Servii* com-mento, atque eorum etiam, qui hic interitum corporis et animi significari putant. *Taubmann*.

Exaudire voc.] Idem quod simplex *audire*, hoc compositum significat, quod pluribus probat *Card.* de serm. Latin. *Emmenes*.

224 *Præcipue pius*] Præter omnes quasi pius. *Servius*.

Præcipue pius Æneas] Ex hoc loco lineas suas Val. Arg. v. 'Præcipue *Ænoidem* varios incerta per æstus Mens rapit, vadantem curis, ac multa novantem.' *Corda*.

Præcipue pius Æneas] In heroicis enim maturis *στυργαλάντες* expressiores. *Soccus* autem gemit, propter socios, ne animis frangerentur Principe per-territis: itaque prius dixit, 'premit altum corde dolorem.' Usque adeo au-tem hoc epitheto insignivit summum *Æneam* Virgilius, ut *Pietatis* verbum in hoc Opere ad solum prope *Æneam* et ejus consanguineos spectet. *Ser-vius* Mas. *Fuldensis*: *Præcipue pius Æneas*, id est, præter omnes quasi pius. *Taubmann*.

Acrie] Fortis, alius velocis. *Quidam* *acrem*, in unamquamque rem vege-tum ac nimium tradunt. *Servius*.

Oronti] Pro *Orontis*. *Immitis* *Achil-li*. vitavit *ἑμμερόλεσσον*. *Idem*.

Oronti] *Servius* pro *Orontis* positum ait: nempe ad cacophoniam decli-nandam. *Orontis* tamen habetur in antiquis aliquot exemplaribus: sed omnino suavior est lectio *Serviana*. *Scalpator* *Carisius* declinat *Orontes*, *Oronta*, ut *Ashatus*, *Ashata*. Apud

Quædam enim 'Οπίσθεν, ut 'Αγδρεν: easde nudaſis incurſivum ait in am deſinere, ſi rectas. Oronta Latine reformetur: niſi vero reformetur, Oron- tas poſſe non dicere, ut Virgilius, 'Eſidumque vehebat Orontem,' ut etiam, 'Præmittit Achatem.' Plerius.

226 Nunc Amyc] In quinta hujus meminit: nam Amycus et Lycus cum Oronte videntur perſiſſe. Servius.

Serum] Propter ſocios, ut ſupra: 'Spem vultu ſimulat.' Idem.

Serum] Nam ſpud alios, 'ſpem vultu ſimulat.' Donatus.

226 Fata Lyci] Augur ex miſio Æneæ erga Lycium amore. Nam cum Amyci canem diſceſet, amore victus, quæſi cum exclamatione, ſubdit: 'et crudelia ſecum Fata Lyci.' Et quamquam Poëta ipſe loquitur, ita tamen loquitur, ut Æneæ perſonam indutus eſſe videatur. Lyci autem pro Lyciæ, amatori Priæ. Tullianum.

Fortemque Gyn, forti. &c.] Ut merito requirantur ac deſiderentur. Servius.

227 Et jam ſcis erat] Vel opularum, vel famis, vel malorum. Ex quo Jupiter in celo ita conſtitit, ut Lybiam ſuſpicaret; vel certe ſine fabularum, vel diæ: ſequitur namque paulo poſt, 'Æneæ per noctem plurima volvem.' Et ſciendum eſt Virgilium non ſemper dicere ortum vel occaſum diæ, ſed aut intellectui relinquere, ut hoc loco; aut negotiis tempora ſignificare: eſt autem poëtiæ καλλωπερία, non omnia exprimere: unde ait Horatius in arte poëtica, 'Nec verbum verbo curabis reddere fidus Interpres.' Quamvis plerique de translatione Græcitatæ hoc aſſerant dictam. Homerus ſane iſta continens, tempora univerſa deſcribit. Idem.

Pinis] Epularum, vel fabularum, vel laciæ. Donatus.

Et jam ſcis erat] Alium autem διγγυς de cura Jovis κα' ἐκρωδῖας intererit Poëta: ut commodius ad Cæſarum, populique Romani laudes,

ac hitoriam poſſit exapariſi. Tull.

Jupiter æthere ſummo] Eoſtem miſiam iſtam ſecundum mathēſin vide- tur ordinare Virgilius. Nam Jupiter in altitudine ſua, poſitus cum Venere, ſignificatur, quod per mulierem aliquam felicitas poſſit evenire. Ergo quoniam Æneæ in partem regni ad- mittitur a Didone per occaſionem conjugii; ideirco hæc Poëta præmiſit. Sane et illud animadvertendum, quod perſiſſime dixit, triſtiorẽ Venerẽm fuiſſe cum Jove; ex quo ſignificat, exitum uxoriſ infelicem ſaturam: nam ſe utique Dido interemit. Quod autem Mercurium facit, a Jove deſcenden- tem, ad occaſum deſcendere, id eſt, ad ima terrarum: oſtendit amicitias quidem fore, ſed minime diuturno tempore permanere. Illud etiam Ma- thematici dicunt, Venere, in Virgine poſita, miſericordem feminam naſci; atque ideo Virgilius fingit in habitu virginis venatricis, Venerẽm occur- riſſe filio: quod et miſericordem poſtea reginam probavit Æneæ, et in venatione cum ea permiſtus eſt. Sum- mo: qui ſummus eſt; et proprium et perpetuum ætheri Epitheton dedit, quia omnibus ſuperior eſt. Servius.

Cum Jupiter æthere ſummo] Locum hunc illuſtrabis his, quæ dicam l. x. ad illud, 'terras unde arduus omnes,' &c. Notanda conſecutio verborum, jam, cum. Salluſt. Jugurth. 'Jamque paulum a fuga aberant, cum,' &c. Cæſar. Bel. Gall. vi. 'jamque—bidui via aberant, cum,' &c. Cæſar.

228 Deſpiciens] Deorſum aſpiciens, ſicut ſuſpiciens, auſum aſpiciens. No- tandum ſane quia ſi diſpiciens dixerim, diligenter inquirens ſignificamus, ſicut deduco et diduco. Nam deduco eſt proſequor: diduco vero, divido. Servius.

Deſpiciens] Jupiter ex alto actus hominum conſiderabat, Venus autem, arrepta occaſione, eum alloquitur. Donatus.

Vetivolum] Duas res ſignificat, et

quod velis volatur, ut hoc loco: et quod velis volat, ut Ennius, 'Naves velivolas:' qui et proprie dixit. Et est reciproca metaphora navium et avium. Legimus enim, 'Et velorum pandimus alas:' et contra de apibus, 'Nare per æstatem liquidam:' quum natatus navium sit, alæ vero avium. Et sciendum est, esse reciprocas translationes et partis unius. *Servius.*

Velivolum mare] *Lucret.* l. v. 'Tum mare velivolum florebat navibu' pandis.' Ita ibidem *Æn.* iii. 'pelagoque volamus.' Ita *Remigium alarum*, *Mercurii volantis* et *Dædali* dixit, l. i. et vi. *Lucret.* l. vi. utrumque conjunxit, 'cum advenere volantes Remigii oblitæ pennarum vela remittunt.' Vide *Notas* *Æn.* x. 265. *Taubmann.*

Velivolum] Non novum est Epitheton, sed vetustioribus quoque in usu fuit *velivolum* *Livio*, *Ennio* et aliis, ut *Macrob.* *Saturn.* vi. 5. *Emmeness.*

Jacentis] Aut in longum expositas, aut proprium epitheton est terrarum: nam cum cætera elementa mobilia sunt, sola terra stabilis est, unde et bruta dicitur: alibi, 'tantum campo jacet.' *Servius.*

Terrasque jacentis] Porrectas, patientes, vel, quod equidem probo, infra positos, non ut, 'cubantis Usticæ,' apud *Horat.* od. i. 17.; id enim supinum, acclivem, depressum significat. Nec temere huc refertur illud *Venusini*, quod est od. iii. 4. 'Qui terram inertem, qui mare temperat:' ad quem locum veteres interpretes terram volunt dici jacentem. Sed idem fere notavit *Servius.* *Emmeness.*

229 *Latos populos*] Quum *populos* numero plurali dicimus, urbes significamus: quum vero *populum*, unius multitudinem civitatis intelligimus. *Servius.*

Sic] Quid est sic? Id est, ut ista conspiceret. *Idem.*

Vertice cæli] Simpliciter videtur mihi capiendus *Poëta*, et ad *Homærum* contendisse, qui aliquoties, et

κορυφῇ Ὀλύμπου, et *Illad.* l. Æd. ἀπὸ σπῆρας Ὀλύμπου. Si placet tamen, vide *Cælium* l. 12. *Cæda.*

Vertice cæli] Hujus verticis (qui est eminentissimus cæli locus) descriptionem vide apud *Ovid.* *Met.* ii. 308. 'summam petit ardens arcem; Unde solet latis nubes inducere terras, Unde movet tonitrus, vibrataque fulmina jactat.' Græci appellant πῶς Ὀλύμπου, quod male de summitate vel ἀπὸ τοῦ ἀκρογωνίου τοῦ ὀπίσθου dicitur in *Homæro*, docet *Christoph. Rufus.* *Emmen.*

230 *Et Libya deficit lumina regnis*] *Proœconomia*, id est, dispositio carminis. Vitæ perabile enim fuerat, al ex abrupto transitum faceret, quod non fecit: 'Atque ea diversa penitus dum parte geruntur:' quæ res tamen excusatur uno sermone. Atque ea, id est, eo tempore, quod solum est interpositum. Nunc vero bene transit, quod inducit *Jovem*, de rebus humana cogitantem, et *Africam* respicientem, ad quam venire *Trojani*. Unde honestus color est, ut *Venus* adeat *Jovem*, timens, ne *Romana* facta *Carthagini* concedat: felix enim eventus sequitur loca, quæ respexerit *Juppiter*: unde in secundo ait, 'Aspice nos; hoc tantum.' Et alibi, 'Atque oculos *Ratu-lorum* rejicit arvis:' ubi erat futura victoria. *Servius.*

231 *Talis*] De rebus humana. *Id.* *Jactantem pectore curas*] Nunc secundum *Stoicos* loquitur, qui deos dicunt humana curare: interdum secundum *Epionreos*, poetica utens licentia. *Idem.*

Pectore] Bene, nam hic curarum locus. Ita de *Didone*, 'tacitum vivit sub pectore valnus,' et de *Janone* supra, 'æternum servans sub pectore vulnus.' Noti illi versus, 'curamve levasso Quæ nunc te coquit, et versat sub pectore fixa.' *Catullus*: 'Spino-sas *Erycina* serens in pectore curas,' *Plautus* *Captiv.* 'Quanto in pectore hanc rem meo magis voluto,' *Luca-*

mus l. 1. 'Utque ducem varias vol-
ventem pectore curas Conspexit.'
Iactam in eodem libro, 'et tacito
multos volunt in pectore questus.'
Senecæ in *Edip.* animus placuit, 'Ca-
ras revolvit animas, et repetit metus.'
Jovem ita cogitantem Seneca descri-
bit *epist.* ix. loquens de ipso Jove,
'acquiescit sibi, cogitationibus suis
traditus,' utpote sapiens, nam de
hoc statim, 'in se reconditur, secum
est.' *Cerda.*

232 *Tristior*] Comparativum po-
nit pro positivo. Sic Sallust. 'Ip-
sum mare Ponticum dulcius, quam
cætera.' An modo tristior; cum et
ante propter Æneam soleret tristis
esse, tristior nunc Venus diceretur:
Servius.

Tristior] Quam antea. *Donatus.*

Tristior] Ne puta poni hic nomen
comparans pro positivo, quod bene
advertunt Nasc. Corr. et Jul. Scal.
de casu. ling. Latin. sed indicat af-
fectum Veneris, quæ tristior esset,
quam alias soleret. Observant quo-
que Corr. et Germ. illam Deam
tristem induci, quæ passim ab Home-
ro dicitur *φολομένης*, ut, quod vult,
impetret. Sic *Æn.* v. 'Tutatur favor
Euryalum, lacrimæque decoræ:' hic
enim habitus pulchritudinem concil-
liat: inde in xii. Lavinia inducitur,
'flagrantes perfusa genas.' *Cerda.*

Tristior, et lacrimis] Affectus habitu
prodire solet. Vide apud Macro-
b. iv. 1. : *Hartung.*

Lacrimis] Ille est maximus dolor,
qui ante vocis exortum, lacrimis
precedentibus, nunciatur. *Donatus.*

Oculos suffusa nitentis] Nitidos o-
culos lacrimis perfusos habens. Et
est figura, quæ fit, quotiens partici-
pio præteritum temporis a passivo,
jungitur casum accusativum; ut,
Dejectus animum, mæsta vultum. Di-
cendo autem *Nitentis*, expressit nimi-
am etiam in lacrimis pulchritudi-
nem; sicut de Euryalo, 'lacrimæ-
que decoræ.' *Servius.*

233 *O qui res hominumque, &c.]*
Graviter coepit. Non enim ait, O ge-
nitor: et est tota orationis intentio, in-
juste vexari a Junone Trojanos. *Id.*

O qui res hominumque, &c.] Res
plena subtili arte, ubi non personarum
solum, sed rerum habetur ratio.
Loquitur Venus ad Jovem: si privata
filia, ad patrem: si publica, inferior
dea apud summum deorum. Vicit
autem, quod publicum fuit. Conci-
tat subtilem invidiam: quod Juppi-
ter, cujus sit juste curare, quid dii,
quid homines agant, omiserit verum
in Æneam judicium, et innoxium tot
tormentis dissimulans vexari sinat.
Præponitur ergo publica persona et
subnectitur privata. Apud enim pa-
trem non potuit conqueri de diis, sed
apud deorum regem. Diis autem
applicavit, *æternis regis imperiis*:
et hominibus, *fulmine terras*. *Donatus.*

O qui res hominumque] De hac ora-
tione Veneris, Macro- b. vi. 2. Sump-
ta autem illi videtur ex Nævii primo
lib. belli Punici. *Hart.*

234 *Æternis regis imp.]* Hæc com-
memoratio potentiae Iovis, quasi ad
invidiam posita est; hoc est, qui
omne potes, contra te flecteris: et
superflue volunt quidam *Regis* ad
deos referri, *Terres* ad homines: ne-
scientes majoris esse potestatis; idem
posse circa deos, quod circa homi-
nes. *Servius.*

Æternis] Ergo non sunt contem-
nenda, veluti ea, quæ ad tempus sunt;
quasi dicat, non veniunt dii contra
fata. *Donatus.*

Et fulmine terras] Non sine causa
adjecit *Terres*. Est enim fulmen quod
terreat, est quod afflet, est quod pun-
iat, cujus rei late patet significatio.
Poëtarum autem consuetudo est, pro-
prio semper, cum Jovem nominarunt
et fulmen adjungere: ut, 'Audiat
hæc genitor qui fœdera fulmine san-
cit.' Et ante, 'Genitor, cum fulmine
torques.' *Servius.*

Fulmine terras] Dicam de hoc *Æn.*

VIR. ad illud, 'fulgures nunc terrificos.' *Corda.*

235 Quid] Prota innocentia Trojanorum, quaerit nomen delicti, quo non invento, constat eos immeritos pati. *Donatus.*

Maus] Subaudi filium, quasi per me tibi conjunctus, et sic subaudia filium, ut *Ajaci Oilci.* *Servius.*

Æneas] Speciale ponit nomen, atque inde transit ad genus. *Donatus.*

Quid meus *Æneas*] Similis locus Tullii pro Milone: 'Quodnam concepi tantum scelus? aut quod in me tantum facinus admisi, iudices, cum illa indicia communis exitii indagavi, pateteci, protulni, extinxi?' Similis Fabii declamatione 279. 'Quid igitur hæc ætas committere potuit, tanta animadversione dignum?' *Corda.*

In te] Modo contra te: alibi pro significat: ut, 'quietam Accipit in Teucros animum,' id est, pro Teucris. *Servius.*

In te] Regem deorum et hominum, qui omnia habes in potestate, et avam eam promissorem novi Imperii: quem omnes dii suspiciunt, et homines, fulmine territi, venerantur. *Donatus.*

Tantum] Bis repete: quid tantum *Æneas*, et quid tantum *Troës*? Tam magnum, tam immane. *Idem.*

236 Quid *Troës potuere*?] Hoc est, Qui Grajis pares non fuerunt, in te aliquid possunt? Et est Argumentum ab impossibili: ut alibi, 'Non ea vis animo:' et est validius, quam a voluntate: plus enim est, non posse, quam molle. *Servius.*

Troës] Nominativus erit *Troes*. Et hæc breviter scienda regula est, quia omnia monosyllaba Græca, quæ in Latinum sermonem transeunt, tertiæ declinationis sunt, et tam Latine, quam Græce declinari possunt: ut *Troes Trois* et *Troos*, *Pan Panis* et *Panos*: ut, 'Arcadici dictum Panos de more Lycæi.' *Servius.*

237 Cunctus] Ad id redigitur, ut

nec alibi stare, nec in Italiam venire possit. Ergo restat, ut in fluctibus semper exagitetur. *Donatus.*

Ob Italiam] Ne ad Italiam perveniant, toto orbe polluantur. Atqui in Africa sunt: sed si diligenter requiratur, etiam inde polluantur: ait enim, 'Hospitio prohibemur arenæ.' Sane multi, *Ob Italiam*, juxta Italiam antiquo more dictum accipiunt: ut sit, Pars orbis clauditur, quæ circa Italiam est: ob enim veteres pro *juato* ponebant. Plautus in *Militæ*: 'Nunc scio mihi ob oculos caliginem obstetisse;' potest etiam ob, ante intelligi, aut ob, propter. *Terentius*: 'Quodnam ob factum:' aut ob, circum, ut 'Turni se pestis ob era,' quasi circa Italiam errent, et in eam pervenire non possint: significat ob et contra, ut, obstat et obloquitur. *Servius.*

238 Certe hinc Romanos] Atqui nusquam hoc legimus, sed per silentium intelligimus, ut superius de *Innone*, audierat. *Idem.*

Olim fore] Aut olim fore, et futuri temporis est; aut olim pollicitus. *Id.*

Volentibus] Volentibus. Et est participium pro nomine. *Volens* enim est, qui voluit: volentibus autem qui voluit. Anni autem volvantur, non volvant: ut est, 'Atque in se sua per vestigia volvitur annus.' Ad quod deficit lingua Latina participio præsentis passivo, præsens activum positum volunt; ut, volentibus pluviae, et aliqua quædam legumen: quæ quæsetur. *Idem.*

Volentibus annis] Ut Hom. *Ilind. B. ἀννός ἐστι περιπλέον ἀννός* item in Catal. *περιπλέον ἀννών.* *Lucret. l. v.* 'Melitæque per caelum solis volventia lustra:' et Hom. *περιπλέον ἀννών.* *Arat. περιπλέον ἀννών*, et *ἀννών.* *Germanus.*

Volentibus annis] Id est, annis volentibus, ἀλλαντύνει. Anni enim ann sunt volventes, sed volubiles: volvantur, non volvant: ut, 'Atque in se sua per vestigia volvitur annus.'

Turnabus XXX. 10. *Volens*, inquit, Perpeusionis significatu positum est, non inoleganter. Hom. περιποιέμενος θυμῶν: et Aratus, περιποιέμενος θυμῶν. Ita Georg. I. 'Tardaque Elocum: matris volventia plaustra:' valet enim, quæ volvuntur: vel, quæ se volvunt. Sic et *Volendus*, quod Grammaticis Futuri est Temporis, in Præterito usurpatum reperitur Æm. IX. 7. 'volvenda dies en attulit ultro,' id est, voluta. Lucret. I. VI. 'Glauc etiam longo cursu volvenda liquescit.' Quamquam hæc præsentis temporis et passivæ indolis dicat Linacer. *Teucriana*.

Volentibus annis] Diligentissime congemit hujus structuræ exempla, Activa nempe passive sumta, Vechnerus Hellenol. I. 12. *Volentibus annis*, Sanct. in Minerv. p. 53. pro *volentibus annis* interpretatur. *Emmen*.

289 *Fove*] Futures esse. Et est de verbis defectivis. *Servius*.

Revocato] Dicendo *Revocato*, ostendit Italiam, unde Dardanus fuerat. *Idem*.

A sanguine Teucri] Teucrum pro Dardano posuit. Dardanus enim de Italia profectus est; Teucer de Creta. Et hic usurpavit quia solent poëtæ nomina de vicinis provinciis, vel personis usurpare: ut, 'Domitius Pollucis habenis Cyllarus,' quum Castor equorum domitor fuerit. Item, 'Et manibus Progne pectus signata crucentum,' pro Philomela. Item Didonem dicit Sideniam, quum sit Tyria, a loci vicinitate. Item, 'Quid tequar aut Scilham Nisi?' quum Phœrei fuerit. Et sciendum inter fabulam et argumentum, hoc est, historiam, hoc interesse: quod fabula est dicta res contra naturam, sive facta, sive non facta, ut de Pasiphaë. Historia est quicquid secundum naturam dicitur, sive factum, sive non factum; ut de Phœdra. *Idem*.

Revocato a sanguine Teucri] In Mediceo codice, et aliquot aliis antiquis

absque præpositiva particula legitur, *revocato sanguine*. *Pierius*.

Revocato a sanguine Teucri] Locum hunc præclare excusavit Corradus. *Revocatus sanguis* est, renovatus, instauratus, ad eam modum, quo Cicerō diceret, a morte ad vitam, a desperatione ad spem revocare. Pergit Corradus, (adduco enim quia necessarius) Poëta cum de Teucro et Dardano loquitur, ita solet distinguere, ut Teucrum generis Trojani, Dardanum urbis Trojane auctorem nominet. In VIII. 'Dardanus Iliacæ primus pater urbis, et auctor.' In VI. 'Hic genus antiquum Teucri pulcherrima proles.' Mox subjicit, Ilium, Assaracum; et absolvit 'et Trojæ Dardanus auctor.' Ad hunc modum et alii. Lycophronis interpres: βασιλευς Τρώων, ἀπ' οὗ καὶ Τρώων οἱ ἥρωες: *Regnavit Teucrus, a quo Teucri heredes*. De Dardano vero Homer. II. XX. ἄριστος Δαρδανίης: *edificavit Dardaniam*. Hinc est ut toties Poëta dicat sanguinem Teucri, nunquam Dardani. Prius enim Teucrus in ea loca venit, ubi deinde fuit Troja: mox Dardanus, qui Teucri vel sororem, vel filiam (diverse sentiant auctores) duxit, et Trojam condidit: cum ante illum Teucri habitarent vallibus imis. Quæ hic dicimus, necessaria sunt ad librum III. sed hic omitti non debuorunt, ne cui imponat Servius, qui ait positum hoc loco Teucrum pro Dardano. *Carda*.

240 *Omni ditior*] Melius *Omni*, quam *Omnis*: ut significet omni potestate, pace, legibus, bello. *Servius*.

241 *Pollicitus*] Pollicemur sponte, rogati promittimus. *Idem*.

Pollicitus] Convenit ex veteris promissi, imo pollicitationis fide. Turpe enim est decedere de fide, turpissimum cuivis mutare sententiam. Quid ergo tanto deo, præsertim ubi filium nepotisque vertatur incommodum? *Donatus*.

Quæ te, genitor, sententia vertis] Quæ, pro *cujus*, aut *qualis*; et versando

agit Venus. Nec enim conveniebat, ut aperte contra uxorem ageret apud maritum: unde et similiter respondet Iupiter, 'Neque me sententia vertit.' *Servius*.

Quæ sententia? Quasi dicat, Quis te potior est, qui te possit vertere? Hoc equidem dissimulandum est damnum, si quid amissum est, alterius commodi ratione pensatur. Unde *compensatio* dicitur, veluti si in altera lance damno posito, in altera commodum par aut majus ponatur. *Donatus*.

Quæ te, genitor, sententia vertit? Aliquid habet hæc oratio junctum cum oratione Agamemnonis, l. II. ubi hic dux Jovem inconstantie arguit. *Adi. Cerda*.

Quæ te, genitor? Venus, Jovis filia, post Regis nomen, ponit jam *Patriæ*: ut significet, illum publicam privatamque personam retinentem, non debere aliqua perfidie permutatione transduci. Admodum verecunde tamen patrem arguit inconstantie: nec conveniebat, ut aperte contra uxorem ageret apud maritum. *Æn. x.* 'Cælicolæ magni, quianam sententia vobis Versa retro?' *Taubmann*.

242 *Hoc*] Hac re, propter hoc, quod sciret *Æneæ* socios imperaturos. *Servius*.

Occasum Trojæ] Ostendit rem maximam perisse. *Causa* enim parvæ rei est, vel personæ inferioris: *Occasus* divinæ rei, vel personæ superioris. Nam solem lunamque occidere, et viros præclaros occidisse dicimus. *Donatus*.

243 *Fatis contraria fata*] Utrum fati bonis in præsentibus. *Servius*.

Rependens] Compensans. Et est translatio a pecunia. *Idem*.

Rependens] Comparans et exæquans mala fata bonis. *Donatus*.

Rependens] Tractum volunt a veteri sæculo, in quo cum pecunia signata non esset, quæ numeraretur solvereturque, rude aurum appendi solebat. *Ovidius* in *epist.* inde etiam traxit

sermonem, 'Ingenio formæ damna rependo meæ.' *Cerda*.

Fatis contraria fata rependens] Id est, comparans et exæquans mala fata contrariis: *Contrariis* vero non quasi adversis dixit, sed contra mala futuris, hoc est, bonis. Ut enim ex priori fato, Trojæ nimirum excidio, dolorem capiebat Venus; ita vicissim luctabatur, in fati quoque esse, ut Trojanorum reliquæ in Italia regnum instarent, totique Orbi terrarum dominentur. Metaphora sumpta est a lance momentanea, in qua res appendebatur: ubi quod præponderabat, id *contra esse*, id est, *avertitur*, dicebant vetères. Inde *res contrarium*, vocabant res grave: scilicet *avertitur*. Et hinc etiam formula illa loquendi, *venire contra aurum*, id est, magno: et, *contra aurum*, vel, *aurum contra non aurum esse*: ut, *Amicus auro contra non aurus est*, &c. De quæ *Scalig.* in *Conjectan.* *Taubmann*.

Fatis contraria fata rependens] Eadem videtur locutio *Æn. iv.* 688. 'Litora litoribus contraria, fluctibus undas Imprecor, arma armis.' *Lucan. i.* 8. 'pila minantia pilis.' sic *Sil. Ital. l. xii.* 'Ætne fati certantia saxa:' ubi *Dausquius* legit, 'saxis certantia saxa.' Vel 'fatis certantia fata.' *Emmenens*.

244 *Eadem*] Similis qualis ab initio fuit: ut ostendat nec longitudinem temporis prodere Trojanis. *Servius*.

Nunc eadem] Id est, non solum non inveniunt bona, sed manent mala. *Donatus*.

Nunc eadem fortuna vires tot omnibus actas Ins.] 'Aliud ex alio malum,' ut *Comicus E. v.* 5. 17. nam *P. Syro* teste, 'fortuna obesse nulli contenta est semel.' Quod in *Ænea* discere est, 'quem plurimis ærumnis edomitum' (verbis utor *Apuleji Met. vii.*) 'fortuna sæva novis cruciatibus tradit: quam sævissimam fortunam, per tot regiones fugiens, effugere non potuit vir sanctissimus.' *Justinus*

ergo querelis indulget mater; sed excurrit oratio. *Emmeneses.*

245 *Finem*] Ac si diceret, Non regnum requirimus, sed finem laborum. *Servius.*

Quem das finem] Qui Jupiter potest postulata complere, et potuit efficere, ne aliquando occiderent. Potest et sic intelligi, Quem das finem, id est, quando Trojani venient in Italiam, aut quando carebunt his malis? *Donatus.*

Quem das finem, rex magne, laborum] Expressus fortasse Euripides in *Alcestid.* Ἰδὲ Ζεῦ, τίς ἔν τῶς τόπος κακῶν Γένεσσι, καὶ λῶσι τόχας; *Io Jupiter, quæ ratio erit avertendi mali, Quæ repulsio fortuna?* *Cerda.*

Quem das finem, rex magne, laborum] Pro eo Horat. *Epođ.* xvii. 'Quæ finis? ant quod me manet stipendium?' Ad quem locum videndus Turneb. xxx. 27. Quamvis Horat. *quæ finis*, Maroni placuit *quem finem* dicere, quod suavius sonat teste Gellio xiii. 19. *laborum*, id est, miseriarum. noster i. 601. 'O sola infandos Trojæ miserrata labores!' Sil. Italicus: 'tormentis finem metamque orare laborum.' Ovid. *Met.* l. iv. 'dum prima retractant Fata domus, releguntque suos sermone labores.' Apulejus *Met.* l. xi. 'sit satis laborum.' ubi plura *Præcius. Emmenese.*

246 *Antenor potuit*] Capto Ilip Menelaas memor se et Ulyxen, beneficio Antenoris servatos, cum repetentes Helenam ab eo essent suscepti, ac pene a Paride aliisque juvenibus interempti essent; parem gratiam reddens inviolatum dimisit; qui cum uxore Theano et filiis Helicaone et Polidamante, ceterisque sociis in Illyricum pervenit, et bello exceptus ab *Eugeneis et rege Veleo*, victor urbem Patavium condidit: id enim responsi acceperat, eo loco condere urbem, quo sagittis avem petisset, ideo ex avis petitiæ auspicio, *Patavium* nominatum. Hi autem duo Trojam pro-

Delph. et Var. Clas.

didisse dicuntur secundum Livium: quod et Virgilius per transitum tangit, 'Se quoque principibus permixtum agnovit Achivia.' Non sine causa Antenoris posuit exemplum, quum multi evaserint Trojanorum periculum: ut Capys, qui Campaniam tenuit; Helenus, qui Macedoniam; ut alii, qui Sardiniam secundum Sallustium: sed propter hoc ne forte illud occurreret, jure hunc vexari, tanquam proditorem patriæ; elegit ergo similem personam: et excusat Horat. dicens, 'Ardentem sine fraude Trojam:' hoc est, sine proditione, quæ quidem excusatio non vacat, nemo enim excusat nisi rem plenam suspicionis. Sisenna tamen dicit solam Antenorem prodidisse: quem si velimus sequi, angemus exemplum: si regnat proditor, cur pius vagatur? Antenor autem ob hoc creditur Græcis patriam prodidisse, quia sicut superius dictum est, et auctor reddendæ Helenæ, et legatos ob hoc venientes suscipiebat, et Ulyxem mendici habitu agnitum, non prodidit. *Servius.*

Antenor] Sunt qui Antenorem faciant proditorem Trojanæ arbis. In his Dictys l. v. qui ait, jussu Priami ivisse ad Græcos cum mandato belli deponendi, illum tamen de prodenda patria cum illis consilium iniisse: et enarrator Lycophronis: nam huic dat accensam lucernam ad vocandos Danaos, et reclusionem equi lignei. Enarratoris verba: Ἀντήνωρ δὲ φανὼν ἀνέπτει τοῖς Ἑλλήσι, καὶ τὰ ἐκτοράστρια τοῦ ἱπποφύργου. Sunt qui illum liberent ab hoc crimine, dicantque fuisse virum vitæ sanctitate, et morum gravitate notum. Inclinat in hanc partem Virgilius, qui *elapsum* ait, quo fuga innuitur, non pactum. Livius tantum ait, fuisse illum una cum Ænea auctorem pacis et reddendæ Helenæ. *Cerda.*

Potuit] Plus est quod dixit *potuit*, non meruit. *Servius.*

Potuit] G. Canterus, Nov. Lect. ii.

Virg.

7 E

2. notat, veteres eleganti periphrasi dixisse, *Potuisse* quam *dicere*, vel *facere* aliquid; pro *dixisse*, vel *facisse*: ut hic, *Antenor potuit sinus penetrare*, pro, penetravit. Ita Æn. vii. 'nil linquere inansum Quæ potui infelix,' id est, nihil inansum reliqui. Æn. xvi. Turnus, 'miseri te si qua parentis Tangere cura potest,' id est, tangit. Propert. l. iii. 'Et de me poterat quilibet esse loquax,' id est, loquebatur. Horat. in Arte: 'Quid superat? poterat dixisse,' &c. Omnes Poëtæ, et inprimis Ovidius plenus est talium. *Taubmann*.

Antenor potuit] Comparatione a minore ad majus, exaggerat mœrorem: Antenor ergo alienus a necessitudine tua, homo humilis et depressus, manus hostium potuit effugere. *Donatus*.

Elaeius] Invidiose noluist dicere *dimissus*, sed *elapsus*. *Servius*.

Achivis] Ab Achæo Jovis et Pithiæ filio. *Idem*.

247 *Illyricos penetrare sinus*] Antenor non Illyricum, non Liburniam, sed Venetiam tenuit: ideo autem Virgilius dicit, *Illyricos sinus*, quod inde venit quidam Henetus rex, qui Venetiam tenuit; a cujus nomine Henetiam dictam, posterius Venetiam nominaverunt. *Idem*.

Illyricos penetrare] Voluit demonstrare difficultatem perveniendi, et ad hostiles partes penetrandi, quæ omnia facit, dictis posterius annexis. *Penetrare* enim est penitus intrare, et *sinus* sunt recessus terrarum penitus remotarum, quibus clausis non potuisset evadere, si pericula extitissent. Et miro verbo usa est, *transire*, quod est sine molestia vel impedimento quovis pervenire. Et quia fontem superare, difficultatem non demonstrat, addit: *Unde per ora novem*, &c. ut commemoret tantæ illum fontem virtutis non esse, ut per novem illius ora tutus transierit. *Donatus*.

Illyricos penetrare sinus] Mare Adriaticum, unum est mare: sed ob

diversa promontoria, in plures distribuitur sinus. Unde liquet, cur Poëtæ sinus dixerit, non *sinum*. Hodie ea loca Dalmatiam, Croatiam et Carinthiam indigitant. Hos, inquit, sinus, et hæc regna penitus intravit, et quidem tutus, nec tantillum mali perpeusus a populis, longe ferocissimis. Quin et immanem illum Timavum, unde per novem ostia, ingenti cum murmure vicini montis mare it pro ruptum atque effusum, sine molestia et impedimento transiit: hoc enim est *superare*. Hunc autem Timavum alii septem, alii octo, alii novem ostiis in pelagus effundi tradiderunt. Quidam putant, *Novem* hic non numerum, sed vehementiam significare, et usu prisco, pro quavis multitudine usurari, ut in Æn. vi. 'novies Styx interfusa coercet,' et apud Horat. 'nonnumque prematur in antrum.' Martial. epigr. viii. 28. *Timavum dixit multifidum*. Joach. Vadianus, testis oculatus, adfirmat, nusquam ullum Timavum extare hodie præter obscurum rivalum, et eum quidem pedibus pervium. Videatur et Gabr. Fallopius, de Therm. aq. et Metall. et Cæl. Rhodig. xii. 8. et Jo. Candidus Utinens. in Comment. rerum Foro-Julienensium, &c. *Taubmann*.

Antenor potuit, &c. *Illyricos penetrare sinus*, &c.] De Antenore, qui Venetorum conditor est, et Patavii, ut va. 247. Justinus xx. 1. 'Venetos, quos incolæ nuperi maris videmus, capta et expugnata Troja, Antenore duce, misit.' Hunc Ovid. Fast. iv. 75. suasorem pacis appellat, 'Adjice Trojanæ suasorem Antenora pacis.' et Epist. Heroid. v. 95. 'Quid gravis Antenor, Priamus quid suadeat ipse.' De hoc Homer. Iliad. f. 203. quod fuerit *πεννυπτος*, qui hospitio Ulyssæm recepit legatum, et Trojanis auctor fuit reddendæ Helenæ, eodem teste Iliad. H. 348. *Emmeness*.

Tutus] Ideo tutus, quia Rhetii Vinideli ipsi sunt Liburni, sevisissimi ad-

modum populi, contra quos missus est Drusus. Hi autem ab Amazonibus originem ducunt, ut etiam Horatius dicit, 'quibus Mos unde deductus, per omne Tempus Amazonia securi Dextras obarmet, querere distuli.' Hoc ergo nunc ad augmentum pertinet, quod tutas etiam inter sævos populos erat. *Servius*.

248 *Liburnorum*] Sunt hi inter Istriam et Dalmatiam. Vide Plinium III. 22. Strabonem I. VII. alioa. *Corda*.

Fontem Timavi] Amant poëtæ rem unius sermonis circumlocutionibus dicere, ut pro Troja, dicant urbem Trojanam, pro Buthrotio, arcem Buthroti, sic et modo pro Timavo, ait fontem Timavi. Et paulo post, urbem Patavi, id est, Patavium. *Servius*.

Superare] Nauticus sermo. Lucilius: 'Promontorium remis superare Minervæ.' *Idem*.

249 *Unde per ora novem*] Multi septem esse dicunt: quod si incerta fides est, finitus est numerus pro infinito. *Idem*.

Unde per ora novem vasto cum mar. mont. It mare] Docuit Turnebus hic poëtam fluvium mare nominasse, ut Nicolaus in Theriac. ἤν ὁπὲ θρηάκου ποταμοῦ φέρονται, ἐν πάντων καλέουσι. Alibi Virgilius mare stagnum vocat, nimirum quod, ut Aristoteles docet, τὸ τῆς θαλάσσης ὅπου οὐ πορεύεται, ἀλλὰ στάσιμον sit, nec ullum mare moveatur per se et proprio motu, sed aut lunæ motu, aut terrarum angustia, aut fluviorum concursu, intervntu et conflatu. Vide Meteor. I. II. Ceterum Græce locutus est Maro, qui ora, ætia dixit, ut et Aristoteles Meteor. I. A. τοῦ Νεῖλου στάματα, his verbis: φαίνεται δ' ὅτι καὶ τὰ στάματα πάντα ἄλλῃ ὁδῷ τοῦ καυκάσου χειροπέδηται, καὶ οὐ τοῦ ποταμοῦ ὄντα. Timavus autem fluvius est juxta Aquilejam, novem nascentis capitibus, teste Pomponio, atque ostio sese in mare evolvens. Causam ejus incrementi et decre-

menti, fluxui et refluxui maris vicini Gabr. Falopius tribuit illudentis ad montem Timavo ipsi proximum, lib. de therm. aq. et metall. *Germanus*.

Vasto cum murmure montis] Tanta viexit in mare, ut etiam vicinus mons personet. Superius, 'Illi indignantes magno cum murmure montis Circum claustra fremunt.' *Servius*.

Vasto cum murmure montis] Ut fons solo vocabulo, revera sui abundantia in terris pelagi faciem ostenderet. Repete ergo, potuit hostis evadere, potuit penetrare: si ille potuit superare fontes Timavi. Hic, scilicet in regionibus hostilibus et per omnes difficultates. Ergo unum adverbium et pronomen grave pondus dolori adjecit. Ille minoris dignitatis, cur tantum felicitatis adeptus est, ut tutas transierit, tutas pervenerit, tutas urbem anis condiderit, tutas nomine Trojano vocitari indigenas fecerit, tutas arma Trojana, id est, victa, in eorum partibus fixerit? quos non constat victores fuisse. *Donatus*.

Per ora] Usque ad initium fontis, hoc est, usque ad montem: Timavus autem in Histria est, inter Aquileiam et Tergistum. *Servius*.

250 *Mare*] It quasi prorsumptum mare. Amat poëta rem historię carmini suo conjungere. Varro autem dicit hunc fluvium mare ab incolis nominari. *Idem*.

Prorsumptum] Aut idem effusum fluens. Et melius prorsumptum, quam praruptum. Bene autem definit, quid est largus fons, solum mare. *Idem*.

Prorsumptum] Notat Turnebus xxx. 19. *Prorumpit et Erumpit*, sæpe Nentrorum verborum significatione trita usurpari: Maronem tamen, *It mare prorsumptum* dixisse: ut Lucret. 'hinc prorumpitur in mare venti Vis.' Et Cic. ep. ad Atticum xvi. 3. 'Ne in me stomachum erumpant, cum sint tibi irati.' et Lucan. 'Exagitata foras erumpitur.' *Tambmann*.

Pelago] Aquarum abundantia. *Serv.*

Premis] Populatur, vastat. Sane multi, *It mare proruptum*, Et, *Pelago premit arva sonanti*, hoc intelligi volunt: quod tanta est in illis locis accessa, quæ dicitur maris, ut per ora Tlmavi, id est, usque ad initium fontis, mare ascendat: unde ait, *It mare proruptum et pelago premit arva*, id est, aqua maris premit arva, hoc est, litora vicina cooperiat. Constat autem et in illo loco accessa maris usque ad montem pervenire, et per omne litus Venetiarum mare certis horis et accedere per infinitum, et recedere. Tlmavus autem in Histria est, inter Aquilejam et Tergestum. *Idem.*

251 *Hic*] Pro illic. *Idem.*

Tamen] Id est, etiam in loco difficili. *Idem.*

Urbem Patavi] Hoc est Patavium: Patavium autem dictum, vel a Padi vicinitate: quasi Padavium: vel à τοῦ πάδα, quod, captato augurio, dicitur condita, vel quod avem telo petisse dicitur, et eo loco condidisse civitatem. Alii a palude Patina, quæ vicina civitati fuisse dicitur, Patavium dictam putant. Sane *Patavi* minorem nominativo genitivum fecit, cum genitivus nunquam pauciores syllabas nominativo suo habere debeat, *Patavium* enim *Patavii* facit. *Idem.*

Patavi] Variæ quidem fuere olim Grammaticorum sententiæ super ejus genitivi scriptione, qui declinationis secundæ ratione, in ï geminatum enuntiarı debet. Neque ipsos tantum Grammaticos diversa in hoc sentire: sed alias atque alias ætates modo simplicel, modo geminato scriptitasse comperio. Sane Priscianus ait veteres in hujusmodi genitivis, geminantibus ï, frequenter solitos alterum ex ïis subtrahere, Virgiliano hinc exemplo citato, 'Hic tamen ille urbem Patavi:' perinde ac illa etiam, 'Nec cura peculi,' neque non, 'Pauperis et tuguri.' Citat idem alibi per Synæresin, *Fata Lyci*, pro Lycil, et urbem

Patavi, pro Patavil. Sed enim quod Priscianus Poëtarum tantum innittit exemplis, multa veterum inscriptionum exempla commemorare possem, quibus appareat Oratores etiam eandem scriptionis rationem secutos esse *Pierius.*

Hic tamen ille urbem] In loco etiam difficili ille inferioris meriti homo, tutus civitatem Tencris condidit, et nomine Trojano indigenas vocitari fecit. Atque hoc est, quod Livius scribit in exordio l. i. 'In quem locum Antenor cum multitudine Venetum primum egressi sunt, Troja vocatur: pagoque inde Trojano nomen est: gens universa Veneti appellati.' De suo autem nomine ipsam urbem *Antenoriam* vocavit, cives *Antenoridas*. Eaque mox *Patavium*, postremo et *Padua* fuit appellata: quæ patria Livii est, et hodie Venetorum Academia. Porro notetur Poëtica circumlocutio, *Urbs Patavi*, id est, Patavium: ut alibi, *urbs Troja*, pro Troja: et, *arx Buthroti*, pro Buthroto. Sic paulo ante, *Fons Tlmavi*, pro Tlmavo. Ita et Cic. *Urbem Lampæaci*: et, *oppidum Antiocchia* dixit. V. N. *Æn.* v. 52. *Taubmann.*

Sedesque locavit] Ex votis suis facit invidiam, dicens, id concessum Antenori, quod ipsa desiderat. *Servius.*

252 *Et genti nomen dedit*] Hoc est, quod ne victori quidem concederetur *Ænæ*: quod scimus, a Junone esse profectum. Sicut in xii. ait, 'Neu Troas fieri jubeas Tencrosque vocari?' et Iupiter ait: 'commixti corpore tantum:' contra quam oblique loquitur, propter considerationem mariti. Hi autem primis temporibus ab Antenore dicti sunt Antenoridæ: ipsum vero quidam dicant Hectora se appellasse, aut certe nomen nobilitatem, vel dignitatem, ut, 'Et nos aliquod nomenque decusque.' *Idem.*

Armaque fixit] Quasi non necessaria consecravit. *Figere* enim consecrare hic debemus accipere; ut

'Postibus adversis figo,' et hoc significat, securus est; quia solent missi militia sive gladiatura, quibuslibet templis arma suspendere: ut Horatius, 'Vejanus, armis Herculis ad postem fixis.' *Idem*.

Armaque fixis] Sic in Lycophr. Cassandra ἀφλκὰ κέρσῃ κλέος προσυπόβου: ad quem locum consule Meursium p. 251. 252. De dedicandis armis plura ad Æn. III. 286. *Emmenes*.

253 *Compositus*] Pro compositus. Syncope est: detraxit enim de medio syllabam, ut 'Et pocula porgite dextria.' *Servius*.

Placida compositus pacis] Recte placida, pro quo non nulli legunt placita: sed prius epithetou non displicet, quo etiam usus est Silius Italicus l. i. 'Ter placidam suasit temerando rumpere pacem.' Cic. Tusculan. quæst. v. 16. 'semper in animo sapientis esse placidissimam pacem.' *Emmenes*.

Compositus] Συνκρη non inelegans, qualis apud Stat. Theb. l. vii. 'sic expositus ego.' Verbum componere in funeribus notum, ubi Cineres, Ossæ, &c. urna conduntur. Horat. Sat. i. 9. 'Omnes composui. Felices! nunc ego resto.' Vide Kirchmann. de Funer. Roman. III. 8. de verbo quiescere actum Ecl. x. 33. inde acquiescere pro mori. Corn. Nep. V. xxiii. 13. 'anno acquievit septuagesimo.' *Idem*.

254 *Nos tua progenies*] Sic loquitur quasi una sit de Trojanis; nam aliter sensus non procedit: aut quasi patiatur et ipsa, quod et filius: et bene, *Tua progenies*, propter Antenorem. Est autem Epexegetis: ut, 'Ast ego quæ divum incedo regina.' *Servius*.

Nos] Transit ad comparisonem. *Donatus*.

Tua progenies] Interpretatio est *Tua*, qui deos et homines in potestate habes, apud quem privilegium primi gradus habere debemus: dum spe promissorum ducimur, naves amissimus, et promissam Italiam tenere

non possumus. *Idem*.

Nos tua progenies] Applicatio exempli habens ἄλλος, præter spem. *Nos* autem dixit, ut Jovem magis moveret, cum audiret etiam filiam laborare: vel, quia matres, laborantibus filiis, revera laborant: vel, quia causas agunt clientum, ut suas. *Nos tua progenies*, id est, ego filia, et Æneas nepos. Simile est illud Ovidii Fast. III. 'Illa ego sum, cui tu solitus promittere cælum. Hei mihi, pro cælo qualia dona fero!' *Taubm*.

Admisi] Licet ipsa dea sit, tamen sub persona Æneæ se posuit: bene autem *Admisi*, quia nutu semper promittit aliquid Juppiter: ut, 'Admisi et totum nutu tremefecit Olympum.' *Servius*.

Admisi] Sanctissime fidem præstaturum Jovem credebant veteres, si adnuisset, si nutu confirmasset promissa. Homer. Iliad. A. 514. Νυμπερὸς μὲν δὴ μοι ὑπόσχεο καὶ κάρδευον, "H ἄνδρα": Verum quidem jam mihi promitte, et adnuæ. Vel adnuæ. Apulejus Met. l. vi. 'nec renuit Jovis cæruleam supercilium.' *Emmenes*.

255 *Navibus amissis*] Car cum una navis perierit, ait *navibus*: aut invidiose dixit et exaggerat, aut quia adhuc alim desunt, aut quia eas perisse non ignorat Æneas. *Servius*.

Infandum] Pro infande posuit, ut in vi. 'Miserum septena quotannis.' Item, 'Torvumque repente Clamat,' pro torve. Est figura, quæ fit quotiens nomen pro adverbio ponitur, magis autem poetica est: in prosa aut rara, aut nunquam: tamen hoc loco *Infandum*: potest esse etiam interjectio dolentis. *Idem*.

Unius] Cantina, quam si dixisset Junonis, et hic *unius* produxit penultimam. *Idem*.

Unius ob iram] Optime ad finem orationis reservavit, ne si inter initia dixisset, offensus Juppiter sororis et conjugis injuria alienaretur: nec etiam nomen Junonis posuit, ut sine

offensa ad injuriarum numerum perveniret. *Donatus*.

266 *Prodimur*] Multa quidem hic sermo significat, sed modo *porro damus*: scilicet ab Italia prohibemur. Et sciendum est, omnium auctorum esse consuetudinem, ut res dubie positas planius in sequentibus dicant; ut hoc loco sequitur. *Servius*.

Prodimur] Cum contemptu et stomacho dictum *Prodimur*; et habet vim concitandi Jovem adversus Junonem, quo nihil est optatius Veneri. Et autate id servavit ad finem, ne si forte hoc egre tulisset Jupiter, illius animum initio orationis a se alienaret. *Nasimbæ*.

Atque Italia longe, &c.] *Longe*, maxime: non enim longe erant ab Italia cum tempestate disjecti sunt. *Serv.*

Italia longe disjungimur oris] Sic et Hom. 'Ἄλλ' ἐν γὰρ τράβησιν ποδὶν πόντος θορυγέταιν Πόδας κεκλιμένοι, ἐπὶς ἡμεῖς ποταμὸς αἴης. Semper autem πολέ-πλῆγκτον Æneam significat, ut Hom. Ulysses. *Germanus*.

267 *Hic*] Id est, talis, ut, 'Hunc ego te, Euryale, aspicio,' id est, talis. *Servius*.

Pictus] Superius in te committere ait, ut peccato Æneam et Troianos excuset. Hic plus addit, non solum eos non esse malos, sed etiam pios esse. *Servius*.

Homo] Cum secundum artem dicimus honor, erbor, lepor: plerumque poëtae r in s mutant causa metri. Os enim longa est, Or brevis: hoc quidem habet ratio: sed hic sine metri necessitate *homo* dixit. Item Sallustius pene ubique *labos* posuit, quem nulla necessitas coëgit. Melius tamen est servare regulam. *Idem*.

Hic pietatis homo] Similis conquestio apud Ovidium Met. ii. 'hunc fertilitatis honorem Offidique refers?' Et apud Plautum Rudent. 'Hanccone ego partem capio ob pietatem præcipuam.' *Cædus*.

Hic nos in sceptris r.] *Reponis* in

sceptris, aut ad imperia reserves. *Servius*.

Sic] Hoc est per naufragia. Aut certe antiqua est licentia communium præpositionum. *Idem*.

Reponis] Id est, restituis in regna, quæ amisimus. *Idem*.

Hic pietatis homo? Sic nos, &c.] Occupato gravissimis argumentis Jovis animo, Venus apertis, quod ajunt, tibiis, in querelam prorumpit, et ita vehementer exæstuada, nimis indulgenter loquitur, et omne prorsus iracundiae atque odii virus effundit. *Nasimbæ*.

268 *Olli*] Modo *tunc*, propter sequentia: pronomen enim cum nomine, non debet poni, sed pro ipso nomine; et nullus dicit, *illi nata*. * *Alias tamen, Olli*, illi significat: ut, '*Olli* dupa quies oculos, et ferreus urget Somnus.' *Servius*.

Olli] Vetustatem sapit, a qua in non nullis minime abhorret Maro, ut Quintil. viii. 3. i in o mutato ut Priscian. l. i. quod in aliis haud ita occurrit: pro eo Stat. Achill. l. iv. '*illi* subridens,' &c. *Emmenes*.

Subridens] Lætum ostendit Jovem, et talem, qualis esse solet, quam facit serenum. Risus enim ex lætitia oritur. Poëtarum enim est, elementorum habitum dare numinibus; ut supra de Neptuno dictum est. *Servius*.

Olli subridens] Ut Venus lachrymis, antequam loqueretur, significavit dolorem internum, et quid dictura esset: sic Jupiter statim debuit hilaritate vultus et osculo, et prima parte orationis demere angorem filiae, non oportuit eam circumsione deferri. *Donatus*.

269 *Vultu, quo aethus*] Ostendit, sicut dictum est, cur subriserit Jupiter. Hoc verbum de his est, quæ carent prima positione: quod fit in his, quæ in nostra non sunt potestate, ut *teneo, fulmineo, pluo*: hæc enim non possumus dicere, nisi forte personam indicatur ejus, qui potest: ut si, tale

aliquid Jupiter dicat. *Servius.*

Vultu, quo caelum] Tali qualem habet cum elementa tranquillat. *Donat.*

Vultu, quo caelum] Exhibens talem vultum filiae, qualem habet, cum omnia elementa tranquillat. *Ridente deo, omnia ridet*; ut contra. Ita Sophocles in Ajace, *ῥᾶς οὖν θεῶ: γελᾶται καὶ ἡβέρται.* *Taubmann.*

Serenat] Ennius, 'Jupiter hic risit, tempestatesque serene Riserunt omnes risu Jovis omnipotentis.' Aut ceteri sic intelligunt Junonis dolorem oblique accusari a Venere; ut est, 'Quae te genitor sententia vertit.' Et, 'Unius ob iram praedimer;' sicut alibi, 'Atque dolis risit Cytherea repertis.' *Servius.*

Serenat] Serenari dicitur aether, axis. Sil. Ital. l. xii. 'Ecce serenato claram jubar emicat axe.' et paulo post: 'Læta serenati facies aperitur Olympi.' *Emmenes.*

260 *Oscula libavit nata*] Leviter tetigit. Et sciendum osculum, religionis esse; suavius voluptatis: quamvis quidam osculum filiae dari, uxori basium, socio suavius dicant. Sane multi volunt ita intelligi, ut summam osculum filiae dederit, id est, non pressum, sed summa labella contingens: sed ita ajunt, *Tum hiberus Jupiter vultus nata libavit*, id est, contigit; scilicet ut nos solemus cum blandimentis quibusdam sinistram maxillam contingere liberorum, ac deinde ad os nostrum dextram referre. Ergo *libavit* merito; quia partem vultus, non totos contigerat; ut *oscula* dixerit quasi minora et teneriora filiae ora; et ora diminutive *oscula*, nam ora vultus dici: ut, 'intantique ora tenebant;' et 'Sic ora ferebat.' Ipse diminutive *oscula* dixit minores et teneros vultus: 'Summaque per galeam delibans oscula fati.' *Servius.*

Oscula libavit nata] Id est, parva et leviter tetigit: *Cornelius, et H. Stephanus.* *Osculum* enim hic *arctius*

est, non *placius*: et significatum tenet primitivi. Ita et Ovid. Met. i. 18. 'videt igne micantes Sideribus similes oculos: videt oscula.' Mart. Epigr. xi. 92. 'Ipsaque crudeles ederunt oscula morbi.' *Aeneid.* xii. 434. 'Delibans oscula.' *Taubmann.*

Oscula libavit nata] Ex veterum consuetudine Servii sententiam confirmat Salmas. Hist. Aug. apud Hackios p. 687. sed nihil propius ad Maronem, quam illud Statii Thebaid. l. vii. 'Invidiam risit pater, et jam poplite flexum Sternentemque manus tranquillius ad oscula tollit.' *Emmen.*

261 *Parce metu*] Quotiens in causis arguimur, ante nos purgare debemus; et sic ad actionem descendere, quod et hoc loco Jupiter facit: ante enim objecta purgat, et sic venit ad promissionem. Et est *Parce metu* elocutio usualis, id est, dimitte metum: quomodo dicimus *parce verbis, parce injuriis*: alii *metu* pro metui accipiant, ablativum pro dative; aut certe ideo metum aufert, ut animo securiore possit audire: ut alibi, 'Solvite corde metum Teucris.' Omnia autem, quae dicit Jupiter, ad solutionem pertinent antidictorum. Ideo autem nunc dicit, *Parce metu*: quia superius dixerat *Tristior. Manent innotis*: quia dixerat, *Quo te genitor sententia vertit?* Et simul per transitum dogma Stoicorum ostendit, nulla ratione posse fata mutari. Sane servat et hic ordinem sicut in templi oratione, ut statim promittat, quod praestiturnus est, ne auditor sit expectatione suspensus. *Servius.*

Parce] Si solum hoc dixisset, abunde sufficerat ad demulcendum animum. Reddit enim securam, et nihil immutatam esse demonstrat. Dat autem huic poeta personam regis, non patris. De futuris enim non nisi deus loquitur. Ergo *Cytherea* dixit et non filia: et tuorum, et non nostrorum. *Donatus.*

Cytherea] Omnia, quae apud Graecos

æ diphthongum habent, apud Latinos in e productum convertuntur. *Κυθήρεια*, *Cytherea*. *Αἰνείας*, *Æneus*. *Μήδεα*, *Medea*. Servius.

Cytherea] A *Κύθηρα* originem habet, quæ, docente Stephano, *ῥήσος* καὶ πόλις est *πρὸς τῇ Κρήτῃ*. In *Myrtoe mari*, ponit Mela II. 7. contra *Maleam*. Veneri consecrata, ut noster testatur X. 61. 'Est Amathus, et celsa mihi Paphos, atque Cythera.' Sed hoc non prætereundam puto, secundam corripit contra Grammaticorum doctrinas, qui ἡ Græcum in Latinis longum volunt. Quod tamen non perpetuum, ut jam recte observavit Schottus obs. poet. II. 39. *Emmeness*.

Tuorum] Trojanorum, vel Romanorum. Servius.

263 *Fata tibi*] Non propter te. Fati enim immobilis ratio est. Sed aut vacat Tibi: ut, 'Qui mihi accubantes in conviviis.' Aut certe tuta sunt tibi fata, non tamen propter te. Servius.

Mancant Fata tibi] Hoc sat erat, sed ut satiaret quod asserebat, addidit *inmota*. Deinde enumerat specialiter quod generalitate clauserat. Respondet etiam querimoniis Veneris. Nam cum illa dixisset: *Cunctus ob Italiam*, &c. hic dicit, *Cernes urbem*. Et ad id: *Cæli quibus aditus arcem*, ponitur, *Magnanimum Æneam sublimem feres ad sidera cæli*. Ut autem apertiores faceret generalitatem, addit fatum dispositionem. Tangit autem gesta, ab Ænea ad Cæsarem usque, et tempora Cæsaris: quæ scribenda cum proposuisset, morte preventus, non implevit: brevi igitur oratione securam facit Venerem, longo deinde ordine futura explicat. Non enim ociose audisset Venus, quæ pertinerent ad gaudium, nisi prius amotus esset metus. Sic Terentius: 'Ubi inveniam Pamphilum, ut metum, in quo nunc est, adimam: atque expleam animum gaudio.' Donatus.

Mancant inmotæ tuorum Fata tibi] Insignis fati descriptio occurrit apud

Apulejum in princ. *Metam.* I. IX. 'Nec consilio prudentis, vel remedio sagacis, divinæ providentiæ fatalis dispositio subverti vel reformari potest.' Luculentiorum disputationem hanc loco subnectit Præcæus. Quem vide, si sit tanti. *Emmeness*.

Cernes urbem] Aut Romam significat, quia cum proprietatem detrahimus, quod magnum est significamus; ut si dicas legi Oratorem, nec addas quem, intelligo Ciceronem. Et ne longa sit expectatio, adjecit: *Et promissa Lavini Mænia*, aut certe detrahe et sicut multi, et Epexegealim facis. Servius.

Cernes urbem] Id est, promissa Lavini mænia. Videtur autem figurate dictum *urbem* et *mænia*, quia diversis idem significavit. *Idem*.

263 *Sublimemque feres ad sidera cæli*] Æneas enim post errores VII. annorum, cum ad Italiam pervenisset, et sicut historia habet, cognito, quod Veneris filius, Troja profugus, fati juvantibus, ad Italiam venisset, et ab Latino susceptus esset, filiam ejus Laviniam duxit uxorem; quo dolore Turnus rex Rutulorum, qui ante Laviniam sperabat uxorem, et Latino et Æneæ bellum indixit, sed primo prælio Latinus est interemptus; secundo vero Æneas Turnum occidit. Ipse vero, ut quidam dicunt, cum Mesentium fugeret, in Numicum fluvium cecidit; ut vero Livius refert, in cælum raptus est; cujus corpus cum victis a se Rutulis et Mesentio, Ascanius requisitum non invenisset, in Deorum numerum credidit relatum. Itaque ei templum condidit et Jovem indigetem appellavit. Bene autem addidit *Feres*, ut gratius esset, quod per ipsam fieret. *Idem*.

Sublimemque feres] Ex Ennio I. 'Unus erit, quem tu tolles in cæcula cæli Tempia.' Versum hunc Ennius imitatus est Ovidius *Fast.* II. *Ceræ*: 264 *Magnanimum*] Magnus et par-

vai, quoniam mensura sunt, ad animum, non nisi *κατασπορευόμενοι* adhibentur. Et bene hoc addidit, quasi dicat, quem tu miserum dicis, nos magnanimum, summum. *Servius.*

Neque me sententia vertit] Ad illud, *Qua te, genitor, sententia vertit.* Idem.

245 *Hic*] Id est, Æneas, et est ordo: hic bellum ingens geret Italia. Alii *hic* pro post hæc quæ dixi accipiunt; ut sit loci adverbium, pro temporis. *Idem.*

Tibi fabor enim] Hoc loco excusat questionem futuram, quasi Veneri dolenti, quæ vera sunt dicat. Et ideo tibi, quod nulli alii, id est, tibi soli. Nam aliter loquitur cunctis presentibus Dils: dicet enim in decimo, 'Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.' *Idem.*

Tibi] Quia filia es, quia sollicita, nolo te vexari angoribus; tu docta tænarum fata lætaberis. *Donat.*

Fabor] Arcana fatorum, quæ nulli fas est nosse, commendat sensibus filiæ, et se illicite facere demonstrat, ut cognoscat illi benevolam studium patria. *Idem.*

Quando] Siquidem, quoniam. *Servius.*

Remordet] Sollicitat. Terentius, 'Par pari referto, quod eam remordet.' *Idem.*

Cura remordet] Hac forma Horatius od. I. 18. 'mordaces sollicitudines.' Symmachus epist. VI. 52. 'hoc mordet animum:' quam locutionem usurpat etiam VIII. 6. et 59. et epig. X. 47. Terentius Adelph. 'si id te mordet.' Aristophanes, *Acharnensis*: *ἔτα δὴ δέγγυαι τὴν ἐμὴν καὶ καρδίαν*: Quam multa animum meum mordent. Quæ verba Scholiast. explicat per *ἐπιδίμαι*, et *ἀλάττωμαι*. Homerus, *μύθος θυμὸν δαίηται*, verbum *mordens animum*. Synesius epist. 84. *δέγγυαι τὴν καρδίαν*: *mordetur mihi cor*. Hæc pertinet verba edendi traduci ad curas. Catul. 'exedit cura medullas.' *Laetius* I. III. 'exeat angor.' *Valer.*

Flaccus Arg. I. II. 'exesam curis.' Homerus etiam dixit, *γροβόρους παρδίδας*. Vide vero, ut alii hoc dixerint. *Ennius coquit*. Terent. Phorm. *absumit*. Seneca in Hipp. *sollicitat, populat*. *Laetius* I. III. 'acindunt curæ.' Cicero de clar. orat. *angit*. Obvia sunt: *conficit, perstringit, lacerat, demouitur, enecat, pungit, stimulat*. *Cerda.*

246 *Arcana*] Secreta. Unde et *arca* et *arx* dicta; quasi res secreta, a qua omnes arceantur. *Servius.*

Arcana movebo] *Movebo* docti legunt: ut *Œdipus* ad *Tiresiam* vatem in Sophocl. *ὄφρως ἀναιδὲς ἐκείνην τὴν τὸν δὲ ψῆμα*. *German.*

Movebo] Dixi hoc verbo innui magna molimina. Firmat Cicero, qui ad Q. Fr. 'magnæ mihi res moveri videbantur.' *Livius* in Pun. synonymice conjunxit *movere* ac *moliri*. Græci, pari vi: nam, *σπέρνουμε κινεῖν*. Apud *Polybium* *κινεῖται*, est qui seditionibus magna commovet. *Cerda.*

247 *Belium*] Proponit curam belli, sed bona ventura promittit; mortem autem Æneæ, quod erat triste, subicit. *Donatus.*

Italia] In Italia, et detraxit præpositionem more suo: ut alibi, 'Non Libyæ, non ante Tyro: dispectus Hiarbas.' Id est, in Tyro: nam si adverbialiter vellet, Tyri diceret. *Servius.*

Populoque feroces Contumdes] Incongruum fuerat in consolatione, dolenti bella prædicere: ob hoc ergo etiam victoriam pollicetur. *Idem.*

248 *Moresque viris et mania ponet*] *Hysteroproteron* in sensu: ante enim civitas, post jura conduntur. Leges autem, etiam mores dici non dubium est. *Idem.*

Moresque viris] *Τὸν πόλιν πρότερον* in sensu. Ante enim civitas, deinde mores, id est, leges et jura conduntur. Respexit autem ad illud de Antenore; 'Hic tamen ille urbem Patavi,' &c. *Taubmann.*

249 *Tertia dum Latio*] Rhetorice,

ne breve esset, si triennium diceret, tempora divisi in species. Ordo autem longissimus, nam aliter non procedit, *sublimemque fores ad sidera celi Magnanimum Æneam*. Et, *Tertius dum Latio regnandem viderit ætas*. Ergo videtur sic tacite mortem Æneæ significasse. *Servius*.

Dum] Pro donec, ut, 'dum conderet urbem,' id est, donec. Quidam ideo bis annos ternos memorasse tradunt, ut tres annos solum Æneam regnaturum significaret; quod cum Latino, alios tres annos regnasse dicitur. *Idem*.

271 *At puer Ascanius*] Prudenter exitum Æneæ et ostendit, et tacuit, dicendo filium postea regnaturum. Aut quia major cura Veneri de nepote: ut in x. 'Licet superasse nepotem.' Et iterum ibi: 'Hunc tegere.' *Idem*.

At puer] Ostendit, quod optabile est Æneæ, non externum, sed filium successurum, eo feliciorem, quod non triennio, ut ipse, sed triginta annos sit regnaturus. *Donatus*.

Cui nunc cognomen Iulo] Licet superior historia sit narrata, tamen etiam secundum Catonis historiam hoc habet fides, Æneam cum patre ad Italiam venisse, et propter invasos agros, contra Latium Turnumque pugnas; in quo prælio periit Latinus. Turnum postea ad Mezentium confugisse, ejusque fretum auxilio bella removasse, quibus Æneas Tarnusque pariter rapti sunt. Migrasse postea in Ascanium et Mezentium bella, sed eos singulari certamine dimicasse. Et occiso Mezentio, Ascanium, sicut I. Caesar scribit, Julum ceptum vocari, vel quasi Juloni, id est, sagittandi peritum, vel a prima barbæ lanugine, quam *ῥαυλον* Græci dicunt, quo tempore victorie nascebatur. Sciendum est autem hunc primo Ascanium dictum a Phrygiæ flumine Ascanio: ut, 'Transque sonantem Ascanium.' Deinde Iulum dictum a

rege Ilo; unde et Ilium. Postea Iulum, occiso Mezentio: de quibus nominibus hoc loco dicit: nam ideo sit, 'At puer Ascanius cui nunc cognomen Iulo Additur, Iulus erat.' Ab hac autem historia ita discedit Virgilius, ut aliquibus locis ostendat, non se per ignorantiam, sed per artem poeticam hoc fecisse: ut illo loco, 'Quo magis Italia mecum lætere reperta:' ecce *Ἀμφιβολίας* dixit; ostendit tamen Anchisem ad Italiam pervenisse.

Sic autem omnia contra hanc historiam fieta sunt, ut illud ubi dicitur Æneam vidisse Carthaginem; cum constet eam LXX. annos ante urbem Romam conditam. Inter excidium vero Trojæ et ortum urbis Romæ, anni inveniuntur CCCLX. *Servius*.

Cognomen Iulo] Si proprie loqueretur, *agnomen* diceret, non *cognomen*, sed magis ad familiam respexit: quia omnis gens Julia inde originem ducit. Dicimus autem, et nomen mihi est Cicerone: ut, 'Hecyra est haic nomen fabulæ.' et, *Ciceronis*: ut Sallust. 'Cui nomen oblivionis condiderant:' et *Ciceroni*: ut, 'cui Romulo cognomen erat:' et *Ciceronem*: ut, 'Æneadasque meo nomen de nomine fingo.' Melius tamen est dativo uti. *Idem*.

Cui nunc cognomen Iulo] An cognomen, an prænomen hic fusius disputat Cerdæ. Gentilitii hujus nominis notatio petenda a tenera lanugine, quæ in genis adolescentium efflorescit. Plin. xvi. 20. Avellanas tribuit 'iules compactili callo, ad nihil utiles,' quos Virgilius appellat Ecl. II. 51. *lanuginem*, in malis quæ conspiciunt præcipue cydoniis. De hoc nomine consulendus Onuph. Panvinus. *Emmenses*.

272 *Ius erat*] Deest qui: debuit autem dicere *qui Ius erat*. *Servius*.

Ius erat] Nempè et ab *Ilo* Ilium dicta: de quo Hom. II. K. *ῥαυλὸς βουλῶν ὁδὸν ἐπὶ σήματι Ἰλῶν*. Ilium autem duplici à meminit et Hom. II. K. *Ἰλῶς δ' ὃς τῶνδ' αἰὲρ ἀνέστη* quo-

phœra: quod ibi vocabulum sæpius iteratur. *Germæus*.

[*Iliæ*] Pro Iliensibus, ut Plautus: 'Hector Ilius,' pro Iliensis. Et Amphitruo, 'Natus Argis ex Argo patre,' id est, Argivo. *Servius*.

[*Iliæ*] Sic Horat. Epod. 'Matres Rime,' et in Carm. seculari, 'Ilius turmæ.' *Emmeness*.

273 Trīginta] Quod xxx tantum annos regnavit. Vel quod Cato ait, 'xxx annis expletis eum Albam condidisse.' *Servius*.

[*Magnos orbis*] Tria sunt genera annorum: aut enim lunaris annus est xxx dierum; aut solstitialis, xii mensium: aut secundum Tullium magnus, qui tenet xii milia nongentes quinquaginta quatuor annos, ut in Hortensio, 'Et horum annorum, quos in Fastis habemus, magnos xii milia nongentes lrv annos complectitur.' Hoc ergo loco *Magnum* dicit comparatione lunaris anni, qui est xxx dierum: ut alibi, 'Interea magnum Sol circumvolvitur annum.' *Annus* autem dictus, quasi *annus*, unde *annulus*, quod in se redeat; ut est, 'Atque in se sua per vestigia volvitur annus.' Vel *ἀνὰ τοῦ ἀνατολῆος*, id est, ab innovatione. *Idem*.

[*Volentis*] Volubilibus, vel quia volvantur, ut supra. *Idem*.

[*Magnos volentis mensibus orbis*] In codice Longobardico non *orbis*, sed *annus* scriptum inveni, quam puto fuisse paraphrasin. Nisi quis magnum annum Solarem velit appellare, Lunaris anni ratione habita: eaque de causa interjectum esse, *volentis mensibus*, ut distinctio appareret: *orbis* tamen docti omnes, ut castiorem lectionem admittunt. *Pierius*.

[*Magnos colentis mensibus orbis*] Ad hunc locum videndus Macrob. in Somn. Scip. ii. 11. et Saturn. i. 14. ubi de anno Solari et Lunari; et annum a circuitu temporis putat dictum, quia veteres, ex, pro, circum, pœne consueverunt. Græca magis

arridet etymologia. Ab *ἔτος* Festus derivat: sed alii *ἐταυρός* *ἀνὰ τοῦ ἐν ἑαυτῷ ἔταυ*: inde Homerus Iliad. B. 296. *ὑπερπορεύσθαι ἑταυρός*, quod idem noster expedit Ge. ii. 402. 'Atque in se sua per vestigia volvitur annus.' Illic, quæ dicta, consulito. *Emmeness*.

274 Ab sede Lavinii Transferet] Verum est: vitans enim novercalem invidiā, quod timore Ascanii Lavinia post Æneæ mortem ad Tyrum paternum pastorem, grvida confugit ad silvas (nam ibi etiam Silvium peperisse dicitur), deseruit Lavinium et Albam condidit: dictam ab omnia porce alba, vel prolixitate collis; ad quam cum de Lavinio Dii penates translati, nocte proxima Lavinium redissent, atque eos denuo Albam Ascanius transtulisset, et illi iterum redissent Lavinium, eos manere passus est, datis qui sacris præessent, agroque eis assignato, quo se alerent. *Servius*.

[*Regnumque ab sede Lavinii*] Ab sede in Rom. Cod. scriptum testatur Pierius. Quæ lectio eruditis auribus non ingrata est. Hanc Stephanus secutus est: alii a sede, inter quos Scaliger, qui rv. 47. plus sonare e quam ab asserit. *Emmeness*.

275 Vi] Modo virtute *τῆς δεινότητος*, alibi *τῆς βίας*, ut est, 'Auro vi potitur:' alias pro magna copia. Cicero in Deorum natura, 'Infinitamque vim marmoris.' Sallust. 'Magna vis hominum convenerat agris pulsa, ant civitate ejecta:' et est sermo diversa significans, pro ut se locus obtulerit. *Servius*.

[*Et longam multa vi munit Alban*] Variat numerus in his codicibus antiquis, quatuor ultimis pedibus solutis in hunc modum, *et longam vi multa munit Alban*. Sed enim tetrametri tome venustior est. *Pierius*.

[*Longam multa vi munit Alban*] Græcis *λεωχὴ μακροῦ*. Conditor narratur fuisse Ascanius Æneæ et Creusæ filius, cui, hanc urbem excitanti, mira obstiterunt prodigia, penatibus

aliquoties Lavinium remigrantibus. Hæc accurate Dionys. Halicarn. i. 41. *Emmeness.*

276 *Hic jam*] In hoc scilicet loco: si autem *hinc jam*, præterea. *Servius.*

Tercentum] Quomodo ccc annos dicit, cum eam quadringentis constet sub Albanis regibus regnasse? sed cum præscriptione hoc dicit: tercentam enim usque ad ortum urbis Romæ accipiamus: ait enim, 'Donec regina sacerdos Marte gravis.' Et constat in regno Romuli et Numæ, et Tulli Hostilii, qui evertit Albam, centum annos, quibus pariter Roma et Alba regnaverunt, esse consumptos. *Idem.*

Hic jam tercentum] Post triennium Æneæ, xxx Ascanio, et ccc Hectoris genti dantur. *Donatus.*

Hic jam tercentum] Huic subscribit Justinus XLIII. 1. 'Alba trecentenis annis caput regni fuit.' Stetit ultra quadringentos, ut ex Strabone l. v. et Arnob. l. ii. *Emmeness.*

Totos] Id est, sine fine, sine intermissione. *Servius.*

Regnabitur] Impersonalibus usus est, quia de multis dicit: ut, 'usque adeo turbatur agris.' *Idem.*

277 *Gente sub Hectorea*] Id est, Trojana. Sed quidam reprehendunt, quod *Hectorea* et non *Æneia*: mos est poetis nomina ex vicinis usurpare, quia conjunctus genere Hectori Ascanius, ut est, 'Et pater Æneas et avunculus excitat Hector.' Alii tradunt cum Hectoris progenies nulla in Italia fuerit, ideo *sub Hectorea* positum, ut significaret sub forti; ut in Quinto; 'Hectorei socii.' Sed et aliis rebus alia dant nomina, ut pios Æneas appellari, ut timidos Phrygas, ut nobiles Dardanidas, ut perjuros Laomedontiadas. Cæterum ubi veram originem significat domus Asaraci ponit: ex quo Capys, ex Capy Anchises, ex Anchise Æneas. *Idem.*

Donec regina sacerdos] Historia hoc habet: Amulius et Numitor fratres

fuerunt, filii Proæ. Amulius autem fratrem pepulit regno, et filium ejus necavit: filiam quoque ejus Iliam, Vestæ sacerdotem fecit, ut spem sobolis auferret, a qua se puniri posse cognoverat. Hæc cum peteret aquas ad sacra, repentino occurso lupi turbata, refugit in speluncam; in qua a Marte compressa est, unde nati sunt Remus et Romulus. Sed Amulius timens ne de stirpe fratris Numitoris aliquid procreatum adolevisset avum forsitan vindicaret, pueros cum matre præcipitari jussit in Tyberim: hanc, ut quidam dicunt, Iliam sibi Anien fecit uxorem: ut alii, inter quos Horatius, Tyberia, unde ait, 'Uxorius amnis.' Pueri vero expositi ad vicinam ripam delati sunt, ad quos vagientes lupa de vicinis montibus venit et ubera præstitit; sed cum eos Faustus pastor ejus loci animadvertisset nutrirî a fera: et picum parvamque circumvolitare; auspicatus divinæ originis sobolem, ad Accam Laurentiam uxorem, quæ ante meretrix fuerat, pueros detulit, quæ susceptos aluit. Hi postea avum suum Numitorem, occiso Amulio, revocarunt in regna: quibus dum cum alio angustum Albæ videretur imperium, recesserunt: et, captatis anguriis, urbem condiderunt. Sed Remus prior sex vultures vidit; Romus postea XII. quæ res bellum creavit, in quo extinctus est Remus, et a Romi nomine Romani appellati. Ut autem pro Romo, Romulus diceretur, blandimenti genere factum est, quod gaudet diminutione. Sed quod a lupa aliti dicuntur; fabulæ hoc ad celandam anctorum Romani generis turpitudinem fingunt: nec incongrue: nam meretrices lupo vocamus: unde et lupanaria. Et constat hoc animal in tutela esse Martis. Sed de origine et conditore urbis, diversa a diversis traduntur. Cincinnas refert Telemachi filiam Romen nomine, Æneæ nuptam fuisse, ex cujus vocabulo Romam ap-

pellatam. *** dicit Latinum ex Ulize et Circe editum de nomine sororis suæ mortuæ Romen civitatem appellasse. Attejus adserit Romam ante adventum Evandri diu Valentiam vocitatum. Sed post Græco nomine Romen vocitatum. Alii a filia Evandri ita dictam; alii a fatidica, quæ prædixisset Evandro, his eum locis oportere considerare. Heraclides ait Romen nobilem captivam Trojanam huc appulsi, et tædio maris suasisse sedem, ex cuius nomine urbem vocatam. Eratosthenes, Ascanii Æneæ filii Romulum parentem urbis refert. Nævius et Ennius, Æneæ ex filia nepotem Romulum conditorem urbis tradunt. Sibylla ita dicit, *Ῥώμην τρώες. Servius.*

Regina] Regis filia abusive dicit more poetico: ut alibi, 'Magnum reginæ sed enim miseratus amorem,' id est, regis filię Ariadnes. *Idem.*

Regina] Quæ quamvis geminos pariat: ad unum Romulum imperium perventurum ostendit, et parricidium occultat, et Romanos a Romo appellatum iri: qui tanta sint felicitate regnaturi, ut nullis alterorum regum terminis claudantur. *Donatus.*

Sacerdos] Quia ab Amulio Vestæ virgo esse iussa est, ne ei propter edendam sobolem facultas esset viro jungi. *Servius.*

278 *Marte gravis]* Gravida: ut, 'Non insueta graveis tentabant pabula factas.' *Idem.*

Ilia] Hoc verum nomen esse, docuit jam pridem Nobiliss. Heinsius in notis ad Ovid. Fast. II. 883. Quæ apud Just. XLIII. 2. *Rhæa*. Ab aliis *Sibylla*. Male ab Æliano VII. 16. *Septilia* appellatur. *Emmeness.*

279 *Inde]* Post, vel deinde, vel tunc, adverbium loci pro temporis. *Servius.*

Lupa matricis] Feram fuisse, credat Jodæus Apella. Recte Ovid. Fast. II. 412. 'Venit ad expositos (mirum!) lupa facta Gemellos. Quis credat pu-

eris non nocuisse feram? Propterea fuit, Faustuli, regii pastoris uxor, Laurentia dicta, et impudicitia ergo male inter pastores audiens lupa appellata est. Inde *lupamar* pro stabulo meretricio. Pro hac stant sententia veterum optimi. Pro utraque quinquam faciant, notavit Freinshemius ad Flor. I. 1. *Emmeness.*

Fulco tegmine] Id est, pelle lupæ; qua utebatur more pastorum: sed hoc multi reprehendunt, cur nutricis tegmine usus sit, qui gemina ratione refutantur: vel falsitate fabulæ, vel exemplo Jovis, qui capræ nutricis utitur pelle: unde Græce *αβυαλδς* appellatur. Sane *tegmene* multi antiquæ dictum asserunt, quia *tegmentum* dici debere affirmant. *Servius.*

Latua] Virtute alacër: vel quia avo regnum reddiderat; vel quia ipse novam urbem et novum condebat imperium. *Idem.*

280 *Romulus]* Bene Romulum solum ait, dissimulans de parricidio. *Idem.*

Excipiet gentem] Remo scilicet interempto, post cuius mortem natam constat pestilentiam: unde consulta oracula dixerunt, placandos esse manes fratris extincti; ob quam rem sella curulis cum sceptro et corona, et cæteris regni insignibus semper juxta sancientem aliquid Romulum ponebatur, ut pariter imperare videretur: unde est, 'Remo cum fratre Quirinus Iura dabunt.' *Servius.*

Romulus excipiet gentem] Excipiet, ut quasi rursus excitet gentem Hecloream, tunc pæne cadentem et deficientem, Numitore jam senes et orbo: quippe cuius filium Lansum Amulius interfecerat. *Corradus.*

Maortia c. Mania Romanoque, &c.] Perite, inquit Servius: Non ait *Romanam*, sed *Romanos*. Urbis enim illius verum Nomen nemo vel in Sacris enunciare audebat. Hinc Trib. Pleb. Val. Soranus, quia hoc nomen ausus enunciare, cruci affixus est. Immo

nec Hyginus quidem, cum de situ Urbis loqueretur, expressit. Hinc et Angerone (sive ut Scalig. scribit, Angerone) simulacrum Romæ cultum voluit, quod ore obligato, de Nomine Urbis silentium imperaret. Vide Plutarchum, Plin. xxviii. 2. et iii. 5. Brissen. in Formula-Soll. l. 1. etiam J. C. Scaligerum Poetics v. 3. Nominis autem Romæ duplicem interpretationem: aptam reddit D. Hieronymus, Advers. Jovin. l. ii. 'urbis (inquit) potens, urbs domina, urbs Apostoli voce laudata; interpretare vocabulum tuum. Roma aut Fortitudinis nomen apud Græcos est, aut Sublimitatis apud Ebræos.' Quibus, inquit Læpius, addo ego tertiam, quam dederit lingua nostra: quia *Roem*, gloriæ et famæ nomen est Germanis. Quin, quod apud Orientales Indos *Romæ* appellantur milites boni et fortes, &c. Admirandorum i. 2. Taub.

281 *Romanosque suo de nomine*] Perite: non ait *Romam*, sed *Romanos*. Urbis enim illius verum nomen, nemo vel in sacris enuntiat. Denique tribunas plebis quidam Valerius Soranus, ut ait Varro et multi alii, quia hoc nomen ausus esuntiare, ut quidam dicunt, raptus a Senatu, et in crucem levatus est: ut alii, metu supplicii fugit, et in Sicilia comprehensus a Præstore, præcepto Senatus occisus est. Hoc autem urbis nomen, ne Hyginus quoque, quum de situ urbis loqueretur, expressit. Servius.

282 *Nec metas rerum, nec tempora posses*] *Metas*, ad terras retulit: *Tempora*, ad annos. Lavinio enim triennium, Albæ trecentos statuit, Romanis tribuit æternitatem, quia subjunxit 'Imperium sine fine dedi.' Servius.

Hic ego nec metas rerum, nec tempora posses] Sic Sil. Italicus l. vii. ubi de Æneæ, jactato undis, agit: 'Hic regna et nullæ regnis per secula metæ.' De auspiciousimo hoc Æneæ posterorumque imperio est, quod vaticinatur noster Æn. iii. 97. 'Hic domus

Æneæ cunctis dominabitur oris, Et nati natorum, et qui nascentur ab illis.' Quem locum deberi Homero, notum ex Macrob. v. 3. Qui Græciæ jugum imponerit, Mammius plerisque videtur fuisse, de quo Flor. ii. 16. Turnebus tamen Paulum Æmiliū intelligendum putat, x. 11. quia Thesaliā, Achillis patriam in Romanorum potestatem redegit. Emmones.

283 *Quia*] Quinetiam. Minus enim est etiam. Nam plenum est, *quinetiam*: ut, 'Quinetiam hiberno moliris sidere classem.' Servius.

Aspera Juno] Vel quam tu *asperem* dicis, vel certe ut et ego fateor. Et tolerabilius hoc Jupiter dicit. *Idem*.

Aspera Juno] Aperte ponit, quod Venus, unius ob iram, dixit. Ergo tantam felicitatem pollicetur, ut acerrima inimica, posito odio, amica futura sit. Donatus.

Quia aspera Juno] Respondet illi, quod Vepus oblique posuerat; *Unius ob iram Prodimur*. Junonemque Trojanis benignam fore pollicetur: quod et factum bello Punico Secundo. Alius vero ad Proverb. *Cælum terra misere*: vel *Mare calo*: de his, qui omnia tentant, ac perturbant, ut quod cupiunt, perficiant. Ita Æn. vii. eadem Juno: 'Absumptæ in Teucros vires cœlique marisque.' *Metu* autem, quia futurum Juno præciebat, ut dilecta sibi Carthago a posteritate Trojana deleteretur. De quo supra, *Id metuens*, &c. Taubmann.

284 *Qua mare nunc terr. q. m. c. q. f.*] Metum scilicet, quem de Carthagine habet; ut supra, *Id metuens*: vel metu quo Trojanos ferret et Venerem, Nam dicit, *Parce metu Cytherea*. Serv.

Mare terras c. q. f.] Alibi ostendit dicendo, 'Absumptæ in Teucros vires cœlique marisque.' Servius.

Qua mare nunc terrasque metu] Vetera quædam exemplaria legant, *Qua mare, qua terrasque metu*. Multi vulgatam lectionem magis approbant. Plinius.

Quæ mare nec terrasque, &c.] Imitatio Aristophanis in Equitib. 'Ὅπου τὰ πᾶντα τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν εἰσι: Τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν συντρίβει. Connumerat tria Poëta, mare, terras, cælum: infernos nondum, has enim furias hactenus intentatas reservat Poëta ad VII. *Cerda.*

Fatigat] Pro exercet, sollicitat, commovet. *Servius.*

Fatigat] Id est, commovet, perturbat, ut Non. Marc. c. 14. Sic Stat. Silv. l. v. 'Dum nocte dieque fatigas Numina.' Phædr. fab. iv. 19. 'cælum fatigas perjurio sordido.' Flor. i. 7. 'fatigare sævitiam.' Justinus vi. 2. 'fatigato rege per epistolas.' Non. Marc. *Emmenes.*

285 *Consilia in melius r.]* Εἰς τὸ κρείττον. Et est Latinior eloquentia. Salm. 'Ad mutandum modo in melius servitium:' quia bello Punico secundo, ut ait Ennius, placata Juno cæperit favere Romanis. *Servius.*

Consilia in melius referet] Facto comprobatum est. Testis est Sil. Ital. l. xii. cum Annibal extrema minaretur Romæ: 'quem Jupiter ægram Junonem alloquitur curis, mulcetque monendo,' &c. Paulo post: 'et prensa juvenis Saturnia dextra, Quo ruis e vecora?' &c. *Emmenes.*

Mecumque fovebit] Id est, eadem quæ ego sentiens, eadem quæ ego volens; vel ut quidam volunt, mecum in Capitolio constituta. *Servius.*

286 *Romanos rerum dominos]* Generosus numerus ex alternis trissyllabis; ad generositatem gentis Romanæ exprimendam, de industria conquisitus. Et usus fuit aliquando hoc versu indigebundus Augustus Cæsar in Cone. ad Populum Romanum. Et, *Dominus* nobile nomen est, ut apud Græcos *κύριος*. Martial. iii. 1. 'domina qui natus in urbe est.' xiv. 1. 'Synthesibus dum gaudet eques dominusque Senatus.' i. 4. 'nescis dominæ fastidia Romæ.' Bene autem dixit, *Gentem togatam*: quia et sexus

omnis et conditio (verbis Servii) togatebatur: et fæminas quidem togatas fuisse, docet etiam Asconius. Sed servi nec colobia, id est, tunicas manicas defectas, nec calceos habebant. Usque adeo vero *Toga* fuit Romanis propria (cui *Pallium* Græcis) ut qui Jure civitatis donarentur *Togati* esse inciperent. Per *Togam* siquidem Romanus civis indicabatur. Ita contra *deportatis*, et quibus Aqua et Igni interdictum erat, *Togam* fuisse adeptam, ex Plinio colligitur, Epist. l. iv. &c. De *Toga Rom.* ex professo tractavit Car. Sigonius De Judiciis, iii. 18. Porro de vestitu Romano, *Togæ* præsertim, quam albam fuisse, æque ac tunicam et calceos, docet copiose Lipsius Elect. i. 13. *Taubmann.*

Gentemque togatam] Bene *gentem*, quia et sexus omnis et conditio togatebatur: sed servi nec colobia, nec calceos habebant. *Togas* etiam fæminas habuisse, cycladum et recini usus ostendit. *Recinus* autem dicitur, quod post tergum rejicitur, quod vulgo *Mavorte* dicunt. *Servius.*

Gentemque togatam] Labeus etiam *gentem togatam*, et *stirpem togatam* vocat Romanos, citante Macrobio: et Propertius eleg. l. iv. dixit, *turba togata*, de Romana. Scripsere multi notas varias de Romana toga. De colore ejus docte Lipsius, Elect. l. i. 13. In Sigonio et Bayfio non paucæ sunt, multa in Tertulliano lib. de Pall. *Cerda.*

287 *Sic placitum]* Vel fati, vel mihi: nam impersonale est. *Servius.*

Sic placitum] Vetustissimi quidam codices, *placitum est*, habent: quæ pars mihi videtur a Paraphraste adjecta: nam absque substantivo verbo hic oratio omnino gravior et augustinior quodammodo videtur. *Pter.*

Lustris] Quinquenniis. Et bene Olympiadibus computat tempora; quod magis ad Jovem pertinet; quia nondum erant vel Roma, vel consules. *Lustrum* autem dictum, quod post

quinquennium unaqueque civitas lustrabatur. Unde Romæ *ambiliustum*, quod non licebat, nisi ambos Censores post quinquennium lustrare civitatem. *Servius*.

Lustris] Non quinque annos integros complectitur lustrum, sed quadriennium notat exactum et quintum annum auspicatum. Idem continet spatium quod Græcorum Olympias Solin. c. 2. perspicuum hoc ex Plinio II. 47. 'Omnium quidem (si libeat observare minimos ambitus) redire eadem vices quadriennio exacto Eudoxus putat, non ventorum modo, verum et reliquarum tempestatum magna ex parte. Et est principium lustrum ejus semper intercalari anno Caniculæ ortu.' Illustrat hanc sententiam Censorinus de die Nat. c. 18. vide etiam Scalig. de emendat. temp. l. v. nec obstat quod Festus *quinquennale tempus* appellet. Annus inceptus pro completo non raro sumitur. Poëtis tamen quinquennium aliquando significare nemo ibit inficias. Quod ex Ovid. 'In Scythia nobis quinquennis Olympias acta,' &c. Sic obsessam fuisse per *duo lustra*, id est, decennium Trojanam et similia sexcenta. *Emmenes*.

Ætas] Juxta veteres *ætates*, hic pro tempore posita est; alibi pro modo annorum; ut, 'Hinc, ubi jam firmata virum te fecerit ætas;' et '*Ætas* Lucinam iustosque pati hymenæos.' *Servius*.

288 *Domus Assaraci*] Trojanum, id est, familia Trojanam: id est, a parte totum. Nam Assaracus Capyn genuit, Capys Anchisem: unde Æneas auctor Romani generis: ex quibus Mummius qui Achajam vicit. *Idem*.

Cum domus Assaraci] Extremus cumulus lætitiæ, ut qui ad tempus victores erant, iis, quos vicerant, servi tñri essent: quod plus est, quam Antenorem inter victores populos consediisse: et per medios Achivos prolapsum esse. Verum quia hæc in honorem Cæsaris scribebat, apernit,

quod in posterioribus fuisset scriptura, nisi mors prævenisset. Nam post mortem Turni sequebantur triginta ac trecentum annorum gesta, ac deinceps usque ad Cæsaris tempora facta. Et Cæsarem ita amplificaturum Romanum imperium, ut nihil relinqueret, quod non se ab illo subactum fateretur. *Donatus*.

Phthiam] Achillis patriam: ut, 'ipse Mycenæus magnorum ductor Achivum.' *Servius*.

Mycenas] Agamemnonis patriam, ut, 'Agamemnoniasque Mycenæ.' *Idem*.

Phthiam clarasque Mycenæ] Signate dicit *Phthiam* *clarasque Mycenæ*: propter duos Græcorum Principes, Trojanis præter cæteros infestos, Achillem et Agamemnonem: quorum ille *Phthius*, hic *Mycenæus* fuit. Sed per has duas Urbes tota Græcia intelligitur subigenda. Id autem *Servius* de Mumio victore Achajæ interpretatur: Turnebus de Paulo Emilio x. 11. Nascimbænius vero de Tib. Nerone, et Druso Augusti Cæsaris privigno, qui totam Græciam (ut Florus l. XXXVI. testatur) domuerint: ut ita magis blanditus Augusto videatur Poëta. *Taubmann*.

289 *Ac victis dominabitur Argis*] In antiquis aliquot exemplaribus *cunctis*, pro *victis* est: quod mihi ridiculum videtur. *Pierius*.

Ac] Notat J. C. Scalig. Poët. iv. 16. conjunctionem ac magniloquentiæ accommodari. *Taubmann*.

290 *Nascetur*] Ad illud respondet, *Certe hinc Romanos*. Et omnis poëtæ intentio, ut in qualitate carminis diximus, ad laudem tendit Augusti: sicut et in Sexti catalogo, et in clypei descriptione. Hæc autem Jovis allocutio, partim objecta purgat; partim aliqua pollicetur. *Servius*.

Pulchra] Allusit propter Venerem. *Idem*.

Pulchra] Optima et honesta, ut non corporis sit, sed originis. *Donatus*.

Pulchra] Retuli ad Venerem, nec mato. Victorinus explicat, *pulchra, id est, forti*: nam in distorta membra virtus non cadit. Ita Suetonius de Augusto: 'forma eximia, et per omnes gradus venustissima, vultu tranquillo, oculis clavis, et nitidis.' et Florus de Pseudo-Philippo: 'regiam formam et regium nomen animo regio implevit.' Sed locum hunc communem ego alibi. *Cerda*.

Trojanus] Ac si diceret, etiam Cæsar Trojanus est. *Servius*.

Cæsar] Hic est, qui dicitur Cajus Julius Cæsar: et Cajus prænomen est, Julius ab Iulo: *Cæsar*, vel quod, cæso matris ventre, natus est, vel quod avus ejus in Africa manu propria occidit elephantem, qui *Cæsar* dicitur Pœnorum lingua. Hic sane Cajus Julius Cæsar, quatuor et sexaginta victis Galliarum civitatibus, cum a Senatu petisset Consulatum et triumphum, nec impetrasset, adversante Cn. Pompejo Magno ejusque amicis, qui Cæsaris processibus invidebant, bellum civile gessit in Farsalia: quo Pompejus victus Alexandriæ occiditur. Cæsar, Romam compositis rebus, et Alexandria debellata, reversus, in Curia Pompejana a Cassio et Bruto, aliisque Pompejanis occisus est. Cujus heres Augustus, cum intrasset urbem, coëgit a Senatu interfectores Cæsaris, parricidas et hostes judicari, eumque in Deorum numerum referri, et Divum appellari. *Idem*.

201 *Imperium Oceano, famam qui terminet astris*] Aut ad laudem dictum est, aut certe est secundum historiam. Re vera enim et Britannos qui in Oceano sunt, vicit: et post mortem ejus, cum ludi funebres ab Augusto, ejus adoptivo filio, darentur, ejus stella medio die visa est: unde est, 'Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum.' *Idem*.

Imperium Oceano] Cum hoc loco comparavit Gifanius illum Livii l. xxxvi, 'Quid deinde aberit, quin a Gadibus

Dolph. et Var. Clas.

ad mare rubrum Oceano fines terminemus, qui Orbem terrarum amplexa finit?' *Taubmann*.

Famam qui terminet astris] Il. H. τοῦδ' ἥτοι κλέος ἔσται δοορί' ἐκπύδωντος ἥδ'ε. *Germanus*.

292 *A magno*] Sicut Alexander, sicut Pompejus. Græci enim omne magnificum *Magnum*, ut, *Mater magna*, et *Dii magni*. *Servius*.

Julius] Cæsar trahens nomen demissum, in tantum autem domiturum omnes gentes, ut existentibus triumphis ejus, pax dehinc et fides perpetua permaneat. *Donatus*.

Julius] Turnebus hoc refert ad Augustum, non ad Julium Cæsarem. Firmari posset hæc pars his, quæ ego adduco Ge. l. ii. de Augusto, qui dictus est Julius. Sed hic tamen volo accipi Juliam Cæsarem, nullatenus Augustum. Cæterum sententiam Poëtæ derivantis ab Iulo Julium illustrat locus Dionysii Antiq. l. i. iste: 'Iulo pro regno sacra quædam potestas, et honor attributus est, qui regia dignitate præstantior est. Hoc honore vel ad menm usque tempus ipsius progenies fruebatur, quæ ab illius nomine gens *Julia* vocatur. Hæc familia omnium, quas scimus, maxima et illustrissima fuit. Tulit enim duces longe præstantissimos, qui virtutibus nobilitatem suam omnibus probarent.' Et Velleius libro altero, ita ait: 'Hic (*processit Cæsar*) nobilissima Iuliorum genitus familia, et quod inter omnes antiquissimos constabat, ab Anchisæ ac Venere deducens genus.' Appianus quoque l. ii. ἐμφυλ. loquens de Julio Cæsare: θυμόνός τε νικητὴς μέσης, τὸν Ἄρη κατεκάλει, καὶ τὴν αὐτοῦ πρόγονον Ἀφροδίτην. καὶ γὰρ Αἰνείου καὶ Ἰούλου τοῦ Αἰνείου τὸ τῶν Ἰουλιῶν γένος, παρενεχθέντος τοῦ ὀνόματος ἡγεῖσθαι: Nocte media sacrificans Martem et Venerem invocavit. Ex Æneæ quippe et Iulo ejus filio Iuliorum genus, ut ex nomine intueri licet, videtur emanasse: et ad finem ejusdem libri loquens de Iu-

Virg.

7 F

llo, 'Ο δὲ θεὸς Ἀρχέλου τε καὶ Ἀποδότης.
Corda.

Iūlo] An hic sit Iulus ille, qui susceptus est Æneæ ex Creusa, Troja incolumi, an ex Lavinia in Italia, multi dubitant. Titius l. vi. locorum in posteriore inclinât sententiam, adductis Livii, et Clementis locis. Sed certe Poëta semper illum canit qui ex Creusa, neque agnoscit alium. *Id.*

Julius a magno d. nomen Iūlo] De Augusto, quæ de Julio Cæsare Dictatore accipere omnes contra sentiunt. Notetur autem, quod cum plures victorias Cæsar adeptus sit, Juppiter illius tantum meminit, quam in Oriente victo Pharnace, Mithridatis filio, gloriosissime reportavit. *Taubmann.*

293 *Olīm*] Modo futuri est temporis. *Cælo*] In cælum. *Servius.*

Olīm] Posthac, ut in Horatii sat. ii. 5. 'Magna minorve foro si res certabitur olim.' *Emmeness.*

Spoliis orientis] Victo Pharnace, Mithridatis filio, qui re vera fuit in oriente. Cæteram Ægyptus, in qua Ptolemæum vicit, in australi est plaga. *Servius.*

Onustum] Inter *honustum* et *oneratum* hoc interest; quod *oneratus* est qualicumque pressus pondere: *honustus* vero cui onus ipsum honori est, ut si quis spolia hostium ferat. Sed *oneratus* aspirationem non habet, quia ab onero venit: *honustus* vero quia ab honore venit, retinet aspirationem. Alii *honestum* legunt. Veteres enim *honestum* pro specioso ponebant; ut, 'Dardanium caput ecce puer detectus honestum.' *Idem.*

294 *Accipies securā*] Quare *securā*? aut quia nunc sollicita; aut quia Cæsar post mortem meruit aram, fastigium, flaminem, ut Cicero in Philippicis. *Idem.*

Accipies securā] Quia post mortem Cæsar meruit aram sive pulvinar, simulacrum, fastigium, flaminem: ut ait Cicero, Philipp. ii. sub finem. Vide et Sueton. et Plutarch. *Taubmann.*

Hic quoque] Potest intelligi sicut ego, sicut tu, sicut Romulus: sed melius sicut Æneas, de quo superius ait, 'Sublimemque feras ad sidera cæli Magdanimum Æneam.' *Servius.*

Quoque] Semper ad similitudinem ponitur: ut, 'Tu quoque litoribus nostris.' *Idem.*

Votis] Vel ad vota, vel, votis vocabitur. *Idem.*

Vocabitur hic quoque votis] Suetonius in Julio c. 25. 'Plebs Romana solidam columnam prope viginti pedum lapidis Numidici in foro statuit, scripsitque, PARENTI PATRIÆ, Apud eam longo tempore sacrificare, vota suscipere, controversias quasdam, interposito per Cæsarem jurejurando, distrahere perseveravit.' Cicero quoque in Philipp. et Plutarchus, divinitatis Cæsaris meminere. Verba ipsa continent formam Latii. Nam *votis vocare* pro formula divinitatis habitum in eo populo. Ita in Georg. 'et votis jam nunc assuesce vocari.' Huc allusum a Propertio, etiamsi in re alia, el. i. 10. 'o quoties votis illa vocanda meis.' et ab Horatio od. iv. 5. 'Votis omnibus, et precibus vocat.' *Corda.*

295 *Aspera tūm*] Id est, Cæsare consecrato, quum Augustus regnare cœperit, clauso Jani templo, pax erit per orbem. Constat autem templum hoc ter esse clausum. Primum regnante Numa: item, post bellum Punicum secundum: tertio post bella Actiaca, quæ confecit Augustus; quo tempore pax quidem fuit, quantum ad exteras pertinet gentes: sed bella flagravere civilia, quod et ipse per transitum tangit; dicens, *Furor impius intus*. Hujus autem aperiendi vel claudendi templi ratio varia est: alii dicunt, Romulo contra Sabinos pugnante, quum in eo esset, ut vince-

retur, calidam aquam ex eodem loco erapiasse, quæ fugavit exercitum Sabinorum. Hinc ergo tractum morem, ut pugnaturi aperirent templum, quod in eo loco fuerat constitutum, ad spem pristini auxilii. Alii dicunt Tatium et Romulum, facto fœdere, hoc templum ædificasse; unde et Janus ipse duas facies habet, quasi ut ostendat duorum regum coitionem: vel quod ad bellum ituri debent de pace cogitare. Est alia melior ratio, quod ad prælium ituri, optent reversionem. *Servius*.

296 *Canis Fides et Vesta*] Subandi, erit. *Canem* autem *fidem* dixit, vel quod in canis hominibus invenitur: vel quod ei, albo panno involuta manu, sacrificabatur, per quod ostenditur fidem debere esse secretam: unde Horatius, 'Et albo rara fides colitur velata panno.' Vestam vero Religionem: quia nullum sacrificium sine igne est, ut et ipsa, et Janus in omnibus sacrificiis invocantur. *Idem*.

Canis Fides] Quod alba lana involuta manibus coleretur. Sunt et qui hoc Fidei epitheton referant ad vetustatem templi a Numa Romæ primo conditi et consecrati Fidei: qui item collegium Vestalium instituit; ut non abs re poëta Fidem cum Vesta conjunxerit. Vide Plutarch. in Numa. *Germanus*.

Vesta] Dicta vel ἀπὸ τῆς ἱστίας: ut digammos sit adjecta: sicut *er*, *ver*: *cactus*, *Ventus*: vel quod variis vestita sit rebus. Ipsa enim esse dicitur terra, quam ignem habere non dubium est: ut ex Ætna, Vulcanoque et aliis locis ardentibus, datur intelligi. *Servius*.

Remo cum fratre Quirinus jura dabat] Hic dissimulat de parricidio, quod et jungit eos, et quia non Romulum, sed Quirinum appellat, ut non potnerit parricidium facere, qui meruit Deus fieri: an sicut multi intelligere volunt, ut superius dictum

est, quia post pestilentiam ad placandos fratris manes, geminis omnibus unus est Romulus: unde ait, 'Jura dabunt,' et 'Viden' ut geminæ stent vertice cristæ? Sed hoc esse non potest, quia aut iteratio est antedictorum, aut ordo præposternus, si post dictum Cæsarem, Romulum repetit. Constat præterea Jani templum sit non fuit,* si tamen fuerit, patuisse sub Romulo: quia bellis nunquam vacavit. Alii volunt per hoc Romanos intelligi. Veruntamen hoc habet ratio; Quirinum Augustum esse; Remum vero pro Agrippa positum, qui filiam Augusti, duxit uxorem: et cum eo pariter bellum tractavit: unde est, 'Parte alia diis et ventis Agrippa secundis.' Nam adlana populus Romanus Octaviano, tria ei obtulit nomina: utrum vellet Quirinus, an Cæsar, an Augustus vocari. Ille ne unum eligendo partem læderet, quæ aliud offerre cupiebat, diverso tempore omnibus usus est. Et primo Quirinus dictus est, inde Cæsar, postea quod et obtinuit Augustus, sicut Suetonius probat: et in Georgicis ostendit Virgilius. Nam cum de Gangaridum victoria diceret, qui juxta Gangem sunt, quique ab Augusto victi sunt: ait, 'Victorisque arma Quirini.' Ut autem pro Agrippa Remum poneret, poëtico usus est more: nam nomen ex vicino sumisit. Hoc ergo dicit: cum coeperit Julius Cæsar cælum tenere, patris omnibus bellis, jura dabunt Augustus et Agrippa. Romulus autem Quirinus ideo dictus, vel quod hasta utebatur, quæ Sabinorum lingua *curis* dicitur; *hasta* enim, id est, *curis*, telum est cum longiore ferro: unde et *securis* quasi *semicuris*: vel a *colpavos*, qui Græce rex dicitur. Constat autem Græcos fuisse Romanos, vel certe propter generis nobilitatem. Mars enim cum sævit, *Gradivus* dicitur: cum tranquillus est

Quirinus. Denique in urbe duo ejus templa sunt: unum Quirini intra urbem, quasi custodis et tranquillī: aliud in Appia via extra urbem prope portam, quasi bellatoris vel Gradivi. *Idem.*

297 *Jura dabunt*] Id est, leges Romani perdurabunt. Et denique cessura omnia mala, felicitate Caesaris dñxit, furorem scilicet et bellandi necessitatem. *Donatus.*

Dira] Cum apertæ sunt, hoc est abominandæ: alias *Dira*, magnæ. 'an sua cuique Deus sit dira cupido.' Et, 'Jam tam religio pavidos terrebat agrestes Dira loci.' Et, 'Dicuntur geminæ pestes cognomine, Dira.' *Serv.*

Compagibus] *Ambages* et *compages* antiqui tantum dicebant: posteritas admisit ut dicatur etiam *compago*: sed non quia varius esse potest nominativus, debet etiam declinatio mutari: quemadmodum nec in istis nominibus, *arbor arbos, vomer vomis*: nam et *vomeris* et *arboris* tantum facit. Ergo *compages compagis*, quoniam *compago* usurpatum est: *compaginis* autem nemo penitus dicit. *Idem.*

Compagibus arctis] In veteribus pene omnibus codicibus, non Virgilianis tantum, sed aliorum etiam auctorum, plerumque invenias *arctis* adjectivum nomen absque *c* scribi. Sane vero Valerius Probus, *Arctus* pro *angusto*, et *arctus* pro *securis* sola internoscit declinatione. Juniores tamen in altero, *c* additam volvere, ut appareret originatæ ab *arcedo*. *Plerius.*

298 *Belli portas*] Jani gemini, qui bello aperiebantur, pace clauderentur. Ideo autem Janus belli tempore patebat, ut ejusdem conspectus per bellum pateret, in cuius potestate esset exitus reditasque; id enim ipsa significat ejus effigies præbentis se cunctibus et redeuntibus ducem. Hunc autem olim Numa Pompilius fecit, cuius portas regni tempore clausit. *Servius.*

Claudentur belli portas] Plutarch. in

Numa: ἔστι δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦδε τοῦ βασιλῆως διόρυπος, ὃν πολέμου πύλην καλοῦσι. *Germanus.*

Claudentur belli portas] An semel ante clauserit Jani portas, fusius disputat Cerda, et Casaub. ad Suet. in Ang. c. 22. et *belli portas claudere* idem est quod Janum Quirinum, Janum Geminum claudere, apud Suet. dicto loco et in Ner. c. 14. Horatius od. iv. 15. in laudibus Augusti: 'vacuum duellis Janum Quirina clausit.' et Sat. i. 4. 'Non, ut si selvas, Postquam discordia tetra Belli ferratos posteis, portasque refregit.' Alludit et Stat. Thebaid. l. v. 'ubi arma Indulget pater, et sævi movet ostia belli.' Homerus appellat ὄρην πύλην αἰματόεσσαν Iliad. T. 313. Hunc Maronis locum interpretatur Turneb. v. 3. cur pateant tempore belli, unde Janus dicitur *Patulcius*; quare claudantur pace, unde *Clavivus*. A Sabinis profectum narrat Macrobius Saturn. i. 9. et Liv. i. 19. *Emmenem.*

Furor impius intus] Ut superius diximas, propter bella civilia, quæ gesta sunt contra Brutum et Cassium ab Augusto in Philippicis: contra Sextum Pompejum in Sicilia: aut sicut quidam tradunt, *Furor impius intus*, non in sede Jani, sed in alia. In foro Augusti introeuntibus ad sinistram fuit bellum pictum et furor sedens super arma devinctus eo habitu, quo poëta dixit. *Servius.*

Furor impius intus] Pathos ab imagine facta, ut moveat *dehinc*, quæ gravior quædam affirmatio est, et para epitheli fieri propria, ad concitandos affectus, et fidem in dicendo faciendum accommodata. Turneb. x. 11. Videtur, inquit, his verbis Maro adumbrasse Belli imaginem, ab Apelle pictam, restricta a tergo manibus, Alexandro in carru triumphante: quam tabulam Augustus in suo foro dicitur. De quo Plinius xxxv. 10. *Germ.* Valeas allusum putat ad simulacrum a Pansania memoratum, Mar-

tis in Sparta viseti, et catenis bino inde constricti, manibusque et spoliis insidentis; eo symbolo insuente, ne Lacedæmone cedaret, aut ad hostes transfugeret. Contrario autem modo extulit Propert. el. III. 2. 'Et subter captos arma sedere duces.' Porro, uti *Flux* hic vinctus; ita vinculis solutus elegantissime describitur a Petronio. Notetur autem quanta asperitate verborum litterarumque rem asperam Poeta expresserit: quam itam pathetice, abrupto epilogo, narrationem concluderit. *Tomb-mum.*

300 *Sous sedens super arma*] Secundum antiquam licentiam. Sciendum tamen hodie *In*, et *Sub*, tantum communes esse præpositiones: cæterum *Super* et *Subter* jam accusativæ sunt, sicut *Clam* et *Post*, quæ antea communes fuerant: nunc in his mutata natura est. Ergo *asper* pro *supra*, et nunc hæc præpositio accusativa servit, ubi vero de significat, ablativo. *Servius.*

Æneis nodis] Non centum nodis, sed catenis, quas circumlocatione significavit; quia sunt catenarum nodi plures. Quidam *Æneis* pro ferreis tradunt, ut *Æn.* VII. 'micat æneas ensis:' et *Æn.* V. 'Æneæ quem obliquam rota transiit.' *Servius.*

Vinctus æneis Post tergum nodis] Sic et Epigr. Græc. *χλιδεύ σφραγίδας ἀκτασίδας* unde et *σιδηρόδενος*, et *σιδηρόδενος ἰσάκης*. Propert. I. III. 'Vinctus eram versas in mea terga manus.' Græca autem et ipsæ forma Maro I. II. 'Ecce manus juvenem interea post terga revinctam.' *Germ.*

300 *Fræmet horridus ore cruento*] Figuram hic *ὑπερφανείαν* notant docti, schemata gratiam et magnificentiam poemati concilians, quale est illud apud Hæm. *Ἄλκας δ' ὁ μέγας αἰὼς δὲ ἱερώς χυλοκομῶντος*. *Germæus.*

301 *Et Maja genitum*] Mercurium. Et est Periphrasis. Cicero in libro de *deorum natura*, plures esse dicit

Mercurios: sed in decorum ratione, fabulæ sequenda sunt; nam veritas ignoratur. Simul allusit poëta, quia per caduceatores, id est, internuntios, pax solet fieri: vel quod Deo opus erat: ut hostes Pœni auctori Romani nominis placarentur *Ænem.* Quidam sane quatuor Mercurios dicunt: unum Jovis et Maje filium: alterum Cœli et Disi: tertium Liberii et Proserpine: quartum Cyllenis, a quo Argos occisus est, quem ipsum ob hanc causam Græcia profugum, *Ægyptiis* literas demonstrasse perhibent. *Servius.*

Hæc ait, et Maja] Exposita futurorum promissione, provideri securitas debuit, ne naufragi in terris alienis, et in quibus inimica regnabat Juno, aliquam violentiam paterentur, Procuratur autem Trojanis securitas per duos; quorum alter affinis est. Nam Maja, Mercurii mater, Trojanorum generi necebat. Debit ergo ad effectus implendos, talis mitti persona, quæ præceptorum auctoritate, duplici ratione deducta, celerius maturaret, alarum juvante subsidio. *Donatus.*

Maja genitum] Id est, Mercurium: 'Vobis Mercurius pater est, quem candida Maja Cyllenes gelido conceptum vertice fudit. At Majam (auditis si quicquam credimus) Atlas, Idem Atlas generat, cœli qui sidera tollit.' Unde Martianus Capella in nuptiis Philologiæ et Mercurii, *Majugenam* vocabulum composuit. *Erythraus.*

Maja genitum] Pro eo *Maja natum*. Horat. Sat. II. 6. tertium oportet esse ex quinque Mercuriis, quorum meminit Cicero de Nat. Deor. c. 22. *Emmenes.*

Et Maja genitum demittit ab alto, Ut terra, utque novæ] In Romano codice, *Maja* legitur: quare nonnulli *Gnatum*, non *Genitum* legere volebant: eam ego lectionem nusquam in antiquis codicibus observavi. *Di-*

mittit vero per di fere passim: quod verbum est nuntios delegantium, ut ibi, 'Equidem per litora certos Dimittam.' In quo forte diligentiam interpretum desideres, qui di vacare dicunt. *Pierius*.

302 *Ut terræ*] Propter illud, quod sequitur, 'Hospitio prohibemur arenæ.' *Servius*.

Novæ] Quia novitas regni cuncta habet suspecta: ut ipse, 'Res dura et regni novitas, me talia cogunt moliri.' Vel lege: ut terræ Carthaginis, et novitas ædificiorum pateat Teucris. Solus autem Juppiter ministro Mercurio potuit præstare, ut inimicos suos Carthago susciperet. Sed quia omnia cum celeritate erant agenda, quam brevi sermone est amplexus. *Terras* autem dixit, ne in regionibus Carthaginis, aut in litoribus a gentibus vexarentur. *Donatus*.

Novæ] Allusum ad etymon. Nam lingua Phœnicum *Carthago* sonat *civitatem novam*: auctor Solinus c. 40. idem observat ex Livio Servius. Stephanus etiam novam civitatem interpretatur, etiamsi ducat a *Carchedone* Phœnice homine. Scias (*ὁ καλεῖται*) Carthaginem novam Hispaniæ, quæ a copia sparti, dicta Græcis *σπαρτήρα*, non dictam novam, cum respectu ad Africanam, ut aliqui etiam ex nostris Scriptoribus; sed respectu alterius Carthaginis, quæ etiam in Hispania, quam condiderat Asdrubal: novam quippe Amilcar condidit. Vide Joan. Marianam II. 8. de Rebus Hispaniæ, et Abrahamum in Indice, ubi adjungit auctores. Novam Urbem *καρχηδόνιον, νεοκτιστον, νεοκαιστων, νεοκαιστρον, νεοκαιστρον* vocant Græci. Vide Pollucem IX. 4. Urbis hujus civem *νεοκαίστην*. *Cerda*.

Pateant] Propter illud, 'Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis.' *Servius*.

Pateant arces] Propter illud, 'Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis.' Bene Servius admonet verbo

pateant innui habitum et formam pacis: hac enim regnante, omnia patient. Vide *Æn. II.* ad illud *Pandetur portæ*. Vide vero (apparet quippe in minimis diligentia Poëtæ) uti voces contrarias conjunxerit *pateant arces*. Dictæ sunt *arces* ab arcendo. Pateant ergo arces; neque arceant: inde postea, *finibus arceret*. *Cerda*.

303 *Hospitio*] Ad hospitium. Nonnulli sane *pateant*, pacatæ sint accipiant: ut Sallust. 'Simul immanis hominum vis multis e locis, invasere patentes tum, et pacis modo effusas.' Hic enim habitus pacis; et in Catullis, 'Cuncta maria terræque patebant.' Sic enim contra, cum dicitur, *Clausa omnia*; bellum significatur: ut ipse, 'Quæ mœnia clausis Ferrum acuant portis.' *Servius*.

Ne fati nescia Dido] Non sui, nam si sciret exitum suum, multo magis vetaret: sed *Fati* dixit, voluntatis Jovis. ut est, 'Fatis Junonis iniquæ.' Aut certe fati Trojanorum, qui non sponte, sed necessario ad Africam venerant: quod utique ignorabat Dido. Illo enim tempore invadendarum terrarum causa fuerat navigatio, ut Sallustius meminit: facili tum mutatione sedium: quod etiam excusant Trojani, 'Non nos aut ferro Libycos populare penates Venimus.' Ergo hoc agit, ut discat Dido eos ad Italiam tendere. Quomodo ergo se jungit *Æneæ*? sed furoris illud est, non consilii. Nam nec sacerdotibus hæc dicentibus credidit. Unde est, 'Quid vota furem, Quid delubra juvant?' *Idem*.

304 *Volat ille per aëra*] Similis hic festinatio Mercurii est, ut supra *Nepituni*. In quarto, *Et talaria nectit, Et virgam capis*, et plus moratur. *Idem*.

Volat ille per aëra magnum] In codice Mediceo, *per æthera* legitur: sed *aëra*, magis receptum. *Pierius*.

Volat ille] Notetur numerorum celeritas. Quippe in obeundis legationibus laudatur maturitas. Aut etiam

Planetae velocitatis rationem. habuit.
Tandem.

Æra magnum] Homer. Odyss. ix.
ἀέρα βαθεῖαν dixit. Hartung.

305 *Remigio alarum*] Translatio reciproca; nam alibi, 'velorum pandimus alas.' *Servius.*

Remigio alarum] Aliter enim volare non potuisset. *Donatus.*

Citus] Pro cito, adverbium temporis, in nomen deflexum. Et bene hoc de Mercurio. Cum enim alia signa tarde ad ortus suos recurrant, Mercurius decimo octavo die in ortu suo invenitur. *Servius.*

306 *Et jam jussa*] Fructum executionis impletæ posuit. *Donatus.*

Ponunt ferocia corda] Natura ferqx in lenitatem mutatur. *Idem.*

Ferocia] Nam Afri, genus intractabile bello. *Cerda.*

Pani] Ἀφρίωνες est, quasi Phœni. *Servius.*

307 *Volente Deo*] Mercurio, vel Jove. *Servius.*

Volente Deo] Nam nisi dei, id est, Jovis vel Mercurii jussus intercessisset, natura ferox immutari non potuisset. Et quia reginæ partes in secundo loco posuit, correxit dicendo, *In primis.* Nam ipsa fuit lenienda, quæ vel incitare illos posset, vel violentiam comprimere. Et quoniam fieri non poterat, ut eodem temporis puncto ferocitatem ponerent, et amarent, libravit verba, et non dixit *amant*, sed *ponunt corda ferocia.* *Donatus.*

Volente Deo] Est hoc, quod Græci sapientissime dicunt, ὅτι θεῶ: frigidi sunt Grammatici in fingendis ablativis, quos et ipsi dicunt absolutos. Everterem hic illos, nisi hoc jam alii ante fecissent. Mutationem hanc Pœnorum, ab Mercurio factam, derivant interpretes ad vim eloquentiæ, cuius præses Mercurius. *Cerda.*

Volente Deo] De hac boni ominis formula Scott. nod. Cicer. ii. 14. Mercurium Panicæ genti præesse discit ex Scalig. iii. 35. *Emmensen.*

In primis] Præcipue. *Servius.*

308 *In Teucros*] Pro in Teucris: alibi in Teucros, adversum Teucros: ut, 'Absumptæ in Teucros vires.' *Servius.*

Mentemque benignam] Eurip. εὐμενῇ γνώμῃ ἔχειν dixit, et Orpheus, εὐμενὲς ἦτορ. Quid si Poëta habuit ante oculos locum Aristophanis in Vespis hunc? Παῖδόν τ' αὐτοῦ τοῦτ' ἵδ' ἄν στυφὸν καὶ πρῶτον ἦτος, Ἀντὶ σφαλῶν, μέλιντος σμικρὸν τῷ θυμῷ παραμύχας, Ἦδ' ὃ εἶναι τοῖς ἀνθρώποις ἥτιον αὐτόν: *Fac destinat istos iliceos mores, duros, et acerbos, Mellisque parum vice defrutti in hujus miscens injice pectus, Accipiatque erga homines mitem animum, atque benignum.* Adduxi interpretationem Floren. Christian. Robertellus Annotat. i. 10. per mentem benignam, accipit, pronam propensamque ad beneficia: nam benignitas sæpe ad beneficia, et liberalitatem refertur. *Cerd.*

309 *At pius Æneas*] Filium Æneas sacrorum omnium docetur, ex cujus persona latenter, quæ ad ceremonias veteres pertinent, sæpe monstrantur. Hic ergo Deus, apicis, quod insigne flaminum fuit, de quo loco suo in quarto libro dictum est. Vult ostendere igitur flamini extra medium pomerium post Solis occasum apicem ponere non licere. Æneas ergo hic ad Carthaginis litus adpulsus, ostenditur sine apice fuisse, id est, nudo capite. Nam cum ait, 'At pius Æneas per nortem plurima volvens, Ut primum,' &c. manifesto longius ab urbe intelligitur; unde animadvertendum est, extra pomerium fuisse. Nam in subsequentibus ostenditur, eum extra pomerium fuisse, cum ait Venus, 'Et qua te ducit via dirige gressum: nam et angurium ei in finibus pomerii ostensum est, quod et ipsum Æneam respondentem signatius declarat sine apice fuisse, timentem enim ne piaculum incurreret, si cum Solis occasu nudo capite, id est, sine apice, inve-

niret; ita loquentem facit; 'Et vacet annales nostrorum audire laborum, Ante diem clauso componet vester Olympo,' verebatur enim Solis occasum. Nudo autem capite ibi fuisse ostenditur; ubi ait, 'Restitit Æneas claraque in luce refulsit. Os humerosque deo similis. namque ipsa decoram emsariem,' &c. Neque enim *Cæsariem* dicere debuisset, nisi quia nudo capite incoadebat Æneas. Sed hæc Virgilio, et his similia affueant ad indicandam omnium disciplinarum scientiam narrantem aliud ponere, neque propositum habet talia plenius exequi. *Servius*.

At pias Æneas] Interposita narrationi fuerant verba Veneris et Jovis in luctu Trojanorum: nunc ad narrationem redit eo, unde digressus fuerat, scilicet, *Et jam finis erat*. Donat.

Per noctem] Deceat anim pro cunctis regem esse sollicitam. Et bene *per noctem*, ne a sociis, quos ipse consolaturs erat, videretur per diem murens. *Servius*.

Per noctem plurima volens] Repræsentat in suo Ænea mores principum. Notus Homericus versus Il. II. Οὐ χρεὶ παννύχιον εἶδεν βουλφόρον ἄνδρα: *Non decet virum principem dormire noctem totam*. Et βουλφόρος, cujus consilio res administratur. Ab nobili hac sententia inchoat idem vates librum decimum Il. adducam integram: quia inde sumpta Virgiliana. Ἄλλοι μὲν παρὰ νηυσὶν ἀριστεῖς Παναχίων ἔδδον παννύχιοι, μαλακῶ δειδυμένοι θνήψ' Ἄλλ' οὐκ Ἀτρεΐδην Ἀγαμέμνονα ποιμένα λαῶν ἔτινος ἔχε γλυκερὲς, πολλὰ φρονὶν ὀρμάλυνοντα: *Ceteri quidem apud naues principes omnium Achivorum Dormiebant per noctem molli domiti somno: Verum non Atriden Agamemnonem pastorem populorum Somnus tenebat dulcis, multa animo volentem*. Græci (in his Hesiodus, Euripides, Plutarchus, Clemens) noctem vocant ἐφφρόνην, ut aptam capiendis consiliis. Pindarus Nem. od. iv. γνάμην αὐτότε

νολήδας: *consilium voluit in tenebris*. Græci signate, οὐδὲ καθεύδων αὐτὸν εἶποι δ' ἄλα τῆς νυκτὸς. Silius ita, 'Turpe duci totam somno consummare noctem O Rector Libys; vigili stant bella magistro.' Hinc refer paronomiam, ἐν νυκτὶ βουλῆς: et sententiam Platonis Leg. l. VII. ἀργυροφάνες δὲ ἐρχοῦντες ἐν πόλεσι νύκταρ, φοβέσθω μὲν πακοῖς πολέμοις τοῖς ἡμέραις, καὶ πολλοῖς: *Magistratus nocte in urbibus vigilantes, terrore sunt tum hostibus, tum civibus*. Adducit Philostratus lib. I. de vitis Sophistarum hanc sententiam, et eandem illorum attribuit, δὲ νύξ, οὐ γὰρ δὴ πλεῖστον σοφίας παννύχιος μένος οὖν: *O nox, tu plurimum particeps es divitiarum sapientiarum*. Cerda.

310 *Alma*] *Lux alma* dicta quod alat universa: unde *alma Ceres*, quod nos alat. Nam Physici dicunt omnia per diem crescere: quomodo igitur Virgilius ait, 'Exigua tantum gelidus ros nocte reponet?' sed hoc pro miraculo positum est: et amplius sentit. *Servius*.

Ut primum lux, &c.] Est hoc quod Polyp. ἡμα τῷ φερτί: quod Plantæ, 'cum luce simul.' quod Apuleius l. II. 'ut primum nocte discussa, vel novus diem fecit, et somno simul emersus et lectulo:' et l. VII. 'ut primum, tenebris abjectis, dies inalebat, et candidum solis curriculum cuncta collustrabat:' et l. IX. 'Sed cum primum rota solis lucida diem peperit.' In Xenoph. etiam vidi Ἄναθ. l. II. ἡμα ἥλιος ἀνίσταται: et l. VII. ἡμα καὶ τῇ ἡμέρᾳ. Cerda.

Ut primum lux alma data est] Hunc locum debere Homero de primo Odyssææ docet Macrobi. Saturn. v. 4. *Emmenæus*.

Locos] Et *locos* et *loca* dicimus, cum in numero singulari *locus* tantum dicamus. Simile est et *jocus*, nam et *joca* et *jocos*: ut Sallustius in Jugurth. 'Joca atque seria cum humillimis exerceere.' Et, Cic. 'Quam multa joca solent esse in epistolis.' Et, 'Tum

juvenes agitare jocos.' *Servius*.

Locoque Explorare novas] Od. Z. et N. 'Ὁ μὲν δὲ θεὸς, τίνας αὖτε βροτῶν ἐκ γαίης ἰκάνει; ἢ ῥ' αἰὲρ ὑβρίσσειαί τε καὶ ἔργα, οὐδὲ δύναται; Ἡ δὲ φιλόξευος, καὶ αὖτε πόλεος ἀντὶ θανάτου; Ut autem hic locus inculta dixit, sic Od. K. 'Ἐσθ' μὲν αὖτε βροτῶν, αὖτ' ἑκάστων γαίης ἐργα. Tale autem consilium Jasonis describit Orpheus, cum ad Cereum litas appellasset: *ἰὲ δ' ἑρ' ἱερῶν Νηὸς ἀντοπόρου μολαῖν ἀπ' ἄρτας θάλασσας, ἀνδ' ἑμὲ τίς τις ἑρ' ἀνθρώπων ἐν ἀνθρώποις γαίης Νημερδῆς, γούρην δὲ πόλεος τε καὶ πόλεος λαῖν.* *Germanus*.

Looque explorare novas] Id est, cum cura inspicere, ut recte notavit Scæferus ad Phædr. fab. I. 3. 'explorato rege.' *Eumenius*.

311 Quas vento access. oras] Sine præpositione. Sallust. 'Genua patrum advolvuntur.' Superius dictum figuram fieri, cum præpositio detracta nomini, verbo copulatur, et plerumque eam suam retinere naturam, plerumque convertere. Hoc igitur sciendum est, quod cum casum suum retinet, Hysterologia est, ut hoc loco: quum autem mutat, figura est, ut, *Cumærum adlabitur oris*. *Oris* enim pro *oras* posuit. Plerumque etiam superfluas ponunt præpositiones. *Servius*.

312 Qui teneant] Jure dubitat, cum pagina cernat inculta. Ordo est, *Qui teneant, hominē ferens*. Media per parenthesin dicta sunt. *Idem*.

313 Exacta] Exquisita. Et ostendit providum regem per se curantem commoda sociorum. *Idem*.

Exacta] Proposuerat plura in masculino et feminino, hæc autem ut complecteretur, posuit neutrum. *Donatus*.

Sociisque exacta referre] Non placet quod in Longobardico, et aliquot aliis legitur: *sociis exacta*, absque copulativa particula, quæ necessario hic expetitur. Membra enim hæc ita colligata sunt, ut particula copulativa sit pro redditione causæ. Ideo enim

exit, ut exploraret: ideo querit quas vento accesserit oras, et qui teneant, ut sociis exacta referat. *Pierius*.

Exacta] Id est, exquisita, et exacte cognita. H. Stephanus *exacte*, nam *ἀντιφρασιν* adverbialiter pro *exacte* positum opinatur: et Hortensius recta fronte id affirmat. *Taubmann*.

Exacte] Noster *Æn.* IV. 475. 'tempus secum ipsa, modumque Exigit?' et Horat. Sat. II. 4. 'exacta ratione,' id est, exquisita, explorata. *Eumenius*.

314 In convexo nemorum] Præconomia est ad causam pertinens. Non enim tenebitur ab Afris, ut Ilionei, et qui cum ipso supervenerant. *Servius*.

Classen in convexo] Exiturus cum solo Achate, nec omnino inermis fuit, ut temerarius: nec omnino armatus, ut timidus: cum solis igitur inquit hastilibus, et uno socio. In solitudinem enim iturus, debebat esse expeditus, propter requisitionem celerem et maturum reditum: ac omnia circumspiciens, socios omni cautela occultat. Cui rei inseruit descriptionem portus: 'Classen in convexo nemorum,' &c. Quanta ergo diligentia fuit, qui non antea profectus, quam sociorum saluti consulisset: et cum uno ad incertum pergit. Additur aliud ad laudem a loco, tempore, et persona. Nam cum sese fræmina, ad fallendum composita, sola in silva obtulisset, motus libidine non est, quamvis virginitas, pulchritudo, et vestitus accenderent. Accedebat ad castitatem, congeries calamitatum, quæ etiam libidinosos coercet. Unde Terentius, 'Nulla adeo ex re istud sit, nisi ex nimio oculo.' Debuit Venus offerre loquendi fiduciam, ne improbum videretur, quod cum virgine, quum sola tunc esse putaretur, misceret colloquium. Sed et ad fallendum quoque pertinebat, ut non solum specie, sed etiam sermone imprudentes traderet, et ad interrogandi necessitatem venire posset. *Donatus*.

Concessa] Curvo : unde etiam *concessum calum* dicitur. Sane subandimus *Loca*, ut alibi, *Castrorum et campi medio*, id est, spatio. Nemorum autem modo silva. Interest autem inter *nemus* et *silvum* et *lucum*; *lucus* enim est arborum multitudo cum religione, *nemus* vero composita multitudo arborum, *silva* diffusa et inculta. *Servius*.

Sub rupe cavata] Periphrasis est speluncæ. *Idem*.

315 *Arboribus atque horrentibus umbris*] Umbris arborum, quo modo, 'Molemque et montes : ' ant certe arboribus et umbris speluncæ : et bene ostendit omnia curvis adlata navibus non... quæ venerant cum Ænea. Classem autem occulit et clausit. *Idem*.

316 *Oculis*] Pro oculuit; id est, abscondit et clausit. *Idem*.

Comitatus Achate] Bene ostendit Æneam esse fortissimum, nec quidquam timere; dicendo, *uno graditur comitatus Achate*. Et dictum est quæri cur Achates Æneæ sit comes : varia quidem dicuntur, melius tamen hoc fingitur, ut tractum nomen sit a Græca etymologia; *ἄχος* enim dicitur sollicitudo, quæ regum semper est comes. *Idem*.

317 *Bina*] Si ad utrumque referas, bene dixit *bina* : si ad Æneam tantum, antiquis mos est, ut supra diximus; *bina* pro duobus poni : sicut interdum *duplices*. *Idem*.

Lato ferro] Id est, lati ferri : ut, 'pulchra prole.' *Idem*.

Bina manu lato crispans] Eurip. in Rhes. διβαλον τ' ἔκοντα πάλαν. Et Il. M. δύο δοῖρε τινασσαν Græcis item διβαλτος vibrans bina tela. *German*.

Bina manu] Ita Hom. Ilad. M. δύο δοῖρε τινασσαν : item : πάλαν δύο δοῖρε. Apud Sophoclem διβαλτος, vibrans bina tela, ambidexter, &c. Vide Cæli. Rhodig. l. 5. et xxv. 5. Repetitur idem versus Æn. XII. de Turn. ubi Not. vide vs. 165. *Taubm*.

Crispans hastilia ferro] *Crispare* Maroni est, quod Homero πάλαν. Alio loco *coruscasse* dixit, 'oditque moras, hastamque coruscat.' XIII. 14. *Turnebus*.

318 *Media sese tulit obvia*] Quam Græci βλαψ vocant, poetæ nominant silvam, id est, elementorum congeriem, unde cuncta procreantur. Et multi volunt Æneam horoscopum in Virgine, ibi etiam Venerem habuisse. Bene ergo in media silva virginis habitu ei Venerem poeta facit occurrere : quia, ut supra diximus, Venerem in Virgine constituta, et misericordes procreantur fœminæ, et viri per mulieres felices sunt futuri, ut probamus in Ænea, quoniam misericordia Didonis servatur. *Servius*.

319 *Virginis os habitumque gerens*] Vultum et amictum. Habitus apud veteres dicebatur, tam corpora, quam eorum quæ præter corpus sunt : et bene *gerens*, non habens, quod geri putantur aliena. *Idem*.

320 *Spartana*] Lacœnæ. Sparta enim civitas est Lacœniæ, ubi sunt puellæ venatrices. Redditur autem causa cur virgo sit in silvis, scilicet propter venatum. *Idem*.

Spartana] Alludit ad Lycurgi institutum apud Lacœdæmonios, quo sancitum erat, ut virgines virilibus officiis, musica, cursu, palæstra, disco, jaculis, agitatione equorum, itemque venatu exercerentur : unde et mons in Lacœnia dictus est *Parthenias*, quod in eo virgines venari consueverint. Vide Plutarch. in Lycurgo. *Taubm*.

Thrissæ] Thracia, et est solutio : nam *Thressa* facit, sicut, *Cressa genus Pholœ*. Veniunt autem ab eo, quod est *Cres*, *Thres*. Ut autem *Cressa* non faciat, illud est, quia *Cressa* per æ simpliciter scribitur, nec potest recipere solutionem. *Thrissæ* autem æ diphthongon habet, unde et resolvitur. *Servius*.

Fatigat] Suo scilicet cursu. Sane quidam *fatigat* pro fatigavit accipiant,

præsens pro præterito, sicut et *prævertitur* pro præversa est. *Idem*.

Thraciæ fatigat] Quæ patrem a Getis (quos diuturno bello vexasse scribitur) captum manu coacta celerime recepit. Fuit et *Harpalyce*, quæ Iphiclium ardentissimo amore cum deperiret, spreto dolore animi interiit; a quo canticum quoddam *Harpalyce* dicebatur: ut notat Turneb. x. 11. qui et hoc nomen per y scribendum censet. *Taubmann*.

Fatigat] Hoc verbum idem quod *sepe exercere*, et *delassare*. Hor. sat. 1. 2. 'vel si Romana fatigat Militia assuetum Græcari:' sic et *exercere* pro *fatigare* vs. 431. *Emmeness*.

321 *Harpalyce*] Quidam a patre Arpalico, qui rex Amymoniorum Thraciæ gentis fuit, ita nutritam dicunt, ut ipse Camillam a Metabo facit. Hæc, patre propter ferociam a civibus pulso, ac postea occiso, fugit in silvas, et venatibus latrociniisque vivendo ita efferata est; et hujus velocitatis et exercitii facta est, ut subito ad vicina stabula, coacta inopia, decurreret, et rapto pecorum facta, insequentes etiam equites in celeritate vitaret; sed quodam tempore, positus ad insidias cervorum plagis, capta et occisa est; cujus mortem nobilitavit eorum exitus, qui eam occiderunt: statim enim in vicinia orta contentio est, cujus fuisset hædus, quem Harpalyce rapuerat, ita ut gravi certamine non sine plurimis mortibus dimicaretur. Postea consuetudo servata est, ut ad tumultum virginis populi convenirent, et propter expiationem per imaginem pugne concurrerent. Quidam hujus patrem a Getis, ut alii volunt a Myrmidonibus captum, collecta multitudine asserunt liberasse celerius, quam de feminis credi potest. Unde et flumina dicitur celeritate transire. *Servius*.

Volucrum Hebrum] Multam quidem lædis flumini epitheto addidit; sed

falsum est, nam est quietissimus etiam cum per hiemem crescit. Est autem in Thracia ante muros Cypsalis civitatis, de locis superis Thraciæ veniens: dictas autem ab Hebro, Hemi et Rhodopes filio. *Idem*.

Fuga prævertitur] Id est, cito cursu prævenit, ut Non. Marc. c. 4. Noster active habet Æn. vii. 807. 'cursusque pedum prævertere ventos.' et xii. 345. 'vel equo prævertere ventos.' Vide, quæ Lambinus notavit ad Hor. Sat. 1. *Emmeness*.

Prævertitur] Id est, transit. Dicitur autem et *prævertit* et *prævertitur*, nova ratione. Nam passiva declinatione utimur in activa significatione, ut hoc loco: 'Cum ipsi prælimus enim tunc prævertimur.' Cum autem activa declinatio est, passivam habet significationem, ut, 'ille me prævertit.' Alii *prævertitur* sic positum volunt, ut 'Bellantur Amazones armis,' pro *prævertit* et bellant. *Servius*.

Prævertitur Hebrum] *Servius*, transit, interpretatur: alii, *velocitate superat*. Ita Catullus: 'Flammea prævertens celeris vestigia cervæ.' *Hebrum* autem fluvius Thraciæ: in quem caput Orphel a Bacchis projectum fuit. *Taubmann*.

322 *Namque*] Ut ostendatur esse venatrix. *Servius*.

De more] Venantium. *Serv.*

Habilem] Aptum sexui. Unusquisque enim arcum habet pro viribus suis. *Idem*.

Namque hæmeris] Expressit personam venatricis: de qua re Scaliger iii. 2. *Habilem* autem aptum illi sexui arcum dicit. Ita Eurip. *φάπτεραι εὐρπέρη*: et Sophocles Apollinem *εὐφάπτεραι* nominat. Mirum vero, inquit idem Scaliger, quantum afferat vel affectus vel ornamenti vox, quæ in principio carminis ponitur post explicationem sententiam: quæ vox illi tamen apposita apponit et sensum: ut hic, et Æn. xi. *Venatrix, &c.* Quam

figuram *Expressionem* appellat. Exemplum videas iv. 48. Quod sequitur, 'dederatque comam diffundere ventis,' Græca dictum figura. (*ἔδωκεν τοῖς ἀνέμοις διαχέειν*.) Sic in *Æn.* v. 'dat ferre talentum.' *Tambmann.*

323 *Venatrix*] Similis venatrici, id est, quasi venatrix, ut, 'At medias inter cædes exultat Amazon.' *Serv.*

Comam diffundere] Ut diffunderetur. Græca autem figura est. Sic alibi, 'argenti magnum dat ferre talentum.' Et, 'tu das epulis accumbere Divum.' unde, *Da bibere* pæp invenit, quod facere non debemus, ne duo verba jungamus, nisi in poemate. *Idem.*

Dederatque comam diffundere ventis] In veteribus omnibus exemplaribus, quotquot habere potui, *comam* unitatis numero scriptum animadverti: in multis, *comas*. In plerisque etiam, *diffundere*. Sed id vitio temporum. Porro *suspendere arcum*, et *comam ventis dare*, virginum esse speciem, Donatus ait, siquis quod sit virginis os, qui habitus, quæsierit. *Pierius.*

Comam diffundere ventis] Quales habuerunt vaticinantes, sparsos nempe: Ovid. *Epist. Heroid.* v. 114. 'Sic mihi diffusa vaticinata comis.' Græci *diffundere διαχέειν*. vid. *Salmas.* *Plin.* exerc. p. 468. qui talem comam nominabant ἀνέμων et εὐχων: eundem adi. p. 764. *Emmeness.*

324 *Nuda genu*] Nudum genu habens: ut si dicas; *bonus animus*: et est Græca figura: sed non ea, quam diximus fieri per participium præteriti temporis, et casum accusativum: hæc enim per nomen fit, quamvis ad unam significationem recurrant. *Servius.*

Sinus collecta] Ut, 'Ocnlos suffusa nitentes.' *Idem.*

Nuda genu, nodoque sinus collecta fluctat] Similis Synecdoche apud Ovid. *Met.* x. 535. de Venatricis habitu: 'Per juga, per silvas, dumosaque saxa vagatur Nuda genu, vestem ritu

associata Diana.' Et *Erat.* i. 487. 'Illa super suras tunicam collecta.' Pro quo legitur *suocincta*: ut in priori loco: quod *Stat. Achill.* ii. vocat *stus innectere*: contrarium est, quod paulo post sequitur: 'vestesque latentes Diducit, sparsosque studet componere crines.' Huc faciunt illa *Callimachi* in hymno *Dianæ*, describentis vestitum venaticum vs. 11. *ἐν γένει μέγχι χερσὶν ἱερὰν ἔδωκεν*. Vide illic annot. B. *Vulcani* et de venatricis habitu *Scal.* iii. 2. *Emmeness.*

325 *Ac prior*] Paulo post sequitur, inquit. *Servius.*

Hæu, inquit] *Hæu* adverbium vocantis est; alias interjectio dolentis est: ut, 'Hæu etiam mensas consumimus, inquit Iulus.' *Servius.*

Juvenes] Explicationibus præmissis adice aliam, quæ fortasse verior. Magni illi Heroes *Juvenes* dicebantur elegii et laudis loco. Propertius el. ii. 22. de Ulyssæ, 'Sic a Dulichio juvene est elusa Calypso.' De Argonautis Catullus: 'Cum lecti juvenes.' Ovidius in *Epist.* 'Excipit hospitio juvenes Ææta Pelasgos.' De Hercule Propertius eleg. i. 20. 'At comes invicti juvenis:' id est, Hylas comes Herculæ. Ita Ovidius *Fast.* v. ut dicat Herculem susceptum hospitio a Chirone, ita concepit: 'Excipit hospitio juvenem Philyreius heros.' Ita fortasse Augustus dictas Horatio od. ii. 1. et Virgilio *Georg.* i. juvenis adulatione magna. *Cerda.*

Ac prior, hæu, inquit, juvenes] Non imperite poëta Venerem priorem loqui fecit, sed ut fiduciam Æneæ det loquendi. Idem observat Donatus ad *Ter.* A. ii. 1. 18. *Emmeness.*

Monstrare] Interrogatio est brevis, alia, quæ tamen necessaria ad fallendum continet: dixitque et signa vestitus, et habitum expressit. Brevius autem responderet Æneas, nec tamen a propositis aberrat. *Donatus.*

326 *Vidisti*] Plerumque duo diversa in unum exitum cadunt, *Neot*

contraria significant, ut hoc loco; *Fidētis* enim, etiam ad vocem pertinet, quod etiam ex Æneæ responsione colligitur. *Servius*.

Errantem] Investigantem; quia venatores cum vestigant, quasi videntur errare. *Idem*.

Sororum] Non tanquam nota sit illis soror, sed ut est in consuetudine. *Idem*.

327 *Succinctam*] Instructam: vel, ut alii dicunt, in cingulo habentem pharetram. *Idem*.

Succinctam pharetra, &c.] Inveniebam quidem codices aliquot antiquos, in quibus *pharetram* loco hoc, accusandi casu scriptum esset. Sed vulgatorum pene omnium turba oppressus, ut me temporibus accommodarem, ne verbum quidem ulterius facturus eram. Sed quum Prisciani, Grammatici multorum opinione non indiligentis, neque imperiti, sententia memorie succurrisset: ne cuipiam eam auctorem neglexisse viderer, quid ille super hoc sensisset, adnotare visum est. Ubi enim copulativarum esse ait, easus eosdem sociare, quendam tamen apud auctores his constructionibus contraria, tradit inveniri: cujus exempli Virgilianum hinc citat carmen, 'succinctam pharetram et maculosæ tegmine lyncis.' Neque tamen inficiatur, melius in quibusdam codicibus absque *m Pharetra* ablative casu inveniri. Alibi enim ab eodem Virgilio dictam, *Palla succincta cruenta*. Quo vero accusativum alii tuncantur exemplum esse, *Magicus incantum accingier artis*: eam vero esse varietatis in constructione causam ait, quod *succingor hanc rem*, et *hac re succingor* dicimus: sæpeque hoc de industria fieri ab auctoribus, ubi anceps sit constructio dictionum. Addit etiam, quosdam Lyncis cursum a communi accipere: ut sit, *prementem Lyncis cursum*, aut *spumantis Apri*. Sed hæc nos indicare nunc institui-mus, non judicare. *Pierius*.

Maculosæ lyncis] Epitheta tribus modis ponuntur, aut laudandi, aut demonstrandi, aut vituperandi, hic, *maculosæ* demonstrandi est. Lyncus rex Scythiæ fuit, qui missum a Cerere Triptoleum, ut hominibus frumenta monstraret, susceptum hospitio, ut in se inventi frumenti gloria tanta migraret, interimere cogitavit: ob quam rem irata Ceres, eum convertit in lyncem, feram varii coloris, ut ipse variae mentis extiterat. Erit autem nominativus hæc *lynx*; ut *Pan, Tros*, quæ in genitivo una syllaba crescunt. *Servius*.

Maculosæ tegmine lyncis] Mos autem venatoribus erat antiquitus, spoliis animantium, quas ipsi confecerant, se vestire. Et apparet, lyncis tegus, ob levitatem, prius in usu fuisse; perinde ut nostris hodie lupina. Catullus etiam *maculosæ terga* lyncum, dixit; quæ noster Ge. II. *varias*. Taubmann.

328. *Spumantis*] Id est, spumosi, participium loco nominis positum. *Servius*.

Cursum clamore prementem] Insequentem. Ut ipse alibi, 'Ingentem clamore premes ad retia cervum.' *Idem*.

Spumantis apri] Præ ardore et ira. *Premere* autem, ut et *Agitare*, itemque *Excitare*, verba esse venatoria, Turnebus notavit XII. ita Ge. III. 'Ingentem clamore premes ad retia cervum.' Isidorus I. X. 'Quattuor sunt Venatorum officia: Vestigatores, Indagatores, Alatores, Pressores,' pro quo alii *Pressores*; sed male. Ibidem: 'Venator, quasi Venabulator, a venatione qua bestias premit.' Taubmann.

329 *Et*] Antiqui sane omnes codices quos inspeximus, et *Veneris*, non ut habent. *Pierius*.

Orsus] Nunc, cæpit: alias, finit: ut, 'Sic Juppiter orsus.' Sed illic proprie posuit, et hic usurpatum est. Præteritum enim est participium. *Servius*.

Et Veneris contra, &c.] Hæc, in-

quit J. C. Scaliger, ex Ulyssem v. esse, observavit etiam Macrobius, sed pessimo iudicio lancinavit. Quanto enim cum maiore decore noster? Cum ea primum dubitatione, 'O quam te memorem, Virgo!' est *huch* oratio. Etiam dubitationis causam affert, *namque haud tibi vultus Mortalis*: hoc ex adspectu. Illud efficacious, 'nec vox hominem sonat.' Tum assertio per repetitionem, 'o dea certe!' Adjungit etiam religionem: ne offendat Numina; et cum modestia distribuendo dubitationem: 'An Phœbi soror, an Nympharum sanguinis una?' Nefas enim erat, deum, deamve alio, quam suo nomine, appellare; neque obtinebat vota. Itaque evocata legas Numina apud Livium. Et ea de causa Numinis illius, cujus in tutela Roma esset, nomen tacitum et arcanum. Postremo, Dianæ similem, dixit Homerus; hic expresse *sororem Phœbi*. Hæc ille v. 3. *Tambmann*.

330 *Audita neque visa*] Hinc probatur, quia superius hoc interrogaverat *Venus*. Sane quidam *Audita*, ad illud responsum, *Clamore prementem*: ad *vidistis si quam, neque visa* responderit. *Servius*.

331 *O quam te*] Quæ dea sit dubitat, nam deam esse confidit: o, *dubitatione*, alias *optativa*, ut 'adsis o Tegeæ favens.' *Idem*.

O quam te] Completo responso, explicat seriem estimationis, quam de ea habuit. *Donatus*.

332 *Nec vox hominem sonat*] Græca signa est. *Servius*.

Nec vox hominem sonat] De utroque sexu *homo*. Falso verbis neutris adnumeratur *sonare* noster Ecl. i. 5. 'Formosam resonare doces Amaryllida silvas.' Ecl. v. 63. 'ipsæ jam carmina rupes, Ipsa sonant arbusta.' Tibull. Eleg. i. 3. 'Dulce sonant tenui gutture carmen aves.' alia Sanct. in Minerva p. 187. *Emmenes*.

O dea certe] Hic o distinguendum, uti post inferat, *dea certe*: confirmans

opinionem suam, et est conclusio syllogismi, qui constat ex propositione, adsumptione, conclusione: nam si nec vox, nec vultus mortales sunt, restat, ut dea sit. *Servius*.

O dea] Cum hoc pronunciatum ait, sequatur *Certe, an Phœbi soror*. *Dem*.

333 *An Phœbi soror*] Diana: quæ est venatrix. Bene autem suspicatur pro loco et qualitate habitus personæque: perite autem Poëta dicendo, *An Phœbi soror*, videtur de nomine Apollinis dubitare. Constat enim hunc Deum a diversis gentibus vel civitatibus, diversis nominibus appellari, secundum genera beneficiorum, quæ vario divinitatis genere præstare consuevit: cui Deo sagittas datas volunt, quia, ut vis morbi, ita hoc telum sit occultum. Hunc tamen Deum et ad liberum custodiam, et ad divinitatem, et ad medicinam, et ad res urbanas, quæ placidæ sunt, et ad bella pertinere longinqua, cui laurum ideo consecratam, quia hæc arbor sufficientis purgationibusque adhibeatur; ut ostendatur, nullum templum ejus nisi purum ingredi debere. Cantum enim est, ne Sacerdos ejus domum ingreditur, in qua ante quintam diem funus fuerit. Quidam tamen *an* pro *sive* antique dictum volunt: nonnulli conjunctionem mutatam adserunt, pro *Aut Phœbi, aut Nympharum sanguinis una*. Alii autem conjunctionem disjunctivam volunt, ut Ballust. 'Perrexere in Hispaniam an Sardiniam.' *Servius*.

An Phœbi soror, an, &c.] Vetera quidam exemplaria legunt, *aut Phœbi soror aut Nympharum*. Sed *an* interpretes agnoscant. Insuper *Donatus* ait, *o Dea* clausulam esse superioris membri. Nam quum pronuntiatum fuerit *o Dea*, sic debet dici: ut ille tradit, *certe an Phœbi soror, an Nympharum sanguinis una, Sis felix*. *Pierius*.

An Nympharum sanguinis] Id est, generis. *Servius*.

334 *Sis felix*] Propitia: hoc est, felicitatem præstes, vel felix mihi. *Felix* enim dicitur et qui habet felicitatem, et qui facit esse felicem: ut in *Bacolicis*, 'Sis bonus o felixque tua.' Unde et contra Jano in VII. dicit, 'Quæ potui infelix,' id est, adversa Trojanis. *Idem*.

Sis felix] Sic Stat. Achill. I. II. 'Sis felix, taceasque precor,' id est, propitia. Taubmannum adi Ecl. v. 66. contrarium apud Pers. Sat. vi. 12. *auster infelix* pro inimico. *Emmones*.

Leves] Levem facias. ut, 'Levat ipse tridenti.' *Servius*.

Quæcumque] Seu Diana, seu Nympha. *Idem*.

Quæcumque] Sive Diana sive Nympha. Hic autem *Ence* datur scientia religionum; non enim posset aliquid divinum intelligere in hominis forma, nisi quia pollebat omni scientia sacrorum. *Donatus*.

335 *Quo sub cælo*] Aut sub qua parte cæli, aut secundum Epicureos, qui plures esse volunt cælos, ut *Cicero* in *Hortensio*. *Servius*.

Tandem] Hoc loco vocat *Tandem*: enim, *diem*, *gentium*, *locorum*, *terrarum* significatio posita, ad ornatum pertinet: 'Aut *tandem* doceas quia vix cuiquam hoc contigit:' *tandem* pro expletiva particula est. *Idem*.

336 *Hominumque locorumque*] *Hypermetrus* versus: unam enim plus habet syllabam: qui quotiens fit, debet sequens versus a vocali incipere: ut hoc loco: item, 'Omnia Mercurio similis vocemque coloremque, Et crines flavos.' Nisi fortassis fiat in fine vocalium collisio; ut est, 'Nec cura peculi.' Hic enim non est necesse, ut sequens versus a vocali incipiat. *Servius*.

337 *Erramus, vento huc et vastis fluctibus acti*] Hic quoque numerus in Romano codice, atque etiam in aliquot aliis antiquis trimetro clauditur, *erramus vento huc et*. Altero inde tri-

metro soluto, *vastis fluctibus acti*. Quod majorem præ se fert contationem, in rei magnæ relatione percommodam: dum singulis dictionibus, quæ una pedem claudant, ea interjicitur mora. in aliis, *vastis et fluctibus acti*. *Pierius*.

338 *Multa hostia*] Cogebat non ad interrogata respondere, quia et ipsa ignorantes cupiebat instruere. Sed primo, non primis, sed novissimis occurrit: nam si oblationem sacrificii in extremo positam, tacendo acceperat, confirmasset se deam, quod confutare festinat. *Donatus*.

Cadet hostia] Sic Græci πέντε et πέντε dicunt. Eurip. in *Iphig.* μόρχοι τε πρὸ γάμων ἂς θεῶν πέντε χρεὼν Ἀρτέμιδι: et Iph. in *Taur.* de mactando Oreste et *Pylade*: δούτερον γούν τῇ θεῇ πρόσκειν ἔν. et *Æsch.* in *Suppl.* δεῖ κάρτα θύειν, καὶ πέντε χρηστήρια θεοῖσι πολλοῖς, πολλὰ πημονῆς ἄκη. Sic *Tibull.* II. 'Vota cadunt, utinam strepitantibus advolet alis, Flavaque conjugio vincula portet Amor:' ubi *vota*, *lepia* accipio, *hostias* votivas: neque enim caducis votis res, argumentumque convenire potest: quandoquidem, præcedentibus versibus, exaudita *Cherinthi* vota descripsit, eo consilio, ut jam poëta gratas, Diis in gratiam *Cherinthi* vota reddere, et solvere immolatis victimis videatur, eadem pene phrasi, qua *Æschylus* πέντε χρηστήρια dixit, hoc est, *lepia*, καὶ σφάγια. Non in eam partem fortasse accepisse videri potest *Tibull.* quam *Propert.* I. I. 'Omniaque ingrato littore vota cadunt:' quamvis et ad non litantes victimas trahi possit *Propertii* sententia, quod frustra ob desertam *Cynthiam*, sacra et vota in ingrato littore, a se fieri queratur, per eam quam susceperat navigationem. *Idem* *Propert.* IV. 'Et cadat ante meos icta juvenca focos.' *Germ.*

Hostia dextra] *Hostia* dicuntur sacrificia, quæ ab his fiunt, qui in hostem pergunt. *Victimæ* vero, sacrificia quæ post victoriam fiunt. Sed

hæc licenter confundit auctoritas. *Servius*.

Multa tibi, &c.] Artificiose epilogum absolvit a remuneratione et gratiarum actione. Huic autem loco non valde absimilis est ille Ovid. Met. xiv. 4. sub persona Æacæ ad Sibylam: 'Sen dea tu præsens, seu diis gratissima,' &c. Notetur item Voti formula; et præterea *Cadendi* verbum: quomodo et Græci usurpant suum *πίπτειν* et *ρῥοῖν*. Sic Tibull. el. ii. 2. 'Vota cadunt: utinam strepitantibus advolet alis, Flavaque conjugio vincula portet Amor!' Ubi *cota*, *λεπτα*, accipit Germ. Valens, hostias votivas: non caduca vota: ut jam Poëta gratus, diis vota reddere et solvere immolatis victimis, ob Cherinthum exanditum, videatur; eadem pæne phrasi, quam Æschylus *ρῥοῖν* *χρηστήρια* dixit, hoc est, *λεπτα καὶ σφάγια*. Propert. l. iv. 'Et cadat ante meos icta juvenca focos.' Ita ibidem el. x. 'Juppiter, hæc hodie tibi victima corruet Acron. Voverat: et spoliū corrui ille Jovi.' *Tambmann*.

Multa tibi, &c.] Fere eadem locutio apud Stat. invenitur Achill. l. ii. 'te longus honos æternaque cingent Tempora:' ubi per *longum honorem* intellige sacrificium multarum hostiarum. *Emmenes*.

339 *Equidem*] Nunc, *ego quidem* significat, alias expletiva particula est. *Servius*.

Tuli me dignor honore] Id est, sacrificio. Et aut vult se probare non nomen, sed virginem Tyriam: aut ideo non amplectitur sacrificium, ut diutius lateat: aut certe quia Paphiæ Veneri, quæ Cypri colitur, thure tantum sacrificatur et floribus: qui ait, 'Ubi templum illi centumque Sabæo Thure calent aræ, sertisque recentibus halant.' *Idem*.

Tuli] Nam si honorificentiam merer, talis erit, quæ homini præstanda, non deo exhibenda sit. *Donatus*.

Dignor] Dignam me iudico: ut,

'Conjugio Anchisæ Veneris dignate superbo,' id est, digæ habite. *Serv.*

Hand equidem tali me dignor honore] Responens Venus hostiam, albidit obliter ad morem veterem, quo huc Dea sacra fiebant, non sanguine et caratificina, sed thure ac floribus. Sic patet vir doctus Nannius, advocatque Horatium, qui Carm. i. 19. destinans sacrum Veneri, ita ait: 'Hic vivum mihi cespitem, hic Verbenas, pueri, ponite thuraque Bimi cum patera meri: Mactata veniet lenior hostia.' Et verba Acronis ex codice Blandinio hæc: 'bene verbenas, cespitem et thus Veneri promittit, quæ non placatur sanguine.' Virgilius, 'Hand equidem tali me dignor honore.' Item: 'centumque Sabæo Thure calent aræ, sertisque recentibus halant.' *Cerda*.

340 *Virginibus Tyriis*] Quia Venus suspicari poterat, quibus signis illam se putarent. Idcirco illa conatur avertere. Habitus enim, quo me deam suspicamini, non meus est, inquit, sed omnium Tyriarum virginum, quæ in his regionibus sunt. Erge patrius mos pharetram et cothurnos præbet. Hoc autem facile poterat illa persuadere, quia Æneas se regiones ac homines ignorare dixerat. *Donatus*.

Purpureo] Aut pulchro, aut russi, aut rosei coloris. *Servius*.

Purpureo alte suras] Supra Ecl. vii. 'Punico stabis suras evincta cothurno.' Hunc locum, et superiorem, *Namque humeris de more habilem, &c.* admonuit me acri iudicio vir Giphanius, ut conferrem cum illo Livii Andronici Ione apud Terentianum: 'Et jam purpureo suras incinde cothurno, Balthens et revocet volucres in pectore sinus, Pressaque jam gravis crepitent tibi tela pharetra, Dirige et odorisequos ad certa cubilla canes.' Subiecit item ex Arnob. l. vi. quæ ad rem locumque huic faciunt hæc verba: 'Semitectis femoribus

Diana, aut ad libidinem concitans Venus nuda, Anubis cum canina facie.' Sed et idem observavit Giphanius, Dianæ purpurea attributa calceamenta, quod Laconico cultu se gereret, Spartæ præcipuo honore culta, Laconumque calceamenta ἑσθρὰ testetur Pollux l. vii. ut et v. venatorum ἐποδήματα, κοῖλα εἰς μέσην κνήμην ἀνέκοντα, δεσµὲ ἀκριβεὶ περιεσπασµένα, ut et *anas vincias alie* hic Maro dixit. Ego quoque apud Plutarch. in Numa observavi Spartanas virgines φαινομήρας dictas. Certe apud Eurip. in Androm. Peleus Menelao objicit in invidiam Helenes hunc Spartanarum virginum cultum, ut inhonestum et intemperantem, οὐδ' ἂν, εἰ βούλοιντό τις, Σάρπας γένοιτο σπαρτιασίδων κόρη, Αἰὲν ῥέουσιν, ἐξηρηνοῦσαι δόμους, Γυμνοῖσι παροῖς, καὶ πέπλοις ἀνέµενοις, Δρόμοις, παλαιότρας τ' οὐκ ἀσασχτοῦς ἔμολ, Κοιρὰς ἔχουσι· κῆρα θαυμάζειν χρεόν, Εἰ μὴ γυναικας σφόδρας παιδέεργε. Calaber l. i. sententiam Maronis reddidisse videtur uno epitheto, quo Penthesileam βαθυκνήµιδα vocat. *Germanus.*

Saras vincire cothurno] *Cothurni* sunt calceamenta etiam venatoria, crura quoque vincientia: quorum quivis utrique aptus est pedi. Ideo et numero usus est singulari. *Servius.*

Vincire] Nam vinculis cothurni illigabantur. Ovid. Amor. eleg. iii. l. 'Lydius apta pedum vincla cothurnus habet.' Pollux l. vii. ἐποδήματα δεσµὲ περιεσπασµένα: Calceamenta illigata vinculo. *Cerda.*

342 Panica regna vides] Ad illud *Et quo sub calo tandem.* Et quidam *Vides*, pro *visurus es* accipiunt. Nam quemadmodum in media silva urbem videt et Tyrios? Hic attentum facit Æneam. *Servius.*

Panica regna vides] Brevis et concinna narratio: non enim debuit Æneas sub incerto diutius teneri: et ipsa idem volebat. Respondet autem eo ordine, quo interrogatur. Ille enim, *quo sub calo*, &c. Hæc *Panica*

regna, et designato loco dicit personas; Tyrios inquit, et addit superioris conditoris nomen. *Donatus.*

Agenoris urbem] Quam fecerunt Agenoridæ. Agenor autem, Neptuni filius, rex Libyæ et Phœnicis: de cujus genere Dido originem duxit. Et sic dictam est, ut, 'Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris,' id est, ad Cumas; quas fecerunt hi, qui de Chalcide venerant, civitate Eubœæ. *Servius.*

Agenoris urbem] Antonomasia, pro *Didonis urbem*. Quippe ex Jove natus est Epaphys: hinc Belus priscus: hinc Agenor: hinc Phœnix: hinc Belus secundus, pater Didonis, Pygmalionis, et Annæ. Itaque *Agenor* auctor istius urbis, proavus Didonis, et rex Phœnicis fuit. Ne autem Æneas opinaretur, se in Phœniciam tempestate appulsum, cum hæc dicentem audiret, aperte regionem nominans, addit: *sed fines Libyci*: nam et alibi potuerunt esse Tyril. Et quidem fines Libyci, non *Libya* dicit; quia illic, occurrente pelago, Africæ termini clauduntur. Videtur autem hic locus emphasin habere ex persona Poëtæ, quod indicant illa 'genus intractabile bello:' quæ non ad laudem, sed ad vituperium dicta apparent. Nec poterat nisi cum stomacho, de Afris, Romanorum hostibus, loqui Poëta. *Taubmann.*

343 Sed fines Libyci] Antedictam terram nunc aperte regionem ostendit, dicendo, *Libycos fines*. Tyril enim et alibi esse potuerunt. *Servius.*

Fines Libyci] Illic enim, occurrente pelago, Africæ termini clauduntur. *Donatus.*

Intractabile] Insuperabile, asperum, sævum. Ergo amovit suspicionem, ne putaret se in Tyrum venisse. *Serv.*

Intractabile] Meminerat enim poëta ex persona sua dixisse: 'Studiisque asperrima belli.' Nec est hic repetitio ejusdem rei: quoniam ad dici necesse fuit, et ex alterius per-

sens dictum est. *Donatus.*

Genus intractabile bello] In codicibus aliquot antiquis *inasperabile* legitur. Id apud Servium Paraphrasis est. Apud Donatum contextus. Sed quia subiungit: 'meminerat enim Virgil. se ex persona sua dixisse, 'Studiosque asperissima belli.' Hic autem non est repetitio ejusdem rei: quoniam et dici necesse fuit, et ex alterius persona nunc dictum est. Quod si Donatus eandem rem utroque loco agnoscat, nempe *asperissimum* et *intractabile*: magis erunt similia, quam *inasperabile*. Pierius.

344 *Imperium Dido*] Mira brevitatis, sed quæ multa complectatur. Præteritum enim et præsens ponit, et quæ vocaretur, et quid ageret, quæ illis imperabat. Compendii vero causa fuit, ne interrogando, respondendoque longum fieret, quod mature debuit fieri. *Donatus.*

Dido] Dido vero, nomine Elissa ante dicta est, sed post interitum a Pœnis Dido appellata, id est, *virago*, Punica lingua, quod cum a suis civibus cogeretur, cuidam de Afris regibus nubere, et prioris mariti amore teneretur; forti se animo, et interfecerit, et in pyram injecerit, quam se, ne expiandos prioris mariti manes, extruxisse fingebat. *Servius.*

345 *Germanum fugiens*] Hoc loco quasi stupuit Æneas: de Germani enim appellatione fuerat facta major invidia, unde auditoris aviditati præscribit Venus; dicens *longam esse injuriam*, id est, causam: ab eo quod sequitur, id quod præcedit; ut supra, 'Spem vultu simulat.' *Idem.*

Germanum fugiens] Potuit enim queri, quæ causa impulsæ fuerit, ut relicta patria mulier, quod difficile est, longinqua sectaretur. *Donatus.*

Germanum fugiens] Hoc loco quasi stupuit Æneas: unde auditoris aviditati præscribit Venus; dicens, *longam esse injuriam*, id est, causam: ab eo quod sequitur, id quod præcedit.

Ac si dicat: narratio istius alte repetenda esset: sed 'summa sequar fastigia rerum,' id est, summa sequar capita: Turneb. x. 11. Hujas autem rei historiam exactiorem habet Justinus l. xviii. item Hortensius. *Thibmann.*

Longa est injuria] Longa narratio injuriæ. *Servius.*

Longa est injuria] Hoc addit: quia incredibile fuerat, tantam intervenisse causam, quæ cogeret germanam dura sectari, relinquentem eum, quem amare debebat. *Donatus.*

Longa Ambages] Id est, circuitus. Hoc est, ambages narrationis. *Serv.*

346 *Fastigia*] Summæ partes ædificiorum dicuntur, sed modo primordia. Quia scit longam esse historiam Carthaginiæ, ut Sallustius, 'Sed de Carthagine silere melius puta, quam parum dicere.' *Idem.*

Sed summa sequar] Artificiosa narratio. Nam multa prætermitturam simulat, ut spe brevitatis attentius audiretur. *Donatus.*

Sed summa sequar fastigia rerum] Est hoc, quod dixit Orosius iii. 11. 'magna parvis colligam:' quod Ammianus l. xvii. 'propositum meum in pauca conferam.' Plantus multis variat, ut solet, lepide. Ainar. 'verba in pauca conferam.' Casin. 'in pauca refer.' Menæsch. 'Loquere paucis, non longos logos.' Mostell. 'orationis operam compendio face.' Milit. 'verba confer maxime ad compendium.' *Cerda.*

347 *Huic conjux Sichæus erat*] Quotiens poëta aspera invenit nomina, vel in metro non stantia, aut mutat ea, aut de his aliquid mutilat. Nam Sichæus, Sicharbas dictus est. Belus Didonis pater Methres. Carthago a Carthæ, ut lectum est, quod invenitur in historia Pœnorum, et in Livio. Sane Sichæus, si brevis est per naturam: sed hoc loco Ectasim fecit, ea licentia, quæ est in propriis nominibus: licet enim in quavis pro-

prii nominis partē syllabæ mutare naturam: quod et in appellativis evenit; si tamen de propriis originem ducant, ut, 'Sicanio prætenta sinu:' quia venit a Sicano rege Siciliæ. *Servius*.

Huic conjux] Amoris inter conjuges honestas inserit causas. Amabat, inquit, hominem, secuta judicium patris, et divitem, et probum. *Donat*.

Sichæus] Admonent aliqui hunc *Sichæum* dictum, et Poëtam commutasse in *Sichæum* leniore voce. Sed certe *Justinus*, non Poëta, *Sichæum* nominat, et *Eustathius* Σιχαιῶν. *Cerdæ*. Συχαιῶν. *Cerdæ*.

Huic conjux Sichæus] Narratio. *J. C. Scaliger* Poët. III. 3. ubi de *Expresione Personarum* agit, hoc quoque pro exemplo adducit. Nam habes, inquit, statum a conjugio, fortunam a divitiis, genus a Phœnicia. Addit etiam affectum: 'et magno miseræ dilectus amore.' Tum autem fortuna et habitus vitiosi: 'sed regna Tyri germanus habebat Pygmalion,' &c. *Taubmann*.

Ditissimus agri] Veteres addebant, ejus rei dives. *Servius*.

Ditissimus agri] Imitatur pessima naturæ opulentia. *Donatus*.

Ditissimus agri] *Justinus*: 'Sichæo magnæ, sed dissimulatæ, opes erant, aurumque metu regis, non tectis, sed terræ crediderat: quam rem, etsi homines ignorabant, fama tamen loquebatur.' *Cerdæ*.

348 *Miseræ*] Dativus est, non adverbium. *Servius*.

Et magno miseræ dilectus amore] Hic gravatur factum, ut carissimum sorori virum necarit. *Donatus*.

349 *Cui pater i. d.*] Argumentum amoris. *Servius*.

Cui pater] Ut contra judicium patris fecerit. *Donatus*.

Pater] *Belus*: nam inf. genitor tum *Belus*. *Eustathius* tamen dubitans, Ἀντίρπος θυγάτηρ, ἢ Βήλος. *Cerdæ*.

Intactam] Matrum enim differt in-

ter affectum virginis, et ejus, quæ secundo nupsit. *Donatus*.

Cui pater intactam] Ita *Enrip.* in *Hel.* ἄδουκτον ἐνρήν, dixit adhuc virginem, atque, ut antiqui vocabant, *signatam* sive *obsignatum*, quæ *Homerō* κοῦρδις ἀλοχος, id est, παρθενική γυνή. *Prima* autem omnia dicit primas nuptias. Nam superstitiosa illa priscorum natio, cum in aliis, tum in conjugis vel maxime, omnia observabat, itaque et nuptiis auspices adhibebantur. *Turneb.* III. 14. et x. 11. Ita *Propertius* el. III. 18. 'Contineant nobis omnia prima fidem.' Habent autem primæ nuptiæ vinculum nescio quod majoris conjunctionis. Vide *Val. Max. de Auspiciis nuptiarum* II. 1. *Taubmann*.

Intactam] Sic *Pallas* virginittatis custos sanctissima *intacta* dicitur apud *Horat.* od. I. 7. *Emmenes*.

Primis] Nullis aliis, sed solis. *Donatus*.

Primisque jugarat Ominibus] Hoc est, primis nuptiis: auspicato siquidem fiebant antiquis nuptiæ: unde et *Proper.* 'Contineant nobis omnia prima fidem:' ubi omnino omnia, non omnia, contra omnium codicum lectionem repono, vel ex sententia ipsius loci, quo poëta cogitans de mutandis caloribus negat, in novum amorem sibi temere demigrandum, sed auspicato religioseque ineundam esse secundam amicitiam, quo perenniore et magis diuturno vinculo constringantur et sanciantur fœdera, quæ, inconsulto et inauspicato contracta, parvo negotio solvi quoque soleant. *Germanus*.

Primisque jugarat Ominibus] Pro eo *Stat. Theb.* I. II. 'primisque Hymenæis egregiam Argiam, &c. julari.' et *Silv.* I. IV. 'prima lampade.' *Emm.* *Jugarat*] Fortasse ab *Catullo*: 'Cum *Tethidi* pater ipse jngandum *Pelea* sensit.' *Cerdæ*.

350 *Ominibus*] Vel prosperis et secundis auguriis, vel primariis, ut aliis verbis repetierit, *Cui pater intactam*

dederat. Omnibus autem secundum Romanos locutus est, qui nil nisi captatis faciebant auguriis, et præcipue naptiis. Lucanus, 'Contentique auspice Bruto.' Juvenalis, 'Veniet cum signatoribus asper.' *Servius.*

Tyri] Adverbium est. *Idem.*

Sed regna Tyri] Ex quo intelligitur habuisse spem faciendi, et factum defendendi, quia rex. *Donatus.*

351 *Pygmalion]* *Pygmalioni* autem admodum puero regnum tradidit populus: regnavitque annos quadraginta septem: fuitque decimus ab *Hiram* alve *Iromo*, qui ligna cedrina Salomoni ad templum suppeditavit. Nam ab illo *Hiram* ad Carthaginis conditum fuerunt anni ciii. ut numerat Scaliger in Proleg. de Emendat. Temp. *Taubmann.*

Scelere ante alios immanior omnis] Junge totum: nam aliter non procedit, si se reges, quos inter medius venit furor: quia multi *Immanior* ad furorem, non ad *Pygmalionem* referunt, cum ipse dicat, licet simulatas, fuisse tamen amicitias: simul namque sacrificabant: ac si diceret, sceleratior Atreo et Thyeste, vel Eteocle et Polynece. Ordo est: Inter quos medius. *Servius.*

Immanior scelere] Non est intelligendum, quod furor medius inter *Sichæum* et *Pygmalionem* venit. Nam sic defendi posset *Pygmalionis* factum, si non voluntate, sed furore peccavit, et furens fuisset *Sichæus*, ergo pares. Quapropter ita pronuntiandum: ut *Sichæus* fuerit innoxius, *Pygmalion* vero omnibus aliis sceleratior, quos in facinus impulit furor. Ergo alii, si in crimina inciderunt, furor in causa fuit, aut insania, aut animi dolor, et possunt habere veniam facti. *Pygmalion* vero aliorum comparatione sceleratior ostenditur: quia voluntate, non casu aut necessitate scelus admisit. *Donatus.*

Immanior] Id est, pejor et nocentior. *Nonius.* vel, crudelis et terribi-

lis. *Iaiorus.* A manu, quod præcis bonum: unde contra, *Immane.* Vide Fest. et in illum Scalig. et Not. Georg. l. iv. *Taubmann.*

Scelere ante alios immanior] Sic noster *Æn.* vii. 55. 'Petit ante alios pulcherrimus omnis *Turans.*' C. Nep. in V. Attici 'et unus ante alios fuit carissimus.' *Apulejus* *Metam.* l. ix. 'Peissimam et ante cunctas mulieres longe deterrimam,' &c. de comparatione, quæ virtute præpositionis apparet, Sanct. in *Minerva* p. 360. *Emmeness.*

352 *Ille Sichæum]* Si, hoc loco secundum naturam posuit. *Servius.*

Ille] De quo nihil tale sperabatur. *Ille*, quem nulla urgebat inopia, qui germanam viro privare non debebat, qui affinem servare debuit, qui contra naturæ religionem faceret, contra judicium patris, rpto humanitatis et affinitatis vinculo, ante aras etiam, ut sceleri sacrilegium adderet. *Donat.*

353 *Impius ante aras]* Probavit impium, quia ante aras. Singula pronuntiant. *Servius.*

Ante aras] Occidit propter solam avaritiam. Cum res nulla inopia urgeretur, occidit innoxium: incantum sororis virum. Ergo virtute oratoria unum admissum, quantis potest criminum generibus aggravat poëta, et partes communis loci ingressus, quam late discussit, non, omissa brevitate, quæ *Æneæ* necessaria erat, propter tot calamitates festinanti. *Donatus.*

Ante aras] Id est, diis spectantibus, quos humana cæde funestare non debuit. *Idem.*

Cæcus amore] Unam causam ponit, a vitio naturæ profectam: sed cui alia crimina adnectuntur. Nam *Salust.* ait: 'Avaritiæ fidem, prohibita, cæterasque bonas artes subvertit: pro iis superbiam, crudelitatem, deos negligere, omnia venalia habere edocuit.' Avaritiæ ergo comes crudelitas, perfidiaque conjuncta. Non enim potest voto potiri, nisi ad id

per scelus venerit. Habemus exempla apud poetam; hic Pygmalionis. In III. Polymnestoris. In VI. qui auro patriam prodiderat. Nihil autem in prima narrationis parte frustra positum est. *Donatus.*

Cæcus auri] A cupiditate enim impeditus non consideravit, ubi, quid, car, et in quem faceret. *Idem.*

Atque auri cæcus amore] Cæcitas de hoc malo, crebrum. Ovid. *Metam.* I. III. 'prædæ tam cæca cupido est.' Cic. *Philip.* II. 'at quam cæca avaritia est:' et pro Quint. 'cæcus cupiditate, et avaritia.' Diphilus apud Stob. *serm.* VIII. de animo spirante ad lucrum ait, ἀλλ' οὐκ ὁρᾷ: alia non videt. Itaque Pygmalion, cæcus auri amore, iura omnia confregit, quia 'nultum est officium tam sanctum atque solenne, quod non avaritia comminacere atque violare soleat.' Verba Tullii agnoscis pro Quintio: et ejusdem in Vatinius, quæ sequuntur: 'nemo tam firmum habuit præsidium, quod avaritia non infregerit, atque debilitaverit.' Hanc pestem vitiorum *Reginam* vocat Cassiod. *var. epist.* XII. 1. Βίῳ μετρώπολιν πόσης κακίας. et Phocylides *μετρώπολιν κακότητος ἀνδρός, μετρώπολιν, et matrem totius improbitatis.* Illi maleficia omnia attribuit Auctor ad Heren. I. II. et Cato apud Livium I. XLV. eversa imperia. *Cerda.*

354 *Clam*] Quidam ad sororem referri putant. *Servius.*

Clam] Gravatum factum. Nullus enim clam facit, nisi illicitum esse sciat. Vel *Clam*, ne si palam, innocens defendi posset. Ergo *clam*, ut lateret auctor. Quis enim crederet sororis virum, innoxium, amabilem, nullis intervenientibus inimiciis ab eo cæsum? *Donatus.*

Securus amorum Germanæ] Aut contemnens, id est, negligens, non curans amorem sororis: ut, 'Securi pelagi atque mel,' id est, contemptores. Aut certe securus erat de amore germanæ, circa maritum nimio; ob

quem se post mortem Sichæi interimere posse credebatur: nec enim sequitur, ut, oculo Sichæo, ipse statim potiretur auri, nisi etiam Dido periret. *Amores* autem plurali numero ad voluptatem pertinent. ut *Æn.* X. 'Securus amorum, Qui juvenum tibi semper erant.' Singulari etiam ad religionem. *Servius.*

Securus amorum] Horat. *epist.* II. 2. 'pœnæ securus.' Similia congeassit Vechner. *Hellenol.* I. 2. *Emmeness.*

355 *Factum celavit*] Duplici de causa. Prima, ne, manifesta cæde, ad auctorem aliqua via iretur. Secunda, ne, re patefacta, potiendi auri occasione privaretur. *Donatus.*

Ægram] Mœstam, anxiam. *Servius.*
356 *Malus similans*] *Vana spe lusit amantem*] Quia dicebat absentem, quem constabat occisum. Atqui, hic nimia Pygmalionis ostenditur malitia, quæ etiam amantem fefellit. *Idem.*

Malus] Quia *similans*. Eodem plane sensu Catullus in nuptiis Pelei: 'Nec malus hic, quia, celans duci crudelia forma Consilia.' Itaque simulatur et celatur malus. Inde etiam Plauto in *Amphitr.* astutus et callidus dicitur *malus*. *Cerda.*

Vana spe] Quia dicebat, eum reverti. *Servius.*

Lusit] Decepit. *Idem.*

Vana spe lusit amantem] In antiquissimo quodam exemplari *vana spe lusit* scriptum est, quæ lectio forsitan acutioribus ingeniis non displiceat, ubi consideratum fuerit Pygmalionem, quum tam diu factum occultasset, multaque simulasset, amantem sola tantum spe deludere potuisse. Nam quæ cupimus, facile credimus. Poterat vero Dido fratris ingenium et perfidiam a teneris unguiculis explorasse: ac perinde figmentis, quæ multa ille comminiscabatur, dum ea de conjuge, ubinam esset, percontaretur, nullam adhibuisse fidem. Dum vero Pygmalion eum, et vivere, et venturum brevi polliceretur, idque

nsum principis Dido concupisceret : hac una spe decepta est. Si vero vana cuiquam magis placeat, integrum unicuique sit, quam malit lectionem sequi. *Pierius.*

357 *In somnis*] Si ab eo, quod est somnium, Synæresis est: ut *peculi* pro *peculii*. Si autem a somno venit, *in somnis*, id est, dum somnos caperet. *Servius.*

Ipsa sed in somnis] Quoniam neque suspicio in Pygmalionem duci propter affinitatem poterat, nec testis ex-
tabat, posita est imago. *Donatus.*

Ipsa sed in somnis] Frivola plerique dicunt, quæ de geminandis aut simpliciter scribendis litteris disputentur. Veteres tamen Grammatici non incuriosam in huiusmodi vel levibus observationibus operam insumpsere: quodque ad hunc locum attinet. Sosipater Carisius *Armaria Armaris* duplici *ii* scribendum observat. Quæri vero ait de *insomniis*, quoniam apud Virgilium non geminatur, *insomnis*, ut ex hoc nescio quid, quod Servius etiam ambigit, videris. *Pierius.*

Ipsa sed in somnis] Pathos a circumstantiis. *Inhumati* autem dictum, pro honore sepulture carentis: ad augendam Pygmalionis immanitatem. Neque enim verisimile eat, cadaver non humatum esse, quod voluerit occultari. *Traubmann.*

Imago] Τὸ εἰδωλον. *Servius.*

358 *Pallida*] Ut jam illum casum intelligat, additur: *Crudeles aras*, hoc per verba. *Trajecta*, hoc per visum nudatur. *Donatus.*

Modis pallida miris] Lucretio debere docet Macrobius Saturn. vi. 1. 'Sed quædam simulacra modis pallentia miris.' *Emmeness.*

359 *Crudelis aras*] Epitheton hoc de causâ est, nam aræ piæ sunt. *Servius.*

360 *Nudavit*] Indicavit: unde e contra in sexta habemus, 'Et vulnera dira tegentem,' hoc est, celantem. Quid enim tegeret undique truncatus? *Idem.*

Nudavit] Anget indignationis affectum, quem non quidem verbis, sed gestu exprimit, quasque tragediam excitat. *Traubmann.*

Cæcumque domus] Strictim ponit, quæ supra diffusius dicta fuerant, Suadet autem fugam, quoniam neque ulcisci valet, neque apud accleratum tuta esse potest. *Donatus.*

Cæcum] Ita Lucretius l. iii. *cæcus casus* dixit, id est, incertas, incognitas. Cæterum fictionis poetiæ ad-
similis illa Apuleii l. ix. 'Et per quem obtulit sese flebilis patris sui facies adhuc nodo devincta cervice, eique totum novercæ scelus apernit de adulterio, de maleficio,' &c. *Corda.*

Retexit] Ecce hic planius quid ait *nudavit* ostendit. Et utrum ad præteritum hoc refertur, an, ut quibusdam videtur, quod ipsam Didonem putabat occidere, sed incertum; nam et ideo fugam suadere visus est. *Servius.*

Retexit] Ita Horat. od. iii. 23. 'Curas, et arcanum jocosæ Consilium retegis Lyseo.' et noster iv. 119. 'ubi primos crastinus ortus Extulerit Titan, radiisque retexerit orbem.' Sic v. 66. pro quo Apul. Met. viii. 'Omnem scenam sceleris illuminare' dixit. et l. ix. 'totum scelus aperire.' *Emmeness.*

361 *Tum celerare fugam*] Celeriter abire, ut dicimus *cursum celeræ*. *Serv.*

Tum celerare fugam] Eustathius, Κελεύει φέγειν. Cedrenus: καὶ οὕτω ἀντὶ, φέγει μὴ καὶ εὖ φανέτω. *Corda.*

Patrias excedere domes] In antiquissimis aliquot exemplaribus *patrias* incusandi casu legere est. Verba enim motum significantia, ubi propositionem de loco sibi vendicaverint: sui quasi cuiusdam juris facta, valent sibi adungere accusativum: ut quum dicimus *ex domo ea*, mox *ex eo domum*: quanquam et *domo*. Ita illud comicum, 'Cave ex istoc excessis loco,' non ineleganter dixeris, 'Cave hunc excedas locum.' Sic apud Virgilium est: 'exire tola.' *Pierius.*

Suadet] Secundum naturam due sunt syllabæ, sed multi trisyllabum putant: quod etiam si inveniatur, solutio dicenda est: quo modo dicimus *una* et *aliena*. Hoc autem solum huiusmodi verbum in Latino invenitur. *Servius*.

302 *Auxiliumque*] In Mediceo cod. *auxilio* legitur, acquisitivo casu: ut sit sententia, recludit thesauros, qui futuri essent auxilio vis. *Pierius*.

Auxiliumque via] Proposita fuga, addit facilitatem in tanta thesaurorum copia. *Donatus*.

Auxiliumque via] Viaticum, *ἐπίδοτον*, *τὰ ποσειά*. Alii l. *Auxilioque* v. Taubm.

Recludit] Ad opinionem somni recludere videtur, ut, 'Æternamque adytis effert penetralibus ignem.' *Serv.*

Veteres tell. rec. Theaur.] Hinc et Jurisconsulti thesaurum defossum et reconditum extra hominum memoriam vocant. Quia vero poetæ sæpe inter fabulosa commenta partem aliquam ad historica eventa referunt, diceret auctoritate virorum doctorum in eam persuasionem, ut crederem, Maronem allusisse ad thesaurum, cujus vana expectatione et promissione Cæcilius Bassus, homo Pœnus, apud Tacit. l. xvi. Neroni illuserat, ficta conjectura testatus, opes illas Didonem Phœnissam, Tyro profugam, condita Carthagine, abdidisse, ne novus populus nimia pecunia lasciviret, aut reges Numidarum, et alias infensi, cupidine auri ad bellum accenderentur: in eam, inquam, sententiam discederem, nisi sæculi diversa tempora me ab ea credulitate revocarent: tum quod nondum eo, quo scripsit Maro, tempore tale commentum emergerat, edita tantum et acta fabula sub finem Neronis impetii: tum quod Bassus pro thesauro carbones, ut dicunt, thesaurumque ille extiterit nunquam, sed per quietem turbido homini et Pœno visus et repertus tantum, non exhibitus revent. Neroni ex fide data fuerit, exitum

vano pollicitatori et auctori allaturus, nisi morte voluntaria principis immanitatem prævenisset: ut probabile magis sit, Tacitum potius, aliosque historiographos (si qui ejusdem commenti meminerint) ad hunc Virgilii locum respecturos fuisse, quam contra. *Germanus*.

303 *Thesauros*] Hoc nomen, a non habet sicut *Atlas*, *Teas*, *Abas*, *Pallas*: licet in obliquis casibus inveniat: sicut nec *formosus*, quia derivativum est a forma: ut a specie speciosus, ab odio odiosus, velut a genere generosus, ut a *acelere* *acelerosus*. *Servius*.

Thesauros] Plerique non Virgiliani tantum codices antiqui, verum etiam Terentiani *thesauros* per *a*, scriptam ostendunt; fuitque *Servius* super ea descriptione sollicitus, et ex veteribus quidam alii. Quo enim modo hic *thesauros* legitur, ita et in antiquo Terentii codice Vaticanæ bibliothecæ scriptum est: 'atque in thesauro scripsit causam dicere unde esset thesaurus sibi.' Clamat *Servius* nomen hoc a litteram non habere, sicut nec *Atlas*, *Gigas*, *Abas*, *Pallas*. Licet in obliquis casibus inveniat *Atlantis*, *Gigantis*, *Abantis*, *Pallantis*. Sicut nec *formosus*, quia derivativum est a forma, ut a specie speciosus. Sed enim quæ plurima de huiusmodi descriptionis ratione dicere hic institueramus, explicata sunt in *Alexi*, versa primo. Hic id tantum monere voluimus, si *thesauros* per *a* scriptum invenias, id olim eruditis etiam viris negotium facessere solitum. *Pierius*.

Ignotum argenti pendus et auri] Aut quod ignorabat Dido; vel ad magnitudinem pertinet, id est, tantum quantum nullus unquam novit. *Servius*.

Argenti pendus et auri] Eurip. in Hippol. ἢ οὐδὲν ἢ χρυσὸν βάρος. *Germanus*.

Ignotum pendus et auri] De his divitis Justinus xviii. 4. 'Hinc magnæ, sed dissimulatæ opes erant: aurum-

que metu regis non tectis, sed terræ crediderat: quam rem etsi homines ignorabant, fama tamen loquebatur.' *Emmeness.*

364 *His commota*] Id est, supra-dictis. *Servius.*

Socioque parabat] Justinus, 'Assumptis quibusdam principibus in societatem, quibus par odium in regem esse, eandemque fugiendi cupiditatem arbitrabatur.' *Cerda.*

Socioque parabat] Quos socios? dum nempè generum: qui et oderant tyrannum læsi, et metuebant lædendi. Ita præclare ista duo conjunxit, *Odi-um* et *Metus*. nam ex timore odium nascitur. Et tyrannus cum sciat, se non amari, vult timeri: hinc illud; 'Oderint, dum metuant.' Aristoteles in *Rhet.* *οὐδὲν γὰρ φίλον, ὅν φοβέσθαι.* *Odium* autem *crudelē*, per enallagen: pro, odium crudelis tyranni. Et notetur femine sapiens consilium in re difficili ac periculosa. *Taubmann.*

365 *Conveniant, quibus aut odium crudela tyranni Aut metus acer erat*] Oderant læsi, Metuebant lædendi, hoc est, qui timebant, ne læderentur: unde est illud in *Æn.* iv. 'quos Sidonia vix urbe revelli.' quia non voluntate, sed aut odio, aut timore conveniant. *Servius.*

Odium crudela tyranni] Id est, crudelis tyranni, et figura est Hypallage: nam in tyrannum, justum odium est. *Idem.*

Odium] Eorum, qui nonnullis viribus potuissent resistere. *Donatus.*

366 *Metus*] Eorum, qui aliquid cruditatis expectarent. Ergo alii favebant Didoni, ne ille, occupato auro, fieret fortior: alii propter metum, quibus ferebat occasio, ut carerent ævissimi hominis dominatione. *Idem.*

Parata] Id est, erant: sed sciendum, quod clam tangit historiam. Moris enim erat, ut de pecunia publica Phœnices misso a rege auro, de peregrinis fragmenta cœmerent. Didō autem a Pygmalione ad hunc usum

paratas naves abstulerat; quam cum fugientem a fratre missi sequerentur, aurum illa præcipitavit in mare, quare visa, sequentes reversi sunt: licet alio ordine etiam historia ista narretur. *Servius.*

Parata] Si enim aliquid innovassent, in navigiis data esset aperta suspicio. *Donatus.*

Parata] Ita etiam in re nautica Propertius eleg. i. 17. 'Ah percat quicumque rates, et vela paravit Primus.' Uterque a Plauto, qui in *Milit.* 'Ego, quantum unus possum, mihi navem paro.' *Cerda.*

367 *Onerantque auro*] Aurum omne et argentum jasserat tolli Sichæus: sed isti, quia major navium copia ad omne tollendum opus fuisset, id tulerunt, quod naves capere possent. Ergo auro, quod pretiosius est, et non argento. *Onerant*, ut plus etiam, quam naves ferre possent, impositum esse videatur. Quanta ergo fuit thesaurorum copia, cum, relicto argento, ne totum quidem aurum naves ferre possent? *Donatus.*

Portantur] Vox signatissima ad rem maris. Ita l. iv. 'en dextra fidesque, Quem secum patrios ajunt portare Penates.' Propert. eleg. iii. 7. 'Portabat sanctos alveus ille viros.' et eleg. ii. 28. 'Una ratis fati nostras portabit amores.' Inde deportati dicebantur exules illi, qui classe relegabantur. Terentii verba illa in *Phorm.* iii. 8. 'Quoquo hinc asportabitur terrarum, certum est persequi:' explicata de portatione per maria. Sicut et Tallium pro lege Manil. qui de Pompeio 'victorem exercitum deportavit.' Loquitur enim de Pompeio, redeunte ex Africa in Italiam. Inde signatissime Charon dicitur Virgilio portitor. Et de eodem Propertius eleg. iii. 18. 'At tibi nauta pius hominum qui traficis umbras, Hac animæ portent corpus inane tuæ.' Hoc Græci negligunt, neque enim in religatis classe usurpant *ναύτης*, aut

ἀπομύξω, sed obvium quoque. In Cœdreno vidi, ἐξήρισεν. In eodem κατερχομαι, et ἐν ῥήσιν περιορισθῆναι. Et iterum post multa, ἀβροὺς πλοίοις διαβύδους. Cæda.

Portantur avari Pygmal. &c.] Quas Pygmalion jam suas putabat, unde est in iv. 'Ultra virum.' Quæ enim avaro major pœna, quam pecuniam, propter quam deliquerat, perdere. Remove hoc, et falsum est, *Ultra virum.* Servius.

Avari Pygmalionis] Omne illuc tendit, ut probetur, quod dictum est. Sed quo modo Pygmalionis? quia illas suas futuras animo conceperat, propter quod sibi ereptas, inique ferret. *Donatus.*

368 Pygmalionis opes] Tyrus opulentissima civitas fuit, cujus opes omnibus in scriptoribus decantantur. inde Stat. Thebaid. i. 'Quid si Tyriæ Phrygiæve sub unum Convertantur opes.' Pro maximis. *Emmeness.*

Dux femina] Ad insultationem Pygmalionis dictum, ut ea, duce femina, perdiderit, quæ assecuturum se putabat. *Donatus.*

Dux femina facti] Νόημα. Et occulta est Didos prudentiæ commendatio, non absque admiratione. *Taub.*

369 Devenere locos] Minus est ad. *Servius.*

Devenere locos] Ordina sic, *Devenere locos, mercatique solum ubi nunc ingentia cernens mœnia.* Nam ædificium institui non potuit, nisi prius emto solo. *Donatus.*

Devenere locos] Ex hoc loco Silius *Pun. l.* 'Pygmalionæis quondam per cœcula terris Pollantur fugiens fraterno crimine regnum, Fatali Dido Libyes appellitur oræ.' Hunc Phœnicum in Africam adventum Tertullian. lib. de Pall. eructandi verbo expressit: 'Scythiæ exherant in Persas, Phœnices in Africam eructant, Romanos Phryges pariant.' *Cæda.*

Ubi] Peculiaris elegantie fuit apud veteres, adjuungere post nomina ad-

verbium aliquod loci, idque loco *quis;* vel *qui.* Unde Poëta *locos, ubi:* non; *locos, in quibus.* Cæsar Gall. iii. 'colliis, ubi castra posita.' Terent. Eunuuch: 'digna res, ubi nervos intendas.' Cicero orat. ii. 'porticus, ubi inambulamus.' Plant. Pseud. 'occasionem reperisti, ubi perconteris.' Plura Gossocal. *Idem.*

370 Surgentem] Erigentem se: ut, 'Surgentem in cornua cervum.' *Serv.*

Novæ Carthaginiæ] Carthago est lingua Pœnorum *novæ civitas,* ut docet Livius. *Idem.*

371 Mercatique solum, facti de nomine Byrsam] Dido appulsa ad Libyam, cum ab Hiarba pelleretur, petiit calide, ut emeret tantum terræ, quantum posset corium bovis tenere: tum corium in fila propemodum sectum, tetendit, occupavitque modum stadia xx. quam rem leniter tangit Virgilius: et non *tegere, sed circumdare.* *Idem.*

Mercatique solum, &c.] Silius l. i. de Didone, 'Tam pretio mercata locum, nova mœnia ponit, Cingere qua secto permissum littora tauro.' Et Appianus in Λιβυκ. ἰδέσθαι δὲ χωρίον ἐς στρονικισμὸν λαβὼν, ὅσον ἐν βόρσῃ ταύρου περιλάβῃ: *Tantum soli deprecanti sunt ad habitandum, quantum circumdaret taurinum corium.* Cæda.

Facti de nomine Byrsam] Conjunxit Virgilius hæc duo nomina, Carthaginem et Byrsam, ut res vicinas. Βόρσα enim Græce corium, Carthago a cartha deduci videtur, utrobique vocabulo ex taurino tergo derivato: postea tamen diversa significata accipere: Byrsa enim, teste Strabone l. xvii. Carthaginis arx est, ut Athenis Acropolis, Thebis Cadmeia. Carthago autem universa urbs est, quæ a Stephano et κατὰ πόλιν, et Cadmeia et Onussa dicitur. *Nannius.*

Byrsam] Hic te admonitum, lector, velim, Didonis historiam, quam Poëta late recensuit, non incidisse in Æneæ tempora: sed placitum hoc fingere summo Vati. Quæ res illum moverit,

dicent alii, non ignorasse illum; ne crede. Didonem Æneas præcessit annis 228. et eo amplius, si Justinum sequaris. Supputatio clara est. At ille l. XLIII. 'Ascanius longam Albam condidit, quæ trecentis annis regni caput fuit.' At qui l. XVIII. idem loquens de Carthagine: 'Conditæ est urbs hæc 72. annis antequam Roma.' Eodem scribit Orosius IV. 6. Deme hæc numerum ab annis 300. et supererunt anni 228. Adjice insuper Æneæ vitam. Ab extremo numero demit Velleius l. I. annos septem; ait enim conditam Carthaginem annos quinque et sexaginta ante urbem Romam. *Cerda.*

Byrsam] An ex corio, in tenuissimas partes dissecto, facta sit, ut Justinus XI. 5. relinquimus in medio. Byrsa tantum a Didone Tyria exstructa est. *Acropolis* fuit appellata hæc arx, et ὀχυρότατον τῆς πόλεως μνημειώτατος urbis locus, ut Appian. c. 79. de bell. Pun. Pro *Beers* dici volunt eruditi, quod *arcem* vel munimentum significat. Huic arci, ubi creverunt coloni, Tyro cum Didone advecti, ampliora mœnia circumdata sunt. Inæstaurandæ urbis auctorem Jarbam fuisse docet Salmas. Plin. exercit. p. 322. de Byrsa et Carthagine Appian. l. de Bell. Pun. in principio: Οὗ δ', τὸ δόγμα (de hac voce consule P. Victor. XXXV. 18.) περιτεμόντες ἐς ἑκάστην ἓνα στενότερον, περιέθηκαν ἑθνη εἰς ὅστιν ἡ Καρχηδονία ἀκρόπολις καὶ ἐπὶ τοῦδε Βέρσα ὀνομάζεται. χρόνῳ δὲ ἀπαιεῖσθαι ὀχυρώμενοι, καὶ τῶν περιόλων ἡμῶντες ὄντες ἐς χεῖρας ἐλθεῖν, ναυσι τε χράμενοι, καὶ τὴν θάλασσαν ὡς πόλιν ἀρμαζόμενοι, τὴν πόλιν τὴν ἔξω τῇ Βέρσῃ περιέθηκαν. Arcem, quam in medio collocat Strabo l. XVII. non nulli distinguunt ab ipsa urbe, in quibus Livius XXXIV. 62. in summa arcis parte templum fuit Æsculapii, quod incendio consumtum, cum a Scipione non tantum urbs sed et arx expugnaretur. De magnitudine Byrsæ hoc habet, cum

illius petiretur Scipio, exivisse ex ea pupilles vixisse ἄνδρας ἑκατὶ ἑκατὶ ἑκατὶ quinquaginta millia virorum et mulierum. Dictum vide Appian. de Pun. bell. c. 79. et 80. *Emmenas.*

372 *Terge*] Pro *Tergore*. Servius. *Taurias quantum*] Alii dicunt pecuniam tunc ex corio bubulo fuisse, et pecuniam dictam, quod ex pecore originem duceret: tantumque fuisse in precio loci, quantum bovis coriam conficere potuisset. Alii fraudem emptoris ponunt, qui tantum mercatus sit, quantum corio bovis possit circundari. At venditor nihil tale suspicans, arbitratus est tantum dedisse, quantum integrum corium posset occupare. Emptores vero in tenuem corrigiam illud secantes, plus quam deberent occupantes; sed fabulosa sunt omnia: nam si attendatur magnitudo urbis, et quanta a Virgilio describatur, non poterat nisi latioribus locis condi: licet poëta hoc credibile faciat dicendo, *facti de nomine Byras*: quod et lingua Græca, unde fuit Dido, et Panica, id est, ipsius regionis, in qua res est gesta, corium significat. *Donatus.*

Terge] Pro *tergore*. Ita Tacitus loquens de cruciatibus Christianorum, 'pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contriti, laniata carne, interirent.' Ita contra Æneid. IX. *tergus* ponit pro *tergo*, cum ait: 'raptas fugientibus ingerit hastas in tergas.' Est enim *tergum*, *dorsum*; *tergus*, *pelvis*. Verba sunt Charisii, vel, ut ait Servius: *tergum*, *dorsum*; *tergus*, *corium*. *Cerda.*

373 *Sed vos qui tandem*] Vacat hoc loco *tandem*. Velut ante videtur expletiva conjunctio; ut est, 'Et quo sub celo tandem?' alii *tandem* pro *tamen* accipiunt. *Servius.*

Sed vos] Mira brevitatis interrogantis, nec fraude caret. Nam conatur ostendere, se non esse dram, sed non fallit Æneam. Nam cum magna animi inoratione respondet. *Donatus.*

374 *Quæve tenetis iter*] Naturalis interrogatio, qui estis? unde? vel quo iter? Sicut ipse in VIII. licet mutato ordine, 'Quo tenditis inquit? Qui genus? unde domo? Servius.

375 *Imoque trahens a pectore vocem*] Deest dixit. Quotiens longe respondet, Parenthesis est: quotiens nuncquam, Ellipsis est, ut hoc loco. *Idem.*

Suspirans, imoque trahens] Sermone Achillis præcedit Il. 1. versus *Τῷ δὲ βαρυνενάχῳ προσέφη πόδας ὠκίς Ἀχιλλεύς*: *Hanc autem graviter suspirans alloquitur est celer Achilles.* Calaber l. 1. *μέγα σπινδάχῃσιν, alte ducit suspirium.* Prudentius in *τεπλ σπινδά.* 'Romanus alto corde suspirans diu, Gemitu querelam traxit, et sic orsus est.' Apulejus libro 1. 'imo de pectore cruciabile suspirium ducens.' Plantus Cistell. 'petivit suspirium alte.' Seneca de Ira II. 3. 'altum suspirium.' et Rhetor. Controv. II. 'repetitos alte gemitus.' *Cerda.*

376 *O dea*] Perseverat in opinione sua: ita tamen, ut et illius orationi aliquando concedat. Nam paulo post ait, *Si vestras forte per aures Trojæ nomen iit.* Aut certe illud est, quod superius dixerat, *An Nympharum sanguinis una?* quæ non omnia sciunt: nam et moriantur secundum Aristotelem, ut Fanni, Panesque. *Servius.*

O dea] Duo dicit impedire. Unum, quia non vacat. Alterum, quia brevis temporis narrationem expleri non patitur. Properat redire ad suos, a quibus in locis desertis nocta separari non debuit. Benevolam autem facit et honorificam, cum deum appellat: et attentam, quoniam multitudinem calamitatum suarum proponit: et non tamen omnes se dicturum. Respondet ad omnia, sed non ordine. Primo enim respondet secundæ: *Quibus aut misistis ab eris.* Et quamvis, narratione totius diei non posse expleri calamitates, dixerit, tamen brevitate miranda, labores omnium conclusit annorum. Nam, dicendo, nos Trojæ

antiqua, primam temporis partem posuit. Dum autem diceret *per æquora sectos*, mediam: et, *forte sua Lybia*, ponit postremam, et simul ostendit, quod violentia fluctuum illos appulerit. et quia cum dea putabat se loqui, commendat personam suam, dicendo, *raptos qui ex hoste penates, &c. Donatus.*

Ab origine] A raptu Helenæ. *Serv.*

Ab origine] Ab ultimo initio, id est, a raptu Helenæ. Propert. el. III. 4. 'Nunc mihi, si qua tenes, ab origine dicere prima Incipe: suspensam auri-bus ista bibam.' *Annales* autem laborum festiva translatione dicit; notans labores magnos, et qui digne in annales a Pontifice Max. referantur. Et sunt, qui putent pontificiam dignitatem hic Æneæ tribui. De quo Macrobius, NasCIMBENUS; itemque de *Annalibus* Cic. De Orat. II. *Tumb.*

Pergam] Perseverem, hoc est, universa dicam. *Servius.*

377 *Annales*] Inter historiam et annales hoc interest; *Historis* est eorum temporum, quæ vel videmus, vel videre potuimus, dicta *ἑσπερὶν ἱστορίαις*, id est, videre. *Annales* vero sunt eorum annorum, quos ætas nostra non novit, unde Livius ex annalibus et historia constat. Sed confunduntur licenter, ut hoc loco pro historia dixit annales. Ita autem annales conscribebantur: tabulam dealbatam quotannis Pontifex Maximus habuit, in qua, præscriptis Consulium nominibus et aliorum magistratum, digna memorata notare consueverat, domi militumque, terra marique gesta per singulos dies. Cujus diligentia annos commentarios in octoginta libros veteres retulerant; eosque a Pontificibus Maximis, a quibus fiebant, Annales maximos appellarant; Unde quidam ideo dictum ab Æneæ annales ajunt, quod et ipse religiosus sit, et a Poëta tum Pontifex inducatur. *Idem.*

Et vocet annalis nostrorum audire laborum] In perveteri codice, manu-

scripto, *Annalis nostrorum audire parentum legitur*: quod forte non displiceat, si quantum interrogationi congruat, responsum perpenderimus. Tria enim percontata fuerat Venns: quidam essent, unde degressi in Lybiam advenissent, et quo demum essent profecturi. Cujus interrogationis pars prima, *sed vos quidnam estis*, duplicem requirebat responsionem: a genere, vel a specie. Nam quo quis celebris habeatur, aut majorum nobilitas, aut virtus propria debet efficere. *Aeneas* vero, qui se hujusmodi distinctioni obligatum intelligit, angustia temporis circumspectus videt longum et importunum esse, majorum suorum gloriam recensere, festinandumque esse ad speciem, et ad individuum, ut quod nunc instat, interrogantem sibi conciliet. Itaque prudenter ea, quæ ad Majores suos pertinent, nolle se recitare per occupationem dicit: fuisse vero nobiles, eo comprobatur argumento, quod tot et tam magnæ sint a majoribus suis gestæ res (id enim significant *Annales*) ut vix dies narranti sit suffectura. Reliqua vero responsa, quum manifesta sint, prætereo, ut minime ad commemorandum necessaria. Donatus tamen cum aliis codicibus, *laborum non parentum* videtur agnoscere, dum ita exponit: quia narrationem malorum unius anni, diei tempus expleri non patitur. Ita enim *Annales* videtur interpretari, et malorum paraphrastice pro *laborum* posuisse: ea tamen curta sunt in vulgaris exemplaribus. *Pierius*.

Annalis] Cum res gestæ plurimum annorum componuntur, observato cujusque anni ordine, *annales* fieri dicuntur, ut Gell. v. 18. ubi quid differant *annales* ab historia et ephemeride cognoscet. Inde Juvenal. sat. 11. 102. 'Res memoranda novis annalibus, atque recente Historia.' *Emmenes*.

378 *Claude*] More poetico, qui dicant cælum per noctem claudi, per

diem aperiri: unde est, 'Porta tonat cæli.' et 'Considunt tectis bipatentibus.' *Servius*.

Componet] Finiet: ut, 'Oblato gaudens componi fœdere bellum.' Et, 'Non nostrum inter vos tantas componere lites.' Alibi pro disponere: 'Nec componere opes norant.' Alibi pro conjungere: ut, 'Componens manibusque manus.' Alibi pro comparare: ut, 'Sic parvis componere magna solebam.' Alibi pro fundare: ut, 'Nunc placida compositus pace quiescit.' *Idem*.

Componet] In codicibus aliquot antiquis, non invenuste, *Componat* habetur. *Pierius*.

Componet] Mortui proprie dicuntur componi. Quam translationem non ineleganter diei, quæ occidit, accommodatam esse asserit Turn. x. 11. et de moriente die. xviii. 14. versum habes ex Papiniano Silv. l. iv. 'Jam moriente die rapuit me cœna benigni Vindicis.' Plaut. Menechm. i. 2. 45. 'dies quidem jam ad umbilicum dimidiatus est mortuus.' Plura de verbo *componere* dicta ad vers. hujusce libri 249. Aliis verbis profert Maronis sententiam Stat. Thebaid. l. i. 'vix lucis spatio, vix noctis abactæ, Enumerare queam mores,' &c. *Emmenes*.

Vesper] Proprie est stella: cum autem *vesper* dicimus, adverbium temporis est. Modo sane utrumvis accipe. Sciendum tamen est, quod omnia nomina, quæ de Græcis in æse exeunt et ad nos transeunt, apud nos aut in us tantum exeunt, ut *Delos Delus*: aut in *er*, ut *dyptis ager*: aut in utrumque, ut *Eoandrus, Eoandrus, Eoander*. *Servius*.

379 *Troja antiqua*] Nobili, venerabili: more suo, alibi, 'Terra antiqua,' id est, nobilis, aut certe cara: et hoc ideo, quia dixit, 'quibus aut venistis ab oris.' *Idem*.

Si vestras forte per a.] Cum apud Deam sciat se loqui, cur ait, *Si es-*

trus per curas: et Fortis hic, aliqua ratione. Idem.

380 *Troja nomen iit*] Notat J. C. Scaliger iv. 16. verbum *iit*, et *iit*, mirum quantum placuisse Virgilio: quemadmodum et conjunctionem *ut*. Exempla ibidem videas. Taubmann.

Vectos] In perveteri quodam codice, *jactos* legi: quod pro *jactatos* intelligi oporteret. Ut illud, 'Quo primum jactati undis.' Sed major pars veterum codicum *vetos* habet: idque omnino melius. Pierius.

381 *Fortis sua*] Casu suo, id est, quo solet. *forte* autem nomen est, a nominativo *fors*, ut Terentius, 'Fors fuit pol': ipse alibi: 'Quoniam fors omnia versat.' Servius.

Fortis sua] Casu suo, id est, quo solet. Ita et Livius l. i. 'Forte quadam invenit,' &c. Taubmann.

Libycis] Jam scivit: audivit enim, 'sed fines Libyci.' Servius.

Appulit oris] Figura supra dicta. Servius.

Tempestas appulit oris] Eurip. in Orest. *Μαλὴ πρόλογον πρήναι*. Homerus Odys. v. ita, *θεῖο κῆμα τέλασσε*. Totus vero hic locus compositus est ad umbram ejusdem Homeri, atque Euripidis. Ulysses quidem Odys. ix. inducitur respondens Polyphemo paria Virgilianis ab eo versu, *ἡμῖς τοι Τροίηθεν*, &c. et paria idem Ulysses eidem Cyclopi apud Euripidem ab eo, *Ἰθακήσιοι μὲν τὸ γένος*, indicasse sit satis. Cerda.

382 *Sum pius Æneas*] Non est hoc loco arrogantia, sed iudicium. Nam scientibus aliquid de se dicere, arrogantiae est: ignotis, iudicium. Aut certe heroum secutus est morem, quibus quam mentiri turpe fuerat, tam vera reticere. Denique Ulysses in Homero ait, suam famam usque ad cælum venisse: unde et iste, *Fama super aethera notus*. Aut certe vetuste pietatem pro religione posuit. Sallust. in Catil. 'Verum illi delubra Deum pietate, domus suas gloria decora-

bant.' Plantus in Pseudolo, 'Non potest pietate obsisti, sive ut res sunt cæteræ, Deos quidem quos maxime est æquum metuere, eos minimi facit.' Sane pius potest esse et purus, et innocens, et omni carens scelere. *Piare* enim antiqui purgare dicebant; inde etiam *piamina*, quibus expurgant homines, et qui purgati non sunt, impii. Servius.

Sum pius Æneas] Non temere suas laudes effudit: est enim et pietas et fortitudo. *Ex hoste repuisse* virtutis est: *vehere*, constantiæ: *classe*, prudentiæ militaris. Putidi vero Grammatici, cum accusant Virgilium illius laudis, *Fama super aethera notus*, damnare prius Homerum debuerunt: καὶ μὴ κλέος ὀφρανδὲν λαῖ. Taubmann.

Raptos qui ex host. p.] Hoc est, sum pius. Optima autem elocutio est, plusque significat de pluralitate ad singularitatem transire: ut *venor multis canibus*, et *multo cane*, ut Horatius, 'Aut trudit acris hinc et hinc multo cane Apros in obstantis plagas.' Sane de diis penatibus licet varias opiniones secutus sit Virgilius; omnes tamen diversis locis complexus est. Nam alii, ut Nigidius et Labeo, Deos penates Æneæ Neptunum et Apollinem tradunt, quorum mentio fit, 'Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.' Varro Deos Penates quædam sigilla lignea, vel marmorea, ab Ænea in Italiam dicit esse advecta, cujus rei Virgilius meminit: 'Effigies sacræ divum, Phrygiæque Penates, Quos mecum a Troja mediisque ex ignibus urbis Extuleram.' Idem Varro hos deos Dardanum ex Samo Thracia in Phrygiam, de Phrygia Æneam in Italiam memorat portavisse. Alii autem, ut Cassius Hemina, dicant deos Penates ex Samo Thracia appellatos, *θεοὺς μεγάλους*, *θεοὺς δυνατοὺς*, *θεοὺς χρηστοὺς*. Quorum diversis in locis ita meminit, 'Natoque, penatibus et magnis Diis; hoc est *θεοὺς μεγάλους*. Et iterum,

'Junois magnæ primam prece nomen adora:' et, 'dominataque potentem Supplicibus supera donis:' *rods dæmæds*. Et bona Juno, *rods xeporobis*. Ecce ergo diversis locis omnia tria complexus, quæ omnia locis suis dicentur. *Servius*.

383 *Fama*] *Medie* posuit: nec dixit, *qua fama*. Nam et multi mala fama noti sunt: sed qua fama intelligat, ponit; quum se religione in deos fama super æthera notum dicit. Cum enim laboribus meis essem notus toti orbi, fama nominis mei, sine fine decurrens, ad cælum venit. *Donatus*.

384 *Italiam quæro*] Hoc loco distinguendum est: nam si ad hoc junxeris *Patriam* non procedit. *Patria* enim civitas in provincia esse potest: non tamen ut ipsa provincia patria sit: licet in Sallustio legitur, 'Hispaniam sibi antiquam patriam esse:' sed illic ad laudem pertinet, non ad veritatem. Tria ergo dicit: provinciam quæro, hoc est, Italiam: patriam, hoc est, Corythum Thuscis civitatem, unde Dardanus fuit: alibi de ipsa Italia *Æneas*, 'Hic domus, hæc patria est:' vel sic distinguit, 'Italiam quæro patriam et genus ab Jove summo;' ut mihi sit Italia patria, Jovis genus efficit propter Dardanum, id est, *genus ab Jove*: ideo quia ex Electra et Jove Dardanus Julusque nati sunt. Dardanus autem auctor est Trojæ. Bene ad tria interrogata respondet; qui esset, unde veniret, quo tenderet. *Servius*.

Italiam quæro patriam, et genus ab Jove summo] Hic distinguendum est, inquit *Servius*. Tria enim querit *Æneas*; provinciam, id est, Italiam; patriam, id est, Corythum Thuscis civitatem, unde Dardanus fuit: genus, quia ex Electra et Jove Dardanus est natus, qui auctor Trojæ. Bene igitur ad tria interrogata respondet: qui esset, unde veniret, quo tenderet. Ita quidem et *Fabrie* distin-

git: sed duplicem agnoscit appositionem. *Patriam* ab *Jove*, propter oraculum: *genus* ab *Jove*, propter Dardanum. ita *Æn.* III. 'da mœnia fessis Et genus.' *Con. Fanen.* verum hunc ita legit: *Italiam quæro: patriam et genus ab Jove summo*: ut sensus talis sit: quæro Italiam; patriam et genus ab Jove summo, id est, acciplo, traho: hoc est, Jovis conterraneus et consanguineus sum: ut summo non *inferior* sit, sed verbum. Cur autem *Poëta* nunc Phrygiam, nunc Cretam Jovi patriam adsignet, ibidem docetur. *Taubmann*.

Italiam quæro] Ad id, *Quove tenetis iter?* et ornaturus genus addit, quod non quesitum fuerat. *Donatus*.

Et genus a Jove summo. Matre dea] Libenter auditur, quod gratias agat matri, quasi absenti. *Idem*.

Summo] In Romano codice, ab *Jove* magno legitur. Utrunque epitheton Jovis est, sive Olympus, sive *Æther* pro Jove intelligatur. *Pierius*.

385 *Bis deinde*] Ostendit magnum numerum. Sunt autem, si dolentis animum excutere volumus, separatim singula cogitanda. *Donatus*.

Phrygiam æquor] Id est, Hellespontum. *Servius*.

Conscendi] Bene *conscendi* secundum physicos, qui dicunt terram inferiorem esse aqua, quia omne, quod continetur, supra illud est, quod continet. *Idem*.

Conscendi] Proprie navigantium est *conscendere*, quod Græce *ἐπιβαίνει*, ut ex Cicerone liqudum facit *Hadr. Card. de Serm. Lat.* noster *classem conscendere* l. x. utitur *Cic.* præpositione ad fam. epist. xiv. 7. 'navem spero nos valde bonam habere, in eam simulatque conscendi.' Absolute idem ad *Q. Fratr. ep.* II. 6. 'Pisem conscenderet.' *Emmensen*.

386 *Matre Dea monstrante viam*] Hoc loco per transitum tangit historiam, quam per legem artis poeticæ aperta non potest ponere. Num

Varro in secundo rerum divinarum dicit, 'Ex quo de Troja est egressus Æneas, Veneris cum per diem quotidie stellam vidisse, donec ad agrum Laurentum veniret, in quo eam non vidit ulterius: qua re cognovit terras esse fatales.' Unde Virgilius hoc loco, 'Matre dea monstrante viam.' Et, 'Eripe nate fugam:' et, 'Nusquam abero, et tutum patrio te limine sistam:' et, 'Descendo, ac ducente deo:' et, 'Jamque jugis summæ surgebat Lucifer Idæ:' quam stellam Veneris esse, ipse Virgilius latenter ostendit: 'Qualis ubi Oceani perfagus Lucifer unda, Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes.' Quod autem diximus eum poetica arte prohiberi, ne aperte ponat historiam, certum est. Lucanus namque ideo in numero poetarum esse non meruit, quia videtur historiam composuisse, non poemata. Servius.

Matre dea monstrante viam] Varro Rerum divin. l. 11. ita scribit: 'Ex quo de Troja est egressus Æneas, Veneris cum per diem quotidie stellam vidisse, donec ad agrum Laurentum veniret, in quo eam non vidit ulterius: qua re cognovit terras esse fatales.' Ad hanc historiam et verba alluisse hic Poëtam scribunt Servius, et Pomponius Sabinus. Eodem aliqui putant pertinere illud, Æn. 11. Veneris ad filium, 'Nusquam abero, et tutum patrio te limine sistam.' Dicuntque legendum *luminis* cum respectu ad hanc stellam. Cerda.

Data fata secutus] Scilicet a Jove. Servius.

Data fata] Ergo non voluntario a patria discesserat. Sic præteritum strictum tangit, et in præsentem immutatur, ut majorem moveat misericordiam. Donatus.

387 *Convulsus*] Ant convulsus undis. Servius.

Vix] Ostendit quanta difficultate exarsit. Donatus.

Vix septem convulsus undis] In Ro-

mano codice, et aliquot aliis pervertitis, *convulsus* per o syllaba media: ita *revolutus*: ita *avolutumque* *humeris* *aspuit*, et similia. Præterea Victorinus *convulsus*, per m litteram scribi præcipit, qui v digammon eandem habere vim censeat, quam habeat *muta*; parique ratione, si præcedat a ex aliqua compositione, in m mutari. Sed hæc viderint alii. Illud ego potius referam, notari ab Donato, *vix septem*, quasi pro nihilo positum: et quum numerum navium diceret, ambitiosum fuisse dicere *dis denis*, longe magis quam si *viginti* dixisset. Versus enim nihilo secius stetisset, si *viginti Phrygium con. navibus aquor*, posuisset. Pierius.

Euroque] Ant convulsus undis Euroque, aut *Convulsus* ideo quia habes supra, 'Laxis laterum compagibus.' Servius.

Euroque] Eurus inter Orientis stationem et Septentrionem versatur. Recte igitur hic Euri meminit, quem secundum ventum habuerunt in Africam; contrarium in Italiam navigaturi. Taubmann.

388 *Ignotus*] Deest quasi. Nam contrarium est quod dixit, 'Fama super æthera notus.' Facit autem hoc frequenter Virgilius, ut hanc particulam subtrahat: ut, 'Medias inter cades exultat Amazon,' quasi Amazon: nam Volca fuit. Servius.

Ignotus] Summa in humanis miseria, in alienis terris nullius habere notitiam; angetur etiam si sit egens. Nam si non egeret, non esset cuiusquam ei notitia necessaria. Ad hæc duo mala, ignotus et egens: additur tertium, solitudo, ut nihil ad victum suppeteret, nec inveniretur, qui daret. Donatus.

Ipsos ignotus, egens, &c.] Similem conquestationem ab florenti rerum statu ad infamam miseriam dolent Hecuba apud Euripidem, Atherbal apud Sallustium, Platenses apud Isocratem, quas loca omitte, quippe ali-

libata; et advoco Livium l. XLV. de Perseo jam victo: 'Æmilium lacrymasse dicitur sorti humane, quod, qui paulo ante non contentus regno Macedonia, Dardanos Illyriosque oppugnasset, Bastarnarum civisset auxilia; is tum, amisso exercitu, extorris regno, in parvam insulam compulsus, supplex, fani religione, non viribus suis tutus esset.' *Cerda.*

Peragro] Per habet accentum: nam a longa est, sed non solida positione: muta enim et liquida quotiens ponuntur, metrum levant, non accentum. *Servius.*

389 *Europa atque Asia pulvis]* Aut orbem in tres partes divisit, et absolutum est, quia in Africa positus, quæ orbis pars tertia est, aut si Europam tantum et Asiam intelligamus, ut Africa in Europa sit. Invidiose locutus est; ut supra Venus, 'Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis: quasi cum indignatione dicat, Per Trojam Asia careo: per Italiam Europa. Denique non passa Venus, ejus interrupt querelas. Sane Europa, Agenoris filia, a qua pars orbis nominata est. *Idem.*

Europa atque Asia] Tacuit de Africa, quia in ipsa erat. Venus autem sermonem interrupt, vel quia norat cuncta, vel quia non libenter audiebat, vel quia maturandum, quoniam ante noctem via monstranda erat. *Donatus.*

390 *Dolore est]* Aut narrantis Æneæ, aut certe suo dolore. Æquum enim est, malis filii etiam ipsam moveri. *Servius.*

Interfata dolore est] Dolore aut Æneæ narrantis, aut matris auscultantis. Servius tamen illud mavult. Jam interfari accusandi casui etiam alii junxere. Val. Max. IX. 5. 'quia interfari concionantem ausus fuerat, obtorta gula, in carcerem præcipitem egit.' Livius l. XXXVI. 'dicere exorsos consul interfatus est.' Plin. Ep. XIII. 'Et quem interfari nefas es-

set,' id est, interpellare loquentem, *ἀναγορεύειν. Taubmann.*

Interfata dolore est] Sic Micio patrum affectum exserabat, cum Æschynum queritamentum interpellaret. Vide quæ Donatus observaverit ad Ter. Ad. IV. 5. 45. *Emmeness.*

391 *Quisquis es]* Pleraque per concessionem sic tradit poëta, ut augmentum faciat: sicut hoc loco, Audierat Venus, *Sum pius Æneas summa super æthera notus*, dicit tamen *Quisquis es*: hoc est, etiamsi hæc in te non sint, hinc tamen constat, te esse felicem, quod venisti Carthaginem. Item in secundo, 'Quisquis es, amissos hinc jam obliviscere Grajos: hoc est, qualibet ratione contra nos bella susceperis. *Servius.*

Quisquis es] Adhuc veluti cum ignoto loquitur. *Donatus.*

Quisquis es] Veteres, quando ignorabant, cum quo loquerentur, vel quum ignotum compellarent, tali utebantur formula. Ter. Ph. I. 4. 19. 'Satis pro imperio quisquis es.' Noster crebro: Æn. II. 148. 'Quisquis es, amissos hinc jam obliviscere Grajos, Noster eris.' et Æn. VI. 388. 'Quisquis es armatus qui nostra ad limina tendis.' De hac locutione plura Brissonius de Form. l. VII. *Emmeness.*

Haud (credo) invisus cælestibus] Liptotes figura, per contrarium significans, id est, credo te esse carissimum superis: ut alibi, 'Munera nec sperno: supra, 'Mihi jussa capessere fas est.' *Servius.*

Cælestibus] Secundum Pythagoram et Platonem dixit, qui confirmant vivos esse superis charos, mortuos vero inferis. Unde et Virgilius de Pallante, 'Et nil jam cælestibus ullis Debetem.' Item contra: 'Vos o mihi manes Este boni, quoniam superis aversa voluntas.' *Idem.*

Haud] Equidem oportet te diis charum esse, quoniam Carthaginem veneris. Hæc verba omnium spon-

debant effectum, de quibus conquestus erat. Nam et noticiam sui et celebritatem et humanitatem pollicetur. *Donatus.*

Invisus celestibus] Est hoc, quod Horatius *iramis* Diis: quod Plantus *genio adverso*. quod Homer. Od. III. οὐ γὰρ δῖος Ὀδρε θεῶν ἀέκκλητος γένεσθαι, τερπόμεντε: non enim puto Te Diis innotis natumque nutritumque. *Cerda.*

Auras Vitalis carpis] Quibus vivimus. Nil est enim aliud vita, quam reciprocos spiritus: unde et Jupiter, quo constant omnia, ζῆός vocatur, ἀνδρῶς ζῶσις, id est, vita. *Servius.*

Auras Vitalis carpis] Est hoc, quod inf. 'vesci aura ætheria.' Ut hic 'auras vitales,' ita Plant. Pœn. 'vitale ævum,' et Lucret. I. III. 'ventus vitalis.' Ibidem 'vitales auras.' *Cerda.*

392 *Vitalis*] Vitale dicitur quicquid vitæ usui est, ad vitam quicquid pertinet vel eam adjuvet. Vide Lambinum, fusius hoc vocabulum interpretantem ad Hor. Sat. II. 1. 'Quisquis erit vitæ, scribam, color. O puer, ut sis Vitalis, metno.' *Emmeness.*

Carpis] Accipis modo: ut 'Et placidam carpebant membra quietem.' *Servius.*

Tyriam] Carthaginem a Colonis. *Idem.*

Adveneris urbem] Hysterologia: hoc est, ad urbem veneris. *Idem.*

393 *Perge modo*] Tantummodo: hoc est, Hæc tibi sola sit cura: nam liberata sunt naves. *Idem.*

Perge] Hortatur, ne redeat ad suos, ut proposuerat, sed eat Carthaginem. *Donatus.*

Perfer] Imperativus modus, ut, 'Fer cineres, Amarylli, foras.' *Servius.*

394 *Namque tibi*] Demit sollicitudinem de sociis, salutem illorum augurio nuncians. *Donatus.*

Reduces] *Reduces* proprie dicuntur, qui pericula evadunt: sicut infra, 'Ut reduces illi ludant:.' scilicet post per-

riculum, inlatum ab aquila. *Servius.*

Reduces socios] Qui periculis erepti sunt, *reduces* dicuntur. Sic de Græcis, expugnata Troja, Stat. Achill. I. 1. 'dabo tollere fluctus Cum reduces Danaï,' &c. Ter. H. II. 4. 18. de Clinia adolescente, qui ex militia ad amicam revertebatur, 'Tu nunc sola reducem me in patriam facis.' *Emmeness.*

395 *Versis aquilonibus*] Aut speciem pro genere posuit, hoc est, mutatis ventis; aut qula, postquam ad Africam iter verterunt, adversus ante Aquilo, cepit esse prosperior. *Serv.*

396 *Ni frustra augurium vani docueré parentes*] Hoc ad confirmandum errorem Æneæ dixit, et est argumentum ad fallaciam, ne intelligat Deam. Quod autem dicit *Vani parentes*, ant hypallage est, id est, vanum augurium: ut, 'Dare classibus austros,' et 'Ibant obscuri sola sub nocte;' pro, ipsi soli per obscuram noctem: aut certe vani parentes, qui res falsas et inanes docent. Et per hoc plerumque decipere ostendit anguria. Multi volunt ad nimium hoc amorem parentum referri; qui teneritudine affectus, etiam superflua liberos docent. Quidam *vani*, mendaces tradunt. Sallust. in Jugurtha, 'Ego quidem vellem et hæc quæ scribo, et illa, quæ antea in Senatu questus sum, vana forent potius, quam miseria mea fidem verbis faceret.' Terentius in Phormione, ubi adolescens Lenonem mendacii arguit, 'Non te pudet vanitatis.' *Idem.*

Ni frustra, &c.] Ordina sic: Ni vani fuere parentes, id est, majores nostri, et frustra nos docuerunt. *Donatus.*

397 *Bis senos cynos*] Cynos navibus comparat, aquilam tempestati. In auguriis autem considerandæ sunt non solum aves, sed etiam volatus, ut in præpetibus: et cantus, ut in oscinibus: quia nec omnes, nec omnibus dant auguria: ut columbæ non nisi regibus dant; quia nunquam sin-

gulæ volant, sicut rex nunquam solus incedit. Unde est in sexto, 'Materias agnovit aves,' per transitum ostendit regis augurium. Item cycni nullis dant, nisi nautis: sicut lectum est in *ὀψιθορυγία*, 'Cycnus in auguriis nautis gratissimus augur, Hunc optant semper, quia nunquam mergitur undia.' Cygnos autem habere divinationem etiam Cic. in Tusculan. l. 1. docet: 'Ut Cygni, qui non sine causa Apollini dicati sunt, sed quod ab eo divinationem habere videantur.' *Servius*.

Bis senos] Numero navium cœquantur, quas Æneas putabat oppressas. *Donatus*.

Latantis] Post periculum. *Servius*.

Agmine] Volatu, impetu. *Agmen* autem apud Virgilium, cujuslibet rei impetus: ut, 'Illi agmine certo,' et, 'Vocat agmina sæva sororum.' *Idem*.

Aspic bis senos latantis, &c.] Ideo *bis senos*: quia in anguriis par numerus, et maxime duodeuarius, habebatur absolutus. Sic Romulus sex vultures, Remus duodecim observasse dicitur. *Latantes*, defuncto scilicet periculo: et quidem *agmine*; id est, volato, impetu; sive etiam *ἀγελῶδες* et gregatim volantes. Est autem odium inter aquilas et cygnos intestinum: ita tamen, ut cygni aquilas nunquam aggrediantur; tantum invadentes repellant. De quo Aristoteles Hist. Animal. et Ælianus l. 1. Jam Servius *Cygnos* navibus, *Aquilam* tempestati comparat. Et recte: quia cygni nautis augurium faciunt; juxta Poëtam: 'Cygnus in auguriis nautis gratissimus ales, Hunc optant semper, quia nunquam mergitur undia.' Vel etiam, quia Juppiter in Cygnum versus, ex Læda Castorem et Pollucem, auspicata nautis signa atque numina, procreavit. Cur denique *Aquila ales Jovis* sit, quæ et alibi: *Nuncius fulva Jovis: Jovis pinatu satelles: Jovis famula: Jovis ar-*

miger indigitatur, a multis varie disputatur. Physici ideo dicunt fieri; quod Aquila fulmine non tangatur: quemadmodum *Laurus* et *vitulus marinus*. *Taphmann*.

398 *Ætheria*] *Æther* altior est aëre, vicinus cælo: *ἀὴρ τοῦ αἰθέρος*, id est, ardere. *Servius*.

Ætheria quos] Ut cygni post perturbationem, illatam ab aquila, Eberati, suo ordine læti volantes, terram captam petunt: sic tali a tempestate erepti, tuti sunt. *Donatus*.

Jovis a.] Aquila, quæ in tutela Jovis est: quia dicitur dimicanti ei contra Gigantes fulmina ministrasse: quod ideo fingitur, quia per naturam nimis est calor; adeo ut etiam ova, quibus supersidit, possit coquere, nisi admoveat *Æther* lapidem frigidissimum, ut testatur Lacanus, 'Fæta tepefacta sub alite saxa.' Aut quia nec aquila, nec laurus dicitur fulminari, ideo Jovis ales aquila; Jovis coronam lauream acceperimus, et qui triumphant, lauro coronantur. Sane aliter proprie dicuntur aves, quæ volatu auspicia facient, Buteo, Sanguis, Iomusculus, Aquila, Vulturius. Sane de aquila est et alia fabula: apud Græcos legitur puerum quendam, terra editum, admodum pulchrum membris omnibus fuisse, qui *ἀεὶς* sit vocatus: hic cum Iupiter propter patrem Saturnum, qui suos filios devorabat, in Creta insula, in Idæo antro nutriretur, primo in obsequium Iovia se dedit, post vero cum adolevisset Iupiter et patrem regno pepulisset, Iuno permota forma pueri, velut pellicatus dolore, eam in avem vertit, quæ ab ipso *ἀεὶς* Græce dicitur, a nobis Aquila, propter aquilum colorem, qui ater est; quam avem Iupiter sibi inherere præcepit et fulmina gestare: per hanc etiam Ganymedes, cum amaretur a Iove, dicitur raptus, quos Iupiter inter sidera collocavit. Et quia aquila hæc est natura, ut Solem

recto lumine spectet, signum quoque aquilae, quod in caelo est, orientem semper Solem videtur adtendere. Alii dicunt ab hac avi Iovem raptum et ad latebras Cretenses perlatum, cum a Saturno ubique quaereretur. Ipsum etiam Iovi, cum adversus Titanas bellum gereret, obvolasse in augurium, ac statim victoriam consecutum, et ideo inter sidera collocatum. *Servius*.

Apois] Id est, sereno: nam angustio vitium additur, si tenet tantum; vidum et calamitas, si tonet, grandinet, et fulminet simul, teste Donato ad Terent. *Taubmann*.

300 *Turbabat*] In antiquis aliquot codicibus, *turbabat* exacta specie legitur. Sed *turbabat* imperfecto praeterito magis placet, ut res jam tum oculis subjecta videatur. *Pierius*.

Ordine] Nonnulli pro *serie* accipiunt. Nam 'Et coetu cinxere populum,' ad ordinem retulisse, quamvis quidam quaerant, quomodo ordine, cum mox, coetu, dicat. *Servius*.

400 *Capere*] Elligere: ut, 'Ante locum capies oculis.' *Idem*.

Despectare] Id est, electas jam intentius despicere. *Idem*.

Aut captas jam despectare] *Captas*, id est, *captandas*, ut superius 'submersas obrue puppes,' id est, *submergendas*. Vide Sanct. Minerv. p. 55. Quod aves ex alto despiciant, quas metentur terras, notavit Salmas. Plin. exercit. p. 164. *Emmeness*.

401 *Stridentibus alis*] Signum augurii est. *Servius*.

402 *Catu*] Dicit Plinius Secundus in naturali historia, omnes aves collongioris, aut recto ordine volare; ut pondus capitis praecedentis cauda sustineat: unde et prima plerumque deficiens, relicto loco incipit esse postrema: aut in coetu, ut se omnes invicem portent: neque enim huiusmodi aves simul ad inferiora descendant, sed paulatim per reflexos in gyrum volatus. Hoc autem volatu

imitantur literas quasdam: unde Lucanus. 'Et turbata perit dispersis littera pennis.' *Idem*.

Cantusque dedere] Allusit ad nautas: multi tamen asserant, cygnos inter augurales aves non inveniri, neque auguralibus commentariis eorum nomen illatum. Sed in libris reconditis lectum esse, 'posse quamlibet avem auspicium attestari, maxime quia non poscatur.' Hoc enim interest inter *augurium* et *auspicium*, quod *augurium* et petitur et certis avibus ostenditur; *auspicium* qualibet avi demonstratur, et non petitur: quod ipsum tamen species augurii est. Sed Virgilius amat secretiora dicere, nam totum nomen augurum executas est proprietate verborum. Alites enim ostendit cum ait, *stridentibus alis*: Oscines cum dicit, *Et coetu cinxere populum cantusque dedere*. Hoc idem et de columbis fecit: nam et haec inter augurales aves dicuntur non inveniri, et tamen ex his augurium et postulari facit et ostendit: ut, 'Este duces, o, si qua via est: cursumque per auras Dirigite in lucos.' *Idem*.

403 *Puppesque tuae pubesque tuorum*] Tropus synecdoche, a parte totum significat: ut Terentius, 'O lepidum caput,' id est, *lepidus homo*. *Pubes* autem flos juventutis. *Idem*.

Pubesque tuorum] *Pubes* et *Puber*, qui generare potest. Catullus: 'Ego puber, ego adolescens, ego ephēbus.' Idem et vesticeps vocatur: cui contrarium *Investis*, id est, imberbis. Notat Festus, *Pube overboxuās*, ab illis, qui puberes sunt, omnem populum significari. Ad quod Scaliger, Doctissimus, inquit, Romanorum Virgilius inter alia reconditae antiquitatis arcana, et hoc posuit, cum ait: 'puppesque tuae pubesque tuorum.' ex ea enim consuetudine dixit, cum exprimeret Homericum, *οὐν ἡνέρε σὴν καὶ οὐν ἱράποιρ*. *Taubmann*.

404 *Ostia*] Proprie dicuntur exitus

fluviorum: sed modo abusus est: quia plerumque ostia ipsa pro portu sunt. *Servius*.

Ostia] Proprie aditus fluviorum, sed hic pro portu. Ut et Tullius in Verrem VII. et alii non semel. Illud de *pleno velo* ad alia transit proverbialiter. Philostratus de vitis Sophistar. I. 1. *πλήρῃσιν ἱστίοις ἐς φιλοσοφίαν ἀφῆκεν*: contulit se ad philosophiam *plenis velis*. Est *subit ostia*, ingreditur ostia: ita Catull. in epithal. Iuliae: 'subi forum,' id est, ingredere. *Cerda*.

405 *Perge*] Exhortatum ad facilitatem rei ducit. *Servius*.

Via] Pro hac via: et videtur demonstrare. *Idem*.

Et qua te via] Ne ille diceret, Non novi iter. *Donat*.

Et qua te via] In codice Longobardico legere est, *quo te ducet*, per verbum futuri temporis, et adverbium ad locum: vulgata tamen lectio castior habetur. *Pierius*.

Qua te ducit via] Præoccupat, ne quaerat Aeneas locorum ignarus, qua via iter facere debeat. *Taubmann*.

406 *Avertens*] Se subaudi, hoc est, eum averteretur: ut, 'Tum proram avertit.' *Servius*.

Rosea] Id est, pulchra. *Idem*.

Rosea] Auroræ proprium est epitheton, quod ex Homero discas, II. A. 477. *ροδοδάκτυλος ἥώς*: sed veteres omnia pulchra dicebant rosea. Inde apud nostrum *roseo ore*, *roseas genas*. Horat. od. I. 13. 'roseam cervicem,' ad quem locum Torrentium adhibeto. A Græcis fuit hoc loquendi genus. Musæus vs. 114. *ροδοειδέα δάκτυλα κόρης*. Operæ feret pretium, qui legit Anacreontem, et ejus præcipue Carm. 53. ubi hæc inter alia de Rosa: *ροδοδάκτυλος μὲν ἦώς, ῥοδοπέχχεες δὲ νέμφαι, ῥοδόχρους δ' Ἀφροδίτη, &c.* *Emmeness*.

407 *Ambrosiaque comæ*] Aut ambrosia, unguento deorum oblita, divinum odorem spiravere: et est hy-

pallage, ut sit divinæ comæ ambrosiæ odore spiravere: aut certe abusive dixit, divinæ comæ. *Servius*.

Ambrosiaque comæ] Sic ejus comæ se effuderant, ut pntarentur Ambrosia, qua mulieres in unguentis admiscunt, perfusæ. *Donatus*.

Ambrosiaque comæ] Ambrosia non tantum Deorum cibum, sed et unguentum significat, teste Servio Æneid. XII. 419. 'spargitque salubris Ambrosiæ succos.' Ergo comæ ambrosia delibata spirant odorem. Noster imitatus videtur Homerum Iliad. XII. 529. *Ἀμβροσίας χαίρας*. Imo omnia eximia et divina Ambrosia appellantur. Claud. nupt. Honor. 'Ambrosioque sinu puerum complexa.' Apulejus in laudatione Veneris Metam. I. VIII. 'Ambrosium corpus,' et I. IX. 'Ambrosii pedes.' Opinionem veterum de Diis attingit Turneb. xxx. 39. qui eos credebant Deos, qui suavissimum spirabant odorem. Ovid. Fast. I. v. 'Mansit odor, posses scire fuisse Deam.' *Emmen*.

408 *Spiravere*] Exhalavere. *Serv*. *Spiravere*] Plutarch. in lib. de Isid. τοῦ χρωδὸς ἀμβροσίαν πνέοντος: corpore ambrosiam spirante. *Cerda*.

Spiravere] Sil. Ital. I. VII. 'Antra Spirantem sacro traxerunt vertice odorem.' *Emmeness*.

Vestis defluxit] Quia dixit supra, 'Sinus collecta fluentis.' *Servius*.

Pedes vestis defluxit ad imos] Hanc divinitatis notam ut dissimularet, prius fuerat, 'Nuda genu, nodoque sinus collecta fluentis.' Et quidem hanc fuisse notam divinitatis satis indicant Statius, Tibullus, et Propertius, qui illam dant Baccho. Primus Achill. I. 1. 'Si decet aurata Bacchum vestigia palla Verrere.' Alter eleg. I. 7. loquens de hoc Deo: 'Fusa sed ad teneros lutea palla pedes.' Tertius eleg. III. 17. loquens de eodem, 'Et feriens nudos veste fluente pedes.' *Cerda*.

409 *Vera*] Bene vera, de qua ante

dubitabatur. *Servius.*

Incessu] Hoc verbum apud Virgil. sæpe pro honore ponitur; ut, 'Ast ego quæ divum incedo regina.' et, 'Forma pulcherrima Dido Incessit.' *Idem.*

Et vera incessu patuit d.] Completis quæ voluit, dimisit lætum et instructum: et plurimis signis se manifestavit, et splendore, et odore, et defluxu vestis. *Donatus.*

Et vera incessu patuit dea] Quare Virgilius dixerit, Venerem veram incessu patuisse Deam, non omnibus notum est. Antiquissima quæque deorum simulachra, quod observant viri magni, erant τοὺς πόδας συμβεβηκότες. Dilque ipsi non gradiuntur, sed stant: ut docet Calasiris sacrorum Egyptiorum Antistes apud Heliodorum l. iii. Ex hac doctrina hausit Virgilius, qui Deam agnoscere facit τῇ βαδίσματι, incessu: ὁρμήν ἀπαρτάδιον τεμνοῦσαν μᾶλλον τὸ περιέχον, ἢ διαπορευομένην. *Petitus.*

Et vera incessu patuit dea] Ut Juno ex incessu cognosci potest, de qua supra vs. 50. sic hoc loco Venus: et apud Sil. Ital. l. vii. 'Dumque hæc aligeris instat Cytherea, sonabat Omne nemus gradiente Dea.' Ejus quippe gressus fuit sublimior, ut infra vs. 419. *Emmeness.*

Matrem Agnovit] Nunc matrem cognoscit: nam deam esse, superius dixerat. *Servius.*

410 *Fugientem]* Celeriter abscedentem: ut alibi, 'Ad terram fugit.' *Idem.*

Voce] Pro oratione. *Idem.*

Voce] Quando gradiendo vel currendo non potuit. *Donatus.*

Tali fugientem est voce secutus] In Longobardico exemplari mutato numero legitur, fugientem tali est voce secutus. Sed prior numerus ex tetrametro longe magis placet, quia non ita languidos. *Pierius.*

Tali fugientem est voce secutus] Ut hoc loco abeuntem matrem voce pro-

sequitur Æneas, sic simile exemplum apud Stat. Thebaid. l. x. 'Ut vero aversæ gressumque habitumque notavit, Et subitam a terris in nubila crescere Manto, Obstupuit, Sequimur, divum quicumque vocasti, Nec tarde paremus, ait.' *Emmeness.*

411 *Quid toties]* Sæpe: et aut κατὰ τὸ σιωπῶμενον intelligimus, sæpe enim esse delinsum: aut certe secundum ipsum Virgilium, qui ait in secundo, 'Cum mihi se non ante oculis tam clara videndam Obtulit.' Multi tamen volunt in hoc ipso loco sæpe enim esse deceptum: ut in habitu, quia virginem, quia venatricem, quia Tyriam, in interrogatione, in responsione, in anguribus, vel totiens crudelis, quotiens fallis et dissimulas. *Servius.*

Quid] Incusatio non contumeliosa, sed ex affectu et religione procedens: Ergo, mater, nomen tuum confiteri noluisti, et quasi aliena locuta mecum maternis verbis, miseras meas non levasti: nec semel hoc fecisti, sed sæpe. Constat enim inter ipsos multa et varia fuisse colloquia, in quibus ille vultu, habitu, et colloquio matris, falsus est. Debuit autem incusatio ad abeuntem non esse longior, quam ut celeriter ad fugientis aures pervenire posset. *Donatus.*

Quid natum toties, &c.] Est hoc quod Helena ad Venerem Iliad. Γ. 399. τί με ταῦτα λιλᾶσαι ἠπεροπύειν; cur me his cupis decipere? Quod Ulysses ad matrem Odysse. XI. τί νό μ' ὁ μύγρεῖς ἔλεω μεμῶτα; cur me non spectas amplecti cupidum? *Cerda.*

Tu quoque] Sicut Juno, cæterique dei, qui Trojanis inimici, quos et in secundo libro ostendit; ubi ait, 'Inimicaque Trojæ Numina magna denum.' *Servius.*

412 *Cur dextra jungere dextram]* Majorum enim hæc fuerat salutatio: cujus rei τὸ αἰτιον, id est, causam, Varro, Callimachum secutus, exposuit: asserens omnem eorum honorem dexterarum constituisse virtute:

ob quam rem, hac se venerabantur corporis parte. *Idem.*

Cur dextra jungere dextram Non datur] Hunc salutationis morem, in-nexis nempe manibus, in argumentum amicitiae, Græci nominant δεξιόσθαι: quod in Pluto Aristoph. interpres exponit τὰς δεξιὰς ὁρῶσθαι: præterquam enim, quod dextra fidei pignus sit, etiam in amicis gratulationibus suis fungitur partibus: inde Noster Æn. viii. 122. ubi Pallas Ænæ adventum gratulatur: 'Egredere o quicumque es, ait, &c. Accepitque manu, dextramque amplexus inhæsit.' *Emmeness.*

413 *Veras audire et reddere voces?]* Ideo quia virginem se dixerat. Sunt multæ reciprocæ elocutiones, ut hoc loco: sunt multæ unius partis, utrique sufficientes, ut, *tenemur amicitis*: ridiculum enim est, si addas, *mutuis*: cum *Amicitis* utrumque significet, sicut Fronto testatur. Item sunt elocutiones, quarum una pars plena est, quæ si convertantur, habent aliquid superfluum: ut in Salustio, 'In tugurio mulieris ancillæ:' bene addidit *ancillæ*. At si dicas, *in tugurio ancillæ mulieris*: erit superfluum *mulieris*. Ancilla enim et conditionem ostendit, et sexum. Item, 'Res erat prætoribus nota solis:' hoc suffecerat: male ergo addidit, 'Ignorabatur a cæteris.' Quod si convertas, nil esse superfluum invenitur. *Servius.*

Reddere] In codicibus aliquot vetustioribus, *redere* unico *d* scribitur. Sed enim geminatum *d* in eo verbo Velius Longus asserit: non ita autem in *reducere*. Quod ideo fuit adnotandum: quia sunt hodie qui clamitent ex publicis cathedris *redo* simplici *d* scribendum. *Pierius.*

Audire et reddere voces] Est hoc, quod Terentius, Plautus, Cicero, *vicissim loqui*. Catullus ante Nostram: 'nec missas audire, et reddere voces.' *Cerda.*

414 *Talibus incusant]* Redarguit. *Incusare* proprie est, superiorem arguere: ut in Terentio pater ad filium, 'Quid me incusas, Clitipho?' *Accusare* vero, vel parem vel inferiore: ut in eodem ad maritum uxor, 'Me miseram, quæ nunc quam ob causam accusar nescio.' Et hoc proprietatis est: licet usus male ista corrumpat. Sciendum tamen est Terentium, propter solam proprietatem omnibus comicis esse præpositum: quibus est, quantum ad cætera spectat, inferior. *Servius.*

415 *At Venus]* Ordo est: At Venus dea. *Idem.*

Obscuro aëre] Id est, nebula, cuius definitio est. *Idem.*

Obscuro aëre] Non satis fuit verbis instruxisse filium, licet sciret omnia eadem composuisse Mercurium: sed quatuor de causis texit, ne viderentur, ne tangerentur, ne interrogantibus variis detinerentur; vel veniendi causas querentes, eos, qui ante noctem venire debebant, detinerent. *Donatus.*

At Venus obscuro, &c.] Imitatio Homærica: sic enim a Pallade Ulysses bis tegitur Odysæ. vii. et xiii. ἀμφὶ πολλὰν ἥρα χεῖρε: et, περὶ θεῶν ἥρα χεῖρες: itaque et ἀμφὶ et περὶ, Noster per circum. Quod ille, πολλὰν ἥρα, Noster, *multo nebula amictu*. Ab Homero Apollonius Arg. iii. mutans verbum, πολλὰν ἥρα ἐφῆκε: ubi videlicet Argonautæ teguntur ab Ianone simili commento. Calaber l. i. ita, ἀμοὶ δὲ μὴ ζόφος ἔκρυψε: *circumtexit illum nebula*. Ad loca ista Poëtarum alludit Plutarchus de solertia animal. loquens ita de commento sepis ad captandam prædam, ἀπομυσομένη τοῦ ἀμύσου θεοῦ, κτανέει παρὰ τὴν πολλάν τε αὖτε τὴν αὐτοῦ θέλωσαν ἐφαρµογένοισι, καὶ διακλέπτουσι: *Imitans deos Homericos, qui quos saluos volunt, carulea suspensuram nube objecta eripiunt, atque suffragantur.* *Cerda.*

416 *Circum dea fudit]* Figura est

Tmesis : quæ sit, cum, secto sermone, aliquid interponimus : ut alibi, ‘Septem subjecta triomi.’ Sed hoc tolerabile in sermone composito : cæterum in simplici, nimis est : quod tamen faciebat antiquitas : ut, ‘Saxo cere comminuit brum.’ *Servius*.

Circum dea fudit] *Tmesis* est : pari sectione usus est et Homerus ἀμφὶ πολλὰν ἥρα χεῖρε θεός. Hoc autem ab Homero sumptum : qui fingit Ulysem regiam Alcinoi et urbem ingressam circumdari nebula a Minerva, &c. *Odys. vii.* de his vero vide *Scalig. v. 2. Taubmann*.

417 *Cernere*] Causa cur fecerit. Ex hoc enim pendent cætera, quæ sequuntur. *Servius*.

Cernere ne quis eos] Hæc ratio est *Odys. xiii.* ὅρα μιν αἰετὸν Ἀγρωστον τεύχεον : *Ut illum ipsum ignotum faceret.* Et in Apollonio l. iii. ὅρα Ἀδθον Κόλχων ἱέρος : *ut laterent turbam Colchorum.* Cæterum sententiam istam, faciam, ne te aliquis cernat, ita extulit *Septhocl.* in *Ajace*, ἐγὼ γὰρ ὁμῶς ὁπποτέρως Ἀχῆας ἀνελθεῖν σὴν πρόσθεν εἰσεῖν : ego enim oculorum atrox *Radice repellam a tui oculis contemplatione.* Est hoc quod *Poeta* inf. ‘neque cernitur ulli,’ et quod *Aristides* orat. v. sacror. serm. ὅρε ὁράμω. *Cerda*.

418 *Moliri*] Hic pro struere et per hoc facere, ut infra, ‘*Moliri*que arcem.’ *Servius*.

Aut veniendi poscere causas] Scilicet ne sæpe narrando crebrum patiatur dolorem. Unde melius ad *Æneam* refertur, ‘*Medio sic interfata dolore est.*’ *Poscere* autem nunc inquirere, alius petere, et præponitur magis accusativo casui ; dicimus enim *posco magistrum lectionem*, non a magistro *posco*. *Idem*.

Poscere] In aliquibus antiquis codicibus, *exquirere* et *exposcere* legitur, quod majori diligentia querere significat. In Longobardico, et aliquot aliis, *discere*. In Romano, in Medi-

ceo, et antiquioribus plerisque, *poscere* habetur : quod magis placet. Porro qui *exquirere* fecerunt, id ex *Donatiana* paraphrasi desumpsere. Ubi est : vel certe veniendi causas exquirens properantibus moras afferret. *Pierius*.

419 *Ipsa Paphum*] Civitatem Cypri, et non sine ratione est, quod in decimo libro plura sibi loca grata vel sacrata commemoret, hic ad *Paphum* solam abisse dicatur ; quia *Varro* et plures referunt, in hoc tantum templo *Veneris*, quibusvis maximis in circuitu pluvii, nunquam implere. Ibi enim adorabatur. *Servius*.

Ipsa Paphum sublimis abit] Vetera quedam exemplaria, et *Paphon* et *adit*, scribunt : ut *Paphon* non rejecerim, ita *adit* nunquam scripserim. *Pierius*.

Paphum] *Paphus*, sive *Palæpaphus*, urbs Cypri in littore Orientali ; in qua templum habuit centum aris per indigenas advenasque (ut *Tacit.* ait) inclytum. Quem quidem numerum non ex amplificationis licentia, sed historię fide, certoque et pleno numero *Statius* accepisse videtur, *Thebaid.* l. v. ‘*Illa Paphon veterem centumque altaria linquens.*’ *Hom.* tamen unam tantum aram memorat. Videatur *Turnebus* xxvi. 30. et præcipue *Tacitus* *Hist.* l. ii. statim in principio : ubi inter alia : ‘*Sanguinem aræ (Veneris) offendere vetitum.*’ Ad aras autem *Paphiæ* incruentas alluit et *Catullus* *Carm.* 62. ‘*divam Placabilis festis luminibus Venerem Sanguinis expertem,*’ si tamen hæc sententia sit loci : quod *Jos. Scaliger* non videtur, quem tu ibi vide. *Lata* autem *φιλομεδής*, proprium *Veneris* epitheton : ita *Horat.* *Carm.* i. ‘*Sive tu mavis, Ericyna ridens.*’ *Taubmann*.

Paphum] Cujus regina *Venus* est : ut *Horat.* od. i. 30. dilectæ Cypri oppidam est, πόλις κύπρου ut *Stephanus*. De signo *Veneris*, quod in illa insula colitur, *Macrob.* iii. 8. *Enum.*

Sublimis] Divino incessu. Id est, sublimiter, nomen pro adverbio. *Serv.*

420 *Læta]* Vel proprium Veneris epitheton, vel *læta*, quia tectum nebula filium in tuto habebat: vel quod insulam suam repetat; vel ideo Paphum revisit læta, quia serenis læta congruunt, et necesse est, ut læta sit Venus, ubi semper serenum est; quippe ubi pluere nunquam dicatur. *Idem.*

Sabæo] Arabico. Arabiæ autem tres sunt, Inferior, Petroses, Eudemon: in qua sunt populi Sabæi; sed hi montes, inter quos sunt *Libanum* et *Antilibanum*, dicuntur: apud hos igitur Sabæos nascitur thus. Dicti autem Sabæi ἀπὸ τοῦ σεβασθαι, id est, venerari; quod deos per ipsorum thura veneramus. *Idem.*

Centumque Sabæo] De centum aris Sil. Ital. l. vii. 'Páphos centum mihi fumet in aris.' de *turre Sabæo* actum Ge. i. 57. et ii. 117. pro *Sabæo*. Stat. Theb. l. i. *Eoum* dicit. *Emmeness.*

421 *Ture calent aræ, sertisque recentibus halant]* Ecce unde supra dixit, 'Haud equidem tali me dignor honore:' quia Æneas hostias obtulerat, quarum hic mentio non fuit. *Servius.*

Ture calent aræ, sertisque recentibus halant] Thus multi nunc cum adspiratione scribunt. Sed Fl. Sosipater tus a tundendo dictum vult, ideoque adspirationem non admittit: quamvis Iulius Modestus ἀπὸ τοῦ θέω, quod est rem sacram facere, nomen deduci velit. Habent præterea plerique codices manu scripti *alant*, absque adspiratione: sed hoc imperite: quoniam natura ei verbo insit adspiratio. *Pier.*

Sertisque recentibus] *Sertum* et *serta*, cum nihil adjicitur, dicimus: ut hoc loco: item alibi expressius: ut, 'Serta procul tantum capiti delapsa jacebant.' Si autem *sertos* dixero, addo *flores*. Si *sertas*, addo *coronas*: ut Lucanus, 'Accipiant sertas nardo florente coronas.' Et hoc in multis nominibus observandum est; ut genus

ex adjunctione formetur: qua detracta, in neutrum cadat, necesse est; ut *piscinalis locus, piscinalis cella, piscinale. Sagmarius mulus, sagmaria mula, sagmarium.* *Servius.*

Sertisque] Servio accedunt Danaq. Orthogr. p. 90. et Lips. ant. lect. l. iii. *Emmeness.*

Recentibus] Quod autem dicit *recentibus* laus est loci, qui semper flore vestitur. Ut omni tempore Veneris flores præsto esse videantur. *Servius.*

Recentibus] Laus loci, qui semper flore vestitur. Notat autem Servius, ut et Charisius l. i. Veteres et *Serta*, et *Sertos*, et *Sertas*, promiscue dixisse: sic tamen, ut cum *Sertos* dicerent, flores intelligerent; cum *Sertas*, coronas. Ita Propert. 'demissæ in pocula sertæ.' Vide et Lips. Antiq. Lect. l. iii. *Taubmann.*

Halant] Pro olent. *Servius.*

Halant] Subaudi, odorem. Apud Columellam, Plinium, aliosque scriptores rei rusticæ hæc sunt verba ad idem pertinentia: *flores halant, exhalant, spirant, respirant, emittunt, efflant, fundunt suavem ex se halitum, dulcem flatum, amœnum spiritum, gratum odorem.* Lucretius l. iv. 'odorem exspirant.' Philo in lib. de Mundo ita extulit: τὰς ἀπὸ τῶν ἁθλῶν ἀναφερόμενας ἐρωδιστέρας ἀβρᾶς: *suaves e floribus auras relatas.* *Cerda.*

422 *Corripuere viam]* Deest, *At illi corripuere viam.* Officium eundi celeriter arripuerunt. Nec enim corripuit via. *Servius.*

Corripuere v.] Corripere gradum, est, gradum raptim facere et carpere. Turneb. ix. 27. Ita Plinius ep. 66. 'Tanto celerius viam ipsam corripimus.' *Taubmann.*

423 *Qui plurimus]* Ex maxima parte urbi imminens, vel, qui *plurimus*, id est, longus: ut ipse alio loco, 'Cui plurima cervix.' Item, 'Cum se nux plurima,' id est, amygdala: longa namque est. *Servius.*

Plurimus] Vox plena est inquit

Scaliger iv. 16. *Plurimus* autem, id est, longus : nimirum M M M. passus : ut patet ex Polybio et Appiano. Ita Ge. i. *nux plurima*, id est, amygdala, sive Græca nux : longa enim est. Ita Ge. ii. *plurima cervix*, id est, longa. In hoc monte postea Scipio Africanus, cum Carthaginem obsideret, castra posuit : ibique clarissimi viri sepulchra habuere. Eam obsidionem Lipsius Poliorceticῶν ii. 1. scriptam pictamque exhibuit. *Taub.*

424 *Adaspectat*] Est ornatus cum animantur res, id est, cum rei insensibili datur sensus. Unde est illud in quarto de Atlante. Item Sallustius, 'Lyciæ Pisidiæque agros despectantem.' *Servius.*

Arces] Civitates, a parte totum. *Idem.*

Adaspectat arces] Rei insensili dat sensum. *Arces* autem, scilicet in medio urbis positas, inprimis Byrsam. *Taubmann.*

425 *Miratur molem Æneas*] Hoc ad ipsum refertur. *Servius.*

Miratur] Ponit generaliter, quod omnes viæ et portæ fervebant, et strepitus agentium personabant. *Donatus.*

Magalia quondam] Ad poetam. Nec enim hoc novit Æneas. Magalia vero antistæchon est. Nam debuit *magaria* dicere : quia *magar*, non *magal*, Pœnorum lingua, villam significat. Cato originum primo, 'Magalia ædificia quasi coortes rotundas dicunt : alii magalia casas Pœnorum pastorales dicunt.' De his Sallust. 'quæ magalia sunt circumjecta civitati suburbana ædificia magalia.' Et alibi Cassius Hemina docet ita : 'Sinuessæ magalia addenda, murumque circum eam.' *Servius.*

Magalia quondam] Hoc ad Poetam personam referatur. Est autem ἀγροτοῖχος, pro *magaria* : nam *magar* villam significat, non *magal* : de quo P. Vict. xxxv. 6. Charisius : *Magalia*, καλῶσαι ἄγρων : *Magalia*, καλῶσαι ἀ-

γρῶν : *gurgustia* Ciceroni : *atlegia* Juvenali. Salustius De bello Jugurthino : 'Ædificia Numidarum agrestium, quæ *magalia* illi vocant, oblonga, incurvis lateribus tecta, quasi navium carinæ sunt.' *Taubmann.*

426 *Miratur portas, &c.*] Miratur non simpliciter dictum volunt, quoniam prudentes Etruscæ disciplinæ, ajunt, apud conditores Etruscarum urbium non putatas justas urbes fuisse, in quibus non tres portæ essent dedicatæ et votivæ, et tot templa Jovis, Junonis, Minervæ : bene ergo miratur Æneas, ubi fuerunt magalia, illic esse legitimam civitatem ; nam portas et vias videbat, et mox Templum Junonis ingens. *Servius.*

Et strata viarum] Primi enim Pœni vias lapidibus stravisse dicuntur. *Idem.*

Strata viarum] Figurata locutio, pro, stratas vias. Ita Horat. od. iv. 12. 'eluere amara curarum.' In Moreto, 'singula capitum.' Fabius declam. 260. 'incensa operum.' Justinus l. xli. 'profunda camporum, prærupta collium, montium ardua : Æneid. ii. 'opaca locorum : et Casiodorus Var. epist. i. 4. 'amœnissima Brutiorum.' Institit vero Virgilius Lucretio l. i. 'Strataque jam vulgi pedibus detrita viarum.' *Idem*, 'vera viai.' Græci delectati figura hac. Aristophanes Pluto, τοῦτον μῶρα : *horum stultia*, pro stultitiis. Ibidem, τοὺς χρηστοὺς ἀνθρώπων : *bonos hominum*. Philostratus in Heroicis, πολλοὺς τῶν νέων : *multos juvenum* : et de Vitis Sophist. l. ii. ἡδῖους τῶν ἀμπελών : *saviores vitium* : ita κακοδαίμονεστῶτους ἀνθρώπων, *miserrimos hominum*, et sexcenta alia. Thucydides, στερνύπορα τῶν χωρίων : imo Thucydeum hoc vertisse Virgilium, lib. sequenti in illis, *angusta viarum*, Germanus notat. *Cerda.*

Strata viarum] Hoc loquendi genus, quod plenum dicit Scal. Poët. iv. 16. crebro apud Lucretium, quem in multis imitatus est Maro. Vide Vechne-

rum Hellenol. l. i. p. 43. 44. *Emmeness.*

427 *Instant ardentes Tyrii*] Multum festinantes. Ut, 'Juvenum manus emicat ardens;' et 'Ardet abire fuga;' et 'Laocoon ardens.' Sic enim dicit, quotiens properantem vult ostendere. Alii *ardentes* ingeniosos dicunt. Nam per contrarium *agnem*, id est, aine igni, carentem ingenio, dicimus: unde et a Græco venit *casus*, id est, ingeniosus, ἀπὸ τοῦ καλεῖσθαι. *Servius.*

Instant] Itur jam per species, laudantur autem, quod non inviti agebant. *Donatus.*

Instant ardentes Tyrii] Ex hoc loco Silius l. ii. 'Condebat primo Dido Carthaginis arces, Instabatque operi subducta classe juventus. Molibus hi claudunt portus, his tecta domusque Partiris justa, Bitia venerande, senecta.' *Cerda.*

Ducere muros] Exædificare, hoc est, construere, in longitudinem producere, proprie enim cum ædificantur muri, *duci* dicuntur. Sallust. hist. ii. 'Murus ab angulo dextri lateris, ad paludem, haud procul remotam, duxit.' *Servius.*

Pars ducere] Primo curabant, quæ adversus hostes fuerant necessaria. *Donatus.*

Pars ducere muros] Eandem locutionem invenias apud Livium vii. 23. 'vallum ducere cæpit.' Horatio etiam in usu od. iv. 6. 'potiore ductos alite muros.' Vocem compositam habet Tibullus Eleg. iv. 1. 'Qua deceat tutam castris præducere fossam:' sic Græcis est τείχος βάλλειν vel τειχεβολεῖν et τειχεβολεῖν: de quibus consule Salmas. Plin. exerc. p. 309. *Emmeness.*

428 *Molirique arcem*] Molibus factis extollere: quod est, extruere; huic contrarium est *demoliri*. *Servius.*

Molirique arcem] Id est, extruere; a molibus dictum, ut Non. Marc. ex Acc. Philoctete: 'gelidas molitar

nives.' Horat. de art. p. 'oppida moliri:' in aliis hoc quoque verbum usum habet, quem notavit Scalig. poet. iv. 16. *Emmeness.*

Et manibus subvolvere saxa] Car manibus? an, quia adhuc machinæ non erant, festinationem referre voluit? *Servius.*

429 *Optare*] Eligere: ut, 'Tuas o regina quid optes, Explorare labor.' Et *Æn.* iii. 'Optavitque locum regno.' *Idem.*

Pars optare locum tecto] In veteribus fere omnibus exemplaribus legi, *aptare locum*, τοῦτ' ἔστι τὸ ἀπυλῆν, tametsi *Servius* agnoscit *optare*. *Pier.*

Optare] Qui hic *aptare*, id est, ἀπυλῆν, male. Veteres *optare*, pro eligere, dixerant. Ita *Æneid.* iii. 'Optavitque locum regno,' id est, elegit, ab Græco ἔρω, video, considero. Ab hoc significato *coopto*, *adopto*, vide *Nonium*, *Josephum Scaligerum* in *Conjectaneis*, et *Julium Poët.* iv. 16. et in *Terent.* *And.* *Donatum.* Hi omnes et in *Virgilio* agnoscunt *optare*, et firmanant exemplis veterum, quæ ego hic omitto, et a me addo *Arbitrum*, qui sic: 'Hæc ubi calcavit Cæsar juga milite læto, Optavitque locum.' et *Livium* l. vi. 'Introductis in senatam captivis, cum bello persequendos *Tusculanos* Patres censuissent, *Camillo*que id bellum mandasset: adiutorem sibi ad eam rem unum petit: permissoque, ut ex *Collegis* optaret quem vellet; contra spem omnium *Lucium Furium* optavit:' id est, permissio, ut eligeret quem vellet, elegit *L. Furium*. In *Declamationibus Fabii* ita frequens est hoc verbum in hac significatione, ut nesciam, an aliud ibi frequentius. *Cerda.*

Tecto] Ad tectum, nota figura. *Servius.*

Locum tecto] Tecto privata ædificia curabantur. *Donatus.*

Sulco] Fossa. Civitas enim, non domus, circumdatur sulco: ergo sulco, fossa fundamentorum: alibi, 'Audiam

vel tenni vitem committere sulco.' *Servius*.

Concludere sulco] Id est, fossa. Al-
ludit ad morem veterum, quo futuræ
urbis spatium sulco designabatur: vel
etiam ad Romanorum consuetudinem,
apud quos insulæ invicem distingue-
bantur. De quibus *Spartian.* et *Lip-
sius* in *Admirand.* *Taubmann.*

430 *Jura legunt*] Eligunt; vel lo-
ca, ubi jura dicantur, aut magistratus
creentur. Et bene post conditam
civitatem addidit jura, et magistratus,
sanctumque senatum. Legitur apud
quosdam, Brutum eos, qui se in eji-
ciendis regibus juvissent, lectos in
consilium, eam ordinem *senatum* ap-
pellatum, quod una sensissent: quod
patritii essent, Patres conscriptos;
alii patres a plebe in consilium *senatus*
separatos tradunt, ac conscriptos,
qui post a Servio Tullio e plebe electi
sunt. Alii *senatum* a senectute homi-
num, qui allecti erant, dictum volunt,
quia apud Græcos *γερουσία* appellatur.
Sanctum autem ideo, quia *Senatus*,
Sanctissimus ordo dicitur. *Servius*.

Jura] Disponit leges et honores
civiles. *Donatus*.

Jura] Ascensius *Jura* interpretatur
Juridicos. Conveniet tamen melius
sententiæ, si *Jura* pro Auditoriis et
locis ubi Jus diceretur, quæ *δικαστήρια*
Græcis, acciperentur. Sunt,
qui *Μουσὴν* et *Βίβλας* in ea esse signifi-
catione contendunt. Sic et Horat.
'In jura rapere' dixit: et noster in-
fra *Æn.* III. 'Jura domosque dabam.'
Necdum enim *Ænæs*, recens advecto,
satis otii fuerat ad Leges condendas,
si quis forsitan *jura* pro Legibus acci-
peret. Pimponius *Jura* simpliciter
Auditoria, non Leges hic accipit: ut
Propert. el. III. 7. 'Cam tibi Ro-
mano dominas in honore secures Et
liceat medio ponere jura foro.' Non
dicit, *jura dicere*, sed *ponere*: quod lo-
cum notat. Immo et Paulus J.C. Jus
vocat etiam locum, in quo jus red-
ditur. Atque idem Donatus quoque

ad Terentium annotat. Hinc illa,
'Aliquem in jus vocare,' 'In jus
ambulare,' &c. *Taubmann.*

Sanctumque senatum] Sic Horat. od.
IV. 5. concilium patrum *sanctum* vo-
cat. Quint. Declam. 329. 'sanctis-
simum ordinem.' *Emmenes*.

431 *Portus effodiunt*] Ut portus sci-
licet faciant. Et vere ait, nam Car-
thaginienses cothone fossa utuntur,
non naturali portu. *Servius*.

Portus] Et hoc ad salutis subsi-
dium. *Donatus*.

Hic portus alii effodiunt] In Longo-
bardico, et aliquot aliis codicibus an-
tiquis legere est, *hic portas alii effo-
diunt*. Sed enim *Portus* magis placet:
quod ad salutem salutisque subsidium
pertinere *Donatus* ait. Seu quia Vir-
gilius alludat ad portum, quem effo-
dere Carthaginienses intra muros ob-
sessi ab Romanis, divisoque repente
muro, subitaria eruptione Romanos
fugavere. *Pierius*.

Portus effodiunt] Portus, non natu-
rales, sed manu factos *cothones* ap-
pellat Festus, sed parvam insulam
Carthaginiis, quæ vicem portus præ-
bebat, ita ex Strabone et Appiane
nominatam putat Salmas. exerc. Plin.
p. 1128. cui *Cothon* sive *Cothonum* pro
portu fossitio vix Latinum videtur.
Emmenes.

Hic alta theatris Fundamenta] Hinc
futura magnitudo cognoscitur, quod
alta fundamenta ait; bene autem
post res publicas privatasque neces-
sarias, mentionem fecit theatri, aut
quia Græcis urbs conditur, qui sæpe
spectaculis gaudent, aut ut apud
quosdam fuit in genere musicæ sci-
entiæ. *Servius*.

Alta theatris] Post ea, quæ ad salu-
tem et honorem pertinent, prospicit
voluptatibus propter scenas, quod non
sit, nisi in ociosa civitate: quod *Ænæs*
erat necessarium. *Donatus*.

Hic alta theatris Fundamenta locant]
Non displicet quod in Romano co-
dice, et in quibusdam aliis pervertis-

tis legitur, *hic alta theatris*, eo modo, quo inferius posuit, 'scænis decora alta futuris.' Sed et pro *locant*, codices nonnulli *petunt* habent: quod non æque placet. *Pierius*.

432 *Locant*] Id est, constituunt. Non. Mar. ex Lucil. l. xxx. 'virtutis monimenta locantur.' *Emmeness*.

Theatris] Fortasse alludit ad theatrum, quod Romæ struxit M. Scaurus ædilis. Id fiet probabile audienti verba hæc Plinii xxxvi. 15. 'Hic fecit ædilitate sua opus maximum, quæ unquam fuere humana manu facta, non temporaria mora, verum etiam æternitatis destinatione. Scena ei triplex in altitudinem ccc.l.x. columnarum, in ea civitate, quæ sex Hymettias non tulerat sine probro civis amplissimi. Ima pars scenæ e marmore fult, media e vitro, inaudito etiam postea genere luxuriæ.' In quibus verbis multa sunt affinia Virgilianæ sententiæ. Nam magnum numerum columnarum, Poëta exhibet per numerum multitudinis *columnas*. Illarum altitudinem per vocem *immanes*. Triplicem scenam per *scenis* in plurali. Decus et luxuriam operis per *decora alta*. *Cerda*.

Columnas, decora alta] Figuræ columnas *decora alta*: diversis enim significationibus, idem dixit, et ab eo, quod est *decus* corripitur *decoris*. *Servius*.

Columnas] Ut non solum theatri gesta, verum aspectus operis jvaret. Pōit apum comparisonem, quæ et industria, et labore, et æqnitæte operis, et concordia excellentes sunt: et quæ fucos, animal non solum iners, verumetiam vorax, a sedibus pellunt. *Donatus*.

Inmanisque columnas] Id est, magnas. Non. Marc. ex Æn. vi. 'posuitque immania templa.' Exemplâ plura *Torrent*. ad Horat. od. i. 27. *Emmen*.

433 *Scænis decora alta futuris*] Inducenda hic est prudentia Maronis in toto hoc opere describendo, qui cum

semper sit admirabilis, nusquam admirabilior, quam cum attingit rem civilem. Ad rem. Nihil prætermittit earum rerum, quæ necessariae ad unius civitatis conservationem, et statum. Mentem Poëtæ mire complexus est Julius Scaliger. In primis tribus, *Instant ardentes Tyrii*, &c. est quasi corpus civitatis, cui corpori animum addit, cum ait, *Jura magistratusque legunt, sanctumque Senatum*: sunt enim leges, jura, magistratus, et religio, quasi animus urbium. Tum addit ornamenta, columnas, theatrum, scænas. Itaque posuit Virgilius in excutanda hac urbe, bonum utile, necessarium, delectabile: utile in muris, ac domibus: necessarium, in legibus: delectabile in ludis. Inter res enim, quas habere urbs debet, ut vere dici urbs queat, nominat Pausanias lib. ultim. 'prætorium, gymnasium, theatrum, forum, perennis aquæ conceptaculum.' Artemidorus i. 2. numerat λιμένας, τείχη, ἀγορὰς, γυμνάσια: portus, muros, fora, gymnasia: et addit, κοινὰ πόλεως ἀναθήματα: communia urbis donaria. Ab eodem iii. 63. ponuntur communes urbium partes, θέατρα, προδοτεία, πλατεῖαι, τεμένη, περίπατοι: theatra, suburbia, plateæ, delubra, deambulacra. Hæc omnia ait, ita debere esse urbibus communia, ut est forum. Plato Leg. i. vi. has partes communes assignat, λιμένας, ἀγορὰς, κρηνῶν, τεμενῶν, ιερῶν: portus, forum, fontes, lucos, templa. Aristides loquens de Roma, istas γυμνασίων, κρηνῶν, προσπηλαίων, νεῶν, δημιουργῶν, διδασκαλείων: gymnasia, fontes, porticus, templa, officinas, scholas. Easdem fere numerat loquens de Smyrna. Philo de opificio mundi istas, ιερὰ, γυμνάσια, πρυτανεία, ἀγορὰς, λιμένας, νεωσοίκους, στενωποὺς, τειχῶν κατασκευὰς. Consentienti ista omnia cum partibus, quas suæ urbi dat Virgilius. Plutarchus in comparatione ignis et aquæ laudat eam urbem, quæ non egeat τῶν ἔξωθεν συµμάχων, externis

auxiliis. Cerda.

Scænis decora alt.] Scænis, id est, ludis. Et observentur hiatus, rebus mire accomodat, 'locant alii, immanesque col.' et, 'decora alta futuris.' *Taubmann.*

434 *Qualis apes]* Ordo est: Qualis labor æstate nova, id est, incipiente jam vere novo. Tertiæ declinationis genitivus pluralis et in *iam* et in *um* exit: sed tunc pro nostro arbitrio cum nominativus singularis fuerit *a* et *s* terminatus: ut *amans* et *amantum*, et *amantium* dicimus. Cum autem nominativus singularis *er* et *ur* fuerit terminatus, tantum in *um* exit: ut *pater patrum*, *murmur murmurum*. Reliqua vero nomina auctoritate firmamus: ut *apis apum*, vel *apium*. Sane fabula de apibus talis est. Apud Isthmum annis quædam nomine Melissa fuit: hanc Ceres sacrorum suorum cum secreta docuisset, interminata est, ne cui ea, quæ didicisset, aperiret; sed cum ad eam mulieres accessissent, ut ab ea primo blandimentis, post precibus et præmiis elicerent, ut sibi a Cerere commissa patefaceret, atque in silentio perduraret, ab eisdem iratis mulieribus discerpta est: quam rem Ceres, immissa tam supra dictis fæminis, quam populo ejus regionis, pestilentia ulta est; de corpore vero Mellissæ apes nasci fecit. Latine autem melissa apis dicitur. *Servius.*

Qualis apes] Comparisonis genus, quæ ἐπαιγῶν dicitur; et mire quadrans huic negotio. Sunt autem versus prope omnes huc translati e Georg. iv. *Taubmann.*

Qualis apes, &c.] Hoc in loco Homero superior est Virgilius. Vide Macrobii judicium Saturn. v. 11. *Emmeness.*

Æstate nova] Incipiente: ut, 'Vere novo.' Et bene *nova*, quia est æstas et adulta et præceps, secundum Salustium. *Servius.*

Æstate nova] Bene, *nova*: vere scil.

jam pleno. Nam anni temporum quodlibet tria habet discrimina: ut *ver primum*, sive *novum*, sive *iniens*: *ver medium* sive *adultum*: et *ver extremum*, sive *præceps*, *præcipitans*, et *senescens*: de quo in Georg. *Taubmann.*

Florea] Florida: ut, 'Nemora inter frondea;' aut florentia: nec non de flore erant facta, ut *floream coronam* dicimus. *Servius.*

Rura] Græce ἀρούρα dicuntur. Aphæresis ergo sermonem facit Latium. *Idem.*

Rura] Aphæresis a voce Græca ἀρούρα. Ita Servius, et alii. Parum Poëta modulo Claudian. Rapt. II. 'Huc elapsa cohors gaudet per florea rura.' *Cerda.*

435 *Exerret]* Fatigat: ut, 'Nate Iliacis exercite fatias.' Et subjecit quibus rebus exercitæ fatigantur. Hoc autem participium ab exercitu, id est, militum multitudine, declinatione discernimus. Nam nomen quartæ, participium secundæ declinationis est; ut *visus visi* vel *visus, passus passi* vel *passus, auditus auditus* vel *auditus*. *Servius.*

Sub sole] In Sole: ut, 'Namque sub ingenti lustrat dum singula templo:' vel quamdiu Sol est. *Idem.*

Cum gentis adultos factus] Ad laudem apum hoc pertinet. Et bene *gentis factus*, quia non singulæ de singulis nascuntur, sed omnes ex omnibus: et per hoc melius in Georgicis intelligitur. *Idem.*

Gentis] Homerus sæpe ἔθνεα χηρῶν, γερῶν, κόκρων, μελισσῶν: *Gentes anserum, gruum, cycnorum, apum.* *Cerda.*

436 *Educunt]* Producent, quod adhuc adulescant, et adulti fiant, non adoleverint: ut *adultos* dicimus minores, et hoc sic dixit, ut 'Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.' *Serv.*

Liquentia] Defæcata, sine sordibus: ut, 'Nec tantum dulcia, quantum et liquida,' id est, pura: nam dura mella constat esse meliora. *Idem.*

437 *Stipant]* Densant: translatio

est a navibus, in quibus stipula interponitur vasis, quam *stipulam* dicunt. *Idem.*

Stipant] Nam quo densius et stipatius mel, eo laudabilius; imo hæc ultima mellis perfectio, ad quam veluti per gradus venit. Plinius xi. 13. 'Est autem initio mel, ut aqua, dilutum, et primis diebus fervet, ut mustum, seque purgat. Vicesimo die crassescit, mox obducitur tenui membrana, quæ fervoris ipsius spuma concrevit.' Bene ergo, stipant et densant mella liquentia, id est, liquida. Alii *liquentia* accipiunt, id est, pura. Possunt, nam Ge. iv. 'aliæ purissima mella Stipant.' *Cerda.*

Distendant] Implent: ut, 'Et densio distendere pingui.' *Servius.*

Nectare] Melle: abusus propter suavitatis similitudinem. *Idem.*

Cellas] Et hic abusus est, ut favorum cavernas *cellas* vocaret, vel alvearia, ut alibi thesauros. Traxit autem a reponendi similitudine: vel a celando, unde *cellam* appellaverunt. *Idem.*

438 *Onera accipiunt venientum*] Quod apum seniorum munus est, quæ ternæ aut quaternæ gerulas juvenes seu *bagrovévas*, id est, florum sarcina onustas, excipiunt atque exonerant. *Taubmann.*

Agmine] Nunc impetu. *Servius.*

Agmine facto] Facto quodam impetu, et acie quasi militari, *fucos*, id est, fures *καὶ κλέφτες* *Εὐρύκλεις* *ἔρυν*, ac Reipublicæ noxios proturbant ab alveariis. Jam de *Fucis* multa Aristot. et Plinius tradidere: sed quid ii sint; an proprium genus, et a furibus distinctum; an apum filii inermes; an fuens et fur idem sint, quod Varro et Philæ placet: nondum ita plane constitutum est, ut non sit, quod ulterius possis quærere. *Taubm.*

439 *Ignatum*] Inutile, non aptum industriæ. Nam industrios *gnavos* dicimus. *Servius.*

Fucos] Secundum Plinium apium

multa sunt genera. Proprie tamen apes dicuntur de bobus ortæ: fuci, de equis: crabrones, de mulis: vespæ, de asinis. Fucus autem est, secundum *Emilium* Macrum, major ape, crabrone minor. *Idem.*

Pecus] *Pecus* dicimus, omne quod humana lingua et effigie caret, id est, a pascendo. Unde Horatius: 'Omne eum Proteus pecus egit altos Visere montes.' Plautus, 'Clurinum pecus simiam dixit.' *Idem.*

Præsepibus] Alveariis. Et est translatio: quæ fit quoties, vel deest verborum proprietates, vel vitatur iteratio. *Idem.*

440 *Fervet*] Concelebratur: ut contra, *Friget*, cessat dicimus. Terentius, 'Nimirum hic homines frigent.' *Idem.*

Fervet opus] Vide Scalig. Poët. iv. 16. et v. 3. Ubi, 'Si velim,' inquit, 'partes hujus comparisonis recensere, opera me deficiat: rei naturam, varietatem, figuras, carminis rotunditatem, nervos suaviloquentiæ.' *Taubm.*

Redolent] Quidam olere res, vel malas vel bonas; redolere tantum bonas tradunt. *Servius.*

Fragrantia] Quotiens incendium significatur, quod flatu alitur, per *l* dicimus; quotiens odor, qui fracta specie major est, per *r* dicimus. Sciendum sane nil in hac vacare comparatione. Nam Pœnorum operi, apum labor; custodiæ litorum adversus alienigenas, fucorum comparatur expulsio. *Idem.*

Fragrantia] In Ro. codice, et aliquot aliis antiquis *flagrantia* legitur: et in Georgicis eodem modo. Grammatici tamen utriusque verbi significata distinguunt. *Pierius.*

441 *O Fortunati*] Expressit *Æneæ* desiderium, hoc est, qui jam faciunt, quod et ipse desiderat. *Servius.*

O Fortunati] Non invidet alienæ felicitati, sed prosequitur laude, et Quando scilicet ego ad hanc felicitatem perveniam! *Donatus.*

Quorum jam mania s.] Laus vel ab ipsa re sumitur, quæ landatur. *Serv.*

Surgunt] Celeberrimum in ædificiis. Exemplum in uno Virgilio multa. In quo sunt: *assurgunt turres, surgentem arcem Carthaginiæ, surgent mania.* Neque abit, 'surgere regna.' Ita Propertius, 'consurgit murus.' Et Tibullus: 'Exsurgunt oppida maris.' *Cerd.*

442 Fastigia] Nunc operis summities; alibi ima significant: ut, 'Fortitan et scrobibus quæ sint fastigia quæras.' *Servius.*

Suspiciit] Miratur: ut, e contrario, *despicit*, contemnit significat. *Idem.*

Fastigia suspiciit] Summitates miratur. Atque e verbo *suspiciit*, colligitur, Æneam jam colle descendisse. *Tumb.*

443 Mirabile dictu] Ob hoc, quod sequitur, quia mixtus cunctis latebat: potest tamen et hoc superiori et inferiori sensu addi. *Servius.*

444 Per medios] Figura est: nam plenum fuerat, *mediis se infert.* *Idem.*

Miscetque] Deest *se.* *Idem.*

Per medios, miscetque viris] Sunt qui legant unico membro, *Per medios miscetque viros*, quæ tamen lectio, neque a veteribus, neque a junioribus, quod sciam, recepta. *Pierius.*

Neque cernitur ulli] Id est, neque ab ullo cernitur. Ut est Græcum *οὐδὲν ὁπόμενος*: ut est illud, 'Scriberis Vario: id est, scribet te Varius. *Servius.*

445 Lucus] Ubiænaque Virgilius lacum ponit, sequitur etiam consecratio; ut, 'Luco tum forte parentis Pylæni Turnas sacrata valle sedebat.' Unde in sexto, 'Nulli certa domus: lucis habitamus opacis.' Dicuntur enim heroum animæ lucos tenere: et mox sequitur, 'Hic templum Junoni ingens.' *Lucus* autem dicitur, quod non liceat: non quod sint ibi lumina, canassa religionis, ut quidam volunt. *Idem.*

In urbe fuit media] Nunc jam in media. *Idem.*

Lucus in urbe fuit media, &c.] Loci

descriptio est, non simplex, sed cum superficie, id est, cum descriptione mari, aræ, nemoris, &c. ut hoc exponit Scal. Poët. v. 3. *Emmeness.*

Lætissimus umbra] Ant septimus casus est: aut, secundum Probum, genitivus; ut sit *lætissimus umbræ*: sicut Sallustius, 'Frugum pabulique lætus ager.' *Servius.*

Lætissimus umbra] Particip. passivum, id est, amoenissimus. Probus, et P. Sabinus l. *umbræ*: ita Sallust. 'Frugum pabulique lætus ager.' Silius l. i. 'vitæ laudandus opacæ.' Et hæc est luci propria commendatio. *Taubmann.*

446 Quo primum] Hoc est, simul ac venerunt: nec enim secundo ad Africam ventum est: vel ordo est, quo primum loco. *Servius.*

Que primum] Ut supra per cygnos demonstrata fuerat felicitas, sic nunc per Pœnos, qui tempore vexati, huc incolomes venerunt, et armenta fodientes, cuncta quæ ibi invenissent, copiam deinde præbent in bellicis signis. *Idem.*

447 Effodere loco] signum hoc habet, quam more suo Virgilius per transitum hic tangit. Dido fratrem fugiens, cum transiret per quandam insulam Junonis, accepit oraculum, et sacerdotem ejus secum abstulit: cum ei parum crederet promittenti Carthaginiæ sedes: quo cum venissent, sacerdos elegit locum faciendæ urbis; quo effosso, inventum est caput bovis, quod cum displicuisset (quia bos semper subjugatus) alio loco effosso, caput equi inventum placuit: quia hoc animal, licet subjugetur, bellicosum tamen est, et vincit, et plerumque concordat; ut ipse ostendit plenissime in illo loco, 'Bello armantur equi, bellum hæc armenta minantur: Sed tamen iidem olim currus succedere sueti Quadrupedes, et frena jugo concordia ferre: Spes est pacis, ait.' Illic ergo Junoni tem-

pla fecerunt. Unde et bellicosa est Carthago per equi nomen; et fertilis per bovis. Sane *fodere* est tantum sollicitare terram, *effodere* hoc ipsum faciendo aliquid eruere et invenire, cui contrarium est *infodere*. Ordo autem est: *Lucus in urbe media latissimus umbræ*, quo loco jactati Pœni undis et turbine effodere caput acris equi, quia regia Juno signum monstraverat. *Servius*.

Effodere loco sign.] More suo, per transitum tangit historiam Poëta: quam habet Justinus, Cælius Rhod. xviii. 38. et alii. Atque ut *signum*, sive portentum illud, quod, indicio Junonis, e loco faciendæ urbis effoderat Dido, explicet, addit, *caput acris equi*. Equum vero belli omen habere, docetur etiam Æn. iii. 'Bello arman- tur equi,' &c. Et videtur Cælio al- ludi ad nomen vetus Carthaginis, quo dicta est *Caccabe*: quod illarum gen- tium *caput equinum* indicat.

Monstrat] Regina. *Servius*.
[*Monstrat]* Ut dictum est, tan- to magis. Monstro dederat. *Id*.
[*Monstrat]* Ut quæ urbem illam monstrat esse pectore fovendam monstrat antea. *Monstra-*
[*Monstrat]* monstrum dederat, ut monstrat, sed simpliciter accipe, monstrat. Cic. ad Tyron. 'Tu istic si quid librarii mea manu non intelligent, monstrabis.' *Nascimbæn*.

Caput] Ne levis adeo cuipiam observatio videatur, in vetustis pene omnibus exemplaribus *capud* per *d* scriptum esse: sciendum eam esse inter *d* et *t* cognitionem, ut plerun- que sibi invicem succedant. Et Carisius ubi *ad* nonnunquam pro *at* pos- itum citat in hujusmodi nominibus, ant dictionibus vocali sequente sua- vius per *d* proferri putat. Est et *quot* relativum per *t* sæpissime tam in libris, quam in marmoribus notatum, *quot* regia Juno: et in venustula qua- dam inscriptione Romæ in ædícula

Divi Basilii, quæ ad Horologium Au- gusti sita est, *quot* ita scriptum in- spexi,

APVSVLENA GERIA VIXI
ANN. XXII.

QVOT QVISQVE VESTRVM
OPTAVERIT MIHI
ILLI SEMPER EVENIAT
VIVO ET MORTVO.

Pierius.

Acris equi] Epithetum magis aptum equis; ut canibus blandis, qui na- tura blandi sunt. *Servius*.

Caput acris equi] Justin. xviii. 5. inventum primo testatur caput buba- lum, post alio loco equinum. Super- stitiose satis in condendis urbibus et templis observabant auspicia. De Roma loquitur Livius i. 55. 'caput humanum integra facie aperientibus fundamenta templi apparuisse.' *Em- meness*.

Sic nam fore bello] Quod nonnulli legunt, *signum fore*. Dictionem ego illam in abrasis tantum codicibus sup- positam animadverti. In integris au- tem, *sic nam*. Quam lectionem ut castiorem Pontanus etiam agnoscit, ubi ait, in poëticiis numeris dictione monosyllabas binas simul, maxime post dactylicam aliquam properatio- nem numerosas esse in medio collo- catas, ut Virg. 'Monstrat caput acris equi: sic nam fore bello.'

Pierius.

Sic nam fore bello] Scalig. iv. 48. Varietas, inquit, Poëticarum omnium virtutum maxima est. Quamobrem incompta illa (dissita enim sunt) con- dimenti atque intinctus loco habenda erant, *omnium egenos*: *Sic nam fore bello*: *Hector ubi ingens*: *Junonis ob iram*, &c. Taubmann.

449 *Et facilem victu]* Propter bo- vem: sicut dictum est. *Facilem* au- tem, copiosam, divitem. Terentius, 'Quam vos facillime agitis.' *Servius*.

Facilem victu] Locus difficilis, cu- jus triplex explicatio. Sunt qui ex historia Justinì, quam attuli, expli-

cent, Carthaginem fore bello egregiam, sed tandem vincendam: et in primo ajunt allusum ad caput equi, in altero ad caput bovis. Nequit vera esse hæc explicatio. Nam qui egregia bello, si vincenda? Deinde, qui Juno tutelaris Dea animos illis faceret? imo injiceret desperationem. Tertio, cum Virgilius nihil de bove meminerit, tantum de equo, nonne injuste traducitur ad bovis significata? Quarto, Silius I. II. Poëtam imitans, nihil tale commemorat: ait enim, 'Ostantant caput effosa tellure repertum Bellatoris equi, atque omen clamore salutant.' Progredior ad alteram illorum explicationem, qui ajunt capiendam Poëtam de victus ratione, ut dicat, Carthaginem fore bello egregiam, et frugum fertilitate abundantem, ad eum modum, quo Homerus dixit *Odyss. IV. ἡστὸν βοῶν πέλαι ἀσπέρων*: *Facillimus victus est hominibus*. Dii etiam eodem lib. elogio quodam dicuntur *βαία ῥαδίως, facile victentes*. In hanc multi inclinant: interque illos Donatus, et Servius, cñs hæc sunt: 'Facilem autem, copiosam, divitem: Terentius, quam vos facillime agitis.' Erit ergo juxta hos, facilis victu, id est, facilla alimonia, cibo, victitandi ratione. Dispicet admodum ista explicatio; nam cum bello, victoriis, armis, qui cibis, alimonia, victus? Atque, ut ego puto, hæc explicatio tantum suscepta est a videntibus non posse se hære primæ. Nec me movet, dici a Seneca epist. 90. 'Sapiens facilis victu fuit:' id est, alimonia. Nam non ideo sequitur, sumi eam ita a Virgilio. Itaque his relictis hæreo tertie explicationi, sequentis Hortensium et Germanum, viros doctissimos, quorum prior ita ait: *victu ad vincendum, significato active*: posterior, *Nescio, an cum interpretibus hic ad εὐτοπίας referri oporteat, vivendi, et comæcatus commoditatem: nam si, victu, accipiamus active, sententia præcedenti clausula defenditur,*

Delph. et Var. Clas.

sic nam fore bello egregiam, ut Carthaginem victoriis insignem, et ευρυχρή, et ευρησπότην intelligamus. Sed hæc explicatio præcipue nititur his auctoribus (sunt hi non pauci, nec levis auctoritatis) qui excludunt hæc, quæ vulgo dicuntur supina ultima; et qui admittunt, dant illis sæpissime actionem. Sed de hac re, ne repētam quæ alii, vide diligentem vere operam docti viri Minerva III. 9. ubi multa exemplorum varietate, et vi rationum efficit, has voces tantum esse nomina, non supina, et illarum plurimas habere veram actionem. *Cerda.*

Facilem victu] Id est, fertilem. Al-
ludit ad alterum prodigium. Nam initio caput bubulum reperiebatur: quod auspiciū quidem fructuosæ terræ, sed laboriosæ et subjugatæ fuit: itaque illud alterum quæsitum et inventum præ isto placuit. Ut ita Carthago fertilis sit per omen *Bovis*: bellicosa, per *Equi*. Atque ita quidem Servius, et Donatus, et qui cum eis faciunt. Alii, *facilem victu*, active capiunt, pro, ad vincendum: quasi fortem et multis victoriis pollentem. Vict. Strigelius cruciculam hic Grammaticis fixam dixit. *Taubmann.*

Per secula] Pari forma Quintilian. decl. 268. 'Pugnant inter se, atque dissentiunt, et perpetuam hanc per secula litem trahunt.' *Cerda.*

450 *Hic templum Junoni*] Superius dictum est, quod Virgilius ubique lucos consecratos velit accipi, unde tanquam in luco sacro inducit Didonem Junoni templum construere; morem autem Romanum veterem tangit: antiqui enim ædes sacras, id est, templa ita faciebant, ut prius per Angures lucus liberaretur, effareturque: tum demum a Pontificibus consecraretur, ac post ibidem sacra edicerentur. Erant autem templa, in quibus auspicio et publice res administraretur et Senatus haberi possit, tantum sacra. Hic ergo et sacrum templum, quod in luco, id est, in loco sacro, conditur,

Virg.

7 I

docet. Et in templo administrari Rempub. subsequentibus versibus indicat: 'Jura dabat legesque viris, operumque laborem Partibus æquabat justia, aut eorte trahebat.' Aliibi tantum sacra esse templa, alibi omnia ubi agi possent, locis suis monstrabitur. *Servius*.

Hic] Oportuit enim deam in eo loco habere honestissimam sedem, in quo virtutem suæ majestatis ostenderat. Et cum nondum perfectum esset, tanta reverentia colebatur, ut donis copiosum esset, et dea ipsa præsens esse crederetur. *Donatus*.

Sidoniam] Licet *Sidon* civitas sit Phœniciæ, tamen hic pro Tyria posuit. Sane quidam oportune hic *Sidoniam* volunt positam, ut ostenderet locupletem; *Sidonii* enim locupletes habiti sunt; ut, 'Sidoniasque ostentat opes.' *Servius*.

451 *Donis opulentum et numine diuæ*] Aut simulacrum quoque aureum fuit, et *numen* pro simulacro posuit. Ut, 'Media inter numina divum.' Hinc Cicero, 'Sese jam ne deos quidem, ad quos confugerent, habere.' aut ostendere vult plenum esse præsentia numinis templum, aut certe venerabile numine. *Idem*.

452 *Ærea*] *Ærea* ideo, vel quod æs magis in usu veteres habebant: vel quod religioni magis apta est hæc materia. Denique flamen Dialis æreis cultris tondebatur, aut quia vocalius cæteris metallis, aut quia Medici quædam vulnera curant, aut dicit, quia veteres magis ære uti sunt: aut ærea secula significantur. Nam, ut Hesiodus dicit, tempore, quo hæc gesta sunt, æreum seculum fuit. *Id.*

Gradibus surgebant limina] Ex more vetere, quo magnificentissima templa gradus habuere, quibus ad illa ascenderetur. Vitruvius III. 2. 'Matres enim familiarum, cum ad supplicationem gradibus ascendunt,' &c. Facit enim ad majestatem templi, ut a cætero urbis solo exstet. Lege Philan-

drum in adductum locum. Vitruvii. Apuleius I. XI. 'Exoculatis vestigiis Deæ, quæ gradibus templi hæcebat argento formata.' Idem mos servatus in domibus privatis. Virgilius Gæ. III. 'gravidæ superant vix ubere limen.' Hunc morem agnoscit Passeratius ex illo Propertii eleg. I. 16. ubi loquens cum janua: 'At tibi sæpe novo deduxi carmina versus, Osculaque improcæ nixa dedi gradibus,' et ex illo ejusdem eleg. 14. 'Illa neque Arabum meruit conscendere limen.' *Corda*.

Ærea cui gradibus surgebant limina, &c.] Hoc Plinius testatur antiquis familiare fuisse XXXIV. 3. 'priscilimina etiam ac valvas ex ære factitavere, &c. Quin etiam privata opulentia eodem usurpata est. Camille inter crimina objecit Sp. Carvilius quæstus, quod ærata etiam haberet in domo.' Eo præcessit Romanorum luxur et asperbia, ut non minori cura maniverint et ornaverint simul aedes, ac urbium portas. Quod Juvénalis arguit Sat. VII. 41. 'Hæc longe ferrata domus servire jubetur, In qua sollicitas imitatur janua portas.' *Essem*.

Næque Ere trabes] Multi nunc legunt, non *ærea*, juxta Varronem, qui ait, 'Trisulcæ fores, possulis libratæ debiscunt, graves atque innixæ in cardinum tardos turbines.' Quidam trabes æneas putant ipsum templum *ἡναιστέρε* significari. Verum sane ipse hypermetros est. *Valens* autem sunt (ut dicit Varro) *quæ revolvuntur et se volent*. Janua autem est primus domus ingressus: dicta, quia Jano consecratum est omne principium. Cæterum intra januam, etiam vocantur generaliter; sive valvas sint, sive fores: quamvis usus ista corruperit. *Servius*.

453 *Ære trabes*] Pro ex ære, ut Propert. 'Auro Solis erat supra fastigia cursus.' Sic Græci omisa particula, &c. *Ælian*. var. Hist. II. 33. *ἡναιστέρε*. *Emmenes*.

Foribus] *Fores* propriè dicuntur,

quæ foras aperiantur, sicut apud veteres fuit. *Servius*.

Cardo] Dictus est, quasi cor januæ, quo movetur. *Idem*.

Stridebat ænis] Ad sua retulit tempora Virgilius. Cantum enim fuerat, post proditum hostibus a Tarpeia virgine Capitolium; ut ærei cardines fierent, quo stridor possit aperta ostia omnibus indicare. *Idem*.

Foribus cardo stridebat ænis] Ait Servius, retulisse hoc Virgilium ad suum tempus, quæ cantum erat post proditum a Tarpeia Virgine Capitolium, ut ærei cardines fierent, quo stridor sonantius audiretur, neque esset locus insidiis. Firmari hæc possunt versibus Virgillii in Cic. 'Quam simul Ogygii Phœnicis filia Charme Surgere sensit annus (sonitum nam fecerat illi Marmoreo æratus stridens in limine cardo), Corripit extemplo fessam languore puellam.' Proserpina quoque apud Claudianum Rapt. 1. hoc signo excitatur ab opere, cui incambebat: 'sed cardine verso Sensit adesce Deas, imperfectumque laborem Deserit.' Servii quoque sententiam juvant, quæ Eustathius, quæ ex illo Spondanus, inter metalla sæ sæni esse maximi: et ideo ab Homero Il. v. vocem æream dari Junoni, quo longe lateque audiretur. Calpurnius declam. 4. dixit 'ferrati postis stridor excitat.' Traduci isti omnes ad morem alium possunt. Observat enim Servius, alii etiam, januas domorum foras, non intro aperiri solitas, et inde dictas fores. Tam itaque, qui foras prodibant, prius crepitu quodam significabant, se velle exire, ne, cum fores aperirentur, hæderentur illi, qui forte viam præteribant. Inde itaque hic stridor Virgillii, et aliorum: et quidem in Terentio, cum quis domo exit, aut ingreditur, fores crepant, in quibus non semper æs. Et Propertius eleg. iv. 9. nulla facta æris mentione, tamen ait: 'Cum subito rauci sonuerunt cardine postes, Et levia ad pri-

mos murmura facta læres.' Ubi videtur abesse æs: nam si illud, non certe esset murmur leve. *Cardo*.

Foribus cardo stridebat ænis] Lucet. l. II. 'æra restantia' dicuntur vociferari: 'Æraque quæ claustris restantia vociferantur.' Ad hunc locum consulendus Gifanias. Pro vociferari, Turnæbo teste v. 27. Maroni *stridere* in usu. *Æn.* vi. 578. 'Tum demum horribone stridentes cardine sacræ Panduntur portæ.' Et vii. 618. 'reserat stridentia limina consul.' Et fores, quæ poëtæ *stridere*, Terentio *gravius crepare* dicuntur. H. III. 3. 52.

Emmeness.

454 *Hoc primum in læo*] Secuta sunt enim et alia quæ detraxere formidinem. *Servius*.

Hoc primum] Propositionis genus est: dicturus est enim, quid viderit, unde aliquid sperarit, unde sit lenitus metus: nam totus eradi non potuit. *Donatus*.

Nota] Vel contra spem, cum paulo ante vidisset omnia deserta: vel, *nota*, quia videbat Trojana certamina depleta. *Idem*.

Timorem] Multi quærant, cur post viam matrem quicquam timerit. Quod tamen alii sic abusive solvunt; ut dicant, ne tum quidem Æneam, Venerem, quam viderat, esse credidisse: cujus, ut ipse putabat, agnitæ nulla verba perceperat. Sed vera solutio hæc est: Venus nil de Afrorum moribus, unde nunc formidat Æneas: sed de classe liberata dixerat filio: vel quia non in totum Æneas matris fiducia confirmandus est, ne quid supersit magnanimitati et laudibus viri fortis. Sciendum tamen est, in Virgilio, interdum validiora esse objecta purgatis: vel contra, ut hoc loco. *Servius*.

455 *Leniti*] Quartæ conjugationis tempus præteritum perfectum vel in vi junctum exit; vel sublata digammo, in ii pro nostro arbitrio: ut *leniti, leniti; audi, audi*. Sane cum

in *vi* exit, penultima longa est, et ipsa accentum retinet; cum vero in *ii*, penultima brevis est, et perdit accentum: quia, ut supra dictum est, 'Unius ob noxam:' quotiens vocalis vocalem sequitur, detrahit longitudinem præcedenti: sed hoc in metro, ubi necessitas cogit. Nam in prosa et naturam suam et accentum retentat. Nunc ergo *Leniit*, tertia a fine habet accentum: quia penultima brevis est. Sane plerumque accentum suum retinet sermo corruptus: ut *Mercuri, Domiti, Ovidi*: tertia a fine debuit habere accentum, quia penultima brevis est: sed constat hæc nomina apocopen pertulisse: nam apud majores erat idem vocativus qui et nominativus; ut hic *Mercurius*, o *Mercurius*: unde *ex* licet brevis sit, etiam post apocopen, suum servat accentum. *Idem*.

Leniit] Pro minuit. Ut Horatius Epist. i. l. 34. 'lenire dolorem:' et Terent. Heant. 'lenire miseriam:' et Ovidius, 'tempus lenit odium,' eo versu: 'Leniat aut odium tempus et hora meum.' Ita Mich. Brutus. *Cerda*.

Hic primum Æneas] In Longobardico legitur *hoc*: ut sit repetitio illius pronominis demonstrativi, *Hoc primum in luco, Hoc primum Æneas*. Magis tamen placet hic adverbium. *Pierius*.

456 *Ausus*] Bene *ausus*: quia inter incerta satis audacter salus speratur. *Servius*.

Afflictis] De afflictis, nec enim esse septimus casus potest. *Idem*.

Confidere] *Fido* et *confido* dativum regit: ut, 'Et fidere nocti.' Sane optima figura est, quæ nunquam a principalitate discedit: ut, 'Atque humiles habitare casas:' accusativo junxit, quia *habeo domum* dicimus, unde est *habito* frequentativum. *Idem*.

457 *Namque*] Reddit rationem, quid sit, quod leniebat metum, et spem inopinatam promittebat. *Don*.

Sub templo] Hoc est, in templo: ut

supra, 'Exercet sub Sole labor,' id est, in Sole. *Servius*.

Sub ingenti templo] Pro *in*. Ovid. Trist. i. 3. 'Nata procul Lybicus aberat diversa sub oria.' Sic *ὅδε* Græcis sæpe idem quod *ἐν*, ut *ὅδε τοῦ ἁγίου πύλων*. *Emmeness*.

458 *Reginam operiens*] Expectans, aut quam intelligebat esse venturam ex artificum festinatione: aut certe videndæ reginæ occasionem requirens. *Servius*.

Reginam operiens] Non levibus picturis tenebatur, sed quod necessarium erat, reginam operiebatur: ergo ad sui excusationem hoc dixit. Circumspectabat etiam, veluti et ipse novam urbem conditurus, ut adverteret, quanto id labore constaret. *Donatus*.

Quæ fortuna sit urbi] Fœlicitas. Quæ hic admirandi significatus est. *Servius*.

459 *Artificumque manus inter se*] Hoc est, habebat artificum comparisones. *Idem*.

Artificumque manus] Ita omnes pariter una gratia et una subtilitate certabant, ut intrens nullum aliis præferre potuisset. Descripta autem magnitudine, transit ad ornatum picture. *Donatus*.

Artificumque manus] Hic *manus* pro pictura accipitur, ad eundem modum, quo laudantes imaginem aliquam factam penicillo, et bonis coloribus, solemus dicere, illam esse egregiam manuum. Itaque apage, ut putes hic, *manus artificum* esse manus illas, quibus saxa cæduntur, aptantur, poliuntur. Id senseram, prius quam vidissem notam Robertelli in verba hæc, *artificum manus*, quæ ait: 'Plane voluit significare Virgilius antiquitatem picture.' Nollem diceret *antiquitatem*. Redeo. Propertius quoque l. iii. ita accepit hanc vocem, cum scripsit: 'Me certe tabulæ capient mea lumina pictæ. Sive ebore exactæ, seu magis ære manus.' Pro me quo-

que est Germanus, adducens locum hunc Propertii ad hunc locum, frustra facturus, nisi manus in Virgilio de pictura caperetur. Passeratius illud Propertii Eleg. i. 15. 'Externos manibus componere crines,' explicat: *manibus, arte, et cura*: et ad id probandum subjicit versum Virgilii, in quo sum. Asonius etiam *artificis manus* dixit eodem sensu, quo Virgilius. Antiquus ille Aristeus in historia de 72. interpretibus, describens mensam, ita ait: 'Pedes in liliorum figuras expolierat artificis manus:' ita ille picturam expressit. *Cerda.*

Inter se] Certantium, aut aliquid tale. *Servius.*

Operumque laborem] Opus de pictura dicitur. Plinius xxxv. 10. de Apelle loquens: 'Invidit mors perfecta parte, nec qui succederet operi, inventus est:' et de Zeuxi, superiore capite: 'donare opera sua instituit, quod ea nullo satis digna pretio permutari posse diceret.' Transit et vox ad statuarios. Strabo l. vi. Herculem ex ære *Αἰσώπῳ* vocat. *Cerda.*

Operumque labores] Verbum *labores*, notat Prisc. De partibus, l. vii. et De Construct. l. ii. Dicta autem hæc sunt *κατὰ πρόληψιν*: cum Iliacis temporibus, auctore Plinio xxxv. 3. pictura nondum fuerit. *Taubmann.*

400. *Ex ordine*] Prout fuerunt: hoc loco ostendit omnem pugnam esse depictam: sed hæc tantum dicit, quæ aut Diomedes gessit, aut Achilles: per quod excensatur Æneas, si est a fortibus victus. Sane pugna est temporale certamen, idem et *prælium* significat; *bellum* autem universi temporis dicitur, ut *Punicum*, *Mithridaticum*. Sallustius, 'Ita sperat pugnam illam pro omni bello futuram.' Livius: 'ni Pyrrhus unicus pugnandi artifex, magisque in prælio quam bello bonus.' *Servius.*

Iliacas pugnas] Pausanias in Attic.

longam picturam, et vetustam exhibet in templo, ubi cum multa alia, tum etiam res Trojanæ celebrantur, videlicet Græci exsidentes Ilium, Ajax, Cassandra, agmen mulierum Trojanarum. Vitruvius quoque vii. 4. inter celeberrimas picturas, quæ olim solerent efformari, Trojanas pugnas commemorat. Philostratus in Heroicis ait: *τὰς Τροϊάδας μάχας περὶ τῶν*: Trojanæ prælia fuisse omnium maxima: et adjicit, digna esse, quæ omnium laudibus celebrentur. *Cerda.*

401 *Fama totum vulgata per orbem*] Quia Europa intulit, Asia passa est, Africa jam depingit. *Servius.*

402 *Atridas*] Atrei filios, Agamemnonem, et Menelaum: sed usurpatum est: nam Phisthenis filii fuerunt. *Idem.*

Sævum ambobus Achillem] Atqui tres dicit; sed Atridas pro uno accipe, quos unius partis constat fuisse. An *ambobus*, Agamemnoni tantum et Priamo; an *ambobus* exercitibus Græcis, propter suam de Briseide injuriam, Trojanis propter Helenam, et *ambobus* pro utrisque. *Idem.*

Atridas, Priamumque, et sævum ambobus Achillem] Scribendum est *Achillem* per *a* finalem: ut Probus in arte monet. Dissimulabo nunc *sævum* per *o*. *Ambobus* hic pro utriusque positum ait Arustianus. Donatus vero speciem esse comparisonis putat: ut sit, *sævior fuit Achilles Agamemnone et Menelao*. Pierius.

Atridem, &c.] Placuit hæc lectio, quam et agnovisse videtur Seneca epist. 104. et firmare verborum constructio, demum historia: nam et Agamemnoni et Priamo pariter perniciosus fuit Achilles, ut jam explicui. Si quis legat *Atridas*, placebit explicatio alia, quam jam propono. Positiva apud Latinos aperte comparant, si illis adjungatur præpositio aliqua significans excellentiam: verbi gratia: 'Formosus præ aliis.' Ita Virgilius

Æn. III. 'O felix uas ante alias Priamæia virgo' id est, felicior nila. Faciunt hoc Latini imitatione Græcorum, qui dicunt, *συφὸς φέρη ἄλλων*, pro *συνέτερος ἄλλων*. Pargo. Hæc positivo solent Græci demerere positionem, et illam subandire, ut *ἔρχομαι πρῶτος*, est, *ἔρχομαι δευτέρως*. Ergo *Πρῶτη* Græcos imitatus dixit, *secundum ambobus*, pro *secundum prae ambobus*, ut intelligat, Achillem seniorum fuisse in Trojano, Agamemnone et Menelao. Græcos imitatus est Laetius, cum dixit, *ἦν δὲ δὴν*, pro *ἦν δὲ δὴν*. *Corda*.

463 *Constitit*] Mente dolebat de adversis suis, imperique Trojani calamitatibus: et de suorum interitu factas esse fabulas, quas loquerentur, et oblectationis causa pingerent. Sic tamen ea dolenda protulit, ut partes etiam consolationis inferret: 'Feret hæc aliquam tibi fama salutem.' Nam calamitas citat commiserationem. *Donatus*.

Constitit et lacrimans] *Constitit*, en significatione, qua supra *Ge. iv.* 'Ixi- onci vanto rota constitit orbi;' hoc est, stetit, et conquevit: ut fere etiam restitit: *cod. Georg.* 'Restitit, Earydicenque suam jam hæc sub ipsa,' &c. et *substitit*, libro sequente. Ut autem ex memoria lacrimantem inducit poeta Æneam, sic in poetie. *Arist.* *Ἰδὼν τὴν γραφὴν ἑλάναια*. Nempe et *Hom.* *ἱμῆδαις ἑλάνω γόοι*. Huiusmodi vero lacrimationes continere videntur lætitiæ dolore mixtam, quam multis *Odys.* locis Homerus representat talibus verbis: *ὅς ἱμῆδος ἄπο γόοι*: et *γόοι ἄπο τέρπου*. Ad quem affectum et Comicus allusisse videtur, cum *lacrimari gaudia* dixit: ad quod *δακρυγῆς* accedit: et illud *Ciceronis*: 'habet præteriti doloris secreta recordatio delectationem.' *Germanus*.

464 *Plena laboris*] *Plenus* genitive melius iungitur: ut *Terentius*, 'Plenus rimarum sum.' *Pāntus*, 'dede-

coris pleniorum.' *Servius*.

465 *En Priamus*] *Laus* pictura est, per quam non imago, sed ipse propè ostenditur Priamus. *Serv.*

En] Non tantum demonstrantis est, verum etiam dolentis; quasi dicat: Ecce, ad quam infelicitatem perductus est Priamus! exponit jam suos dolores, quos ex persona potentissimi regis, sedit, et secreti sumebat. *Donatus*.

Sunt hic etiam sui premis] Et supra diximus. Omnis *Æneæ* sollicitudo de moribus Afrorum erat: quam nunc pictura contemplatione deponit. Qui enim depingunt bella, et virtutem diligunt, et miseratione tanguntur. *Servius*.

Sunt hic etiam sui premis laudi] Est hæc propositio; *dicturus* est enim, que laudanda et que dolenda. *Donatus*.

Sui] Id est, congrua: ut, 'Stragemque suis altaria donis.' *Servius*.

Laudi] Virtuti: ut, 'Priamum merui qui laude coronam.' *Idem*.

Laudi] Accipe hic laudem pro rebus gestis, et virtute bellica: ut in *Propert. eleg. III. 12.* 'Quot non infames exercet corpore laudes Inter lactantes unda puella viros,' et *eleg. I. 6.* 'Non ego sum laudi, non natus idoneus arvis: Hanc me militiam fata subire volunt.' *Corda*.

Sunt hic etiam sui premis laudi] Etiam in *sublimis Libyæ sui*, id est, debita et congrua laudi, id est, virtuti et factis laudabilibus sunt premia: atque etiam lacrimæ rerum: que scilicet rerum adversarum causa ab aliis ex commiseratione mittuntur. Et solamen miserorum est moror commiserationem, ut ait *Scalig. iv. 16.* Dicit igitur, in ista pictura esse, et quod dolorem moveat, et quod malorum solatium ferat. *Tamb.*

466 *Sunt lacrimæ rerum*] Rerum adversarum, et calamitatum, ut *Turban.* *German.*

Sunt lacrimæ rerum] Lectiones

totæ familiares sunt Latinis: *Laetitia* terræ, *misericordia* rerum, *voluptates* rerum, id est, res quæ afferunt lacrimas, *misericordiam*, *voluptates*. Græci e contrario efferunt, et mutant locutionem. Aristophanes dixit: *χρῖμα τὸν νύκτωρ*, pro *νύκτες*: res nocturnæ, id est, noctes. Euripides, *χρῖμα θνητῶν*, res *familiarum*, id est, *familiæ*. Interdum et Latini ad horum imitationem. Plaut. Amph. res *voluptatum*, pro *voluptatibus*: et Phædrus, res *cibi*, pro *cibis*: observavit Ritterhusianus. *Cerda*.

Mortalia] Adversa: quibus constat subiacere mortales. Adhuc mortales caris accipiunt, ut absolute *τὰ θνητὰ*. *Servius*.

Mortalia] Quæcumque adversa mortalibus acciderint. *Donatus*.

467 *Solve metus*] Collectio est. Nam ubi virtus præmia, adversa miserationem merentur: iste formido deponitur. *Servius*.

Solve metus] Id est, ne timeas: Scæfig. iv. 10. Nam ubi virtus, præmia; adversa, miserationem merentur; iste formido deponitur. Notat item Scæfig. iii. 11. *Æneam* tanquam Pontificem, vel augurem, conjecturam facere, atque ex pictura quasi omen capere. *Tudmann*.

Feret] Pro *afferet*. Et hic reddidit, 'Hoc primum in laco, nova res oblata, timorem Lenit.' *Servius*.

Feret hæc aliquam tibi fama salutem] Non dissimile ab hoc illud Aristippi Socratici, qui, cum facto naufragio ejectus esset in litus Rhodiensium, ibique figuras geometricas animadvertisset, exclamasse ad comites dicitur: Viri, adeste animo; utque optime sperate, nam hic hominum vestigia adesse video. Notavit Naschus. *Cerda*.

468 *Pictura pasci inani*] Epitheton est picturæ: aut quia caret corporum, quæ imitatur, similitudine: aut quia nullus est utilitatis, sed tantum delectat; nam apud veteres

παρασχησῖς seu *ψευδοσχησῖς* dicta est. *Servius*.

Pasci] Delectat, ut, 'non animum modo uti pascat prospectus immens; vel, ut quidam volunt, ad stupentis animum retulit, qui vel inanibus commovebatur. *Idem*.

Animum pictura pasci] Ab hac forma non abit *Torent*. *Phryn.* 'scolas pascere:' quæ aut *Cicero*. *Verr.* vii. *Symmachus* epist. ii. 78. et epist. v. 16. *Ovid.* *Amor.* iii. 2. *Lucretius* l. i. His nocturnis, et aliis, pascere, est delecto. *Plautus* forma alia in *Poen.* 'oculis epulas dare.' *Ammianus* *Doctrinam* et *Philosophiam* vocat l. xvi. *patula*. Hanc formam ad animum, uti etiam *Vergilius*, transtulit *Cicero* ad *Trebat.* 'sed quantum avidum hominem ad has discendi epulas recipi, sic accipiam.' &c. et de *Divinat.* a. de anima, 'saturata bonarum cogitationum epulis.' *Plautus* *Ænata*. 'Nunc edicorremionem tuam.' In hac forma plerumque sunt Græci. *Plato* *Reip.* ix. *δειδύς λόγος καλῶς*, καὶ οὐδέναυ *ῥησῖας* *ἀνὴν* *ἐπιπαιδιῶν* *ἡμετέρας*, *κοινωνησῖν* *αὐτῶν*: et in *Phæd.* τὸν λόγον ὅπου *Ἀντίων* *ἔστω*. *Symmachus*, *ῥησῖς* *ἑκατάων* *τῶν* *λόγων*. *Nazianzenus* *oration.* v. τὸν *παιδιῶν* *ἡμετέρας* *ἔστω* *ἑκατάων*. Neque solum *ἔστω*, sed multa alia. Nam *Eurip.* *Phæntia*. *δειδύς* *βίοντος* *φρυδάς* *ἐπας* *πασκῖν* *αὐτῶν*: sic, *ἐπὶ* *σε*, pro *delecto te*. *Plato* de *Reip.* l. i. *ἐπὶ* *τὸν* *λόγον* *σῆς* *τε* *ῥησῖας* *ἐπας*: atqui *ἐπὶ* *σε* vox est epularum: sic *παρὰ* *τὸν* *ῥησῖας*. Hinc illustrabis locum *Ge.* ii. 'animum pascat prospectus.' Non abit forma illa *Martialis* epigr. ix. 60. 'oculisque comedit': nec illa *Accii* in *Athamante*: 'Faciens oculi vescuntur tui.' *Cerda*.

469 *Multa genus*] Πολλὰ *γενῶς*. *Servius*.

Multa genus] Propositio: monstrat, quæ res in pictura animum

reficiat, et quæ dolorem afferat: utrumque tamen animum considerantis dacebat ad lachrymas. *Donatus.*

Largeque humectat flumine vultum] Tapinosis est, quod dixit *humectat*: largo nam flumine, est fluore, id est, fluxu ipso. *Servius.*

Largeque humectat flumine vultum] Necessario tibi placebit Statius Theb. iv. nam ab hac Musa, 'largisque humectant imbribus ora.' Est etiam tacta Catulli imitatio. Hic enim ad explicandam vultus madentem fletu, dixit, *ore udo*. Nostrer mutavit, ut vides. *Cerda.*

470 *Namque videbat]* Ostendit unde letitiam caperet, scilicet, 'hæc fugerent Graji,' et unde dolorem, scilicet, 'hæc Phryges.' *Donatus.*

Pergama circum] Abusive: non enim circa Pergamam, hæc est, arcem: sed circa Ilium bella gerebantur. *Servius.*

471 *Hæc fugerent Graji]* Infinita sunt Homeri loca, ad quæ potuit alludere in hæc Græcorum fugam; duo tantum adducam, unum ex Il. xv. alterum ex Il. xviii. Ἰλῆ δ' ἄρ' ἄνελξας, ὅς δὲ Τρῶας, καὶ Ἀχαιοὺς, τοὺς μὲν ὁρῶμεν ὄντας, τοὺς δὲ κλειόμενους ἐπὶ τοῖς Ἀργείοις: Stetit autem exurgens, viditque Trojanos et Achivos, Hos quidem turbatos, illos autem turbantes a tergo Argivos. Αἰνὰρ Ἀχαιοὶ θεοστέλει ἐλαλήτω ὅρ' Ἑλλήσποντος πεύκωντες, νῆας τε, καὶ Ἑλλήσποντον ἱκόντο: Sed Achivi ingenti tumultu ab Hectore homicida Fugientes, ad navesque et Hellespontum venerunt. Propertius etiam de hac fuga Græcorum eleg. ii. 8. 'Viderat ille fuga tractos in littore Achivos, Fervere et Hectorea Dorica castra face.' *Cerda.*

Trojana juvenus] Definitio est Hectoris: ut, *Catillaque, acerque Coras, Argiva juvenus*. Et revera sic pene ubique Homerus ponit; ut Hectori tantum vel Achilli totus cedat exercitus. *Servius.*

Premere Trojanam juvenus] Ego hic

miror Poëtam, et laudo. Superius Achillem in pictura intulit, et æquum ambobus Achillem, et iterum statim, *instaret curru cristatus Achilles*. Nonne ergo opportunisset illi aliquando Hectorem opponere? sicut enim in hæc pictura Phrygas Achilles agit, cur non Hector Græcos? Consuluit, credo, Virgil. Poëta honori et decori Æneæ, picturam contemplantis. Si enim Hectorem adhiberet, indicaret, hunc Æneæ fortiorum; iccirco facit juventutem Trojanam in communi (nam Servium non audio, qui ait, juventute Trojana definiri Hectorem) prementem Græcos, fugantemque ad naves. Adde in fuga nobili, qua absolvitur Il. lib. xvii. illius victoriæ Duces Æneam et Hectorem fuisse cum reliqua juventute Trojana. Cur ergo præferretur Æneæ Hector in pictura? Homericos versus ita reddebam: 'Ajaces pugnam, et fulgentes ære ostervas Sustinuere diu. Trojanus at ingruit horror, Æneasque Anchisiades, et maximus Hector Infestant, vertere fugam tota agmina Grajam,' &c. *Cerda.*

472 *Hæc Phryges]* Bene ubique Virgilius, pro negotii qualitate dat Trojanis et nomina: nam timidos Phrygas vocat: ut hoc loco. Item, 'O veræ Phrygiæ: neque enim Phryges.' Dardanidas generosos: ut, 'Dardanidæ magni genus alto a sanguine divum.' Laomedontiadas perfidos: ut, 'Nondum Laomedontem sentis perjuriam gentis.' Troas fortes: ut, 'Troës agunt, princeps turmas inducit Asylas.' Hectoreos quoque fortes: ut, 'Nunc nunc insurgite remis Hectorei socii.' *Serv.*

Hæc Phryges] Potuit hic item respicere ad multa Homeri loca, ubi inducuntur Trojani fugientes ab Achille. Lego in primis fugam illam, qua absolvitur Il. lib. xx. et incipit l. 21. Philostratus Icon. l. ii. ait, solo Achillis clamore versos in fugam Trojanos, ὁ κλίνας τοὺς Τρῶας ἐκ μένου

rep. βαρύνει. Reprehendit Dio Chrysost. oration. 26. eos, qui tam diu attendere saltationibus Achillis, cum ille, *ἔρπετε τοὺς Τρῶας*: in fugam vertit Trojanos. *Cerda.*

Cristatus Achilles] Secundum Homerum, qui dicit in Achillis cristis, terribile quiddam fuisse. *Cristatus* autem participium est, derivatur a *crista* genere feminino. *Servius.*

Instaret curru cristatus Achilles] Sic potius legendum quam *stabat curru*: ut recte emendatus videtur locus Ovidii Met. xii. 72. qui simul, quas strages ediderit Achilles, docet: 'jam curru instabat Achilles Troaque Pelicæ sterneret cuspide ictu Agmina.' Cristæ, quæ gestantur in vertice galeæ, inter militantium suppellectilia numerantur apud Juvenal. Sat. vi. 264. 'si conjugis aptio fiat Balteus et manicæ et cristæ,' &c. De *ἄλφας*, seu setis equinis, in apice exsurgentibus, vide Feithium antiq. Homer. iv. 8. galeas et cristas aliquot e monumentis collegit Lips. Dial. xii. 5. et ideo Achilles *cristatus*, quippe horrorem incutiebat: inde Homero teste, Iliad. T. 381. ἡ δ' ἄσπερ ἔς κέλευσεν ἵππους τρυφάλεια, Lucr. l. ii. 'terrificas cristas.' *Emmeness.*

473 *Nec procul hinc Rhesus*] Rhesus rex Thraciæ, Martia, ut alii Hobri, vel Strymonis, et Euterpes Musæ filius fuit: qui cum ad Trojæ venisset auxilia clausisque jam portis tentoria locavisset in litore, Dolone prodente, qui missus fuerat speculatum, a Diomede et Ulyxe est interfectus, qui et ipsi speculatum venerant: abductique sunt equi, quibus pendebant fata Trojana, ut si pabulo Trojano usi essent, vel e Xantho, Trojæ fluvio, bibissent, Troja perire non posset. *Servius.*

Tentoria] Ut ostendat plures fuisse mactatos. Non enim salus in tentoriis fuisset. *Donatus.*

474 *Primo somno*] Prima parte

noctis: ut, 'Libra die somnique pares ubi fecerit horas:' aut primo somno, ut graviorem ostenderet somnum. Aut prima nocte, quia in Troja Rhesus non fuerat. *Servius.*

Prodit somno] De hoc tempora insidiarum signate Homerus Il. x. Οἱ δ' ἔπειτα κατέρχον ἀδύκτορας: *Dormiebant illi defatigati labore.* Loquitur de Thracibus; et Tryphiodorus ait, Rhesum defectum a Thracibus, qui ocellus fuerat κατὰ ὄναρ, *malo somno*, et δολίην ἐνδὲ νόκτου, *dolosa in nocte.* Dictys etiam l. ii. de hac historia loquens: 'Fatigatis ex itineribus, et ob id somno pressis, iique' (scilicet Diomedes et Ulysses) 'interius progressi, in ipsis tentoriis Regem interficiunt.' Poëta, ut altissimum et aretissimum somnum signaret, primo dixit, nam primas somnus profundissimus: inde in ii. summam quietem signaturus, ait: 'Tempus erat, quo prima quies mortalibus agris Incipit, et donec Divum gratissima serpit.' Ita etiam Propertius eleg. i. 8. 'Qualis et accubuit primo Cephæia somno.' *Cerda.*

Primo somno] Id est, prima noctis parte cum multis suorum interfectus est: abductique sunt equi, a quibus pendebant fata Trojanorum. De quibus Fatis sive Oraculis dictum in Comment. Plant. Bacchid. iv. 9. aliquid etiam Æn. ii. *Teubmann.*

475 *Tydidem*] Id est, Diomedes. Et bene Ulyssem celat propter Æneam, ut supra diximus: aut quia secundum Homerum, occidente Diomede, cadavera Ulysses trahebat. *Servius.*

Multa vastabat cæde cruentus] Versus, quibus Homerus Il. x. hanc eandem Diomedis extulit, hi sunt: 'Ὅς δὲ λέων μέλουσιν ἀσμενέτοιον ἐπείλθῃ, Ἀγέειν, ἢ δῖοσι κακὰ φρονέειν ἐπορεύσῃ. Ὅς μὲν θηρία κύνες ἐπ' ἔχρητο τυττός υἱός: Sicut autem leo pecunibus incutoditis superceniens, Capris vel ovibus mala machinans irruit: Sic quidem

Thrace viros aggrediebatur Tydi filius. Cerdæ.

Vantabat caule] Id est, hominibus exhibebat: vacua stultabat. Infra: 'Belus opimum Vantabat Gyprum.' Sic Nixus *Æn.* ix. 'Hinc ego vanta dabo.' *Scalig.* iv. 16. *Tiedemann.*

Infusa caule oncentis] Id est, pollutus: sic apud Horat. *Sat.* iii. 5. 'cruentus sanguine fratrum.' *Cic.* Philipp. iv. 2. 'cruentus sanguine civium.' *Emmenem.*

476 Ardentis] Et candidus significat, et veloces: at, 'Pernicibus ignea plantis:' si ignea, veloces est, sine debilo et ardore. *Servius.*

Ardentis aertis equos] Candidos et veloces *Servius* interpretatur, et ab Hom. *Λευκότερα χείρες*: sed potius ad generalitatem, et dupli-reforti-debere videtur, ipse suffragante Poeta *Ge.* iii. de equis: 'neque juvenemque magistri Enquirunt, calidumque animal, et curribus aëream:' ut et *Æn.* viii. 'Pernicibus ignea plantis' Canilla dicta est: et Catull. 'stans mea caletis vestigia cervæ.' Quod autem hic *pabula gustarent* dicit, respicere videtur illud oraculum, testatum ab Homeri interprete H. K. in hæc verba: *χρημὴς γὰρ δίδωρε ἀντὶ φάου, ὅτι ἐὶ αἶψα γούναται τοῦ ὄπλου, καὶ ἔσται ἀντὶ τοῦ σκαυέσθου πλοῦ, καὶ εἴς ἀντὶ τοῦ, λευκότερα χείρες ἔσται εἰς τὸ νικῶντες.* *Germanus.*

Præquam Pabula, &c.] Voluit ostendere colorem exitum et finem ejus. *Donatus.*

Præquam Pabula gustarent, &c.] Fuit hæc loco pathos a tempore, quod vix pedem intulerit in suburbanam Trojæ loca, quin fuerit sublatus e medio. Vide *Macrob.* iv. 3. ibi plura exempla: quemadmodum 475. Pathos sumptum est ab ætate: in-felix puer, &c. *Emmenes.*

477 Kephium] Fluvium Trojæ. *Servius.*

478 Parte alia fugiens amissis Troi-lus armis] Parte alia scilicet tempore,

et veritas quidem hæc habet: Troïl amore Achillem ductum, palumbus ei, quibus ille delectabatur, obiectis: quæ cum vellet tenere, captus ab Achille, in ejus mplexibus perit. Sed hoc quasi indignum heroico carmine, nescit poeta. *Servius.*

Fugiens] Fugere volens, accepto jam valdere. *Idem.*

Troïlus] De hoc vult multa *Hortensius* in hunc locum. Nonnulli impudicos quosdam viros cum Troïlo celebrant. *Adi* *Tacten* in *Lycophron.* *Gallienum* *Cant. Nov. Lect.* ii. 9. *Servius* hic, atque *Hortensium*, *Ocellum* *Lect. Antiq.* xv. 9. Sed hoc quidem *Tactes* ipse non credit, quod Troïlus *μυδύχρον* esset, *δασυδύς*, καὶ *Ἀχιλλεύς ἑρώων ἀδελφός*. Itaque Troïlum multi jam grandem virum describunt, et barbitio plurimo horrentem, quin *Cedreus* ducem facit exercitus, una cum *Delphobo*, *Parido*, *Lycano*. Alii juvenem, ac pene puerum. In his est *Dio Chrysost.* orat. xi. loquens enim de Achille, ita ait, καὶ *Τρόϊλος* τὸν ὄντως ἀσθενέστατον τῶν ἀνδρῶν: atque ita interfectus est Troïlus adhuc puer. et *Horat.* *Od.* ii. 9. 'impubem Troïlon.' *Maro* quoque hic, fortasse quia ad excitandos affectus ætas hæc visa est commodior: et hæc petuit verbis *Dictyis* l. iv. de bello Trojano, qui ait, illius ætatem fuisse admodum immauram, et in ipsis pueritiæ annis interceptam, cum jam adolesceret: illud certum, Troïli mortem, anom fuisse ex fati Trojæ, scribente sic *Plauto* *Bacchid.* 'Hic tria audiui fuisse fata, quæ illi exitio forent: Signum ex arce, si perisset: alterum est etiam Troïli mors: Tertium cum portæ Scææ limen superum scinderetur' Hinc nota mentem *Maronis*, qui una Troïlum et *Rhesum* conjunxit: nam ex *Rheso* quoque pendere fata Trojana *Servius* monuit. *Cerdæ.*

Amisiss armis] Aut ætatis imbecillitate, vel vulneris dolore. *Servius.*

379 *Ignorant.*] Multi hoc loco distinguunt, et subiungunt *puer*, atque imper congressus *Achivi*, ut ex eo imperem ostendat, quod *puer*, sed tamen etiam si jungas *Puer*, unus est census. *Idem.*

Infelix] Quia puer, et imper ei congressus est, quem juvenis supotare non potuisset. Est autem descriptio ejus, qui supians ferebatur. *Donat.*

9. 'impubem Troilon' vocat. Emm.

Atque impar] At si diceret, etiam si puer non esset. *Servius.*

Congressus Achilli.] Congredior tibi,
antiqui dicebant: sicut **pugno tibi,**
dimico tibi. Hodie dicimus **congradier**
tecum, dimico tecum. Idem.

Astque inpar congressus Achilli? Si-
gas pauci audaciam. Ad hanc le-
cam respexit Sen. Agamemnon.
Cassandra: 'te sequar nimum cito
Congresso Achilli Troïæ.' Anaxim-
quoque: 'Hectore prostrate, nec
Dii, nec visibis aqua, Congressus
peti Troïas Eacide: Raptatus bi-
gis, fratris conjungor honori: Cujus
ob exemplum nec mihi pena gravia.'
Die tamen Chrysostem. erat. xz. mon-
ait Troilum congressum, imo factas
illi insidias ab Achille, qui erat ad-
struendus insidias, nocturnaque in-
curiones callidissimus. *Cerda.*

480 Fortis] Trahitur. Servius.

Fertur equis] Corradus putat dici de Troïle, vel quod irruerant equi delectaretur, vel quod ab equo pugnaret. Videtur tamen hic locus explicandas per illam superiorem Ge. 1. 'Fertur equis anrigna, nec audit currus habenas:' quod, at Phœdon et Hippolytus, ab equis, magistro et rectore destituti, forreter, ageratur, *and elow el dyro tis fepueres.* Germ.

Carri] *Carribus* falcatis usos esse
maiores, et *Livius* et *Sallustius* do-
cent; poterunt ergo et simplicibus.
Servius.

Rampinus] Quia hastam trahebat.
Sed intelligitur Achillis hasta trans-

isse per pectus, et a parte, qua for-
rum est, a tergo trahi. *Idem.*

Respirans] Videret vox posita pro simplici *sophismate*. Ita Attius Antigona: 'Quid agis? perturbas rem omnem, ac respiras terror.' et Propertius eleg. iv. 9. 'Nec mora cum totas respirat Cynthia vivas.' Coda.

Inuicem sine rectoribus non corpus
haerebat. Sorsus.

Fertur equis, curruque haret, &c.]
Equis delectabatur, et Stat. Silv.
l. v. 'Troïlæ haud aliter gyro le-
viore minantes Eladebat equus.'
Emmenas.

481 *Lora tenax tenax*] *Quinquana*
inertua. *Servius*.

Lora tenax] Contra Ualib. i. vi.
 Odores: 24. *μῦς* αἰὲς ὀλίγος *ἑρπύλλης*,
 ἡδονῆς καὶ φίλα ῥέπει *ἁνδρῶν* de
 auriga Hippasido: ut et de Camilla:
 'simul his dictis inquebat habenas Ad
 terram non sponta fluens.' German.

Lora tenens tamen] Vide pueri virtutem indigni qui moreretur, nam post mortem probet virtutis documenta, quae potest. Non alienum ab hac Troili historia proverbiale illud, *ἄλλ' ὅτ' ἴπ' ἡλίου τινοςδε κείρεται δ' οὐκ ἔστιν ἵππος* incisa, cum ab puer. Cum quo quadret historia Phaëthonis, apud Ovidiam, apud quem Sol daturus lora pueri, 'Magua petis Phaëthon,' &c. Monet Junius cont. proverb. v. 49. Gracum paronium, quam attuli, sumptam e tragedia aliqua, ubi pater deprecatur filium Phaëthonem abstinere ab curru Solis, adducitque quæpiam ex Clemente Prodig. i. iii. ad hanc rem. Lege illum, et Hervetium in Collect. ad Clementem. *Cerda.*

Loratenus] Sic Apulejus Metam.
l. vi. de usu quadam: 'at illa, quam-
vis humi prostrata, tamen tenaciter
loro inhærebat.' *Emmeness.*

Cercirque comaeque trahuntur Per
terram] Est hoc, quod de gigantibus
victis Pindarus Nem. od. 1. φαίδιμα
γαλα πρὸς ὄρεσσι κόμην: illustrem co-

man pulvere commiscentes. Quod Homerus de Enphorbo occiso a Menelao, Il. i. xvii. *ἀφ' οὗ τοι δέδορρε κόμαι χαλκίῳ δμοίῳ*. Quod de Patroclo Propertius eleg. ii. 8. 'Viderat in formem multa Patroclon arena Porrectam, et sparsas cæde jacere commas.' Est etiam in Philone, lib. de agricultura locus simillimus Virgiliano, *πολλὰς δὲ καὶ τὰς βόας*, &c. adducam tantum Latina; 'Sæpe autem pedibus in curru hærens raptatur supinus, et tractum in orbita caput, cervicemque et humeros sauciatur: deinde huc illucque distractus, et illius omnibus passim obiacentibus miserrimo genere mortis extinguitur.' *Cerda*.

Comasque trah.] Vel, quia pilosus erat; scribit enim Tretzes, Troilum fuisse juvenem forma eleganti, colore fusco, et barba hirsuta, sive prolixa. Vel, quia Phryges comam nutriebant. *Taubmann*.

482 *Versa*] Tracta, ut Plantus, 'Facite ut offendam parata, versa, præsterga, strata, lantaque coctaque omnia uti sint.' Venit autem ab eo, quod est *error*. *Servius*.

Inscribitur] Dilaceratur: ut Plantus, 'Corpus tuum virgis ulmeis inscribam.' *Idem*.

Inscribitur] Explica, sulcatur: est hæc vera interpretatio, non alia, quantumvis Robortellus Servium sequatur explicantem, *inscribitur*, id est, *dilaceratur*, nam Plantus dixit, 'corpus tuum virgis ulmeis inscribam:' et Catullus, 'Nec lanceum latusculum, manusque mollicellas Injusta turpiter tibi flagella conscribillent.' Nam tametsi in Plauto et Catullo ita accipias: sed pulvèrem lacerari quis vidit? Legit Scaligerum contra Servium, Poët. iv. 16. Et cur obscuro Plantus et Catullus non possunt trahi ad sulcos in illa laceratione? *Cerda*.

Versa pulvis inscribitur] Id est, cuspidè hastæ, retro conversa, vestigium

pulveri imprimitur. At Servius veram interpretatur tractam, sparsam: a *error*. *Inscribitur* autem est *exertur*, *scalpitur*, *sulcatur*. Ferreo namque stylo ceratas tabulas elementorum notis sulcabant: quod patet in Nub. Aristoph. ut annotavit Scaliger iv. 16. *Taubmann*.

Hasta] Hostili scilicet, quam transfixus trahebat. *Servius*.

Hasta] Scil. hostili. Nam intelligitur Achillis hasta transisse per pectus, et a parte, qua ferrum est, a tergo trahi. *Taubmann*.

483 *Interea*] Cum Diomedes auxilio Minervæ plurimos Trojanorum fudisset, Elenus, Priami filius, vates, monuit, ut Minervæ numen exoraretur: et cum precibus deæ ponerent vestem, quam regina speciosissimam habebat; id est, pepulum, (unde post Minervæ palla, *peplum* appellata est:) Dea tamen memor iudicii Paridis, Trojanis infesta permansit. Interea autem et satis oportune a matribus festinatur ad templum: ut alibi, 'Nec non ad templum summasque ad Palladis arces:' et mire in pictura temporali adverbio usus est, quamvis non possit. *Servius*.

Non aqua] Iniquæ, infestæ. Lito-tes figura est; ut alibi, 'Et vacuis Clanius non æquus acerris.' *Idem*.

Non aqua Palladis] Ita hic non *aquam* vocat Palladem, ut in viii. Junonem *iniquam*. Sed cur ibant ad preces Deæ iniquæ et adversantis? Attingo alibi morem gentium in placandis numinibus, non modo propitiis, sed etiam infestis; ab omnibus enim metuebant. Colebant propitia numina, ne illa infensa redderentur: colebant infesta, tum ut placarentur, tum ne malum aggererent. *Cerda*.

484 *Passus*] Participium est ab eo, quod est *pander*: ideo autem non facit *panus*: quia plerumque a, quod in prima verbi positione invenitur, in præteriti participio non est: de qua

re euphonia iudicat: ut ab eo, quod est *tunder* et *tunus* facit: ut, 'Tunsa pectora palmis,' et *tusus*: ut, 'Non obtusa adeo gestamus pectora Pœni.' Sciendum tamen est, licet alia euphoniæ causa varientur, vel in generibus, vel in numeris, *nactus* tamen et *passus*, a penitus nunquam accipere. *Serv.*

Crinibus Iliades passis] Vetusti aliquot codices, *sparsis* habent: sed ea forte paraphrasis fuit: quum *passis* in emendatioribus habeatur. Quamquam etiam in Liviano codice veteri l. vii. pr. Decad. *crinibus sparsis* legitur, pro *passis*: ut in vulgatis habetur. *Pierius.*

Crinibus Iliades passis] Alludit ad morem Romanum, quo constat in luctu fœminas solutis fuisse comis, ut apud Græcos tonsis. Vide Plutarch. ἐν ῥωμαϊκῇ διατρί τοὺς γυναικὲς ἐκκομίζουσι οἱ μὲν ὡς συγκαλυμμέναις, αἱ δὲ θυγατέρες γυμναῖς ταῖς κεφαλαῖς, καὶ ταῖς κόμαις λελυμέναις. *Germanus.*

Crinibus Iliades passis] Attingit morem duplicem. Fœminæ passis erant crinibus, et in luctu, et in precibus: hic autem Iliadas et luctuosas, et precantes, vides. Morem primum firmat Plutarchus ἐν Ῥωμ. quærens, cur filii, cum parentes efferunt, sint tectis capitibus, filix vero γυμναῖς ταῖς κεφαλαῖς, καὶ ταῖς κόμαις λελυμέναις: nudis capitibus, et solutis comis. Ennius apud Nonium; 'Ægro corde, comis passis.' Propertius eleg. ii. 14. 'Diceris effusa tu Venus isse coma.' Alterum Ovid. Fast. l. iv. ubi de Claudia: 'vultus in imagine Divæ Figit, et hos edit crine jacente sonos.' *Cerda.*

Crinibus Iliades passis] Ovid. 'passis sedet ipsa capillis Ut solet ad quati mater itura rogam.' Stat. Thebaid. l. ix. 'crine dato passim,' pro quo legunt, *passum*. Hunc ritum in luctu et re divina solemnem attingit Feithius Homer. antiq. i. 7. Haud dubie ut squalidiores et sordide magis prodeant hæ mulieres, passos capillos habent, qui ab ornatricibus

compositi adjumentum sunt ad pulchritudinem, passi autem formam extinguunt, ut Ter. Phorm. i. 2. et hæc negligentia commendat supplices. *Emmeness.*

Peplumque ferebant] *Peplum* proprie est palla picta fœminea, Minervæ consecrata: ut Plantus, 'Nunquam ad civitatem venio, nisi cum inferitur peplum.' Hodie multi abutuntur hoc nomine. *Servius.*

Peplum] Genus vestis, pertinentis ad ritum secretorum Minervæ. Alii scutum modicum dicunt. *Donatus.*

Peplumque ferebant] Dum res Trojanis ita infelicitur extra muros cedebant; heroinæ Trojanæ, ut Hecuba, Polyxena, Cassandra, et cæteræ nobilium fœminarum, demissis sparsisque crinibus, ac more supplicantium tristes, pectusque plangentes ad templum iniquæ Minervæ, jussu, non Heleni, sed Hectoris, qui hanc vestem ipsi voverat, adscendebant. Magnis enim in periculis deorum fidem opemque implorantes, non modo simulacra ipsorum amplectebantur, sed et vestibus eos induebant: illo cultu favorem Numinis emere se credentes: quod notat Turneb. xiv. 15. Est autem *peplum*, auctore Servio, proprie palla fœminea acu picta, Minervæ consecrata, Hom. ποικίλον vocat. De qua re Cælius R. xiv. 18. Hom. II. vi. 302. Ipse Poëta in Ciri, et Scalliger ad illam: Nosque in Notis Plant. Merc. i. 1. Ita Statius: 'Peplum etiam dono, ejus mirabile textum,' &c. *Taubmann.*

Peplumque ferebant] Similis locus apud Stat. Thebaid. l. x. 'Peplum etiam dono, ejus mirabile textum Nulla manus sterilis, nec dissociata marito Versarat calathis, castæ velamina Divæ Haud spernenda ferunt.' Suidas describit πέπλον ὑμῆτιον γυναικείον: proprie autem τὸ ἄρμαρον τῆς παρθενικῆς νεώς, &c. Qualis sit vestis optime omnium Scholiast. ad Statii supra laudatum locum: 'peplum est

vestis candida, aureis clavis picta, sine manibus, quod simulacris fiebat, dicitur a picturis *τοιδαλον* nominat Homerus. *Iliad.* 9. 386. nec offendant, quod aurora *κροκόπεπλος* appelletur in prime ejusdem libri, is enim illi color proprius: intextas habuit peplos res gestas Palladis, et virorum fortium, qui inde *ἄλκιος πέπλος* dicebantur: sed nihil dictum vides de peplo, quod non observaverit diligentissimus ille antiquitatis indagator J. Meursius in *Panathenaea* c. 17. 18. et seqq. *Emm.*

486 *Suppliciter tristes*] Ut decet regantes, hoc est, rogantes cum tristitia. Et bene addidit *suppliciter*: quia et per iracundiam, et per gravitatem, et per religionem, et per dolorem tristes sumus. *Servius.*

Tunus pectora] Ut 'oculos suffusa.' *Idem.*

Tunus pectora palmis] Habitus lugentium, quem ex Ovidio in epistolis, ex Seneca in Troadibus, possis late illustrare, ex mille aliis. Constructio ipsa Græca est. *Cerda.*

486 *Aversa*] Irata significat: nec enim poterat se convertere simulachram: sic alibi, 'Talla dicentem jam dadum aversa tuetur.' Si tuetur, quomodo aversa; nisi iratam intelligas? Ergo ad animum refertur. *Servius.*

Oculos aversos tenebat] Quod facient irati, ne videant, quod oderunt: Achillis autem actio non solum dolorem considerantis, sed etiam crudelitatem agentis exprimit, et avaritiam. Non enim odium ultra mortem procedere debet. *Donatus.*

Aversa] Explicui, reuens et aspernans; nam Horatius Epod. x. 'Et illa non virilis ejulatio, Preces et aversum ad Jovem.' et Homerus de abnuente Pallade *Il.* vi. *ἀνέρεν δὲ Πάλλας Ἀθήνη.* Sed potest esse explicatio alia, ut dicat simulacrum Palladis sese in partem aliam convertisse, quod signum iratæ Dææ. Nam Suetonius Vespasiano c. 5. 'Comitia

secundæ consulatus' ineunte Galba, status Divi Iulii ad Orientem sponte conversa: inde ostentum inauspicatum Galbæ, quod quæ conversa erat ad Orientem status, ubi erat Vespasianus, eo ipso aversa ab eodemmet Galba: sane cum avertimus ab aliquo vultum, eo ipso indignationem indicamus. In *Psal.* 104. legas, 'Avertente autem te faciem, turbabuntur.' De intuitu autem Palladis, cum irata est, dicam lib. viii. ad illud, 'turbatæ Palladis arma:' unde hic locus illustrari potest. Cæterum verbis istis, *tenebat oculos fixos solo*, respondent illa Horatii *Od.* iii. 5. 'Torvus humi posuisse vultum.' Et Plinius *viii.* 16. 'oculorum aciem desigere in terram:' et Euripidis in *Iphig.* *ἐὶς γῆν ἐπέσας δ' ὄμμα.* et Coluthi, *ἐπὶ χθονὶ κέκλειον ὀφθαλμοί.* Aristophanes in *Vespis* ad idem explicandum *ἀνέρεν* dixit: est enim *ἀνέρεν*, immobili obtutu tenere fixos oculos: et Philostratus in *Icon.* *ἐν γῆν ἀνέρεν ὀφθαλμοί.* Quæ res locum etiam habet in iracundia, ideo synonymicæ Aristophanes addidit, *ἀνέρεν*, hoc est, *οὐκ ἔκλειον*, interprete Scholiaste. *Cerda.*

487 *Ter circum Ilacos*] Hoc ad Æneam referendum est, qui sciebat. Sed apud auctores multa ad sensum, non ad aspectum possunt referri. Tertio enim tractum intelligere possumus, non in pictura conspicere: nade est et illud, 'Muleere alternos et corpora fingere lingua.' Tale erat in pictura corpus, ut in eo appareret frequentis raptationis injuria. Sane hujus rei ordo est talis; Patroclus cum iratum Achillen, propter B्रेसειδεν sublatam, ut adversum Trojanos pugnaret, exorare non posset; petit ab eo arma, quæ Peleo Vulcanus fecerat, quibus indutus dum Achilles crederetur, fugatis Trojanis, plurimos interemit, ipse vero ab Hectore oclus est; quo dolore Achilles compulsus, impetratis per matrem a Vulcano armis, Hectorem, prælio sup-

ratam, peremit, ejusque corpus ad currum religatum, circa muros Ilii traxit, quod post placatus auro repensum Priamo reddidit. *Servius.*

Ter] Augetur crudelitas, quod non semel, et quod circa eos muros, quos defenderat. Gemit ergo primo fortunam tanti viri, deinde, quod de eo triumphus actus est, et quod pejus erat, sub ipsis mœnibus, ut civitas defensorem suam in ea calamitate cerneret. Trahebatur ergo extinctus, ante eos muros, quos tanta fortitudine defenderat, et totiens circum dacebatur, ne quis ab ea cognitione subtraheretur: tantaque fuit immanitas, ut patri orbitatem suam venderet. Est autem pro dolore in pronunciando extollendam Hectoris nomen, et Achillis deprimendam. Quis enim mortuum vendidit nisi impius? quis in regno positus, ideoque dives, aarum desiderat, nisi avarus? Ergo impius et avarus Achilles. *Donatus.*

Iliace] Noster circum muros: *Hom.* Iliad. II. 16. Τῆς δ' ἐπὶ τοῖς περὶ οἴκου μενοινῶντο ἄνδρες. *Circum Patrocli sepulchrum.* Si de muris intelligas, Pathos est a loco, fortiter enim per decennium pugnauerat pro lari-bus, et mœnibus patriæ: vide *Macro.* IV. 3. et quia *Homerus* Iliadi finem imposuit, fato Hectoris enar-rato, ideo videtur *Stat.* cum pungero Achill. I. 1. cum canit in principio libri, 'nec in Hectore tracto Sistere,' &c. *Eumenius.*

Raptaverat] Frequentativa bene us-sus est: per quam ostendit, quod per numerum dixerat. *Servius.*

Raptaverat] Quis hic Achilles The-salias. Ad rem sunt ergo ista com-mentatoris *Homeri* ex *Callimacho*, in II. XXII. ὁ δὲ Καλλιμαχὶς φησὶν, ὅτι πᾶν μὲν ἐστὶ θερπάλαις τοῖς τῶν φύλα-τῶν πατέρας εἶναι περὶ τοῖς τῶν πόλε-ων τοῖς πατέρας. Mox rem exemplo firmat *Simonis* cajuedam *Thessali*, qui *Eurydamantem*, fratris sui percussio-rem, raptavit, et addit, ideo Achil-

lem *Thessalum* patria consuetudine idem factitasse. Inde aliquate *Pro-pertius* eleg. II. 8. loquens de suc-cessu *Hectoris*, ita ait: 'Portem il-lam *Emonis* *Hectora* traxit equis.' Nam *Emonia*, *Thessalia* est. *Ovid.* etiam *Am.* II. 1. 'Raptus et *Emo-nis* flebilis *Hector* equis.' Vide eun-dem *Trist.* III. 11. Certe *Thessalo-rum ἀρπαγῆς, ἔκτατος, καὶ τῶν ἀνδρῶν, φαῖνται, intemperantiam, tyrannicus om-nia, etiam inter pocula, Philoetetus meminit, in vita Critie.* Achillem in hoc facto imitatus est *Alexander* apud *Curtium* I. IV. in simili suppli-cio sumendo. Audiendus *Scaliger* *Poët.* III. 4. *Poëtam* explicans: 'Ea, qua oculis subijci nequeunt, arte qua-dam occupantur. Hectoris enim rap-tationem non poterat pingere pictor in *Æn.* I. namque ter eum raptavit Achilles, itaque per tempus declara-vit, raptaverat.' *Servius* quoque ait, *Poëtam* usum verbo frequentativo, ad explicandam multiplicem raptatio-nem. Quod autem *Poëta* raptaverat, *Homerus* II. XXII. ἐλαυνόμενον, tra-hendo raptare, et *Enripides* *Androm.* τὸν περὶ τοῦτο ἔλκυον διψέλοντα πάλυ ὄϊον Ὀείδης. *Dio Chrysost.* orat. 11. τὸν νεκρὸν αὐτοῦ (*Europei*) καὶ συρῆρας μέγας τὸν τοῦτο: cadaver ipsius (*Hec-toris*) tractatum usque ad muros: in *Græ-co* diversum est, ut vides, *Dionis* ver-bum ab *Enripideo*. Vetus *Poëta* apud *Tullium* *Tuscul.* I. 1. cui omnino videtur hæsisse *Maro*: 'Vidi, videre quod me passa argemine *Hectorem* curru quadrijugo raptarier.' Ne abest inobservata, ab *Hectoris* raptatione fluxisse *Græcis* ἀρπάζειν νόμον, id est, curule melos, quod contineret argu-mentum *Hectoris*, bigæ tracti. Scias hic etiam *Dionis* *Chrysost.* senten-tiam orat. 11. qui ait, non interfec-tum *Hectorem* ab *Achille*, sed contra *Achillem* ab *Hectore*, ac preinde *Ho-merum* enormiter mentitum. *Corda.*
489 *Examinamus]* *Examinus* et exami-nis dicimus, sicut *examinus* et *exami-*

mis, inermis et inermis. Ergo pro nostro arbitrio, aut secundæ declinationis erunt, aut tertiæ: sed tertiæ, ablativum singularem in *i* mittunt: quia communis sunt generis. *Exanimis* autem est mortuus, ut hic indicat locus: *exanimatus* vero, timens: ut, 'Exanimata sequens impingeret agmina muris.' *Servius.*

Vendebat] Ingenti arte utitur verbis. Nam hoc loco quia pingi potuit, præsens tempus posuit: superius, quia pingi non potuit, sed referri, perfecto executus est tempore; dicendo *raptaverat*, non *raptabat*. Idem. *Auro vendebat*] Historia hæc nota ex Il. xxiv. Priamus enim magno pretio redemit ab Achille cadaver Hectoris. Magno (inquam) nam ibi Homerus *ἀρεσλοῖ ἄροισι: infinita dona.* Cedrenus ait, portata ab Priamo ad redimendum Hectorem, *χρυσὸν τε, καὶ ἄργυρον, καὶ ἱσθητὰ πολυτελέη: aurum, argentum, pretiosam vestem.* Inde Horatius Od. i. 10. de hac re loquens, 'dives Priamus,' inique ab Scaligero laceratus: Cassiodor. 'Priamus quanto pretio sepeliendum Hectorem redemit.' Dissidet tamen Plutarchus, nam orat. 2. de fortuna Alexandri, *ὁ μὲν γὰρ* (loquitur de Achille) *χημύτων ὀλίγων τοῦ Ἑκτορος νεκρὸν ἀνελήκρωσεν:* hic autem parvo pretio cadaver Hectoris redemptum reddidit. Notat vero Hieronym. Columna, Virgilium hoc versu allusisse ad titulum tragediæ Ennianæ, quæ inscribitur, *Hectoris Iutra*, aut, *Hectoris Iytra*. Quæ sic dicta a *luendo*, id est, solvendo pretio. Cujas rei argumentum tractasse adolescentem Lucanum, ex Statio in silvis apparet: 'Ac primum teneris adhuc in annis Lades Hectora, Thessalosque currus, Et supplex Priami potentis aurum.' *Cerda.*

Corpus vendebat Achilles] In istiusmodi venditores quadrat proverbium, cujus meminit Arist. Rhetor. i. ii. *ἀπὸ νεκροῦ φέρειν.* Vide Kirchm. de Funer. Rom. iii. 25. obiter hoc in-

dignum facinus attingit Lactant. iii. 25. 'Scilicet aurum appendere debuit tanquam pro mortuo Hectore.' Homerus passim dona, pro repetito Hectoris cadavere allata in tentorium Achillis Iliad. Ω. nominat *ἀρεσλοῖ ἄροισι: infinita dona.* Ordine autem recenset vs. 229. et seqq. *Emmenes.*

489 *Tum vero ingentem gemitum*] Jam enim superius eum lachrymasse dixerat: hoc ergo addidit visum Hectoris corpus, ut etiam graviter gerneret, non ergo tum primum, sed tum maxime. *Servius.*

Tum vero] Ex hoc ostendit, aliquot animi doloribus progressis, hunc majorem esse. Nam dixerat: *Constitit et lacrimans.* Item, *multa gemens.* Item, *agnoscit lacrimans.* Hic autem addit: *ingentem gemitum dat pectore ab imo*, multiplici acerbitate percussus. Vidit enim spolia, erepta viro forti, et civi optimo. Amici etiam corpus. *Donatus.*

Tum vero ingentem gemitum, &c.] Lactum ingentem ipsius Priami, Hecubæ, Andromachæ et totius desique civitatis Homerus exponit Iliad. X. in fine, et præcipue Ω. quo Priamum cadaver filii redempturum supplicem vides. Nec non Dictys Cretensis l. iii. Non est igitur, quod mireris, Æneam non tantum lacrimasse, ut antea, sed ab imo pectore ingenuisse, cum per picturam in memoriam revocaretur rei mirum in modum deplorandæ. Vide Scalig. iii. 11. *Emmenes.*

490 *Ut currus*] Quo tractus est. *Servius.*

Ut currus] Hic *currus* pro *curram* posuisse Poëta videtur. Eustathius in eum locum Od. Γ. *καταύλιμος δ' ἔρκεαν ὅφ' ἄρμασιν ὠκίας ἵππους,* animadvertit etiam Homerum sæpe numero multitudinis pro singulari *ἄρματα* efferre, his verbis: *ὅς δ' ἐν δαδῇ, ὄβρι καὶ ἑταῖρα τὸ ἄρμα πληθύνει σπινώτερον καὶ ἡρωικότερον, εἰδὼν, ἔρκεαν ὅφ' ἄρμασιν. τὸ δὲ ἀνωτέρω τούτου, ἔρκεαι ὅφ' ἄρματ' ἔχοντες, οὐ πᾶν δῆλον,*

εἶτε [εἴθετε δὲ] ἄρματα, εἶτε καὶ ἐνικῶς τὸ τῷ ἄρματι, ὃ καὶ κρείττον δοκεῖ εἰσπύκεται γὰρ καὶ ἐνικῶς παρὰ τῷ ποιητῇ τὸ ἄρμα, εἰ καὶ στωϊκός. *Germanus.*

[*Ut spolia, ut currus*] *Spolia*, quæ Hectori erant detracta: *currus*, seu potius *curram* vel Hectoris, ut inter spolia haberetur; vel Achillis, quo tractus est Hector. *Corpus amici*, plus est, quam si *Hectoris* diceret: ut *En. II.* 'parvumque patri tendebat Iulium:' cum potuerit dicere, *miki*. Et observetur pulcherrima αἰθέριος. Dolet enim visis spoliis; magis, curru; maxime, cadavere. Quam autem acrimoniam addat orationi τὸ ut, superius dictum est. Jam illud, 'Tendentemque manus Priamum conspexit inermes,' latissimum dedit intelligendi tractum. *Priamum*, scil. senem, regem, tanta felicitate nuper florentem, tot fillorum fortissimorum patrem, tot nepotum avum, tot generum socerum; eo miseræ redactum esse, ut hostem se multo inferiorem supplic sine armis, aut sine regni insignibus, rogare cogatur. *Tandem.*

[*Amici*] Plus est, quam si Hectoris diceret: ut alibi, 'Parvumque patri tendebat Iulium:' cum potuerit dicere *miki*. *Servius.*

491 *Manus inermis*] Aut sine insignibus regiæ, sceptro: aut supplices: ut, 'Dextras tendamus inermes.' Quod tractum est de historia: qui enim victi se dedant, inermes supplicant. Aut re vera inermes tunc. Contra Pyrrham enim processit armatus. Sane per transitum historiam tetigit: quia constat Priamum, cum ad supplicandum tentorium Achillis fasset ingressus, dormientem Achillem excitavisse: ut pro filii corpore rogaret eum, cum eum potuisset occidere: licet hoc Homerus propter Achillis turpitudinem supprimat. *Idem.*

Priamus] In ejus nomine latissimum dedit intelligendi tractum, scilicet, qui fuerit gravior ætatis, po-

Delph. et Var. Clas.

testatis regiæ, et diu felix. Dolebat in eo, socerum suum, et totq; perditorum patrem atque avum eo redactum, ut in summa orbitate hostem rogare cogeretur, sine regiis insignibus. Nam qui rogatum venerat omnibus inferiorem se monstrare debebat. *Donatus.*

[*Tendentemque, &c.*] Cassiodorus Var. epist. II. 22. 'Priamus quanto pretio sepeliendum Hectorem redemit? rogavit furentem, supplicavit armato.' Ab Homero Priamus inducitur λισσόμενος, supplicans ad Achillem: et προπαύουσε ποδῶν Ἀχιλλῆος ἑλυσσέλης, pronolatus ante pedes Achillis. Iterum: Χερσὶν Ἀχιλλῆος λάβε γούνατα, καὶ κῆρε χεῖρας Διὸς, ἀνδροφόνους, αἱ οἱ πολέας κτάνον ὕλας: Manibus Achillis accepit genua, et oculatus est manus Græcorum, homicidas, quæ ei multos interfecerant filios. Horatius Epod. XVII. Homeri aura, 'Luxere matres Iliæ addictum feris Alitibus, atque canibus homicidam Hectorem, Postquam relictis mœnibus Rex procidit, Heu pervicacis ad pedes Achillæi.' Seneca de Ir. II. 33. 'Quid ille Priamus? non dissimulavit iram, et regis genna complexus est? funestam perfusamque cruore filii manum ad os suum retulit.' *Cerda.*

[*Inermis*] Attingit morem veterum, qui, cum supplicabant, arma abjiciebant, et nudas atque inermes dexterarum offerebant victoribus. De quo I. XI. ad illud: 'Oremus pacem, et dexterarum tendamus inermes.' *Idem.*

492 *Se quoque principibus permixtum agnovit Achivis*] Aut latenter prodicionem tangit, ut supra dictum est, licet excusetur ab ipso in II. 'Iliaci cineres et flamma extrema meorum,' &c.; aut virtutem ejus vult ostendere: nimis enim fortitudinis est, inter hostium tela versari: ut Sallustius, 'Catilina longe a suis inter hostilia cadavera repertus est.' Cornutus tamen dicit versu isto, 'Vadimus immixti Danais,' hoc esse solvendum. *Serv.*

Virg.

7 K

Se quoque] Honorificum fuerat confertos hostes non timuisse. *Donatus.*

Se quoque principibus permixtum agnoscit Achivis] Invaluit jampridem usus, ut *mixtus* per *et* scribatur; quam tamen in codicibus omnibus antiquis uno consensu per *et* scriptum invenitur, *permixtum*. Præterea in Rom. codice, *agnoscit* est præsentis tempore: quod non displicet, quia spectaculum est in actu. Quod vero Servius proditionem ex hoc latenter tangi putat, omnes naris emunctioris viri eam rejiciunt opinionem. Quippe quod honestius et magnificentius est intelligere, Æneam se quoque agnoscere permixtum, in acie vel in pugna, in conflictu procul a suis in medio Græcorum globo. Quam sententiam Ti. Donatus sequi videtur, dum ait, verum hunc ad illam propositionem pertinere, qua dixit: 'Sunt hic etiam sua præmia laudi.' Nam qui ita se pictum advertit, ut principibus Græcis mixtum esse constaret, utique gloriosum fuit catervas hostium, et confertos primorum cuneos non timuisse. Verum hæc in vulgatis codicibus improbe detruncata sunt. *Pierius.*

Agnoscit] In Rom. legitur, *agnoscit*: quod picture convenientius; est eundem spectaculum hic in actu. Quod autem Æneam principibus Græcis permixtum, hoc est, a suis remotum in cuneos hostiam altius immersum scribit Poëta, fortem eum ac strenuum manumque promptum significat: ut qui non tantum hostibus se obijciat, sed confertissimos etiam ordines hostium penetret: ut notat Turneb. xviii. 32. et P. Nannius, Miscellan. Ita Sallustius: 'Catilina longe a suis inter hostium cadavera repertus est.' Vide etiam quæ notabimus Æn. ii. ad illud: 'Vadimus immixti Danaïs haud Numine nostro.' Quidam tamen ad monomachias Æneæ cum Diomede, Achille, et aliis referunt. *Teubmann.*

493 *Eos*] E naturaliter longa est: fit tamen brevis interdum, quod eam vocalis sequitur: ut, 'Primo surgebat Eos.' *Servius.*

Nigri Memnonis arma] Quia Tithonus, frater Laomedontis, raptus ab Aurora filium suum Memnonem, ex ipsa progenitum, inlectus dono vitæ aureæ, Priamo ad Trojæ misit auxilium, qui congressus cum Achille, ab eo est interemptus; cujus mortem mater Aurora hodieque matutino rore flere dicitur. *Idem.*

Nigri] Dixit Æthiopis: unde, 'prima consurgit Aurora.' *Idem.*

Arma] Vulcania: ut ille indicat versus, 'Te potuit lachrymis Tithonia flectere conjux.' *Idem.*

Nigri Memnonis arma] Nempe ut Quintus Calaber, *ἡρώδης περ' αἰθέρος ἔκαστος*, de Memnone. Vide hujus cum Achille congressum singularem apud eundem Calab. l. ii. Ejus quoque statuum pro miraculo visam et habitam a Germanico Ægyptum peragrante, his verbis perhibet Tacit. Ann. l. ii. 'Cæterum Germanicus aliis quoque miraculis intendit animum, quorum præcipua fuere, Memnonis saxea effigies, ubi radiis solis icta est, vocalem sonum reddens.' *Germanus.*

Nigri Memnonis arma] Ea radiis solis icta, circiter horam primam diei, vocalem sonum reddere scribitur etiam a Strabone, egregio scriptore, quique pleraque referat oculata fide. Hinc Juv. 'Dimidio magicæ resonant ubi Memnone cherdæ.' Videatur et Pausanias in Atticis. Multa etiam de Memnone collegit L. Hortensius. Porro triplici ratione arma Memnonis agnoscere hic potuit Æneas: vel e forma: vel e notis litterarum in armis scriptarum: vel ex picto Numise: nam in clypeis deos suos quisque pingebat. *Teubmann.*

494 *Ducis Amasonidum*] Hoc est, quod supra dicit, 'Videt Iliacas ex ordine pugnas.' Homerus enim hæc

omnia tacuit, quæ facta sunt post Hectoris mortem. Amazonidum autem derivatio est pro principalitate : sicut, 'Scipiadas duos bello,' pro Scipionibus. Sane Amazones dictæ sunt, quasi *ἀσπίδες*, quod simul vivunt sine viris : vel quod nram mammam exstant habent, quasi *ἀστυ μάστος*. Has autem jam non esse constat, utpote extinctas, partim ab Hercule, partim ab Achille. *Servius*.

Lunatis peltis] Scutis brevissimis, in modum Lunæ jam mediæ. *Lunatis* autem primitivum a fœminino genere derivatur. *Idem*.

Lunatis peltis] Peltas esse scuta Amazonum, docent Statius Sylv. v. 'Amazonia latus intercludere pelta.' et Claudian. Rapt. II. 'Qualis Amazonidum peltis exultat ademptis Pulchra cohors.' et Plinius XII. v. scribens de ficu Indica, 'foliorum latitudo peltæ effigiem Amazoniæ habet.' Inde Seneca tanquam proprio epitheto in Agamemn. II. 'peltata Amazon' dixit ; ut et Martialis epigr. IX. 104. 'peltatam Amazona,' et Statius Theb. v. ab scuto Amazonas intelligit, scribens : 'Lunatumque putes agmen descendere.' Notavit tamen Aldus in libris quæsitorem, usos pelta, præter Amazonas, etiam Macedonas, Afros, Hispanos, Cretenses. De Macedonibus testes affert Livium, Plutarchum, Ælianum : de Afriis, Servium : de Hispanis, Cæsarem, Livium : de Cretensibus, Plutarchum in Æmiliæ. Cum autem Poëta attingat peltarum formam, vocans *lunatus* ; reservo hoc ad Æn. XI. ubi repetitur hoc hemistichion. *Cerda*.

Lunatis peltis] Πέλται, teste Hesychio, ἀσπίς ἡν οἱ ἔχουσι : Alex. ab Alex. VI. 22. 'pelta breve scutum instar lunæ,' in usu fuit Amazonibus, quæ inde Theb. I. v. *lunatum agmen* appellantur. 'Amazonio Scythiam fervere tumultu, Lunatumque putes agmen descendere.' Ab hoc lunato scuto Martial. Epigr. IX. 104. Menaïppen vocat *peltatam Amazona* : parma

figura latioris fuit, et circularis, quod ex Corn. Nep. vit. XI. 1. discere est, ubi Iphicrates pro clypeis maximis vel pro parma *peltam* dedit, qui postea *peltati pedites* appellati sunt : apud Liv. XXXI. 36. habes : 'nocte cetratos, quos peltastas vocant.' Ex his liquidum peltas non tantum *scuta Amazonica*, ut male Non. Marcell. c. 18. de genere arm. sed et aliarum gentium arma esse. De discrimine inter parmam, scutum, peltam, ancile, videndus Aldus Manutius de reb. per epist. quæsitis I. 6. *Emmness*.

495 *Penthesilea furens*] Martis et Otreres filia fuit, quam Achilles, cum adversam se pugnantem peremisset, post mortem ejus adamavit, eamque honorifice sepelivit. *Ducit* autem et *ardet*, ad laudem picturæ pertinet. Furentem ideo dixit, quia sororem suam in venatione confixit, simulans se cervam ferire : sed hoc per transitum tangit ; nam hic furor bellicus intelligitur : aut *furens*, quia majora viribus audebat. *Servius*.

Penthesilea] Hanc venisse in auxilium Trojanorum, expresse scribunt Thryphiod. & Æl. et Dictys I. III. De illa lege Justinum I. II. et Orosium I. 15. *Cerda*.

Furens] Est furore bellico percita et præliandi cupiditate quasi ardens. Quod hic quidam in laudem Penthesileæ Amazonum Reginæ dicitur. *Taubmann*.

496 *Aurea*] Amphibolon est hoc loco, utrum *ipæ aurea*, an *aurea cingula*. Sciendum tamen, plerunque amphiboliam metri ratione dissolvi : ut, 'aurea composuit sponda Dido :'
Aurea enim si ad spondam referas, non stat versus. *Servius*.

Subnectens] Subnexa habens. *Idem*.
Exserta] Nudatæ : nudant enim, quam adusserint mammam. *Idem*.

Aurea subnectens exserta cingula mamma] Vidi ego codices antiquos, in quibus non *exserta*, sed *exserta* scriptum sit : aliena vero manu *exserta* factum, Sed enim vulgatam

lectionem agnoscit Servius, et exponit *nudata*. Eandem sententiam Ti. Donatus latinus interpretatur: quæ, quoniam in impressis codicibus curta sunt, recitare non pigeat: ait enim, 'Tanta autem fiducia venire videbatur, tantumque ardere in bellum, ut, quod secretum esse virginibus solet, illa offerret videntibus: scilicet, quum exerta papilla pugnaret. Pertinet hoc etiam ad præliantis audaciam, ut pugnaret fœmina, nec munimine tegeretur armorum.' *Pierius*.

Exserta] Id est, nudatæ. Nudabant enim, quam exusserant, mammam. Ita Æn. xi. de Camilla, quam et *Amazonem* vocat: 'Hasta sub exsertam donec perlata papillam hæsit.' et paulo ante: 'Unum exserta latus pugne pharetrata Camilla.' Interpretatur Propert. el. iii. 12. 'Qualis Amazonidum nudatis bellica mammis, Turba,' &c. Descriptiones Amazonum Poëticas vide plures apud J. C. Scaligerum, Poët. v. 14. *Aurea* autem *cingula*, periphrasis est baltei. Jam, quid affectus vel ornamentum afferat vocabulum *Bellatrix* in principio carminis post expletam sententiam positum, diximus supra. *Taubmann*.

497 *Audetque viris concurrere virgo*] Scias allusum hic ad epithetum Amazonum, quas Hom. II. iii. vocat *ἀντιανέρας*, quod sint vel contrariæ viris, vel cum illis virtute conferendæ. Adnecto versum Aristophanis in *Lysist.* *ἀς Μύκων ἔγραψεν ἐφ' Ἰππων μάχοντας τοῖς ἀνδράσι: quas (Amazonas) Mycon depinxit in equis pugnantes contra viros.* Quæ hic attingit Aristophanes, invenies apud Pausaniam in Atticis. De virtute Amazonum audi verba Hippocrat. I. de Aër. Loc. et Aq. *ἰππῶνται τε, καὶ τοξεύουσιν, καὶ ἀκοντίζουσιν ἀπὸ τῶν ἰππῶν, καὶ μάχονται τοῖς πολέμοις, ἕως ἂν παρθένοι ᾖσιν, οὐκ ἀποπαρθενέονται δὲ μέχρις ἂν τῶν πολεμίων τρεῖς ἀποκτείνωσι.* Philostratus quoque in Heroïcis, cum dixerit, *Myas fœminius pugnare ex equis, τοῖς ἀνδράσι*, adjicit explicans, *ὥσπερ*

'Ανδ' ὄρες. Inde signate Orosius I. 10. loquens de Penthesilea, ait, dedisse illam *clarissima inter viros documenta virtutis*, in Trojano bello. De eadem Propertius eleg. III. 11. 'Ansa ferox ab equo quondam oppugnare sagittis Mœotis Danaum Penthesilea rates.' Non multum abhorret sententia Xerxis apud Herodotum, I. VIII. qui audita virili virtute Artemisia, subjicit, *οἱ μὲν ἄνδρες γερμένοι μοι γυναικες, αἱ δὲ γυναῖκες, ἄνδρες: viri quidem extiterunt mihi fœminæ, fœmina autem viri.* Dictam Andromachen *παρὰ τῷ ἀνδρὶ μάχεσθαι*, scribit in Andromacha Euripides. De Rossorum fœminis narrat Cedrenus, virili habitu armatas pugnassee contra hostes. *Cerda*.

Audetque viris concurrere virgo] Exaggerat ejusdem audaciam, quæ non tantum pectore nudato prælietur, sed et cum fœmina ait, et virgo quidem (ut Q. Calaber testatur) pulcherrima, audeat tamen cum viris, iisque fortissimis, præliari. Sunt, qui jocose hoc dici, atque ad Veneris prælium referri putent: quod tamen mihi non videtur. *Taubmann*.

Virgo] Et sexum ostendit et statem; plus enim dixit, quam si fœminam diceret: figuram tamen Græcam facit. *Servius*.

498 *Hæc dum*] Non sola hæc fuerant picta, sed adventus reginæ interruptit, ne reliqua considerare posset. Est autem una res, quadripartito posita, brevissime dicta. Nam, ut est summi oratoria, res breves late disserere, ita et latitudinem coercere. *Donatus*.

499 *Dum stupet*] Absolute, aut dum hoc stupet. *Servius*.

Obtutu] Aspectu. *Idem*.

In uno] In unoquoque: hoc est, singula mirabatur. *Idem*.

Defixus in uno] Ab hoc versu Apulejus I. xi. 'Ast ego stupore nimio defixus tacitus hærebam.' Noster alibi: 'oculos horrenda in Virgine fixus.' Propertius eleg. I. 3. 'inten-

ita hærebam fixus ocellis.' Horatius in epistolis: 'Defixis oculis animoque et corpore torpet.' Cicero, 'in cogitatione defixum.' Videtur vero mihi hoc stupore, et hac unum in locum defixione exprimi illud Xenoph. in Symp. *ὅσπερ οἱ τὰς γοργόνας θεόμενοι λιθῶνσι ἔβλεπε πρὸς αὐτὸν, καὶ λιθῶνσι οὐδαμοῦ ἀπ' αὐτοῦ*: Quasi qui Gorgonas spectant, saxum in morem illum (Cliniam) inspectabat, et quasi cæcet saxum, nunquam ab illo discedebat. Ita etiam Andromache in III. 'Dirigit visu in medio.' *Cerda*.

Defixus in uno] Id est, dum has res pictas tam diligenter speculatur, ut oculos ab iis non avertat. Noster VI. 469. 'illa solo fixos oculos,' &c. et I. VII. 'defixa Latinus obtutu tenet ora.' Pers. Sat. III. 'figentes lumine terram.' hoc est, luminibus continuo in terram fixis. *Obtutus* Glossar. *ἔντασις ὁμῶς τῶν* vel *ἀνεπισμῶς*. Utitur hoc vocabulo Apulejus I. II. *Metam.* 'obtutum acerrimum,' &c. *Emmeness*.

500 Regina ad templum] Et quia regina, id est, procuratrix negotii publici, et quia ad templum accedebat, meretur excusationem, quod publice mulier juvenis se viris admisceret. Religio ergo et necessitas impulit, ut templi opera inspiceret, et ad maturandum artifices cogeret. *Donatus*.

Forma pulcherrima] Ut, 'Pulchra prole.' *Servius*.

501 Incessit] Ut, 'Incedunt pueri,' sed hic supervenit. *Idem*.

Stipante caterva] Ad hoc tantum æquens pertinet comparatio: quam multi vituperant comparationem hanc, nescientes exempla, vel parabolas, vel comparationes adsumptas, non semper usquequaque congruere, sed interdum omni parte, interdum aliqua convenire. *Idem*.

Stipante] In Romano codice legitur, *comitante*: non ita in aliis. Plus tamen est *Stipante*, quia majorem indicat comitum frequentiam. *Pierius*.

502 Eurota ripis] Fluvii Laconiae. *Servius*.

Cynthi] Cynthus mons Deli, in quo natam Dianam constat. Sane Dianam veteres ideo melius producebant, quia sub divo Dea sit, venandi gratia. *Idem*.

Qualis in Eurota] Comparatione explicat formam Didonis, imitatione Homeri, Ulyssæ VI. Quem locum Critici lancinant atque exagitant, quasi improspere hocce versus transulerit Virgilius: ut est videre apud Agell. IX. 9. Contra vero J. C. Scaliger Poët. v. 3. accuratissime per omnes partes eodem examinat, atque argumentis convincit, hos quidem a magistro, Homericos vero a discipulo esse confectos. Rationes quas ibidem affert, dignæ sunt, quæ a doctis etiam legantur, et cum cura attendantur. Sub finem istius disputationis ait: quemadmodum igitur Diana in montibus; ita Dido in urbe. Illa inter Nymphas; hæc inter matronas. Illa instans venatibus; hæc operi. Quæ isti argotiphi scire noluerunt. Jam, *Pharetra*, quas carpunt hic, sunt epitheti loco: qualia apud Homerum multa sunt: a quo Achilles vel dormiens, *πῶδες ὄνδς* dicitur. Nec temere appendit humeris pharetram: soli enim Dianæ et Apollini id licebat: Nymphæ ad latus gerebant: sicut soli Dii *ἀμφηροπέτα*, (id est, circumquaque tectam) alii vero detectam eam habebant. Vide et P. Victor. VII. 15. *Taubmann*.

503 Exercet Diana choros] Hoc non ad comparationem pertinet: sed est poetice descriptionis evagatio; quod chori nec personis hic, nec locis congruunt. Saltantium enim et cantantium dicuntur. *Servius*.

Exercet Diana choros] Sequitur (admonente Turneb.) veterum religionem, qui putabant, Dianam, nisi venaretur, semper in montibus tripudiare, et saltare solitam. Argumento est proverbium, *πότε Ἀφροδίτη ἐχέ-*

poire; Quando Diana non saltabit?
Apud Callimachum eadem Dea sexaginta comites saltatriculas ab Jove poscit Oceanitidas, ὅδ' ἐμοὶ ἐξήκοντα χορηγίδας δαεσβίνας. *Cerda.*

Mille] Finitus numerus pro infinito: nam de Nympharum numero varia est opinio. *Servius.*

504 *Oreades]* Nymphæ montium *Oreades* dicuntur: sylvarum, *Dryades*: quæ cum sylvis nascuntur, *Amadryades*: fontium, *Napeæ*, vel *Najades*: maris vero *Neræides*. *Idem.*

Oreades] Sic dictæ Nymphæ montium, ἀπὸ τοῦ ὄρους. Calpur. ecl. iv. 'Per juga siccato velox pede currit Oreas.' Ab Homero dicuntur Νύμφαι Ὀρεστιάδες, (momente Lilio) ab Hesychio ὀρεσμενιάδες, καὶ ὀρεστίνας, ἀπὸ τῶν ὄρων, καὶ δρυῶν, a cubilibus montium, in quibus quiescunt; vel ἀπὸ τῶν ὀρεδμῶν, a ramis et germinibus stirpium. *Idem* scribit Phavorinus. De his Hom. II. vi. et Strabo I. x. *Cerda.*

Pharetram Fert humero] *Homerus* et *Orpheus* Dianam appellant *gaudentem pharetris, loxotaurav*. Eadem a *Diphilo* apud *Athen.* I. vi. dicitur *καρθέως τοξόταυρος, virgo domans arcu*. Neque vero temere, sed ex summa doctrina appendit Poëta pharetram humeris Dianæ. Soli enim huic Deæ, et *Apollini* id licebat, nymphæ ad latus gerebant. Notavit hoc *Jul. Scaliger*. Inde illud supra, 'succinctam pharetra.' Notam hanc *Scaligeri* firmo ex *Livio Andronico*, qui apud *Terentianum* de *Diana*: 'Presaque jam gravis crepitem tibi terga pharetra.' De eadem *Claudianus Rapt. II.* 'pendent post terga sagittæ.' Sed videndum, o *Scaliger*, an perpetuum hoc sit, dicente eadem *Diana, Æn. XI.* de *Camilla*: 'Nec tibi desertæ in damis coluisse Dianam Profuit, aut nostras humero gessisse pharetras.' De *Atalanta* etiam *Ovidius Met. VIII.* 'Et humero pendens resonabat eburnea læve Telorum custos.' Ab *Heliodoro* etiam *Hist. Æth. I. I.* inducitur

Chariella cum pharetra, pendente ad humeris. Porro de habitu venatricis Dianæ, nam ad hunc respicit Poëta, vide, quæ dicta sunt in libro hoc, ubi sermo est de *Venere*, et adijce *Græcum* epigramma hoc initio, Ἀρεμὶ, τοῦ σοὶ τόξα, &c. cujus epigrammatis versio hæc apud *Natalem Mythol. III.* 18. *Cerda.*

505 *Gradiens]* Incessus plane militaris, atque ideo ferarum jaculatrici conveniens. Sic et *Phæbus* frater, qui in feras sævit, in *Æn. IV.* 'jugis *Cynthi* graditur.' *Idem.*

Deas supereminet omnes] Retuli hoc ad cothurnos: possum: sed vide, an alia sit mens. *Diana* veteribus credita est fuisse stature proceræ. De illa *Homer.* Πάσδων δ' ἐνὲρ ἤγε κτῆνος ἔχε, ἥδ' ἐμύρω: *Omnes* vero ipsa capite supereminet, atque fronte. Neque vero solum ipsa magna fuisse credita est, sed aliis quoque fœminis dare corporis proceritatem. *Homerus Odys. XX.* Ἥρη δ' ἀνθρώπων περὶ πάντων δῶκε γυναικῶν ἑλδος καὶ πύρρην, μέγας δ' ἔσπερ' Ἀρεμὶς ὄρη: *Juno autem ipsa præ omnibus dedit mulieribus Speciem et prudentiam: magnitudinem autem præbuit Diana casta.* Sententiam Poëtæ sic extulit *Ovid. Met. XI.* 'colloque tenus supereminet omnes.' Porro de præstantia et magnitudine formæ, quæ posita est in laude fœminarum, vide, quæ ego supra ad illud, 'præstanti corpore nymphæ.' *Idem.*

Deas supereminet] In *Rom. codice*, et nonnullis aliis antiquis, legere est, *dea supereminet omnes*: ut *dea* sit καὶ ἑστῆ. Nam ipse locus syllabam omnino communem reddit: cæterum hoc in medio sit. *Piorius.*

506 *Tacitum]* Pro *tacite*: major enim est taciturnitatis affectus: ut supra, 'Hæc secum.' Sic *Terentius*, 'Ut mecum tacita gaudeam.' Ergo *tacitum*, pro *tacite*; ut, 'Tacitumque obsedit limen amatæ,' aut *tacita* gaudet. *Servius.*

Lætona tacitum] Occasione compo-

rationis expressit poëta, quam læti sint parentes successibus filiorum. *Donatus.*

Latona tacitum] Epiphonema, quod plerunque Comparationibus solet addi; nec est necesse, id omni ex parte comparatæ rei convenire. Interim tamen significare Poëta voluit, quam gaudeant parentes successu et re læta subolis. *Tacitum*, dicit: quia major (ut ait Serv.) taciturnitatis est affectus. Sic Terent. 'ut mecum tacita gaudeam.' Illud vero, *pertentant gaudia pectus*, non de levi et pigro atque in superficie natanti gaudio, ut Grammatici nugantur, intelligendum est: sed de genuino ac solido gaudio, quo omnes partes occupantur. Hanc enim vim habet frequentativum *Tento*: quæ et augetur in compositione *Pertento*: quæ ultima perfectio designatur. Etiam Servius notat, *Pertentant* hic esse, vehementer tentant. Quam emphasin quoque habet in Ge. III. 'Nonne vides, ut tota tremor pertentet equorum Corpora, si tantum notas odor attulit auras?' Neque adeo gaudium modo intimum, sed et vicissitudines illas ac titillationes gaudii, quæ momento in animis intenduntur et remittuntur, Poëta significavit. Igitur voluptas et gaudium valide crebroque Latonam titillabant, cum filiam formæ ac majestate Nymphis superiorem videret. *Taubmann.*

Pertentant] Modo vehementer tentant. Alibi, leviter: ut, 'Blanda vicissim gaudia pertentant mentem.' Sunt enim multa, quæ pro locis intelliguntur, ut *impotens*, et satis et minus, et nihil potens significat. *Serv.*

Pertentant gaudia] Efficacius Poëta dixit, pectus *pertentari gaudio* (metaphora sumpta a citharædis) quam simpliciter, gaudere. Omnes enim partes occupantur gaudio, non minus atque omnes chordæ percurruntur a citharædo. Ad hæc, frequentativum est verbum, et *per* significat perfectiorem, quo fit, ut voluptas et gaudium

æquius Latonam titillet. Sic explicant et defendunt Virgilium interpretes contra calumniam Probi. Germanus quoque emphasin agnoscit in verbo *pertentant*. His adjunge, eodem verbo significari titillationem istam amoris blandam, quo in Georgicis titillatio equi appetentis coitum: 'Nonne vides ut tota tremor pertentet equorum Corpora?' Quo satis apparet, huic verbo hanc esse amoris et blanditiarum potestatem. *Cerda.*

Pertentant gaudia] Dubito, an P. Victorii subscribendum sit sententiæ, judicantis minus poëticæ hic locutum Maronem var. lect. VII. 15. quam Lucretium, cujus sit ingenio adjutus, et imitatus verba: 'tacita pectus dulcedine tangunt:' qui hunc locum Homero debet Od. I. VI. γέγρηθε δέ τε φρένα λυγρό. De gaudio Latonæ, admirantis prolem, reliquam Dearum cohortem superantem, vide Juvenal. Sat. X. 290. 'Formam optat modico pueris, majore puellis Murmure,' &c. et vs. 292. 'pulchra gaudet Latona Dianæ.' *Emmeness.*

507 *Talis erat Dido*] Applicatio rei comparatæ. *Læta* autem est ex successu eorum, qui diversarum fabricarum moles urgebant. *Taubmann.*

Sæ læta ferebat] Pro ibat. Scalig. IV. 16. *Idem.*

508 *Instans operi*] Zeugma est, ad sequentia pertinens. *Servius.*

Instans] Una cura testabatur religionem perficiendi templi, altera imperantis justitiam ostendebat. *Donat.*

Instans operi] Ἐπιτοροῦσα, urgens operarios, regnumque Carthagini maturans. Sic enim Græci *Operum curatores ἐπιτοράς* et ἐπυροδύκτας vocant. Et noti illi Jctorum *Servi institores*. Quomodo et Plin. I. VII. dixit, 'instituisse fratris funeri,' hoc est, hereditatis prendendæ cupidine curasse, ut rapidissime efferretur, igitur committeretur. *Æneid. VIII. 434.* Accusandi casu dixit, 'Instabant currum Marti.' Quem locum illustravit Jo-

soph. Scalliger ad versum in Phallicis: 'Institi Homericas edidicique notas.' Ita alio sensu, *Instare merces*, dicitur. Nonius: 'Instat mercaturam: credo, rem faciet:' inde *Institores*. Taubmann.

Regnisque futuris] Regnaturæ Carthagini: urbi ergo nam ipsa jam regnabat. *Servius*.

509 *Tum foribus divæ*] Instans præcipue foribus: et hoc loco distinguendum est. Magno enim studio et labore templorum fores fiebant, quas quibusdam insignibant historiis: ut, 'In foribus lethum Androgeo.' Item, 'in foribus pugnam ex auro solidoque elephantis:' quamvis quidam jungant, *Tum foribus divæ media testudine templi*: ut unum intelligas tectum templi, et fores: quod si est, sub medio tecto sunt fores. Sed prima melior expositio est. *Servius*.

Tum foribus divæ] Nisi ordinato sensu quærat intellectus, non poterit comprehendere. Erit satis incertum, quid poëta descripserit. Nesciret quippe lector, ubi sederit Dido, et ubi armis septa sit. Ordinamus ergo sic: Tum foribus divæ septa armis media testudine templi, solioque alte subnixa resedit: quomodo est iudiciorum omnium consuetudo. Ducuntur iudices usque ad fores secretarii, ibidemque officium remanet. Illi vero ingressi solium ascendunt, et sedent. Omnes igitur, qui progredientem comitabantur reginam, luermes erant, et armati ante fores remanserunt. Illa ingressa, ubi ad mediam testudinem, id est, ad mediam aram pervenit, ascendit solium, et alte sedit. *Donatus*.

Tum foribus Divæ media testudine templi] Vir doctissimus Turneb. Adv. x. 11. capit has fores, non de templo ipso, sed de templi adyto, et sacrario, ubi erat Junonis simulacrum. In media enim templi parte (quam vocat mediam testudinem) erat adytum augustius, cui adyto sume fores, ad quas

Dido sedit: atque adeo stare potest, ut sedeat ad fores, et in media templi testudine. In hoc adyto erat simulacrum illius Numinis, cui sacrum templum, ac perinde erat in medio templo. Firmat hoc Turneb. ex Poëta, qui Ge. III. 'In medio mihi Cæsar erit, templumque tenebit.' Ex istis Apuleii: 'Namque in ipso ædis sacræ meditullio ante Deæ simulacrum constitutum ligneum jussus superstiti.' Ex Sedulio canente: 'Dumque sui residens media testudine templi.' Hæc ille, quæ omitti non debuerunt. Ad eundem morem mihi videtur alluisse Catullus de Nupt. Pelei: 'Pulvinar vero Divæ geniale locatur Ædibus in mediis.' Et Propertius eleg. II. 31. si quis bene expendat, nam loquens de templo Phœbi, post descriptas columnas, et alia, quæ in templo erant, subjicit: 'Tum medium claro surgebat marmore templum:' quæ accipi commodissime possunt de meditullio templi, nam frustra columnas et alia præmisisset. De testudine, quæ in templis, ad Vitruvium, VI. 3. *Corda*.

Testudine] Camera incurva, vel fornicata, quæ secundum eos, qui scripserunt de ratione templorum, ideo sic fit, ut simulacro cæli imaginem reddat, quod constat esse convexam. Quidam tradunt, apud veteres omnia templa in modum testudinis facta. At vero sequenti ætate divinis simulacris positus nihilominus in templis factas esse testudines, quod Varro ait, ut separatim esset, ubi religio administraretur. Bene ergo cum de templo loqueretur, addidit *ei testudinem*. Item Varro de Lingua Latina ad Ciceronem, 'In ædibus locus patulus relinquebatur sub divo, qui erat relictus, et contactus erat, appellabatur testudo.' Cicer. in Bruto. 'Commentatum in quadam testudine fuisse.' Alii locum in parte atrii volent adversum venientibus. Alii hunc ordinem volunt: Tum foribus divæ tem-

pli resedit, media scutorum testudine, quod septa armis erat. Hoc genus fabricæ ab animalis similitudine, quæ testudo vocatur, captum est; de qua fabula talis est: Virgo quædam nomine Chelone, linguæ impotens fuit; verum cum Jupiter Junonem sibi nuptiis jungeret, præcepit Mercurio, ut omnes Deos vel homines, atque omnia animalia ad nuptias convocaret: sed omnibus, quos Mercurius monuerat, convenientibus, sola Chelone inridens et derogans nuptiis, nectens moras, adesse contempsit. Quam cum Mercurius non venisse notavisset; denno descendit ad terras, et ades Chelonis, supra fluvium positas, præcipitavit in fluvium, ipsamque Chelonem in animal sui nominis vertit, quam nos Latine testudinem dicimus. Fecitque ut pro pœna dorso tectum, velut damnum suum, prona portaret; unde incurvatis ædificiis hoc nomen impositum est. *Servius.*

Testudine templi] Ex ritu hoc loco poëta locutus videtur, quod ex Gellio discere est XIV. 7. 'tum adscriptum de locis, in quibus senatusconsultum fieri jure posset, docuitque confirmavitque, nisi in loco, per augures constituto, quod *templum* appellaretur.' Quid testudines sint, docet Non. Marcell. c. 1. 'sunt loca in ædificiis camerata ad similitudinem aquatilium testudinum, quæ duris tergioribus sunt et incurvis.' *Emmeness.*

510 *Septa armis*] Satellitum scilicet, vel ut quidam volunt pro armatis: ut, 'Fœta armis.' *Servius.*

Solio] *Solium* proprie est armarium, uno ligno factum, in quo uno reges sedebant, propter tutelam corporis sui: dictum quasi *solidum*. Modo jam abusive *sellam regalem* dicimus. *Idem.*

Alto] *Alto* fulta suggesta. Ac si diceret, in tribunali. *Idem.*

Alte] *Alto* fulta suggesta: τὸ πῑλον Regine, quasi dicat: in tribunali, omnibus conspicua sedit. Eadem de causâ *Æneid. IX.* 'Turnus sacrata

valle sedebat.' *Taubmann.*

Subnixa] Pro subnixa: ut supra dictum est: alii pro *innixam* accipiunt. *Servius.*

Soliloque alte subnixa resedit] Vetera quædam exemplaria, *alto* legunt. Ut in undecimo, 'Sollo Rex infit ab alto.' In codicibus tamen probatoribus, Mediceo, et aliquot aliis *alte* adverbium est: quam lectionem interpretes agnoscunt: præcipueque Donatus, qui ait: 'ubi ad mediam testudinem templi, hoc est, ad mediam aream, pervenit, ascendit solium, quod ipsius causâ fuerat collocatum, et primum alte consurgens, sedit.' *Pierius.*

511 *Jura dabat legesque*] Jus generale est: nam Lex, juris est species: non est ergo iteratio. Et bene *dabat*; primi enim Locri scriptis usi sunt legibus; nam superior ætas contenta fuit moribus. *Viris* autem ad Didonis pertinet laudem, et separatim enumerandum est, ut ait major admiratio. *Servius.*

Jura dabat] Meritum reginæ. Non enim tot viri fœminæ parulissent, nisi quia egregiæ in ea virtutes essent. Sed specialiter ponit, *Jura dabat, legesque viris*. Quod non est exponendum, imperabat; sed constituebat jura. Præcipua ergo laus cum scriberet leges et jura: quia acquiescebant viri jussis fœminæ. Cum autem a publicis consultis ad operam veniebat, ostendebat æquitatem suam, et in consulendo prudentiam. *Donatus.*

Jura dabat] Repetit locationem in VIII. 'his dantem jura Catonem.' Æmulatur Statius Theb. II. 'Jura ferus populo trans legem ac tempora regni, Jam fratris de parte dabas.' Ait *Servius*: 'Bene, dabat: primi enim Locri scriptis usi sunt legibus, nam superior ætas contenta fuit moribus.' Observa etiam, hæc jura dari in templo, ex more veterum, quem firmo in VII. ad illud: 'tali intus templo patriaque Latinus Sede sedens.' Jura

enim in templis olim, et alia negotia expediebantur. *Cerda.*

Jura dabat] Locutio satis trita. Horat. de Art. p. 398. 'Concubitu prohibere vago: dare jura maritis.' Quo loco adeundus Lambinus. Quod non dixerit, ut iudex, sed dederit jura, nimis subtilis distinctio Stephano videtur. *Emmenes.*

512 *Partibus æquabat justis, &c.*] Quæ æstimatione justitiæ æquari poterant, distribuebat. Quæ autem natura sua ad plenum æquari non poterant, sortis judicio dabat, ut qui gravius onus subiret, fortunam suam, non reginam accusaret. *Donatus.*

Sorte trahebat] Proprie locutus est: trahuntur enim sortes, hoc est, educuntur. Et bene tam regnantis, quam ædificantis urbem, implere ostendit officium. *Servius.*

Sorte trahebat] Videtur hæc forma locutionis ducta ex Callimacho in Hymno Jovis: τίς δέ κ' ἐν' ὀλίβυρῳ τε καὶ ἔνδ' κληῖρον ἐρίσσει, 'Os μάλα μὴ νειήλας; &c. *Germanus.*

513 *Concursu accedere magno*] Cum magna Afrorum multitudine: et hoc est, quod formidat Æneas, incertus, qua eos mente comitentur. *Servius.*

514 *Anthea Sergeantumque*] Est adimpletum, quod mater de salvis sociis dixerat. *Donatus.*

516 *Dispulerat*] Segregaverat. Et magna est inter *di* et *dis* differentia, ut supra dictum est. *Servius.*

Penitus] Lounge a regina remotos: quæ res etiam insolentes custodes litorum fecit. *Idem.*

Alias avexerat oras] Ut missum faciam adduxerat, quod in uno tantum sodice repertum minime placet; Medicæ, et reliqua fere omnia exemplaria, quæ tractavi *avexerat* aut *avexerat*, uno consensu legunt: erant enim XII. Trojani, qui fuerant in diversum abacti. *Pierius.*

517 *Obstupuit*] Et ad admirationem, et ad timorem hic pertinet sermo, quod dicendo præoccupat. *Servius.*

Perculsum] Ad utrumque pertinet. *Idem.*

Obstupuit simul ipse, simul perculsum Achates] In Oblongo codice et quibusdam aliis, *obstupuit* habetur: ita superius dum *stipet*, et passim eodem modo: quod verbum a *stipite* nonnulli deductum volunt, mutato tamen tempore, non vero cessasse i in u, ut ex *continaci contumax* factum: et hujusmodi pleraque. Sed et *perculsum* in Romano, in Mediceo, et plerisque aliis codicibus antiquis, et hic, et alibi semper habetur: quamvis Grammatici differentiam inter *perculsum*, et *perculsum* statuunt. *Pierius.*

518 *Lætitiæque metuque*] *Lætitiæ*, propter socios liberatos: *metu*, propter concursum: vel quod incerti erant de voluntate Didonis. *Servius.*

Lætitiæque metuque] Non conjungo cum sequentibus, sed cum præcedentibus. Ut dicat, utrumque perculsum lætitiæ ac metu; non, lætitiæ ac metu animos ardere, &c. *Cerda.*

Lætitiæque metuque] Solet Poëta in re nova ac dubia conjungere hos duos affectus. Ita Æn. XI. 'exterritus Aruns Lætitiæ mistoque metu.' *Taubmann.*

Avidi conjungere] Ut conjungerent, vel ad conjungendum avidi. *Servius.*

519 *Ardebant*] Cupiebant: ut, 'Formosum pastor Corydon ardebat Alexin.' *Ardeo* autem et accusativum regit et ablativum. *Idem.*

Res incognita] Id est, qua affectione populus conveniret. *Idem.*

Res incognita] Causa adventus sociorum: vel etiam, qua affectione Pœni concurrerent. *Taubmann.*

520 *Dissimulant*] Dissimulamus nota; simulamus ignota: ut Sallustius, 'Simulator ac dissimulatur.' *Servius.*

Dissimulant] Consilium prudentium, ut eventum rei spectarent. *Donatus.*

Nube cava] Quod supra *obscuro aëre*, nunc clarius *nube*. Vide etiam flexum orationis. Hic *nube cava amicti*: supra, 'circumfudit illos multo amicta nebula.' *Cerda.*

531 *Quæ fortuna?*] Utrum prospera, an adversa: et sic ostenditur unde sit metus. *Servius*.

Quæ fortuna?] Quam evaserant, et quam essent accepturi. *Donatus*.

Quæ fortuna e.] Quam fortunam vocet, ipse explicat: ubi naves reliquerint: quæ sit causa legationis. Nam selecti e singulis navibus Duces ad Reginam veniebant, oratum veniam, propter incendium navium. *Servius* *veniam* interpretatur pacem: et proprie verbum esse Pontificale, ait. Dicta autem, inquit, *venia*, ad eliciendam misericordiam: meretur enim benevolentiam Numinum, qui licet innocens sit, veniam petit, tanquam peccaverit. *Livius* l. 1. 'Unam opem agris corporibus relictam, si pax et venia ab diis immortalibus impetrata esset.' *Ovid.* *Amor.* l. 2. 'veniam pacemque rogamus.' *Cicero* pro Fontejo: 'Illi in bellis gerendis a diis immortalibus pacem ac veniam petunt.' Solebat autem *venia* et *pax* non modo conjunctim, sed et separatim poni, ut *Æn.* III. 'Sed votis precibusque jubent exposcere pacem.' Vide *ibid.* *Notas*. Et: 'Exorat pacem divum.' Quo loci *Nonius* *Pacis* nomine *precipitationem*; superiori versu *veniam* significari notat. Ita *Æneid.* IV. 'delubra adeunt, pacemque per aras Exquirunt.' Vide *B. Brisson.* *Formulas* l. 1. *Taubmann*.

529 *Cunctis nam lecti navibus ibant*] Bene addidit *lecti*, ne penitus omnes intelligeres. Sane *cuncti*, non idem significat, quod *omnes*; *Cicero* sæpe ait, 'Cuncti atque omnes,' quia *omnes* non statim sunt *cuncti*, nisi iidem simul sint juncti. Nonnulli tamen *lectis navibus* legunt. Quod si sit, hypallage est: et illuc sensus recurrit. Et sciendum plerumque, ut hoc loco, addi aliquid generalitati, et fieri specialitatem: ut est, si dicas, *Omnes scholastici laborant*, generalitas est. Si addas *isti*, fit specialitas: ut *Salustius*, 'Transgressos omnes recepit

mons Balleia:' prudenter addidit *transgressos*. *Servius*.

Cunctis] Non absolute. Nam cum venissent, lecti non omnes venerant; sed cuncti, qui venerant. *Donatus*.

Cunctis] In Romano codice, et in Mediceo, *cuncti* nominativo casu legitur: eamque lectionem interpretes agnoscunt *Servius* et *Donatus*. *Pier*.

Lecti navibus] Similis est et vox Græcia, qui ita quoque *λεκτοδς* vocant. *Eurip.* in *Supp.* *λεκτοδς ἀδελφδς δαδρ* *ἀδελφδς κόπος* et passim. *Germ*.

523 *Orantes veniam*] *Venia* pro culpa petitur, sed nunc aut pacem, aut beneficium propter incendium navium: aliqui tamen *veniam* pro impunitate accipiunt; nam mox addit, 'Prohibe infandos a navibus ignes.' Et proprie verbum pontificale est; unde est, 'Tu modo posce deos veniam.' Et paulo post: 'Pacemque per aras Exquirunt.' Dicta autem *venia*, ad eliciendam misericordiam. Meretur enim benevolentiam numinum, qui licet innocens sit, veniam tanquam peccaverit, petit: unde est confessio illa in *Terentio*, 'Quid meritus es? crucem.' *Servius*.

Orantes veniam] Non convenient. Nam *orare* est precibus petere. *Clamare* est inverecundo strepitu vocem majorem emittere. Conjiciebant igitur clamoribus, magna illos urgeri necessitate: hos effundebant antea, quam *Didonem* orare possent. Ergo justa causa, non seditione clamabant. Nam cum nullus nunciaret *Didoni*, quæ intus erat, non poterat, nisi clamore, rem percipere *Dido*, sed postquam intus fuere. Sed servatum est decorum in verbis, cum facta sit copula *Didonia*. *Donatus*.

Orantes veniam] *Veniam* pacemque orare, exorare, poscere, exquirere, petere, rogare, ad formulas sacrarum pertinere, jam alias monuit. *Servius* quoque hoc loci: 'venia proprie verbum pontificale est.' et firmat illo: 'posce Deos veniam.' et paulo post:

'pacemque per aras Exquirunt.' Utrumque est *Æneid.* iv. Quas voces sæpe auctores abjungunt. Nam Livius l. iii. 'veniam irarum celestium exposcunt.' et Virgilius: 'Exorant pacem Divum.' Jam conjungunt, ut Lælius l. i. 'si pax et venia a Diis immortalibus impetrata esset.' Exemplorum seges est in Briss. *Cerda.*
 524 *Introgressi, fandi*] J. C. Scaliger iv. 16. *Introgressi, interfata, fas, fandi, fando*, voces ait frequentes esse Virgilio, et graveis ac plenas. *Taubm.*
Coram] Est vir doctus, qui vocem coram deducat a κορυ, quæ vox signat oculi pupillam: ea enim esse coram dicuntur, quæ oculis cernimus. *Cerda.*

525 *Maximus Ilioneus*] Rebus omnibus maximus. Neque enim aliquid addidit; ergo et ætate, et genere, et facundia, et omni virtute maximus: et non sine causa ipsum ubique inducit loquentem: ut enim Homerus dicit, *Phorbæ pater Ilionei semper Mercurio deo eloquentiæ favente pugnavit*: ut Horatius, 'Mercuri, facunde nepos Atlantis.' Merito ergo huic datur eloquentia. *Servius.*

Maximus Ilioneus] Dicerem scribendum *maximus* ex antiquis codicibus, et Augusti Octaviani consuetudine: nisi nunc mos adeo invaluisset, ut jam omnes malint hujusmodi nominum pene ultimam enuntiare per i vocalem tertiam. Hic vero animadvertendum est, quod Servius ait, *Mercurium, eloquentiæ deum, Phorbanti Ilionei patri plurimum fuisse*: non intelligas tamen huic eundem esse Ilionea, qui Phorbantis filius ab Homero celebratur, sed ab ea eloquentiæ commendatione fictam hic esse personam a Virgilio: quum satis constet Ilionea Phorbantis a Peneleo peremptum in bello Trojano, ut apud Homerum legere est, *Iliad.* 2. *Pier.*

Maximus Ilioneus] Non aliter Ilioneus nata maximus, ac perinde sapientia valens, orator a Virgilio eligi-

tur, quam dictum ab Homero est *Odyss.* vii. 'Ὅς δὲ φαίμεν ἀνδρῶν προγενέστερος ἦεν, καὶ μύθοισι κέκαστο, παλαιὰ τε πολλὰ τε εἰδὼς,' 'Os σφιν ἐπφρονέων ἀγορήσατο, καὶ μετέειπεν.' Prudentius quoque contra Symm. l. ii. ita ad hanc rem: 'Ultima consiliis mellor, sed viribus ægra Corpore succumbit, mentem purgata senectus.' Inde apud Aristophanem in *Pluto* semi cuipiam objicitur: Ἐγὼν ἀνὴρ ἐν, οὐκ ὄνυστρον μοι δοκεῖς: *Senex cum sis, non videris mihi satis sapere.* *Cerda.*

Placido sic pectore capis] More ino ano sermone habitum futuræ orationis expressit. Bene ergo *placidus*, ne timore consternatus videretur, quem ideo ætate maximum et patientem ostendit, ut ei auctoritas, et de ætate, et de moribus crescat. Ergo *placido*, ad placandum apto; et definitio est oratoris, qui talem se debet componere, qualem curat iudicem reddere. *Servius.*

Placido sic pectore capis] His verbis signat, hunc vere oratorem, neque timore aliquo consternatum. Quod mirum in tanto hominum concursu, coram potentissima regina, et magno satellitio stipata, præsertim advenam ac supplicem, et nullis meritis hominem. Quotus enim quisque cum his circumstantiis eam animi placiditatem afferret, quam in Ilioneo representat Vates? Notat etiam Servius indicari his verbis habitum futuræ orationis, quæ tota destinatur ad placandam Didonem. Ergo *placido pectore*, est, ad placandum apto. Orator enim talem se debet componere, qualem vult iudicem reddere. Audi verba aurea Dionysii in proœmio: 'Oratio, animi cujusque imago esse existimatur.' Ex hoc præcepto Ammianus l. xx. 'Suadebat placido sermone discedere Persas ad sua:' et l. xxiii. 'Talia ore sereno disseruit.' *Cerda.*

526 *O regina*] Secundum artem rhetoricam, id ei dat, quod impetrare

desiderat. Nam eam per laudem, benevolam reddidit: quæ benevolentia in principiis controversiarum secundum præcepta rhetorica quatuor modis conciliatur, a Judicum persona, a nostra, ab adversariorum, a re ipsa, quod hic invenitur: a Judicum persona, 'O Regina, novam cui condere Juppiter urbem:' a sua persona, 'Troës te miseri:' etiam ab adversariorum, 'Quod genus hoc hominum:' a re ipsa, 'Hospitio prohibemur arenæ.' Post præparatam igitur benevolentiam, et ex sua persona, miseratione commota, adhibet preces, 'Prohibe infandos a navibus ignes; Parce pio generi, et propius rea aspice nostras.' An possint, 'Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.' Quo ergo ibatis? 'Est locus, Hesperiam Graji cognomine dicunt.' Et cur huc venistis? 'Cum subito assurgens fluctu nimbosus Orion.' Ne autem possint timeri, ait, 'Panci vestris adnavimus oris.' An gratiam referant, 'Officio nec te certasse priorem Pœniteat.' Quod autem Æneam laudat, occulte etiam timorem injicit dicendo, 'Nec bello major et armis.' Dicit etiam esse, qui vindicent, si fiat injuria: 'Sunt et Siculis regionibus urbes, Armaque, Trojanoque a sanguine clarus Acestes.' An recessuri sint: 'Quasantam ventis liceat subducere classem.' Et subjunxit, Etiam si regem amisimus et Italiam non petierimus, tamen ad Siciliam necessario descendemus: 'Si datur Italiam sociis et rege recepto Tendere,' ut 'Italiam læti Latiumque petamus. Sin assumpta salus, et te, pater optime Teucrum, Pontus habet Libyæ, nec spes jam restat Inli; At freta Sicaniæ saltem.' *Servius.*

O regina] Magna omnino arte scribit. Primo principia summa brevitate subjungit, quæ tamen plurima necessaria continent. Primo vero personam Didonis laudat: subtilem objurgationem non omittit, et in ipsa

objurgatione benevolam reddit, inhumanitatem et superbiam rejicit in alios. Ipsam justam dicit, ne eam lædat, a qua auxilium postulat. Veniebat igitur incognitus ad incognitam, unde ignarus omnium conjectura rimatur, quomodo aliqua laude illam sibi benevolam faciat. Suspicionem autem debuit duci, cum homines impii essent, ipsam quoque, quæ imperaret, iisdem moribus esse, sed de illis aperte dixit: partem vero hujus meliore ratione argumentandi corripuit, tamen illam oblique tangit ex aliena, id est, suorum reprehensione confusam. Collectis igitur contrariis omnibus, componitur duobus versibus plena laudatio. *O regina]* A difficultate laus. Difficile est enim feminam regnare. *Donatus.*

O regina novam, &c.] Moneo in hoc initio, orationem hanc habere maximam affinitatem cum oratione illa Dionysii l. i. qua inducit orantem coram Latino rege. Æneam, cum is recens ad Italiam advenisset. *Cerda.*

Novam urbem] Juxta Pœnorum opinionem dixit, qui novam civitatem Carthaginem dicunt. *Servius.*

Novam cui condere] Alia magna laus, quod femina faciat, quod difficile viris evenire solet. Duo ergo miracula: Primum, regnat mulier. Secundum, condit urbem. Additur tertium, ut regat homines, quibus natura parendi studium denegavit, et sic ostendit plenam Afrorum feritatem. Mali autem homines non paribus, sed contrariis superantur, humanitate scilicet regnantis et voluntate: quas in Didone fuisse colligit Ilioneus, qui vituperando incolas immanitatis, laudat eam, quam ostendit humanitate compellere ad id, ad quod alii, impositis frenis, impelluntur. *Donatus.*

527 Justitia] Bene consideravit sexum. Nec enim virtute dicere poterat. *Servius.*

Frenare] Non Carthaginensium,

sed circumjacentium barbarorum : et bene *Frenare*, quia contra, 'Et Numidæ infreni cingunt.' *Idem*.

Frenare] Alludit ad illud *Aeneid.* iv. 'Et Numidæ infreni.' Quæ magnæ Reginæ laus est : ut quæ possit etiam frenare et subjugare populos feroces et jugi impatientes. *Taubm.*

528 *Troës te miseri*] Tacitis occurrunt questionibus, ne ad populationem venisse videantur : et videtur aliud ad dignitatem, aliud ad miserationem protulisse. *Servius*.

Troës te miseri] Collecta ratione principiorum, quibus mores incolarum vituperat, et reginam laudat, purgat Trojanos, ne violentiam juxta passi esse videantur. Ergo quam cito, et quam evidenter expressit personam et fortunam. *Donatus*.

Miseri] Per hoc ostendit, miseros nihil audere posse, vel potuisse contra Didonem. *Idem*.

Ventis vecti] Ergo non sponte venerant. *Idem*.

Troës te miseri, &c.] Habet cum oratione Ilionei ejecti maximam affinitatem oratio ejectarum mulierum, apud Plantam in Rudent. quæ oratio habita ad sacerdotem : ita enim illæ : 'Nunc tibi amplectimur genna, egen-tes opum, Quæ in locis nesciis nescia spe sumus, Ut tuo recipias tecto, ser-vesque nos, Miserarumque ambarum uti miseret, Quibus nec locus ullus, nec spes parata est. Neque hoc amplius, quam quod vides, nobis quicquam est.' *Cerda*.

Ventis maria omnia vecti] Per maria : et est contra illud, sicut dictum est, cur ad Africam venerint. *Serv.*

Ventis maria omnia vecti] Alibi flexu isto, 'acti fati maria omnia circum.' *Cerda*.

529 *Prohibe*] Simili brevitate summam petitionis ponit justam, et sine præstantis detrimento, quibus vel durissimus flectatur. Posita autem sunt tria, ne incenderentur naves : voluntatem, et necessitatem abeundi ;

et casu venisse. *Donatus*.

530 *Parce pio generi*] Quotiens invidiosæ sunt presentes personæ, rhetoricum est, ad alias confugere : ut hoc loco confugit ad genus. *Servius*.

Pio generi] Reus erit, qui pio nocebit : et major nostra est pietas, quod illam natura sanguinis ducti, non constricti lege, servamus. *Donatus*.

Et propius] Id est, vicinior, ut tanquam victi accipiantur : nec tales omnes credantur, qualis Paris fuit in Sparte expugnatione, raptæque Helenæ : nam hoc veritas rei habet : non voluntate Helenam secutam, sed raptam, expugnata urbe : unde et recipi meruit a marito. Tangit autem hoc latenter Virgilius illo loco : 'Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter.' Ergo bene non nos, sed res nostras dixit. *Servius*.

Propius res aspice] Tertia petitio generalis : ut quicquid ad commodum nostrum spectat præstes. Quam rem honestas non ponendo, per species amplexus est. *Donatus*.

Propius] Id est, vicinior et amicus, tanquam dea nos respice ac defende. Nam et in *Ecl.* i. *presentes deos*, intelligit propitios. Et *Respicere*, interdum opem ferre significat : ex quo Romanis culta est *Fortuna Respiciens* : ut supra dictum. *Taubm.*

531 *Populare*] Quia apud Veteres hæc erat maxime causa navigandi. Sane antiqui et *populo* et *populer* dicebant : unde est *populare* : et, 'Populatque ingentem farris acervum Curculio.' Nunc tamen passiva tantum utitur declinatione. Quidam *populare*, pro ad populandum vel populatum accipiunt. *Servius*.

Populare Venimus] Eadem locutione utitur Ter. *Phorm.* i. 2. 52. 'voluntine camus visere.' sic *Hec.* i. 2. 114. 'it visere.' consulendus de *Hellenol.* Vechner. i. 7. *Emmeness.*

Non nos aut ferro] Præmitti interdum refutatio solet ante confirma-

denam, et adhuc ante narrationem, ut hoc loco, in Miloniana, in aliis. Hinc etiam loco similis ille l. vi. 'Nullus hic insidias:' et Ovidii Met. x. apud quem Orpheus: 'non hic ut opaca viderem Tartara descendi, nec uti villosa colubris Terna Medusæ viscirem guttura monstri.' Quibus præmissis, causam aggreditur, 'Causa viæ est conjux.' Similis quoque locus Petronii: 'non sanguine tristi Perfusus venio, non templis impius hostis Admoui dextram, sed inops, et robur egenis, Attritus.' *Corde.*

582 *Ad litora*] In antiquis aliquot codicibus, a *littore* legitur: hoc est ab ora litorali in naves. Sed minime displicet *ad litora*: quia per continentem fieri solent excursions, indeque prædam ad litus vertunt. *Pier.*

Vertere] Pro avertere. *Servius.*

583 *Non ea vis animo*] Argumentum ab impossibili; sicut dictum est: ut, 'Quid Troës potnere?' *vis* autem est possibilitas: hoc est, nec volumus, nec possumus. *Idem.*

Victis] Voluntatem et facultatem ipsa detrahit uno verbo, *victis*. His enim utrumque deest. *Taubmann.*

584 *Est locus*] Comparatione orbis totius, Italia locus est: nam provincia, locus non potest dici. Et deest *quam*, vel *quem* locum, sicut ibi, *Urbs antiqua fuit*. Aut ideo locus, ut ostendat parvo posse esse contentos. *Servius.*

Est locus] Et locorum et hominum Carthaginis plena deformatio, sed non aperta. Dicit ergo, tendebamus in Italiam fertilem terram, et potentem fortibus viris, et bonis. Itaque non venissemus ad solitudines has, et ad feros homines, nisi tempestate coacti. Ergo non est studium in nobis violentiæ inferendæ. Descriptio autem masfragii movet misericordiam. Et cum omnia violentiæ, quæ obijci possent, purgarit, retorquet invidiam in calumniantes, usus anticategoria. Dicit enim, non nos fecimus, sed tui in

innocuos violenti fuerunt. *Donatus.*

Est locus] Versus ex illo Ennii factus: 'Est locus, Hesperiam quam mortales perhibebant.' Et repetuntur hi quattuor *Æn. iii.* Comparatione autem Orbis totius (inquit *Servius*) Italia locus est: nam Provincia locus non potest dici. Minus autem est, quam ut; 'Urbs antiqua fuit.' Vel ideo, *locus*: ut ostendat, parvo posse esse contentus. Porro docet *Sulpitius Victor*, narrationem fieri apertam magis, si a recto casu inclinat: cujusmodi multæ sunt *Ciceronis* narrationes, ut pro *Milone*: 'P. Clodius cum statisset,' &c. Pro *Quinctio*: 'C. Quinctius fuit,' &c. Pro *Cluentio*: 'A. Cluentius habitus fuit pater,' &c. Quod et *Poëta* noster observavit. *Taubmann.*

Hesperiam] *Hesperia* sunt duæ: una, quæ Hispania dicitur, altera, quæ est in Italia: quæ hac ratione discernuntur: aut enim *Hesperiam* solam dicis, et significas Italiam: aut addis ultimam, et significas Hispaniam, quæ in occidentis est fine: ut *Horatius*, 'Qui nunc Hesperia sospes ab ultima.' Et hæc est vera *Hesperia*, ab *Hespero* dicta, stella occidentali. Cæteram Italia, *Hesperia* dicitur a fratre *Atlantis*, qui pulsus a germano, Italiam tenuit: eique nomen pristinae regionis imposuit, ut *Hyginus* docet. *Servius.*

Graji cognomine dicunt] Bene *Graji*, ut et ipsa cognoscat, sicut in octavo, 'Electra (ut *Graji* perhibent) *Atlantide* cretus.' *Idem.*

585 *Antiqua*] Nobilis: nec enim nova esse potest, licet primam terram suam esse dicant *Athenienses*. *Idem.*

Antiqua] Nam a *Saturno* et *Jano* fuit habitata: vel, *Antiqua*, id est, nobilis est Italia: quia (ut addit) 'potens armis, atque ubere glebæ.' *Uber* autem proprie est sæcunditas: ut et *Hom.* οὐδ' ἀποθήκη dixit, ἀπὸ τοῦ πλεονέχει γῆς. *Eustath.* interpretatur τὸ πλεονέχει καὶ τροφίματον μέγιστον

ῥῆς γῆς. Et recte laudat Italiam: ne Africam de industria petisse videantur. Quis enim pro fertili sterilem eligit terram? *Taubmann.*

Potens armis] Dicendo *potens armis*, Trojanos laudavit, ut ostenderet, non se bellicorum timere provinciam. *Serv.*

Ubere glebæ] *Uber* proprie est fecunditas. Et bene Italiae virtutem fecunditatemque collandat: ne Africam petisse videantur. *Idem.*

536 *Ænotri*] Deest *Quam*. *Ænotria* autem dicta est, vel a vino optimo, quod in Italia nascitur: vel, ut Varro dicit, ab *Ænotro*, rege Sabinorum. Alii Itali fratrem, *Ænotrum*, tradunt ex Arcadia in Italiam venisse cum Pelasgis, et eam sibi cognominem fecisse. *Idem.*

Ænotri coluere viri] In antiquis codicibus fere omnibus, *Ænotri* per synæresim, non *Ænotrii*, scribitur: quia syllaba media est α μέγα, οὐρά-
-*ῥπος*: hujusmodi vero Synæreses soluta etiam oratione fieri sæpius in antiquis inscriptionibus observavi: ut illud Romæ juxta ædem D. Basilii, VINICIA PRINIGENIA MATER FILIS SVIS. *Pierius.*

Ænotri] Ab *Ænotro*, Sabinorum rege, dicti, qui in ea Italiae parte regnavit septendecim ætatibus ante bellum Trojanum. De quo Plinius, Cato, Dion. Halicarnassæus, Lycophronis Interpres, Aristot. Polit. I. vii. (unde Virgilius totum hunc locum interpretatus notatur a Nannio) aliique varia tradiderunt. Recte autem e *Mæ*. (ejusdem Nannii sententia) *Ænotri* legitur, non *Ænotrii*: cum et Græcis *Ὀβωρπολ* dicantur. *Taubm.*

Fama] Subaudimus, *est*. *Servius.*

Minores] Majores et minores, quod de genere dicimus, numeri sunt tantum pluralia. *Idem.*

537 *Italiam*] *Italus* rex Siciliae ad eam partem venit, in qua regnavit Turnus; quam a suo nomine appellavit *Italiam*. Unde est, 'Fines superaque Sicanos.' Non usque ad Sici-

liam (nec enim poterat fieri) sed usque ad ea loca, quæ tenuerant Sicani, id est, Siculi, a Siano, Itali fratre. Alii *Italiam* a bubus, quibus est Italia fertilis, quia Græci boves *Ἰταλῶς*, nos vitulos dicimus: alii a rege Ligurum Italo; alii a Corcyreo; alii a Veneris filio, rege Lucanorum; alii a quodam Augure, qui cum Sicalis in hæc loca venerit, quamque his regionem inauguraverit * plures alare tenar in pote desatura. Minois regis Cretensium filiam Italiam dictam. *Idem.*

Ducis de nomine gentem] *Italus*, Rex Siciliae ad eam partem venit, in qua regnavit Turnus: quam a suo nomine Italiam appellavit: ut quidem vult *Servius*: sed alii aliter. Videtur *Hadr. Junius* l. i. cap. ult. et *Plinius* III. 5. ubi etiam de ubertate Italiae pertractat, ut et *Livius Belli Pan.* II. J. Scoppa legit, *nunc fama minorum Italiam*, &c. *Taubmann.*

538 *Huc cursus fuit*] Vel late cursus, vel pro illuc. Et *cursus* verbum nauticum est, ut alibi, 'Hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.' *Serv.*

Huc cursus fuit] Nequaquam placeat, quod in codicibus aliquot legitur, *hic cursus fuit*; hoc est, hæc navigatio: nam finis desideraretur, ad quem locum. *Pierius.*

Huc cursus fuit] Hoc est primum hemistichium, et imperfectus versus, qui occurrit in Virgiliis. Sunt qui putent, versus istos detruncatos, qui in hoc vate videntur, factos ita ex studio ad sui gloriam, ut qui sciret, fore neminem, qui posset implere. Alii rursus putant, eos non suppletos, Vate morte intercepto: et argumentum est, nullum tale reperiri in *Epicoliciis* et *Georgicis*, quibus imposita extrema manus, quod beneficium *Æneidi* non accidit. *Nannius Miscell.* I. vi. plures hujusmodi versus ex scripto codice replet, quos omitto, ut qui putem meras esse assuetas, et otiosas alicujus impendium. *Corda.*

539 *Cum subito*] *Si subito facta*, no-

men est; si per se subito, adverbium. *Servius.*

Adurgens fluct. nimb.] Orion rex, cum filios non haberet, a Jove, Neptuno, et Mercurio, vel, ut quidam tradant, non a Neptuno, sed Marte, quos hospitio susceperat, hortantibus, petit ut sibi filios darent: illi, intra corium immolati sibi bovis urina facta, præceperunt, ut, completis maternis mensibus, solveretur. Quo facto, inventus est puer: cui nomen ab urina impositum, ut *Obpelus* diceretur. Quod Dorica lingua commutatum est: ut *ov* diphthongus in *o* verteretur. Quod autem plerumque prima syllaba brevis invenitur et hoc loco, cum sit natura longa, Græcæ rationis est. Nam detractio fit *v* literæ, et *o* remanet brevis: quo modo *obpelus* *re* *oxiderva*, pro *ipea*: et *πρόσπον*, pro *ποσπον*. Et hoc quia aut *o* est naturaliter longa, aut *ov* diphthongus. Cæterum si sit in proprio nomine dichronos, ut omnes Latine sunt, propriorum nominum abutemur licentia, ut in Artibus lectum est. Hic vero Orion postea venator factus, velut trium parentum viribus fissus, cum Dianæ vim vellet inferre, ut Horatius dicit, ejus sagittis; ut Lucanus, immisso scorpione, occisus est; sed decorum miseratione inter sidera relatus, signum, famosam tempestatibus, fecerunt. Verisimilis autem est, a scorpione interemptum: oriente enim uno, alter occidit. Hoc signum ibi est, ubi Hyades circa frontem Tauri. Sane ipse Orion magnitudine sua multis oritur diebus, et ideo ejus etiam apud peritos est incerta tempestas: unde dictum est, *Cum subito adurgens*, ad excusationem non prævisæ tempestatis. Et multi superfluo quærunt, cur ortus commemoraretur Orionis; cum sit a Junone immissa tempestas? Sed Ilioneus ista non novit, quæ a poëta supra dicta sunt, per Musam, ut diximus, cognita. Et constat numina, nisi inventa occasione, nocere non

Delph. et Var. Clas.

posse; quod in omni suo opere Virgilius diligenter observat. Bene autem *nimbosus*, quia et ortu suo et occasu tempestates commovet; sicut ait Horatius, 'Qua tristis Orion cadit:' et quia hoc signum ibi, est ubi Hyades circa frontem Tauri. *Servius.*

Cum subito, &c.] Id est, ex improvviso oriens. Nam Orion sua magnitudine multis oritur diebus: atque ob id apud peritos rei nauticæ incerta est ejus tempestas. Hoc autem modo excusat Ilioneus suos nauticeros, qui eam tempestatem non providerint. Manilius in Sphæra barbarica: 'Orion magni pars maxima cæli.' Utrumque enim hemisphærium obsidens secundum longitudinem obtinet partes xvii. secundum latitudinem partes xxx. De quo et Jos. Scaliger in Commentario Manliano. De tempestatibus autem, grandine, et procellis, quæ ab horridis sideribus, Arcuro, Orione, et Hædis exeunt, tractat Plin. xviii. 28. et alibi. Porro multi quærunt, cur ortus commemoraretur Orionis, cum sit a Junone immissa tempestas? Sed Ilioneus ista non novit, quæ a Poëta superius dicta sunt, per Musam cognita. *Taub.*

540 *In vada cæca]* Incognita, latentia. *Servius.*

In vada cæca] Syrtes intelligit: supra: 'In brevita et Syrtes arget (miserabile visu) Illiditque vadis. *Taub.*

Cæca] 'Αρπύριον. Lucr. 'Corpora cæca,' quæ cerni nequeant: ita Strabo fluvios multos *τυφλοτάμους* appellat. *Taubmann.*

Procacibus austris] Perseverantibus. Et *procaz* proprie *petax* est. Nam *procare* est *petere*. Unde et *proci* petitores dicuntur. Alii *procacibus*, impudentibus tradunt. *Servius.*

Procacibus austris] Id est, obstinate urgentibus ac perseverantibus, et subinde suum in nos flatum repetentibus: vel, (ut Scaliger iv. 16.) impudentibus atque immisericordibus. Petaces enim auferunt sua importuni-

Virg.

7 L

tate. Lucret. l. vi. translatione gemina dixit: 'peraciosa furit petulantibus Euria.' Et Horat. Od. i. 26. 'protervos ventos.' Quæ a Græco fonte cadunt. Nam et Eupolis, apud Pollicem, ventum impotentem et furiosum vocat ἑσπέρη. *Taubmann.*

541 *Perque undas, superante salo*] Elevato mari, et in undas diviso, ut solet in tempestate. *Servius.*

Salo] Venit ab eo, quod est *solum*, *sali*. Nam *sale tabentes*, ab eo quod est, *hic sal, salis*. Idem.

Salo] Quid sit *solum* proprie, apparet ex vetere Poëta, apud Tullium in Tusc. 'Nec tam ærumnoso navigassem *salo*.' Cicero ipse in Verr. 'Quadriremem in *salo* fluctuantem reliquerat.' Itaque *solum* est, ubi naves fluctuant, nec tutæ sunt. Probe itaque Lambinus: 'in *salo*, id est, in alto mari, undarum ac fluctuum pleno, minimeque a ventis tuto.' *Cerda.*

Salo] Est mare altum: ut hoc ex Corn. Nep. videas. V. ii. 8. 'at ille clarissimi viri captus misericordia, diem noctemque procul ab insula in *salo* navem tenuit,' &c. *Emmensen.*

Perque iavia saxa] *Iavia*, id est, aspera, immania. Unde et paulo post Dido, 'Quæ vis immanibus applicat oris?' Non enim suos vituperat: sed naturam litoris culpat. *Servius.*

542 *Dispulit*] Dispersit. Idem.

Dispulit] Non multum distat locus Pindari Pyth. od. xi. *μέ τις ἄνεμος ἔξω πλοῦ ἔβαλεν: me ventus quispiam extulit extra cursum navigationis.* Nec contextus Philostrati de vita Apollonii, vii. 17. ubi ait, quasdam navium demersas in tempestate, quasdam depulsas ad fretum Siculum. *Cerda.*

Huc pauci] Vult intelligi, ut quidam tradunt, superesse et alios, qui sunt futuri vindices, si iati fuerint læsi; nam hoc est, quod ait: *dispulit*. *Serv.*

Pauci] Et misericordiam captat, et suspicionem violentiæ removet. *Donatus.*

Adnavimus oris] Elegit verbum ap-

tam mansue, ad eliciendam misericordiam: quamvis et de navibus notum lectum sit: ut, 'Natus aneto carino.' *Adnavimus*, *adnavimus*, per synæpsin; et bene *adnavimus*, quasi vix et oportune. *Servius.*

Adnavimus] Frigidum et exile est, quod in plerisque codicibus antiquis *adnavimus* legitur: sed in verbo *adnavimus* difficultas, calamitas, et ciades apparent, quæ miserationem commoveant. *Pierius.*

543 *Quod genus hoc hominum*] Rhetorice vituperaturus mores, non ad Didonem loquitur, sed ad tertiam se confert personam. *Servius.*

Quod genus] Sub querellis et accusatione Tyrionum, suam tenet laudem: nam qui alienos mores graviter reprehendit, ab iis se alienum demonstrat. Adeo autem displicent mores, ut nomen non inveniat. Omnes enim fœces immanitate vicerunt Tyrii. *Donatus.*

Quod genus hoc hominum] Fortasse ab Furio, qui Annal. vi. 'Quod genus hoc hominum Saturnus Sametis create?' *Cerda.*

Quod genus hoc] Rhetorice, vituperaturus mores, non ad Didonem loquitur, sed ad tertiam, se confert personam. Figuratur autem Oratio admiratione pathetica, quam et Interrogatio vehementer exauget. *Tamb.*

Quæ hunc tam barbara m. P. p.] Bene mores accusat terræ, ut immanitas patriæ potius esse videatur. *Servius.*

Quæ hunc tam barbare] Cujus regionis est tam sæva barbaries, quam est tua? Nomen ergo, quo eos appellaret, non invenit. Exemplum non reperit, quod erat gravius. Potuissent enim defendi similitudine alterius gentis. *Donatus.*

544 *Hospitia prohibemur arcæ*] Ut alibi, 'Litusque rogamus Innocentum.' Litus enim jure gentium commune omnibus fuit, et occupantis solebat ejus esse possessio. Cic. in Rosciam: 'Nam quid est tam commune, quam

spiritus vivia, terra mortua, manus fluctuantibus, litus ejectis? unde ostenduntur crudelis, qui etiam a communibus prohibeant. Servius.

Hospitio arma] Quid ergo facerent, si humano more tectorum peteremus hospitium? Donatus.

545 *Cient*] Id est, movent. Et bene *cient* et *volunt*, permittet in certa persona, ne eos in hoc barbaros et immites appellare videatur. Sane in principio modestius, hic jam commotius. Servius.

Bella cient] Non patiuntur, sed infasunt: nec leviter prohibent, sed bellantium more utuntur armis. Donatus.

Bella cient] J. C. Scaliger iv. 16. docet, *cient*, verbum grave esse: ut et *moliri*. Taubmann.

Prima terra] Litore: ut alibi: 'Tuque e cui prima frementem Fudit equum magno tellus percussa tridentis.' Servius.

Prima terra] Vel, quæ prima naufragos ceperat post naufragium, et capit misericordiam. Vel, *prima*, id est, litus, quæ terra prima est e mari egrediens: ut societ illud, *hospitio prohibetur harena*. Cum autem de Tyriis, conqueritur etiam de Didone, quæ illos regit. Deinde, relictæ hac subtilitate, aperte Didonem taxat, eam dixit: *Tenentis et sperato*: et non, *tenentis et sperant*. Donatus.

546 *Si genus humanum, &c.*] Similis Catulli gnome ad Alphenum, epig. xxxi. 'Si tu oblitus es, at Dii meminerant, meminit Fides, Quæ te, ut penitent postmodo facti, faciet, tui.' Sententias duas Sophoclis, ad idem spectantes, jam Germanus conjunxit. Neque absudit ista Pindari, Olymp. ed. 1. *et si deus Ansh tis Elxerat te latitipen Epur, amapdrari: Si quis hominum sperat Deum latere quidpiam faciens, fallitur*. Cerda.

Mortalis arma] Mortalem possibilitatem. Sane per arma, etiam con-

alia significantur: ut, 'Quævis concussio arma.' Servius.

Si genus humanum et mortalis] Votum quantum exemplaria legunt absque copulativa particula, *Si genus humanum, mortalia*, per appositionem, venustate tamen haud quaquam partem priori lectione. Pierius.

Tenentis] Pro: *contaminatis*, per aphæresin dictum, quæ est cum primæ verbi syllaba detrahatur. Alii *mortalis arma* pro humanitate accipiunt. Sed terret hoc loco latenter, propter Siciliam. Nam et paulo post ait, 'Sunt et Siculis regionibus urbes:' cum unam habeant, in qua Acestes regnat: sed ad terrorem, *urbes* dixit. Servius.

547 *At sperate Deos*] Abusive, timete: ut alibi, 'Hunc ego si potui tantum sperare dolorem.' Cum speramus bona, timeamus adversa: veteres tamen: *sperare* dicebant Deorum auxilia rogare. Plantas in Milite, 'Deos sperabo, teque postremo tamen.' In Caslaa, 'Diis sum fretus, Deos speravimus.' Sane oportune post blanda principia ista ponuntur: prodæ enim nonnunquam subtiliter objugare, quem roges. Idem.

At sperate Deos] Id est, Metuite ac timete deos justis injustique memores. Jam, *sperare*, hæc ἀμφοτέρωθεν (quantum Jac. Nic. Loensis Miscell. ix. 23. Atticismum esse multis probat) ter usus est Poëta. Æneid. ix. 'Hæc adeo ex illo mihi jam speranda fuerunt Tempore, cum ferro,' &c. Et Æneid. xv. 'Hunc ego si potui tantum sperare dolorem.' Cum bona speremus: timeamus adversa. Statius Theb. 'hunc retro conversum ac tela petentem Dum spes nulla neclæ, erinito a vertice figit.' Ubi *spes* pro metu ponitur. Observatum est, Ciceronem pro Sex. Roscio, quam Oratorem juvenis habuit, *sperare* etiam ad hunc modum usurpasse: et Platonem de Legibus l. vi. *ἡμωρον, timendum diuine*.

Notavit et P. Manutius Epist. Famil. v. 1. verbum *sperare*, in rebus, quas minime volumus, nonnunquam usurp. Ita Ter. Andr. act. ii. 2. 'Nam quod tu speras, propulsabo facile,' id est, timea. Quoniam hoc alii aliter explicare conantur. Porro, bene dixit Poëta, *memores*: nam dii, etsi non statim puniunt crimina, sunt tamen *memores*. Horat. Od. iii. 2. 'Raro antecedentem scelestum Deseruit pede pœna clando.' *Taubmann.*

Sperate! Hunc me locum citare memini Ecl. viii. 26. Thucydidis Scholiast. *ἀπρίαν* non solum de bona re dici, scribit, sed de cujusvis rei exitu et eventu. Sic Suidas, Thomas magister et Moschopolus pro *ὑποδοκῇ* Attice poni notant. *Emmen.*

Memores fandi atque nefandi Id est, justitiæ et injustitiæ. Et bene *memores*: quia etiam si non statim puniant crimina, sunt tamen *memores*: ut Horatius, 'Raro antecedentem scelestum Deseruit pede pœna clando:' et dicendo *fandi atque nefandi*, significat, prout meriti fueritis. *Servius.*

548 *Rex erat Æneas*] Bene medio verbo usus est *erat*; nam si *fuit* dixisset, fiduciam habuisse videretur. *Idem.*

Rex] In hoc virtutes animi laudat, scilicet justitiam et pietatem; et corporis, scilicet fortitudinem, quæ est in exercitatione bellandi. Vult enim pro benefactis consimilem vicem promittere, quæ est a justitia et pietate: et pro injuria ultionem, quæ est a fortitudine. *Donatus.*

Rex erat, &c.] Cum laudes Æneæ prædicet, posito Æneæ ipsius nomine, videtur ad ejus etymon alludere, dictus enim *ἀνὸ τοῦ αἰνέου*, vel *αἰνέου*: ita monet Julius Scal.; additque, non audiendum Homerum, qui ait, Æneam sic dictum, quasi *αἰνέου*, tristiore vocabulo. Calaber laudes Æneæ has attingit, *κραιπέφρατος Αἰνείας*: et *θραυὸν ὀρέως Αἰνείας*, et *Αἰνείας*

ἐπίθυμος: quibus illam commendat ut fortem, et validum, ut magnanimum. Sed præsertim allusum ad Homeri versum, quem omnibus Iliades anteferendum esse, judicabat Alexander, *Ἀμφότερον, βασιλεὺς τ' ἄναξ, κραιπέος τ' ἀλκυονίδος*. ubi una cum bonitate adjungitur militaris virtus. *Cerda.*

Quo justior alter Nec pietate fuit] Multum interest inter justitiam et pietatem. Nam pietas pars justitiæ est; sicut severitas. Nunc ergo hoc dicit, qua parte sit justus, id est, pietate. Et bene duo laudat in Æneæ: pietatem, quam a Didone impetrare contendit: et virtutem, qua vult eum timeri: et certe quoniam et beneficium referre potest et vindicare. *Servius.*

549 *Bello major et a.*] Non est iteratio: nam bellum et consilium habet; hoc est, scientia rei militaria. Arma autem tantum in ipso actu sunt, id est, viribus dimicandi, ut aliud animi, aliud corporis sit. *Idem.*

Nec bello major et armis] Non est iteratio. Nam *Bellum* et consilium habet; *Arma* tantum in actu ipsosant: ut intelligat eam et sapientem imperatorem, et fortem esse militem: ut de Agamemnone Hom. *Ἀμφότερον, βασιλεὺς τ' ἄναξ, κραιπέος τ' ἀλκυονίδος*. *Taubmann.*

550 *Quem si fata virum*] Unum sensum in tres partes divisit; et potuit reprehendi, idem dixisse, nisi ostenderet eum libenter voto suo immorari: tale est illud, 'Si numina vestra Incolumem Pallanta mihi, si fata reservant.' *Servius.*

Quem si fata virum] Quam pulchre variando (idem si vivit) tripliciter profert. Magna autem arte parva petit, et magnam remunerationem promittit, et audientem terret. Nam cum demonstramus, posse multum prodesse, intelligitur asserere, posse et multum nocere, si res exigat: hoc modo: si Æneas vivit, nihil nobis est metuendum: sin contra, habemus

Acestem regem, magnum, et opulentum viris, armis, divitiis. Hic ergo proponit spem, et ingerit metum. *Donatus.*

Si vescitur aura] *Vescor* verbum inchoativum est, sine præterito tempore, et quod a se nascitur: *Vescor illa re* dicimus, ut alibi, 'Vescitur Æneas simul et Trojana juvenus Perpetui tergo bovis et lustralibus extis.' Nec nos decipiat quod dicit Plinius, ut elocutiones ex similibus formemus. Nam ecce, *comedo illam rem* dicimus: nec tamen *vescor illam rem*. Et ipse dicit, non usquequaque hoc esse servandum. Sane hic *vescitur*, pro *fruitur*, posuit. *Servius.*

Si vescitur aura] Apulejus libro de Mando: 'sinceriore interdum luce vescitur.' Accium in Athamante: 'Priusquam infans esset, facinus oculi vescuntur tui.' Pub. Syrum Miorum scriptorem: 'malevolus semper sua natura vescitur.' Senecam in Œdip. qui pari metaphora dixit, 'haustus puri ætheris.' *Cerda.*

Vescitur aura] Est, quod supra dicebat, 'Carpere vitales auras.' Scalig. iv. 16. *Vesci* verbum vetus est. Sic Cicero, 'vesci voluptatibus.' Laceret. l. v. 'Nam quæcunque vides vesci vitalibus auris.' Etiam Græci dicunt: βόσκεισθαι ὑπερβασι. Jam dignitatem phræcos, *crudelibus occubat umbris*; pro mori, et seorsim verbi, *occubat*, notavit idem Scaliger. *Taub.*

Vescitur aura] Frequenter apud Homerum ἀποβύς κάρως θόρρες: sic Horat. od. ii. 14. 'Vesci munere terræ.' *Emmeness.*

551 *Ætheria aura]* Quia animam aëre, corpus cibo, potione et cæteris diligenter nutritimus. *Servius.*

Neque adhuc] In bona codicum antiquorum parte, *neque adhuc* legitur: quod nescio quid mollius et suavius sonat, quam *nec adhuc*. *Pier.*

552 *Non metus]* Hoc loco distinguendum est. Cujus autem rei, ex sequentibus probat. Nam vult eam

non timere: ne inaniter præstet. Alii *non metus officio* legunt, et hunc sensum dicunt: Non metuo pro officio nostro, id est, non timeo, ne non sit unde satisfaciam officio, ac parem gratiam reddam. *Servius.*

Non metus] Mediceus codex, et aliquot alii *nec metus* legunt: sed omnino non acceptius. *Pierius.*

Officio nec te certasse priorem Pænitate] Nec tibi parum videatur prima beneficia præstitisse: quum possis majora recipere. Nam *Pænitate*, parum videtur est: ut Terentius in Heautontimorum. 'At enim quantum hic operis fiat pœnitet.' Hoc est, parum videtur. Sane, *certasse*, provocasse accipiunt: ut Terentius, 'Benedictis si certasset.' Officium autem est, quod Græci τὸ καθήκον appellant. Cicero de Marcello, 'Noli igitur in conservandis bonis viris defatigari, non cupiditate præsertim aliqua, aut pravitate lapsis, sed opinione officii falsa fortasse, certe non improba.' *Servius.*

Officio nec te certasse priorem Pænitate] Id est, non est metuendum: *Charisius.* Ita Græci, οὐ φόβος. et Demosth. οὐ δέος δούρι: pro, οὐ φοβήτης δούρι. Varie autem legitur hic versus: *Non metus: officio nec te c.* Item: *Non metus officio: nec te cert. pr.* Item: *Non metus, officio ne te certasse priorem Pænitate.* Ut dicat: Hand equidem vereor, ne te pigeat pœniteatque in nos officia aliqua contulisse, aut potius, beneficiis Æneam provocasse. Atque ita legit et explicat cum Serv. Fuld. Turnebus x. 11. et xxvi. 23. Ita Terentius: 'Bene dictis si certasset,' &c. Officium autem est quod Græci τὸ καθήκον appellant. *Taubmann.*

Nec te Pænitate] Maroniani genii locutio, qui Ecl. ii. 34. 'Nec te pœniteat calamo trivisse labellum: non, ne te. *Emmeness.*

553 *Sunt et Siculis region. urb.]* Id est, gratiam reddere possumus: arma

latenter minatur. *Servius.*

[*Sunt at Sicilia*] Præoccupatio ad id, quod dici potuisset: si autem perit Æneas, quis referet gratiam? ideo subdit: in Sicilia Trojanos esse, qui gratiam possint referre. De Aceste rege Siciliæ videatur Servius, et Virgil. *Æn.* v. *Taubmann.*

554 *Trojanoque a sanguine c. A.]* Bene Trojane, ut necesse habeat; si passi fuerint injuriam vindicare, quod in principio bene tacuit. De Aceste autem fabula talis est: Cum Laomedon promissam murorum mercedem Neptuno et Apollini denegasset: Neptunus iratus, Trojæ immisit octos, per quos vicina litoris vastabantur. Unde Apollo consultus, cum et ipse irasceret; contraria respondit, dicens, Obijciendas puellas nobiles bellum. Quod cum saepe fieret, et Laomedontis Hesiona jam esset ad scopulum veligata, orta seditione; monum̃i parentes peregre mittere filias, quam domi perdere maluerunt: nam alii avehendas mercatoribus traderunt: timens Ippotens vel Iphostratus filiam Egestam, impositam mari misit, quo fors tulisset. Et hæc ad Siciliam delata, a Crimiso flavio, quem Crinium Virgilius, poetica licentia, vocat, converso in ursum, ut alii in canem, compressa edidit Egestam, quem Virgilius Acestem vocat, qui ex matris nomine civitatem Trojanis condidit: quæ ante *Egesta*, post *Segesta* dicta est. *Servius.*

555 *Quærentem ventis*] Quamvis sit justa petitio, tamen prope invidiose ostendit, quam sit res, quam petit, exigua. *Idem.*

[*Quærentem ventis*] Ingerit omnium petitionis, non onerosam danti scilicet, ut liceat in silvis respicere convivas naves: ut possint, si vivat Æneas, in Italiam tendere: si autem non vivat, in Siciliam. *Donatus.*

[*Subducere*] In terram ducere, hoc est, abductam curare. *Deducere* autem, in mari ducere: ut, 'Deducunt

naves socii.' *Servius.*

[*Subducere*] *Subducere*, est quod Cesar, 'ad terram detrabere' dixit. *Deducere*, est in mare mittere: ut *Æn.* iii. 'deducunt socii naves.' Ita etiam a Græcis *ἀνέλαυν* et *καθάλαυν*, item *καρδαύν* et *ἀνδραύν* usurpatur. *Taubmann.*

556 *Aptare*] Aptas eligere: legitur et *optare*; eod utrumque eligere significat: vel *aptare*, adjungere, vel affigere, ut, 'Stellis ardentibus aptum.' *Servius.*

[*Stringere remos*] Aut defrondare: ut agricolæ stringunt frondes: aut *Fractos stringere remos*, id est, religare, quia supra dixerat, *Franguntur remi*. *Idem.*

[*Aptare trabes*] Id est, trabes navibus aptas legere. *Stringere* autem remos, est ligna defrondare ad remos faciendos: aut ligna incidere, ex quibus remi fiant: aut fractos stringere remos, id est, ligare. *Æn.* iv. 'Frondentesque ferunt remos et robora silvis infabricata, fugæ studio.' *Taub.*

557 *Sociis et rege recepto*] Syllipsis est per numeros: ut, 'Hic illius arma, Hic curras fuit.' *Servius.*

559 *Sin absunta salus*] Hoc est, si perit Æneas, qui vel Trojanorum salus est. *Idem.*

[*Pater optime*] Mira lans, cum et patrem et optimum dicit. *Idem.*

[*Et te, pater*] Ex apostrophe captat commiserationem Didonis. *Donatus.*

[*Sin absunta salus, &c.*] Miras est ubique Poëta. Sicut supra Æneæ vitam triplici modo concepit, sic nunc tres alios modos adducit ad exitum explicandum: Si *absumpta est salus*, si *pontus Æneam habet*, si *nulla est spes Iuli*; involvit quippe fitti fata cum paternis. Phrasin arripit Amulianus l. xxxi. 'Spem omnem absumptam,' uterque fortasse a Plauto, qui Mottell. 'absumpta res, absumpti sumus.' *Cerda.*

560 *Nec spes jam restat Iuli*] Bene de Ascanio opem dicit, propter eta-

tem: ut, 'Ascanium surgentem,' et 'Spes surgentis Iuli.' Sane et hic tribus immoratur, quas metuit, ut supra in voto. *Servius.*

Spes jam restat] *Spes Iuli*, id est, Iulus, Poëtica circumscriptione. Et bene de Ascanio *spem* dicit; propter ætatem. Etiam Casaubon. ad Persium notat, Sat. II. *Spes* Latinis familiare esse, pro pueritia aut juventute: item pro puero ac juvene. Ita Seneca apud Tacitum: 'Quartus decimus annus est, Cæsar, ex quo spei tuæ sum admotus.' Ita Persius, 'spem macram,' infantem vocat tenellum. *Servius.*

561 *At freta Sicania]* Bene recessuros se dicunt. *Servius.*

Freta] Quia freto a Sicilia dividitur Italia. Sane quidam a *fervore* dici putant, et Sicanos quidam *abréxthovs* tradunt, quia ex Hiberia profugos de nomine fluminis Sicoris, quem reliquerant Sicani, nominasse. *Idem.*

Sedesque paratas] Propter Aecæstis cognationem. *Idem.*

562 *Regem]* Ant qui nunc rex est: aut qui etiam noster futurus est. *Idem.*

563 *Talibus Ilioneus]* Aut subaudis loquebatur: aut ex posterioribus fremebat intelligis. *Idem.*

Ore fremebant] Hoc est, consentiebant, aut probantes Ilionei dicta, aut rogantes Didonem: et bene *ore*: quia et armis possumus fremere. *Idem.*

Cuncti simul] Solvit Græcum *ἑμῶν*, redditque versum ex Il. I. 2. *ἑὸν ἄλλοι μὲν πόδας ἐνερπύμασιν Ἀχαιοί.* Poëta conjungens duo hæc, *cuncti simul*, explicuit, qui sint proprie cuncti, ut vero Noster, *fremebant*, in exitu sermonis, ad indicandum assensum: ita Livius I. XXXIX. 'Cum fremitus post eam vocem ortus, et tandem sedatus esset:' et I. IV. 'Fremens ortus cum assensu.' Philostratus Sophist. I. XI. *ἀφ' ὧν* inducit ad

assensum, et laudem. At Tacitus de Germanorum moribus scribit, illos fremitu indicare, quid displiceat et aspernentur: quid probent, concussione framearum: longe alii, quoque jam dedi, et Græci etiam, de quibus Xenoph. *Ἀναξ. V. ταῖρα ἀνορθαυτες οὐ σπαρασσάμεν, ἀρεθροφύμασιν, ὥς τὸ λέγει.* ubi milites excitato strepitu indicant, recte dictum. *Corda.*

Fremebant] Testatur hoc verbum assensum. Eo utitur noster x. 96. 'Talibus orabat Juno, cunctique fremebant Cæcicolæ assensu vario.' Pro eo Ovid. in indignatione Met. I. 199. 'Confremuere omnes.' *Emmen.*

565 *Tum breviter Dido]* Atqui non breviter loquitur: sed breve et lenigam, parvam et magnum, perfectum nihil habent: sed per comparisonem intelliguntur: ut supra de provincia: *Est locus*, orbis (ut diximus) comparisonem. Item hoc loco *breviter*, id est, minus quam Ilioneus. Et notandum regum esse breviloquium, accedit etiam feminarum verecundia, unde utramque dedit Didoni. *Serv.*

Breviter] Potest intelligi propter personam locuturæ mulieris, et sermonem facturæ ad viros incognitos. *Donatus.*

Vultum demissa] Nota figura est, ut, 'Oculos suffusa nitentes:' dicendo autem *Vultum demissa*, aliud genus officii adjecit. *Servius.*

Vultum demissa] Non solum propter verecundiam muliebrem, verum etiam propter objecta: et eo magis erubescere, quod nec barbara fuit. Artificiosæ autem non negat, quam manifesta sunt, sed purgat. *Donat.*

Vultum demissa] Erubescens indicium, quod probatur in pedica. Sic de Thetide Stat. Achill. I. 1. 'Dixerat. Illa gravi vultum demissa repulsa.' Quod Græci *καταρπείω*, in impudicis hæc nota certissima, quam amant loqui recta facis, ut Juvenal. Sat. VI. 400. *Emmen.*

566 *Solvite corde custum, Tivari]*

Sicut supra Jovis oratio, partim obiecta purgat: partim petita promittit: nam in Æoli oratione statim promittit. Sciendum sane, quia cum petuntur, vel promittuntur aliqua, a validissimis inchoandum est: ut hoc loco. Præcipue qui pollicetur, statim debet promittere, deinde si qua vult subungere, ne expectatione ansensus detineatur auditor. Et est genus argumenti a necessario. *Servius.*

Solvite] Paucis securos reddit, ut cætera libentius audiant. *Donatus.*

Solvite corde metum, Teucri: secludite curas] In antiquis plerisque codicibus *metus* legitur, numero multitudinis: et in longe pluribus, *seducite curas*: tamen *secludite* agnoscit *Servius.* *Pierius.*

Secludite curas] Iteratio est ad augmentum benevolentiae: hoc est, ad confirmandum supplicium animum. *Servius.*

Secludite] Pro *excludite*: quod fit, aut propter hiatum, aut propter suavitatem: ut, 'Ah! silice in nuda connixâ reliquit:' pro *exixa*. *Idem.*

567 *Res dura]* Ac si diceret, hoc est, quiddam metuo: formidabat vicinos barbaros, et fratris adventum: quæ propter novitatem personarum, generaliter dicens, reliquit; oportebat ex aliqua parte enuntiari domus calamitatem: vel ideo *res dura*, quod femina est. *Idem.*

Et regni novitas] Quæ semper habet timorem. *Idem.*

Regni novitas] Errant, qui rem durum, et novitatem regni, unum putant. Nam rem durum, interitum mariti, et metum fratris intelligit, ne regnum adhuc infirmum invaderet; sed nec expressit, ne narrando, quod Teucros latebat, vulnus antiquum refricaret, et acelus domus suæ detegeret. Consultuit etiam Poëta negotio suo, ne quod per Venerem narraverat, iterum ponat. *Donatus.*

Regni novitas] Et regni novitas

semper habet timorem et difficultates. Ita Æschylus: *ἄρας δὲ τῶν πῶτος Jovis ἀνὴρ πῶτος κερῶν*. Pertinet autem ad illud: *Quod genus hoc hominum, quæve hunc tam barbara, &c.* *Taubm.*

Cogni] Exprimit, quæ fecisset, esse a sua natura aliena, ut custodia litorum non ad inferendam injuriam, quod conqueritur Ilioneus, sed ad propulsandam posita videatur. *Donatus.*

568 *Moliri]* Bene non facere, sed moliri: ut terroris ait, non crudelitatis. *Servius.*

569 *Quis genus Æneadam]* Satis propere dixit *Æneas*: quanquam ab Ilioneo audierit, *Rex erat Æneas nobis*. Nec hæc in opere inemendato, miranda sunt. Quamvis alii prolepsim velint esse. *Idem.*

Quis genus] Ostendit benevolentiam, ut credatur vera dixisse. Ut turbatos, congruæ honorificentis ratione componeret: Novimus, inquit, virtutes vestras, et adversam Trojæ fortunam: quæ cum dicit, humanitatis spem præbet. Facile enim his succurritur, quorum adversa nota sunt. *Donatus.*

Quis Trojæ nesciat urbem] Aut Ilium dicit, quod in Troja, aut *Trojæ urbem*, ut *urbem Patavi*, *urbem Butroti*. *Servius.*

570 *Virtutesque virosque]* Pro *virtutes virorum*: ut superius; 'Molemque et montes,' id est, molestos montes: *τὴν δὴ δῖς*. *Taubmann.*

Incendia belli] Aut vocat ardorem simpliciter belli, quia semper diluvio et incendio comparatur bellum: ut, 'In segetem veluti cum flamma furentibus austris Incidit: aut rapidus montano flumine torrens:' et alibi, 'Sævis effusa Mycenis Tempestas ierit.' Aut potest subtilius dictum accipi, quod Ilium conflagravat incendio. *Servius.*

Aut tanti] Antiqui plerique codices, *aut tanti* legunt, pro *et*. *Pier.*

571 *Non obtusa adeo]* Multum, vel

valde, ut in Terentio, 'Adolescentem adeo nobilem.' Et, 'Si adeo digna res est, ubi tu nervos intendas tuos.' Aut enim *non adeo*, ut tu dicis, ut Trojanorum famam ignoremus. *Obtusa*, non stulta, sed crudelia, ut merito Sol equos suos ab ista urbe divertat. *Serv.*

Non obtusa adeo] Non sunt corda nostra ab humanitate aliena; nec sic vivimus, ut Solis sequitas a nobis avertat cursus suos, propter facinus, quod vident. *Donatus.*

Non obtusa adeo gestamus pectora Parni: Nec tam aversus equos Tyria sol jungit ab urbe] Ut id præteream, quod in Romano codice, *obtusa* scriptum est, more suo a littera superflua: quodque in Longobardico, et aliquot aliis, *adversus*, non *aversus* legitur, contra peritiorum omnium sententiam: id me magis movet, quod ad explicationem sententiarum, hæc mihi videntur considerata. Quæ gerantur in aliqua orbis parte, triplici potissimum de causa solemus ignorare. Aut quia res ipsæ, vel earum auctores, ob humilitatem, non satis digni sint, de quibus aliquis sollicitus esse debeat: aut quia tam stupido et obtuso ingenio sumus, ut nos mortalia non tangant: et res gestas, magna quantumlibet admiratione dignas, negligamus: aut propter locorum longinquitatem: unde fiat, ut ad nos fama nondum pervenire potuerit. His omnibus occurrit Dido, quum dicat neminem jam esse, qui *genus Æneadum, qui Troja nesciat urbem*: quantaque virtute viri illi præditi fuerint, et quam late belli ejus incendium se diffuderit. Mox subiungit, se corde præstare, et eo valere ingenio, ut res mortalium perpendere potuerit: idque illud est, *Non obtusa adeo gestamus pectora Parni*. Quod vero tertio loco expetitur, de locorum intercapedine, addit Tyrum, ubi se postea de Trojanis audisse dicit, Tencro narrante: non esse ita in extremis terræ partibus sitam, nec

tam a circulo, quem sol ambit, vel a Trojano parallelo sepositam, ut propter immensa locorum intervalla fama tantarum rerum eo pervenire nequiverit: eoque spectat versus illè, *Nec tam aversus equos Tyria sol jungit ab urbe*. Hæc memini M. Antonium Sabellicum, præceptorem meum, ex Veneta cathedra docuisse. Ne tamen, etsi ea placeant, Servii sententiam rejiciamus, Ovidii monet Parodia, qui in eandem sententiam dixerit in amoribus, 'Aversumque diem mensis furialibus Atræi.' Quem enim *diem* possit Ovidius, Maro solem apertius nominavit. *Pierius.*

Non obtusa adeo, &c. Non ita crassa nobis sunt ingenia: nec adeo obtusi et hebetes ignarique sumus. Obtusiores enim putantur esse, qui longius ab aura Solis et tepore incolunt: ut populi septentrionales. Quod annotarunt Corradus, et Turneb. xviii. 32. Quibus assentiuntur hodie docti fere omnes. Philosophi certe gentium mores et studia ubique temperie plagarum et Sole metiuntur. Ita et Lucanus: 'Quicquid ad Eoos tractus mundique teporem Labitur, emollit gentes clementia cæli.' Quamvis hæc Philosophorum sententia possit velliari. Servius vero cum Donato, *obtusa pectora*, interpretantur non *stupida*, sed *crudelia*: referuntque ad fabulam de Atræo et Thyestæ: quorum hic filios fratri epulandos apposuit: quod facinus Sol abominatus, ne pollueretur, aufugit. Quam sententiam, quia ad confutationem objectorum faciat, tolerari posse, Nasimbænius censet: alteram tamen illam meliorem esse. Jacob. etiam Pontanus Jesuita, præfert Servii sententiam: ne Poëta binis versibus idem dicat. Denique J. C. Scaliger iii. 26. illum versum, 'Non obtusa adeo,' &c. quasi sententiam landat. Et v. 16. alterum; 'Nec tam aversus equos,' &c. imaginem quandam esse ait illorum Statii Thebaid. i. 'quid

nota recondita? Scimus, ait: nec sic aversum fama Mycenis Volvit iter.'

Taubmann.

572 *Nec tam avernus equos Tyria sol jungit ab urbe]* Hor est, Non in alio orbe habitamus. Sed fabula hoc habet: Atreum et Thyestem germanos, cum in dissensione sibi nocere non possent, in simulatam gratiam rediisse: qua occasione, Thyestes cum fratris uxore concubuit; ob quam causam Atreus fratris filium adposuit epulandum: quæ Sol ne videndo polliceretur, radios suos ab ea civitate detrahit. Sed veritatis hoc est: Atreum apud Mycenæ primam Solis eclipsim invenisse, cui invidens frater, ab urbe discessit, tempore quo ejus probata sunt dicta. *Servius.*

573 *Sed vos Hesperiam magnam]* *Μεγδαλ* enim *Ἰλλὰς* appellata est Italia, quia a Tarento usque ad Cumas, omnes civitates Græci condiderunt. *Servius.*

Sed vos Hesperiam] Prosequitur summam beneficiorum suorum: propositis respondet, ut, quocunque ire veluerint, auxilio prosequatur. *Don.*

574 *Sive Erycis fines]* Eryx Veneris et Butæ filius, ut quidam Nepotæ, fuit: qui præpotens viribus, advenas cestibus provocabat, victosque perimebat; hic ab Hercule occisus, monti ex sepultura sua nomen imposuit; in quo matri fecerat templum: quod *Æneæ* adscribit Poëta, dicens, 'Tum vicina astris Erycino in vertice sedes Fundatur Veneri.' In hoc autem monte dicitur etiam Anchises sepultus: licet secundum Catonem ad Italiam venerit. Ergo *Erycis fines*, id est, Siciliam. *Servius.*

Sive Erycis fines] Eryx, Veneris et Butæ filius; qui occisus ab Hercule monti ex sepultura nomen imposuit: in quo matri ingens templum condiderat: quod Poëta *Æneæ* adscribit *Æn. v.* Unde et Venus dicitur Erycina. Atque in hoc Siciliæ monte Anchises etiam sepultus traditur.

Hodie ab incolis Mons *S. Juliani* appellatur. *Taubmann.*

575 *Auxilio tutos d.]* Non sine ordine Poëta inducit Didonem, et credentem ignotis, et tam facile tanta promittentem; si enim bene adversatatur, de illo loco pendet, 'Imprimis regina quietum Accipit in Tenebras animum mentemque benignam.' *Serv.*

Auxilio tutos] Benignitate sua Trojanorum petittum atque adeo omnem spem superat. Nam cum illi hospitium extremi tantum litoris petissent, et materiam sarcientiæ classis: Dido ad summam usque liberalitatis quasi lineam excurrat, et auxilium hominum et opes ultro ipsas pollicetur, si velint abire: sin manere, usum ditionis suæ communem, immo ipsius urbis, quam sibi ædificabat, possidendæ facultatem offert. Cave autem putes, Trojanos in regni societatem a Didone vocatos: quod vult *Donatus*. Namque hoc nec verisimile est, nec fieri solet: cum regnum duos non capiat. Quanquam id in *Æneæ*, l. iv. legatur fecisse: '*Æneam* regni domens in parte locavi.' Sed locavit ibi, ut maritum. Nunc vero non est tam domens, ut multos, eosque non plane cognitos, in regni portionem vocet. *Taubmann.*

576 *Vultis et his mecum]* Decet, vel si. *Servius.*

Vultis] Ecce plena benevolentia, ut in societatem regni eos vocet, qui omnia desperarint. *Donatus.*

Mecum pariter] Ita *Cic. Verr. septima*: 'Siculi mecum pariter moleste ferant.' *Taubmann.*

Considere] Ita in iv. 'Nec venit in mentem, quorum comederis arvia,' *Propertius eleg. 1. 8.* 'Athræcis condidat in oris.' *Cerda.*

Vultis et his mecum pariter considerare regnis] Missum facio considerare in codicibus aliquot antiquis scriptum, quod parum est in tantis pollicitationibus. Nam considerare omnino quid longe majus pollicetur. Id potius

adnotandum, quod in Romano codice, non regnis, sed terris legitur. Nempe quod nonnulli pertinacius defendunt, ad asperitatem evitandam, quæ est in concursu re, syllabæ geminæ. Sed hoc etiam parum esset: quia potius viderentur in servitutem addicti: neque ille concursus uniformium syllabarum in re præsertim literis duobus ultimis pedibus declinatur a Poëtis: ut, 'Avertere Regem.' 'Toto certatum est corpore regni.' 'Loricamque manu valida lacere revolsam.' Neque enim numero comprehendere refert, et sexcenta huiusmodi. Dicendo vero regnis, societatem pollicetur, ut proclivius eas afficiat promissorum magnitudine: nam et Iarbas inferius lamentabitur sua connubia repudiata, ac dominum Æneam in regna receptum. et ipsa etiam objiciet Dido, cæsum litore, gentem Sucepti, et regni demens in parte locati. Quare omnino considerare regnia, legendum. *Pierius.*

577 *Urbem quam statuo, vestra est*] Multi Antiptosis volunt, accusativum pro nominativo, ut sit urbs quam statuo; quæ si sic intelligamus, Quam nihilominus sequitur: et syllepsis sit, per casus mutationem. Debit enim dicere, urbs, quæ statuitur, vestra est. Melius ergo est Vultis bis intelligere, ut sit, vultis regnis considerare? vultis Urbem quam statuo? vestra est: ut est, 'Ernet ille Argos Agamemnonisque Mycenas, Ipeumque Æacidem.' subaudiis ille. Alter enim Pylhæum vocat: alter Mycenas. Quamvis hoc Schema de antiquioribus sumptum possumus accipere; ait enim Cato in legem Voconiam, 'Agrum quem vir habet tollitur.' Et Toront. 'Eunuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedisti.' *Servius.*

Vestra est] Augest studium benevolentis, offerens plenam facultatem possidendo urbis. Lega autem, ne sit error: Quam statuo urbem vestra est. *Donatus.*

Urbem quam statuo, vestra est] Quidam corruptas editiones et Diomedis opinionem secuti, asserunt hoc tanquam certissimum Antiptosis exemplum: ut sit, *Urbem* pro *Urbs* positum. Cum tamen doctiores quique per interrogationis notam hæc ita conformant: *Urbem, quam statuo? vestra est*; ut sit ἡ πόλις, a superiori versu connectens sequentem: et, *Vultis*, bis repetatur, hoc modo interrogans: *Vultis mecum regnis his considerare? immo, Vultis urbem, quam statuo? Deinde respondeat; vestra est.* Proinde ac si diceret: si vultis considerare in illa ipsa urbe, quam edificæ, vestra est. atque ita legit hæc et explicat, præter cæteros, eruditissimus *Donatus*, in *Phorm.* Ter. act. v. sc. 8. atque ipse adeo *Servius*. Videatur et *G. Fabricius*, et *Disputatio H. Stephani in Schediasm. Virgiliano*. Facit autem Poëta *Didonem* hic vaticinantem; *Carthaginem Romanis* cessuram: quod a *Trojanis* originem duxerunt. *Tumbmann.*

Quam statuo] Eodem verbo utitur *Ovid. Met. vii. 240.* 'Statuoque aras e cespite binas.' *Emmenes.*

578 *Tros Tyrimque*] Mire temporavit, dicens, *Trojanos* cum incolis uno futuros affectu, et *homerisica* juxta hæspites, non *ilos* postponeret. Neve rursus deiciens suos, qui ex *Tyro* illam secuti erant, inter populos inimicitias excitaret. *Donatus.*

Agatur] Regetur. *Servius.*

Agatur] Id est, regetur: ita *Servius*, *Corradus*, *H. Stephan.* alique. Vult igitur ipsa esse illorum Regina, non eis regni partem tradere. Etiam *Græci* vò ἡγεω sic accipiant. *Plato*: ἡγεω ἐν τῷ τῷ. ἡγεω ἀποδράσας ὁπλῆς, eos pro aliis honore: et, ὁδὲ τῷ τῷ *Pimpositus. Æneid. x.* 'Tros Rutulæva fuit, nullo discrimine habebat.' *Tumbmann.*

579 *Atque citinam*] Dicendo citinam et humanitatem suam ostendit, et *Æneæ* se cupidam. *Servius.*

Atque utinam] Quia viderat Trojanos anxios de rege, optat adventum, et offert inquisitionis auxilium, et ut satiare oblati beneficii gratiam, addit: *Libya lustrare extrema jubebo*. Et in hoc loco ostendit Virgil. non solum Carthaginem, sed multas alias civitates esse sub Didone. *Donatus*.

Nota compulsus. eodem] Aut quovis vento: aut revera Noto, qui de Syrtibus Carthaginem ducit. Supra enim Ilioneus; 'In vada cæca tulit, penitusque procacibus austris.' *Servius*.

Eodem] O naturaliter longa est: sed si corripitur, metri est, ut, 'Steterantque comæ.' *Idem*.

Compulsus] Notat hoc verbum vim tempestatis. Adpellantur, aut loca destinata perveniunt: impelluntur, vel compelluntur, qui non voluntate sua ac sponte adpelluntur, sed tempestate deferuntur, ut *compulsi* greges, id est, in unum coacti. Vide *Salmas. Exercit. Plinian. p. 1117. Emment.*

580 *Adferat*] Adveniat, temporis est futuri. *Servius*.

Equidem] In Virgilio, *ego quidem* ubique significat, sed in aliis et pro *quidem* tantum ponitur: ut *Tellius*, 'Ego quidem cæteras tempestates.' Item *Persius*, 'Non equidem hoc dubites amborum fœdere certo Consentire dies.' *Idem*.

Certos] Aut veloces, qui cito inveniunt, aut fideles. Utramque enim hoc loco significat. Contrario, *incertos* pro *tardis*. *Salustius*, 'Et onere turrium incertis navibus.' Aliquando et firmos: ut idem, 'Apud latera certos locaverat.' ut *Virgilius*, 'Tam certa tullis Pectora.' Et aliquando deliberati iudicii, ut, 'Certus iter.' *Idem*.

Certos] Quibus unum tantum incumbebat negotium investigandi *Æneæ*. Videndus *Hadrianus Cardinal.* de *Lat. serm.* qui *Ciceroni* familiare probat hoc vocabulum esse. *Emment.*

581 *Libya lustrare*] *Καταχρηστικόν*. Nam *Dido* *Libyæ* regna non retinet,

sed ut ostendat voluntatem, ait, libenter se misisse qui *Æneam*, quærent.

Servius.
582 *Ejectus*] *Naufragus*: ut, 'Ejectum litore, egentem.' *Idem*.

Urbibus] *Vicinia*, non autem *Dido*. Neque enim regna *Libyæ* tenebat *Dido*: quod ei exprobrat *Hiarbas*, *Æn. iv.* 'Fœmina, quæ nostris errans in finibus urbem Exiguam pretio posuit.' *Taubmann*.

583 *His animam*] Cum jam omnia tuta esse explorasset, statuerunt se offerre, ne illa inquirendi negotium assumat. *Donatus*.

Animam arrecti] Nota figura est. *Servius*.

His animam arrecti] *J. C. Scaliger*: *Arrecti* potius dixit, quam *Erecti*. Tantum valet tum *Vocalis* illa, tum geminatio *Consonantis*. Ita supra, 'arrectis auribus adstant.' et *Æn. ii.* 'Arrecta pectora serpentum.' *Taubm.*

Et fortis Achilles] Venuste geminatur copula *Et*. *Idem*.

584 *Pater Æneæ*] *J. C. Scaliger v. 8.* Quod *Virgilius* *patrem* vocat *Æneam* multis in locis: id eo modo faciat, quo dictum est cognomen *Jovi*: quippe *Jovem Patrem* sunt venerati: propterea quod (ut ait *Porphyrius*) ad eum omnes familie referrentur: sic *Æneam patrem* vocat, qui *Romanorum principum* esset: quod et manifestius *Æn. xii.* 'At pater *Æneæ* *Romanæ stirpis origo*.' Præterea cum in *Augusti* gratiam conderet *Opus istud*; voluit ejus quoque acta attingere. Idcirco in *Clippo* multa: et in *i.* et in *vi.* et in *iii.* illud, 'Actique *Iliacis* celebramus litora ludis.' Et scimus, ejusmodi cognomen adscrivisse sibi. Legimus etiam in numismate, quod habemus, *AUGUSTUS PATER*. Ita vides, nullum epitheton in nostro Poëta otiosum: cum *Homeri* sæpe sint frigida, aut puerilia, aut locis inepta: quid enim convenit *Achilli* fienti, *arctus* locus? Hæc ille. *Xenophon*: *Bæa*

Cyre, bonus Princeps nihil differt a bono Patre. Idem.

Jamdudum] Et cito, vel quamprimum significat, ut, 'Jamdudum sumite pœnas:' et ôsim: ut hoc loco. *Servius.*

Jam dudum erumpere nubem] In codicibus aliquot antiquis, *abrumper* legitur. Sed quia consilium est ex obscuro clausoque loco in apertam et clarum prodire, magis placet *erumpere*, ut in Mediceo, et plerisque aliis. Signant vero Grammatici elocutionis genus, quum accusativus jungitur verbo, cui sit coalita præpositio, quæ ablativum sejuncta sibi deposcebat. *Pierius.*

Erumpere nubem Ard.] Erumpere e nube: rupta nube exire ardentissime cupiebant. Ita active et Tibullus: 'Fontibus ut dulces erumpat terra liquores.' Et Cic. ad Attic. 'Ne in me stomachum erumpant.' Alii l. *abrumper*. *Taubmann.*

585 *Prior Æneam]* Τὸ πρῶτον. Minor majoris sententiam quærit. *Idem.*

586 *Nate dea]* Quia inferior, non proprio nomine appellat, sed honorifico. Et quamvis prior loquatur, nihil jabet, aut consultit. Sic enim Æneæ prudentia inferior fuisset, et ille arrogans, sed interrogat tanquam prudentiorem. *Donatus.*

Nate dea] Periphrantice Æneas dicitur. Sed nescio quid majus concipi videtur! inquit Scal. iii. 77. *Taubm.*

Surgit] Oritur. Est translatio corporis ad animum: ut alibi, 'Stat conferre manum Æneæ.' *Servius.*

587 *Omnia, classem sociosque receptos]* Sylepsis per numeros. *Idem.*

Receptos] De maris periculo liberatos; ut, 'Frugesque receptas:' vel a Didone, nam et ab ea timuerant, ut supra ait, 'Lætitiæque metuque.' *Idem.*

Omnia tuta vides] Ne prolixitate moram afferret, quam breviter omnia transit. *Donatus.*

588 *Unus abest]* Orontem signi-

ficat. *Servius.*

Unus abest] Orontes ductor classis Lyciæ, supra; 'Unam, quæ Lycios,' &c. *Taubmann.*

Quem vidimus ipsi Submersum] Quod ante doloris fuerat: ut, 'Ipsius ante oculos:' nunc consolationis est, cum cernit omnes incolames. *Servius.*

589 *Dictis respondent cetera matris]* Modo congruunt: quia dixerat supra, 'Namque tibi reduces socios.' Alibi *respondet*, respicit: ut, 'Respondet Gnosis tellus.' *Idem.*

591 *Scindit se nubes]* Nubes tantum dicimus, non *nubis*: licet dicamus *trabs*, *trabes*: *stirps*, *stirpes*; *prex*, *preces*; *plebs*, *plebes*. Sed hæc de his tantum quæ legimus sunt ponenda. Non enim sunt artis ista, sed usurpationis: qua metri causa utuntur Poëtæ, ut vel minuant, vel augeant nominativum. Inde et *supellex*, *supellectilis*. *Servius.*

Scindit se nubes] Non ipsi ex nube progressi sunt, sed nubes discessit: ut ostendatur rerum natura commodis Æneæ inservire. Ergo tam diu fuit tectus, quamdiu opus fuit, deinde discessit nubes. *Donatus.*

Scindit se nubes] Od. H. καὶ τότε δὴ β' ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ χροῦ θέσφατος ἀέρ. Videtur autem Poëta *δμήχην* potius quam *νέφος* describere, si rata est differentia, quam inter *nubem* et *nebulam* Meteor. l. i. constituit Aristot. nebula serenitatem, eodem auctore, portendente, his verbis: ἐστὶ δ' ἡ μὲν ἐξ ὕδατος ἀναθυμίασις, ἀέρις, ἡ δ' ἐξ ἀέρος εἰς ὕδωρ, νέφος· δμήχην δὲ νεφέλης περίπωμα τῆς εἰς ὕδωρ συγκρίσεως, διὰ περ σημεῖον μᾶλλον ἐστὶν εὐδίας, ἢ ἐδάτων. ἐστὶ γὰρ ἡ δμήχην ὅλον νεφέλη λέγεται. *Germanus.*

Et in æthera purgat a.] Quia aër collectus nubes fecit: ut, 'Atque in nubem cogitur aër,' quæ puriore vento dissolvitur in aërem. *Servius.*

Et in æthera purgat apertum] J. C. Scaliger hoc additamentum appellat divinum, v. 8. ubi totum hunc lo-

cum cum altero Ulyssem VII. et XIII. componit, atque adeo preponit; ut et illum præcedentem, ubi Venus Æneam a Punica perfidia tegit: 'At Venus obscuro gradientes,' &c. Jam, apertum Nonius interpretatur *purum æreumque*. Tambmann.

592 *Restitit Æneæ*] Abecedente scilicet nube. Servius.

Restitit] Ut dictum est, sed pulchrior quam fuit. Nam hoc curavit mater propter Junonia auspicia. Comparat auro et argento, quæ cum per se splendeant, arte tamen meliora sunt. Comparat deo, quia nepos Jovis est et Veneris filius, et Cæsaris perinde affinis, quam omni occasione Poëta laudat. Virorum autem forma et splendor corporis junguntur fortitudini. Pulchritudo enim sola plurimorum obfuit famæ. Donatus.

Restitit] Idem quod simplex. Phædrus Fab. I. 14. 'cervæ cum bibisset restitit.' Scfferam adi. Emmenæus.

Claræque in hoc regulis] Læta est nimis pulchritudinis, cui nec lucis claritas derogavit. Servius.

Claræque] Dicit Æneam splendore suo, lucem diæ fecisse meliorem. Donatus.

593 *Os humeræque Deo similis*] Similes humeros habens deo. Et est Græca figura: ut diximus supra. Servius.

Humeros] Ad fortitudinem. Donatus.

Os humeræque Deo similis] Labet hic adnectere verba Leidori, c. cap. 10. 'Pulcher a specie cutis distas, quod est rubens pellis' (quam hoc verum, non quero) 'postea transit hoc nomen in genus. Nam pulchritudo hominis aut in vultu est, ut: *Os humeræque Deo similis*: aut in capillis, ut: *Namque ipse decorum cæsarum*: aut in oculis, ut: *Lætos oculis adflarat honores*: aut in candore, ut: *Qualis manus addunt ebori decus*.' Subjicit alia. Corda.

Os humeræque Deo similis] Id est, oris venustate, et humerorum latitu-

dine: ut Æn. II. Et hæc similitudo illius est generis, quæd Græcis claus dicitur. Tambmann.

Os humeræque, &c.] *Os pro facie*, hoc loco, ut Non. Marcell. c. 16. quantum humeri ad formam conferant docet Junius de pictura veterum I. III. p. 278. Emmenæus.

Ipse] Aut quod sequitur, *Notæ gentilis*: aut certe ipse, id est, pulchritudinis dea. Servius.

Namque ipse decorum] Ad pulchritudinem pertinet. Donatus.

Decorum Cæsarium] A cædendo dicta cæsaries. Ergo tantum virorum est. Quod autem dicit *decorum*, vult etiam in Æneâ naturalem fuisse pulchritudinem: ne si totum tribuat Veneri, nihil Æneæ sit reliquum: vel contra, nihil relinquatur matris favori: quod sequens melius indicat comparatio: ut Horatius, 'Fortes creantur fortibus.' Magna arte, nec eruditioni aliquid, nec natalibus derogat. Servius.

594 *Cæsarium*] Volunt aliqui (in his Turneb. et Jul. Scalig.) representatum a Poëta morem veterum Romanorum, quibus promissa coma. Morem istum firmabis ex Ovid. Fast. II. qui 'aves intonsos,' ex Horat. od. II. 15. qui, 'intonsi Catonis.' De eodem Catone Lucanus I. II. 'Ille nec horridam sancto dimovit ab ore Cæsariem, duroque admisit gaudia vultu. Ut primum tolli feralia viderat arma, Intonsos rigidam in frontem descendere canos Passus erat, monstamque genis increcere barbam.' Andia in Lucano, promissam quoque solitam barbam. Cui adnecto Livium I. v. 'M. Papirius dicitur Gallo barbam suam, ut tunc omnibus promissa erat, permilcenti, acipione aburneo in caput incusso, isam movere.' Eodem scribit Valer. Max. I. III. Sed redeo ad comam, quæ promissa deceri olim fuerunt: ad quam rem facit Apulej locus, Az. I. II. quem advocarem, nisi esset longissimus. Ex Artemidero

1. 19. clare colligas, id regibus et principibus ornatum fuisse: sicut ex Philosophia, ex Dione Chrysost. erat. 36. Nam prior ait, bonum esse regi ac principi, si somniet habere se τῆρας μεγάλας. A posteriore inducuntur Philosophi, ἀσπάρτες, καὶ τὰ γένη ἀφῆκτες. Quando primum Romani desiderint esse intonari, lege in Plinio, VII. 59. Sed cum dicat Scaliger, *cæsarium* esse rem militarem, firmabis hoc his, quæ dicam. ÆN. VIII. hic tantum accipe verba Livii l. XXVIII. in descriptione P. Scipionis: 'et præterquam, quod sapte natura multa majestas inerat, adornabat promissa cæsaries, habitasque corpora, non cultus mandiciis, sed virilis vere, ac militaria.' Sed quid, si etiam representatus mos ipsorummet Trojanorum, cum scribat Herodotus l. IV. Maxyas (sunt hi populi Libyæ) solitos natrire comam, saltim ad partem dextram capitis, nam sinistram radebant; et addit moris hujus rationem, quia prædicabant, esse se a Trojanis omnibus. *Corda.*

Genetrix] In Romano codice, *genetrix* media syllaba per *e* passim scriptum invenias. Eandem scribendi rationem in titulis antiquorum, marmoreisque monumentis non semel observavi, quin etiam in nummis, qui fuerint eruditæ adhuc: scælis cussæ, utpote *Julia Pia*: ubi *Venus* est leva haste ianixa, dextera exarsæcta cum inscriptione *Venus genetrix*. Romani enim genua a *Veneto* propter *Æneam*, ejus filium, se ducere aßevebant: et *Julia* gens, condente dicanteque *Julio Cæsa*, templum ærexit *Veneri genetrici*: quod *Plinius* et *Tranquillus* tradidere. Vidimus autem Romæ scriptam, *genetrix* per *e*, non uno loco, in eo vero monumento maxime placuit, quod in hortis *Caroli Stalla* habetur undecunque mutilatum: cujus quidem eam partem tantum, quam ad rem,

qua de loquimur, facit, hic inseruisse sufficiat:

PATER MEI ET GENETRIX
GERMANA ORO ATQ O
DESINTE LVCTV QUESTV LA-
CRVMAS FUNDERE
SEI IN VITA JVCVNDV VOBES
VOLVPTATEL FVEI
VIRO ATQVE AMEICEIS NOTE-
ISQUE OMNIBVS.

Ne vero quis hujusmodi scriptiones, ut jam obsoletas, exigit, animadvertendam est *Probum Grammaticum* non temere observasse, *genitor* per *i*, et *genetrix* per *e* scribi: non ita autem in *Monitor* et *Monetrix*, quorum utrunque per *i* scribi constet. *Pierius.*

Juventa] *Juventus* est multitudo juvenum. *Juventas* dea ipsa: sicut *Libertas*. *Juventa* vero, ætas: sed hæc a *Pœtis* confunduntur plerumque. *Servius.*

Juventa] Omnis venustas a *Venere* proficiscitur, sine qua nec *Juventas* nec *Mercurius* satis comis, teste *Horatio* od. I. 30. sed non pro *Dea*, quæ *Hæbe* etiam nominatur, et expressa numismate. *Angustin.* tab. 45. at hic pro ætatis flore positum arbitror, de qua notione adveniens *Torrent.* ad *Horat.* loco citato. *Emmense.*

596 *Purpureum*] Pulchrum, ut *Horatius*, 'Purpureis ales oloribus.' *Servius.*

Lumenque juvenis Purpureum] *Nempe* et *Pind.* *Nem.* od. Z. ἀγλαῦνος ἥβας vocat. Quod autem hic *Servius* lumen juvenis purpureum pulchrum simpliciter interpretatur ex illo *Horatii*, quo olores purpurei dicuntur: certe specialius accipiendum videtur: cum color et juvenis lumen fere pulchrum sit; quod rubens et rubicundum subinseat: unde et ἥβη et ἀρπύστη passim ἐρυθρονόμους et φουκονόμους vocitatur: et in *Epigr.* puella μύκρονόμους et *Anacreon* pictorem admonet *Bathylli* genam et faciem referre et depingere his ver-

bis : ῥοδοῖν δ' ὅποια μῆλαν χροῖν ποίει
παρεῖν, ἐρῶθημα δ' ὡς ἐν αἰδοῦς δόνασαι
βαλεῖν, ποτῆρον. *Germanus*.

Purpureum] *Pulchrum* : locum Horatii illustrat Torrentius od. i. l. a Servio monstratum, et Erythræus in indice : in eo significatu habuimus Ge. i. 405. 'Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo.' Albinovanus : 'brachia purpurea candidiora nive : quam notionem probat Turneb. xv. 22. et xxvii. 10. *Emmenes*.

Latos honores] Non terribiles, ut esse in viris fortibus solent. *Servius*.

Latos oculis aff. honores] Oculos sedem amoris Poëtæ faciunt : et ob id *Cupidinis fores* appellant : deque iis fluere dicunt *læpor*. Est autem *læpor* desiderium amatorum : item illud in oculis, quo intuentiam amor conciliatur ; quod *amoris illicitum*, et *oculorum philtum* dicitur. Docet autem Philostratus in Heroic. Æneam talem adaspectum habuisse ; ut eo milites, qui locum desererent, retineret. Ita Sueton. de Augusto c. 79. 'Oculos habuit, claros et nitidos : quibus etiam volebat existimari inesse quiddam divini vigoris.' Denique notatur a Servio, Reges semper formosos describi ; ut dignitas et auctoritas magis ad sui contemplationem observantiamque alliciat. Videatur et Jovian. Pontanus lib. *de rebus celestibus* : ubi hos versus laudat, et inter cætera ait, Jovem in forma efficere *dignitatem*, Venerem autem *venustatem* : quarum hanc pulchritudinis speciem Cic. Offic. i. *muliebrem* ducit, illam *civilem*. Taubmannus.

Latos honores] *Latos*, id est, gratia plenos, interprete Non. Marcell. qui *ὅθεν διεμπαλίσσεται*, vel ut de Scipione Sil. Ital. 'flagrabant lumina miti Aspectu, gratusque inerat visentibus honor.' Sæpe *honor* pro nitore et pulchritudine, ut passim *florum, ruris, silvarum honores*. sic Horat. de art. v. 243. 'Tantum de medio sumtis acce-

dit honoris.' Sic Stat. Thebaid. l. ii. 'Quantus honos,' id est, pulchritudo : et Silv. l. ii. 'gentis Optatus honos.' *Emmenes*.

596 *Manus*] Vel artificis : vel ars ipsa. *Servius*.

Quale manus] Egrege *manus* pro artifice, et exquisitè. Homerus simpliciter χρυσὸν περιχεύεται ἀργύρεν ἀνὰ ὄβριον ἀνὰ, non *manus* : obviūm περιχεύεται, non, *addunt decus*. Ita censuit jam Scalig. Posuisse vero Virgilium *manum* pro artifice illustrari potest versu Martialis epig. ix. 60. 'Pocula Mentorea nobilitata manu.' *Cerda*.

Addunt] Bene *addunt*, quia et ipsa materies habet naturalem pulchritudinem. *Servius*.

Ebori decus] *Ebur*, a barre dictum, id est, elephanto : ut Horatius, 'Quid tibi vis, mulier nigris dignissima baris?' Sane naturam hujus nominis, nec derivatio, nec obliqui casus reseruant. Et *eboris* enim facit, non *eburis* : sicut *marmoris*. *Idem*.

597 *Pariussæ lapis*] Lapis Lydius nomine, qui apud Parum nascitur, et candidissimus est, ut in seq. x. 'Qualis gemma micat, fulvum quæ dividit aurum.' *Idem*.

Parius lapis] Fuit in pretio hic lapis ad res similes. Pausanias in Attic. simulacrum Veneris exhibet ex hoc lapide, opus Phidie. Apulejus Dianæ as. ii. 'Lapis Parius in Dianam factus, &c.' Omitto loca alia, observata in Cedreno, Philostrato, Libanio. *Cerda*.

598 *Tum sic*] Quid est *sic*? Et sui gratia præpotens, et matris auxilio. *Servius*.

Tum sic] Debit loqui prior, ut et se indicaret, et ageret gratias, et ut ostenderet se affuisse. *Donatus*.

599 *Inprovicius*] Bene, quia majora nobis, et pulchriora solent videri, non paulatim aliqua, sed subito stupenda conspiciere. *Servius*.

Inprovicius] Ἀσπρόπικτος. *Germanus*.

Coram, quem queritis, adsum] Hoc loco distinguendam. Nam si unum esset, *Adant* diceret, non *adsum*. *Coram* nonnulli ad personam, ut *coram viro*: *Palam* ad omnes referri volunt; ut, *palam omnibus*. Varro, 'Coram, de presentibus nobis, palam, de absentibus dicit.' Sane *coram*, quidam ad verbum putant, quia non subsequitur casus: quidam prepositionem loquentia, non casibus servientem. *Servius*.

Coram] Uno versu omnibus respondet, ut properaret ad gratias agendas. *Donatus*.

Coram, quem queritis, adsum] Sic et Ulysses ex improvviso se subalciis prodit Od. 4. ἔδον μὲν δὲ δὲ ἀέρις ἐνὶ ναυὶ πολλὰ μωχέας, "Ἰλῆος εὐκοῦν ἐπὶ ἐπὶ ἐς παρὰ γαίαν. *Germanus*.

Coram, quem queritis, adsum] Silius l. II. non satis Poëtam expressit, cum cecinit, 'Has inter species orbatum classe, suisque, Æneam pulsum pelago, dextraque precantem Cernere erat: fronte hunc avidè Regina serena infelix, ac jam vultu spectabat amico.' *Cerda*.

600 *Ereptus*] Liberatus: et utitur Poëta familiariter hoc verbo: 'Eripe me his, invicte, malis.' Et, 'Eripui, fateror, letho me.' *Servius*.

601 *O sola*] Propter Polymnestoris factum: qui fide violata, defecit ad Græcos. *Idem*.

Sola] Laudat factum, quod sit sine exemplo; et occulte miratur inventum ibi requiem, unde periculum fuisset timendum: causas adventus, quia Ilioneus dixerat, præterit. *Donatus*.

O sola infandos] Summa arte loquitur, et habet rationem loci, temporis, et personæ. Loquebatur Carthagine, urbe inimica, propter Junonem, et in templo ipsius, apud eam quæ summam tenet imperii: et eo tempore, quo post naufragium terras cupiebat. Ergo nihil de Junonis factione con-

questus est: gratias agit, nullum culpans. *Idem*.

Miseratus] Et *miseror* et *miseror* unum significant: sed *miseror* accusativum regit, ut hoc loco: item; 'Nec miseratus amantem est.' *Miseror* genitivum. Unde est, 'Miserrere animi non digna ferentis:' et facit participium *miseritus*. *Serv.*

O sola infandos] Oratio generis demonstrativi. Cujus artificium discit ex Rudolpho Agricola. Meminit et J. C. Scalig. Poët. l. XI. Sed cur, *sola*? cum *ὑποκλινὸς πρόσωπον*, ut eos etiam Euripides vocat, Venus pariam, Apollo Æn. VI. Helenus Æn. III. item Acestes, atque alii miserati sint. Respondetur: illi fuerunt aut dii, aut propinqui. Dido autem *sola*, scilicet et inter mortales, et alienos. Seb. Corradus plures affert rationes: sed hæc mihi pollentior viæ est. *Tudmann*.

602 *Quæ nos reliquias Danaum*] Pro Danaorum. Si Trojanos significat, simpliciter intelligit: si ad se refert: quod Achillem evasit favore Neptuni. *Servius*.

Quæ nos reliquias Danaum] Reliquias terræ, reliquias maris. Danaum, quia infiniti perierant, et urbs ceciderat. *Donatus*.

Terræque marisque] *Terræ*; propter Cretensem pestilentiam. *Maris*; propter Orontis interitum. *Servius*.

Terræ] Propter pestem Cretensem, quæ multi perierant. *Donatus*.

Marisque] Quia naufragio Orontes perierat. *Idem*.

Terræque marisque] Itasupra: 'Multum ille et terris jactatus et alto.' *Tudmann*.

603 *Omnibus exhaustis*] Sic Veteres dicebant *clade hausi*, id est, perituli. *Servius*.

Casibus exhaustis] Ostendit inopiam non esse originale, quasi abjectæ personæ, sed fortunæ violentiæ provenisse. Docet, quæ sint curanda in

laudibus. Nam imparem se in re-
procis beneficiis, ut debuit, demon-
strat. Iovenit tamen in hoc occa-
sionem, a laudis officio non alienam,
quam multitudinem quoque Trojano-
rum laudaret, qui per orbem sparsi,
exigui in numero Carthagine erant.
Donatus.

Casibus. Supra: 'tot casibus ae-
tos.' *Taubmann.*

Omniū egenos. *Eget*, honestius
genitivo jungitur, quam ablativo;
cui iungit Cicero, ut, 'Eget ille se-
natu.' Item contra Virgilius, 'Quo-
rum indiget usus.' Quidam autem
egenos pro *egentes* dictum tradunt,
nomen pro participio. *Servius.*

Omniū egenos. Vide supra: 'sic
nam fore bello,' &c. *Taubmann.*

004 Urbe, domo, sociis. Hoc est,
publico et privato dignariis hospitio.
Servius.

Urbe, domo. Currit per amplificati-
onem, extollens præstitum in ma-
jas, ut non solum in hospitium sus-
cepti sint, sed etiam in societatis for-
dera vocati. *Donatus.*

Grates persolv. Beneficia Didonis
artificiose exaggerans, suas vires fa-
cultatesque, et cunctorum adeo Tro-
janorum, extenuat; statimque *aur'*
et opulens, deos *versipiles deos* precatur,
ut ipsi eandem velint compensare.
Taubmannus.

005 Non opis est nostra. *Dido.* Opis,
id est, possibilitatis. Et secundum
Attejum Philologum, *Opes* numero
tantum plerumque, *debitus* significant:
ut, 'Trojanus ut opes.' Numero ve-
re tantum singulari, *cursilium*. Teren-
tius, 'Juno Lucina fer opem: serva
me obscuro.' Ab utroque possibilita-
tem. *Servius.*

Non opis est nostra. Res vel nego-
tium subandito. Cæs. de b. civ. l. 1.
'decent cui iudicii rem non esse.'
auctorem habes Sanctionem in Minerva
pag. 336. Cic. Catil. iv. 4. 'non pu-
tet esse suæ dignitatis.' *Emmenosa.*

Nec quisquid alijs est. Meminit
historiæ: multi enim post excidium
Trojæ, orbis diversa transierunt: ut
Helenus Epirum: Antenor Veneti-
am: alii Sardiniam, secundum Seta-
tium: alii vicina Syrtibus loca, se-
cundum Lucanum: 'Portasque quie-
tos Ostendit Libyæ Phrygio placu-
isse magistro.' *Servius.*

006 Gentis Dardaniæ. Signate:
quoties Virgilius mentionem inducit
errorum, et transmigrationum Troja-
norum, ad Dardanem: ut plurimum
confugit, qui ex Italia in Asiam mi-
gravit. Sic in iv. *colones Dardanides*
dixit: sunt enim coloni, qui e domi-
bus suis egressi, alias sedes quaerunt:
et in iii. erroneos Trojanos oraculum
alloquens, 'Dardanides dari,' &c.
Corda.

007 Di tibi. Quoniam beneficiis
tuis singularibus, et in eternum pre-
ferendis, humana vox respondere non
potest, Di pro nobis, quem mereris,
exolvant. Ne omnem reciprocam
vicem referendæ gratiæ omittat, deos
regat, ut quod ipse non potest, illi
præstent: quod autem ipse potest,
non tacebit. *Donatus.*

Si qua pios respectant numina. Si
quidem: ut Horatius, 'Si tamen in-
pim Non tangenda rates transiliunt
vada.' Nec enim congruit optare
dubitantem. Aut certe ad se retu-
lit: qui cum pios esset, tot laborabat
incommodis: aut certe quæ, aut quid
addidit; erat enim integrum: Si pios
numina respiciunt, et iustitia usquam
est. *Servius.*

Di tibi, &c. *Homerus* Il. l. xxiii.
*Ἄλλοι δὲ θεοὶ τῶν ἑνὶ χερσὶ μενοειμένη
δοῖν: Τίλι ἀντὶ δὲ τῶν Διὶ προῖα χάριν
πλείων ἔχουσιν.* Idem, *θεοὶ δὲ τοῖς
ἑσθλοῖς δοῖν: Διὶ τῶν δὲ τοῖς ἑσθλοῖς
δοῖν.* Alibi: *Ζεὺς τοῖς θεοῖς δοῖν, καὶ ἀντὶ
θεοὶ ἄλλοι ὄντι μάλιστ' ἀδελφεοῖς: Ἰου-
πὴν τῶν δὲ τοῖς θεοῖς, καὶ ἀντὶ τοῖς ἀνθρώποις.*
Quod cupis maxime. *Corda.*

Si quid Usquam iustitia est. Si valet

apud homines iustitia. *Servius.*

608 *Et mens sibi concia recti*] Secundum Stoicos, qui dicunt ipsam virtutem esse pro præmio: etiam si nulla sint præmia. *Idem.*

609 *Ferant*] Adferant vel tribuant. *Idem.*

Quæ te tam læta tulerunt Sæcula] Alibi, 'Nati melioribus annis.' Felicitas enim temporum, ex nascentium meritis comprobatur: ut e contrario Terent. 'Hocine seculum, o scelera, o genera sacrilega!' Et digna læta regibus, ut bono tempore nati esse dicantur. *Servius.*

Quæ te tam læta, &c.] Quasi dicat, cur ta sola talis, et non alii similes his sæculis nati sunt? ut supra: 'O sola infandos:' et occulte innuit sæculorum esse, ut aut boni, aut mali nascantur. Quærit igitur sæcula, quibus Dido talis potuit nasci, quia per totum orbem jactati Trojani, solam benevolam et liberalem illam invenerunt. *Donatus.*

Quæ te tam læta] Ita *Æn.* vi. 'nati melioribus annis.' Felicitas enim temporum et nascentium meritis comprobatur. Et quidem parentes ignotos secundum artem laudat a liberis. *Trubium.*

610 *Qui tanti talem genere parentes*] Secundum artem rhetoricam, parentes quos ignorat, laudat ex liberis. Simul sciendum, omnia hoc loco laudis præcepta servata. Nam et a parentibus laudat: ut, *Qui tanti talem genere parentes.* Et ab ipsa: ut, *Urbe, domo socia.* Et a futuro: ut, *Nomenque tuum, laudesque manebunt.* *Talem* autem, tam justam, tam piam. *Servius.*

Qui tanti] Quia nascendi ratio per parentes provenit. Horum est felicitas, si præcipuos suscipiant liberos. Quærent sæcula, quærant parentes. Dido sola in toto orbe justissima memoratur: ut quod summum est, etiam totum enim sit, nec habeat parem. *Donatus.*

611 *In freta*] Abusive modo maria. Nam proprie *fretum*, mare naturaliter mobile: ab undarum fervore dictum. *Servius.*

In freta] Ostendit omnium rerum finem futurum, cum illius honos non stabit. Simile illud: 'Dnm domus Æneæ Capitoli immobile saxum Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.' *Donatus.*

Dum montibus umbra Lustrabant convexa] Alii hoc loco distinguunt: et dicunt, quandiu inclinata in montibus latera umbræ pro Solis flexu circumibunt; ut, 'Lustrat Aventini montem.' Aut *lustrabant*, inumbra-bunt. Unde *lustra* et ferarum cubilia, et lupanaria per contrarium dicimus: quia parum illustrantur. Alii autem *convexa ædæra* volunt, id est, pendentia: ut, 'Et cæli convexa per auras,' id est, suspensa. Planetasque intelligunt: quia non sunt fixi, sed in aëre feruntur. Alii *ædæra conspersa* nobis imminetia, vel quæ per convexum polum nascuntur; vel quæ per convexum disposita exhalatione terræ alii credantur. Quamvis Physici, pasci aquis marinis sidera, id est, ignes cælestes dicant, secundum quos Lucanus ait, 'Atque undæ plusquam quod disgregat aër.' Quidam radios Solis pasci asserunt humore terreno. *Servius.*

Dum montibus umbra Lustrabant convexa, polus dum sidæra pascit] Sæpe etiam accidit, ut et comæ, et puncta alia, sententiam non parum immanent huc vel illuc translata: quare si quando circa hæc quoque, ubi uia veniat, immoremur; nihil ab instituto alienum fecisse videamur. In Oblongo itaque codice, et in aliquot aliis antiquis, post dictionem *convexa*, punctus est: ut legas: Dum umbræ lustrabant ea, quæ sunt convexa montibus, montium quippe ambitus: tuberositas enim illa convexa in montibus umbram efficit. Quare ita separatim membrum alterum accipiendum, Po-

lus dum sidera pascet: quæ lectio quædrat cum Ti. Donati sententia, dicentis: Quam diu fluvii currendo miscebantur fluctibus maris, quam diu stabit cum sideribus cælum, quam diu solis umbra vel Lunæ convexa lustraverit montium. Jam et comæ per se ante v digammon scribendum esset, ex Victorini præceptione, nisi obstaret consuetudo. *Pierius.*

In freta dum fluvii current, &c.] Non dissimili modo locutus est Homerus apud Herodotum, si modo Homero versus illi tribuendi sunt: *μῦθα δ' ἐνὶ στήθεσσι κῆρυαι ἔδρ' ἄν ὄδωρ τερνέη, καὶ δάδρεα μακρὰ τεθάρη, Ἡέλιός τ' ἀνδρὶν ἁλμυρῇ, λαμρὰ τε σελήρῃ.* et quidam epigramma. scriptor l. iv. *Κόλρανοι, θμετέρῃν ἀρετὴν, κέρως τε καὶ ἔργα Ἀδ-δῆσει χρίσας αἰὲν, ὥς πόλος ἀστέρων ἔλκε.* e quibus versibus expressa sunt illa Tibulli in l. iv. 'Quem referent Muses, vivet, dum robora tellus, Dum cælum stellas, dum vehet amnis aquas.' *Ursinus.*

In freta dum fluvii current, dum montibus, &c.] Æternam Didonis memoriam futuram his verbis designat poeta. Sic Ecl. v. 76. 'Dum juga montis aper, fluvios dum piscis amabit, Dumque thymo pascentur apes, dum rore cecade, Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt.' Similis locutio apud Horat. Epod. xv. 'Dum pecori lupo et nantis infestus Orion,' &c. Stat. Thebald. in fin. l. v. 'Dum Lerneæ palus, et dum pater Inachus ibit, Dum Nemee tremulas campis jaculabitur umbras.' *Emmenes.*

612 *Potus]* Cælum dixit. *Servius.*

Potus dum sidera pascet] Consent Stoici, sidera, cum igne sint et ferventis naturæ, pasci humore. Quare aliqui *potus* legunt, non *potus*. Sed nihil censeo esse causæ, cur hic novitatis studiosi simus. Nam cum cælum verset astra tanquam palantia et errantia, et tanquam alimentam sequentia, dum volvuntur; fit perinde,

ut tanquam pastor ea pascere videatur Cælius ii. 23. et Cic. Tuscul. i. Turneb. v. 5. *Taubmann.*

Potus] Brodæus Miscell. ii. 17. legit *potus*, quia non circuitus cæli pascit sidera, sed æquarum vapores: plura ille. *Emmenes.*

Honos] *Honor* et *honos* queritur quia nominativus pluralis, *res*, terminatus, singularem in or mittit, ut *amores amor*, *honores honor*, exceptis monosyllabis, ut *flor*, *mos*, *ros*. *Servius.*

Nomen] Pro fama creberrimum. Ovid. Am. Eleg. i. 17. 'Et multas per me nomen habere volunt.' Et Fast. l. iii. 'Et pudet in parvis nomen habere casis.' Propert. eleg. iii. 18. 'Non juvat in media nomen habere via.' *Cerda.*

614 *Quæ me cunque vocant terras]* Id est, ubicunque terrarum habitavero. Est autem *Tmesis*, *Quæcunque*. *Servius.*

Quæ me] Subtiliter se, nec cessaturum dixit, nec est pollicitus habitaturum, ne Didonem læderet urbis societatem offerendo. Ingenium enim mulierum semper variat: ut, cum velis, noli; cum nolis, velis: ergo temperavit utrumque. *Donatus.*

Quæ me cunque] Hæc *tmesis* est in vetere cippi inscriptione, 'Quæ tibi cunque mei potuerunt pignora amoris Nata dari, populo sunt lacrumante data.' *Cerda.*

Quæ me cunque] Sic Ter. A. i. 1. 36. 'Cum quibus erat cunque una.' *Emmenes.*

Amicum] Quod probavit amici absentis causam defendendo. *Donatus.*

615 *Ilionea]* Penultimam naturam brevem, licentia, qua in nominibus propriis, omnis syllabæ postrema communis, produxit. *Servius.*

Ilionea petis dextra lavasque Scæntam] In Longobardico codice, pro *Scæntum*, *Sergestum* scriptum est. Nam superius, 'Antea, Sergestum, fortemque Cloastum' viderat. Quod si admittas, vel erit versus *Scæntantis*

hemistichius, more veterum, qui varios interdum numeros, alienique generis versus Heroicis immiscebant: vel Creticus sede quinta statuetur. Neque quidem exempla desunt, præsertim ex Lucretio, qui podem huiusmodi quinto loco posuerit, ut l. III. 'Præter enim quam quod morbis quom corpus ægrotat.' Peritiores enim nonnulli ægrotare, eadem analogia, eodemque modo cum nomine *æger*, primam producere syllabam ajunt: quam alii quidam communem statuunt in verbo *ægroto*, eodem hoc ipso citato carmine. Poteram et ex VI. ejusdem exemplum proferre: 'An cælum nobis intra natura corruptum.' quod in antiquis habetur exemplaribus. Sed obstabant aliqui, vel detritam unam ex geminatis consonantibus, et corruptum factum, vel adhuc non constare, dicent: quia vulgaris in exemplaribus versus sex spondeorum dimensione legatur: 'An cælum nobis natura ultro corruptum.' Non secus ac Ennianum illud, quod circumfertur, 'Cives Romani, tunc facti sunt Campani.' Quæ fuit radis adhuc sæculi licentia. Sed ut ad Virgilium revertamur, posset quidem legi spondaico versu: *Ilionea petit dextra, lava Sergestum*, quum in eo codice Longobardico, quæ particula sæpe superflua reperiat. Quam lectionem ne quis superstitiosam nimis arbitretur, in Ti. Donati commentariis, *Sergestum*, non *Serestum* scriptum animadverti. Sed enim aliorum codicum auctoritas facit, ut vulgata sequamur exemplaria, in quibus *lavaque Serestum* habetur; qui et ipse primores inter enumeratur: ut l. IX. 'Convenient Tenecri Mnætheus acerque Serestus:' et eodem libro superius, 'Instant Mnætheus acerque Serestus: Quos pater Æneas, siquando adversa vocarent, Rectores juvenum, et rerum dedit esse magistros.' Ad reginam enim cuncti delecti navibus adcurrerant. *Pier.*

Ilionea petit dextra, lavaque, &c.] Vide stadium. Sic fieri solet in adventu. Sidorius epist. II. 3. 'irruentium tumultuoso diriperis amplexu:' et epist. II. 11. 'Protinus cuncti non modeste, neque singuli, sed propere ac cætervatim oscula ac dexteram mihi dederunt.' Sed Æneas, qui tam avidus in amplexandis amicis, vide, ut nunquam Didonem attingat. Hoc jam expendi; sed revocavi notans Homerum, apud quem parum caute Ulysses tetigit genua Arete reginæ: 'Ἀπὸ δ' ἑπ' Ἀφρῆς βῆλε γόφῳσι χεῖρας' *Obversets*. Si quis defendat ex more supplicam, nescio an possit, præsertim præsentem Alcinoos. *Cerda.*

Ilionea petit dextra, lavaque, &c.] Hoc effusum gaudium attingit Sil. Ital. l. II. 'Has inter species orbatum classe sulque, Æneam pulsum pelago, dextraque precantem Cernere erat: fronte hunc avide regina serena Infelix, ac jam vultu spectabat amico,' &c. *Emmenes.*

617 *Obstupuit]* Animo percussa est: quod jam futuri amoris est signum. *Servius.*

Obstupuit] Visa ejus forma, et cum casum ejus vehementer miraretur, quomodo liberari potuerit, et ad ipsam, nulli visus, pervenire. *Donatus.*

Primo aspectu] Id est, pulchritudine. *Servius.*

Sidonis] Pro Tyria, a vicinitate. *Id.*

Obstupuit primo, &c.] Piget dicere, pendere ista ex imitatione Homeri, imo superant Homerum longissime, apud quem, cum e ande Ulysses prodiiit, qui aderant, *θαύμαζον* admirabantur. Noster stuporem maluit. Sed præcipua victoria posita in his, quæ sequuntur. Nam post stuporem Dido, magnis affectibus omnia interserit, ab illo versu, *Quis te, nate Dea, per t. &c.* Non sic Alcinoos; primum enim hujus verbum post casum illum admirabilem, hoc est, *Πορρῶδε κρηίφα*, &c. ubi jubet Pontonoum craterem miscere, et distribuere omnibus, ut

fiat libatio Jovi (nescias cur hic *ῥεπει-
κωδῶν*) qui supplices benigne proce-
quitur. Lega quæ sequuntur, et fri-
gus meram invenies, nihil feruens af-
fectibus. Pari frigore rem eandem
exsequitur Apollonius, Arg. l. iii. Hic
volo scias, Asperum explicantem Sa-
lustii locum hunc, *rumore primo*, sen-
tire, *primo* poni adverbialiter, quod
firmat Virgiliano hoc *primo aspectu*,
ubi etiam *primo* adverbialiter ponitur.
Defendi potest, inest enim concinnitas
inter *primo*, et *deinde*. *Cerda*.

618 *Causa deinde*] Id est, misera-
tionē. *Servius*.

Et sic ore locuta est] Pleonasmus.
Ut, 'Vocemque his auribus hanc.'
Idem.

619 *Quis te, nate dea*] *Quis, qualis*.
Admirantis enim est, non interrogan-
tis: ut, 'Quis globus, o cives?' Non
enim interrogat ille, qui nuntiat: hoc
autem Dido, ut post indicat, ex Ten-
cri narratione cognovit. *Idem*.

Quis te, nate dea] Ex his verbis co-
tendit, aliquem sui generis notitiam
habere, et quamvis hoc apud Æneam
possit esse mirabile, ait indigne illum
pati, ut, dea genitus, tempestate ad
regiones novas delatus sit. *Dobutius*.

Per tanta pericula] Miratur pericula
in eo, quem potentia numinis tueri
debuit. *Idem*.

*Quis te, nate dea, per tanta pericula
c. Insequitur*] Quæ, vel quanta fortu-
na te exercet! *ῥαυσαρρῶν*. Nova lo-
cutio, ait Scaliger iv. 16. *Taubmann*.

620 *Quæ vis*] *Qualis*. *Servius*.

Inmanibus oris] Ut Salustius, 'Mare
sævum,' (id est) *importunum*. Non
ergo de suo regno ait, sed illas oras
significat, quas Ilionensis ait, 'per in-
via saxa dispartit.' *Idem*.

Applicat] Secundum præsentem
usum, per d prima syllaba: secundum
antiquam autem orthographiam, quæ
præpositionum litteram consonam, in
viam mutabat, per p: secundum
vero euphoniā, per æ tantum. Præ-
positio enim, cum ad compositionem

transierit, aut vim suam retinet, ut
Indico: aut mutat ultimam litteram,
ut *Sufficio*: aut perdit, ut *Coëmo*. *Id.*

631 *Tunc ille Æneus*] Et hoc admi-
rativum, non interrogativum. *Ille*
autem honoris est; ut, 'sic Jupiter
ille monebat:' vel *tunc ille* videtur
beneficium Veneris admirari in eo,
quem adamatura est. *Idem*.

Dardanio Anchisæ] Bene *Anchisæ*,
cum multis enim Venus concubuit.
Sed sciendam Anchisem, ut fabula
loquitur, pastorem fuisse, et cum eo
amato Venerem concubuisse. Unde
Æneas circa Simois fluvium natus est:
Dez enim vel Nymphæ enituntur
circa fluvios, vel nemora: quod cum
jactaret Anchisæ, afflatus est fulmine,
oculoque privatus est. *Idem*.

Anchisæ] Sunt qui *Anchisæ* casu sep-
timo legant: veram antiquæ exem-
plaria, *Anchisæ* scriptum habent ac-
quisitivo casu. *Pierius*.

Anchisæ] Æneas ortus a Venere et
Anchisæ, notior, quam ut hic debeat
firmari, ex Ovid. in Fast. ex Homero
sæpe, ex Ennio, Annal. i. ex infinitis.
Cerda.

622 *Genuit Simoëntis ad undam*] Ri-
pas multas fluviorum ortus heroici
non pauci insignes fecerunt; sicut et
Homeri natales Meletis ripam, unde
Moleisigenes Poëta dictus fuit; quem-
admodum Heroum multorum incerta
origo ad auctores fluvios passim a
Poëtis et historiographis relata est.
Gignere autem proprie patris, ut *pa-
tere* matris: ut tamen *γενῆς* et *τῆς*
Græcis confunduntur; ita et Latinis,
cum utrique parentes *γενῆς* et *γενῆς*
dicantur promiscue. *German*.

Genuit Simoëntis ad undam] Simois
ab Idæo monte demittitur, fama quam
natra majus flumen, de quo Mela i.
18. Æneam filium esse Anchisæ et
Veneris annuit Hesiod. in Theog. vs.
1008. sed *Ἰδῆς ἐν κορυφῇ*, enixam Ve-
nerem. De his, qui ex diis concepti
sunt, vel provenisse dicuntur ad ripas
fluminum, Poëtarum testimonia quam

plurima sunt, ut facilius esset ablutio. Stat. Thebaid. l. 1. 'Namque ut passa Deum Nemei ad fluminis undam, Bis quinos plena cum fronte rebringeret orbes, Cynthis, sidereum Latonae seta nepotem Edidit.' Sic Homerus ad Melesis fluminis ripas; ut Valer. Argonaut. l. vi. editus fertur: 'Scythiis quem Juppiter oris Progeniuit, viridem Maracen, Tibisenaque juxta Ostia.' *Emmeness.*

623 *Atque equidem*] Exponit quomodo haec scelerit. *Donatus.*

Teucrum Sidona venire? Quidam meminisse, pro meminisse venisse accipiunt. Historia tamen hoc habet: Herculem cum Colchos iret, perditio Hyla, qui aequatum profectus, ut fabula loquitur, a Nymphis adamatus, raptus est; ut veritas habet, lapsus in fontem altissimum necatus est; et post peragratam Mysiam, navibus Trojam venit. A cujus portu, cum eum Laomedon arceret, occisus est: et ejus filia Hesiona, belli jure sublata, committi Telamoni tradita est, qui primus ascenderat murum; unde Teucer natus est. Nam Ajacem, ex alia constat esse procreatum. Tunc Hercules, Priamum quoque redemptum a vicinis hostibus, in paterno regno locavit. Unde et Priamus dictus est, ἀνδρὸς τοῦ πριάμου, εἰς. Ceterum quæ de liberata dicunt Hesiona, constat esse fabulosa. Sed Teucer, cum, Troja evasit, sine fratre esset reversus, qui se furore, propter perdita Achillis arma, interemerat; vel, ut alii, quia non defenderat Ajacis fratris interitum, vel quia ossa fratris non retulisset; ut nonnulli, quod Theomissam concubinam, vel ejus fratris filiam Euryacem ad avum Telamona de Troja secum non reduxerit; quia ille alia navi vectus, feliciter navigaverat; Salamine pulsus a patre, Sidona venit: ex quo Dido cuncta cognovit. *Servius.*

Atque equidem Teucrum, &c.] Præoccupatio, quomodo illa sciat genus

Æneæ. De Teucris autem exilio; et eorum Salamine urbe et insula pulsus sit a patre, et quomodo item Sidonem venerit, et Beli minoris, qui pater erat Didoniæ, auxilio urbem patriæ cœgdominem in Cypro conderit, deque aliis multi multa passim tradidere. Horat. Od. 1. 7. Cloero De Orat. 1. et 11. Lactant. 1. 21. Enripides de Helena. Plutarchus, Hyginus, Sophocles in Ajace. Dictys Cretensis, et quis non? *Potestatem* autem dicit: quod certa erant illa regna et oraculo promissa. De incertis enim dixisset, *Quærentem.* Bene Horat. 'Nil desperandum Teucro duce; et auspice Teucro: Certus enim promissit Apollo Ambiguam tollere nova Salamina futuram.' Et bene Cyprum opimam dixit: ut enim insularum maxima, quippe novæselii regnorum sedes; ita dives erat et miris fertilitatis: unde et *μακρὸς* Græcis dicebatur. Erat et luxu dotata; et proinde Veneri sacra, quæ etiam a potissima ipsius urbe Cythera, nomen est sortita. Dicebatur et *Doliciarum mater.* Quam et Romani, ob gravem verum opulentiam, postea ceperunt. *Teubnensis.*

Sidona] Urbem esse Phœnicie, in qua Assyrii maris littore positam scribit Achilles Alexandrin. l. 1. consentit Strabo l. xvi. *Σιδὼν ἐστὶν ἐκφυγὴ λαοῦ τῆς ἡμετέρας τῆς Ἀφροῦ ἐξελθὼν: Σιδὼν αὖτις ἔχει in pulcherrimo continentis portu.* Eadem Ptolemæus scribit, et esse urbem Palæstinæ. Congruit nomen. *Sidon* enim Phœnicum lingua placem significat, inde hoc nomen urbi datum, quæ juxta mare. Nulla in Vate est contradictio, si expandatur. Venit Teucer Sidonem, ad Belum pro auxilio, sed, ibi Belo non invento, ivit ad Cyprum, ubi tunc Belus: vel quod potius duco, venit Teucer Sidonem, ubi vere erat Belus, qui cum tunc per suos duces, et exercitum Cyprum vastaret, eo Teucrum misit, ut urbem conderet. *Corda.*

[*Sidona*] *Idem* *peritiam* Stephano. Pomponio Mela II. 12. 'opulenta Sidon, antequam a Persis caperetur, maritimarum urbium maxima.' *Emm.*

635 [*Genitor tui Belsi*] Quidam alium patrem Eliæ dicunt. *Serv.*

[*Optimum*] Pro *opulentiam* nonnulli accipiunt. *Idem.*

636 [*Vastabat Cyprum*] Quam subactam, concessit Teucro: ex responso Apollinis illuc perrexerat, ut in ea collocaret imperium, qui eam civitatem Salaminem ex nomine patris ibi condidit; licet alii dicant, ab ipso Teucro Cypri superatos incolas, et sic conditam civitatem; unde *Azilio Belsi* accipi potest, etiam Teucro auxilium a Belo ad occupationem Insule præstitum. *Idem.*

[*Vastabat Cyprum et vict. &c.*] Errorem Servii arguit P. Victor. var. lect. XII. 12. non enim concessit Teucro hanc insulam, sed filio Pygmalioni possidendam reliquit. Teucer autem oppidum tantum illius insulæ tenuit, ejus descriptionem tradit Mela II. 7. 'Cyprus ad ortum occasumque se immittens, recto iugo inter Ciliciam Syriasque porrigitur ingens, ut quæ aliquando novem regna ceperit, et nunc aliquot urbes ferat,' &c. *Emm.*

[*Ditione*] Potestate; omnis enim potestas diotis constat, id est, imperio, et quærendus nominativus hujus nominis, sed de hac re historia longe aliud continet. *Servius.*

637 [*Casus*] Hoc loco, ruinæ: ut, 'Ceciditque superbum Ilium:' non fortunæ intelligendas est casus. *Id.*

638 [*Pelasgi*] A Pelasgo Jovis et Larissæ filio. *Idem.*

639 [*Ipe hostis Teucros*] Trojanorum laudis exaggeratio: qui etiam ab hoste laudatur, et quidam *hostis* singularem, quidam pluralem legunt. *Servius.*

[*Laudæ*] Pro *virtute* accipiunt; ut, 'Primam merui qui laudæ coronam.' *Idem.*

[*Ferebat*] Laudabat, præferebat. *Id.*

640 [*Teucrorum æ stirps volubet*] Propter genus matrem: ut supra dictum est. Et plus est, quod dixit *volubet*, quasi materno gaudens, posuisset genus paternum. Sane *stirps*, cum de origine dictum, generis feminini est; ut, 'Heu stirpem invisam: cum de ligno masculini, 'Sed stirpem Teucris nullo discrimine sacrum.' *Id.*

641 [*Quare*] Scilicet, cum videntis vos non esse incognitos, et morem esse familiæ meæ, ut venientes excipiat, ut Teucer a patre susceptus est. *Donatus.*

[*Tectis succedite nostris*] Ad convivium vocat. Nam jam supra dixit, 'Urbe, domo socias:' dicitur autem et tecta succedere; ut, 'Succeditque gemens stabulis;' et, 'Tecto advenas coluber succedere.' *Servius.*

[*Tectis succ.*] Pro eo Apulejus, 'tectum et larem nostrum lætæ succedite.' Utrique jungitur casui, ut ex Servio, ad ecl. v. 6. 'Sive antro potius succedimus.' *Emmenos.*

642 [*Me quoque*] Quemadmodam vos. *Servius.*

[*Me quoque*] Quam nunc videtis felicem, aliquando fortuna depressit, ut non pudeat calamitatum, quæ sunt æquo animo ferendæ. Et quoniam non presentibus solum consulendum erat, mittit ad absentes munera. Laudat a magnitudine, quod tanti: et a numero, quod viginti. Si enim boves dixisset, imminuisset gratiam. *Donatus.*

[*Me quoque per multos*] Proverb. 'Conciliant homines mala.' Cælius xxv. 2. Cic. pro Mur. 'Hoc natura affert, ut eis faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediuntur.' *Hartung.*

[*Similis fortuna*] Scilicet adversa. *Servius.*

643 [*Denum*] Postea. *Idem.*

644 [*Non ignara mali, miseris succurrere disco*] Quare non disco? Quia non sum ignara. Bis enim intelligimus non, ut supra diximus: sic Salustius,

'Sagrior, neque minus gravis et multiplex cura.' *Mem.*

Non ignara malis] In meipsea experta quid sit malis conflictari, disco miseri succurrere. At Servius rō Non his intelligendum ait. Q. d. Ideo non disco: quia non sum ignara: quomodo et supra: *Vultis his mecum considerare regnis? Vultis urbem, quam statui?* At Donatus; Non disco, inquit Dido, nunc primam, quantos sustineant labores, quos adversa fortuna persequitur. Didici enim jam pridem malis meis, quemadmodum miseris succurrere debeam. Vide et Scalig. III. 49. *Tausmann.*

635 *Simul Æneam in regia ducit Tecta*] Et hoc, quod sequitur, videtur auspiciū nuptiarum. *Servius.*

636 *Simul divum templis indicit honorem*] Apud majores nostros mos fuit, ut magistratus post res serias, quæ consulto peragebantur, in fine actus adderent, *Divis honorem dico*, vel alio modo, *hinc ad Deos*: quod Poëta, amator antiquitatis, subtiliter docet; infert enim Didonem, post habitum cum Æneæ colloquium, et junctam hospitalitatem: 'Quare agite o tectis, juvenes, succedite nostris:' ut supra, 'urbem quam statui, vestra est:' et, 'Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur;' post actum publicum Divis sacra jussisse: nam subjungit, 'simul Æneam in regia ducit Tecta: simul Divum templis indicit honorem:' id est, jussit fieri supplicationes. Et bene *Indicit*, quia Trojani inopinato venerant. *Feris* aut *legitima* sunt, aut *indicta*. *Indici* autem dicuntur, quia paupertas majorum ex collatione sacrificabat. Et iterum *Indictio sacrificia* dicebantur, quæ subito ad præsens tempus indicebantur: aut certe de bonis damnatorum. Unde et *supplicia*, dicuntur *supplicationes*, quæ sunt de bonis supplicia peccatorum. Salustius, 'In suppliciis deorum magnifici.' Hinc etiam *sacrum* et venerabile et execrandum in-

telligimus: quia sacra res de bonis execrandorum fiebant, dicebantur *sacra* et *honoraria*, quod utrumque hoc loco complexus videtur. *Idem.*

Templis indicit honorem] Id est, ferias: ut esset publica congratulatio, et deorum favor accederet: *Corradus*. Servius ita: Jussit fieri supplicationes. Nam feris aut sunt *Legitima*, aut *Indictio*. Ita *Indictio sacrificia* vel *supplicia* erant, quæ subito ad præsens tempus indicebantur. *Val. Flaccus* l. III. 'lætosque rapit: simul hospita pandi Tecta jubet, templisque sacros largitur honores.' *Tamb.*

637 *Ad litora*] Scilicet ad illos quos reliquerat Æneas: et ad illos quos Ilienses. *Donatus.*

638 *Magnum horrentia centum Terga suum, pinguis cent. &c.*] *Ἐκατόμυαυ ὀβέρο*: quæ facere solebant qui navigarent, vel qui navigaturi erant. Quæ hecatombæ sacra a Laconibus perfecta sunt, quia *λακωνικὴ τὸ πάλαιον ἑκατόμυαυ ἔσ.* ut *Meursius* *Miscell.* *Lacon.* II. 14. duplicia fuere, vel centum animalium, quod sacrificium majus, vel tot pedum, quod minus appellabatur: vide Scholiasten *Homer.* *Iliad.* A. 65. nec *ἑκατόμυαυ* tantum boum fuit, nam apud *Diodorum* *καμήλων ἑκατόμυαυ*, apud *Homerum* *ἕγγων*, apud veterem Scholiast. *brun.* Sic hoc loco, *suum* et *agnum*. *Horrentia*, id est, ingentia, aspectu horrorem incutientia. *Eumenius.*

639 *Terga suum*] Non declinatio, α, litteram hoc loco geminat: sed ratio nominis, in quo est α; sicut et *rum* mittit genitivum pluralem, non per declinationem, sed quia est in nomine r, ut *patrum*. *Alitum* vero ubi legimus, epenthesis est: sicut *Mavortis*, vel *induperatoris*. Nam *al-* tum facit, vel *Martis*, aut *imperatoris*. *Servius.*

Pinguis] Et ergo pingues erant, et ducenta ostendit capita. *Donatus.*

640 *Munera, latitantque Dei*] Id est, Liberi patris: ac per hoc vinum:

aut certe, ut multi legant, *Lætitiamque die*, id est, diei. Nonnulli *Dii* legunt, sicut veteres *famis fami*. Plautus in *Mercatore*, 'Quia aut nocti, aut dii, aut Soli, aut Lænæ.' Sane quidam hunc versum intelligi non putant posse, ut est ille, 'Quem tibi jam Troja.' *Servius*.

Munera, lætitiamque Dei] Vinum, quod sufficeret omnibus. *Donatus*.

Munera, lætitiamque Dei] Scil. Bacchi, hoc est, vinum: ut vult *Servius*. At *Corradus*, Mittit, inquit, hæc omnia, ut Neptuno sacrificent: quæ res munera lætitiamque Deo, id est, Neptuno afferat. Quid hic sint munera, V. N. Georg. IV. 534. Alii leg. *die*: alii *dii*, pro *diei*: quasi reliqua missa sint ad assum noctis! De quo copiose Agell. IX. 14. Janus tamen Parrhasius, Epist. 23. contra Agellium cæterosque clarissimos docet argumentis, per *Munera lætitiamque Dei*, *νεμεσσωμεν* intelligendum esse vinum, quod Liber invenit, et quo Trojanorum animi in hilaritatem lætitiamque diffunderentur. Silius: 'Bacchi dona volunt.' Virgilius infra: 'Adsis lætitiae Bacchus dator,' &c. Vide ibidem plura. *Taubmann*.

641 *At domus*] Ostendit, quod cum hospites recepimus, domus pro eorum meritis est componenda. Ergo cum accipiendus esset *Aeneas*, tantus vir, domum regali luxu per se splendidam, tamen additis multis repentinis ornavit: ergo legendum, *Domus splendida regali luxu*: et interjecta mora dicamus, *Instruitur*. *Donatus*.

Interior] Quia interim in exteriori partem Trojanos induxerat: interior melius solito ornabatur. *Idem*.

At domus interior] Dum superiora fierent, pars domus interior, non ea in quam *Aeneas* cum sociis ductus fuerat, regalibus ornamentis instruitur, et fit splendida. Vel dic: quantumvis sit splendida, tamen instruitur: *Corradus*. Constat autem hic locus imitatione illius Catulli, in nuptiis

Pelei: 'Ipsius ac sedes, quacunque opulenta recessit Regia, fulgenti splendent auro atque argento, Candet ebur sollis: colluceant pocula mensæ. Tota domus gaudet regali splendida gasa,' &c. sed cur, *Interior*? Quia cœnæ luxuriosiores secreto parabantur et in intima domus parte. Sueton. in August. c. 70. 'Cœna quoque ejus secretior in fabulis fuit, quæ vulgo *δυσκρότες* vocabatur,' &c. unde Juven. Sat. II. 95. 'quis fercula septem Secreto cœnavit avus?' De quo loco vide Laur. Ramiretz ad Martial. I. 6. *Taubmann*.

Splendida Instruitur] Pro *instruitur*, ut *splendida sit*. *Servius*.

Splendida] Aptè et signate, nam splendor de convivii sæpe. Apud Athen. I. I. Antiphanes *λαμπεροὶ δεινοί*: et Athenæus ipse I. III. *λαμπερότατον δεινον παρασκευήν, splendidissimum apparatus convivii*. Bacchylides Hymnos amatorios in convivii dixit *φλέγσθαι*. Denique magnificæ epulæ dictæ sunt *θαλαί*, inde et *θαλλαι* *παρὰ τὸ θαλλεῖν*, a floribus, quibus convivia florida, opipara, festiva. *Cerda*.

Luxu] Modo abundantia: alibi luxuria. Et notandum, quia affluentiam ubique exteris gentibus dat; Romanis frugalitatem, qui et duobus cibis tantum utebantur, et in atriis edebant sedentes. Unde Javernalis: 'Quis fercula septem Secreto cœnavit avus?' Et Virgilius, 'Perpetua soliti patres considerare mensia,' *Servius*.

642 *Mediis tectis*] Juxta cottidianam consuetudinem, ait, *mediis*: et si dicamus, 'in media domo sua sedens, turbatus est.' *Idem*.

Mediis tectis] Nam cum multa turba esset accipienda, alibi tot triclinia sterni non poterant. *Donatus*.

Mediisque parant convivio] Triclinia enim in media cœnatione strata erant, ut ministris liberrimus locus relinqueretur. Ita *Æn.* III. 'Aulai in mediis,' &c. *Corradus*. *Taubmann*.

643 *Laborata vestes*] Labore perfectæ, ut 'Laboratasque premunt ad pectora ceras.' Et est sermo in compendium coactus: sicut, 'Rapuitque in fomite flammam,' id est, raptim fecit. Et sane vestes non illas dicit, quibus induimur, sed stragulas, supra quas discumbitur; sic enim dicebantur vestes stragulæ. *Servius*.

Arte laboratæ] Dissolvit Græca vocabula *τεχνοειρηνατα* et *τεχνηατα*. *Cerda*.

Laborata vestes] i. e. labore perfectæ. Ita Græci, *ἐκμαρτῶ ἐσθροίητρα*: *τεχνηατα* *χρησινδρητρα* *φάση*. Ciceroni, 'vestes stragulæ:' nostro inferius *auleas* dicuntur. *Ostro*rum autem *superbum* vocat, purpuram nobilem: *Ostro* enim, id est, sanie illa, sive liquore muricis aut conchilli, purpura tingebatur. Laudat igitur vestes ab artificio, et materia. *Tausmann*.

Ostroque superbo] Claro, pretioso: id est, per se superbo, aut quia superbo faciat. *Servius*.

Laborata vestes, ostroque superbo] Non. Marc. has stragulas vocat *toral* et *torallum stragulum*: potentiores utebantur peristromatis, ac u pictis: de his consulendus Ciacconius de tricliniis p. 18. *Emmeness*.

644 *Ingens argentum mensis*] Aut subaudis *exponunt*: aut mensas argenteas accipe. *Servius*.

Argentum mensis] Adjecit *mensis*, ut ostenderet escarium argentum, ne putaretur in ea specie esse, quæ longe esset ab usu mensarum. Est multiplex argenti laudatio. Nam fuit magnum, insignitum auro, et miro artificio, ut ars cum ipsius precio certaret. Sculptura autem gesta majorum continebat, quorum contemplatione meruit longissimum tempus conservari. *Donatus*.

Ingens argentum mensis] Hic argentum, et statim auro dicit doctissimus Poëta, cum tamen argentea, et aurea pocula intelligat. Nota Pet. Ciacconii huic loco utilis erit. Admonet ille,

argentea aureaque vasa mensarum a veteribus simpliciter auro et argento nominata. Scævola in L. qui uxori. ff. de auro et argent. leg. 'auro legato vasa aurea continentur, et gemmis gemmea.' Plinius xxxiv. 11. 'hoc argenti tota Carthago habuit, illa terrarum æmula, quod nunc in mensarum est apparatus.' Hactenus ille. Adjungo Senecam de vita beat. c. 17. 'Quare ars est apud te ministrare? nec temere, et ut libet, collocatur argentum, sed perite servitur, et est aliquis scindendi obsœonii magister?' Tullium in Verr. iv. 'Cœnabat apud Enpolem, argentum ille apposnerat.' Integra Tullii de sequenti nota: et Fabium declamat. 301. 'apud vos illi greges ministrorum, apud vos aurum et argentum.' Loquitur in re conviviali. Plinium epist. l. iii. 'Apponi hoc cœna non minus nitida, quam frugi in argento puro et antiquo.' Poëta ipse in iii. 'impositis auro dapibus.' Catull. de Nupt. Pel. 'fulgenti splendent auro atque argento.' Ubi sermo est de convivio. Demosthenes de fals. leg. clare dixit, *ἐκμαρτὰ ἀργυρὰ, καὶ χρυσὰ*. Porro morem alium, quem Poëta attingit, observavi jam Ge. l. rv. Exemplis ibi adductis adjice verum, in quo sum, in mensis enim argentum ponit Virgilius, et per. argentum intelligit pocula, hæc ergo in mensis apud veteres, non in abacis. Sed et de hoc more postea etiam in hoc libro. *Cerda*.

Calataque in auro] Insculpta, tamen hoc nomen in principali allam habet naturam: in derivatione mutat. Nam *Calum* est, unde operantur argentarii: quod producit naturaliter. Sed in derivatione mutatur: diphthongus namque est, *calataque in auro*. *Servius*.

645 *Fortia facta*] Veteres enim in convivii solebant fortia parentum facta narrare, quæ hic etiam insculpta dicit. Et hic resolvit Poëta

illud, quod reprehenditur, cur in templo Junonis, non Pænorum et Græcorum facta depinxerit; scilicet quod suorum res pretiosiore materia signatas habuerit: quæ ibi etiam sculpta erant, mos enim erat veterum. *Servius*.

Calataque in auro Fortis facta patr.] Mos hic fabricandorum in vasis emblematum notior est, quam ut multis egeat. Tantum itaque subjiciam e Latinis Tullium, qui in Verr. iv, 'Cœnabat apud Eupoleum, argentam ille, ceterum purum apposuerat, ne purus ipse relinqueretur: duo pocula non magna, verumtamen cum emblematis: iste, quasi festivum acroama, ne sine corollario de convivio discederet, ibidem convivis spectantibus, emblemata evellenda curavit.' *Cerda*.

646 Series] Ordo connexus. *Serv.*
Per tot ducta viros] A Belo, primo rege Assyriorum: ut, 'Ab antiquo durantia cinnama Belo.' A Belo usque ad Belum, patrem Didonis: qui et ipse Assyrius fuit, quamvis alio nomine pater Didonis fuisse dicatur; sed hic ait, 'Quam Belus, et omnes a Belo soliti:' cum inter patrem et filiam medius nullus existat: et regis nomen ratione non caret. Nam omnes in illis partibus Solem colunt, qui ipsorum lingua *Hel* dicitur. Unde et *Helois*. Ergo addita digammo, et in fine facta derivatione, a Sole regi nomen imposuit. *Idem*.

Antiqua] In Longobardico exemplari, et in Mediceo, *antiqua* legitur: quod et in aliis aliquot animadverti: idque forsitan non inepte. Malant tamen multi, *antiqua gentis* legere: neque id indecenter. *Pierius*.

647 Æneas] Sequitur, *Rapidum ad naves*. Cætera per parenthesis dicta sunt. *Servius*.

Consistere mentem] Ab nonnullis legi *mente* Germanus notat, quoniam Cicero *mentis consistere*, et in Ant. et ad Q. Frat. dicit: loca sunt obvia.

Sed certe vulgaris lectio defendi potest. *Cerda*.

Æneas, neque enim patris, &c.] Amor non sinit patrem mente esse quietam. Alii l. *mente*. Ita Cicero in Anton. 'Te neque vigilantem, neque in somniis, credo, mente posse consistere.' Item, 'consistere ejus animum, non sinunt.' Notetur *philosophia* *Æneæ*. *Taubmann*.

648 Rapidum ad naves præmittit Achatem] Non *præmittit* (nec enim ipse sequitur) sed *prærapidum*: quod ex affectu patriæ, id est, ejus qui mittit, intelligendum est, non ex Achatis velocitate. Et sic *prærapidum* dixit, quomodo Terentius, 'Per pol quam paucos.' Hoc est perquam paucos volo. *Pol* enim, per se plenum est jurantis adverbium: cui præpositio separatim nunquam cohæret. *Servius*.

Præmittit] Non quia esset secutus: nec intelligitur, *prærapidum* mittit, sed *præmittit*, id est, ante prandium mittit, ut maturius videret flammam, et ut afferrentur munera, quæ Didoni dare volens inter epulandum commodissime dabatur. Major enim erat futura convivii voluptas, et præsentia Ascanii, et oblatione munerum. *Donatus*.

649 Perus] Afferat, nuntiet: ut, 'Feret hæc aliquam tibi fama salutem.' *Servius*.

650 Stat] Modo est: ut, 'Græjo stant nomine dictæ: alias horret; ut, 'stant lumina flamma;' et, 'Stabat acuta silex.' Item plenum est: ut, 'Jam pulvere cælum stare vident.' Item positum est: ut, 'Stant manibus armæ.' Item placet: ut, 'Stat conferre manum.' Pro loco ergo hic intelligendus est sermo. *Servius*.

Omnis in Ascanio] Nam reliquæ curæ jam semotæ erant. *Donatus*.

651 Munera] Hæc convivium gratius factura erant, et poterant ostendere, quanta urbis fuisset felicitas. *Id.*

Iliacis erepta ruinis] Commendat ex loci difficultate: ut, 'Nec tuta mihi

valle reperti.' Item ex longinquitate, ut, 'Iliacis erepta ruinis:' ut Terentius, 'Ex Æthiopia est usque ancilla hæc.' *Servius*.

Erepta] Ostendit valde pretiosa, quæ meruerant ex ruinis civitatis eripi. Laborat autem Poëta hoc sermone probare, ab Ænea non esse proditam patriam, si ornatus Helenæ ex incendio eripuit, bellorum casu, quam cum Antenore Trojam prodidisse manifestum est, non pro præmio proditiōis accipit. *Idem*.

652 *Pallam rigentem*] Duram propter aurum, sicut et novas vestes videmus. Significat autem tunicæ pallium: quod secundum Varronem *palla* dicta est, ab irrugatione, et mobilitate: quæ est circa finem huiusmodi vestium, ἀπὸ τοῦ πᾶλλον. *Idem*.

Pallam] Fuit hæc promissa ad pedes. Tibullus eleg. 1. 7. 'Fusa sed ad teneros lutea palla pedes.' Inde credo ab Horatio *honestæ* dicta, facit enim ad honestatem promissio, in epist. ad Pison. 'Post hunc personæ, pallæque repertor honestæ Æschylus.' De forma ejus notat Junius, eam divissam fuisse antrorsum, et nodis, ac plurimis fibulis astringi solitam. Fuit foeminarum, ut apparet ex Virgilio hic: fuit aliquando virorum, ut ex Statio Achill. 11. 'Si decet aurata Bacchum vestigia palla Verrere.' Eadem induit Mercurium Theb. 1. vii. 'crepat aurea grandine multa Palla, nec Arcadii bene protegit umbra galeri.' *Cerda*.

Signis auroque] Signis aureis, ut, 'Molemque et montes.' *Servius*.

Signis auroque] Id est, explicante Servio, signis aureis, ut illud, 'pateris libamus, et auro.' Ab auro, quo palla intertextæ, dicta est Statio *aurata*, Tibullo *lutea*. Loca jam attuli. Huc pertinet nota Lilli dictam, φλογισθῆ. est color aureus flammeus. *Cerda*.

Rigentem] Propter duritiem auri. Vel alludit fortasse (ait Germ.) ad rectam tunicam, quæ ἀπὸ τοῦ ἰσθίου, quæ

ita erat contexta, ut veluti rigens staret, quæ novæ nuptæ induebantur, quamque liberis parentes omnis causa conficiendam curabant. Rectæ tunicæ elegans testimonium est in Plinio VIII. 48. ut Virgilius *rigentem auro*, ad verbum Pindarus φίλλαν χρυσῷ πεφρικυῖαν. *Idem*.

Pallam signis auroque rigentem] Id est, signis aureis asperam. Palla vestitus mulieribus proprius, et quidem honestis, ut Non. Marcell. post ad Citharædos, Tragedos, Saltatores translatus. Describitur accurate a Ferrario de re vestiaria III. 18. Figuram esse docet Salmasius in *signis auroque* ἐν διὰ θυῶν, pro signis aureis. Notatur Darii luxus a Curtio III. 8. 'pallam auro distinctam aurei accipitres, velut rostris inter se cornuerent, adornabant:' pro eo Maro *signa* et *aurum* ponit: illas notas sive signa Latini *clavos* nominant (ut Quintil. VIII. 8.) *plumas*, Gr. σημεῖα, νοῦλαπαρα. Plura, quem unum in his recte consulis, Salmasius ad Scriptor. Hist. Aug. vol. II. p. 85. apud Hackios. *Emmeness*.

653 *Et circumtextum velamen*] Cycladem significat. *Servius*.

Acantho] Herba, *Acantho*, id est, flexibili virgulto; in cujus imitationem arte vestis ornatur. Varro ita refert, 'Ctesias ait in India esse arborea, quæ lanam ferant. Item Epicadus in Sicilia, quarum floribus cum dempti sunt aculei, ex his implicitis mulieres multiplicem conficere vestem: hinc vestimenta *acanthina* appellata.' *Id.*

Et circumtextum croceo velamen Acantho] Erroris insinuat Salmasius in Plinian. Exercit. p. 300. Servium male interpretantem de *vestimentis Acanthinis*, quæ tota ex lanugine floram texta fuerunt, cum hic croceo Acantho velamen circumtextam, vel ut VI. 711. pictum, tunica sit per extremitatem oræ infusæ limbum habens croceum, ad instar acanthi flexibilis virgulti. Immo ἁκανθῶν Græci etiam, vocavere huiusmodi limbos vestium,

teste Hesychio, apud quem *ἑκαστος* περιγραμμά ἱερᾶς μύθου. *Emmeness.*

654 *Ornatu Argivæ Helenæ*; quæ illa *Mycenæ*] Hic quoque commendatio muneris a persona, quæ et in fuga magni fecerit. *Servius.*

Argivæ] A vicinitate dixit *Argivæ*. Et paulo post *Mycenæ*: cum Spartana fuerit, quæ civitas est in Laconia. Nam legimus, 'Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter.' Et vide jam omen infelicitatis futuræ: cum adulteræ suscipit munera. *Idem.*

Argivæ Helenæ] Hanc adeo formosam fuisse dicunt, ut ejus forma, reducto maximo peritissimorum pictorum in unum numero, propositis etiam formosissimarum mulierum nudis corporibus, pingi nequiverit: ergo quæcunque erat formosa, ab ea appellabatur *Helenæ*. Sed *Virgil.* *Argivæ* dixit, ut de illa sola intelligeretur. *Donatus.*

Argivæ Helenæ] *Lycophr.* ἀργείαν κίονα, τράνορα κόρην eandem vocat. Argivam autem Helenen vocat, non quod Argis nata sit, oppido, non ita longe Mycenæ distante, in Peloponneso, sed quod Argos non solum pro urbe, sed pro Peloponnesi tota regione usurpatum sit, ut docet *Strabo* l. viii. *Helenæ* autem filia *Tyndari* regis *Laconie* fuerit, *Lacedæmonem* autem *Peloponneso* contineri non dubium sit; sed non solum *Peloponnesiacos*, sed *Græcos* omnes *Argivos* dictos ex æquo, est auctor *Plutarch.* ἐν βρωμῇ. in cap. διατί τοῦ μάλιν μῦθος ἀπὸ τῆς ἐυλόγης γεφύρας εἰδὼτα βηποιοῦντες ἀνθρώπων εἰς τὸν ποταμὸν ἀργεῖου τὰ βηποιοῦμενα καλοῦσι. *Hom.* Il. B. ἀργεῖον, ἑλένην, ἥς εἰνεκα πολλοὶ ἀχαιῶν ἔν τρωίῃ ἀπόλοντο ubi *Eustathius*: ἐνταῦθα δὲ καὶ ἀργεῖαν τὴν λακωνικὴν ἐλένην λέγει, ὅτι καὶ τῆς λακεδαιμονικῆς ἑλένης καλούμενης, καθάπερ καὶ ἄλλῃ περὶ τῆς πελοποννησίου. Et *idem* in eum locum *Od.* Δ. καὶ κέν οἱ ἀργεῖ γόσσα πέλω, ἰστέον δὲ ὅτι ἑλένην καὶ ταῦτά φησιν, ἥ τὴν πελοποννησίου, ἥ καὶ τὴν ἐκ τῆς μεσσηνικῆς χέρων,

ὅθεν καὶ ἐλένη ἀργεῖα τότε ἱππὸς, καὶ μῦθ'. ἄλλα δὲ, ἥ ἄλλος μὲν λέγουσιν, κατὰ δὲ τὸ ἔλιν πελοποννησία. Notat insuper *idem* *Eustathius* *Peloponnesum* et *Spartam* a dignitate partis dictas, *Argos* autem *Achaicum*, *Pelaegicum*, *Laconum*, *Hippion*, et *Hippoboton*, ad differentiam *Amphilochici*, *Thessalici*, *Cilicii*, *Macedonici*, *Nisyrici*, *Troezenii*, et aliorum nonnullorum. *Germanus.*

655 *Pergama cum peteret*] *Eo* tempore, quo a *Paride* sollicitata est *Helenæ*, *Venere* faciente, quæ ei in præmium pro victoria, quam de malo aureo acceperat, alienum matrimonium concilians, sicut nota fabula omnibus traditum est: quamvis vera historia hoc habere dicatur, non sollicitatam a *Paride* *Helenam*, sed cum non ei consentiret, ut, absente eo tempore *Menelao*, sponte cum sequeretur ad *Trojam*, expugnata civitate, vi a *Paride* sublatam: unde factum est, ut *Paris*, timore, ne, qui eum sequeretur, non recto itinere properaret ad patriam, sed diverteret ad *Aegyptum*, et ad regem *Proteum* veniret; qui cum esset sacrificus, et agnovisset alienam uxorem, a *Paride* raptam, dnci eam dicitur subtraxisse, et nescio quibus disciplinis phantasma, in similitudinem *Helenæ* formatum, *Paridi* dedisse, quod in 11. plenius invenies. *Servius.*

Inconcessæque Hymenæos] Et fato et legibus. *Hymenæus* autem, ut alii dicunt, deus est nuptiarum. Ut alii, quidam juvenis fuit, qui die nuptiarum oppressus ruina est: unde expiationis causa nominatur in nuptiis. Sed falsum est: nam vitari debuit magis nomen extincti. Sed hoc habet veritas: *Hymenæus* quidam apud *Athenas*, inter bella sævissima virgines liberavit: quam ob causam nubentes ejus invocant numen, quasi liberatoris virginittatis. Hinc etiam apud *Romanos* *Talasio* invocatur. Cum enim in raptu *Sabinarum*, *plebejus* quidam raptam pulcherrimam duceret: ne ei

auferretur ab aliis, Talasionis eam
dedit nobilis esse simulavit: ejus
nomine fuit puellæ tuta virginitas.
Idem.

Inconcessæque Hymenæos] Historia
de Hymenæo, adolescente Atheniense:
qui raptas a piratis virgines in liber-
tatem vindicaverit: in antiquis ple-
riusque Servii codicibus manu scriptis
non reperitur: quare vercor, ne illa
sint adulterina. *Plerius.*

Inconcessæ] Hac forma Arnob. I. 1.
‘inconcessæ amoris flammæ, et furiales
ignittere cupiditates.’ *Cerda.*

656 *Extulæ*] Secum exportaverat.
Servius.

Extulæ] Nam cum esset regis
uxor et locupletissima, et iret ad
Trojam, hæc, ut præcipuas, secum ab-
tulit, non redituram se sperans, pro-
pter admissum adulterium: propterea
addidit *inconcessæ Hymenæos*. *Don.*

Extulæ] Ita et Græci ἐπέσπευ δι-
cunt. Alii I. *Abtulæ*. *Taubmann.*

Matris Leda mirabile donum] Vel
quod ipsa filia; vel quod ei Jupiter
dederat. *Servius.*

Leda mirabile] Ut tam pulchra, nisi
a matre, donari non potuissent: et
cum donarentur, miratos esse, qui
viderent. Adduxit autem, ut his
uteretur, quædam adultera formosior
videri volebat. Ergo superabant for-
mam, quæ pingi non potuit, pulchri-
oremque reddebant. *Donatus.*

Leda mirabile donum] Vel, quod
ipsa filia; vel, quod ei Jupiter de-
derat. Leda a Jove in cygnam con-
versa, imprægnata ovum peperit:
unde prognati sunt Castor, Pollux, et
Helenæ. Dum dicit, *mirabile*; notat
artificii excellentiam: videturque in-
mere, manibus Lede textum fuisse.
Et sicut Poëta in ejusmodi muneribus
plerumque artificum meminisse. Ita
Æt. III. Andromache chlamydem An-
canio donans ait, ‘Accipe, et hæc
manuum tibi quæ monumenta mearum
sint, puer,’ &c.; et *Æt. V.* ‘Tyrio-
que ardebat inuicem læpæ Domina ex

humeris; dives quæ munera Dido
Fecerat, et tenui telas discreverat
auro.’ *Taubmann.*

657 *Præterea sceptrum, Iliæ*] Bene
offert munera, apta personis: sicut
etiam Latino, in septimo. *Servius.*

Iliæ quod gesserat olim] Quia etiam
feminae sceptro utebantur. *Gesserat*
autem, ut, ‘hoc Priami gestamen
erat.’ Et quaeritur utrum hoc sceptrum
de Thracia, an de Troja subla-
tum: quidam Æneæ ab Iliæ datam
dicunt; sed quamvis apta nupturæ
reginæ sint munera, tamen futurorum
malorum continere omen videntur.
Servius.

658 *Maxima natarum Priami*] Quia
ante etiam feminae regnabant: præ-
sertim primogenitæ; unde ait *Maxi-
ma*. Hæc autem uxor Polymnestoris
fuit, quæ post captum Ilium, ejecta
a viro, manu sua interit. *Idem.*

Maxima] Solent enim religiosi pa-
rentes, quæ habent optima, filiis de-
ferre majoribus. *Donatus.*

Maxima natarum] Sic Hom. II. Z.
de Hecuba: λαοβίην ἰσθίουσα θυγα-
τὴν αἴδης ἀποτρύ. Idem II. A. πρεσ-
βυτέρην δὲ θυγατὴρ εἶχε ξανθὴν ἀγαμέ-
δην. Ut autem hic sceptrum dat Ili-
æ; sic et Hom. Od. Z. Nausicaam
vivo utroque parente reginam vocat:
σφαίρην ἔσχετ’ Ἰφιγένει’ ἀμφιπόλων
βασίλειαν. Vide eum locum Æn. IX.
‘Tumidæque novo præcordia regno:’
et illum: ‘regina sacerdos,’ regis
filia. *Germanus.*

Maxima natarum Pr.] Erat *Iliæ*
filia Priami, uxor Polymnestoris Tha-
cum Regis. De qua Pacuvius fabu-
lam scripsit. Vide Hyginum c. 109.
Gesserat olim, dicit: ut intelligatur
vel jam nupta; vel, antequam nabe-
ret. Ferebant enim ea et inferiores
personæ, teste Homero. *Taubmann.*

Colloque montis] Ornamentum gut-
turis: quod et *segmentum* dicunt: ut
Juvenalis, ‘Segmenta et longos habi-
tus.’ Licet *segmentatis* vestes dicamus:
ut ipse, ‘Et segmentatis dormisset

pervula cunis.' *Servius*.

659 *Baccatum*] Ornatum margaritis. Dicimus autem et *hæc margarita*, et *hæc margaritum*, et *hæc margarita*, quod Græcum est; quo modo Nais. Sane multi separant gemmam et margaritam: ut Cicero, 'Nullam gemmam aut margaritam:' et *gemmas* volunt dici diversi coloris: *margaritas* vero albas: vel *gemmas* integras, *margaritas* pertusas. *Idem*.

Baccatum] Neque hæc dissimilia esse debebant, quæ optimus pater et ditissimus, maximæ filias dederat. *Donatus*.

Monile Baccatum] Perspectum habuit Æneas feminarum ingenium, quæ solent esse *φύλασσοι*. Una Eriphyle, Talai filia, exemplo est, et instar omnium, quæ maritum, latentem, ne ad bellum proficisceretur Thebanum, prodidit, corrupta monili, quod Veneris olim fuerat, cujus impotentiam perstringit Ovid. in Ibin. 354. et legendus Cic. de Invent. 1. 50. et in Verr. IV. 18. *Baccatum* est *gemmosum*, ut Apulej. 1. v. vel ut Suet. in Galba c. 18. 'monile margaritis gemmisque consertum,' Gr. *λεπιδόλλωτος ἔρμος*, et apposite admodum Æliam. var. hist. XII. 1. tale monile, quale hoc loco describitur ἄλιον esse dicit ἢ θυγατρός βασιλέως ἢ μητρός, vel filia vel matre regis dignum esse: *baccatum* a *bacca* dicitur, id est, margarita, ut Salmas. Plin. exerc. p. 531. et 1124. *Enam*.

Duplicem gemmis auroque coronam] Duplicem, aut latam: ut, 'Duplici aptantur dentalia dorso.' Item, 'aut duplex agitur per lumbos spina.' Aut re vera, duplicem gemmis et auro. Sane immiacet Romanam consuetudinem, coronis enim fœminæ utebantur. *Servius*.

Duplicem gemmis auroque coronam] Hic videtur Maro alludere ad gemmis contextas coronas, quæ Chrysostomo *λεπιδόλλωτος στέφανος*. Scilicet præcipuum inter hospitalia dona coronam veteres habuerunt: unde Tacit. Ann.

1. XIV. 'Nec multo post legati Tygramocerta missi patere mensis afferunt, intentos populares ad iussu, simul hospitale donum coronam auream tradebant.' *Germanus*.

Duplicem gemmis auroque coronam] Notat Paschalinus de coronis IX. 7. reges regibus talia dona misisse. Cyaxares inter alia munera, Cyro missa, voluit esse coronam regiam, auream, distinctam pretiosissimis lapillis: in hac autem corona, Didoni dono data, auro etiam intertextæ fuerant gemmæ. Duplex ejus fuit contextus, unus aureus, alter gemmeus, sed uterque ita mixtus et compactus, ut usus esset. Turneb. autem duplicem coronam ab antiquis nuptialem dici suspicatur XXIX. 4. ad differentiam virginalem, quæ simplex forte fuit. *Emmenes*.

660 *Hæc celerans*] Celeriter facere cupiens. *Servius*.

Hæc celerans] Laudat hominis diligentiam. *Donatus*.

Hæc celerans] Ut supra active sæpe *properare*, exemplo Græcorum, qui *εὐρέδω* et *ταχέδω* ita usurpent. *Germanus*.

Hæc celerans] Ubi Grammaticorum neutra? Ex Vechner. Hellen. p. 79. expromo Maronis Æn. VIII. 90. 'Exgo iter inceptum celerant,' &c. Cui adijunge hoc, quod v. 660. 'Illa viam celerans,' &c. sic 'accelerare sibi aliquid' apud Cora. Nepotem vita XXV. 22. *Emmenes*.

661 *At Cytheras*] Ab insula, quæ numero tantum plurali dicitur: ut, *Sunt alta Cythera*. *Servius*.

At Cytheras] Id est, dum hæc gererentur. Necessaria metuentis Veneris deliberatione, cujus status augobat consideratio loci, temporis, et personæ, erant ab Achate perficienda jussa. Et periculosum erat credere nepotem eidem periculo, in quo erat Æneas: ne tota simul progenies interiret. Nam quamvis Trójani essent humane suscepti, metuebatur tamen,

fallax natura Tyrionum et stimulus Junonis : ne ipsa opportunitatem loci, et occasionem temporis nacta; terra opprimeret, quos mari extinguere non poterat. Artes ergo novæ, id est, consilia elaborata exquiruntur, ut Ascanius non pergeret, et tamen Achates jussa faceret. Fallit ergo omnes, et profert Æneæ amorem, sibi cœcilians Didonem: nam neque Æneæ iratæ resistere potuisset exigua substantia, neque convulsia navibus et in hieme effugere. *Donatus.*

• *Novas artes*] *Ars τῶν μέσων* est: unde sine epitheto male ponitur. Veteres autem artes pro dolis ponebant. Et Terent. in Heautont. 'Quendam offendi ibi militem, Ejus noctem orantem: hæc arte tractabat virum.' Item in Phormione, 'Artificem probum:' nam et Græci dolos, technas dicant, ut in Æn. II. 'Perjurique arte Sinonis:' ut bonas artes, malasque artes dicamus. *Servius.*

Versat] Pectus esse sedem sapientie et consilii, efficiunt verba Valer. Max. VII. 2. ubi loquens de Biante, qui fugiens portabat secum omnia sua bona, id est, sapientiam; signate ait: 'pectore enim illa gestabat, non humeris.' Plauti Epid. 'sapit hic pleno ore:' in Milit. 'cui sapiat pectus:' in Mostell. 'mihi in pectore consilii quod est:' et Bacchid. 'versipellens fragi convenit esse hominem, pectus cui sapit.' Idem jam cor, jam animum usurpat ad eandem rem. Nam in Mostell. 'Dum mihi senatum consilii in cor convoco:' et in Milit. 'Dum ego mihi consilia in animum convoco.' *Cerda.*

• 662 *Faciam mutatus*] Non figura est. Quod autem addidit et ora, perissologia est. *Servius.*

• 663 *Donisque furentem Incendat regium*] Incendat et frerere faciat; ut, 'Animumque labantem Impulit.' *Impliciti* proprie ait: *Impliciti* enim morbo dicuntur, nam et amor morbus. *Servius.*

Delph. et Var. Clas.

664 *Oscibus implicet ignem*] Scalig. IV. 16. Multa alia verba sunt, *ingerat, induat*: sed illud plenius. Ita paullo post, et 'cingere flamma.' *Taubmann.*

665 *Quippe domum timet ambiguum*] Modo incertam. In qua habitat mutabilis fœmina: ut, 'Varium et mutabile semper Fœmina.' Item Juno in quarto, 'Suspectas habuisse domos Carthaginis altæ.' Alias, *ambiguum*, pro gemina duplicique accipitur: ut, 'Agnovit prolem ambiguum.' *Serv.*

Ambiguum] Παμβολον καὶ ἀκίρτον: de qua ambigas, Græciane an Trojanis faveat. Atque hæc suspicionem egregie Veneri exprobrat Iuno Æn. IV. 'Nec me adeo fallit, veritam te mœnia nostra Suspectas habuisse domos Carthaginis altæ.' Et sane Plauto monet IV. de Legibus, Vicinitatem etiam maris offecere morum integritati. *Taubmann.*

• *Tyrisque bilinguis*] Fallaces. Nec enim ad linguam retulit, sed ad mentem. *Servius.*

• *Tyrisque bilinguis*] Διγλῶττους, διχρῦδδους, διπλούς, fallaces et subdolos. Et potest allusum videri ad duplicem linguam, qua Pœni utebantur, Tyriam et Libycam. Inde et Plautus in Pœnulo, v. 2. Hanonem ut bilinguem, dicit esse, 'bisulca lingua, quasi proserpentem beatiam.' Et tales qui sunt, plerumque habentur veteratores. Jam, *Punica fides*, et *Phœnicum pacta*, proverbio locum fecere. Vide Turneb. x. 24. *Taubm.*

• *Tyrisque bilinguis*] Sic homo bilinguis apud Phædr. fab. II. 5. non ea notione, qua Eanius dixit 'bilingues,' 'brutatos,' qui et Osce et Græce loqui erant soliti. Vide Sext. Pomp. de sign. verb. *Emmeness.*

• 666 *Atrox*] Primo quantum ad Venerem pertinet, sæva; non quia ita de ea Poëta judicet. *Servius.*

• *Sub noctem cura recurrit*] Circa noctem. Et sciendum, quia cum tempus significatur, *Sub*, præpositio accensati-

Virg.

7 N

vo cohereret: ut, 'Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese Diversi rumpant radii.' Et bene *Sub noctem curat*. quia vehementiores curæ, vel curas noctem, vel per noctem sunt. *Recursat*, recurrit et revertitur, quasi semper in mentem venit. *Idem*.

Cura recursat] Cura illa, quæ propter Innonis odia nata erat, recursat quotidie sub noctem: *Corradus*. Poëta *παλιπτερεὶς μελεδώνας*, q. d. *retrolapsas curas* vocat. Ita *δυσκέρδης νύξ ἢ δυσφροντίς καὶ δυσφύλακτος*, καὶ μὴ ἀνταρβόσιμος dicitur. Propert. l. iv. 'At mihi cum noctes induxit vesper amaras.' Jam vox *recursat*, inquit Scaliger, et frequentiam recurrenti notat, et sonum dat. *Taubmann*.

667 *Ergo his aligerum dictis affatur Amorem*] *Aligerum*, compositum a Poëta nomen. Sane Latini deum ipsum *Cupidinem* vocant: eo quod facit amorem. Sed hic imitatus est Græcos: qui uno nomine utrumque significant. Nam *Amorem* dixit deum: sed discrevit epitheto. Sane nomen hoc, ratione non caret. Nam et quia turpitudinis est stulta cupiditas, puer plingitur: ut, 'Inter quas curam Clymene narrabat inanem,' id est, amorem. Item, quia imperfectus est in amantibus sermo, sicut in puero: ut, 'Incipit effari, mediaque in voce resistit.' Alatus autem ideo, quia amantibus nec levius aliquid, nec mutabilius invenitur; ut in ipsa probatur Didone. Nam de ejus interitu cogitat, cujus paulo ante amore deperibat; ut, 'Non potui arreptum divellere corpus.' Sagittas vero ideo gestare dicitur, quia et ipsæ incertæ velocesque sunt.' Et hæc ratio pene in omnibus aliis numinibus, pro potestatum qualitate formatur. *Serv.*

668 *Nate, mea vires*] Aut quia Venæria voluptas exerceri sine amore non potest: aut, secundum Simonidem, qui dicit *Cupidinem* ex *Venere* tantum esse progenitum. Quamquam alii dicant, ex ipsa et Marte: alii ex

ipsa et *Vulcano*: alii vero *Chai* et primæ rerum naturæ eum esse filium velint. Sane et hic persuasoriam agit, sicut superius, ubi Juno ad *Æolum* loquitur, *Æole namque tibi*: sed ibi, quia dea cum homine loquebatur, principio opus non fuit: hic vero principio usus est, quia Dea cum Deo loquitur, ad benevolentiam comparandam. *Nate*, ab indulgentissima nomine causa amoris, *Mea magna potentia*. Quid possit facere, *Qui tela Typh. tenuit*. Pro quo, *Frater ut Æn. pelago tuus*. Contra quem, odiis Jun. iniq. Nam quod dicit *Frater tuus*, non filius meus, ostendit ei etiam profuturum, qui rogatur. Nam ex eo genere est illud, *Et nostro doluisti sape dolore*. Queritur causa, *Hunc Phænissa tenet D.* Timor ipsius, *Et vereor quo se Jun. v.* Rem ipsam, *Quæcirca cap. a. d.* Modus, *Qua facere id. p.* Quamdiu, *Noctem non ampl. u.* An difficile sit, *et nolos pueri p. i. v.* Quomodo, *ut cum te gremio a. l. D.* Subito amabit, *Occultum inspires ig. f. q. v.* Nihil promisit, quid enim promitteret Deo? *Servius*.

Nate] Id est, solus, qui Jovis contemnis fulmina, quæ diis cæteris solent esse terrori. *Idem*.

Nate] Breviter omnia consilia sua exprimit, et, quomodo fieri possit, ostendit: et honestum facile, et necessarium demonstrat. *Donatus*.

Mea vires] Vindicat sibi necessitudinem parentam, quicquid liberi possunt. Et docet inter filios et parentes tale debere esse volendi et nolendi studium, ut, in multis licet corporibus voluntas una et necessitudinis vinculum indistinctum, integrumque perduret. *Donatus*.

Nate] Scribendum hic *gnate*, non *nate*, Pierius notat, et Achilles Statius c. 18. observationum: juvat Catalus, ad quem in geminatione allusit procul dubio Noster. Ille de Nup. Pel. 'Gnate mihi longa jucundior unice vita, Gnate.' Atqui in Catallo

docti omnes legunt *gnata*. Cerda.

Nate, mea vires, mea sola potentia] Hæc dissimilem legas locutionem apud Stat. Silv. l. i. 'Sed dabitur juveni, cui tu, mea summa potestas Nate, cupis.' et sic Venus amorem appellare introducit ab Ovidio Metam. v. 363. 'videt hunc Erycina vagantem Monte suo residens, natumque amplexa volucrum, Arma, manisque meæ, mea, nate, potentia, dixit.' *Emmeness*.

Solus, Nate, patris] Hic locus contra vulgum ita distinguendus est, cum Servio, Donato, Fabricio, aliisque, ut dictio *Solus* ad posteriora referatur: *Solus Nate*, &c. Taubmann.

Solus Nate patris] Hic vocativus cum recto; ejus structuræ exempla dabit Sanct. in Minerva p. 82. *Emmeness*.

669 *Patris summi]* Nunc quidem de Jove proprie dixit. Sciendum tamen pro qualitate rerum, vel personarum, summum deum dici, vel patrem. Nam summum unusquisque putat esse eum, quem collit: ut, 'Summe denique sancti custos Soractis Apollo.' *Servius*.

Typhoëa] Multi *Typhoëa* legunt: ut *Cerealia*, et *Cerealea*. *Typhæa* autem dixit, non quibus Typhæus usus, sed quibus Jupiter in Typhæum: epitheton, ab spoliis, id est, virtute et victoria posuit, ut Scipio Africanus et Metellus Creticus. *Idem*.

Tela Typhoëa] Facile ostendit esse, quod petit. Qui enim potuit Jovis falmen contemnere, facilius poterit ferminæ mentem possidere. Ergo ita dixit, ne ille excusaret propter Junonem. Fecit autem benevolum filium dicendo, *nate*. Item, quod potior esset Jove, et esset potentia sua. *Donatus*.

Tennis] Aphæresis, pro *contemnis*. Hæc autem laude hoc dicit, facile eum posse Junonem contemnere, qui Jovem contemnit. *Servius*.

670 *Ad te confugio]* Personarum ratio facit laudis augmentum. *Idem*.

Ad te] Quasi dicat: Non est, qui

tantum aut debeat, aut possit. *Don*.

Supplex] Admonuit pietatis, ut filium: rogavit, ut Deum. Quid igitur accessit oneris, cum est rogatus ab ea, quæ auctoritate parentis jubere poterat? *Idem*.

Tua numina] Possibilitatem: et notandum est, unum deum plura habere numina; ut supra dictum est de Junone. *Servius*.

671 *Frater ut Æneas]* Conciliatio a qualitate personæ. *Idem*.

Ut] Est *quemadmodum*: quod in pronuntiatione extenditur, quando temporis non est. *Idem*.

Frater ut Æneas] Fecit benevolum et attentum: nunc facit docilem, subjuncta narratione totius negotii. Dixit *frater tuus*, ut appareat operam non in extraneo ponendam, sed in fratre esse necessariam. Ergo honestum et pium: ut frater pro fratre laboret, præsertim in causa salutis. Adjungit labores, ut moveat commiserationem: et ostendit injuste pati, et deformat personam adversariæ, quæ prosequatur innoxium. *Donatus*.

Frater ut Æneas pelago tuus omnia circum Litora jactetur odiis Junonis iniquæ] Omnia prorsus exemplaria manu scripta, quæ hactenus legerim, scriptum ostendunt, *jacteturque odiis*, particula *que* tantum ad sustinendum versum interjecta, ut plerumque alias. Nam quod ajunt quidam ita ordinem explicandum, ut dicamus, *nota tibi ut tuus frater Æneas jactetur pelago, jacteturque circum omnia litora*, nimium tortuosa mihi videtur oratio: quare omnia circum litora, ampliationem potius esse dixerim, quod parum erat, pelago dixisse. *Jactetur* vero absque particula *que* libenter legerim. Nam penitimmeret locum omnino communis est, cui tamen isti passim ita consultum voluere, ut nullam pene reliquerint, cui non particulam eam obtruderent. Nisi dicamus figuram esse brevitatís per deductionem, quam alio loco Quintilianus adnotavit

ab aposiopesi diversam, quum scilicet unum tantum ailetur verbum, idque manifestum, ita hic detractum sit; *erret*, quippe, *pelago*, *circum omnia litora*, *jacteturque odiis Junonis*: quod codicum antiquorum reverentiae concedamus. Demum quod in aliis legitur *Junonis iniquæ*, in Longobardico legere est, *Junonis acerbæ*; quasi dicat implacabilis, quæ nulla possit ratione mitescere. Sed enim id admittendum, quod in pluribus et minus corruptis exemplaribus habetur, *iniquæ*: cui lectioni Ovidii etiam congruit parodia, 'Dira lues populis ira Junonis iniquæ.' *Pierius*.

672 *Jacteturque*] Vacat *que*. *Serv.*

Odiis Junonis iniquæ] Justa causa petitionis ostenditur. Odium autem, o in nomine breve est, in verbo vero longum, ut *Odit*. Quemadmodum *liquor*, li brevis est: *liquitur* longa. *Servius*.

673 *Nota tibi*] Græca figura est: ut Terentius, 'Mira vero militi quæ placeant.' *Idem*.

Nota tibi] Hoc ad laudem Cupidinis pertinet. Maximum enim crimen esset ejus, si fratris periculum nesciret. *Donatus*.

Et nostro doluisti saepe dolore] Nostro autem, eo quo et ego: ant doluisti, ideo, quia me dolentem vidisti; ut *doleo illa re*. *Servius*.

Doluisti] Si præterea doluit, debet cavere ne rursus dolenda succedant. *Donatus*.

674 *Hunc*] In codicibus plerisque antiquioribus, *nunc* legitur: quod minime displicet: præsertim quum Ti. Donatus exponat, *jam* tenet. *Pierius*.

Phænissa] De Phœnice. *Servius*.

Dido tenet] Ostendit facilitatem petitionis. Nam si amore jam *Æneæ* affecta est, non est opus initio amoris, in quo magna est difficultas, sed augmento. Desideratur autem augmentum, quia timetur Juno: a qua amor talis posset abrumpi: ergo opus erat tali amore, qui non posset abrumpi a Junone. *Donatus*.

Tenet] Moratur. *Servius*.

Tenet] Julius Scal. 'verbum clarior, ac minus plebejum hoc loco, quam si, ut in Bucolicis dixisset, Postquam nos Amaryllis habet.' *Cerda*.

Blandis Vocibus] Ideo dixit *blandis*, ut ostenderet Didonem facile amore incendi posse, quæ ante jam blanda est, quam amet. *Servius*.

675 *Quo se Junonia vertant Hospitia*] Quo: in quam partem. *Junonia* autem *hospitia* Carthaginem dicit: ubi habitabat Juno; ut, 'Hic illius arma.' Aut certe hoc ipsum vereor, quod *Æneæ* Carthago in hospitium patuit; ut est, 'Timeo Danaos et dona ferentes.' *Servius*.

Junonia vertant Hospitia] Id est, Punica, ideoque omnia suspecta. Junoni enim Carthago dicata erat: quæ ob id *Junonia* quoque vocata est. Turneb. xviii. 32. *Taubmann*.

676 *Haud tanto cessabit cardine rerum*] Aut *δεστυνῶς* dixit, ne in tantum quidem: hoc est, *brevis occasione cessabit*. Aut simpliciter intelligendum, non poterit in tanta rerum opportunitate cessare: ut sit de proverbio tractum, quod dicitur; *Res in cardine est*, hoc est, in articulo. Quidam sic intelligunt; cum in incerto statu res sunt, in *cardine* esse dicuntur, et translationem verbi a janua tractam volunt, quæ motu cardinis hac atque illac impelli potest. *Servius*.

Cardine] Hic fidem facit, cum fores clauduntur: et tribuit firmitatem: ergo dixit: 'Tanto cessabit cardine rerum.' Erat enim in potestate absolvere amorem, quem voluntate susceperat: sed divinitus impactus, non potuit humano arbitrio summoverti. Asserit ergo necessarium remedium, quo omnis illa factio succumbat. *Donatus*.

Haud tanto cessabit cardine rerum] *Servius* *cardinem* hic pro opportunitate accipit: ut sit ἀκμή, καὶ πῶς, ἐκ καύτης, quod proverbium jactetur, *res in cardine est*. Nec multam possum ab ea ego sententia deflectere: cum

videatur mihi Maro ab ostiorum cardinibus, hoc est, *στροφῆσι*, vel *στροφῆσι*, metaphoram duxisse; vel cæli duas illas sibi oppositas partes respexisse, quæ immotæ immobilesque Astronomis dicuntur, et Græcis *πόλοι*, ut res Trojanorum prosperas et secundas significaret, ac velint in vado, et tuto esse, et ea constitutione compositas, ut Junoni iniquæ suspectæ esse deberent. *Germanus*.

Cardine rerum] Cardio ipsum punctum est ac momentum occasionis et opportunitatis, quæ nisi rapiatur, effluit statim. Hoc loco: in tanta occasione rei faciendæ non cessabit. Vide *Salmas*. *Plin. exerc. p. 1249. Emmentus*.

677 *Quocirca*] Quapropter. *Serv.*

Capere ante dolis] Ostendit melius esse, ventura propulsare, quam iis, quæ venerunt, remedia quærere. *Donatus*.

Quocirca capere ante dolis] Quapropter meditor præoccupare et implicare Didonem amore doloso: ne ad nutum alicujus Numiuis animum suum mutet. *Servius* pro adverbio habet *quo*, id est, aliquam in partem. *Cingere autem flamma*, *φλογὶ ἀμφιβάλλειν*, vox militaris est, et metaphorica, ab obsessis igne ferroque urbibus. Ita *Æn. vi. 'Mœnia lata videt,' &c. et x. 'et mœnia cingere flamma.'* *Taubmann*.

Cingere flamma] Ducitur Metaphora a militaribus urbium obsidionibus: ipse in x. 'Interea Rutuli portis circum omnibus instant, Sternere cæde viros, et mœnia cingere flamma.' Totus Poëtæ locus desumptus apparet ex *Apollonio Arg. l. iiii. ubi Venus Cupidinem sollicitat, ut Medeam incendat in amorem Jasonis. Cerda*.

678 *Meditor*] Mente pertracto. *Servius*.

Ne quo se numine mutet] Quo, vel vacat, vel pronomen est. Et bene supponit numen Junonis, ne ejus frequenti commemoratione, Cupidinem terreat: magis enim vult, eum intel-

ligere, quam audire Junonem: aut certe adverbium est: ut sit, timeo ne se numine Dido aliquam commutet in partem. *Idem*.

679 *Mecum*] Id est, cum officio Venerio; vel *mecum* per meos amores, me aduigente. Nec potest intelligi, quemadmodum ego. Aliter enim a matre Æneas, aliter amatur a Didone. *Idem*.

Mecum] Tanto amore amet, quanto mater amat filium: cujus amor nullius violentia numinis valet abrumpi. *Donatus*.

680 *Qua*] Id est, quomodo. *Serv.*

Qua] *Servius* legit *qua*, id est, quomodo. In veteribus tamen exemplaribus plerisque *quo* habetur. In *Mediceo*, *qua*: ut agnitum a *Servio*. Quod vero *posses*, in Romano codice est, vitium id familiare. *Pierius*.

Accipe] Audi: ut, 'Accipe nunc Danaum;' ut contra, *Da*, dic: ut, 'Da, Tityre, nobis.' 'Da, non indebita posco.' *Servius*.

Mentem] Dispositionem, consilium. *Idem*.

681 *Accitu*] Evocatione, et est quartæ declinationis. *Idem*.

Urbem Sidoniam] Quam tenent Sidonii. *Idem*.

682 *Puer ire parat*] Ostendit in commutatione formæ, ætatis commutationem non fore difficilem. *Donatus*.

Mea maxima cura] Et Æneas cura est: sed *Ascanius* maxima: 'cui regnum Italiæ, Romanaque tellus Debentur.' et ubique *Ascanius* maxima cura *Veneris* introducit: ut, 'Veneris justissima cura.' Item, 'Hunc tegere, et diræ valeam subducere pugnæ.' *Servius*.

Maxima cura] Nolebat mittere *Ascanium*, ne duorum sollicitudine frangeretur: vel, ne is mitteretur, qui, exoriente tumultu, sibi per ætatem cavere non posset. *Donatus*.

Mea maxima cura] Quod ei regnum Italiæ et Romana tellus deberetur. Vel, quia ultra liberorum affectum nepotes haberi dicuntur. Sed et ali-

oqui cura pro liberis omnium est maxima. *Taubmann.*

663 *Dona restantia*] Quia restiterunt, superfuernutque, et *pelago* posuit, cum post Trojæ eversionem navigaverit Eneas. *Servius.*

Flammis restantia Trojæ] Quod alibi: 'reliquias Danaum terræque marisque.' Scalig. iv. 16. Intelligit autem Pallam illam, Cycladem, Sceptum, Monile, et Coronam. Atque hoc ideo, ut viderentur interiisse meliora. *Taubmann.*

664 *Hunc ego*] Ne diceret Cupido, Quid fiet de Ascanio, si ibo. *Donat.*

Sopitum somno] Unum quidem est *sopor* et *somnus*: sed modo *sopitum*, irrigatum intelligimus. *Servius.*

Sopitum] Nam illa ætas multum profundeque dormit. Ergo erit sat temporis ad capiendos mulieris animos. Designat etiam tempus et locum amoribus aptum. *Donatus.*

Cythera] Sicut dictum est genere neutro pluraliter, ut alibi, 'Sunt alta Cythera.' *Servius.*

665 *Idalium*] Cypri nemus est, in quo oppidum breve; ut paulo post, 'Idalim lucos.' Item, 'Idaliumque nemus.' *Idem.*

Sacrata sede] Vel templi, vel oppidi. *Idem.*

666 *Ne qua scire dolos*] Qua vacat, ut frequenter diximus. *Idem.*

Ne qua scire d.] Ne qua ratione Ascanius dolos præsentire possit, aut *Medius*, hoc est, intempestivus, ac negotio molestus interveniat. *Taubm.*

Medius] Importunus, incongruus. *Servius.*

667 *Tu faciem illius*] *Faciem* pro *vultu* posuit. Nullus enim potest faciem alterius accipere: sed vultum, qui pro mentis qualitate formatur. Unde infra est, *Et notos pueri, puer, induc vultus*: aut certe quia difficile numini non est, ut in faciem mutetur alterius. Sane *illius* in Georgicis corripuit; ut, 'Illius immensæ.' *Id.* *Noctem non amplius unam*] Ut supra diximus, artis Poëticæ est, non om-

nia dicere. Unde nunc præmisit *Noctem unam*. Nec enim dicturus est, aut abscessum Cupidinis, aut adventum Ascanii. *Idem.*

Noctem unam] Erat spatium breve, sed erat properandum, ne longi temporis opera esset necessaria: quia Ascanius longiori somno teneri non potuit. *Donatus.*

Tu faciem illius noctem, &c.] *Faciem falle dolo*, est dolosæ simulæ, et fallendo assume. Pimpontius: *Faciem fallere* dixit, ut Sophocl. *μορφήν δολῶν*. Siquidem hic *Fallere faciem*, est *δυσκοπεῖσθαι*, mentiri et simulare: ut infra, 'mentitaque lana:' et supra, 'Et varios discet mentiri lana colores.' Tusanus et illud citat; 'faciem mentita Creusæ,' id est, *ψευδομένη*, vel *δυσκοπομένη*. Pari forma Propert. el. iv. 5. 'Audax cantatæ leges imponere Lunæ, Et sua nocturno fallere terga Inpro,' ubi *λυκανθρώπιαν* respexit: quam et Maro Ecl. viii. 'His ego sæpe lupum fieri et se condere silvis Mærim vidi.' Scalig. iv. 16. interpretatur, falsam habere: præ te feras. Inusitatus, inquit, dicendi modus. Dicimus enim, *Cupido fallit Elisam*: *σφάλαν*. Fallit autem falsa facie, id est, non sua: ergo non vera. Quare si facies falsa est, ergo aliquis eam fefellit, *ἔσφαλεν*: quod est, dimovit a natura sua. Non, quod Ascanii facies immutata sit; sed quod ab alio representata. Etiam apud Hesych. scriptum est, *σφάλαν, κολλῶνσαν*. Igitur etiam *simulare* significavit. Hoc non animaliter verterunt Grammatici: et *Servius* male interpretatus est, *faciem* pro *vultu*. Nemo, inquit, alienam faciem potest accipere. Profecto nemo homo: at Potætarum dii possunt. *Æn.* xi. 'Juturna in faciem mutata Metisci.' et *Æn.* v. 'Fit Beroë Iamari conjux longæva Dorycli.' Nisi Ascanii faciem aumpisset sibi Cupido, frustra vultu illius se suosque texisset dolos. Hæc ille. *Taubmann.*

668 *Pueri puer*] Argumentum a fe-

cili. *Servius*.

Pueri pueri] ἄλφρυα habent argumentum a facili. Et lepida est collusio, sic infra: 'puerique puer dilectus lulo.' *Taubmann*.

600 *Latissimus Dido*] Non est epitheton perpetuum: id est, cum læta esse cœperit. *Servius*.

600 *Regalis inter mensas*] Epulas intemperantes, in quibus castitas rara est, et facilis amoris occasio: unde est illud Terentii, 'Sine Cerere et Libero friget Venus.' *Idem*.

Regalis] Epithetum ad conviviorum splendorem augendum frequentissimum: ita Ovid. Met. vi. 'Regales epulae mensis.' et Stat. Theb. l. ii. 'regales epulas et gaudia vulgi.' Hieron. epist. 83. 'regias paret epulas.' Ammianus l. xviii. 'mensæ regales.' sic Æn. vi. 'Regifico luxu.' Val. Arg. ii. 'mensæque paratu Regifico.' Silius l. xi. 'Regifice exstructis celebrant convivia mensis.' Quicquid enim regium est, ita magnum plerumque est, ut locum dederit his locutionibus. Philo quoque l. i. de vita Mosis in re convivii φιλοτιμίαν βασιλικαίαν. Græca quoque voce Plantus Pers. *Basilico accipere victu*. Inde (quæ nota Brissonii est de Reg. Pers. l. i.) cum Horatius dixit, 'Persicos odi puer apparatus,' intellexit *regales*. Nam vetus interpres: *Persicos, regales*. *Cerda*.

Regalis inter mensas] Huc facit illud Terentii: 'Sine Cerere et Libero friget Venus.' Utrumque enim in hoc convivio regali suppetebat, ideoque facilius esse potuit mentis inclinatio. *Latex Lyæus* autem vinum est: itaque Bacchus dicitur, ἀπὸ τοῦ λύω: quod curas ac membra solvat. Poëta: 'Cura fugit multo diluiturque mero.' Unde λυσιμελής appellatur; quomodo et Venus: λυσιμελής βέλκχος καὶ λυσιμελής ἀφροδίτη. Petronius: 'Amiculae solute mero ac libidine.' Dictum autem, *latex Lyæus* ea forma, qua alibi *Areadius magister*; pro, *Ar-*

edicius, et *Lyæus*. Horat. *Stertinium acumen*, pro *Stertinianum*. Vide Cassaub. ad Theocrit. c. 1. *Taubmann*.

Laticemque Lyæum] *Latex* proprie aqua est, ab eo, quod intra terræ venas lateat: sed et vinum latet intra uvam. Unde nunc dixit *laticem*. *Lyæum* autem pro *Lyæum* figurate; ponens principalitatem pro derivatione. *Servius*.

Laticemque Lyæum] Dabo hic Notam Hartungi Decur. 3. Solent Græci duo substantiva conjungere, quorum alterum pro adjectivo capiendum. Ut πηλὸν πημυρῶσι, *navibus puppibus*, pro *navibus postremis*. Ita Homerus Il. x. καὶ παρὰ πτόμῳ. et Odys. ii. καὶ δ' ἐν πτόμῳ. Ergo, *laticem Lyæum* pro *liquore Bacchico*. Hic enim non est, *Lyæus*, αἶμα, πῦμα: sed nomen substantivæ. Ita l. xi. 'ferro sonat alta bipenni,' id est, ferro bipennato, et utrinque acuto. Placent ista, sed qui volet tamen accipere nomen adjectionis, possit: ut sit quod Aristoph. dixit, βέλκχος πῦμα. Præsertim cum *bipennis* nomen sit adjectionis, non substantivæ, ut liquidum ex Terentio Varrone in *Pharmenone*: 'Ferens ferream humero bipennem securum.' *Cerda*.

601 *Oscula figet*] Phrasis Lucretii; qui l. iv. 'Foribus miser oscula figet.' ibidem, 'labellis affligunt oscula.' Repetit Noster ii. 'oscula figunt.' *Idem*.

602 *Occultum inspiret ignem*] Definitio amoris est, ignis occultus. *Serv.*

Occultum inspiret ignem] Periphrasis amoris, per definitionem. Videatur P. Victorius xxxviii. 8. ubi hoc ita vult dictum, ut ab Hom. ἐμνήσθαι μένος. *Taubmann*.

Veneno] *Venenum* dictum, quia per venas eat; ideo post ait, 'longumque bibebat amorem.' *Servius*.

Fallasque veneno] Epig. l. iv. ἰοβαλεῖς ἐς κροδίτην, sive de sagitta, sive de veneno accipias. *Germanus*.

Veneno] De amore etiam Proper-

tius l. ii. 'Intactos isto satius tentare veneno.' Non abludit, vocari Amorem a Val. Arg. l. vii. pestem latentem ossibus. Est satis sagax in imitando Propertius, sæpissime ad Pœtam alludit, et sæpe ita clanculum, ut vix assequaris. Rem hic locus indicabit. Ut enim Pœta ignem, et venenum conjungit: ita ille libro i. eleg. 5. in re simili amoris: 'Et miser ignotos vestigia ferre per ignes, Et bibere e tota toxica Thessalia.' Est hoc genus imitationis illustrissimum. *Cerda.*

693 *Paret Amor dictis*] Ut supra, pro Cupidine amorem posuit. Sane notandum, quod interdum, ubi inducit minorem festinantem parere, majori respondentem eum non facit, ut hoc loco Cupidinem, ut in iv. 'Ille Patris magni parere parabat Imperio.' Et in vii. 'Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis.' *Servius.*

Paret] Non respondet: quid enim personæ matris, vel maxime in tali causa, responderet: et tempus facta, non fabulas exigebat: ergo se officiosum matri præstat. *Donatus.*

Alas Exiit] Hoc est, deposuit. Laus ingens Ascanii per transitum. Siquidem, alis tantum depositis, Ascanius fuit. *Servius.*

694 *Gaudens*] Vel, ut filium exprimeret ad patrem euntem: vel, quia plena voluntate jussa matris implebat. *Donatus.*

695 *At Venus*] Natura puerorum tangitur, qui securius et diu dormiunt, si etiam accedant alia oblectamenta: ut secessus, flores, et odores, et mollicies, opacitasque umbrarum. *Idem.*

Placidam per membra quietem] Aut epitheton est quietis: aut ideo *placidam* dixit, quia est quies, quæ potest etiam somniorum terrore turbari. *Servius.*

Placidam per membra quietem] Est ubi *placitum* legatur: quod non æque placet. *Placide* enim proprium est

quietis epithetos. *Pierius.*

696 *Inrigat*] Infundit, proprie quia somnus sic pingitur, quasi cornu infundat. *Servius.*

Inrigat] Pulchra metaphora. *Fabius Antias* Annal. l. i. apud *Macrob.* 'mitemque rigat per pectora somnum.' *Lucretius* l. iv. 'Somnus per membra quietem Inriget.' *Cyprianus* in *Genes.* 'Illius irriguo perfundit lumina somno.' Ego puto opus hoc esse *Tertulliani.* Non abit *Hom.* Il. ii. Γλυκὺν ὕπνον ἔχευεν: *Dulcem infudit somnum.* Nam fundo de liquidis proprium. Ad hæc pertinent, quæ dicuntur l. v. de *Deo Somno*, quiangebatur ramum gestare madentem *Lethæo* rore. Ad sermonem transulit *Lucilius Satyr.* l. xxiij. 'Per aures pectus irrigarier.' *Cerda.*

Inrigat] Sic noster *Æn.* iii. 511. 'Corpora curamus, fessos sopor inrigat artus.' Inde *Somnus* dicitur *irriguus.* *Persio* Sat. v. 56. 'irriguus mavult turgescere somno.' quid verbum *inrigare*, id est, aquam rivis inducere, *Salmas.* exerc. *Plin.* p. 918. *Emmeneses.*

Fotum] Sublatum, complexum. *Servius.*

Fotum] Id est, sublatum, complexum. *J. Jov. Pontanus* in extremo *Actii*, pæne o singulis trium horum carminum verba, eque *Veneris* gestibus et voluptatem et admirationem gigni, docuit. *Trubmann.*

697 *Idalia lucos*] *Turnebus* xxiv. 44. *Idem.*

Amaracus] Hic puer regius unguentarius fuit, qui casa lapus dum ferret unguenta, majorem ex confusione odorem creavit. Unde optima unguenta, *amaracina* dicuntur. Hic postea in herbam *sampuchum* dicitur versa, quam nunc *amaracum* dicit. *Servius.*

Amaracus adspirans] *Scalig.* l. iv. *Amaracus adspirans*, est quod supra dixit, 'sertisque recentibus hant.' Omnia odorifera *Veneri* dica-

ta sunt. Est autem *amaracus* herba, quam et *sampuchum*, et vulgo *majoranam* dicunt: ex qua conficitur *unguentum amaracinum*, quod Plinius XII. 4. inter nobilissima recenset. Oleum quoque inde fieri, quod *sampuchum* vocatur, aut *amaracinum*, &c. Lucret. 'Denique amaracinum fugitatus et timet omne Unguentum,' &c. Neque pejus ullum animal odit Venua, quam suam: ob interfectum Adoniam. *Amaracus* vero puer regius unguentarius fuit, inque herbam sui nominis mutatus est. Ita ut hoc loco puer puerum complecti videatur. *Taubmann*.

Umbra] In qua rectius dormitur. Atque hinc est, quod Ovidius domum Somni scribebat esse, quam Sol nunquam adeat. *Idem*.

609 *Jamque ibat*] Cum vix Venua ista dixisset. Sane neque festinantibus personis, neque minoribus est respondendi facultas; ut hoc loco Cupidini: ut, Mercurius supra, item in quarto; ut in septimo, Foris. *Servius*.

Dicto parens] Pro eo in soluta oratione passim dicto audiens. *Emmenes*.

700 *Portabat*] Portanda curabat. *Taubmann*.

701 *Cum venit*] Aut pro *cum veniret* ait: ut *cum* sit adverbium temporis, pro *dum*. Nec enim potest conjunctivi modi particula jungi indicativo. Sane sciendum, malo errore, *cum* et *dum* a Romanis esse confusa. *Serv.*

Cum venit] Executus est jussa mature: quia praevenit convivium, et venit cum jam discumberent in aptissimo tempore. *Donatus*.

Cum venit, &c.] Quando Ascanius venit, jam Dido auratis ornata vestibus, vel aurea sponda, eoque in lecto, qui *Medius* erat, accubuit. Jam si *Aurea* dicitur *Regina*, dactylus erit: si *sponda*, fit Synæresis: idque malunt quidam docti. Et Caelius quidem *spondam* interpretatur *sedilia discumbentium*. Videtur expressum illud Pindari *χρυσόθρονος κοίτης*. Sappho

quoque *ποικιλόθρονον* vocat ἀφροδίτην, forte a variegata veste. Verbum autem, *Composuit*, Ge. IV. somno tribuit: 'thalamis se composuere.' Et Propert. I. II. 'Et tabula una duos poterit componere amantes,' &c. Porro *medium* se locat Dido, ut decebat Reginam. Medium enim locum honorificentissimam habitum, argumentis firmat inprimis Lipsius Antiq. Lect. I. III. Vide tamen Notas Æn. II. 2. *Taubmann*.

Aulæis] Velis pictis; quæ ideo *auleæ* dicta sunt, quod primum in aula Attali, regis Asiæ, qui populum Romanum scripsit heredem, inventa sunt. Ideo autem etiam in domibus tendebantur *auleæ*, ut imitatio tentorium fieret, sub quibus bellantes semper habitavere majores. Unde et in thalamis hoc fieri hodie conspicimus. Varro tamen dicit, vela solere suspendi ad excipieudum pulverem: quia usas cameræ ignorabatur. Unde Horatius, 'Interea suspensa gravis auleæ rainas In patinam fecere, trahentia pulveris atri, Quantum non Aquilo Campanis excitat agris.' Sciendum sane Græca nomina in η exeuntia, cum derivationem faciunt, η in α diphthongum convertere, ut *αἴλη*, *aulea*, *ἰδη ἰδεα*, *αἴρη*, *αἴνα*. *Servius*.

Superbis] Nobilibus: ut, 'Ceciditque superbum Ilium.' *Idem*.

Superbis] Sic Stat. Thebaid. I. I. 'Jam ipse superbis Fulgebant stratis.' Stat. Theb. I. I. 'Pars ostro tenues auroque sonantes Emanire toros, altosque inferre tapetas.' *Emmenes*.

702 *Aurea*] Si Dido aurea, pulchram significat: et est nominativus. Si *sponda*, septimus quidem est: sed synæresis fit, et spondens est. *Serv.*

Aurea] Potest esse rectus, ut jam explicui. Quod fuit imitatio Propertii, eleg. IV. 7. 'Hac Tybartina jacet aurea Cynthia terra.' Potest etiam esse Latinus casus, ut fiat synæresis *aures sponda*. *Cerda*.

[*Sponda*] Antiqui stibedia non habebant: sed stratis tribus lectis epulabantur. Unde et triclinium sterni dicitur: sic Cicero, 'Sterui triclinia et in foro jubebat.' Unde apparet errare eos, qui triclinium dicant ipsam basilicam, vel conationem. *Servius*.

[*Sponda*] Erat hæc, reclinatorium, quo veteres sustinebant mediam partem superiore corporis in accubitu (ex Nota Ursini) ab Spartiano *anactinerium*, ab aliis *pulcinus*. Ad hæc pertinet illud Martialis l. iii. 'Cubitis tradit hinc et inde convivas Effultus ostro, sericisque pulvinis.' Scribit etiam Ciacconius, in marmoribus videri plurimos accubantes, cubito innixos pulvinis. Ergo Dido componit se in sponda, id est, pulvino illo, qui illi erat pro fulcro, ut sine ulla molestia epulis operam daret. Notat Pollux l. vi. quod reliquis est ἀνάκλιτρον, uni Aristophani esse ἐπὶ κλινῶν. *Cerda*.

[*Mediamque locavit*] Collocavit. Ipse enim apud majores domini fuerat locus; ut aperte Salustius docet, 'Igitur discubere. Sertorius inferior in medio; supra L. Fabius Hispaniensis senator ex proscriptis: in summo Antonius; infra scriba Sertorii Versius. Alter scriba Mæcenas in imo, medius inter Tarquiliū et dominum Perpernam.' *Servius*.

[*Mediamque locavit*] Dignissimus locus pro opinione gentium censetur: de eo disputantem adi Salmas. exercit. Plin. p. 1254. et Turneb. vi. 21. *Emmenes*.

[*703 Jam pater Æneus*] Religiosus: quia pater proprie omnium deorum epitheton est, ut Virgilius ostendit. *Servius*.

[*Jam pater Æneus*] Discernitur ipse et Trojani sedibus purpureis. *Donat*.

[*704 Ostro*] Pro purpura posuit, unde et tingitur. *Servius*.

[*Stratoque super discumbitur ostro*] Apud C. Julium Ro. ubi de præposi-

tionibus agitur, quæ a Suetonio Tranquillo in ordinem digestæ fuerint, versus citatur ex Marone, ita scriptus, *structoque super discumbitur ostro*. Nam *Extraiimusque toros*, alibi dictum, et *instruimus mensas*. Quanquam *strato* minime displiceat, quod de *tæpetis* intelligendum est. *Pierius*.

[*Stratoque super discumbitur ostro*] Id est, lectis discubitoriis ostro aive purpura stratis. *Æschylus* etiam *πορφύρεον τῶρον* vocat. Ita Cicero, 'lectos onchyliatis peristromatis stratos' dixit: item, sternere triclinia, &c. Sunt, qui malint legere, *structo*, quia *Æn. iii.* dixerit, 'Exstruimusque toros:' et, 'Exstruimus mensas.' *Taubmann*.

[*Stratoque super discumbitur ostro*] Ad hunc locum consule Ciac. de triclin. p. 17. pro eo Stat. Theb. Achil. l. iv. 'et picto discumbitur ostro.' *Emmenes*.

[*705 Dent famuli manibus lymphas*] Humilis character, qui *τοῦπος* dicitur. Villa enim describuntur. *Servius*.

[*Dant*] Describit familiæ ordinem. *Donatus*.

[*Dant famuli manibus lymphas*] In Romano, in Longobardico, et aliquot aliis codicibus antiquis, transportatis dictionibus, legere est, *dant manibus famuli lymphas*: sed isti Lambdacismum evitare voluerant, quum tamen auctores plerumque hujusmodi syllabarum concursam venustati ducant. *Pierius*.

[*Dant famuli manibus lymphas*] Postquam in lectis ordine collocaverant, manus lavabant. Vide Feithum iii. 5. ant. Hom. Ciac. de Triclin. p. 42. et de lotionibus post cœnam in appendice Fulv. Ursinum p. 305. ubi formula *κατὰ χεῖρας*. *Emmenes*.

[*Cerereque*] Hic panem, alibi triticum: ut, 'Tum Cererem corruptam andis.' *Servius*.

[*Canistris*] Mos apud veteres fertur fuisse, ut panis, non argenteis, sed vimineis vasculis inferretur. *Donat*.

Canistris] *Ἐκ κλισίων*, ferebant *στῆ-
ρα*, id est, panem, quod jam in antiq.
Hom. observavit Feithius III. 1. Stat.
Thebaid. l. 1. 'His cumulare canistris
Perdomitam saxo Cererem.' Ejus-
que distributio alicui ex servis tricli-
nariis incumberebat: ut Pignor. de
Servis p. 58. *Emmeness*.

706 *Expediunt*] Proferunt. *Serv*.

Tonsioque ferunt mantelia villis] Vel
minutis: vel compositis, ut, 'ton-
sa corona.' Constat enim majores,
mappas habuisse villosas, quibus
etiam in sacris utebantur; sicut in
Georgicis, 'Manibus liquidos dant
ordine fontes Germanæ, tonsisque fe-
runt mantilia villis.' de supplicatu-
ris enim hoc dixit: *mantilia* vero a
tergendis manibus dicta; et est nomi-
nativus *mantile*, quo modo *torale*.
Quod autem legimus *Ne turpe toral*,
apocope est. *Idem*.

Mantelia] Romanus codex, et hic,
et in Georgicis, *mantelia* per *e* tertia
a fine syllaba legit: ac ne quis putet
ex familiari quodam scribendi more,
quo plurima toto opere in eo codice,
i in *e* mutant, ita hoc etiam loco fac-
tum esse: sciendum in aliis quoque
veteribus plerisque codicibus, *man-
telia* scriptum esse. Nam in Oblongo
apparet id manifeste. In Longobar-
dico vero abrasa dictio est: sed
enim *mantelia* omnino prius scriptum
fuisse discernitur. Sane *mantellum*
apud Plautum, et apud Lucillum
mantella legitur. 'Mappas Mantella,
merumque:' atque ita *mantelia*. Pio-
rius.

Mantelia] Vide notas nostras Ge.
IV. 377. quibus adde quæ de Manteli-
bus observavit Ciaccon. de Triclin.
p. 28. *Emmeness*.

707 *Quinquaginta intus famula*] Hoc
est, multæ. *Servius*.

Ordine longo] Id est, dispositione,
secundum Tullium: qui in *Œconomi-
cis* dicit, quid ubi ponendam sit.
Nec enim debent universa confundi.
Idem.

Ordine longo] Ubi fuerant quinquaginta, ad quam curam pertinebat
procuratio cellarii, et deorum *Penus*-
tum cultus: illas sine dubio vicissitu-
do longo ordine tangebatur. *Donatus*.

*Quibus ordine longo Cura penus
struere*] Est et ubi *longam penum* le-
gas. Dictum enim *longam penum* a
Virgilio Fl. Sosipater auctor est:
Penus porro fœminino genere Lucil-
lium quoque dixisse constat, eo car-
mine: 'Magna penus parvo spatio
consumpta peribit.' Eodem genere
usos Pomponium et Nævium, ait No-
nius, qui non probari ait auctoritatem
eorum, qui neutro genere dixerint,
quamvis Festus *penora* ponat. Quan-
tum vero pertinet ad vulgatiorem
lectionem, quæ est *longo ordine*, ea in
pluribus ex vetustis exemplaribus ha-
betur, et agnoscitur a Donato. *Pier*.

Ordine longo] Donatus, Servius,
Charisius legunt, *longam Cura penus
struere*. Et quia *penus longa* est, re-
cte structores ait esse curiosos et dis-
positos. Quid sit *Penus*, docet Agel-
lius IV. 1. *struere* autem est ordinare
et componere. Unde et *structores*
dicuntur ferculorum compositores,
sive *scindendi obsonii magistri*. De
cujus munere, ut et de arte structo-
ria, videatur Seneca epist. 47. item
De Brev. vitæ c. 12. inprimis Juve-
nalis Sat. II. et V. *Taubmann*.

708 *Cura penum struere*] Inter *pe-
num* et *cellarium* hoc interest; quod
cellarium est paucorum dierum: unde
et in cella dicitur importatum fru-
mentum. *Penus* vero, temporis longi.
Sane dicimus, et hic et *hæc* et *hoc pe-
nus*: sed a masculino et fœminino ge-
nere quarta est declinatio, a neutro
tertia, quo modo est *pecus pecoris*.
Unde Horatius, 'Portet frumenta
penusque.' Masculino vero genere
Plautus, 'Nisi mihi annuus *penus*
datur.' Fœminino Lucilius posuit,
'Uxori legata *penus*.' Quartæ autem
declinationis, Persius docet: ut, 'In
locuplete *pena* defensis pinguibus

umbris.' *Servius*.

Struere] Ordinare, componere. Unde et *Structores*, dicuntur ferculorum compositores. *Idem*.

Cura penum struere] Ancillæ, quibus cura penum struere, Græcis dicuntur *σηκίδες*, vel *σηκίλαι*, atque etiam fortasse *ἄβραι*. Primas duas voces aliqui contrahunt tantum ad penum in agro, postremam dilatant ad omnia munia ancillarum. *Cerda*.

Struere] Cibos, a coquo elaboratos, collocabat structor, qui Græce *τραπεζοποιός* vel *τραπεζοκόμος* appellabatur: de iis, qui penum struebant, et flammis adolebant penates, meminit Macrobi. Saturn. 1. 24. 'inter hæc servilis moderator obsequii, cui cura vel adolendi penates, vel struendi penum,' &c. vide Pignor. de Servis pagina 56. 57. *Emmenæus*.

Et flammis adolere penates] Id est, Colere. Sed *adolere*, proprie *augere*. In sacris *Adolere* per bonum omen dicitur. Nam in aris non adolentur aliqua, sed cremantur et consumuntur; quia veteres in focus sacrificabant, ut ipse alibi, 'Hortor amare focus.' *Servius*.

709 *Centum aliæ*] Eleganter atque breviter divitias expressit, landavitque. Voluit enim demonstrare, ducentos, et sexum, et ætatem discernere. Numerus autem non est res magna in rege, sed parilitas ætatis, quæ ostendit quanta sibi servorum esset multitudo: ex qua ducenti pari ætate eligi potuerint digni, qui curarent supra dicta. *Donatus*.

Totidemque pares ætate ministri] Non numerus: sed ætatis qualitas habet admirationem. *Servius*.

Centum aliæ] Nihil fuit magnum, si ducentis ministris ad hanc officii partem utebatur: nisi fuissent *Pares ætate*. Non enim numerus, sed ætatis qualitas hic habet admirationem. In evidenti enim est, quanta servitorum fuerit multitudo, ex qua centum ministri, et totidem ministræ pares

ætate deligi potuerunt. Imitatur hunc locum Val. Flaccus: 'Stant gemmis auroque tori, mensæque parata Regifico: centumque pares primæva ministri Corpora: pars epulas manibus; pars aurea gestant Pocula.' *Taubmann*.

Centum aliæ totidemque, &c.] In numero servorum convivii ponebant magnificentiam veteres. Pignorius p. 57. hanc inferorum et pocillatorum turbam fuisse credit: et hi singulari nomine *ministri* vocabantur. Eundem consule p. 47. 48. eo nomine Stat. Theb. 1. 1. 'adolere focus epulasque recentes Instaurare jubet: dictis parere ministri Certatim accelerant.' De his etiam Ciacc. de Tricl. p. 68. *Emmenæus*.

710 *Qui dapibus*] Quidam *dapes* regum volunt esse, *epulas* privatorum. *Servius*.

Onerent] Potest et abundantiam retulisse, et de veterum more dixit, quibus cum accubissent, omnis cœna semel adponebatur. Et quidam volunt hoc secundum veterem cœmoniarum ritum adverti debere, quod Flamini diali mensa inanis non adponebatur: nam cum dicit, *Qui dapibus mensas onerent et pocula ponant*, et alibi, *Et vina reponite mensis*, quid aliud ostendit, quam mensam vacuum non antepositam *Æneæ*, quem ubique omnia sacerdotia inducit habuisse? *Idem*.

Onerent, et pocula ponant] In Romano codice, et plerisque aliis pervertustis, legere est utrunque verbum indicandi modo, numero etiam variato: scilicet hoc pacto, *qui dapibus onerant mensas et pocula ponant*, quod nescio quid picturatus habet, quum res ipsa ita geri videatur: quod in priori illo indefinito modo significaret tantum paratos eos esse ad onerandas mensas, et ponenda pocula. Unicusque tamen integrum sit, quam maluerit lectionem sequi. *Plerius*.

Et pocula ponant] Similiter more

antiquo dixit, quia veteribus non in manus dabantur pocula, sed mensia apponebantur, ut hodie apud plures; pocula in canistris argenteis apponuntur, quæ *canistra siccaria* dicuntur. *Servius*.

Pocula romanæ] Κύπελλα παρατίθουσι. *Germanus*.

711 *Nec non]* Supra ostrum Trojani, qui magis essent honorandi, sederunt: Tyrii vero in vestibus pictis. *Donatus*.

Nec non et Tyrii per limina lata, &c.] Ab his verbis non abludit mos Persarum, quem late probat Brisson. de Reg. Pers. l. i. quo proceres, et optimates terebant Regum limina; et inde aulicos omnes, et magnates generali hoc nomine τῶν ἐν τοῖς βασιλείῃς, comprehensos. *Cerda*.

712 *Toris pictis]* Pro in toris pictis; et *torus* dictus est, quia veteres super herbam tortam, vel sedebant, vel discumbebant: ut Æneid. v. 'Viridante toro consederat herbæ.' *Servius*.

Jussi discumbere] De regiis satellitibus dixit, qui utique subjecti erant imperio, nec tantum quod hospites fuerant; *discumbere* autem juxta consuetudinem suorum temporum dixit, quia olim sedentes vescebantur; ut ipse alibi, 'Gramineoque viros locat ipse sedili,' et, 'perpetuis soliti patres considere mensis.' *Idem*.

713 *Mirantur dona Æneæ]* Hoc ad Tyrios retulit. *Idem*.

Mirantur] Per hoc ostenditur, regina quanquam ditissima et ditissimi viri uxor fuisset, talia nunquam habuisse, cum hæc ipsa et sui Tyrii mirantur. Alius intellectus est: mirantur dona Æneæ, id est, mirantur talia Æneam vel habere, vel donare potuisse. Mirantur ergo substantiam animi largientis. *Donatus*.

Mirantur Iulum] Quem putabant Iulum. *Servius*.

714 *Flagrantesque Dei vultus]* Ardentes divinitate. Hoc ad poetam refertur. *Idem*.

Simulatuque verba] Composita in Ascanii similitudinem. Et hoc ex persona poetæ accipiendum. *Idem*.

716 *Præcipue infelix]* Propter casum futurum, ut probant sequentia. *Servius*.

Infelix] Quia benignum animum exhibebat, quem deberet inimicum exhibere, cum ex eo pararetur sibi mors. *Donatus*.

Pesti devota futura] Ideo ergo infelix, *pesti* autem vel amoris, vel malo. *Devota* vero de oratione Augusti translata est locutio, quem habuit in laudatione funeris Marcelli; cum diceret illum 'immaturæ morti devotum fuisse.' *Servius*.

Pesti devota futura] Id est, pernicioso et exitiali amoris penitus addicta. Ita Cicero Tusc. iii. 'Devotus et donatus studiis.' Ita Phædrus Fab. iii. 4. 'Devotam vino filiam,' dixit, id est, deditam. *Taubmann*.

717 *Expleri mentem nequit]* Græca figura est. *Servius*.

Expleri] Pari forma infra, 'implevit genitoris amorem.' Pari Tacitus l. i. 'cum oculis, cum lacrymis dolorem meum implevero.' Sic *saturo*, et *satio*, consimilia verba ad animum referas. Sic Catullus de Nupt. Pelei, 'Lumina sunt quati chara saturata figura.' Tacitus, 'Velata parte oris, ne satiaret aspectum.' Videtur autem Poëta instituisse Catullo de Nupt. Pelei, 'Nec prius ex illo flagrantia declinavit Lumina, quam toto concepit pectore flammam Funditus, atque imis exarsit tota medullis.' Sic Cædrenus, θυμὸν ἐμπικνύς. *Cerda*.

Expleri mentem] Græcissans constructio, cujus exempla suggerit Sanct. in Minerva pag. 400. ut noster *expleri mentem nequit*, sic Longus in pastoral. l. ii. ἀπλήρωτος ἐνεφύρουτο τῆς ἡδονῆς. *Emmeness*.

Tuendo] Dnm iutuetur. Et omnis gerundii modus, tam ab agentis, quam a patientis significatione similiter profertur: ut, 'Cantando tu il-

lum,' id est, dum cantas. Et, 'Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis,' id est, dum ei cantatur. *Servius*.

Ardescitque tuendo] Contrarium posuit. Nam considerationi intenta, fastidium incurrere debuit. *Donatus*.

Ardescitque tuendo] Advocat, quæ dicta eclog. viii. 'ut vidi, ut perii.' Et illis adijce Græcum versiculum, *Ἐνθαυδὲς ὁρμῇ τοῖς ἀκυδῶσιν βέλους: Μυδιερὶς οὐλὸς ἐστὶν ἰουενίβιν σπικυλον*. Et Propertium eleg. ii. 32. 'Qui videt, is peccat: qui te non viderit ergo, Non cupiet: facti crimina lumen habet.' Et Terentium in Eunucho: 'Totus tremo, horreoque postquam illam aspexi.' *Cerda*.

Ardesc. tuendo] Id est, incenditur amoris flamma, contraria significatione illi Georg. iii. 'uritque videndo Fæmina.' Nam ἐκ τοῦ ὁρᾶν γίνεσθαι τὸ ἐπῆρ. Eurip. Hippol. 'Ἐπὺς, ἔπὺς, ὁ καὶ' ὁρμῶν σπᾶξ' εἰς πόδον! O Amor, Amor, qui per oculos instillas desiderium! Quippe Amor habitat in oculis. 'Oculi sunt in amore duces,' auctore Propert. el. ii. 12. Et in Bucol. 'Ut vidi, ut perii.' Quia vero oculi amoris illices sunt, animi sedem in his putavere. Quare et Poëtæ Cupidinem ibi excubantem, suæque jacula iode mittentem sinxerunt. *Taubm.*

Ardescitque tuendo] Illud tueri Longus in pastoral. appellat ἀπλότως βλέπειν: de hoc perpetuo adpectu Catull. in Nupt. Pelei: 'Nec prius ex illo flagrantia declinavit Lumina, quam toto concepit pectore flammam, Funditus, atque imis exarsit tota medullis.' *Emmeness.*

718 *Et puero pariter donisque moveatur*] In antiquis plerisque omnibus exemplaribus legere est, hoc dictionum ordine, et pariter puero donisque moveatur. Movebatur vero puero, quæ jam animo agitare cœpisset, posse se talem concipere ex Aenea. *Donis*, quia muliebre genus proclivius est in avaritiam: est enim magis infirmum,

ac perinde magis opum appetens, et auxilli. *Pierius*.

719 *Ille ubi*] Postquam, ut Horatius, 'Nos ubi decidimus.' Hoc est, postquam: nam si loci esset, quo diceret. Ergo ubi interdum adverbium loci est, interdum temporis. *Servius*.

Colloque pendit] Imitantur Ovidius, et Valerius. Prior Fast. ii. 'Deque viri collo dulce pendit onus.' Posterior Arg. ii. 'Nec minus Orpheia tristis cervice, tuaque Æacide, et gremio conjux a Castore pendet.' Propertius eleg. iv. 12. flexu alio videlicet: 'Fungere maternis vicibus pater, illa meorum Omnis erit collo turba ferenda tuo,' et alio Ovidius in epist. Hermion. 'Non ego captavi brevibus tua colla laceratis, Nec gremio sedi sarcina grata tuo.' *Cerda*.

720 *Et magnam*] Arduum. Difficile est enim imitari verum filii affectum. *Servius*.

Falsi genitoris] Non veri, pro eo, qui fallebatur; ut sit, implevit amorem ejus, quem decipiebat simulando, eum esse patrem suum: et est magis absolutum participium, nam illic nomen est, 'Falsi Simeoentis ad undam.' *Servius*.

Falsi] Magna res, ut etiam pater deceptus sit. *Donatus*.

Falsi genitoris] Dissolvit Callimachi vocem in Cerere, *ψευδοπάτρα*. Merito Scalig. eludit hic quæpiam Serviana. Hic falsi potest esse *ἄφροσύνη*, *decepti*: fallebatur enim decipiebaturque Æneas, putans illum suum esse filium. *Cerda*.

Falsi] Quem falso suum esse dicebat. Ita Catullus, Herculem *falsi-parentem* vocat, passive; cuius pater is esse creditur, qui minime sit. Callimachus *ψευδοπάτρα* vocat. *Taub.*

Inplevit] Pari forma Tacitus l. i. 'Quum oculis, cum lacrimis dolorem meum implevero, me quoque trucidari jube.' Ita Cicero: 'explevit desiderii expectationem.' *Idem*.

721 *Reginam petis*] Non simpliciter dixit, *petis*. Nam *petere*, proprie est *insidiari*. Servius.

Oculus hæret] Arripuit Propertius eleg. i. 19. 'Non adeo leviter nostris puer hæret ocellis.' Pulcherrime Horatius od. iv. 13. de Cupidine: 'Pulcris excubat in genis.' Et *hære* quidem in re simili obviam. Ovidius in epist. 'Hærebat gremio turpis amica tuo.' *Cerda*.

722 *Gremio fovet*] Sustinet: ut, 'Et fotum gremio.' Servius.

723 *Insidet*] In sinu sedeat: legitur tamen et *insadat*, id est, ut quidam volunt, insidias faciat. *Idem*.

Insadat quantus] Tanto libentius imprudens complectebatur, quantum nesciebat qualem deum amplecteretur. *Donatus*.

Insidet] Sunt qui, *insadat* trisyllabum legant: et ita apud Ti. Donatum scriptum est. Id ego nusquam alibi, neque in veteribus codicibus inveni: alii *insideat*. Pierius.

Inocia Dido Insadat quantus] Hunc locum videtur Ovid. de Enropa imitatus: 'ausa est et regia virgo, Nescia quem premeret, tergo considerare tauri.' Ut autem hic dativo *insidere* junxit; sic et Hes. *θεοδότης ἐρεξόμενος* et Æsch. in *χορηφ. Ἰδὼν νεοσσὸς τοῦς δ' ἐρημέους τάφῳ*. Nam et huic verbo aliquando accusandi casum dat, ut in illo: 'insedisso supremos patriæ cineres:' et, 'summas Pallas insedit arces:' ut Eurip. in *Oreste*: *πύθιον ἐρεξοδα καθίζων*. Æn. xi. 'et sylvis insedit iniquis.' Respondet hæc phrasis illi in Symp. Plat. de Amore: *ἠσπαθεῖν γὰρ καὶ ἀκηροῦσθαι: καὶ σώματι, καὶ ψυχῇ καὶ ἑλλὰς ὁρῶντιν οὐκ ἐνίξει ἔρως*, hoc est, οὐκ ἐνίξει, non insidet amor. *Germanus*.

At memor ille Matris] Hoc est, *præceptorum matris*. Servius.

724 *Acidalia*] *Acidalia* Venus dicitur; vel quia injicit curas, quas *Græci* *ἑκιδας* dicunt, vel certe a fonte *Acidali*o; qui est in Orchomeno Bæ-

otiae civitate: in quo se Gratiæ ablaunt, quas Veneri constat esse sacratas. Ipeius enim et Liberi filius sunt, nec immerito. Gratiæ enim per horum fere numinum munera conciliantur. Ideo autem nudæ sunt, quod gratiæ sine facie esse debent. Ideo connexæ; quia insolubiles esse gratias decet. Horatius, 'Segnesque nodum solve Gratiæ.' Quod vero una aversa pingitur, duas nos respicientes, hæc ratio est: quia profecta a nobis gratia duplex solet reverti: unde est supra, 'Nec te certasse priorem Pœniteat.' Sane Veneri, multa nomina pro locis vel causis, dicuntur imposita. Nam *Venerem* vocari quidam propter promptam veniam dicunt; alii *Suadam* appellant, quod ipsa conciliatio *Suada* sit: dicitur etiam *Obsequens Venus*, quam Fabius Gurgēs post peractum bellum Samniticum, ideo hoc nomine consecravit, quod sibi fuerit obsecuta; hanc Itali *Postvotam* dicunt; dicta est etiam *Equestris Venus*; dicta et *Cloacina*, quia veteres *Cloacis* pugnare dixerunt; dicitur et *Myrica* et *Myrtea*, et *Purpurissa* et *Erycina*, quam Æneas secum advexit: dicitur et *Salacia*, quæ proprie meretricum Dea appellata est a veteribus; et *Lubentina*, quæ libentiam mentibus novam præstat; quamvis alii hanc *Lubiam* dicant, quod eo numine consilia in medullas labantur: alii *Mimnermiam*, vel *Meminiam* dicunt, quod meminerit omnium. Est et *Verticordia* et *militaris Venus*. Est et *Limenia*, quæ portubus præest, ipsa et *Victima* et *Netrix* ex Cæsaris somnio sacrata. Est et *Venus calva*, ob hanc causam; quod cum Galli Capitolium obsiderent, et deessent funes Romanis ad tormenta facienda: prima Domitia crinem suum, post cæteræ matronæ imitata eam, excuerunt; unde facta tormenta: et post bellum statua Veneri hoc nomine conlocata est; licet alii *calcam* Venerem, quasi

puram tradant; alii *calvum*, quod corda amantum *calciat*, id est, fallat, atque eludat. Quidam dicunt porrigine olim capillos cecidisse feminis, et Ancum Regem suæ uxori statuat *calvam* posuisse, quod constitit piaculo, nam mox omnibus feminis capilli renati sunt; unde institutum ut *Calva Venus* coleretur. Apud Cyprios Venus in modum umbilici, vel ut quidam volunt, metæ colitur. Apud Ephesios Venerem *Automatam* dixerunt, vel *Epidatiam*. Ratio autem eorum nominum talis est. Melibœes et Alexis amore se mutuo dilexerunt, et juramento se adstrinxerunt, ut cum tempus nuptiarum venissent sibi met jungerentur: sed cum virginem parentes sui alii despondissent, et hoc Alexis vidisset, spontaneum subiit exilium. Virgo autem ipso nuptiarum die, semet de tecto præcipitavit; quæ cum illæsa decidisset, in fugam conversa pervenit ad litus, ibique scapham ascendit, ex qua sponte funes soluti esse dicuntur: voluntate itaque Deorum pervecta est, ubi amator morabatur; quam cum ille, parans cum sodalibus convivium, suscepisset, pro ipso rei eventu, templum constituit. Quod ergo sponte fuissent soluti, *Automata Veneri* nomen sacravit; quodque cum epulas pararet, virgo ei aquis fuisset advecta, *Epidati* sacrum dicavit. *Servius*.

Abolere Siccharum Incipit] Ordo naturalis; prius enim est evellere inhærentia, et post nova inferre: sic Terentius, 'Ut metum, in quo nunc est, adimam, atque expleam animum gaudio.' *Idem*.

Abolere] Prius enim debebat removere amorem pristini viri, et paulatim: quia cum vehementer hæreret, non poterat uno impulsu dimoveri. Idcirco autem Didonem castam, divitem, pulchram, deceptam inducit per Cupidinem, ut non solum Didonis, verumetiam *Æneæ* existimationem ostenderet, ne illum ignobilis

fœmina, projecti pudoris, sponte amasse, aut provocata muneribus videatur, aut ille malis submersus innumeris, de amoribus sollicitè cogitasse. *Donatus*.

725 *Vivo amore*] Aut vivi hominis, aut certe vehementi. *Servius*.

Prævertere] Præoccupare: propter Junonem sine dubio. *Idem*.

Et vivo tentat prævertere amore] In Romano codice, *amorem* legitur: quod minime placet. Solet vero ea littera in fine ibi sæpius abundare: tametsi in veterum monumentis tale aliquid sæpe legas: ut in æde Lateranensi antiquo monumento, *pro salutem imperatoris*. Quod in memoriam redigit Diomedis dictum, garisos non nunquam veteres quædam per barbarismum proferre: hoc autem loco omnino *amorem* legas. *Pierius*.

Viro tentat prævertere] Vivido ac vehementi amore inertes et pigros ad amandum animos tentat præoccupare, Junonem scilicet preveniendo. *Æn. vi.* 'residesque movebit Tullus in arma viros, et jam desuetæ triumphis Agmina.' Alio modo *Æn. ii.* 'arma desueta.' Vide Scalig. iv. 16. *Taubmann*.

726 *Resides*] Pigros ad amandum, inertes. Juraverat enim nulli se esse nupturam. *Resides* sane milites otiosi et pigres dicantur: ut *Æneid. vi.* 'Residesque movebit Tullus in arma viros.' Unde contra instantes dicimus industrios. *Servius*.

727 *Quies epulis*] Propter regalem affluentiam. Contra supra, ubi de necessitate loquitur; 'Postquam exempta fames epulis.' *Idem*.

Postquam prima quies] Conviviæ prolixi mos describitur: nam, confectis epulis, studium bibendi prosequuntur. *Donatus*.

Postquam prima quies] Non declarant hic Grammatici, quare *primam* dixerit *quietem*: quia repetebant potationes: ut in iv. 'Instauratque diem domis:' sic hoc loco, *epulis*. Se-

mundis mensas diis statuebant: ut apud Horatium. Scaſig. iv. 16. *Quies autem epulis hic dicitur, propter regalem affluentiam: alio modo supra ait, 'Postquam exempta fames,' propter naturae necessitatem, non autem luxuriam. Turnebus.*

Mensaque remota] Licet sub extranea persona, Romanorum tamen exequitur morem, apud quos dum mensae erant: una epularum, altera poculorum: unde idem sequitur *crateras*. Et Graecum est, ab eo quod est, *hic crater*. Nam Latine, *haec cratera* dicitur. Unde Persius, 'Si tibi crateras argenti innotasque multo Auro dona feram.' *Servius.*

Mensaque remota] *Non τράπεζαι, sed οὔρα, καὶ παραθήρας.* Fercula (inquam) removentur, lances, edulia; non mensae ipse, nam statim, 'in mensa laticum libavit honorem.' Non ergo illa amota: tantum edulia, et *παραθήρα*, quae etiam dicebantur mensae. *Psellus, τραπεζῆς δ' ἐκδίδωμι καὶ τὰ οὐρά καὶ δὲ αὐτὸν τράβηρα: mensae decubant fercula in ipse imposita.* Athenaeus l. ii. *πότον τραπεζῆς καλοῦνται τὰ παραθήρας ταύτας.* Poëta ipse *Æn.* iii. 'Ambasas subigat malis absumere mensas,' id est, edulia: lusi enim Harpya ambiguitate vocis. Denum accipiant Virgilium Pet. Ciacotius in Tric. Turnebus xxi. 22. aliique. Sed et Philander in Annotat. ad Vitruv. vi. 5. conficit ex Diphilo apud Athenaeum l. ix. et ex Platarcho in Pelopida, *mensas* dici, quoties repositoria, fercula, et obsonia mutarentur. Idcirco ego supra illud, *regales inter mensas*, accepi de cibis. Venus enim Didoni ingeri affectum amoris voluit, dum cibi odorentur, dum vinum biberetur. *Corda.*

728 *Crateras*] De usu craterum in conviviiis alibi. Sed cur *magnas*? Alium ad formam craterum, qui magni; hoc clarum: sed deinde aliam ad computationem ipsam, quae

Delph. et Var. Clas.

hilarior, liberior, et major fiebat in secunda mensa, quae post quietem; in qua nunc est Poëta, sequebatur. Itaque necessaria erant magna pocula, ubi praecipue poculis, vino, invitationibus indulgendum. Inde de secunda mensa dicebatur, *majoribus poscra, et Graeco more bibere*; id est, poscere majoribus poculis. Certe verba illa Servii *Æn.* i. 'Romanorum exsequitur morem, quorum duae erant mensae, una epularum, altera pomorum' in lib. ms. legi *poculorum*, non, *potarum*, Laevius testatur in Hor. od. xv. 5. Idem verba ista Agellii xix. 2. ubi *edulis suis, et poculis*, explicat primam et secundam mensam: per *edulia* primam, per *pocula* secundam accipiens. Horat. Sat. ii. 8. 'Et calices poscit majores.' *Idem.*

Crateras magnas statuunt] Sic Theocr. Idyll. v. *ἄρδω δὲ κρητῆρα μέγαν λευκοῦ γάλακτος.* Recte *magnas*: sic Valerius Flaccus Argon. l. v. 'Æolidem magno cratere lacescit' id est, capaci vasa vinario. Juvenal. Sat. ii. 87. 'Et magno cratere Deam,' &c. et Sat. xii. 'Urne cratera spacem.' Apud Ovid. Metam. l. v. 'ingentem cratera' et l. xii. *castrum*. Immo stupenda magnitudinis crateribus usi sunt veteres, cum se copiosius aspergere flore Liberi Patri, et largius invitare constituerant, praecipue vocato hospite. Inde Cic. in Verr. i. 26. 'Fit sermo inter eos, et invitatio, ut Graeco more biberetur. Hortatur hospes: poscent majoribus poculis.' Praeter Arrianum l. vii. narrantem, ex uno eodemque cratere Alexandrum et novem milia conviviarum libasse Diis, vide Athenaeum v. 7. ubi crater describitur argenteus amphorarum sexcentarum, quem curru trahebant viri sexcenti. *Emmenes.*

Crateras magnas stat. et vin. coron.] Eurip. in Iam. *χρυσέους τ' ἐν μέσῳ ὑποστρίψας κρητῆρας ἑστῆρας* et Il. A. *κοῦροι μὲν κρητῆρας ἐπεστῆσαντο ποτοῖο* quod Turnebus explicat, *cinctum coronis*

Virg.

7 O

floris ornant; assentiente alio Virgilii loco: 'At pater Anchises magnum cratera corona induit, implevitque mero.' quamvis interpretes Græci *ἐκτρέφω* exponant, ad summam coronam et marginem implent. Tibul. 'coronatus stabat et ipse calix,' more inde convivalli ducto, ut se comesatores duplici voluptate, et saporibus et odoribus inter pocula exhilararent: quamvis Aristot. lib. de sens. eam improbet consuetudinem eo loco, ubi de odoribus disputat, per se eos suaves dicens, qui ex floribus halant, quique nihil ad stimulandum palati illecebras conferant, sed ad hebetandum, etiam si in conviviis a Græcis adhiberi soleant, quasi vim voluptati afferentibus. *Germanus.*

Et vina coronant] Vina pro peculis posuit, et est tropus synecdoche; ut *Cererem* dicimus, pro frumento. Sic Plautus, 'Vinum precemur: namque hic deus præsens adest.' *Coronant* autem est, aut implent usque ad marginem; aut quia antiqui coronabant pocula, et sic bibebant. Unde est, 'Magnum cratera corona induit, implevitque mero.' *Servius.*

Et vina coronant] Utrumque significat coronare et implere vino pocula, et crateras cornis ornare. Sententiam Servii firmanit Turnebus XXI. 13. Lipaius antiq. lect. l. III. Fulv. Ursinus in append. de triclin. p. 266. et distioctius Paschalis de coronis i. 4. versus hi desumpti ex Hom. sunt II. A. 469. *Ἀλλὰρ ἐπεὶ πόδας καὶ θυρὸς ἐξέπρον ἔρρο, κοῖποι μὲν ἀπορίσας ἐκτρέφωτο ποταίο.* Quos me citare meministi Ge. II. 528. Ut hoc loco *vina coronant*, sic *meri coronati* meminit Statius Theb. l. VIII. pro cratere mero impleto. *Emmenes.*

729 *Fit strepitus tectis*] Id est, ad tecta; ut, 'It clamor cælo.' Legitur autem et, *It strepitus.* *Servius.*

Fit strepitus tectis] Sic Stat. Thebaid. l. I. 'Vario strepit icta tumultu Regia.' Quam paullo post obsequio

fervere dicit. et Achill. l. IV. Pro eo Phædrus f. IV. 14. 'Splendebat hilare poculis convivium; Magno apparatus læta resonabat domus.' *Emmenes.*

Per amplia] Nonnulli codices antiqui, *per amplia* unica dictione legunt. Sed in Longobardico, et aliquot aliis, *per alta* legitur: ut in quarto *Æneidos*, 'It clamor ad alta atria.' Vulgata tamen lectio receptior. *Pierius.*

730 *Atria*] Ut supra dictum est, tangitque morem Romanorum. Nam, ut ait Cato, et in atrio et duobus ferculis epulabantur antiqui. Unde ait Juvenalis, 'Quis fercula septem Secreto cœnavit avus?' Ibi et pecunias habebant. Unde qui honoratiores erant, liminum custodes adhibebantur: ut, 'Qui Dardanio Anchisæ Armiger ante fuit, fidusque ad limina castos.' Ibi et culina erat: unde et *atrium* dictum est, quod atrum erat ex fumo. Alii dicunt, *Atria* Etruriam civitatem fuisse, quæ domos amplis vestibulis habebat; quæ cum Romani imitarentur, *atria* appellaverunt: alii *atria* magnas sedes et capacissimas dictas tradunt, unde *atria Licinias*, et *atrium Libertatis*. *Servius.*

Lychni] Græco sermone usus est. A *lychno* enim lucerna dicta est; unde et brevis est *ly*, ut Juvenalis, 'Dispositæ pinguem nebulam vomuere lacernæ.' Horatius, 'Unger olive, Non quo furatis immundus Natta luernis.' Si enim a *lucæ* diceretur, non staret versus. *Idem.*

Laquearibus] Principaliter *lacus* dicitur: ut Lucilius: 'Resultant ardorque lacusque.' Diminutio *lacunar* facit. Horat. 'Nec mea residet in domo lacunar.' Inde fit alia diminutio *lacunarium*, et per Antistoichon *laquearium* facit: legitur et *lacunaribus*. Cicero Tusculanarum, 'Tectis cælatis, lacunatis.' *Idem.*

Dependent lychni laquearibus] Od. II. *ἀλδομένης δαδῶς περὰ χερσὶν ἔχουρας, φάλοσσαν νύκτας κατὰ δάπανα δαυρηύουσι.* Lucret. v. 'Pendentes lychni

clarisque coruscis Fulguribus pingues
multa caligine tædæ. Videtur autem
omnino respondere huic Hom. loco
ille Lucretii l. II. Περὶ λαγνέων. 'Si
non Aurea sunt juvenum simulacra
per sedes Lampadas igniferas manibus
retinentia dextris, Lumina nocturnis
epulis ut suppeditentur, Nec domus
argento fulget,' &c. *Germanus.*

Dependent lychni laquearibus aureis]
Idem Stat. Thebaid. l. I. 'Ast alii tene-
bras, et opacam vincere noctem, Ag-
gressi, tendunt auratis vincula lych-
nis.' Græcum origine est vocabulum,
ut notavit Servius. Macrobius vi. 4.
Maronem imitatum esse auctorum
veterum audaciam testatur, eumque
non esse primum docet, qui Græca
inseruerit operi suo: ubi plura de
Lychnis. De aureis laqueariis scribit
Isidorus XIX. 12. qualia se non habu-
isse dicit Horat. od. II. 18. quem
laqueum notat Plin. XXXIII. 4. 'laque-
aria nunc et in privatis domibus auro
teguntur; post Carthaginem eversam
primum inaurata sunt in Capitolio
censura L. Memmii. Inde transiere
in cameras: in parietes quoque, qui
jam et ipse tanquam vasa inaurantur.'
Pamphilus Brietis F. primus lacma-
ris pingere instituit: eodem teste XXXV.
11. quibus laquearibus, si convivium
protraheretur in multam noctem,
lychnos appendebant, quos vocat Ho-
rat. *lucernas vigilæ.* od. III. 8. et Feith.
antiq. Homer. III. 6. quo lychni seu
lucernæ sustentabantur, λαγνέων ap-
pellabantur, quorum meminit Suet.
in Cæs. 37. 'adscenditque ad Capi-
tolum ad lumina, quadraginta ele-
phantis dextra, atque sinistra lych-
nuchos gestantibus.' Petronius: 'lu-
cerna bilychnis de camera pende-
bat.' Vide Grapald. de part. ædium. *Esau.*

731 *Noctem vincunt]* Luminis est
exaggeratio. *Servius.*

Funalia] Quæ sunt intra ceram:
dicta a funibus, quos ante usum pa-
pyri, cera circumdatos habuere ma-
jores. Unde et *funera* dicuntur. Alii

funalia appellantur, quod in cicendula
lucet, quos Græci πυροὶ vocant:
Varro de vita P. R. 'Facibus aut can-
dela simplici aut ex funiculo facta,
cera vestita, quibus ea figebant appel-
larunt *funalia*.' Nonnulli apud veteres
candelabra dicta tradunt, quæ in capi-
tibus uncinos haberent, quibus affigi
solebant: vel candela, vel funes pice
delibuti; quæ interdum erant minora,
ut gestari manu et præferri Magistra-
tibus a cœna remeantibus possent.
Servius.

Funalia] Faces ex funibus procrea-
tæ. *Donatus.*

Et noctem flammis funalia vincunt]
Sic noctem vincere ex Statio superius.
Funalia sic describit Isidorus XX. 10.
funalia candelabra apud veteres ex-
tantes stimulos habuerunt aduncos,
quibus funiculi cera vel hujusmodi
alimento laminis oblitii figebantur:
idem igitur et stimuli præacuti *funalia*
dicebantur: inde illustratur Ovid.
XII. 246. 'et primus ab æde Lampadibus
densum rapuit funale coruscis,
Elatumque alte, &c. illiis fronti La-
pithæ.' Hiæc funalibus utebantur
plurimum, cum nocturno tempore
convivæ domum deducebantur: ut
nota Historia Duillii ex Floro II. 2.
et Cicerone de senect. XIII. et F. Ur-
sino in app. p. 378. *Emmenes.*

732 *Hic]* Tunc: ergo adverbium
temporis est. *Servius.*

Hic Regina, &c.] Ex hoc loco Sta-
tius Theb. I. 'Victa fames, signis per-
fectam auroque nitentem Iasides pa-
teram famulos ex more poposcit, Qua
Danans libare Deis, seniorque Pho-
roneus Assueti, tenet hæc operum
cœlata figuras.' *Cerda.*

Græcum] Laudat a pondere et a
materia, deinde quod eo majores Di-
donis usi sint, et durante mero transi-
erit ad Didonem. *Donatus.*

Grævem gemmis] Ornabant veteres
sua pocula gemmarum magnificentia.
Plinius in præmio l. XXXIII. 'Nec
hoc fuit satis, turba gemmarum pota-

mus, et smaragdis teximus calices, et temulentie causa tenere Indiam juvat, et aurum jam accessio est.' Seldonius epist. II. 18. 'spumarent Falerno gemmæ capaces.' Clemens Alexand. Pæd. II. 8. meminit 'argenteorum, aureorum gemmeorumque poculorum.' Athenæus I. IV. loquens de convivio Cleopatrarum: *ραπεινεύσαντες ἀδελφὸν συμπόσιον, ἐν ᾧ πάντα χρύσεια, καὶ λίθονάλλα περιττῶς ἐξευγασμένα τοῖς τέχναις*: Apparuit illi convivium, in quo omnia erant aurea, gemmis magnificè distincta arteque laborata. Sed de hoc jam ego Ge. II. Cæda.

738 *Impletique mero pateram*] Signate et docte juxta leges convivales, quas Athenæus dat I, x. quas alii. Dabatur vinum mixtum ad cavendam temulentiam: inde sollemnis vox, *mixos puer*; et Græcis, *κλῆραρον ποῖ*. Libatio tamen Deorum mero fiebat. Inde hic *implevit mero pateram*, quam Dido libationi Jovis destinabat. *Id.*

Quam Belus] Primus rex Assyriorum: ut supra dictum est: quos constat Saturnum, quem eundem et Solem dicunt, Junonemque coluisse: quæ numina etiam apud Afros postea calta sunt. Unde et lingua Punica *Baldeus* dicitur. Apud Assyrios autem *Bel* dicitur, quadam særorum ratione et Saturnus et Sol. Alii hunc Belum Saturni temporibus regnasse, ejusdemque Dei hospitem fuisse tradunt. *Servius.*

734 *Tum facta silentia tectis*] *Mos* erat apud veteres, ut lumini incenso silentium præberetur, ut optativam sibi laudem loquendo nullus averteret, Apud Romanos etiam, cæna edita, sublatique mensis prima, silentium fieri solebat, quoad ea, quæ de cæna libata fuerant, ad focum ferrentur et igni darentur, ac puer Deos propitios nunciasset, ut, *Diis honor haberetur*, tacendo; quæ res cum intercessit inter cœnandum, Græci quoque *θεῶν ναποσολας* dicunt. *Servius.*

Facta silentia] Rem enim divinam

actura silentium influxit. *Donatus.*

Tum] In Longobardico, *dum*: sed tum melius. *Plerius.*

735 *Juppiter*] Rogat Jovem, et ejus virtutem narrat, ut ostendat pleno voto Trojanæ excipias, cum tantam societatem testimonio hospitalis Jovis confirmet. Cum autem ipse esset Sydonia, quasi mortis eius præsigio, Tyrriorum solum et Trojanorum meminit: et merito diei meminit, quæ confirmabat societatem per sacra et convivium. Triste autem fuit, tenebras nominare, vel noctem, vel maxime, quia continuationem diei nocti conjunxerat, et nondum itum erat ad requiem. *Donatus.*

Hospitibus nam te dare jura loquuntur] Scilicet exemplo Lyconis: qui cum hospites susceptos necaret, a suscepto Jove, postquam ei epulas humanas apposuit, versus in lupum; ostendit hospitii jura non esse violanda. Græci τὸν θεῶν Δία appellant. *Servius.*

Juppiter hospitibus nam, &c.] Oratio bene emanantis. Alludit autem ad Jovis cognomen, *Xenii* sive *Hospitalis*. De libatione et precatone in mensam secunda, vide Turneb. XXIV. 35. ubi explicat illud Horat. Od. IV. 8. de Augusto: 'et alteris Te mensis adhibet deum. Te multa prece, te presequitur mero Defuso pateris.' *Tamb.*

Juppiter hospitibus] Cic. ad Qu. Fratr. non factum, ut illum effundam, ne imploret fidem Jovis Hospitalis. Sed de Jove Hospitali, sive Xenio, quem antiquitas hospitii vindicem et præsidem putavit, Thomasinus adeundas de tess. hospital. c. 6. et Feith. Hom. antiq. III. 112. Plures fuisse, ut ex Ovid. Metam. V. 45, 'testatus jusque fidemque Hospitalique Deos.' Sed Juppiter eorum princeps: inde *jura Jovis*, id est, Hospitalis, apud Stat. Thebaid. I. III. *Eumeness.*

736 *Tyrrisque diem*] Atqui nox erat; sed per diem accipimus et noctem: et quidam volunt mæcælini generis

[*deus bonum significare, feminini, malum. Servius.*

Trojaque profectis] Bene noluit profectis dicere. *Idem.*

737 Ecce adeis] Secundum Hetruscum disciplinam locutus est. Sic enim dicunt, *volens, propitiique dis.* *Idem.*

- Ecce celsis] Plinius: 'Deos ante obstantur, UT VELINT.' Ovid. de Arte l. iii. 'O ita, Phœbe VELIS!' Livius l. i. 'Pacem precibus exspectant, UTI VOLENS PROPI- TIUS SUAM QOSPITET PROGE- NIEM.' Vide Barn. Brissou. Form. l. i. Tzschmann.

Nostrisque hujus] Sic factum: ut etiam nunc daret de actibus Didonis fabula. *Donatus.*

Minores] Posteros. Quod votum potest videri impletum, quando fœdus ictum est a Carthaginiensibus cum Romanis; de quo Livius l. vii. Tzsch.

738 Adsit lætitiæ Bacchus dator] Alii *adeis* legunt. Secundum quos Bacchus, aut antiptosis est, aut anti- quus vocativus; ut, 'Socer arma Læ- tique habeto.' *Servius.*

Bacchus] Vinum, sine quo lætitia in conviviis esse non potest. Nam si alibi est Bacchus, et ad culpam cau- sas dedit: id non vini vitium est, sed hominis vino uti nescientia. *Donatus.*

Adeis] Antiqua omnia exemplaria quam verissime, *adeis*, vel assit persona tertia legunt: alia in secunda *adeis*. *Piezina.*

Adeis] Utique presentes deos op- tabant: ideoque precabantur, UT VENIRENT, item: UT ADES- SENT. Ita Æn. iv. 'ADSIS o, pla- cidusque juves.' Tibullus el. i. l. 'Candido Liber ADES.' *idem* el. iv. 3. Seneca in Medea act. i. l. 'ADESTE, ADESTE sceleris ultri- ces Deu.' Arnob. l. iv. ADESTE, ADESTOTE DII Penates, Apollo, Neptunus, &c. Sed de his lu- culenter Brissou. Tzschmann.

Dator] Bene autem addidit, *dator lætitiæ*, quia est et dator furoris. *Serv.*

Lætitiæ Bacchus dator] Bene addit, *dator lætitiæ*: *ὁ χαρᾶς δοτὴρ*, quia est et dator furoris. Sine vino autem læ- titia in convivio esse vix potest. Ita- que et a Platarcho *διδοὺς* vocatur *χαροδοτὴς*. Et hanc vim excitandæ lætitiæ Baccho tribuit etiam Plato de Legibus l. ii. itemque in Cratylō. Tzschmann.

Et bona Juno] Aut propitia, id est, non irata Trojanis; ut, 'Sis bonus o felixque tuis.' Aut magis bona: co- lestis est enim et inferna: ut, 'Ju- noni infernæ dictus sacer:' aut sicut supra dictum est *χαρῶν*, quod est *bona*, quam inter Penates Trojani ha- buisse dicuntur. *Servius.*

Bona Juno] Nam notat illam inimi- cam Trojanis: ergo ut sit bona et benevola. *Donatus.*

Bona Juno] Refero hoc ad convi- vium: usurpat quippe Virgilius vo- cem convivalem. Plantus Stich. 'bene vos, Bene nos, bene te, bene nostram etiam Stephanium, bibe si bibis.' Tibullus eleg. l. i. 'Sed bene Messalam sua quisque ad pocula dicat.' Bacchum vini Deum *ἀγαθὸν* vocat Athen. l. ii. per initia. Ibidem ex Poëta quædam, *ἀγαθὸς ἂν πρὸς ἀγαθοῖς ἔσθρας* *Ἐστιασόμενος ἔσθρῃ*: *Bonus ad bonos viros ici conviciaturus.* Apud eundem Alexis l. vi. *ἀγαθὸν τὴν κόλωνα μεσθὴν τίμας*: *Bonorum plenum calicem bibam.* Notam Cœlii Rhod. xxviii. 6. ipse legea. *Cerda.*

Bona Juno] Sic apud Æl. Lamprid. in vita Anton. 'dii faxint et bona Juno:' quam *μεγάλην, χρηστὴν, θυ- νατὴν* Græci appellant, ut Macrob. iii. 4. *Emmenes.*

739 Cæsum] Modo convivium, et bono verbo ad dignitatem duorum in uno populorum usus est. *Servius.*

Tyris] Ne esset aliqua incolarum adversus peregrinos æmulatio. *Don.*

Celebrate] Athen. in re convivialli l. iii. *ἐορτὴν, ἐπερσεῖν*: *celebratam perficere*: de favore alibi. *Cerda.*

740 In mensu] In conviviis enim,

cum huiusmodi honorificentia numinibus exhibetur, pro ara, mensa succedit. *Donatus.*

In mensam] In Oblongo codice, quem Pomponii Læti delicias fuisse dicunt, *immensum* legitur: idem in Longobardico, et aliquot aliis perventistia. In Romano, in Mediceo, et nonnullis emendatioribus, *in mensam* habetur accusativo casu: ut in octavo eadem elocutione dictum, 'In mensam læti libant:'. eandemque lectionem videtur Ti. Donatus agnovisse, dum in convivio, cum huiusmodi honorificentia numinibus exhibetur, pro ara mensam succedere dicit. Sed enim vulgata exemplaria Donati, loco hoc valde corrupta habentur: apud nonnullos invenias *in mensa*. De libatione vero huiusmodi lege apud Macrobius Saturnalium. III. *Pierius.*

Laticum libavit honorem] More sacrorum. Diis enim hospitalibus et Jovi in mensa libabatur: et tangit ritum Romanorum, qui paniceas, sacrasque mensas habebant, in quas libabant: ut est, 'Heus etiam mensas consumimus, inquit Iulus.' *Serv.*

Laticum libavit honorem] Id est, vinum, quod tamen non perpetua libationis materia, pro eo mulsum, lac, sanguis et alia libata: vide Saubert. de sacrificiis c. 26. an in aram, an in mensam libare debuerint, contendit Macrob. Saturn. III. 11. *Emmenese.*

741 *Prima]* Vel quia ipsa libabat, vel quia potior omnibus fuit, utpote regina. *Donatus.*

Libato summo tenuis attigit ore] Usque ad labra. Et verecundiam reginæ ostendit: et morem Romanum. Nam apud majores nostros feminæ non utebantur vino, nisi sacrorum causa certis diebus. *Servius.*

Summo tenuis] Summis labris, ut religionis, et non vini cupidam demonstraret. *Donatus.*

Libato summo tenuis attig. ore] Tibull. eo loco l. iv. ad Messalam:

'Quod tibi si versus noster notare, minasve, Vel bene si notus, summo vel mæret in ore, Nulla mihi statuet finem te fata canendi:'. Ea, inquam, parte, *summo vel mæret in ore*, visus est mihi alludere ad sententiam huius Maroniani loci, vel *ἄρα τὸ ἐνδύλαμα φάλαρα*, vel ad segnem degustationem poculi, qua in vino defunguntur minus generosi compotores, nec se justo hausta perluere soliti, ut similiter Tibullus intelligat, sive versus suus Messalæ sit exacte probatus et notus, sive perfunctorie lectus, et summo ore, hoc est, primoribus labris tantum a Messala degustatus mæreat, futurum ut quoquo modo ipse ejus laudibus perpetuo inlstat. Alii tamen non, *mæret*, sed *inaret in ore*. *Germ.*

742 *Tum Bittis]* Per transitum, Ponorum decem nomina introducit. Nam Bitias classis Punicæ fuit præfectus: ut docet Livius. *Iopas* vero unus de præcis Didonis: ut Punica testatur historia. Servavit autem *τὸ πῦρον*, quare non *Æneæ* dedit, ne aut contumeliosum videretur, aut petulans. *Servius.*

Incepitans] Inclamans: ut, 'Estatem incepitans soram.' Aut certe arguens familiariter segnitiam tarde accipientis, cum esset avidus in bibendo. Nam sequitur, *ille impiger*; melius tamen accipimus clara voce hortatum: ut Plantus, 'Neque ego ad mensam publicas res clamo, neque leges crepo;' et Horatius, 'Quis post vina gravem militiam, aut pauperiem crepet?' *Idem.*

Incepitans] Clara voce exhortans. Hunc autem elegit, quia sciebat vini esse amatorem: unde sequitur, *ille impiger hausit*. *Donatus.*

Hausit] Mode accepit: nec possumus intelligere *bibit*, cum hoc sequatur. *Servius.*

Hausit Spum. pat. et pleno se prout auro] *Probat*, bibendo profudit. Alibi vidit: ut, 'Hausit cælum mentemque recepit.' Alibi audit: ut,

'Vocemque his auribus hauri.' Alibi vulnerat: ut, 'Latus haurit apertum.' Et multa alia pro loco significat. *Serv.*

743 *Pleno se prohibet auro*] In codicibus aliquot antiquis, *pleno se prohibet ore* legitur: non *auro*. Ti. Donatus super hoc ait Bitiam ideo se etiam perfundisse, quod avide biberet: et tantum infunderet, quantum fauces ejus transmittere non possent. *Plinius.*

Et pleno se prohibet] Et pateram, inquit, vacuum fecit: et cum avide biberet, et tantum infunderet, quantum fauces transmittere non possent, perfudit etiam se. *Donatus.*

Pleno se prohibet auro] Multi putant alludere Maronem ad antiquam ἀμυσίδα et τὸ ἀμυστὶ πίνειν. Utcunque sit, quamvis mihi θεωρητικόν, et cornicum oculos configere religiosum sit, tamen et pace doctorum, cum Plutarcho accipi posse aliorum ἀμυστὶς et ἀμυστίζω quam hactenus a Grammaticis videtur, qui ἀμυστίζω, ingurgitare, assatim et sine respiratione bibere interpretantur, utpote ἄνευ τοῦ μέτρου τοῦ χέλεσθαι, cum contra ἀμυστίζω ipse Plutarch. συμποσ. γ. in cap. βασι γυναικες ἤκουσα μεθύσκονται, &c. τὸ ἀμυστίζω ἀφροδὶ καὶ ἀμυνευστὶ πίνειν accipiat, non ἀμυνευστὶ, ut vulgo, sitque eleganter et manifeste tam in Aldino, quam Germanico codice ἀμυνευστὶ scriptum: ubi inter alias causificationes docere videtur, senes citius quam mulieres inebriari, quod tractim mulieres et cum respiratione bibant, ita ut instillatum paulatim vinum minus in defluxu immoretur, nec tam vehementer tumultuari in corpore possit, quam si præcipiti ingurgitatione et haustu copiosius infunderetur. *Germanicus.*

Prohibet] Sic Horat. Sat. II. 4. 'leni præcordia mulso Proleeris melius.' et Sat. I. 5. 'absentem cantat amicum Multa prelutas vappa nanta.' eleganter Plaut. Curc. I. 2. 28. de eo qui ductim liquores inverggit, et gutturi gaudium dat, tanquam infundibulum

esset: 'effunde hoc cito in barathrum: propere prolue cloacam.' Tales helluones perstringit jure Aristot. I. III. ad Nicomachum teste Mureto variar. lect. IV. 8. *Emmenes.*

744 *Post alii proceres*] Ergo et Bitias unus est de proceribus. Nam Exoche sine similitudine nunquam fit. Sane proceres de his est, quæ nominativum in usu non habent: ut supra, 'Et victor ditione tenebat.' Nam nec hoc in usu habet uominativum: licet in compositione dicamus *conditio*. *Servius.*

Post] Intellige, ritum executi sunt post acta convivia: post consecrationem federum. Ledorum autem fit descriptio, quibus reges por voluptatem ad producendum potationem utuntur. Ladi autem Didonis nihil turpe factu, nihil obscenum dictu habuerunt. Nam Citharæ artem inter honestas numerari constat, per hanc Orpheus plurimum potuit: hanc graves et prudentes amant, hanc diligunt Musæ, quibus tradentibus in usum hominum venit: hæc in agonibus, id est, in sacris certaminibus coronatur. Ars ergo honesta, convivium quoque non dissimile. *Donatus.*

Proceres] Ideo secundum Varro-nem, principes civitatis dicantur: quia eminent in ea, sicut in ædificiis murali quidam, hoc est, 'Capita trabium, quæ proceres nominantur.' *Servius.*

Crinæus Iopas] Aut pueram intellige: aut imitabatur Apollinis formam, cujus fuerat etiam artis imitator. *Servius.*

Cithara crinæus Iopas] Inter cœnandum aut symphonia personabat triclinium aut instrumenta, organaque varia concinebant: vide Clæc. de triclin. p. 74. et appendicam F. Ursini p. 378. ubi delineationem quorundam instrumentorum harmonicorum habes. Vates, *οἶποι* dicti sunt musici. Quintilianum consule de antiquitate et veneratione musices, qui

hunc Maronis locum prefert 1. 10. et Voss. de nat. art. *crinites, comatæ, capillatæ* nominari cultiorem et juniorem familiam docet ex veteribus Pignorias de Servis p. 28. *Emm.*

745 *Personæ]* *toppigeu.* Pertendit M. Ant. Majoragius, Præfat. in Pind. apud antiquos eandem omnino fuisse *Lyrium* et *Citharum*. Sed tamen diversa fuisse instrumenta, licet valde cognata, accuratissime docuit Jos. Scalig. in *Manidium* novæ edition. item Yvo Villiomarus in *Locos Controv.* Roberti Titii lib. 1. 3. Vide et Jul. Cas. Bulengerum De Theatro, II. 24. et seqq. *Thalman.*

Personæ] Sic Phædr. Fab. III. 17. 'Sonare cithara quos putes Apollinis.' Horat. od. 1. 13. 'Sonantem aureo plectro.' *Emmenes.*

Docuit quem maximus Atlas] *Quæ* legendum est, non *quam*. Id est, quæ ipse scit, quæ ipse modulatus est. Nec enim ietum docuit, qui fuit temporibus Didonis. Hic Atlas Japeti filius in Africa natus dicitur: hic quod annum in tempora dividerit, et primas stellarum cursus, vel circulo-rum, vel siderum transitum, naturasque descriperit, cælum dictus est sustinere; quia nepotem suum Mercurium et Herculem docuisse dicitur; unde et Hercules cælum ab Atlante susceptum sustinuisse narratur, propter coeli scientiam traditam. Constat enim Herculem philosophum fuisse. Et est ratio, cur omnia illa monstra vicisse dicatur. Sane *Atlas* Græcum est, sicut et *Nilus*. Nam Ennius dicit Nilum *Melionem* vocari: Atlantem vero *Telamonem*. *Servius.*

Docuit quem maximus Atlas] In Romano codice, et quibusdam aliis legere est, *docuit quem maximus Atlans*: sed cur *Atlans*, dictum superius, ubi de *Thesouro* disputatum. Quod vere legitur *docuit quem*, mos est Poëtis præstantis aliqua doctrina viros a Diis, vel ab Heroibus doctos accerere. In quinto talis elocutio, 'Tri-

tosia Pallas quem docuit.' *Servius* quæ legit: sit enim: videamus qualia canebat: *Docuit*, inquit, *Quæ maximus Atlans*: hoc est, non turpia, aut obscena, sed venientia ex philosophis fonte, quæ decernerat Atlans maximus, plenasque virtutum. *Pier.*

Maximus Atlas] Ita in l. VII. 'Electram maximus Atlas Edidit.' et Claudian. Rapt. II. in prolog. 'te maximus Atlas Horrui.' Nam, ut canit Ovidius: 'Hic hominum cunctis ingenti corpore præstans Japetionides Atlas.' *Corda.*

746 *Hic canit]* Bene philosophica introducitur cantilena, in convivio regibus adhuc castæ: contra, inter Nymphas, ubi solæ femine erant, ait, 'Vulcani Martisque dolos et dulcia fusta.' *Servius.*

Hic] Scripsere nonnulli, *Is canit*. Verum illi decepti sunt ex paraphrasi: si quidem hoc loco Sosipater Carisius in Solæcismo præpositivam particulam præ conjunctiva pronuntiatam ait: *Hic* quidem, pro *is*. *Pier.*

Errantem lunam] Quia *Δυσσέδης*, id est, obliquè incedit curvæ, non recto, ut Sol: acilicet ne incidat in centrum terræ, et frequenter patiatur eclipsim. Vicinus enim est ejus circulus terræ. *Servius.*

Errantem lunam] Luna enim omnium septem Ecronum (qui quidem *lapis certo spatique feruntur*) naturam varietate motus exasperat. *Thal.*

Solique labores] *Canit* per omnia intelligimus. Sane septem sunt Planetæ, Sol, Luna, Mars, Mercurius, Juppiter, Venus, Saturnus. Sed quæque et contra mundum feruntur, et cum mundo quandoque retrogradi sunt: Sol vero et Luna semper contra mundum. Ideo dixit, *Solique labores*. Laborat enim, nitens contra ruentis sphaeræ volubilitatem. Nec nos debet Homerus movere, qui ait, *ἄλως ἀνέμωρα*. Non enim cum dixit non laborare, sed laborem non sentire: amat sane ubique Solem et La-

nam jungere. *Servius*,

Solique labores] Id est, defectus, *Lacretius*: 'Solis item quoque defectus, Lunæque latebras,' &c. *Taub.*

Errantem Lunam solique labores] Fere idem *Georg.* II. 478. 'Defectus solis varios, lunæque labores.' Ad quem locum *Macrob.* in somnio *Scip.* I. 15. ut hoc loco *errantem Lunam*, sic *Horat.* Sat. I. 8. 'simulac vaga Luna decorum Protulit os.' *Esam.*

747 *Unde hominum genus*] Si fabulam respicias, a *Promethæo* intelligi; vel a *Deucalione* et *Pyrrha*. Si autem veritatem requiris, varia est opinio philosophorum. Alii de humore: alii de igne: alii de atomis: alii de quatuor elementis. *Servius*.

Unde hominum genus, et pecudes, unde imber, et ignes] In *Mediceo codice* legere est, *unde ho. ge. et pecudes genus unde ferarum*: sed cum vulgatis exemplaribus veteres plerique coddices conveniunt. *Pierius*.

Unde hominum genus] Si Fabulam respicias; a *Promethæo*, vel a *Deucalione* et *Pyrrha*: quam elegantissime describit *Ovidius Met.* I. 11. Si veritatem requiris, varia est Philosophorum opinio: at Christianorum de his est explorata certitudo. *Taubmann*.

Pecudes] Pro omnibus posuit. *Serv.*

Unde imber] Scilicet de nubibus sit, quæ secundum *Lucretium* de terræ altis nascuntur, qui nebulæ creat: quæ cum altius elevatæ fuerint, aut Solis calore resolutæ, aut vi ventorum compressæ, mittunt leves pluvias, vel exprimunt concitiores. *Idem*.

Unde imber] 'Quo pacto pluvius conerescat in altis Nubibus humor, et in terras demissus, ut imber Decidat?' expeditivè copiose et erudite etiam *Lacret.* I. VI. *Taubmann*.

Et ignes] Scilicet ex nubium conglutinatione. Nam omnium rerum conglutatio, ignem creant: ut in lapidibus cornuæ: vel attrita rotarum, vel in silvis arborum. *Servius*.

Ignes] Id est, fulgura et fulmina; quæ ex nubium collisione gignuntur. De quibus. *Physici* et *Lacret.* ibidem. *Taubmann*.

748 *Arcturum*] Stella est post caudam majoris *Ursæ*, posita in signo *Bootæ*. Unde *Arcturus* dicta est quasi *ἄρκτου σέπιδ*: hanc quidam agere *Arcton* dicunt, quia arceram veteres vehiculum vocabant. Hinc autem, ut fabulæ loquuntur, *Callisto* fuit, comes *Dianæ*, quam *Juppiter* mutatus in *Dianam*, stupravit; ex qua natus est filius nomine *Arctas*. Cætera in *Georg.* I. plenius narrata sunt. *Servius*.

Arcturum] *Plinius* II. 39. 'Arcturidus non ferme sine procellosa grandine emergit.' Vide *Plant. Rud. Prologo*. *Taubmann*.

Pluviasque Hyadas] *Hyades*, stellæ sunt in fronte *Tauri*: quæ quotiens nascuntur, pluvias creant. Unde Græce *Hyades ἄρδ τοῦ θῆρ* dictæ sunt: Latine *Suculæ* a succo. Sic ergo ait, *Pluviasque Hyadas*: ut, *Pluvium undosum*. Alii *Hyadas* ab *g* littera dicunt; vel *ἄρδ τοῦ ὕδωρ*, id est, sue: in cujus formatæ sunt faciem. Nam ideo eas quidam *Suculæ*, quæ scilicet dici tradant. Has quidam *Vergitias* dicunt, quod vere florido orientar. Hæ autem fuerunt, ut alii dicunt, *Atlantis* filius: ut alii, *Libetii* nutritæ, quæ se in pelagus furere precipitaverunt. Alii *Erechthei* filias pro patria se morti obtulisse ajunt, quæ *Prinias* vocant, quod *Prionis* filius esse dicantur. Quidam *Hyadas*, ab *Hyante* fratre, quem inventam extinctam usque ad mortem doluerant, dictas putant. *Servius*.

Pluviasque Hyadas] Unde *Ovid.* *Pastorum* V. 'Ora micant *Tauri* septem radiantia flammis, Navita quæ *Hyadas* *Grajus* ab imbre vocat.' Videtur *Pimponio* abjectione epitheti ignorantiam eorum perstrinxisse *Maro*, qui *Hyadas* Latino verterant *Suculæ*, tanquam *ἄρδ τοῦ ὕδωρ*, id est,

subis, non *beu*, id est, *pluere*, dicentur: faciens cum doctissimo Tirone Ciceronis, qui eam absurditatem ipse quoque notarit: de quo apud Agellium XIII. 9. Servius et Bassus a *succo* dictas ajunt *Succulas*: quod propter ortum et occasum cum Sole succos, lmbres ac pluvias inducant. *Taubmann*.

Pluviasque Hyadas] Sic *pluvitis* diebus, et apud Catonem de re Rust. 'tempestates pluvie.' Vide Sanct. Min. p. 265. *Emmenecus*.

Geminasque Triones] Septemtriones, id est, Helicem, et Cynosaram. Et proprio *triones* sunt boves aratorii, qui terram terunt. Non ergo incongrue dixit *Triones*: quia septem triones nonnullis plastra dicuntur. *Ser*.

749 Quid tantum Oceano properent se tingere soles Hiberni] Quid, quam ob causam properent. Hemisphærii hoc facit ratio: quia hieme Sol brevior utitur circulo. *Idem*.

Tingere soles] Demergere. *Soles* vero pro diebus ponit, ut, 'Tris adeo incertos cæca caligine Soles Erramus.' *Idem*.

Se tingere soles] In antiquis dubio procul fere omnibus, *tingere* legitur pro *tingere*: et inter *g* et *e* litteras medias sita, ex instituto Attii, neque Grammatici plerique ab hoc verbo et litteram rejiciunt: quum in *urgo* et *argo* eam nequaquam admittant. Ut apud Velium Longum est. Adversus tamen cujus sententiam stat omnis pene veteris scriptionis consuetudo. *Pierius*.

750 Vel qua tardis mora noctibus abot] *Tardis*, non longis, sed æstivis, id est, tarde venientibus. *Vel* enim dijunctiva est conjunctio: nec patitur his eandem rem dici: ergo hoc dicit, quæ causa est longorum dierum. *Servius*.

Tardis] Non longis, causa ergo longorum dierum ratio similiter hemisphærii est. *Idem*.

751 Ingeminant plauus Tyrii, Troæ-

que sequuntur] Imitantur, et bono est usus ordine, ut prius plauderent civos. Nec enim poterant aliter audere peregrini, qui expectabant, ut noscerent morem. Unde et supra, 'Et vos, o, cæstum, Tyrii, celebrate faventes.' *Idem*.

Ingeminant plauus Tyrii] In Romano codice, in Mediceo, et aliquot aliis antiquissimis, *plauus* casu septimo, quod nequaquam displicet. Sunt tamen codices, qui *plausum* agnoscunt. *Pierius*.

752 Nec non et vario] Arte poetica utitur, ut præmittat aliquid, quo sequens liber videatur esse conjunctus: quod in omnibus servat. *Servius*.

753 Longum] Hic, permaturum: aut qui non erat nisi ipsius morte finiendus. *Servius*.

Bibebat amorem] Allasit ad convivium. Sic Anacreon, *ἔπειν ἔρωσ*. *Servius*.

Longumque, &c.] *Longum amorem* interpretatur Corradus, *magnum*, et donec ipsa viveret, duraturum. Ita et Servius in Schedis Fuldens. vel certe, *permaturum*. Nonius, *æcum et perniciosum*. H. Stephanus, *longum*, adverbialiter accipit. De industria autem verbum *bibere* usurpavit in Computatione: tanquam reliquum bibissent, Dido amorem. Sed et Theocr. dixit: *ἔρωσ ἔπειν*; et Anacreon *ἔρωσ ἔπειν*. Ovidius: 'Venus in vinis, ignis in igne.' *Taubmann*.

754 Super Priamo] De Priamo. Nam ejus præpositionis officio fungitur, pro qua ponitur, ut supra; 'Et sub noctem cura recurat,' id est, circa noctem. Et sciendum, quod cum tempus significatur, *sub* præpositio accusativo hæret semper. *Serv.*

Super] Id est, de. *Æn. x.* 'Multa super Lamo rogitat.' Cicero: 'Hac super re ad te scribam.' Plant. Cist. 'Quid nuntias super ann?' Vide Festum in *Superstitio*. *Taubmann*.

Rogitans] Scilicet, quæ modo sit venditus rex, vel qui eum post decem-

male bellum exitus tulerit. *Servius.*

755 *Aurora filius arm.*] Quia etiam ei fecerat arma Vulcanus, qui cum auxilium Trojanis ferret, apud Trojam occisus est. Hic in tanto honore apud suos socios fuit, ut post ejus mortem, cum eum nimium deflerent, miseratione Deorum in aves conversi dicantur, et quotannis venire ad tumulum ejus, et ibi lamentatione et fletibus se dilacerare, donec aliquantè ibidem moriantur. *Idem.*

Aurora v. filius Memnon, Rex Orientalium: quem Tithonus, Laomedontis frater, ex Aurora suscepit. Allegorice significatur, Tithonum noctu Astronomiæ vacasse; dormiisse autem interdum, &c. Etiam Pind. Olymp. od. II. Memnonem ἀστὴρ τῆς αὐτρὸς vocat. Ideo autem querit, *Quibus armis*; quia Memnon Vulcani armis usus fuisse narratur. *Taub.*

756 *Quales Diomedis equi*] Non debemus eos equos intelligere, quos Æneæ sustulit: nec enim congruit, sed de his interrogat, quos sustulit Rhæo. *Quales* autem dixit: ac si diceret, anne sic feroces, ut illi a quibus ducebant originem. Diomedes enim rex Thracum habuit equos, qui humanis carnibus vescebantur. Hos Hercules abduxit, de quibus dicuntur supra memorati equi originem ducere: aut ideo *quales* qui potuerint esse, ita divini, ut inter fatalia Trojana numerarentur: nam ideo et supra *ardentes* ait. *Servius.*

Diomedis equi] I. Parrhasius ad illud Claud. in præfat. l. II. de raptu Proserp. 'Diraque sanguinei vertit præsepia regis, Et Diomedeos gramine pavit equos:' Diomedes, inquit, Rex Thracum equos habuit admodum ferros, qui humanis carnibus vescebantur. Hos Hercules, occiso tyranno, Argos abduxit: Janoni consecravit Eurystheus; genusque eorum propagatum usque ad Alexandrum Magnam, tradit Diodorus: alii etiam ad Antemii tempora, qui Triumvir con-

stituendus Reipublicæ fuit: unde manavit equus ille *Sejmus*, calamitatis adagio nobilis: auctore Agellio. Ab iis præterea genus ducebant Argivi Diomedis equi: de quibus Virgil. 'Nunc quales Diomedis equi!' q. d. ita feroces, ut illi Thraeces, ad quos originem referebant. *Servius* in Schedis Fuldens. Ideo etiam, *quales*: qui potuerint esse ita divini, ut inter fatalia Trojana numerarentur: nam ideo supra etiam *ardentes* dixisse ait. *Taubmann.*

Quantus Achilles] Non interrogat Dido, qua virtute, quæve corporis et animo robore; sed *quantus*, id est, quam magnus Achilles fuerit. Nam, ex fabulosa Lycophronis historia, novenis cubitis adolevisse dicitur. *Ibidem*: Existimant quidam, Poëtam in his τὸ πρῶτον mulieris ex amore insanientis observasse: quem inaniter quærat; non, qua virtute Memnon fuerit, sed quibus armis indutus: non, qualis quantusque Diomedes, sed cujusmodi illius equi: non, quam fortis, sed quam procerus Achilles fuerit. Quin et superflue quærit hæc omnia ex pictura, de qua superius dictum. *Idem.*

757 *Immo age*] Vidit specialia cito posse finire: et contulit se ad generalitatem. *Servius.*

Immo age] Hom. ἀλλ' ἔγωγε. Ad procurandum temporis tractum, quo animus de præsentia Æneæ satietur, ad generalitatem se convertit. *Taub.*

Et a prima, dic, hospes, origine nobis] Id est, a raptu Helenæ. Quod quidem Dido cupit: sed excusat Æneas. Et dicit ruinam se Trojæ breviter esse dicturum, habita ratione temporis: ut, 'Sudentque cadentia sidera somnos.' *Servius.*

758 *Insidias Danaum*] Hoc ad favorem Trojanorum, ne videantur esse superati virtute: et laudandum quod *insidias* tantum dixerit, non et captum Ilium; nam et ipse Æneas, 'Accipe nunc Danaum insidias.' *Idem.*

Causaque turris] Ut eventu Troja corruerit: non fuit necessitate. *Idem.*

769 *Erroraque tuus*] Et responsio hunc ordinem sequitur. Nam primo dicit Trojæ ruinam: post errores suos. *Idem.*

Septima ætas] Per ætates, annos intellige. Nam sic ante Olympiadas computabant. Septem autem esse annos Dido cognovit ex Teucro. *Id.*

760 *Omnibus errantem terris et fluctibus ætas*] In antiquis aliquot exemplaribus legere est, *omnibus errantem, et terris, et fluctibus*, quod sententiam reddit uberiores. *Pierius.*

Ætas] Septem annos intellige. Simili figura Accius in Philocteta apud Nonium: 'Contempla hanc sedem, in qua ego novem hiemes saxo stratus partuli.' et Silius l. XIII. 'octava tererebat Arestem cypnis messem crepitantibus ætas.' Tu ex his exemplis, et aliis, quæ subijciam, animadvertite quiddam non vulgare. Annus veteribus in duas tantum partes divisus erat, videlicet in hiemem et æstatem; hinc est, ut frequenter has duas partes pro anno sumant Auctores; non ver, non autumnum: nam si qui, ver, aut autumnum, illi certe aut non graves sunt, aut novitil respectu antiquorum: subijciam aliqua alia præter Accium et Silium, ut res clarior sit. Valer. Arg. vi. 'cum Scythiæ jam tertia viderat ætas.' Ovidius in Halient. 'Tertia Phœbei referunt hiberna jugales.' Fragmentum hoc Ovidii reperies in Hieronymo Colum. in Ennium tomo ii. per initia. Petronius: 'Jam decima mæstos inter ancipites metus Phrygæ obsidebat mæsis:' ubi mæsis pro æstate. Seneca Troad. 'decies nivibus Canuit Ide, Ide nostris Nudata rogia, et Sigæis Trepidæ campis decies secuit Messor aristas:' vides hiemem tantum, et æstatem. Ut apud eundem in Theb. 'Bruma ter posuit nives, Et tertia jam falce decubuit Ceres, Ut exul errat natus, et patria caret.'

Plinius vi. 19. 'Umbrae ad septentrionem cadunt hieme, æstate in austrum per ænes menses.' Ubi nulla facta veris, aut Autumni mentione, annum æque dividit in hiemem et æstatem. Sicut et Demosthenes orat. III. in Philipp. ubi annum discriminat in *ἔρος καὶ χειμῶνα*. Seneca etiam ep. 26. 'Ætas abit, sed alter annus illam adducit: hiems cecidit, referent illam sui menses:' et Rhetor Suas. i. 'Annuas hiemis atque æstatis vices.' Plato Leg. vi. ubi ait urbes custodiendas ab armatis hominibus toto anni tempore, ne vis externa ingruat, tantum ait, *ἔρος καὶ χειμῶνα οἷον τοῖς ὅλοις*. Sed signatissime omnium Virgilius supra in hoc libro: 'Tertia dum Latæ regnantem viderit ætas, Ternaque transierint Rutulis hiberna sabactis.' Rationem hujus acceptionis, et usus inter auctores videor ex Plinio ducere, nescio an erram. Ejus verba VII. 48. hæc sunt: 'Annum alii æstate unum determinabant, et alterum hieme:' ubi sententia est, veteribus duplicem annum fuisse, qui nobis est unus. Itaque anni apud veteres habere tantæ sex menses. Quia ergo illi suum annum integrum vocabant jam æstatem, jam hiemem, factum ut istæ duæ partes sumantur pro anno potius, quam ver, aut autumnum. De hac re si memini, locutus sum in Ge. inde cum Ge. IV. legis, 'Quod superest, ubi pulsam hiemem sol aureus egit Sub terras, caelumque æstiva luce reclusit;' existima loqui illum ex hac opinione: nam cum ver signet, tamen ait, *æstiva luce*. Et hæc fortasse melior ratio expediendi Poëtæ. Hinc etiam habeo, solares annos, qui constant mensibus duodecim, dici magnos cum discrimine ad hos annos. Quod fortasse aptius, quam cum discrimine ad lunares. Adjunge hæc doctrinæ aliam adhuc strictiorem. Uni Arcades annum suum terminabant spatio tantæ trium mensium.

Auctores sunt Macrobius, et Plinius: *de Satur.* i. 12. hic vii. 48. Car non ergo annus magnus; id est, solaris,

dicatur cum discrimine ad annum Arcadam brevissimum? *Corde.*

ÆNEIDOS

LIBER II.

[*Conticuere omnes*] Quia supra dixit, 'Fit strepitus tectis.' *Conticuere* autem, pro *conficere*: metri caussa, vel ratione clausularum. Nec est, ut quidam dicunt, dualis numerus, qui apud Latinos nunquam penitus invenitur. Et bene *omnes* addidit. Poterant enim simul quidam, sed non omnes, tacere. *Servius.*

[*Conticuere*] Quia dixerat: 'Fit strapis tectis' et, 'cythara crinitas Iopes Personæ aurata;' et, 'ingemnant plausu Tyrii.' *Conticuere* partim, propter ejus honorificentiam: partim, quia mens hominum cupida est audiendi novas res, et regina indixerat silentium. *Donatus.*

[*Conticuere omnes*] Hoc libro Poëta secutus videtur Hom. Od. H. quo a cœna Ulysses errores suos Aretæ narrat Alcinoi uxori. *Germanus.*

[*Conticuere*] Hic Liber, qui *Æneid* III describit, ex his est, qui præcipuam palmam mereri iudicati, atque ipsi Augusto a Poëta recitati sunt: narratque Agellius, II. 3. hunc librum viginti aureis emptum esse. Caterum dicendi genera, quos *xenophanes* Græci vocant, cum tria sint probabilia; *Uber*, sive generosum; *Gravile*, sive subtile; et *Medium*, sive mediocre; hic Liber in *summo genere* scriptus est. Refertur autem ad locum communem, quo omnes Tragœdii et Historiæ occupantur: 'Dis-

cite justitiam moniti, et non temnere divos.' *Tausmann.*

[*Conticuere*] Sic infra 181. 'Conversa tulere.' Dausquius ex Tullio in Oratore scripserunt verius dici quam *scribere* testatur. Multis tamen probat sine discrimine usurpari. Mare 'devenere locos.' Ovid. Met. I, XIII. 'concedere duces.' Plura illo: sed, cum Cicerone citato loco c. 47. consuetudini, auribus indulgenti, libenter obsequor. Quantum ad argumentum hujusce libri secundi Petrus Victor. var. lect. I. XXVIII. arbitratur Virgilium, ut fuit studiosus valde Euripidis, accuratissime tamen evolvisse illius Tragici Troadas, quia in hunc librum secundum Æneidos, multa ex illa fabula transtulit: exemplar hujus libri extitit mirandæ vetustatis quod A. Gellio monstratum et cœtum viginti aureis est, ut idem testatur II. 3. Trojæ Halosin etiam Graphice versibus enarrat Petronius. *Emmen.*

[*Intentus ora tenebant*] Id est, ora intuebantur loquentis; aut immobiles vultus habebant: ut, 'Tenuitque inhians tria Cerberus ora,' id est, immobiles habebant: aut intenti tenebant, ut sit figura, et intelligamus, *intenta habebant*: ut Terentius, 'Nam Andria illi id erat nomen, teneo.' Ideo autem hoc addidit: quia potest quis tacere, nec advertere. *Servius.*

[*Intenti*] Desiderio inducebantur au-

diendi. *Donatus.*

Intentique ora tenebant] Pro, *Intenta ora habebant*, id est, defixa in loquentem: ut sit hypallage. Vel, intenti ad ejus verba ne quidem hisebant. *Æn. viii.* dicet: 'defixique ora tenebant.' Ideo autem hoc addidit: quia potest quis tacere, nec tamen animum advertere. *Taubmann.*

Conticuere omnes intentique ora tenebant] Hunc versum debet Homero, qui hunc habet *Illad. i. 20.* 'Ὡς ἔφαθ', αἰὲ' ἔπα πάντες ἀκὴν ἐνδύοντο σιωπῇ. Vide *Macrob. Saturn. v. 5.* Silentium erat necessarium post strepitum et ingeminatam plausum. *Emmenens.*

2 *Inde*] *Aphæresis* est, pro *deinde*, vel, ut quidam volunt, *tunc*. *Servius.*

Toro ab alto] Summus enim semper est pontificalis locus. Non licebat enim supra regem sacrificulum quemquam accumbere. Cum enim dicit de *Didone*: *Aurea composuit sponda* *mediamque locavit*: ostendit illam regali, non sacerdotali loco discubuisse. *Æneas* autem ubique quasi sacratus inducitur. *Torus* autem ab *herbis tortis* dictus est; et videtur hic ostendisse, 'Ostroque superbo.' Et 'Anlæis jam se regina superbis,' ut aulam significaret. *Idem.*

Ab alto] Pro *ex alto*: mutavit præpositionem. *Idem.*

Sic orsus ab alto] In *Mediceo* codice una plus dictione scriptum est, *ab alto est*. Sed magis *Virgilianum* est, ut verbum id subintelligatur potius, quam adscribatur. *Pierius.*

Toro ab alto] Qui gerebat se sacrorum regem, accubebat supra omnes. *Turnebo* teste advers. *vi. 21.* Quod illustriorum personarum lectuli fuerint altiores, et ad eos gradibus ascendendum fuisse, edocet *fusus* *Clacc. de Trici. p. 18.* *Falv. Ursin.* non ad altitudinem tori referendum esse *torum altum*, sed ad loci dignitatem, quod iacubebat *Æneas*: cum vide *p. 250.* *Emmenens.*

Pater Æneæ] Hoc honoris nomen

est. *Servius.*

Orsus] Hic coepit: alibi finivit; ut, 'sic *Juppiter orsus.*' *Idem.*

3 *Infandum*] Quia viro forti victum se dicere, et doloris est, et pudoris. *Idem.*

Infandum] Quoniam gravissima erant in convivio latissimo narranda; non aliena mala, sed sua narrabat. *Donatus.*

Jubes] Vis: ut, 'Jubeo *Chremetem.*' Nam aliter hoc verbum, *Æneæ* persona, non recipit. *Servius.*

Renovare] Retexere, iterare. *Idem.* *Infandum, &c.*] Ante omnia *Homeri* locum subijcio ex *Odys. ix.* Ergo *Ulysses* *Alcinoo* obtemperans sic loquitur: Ζοι δ' ἐμὰ κήδεα θυρὰς ἐνερπάζετο σπονδάωντα *Ἐρως* ἔφα' ἐτι μᾶλλον ἰδυρόμενος σπονδαίῃ. Τί πρῶτον, τί δ' ἔπειτα, τί δ' ἐσθότιον καταλέξω; Ἐξέειπε μοι πολλὰ δέον θεοὶ ἀφραδίαν. In his *Homerus*, ἐμὰ κήδεα, meos dolores, pro fundamento ponit. *Æneas* longe aliter; nam prius universam calamitatem, deinde suam: tantorum enim malorum, ipse quoque partem magnam habuit: non statim confugit ad aram communem: Deos malorum auctores. Sed quæ vidi et quidem miserrima et quæ passus sum ipse: deinde per interrogationem veritas explicat: quando ne hostes quidem sine miseratione denarrare posse, profiteatur. A temporis quoque incommoditate augeat difficultatem narrationis. Ergo non tam imitatus est *Homerum* (ait *Jul. Scal.*) quam nos docuit, quomodo ille dicere debuisset. *Seneca* in *Agamem.* *Virgilio* his versibus adhaeret: 'Acerba fata poscis, infanctum jubes *Miscere* late nuncium: refugit loqui *Mens* atra, tantis atque inhorrescit malis.' Quod vero *Virgilius* *renovare*, *Sophocli.* in *Col.* dixit πάλιν ἐπεγείρειν, *Γεωργium* excitare: et *Callim.* δάκρυον ἐγείρειν, excitare lacrymas: *Eurip.* in *Orest.* ἑβρητ' ἀναμετρήσασθαι, *infanda* recensere. Quod *Latini* *infandum.* *Eurip.*

Sophocli. et Homer. ἰσχυρῶν. Isocr. ἀσχυρῶν. Pindarus Isthm. od. vii. ad verbum, πέρθεο δὲ φάρδος. Cerdas.

Infandum, regina, jubes, &c.] Illud Horatianum diligenter observavit in hoc suo libro Poëta noster, quod invenias in l. de art. poet. vs. 105. 'tristitia mensum Vultum verba decet.' De voce in re tristi agit Cic. de orat. iii. 58. Recte *infandum*, ut apud Apulejum l. x. 'demonstrant infandam gulam.' et hunc versum ex Homero sumtum monet Macrob. Saturn. v. 5. *Emmenesse*.

4 *Trojanas ut opes*] Ut, *quoniam* modum. Sic Horatius, 'Aut pinguis Phrygiæ Mygdonias opes.' *Servius*.

Trojanas] Quasi dicat, magnas. *Don.*

Trojanas ut opes] Legit Lambinus, 'aut pinguis Phrygiæ Mygdonias opes.' De Mygdoniorum opibus Horat. od. iii. 16. *Emmenesse*.

Et lamentabile regnum] Id est, magnum, quasi dignum multa lamentatione: ut, 'Hi multum fleti ad superos.' *Servius*.

5 *Danaï*] Dicti a Danao rege. Nam Græci proprie sunt Thessali a Græco rege. *Idem*.

Danaï] Abjecte legendum, quasi imbelles. *Donatus*.

Miserrima vidi] Est enim pœna et in atrocitate spectaculi, ut, 'Ætnæos vidit Cyclops Ulysses.' et, 'Vidi ego duo de numero.' *Servius*.

Quæque ipse miserrima vidi] Simili affectu Ulysses Odyss. xii. Οὐκίστορα δὲ καὶρόν ποῖός τ' ἐσθ' ἀφ' ὅρα μοῖρος: *miserrimum illud vidi meis oculis*. Cerdas.

6 *Pars magna fui*] Propter conjugem amissam. Et hoc se commendat: ut paulo post, 'Aut quid in eversa vidi crudelius urbe?' *Servius*.

Pars magna] Quia perdidit regnum. Vidit miserandum Priami et Polytæ mortem. Amisit uxorem, et denique patrem. Certe neque Dido deberet audire, quod mala sua fieret. *Donatus*.

Et quorum pars magna fui] Talis locutio Æn. x. 427. 'Lausus pars ingens belli.' et Sil. Ital. l. v. 'Itale

pars magna ruinae, Appius.' Bene duo dicit et *vidi* et *fui*: videndo enim et patiando rerum scientes evadimus, ut Donat. ad Ter. Ad. iii. 1. 3. *Emmenesse*.

Quis talis] Queris me narrare, quæ etiam hostis si audiret, non abstinere a lachrymis. Ibi enim fuit unus ex Græcis Achemenides, quem fleturum dicit. *Donatus*.

Fando] Dum ipse dicit: alibi dicitur: ut, 'Fando aliquid si forte tuas pervenit ad aures.' Quia gerundii modus est: quidam per infinitivum modum dictum accipiunt. *Serv.*

7 *Myrmidonum*] Myrmidones sunt Achillis socii. A Rege Myrmidono dicti, Jovis et Eurymedusæ filio. *Id.*

Dolopum] Dolopea, Pyrrhi socii: quos, ut quidam volunt, de Festo insula, duxit ad Trojam: dicti autem *Myrmidones* propter hanc causam: Æacus Jovis et Æginæ filius, cum vellet matris suæ perpetuam memoriam permanere; insulam in qua regnabat, a nomine ejus Æginam appellavit: hoc indignata Juno, pestilentia cives ejus omnes absumpsit; quod cum vidisset, petit a Jove, ut formicæ, id est, myrmices, quas casu animadverterat plures, in homines et suos socios verterentur. Qui statim mutati in homines, *Myrmidones* appellati sunt. Sed hoc fabula est; nam Eratosthenes dicit, *Myrmidonas* a rege Myrmidono Jovis et Eurymedusæ filio. Sane amat hos exercitus jungere; nam et post ait, 'Hic Dolopum manus, hic sævus tendebat Achilles.' *Idem*.

Aut duri miles Ulyxei] *Duri*, non laboriosi, sed crudelis: ut, 'quam dat tua conjux Dura.' Nam Virgilius pro negotiorum qualitate dat epitheta, quum Homerus eadem etiam in contrariis servet. Sensus autem est, siue lachrymis hæc nec a quovis hostium dicerentur. Illud autem quod Asinius Pollio dixit, caret ratione, de Achemenide dictum *Miles Ulyxi*. Myrmidonas vero et Dolopas præ-

sones esse acceptos ab Heleno. Si sic enim dicit, frangitur dignitas. Sane quedam si singulariter proferrantur, interdum gratiora sunt, ut, 'Tros Tyrinasque mihi nullo discrimine agetur.' *Ulyxi* autem vetus genitivus est; ut, 'Atque immittis Achilli.' *Idem*.

Quis talia fando Myrmidonum, &c.] Similem habes locum apud Sil. Ital. l. ii. 'Quis diros urbis casus, laudandaque monstra, Et fidei poenas, et tristia facta piorum Temperet evolvens lacrimis? vix Punica fletu Cessassent castra, ac miserescere nescias hostis.' et Ter. Hec. i. 2. 53. 'Ibi demum ita egre talit, ut ipsam Bacchidem, si adesset, credo ibi ejus commiseresceret.' *Emmanes*.

8 *Temperet] Abstineat. Servius.*

*Temperet a lacrimis] Præpositio non male exprimitur: sic legendum Geo. i. 360. 'Jam sibi tum curvis male temperat unda carina.' Ita gaudet loqui Cæsar de Bell. Gall. l. i. 'temperare a maleficio, ab injuria.' *Emm*.*

9 *Præcipitat] Præcipitatur.* Verbum pro verbo, ut dictum est: et duas causas præterdit, quibus dicit non posse universa narrari, dolorem et tempus. *Servius*.

Jam nox humida calo Præcipitat, &c.] Nox præcipitat, pro præcipitatur. Sed lege, 'Nox humida calo Præcipitat somnos, suadetque cadentia sidera.' Nox humida calo præcipitat. Hoc voluit dicere: Jam media nox absumpta est: aliquidem aura humida jam capit, et sidera in occasum labuntur: hæc enim non sunt nisi maxima parte noctis transacta. *Donatus*.

Et jam nox humida calo Præcipitat] Od. E. ὄραρε δ' ὀραυόμενός. et Od. A. πρὶν γὰρ κεν καὶ νύξ φθεῖν ἄμβροτος, ἀλλὰ καὶ ὅρη εἶδεν. et eod. ὅρη μὲν πολλὰν μύθεον, ὅρη δὲ τε θνήσκου. Ut autem, Sed si tantus amor, &c. *Idem* Hom. εἰς τ' ἀκούμενα γὰρ ἀλάλει. Non omittendum autem, quod ad hunc locum notavit Turne-

bus vi. 21.: Cadere sidera diluculo, albescente coelo, exortu auroræ, ex acta fore nocte: ut et illo loco intelligendum contendit: 'primisque cadentibus astris.' Sunt tamen, qui putent, contextum illius loci *Æn.* iv. et repetitionem versus hujus, non videri auroræ, diluculo, aut diel convenire posse, si Poëtæ menti ex ipso orationis curriculo, præcedentibus, et subsequentiis advertamus, quæ ita se habent: 'Nunc eadem labentē diē convivia querit. Post ubi digressi, lumenque obscura vicissim Luna premit, suadentque cadentia sidera somnos, Sola domo mæret vacua, stratiq̃ue relictis Incubat.' Aliis tamen videtur Servii Turnebique sententia sustineri posse, si accipiamus, produxisse Didonem in multam noctem convivium, et ita invaluisse noctem, ut bona pars transacta videretur: unde et Græci non modo grassatores nocturnos, sed et cœnestatores et amatores *ἡμπεροστῶτες* vocarunt. Sed et Propertii versus et auctoritas penitus sententiam Turnebi falcire videtur: Propertii, inquam, diluculum respicientis. 'Et jam quarta canit venturam buccina hanc, Ipsaque in Oceanum sidera lapsa cadunt.' Ut autem absolute præcipitat usurpavit, sic et Cæsar bel. civ. l. iii. 'Multi jam menses transierant, et hiems præcipitaverat.' Sed neque hic ex sententia ejusdem Turnebi præcipitat in ea significatione accipiendum, ut infra eodem hoc libro: 'Vertitur interea cælum, et ruit Oceano nox, Involvens umbra magna terramque polumque.' et *Æn.* viii. 'Nox ruit, et fuscis tellurem amplectitur alis.' Inferius etiam neutraliter: 'effusa grandine nimbi Præcipitant.' *Germanus*.

Et jam nox humida calo Præcipitat, suadentque, &c.] Ad explicationem hujus loci facit illud Ciceronianum, cujus meminit Salmas. exercit. Plin. 719. 'Jam prope præcipitante labebit

viam nocte: id est, cum maximam noctis pars transacta est. *Hic præcipit odis*, quæ formæ exacta est. *Præcipit* nam, quod finem spectat. *Hic subiecto accusativo: Præcipit* pro *præcipit* ac: quod assidue et eleganter fieri docet Sanctus Minerv. p. 278. quando suppositum agit in se: ut hoc loco *nos præcipit*, sic apud Cic. de orat. III. 25, 'cel præcipitans nos admonuit.' De verbis activis passivis sive absolute nuncupatis consule Vechterus Halleæ. I. 18. *Enuncies*.

Calentis sidera] Aut epitheton est siderum, quæ scæper et oriuntur et occidunt; aut certe majorem partem noctis dicit esse transactam. Per *sidera* autem noctem significat, quæ somnos suadet. *Servius*.

10 *Causa agnosceat*] Cognoscendorum casuum; est autem Græca signum. *Causa* autem fortuna, pericula: nam si mortem dixit, nostrorum debuit dicere. Et breviter præteribit: quia Dido dixerat, 'a pectus hic, hespes, origine nobis.' Ergo non ad Didonis voluntatem, sed narrantis efficiam. Et quibundam hystereologia videtur; prius enim est, ut Trojæ laborem, post *Enæa* casus agnoscat. *Idem*.

Cognosceat] In exemplaribus aliquot antiquis, agnosceat legitur: sed agnosceat Servius agnoscit: neque non Donatus, et reliqui litterarum colligat. *Plerumque*.

Sed, si tantus amor casus cognoscere nostras] Pro eo Stat. Thebaid. I. 1. 'Sed si præcipiant miserrima cognoscere curæ' hic cognoscere pro agnosceat, infinitivus pro gerundio, ut Grammatici: sic Cic. pro Sestio: 'Dignitas vesp. minora relinquere hortatur.' Vide Macrobius in libro de differentiis. Græc. Lat. verbi. c. de infinito modo. Si cum Sancto loqui velimus, infinitum poni pro gerundio affirmamus: ajus ad Minervam, p. 210. *Enuncies*.

II *Supremum*] Postremum, ultimum. *Delph. et Var. Clas.*

mem dicit; trachianem enim Trojæ tantum, amissis superioribus, narrat. *Servius*.

Supremum laborem] Ita in v. 'sergo suprema Trojæ.' Nam Imperium illud nunquam revixit in posterum. Itaque locutio sumpta est a mortuis, quibus omnia, quæ contingunt, suprema sunt, id est, ultima. *Hic supremus honos pro exequiis*. Ita et Calaber I. XII. de suprema morte Trojæ, *loventis rē. Cerda*.

19 *Quamquam animus meminisse horret*] *Quamquam*, melius presenti jungitur tempori: ut, 'Quamquam scio,' 'quamquam lego.' Quod autem dixit, *meminisse horret*, defectivi verbi ratio est. Nec animi potuit dicere *meminere*. Et in his, quæ corrupta sunt naturaliter, ut *edi, novi, cepi, memin*: et omnia tempora, quæ inveniuntur, et ase et aliorum funguntur officio: ut, 'Memini videre, quo equior cum Pamphilo,' præteritam est: et, 'Memini, me terribus altis Corycium vidisse senem.' Quod si sit et in verbis integris, ut, 'Juvat evasisse tot urbes;' quanto magis in corruptis? *Servius*.

Quamquam animus meminisse horret] Ita Cic. in Anton. XIV. (notante Mæro) 'Refugit animus P. C. eaque formidat dicere, quæ' &c. Adjungo Tacitum, et Livium: ille Hist. IV. 'horret animus tanti flagitii imagine:' hic I. IX. 'reformidat animus,' et alibi 'horret animus referre.' Sed significatione ad Virgilium Fabius declarat. 279. 'Horret animus recordari, refugit cogitationes.' Calpurn. etiam declamat 10. 'horret resurre animus.' Seneca in Agamemnon. 'En horret animus, et pavor membra excutit.' Iterum: 'Refugit loqui Mens ægra tantis atque inhorrescit malis.' Nazianzenus Orat. 19. ita locum istum amplificat, *ἀπέρχεται τοῦ θυμῶντος τοῦ θυμῶντος, ἀπέρχεται δὲ καὶ τοῦτο αὐτὸν ἀνέχεται: Μῆτις αὖ οὐκ ἔστιν ἡσυχία, καὶ ἀνέχεται*.

Virg.

7 P

narrationem progredienti subitè horrere: ac vos velim, cum audiat, cohorrescere. Cerdæ.

Refugit] Propter metrum, pro præsentī præteritum posuit. Servius.

Lactusque refugit] In codicibus nonnullis sane quam vetastis, *lactum* habetur: quod ego factum credebam ob notam, productæ syllabæ signum; quæ fuisset antiquitas supra syllabam ultimam dejecta: sed animadverti Ti. Donatum quoque *lactum* legere quarto casu: et apud Carisium, ubi versus is citatur, *lactus* scriptum esse. Pierius.

13 *Incipiam]* Deest, tamen: quia cum præponitur *quantquam*, necesse est subijungi *tamen*. Servius.

Incipiam] In hoc principio narrationis, loci, temporis, et personarum memor est Æneas. Ergo proposita retinet: sed ostendit esse prolixa et multa, nec tempori, nec loco, nec personis congrua: sed quia cupiebat id regina, cujus voluntas pro ratione esset, recurrit ad brevitatē: ut neque ipse multa dura narrando dolores incurreret, nec Didonem multum vigilare cogeret. Hoc loco docet, quod quamvis omnis narratio brevis esse debeat, tamen illa brevissima, cum propria mala narratur, nisi necessitas cogat: ergo contra erit, cum narrantur bona. Nam prospera et referre juvat, et exigunt audientem. Donatus.

Fracti bello] Bene defendit causam suorum, quod in bello non impares fuerint. Duplex ergo est in hoc libro intentio, ne vel Trojæ, quod victa est; vel Æneæ turpe videatur esse, quod fugit. Sane amat in adversis hoc verbo uti, ut '*Fractæ vires,*' et '*Frangimur heu satis,*' inquit. Servius.

Fracti bello] Subtilis narratio hominis victi, et ejus, qui patriæ adesse nequiverit. Cujus auxilium, Didoni omnia metuenti videri debeat necessarium: quod in spei certam venire

non potuit, nisi Æneas prius personam suam juxta defensionem pargaret, quod ab occasione temporis et personæ sumit: non nos strenui, sed imbelles vicerunt. Argumentum ergo a persona, *Fracti bello*. Nullus bello frangitur, nisi imbellis, et nisi fortis sit qui resistit. A tempore, *tot jam labentibus annis*. Nam tamdiu restitimus, quamdiu fata imperium stare consenserunt. Donatus.

Fracti bello, &c.] Sic Horat. od. ii. 4. '*et ademptus Hector Tradidit fœdis leviora tolli Pergamæ Grajia.*' *Frangi* eleganter dicuntur, bello assiduo qui premuntur. Corn. Nepos in Themist. c. 2. '*primam Corcyraes fregit:*' sic apud eundem '*curis frangi*' Eumeneas.

Fatigue repulsi] Oraculis: (ut est, '*Cam virgo, Poscero fata,*') secundum Plantum, tribus, vita scilicet Troiæ, et si Palladium mansisset in Troje, integro sepulchro Laomedontis, quod in Scæa porta fuit: ut in Bacchidibus lectum est. Secundum alios vero, pluribus: ut de Æaci gente aliquis interesset. Unde Pyrrhus admodum paucis evocatus ad bellum est: ut Rheus equi tollerentur, a Græcis: ut Herculis interessent sagittæ; quas misit Philoctetes, quibus Paris peremptus est. Servius.

14 *Ductores]* Sonantius est, quam duces; ut, '*regnatorem Asiam:*' quod heroum exigit carmen. Idem.

Labentibus] Velocibus cursu; ut, '*Labere, nympha, polo,*' et '*Labere pennis.*' Cursu enim lapsus celerior est. Idem.

Tot jam labentibus annis] Ex Læcretii modo l. i. '*Tot jam volventibus annis, Ductores Danavum delecti prima virorum.*' Cerdæ.

15 *Inster]* Nomen est indeclinabile, licet Probus *insteris* declinaverit, ut *nefaris*. et caret præpositione, ut *peregre*: quamvis Serenus Lyricus *ad instar* dixerit. *Inster* autem est *ad similitudinem*. Unde non

restaurata; sed *instaurata* dicuntur ædificia ad antiquam similitudinem facta. *Servius*.

Equum] De hoc equo varie in historiis dictum; ut enim Hyginus et Tubero dicunt: machinamentum bellicum fuit, quod *equus* appellatur, ut *aries* et *testudo*, quibus muri discuti, vel subrui solent: unde est, 'Aut hæc in nostros fabricata est machina muros.' Ut alii, porta, quam eis Antenor aperuit, equum habuit pictum: nonnulli signum equi datum, ut inter noscerent Græci suos, vel hostes. A quibusdam dicitur, facta proditione prædictum, ne quis eas domos violaret, quarum ante januam equus esset depictus: unde et Antenor et cæterorum agnitæ sunt. Aut quia Equestri prælio victa est Troja. Aut a monte Hippios, post quem se absconderant Græci. Unde et alludit: 'Instar montis equum' ut, 'Pelago credas innare revulsas Cycladas.' Aut revera hoc fuit, quod Virgilius sequitur: sed melius machinamenti genus accipimus. *Servius*.

Instar montis] Fracti bello se ad insidias converterunt. *Donatus*.

Equum] Maxime insidiæ. Nam quod abscondere non potuerunt, specie religionis contexerunt. *Idem*.

Instar montis equum] Hic fabulosus equus a Poëtis nunc *δορπεος*, nunc *δορπεδρεος* dicitur: unde et Lucret. 'Nec cum Durateus Trojanis Pergama perta inflammasset equus nocturno Grajugenarum.' Cur autem *δορπεος* dictus sit, docet in Troad. Eurip. *ὅθεν πρὸς Ἀνδρῶν δονόρων κληθήσεται* *δορπεος* ἵππος κρυπτὸν ἀπὸ σχυν δόρυ. De eo vide Hom. Od. 6. *German*.

Instar montis equum] Mitto hic gladiationes Grammaticorum de voce *instar*. Quod Virgil. *instar montis*. Pindarus Isthm. Od. vi. *ὄψαι ἵππον*. Sermonem ipsum hyperbolicum in mente credo habuit Apulejus l. x. ubi Romanum pegasus montem ligneum vocat. Cæterum totum hoc belli

consilium de equo construendo, de insidiis, de Sinone, demum omnium, quæ longissime sequuntur in Vate, desumpta sunt ab Tryphiodoro, et Calabro, sed ego imprimis Calabri acumen demiror, qui Ulyssem sapientissimum facit eleganti quodam invento, nam ad verba Calchantis satis implicata, auguriumque illius, inducit Ulyssem excogitantem equi machinam, quæ omnino Calchantis augurium intelligatur. Inde verba illa, *τὸν πάρος ἐπὶ φῶρ Κάλχας μὲν θαύμαζεν*: omnes illum laudabant, Calchas ipsum mirabatur, videlicet Ulyssem. Ut, quæ hic dixi, intelligas, opus est Calabro: adito. Volo etiam scias, Rhetores, qui verum istum Virgiliannam adducunt pro exemplo catichreseos, mire decipi. Dicunt enim *καταχρησὶν* positam in voce *equum*, quasi Maro *καταχρηστικὰς* appellet istam machinam *equum*. Cërda.

Instar montis equum dirina Palladis arte] *Σὺν Ἀθήνῃ*: aut ingeniose, aut dolose: ac si diceret; consilio iratæ deæ, quæ fuit inimica Trojanis. Hunc autem Equum fabricasse traditur *Epeus*, Panopei filius, qui genus suum ad Æacum referebat, Jovis filium. Nec meras fuit Græcus, sed barbaras *Semi-Cres*: quippe *Lycophron* in *Cassandra*, *ἡμικρήτα βάρβαρον ἐρεῖδε*, appellat hunc *ἡμικρήτορα*. Fuitque Equo isti incisa ejusmodi inscriptio; *DANAI MINERVÆ ILIADI DONO*: vel, ut *Actius* in *Deiphobo*, quod *Serv. Fuld.* notat: *MINERVÆ DONUM ARMIPO-TENTI DANAI ABEUNTES DICANT*. Abiisse porro *Equum Trojanum* (ut hoc etiam obiter notemus) in *Proverbium*, docet *Cælius* xix. 25. et usurpari pro societate, non in perniciem modo cujuscumque inita, verum et ad bonam frugem aliquam. *Cicero* in *Philipp.* 'In hujus me consilii societatem, tanquam in *Equum Trojanum*, includi cum Principibus non recuso.' *Idem* De Orat. II. 'Ex *Isocratis* ludo, tanquam

ex Equo Trojano, ianitores Principes exivisse, scribit.' De quorum verborum sententia vide P. Victor. xviii. 6. Legatur et *Porcus Trojanus*; quem lepida similitudine ita vocabant, quasi aliis animalibus inclasis gravidum, ut ille Trojanus Equus viris armatis. De hoc denique Equo varia in historiis lecta sunt. Hyginum et Pausanias machinam falsæ dicunt, subruenda muris; Pitius arietem, quem Epens ad Trojam invenerit. Ab aliis traditur porta, quam Antenor, patriæ (ut opinio est) proditor, Græcis aperuerit, Equum pictum habuisse. Nonnulli dicant, signum Equi datum, ut internoscere Græci subs et hostes. Nonnulli, facta prodicione prædictum, ne quis eas domos violaret, quarum ante januam equus esset depictus. Unde et Autentoris, et cæterorum, agnitæ sunt. Vel dicamus, Equestri prælio victam esse Trojam. Vel, a monte Hippiu, post quem intentes Græci in insidite, urbem oppresserunt: ut noster alteretur; 'Instat montis equum,' ut alibi: 'credas tanare revalsis Cyclophas.' *Tubulum*.

Palladis arte] Aut ingeniose, aut dolose: ac si diceret consilio irate deæ: quæ fuit inimica Trojanis. *Servius*.

Palladis] Quo possent ab insidiarum suspicionem abduci. *Donatus*.

Id Edificans] Translatio. *Edificari* enim habitacula hominum dicitur. Nam ideo hic de equo *edificans*, quæ erat homines recepturus, vel propter magnitudinem: ut Cicero, 'Nævem tibi edificatam esse Messeniam.' *Servius*.

Intestat] Quia naves dicuntur tæri: nam ubi naves sunt testrimum vocatur. Ut ipse, 'Bis donas itale decimus robore naves.' *Idem*.

Intestat] Verbum vero traduxerunt vitæ, ad fabricam omnem e ligno. Ovid. 'Texitur in costis panda cetrina sub.' Catull. 'Pinea conjugas inflexa tenta carinæ.' *Erasmus*:

'Idem campus habet testrimum navibus pandis.' Ita legit hunc verum Scal. in Not. ad Catullem. 'Vegetius iv. 22. "classem Romani principes texuerunt." Sulpitius Severus Hist. l. 1. de Noë: "arcam e lignis contextit." Part indele Græci rā spn mds. Ab hoc contextu tabularum dictæ naves *caudicarie*, a Seneca de Brevit. Vit. c. 12. quasi a caudicibus. et a Sall. in Fragm. Hist. *testicaria*. Cerdæ.

Abiete costas] Non sine ratione Virgilius hoc loco abietem commemorat. Item *horron* et *piram* paulo post. Nam *fabulata obis*, interitum domus significat: et Troja per feminam perlit. *Ac* vero in tutela *Stuporis* est: et viso equo stupere Troiani: ut, 'Pars stupet inoperta domum exitiale Mæervæ.' *Pius* in tutela quidem est matris domus: sed et fraudum et insidiarum: quia ejus poma cadentia per fratrem intermunt: et hic equus plenus insidiarum est. *Abiete*. Solutio spondel, nunc in proctetum-maticum, alias in dactylum; at, 'Arma virum tabulæque, et Troia grem per ardas:' alius in anapestum, ut, 'Fluiderum rex Eridanæ.' Sciendum autem Virgilium servasse sibi ubique in solutione loci, excusationem synalæptæ: quod alii continent. *Servius*.

Abiete] Non sibi contrarius Poëta, quamvis equum hanc infra *horronem* vocat, et deinde *piram*. Ergo dicamus hanc machinam cententam ex virgulis arboribus, non ex acere solam, et pino; sed ex robore, quod voluit Petronius, et Poëta ipse, cum ait: 'molem roborebus tortis:' etque etiam ex cornis, quod Pausanias in Laconicis: costas autem, et strumina, quibus machina firmaretur, venata ex abiete. Inde Propertius eleg. xv. l. de hoc equo loquens: 'Lacerat obsequi venter apertus equi.' et eleg. xii. l. 1. 'Nunc quis equo pulvis obsequio noceret arces.' Tryphiodorum, qui plurtius est in hoc equo describendo, præter unanimitatem signatum, aspi-

cit alia quæpiam, videlicet oculos ex lapidibus protolis, unum ex beryllo, alterum ex amethysto, dentes ex argento, jubam anro aspersam, ungulas ex testadine. Adi illum. Quæ Tryphiodorus dixit de beryllo, et amethysto explicant Calabrum, qui huic equo dat *ἀφαιδμοδὸς δαδίας, οὐλοὺς παρπικίους*. Inde ab eodem Tryphiodoro hic equus *αἰδῶς* vocatur, propter hanc varietatem. *Cerda*.

Abiete] An i in *abiete* sit vocalis, an vero consonans, contenditur inter Grammaticos: his, qui consonas fieri putant i et u, assentitur H. Stephanus in lect. Virgil. idem statuendum in *parietibus*, *abietibus*, *arietat*, *tenuia*, *gemma*, *omnia*, et similibus. A contrario argumentatur, per diacresin enim *aiδῶς* dicitur pro *silice*; *silices* pro *saues*. Versum autem esse *προνελευπάρων* asserit Nobiliss. Helena. *Metam.* VII. 161. 'Custos erat arietis aurei.' *Emmen*.

17 *Votum*] Oblatum. Nam participium est, id est, *voxisse* pro reditu. *Servius*.

Votum pro reditu simulans] Probe Nasæ. 'Hinc levis emergit Græcorum deturpatione ab impietate, qui per speciem religionis insidias moluntur.' Hæc non dissident ab ingeniis Græcorum, qui fraudulentis, et dolosi. *Cart.* I. IV. Græcorum ingenia vocat *temporaria*: *Cassiod.* Var. ep. XII. 4. Græciam *multifariam*. *Cic.* ad Q. Fr. 'fallaces, et leves; et diuturna servitute ad nimiam assentionem eruditos.' iterum, illorum amicitias *parum fideles*: *Livius* I. VIII. 'gentem lingua magis strenuam quam factis.' Similem illis impietatis notam inussit *Homerus*, Græci ipse, per initia II. XII. quod *Spondanus* et notat, et miratur assensum hoc Græcum hominem. Tangit autem *Poëta* veterum morem, apud quos vota suscipi consueverant pro reditu in patriam: quod *Brius*. monuit *Form.* I. I. *Tib.* I. III. 'Ac si pro dulci reditu quæcumque voventur.' *Ovid.* *Amor.* I. II. 'pro reditu victima vota

cadet.' *Sueton.* in *Calig.* c. 14. 'cum deinde paucos post dies in proximas Campanie insulas trajecisset, vota pro reditu suscepta sunt.' *Corn. Tacit.* I. III. 'decrevere patres vota pro reditu ejus.' Eleganter *Petron.* ad hoc votum alludens dixit: 'Danai in voto latent.' Sed et de hoc strategemate belli ita loquitur *Vegetius* IV. 26. 'Frequenter dolum excogitant obsidentes, ac simulata desperatione longius abeunt.' *Julius Front.* III. 6. de *Scipione*: 'simulate metu refugiebat *Annibal*, ratus veram esse ejus trepidationem,' &c. Vide, quæ late idem scribit c. 10. et 11. ejusdem libri. *Cerda*.

Votum] Simulant, atque etiam sermones spargunt, istum Equum pro felici in Græciam reditu ab ipsis votum et oblatum esse. Nam, *Votum*, participium est. Eleganter *Petronius* in *halosi* III: 'Huc decenni prælie Jurata virtus abditur: stipant graves Equi recessus *Danai*: et in voto latent.' Id est, in Equo, quem volebant. Tacite autem impietatis accusat Græcos, qui per speciem religionis insidias moliti sint. *Taubmann*.

Votum pro reditu simulans] Inde *Horat.* de hoc equo od. IV. 6. 'Ille non, inclusus equo *Minervæ* Sacramentito.' Vide *Thomasium* de tab. *Votivis* c. 25. *Emmen*.

Ea fama vagatur] Hoc est pro reditu, fama tamen fuit, non et simulationis: nam incipiunt et insidias patefactæ esse. *Rene* ergo excusat, ne reus sit conscientie. *Accius* in *Deiphobo* incriptum dicit: 'Minervæ donum armipotentes *Danai* abeuntes dicant.' *Servius*.

Ea fama vagatur] Silentiar. *Epigr.* *Ἐδὲ μῦθος ἀλάττω*. *German*.

18 *Huc*] Pro illic in equum, vel in hanc rem. *Servius*.

Delecta corpora] Delectorum virorum. *Idem*.

Delecta] Non ergo plebeja: et est ad excusationem Trojanorum. Elegerunt ex daciis plurimos: et quo-

niam periculosa non possunt sponte appeti, sors dedit ex pluribus fortibus, quos equus caperet. Ostendit autem Poëta, paucorum periculo providendum omnibus; neque debere homines refugere mortem, pro salute patriæ. *Donatus.*

Virum] Pro *virorum*, qua figura et in prosa utimur. Dicit sane Plinius in naturali historia, sic in neutro faciendum esse, scilicet propter casuum similitudinem, nisi forte nimia metri necessitas cogat. *Servius.*

Sortiti] Contraria sunt *delectus* et *sors*. Sed intelligimus quidem plures electos, sorte tamen ex ipsis ductos, qui includerentur. *Idem.*

Furtim] Num a plebe, hoc est, nullo sciente, id est, latenter. Nam et *furtim* ideo dicitur, quod magis per tenebras admittatur: unde *fures*, quoniam quasi per furtum tempus, hoc est, nigrum, aliquid subripiant. *Idem.*

19 *Cæco lateri*] Pro *cæcis lateribus*. Et notandum aliter dici, *cæcum hominem*, non videntem, aliter *cæcum latus*, absconsurum et obcæcurum. *Idem.*

Cæco lateri] Si dativum agnoscas, non te facile expelles: accipi potest Latinus casus, ut dicat in *cæco latere* ex more veterum, qui ablativos in *e*, desinebant sæpe in *i*. Sic et hodie *vesperi* pro *vespere* in probatissimis auctoribus. Hujus rei alibi testimonia conjungo. Si malis dativum, explicabis in *latus cæcum*. *Cerda.*

Cavernas] Loca quæ præter utrum cava essent: ut circa armos, et collum, et illa. *Donatus.*

20 *Ingentis*] Nonnulli omnia loca concava *cavernas* dictas a veteribus adserunt; ut, 'Et ombrosæ penitus patnere cavernæ': alii fustes curvos navium, quibus extrinsecus tabulæ adfiguntur, *carernas* appellarunt. Unde quia naves texti dicuntur, et cavernæ navium sint; permansit in metaphora navium, ut *intexunt* diceret et *cavernas*. Alii quodcumque in arcum formatum est, quod flexum et

in altitudine curvatum ad sedem deducitur, *cavernas* dici tradunt. Sane dicendo *ingentis*, epitheto levavit tapinosim. *Servius.*

Cavernas ingentis] Indicant hæc equi magnitudinem, non minus atque illa Petron. 'Aperitur ingens antrum, et obducti specus, Qui castra caperent. Hæc decenni prælio, Irata (alii jurata) virtus abditur, stipant graves Equi recessus Danaï, et in voto latent.' Profunditatem quoque equi, Homeri interpretes, et cum illis Plutarch. in eo lib. qui de Homero inscribitur, expendant, quod vates dixerit, armatos in illum descendisse. Expendi etiam potest ex numero illorum, qui intus abdit, de quibus iuffra. Demum ex adagii forma, quam indicat Rhod. lect. XXIX. 25. equos magnos, staterososque dici posse *daricos* ex Trojani equi magnitudine. Adjuvat illud Aristoph. in Avib. δὲ ἔργατε "ἴππων δαδόντων μέγας, ἔσεν δ' Διότρεος: duo currus equorum, qui essent magnitudine, quanta equus Trojanus. Sed nemo melius Virgilio magnitudinem hanc indicavit: nam quanta illa, quæ instar montis? Calaber l. XII. de hoc equo, μέγα ἔργον: opus magnum: ἔργον ἐγγράν: opus admirandum: et μεγακέρως ἴππων, qua voce ingens vastitas innuitur. *Idem.* διβρίμων ἔργον, et εὐρύς ἴππων. Dat etiam illi πρόχας, id est, recessus. De hac etiam magnitudine multis Tryphiodorus. Vocat illum τελέριον ἴππον, immensum equum: de eodem εἰρὸς δ' ὑψηλός: latus, et excelsum, ut signet etiam amplissimum, ait, εὐρυδέρης πλευρήs. Dat demum illi ventrem δαδόντος νός: instar navis. Dio Chrysost. oration. XI. μέγα ἔργον, ut et Calaber. *Cerda.*

Uterumque] *Uterus* est mulierum: nam prægnantis proprie est, quem modo ideo dixit, quia dicturus est, *facta armis*. *Alvus*, est quo defluunt sordes: ut Salustius, 'Simulans sibi alvum purgari.' Venter qui videtur Juvenalis, 'Montani quoque venter

adest abdomine pinguis.' Sane et in Tragedia de hoc equo * *Arpionus* legitur; hanc ergo hic iterum dixit. *Servius*.

Armato milite] Ex hoste scilicet, et singularem numerum pro plurali posuit: ut, 'Ultero Inachias venisset ad urbes Dardanas,' pro *Dardani*; et alibi pluralem pro singulari; ut, 'Desiste manum committere Tenoria,' cum solus esset Aeneas. *Idem*.

21 *Est in conspectu*] Locus est, qui hostiles insidias facile celaret. In conspectu erat, sed insula, quo non facilis esset transitus, et mare interjectum occultabat insidias. *Donat*.

Tenedos] Insula est contra Ilium, quæ ante Leucophrys dicta est. Nam Tennes Gysis, infamatus a noverca, quod cum ea voluisset concumbere, cultoribus vacuum tenuit, unde *Tenedos* dicta est. Alii dicunt, quod se propter supradictam causam, ex ipsa insula in mare præcipitaverit; hujus soror Hemitheia fuisse dicitur. Ideo ergo ait *notissima fama*. Sic Cicero in Verrinis, 'Tenem ipsum, cujus ex nomine Tenedos nominatur.' *Serv.*

Tenedos] Quamvis nomina Græca, præsertim locorum propria, multum in carmine venustatis habere, suo idiomate posita, non ignoremus: ea que de causa vulgatos pene omnes codices, *Tenedos* scriptitare cœpiisse: in antiquis tamen aliquot, præsertimque in Romano scriptum est, *Tenedus* Latina voce. Et in antiquissimis M. Tullii codicibus manu scriptis, *Tenedus* legi eodem modo: ut in Verrinis, quod ad hunc locum facit, libro III. 'Tenem ipsum, qui apud Tenedios sanctissimus Deus habetur; qui urbem dicitur coedidisse; cujus ex nomine *Tenedus* nominatur.' Cæterum in reliquis exemplaribus, *Tenedos* plurimum habetur. *Pierius*.

Tenedos] Est hæc insula post Sigæum promontorium, alii *Calydnam* dixerunt, alii *Leucophryn*. Aperit Muretus Var. lect. I. 12. cur nomen

mutaverit, et dicta sit Tenedos. Lege in illo. Illa hic notui, quia ad rem Poëta nihil; illa etiam invenies apud Pausaniam in Phocicis. Sed cum in narratione illa Muretus novercam quandam Peribœam nominet, Pausanias Philonomen dicit. Vide Plutarchum in *ΕΛΛΗΝΙΚΑ*. ubi jucunda historia de Teme, Tenediis, et Achille: Diodorum v. 17. Strabonem I. XIII. Quod Virgilius, *est in conspectu*, Calaber de eadem loquens insula I. XII. dixit, *ἄρτια Τροίης*. *Cerda*.

Tenedos] Græcis *Λευκοφρυς*, ut Lycophron. in Cassandra: mutati nominis causam reddit Muretus var. lect. I. 12. non *Tenedus*, ut Dausquius in Orthogr. Priscianum testem adhibet, qui in Periegesi: 'Terminat hunc Imbros pariter, Tenedosque cœroens;' et recte *est in conspectu*, nam Mela hæc habet II. 7. 'Tenedos Sigæis adversa litoribus' de hac insula Steph. de urb. *Emmeness*.

22 *Insula, dives opum*] Hic genitivo jungit. Statius, quod rarum est, et ablativo, 'Ut satis ostro dives et auro.' *Servius*.

Dives opum] Cum divitem appellat Tenedon, respicit vel ad privatas hujus insule divitias, quæ magnæ esse creduntur. Cicero enim in Verrem III. huic objicit, quod pecuniam inde multam eripuerit, sed et Tenem ipsum Deum pulcherrime factum cum ingenti omnium gemitu abtulit. Ergo, Poëta quod suo ævo viderat, attribuit temporibus Priami, quod illum sæpe alias faciæ, viri docti merito existimant: vel si mavis, respicit ad generalem omnium insularum abundantiam et copiam nam quicquid pretiosum est gemmarum, lapillorum, odorum, auri etiam, ex insulis solet ad nos afferri. De opibus insularum quarundam lego Plin. VI. 31. De Fortunatis insulis amœnissime Horatius Epod. XVI. Itaque *insulares opes* abire in proverbium possunt pro magnis opibus. *Cerda*.

Primi dum regna m.] Qui et ipse a Græcis est. *Servius.*

23 *Sinus]* Rednotus littoris secosus. *Idem.*

Statio] Statio ubi ad tempus stant naves: Portus vero ubi hiamant. *Idem.*

Male fida] Periculosa scopulis; vel a Græcis. Aut minus fida propter periculum navium: quia statio est, quam *pelagiam* dicunt: aut certe fida Græcis. *Male*, in nostram perniciem. ut *Lucanus* de Syrtibus, 'Sic male deseruit.' Et hanc significationem raro invenimus. Sane *male fidus* non *infidus*, sed minus *fidus* intelligitur. *Male* enim minutionem habet, non negationem. *Servius.*

Male fida] Ergo credendum illos enavigasse. *Donatus.*

Statio male fida] Videtur ingeniosus Poëta alludere ad Græcorum insidias, perinde ac si dicat: Locus ille, ubi insidiæ factæ a Græcis sunt, adhuc retinet eandem infamiam, invidiosusque est omnibus, et semper infidus carinis: quid enim nisi hoc arripere a Græcorum perfidia? Quod autem Poëta *male fida*, *Sophocli*. in *Ajace* de portu, *ἄσφατος*, dixit, *infidus*, et *Æschyl.* in *Pers.* de insula *Saud*, καὶ ἄσφατος ναυί: peros et incommoda navibus. Græcos duos Germanos conjunxit, et ego utrique *Æschinem*, qui contra *Ctesiphontem* ita ait: *Ἀχὴν ὁ πῶν ἔδρυστος*, καὶ ἑσπέρους ἀνασπύρες: portus, quem jam nunc nominant, devotum, et execrabilem. *Corda.*

Statio male fida carinis] Quid Statio, dictum *Ge. iv. 421.* male fida opponitur *tutissima carinis*, id est, navibus, ut noster *Ge. i. 360.* 'Jam aibi tum a curvis male temperat unda carinis.' proprie est infima pars navis: vel infima traba, qua navis fundatur. Græce *τρόχις*: vide *Bayssum* de re navali p. 126. et *Lil. Gyrald.* de navig. p. 95. *Emmeness.*

Profecti] In antiquo exemplari Longobardico, *profecti* legitur: qui

mos est esse occupantium, et in insidiis latitantium. Sed melius de navibus intelligere, quoniam in aliis plerisque omnibus codicibus, *profecti* legatur. *Pierius.*

Deserte] Vel ab his, qui Trojanæ partis erant: aut certe ideo *deserte*, ut facilius latere possint. *Servius.*

Comitans] Pro abecondunt. *Idem.*

25 *Abiisse, potius]* *Abiisse* dicimus et *potius*; sed propter metrum epenthesis facta est. *Idem.*

Nos abiisse] Cum et litus reliquissent, et malefida esset statio, non mirum si crediderunt abiisse. *Donatus.*

Myconas] A parte totam, id est, Græciam. *Servius.*

26 *Ergo omnis]* Mortalitas plena monstratur. Ubi enim creditum est bellum amatum, solutus est longi temporis luctus. *Donatus.*

Omnis Tenoris] Sabandi gens: et absoluta est eleganti. *Servius.*

Soleis] Quam ante arumvis victi essent. *Idem.*

27 *Panduntur portæ]* Signum pacis est: ut *Salustius*, 'Apertæ portæ, repleta arva cultoribus:' ut *clausa portis* signum belli est: 'Quæ moenia clausis Ferrum acuant portis.' *Id.*

Panduntur portæ] Idem hemistichium habes in vi. Hoc fieri in pace solet, hostibus jam amota. *Horat.* ad *Pison.* 'apertis otia portis.' Inde idem *Carm. l. xii.* ut significet securitatem Carthaginiensium, qui Romanos jam contemnebant, scribit: 'Vidi ego—Portasque non clausas, et arva Marte coli popolata nostro.' *Turnebus Advers. xix. 9.* in antiquo (inquit) *Lexico Panda* ὁὲ δὲ φέρει ἐκπνίτῃ: id est, *Des pacis*: nam nimirum, belli tempore clauduntur, pacis aperiantur. Huc spectat illud *Æa. l.* 'pateant Carthaginis arces,' quo verbo innuitur pacis habitus. *Corda.*

Juvet ire] Exire, aut ire longius. *Servius.*

Dorica omra] Mala est compositio, ab ea syllaba incipere, qua superio

factus est sermo. Plerumque et cacophaton facit, ut hoc loco. Sane Dorus, Neptuni filius fuit: unde Deri originem ducunt. *Idem.*

Dorica castra] Coniunge, ut Poëta, *Dorica castra*, et observa genus non *μυσεῖον*, ut male Ursinus; sed leporis, et venustatis, ut bene Pontam. in Actio. talia illa, 'fama malum': 'date tela': 'Oceano nox': 'stupra flamma manu': 'ipsa satis tellus, glauca canentia fronde Salicta': 'hinc a stirpe pedes': 'neque te teneo': 'siliquis quassante': 'adverso sole': et plura alia. Mulcet hoc aures sua complexione. Homer. *Λαμὴ κάπρη*. Op. Hal. i. *ὑπὲρ τράσας*: quo loci Rittersbusius Grammaticos reprehendit, qui censent hoc esse cacophaton, 'quasi vero,' sit 'si hoc vitium caset, non potuisset Virgilius, vel agnoscere, vel vitare.' *Corda.*

Dorica castra] Cacophaton: quod tamen Tibullus, politissimus auctor, propemodum affectasse videtur: cum præsertim genus hoc complexionis ex concursu eorundem syllabarum aures implere sentiat. Ita et Ovid. in Epist. Pardiæ: 'Ant cedent Marti Dorica castra meo.' Vide et Scalig. ii. 32. Doris autem media est, inter Thesaliam, Eoliam et Helladem, quasi totius Græciæ umbilicus, ad montem Parnasum. *Taubmann.*

28 *Litusque relictum*] Quod nostrum fuerat. *Servius.*

29 *Hic*] Pro *Illic*, et totum hoc ita accipiendum. *Idem.*

Hic Dolopum, &c.] Verba sunt visentium, et *δευκνόν*s invicem loca monestantium. Quintil. ix. 2. *ἄλλος ἴψι ὑποκρινόμενος*, Per *detractio*em, vocat. Detractum enim ait, quis diceret: vel, quidam dicebant. Dicitur etiam *Iactus* sine *persona sermo*. *Taubmann.*

Tendebat] Tentoria habebat, ut, 'Et latis tendebat in arvis.' *Servius.*

Tendebat] Id est, tentoria habebat. Ita Æn. viii. 'legio latis tendebat

in arvis.' Lucan. l. vii. 'Pæcite ne castris: valle tendetis in illo, Unde acies peritura venit.' Item Tacitus l. xiii. 'Milites tendere omnes extra vallum iussit.' *Idem*: 'Principia, ex castrorum loca sunt, ubi tendebant magistratus, erantque signa legionum.' *Taubmann.*

Tendebat] Deest *tentoria* vel *pelles*, ut Sanet. p. 346. Ovid. Epist. Heroid. i. 'Illic Æacides, illic tendebat Ulysses.' *Emmenas.*

Servus Achilles] Propter Hectorem: Et talis ubique induendus est: ut Horatius, 'Jura neget sibi nata.' *Servius.*

30 *Classibus hic locus*] Magis ad equites debemus referre: ut 'et ortum classem.' Unde et *classis* dicuntur. *Idem.*

Classibus] Non navibus, sed exercitibus: veteres enim classem pro exercitu sumpserunt. Festus in *Classis*. 'Classis procincta, exercitus instructus:' et in *Procinctam*: 'Procinctam classem, id est, paratam ad bellum militum multitudinem.' *Servius* in Æn. i. 'Classis ἀρὰ τῶν ἀνδρῶν, unde et calones, qui ligas, et fustes et *καταρτίδια* portant.' De exercitu capiendus Lucret. l. ii. explicatore Giffen. 'Si non forte tuas legiones per loca campi Fervere cum vides classem lateque vagari.' *Corda.*

Classibus] Id est, manipulis. *Isidorus*: 'Classes dictæ propter divisionem exercitus, qui postea Manipuli dicti sunt: unde et Virgil. *Classibus hic locus*. nam postea *classis* navium dicta.' Ethim *Servius* ad equitum turmas refert: et *Turribus Classes* hic de exercitu pedestri, potius quam de navali, interpretatur: xxvi. 23. *Taubmann.*

Classibus] Errorum Titi Livii ostendit Tanaq. Faber Epist. 47. qui non vidit *classis* in veterum historicorum scriptis pro *equitibus* sumi. *Emm.*

Hic acies] Hic exercitus. 'Hoc genus nunc flecte acies.' Legitur et

acie. Nam potest utrumque. *Serv.*

Hic acie certare solebant] Non displicet, quod in Romano codice, *acie certare solebant* legitur: quæ quidem elocutio apud Cæsarem frequentissima est, sicuti apud Livium *acie confingere*, ut obiter locum apud eum ex veteri codice recognoscamus de 2 bell. Pun. l. III. 'cum sex consularibus exercitibus acie conflixisse.' Legitur et *acies*. Pierius.

31 *Pars*] *Figurate*, ut, 'Pars in fræsta secant.' *Servius*.

Inupta] Quæ nunquam nubit. Nam virgo potest et nubere. *Idem*.

Pars stupet, &c.] Mirabantur aliqui et subtilitatem artis, et fabricæ magnitudinem. *Inupta* autem *Minerva*, vocatur, quæ nunquam nubit: ita et *Daphnen*, ἀρεσφγαιον, ἀνυμφον, φρυγιδάμειον, ἀνυμύρανον, ἑξ' ὕψους, nominant. *Teubmann*.

Donum] Ἀμφοβολία, non quod ipsa dedit, sed quod ei oblatum est. *Serv.*

Exitiale] Quantum ad Trojamos. *Idem*.

32 *Primusque Thymætis*] Ut Enphorion dicit, 'Priamus ex Arisba filiam vatem suscepit.' Qui cum dixisset quadam die nasci puerum, per quem Troja posset corrumpi: pepererunt simul et Thymætia uxor et Hecuba, quæ Priami legitima erat. Sed Priamus Thymætiæ filiam uxoremque jussit occidi. Inde ergo nunc dicit, *sive dolo*: quia habuit justam causam proditionis. Alii volunt *dolo*, scilicet Græcorum, quo omnes decepti sunt. *Idem*.

Primusque Thymætis] Hunc Thymætis Homerus etiam Iliad. l. III. inter senes cum Priamo in Scæis portis sedentem, ac pugnam spectantem facit. Fuit huic uxor (ut Scholiastes Lycophronis annotat) Cilla nomine, soror Hecubæ: atque hanc ipsam tradunt ex Priamo clandestino coitu filium suscepisse, cui nomen Munippo inditum sit. Forte accidit, ut Priamus, de regni statu in Zelia

Oraculum consulens, responsum acciperet, ut parentem, id est, matrem et filium interimeret. Quare, cum quodam casu eveniret, ut simul parerent Hecubæ et Cilla; hæc Munippum, illa vero Alexandrum; peperit Hecubæ et Alexandro Priamus; Cillam vero cum filio interfecit. Hinc ergo liquet, cur nunc Poëta dicat, *sive dolo*: quia justam causam proditionis habere Thymætis videbatur. Docte igitur hortationis partes huic tribuantur, ut doli conscio, ad stirpem Priami delendam. Alii *dolo* volunt, quo omnes decepti sunt: quod tamen minus placet Nascimbænio. *Teubmann*.

33 *Arce locari*] Velut tutamen, et non incassum arcis Trojanæ prope multis locis mentio fit. In hac enim arce hujusmodi saxum fuisse dicitur, quod ab alio contritum, sanguinem emitteret, atque Helenam, ad incitandos in se amatores, sæpe ex hoc saxo lapillis uti fuisse solitam. *Serv.*

34 *Sic fata ferebant*] Ut etiam ci-ves contra patriam sentirent. *Idem*.

35 *At Capys*] Quidam non pater Anchisæ. Et bene nec se, nec patrem huic consilio dicit interfuisse, per quod interitus patriæ imminerebat. Quanquam Æneas, quasi obrectator Priami, non adit, ut Homerus dicit: Anchises vero propter cæcitatem, ut docet Theocritus. Alii hunc Capym affinem Æneæ tradunt, et ideo ei ab Ænea dari recti consilii principium. Hic est, qui Capsum condidit; sed hoc post multa secula claruit. Nam his temporibus, quibus Cæsar occidi habuit, Capus juvenem æneæ dicitur inscriptum fuisse, 'iisdem temporibus, unum de genere conditoris periturum.' *Servius*.

At Capys] Sententia Thymætiæ suspitiose tracta est: Capys autem sententia non nunc melior, sed post factum cognita est. *Donatus*.

36 *Pelago*] Pro in Pelagus. *Serv.*
Danaum insidias] Bene qui suadet

ut præcipitur, non dicit donum Minervæ, sed Danaum insidias et suspecta dona. Idem.

Aut pelago Danaum, &c. Idem plane Hæmer. Odys. l. viii. Ἦδ' εὐρυπύρρον ποδῶν δῶρον ἡλκεί χαλκῶ, ἥ κατὰ περὶ πῶν βαλλέω ἐρῶντας ἐν' ἄκρας, ἥ ἴδεν μὲν ἑγάλμα θεῶν θαλάτῃσι εἶναι: *Aut peracindere cavum lignum æco ferro, Aut de rupe deficere protrac- tum in immittatem, Aut sinere ingens simulacrum Deorum placementum esse.* Sed nota hæc consilia agitari, postquam equus jam est in uroce, et intra muros. Quanto aptius antequam ducatur. In hoc sane, ut in multis, Virgilius Homerum correxit. *Cerda.*

Pelago] Id est, in profundum maris. Cic. de orat. l. iii. 'undique omnes venti erumpunt, sævi existant turbines, fervet æstu pelagus.' *Emm.*

Suspectaque dona] Utpote hostium. Recte enim Sophocles in Ajace: ἐχθρῶν δῶρα δῶρα. *Tanbmann.*

37 Subjectisque urere flammis] *Que*, copulativa conjunctione est, aut disjunctiva: quomodo ergo per aut adiunxit; cum non utrumque; sed alterutrum fieri poterat quod suadebatur. Poëtarum est, partem pro parte ponere: ut *torum* pro *torre*, et *volentibus* pro *colubilibus*. Ergo conjunctionem pro conjunctione posuit: ut, 'Saxum ingens volvunt alii, radiisque rotarum,' id est, *que*, pro *ce*. Nam sonantius visum est. Antiqua tamen exemplaria *ce* habere inveniuntur; *ce* enim proprium significatum habet, ut interdum pro *vel* accipitur. *Servius.*

Subjectisque] Pro *subjective*. Copulativam enim conjunctionem *que*, pro disjunctiva *vel* posuit: quæ et sonantior visa est: ut annotant, præter cæteros, Servius, Erythræus, H. Stephanus, qui etiam, *Subjective*, in contextum vellet referri. Sane et Servius Fuld. signate dicit, antiqua exemplaria quædam habere *ce*, *ὅτι τοῦ que*. *Tanbmann.*

38 Terebrare] *Quidam aperire ac scindere accipiant*: alii *terebrare* simpliciter accipiant: quia adjecit *tenture*; et hic ostenditur adversa sententia, non enim ab omnibus creduntur insidias. *Servius.*

39 Scinditur] Nam cum totum suspicionibus ageretur, nihil potuit recte firmari. *Donatus.*

Scinditur] Præclare et ex natura vulgi, cui varietas et inconstantia; et crebra, tanquam tempestatum, sic etiam sententiarum, commutatio; quod scripsit Cic. pro domo sua. Tacitus Hist. l. i. 'vulgo mutabili subitis' et Arn. i. sic mores vulgi: 'Panci bona libertatis incansum disserere, plures bellum pavescere, alii cupere.' Sidonius epist. vii. 5. 'fremit populus per studia divisus.' Symmachus epist. vi. 7. 'divisus in studia partibus.' Præclare Livius l. xl. ad signandos hos vulgi mores: 'Nihil tam incertum, nec tam inæstimabile est, quam animus multitudinis' et Persius Sat. v. 'Velle suum cuique est, nec voto vivitur uno.' Basilii Episc. Seleucie Teclæ. l. i. φέρει μὲν γὰρ ἄρας ὁῖμος ἀνορέων τι, καὶ ἀντιθέμενός ἐστι χρίμα: *Natura enim populus varium quid, et inconstans est.* Sed nemo melius rem hanc aperit, quam lectus et perlustratus Dionysius variis in locis. Sæpius enim attingit naturam vulgi, euntis in varia. Sed adeundus præsertim l. iv. ubi Romani post eadem Lucretium consultant de expellenda tyrannide, ubi sit magna mentium altercatio. Forma Virgiliana, Fabius declam. 365. 'in partes acinditur.' *Cerda.*

Scinditur incertum] Id est, vulgus instabile distrahitur animis dissentientibus. Cum enim totum suspicionibus ageretur, nil potuit recte firmari. Ab isto autem *scinditur* non abludit Græcorum ἀσφαλας. Porro videatur J. C. Scaliger iii. 12. ubi de *Multitudine Agresti, Urbana et Militari*, Poëtam informat. Idem v. 3. hos versus

eum Homericis Ulyseem viii. 'ὅς
ἀπὸ δόρυ, &c. componens; nescit,
 inquit, augari hic Virgilius in divi-
 sione consiliorum: sed, *parē stupet*:
 et, *mirantur*: et, *iuxta Tymæto*. Alii,
 in *pelagus præcipitum dari*: (nam
 quorū, aut quibus viribus subvectio
 in summæ rupes montium? quod ait
 Homerus) præterea, quod facile fac-
 ta fuerat, *errare*. Postremo, explorare
 quid intus ageretur. Solus illic ver-
 sus palmam pascit; 'Scinditur incer-
 tum studia in contraria vulgus.' At
 cætera, quibus verbis! vel cum dixit
tentare luteolas, signatissime verbo
 usus est in tenebris, et re dubia.
Turbamens.

Incertum] Instabile: unde est, *Stu-
 dia in contraria*. *Incertum* ergo aut
 temporale est, aut perpetuum epithe-
 ton vulgi. *Servius*.

Vulgus] Tam masculini generis est,
 quam neutri: quia in *us* exeuntia neu-
 tra, in *is* mittant genitivum: ex-
 cepto *pelagus*: quod in hoc nomine
 creavit errorem. *Idem*.

40 *Primus ibi*] Non erat Laocoon
 inter ambigentes, sed descendit ab
 arce, excitus contrarietate sententi-
 arum; et cupiebat prævenire, ne quid
 in perniciem Reip. decerneretur.
Donatus.

Ante omnis] Aut Perissologia est,
 quasi dixisset, *Primus*. Aut *ante omnes*,
 id est, videntibus omnibus. *Servius*.

Ante omnis] In vetustis aliquot co-
 dicibus, *ante alios* legitur. Sed *omnis*
 agnoscit *Servius*. *Pierius*.

41 *Laocoon*] Omnia in ea exeun-
 tia, tertie sunt declinationis: ut
Laocoonis, *Demophontis*, *Hippocentis*.
Servius.

Ardens] Omnia affectus tribus re-
 bus ostenditur, vultu, voce, gestu:
 sicut hic futura dicturo, primum iram
 et commotionem animi, quæ vultu os-
 tenditur, dedit; dein celeritatem cor-
 poris: inde vocis magnitudinem. *Id.*

Ardens] Val ingenio vigilans, aut
 vehementer pro statu publico com-

mutus. *Donatus*.

Ab arce] Videlicet Palladia. Et
 cum potuisset, templo, *subiit arce*,
 alludens ad doctrinam, qua crede-
 batur Pallas præsidere urbibus. Ad
 quam rem saepe alludit in hoc libro,
 ut cum ait de serpentibus: 'summæ-
 que potuit Tritonidia arces:' et ite-
 ram: 'Fatale adgressi sacro avellere
 templo Palladium, cæcis summæ cus-
 todibus arce.' Ovidius etiam dixit:
 'Arcis ut Actææ, vel eburnæ vel
 æreæ custos; Bellica Phidiaca stat
 Dea facta manu.' Quod enim Græci
 de Pallade dicunt, *πυλῶδες*, et sig-
 natius *δαπέδες*, Ovidius dixit *custos*.
Cerde.

42 *Proci*] Quidam hoc loco *proci*,
 unde primum exaudiri potuit tre-
 dunt: alii *iuxta* volunt, ut, 'Serta
 proci.' *Servius*.

Et proci] Nil arderet, verba do-
 nec adventaret, distulisset. *Donatus*.

O miseri] Bene hoc cepit, quia non
 erant suadenti utilis creditari. *Serv.*

O miseri] Invectio ardentis animi,
 non contumeliosa in cives, sed pro
 statu publico necessaria. *Affici*. Qui
 ea querant quibus efficiantur miseri.
Donatus.

Quæ tanta inopia] Quia insanorum
 est, contra se sentire, aut *inopia*, de-
 mentia. *Servius*.

43 *Creditis avectos*] Vehementius
 est, quam si dixisset, Non navigave-
 runt. *Idem*.

Avectos] Qui per tot annos bellum
 gesserunt. *Donatus*.

Aut ulli] Quasi dicat: Creditis id
 tutum, quod reliquerint hostes, aut
 aliud quippiam, quod benevolentie
 simulationem afferat? *Idem*.

44 *Dona curare dolis Danaum*] Ordo
 est, *Dona Danaum*: non *dolis Danaum*.
 Non enim quæcumque sunt dona, Da-
 naum sunt. *Servius*.

Danaum] Quasi callidorum et ver-
 satorum. *Donatus*.

Sic notus Ulyx] Quod, ut ait Ho-
 merus, verberatus voluntate; et sub-

habitu mendici Trojam ingressus, exploravit universa: hic sane Vlyxes filium Laërteæ, Penelope maritus fuit; qui filios habuit Telemachum ex Penelope, ex Circe vero Telegonum; a quo etiam inscia, cum ipse patrem quaereret, occisus est. Hinc Vlyxi prius Nicomachus pictor piliæ caput toxice fertur. Hujus post Illiæ bellum errores, Homerus notos omnibus fecit. De hoc quoque alie fabule narrantur. Nam cum Italiam post errores fuisset reversus, invenisse Pana fertur in penetibus suis, qui dicitur ex Penelope et proci omnibus natus, sicut ipsum nomen Pan videtur declarare: quoniam alii hunc de Mercurio, qui in hircum mutatus cum Penelope concubuerat, natum ferunt. Sed Vlyxes, postquam deformemque natus vidit, fugisse dicitur in errores; necatur autem vel senectute, vel Telegoni filii manu; aculeo marinus bellum extinctum. Dicitur enim cum continuo fageret, a Minerva in equum mutatus. *Serv.* *[Ulyxes]* Quasi, si non essent delosi, ab hoc magistro addicere potuerunt. *Dionysius.*

46 *[Hoc]* Oportebat ostendere, si in contraria jam raptos, avertere a proposito volebat: ergo notissima fraude unius universam gentem vituperat. *Idem.*

[Ligne] Merito, quam dissuasor, affectavit Tapinosim, dicens ligne, non simulacro. Infirmare enim vult fides eorum religionem, ut paulo post, 'Docendum ad eodem simulacrum.' Nam in mensione vel dissuasione, tam sensus, quam verba considerantur. *Servius.*

[Aut hoc dicitur ligne] Cum equum lignum appellat, minime procul dubio adijcit ad vocem Græcam: equus enim Trojanes Durus vel Duratus dicitur, id est, ligneus. *Lucret. l. 1.* 'Nam cum Duratus Trojanis Pergama partu inflammasset equus nocturno strigugemarum.' Sic et Ho-

mer. *Odyss. VIII. Δουδρεον ἄρως:* et *Dionysius Antiq. l. 1. Σαυλος ἄρως.* inde *Flacco Arg. l. II. dictum:* 'ma-ner immotis nox Durla fatia.' Sic enim legit hunc versum *Politianus*, et laudat *Rhodig. l. XXIX. 25.* quod tamen non placet viro docto *Giffus*. in *Lucret. legitur ex veteri codice, sine Durica*, ut *Virg. Durica contra*, et *Romani scriptores, Dies Atticensis*, ut signet Poëta noctem, qua Durica, id est, Græci, ceperunt et inflammaverunt Pergama. Præfero *Politianum*. Quamvis autem verum sit, Duratam sic dictum a lignis, quibus compositus; non omittendum ab *Eurip. in Troad.* rem alio detortam, quod observavit *P. Victor. Var. l. XIX. 18.* vult enim *Tragicus* dictum a lignis tectis, quæ intus include. *Corda.*

47 *[Inspectura demor]* Scilicet *Vegetius IV. 19.* Maronem de equo Trojano loqui, ut de machina oppugnatória; scribit enim, 'præterea partem muri, ad quam consistit machina accedere, cemento atque lapidibus, postremo tabulatis extruenda faciunt altiore, ne defensores munium desuper urbi ventura possit opprimere.' *Idem.*

[Venturaque demor urbi] Oppressura civitatem. *Servius.*

[Venturaque demor urbi] Id est, superventura, et oppressura urbem, utpote manibus ejus editior atque altior. Eleganter de Equo, ut de machina oppugnatória loquitur, quæ ex alto ingruit, et suo casu gravitateque subjecta premit, et ruina involvit. Vide *Tuscan. XII. 5.* et *XIV. 15.* *Tausmann.*

48 *[Error]* Dolus, ut, 'Et inextricabilis error.' Et est figura ab eo, quod præcedit, id quod sequitur. Distinguendum sane error: et sic dicendum, 'Equus ne credite Teori.' Item, 'Quicquid id est, timeo.' Hoc enim veritas est. *Servius.*

[Equus] Quia originem dedit a fraudulentis hostium, qui tunc maxime

timendi suscit, cum benevolentiam simulant. *Donatus.*

Aut aliquis latet error; equo ne credite, Teucri] Vulgata omnia exemplaria, Servio adstipulata, ita legunt, ut sententia sit, *Equo non credendum*, ideoque ante dictionem *equo*, puncta adlinunt. Ti. Donatus distinguendum monet *ne credite* ab dictione *equo*, legendumque autumat, *Aliquis latet error equo*. Neque hoc tantum distinguit, verum etiam suspendit particulam *aut*, utpote qui asserat Laocoonta evidenter dixisse, quid primo et secundo loco sentiret: quippe aut Græcos eo ligno inclusos occultari, aut eam machinam in Trojanos muros fabricatam esse. Tertio vero dixisse, *aut*, et quum non supereretur sequens dictum, confugisse ad generalem suspicionem, dixisseque, *Aliquis latet error equo*: quod quum ita sit, separandum est *aut*, et sic dicendum: *Aliquis latet error equo*, ut de eo, quod fuit incertius, iudicasse videatur: quo genere firmavit quicquid illud fuisset, esse debere suspectum: quia originem ducebat ab hostibus. Ex quibus Donati verbis illud etiam colligitur, *ne credite* affirmative legendum: *ne* enim hic non prohibentia, sed intensionis particulam esse. Illud quoque minime dissimulandum, licet paucissimos habeat fautores: quod apud Probum in arte, ubi agitur de *ne* particula, pro *Ne credite, Teucri, Quicquid id est*, scriptum habetur: neque quidem id semel, *Ne credite veri, Quicquid id est*. Idne errore factum sit, an quia ita legeret Probus, mihi non constat: id magis apertum, quod *Ne*, acuto accentu scribendum monet. *Pierius.*

49 *Quicquid id est, timeo*] Omnis subita liberalitas, et præcipue hostium, suspecta sic oportet. Hujus rei elegantem fabellam tradit Phædr. fab. i. 24. de cane et nocturno fure, ejus subita benignitas canem eo magis jubebat vigilare, ne sua culpa

far faceret lucrum. *Emmeness.*

50 *Sic factus*] Non verbis solum, sed re voluit affirmare sententiam. *Donatus.*

51 *Latus*] Quidam inter ventrem et latus percussam intelligunt: multi ita volunt intelligi, *Pa latus*. *Servius.*

Fer] Quadrupedis: ab eo quod toto corpore feratur; ut, 'pectebatque ferum.' *Idem.*

Fer] Id est, equi, ut apud Ovid. Met. vi. 77. 'medioque e vulnere saxi Exsiluisse ferum.' Inde, *semifer* pro Centauro: vide not. Fabr. ad Phædr. p. 17. Bochartum iv. 6. in nominibus equi p. 99. et Berneg. ad Justin. xxxvii. 2. *Emmeness.*

Curcum alvum] Plantas masculinas genere protulit, quo non utimur. Percussam sane intelligimus inter ventrem et latera. *Servius.*

Hastam in alvum Contorsit] Quidam deesse putant aliquid, ut sit sensus, *inclinans se in latus*, ad ictum vehementiorem contorsit hastam: nam si latus equi accipias, contrarium erit, quod subjunxit *alvum feri*. *Idem.*

52 *Stetit illa tremens*] Exaggeratio, quæ *δυσωρίστω* habet. *Taubmann.*

Uteroque recessu] Pro concesso: præpositio pro præpositione. *Serv.*

53 *Cavea caverna*] Græca figura: ut vitam vivere, mortem mori. *Idem.*

Cavea] Pulchre Homer. Odyss. viii. de hac re loquens *κοίλον λόγον*, dixit, id est, *caveas insidias*. *Cerda.*

Genitumque dedere cavernæ] Hunc equi gemitum Petron. ad eos refert, qui intus latebant: 'fremat Captiva pubes intus, et dum mœnant, Roborea moles spirat alieno metu.' Ad quos cavernarum sonitus intellige excitatum quoque intus armorum strepitum: hoc enim est, quod mox dicit: fore ut hoc indicio explorarent, quæ intus latebant, nisi mens esset cæca. *Idem.*

54 *Fata deum*] *Fata* modo participium est; hoc est quæ Dii loquuntur;

ut Statius, 'Et vocem fata sequuntur.' Servius.

Fate] Deorum voluntatem accipere debemus, quasi dicat: Nisi dii avertissent intentionem nostram, statim insidias has cognovissemus. *Donatus.*

Levi] Modo contraria. Et sciendum levum cum de humanis rebus, esse contrarium: cum autem de celestibus, prosperum; ut, 'Intonuit levum:' quia sinistra numinum, dextra sunt intuentibus. *Servius.*

55 *Impulerat]* Est hoc, quod Græci ferme *ἐκτρέφω* & *ὀδεύω*. *Cerda.*

Impulerat] Enallage Modi: pro *impulset*; vel, *impellere poterat*: id est, inducere Trojanos, ut equo vim facerent. *Taubmann.*

Fœdere] Dilacerare. *Fœdum* enim tam apud Virgilium quam apud Salustium non turpe significat, sed crudele: ut, 'Sanguine fœdantem quos ipse sacraverat ignes.' Salustius, 'Fœdi oculi.' Alii *fœdere* secundum Græcos accipiunt. Quid enim fœdus, quam duces Græcorum latentes deprehendi. *Latebras* autem amare dixit. *Servius.*

56 *Stares]* Si *stares* legeris, *maneret* sequitur: propter *ὑποστέλλεσθαι*. Et est apostropha. *Idem.*

Nunc] Sicuti stetisti ante has insidias. *Donatus.*

Trojaque nunc stares, Priamique arx alta maneres] In antiquis omnibus codicibus, quotquot habui, *maneres* persona secunda legi, non *maneret*; quanquam Servius timet *τὸ ὑποστέλλεσθαι*: quare nonnulli, *staret* potius legunt: et *maneres* in fine malunt: sed enim præter antiqua, uti diximus, exemplaria, quæ utrunque persona secunda legendum exhibent, apostropham hic, et cum ingenti dolore animi factam Donatus ait. *Pierius.*

57 *Ecce manus]* Hæc, particula prope rem gestam ante oculos lectoris inducit. Saue sæpe dictum est,

Virgilium, inventa occasione, mentionem juris pontificalis facere in quacunque persona. Antiquis itaque ceremoniis cantum erat, ne vinctus flaminiam introiret; si introisset, solveretur, vinclaque per impluvium effunderentur, inque viam publicam ejicerentur. *Flaminium* autem *domus Flaminis* dicitur, sicut Regia, *regis domus*, quod hic de Sinone rem Flaminis a rege factam debemus accipere. 'Ipse viro primus manicas atque arta levare Vincla jubet Priamus,' quod factum sub divo, illo verum ostendit, 'Statulit exutas vinculis ad sidera palmas.' Et, 'Vos æterni ignes,' id est, sidera, quod utique incongrue dictum videtur, nisi sub dio Sinonem stantem hæc dixisse accipiamus. Ideo autem *Juvenem* dicendo nomen suspendit, quo gravior narratio fieret, sed ordine suo referentur, quæ gesta sunt. *Servius.*

Ecce] Semper ponit *ecce*, Virgilius, ubi significat aliquid malum repentinum: quum igitur illa disputant, aliud intervenit, quod ab equi tentatu averteret. Primus autem adventus efficit, ut res in præsentia omitteretur: simulata deinde oratio, penitus religione nos astrinxit, ne Minervæ dona fœdaremus, accendente maxime violatoris morte. *Ecce* rem improvisam exoriri ostendit, quæ magis movet, præsertim cum assint signa nocentis. *Donatus.*

Ecce] *Ecce*, ubicunque Virgilius posuit, aliquid malum repentinum et insperatum significat, auctore Donato: ut hic, et paulo post: 'Ecce autem gemini a Tenedo,' &c. item, 'Ecce super mœsti, magna Diomedis ab urbe,' &c. Notat etiam Asconius Verrina l. II. 'proprium fuisse Ciceronis, in rebus improvisis popere hanc vocem, *Ecce*; idque Maronem cum cura et legisse et transtulisse.' Est autem hic transitio ad occasionem erroris et doli prodendæ urbis. Et

notat Macrobius v. 3. omnia de Pisandro translata esse, quæ circa Sinonem dicuntur. *Thucydæum*.

Manus revinctum] Ut, 'Oculos suffusa.' *Servius*.

Post terga revinctum] Sic æmulatur Statius Theb. l. vii. 'religa captas in terga sorores, injice vincla mihi,' et Horat. od. iii. 6. 'vidi ego civium Retorta tergo brachia libero.' Prudentius: 'Nexus denique, qui manus retrorsum In tergum revocaverant revinctas.' Iterum, 'Nexibus manus utrasque flexus involvit rigor.' Ante omnes Homerus Il. xxi. *ἔσθ' ὃ δ' ὀρίσσω χεῖρας*: ligavit manus post tergum. Aristophanes in Lysistrata, *ὀρίσω τὸ χεῖρε δέι*: ligu a tergo manus. *Cerda*.

Post terga revinctum] Sic noster Æn. i. 299. 'et centum vinctus ahemis Post tergum nodis.' et Horat. Epist. ii. 1. 'Mox trahitur manibus regum fortuna retortis.' Ovid. Trist. iii. 10. 'Pars agitur vinctis post tergum capta lacertis.' *ἀποστροφῶν* Græce *δέειν* vel *περιδύνειν* *χεῖρας ὀρίσω*: vide Plutarch. in Philopœm. *Eumenens*.

98 *Trahebant*] Cum festinatione adducebant, ut, 'Conventus trahit in medios.' Et modo *trahebant*, ad ducentium desiderium pertinet: non quod renititur Sinon, namque contrarium esset, 'Qui se ignotum venientibus ultro.' *Servius*.

99 *Qui se*] Alii, *quis se*, quibus se legunt. *Idem*.

Qui se] Consilium Sinonis fuit prævenire, ne equi fraudes averterentur. *Donatus*.

Qui se ignotum venientibus ultro] Similis plane historia in Livio est l. xiv. apud quem Tarentini duo juvenes, 'Nico et Philomenes, progressi ad stationes, comprehensique, ultro id potentes, ad Annibalem deducti sunt.' Ita Annibal ex insidiis Tarentum occupat. Sinonem audaciam

late persequuntur Calaber l. xii. et Tryphiodorus *ἔλδορ*. Sed præclare Virgilius voluit dissidere ab Calabro: hic enim parum probabiliter ait, Sinonem repertum ab Trojanis *ἄγχοι*, juxta equum ipsum. Melius itaque multo est ad rationem insidiarum, ut per loca avia vagus reperiretur, trahereturque repugnans, et invitatus. Itaque potior est Tryphiodorus, quem Virgilius sequitur, ait enim *ἴσως δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις πρῶτος νεκροῦσθαι*: *Apparet per campum vir nudus, micreque effectus*. *Cerda*.

60 *Hoc ipsum*] Vel ut caperetur; vel quia Græci simulabant. *Ipsum* autem per *m*, non per *d*, quia usurpatum est *ipsud*: et est naturale *ipsum*: ut, 'Ipsus mihi Davus.' Dicimus ergo, 'ipsum ipsa ipsum,' ut 'doctus docta doctum.' *Servius*.

Hoc ipsum] Paratus etiam mortem subire: nam non fit facinus magnum sine magno periculo. *Donatus*.

Ut strueret] Vel astrueret, vel inchoatum a Græcis perficeret, hoc est, confirmaret projecta dolorum sonitus, quod ipse exposuit, 'Trojanque aperiret Achivis.' *Strueret* autem respexit ad superiora, ut, *Edificant*. *Servius*.

Strueret] Verbum insidiarum. Ovidius Met. i. 'Struxerit insidias notus feritate Lycaon.' Plautus Asin. 'Sycephantias struere.' Græci dicunt, *ἔκδοσαν ὑπὸ τοῖς ἄλλοις, ἐκρίδοντο, νεκροῦσθαι, ἀποκρίδαν, ἀποκρίδοντο, ἀποκρίδαν*. *Cerda*.

61 *Fidens animi*] Ut, 'O præstans animi juvenia.' Et est nomen. Nam desit esse participium, quia genitive coheret, et potest recipere comparationem. Sane veteres fiduciam interdum pro crimine et audacia ponebant; ut Sallustius 'ita fiducia quam argumentis purgatores dimittuntur.' et Virgilius, 'Nam quis te juvenum confidentissimus.' *Servius*.

Fidens animi] In Romano quidem

codice, animo legitur. Sed animi agnoscit Servius; et elocutionis figura hujusmodi apud auctores frequens. *Pierius.*

In utrumque] In, modo ad significat: alibi pro *contra*, ut etiam supra dictum. Sane sequenti versu exposuit, quid est, *In utrumque paratus*. Servius.

In utrumque paratus] Abili autem hoc in proverbium, de eo, qui ad utrumque fortunam instructus est. Porro vafriorem Sinonem Virgiliani accurate expendit Scalig. III. 19. tu cum eo, mi Lector. *Taubmann.*

63 *Versare dolos]* Dolo evertere: et subaudi, *Trojanos*: aut *dolos versare*, hoc est, exercere; hinc *versutus*, quod facile se ad ea, quæ usus poscit, vertit. Plantus, 'Versatior es, quam rota figuraris.' *Servius.*

Seu versare dolos] *Versare* proprie in piscibus habitare, qui versantur, cum assantur vel coquantur, doculus in Asinaria Plauti. Hinc translatione in technas et fallacias deducitur: ut hic, et apud Ciceronem in Lælio: 'Hodie me ante omnes Comicos stultos senes versaris.' Alii legunt *dolo*: quod nec improbatur Servio: ut sit; *Trojanos* exercere, aut etiam evertere dolo. *Certa*, hoc est, firmæ ac destinatæ morti. Nam et hæc lectio doctioribus probatur præ illa, quæ *certe* adverbialiter legit. *Taubmann.*

Seu versare dolos, seu certa occumbere morti] In Longobardico codice legere est, *dolo*, casu septimo: quod Servius non improbat: subaudiendumque ait *Trojanos*. In eodem, codice, ubi raræ admodum diphthongi sunt, hoc loco *certa* cum diphthongo scriptum est, ut *morti* adcommo- detur, ergo *firmæ*, et *destinatæ*: alii tamen *certe* adverbium malunt. *Pierius.*

Occumbere morti] Novæ locutionis agara, et penitus remota. Ennius, 'Ut vos vestri liberi defendant, pro vestra vita morti occumbant.' *Serv.*

Certa occumbere morti] Cum abso-

lute pro patria occubuit ponitur, *necem* vel *mortem* subaudito: cum vero *occumbit morti*, intelligendum *se*: ut Sanct. Min. p. 176. Dicitur igitur *occumbere mortem, morti, morte*, eodem teste p. 320. *Emmenes.*

63 *Undique]* Expressit hominum morem: quis enim non cupiat hostem suum captum videre, et viso illudere? *Donatus.*

Visendi] Frequentativum est *viso*, ut *Faceo*: licet rarum sit, nam in *To* exeunt frequentativa. *Servius.*

Visendi studio] Similis locus *Æn.* XII. 131. 'Tum studio effusse matres, et vulgus inermum, Invalidique senes, turres et tecta domorum Obsedere,' &c. Plin. in Panegy. 'videres referta tecta ac laborantia: ac ne eum vacantem locum, qui non nisi suspensum ac instabile vestigium caperet.' Apulejus Metam. I. III. 'propter cætus multitudinem, quæ pressura nimia densitate periclitaretur,' &c. Paulo post: 'populus procurrens cavæ conceptum mira celeritate complevit: aditus etiam et tectum fartim stipaverant.' Iterum: 'miro tamen omnes studio visendi,' &c. *Emmenes.*

64 *Circumfusa ruit]* Figura *ὀρθολαγῆ*. *Ruit* primo et sic *circumfusa* est. *Servius.*

Circumfusa ruit] Multitudinem annuit, ut Corn. Nep. in Chabria c. 4. 'quo facto circumfusus hostium concursus.' Sic noster hoc libro vs. 383. 'densis et circumfundimur armis.' Apulejus Metam. I. VIII. 'contra nos ruunt et circumfusi insiliant.' *Emm.*

Certantque] Cum supra, *Juventus ruit* dixerit, subjunxit, *certant*; quod figuratum est, quia juvenus enuntiatione singulare est, intellectu plurale. *Servius.*

Illudere capto] Et *illudo tibi*, dicimus; ut hoc loco: et *illudo te*; ut, 'I, verbis virtutem illude superbis;' et *illudo in te*. Simile est *insulto tibi* et *te*. Quidam *includere* per ludum ac jocum sævire injuriam alicujus intelli-

gunt. Ut 'Silvestres uri assidue capreæque sequaces.' *Idem.*

Certantque illudere capto] Non solum *illudere*, sed *savire* etiam in miserum, *ait* enim Calaber ab Trojanis multis verberibus affectum, ac præcis auri- bus, et naribus deformatum perat- tiase; qua re voluerant veritatem ex- torquere. Dissidet ab Calabro Try- phiodorus, qui *ait*, ictus istos, et vul- pera sibiimet Sinonem addixisse, ut sic plenus sanguinis, vibicum, verberum, fidem faceret Trojanis, se male a Græcis multatum. Quod commentum non diasthile ab eo, quod de Zopyro habet Herodotus l. III. et de Sex. Tar- quinio Livius l. I. et Valerius Max. VII. 4. et de Ianne versutissimo ho- mine Cedrenus. Ille enim ventrem, dorsum, nates plumbo pupugit, ut flagris cæsus videretur, atque ita ex- citaret invidiam. Quin de eodem Simone scribit, se scdandum mutilan- dumque tradidisse. Observabis, Ari- stidem orat. *κατὰ τὴν ἀπορροπῆν*; tribuere Ulyssi, quæ Tryphiodorus, et alii Sinoni. Itaque Ulysses (ait Aristides) verberibus se conscidit, ut Trojam dolo caperet. *Cerda.*

Circumfusa ruit, certantque illudere capto] In Romano codice, *certat* est, unitatis numero, veluti *ruit*: alii ta- men figuram malunt. *Pierius.*

Capto] Ita Trojani putabant. *Serv.*
65 *Accipe*] Audi: ut *Da*, dic. Ecl. I. 'Qui sit, da, Tityre, nobis.' *Idem.*

Accipe] Destruit Græcorum perso- nam omni occasione, et defendit suam. Nam totam rem in Deorum adversum studium revocat: ut ostendat, Græcos tum insidiis, tum Deorum injusto fa- vore victoriam obtinuisse. *Donatus.*

Accipe] Id est, audi, cognosce: vide Non. Marcell. *dare* contrarium. Vide N. Eclog. I. 19. Pro *da* Euripid. 302, ut Vechner. II. 12. Horat. sat. I. 3. 'Accipe quid contra juvenis respon- derit.' Juvenal. Sat. XIII. 120. 'Ac- cipe quæ contra valeat solatia ferre.' *Emmen.*

Insidias] Servavit ordinem respon- dendo ad illud, quod regina dixerat: *Insidias, inquit, Danaum.* Servius.

Crimine ab uno] Hoc est, causa: ut, 'Crimen amor vestrum.' Ab eo quod præcedit, id quod sequitur. Si enim simpliciter intellexeris *Crimine*: de negotio ad personam, vitiosam transi- tum facit. Alii sic legunt: *Danaum insidias et crimen.* *Idem.*

Accipe n. Dan. insidias, et crimine ab uno] Ab uno reo. *Crimen* hic, ut Vi- tium pro vitioso. Martial. 'Carcer vix carcere dignus.' Scalig. in Con- ject. Sed *Æl.* Donatus ad illa Terent. Phorm. 'Unum cognoris, omnes noris,' legit: *Accipe nunc Danaum insidias et crimen: ab uno D.* quam lectionem nec Servius respicit. *Trubmann.*

Ab uno diace omnia] Quasi dicat, ar- gumento a minori sumpto: si tantum dolis efficere potuit unus Sinon, quid plurimos Græcos facere posse existi- mabis? *Idem.*

Ab] Pro *ex*, ut Phædr. f. IV. 21. 'sermone ab ipso cognitum:' ubi vide Sæffer. *Emmen.*

Accipe nunc Danaum insidias, et cri- mine ab uno Diace omnia] Facile qui- dem adduci possum, ut ex Ti. Donati sententia *crimen* legendum credam; quam lectionem omnino Servius res- pueri non videtur, licet priorem magis approbet: dum exposuit *crimine ab uno*, hoc est, causa. Ut 'crimen amor vestrum.' Præter vero Servia- nam huiusmodi interpretationem, ple- raque omnia venerandæ vetustatis exemplaria, quæ in manus nostras devenere, uno exemplo legunt, *crimine ab uno Diace omnia.* sed enim quia litteratissimi plerique viri ultro in Donati sententiam eunt, libuit ex his, quæ ille super hoc commentatus est, quod in vulgatis codicibus desi- deratur, adponere: *Accipe nunc Da- naum insidias et crimen.* 'Duplici ge- nere criminationis Græcos aspergit ex persona captivi: atque, ut satiarat, addidit, *ab uno Diace omnia: unum*

quippe notabile vult esse in viro forti, ut non congressu, sed insidiis eertet: ostensurus autem Sinonem mendacem, perjarum, sacrilegam, ait crimen, ut non Sinon solus, sed qualis esset, tales esse omnes Græcos asserteret.' In hanc sententiam nonnulli trahunt Catullianum illud ex antiqui codicis lectione, 'Vatiniana meus crimina calvus explicasset:' hoc est, Poëma in Vatinii crimina. *Pierius.*

67 *Turbatus*] Quasi turbatus: ut, 'Exultat Amazon,' quasi Amazon. Et hoc ad fidem faciendam; non enim turbatus, supra enim ait, 'Sen versare dolos, seu certæ occumbere morti.' *Servius.*

Turbatus] Fieri etiam potuit, ut vera turbatus fuerit, donec vidisset, utrum fallacia succederet. *Æn. viii.* 'Cacum videre timentem Turbatumque oculis.' *Taubmann.*

Inermis] Quidam supplex accipiant, ut, 'Tendentemque manus Priarum conspexit inermes.' *Servius.*

68 *Phrygia agmina circumspexit*] Explet Poëta gestum spectantis, ait Scaliger iv. 16. Idem, 48. Cum pedes sese ingerant temere, magnopere studendum est, ne tres versus eadem pedum collocatione continuentur. Putant esse generosum ex primo et quinto dactylo, cæteris spondæis, alternatis molliusculum fieri. Spondai-cum temere admiserunt veteres, præsertim Græci: etiam Catullus in eo paulo frequentior. Virgilius suo more, id est, prudenter usus est: in re quippe fixa: ut, 'Phrygia agmina circumspexit.' Fixis quippe vestigiis oculos circumtulit. Ita et in nixu, *Æn. iii.* 'Cornua velatarum obvertimus antenarum,' &c. *Taubmann.*

69 *Hæu*] Modo una est syllaba: sed interdum propter metrum, duæ fiunt: 'Hæu quam pingui macer est mihi taurus in arvo.' Sicut *prendit* et *prehendit*; et secundum Plinium multa sunt talia. *Servius.*

Hæu, quæ nunc telus] Dolose quæri-

tor Sinon, se de communibus duobus elementis exclusum: nec usquam sibi locum relinqui: quippe, quem Græci sui persequantur, ut mactent: Trojani, quibus tamen salutem præstiturus sit, vinctum ad necem jam deposcant: ut hos ad misericordiam, illos in odium adducat. *Taubmann.*

Hæu, quæ nunc telus, &c.] *Æropla.* Schema neitatum. Donatus vocat *δυσλογισμὸν* E. i. 1. 1. et seq. et ii. 3. 3. 'ubi quæram? ubi investigem? quem percontor? quam insistant viam,' &c. Apulejus *Metam. vi.* 'quo tantis laqueis inclusa vestigium porrigam: quibus tectis vel etiam tenebris abscondita,' &c. *Emmenem.*

Tellus et æquora] Bene conciliat miserationem, de communibus duobus exclusus elementis, quia Græci tenebant maria; Trojani terras: sane, quod deflet, ideo ei prima brevis datur oratio; et est controversiæ schema. Nam principium satis doctis sumptum est: hæc enim exclamatio et miseriæ auctu benevolum sibi iudicem fecit, querelæ autem novitate attentum: quis enim non cuperet audire, quo pacto idem homo et Græcis et Trojanis esset invisus: denique subiecit, 'Quo gemitu conversi animi, compressus et omnis Impetus. Hortamur fari,' &c. Habet ergo benevolentiam et attentionem, ingreus deinde causam, quia timebat ne persona Græci suspecta esset, quasi hostis, hoc fatetur primum, et ex sequentibus sanatur: 'Neque me Argolica de gente negabo, Hoc primum.' Subiungit fabulam, ex qua sibi fidem paret, dicturus de equo, de Palamede autem et Iphigenia ad Trojanos nil pertinet, de quibus vera incipit et in falsa desinit; facile enim quæ sequuntur credibilia sunt, cum prima recognoscuntur, quæ per singula loca, vel verius facilius poterimus advertere. Sane *telus*, us longa est: et pauca sunt quæ us producant; ut *senectus*, *juvenis*, *salus*, *virtus*, *pulus*, *servitus*, *inçus*, *tus*,

rus, mus, pus: tunc scilicet quum genitivus in *tis* vel in *ris* exit, et habet penultimam longam. Ideo autem *tis* et *ris* dicta sunt: quia *palus*, sicut *paludis* longa sit *lu*, brevis tamen nonnunquam invenitur, quia in *dis* exit genitivus: ut Horatius, 'Sterilisque dia palus aptaque remis.' *Servius*.

Equora] Maria. Alibi *campos*: ut, 'Ac prius ignotum ferro quam scindimus æquor.' Dictum enim est ab æqualitate. *Idem*.

70 *Aut quid jam misero mihi denique restat*] Cicero pro Milone: 'Quid jam restat? quid habeo, quid dicam?' &c. *Cerda*.

Quid jam misero mihi] Hoc cum affectu majori et lacrimis pronuncian- dum: quod inculcatione litteræ *M* exprimitur. *Taubmann*.

Denique] Aut vacat sicut *gentium*: aut novissime significat. *Servius*.

71 *Et super*] Et *insuper ipsi*, quos pro merito meo minime deceat sævos esse, hoc est, quibus sum præstaturus salutem. *Idem*:

Et super] In Romano codice, et plerisque aliis antiquis, legere est, et *super ipsi*. Quæ lectio est codicis etiam Donatiani, neque non Medicei: reperitur etiam *insuper*. In nonnullis utraque lectio habetur, una plus syllaba versu corrupto. *Pierius*.

72 *Infensi*] *Infensus* proprie est plus quam inimicus, inimico major. *Servius*.

Panas cum sanguine poscunt] Id est, tormenta et mortem. Potest enim aliud esse sine alio. *Idem*.

Poscunt] Verbum, quo ad supplicium petuntur, qui vel alibi latitant et rei videntur. Pro quo Cornel. Nep. *exposcere* in Themist. c. 8. 'nam cum publice exposceretur, supplicem non tradidit:' et in Annib. c. 7. 'Hos Hamibal sui exposcendi missos ratus.' Ovid. *Metam.* i. 200. 'studiisque ardentibus animum Talia deprecant:' infra vs. 189. *reprecant*. *Emmeness*.

73 *Quo gemitu*] Bonitatem Troja-

norum ostendit, qui pro supplicio ultimo, quod sperabat, solo gemitu ejus, pro pena contenti sunt. *Donatus*.

Conversi animi] Bene, quia dixerat, *Et super ipsi Dardanidae infensi*, ut ostenderet eos cum advenienti insidere certarent, audito ejus gemitu, ad miserationem esse conversos. *Servius*.

Quo gemitu conversi] Tribuit Poëta ubique pietatem simplicitatemque animi Trojanis: ut contra Græcis impietatem et fraudulentiam. *Taubmann*.

Compressus et omnis Impetus] Obiter nota consuetudinem multitudinis, dicente Tacito i. *historiarum*, 'mos vulgo mutabili subitis, et tam prono ad misericordiam, quam immodicum sævittia fuerat.' *Cerda*.

74 *Impetus*] Qui in Sinonis ferebatur interitum. *Servius*.

Hortamur fari] Bene: non jubemus, utpote miserantes. *Idem*.

Hortamur fari] Vim propositionis habet, et tria proponit, ad quæ Sinonem respondere conveniret. *Donatus*.

Quo sanguine cretus] Quibus sit parentibus natus. Nam Græcum esse constabat. *Servius*.

75 *Ferat*] Adferat; id est, nunciet. *Idem*.

Memoret, quæ sit fiducia capto] Aut dicat, quæ sit in captivo fiducia; ut audeat dicere, *Insuper ipsi*: aut certe *memoret*, est meminerit: ut significet, meminerit per veriloquium vitæ esse fiduciam. Unde et responsio talis est, *Fatebor vera*. Alii *memorem* legunt, ut sit sensus: Hortabamur ad loquendum memorem: hoc est, qui diligenter factionis suæ meminerat: veluti, memor sit, quid in captivo victori liceat, vel, *Quidve ferat memoret*, id est, quid adferat, dicat, ut simpliciter accipiat quod sequitur; quid illud sit, quod illi fiduciam apud hostes capto pariat, ut putet a Trojanis sibi esse parcendum. *Idem*.

Fiducia] Jacob. Durantius Variar. i. 1. ait voce *fiducia* signari id, quod Græci vocant *δοῦλον*, Latini *fidem*

publicam, alii, *salvum conductum*, *tutitionem*, *cautionem*, alii *commeatum*. Sed ego vocem ex medio foro tractam duco, et ex reis, qui in vinculis. Nam de his aespissime Quintilianus in declamationibus *fiduciam* dicit. Ut cum ait, 'aliquando reo nocet et ipsa fiducia.' Declamat. 305. 'innocentiæ fiducia contra opes latius steterant.' et sæpe alias. *Cerda*.

76 *Deposita tandem formidine*] Est hoc, quod Calaber l. XII. de eodem Sinone: *ὁ δ' ἐνθήμερος φρεσὶ κάρτος τοῖα δ' ἂρ' ἐν μέσσοισι δολοφρονῶν ἀγόρευεν*: ille autem resumptis animo viribus Talia in medio dolos nectens profatur. Sunt, qui expungant hoc hemistichium, ut otiosum. Nam quomodo formido deposita, si postea subjicitur: *Prosequitur pavitans*. Deinde hic non habet locum *tandem* initio sermonis. Tercio quia frustra *satur*, cum postea subjiciat, *inquit*. Idem.

77 *Cuncta*] Promittit omnia vera dicturum: qui nulla in parte fuerat veritatem retracturus. *Donatus*.

Tibi, rex] Assumit fiduciam confidendi apud eum, qui et cognoscendi et ignoscendi facultatem haberet. Commendat autem se, quod vera pollicetur: et quod regem appellat, captat benevolentiam. *Idem*.

Fuerit quodcumque] Id est, quicumque me sequitur eventus: sive miseratus vitam concedere volueris, sive non. Est autem parenthesis, et respicit ad illud, 'Memoret, quæ sit fiducia capto.' Suspendendum ergo *Rex*. Sane *Quodcumque* vetusta voce mortem significari Lucilius docet in XII. 'Hunc si quid pueris nobis me et fratre fuisset; hoc est, si mors me vel fratre oppressisset. Ergo, ut quidam volunt, urbane animum hominis, mortem contemnens, ostendit. Vera, inquit, ut et falsa, quæ postea dicturus est, vera credantur, ideo primo a veris cœpit. Ordo autem est, *fatebor cuncta vera*. *Servius*.

Fatebor] Aliud est quam *referam*.

Referimus, cum dicimus aliquid simplex: et potest proferri sine tormentorum metu. *Fatemur* autem, cum prodimus id, quod sit contrariam confitenti, et possit tormentis exprimi e pectore negantis: et repeta bis, *fatebor cuncta*, et *fatebor quodcumque erit*. *Donatus*.

Cuncta equidem tibi, rex (fuerit quodcumque) fatebor Vera] Nonnullis in codicibus pervertastis legere est, *fuerit quodcumque* singulari numero: quamquam non sum nescius, plurimos esse, qui faveant lectioni *fuerint quæcumque*: quia scilicet *cuncta* præpositum est nomen multitudinis. Sed enim *Servius*, *Fuerit quodcumque*, videtur agnovisse, dum exponit: quicumque me sequatur eventus. Cum *Servio* est *Donatus*, qui aperte *Fuerit quodcumque*, interpretatur, hoc modo: *Cuncta*, inquit, et quicquid fuerit *fatebor*, ut *fatebor* bis accipiat, ne fiat per numeros vitium, ut sit *fatebor cuncta*: item *fatebor quodcumque fuerit*. In *Mediceo* codice, *cuncta quidem* legitur. Sed *equidem* ex eorum sententia est, qui primam personam ei inesse adverbio volunt: ut sit, *equidem ego quidem*, quum tamen *Cato* apud *Sallustium* dicat: 'Quare vanum equidem hoc consilium est,' nisi et *Sallustiani* quoque codices corrupti sunt. *Pierius*.

Fuerit quodcumque fatebor Vera, inquit] De mirabili hujus Orationis artificio consulatur *Rud. Agricola*, II. 17. *Taubmann*.

78 *Inquit*] Nolle hoc in maximo Poëta (etiãsi commode defendi possit) nam satis præcedens *satur*. *Cerda*.

Neque me Argolica de gente negabo] Quod sciebant Trojani, confessus est, ut ei de cæteris crederetur. *Servius*.

Argolica de gente] Ad id, quo *sanguine cretus*. Græcus ann. Ac si dicat, hostis sum. *Donatus*.

Nec me Argolica de gente negabo] Non dissimile ab hoc initio illud *M*.

Terentii Romani equitis apud Tac. Ann. vi. qui reus factus, quod amicus Sejani fuisset, sic exorsus est coram Cæsare: 'Fortunæ quidem meæ fortasse minus expediat agnoscere crimen, quam abnuere; sed utcumque casura res est, fatebor et fuisse me Sejano amicum, et ut essem, expectasse, et postquam adeptus eram, lætatnm.' Hæc constantia Terentio vitam attulit. Plautus Captiv. 'Propemodum ubi loci fortunæ tuæ sunt, facile intelligis. Si eris verax, tua ex re facies, ex mala meliusculam.' *Cerda.*

79 *Primum*] Hoc maximum est, vel principale apud me, verum dicere: vel *hoc primum*, et subaudis *fatebor*. *Nec, si miserum fortuna Sinonem Finxit.* Quidam ita intelligunt: Si me fortuna ad hanc miseriam perducere potuit, non valebit etiam stultum facere, ut putem me mentiendo proficere. Sane Autolycus quidam fuit fur, qui se varias formabat in species: hic habuit liberos, Sisyphum, unde natus est Sinon: et Autolycum, unde Ulyxes. Consobrini ergo. Nec immerito Virgilius Sinoni dat et fallaciam, et prodicionis officium, ne multum discedat a fabula: quia secundum Euphorionem Ulyxes hoc fecit. *Sinonem* autem melius ait quam si *me* dixisset. Solet enim et in nomine quædam esse Emphasis: ut est, 'Et quisquam numen Junonis adoret.' *Servius.*

Nec, si miserum Fortuna Sinonem, &c.] Potuit eripere mihi fortuna priorem felicitatem, at non poterit me mendacem fingere. Hoc argumento persuasit, ut Trojani crederent reliqua: et ne videatur incredibile, quod ipse solus ex omnibus Græcis remanserit, ad hanc partem ducit ex alto principium, et narrat rem omnibus notam, et magna ex parte veram: qua exposita, subjungit falsa. *Donatus.*

Nec, si miserum] Recte ait Macrob. Virgilium expressisse istud Accii in

Telepho: 'Nam si a me regnum fortuna, atque opes Eripere quivit, at virtutem nequivit.' *Cerda.*

80 *Finxit*] Composuit, formavit. Ut, 'Et corpora fingere lingua.' Et sciendum, quod omnis Sinonis oratio, diasyrtica est. Nam et negotium exprimit: et Trojanorum insultat stultitiæ. *Servius.*

Finxit vanum] Fallacem. Et *vanus* est, qui etiam sine utilitate mentitur. *Mendax*, qui tantum ad decipiendum. *Vanus* vero *stultus* apud idoneos invenitur: ut Juvenalis, 'Sic libitum est vano qui nos distinxit Othoni.' *Idem.*

Vanum mendacemque] Arnob. l. i. 'usque adeo fuisse vanos, mendaces,' &c. Vani qui sint, docere conatur Agellius xviii. 4. etsi obscure. *Vani* enim sæpius sunt, qui morbo quodam et *ingenita mentiendi voluptate* (ut ait Tertoll.) mentiuntur: uno verbo, *ψάρατοι* sunt: quia *ψάρα* et tantum Genio suo morem gerentes temere mentiuntur. Vide et Arist. iv. Nicom. vii. et Des. Herald. ad Arnob. l. i. *Taubmann.*

81 *Fando aliquid si forte tuas peruenit ad aures*] Dum dicitur. Et utitur bona arte mendaci, ut præmittat vera, et sic falsa subjungat. Nam quod de Palamede dicit, verum est: quod de se subjungit, falsum. Et sciendum ex hac historia, partem dici, partem suppressi, partem intelligentibus relinqui. Nam Palamedes, ut Apollonius dicit, septimo gradu a Belo originem ducens, quum delectum militum per Græciam ageret, simulantem insaniam Ulyxem duxit invitum. Quum enim ille, junctis dissimilis naturæ animalibus, salem sereret, filium ei Palamedes opposuit. Quo viso, Ulyxes aratra suspendit: et ad bellum ductus, habuit justam causam doloris. Posteaquam Ulyxes frumentatum missus ad Thraciam, nil advenisset, a Palamede est vehementer increpatus. Et quum dice-

ret adeo non esse negligentiam suam, ut ne ipse quidem si pergeret, quicquam posset advehere; profectus Palamedes, infinita frumenta devexit: qua invidia Ulysses, auctis inimicitias, fictam epistolam Priami nomine, ad Palamedem (per quam agebat gratias proditiōis, et commemorabat secretum auri pondus esse transmissum) dedit captivo: et eum in itinere jussit occidi. Hæc inventa, more militiæ, regi oblata est et lecta, Principibus convocatis. Tunc Ulyxes, quum se Palamedi adesse simularet, ait: Si verum esse creditis, in tentorio ejus aurum quæretur. Quo facto, invento anro, quod ipse per noctem, corruptis servis, absconderat; Palamedes lapidibus interemptus est. Hunc autem constat fuisse prudentem. Nam et tabulam ipse invenit ad comprimendas otiosi seditiones exercitus, ut Varro testatur. Secundum quosdam ipse reperit literas. Quæ res si forte sit dubia, tamen certum est θ, φ, χ, ab hoc inventas cum aspiratione. *Servius.*

Fando aliquod] H. Stephanus mavult, *aliquod*. Sed consensum omnium Codd. ego non damnam in quibus *aliquid*. Certe et Comici dicunt, 'Quid tibi nomen est?' *Taubmann.*

Fando aliquod, &c.] Compendium narrationis per interrogationem. Vide Donatum ad Ter. Phorm. i. 2. 13. *Emmenes.*

Pervenit] Enripides in Phœniss. per simplex extulit, *ἤκευ εἰς ἀκοάς*. Homer. Odys. xvi. κτήπος ἤλθε. Sophocles in Philo, δῆλθε. Verba Virgilii *pervenit ad aures*, multi arripuere; et unus Ovidius quater in Metamorphosi, libris v. vii. ix. x. Sed ante Nostrum ea locutione usus est Cicero. Silius l. xi. *it per aures* dixit. *Cerda.*

Tuas pervenit ad aures] Sic Phædr. f. ii. 10. 'Si nostrum studium ad aures pervenit tuas:' et infra vs. 119. 'quæ vox ut venit ad aures.' *Emmen.*

83 *Belida*] Historiam copiose ex-

sequitur Philostratus, Apollonius, Hyginus, Pansanias, Tzetzes, alii. *Taubmann.*

Palamedis] Eadem dicit, quæ *Servius* de Palamede. *Donatus.*

Inclita gloria] Propter delectum et frumentum. *Servius.*

83 *Falsa sub proditiōe*] Sub falso crimine proditiōis. Et rem notam per transitum dicit. Unde et paulo post, *Haud ignota loquor*: quanquam ibi possit intelligi, Haud ignota nobis, sed forte etiam ad vos potuit pervenire. Sciendum sane factum hoc vere, et Trojanos scisse. Sed Sinon callide quasi ignorantibus, quæ vera sunt, dicit, ut fidem sequentibus faciat. *Servius.*

Falsa sub proditiōe] Ideo Ovid. Metam. xiii. 59. de Palamede: 'Prodere rem Danaum fixit, fictumque probavit:' et vs. 307. ubi se purgat Ulysses: 'an falso Palamedem crimine turpe Accusasse mihi.' Talibus insidiis circumventus Turnus a Tarquinio: vide Liv. i. 51. *Emmenes.*

Pelasgi] A Pelasgo terræ filio, qui in Arcadia genitus dicitur, ut Hesiodus tradit. *Servius.*

84 *Infando indicio*] Propter aurum clam suppositum. *Indicio* autem, delatione. *Idem.*

Infando indicio] Lex Cornelia de sicariis et veneficis comprehendit et eos, qui operam dederint, quo quis falsum indicium profiteretur, ut quis innocens circumveniretur, condemnaretur: ut videre est eo titulo in libris juris. *Germanus.*

Quia bella vetabat] Jam hoc falsum est: sed dicitur ad Sinonem commendationem, nam aliam ob causam Palamedes periit. Et bene ad captandam circa amicos ejus miseriam adjungitur, qui pacis auctor fuit. *Serv.*

85 *Demisere neci*] Ita infra: 'multos Danaum demittimus orco.' *Cerda.*

Demisere neci] Pro *dedere*. Ita Æn. x. 'dejecit leto.' Quæ Scaliger digna habuit, quæ his notaret, iv. 16.

De Adfectus dignitate. Taubmann.

Nunc *cassum lumine lugent*] Turnebus XXIX. 34. *cassum lumine* explicat carentem lumine; suspicaturque hanc vocem deduci a *careo*, quod et Priscianus agnoscit, qui huic verbo duplex dat supinum, *caritum*, et *cassum*. Nam Plautus Aul. *dote cassam* virginem dicit, id est, carentem: et Lucretius l. III. *cassum anima corpus*, id est, carens. In XII. *Spoliatum lumine*: ut autem (ait Germ.) *cassus lumine*, et *spoliatus lumine*, dicitur mortuus, sic contra Græcis *vivus* dicitur *βλέπων*, quod proprie est *videns*. Eurip. Hecub. *βλέποντι φίλῳ*, *videnti amico*, id est, vivo: et Sophocl. in Ajace opposuit *βλέποντα*, *καὶ θανόντα*, *videntem, et mortuum*: idem monet Henric. Stephan. atque, inde Virgilium Æn. IV. dixisse, 'tædet cœli convexa tueri,' id est, vivere. Inde do lucem Comici Terrentio et Plauto, qui synonymicis *videns vivusque pereō*. Signate *cassum lumine* dixere Lucretius, et Statius: prior l. V. posterior Theb. III. *Cerda*.

Nunc *cassum lumine lugent*] Pro eo l. XII. *spoliatum lumine*. Sic Plautus Aulul. II. 2. 8. 'Virginem dote *cassam*:' idem quod *inania*, *vacuus*: inde Horat. Sat. II. 5. 'contentum *cassa* nuce:' et proverbium illustratur in *cassum cadere*, quod apud Plaut. Pœn. I. 3. 143. ut *cassi lumine* dicuntur, qui ad orcum descenderunt, sic *βλέπων* pro vivere apud Græcos sæpe: vide Meurs. ad Lycophr. 281. ubi *λυπρὸν ὄφισσας βλοῦν*, id est, vivent. Latine Cic. pro Milone c. 3. *intueri lucem* pro vivere. Recte *lugent cassum lumine*: sic enim fieri solet. Quod ex Ovid. amor. I. 15. liquidum: 'Pascitur in vivis livor: post fata quiescit: Cum suus ex merito quemque tuetur honos.' Horat. od. III. 4. 'Virtutem incolumem odimus, Sublatam ex oculis quærimus invidia: ut eōm Virtuti comes est invidia, ita apud posteros obtreccationis invidia decedit. Vide Bernegg. ad præfa-

tionem Justin. *Bumness*.

Cassum] Privatum, vacuum, et *cassum* est quasi *quassum* et nihil continens: nam et *cas* *quassum*, quod humorem in se non continet, et est vacuum; unde et retia *casses*, qui multum in se vacui habeant. Sane vult Sinon suadere, vere fugisse Græcos, si Palamedem lugere potuerant. Servius.

86 *Illi me comitem*] Oratoris se commendat. *Idem*.

Illi] Id est, qui bella vetabat: et bene *comitem*, non *militem*, quæm ejus inimici velut subparem insequerentur. *Idem*.

Et consanguinitate propinquum] Excusatio a necessitudine: sed hoc totum falsum est. *Idem*.

87 *Pauper*] Excusatio a fortuna, hæc enim fuerat causa militandi: ut Terentius, 'Quum hinc egens profugiet aliquo militatum.' *Idem*.

Pauper] Excusatio a fortuna. *Paupertas* enim fuerat causa militandi: ut Æn. III. Achæmenidi. Cæterum, *Pauper in arma*, a Donato et Fabricio explicatur, *imbellis ætatis*: ut contra, Æn. VIII. 'acrem in prælia Turnam.' Taubmann.

Primis annis] Aut adolescentiam, aut belli: et est excusatio, quia patri parendum necessario fuit: ideo autem *misit*. Servius.

Primis huc misit ab annis] Si alludit ad morem Romanum, annos intellige septem supra decem. Sed hæc res appellet Romanos Scriptores, Livium, Dionysium, alios; et ex his, qui nostro fere ævo floruerunt, Sigonium, et Lipsium. *Cerda*.

88 *Dum stabat regno incolumis*] Quia et ipse unus de regibus fuit. Et bene addidit dignitatem ejus, quem fingebat propinquum, ut ei justa causa fuerit indignationis adversus Ulyxem. Servius.

Regnumque vigeat conciliis] Sunt qui *regum conciliis* legendum autement. Sed id licet ego nusquam in

his veteribus legerim exemplaribus, inveni tamen apud Ti. Donatum *regum* interpretatum, hoc modo: Deferebatur enim patri meo, quia in numero regum fuit, et plurimum viguit. Hæc nobilitas generis idcirco composita est, ut Trojanorum misericordiam de præterita et præsentī fortuna provocaret ad lenitatem. Alii hanc agnoscunt lectionem, *regumque vigeat consiliis*. Pierius.

80 *Et nos*] Pluralis pro singulari, ut Salustius, 'Nos in tanta doctissimorum copia:' an *nos*, se et patrem dixit, id est, ut Palamedes. Servius.

Et nos aliquid] De præterita ejus florenti fortuna, et de præsentī miseria, sibi comparat benevolentiam. Commendat etiam Palamedis memoriam dicendo, *quia bella vetabat*, ut amico viventi præstarent, quod defuncto non poterant. Donatus.

Nomen] Gloriam vel nobilitatem, ut alii accipiunt, ut, 'Cui genus et quondam nomen natique fuissent.' Servius.

90 *Invidia*] Propter advectionum frumentum. Idem.

Pellacis] Per blanditias decipientis. *Pellicers* enim est per blanditias elicere. Idem.

Pellacis Ulixes] In Longobardico, et in aliquibus aliis antiquis codicibus, *fallacis* legitur: quam ego paraphrasin fuisse puto, quamvis ita etiam scriptum sit in codice Carisiano: quem Longobardicis characteribus scriptum Janus Parrhasius mihi legendam commodavit: versu eo loco citato, ubi de nominibus in *e*, quæ sine ratione genitivum in *i* faciunt, disserit. Nam codicum referre varietates super hujusmodi terminatione jam supervacuum est. Sed quantum pertinet ad epitheton, utrum quippe *pellacis* an *fallacis* legendum sit, Velius Longus exemplum citat ex Virgilio, *pellacis Ulyxei*. Ubi ex præpositione *per*, *r* litteram in *i* abire dicit, quoties *i* altera subsequi-

tur: neque aliter unquam legi apud Lucillum affirmat, quam *pellicere*, quod est *inducere*. Pierius.

Pellacis Ulyxei] Lucret. l. II. 'Neve ullo tempore credant, Subdola cum ridet placidi pellacia ponti.' *Pellicere* autem Festo, *in fraudem inducere*: et ei *lux* fraus est. Ut autem hic *pellax*, a Græcis *δολόμης*, et *δολόπλοκος* dicitur. Cæterum quanquam Grammatici omnes *pellaciam*, et *pellacem* a *pelliciendo* deducant, ego tamen malo a *pellando* verbo exoleto, a quo composita *appello*, *interpello*, *compello*: quod non vocare, aut simpliciter nominare, sed blandius sollicitare significabat: unde et Juriscons. L. Item ad Labeonem, §. *Si quis virginis* appellarit ancillari veste vestitas, minus peccare videri. *Appellarit*, hoc est, earum pudicitiam blanditiis, et verborum lenociniis attentarit: sæpius ea voce a Jurisconsulto seorsum repetita. Germanus.

91 *Concessit*] Pro *decessit*. Serv.

Superis concessit ab oris] Non dixit, *mortuus est*: ne ejus memoria, digna post hominum finem vivere, minoraretur. Donatus.

Concessit] In codice Longobardico, *excessit*. Sed *concessit* Donato agnoscitur, apud quem habes: 'Non dixit, *mortuus est*, sed *concessit*, ut memoria ejus digna esset, quæ post hominis finem vivere mereretur.' Pierius.

Superis concessit ab oris] Εὐφρημικός, pro, interemptus est. Sallustius: 'Postquam vita concessit.' In Longob. Cod. est, *excessit*. *Superis*. Respectu inferorum nos *Superi* sumus. Taubmann.

92 *Adfectus*] Suspendendum, ne videatur affectum se dicere, quia in tenebris vitam trahebat, sed quia amicum perdiderit. Servius.

Vitam in ten.] Ideo lugentibus inimica lux est, quia caruerunt ea hi, quos dolent; ideo tenebras petunt, et atra veate amiciuntur, et capita

velantur, ut videantur cum defunctis agere, imitantes tenebris inferorum faciem. *Idem.*

Vitam in tenebris] Ut illi, qui cupiunt mori, et non vivere. *Donatus.*

Vitam in teneb.] Ita *Æneid.* i. 'trahabat noctem' in *Georg.* 'ludo noctem ducunt.' quæ notat *Scalig.* iv. 16. Quidam hoc *πῶτος ex habitu* vocant: quale illud, *Ge.* iii. 'aut ægra trahabant Corpora.' et in v. 'genna ægra trahentem.' Auctore *Donato*, hoc vult intelligi: ut non sic duceret vitam, quomodo qui optant vivere, sed qui cupiunt mori. Ut autem Græci per *πῶτος lætitiæ felicitatemque* significant; et per *σκότος* privationem: ita et Latini *lumen, lucem, tenebrasque* usurpant. Atque ut hic *trahere vitam*, sic *Euripid.* *Βλῶρος ἔλκει*, dixit. *Taubmann.*

93 *Insonitis amici*] Duo posuit, et *insonitis* et *amici*; et plus est quod *amicum* dixit, quam *propinquum*. *Servius.*

Mecum indignabar] Quomodo ergo *Nec tacui demens*? Intelligimus istum quasi tacuisse primo: post impatientia doloris eripisse in vocem, aut quod interim non vindicare amici *insonitis* interitum. *Idem.*

94 *Fors si qua*] Bene, *si qua*: quia est et bona et mala. *Servius.*

Tulisset] Nonnulli pro *retulisset* intelligunt. *Idem.*

Fors si qua tulisset] *Tacit.* *Hist.* i. iii. 'Milites misti per tenebras, ut fors tulerat.' *Cerda.*

Fors si qua] Bene, *Si qua*: quia bona et mala est. Alii *leg. eors*. *Taubm.*

95 *Si patrios unquam remeassem victor ad Argos*] Bene dubitat, ut ostendat propter *Palamedem* omnes sibi Græcos inimicos fuisse. *Servius.*

Victor] Ut quidam volunt voti compos, ut est, 'quam septem ingentia victor:' aliter dictum potuit non bene a Trojanis accipi. *Idem.*

Argos] *Argi* ab *Argo* dicti, quem custodem vacce, in quam *Io* fuerat

commutata, *Mercurius* occidit. *Id.*

Argos] In plur. num. masculinum, in sing. neutr. ut *Horat.* *od.* i. 7. 'aptum dicit equis *Argos*.' *Stat. Thebaid.* l. iv. 'Hoc mihi sævam *Argos*.' *Emmenes.*

96 *Promisi*] Pro *minatus sum*, per contrarium dixit: quia minamur mala: promittimus bona. Sic autem *Horatius* contra, 'Atqui vultus erat multa et præclara minantis,' id est, promittentis. Et *promisi auctorem*, deest futurum. *Servius.*

97 *Hinc mihi prima mali labes*] Pro *hac causa*, vel *propter hoc*; et est adverbium locale pro conjunctione causali. Quia secuta sunt postea oraculum, et adscita *Calchantis* factio: *adscitis* sane dicitur *adsumpta*. *Idem.*

Labes] *Ruinam* significat, a lapsu. *Idem.*

Hinc mihi prima mali labes] Arripuit *Justinus* l. vii. 'Hinc illi prima mali labes, hoc initium impendentis ruinae fuit.' *Cerda.*

98 *Criminibus*] Causis; ut, 'Et crimine ab uno.' *Servius.*

Novis] Aut magnis, aut, quæ nullus sperasset, aut aliis atque aliis. *Idem.*

Spargere voces] Ut *Cicero*, 'Spargere venena didicerunt.' *Idem.*

Spargere voces] Ita Græci *κυμαίνω*, et *διασπείρω λόγους*. *Plutarchus* de ira cohibenda pro eodem dixit *ἀπαγγέλλειν λόγους*. *Aristides* in *Platonica* l. ii. flexu isto, *ἐς ἀπαντας ἀνθρώπους βλασφημίας ἐκδέχοντας: dedisti in vulgus hominum criminationes*. *Cerda.*

99 *In vulgum*] Sane vulgum, non vulgum: ea quippe scribendi ratione, quæ usos veteres nemo inficiatur, non in *Virgilianis* tantum codicibus per o prima syllaba notatum inveni, verum etiam in *Livianis* manu scriptis, hisque per vetustis; ut de 2 bel. *Pun.* l. iii. 'Huic non apud vulgum modo fides fuit.' Quod vero super nominis genere disputatur, *Virgilium*, *Sinemnam*, *Attium*, et *Varronem* vulgum

masculino genere posuisse, neutro Lucillium, atque eo loco Virgilium, 'Ignobile vulgus,' Sosipater ex veterum Grammaticorum opinione ait, *Vulgus* masculini generis potius quam neutralis: quia nullum neutrale bisyllabum ut litteris terminatum genitivo in *i* ultima exit syllaba. Sic ille. *Pierius*.

Vulgum] Sexu masculino alii quoque ementiarunt. Tacitus Hist. l. i. 'nec deerat Otho protendens manus adorare vulgum;' et l. iii. 'facundia adebat, mulcendique vulgum artes, et auctoritas.' Felix in Octavio: 'Cæcilius simulacro Serapidis denotato, at vulgus superstitiosus solet,' &c. Accius Epigonis: 'Argivos fremere bellum, et velle vi vulgum videt.' *Cerda*.

Vulgum] Præter Non. Marc. l. iii. tria Charisius l. i. et Priscian. l. vi. esse masculini et neutrius generis asserunt, *vulgus*, *pelagus*, et *virus*, et tantum in singulari numero declinari: pro in *vulgum* Sil. Ital. l. vii. 'et spargere causas in castra ambiguas.' *Emmeness*.

Ambiguus] Dubius, aut suspicionum aut criminum plenas, ne si aperte ageret, accusatio esse videretur. *Servius*.

Conscius] Aut peracti sceleris, et de nece Palamedis; aut dolorum suorum: ut in tertio, 'Oblituse sui est Ithacus discrimine tanto;' aut certe sciens hunc mentem animum. *Idem*.

Arma] Modo fraudes, vel dolos. Nam *arma* sunt instrumenta cujuslibet rei. Unde insidiantis fraudes *arma* nominavit. Alii *arma* pro opibus vel auxiliis accipiunt, alii *arma* consilium, alii occasionem, nonnulli insidias intelligunt: quidam *conscius arma*, hypallagen putant, pro conscientia *arma*; ut, 'Et quondam patriis ad Trojam missus in armis.' Et, 'Arma deosque parant comites.' Et, 'Alia arma Latinius.' *Idem*.

100 *Nec requievit enim*] Aut vacat enim: aut pendet sensus, ut et posterior: *Donec Calchante ministro*. Arte enim agit, ut semiplena dicendo cogat interrogare, et avidius audire Trojanos. *Calchante ministro*. *Me destinat aræ*, intelligitur: et mire ministro, quasi* non exnerit a te responsum. *Idem*.

101 *Sed quid ego*] Aposiopesis est. Et bene reticuit, ne tæderet illos tam longæ orationis, nihil ad se pertinentis, nisi studium audiendi intermissione renovasset. *Idem*.

Sed quid ego hæc autem, &c.] Videtur locum istam imitatus semel Livius l. xxviii. in oratione Manlii: 'Sed quid ego hæc ita argumentor, tanquam non acceperim, sed fecerim hostes Gallos? Prudentius sæpe, nam in Apotheos. 'Sed quid ego hæc autem titubanti voce retexo? In Hamartig. 'Sed quid ego omne malum,' &c. et in Symm. l. ii. 'Sed quid ego hæc meditor?' Ante utrumque Catullus de Nupt. P. 'Sed quid ego hæc vanis nequicquam conqueror auris?' Ante omnes Ennius Annal. l. vi. 'sed quid ego hæc animo lamentor?' et ix. 'sed quid ego hæc memoro?' et Lucilius Satyr. l. xxx. 'Sed quid ego hæc animo trepidanti dicta profundo?' Græcus quoque Apollonius Arg. l. iii. 'Ἀλλὰ τίη τὰ δέ τοι μετὰ μύθῳ πᾶν ἔργοισιν; Sed quid ego inaniter hæc omnia loquor?' Apud Philonem quoque in Politico similis est locus. Frater enim ille, qui Josephum quæsierat in clisteria, neque invenerat, post multos effusos gemitus, ita se continet: 'Ἀλλὰ τί ταῦτα θρηνηῖν ἀρχῆς; Sed quid ego ista dolens clamito? *Cerda*.

Autem] Hoc abundat. *Servius*.

Autem] *Autem*, abundare dicit Serv. Fuld. Sed ego non dico, qui de elegantissimo usu vocis *autem* plusscula notavi ad Plautum, Mercat. i. 2. et alibi. *Tandmann*.

Nequicquam] In codicibus aliquot

antiquis, et hic et alibi, *nequiquam* scribitur absque ulla alia consonante inter *i* et *q*. Sed enim Victorini præceptum est in hæc verba: *quidquam* et *quidquid* et *quodque* prima syllaba quoties habuerint *d*, id vos producite, et supponite *c*, ne duæ partes integræ esse videantur: ex hoc præcepto volunt *nequidquam* interjecto *c*, notari. Sed qui scriptionibus antiquis favent, *nequiquam* adverbium a casu ablativo desumunt, velati etiam *nequaquam*, atque ita utrunque eodem modo sine *c* scribunt. Frigida hæc omnino vel Fab. Quintilianus esse dicat, sed hoc temporibus eruditus. Nunc corrupta adeo loquendi scribendique ratione, minime vitio datur, siquis etiam talia perquirat. *Plerius*.

Nequiquam] Festum librosque veteres et Corn. Gualteri Codicem Lucan. l. xii. adhibe, et sine *c* scriptum invenies; tum ipse Carriën. Val. Flacci l. iv. in id scripturæ genus paratus est jurare. Hæc ex Dausquo Pierianis commentariis adjungo. Hæc aposiopheis miserationem excitat, ut Macrob. iv. 6. *Emmenesse*.

Ingrata] Nec vobis placitura, nec mihi gratiam conciliantia, quorum jam non libenter memini. *Servius*.

Quid hæc nequiquam ingrata revolvo] Hom. II. A. *καλλίλογα ταῦτ' ἐπαγέλρω*, hoc est, *καλίστ' ἀλεκτη*. *Germanus*.

102 *Quidve moror*] Vestram scilicet festinationem vel mortem. *Servius*.

Quidve moror] Cur differo pœnas meas, post relationis beneficium continuo moriturns? Ulysses enim omne malum videbitur intulisse, qui me quolibet peccato quærebat occidere. *Donatus*.

Omnis] Et eos qui vobis prodesse disponunt. *Servius*.

Uno ordine] Uno reatu. Et est de antiqua tractum scientia: quia in ordine dicebantur causæ propter multitudinem; vel tumultum festinantium: quam erat annus litium. Juvenalis,

'Expectandus erit qui lites inchoet annus.' *Idem*.

Ordine] Ità dici a Poëta *ordinem* hoc loco notat P. Victor. ut ab Arist. Polit. i. dictum, *ἐν δὲ τοῖς βαρβάρους τὸ ὅλῳ καὶ δοῦλον τὴν αἰτὴν ἔχει τῶνδε*: *apud barbaros autem femina et servus eundem ordinem habent*. *Cerda*.

Omnis uno ordine] Id est, si omnes Græcos eodem loco et numero ducitis, et pro hostibus habetis. Quam Turnebi (vi. 21.) explicationem plerique omnes sequuntur. Hortensius interpretatur: si vanos et perfidos ex uno Ulyssæ Græcos omnes judicatis: ut suspicionem doli, per occupationem, dissimulanter deprecetur. *Taubmann*.

103 *Idque audire sat est*] Me Græjum esse. *Servius*.

Idque audire sat est] Ubi ad cardinem venit, in quo mendaciorum consistit affectus, negavit se dicturum, ne ultro omnia referendo, daret suspicionem falsitatis: ait igitur, cum sciat se periturum, melius esse, ne secreta Græcorum prodatur. Neque enim propter unum hominem, debeo omnes meos prodere. *Donatus*.

Jam dudum] Modo, quamprimum, scilicet ut satisfaciatis Græciis, qui me oderunt, et dicendo mortem suam gratam esse Græciis, et Trojanorum benevolentiam conciliat, et, ut sibi reliqua credantur, extorquet. *Serr*.

104 *Hoc Ithacus*] Pro *Ithacensis*, principale pro derivativo. *Idem*.

Hoc Ithacus velit] Floridus ii. 22. Linacer. vi. Quintilianus ix. 3. Præsens pro præterito. *Hartung*.

Velit, et magno mercentur Atridæ] Callide hoc dicto impetrat vitam, afferens mortem suam illorum hostibus esse placituras. Ideo autem dicit *Mercentur*, quia sacrorum est, ut fugiens victima, ubicunque inventa fuerit, occidatur: ne piaculum committatur. Ergo Sinon, qui victima fuerat, quippe qui propter reditum sacrificio fuerat destinatus, nec pos-

sent Græci nisi vel empta morte Simonis ad patriam redire, jure, et votis, et præmio Græcorum interimitur. *Servius.*

Magno mercentur] Id est, pretio: ut, 'Turno tempus erit magno quum optaverit emptum Intactum Pallanta.' *Idem.*

Hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atrida] Proflixisse ab Homero hanc locutionem docet Turneb. vi. 21. quem vide Iliad. A. 255. Ἡ κεν γῆθησας Πηλεΐος Πριδάμιό τε παῖδες, Ἄλλοι τε Τρῶες μέγα κεν κεχαρομένο θυμῷ. Quem locum explicat Aristoteles Rhetor. l. 1. Sic ab affectu et voto hostium Perdiccas in factionem abeuntem exercitum movet, apud Just. xiii. 3. 'Edituros egregium hostibus suis spectaculum, ut quorum armis victos se doleant, eorum mutuis cædibus gandeant, parentaturosque sanguine suo manibus hostium a se interfectorum.' Ad quem locum vide Bernegg. In magno, impenso, minimo, subaudi pretio. Tractat hanc structuram uberius Sanctius in Minerv. p. 31. *Emmeness.*

105 *Tum vero*] Hoc consilium nostram cupiditatem audiendi accendit. *Donatus.*

Ardemus scitari] Festinamus inquirere. Et ecce quo proficit Aposiopesis ante fecisse. *Servius.*

Querere causas] Cur a Græcis ejus optaretur interitus. *Idem.*

Causas] An per geminum s scribendum luculente disputat in Orthogr. Dausquius. Ciceronis saltem tempore eum morem obtinuisse Quintil. 1. 7. asserit, qui eo modo et Virgilium scripisse addit. *Emmeness.*

106 *Ignari*] Aut nescientes, aut imprudentes. *Servius.*

Ignari] Nam nostra simplici natura pendentes Græcos, illum vera dicere putabamus. Sed illi omnes sunt docti, unde sociavit illud: 'et crimine ab uno Disce omnes.' *Donatus.*

Artisque Pelagæ] *Ἀρὰ τῶν μένων* est,

ideo adjecit *Pelagæ*, hoc est, malæ. *Prosequitur*, mire, ut ab initio coeperat. *Servius.*

107 *Pavicans*] *Quasi pavicans*, hoc est, simulans se pavere. Et non tam propter mortem: nam erit illi contrarium, *Jandudum sumite panas*: sed ut videretur cum timore, civium suorum consilia vel secreta patefacere. *Idem.*

Pavicans] Aut pavorem simulans, aut pavicans, ne, lingua titubante, in cursu insidiarum, detectio nasceretur, quam jam videbat in tuto esse. *Donatus.*

Ficto pectore] *Pectus* pro vero posuit. Nam nunquam fingitur pectus. *Servius.*

Prosequitur pavicans et fict. pect. factur] Simile exemplum tradit Apulejus Met. l. x. 'Hæc eximia etiam ad veritatis imaginem, verberone illo, simulata trepidatione, perferente finitum est judicium.' *Emmeness.*

108 *Sæpe fugam Danaï*] Hoc secundum Homerum verum est, apud quem suadet Agamemnon Græcis, relicto bello, fugere, et ut ostendat propter bellum fugere, ait *cupiere*, non *voluere*. *Servius.*

Sæpe fugam] Cum hoc falsum esset, parat causam, quæ sit credibile, scilicet bello fessos. *Donatus.*

109 *Moliri*] Parare. Et hoc verbo difficultatem rei ostendit. *Servius.*

Longo] Decennali. *Idem.*

Fessi bello] Favorem sibi conciliat, dicendo fatigatos esse Græcos virtute Trojanorum. *Idem.*

Discedere] *Decedere* malui cum Germ. potius quam cum aliis *discedere*: inde libentius amplector, *fessi decedere bello*, ut etiam loquitur Tacit. Ann. l. xi. 'nequis agmine decederet,' quam *fessi bello, decedere*: tu quod placeat. *Cerda.*

110 *Fecissentque utinam*] Nec enim hic aræ destinaretur. Et est significatio optandi a præterito tempore. *Servius.*

Fecissentque usinam] Recte optare simulat: nam Trojanos placabat, et sibi commiserationem captabat. *Donatus*.

Ponti hiems] Bene addidit *Ponti*: quia est et temporis. *Servius*.

Sæpe illos aspera] Non consilium facto, sed eventus voluntati defuit. *Donatus*.

Sæpe illos aspera ponti Interclusit hiems] Ut hic, *hiems interclusit*, ad verbum Græci, *χειμὼν ἐπέκλεισε*. Demosthenes in Chersoneso ita extulit, *χειμῶνι ἀποληφθῆναι*: ibidem ita quoque, *ἀπὸ τῶν πνευμάτων μὴ δύνασθαι*. Aristides Ægyptiaca, *ἀποχέρτος τόπον* dixit *aperto loco* loquens de mari et navigationibus. Auctor est Vegetius, claudi maria a die tertio Iduum Novembriæ, usque in diem sextum Iduum Martii. Illustratur Lucanus l. v. 'clausas ventis humalibus undas Invenit, et pavidas hierno sidere classes.' Hinc ergo commode explicabis Maronem: non, *hiems*, id est, tempestas, ut vulgo: sed vere *hiems*, quæ claudit: nam tempestates alio quoque tempore excitari possunt. Cassiodorus epist. xii. 24. 'Cum ventis sævientibus mare fuerit clausum, via vobis panditur per amœnissima fluviorum.' Scribit Polybius lib. i. miserabilem cladem, quam passa est classis Romana temeritate Consulum, qui non debito anni tempore se mari commiserunt. Eo pertinent et verba Julii Gallic. l. v. 'Quas naves cum aliquandiu frustra expectasset, ne anni tempore navigatione excluderetur, quod æquinoctium suberat, necessario angustius milites collocavit.' Livius l. xxvii. hieme *clausas Alpes* adhibet, ut alii *clausa maria*. Contrarium verbum est *aperta*. Plinius ii. 47. 'ver ergo aperit navigantibus maria, cujus in principio Favonii hiernum molliunt cælum.' Plato ait leg. l. xii. æstivo tempore aperiri ad navigandum maria. Sed loquitur Plato procul dubio ex nota, quam

alibi adhibui. Antiqui enim annum dividebant in duplex tantum tempus: in hiemem et æstatem, nulla facta mentione veris et autumnii. Cum ea, quæ dixi, verissima sint, nœ decipiuntur, qui in Virgilio per *hiemem* capiunt tempestatem, et procellam aliquam, cum ille proculdubio signet partem anni incommodam navigationibus. *Cerda*.

111 *Euntis*] Ire cupientes: ut, 'Quam canerem reges et prælia;' id est, cum canere vellem: et a Græcis figura est; ubi statuissæ aliquid pro inchoatione haberentur. *Servius*.

Euntis] Sæpe hoc participium conatum quandam significat, teste Sanctio in Miner. p. 55. sic 'dira tegentem' Æn. vi. 498. pro cupientem tegere: et ix. 245. 'Via fallit euntia.' *Emmeness*.

112 *Præcipue*] Contra illud, ne diceretur numina non esse placata. Et bene aliud agens, equi mentionem introduxit. *Servius*.

Trabibus acernis] Speciem pro genere posuit, id est, pro quocunque ligno. Nam variat ligni genera in hoc equo, ut, *abiete costas*, et *pinæ claustra*, ita hic *acernis*. Idem.

113 *Æthere*] *Ætherem* pro aëre posuit, Poëtica licentia. *Servius*.

114 *Suspensi*] Solliciti: ut, 'nostroque in limine pendens;' quia nec tempestas post dona mutabatur. Aut ad *nimbos* refertur, distinctione mutata, ut distinguamus, *nimbis suspensi*. Idem.

Suspensi] Id est, *τῇ γῆνι ταλαντευόμεναι*. Ducitur quippe metaphora ab æquilibrio, cum suspensa, et erecta in nullam partem inclinant: ita suspensi erant animi Græcorum, cum, et vellent decedere, et prohiberentur. Livius clare lib. xxvi. 'Æquante fortuna suspensa omnia utriusque erant, integra spe, integro metu.' Loquitur omnino cum respectu ad æquilibrium, nam spes integra, et metus inter omnia æquabant, ideo

illa suspensa. Eodem loquendi sermone usus Aristides in Leuctrica quarta: οὐ γὰρ δὴ πρυτάνη γε εἰς τὸν πόλεμον κομίσαντες, ἐπὶ ταύτῃ τὰ πράγματα στήσομεν, ἀλλὰ δὴ τάξιν ἐξ ἀρχῆς εἰλομένους, ἀνέχεσθαι τῆς βοῆς: Non enim trutinā cuncta res in bello ponderare possumus, verum ordine primo servata, momentum ferre debemus. Et in oratione de concordia ad civitates Asiæ, pari metaphora rem suam explicat, inducens cum respectu ad πρυτάνην, duo verba, videlicet, ἡσυχίαν ἔχειν, et ὅσα καὶ πότῃ κινούμεθα. Quia videlicet, cum æquilibrium suspensam et rectum est, nullus est motus in bilanciis, sed quiescunt illæ. Hinc etiam sermonem duxit Cicero pro Muræna: 'Quæstura utriusque præmōdum pari momento sortis fuit.' Et Seneca de benef. i. 1. 'alias graves exprobratores, exactoresque sumus; alias leves, et quos paulo post muneris sui pœniteat; alias queruli, et minima momenta calamitantes.' Qui locus non expensus a tot interpretibus. Gravitas enim, et levitas, quæ bilanciis est ex pondere, aut magno, aut levi; momentum etiam, quod est æquilibrii, ducit nos ad cognoscendam sententiam. Eadem ratione illustro illud Æneid. iii. ubi de Charybdi, et Scylla, 'lethi discrimine parvo.' Discrimen enim libræ, seu momentum libræ, est, quam Græci vocant βοῆν, qua voce usus Aristides. De ipso adhuc oraculo Aristophan. in Pluto, χρησμός λέγεται. Cædæ.

Scitatum] Participium pro participio est, id est, scitaturum. Alii *Scitatum* legunt, id est, inquisitum. *Serv.*

Scitatum] In Longobardico codice, *scitatum* legitur: quod agnoscit Servius: et participium pro participio positum ait, quippe pro *scitaturum*. Sed enim Sosipater Carisius *scitatum* legit in solocismo: proque *scitatum* positum ait. *Pierius.*

Oracula] Ad templa, de quibus dan-

tur oracula; alibi *oracula*, responsa; ut, 'Lapis quæsitum oracula rebus;' et, 'Quin adeas vatem precibusque oracula poscas.' *Servius.*

Scitatum oracula] *Scitari*, poscere, quærere, adire oracula, obvia apud nostram, pro consulere: hic in iii. 'oracula poscas.' Georg. iv. 'quæsitum oracula.' Æn. vii. 'Oracula Fauni Fatidici genitoris adit.' Aristophan. Plut. Ἐπερροσόμενος οὖν ἄχθῃ μὴ ὡς τὸν θεόν: Interrogaturus igitur iis ad Deum. Quo verbo usus etiam Æschines contra Ctesiphon. ἐπερροσόμενος τὸν θεόν. Idem sic extulit, μαντείας ἐμαντεύσαντο παρὰ τῷ θεῷ. Aristides in prima Platonica, et multi alii per πυνθάνεσθαι dicunt. Philostratus in Heroicis per verbum ἥρωο. Cedrenus, χρησμός ἐστίν. Idem verbo ἡρώησε, Xenoph. Ἑλλ. i. iv. χρηστηριαζόμενος ἐπηρῆτα τὸν θεόν: et Ἑλλ. i. iii. tantum χρηστηριάζεσθαι adempto altero. Herodotus i. i. πυνθόμενος τῶν μαντῶν, et εἰρωτῆν. Qui mittebantur ad petenda hæc oracula dicebantur θεοποῖ, naves, quibus vehabantur, θεωρίδες, sacrificia, quæ peragebantur, θεωρίαι: θεοποῖ dicuntur Herod. i. i. etiam θεωρήτοιοι, et χρησόμενοι. De hoc Eurypylo vide (præter Homerum) Philostratum juniorem in Iconibus. His opponitur χρησμοδοτῶν, χρησμός φθω, χρησμός διδόναι: oraculum edere, canere, dare: et χρησμοδοῦν. *Cædæ.*

115 *Adytis*] *Adytus* est locus templi-secretor: ad quem nulli est aditus nisi sacerdoti. *Servius.*

Loque adytis] Cæsaris interpretationem Servius est secutus: qui bel. civ. i. iii. 'Pergami in occultis ac remotis templis, quo præter sacerdotes adire fas non est, quæ Græci ἱδύνα appellant, tympana sonuerunt.' *Germanus.*

Tristia dicta reportat] Renunciat. More suo breviter habitum futuræ orationis ostendit. *Servius.*

Dicta] Proprie. Nam dictio inter-

dum et Oraculum significat : ut Græcis *λόγιον*. Pacuvius : 'Flexa, non falsa autumare dictio Delphis solet.' Actius, l. ii. apud Heren. 'Aperte fatur dictio, si intelligas.' Turneb. xxx. 1. *Taubmann*.

Reportat] Græci quoque κομίζω, et ἀνακομίζω χρησμός : portare, reportare oraculum. Aristides in 2. Platonica extulit forma hac, *μαρτείας ἀποδόσης*, et hac item, *μαρτείας προῖπαρ χόδους*. *Cerda*.

116 *Sanguine placatis ventos et virgine cæsa*, Cum primum] Hic distinguendum est : quia et semel ad Trojam ventum est ; et ante quam ad eam veniretur, de Iphigenia est sacrificatum, cujus fabula talis est : Quum Græci ad Aulidem venissent, Agamemnon Dianæ cervam, cum venatur, occidit, ignarus. Unde dea irata, flatus ventorum, qui ad Trojam ducebant, suspendit ; ob quam rem, cum nec navigare possent, nec pestilentiam sustinerent, consulta per Calchantem oracula dixerunt, Agamemnonio sanguine, hoc est, immolata Iphigenia, placandam Dianam. Cum ergo ab Ulyssæ per nuptiarum simulationem, qui Iphigeniam Achilli iungendam fingebat, adducta Iphigenia, in eo esset, ut immolaretur, numinis miseratione sublata est, cervaque supposita ; et translata ad Tauricam regionem, regi Thoanti tradita est ; Sacerdosque facta Dictynnæ, vel, ut quidam volunt, Orthiæ Dianæ. Cum secundum statutam consuetudinem humano sanguine nomen placaret, agnovit fratrem Orestem : qui accepto oraculo, curandi furoris causa, cum amico Pylade, a cujus patre, Strophio nomine, fuerat nutritus, Colchos petierat : et cum his, occiso Thoante, simulacrum sustulit, absconditum fasce lignorum : unde et *Fasces* dicitur : non tantum a face, cum qua pingitur, propter quod et *Lacifera* dicitur : et Aritiam detulit. Sed cum postea Romanis sacrorum cru-

delitas displiceret (quanquam servi immolarentur) ad Laconas est Diana translata : ubi sacrificii consuetudo, adolescentulorum verberibus servatur : qui vocabantur *Homeniæ* : quia aris superpositi contendebant, qui plura verbera sustineret. Orestis vero ossa, ab Aritia Romam translata sunt : et condita ante templum Saturni, quod est ante clivum Capitolini, juxta Concordiæ templum. *Serv*.

Sanguine] Verum dicit de Iphigenia, falsum addit de præcepto Apollinis : miscet ergo vera, ut credantur falsa. *Donatus*.

Sanguine plac. vent. et virg. cæsa] Nimirum immolata Iphigenia Dianæ, quam Eurip. *θήμαιο θορηγίοις χυρῖσαν θεῶν* vocat. Quantum autem ad ventos sanguine placatos, *πανόδημοι θεῶις* dicebatur : item et sacra quædam *αἱμακροῖαι*, *νεκροῖς μαλακῆραι* nuncupabantur. *Germanus*.

Virgine cæsa] Non vere : sed ut videbatur. Et sciendum, in sacris simulata pro veris accipi. Unde quum de animalibus, quæ difficile inveniuntur, est sacrificandum ; de pane vel cera sunt, et pro veris accipiuntur. Hinc est etiam illud, 'Sparsit et latices simulatos fontis Averni.' Nam et in templo Isidis aqua sparsa de Nilo esse dicebatur. *Serv*.

Virgine cæsa] Videatur Scholiastes Lycophronis : Sophocles in *Electra* : Euripides in *Iphigenia* : Ovid. *Met.* xii. et xiii. J. Parrhasius, *Quæsitio per Epist.* Atque de isto facinore disputat etiam Cicero *De Offic.* iii. et Horat. *Sat.* ii. 3. *Taubmann*.

Virgine cæsa] Suppositum fuisse cervam, cum capta esset Iphigeniæ immolandæ miseratione Diana, placanda quæ erat sanguine Agamemnonio, vel, ut Lucret. l. i. Iphianassæ, ob occisam ab Agamemnone cervam, cum apud Aulidem staret et teneretur eam eb noxam Græcorum classis. Noster vere immolatam arbitratur. Sic Propert. *Ecl.* iv. 1. 'Idem Aga-

monitione formæ coeuvica pueri. Tixit, et Atreides vela cruenta dedit.' Ereditandus Rechartus Hist. Animal. II. 46. post evarratum Abrahami sacrificium, hujus historis lacrimas Græcos anis fabulis inclusisse docet, eosque hanc rem more sua interpolasse, ait. Eum consilito, si optem. *Emmenesa.*

117 *Itiacas Danaï venistis ad ora*] Figuratum, Cum primum venire velletis. Sane hoc de Iphigenia verum est. *Servius.*

118 *Sanguine querendi reditus*] Hoc falsum est, et bene Oraculorum naturam servat, ut a re ipsa semper incipiant, ut alibi, *Dardanida duri*: dicendo enim *Dardanida*, ostendit quæ loca petere debeant. *Idem.*

Animæque litandum Argelias] Quia occurrebat occidi posse captivum: ergo ideo addidit *Argelias*, ne non esset triste oraculum. Videtur sane peritia jura. Pontificalis animalis hostium mentionem fecisse, cum dicit, *Animæque litandum Argelias*; nam et animam dixit, et *litare* verba pontificali usus sacrificiis deos placare. *Idem.*

Argelias] Ne erodatur potuisse litari alienigena: nec querenda erat virgo, cum exercitus feminis careret. *Donatus.*

Animæque litandum Argelias] In codice Longobardico legere est quarto casu, *animæque litandum Argeliam*: quod alii viderint. Nam hæc per septimum casum proferri potius consuerunt. Est etiam in Mediceo una plus dictione *litandum est*: quod quidem verbum etiam cum decore rethecetur. *Pierius.*

Animæque litandum Argelias] Ostendit, aut certe alludit, ad hostiam sacrificium animale: in quo solo anima offerebatur; ut *Æn. v.* 'Hanc tibi, Eryx, melierem animam pro morte Daretis Persolvo.' Quod et *Serv. Enid.* notavit. Et *litare* significanter dicit: quod est, facto sacrificio Numini placare, auctore *Macrobio III.*

Delph. et Var. Clas.

5. Turneb. etiam *XVIII. 20.* docet, veteres ea verba usos, cum grata acceptaque diis immortalibus sacra fuisse intelligerent. Non enim omnes litant, qui sacrificant. Hinc *Leno Comicus* in *Pœnule*, act. II. 'Sex agnos immolavi, nec tamen potui litare.' *Argelias* autem dixit *Ἀργεῖα*, accurata objectioni: potuisse captivum a Trojanis occidi. Atque hoc modo tristius etiam oraculum fuerit. *Taubmann.*

119 *Volgi qua voca*] Cum enim generalitatem proposuisset, quia res incerta erat, unusquisque timebat sibi. Excusat autem *Calchante*, qui falsam dixerit: nam ostendit vim esse passum: removers a se odium: quia Græci ansemers de eo, non quoniam odissent, sed ut ipsi interitu, qui incertus erat, liberarentur. *Donatus.*

120 *Obstupere animi*] Omnes enim crediderunt se perire posse, antequam unus esset delectus. *Servius.*

Golibusque per ima cucurrit Ossa tremor] De audere *Sappho ἀνδρόδρακτες*, dixit, cucurrit, aut currendo subit: et de horrore *Nasianemus* orat. II. *μὴ φύλας τις ἀνδρόφρου*. Tremorem in motu maximo *Ovid. de Lucretia*: 'Sed tremit, ut quondam stabulis deprensæ relictis *Psarra* sub infesto cam jacet agna lupo.' *Cerida.*

121 *Cui fata parent*] Cui præparent mortem. *Servius.*

Fata] Id est, responsa. Sunt qui ita dividant, *cui fata parent videm*, quem posuit *Apollo*, ut mœriatur. *Idem.*

Cui fata parent] *Perire*, cum dativum habet, etiam *apparere*, cladem et perniciem significat. Vide *Donat. A. IV. 1. 82.* et *IV. 2. 7.* et *Maronem* nostrum infra vs. 122. 'mihi sacra parari.' *Emmenesa.*

Parent] Adeo saepe hoc verbum dat *Mare Numinibus* ac *fatis*, ut existimare possimus, illud præcipue assumptum a *Diis*, atque eo solites ipsos imperare: *IV.* 'et si fata *Jovis*

Virg.

7 R

poscunt.' v. 'Hæc responsa dabat, vel quam portenderet ira Magna Deum, vel quæ fatorum posceret ordo.' VIII. 'Quem Numina poscunt.' XI. 'Sæva Jovis sic Numina poscunt.' Hor. 'Seu poscat agna,' de Fauno. *Cerda.*

122 *Hic*] Pro tunc. Servius.

Vatem] Nunc divinum, alias poetam: 'Tu vatem, tu Diva mone.' Alias sacerdotem: ut, 'Et aurea vati Cassida.' *Idem.*

Magna tumultu] Ad factionem tegendam. *Idem.*

123 *Protrahit*] Quasi nolentem. *Id.*

Protrahit in medium] Lucret. lib. v. ubi loquitur de rebus, quas usus reperit, 'Sic unum quidvis paulatim protrahit ætas In medium, ratio, quæ in luminis eruit oras.' *Cerda.*

Numina divum] Pro oraculis posuit: id est, ut ambiguitatem oraculorum interpretetur. Queritur enim non quid dicant, nam planum, sed quid debeat immolari. *Servius.*

124 *Flagitat*] Invidiose poscit; unde et quod flagitatione dignum est, *flagitium* dicitur. *Idem.*

Flagitat] Non frustra hoc verbum Ulyssi datum, quem flagitiosissimum Sinon inducit. Ergo non poscit, rogat, petit, sed flagitat: quod olim infamiam fuit, monuitque Scal. in Fest. Cato: 'intercutibus stupris flagitatus,' hoc est, intestinis probris infamatus: inde *flagitium*, pro infamia. Plaut. 'majore tum flagitio reddes postea,' hoc est, infamia. Et feneratoribus dicti *flagitatores*, quia infames olim. Inde *flagitare* is dicitur, qui proterve petit, indignanter, et veluti cum convitio: quod fecisse hic Ulyssem facile quisquam suspicetur; nam vatem, et cum tumultu, et invitum trahit, quæ non abeunt a convitio. Hinc ego explio Casarem Gal. 1. 'Cæsar ab Hednis frumentum, quod essent polliciti, flagitat:' ubi vim, et convitium in petendo capio; hinc tu alios. Et Grammatici quidem, in his

Donatus, discriminant inter verba *posco*, *peto*, *postulo*, *flagito*. Nam *poscimus*, cum imperio; *petimus*, precibus; *postulamus*, jure; *flagitamus*, cum convitio. *Cerda.*

Mihi] *Mihi*, hoc est, Simoni: et quidem graviter pronuntiandum tradunt. *Servius.*

Multi crudele caneant] *Multi*, his intelligendum; id est, multi videbant taciti, multi etiam dicebant: ne sit contrarium, *caneant taciti*: quamvis multi sic exponant, qui mihi amici erant, dicebant, qui inimici tacebant, ut provenirent, quæ præsentiebant. *Idem.*

Et mihi jam multi crudele caneant] In hoc loco ad *occantationem* allusum non dubito. Erat *occantare* alicui canore quodam ingratam canere cantilenam, cum probro et convitio, quod docent Festus, et ejus decartator Paulus. Quem ad locum Scal. vetus illud adducit: SIQVIS. CARMEN. OCCENTASSIT. QVOD. ALTEREI. FLAGITIVM. FAXIT. CAPITAL. ESTO. Ideo autem *occantare* capitale erat, quia ingens convitium. Ergo misero Simoni Græci alii cantilenam non jucundam caneant. Ulysses enim tam multa sparserat in vulgus, tam novis criminibus terrebat impetebatque Sinonem, tam ambigue loquebatur, ut multi jam putarent, hunc crimen aliquod admisisse morte expiandum, omninoque acceleratum esse et convitiis plenum; quemque visum digito signabant, dicebantque: Hic ille acceleratus est, et nefarius, de quo tam multa Ulysses. Poëta autem politissimus verbum *cano* maluit, quod aui ævi, quam *occanto*, quod prisca. His adjunge *flagitare*, et *occantare* idem esse, quod Scal. docte monuit, et Poëta hanc cantilenam cum Ulyssi flagitatione conjungit. *Cerda.*

126 *Bis quinos silet ille dies*] Dicimus et, *bis quinis silet diebus*. Scilicet auctoritatis querendæ gratia, ut sit

ἀβυσσῶντα ejus, qui invitus diceret. *Servius.*

Bis quinos aiet ille dies] Sic et de Melampode Poëta Epig. l. v. *ἵκου δὲ θέσιος ὕμνης στήθεσσι στομάδεσσι θεοπρόπον ἄσθμα τεύλειν.* Ita et Calchas apud Hom. II. A. cunctanter et ægre causam immissas Græcis pestis effatur, et non nisi protestatus, et pactus diserta cautione ab Achille impunitatem et defensionem. *Germ.*

Tectus] Aut multitudini se subtrahens; aut tegens consilium suum: aut cantus, ne intelligeretur. *Serv.*

127 *Prodere]* Bene *prodere*, me enim dicturus, quem sciebat. *Idem.*

Opponere] Objicere, destinare. *Idem.*

128 *Vix tandem]* Aut junge, et vacat *tandem*. Aut separa, et est aggratio ex synonymis; ut: 'Abiit, excessit, evasit, erupit.' Et est ordo, vix tandem rumpit vocem. *Idem.*

Ithaci] Ita sæpe in hoc scelere enarrando pro Ulysse *Ithacum* a patria nominat, ut possis existimare, hoc præcipue nomine Ulyssem male audisse. *Cerda.*

Magnis Ithaci clamoribus actus] Sic etiam apud Eurip. cum ageretur inter Græcos de immolanda Achilli Polyxena, variisque sententiis et studiis decerneretur, tandem vicisse Ulyssis calculum, quem de mactanda virgine tulerat, chorus Hecubæ refert. *Germanus.*

129 *Composito]* Ex pacto. *Servius.*

Composito] Præclare, nam in voce ista inest significatio fraudis, et dolosi alicujus pacti. Livi. l. xxv. 'et cum jam composita omnia ad prodicionem essent.' Iterum, cum narrat, ubi muri Syracusani capti per insidias fuerint, sic ait: 'e muro ex composito tuba datum signum erat:' et l. x. bis eandem vocem infert in re fraudis: verba sunt: 'unus rem ex composito orditur' et 'transfugit ex composito Gabios.' Fabius declamat. 248. 'moras judiciorum longas ni-

mium, et pro nocentibus compositas.' Ammianus l. xvii. 'Armeniam composita fraude præreptam.' Est hoc, quod Plato in Apolog. Socratis dixit *συντεταγμένως*, in re etiam fraudis. Adduco verba huic parti illustrandæ: *φιλότιμοι ὄντες, καὶ σφοδροὶ, καὶ πολλοὶ, καὶ συνεταγμένως, καὶ πιθανῶς λέγοντες περὶ ἐμοῦ ἐμπειρήσαντες ὅρων τὰ ὅσα:* *ambitiosi cum essent, vehementes, multi, ex composito, ac diligenti quodam studio multa in me criminantes impleverunt aures vestras.* Notabiq̃ etiam in Virgilio subaudiendam præpositionem *ex*; ex Livi. exemplis, quæ adduxi ex Apuleio Apolog. l. subaudies *de*, nam ille *de composito*. Sic vox similis *compacto*. Nam Afranius *compacto* tantum dixit. Sed Plaut. Captiv. *de compacto*. Itaque errant, qui in his et similibus vocibus adjungunt notas adverbiorum. *Cerda.*

Composito] Sic Ter. Phorm. v. l. 29. *composito factum*, ubi Donatus: sic veteres, nos *ex*. Horat. Od. i. 'hora composita' pro ea, de qua convenerat inter amantes. *Emmenez.*

Rumpit vocem] Hoc est, erumpit in vocem, et dictum est per contrarium. Nam *silentium rumpere*, est loqui: ut, 'Quid me alta silentia cogis Rumpere?' *Vocem vero rumpere*, est tacere. Sed aliqua interdum simpliciter, interdum per contrarium intelliguntur. *Servius.*

Composito rumpit] In codice Longobardico, *compositam* legas. Sed enim *composito* adverbium eruditio magis auribus satisfacit. In Mediceo, *rumpit* præsentis tempore est: quæ forma narrationi congruit. *Pierius.*

Rumpit vocem] Græcorum hoc, qui *ῥηγνύναι φωνήν*. Usi Demosthenes, Aristophanes, Gregorius, Plutarchus, quos Budæus conjungit: adde Herodotum, quem Pet. Victor. x. 8. Demum Aristidem in Rhodiaca, quem ego. Est itaque et Græcis, et Latinis *vocem rumpere*, cum quis repente quicquam edit, cum diu tacuerit. Non

audiendus Serv. in loci hujus explanatione, quem lapsum flagitiose Victorius admoenet. *Cerda.*

Rumpit vocem] Imitatione Græca: pro erumpit in vocem. Dicunt enim, ῥυμπίνας φωνήν. Dæmonth. ἑρδύμηνος ὀδδὰς ῥήζας φωνήν. Aristoph. in Nub. ῥήζας φωνήν. Turneb. vi. 21. Alias silentium rumpere, est loqui. *Æneid.* x. 64. 'Quid me alta silentia cogis Rumpere?' Nam, *vocem rumpere*, tacere eat, ait Servius. *Æneid.* iv. 552. 'rumpēbat pectore questus.' *Ge.* iii. 'rumpuntur fontibus amnes,' id est, effundantur. Notat et Scalig. iv. 16. *Taubmannus.*

Et me destinat aræ] Tanquam piaculum, et κἀθάρμα. Utique hominem ἀκάθαρτον, et impurum. Non ingratum erit, si scias verbi *destino* propriam significationem: est enim alligare, et vincere, utique fortiter tenere aliquem. Indicat istam proprietatem Apulejus l. iv. 'Nobis ante fores lero valido destinatis.' et l. vi. 'lorum, quo fueram destinatus, abrupto.' Sidonius quoque epist. l. i. 'captus, destinatusque pervenit Romanam.' Hinc *destinam* pro lero in Antiquis reperies. Inde ergo orta significatio, quæ nunc in usu apud omnes, et qua egregie admodum usus Virgilius omnium oculatissimus, nam hostiæ et victimæ illigebantur, illigatæque ducebantur ad sacrificium. Itaque non dubium, quia locutus fuerit cum respectu ad propriam verbi hujus significationem. Hinc videbis, quam leviter alii vatis hujus verba examinent. *Cerda.*

130 *Et qua sibi quisque timebat*] Ideo hoc addidit, quia dixerat, *Assensere omnes*: ne videretur fuisse cunctis suæ gentis inuisus: aut *assensere omnes*, ad provocandum in se Trojanorum misericordiam dicit, cum eorum hostes omnes ad crudelitatem consensisse adserat. Est autem figuratus si legatur, *timebant*. Servius.

Et qua sibi quisque timebat] Nimi-

rum et vicarias interdum Latini dicunt, qui in vicem aliorum exitio devoventur, ut ipsi suo capite procreant et luant ea, quæ aliis, aut civitati impendebant mala: ut ex carmine devotionis docet Turnebus: quod est: 'Eosque ego vicarios pro me, fide, magistratuque meo, et populo Romano, exercitibus, legionibusque nostris do, devoveo.' Tale quid et apud Tacitum l. i. ubi de legionibus agit, quæ in seditiosos suspectæ et ipsæ rerum novarum satis aspere decreverunt: 'Et gaudebat (inquit Tacitus) miles cædibus, tanquam semet absolveret.' *Germ.*

131 *Conversa tulere*] Converterunt: ἐν δὲ δὶς. *Taubmann.*

132 *Mihi*] Multi posterioribus, multi prioribus jungunt. Unus tamen est sensus. *Servius.*

Parari] Infinitus modus pro indicativo, hoc est pro *parabant*: et est figura propria historiographorum: ut Salustius, 'Equitare, jaculari, cursu cum æqualibus certare:' ut poetarum proprium est, 'Nuda gens,' et, 'Torvum clamat.' Quod autem ait Cicero, 'Bellicum canit,' non est figura, sed sermo naturalis. Est enim soni nomen. Quidam sane *parari*, pro *parabantur* accipiunt, et ad omnia *hæc* subaudiunt: aut certe intelligendum est ligatum ante tempus sacrificii. Nam consuetudo illa, quæ supra scripta est, in ipso tempore sacrificiorum erat. *Idem.*

133 *Salæ fruges*] Sal et far, quod dicitur *mola salæ*: qua et frons victimæ, et foci aspergebantur, et cultri. Fiebant autem de horna fruge, et horna sale: ut Horatius, 'Et horna fruge.' *Idem.*

Vittæ] Quibus victimæ coronabantur. *Idem.*

Et circum tempora vittæ] Nimirum puniendis oculi clauderantur: inde vetus illud Romanorum, 'caput obnubito.' Hegesippus v. 47. 'dama percussor moratur, clausis jam fascio-

la oculis, sese proripuit ad Romanos.' Sed et cum ducerentur ad mortem, aut carcerem: Tacitus Annales. l. iv. 'trahebatur damnatus quantum obducta veste, et astrictis faucibus niti poterat, clamitans.' Imo et torquendis: Curtius l. vi. de Philota: 'dum obligantur oculi, dum vestis exnuitur, Deos patrios, gentium jura invocabat.' Lipsius hæc pluribus in Not. ad l. vi. de Cruce. Inde et Tullius pro Rabirio: 'Carnifex vero, et obductio capitis, et nomen ipsum crucis, absit non modo a corpore civium Romanorum, sed etiam a cogitatione, oculis, auribus.' *Cerda*.

Circum tempora vittæ] His enim victimæ cedendæ coronabantur et obnuebantur. Ejusmodi ornamenta capitis Græci *velas* vocant, et complectuntur *ἀράς, ορεσίδους, δέσµους, ἀνδράγα*. Ita Ge. iii. 'stans hostis ad aram, Lancea dum nivea circumdatur infula vitta.' Vide Notas ibid. et Ecl. viii. *Taubmann*.

Vittæ] De vittis, quæ diximus, vide Ge. iii. 487. Iis coronabantur victimæ: inde Juvenal. Sat. xiii. 68. 'Quæque coronata lustrari debeat agna.' Sic Lycophr. in Cassandra *ἑρεσµόφρον βοῦν* appellat, ad quem locum Meurs. *Emmeness*.

134 *Eripui*] Non culpam criminis, sed innocens crudelissimam mortem, ne ea gauderet inimicus: et ne quis quærat, quomodo potuerit fugere, addit, *vincula rupi*. *Donatus*.

Leto] Non sacrificio: et est hysteroproteron, prius enim erat, ut vincula rumpere, et sic fugeret. *Serv.*

Vincula rupi] Atqui solutæ sunt hostiæ. Nam piaculum est in sacrificio aliquid esse religatum. Unde est, 'Unum exuta pedem vinetis in veste reclinata.' Item, 'Vittasque resolvit Sacratæ capitis.' Ergo vincula religionis intellige: ut, 'vinculis innaret Clælia ruptis,' scilicet fœderis: nec enim obides unquam obligantur. Sed consuetudo illa erat

in ipso tempore sacrificiorum; ante enim ligabantur hostiæ: ut Juvenalis, 'Sed procul extensus petulans quatit hostia funem.' *Idem*.

Eripui, fateror, leto me, et vincula rupi] Hoc Ennium sapit: 'Sicut equus qui de præsepibus altis Vincula suis magnis animis abruptis,' &c. Et Apuleii verba congruant Met. l. ix. 'Vinculo, quo fueram deligatus, abrupto, eursu me præcipio totis pedibus.' *Emmeness*.

135 *Limosoque lacu*] Ut verisimilem fugam faciat, circumstantiis utitur. Notandum sane Virgilium sub aliorum persona causam exequi nobiliam: ut hoc loco Marii: item paulo post Pompeii: ut, 'jacet ingens litore trunus.' *Servius*.

Limosoque lacu] Limus enim et lacus suffragabantur, ne possent insequentes intrare. Posuit et noctem, nam tenebræ adjuvabant. *Donatus*.

Limosoque lacu] Scribit Servius, sub persona Sinenis hoc loco historiam Marii attingi a Poëta. Quam Servii sententiam approbat Germanus, Henric. Stephanus, et François. Floridus Snc. l. 10. Historiam ipsam narrant Plutarchus, Velleius l. ii. Orosius v. 19. Valerius Max. Ovid. de Pont. l. iv. 'Ille Jagarthino clarus, Cimbrique triumpho, Quo victrix tæties Consule Roma fuit, In cæno jacuit Marina, cannaque palustri, Pertulit et tanto multa pudenda viro.' Lucanus etiam l. ii. 'Exul limosa Marius caput addidit ulva.' Cum mens ista Servii ita sit plausible, cur non historie aliæ adumbrari a vate potuerunt? De Metio Livius l. i. 'Metus in paludem sese strepitu sequentium trepidante equo conjecit.' De eodem Fabius Pictor de orig. Italici l. ii. 'Romulus redintegratis viribus, et ipse a fronte cædebat, adeo, ut Metus in paludem sese cum equo armatus injiceret.' De Antonio etiam simile quid narrat Plutarchus in vita Bruti: 'Antonium di-

cunt initio pugne hostium congressum evitavisse, atque in paludem sese receperisse. Demum cur non allussit (hoc credo verius) ad historiam ipsius Augusti? de quo Plinius VII. 45. narrans incommoda, quæ illi, etiamsi felicissimo, acciderunt, ita ait: 'Philippensi prælio morbus, fuga, et tri-duo in palude latebræ ægroti.' Atque eo magis credo, hanc fuisse mentem Poëtæ in sui gratiam Principia, indigna passi, quo certius est hoc confictum a Virgilio. Calaber enim, Homerus, Tryphiodorus, qui loquuntur de Sinone, nihil tale dicunt: imo Plautus in Bacchidib. expresse ait, latuisse Sinonem in sepulchro Achillis, ita enim ait: 'Mnesilochus Sinon est. Relictus ille non in busto Achillis, sed in lecto accubat.' *Cerda.*

Per noctem obscurus] Bona elocutio est, rem temporis ad personam transferre: ut, 'Matutinus venit.' *Servius.*

Ulvæ] Herba palustris. Sane in arte rhetorica, omnem narrationem cum rei partibus dicunt convenire debere, loco, tempore, materia, causa, persona. Hic ad singula respondetur, nam Persona Ulyxis ponitur ad fallendum aptissima. Causa, quia timeret ne ultor esset Palamedis. Tempus ad nocendum aptissimum, cum sibi quisque timeret. Modus agendi, 'Bis quinos silet ille dies.' Materia, 'Salsæ fruges et circum tempora vitæ.' Locus, 'Per noctem obscurus in ulva Delitui.' *Idem.*

Ulvæ] Timiditatem maximam simulat: ut cum in loco esset, ad quem nulli esset aditus, tamen in eo quæreret latebras. *Ulvam* dicunt rem, quam vulgus *budam* vocat: sed nihil interest, quæ species sit herbæ, modo illum occultare posset. *Donatus.*

136 *Vela darent*] Ut ostendat suos plus, quam Trojanos timuisse. *Idem.*

Vela darent] In 1. 'vela dabant læti.' Livius I. xxv. 'vela in altum dedit.' Hirtius: 'Imprudentes vela

in altum dederunt.' Cic. 'vela de.' *Cerda.*

Si forte dedissent] Medium se præbet. Nam nec negat, nec confirmat eos navigasse; ne aut eis demat securitatem: aut quod supra dixit, falsum sit, non posse navigare Græcos, nisi homine immolato: id est, quia jam scire non poterat, quid facturi essent, cum ipse fugisset, ut Trojanorum sit, quicquid elegerint: et artis est, in argumentorum augustia, incertis uti sermonibus. *Servius.*

137 *Nec mihi*] Ponit consultationem, quam in lacu habuit. Hinc enim nisi navigarent, erat periculum vitæ: si navigassent, privabar antiqua, id est, magna patria. Vel antiqua, id est, cujus affectum diuturnitas temporis accumulaverat, et filiorum, et parentum: et singula singulis dedit. *Patriam antiquam* dixit, *natæ dulcis, expectatum patrem*, in quibus rebus occurrunt pejora, quod Græci illos essent occisuri propter suam fugam piandam, quod erat necessarium. Hæc autem omnia dicta sunt, ut faceret verisimilia quæ fingebat. *Donatus.*

Antiquam] Caram. Et bene commemorat liberos et parentem: ut ostendat, se non deseruisse ut vilem, sed mortis fugisse terrore. Et bene ignotos finxit sibi liberos et parentem, ut major misratio ex pluribus nasceretur. Quidam sane non *dulces*, sed *duplices* legerunt, quia *dulces* lenes esset et commune epitheton libero-
Servius.

Antiquam] Quæ hæc antiqua patria Sinonis? *Servius* *caram* accipit. Reprehenditur a Parrhas. Com. in Claud. qui vult debere Argos accipi oppidum Peloponneæ: quod videlicet hoc primum Phoroneus Regiam sibi condiderit, ut de quorundam sententia Plin. scribit: deinde, quia Sophoc. in Elect. Argos laudat a vetustate. Verba Sophoclis, quæ Parrhasius non affert, hæc sunt: τὸ γὰρ

νῆαί τε Ἀργεῖα, ὃ παλαιῶν, ἀντίκην
Argos, quod desideras: tertio, quia Pap.
 Theb. l. III. scripsit: 'Quicquid et
 Asopum, veteresque interjacet Ar-
 gos.' Hæc quamvis vera sint, in hoc
 tamen loco explicando hæserim li-
 bentius Turnebo, qui nihil tale ag-
 noscit: sed cum Sinon se transfugam
 simulet, qui jam solum mutarit, et
 patriam velut novam, novasque sedes
 exilio quæsierit, eum appellare pa-
 triam antiquam, patriam pristinam,
 cujus jam solum verterit, et cujus
 amiserit jus, qui se in aliam velut
 dicarit, priore deserta; est enim an-
 tiqua patria, a qua demigratum vel a
 colonia, vel exsilibus, vel transfugis.
 Sic Tyri urbs antiqua dicitur patria
 Didus, 'Namque suam patria anti-
 qua cinis ater habebat,' et in IV. 'et
 Troja antiqua maneret:' erat enim
 eversa, et Æneas quærebat alias se-
 des. De amore erga patriam, unde
 moventur hi affectus, dictum in Bu-
 col. Illis adde verba hæc Tarit. de
 morib. Germ. 'Quis porro præter
 periculum horridi et ignoti maris,
 Asia aut Africa aut Italia relicta,
 Germaniam peteret, informem ter-
 ris, asperam cælo, tristem cultu as-
 pectuque, nisi si patria sit?' *Cerda.*

138 *Dulcis natos*] Proprium hoc
 liberorum est epitheton. Lucrēt. l.
 III. 'At jam non domus accipiet te
 læta, neque uxor Optima, nec dulces
 occurrent oscula nati.' Maro Georg.
 III. 178. 'Sed tota in dulcis consu-
 ment ubere natos,' et Æn. IV. 33.
 'Nec dulcis natos,' &c. Horat. Epod.
 II. 'dulces liberos.' Huc facit il-
 lud Phædr. f. III. 8. 'amplexus utrum-
 que (id est filium et filiam) ille (nempe
 pater) et carpens oscula, dulcem-
 que in ambo caritatem partiens.'
Emmenes.

139 *Quos illi*] De quibus illi.
Servius.

Fors ad pœnas] Forte et pœnas.
 Alij jungunt *forset*, ut sit *forſitan*.
 Et bene elicit misericordiam: osten-

ditque, non se habere causam rede-
 undi post mortem suorum, ne eum
 Trojani non reciperent, suspicantes
 ad suos quandoque rediturum. *Idem.*

Ad pœnas ob nostra reposcent Effugia]
 Videtur hic Poëta respexisse antiqui
 juris Romanorum et Græcorum con-
 suetudinem, quæ obtinuerat, ut ci-
 vium liberi tanquam Reipub. oppig-
 nerati, et dati obsides paterna in-
 erent et præstarent delicta, tum ut
 cura liberorum et metu coercerentur,
 et in officio continerentur patres,
 tum ne privata, ob editum in patres
 exemplum offensa, ulcerato et alle-
 nato a patriâ animo, liberi in res
 novas propensiores laberentur. Cu-
 jus rei sunt apud Jurisconsultos mo-
 numenta quædam et reliquiæ: ejus-
 que fidem facit nobis in epistola ad
 Atticum Cicero: qua licet non om-
 nino Antonii liberis iniquus videatur,
 tamen paterni exilii comites The-
 mistoclis liberos per Græciam erra-
 visse, et eguisse testificatur. Cujus
 consuetudinis vel legis acerbiterat
 innuere videtur Plato in Critone sub
 persona Socratis fugam arripere,
 quam Crito patefaciebat, detrectan-
 tis, his verbis: *σκόπει γὰρ δὴ ταῦτα*
παράβας καὶ ἐξαμαρτάν τι τοῦτον, ὅτι
με γὰρ κινδυνεύουσιν γὰρ σου οἱ ἐκτετῆδαιοι
καὶ αὐτοὶ φεύγειν καὶ στερηθῆναι τῆς
πόλεως, ἢ τὴν οὐσίαν ἀπολέσαι σχεδόν τι
δῆλον. Effugia autem ἀποδράσεις. Ut
 autem hic *εὐποράτων parentem*, Græci
φίλον πατέρα, et *πύσω* Eurip. in Med.
αὐτὴ πρὸς αὐτὴν πατέρα ἀποιμάζει φίλον:
 et passim. *Germanus.*

140 *Effugia*] Pro fuga, dicimus et
effugium; sicut *lana* et *lanitium*: ut,
 'Si tibi lanitium curæ.' Hinc est
æquitas et *æquum*. Sed hic dicendo
effugia, verbo sacrorum et ad causam
 apto usus est. Nam hostia, quæ ad
 aras adducta est immolanda, si casu
 effugeret, *effugia* vocari vetere more
 solet, in cuius locum quæ supposita
 fuerat, *succidenda*: si gravis fuerat
ſorda dicitur: quæ sterilis autem est

taurea appellatur, unde *Iudi Tauri* dicti, qui ex libris fatalibus a rege Tarquinio Superbo instituti sunt, propterea quod omnis partus mulierum male ecebat. Alii *Iudos Taurcos*, a Sabinis propter pestilentiam institutos dicunt, ut lues publica in has hostias verteretur. *Servius*.

Culpam hanc] Vel quod fugi, vel quod me defensorem Palamedis dixeram. *Idem*.

Piabunt] Expiabunt: et τὰν μέλων est. Nam pierunque et *impiare* significat. Hic tamen *piabunt* bene addit, quia nisi per sanguinem diis accepta hostia non est, quod merito ex persona Sionis inducitur, quia fateatur sacra per suam fugam fuisse violata, et vult etiam beneficiis sibi debitores esse Troianos, quod interim Græci obligati sunt. *Idem*.

141 *Quod te, per superos*] Propter quod: et infinita narratione subjungit Epilogos: neque enim quæ non putaret credituros argumenta subjiungere debuit. Sane per hujusmodi preces ostendere vult, vera se dicere. *Idem*.

Per superos] Quos non latet veritas. *Donatus*.

Quod] Vult Turnebus reddere hanc particulam, ut Græcis sæpe *ὅτι*, Asconius, *quod*, pro, quocirca. Ita in l. vi. 'Quod te per coeli,' &c. Hoc jam alii. *Gerda*.

Genecia numina veri] Bene medium tenuit. Ea numina invocans, quæ sunt conscia numina veritatis; quia et Pontifices dicunt, singulis actibus proprios deos præesse. Hos Varro *cortes deos* appellat. *Servius*.

142 *Per, si qua est*] Aut diasyrice ridet, aut certe hoc ait: si aliqua est fides, quam cum sibi non ascribit, facit ut in eo esse credatur. *Idem*.

Per, si qua est, quæ restet] Sciebat apud se non esse fidem, unde arbitratur apud alios esse. Et cum persona sua esset odiosa, quia hostis, movet misericordiam a suis calamita-

tatibus. Prius autem ut *emenda* vera eliceret, deponita regia auctoritate, ut amicus cum hoste locutus est. *Donatus*.

Per, si qua est, quæ restet adh. mori. æquum Intermerata fides] Observanda est in hac particula *per* frequens apud Maronem Grammatica anomalia, et quæ non satis ad exactos Grammaticæ canones coerceri possit. Etenim hic dicendum videretur, ut orationis structuræ, et normæ satisfaceret, *per, si qua est, quæ restet, intermeratum fidem*. Sed eandem Poëtica libertate et *Æa. vi*. Virgilius videtur ausus eo loco: 'per sidera juro, Per superos, et, si qua fides tellure sub ima est' et *Æn. xii*. 'Turne, per has ego te lacrymas, per, si quis Amate. Tangit honos:' et *Æn. x*. 'Unum hac per, si qua est victis venia hostibus, oro, Corpus humo patiari tegi.' *Germa*.

Per, si qua est, quæ restet, h. Intermerata fides] Multas deprecandi formulas congescit Brissou. in infat. l. viii. Quantum ad constructionem, in relativo hic deest casus primus: oro per fidem, si qua fides est, &c. vide Sanct. Minerv. p. 93. 94. *Emmencus*.

Restet] Superat. *Servius*.

Uequam] Quia apud Græcos dicit fidem esse corruptam. *Idem*.

143 *Intermerata*] Incorrupta vel integra: alii tamen volunt *intermerata* de libris sacris, commentatis libris, esse præsumptum; *timorem* enim fidem, id est, sanctam appellabant; ut sit sensus, Oro per fidem vehementer sanctam, si tamen est usquam penes homines. *Idem*.

Oro] Ordo est: Quod te oro per superos. *Idem*.

Laborum] Periculorum, malorum. *Idem*.

Miserere] Quidam pro *miserere* accipiunt. *Idem*.

145 *His lacrimis vitam damus*] Vere scripsit Tacit. Ann. iv. 'Sunt molles in calamitate mortaliū animi,' et Virg. in extremo: 'Et jam jamque

magis cunctantem sectere sermo Cœperat.' *Cerda*.

Miserescimus ultro] Aut per se plenum: aut coheret sequentibus: quia non potest primis. Dicimus enim aut *illam rem miseror*, aut *illius rei misereor*; non *illis*. Quidam, *miserescimus* præs miserescimus, genus inchoativum volunt, ut *horreo horresco*, *gelo galesco*; aliter *lentesco* inchoativum nullo precedente verbo: neque enim est *lento* ut sit *lentesco*. *Servius*.

Utro] Non est *sponte* (nam rogaverat Sinon) sed *tempere*. Et venit ab eo quod est *ultra*: quia plus quam rogaverat, præstiterunt. *Idem*.

146 *Ipse*] *Επαρκεός*, non altus. Vide eloquentiæ vim. Sententiam Virgilio ita reddit Lucanus l. II. 'astrectis laxari vincula palmis Imperat.' *Cerda*.

Manicas] Vincula manuum esse, dictam Ge. IV. 849. 'Manichsque jacentem Occupat.' Proprie autem vestem dicuntur, ut Non. Marcell. ex Marone nostro l. I. 516. 'Et tunicæ manicas, et habent redimicula mitræ.' Sæpe etiam manuum integumenta hoc nomine veniunt, quorum usus erat in pugna. Juvenal. Sat. VI. 265. 'Baltæus et manicæ et cristæ, &c.' Hoc loco manuum vincula. Lucil. l. XXX. 'Si taquels, manicis, pedicis meus irretita est.' Plautus *Aulular.* II. 2. 58. 'nbi manus manicæ complexæ sunt.' Quæ pedes ligant *pedicas* vocant *Isidor.* V. 27. vel *compedes*. Horat. Epist. I. 16. 'tolles licet in manicis et compedibus.' *Emm*.

Arte vincia] Pro vincula per syncope dictum. Aut epexegetis manicarum est: aut utrunque habuit. *Servius*.

Arte] Antiqui plerique codices, *arte* habent abeque: et quæ id ita fieri solitum, Grammaticorum veterum dictata aibi citamus. *Plinius*.

Arte vincia] Vide not. nostras Ge. IV. 807. His adde disputationem Dasequi, qui antiquam, immo anti-

quam scribendi formam per e censet. *Levare* hic *exuere*; ut vs. 153. 'Exutas vincula palmas.' Secundum Non. Marc. et sic Poëta: 'Serviat æque Vincetas uterque tibi, vel mea vincula leva.' et Cic. Tuscul. quest. I. 40. 'emittique nos e custodia et levare vinculis arbitremur.' *Emmenes*.

148 *Quisquis es, &c.*] Licet hostis sis. Et verba sunt, ut habemus in Livio, imperatoris, transfugam recipientis in fidem: 'Quisquis es, noster eris.' Item, 'Vigilansne, deum gens?' verba sunt, quibus pontifex maximus utitur in pulvinaribus: quia variam scientiam suo inserit carmini. *Servius*.

Hinc jam] Aut ex hoc tempore, aut ex hac oratione, qua tibi salutem in tuto pollicor: aut ex eo, quod te dicit Ulyxis factione laborasse. *Idem*.

Amicos obliviscere] Ut 'obliviscor injurias tuas, Clodia.' dicitur enim et *amicorum obliviscere*. Et *obliviscere* quidam pro *contemne*, vel *neglige*; ut 'oblitus fatorum.' *Idem*.

Amicos] Scottus obs. Poët. II. 50. ex Quintiliano antiquis delectatum vocibus dicit Maronem, et affectasse interdum archaismos. Sic Terent. Phorm. I. 2. 91. 'nunc amitte queso hunc,' pro dimitte. Vide Donatum. *Emmenes*.

149 *Noster eris*] Aperta benevolentia, cum recipiat eum pro cive. *Don*.

Noster eris] Familiaris est locutio: observavit Lips. Ant. Lect. IV. 20. Plaut. Truc. 'Tanto melior, noster esto, sed de tuo vivito.' et Bacchid. 'Pueris dicit pater, Noster esto, quam te poteris defensare injuria.' et Mil. 'Hens noster esto.' Sic corrigendus locus. His Lipsianis adde Tryphiodorum, apud quem Priantus eundem Sinonem sic compellat, *ἡμέτερος φίλος ἔσται*: *Amicus noster esto*: et Aristophanem, qui in Irene pari forma: *Ὁ γὰρ ἡμέτερος ἐστὶ δὲρ δούλος δούῃ, ἀλλὰ σὸς*: *Nam neque ille noster est nunc amplius, verum tuus*. Etiam si hoc de familiaritate verum sit, tamen

pato melius posse locum hunc expli-
cari, ut loquatur cum discrimine ad
Græcos. In Tullio pro leg. Manilia
observavi, *nos*, et *nostros* opponi ex-
teris nationibus et gentibus. Ad ip-
sum in Demosthene, qui *quis* pro
Græcis, accipit cum oppositione ad
barbaros. Ergo *noster eris*, erit: Trans-
iibis jam in jura et domicilia Troja-
norum, et desines esse Græcus. *Cerd.*
Noster eris] Sic 'Daphnin tuum'

Ecl. v. 51. vide Not. et Ter. E. 1. 2.
39. 'hoc munere arbitrantur *suum*
Thaidem esse:' et Phorm. 1. 2. 'illa
quidem *nostra* erit.' *Emmeness.*

Mihi] Scilicet regi, qui possem tor-
mentis inquirere veritatem, et simpli-
citer quero: vel *Mihi*, qui te servavi,
et in meorum numerum recepi. *Don.*

Mihi] Verbum scrupulose interro-
gantium esse, *mihi*, monet Donatus
Phorm. II. 3. 32, ubi 'mihi ut respon-
deas,' id est, patri, domino, seni; sic
hoc loco regi. *Emmeness.*

Edissere vera] Hic distinguendum.
Vera enim audire desiderat. *Edissere*
autem, *ordine cuncta narra*; unde qui
plane loquuntur *dissertores* fiunt et *di-*
serti vocantur. Sane hoc ab illo Pri-
amus exigit, quod ipse ei statim obtu-
lit: 'Cuncta equidem tibi Rex.' *Serv.*

Hæc edissere vera] 'Αρκεύς κάρ-
λεξον. *Taubmannus.*

150 *Quo molem*] Quam ob causam,
in quem usum; et ad hoc respondet
Sinon, *ne recipi portis*. Et est color,
qui in conjecturali statu sæpe requi-
ritur: hunc tamen equum quidam
longum centum viginti, latum triginta
fuisse tradunt, cujus cauda, genua,
oculi moventur. *Servius.*

Quo molem] Brevisima propositio,
sed perfecta. Quæsitum est, cur equus
esset factus, cur tantæ magnitudinis,
quo auctore: utrum religionis, an
belli causa. *Donatus.*

Quo] Cur: vide Scal. IV. 16. sic
Juvenal. Sat. VIII. 9. 'effigies quo,
&c.' *Emmeness.*

Quis auctor] Ad hoc respondet,

'Calchas attollere jussit.' *Servius.*

Auctor] Per e amant scribere, qui
in orthographicis primas tenent: di-
putationem habet liculentam Dama-
quius, an legendum *auctor*, *auctor*, *au-*
thor. *Emmeness.*

151 *Quidoe petunt*] Quid desiderant?
Utique ut placetur Minerva. *Serv.*

Quæ religio] Quæ consecratio. *Id.*
Machina belli] Ecce subtiliter secu-
tas historiam, machinamenti bellici
mentionem facit, et servat dignitatem
regiam. Breviter enim reges inter-
rogant, non ut minores, quos plus lo-
qui necesse est. *Idem.*

152 *Dolis et arte*] Unam rem secun-
do dixit: quia *ars rûn plou* est, sicut
supra diximus. *Idem.*

Ille dolis] Quasi dicat, natura sua,
et arte Pelaaga, id est, mandatis suo-
rum: et ostendit nullum Græcum
carere dolis. *Donatus.*

Dolis instructus et arte Pelaaga] In
verbo *instructus* nota vafritiem, non
vulgarem, quasi dolus ars esset, et
publica disciplina; utque alii mortali-
um scientias alias, ipsi fraudes ad-
discerent. Silius l. IV. 'Calliditas
Graja, atque astus pollutior armia.'
Inde verba *græcari*, *pergræcari*, *con-*
græcari, non solum de laxo vitæ ge-
nere, sed etiam de fraudibus. *Cerda.*

Dolis instructus] Petron. 'ad fata
compositus Sinon.' *Emmeness.*

153 *Ad sidera*] Ad locum siderum,
vel quia semper sunt sidera, sed Solis
splendore vincuntur. *Servius.*

Sustulit exutas, &c.] Ex more hoc
dictum, quo cum precabantur, manus
ad cælum tendebant: sic l. IX. 'Ag-
novit juvenis, duplicesque ad sidera
palmas Sustulit.' l. X. 'Et duplices
cum voce manus ad sidera tendit.'
ibid. 'et ambas Ad cælum tendit pal-
mas.' l. XII. 'tenditque ad sidera
dextram.' Horat. 'Cælo supinas ni-
tuleris manus.' Aristoteles de mundo:
πάντες οἱ ἄνθρωποι ἀνέσταντες τὰς χεῖ-
ρας εἰς τὸν οὐρανὸν εὐχὰς ποιεῖσθαι:
omnes homines ad cælum manus tollimus

prope facturi. Xenoph. Pœd. vi. τὰς ποῖπας ἀνατρεφὼν τὰς τὸν οὐρανόν. Card.

164 *Æterni ignes*] Ant ararum, quas fugit: ut execratio sit propter posteriora. *Vos aræ:* aut certe Solem et Lunam significat. *Execratio* autem est adversarum deprecatio: *Jusjurandum* vero, optare prospera. *Servius.*

Vos, æterni] Juravit, sed subtiliter. Nam Trojano fallit, et non prodit arcana suorum. Adhibuit jusjurandum, quia non videbatur verisimile, illum suorum secreta sine tormentis prodere. Testatus est igitur, non propter narrationis veritatem, sed propter licentiam, quasi proditiōis. *Donat.*

Æterni ignes] Libentius hic sidera accipio, quam ignes ararum: hæc vocat ignes æternos, et Numen inviolabile: atque adeo initium testationis a cælo capit, et sideribus, ad quæ manus tetendit. Alii ignem Vestæ capiunt. *Parrhasius Penates:* nam Sinon simulat, vereri se offensam Penatum, si credat hostibus secreta patriæ cuius cura dedita est Deis Penatibus. Notanda vero testationis hujus gravitas, ut vel ex magnitudine invocationis rem magni ponderis se dicturum indicet, et quæ cedat in maximam Trojanorum utilitatem. Convenit autem Sinonis factam cum Risacis, qui eodem juramento Dariū decipit, in Sacas expeditionem facientem, ut est apud Polyænum l. vii. *Card.*

Non violabile] Quod Græci ἀσάλατον dicunt. *Servius.*

Vestrum numen] Quia secundum Philosophos dicuntur sidera elementa esse, et habere proprias potestates. *Idem.*

165 *Testor*] *Mode juro:* alibi *testificor:* ut, 'Testor in occasu vestro.' *Id.*

Testor] Hoc verbo deos testabatur. *Livius* l. ix. 'Jovem, Martem, atque alios testatur Deos.' *Cicero Philipp.* xiii. 'Testor et vos, et Pop. Rom. et omnes deos, qui huic urbi præsident.' Vide *Bria. Formul.* l. viii. *Tambmann.*

Ensisque nefandis] Invidiose ad pluralem transit numerum. *Terentius,* 'Non perpeti meretricum contumelias.' *Servius.*

166 *Vittæque Deum*] Aut qui habentur in honore deorum, aut quæ habent simulachra vittas; et multū hic distinguunt, et sic subjungunt, *deum quas hostia gessi.* *Idem.*

Quas hostia gessi] Consuetudo apud antiquos fuit, ut qui in familiam vel gentem transiret, prius se abdicaret ab ea, in qua fuerat, et sic ab alia reciperetur, quod hic ostendit: dicit enim Sinon, jure jam se Trojanorum civem esse, quia apud Græcos hostia fuerit; atque adeo nec pro homine, nec pro cive habitus sit. *Gessi* autem *pene,* non enim vere gesserat: sed quantum ad Græcos pertineret, qui eum immolaturi fuerant, dixit. *Idem.*

Vittæque Deum, quas hostia gessi] In antiquis aliquot exemplaribus, punctum observavi ante *Deum,* ut sit: *quas gessi deum hostia.* *Servius* tamen *deum citius* mavult legere. *Pierius.*

Vittæque Deum, &c.] Vittæ in ministerio Deorum, templorum, altarium. Primum firmat hic locus, et *Juvenal. Satyr.* vi. 'Cereris vittas contingere:' alterum *Stat. Sylv.* iv. 'Pande fores superum, vittataque templa.' tertium *Virgil.* 'Molli cinge hæc altaria vitta.' De aliis usibus alibi. Sed hic nescio qua habentia feror, ut vittæ non dicantur *Deum;* sed ante *Deum* sit interpunctio, hæc sententia; 'testor vos vittæ, quas gessi *Deum* hostia:' aperit hoc *Serv.* *Pet. Dan.* in *Variis lect.* ad hunc librum. Ab hoc non abest *Lacretianum* illud, de *Iphigenia* jam immolanda: 'Cui simul infula Virgineos circumdata comptus Ex utraque pari malarum parte profusa est.' *Cerda.*

Hostia] Victima est dicta, quod dii per illam hostientur, id est, æqui et propitii reddantur; unde *hostimentum* æquationem. *Servius.*

167 *Fas mihi*] Subaudiis sit. Et

bene a diis petit veniam, ne videatur proditor. Nam et hæc, quæ dicturus est, tacuit, antequam audiret, 'Noster eris.' Si enim voluntate prodere, sequebatur, quod ait Cicero, 'Nemo unquam sapiens proditori credendum putavit.' Aut *fas* mihi ideo, quia non licet solvere sacramentum militare adversariis vel hostibus: ideo dixit, liceat arcana dicere, ut cum ostenderit se rem dicere, quam non licet, ei facilius crederetur. *Idem.*

Fas mihi Grajorum] Quasi jam ipse Græcus non esset: vel, illi ejus socii non fuissent: et liceat eos odisse, qui cives mei esse noluerunt. *Donatus.*

Sacrata resolvere jura] Ut non incidat in sacramenti poenam: nam miles legibus sacramentorum rogabatur; ut exiens ad bellum juraret, se nihil contra Rempublicam facturum. Militia tria sunt genera. Plerumque enim *evocati* dicuntur: et non sunt milites, sed pro milite. Unde Salustius, 'Nec quis miles neve pro milite.' Item, 'Ab his omnes evocatos in Centuriones.' Plerumque *tumultuarii*, hoc est, qui ad annum militant bellum. Plerumque *sacramento rogati*: quia post electionem in rempublicam jurant, sicut dictum est: et hi sunt, qui habent plenam militiam: nam et viginti quinque annis tenentur. Hæc tria genera tangit Virgilius: Sacramenti, hoc loco. Tumultuarii, 'Simul omne tumultu Conjurat trepido Latium.' Evocationis, 'Mittitur et magni Venulus Diomedes ad urbem.' *Serv.*

Sacrata resolvere jura] Jus sacramenti dicit, quod sacramenti militaris religione teneri videbatur: nam jurejurando, id est, fide sacrabatur. Cic. Offic. II. 'Fide sacramentum jure perpetuo falleret.' Turneb. vi. 21. Græci *ὑπερσπάρτου* appellant; de quo Pollux viii. 30. Et nos *Æn.* viii. Taubmann.

158 *Fas odium viris*] Ut supra dictum est, omnia diisyræicæ loquitur. Nam et ad Græcos possunt, et ad

Trojanos referri. Et *Odium*, hic presentis temporis, quod non facit odere, *Servius.*

Atque omnia ferre sub aures] Hinc videtur subtiliter non se implicare perjurio: ipse enim lectos hostes produxit ex equo, 'Et pinea fartim Laxat claustra Simon.' Et hoc vult credi contra Græcos dicere, cum pro ipsis dicat. *Idem.*

Omnia ferre sub aures] Sophocli. in Electra: ὅλην τῶν δυνάμεων ὑπὲρ ἑσέως φέρω. *Germanus.*

159 *Si quis tegunt*] Vel callide occultant, vel propterea quia latent in equo. *Servius.*

Teneor patriæ] Plus est voluntate, quam legibus retineri. Alterum est ex studio pure mentis, alterum ex necessitate. *Donatus.*

Nec legibus ullis] Si Græcorum, propter *Noster oris*: si Trojanorum, quia Græcus. Alii ita: nullis naturæ legibus, quibus *fas* non est patriam prodere, et volumus hoc esse, 'Sacra resolvere jura.' *Servius.*

Teneor patriæ nec legibus ullis] Tales *ἑταῖροι* Græci vocant, exclusos scilicet, vel solutos federe et societate. *Germanus.*

Teneor patriæ nec legibus ullis] Aldus distinguit: 'teneor patriæ, nec legibus ullis: ut sit Græca figura: pro 'Nec teneor patriæ, nec legibus ullis.' Ostendit, se plane factum esse Trojanum. *Taubmann.*

160 *Tu modo*] Pro *tantummodo*. *Servius.*

Tu modo] Pro, tu Troja, conservatori tæ fidem serva. *Donatus.*

Promissis] Pro in promissis. *Serv.*

Promissis manere] Hellenismus. Sophocli. Ajace, ἑπάρω ῥῆμα. *Æn.* viii. 'tu dictis, Albane, maneres.' *Servius* *Promissis manere*, dictum ait pro in promissis. *Taubmann.*

Servatus æreus] Respectum ad illud Tragicæ vult Germ. *ausbehalten*: servatus æreus. Nam abt a Virgilio illud Propertii eleg. i. 18. 'Si modo

sola queant saxa tenere fidem.' Sic Æn. XII. 'cunctis perfidus.' Datur itaque fides, aut infidelitas rebus inanimatis. Ab Nostro Sen. ep. 98. 'in quolibet rerum habitu servata servat.' *Corda.*

[*Servus Troja fidem*] Magnificentiam, quam si diceret Trojanis; quis quod res promittit, videtur republica polliceri. *Servus.*

[161 *Vera feram*] Pro dicam. *Idem.*
[*Magna rependam*] Magna præmia resolvam pro mea impunitate: et videtur deo promittere Trojanis; primo veriloquium, deinde salutem ex sanguinis proditiōe. Alii volunt dabium esse, *Vobis feram, Græcis rependam.* *Idem.*

[*Rependam*] Quasi dicat, tantum recipiat quantum dederit, id est, ut salutem mereatur, salutis auctor. *Donatus.*

[*Rependam*] Sunt antiqui codices, in quibus *rependam* scriptum inveni: sed id potius insolentia librarii, quam pro *manifestare* sit positum. Nam magna respondere pollicetur Sinon: qui jam vitæ ac libertatis præmia sit consequutus. *Pierius.*

[162 *Omnis spes Danaum*] More suo a veris incipit. Nam et favit Minerva Græcis, et constabat raptum esse Palladium. *Servius.*

[*Omnis spes*] Respondet ultimas parati, ut fallendi promptior pateret occasio; et primo nimis criminis invidiam, pluribus criminibus accuulat in Ulyssem: et ostendit Minervam graviter iratam sacrilegio. *Donatus.*

[163 *Expis*] Propter nomina vulnerata. *Servius.*

[*Ex quo*] Vel die, vel facto. *Idem.*

[*Ex quo*] Scilicet tempore, ut Eclog. VII. 79. Notatis illis adde Sancti interpretationem in Minerva p. 345, infra va. 169. 'ex illo spes fluere,' &c. illa plura. *Emmenecus.*

[164 *Tydidæ sed enim*] Hysteropteron est; sed enim ex quo impia Tydidæ. Hysteropteron, unius sermo-

nis: ut, 'Transita per et remos.' *Servius.*

[*Scelerumque inventor Ulysses*] Propter se et propter Palamedem, factione occisum. *Idem.*

[*Inventor scelerum*] Qui nunquam invenit, quod probari potuisset. *Donatus.*

[*Scelerumque inventor Ulysses*] Allusum ad parcemiam, *Ulyssesum commensum*, quod de callido et vafro homine dictum, 'Ὀδυσσεύς μηχανή.' Inde ab Homero jam *πολύμηχανος* dicitur, jam *δολοφύνης*: a machinamentis, et dolis inveniendis: et a Lycophrone *λαμπύρης*, διὰ τὸ πανόργον εἶναι: quod scelerum architectas, ab Nostro in VI. 'Hortator scelerum.' Observata hæc aliis. Tu lege Junium cent. 1. adag. 14. *Corda.*

[165 *Fatale*] Τὸν μένους est. Nem et quod custodit, et quod interimit, pro loco intelligitur. *Servius.*

[*Fatale*] In quo staret fatum Græcorum. Dixerat enim *Palladis auxilium*: *Donatus.*

[*Fatale adgressi sacr.*] In singulis singula sunt genera sacrilegii. *Idem.*

[*Avellere*] Ostendit invitum nomen esse sublatum. *Servius.*

[*Avellere*] Ut cum sacrilegio esset crimen violentiæ. *Donatus.*

[*Fatale adgressi sacrato avellere templo*] Ex hoc Palladis simulacro fata Trojæ pendebant, quæ recitantur ab Ovidio Met. XIII. 98. 'Conferat his Ithacus Rhæum, imbellemque Dolonem, Priamidemque Helenum raptam cum Pallade captum.' et va. 336. 'Trojanaque fata retenti: Quam rapul Phrygiæ signum penetrale Minervæ.' Vide etiam Sib. Ital. I. XIII. in principio: 'Sed Calchas Danaïs, nisi clausam e sedibus arcis Arnisomæ curent simulacrum avellere divæ, Non unquam affirmat Therapneis Iliæ armis Cessurum,' et seqq. *Emmenecus.*

[166 *Palladium*] Holennus apud Ariam captus & Græcis est: et indica-

vit coactus fata Trojana: in quibus etiam de Palladio. Unde dicitur a Pyrrho regna meruisse: quanquam præstiterit Pyrrho, ut non ea die; qua Græci cæteri, navigaret; dicens omnes Græcos (quod et contigit) naufragio esse perituros. Alii dicunt Helenum non captum, sed dolore; quod post mortem Paridis, Helena, iudicio Priami, non sibi, sed Deiphobo esset adjudicata, in Idam montem fugisse, atque exinde, monente Calchante, productum de Palladio prodlio prodidisse: tunc Diomedes et Ulyxes, ut alii dicunt, cuniculis, ut alii, cloacis ascenderunt arcem: et occisis custodibus sustulere simulacrum: qui cum reverterentur ad naves, Ulyxes, ut sal tantum operis videretur effector, voluit sequens occidere Diomedem, cujus ille conatum cum ad umbram Lænæ notasset, religatum præ se usque ad castra Græcorum egit. Ideo autem hoc negotium his potissimum datur, quia cultores fuerunt Minervæ. Hoc quum postea Diomedes haberet ut quidam dicunt (quod et Virgilius ex parte tangit, et Varro plenissime dicit) credens sibi non esse aptum, propter sua pericula, quibus nunquam cariturum responsis cognoverat, nisi Trojanis Palladium reddidisset, transenti per Calabriam Æneæ offerre conatus est. Sed cum se ille velato capite sacrificans convertisset, Nantes quidam accepit simulacrum. Unde Minervæ sacra non Iulia gens habuit, sed Nautiorum. Hinc est in quinto, 'Unam Tritonia Pallas Quem docuit.' Quamquam alii dicant simulacrum hoc a Trojanis fuisse absconditum, intra extractum parietem, postquam agnoverant, Trojam esse perituram: quod postea bello Mithridatico, dicitur Fimbria quidam Romanus inventum indicasse: quod Romam constat advectum. Et quum responsum fuisset illic imperium fore, ubi et Palladium: adhibito Mamurio fabro, multa simi-

lia facta sunt. Veruntamen agnosceatur, hæste oculorumque mobilitate. Unde est, 'Vix positum castris simulacrum arsero coruscæ Luminibus flammæ:' vel, 'Hastanque tremantem.' Sed ab una tantum sacerdote videbatur: ut Lucanus, 'Trojanam cui fas soli vidisse Minervam.' Dicunt sane alii unum simulacrum celo lapsum, quod nubibus advectum et in ponte depositum apud Athenas tantum dicunt fuisse, unde et γαλαρυγγίς dicta est. Ex qua etiam causa Pontifices incunctos volant: quamvis quidam Pontifices a ponte subilicio, qui primus Tybri impositus est, appellatos tradunt, sicut Saliorum carmina loquuntur. Sed hoc Atheniense Palladium a veteribus Trojanis Ilium translatum. Alii duo volunt, hoc de quo diximus, et illud Atheniense. Alii cum ab Ilo Ilium conderetur, hoc Trojanum celo lapsum dicunt: alii a Dardano de Samo-Thracia, Trojam translatum: alii multa fuisse Palladia, sed hoc a Diomede et Ulyxe farte ablatum tradunt. *Servius.*

Palladium] Cum pondere pronuntiandum. In ipso enim nomine magnitudo numinis exprimitur. Quod vero de Mamurio dicunt quidam, usquam de Palladio legitur, sed de Ancilli, cælitus delapso, de quo suo loco dicemus. *Donatus.*

Palladium] De *Palladio*, quod Diomedes et Ulysses, per cuniculos in arcem ascendentes, sustulisse traduntur, multi multa et varia commenti sunt. De eodem Lucanus etiam lib. ix. in persona Caesaris: 'et quorum lucet in aris Ignis adhuc Phrygiæ: nullique adspecta virorum Pallas in abstruso pignus memorabile templo Gentis Iuleæ.' Unde et Lælius l. xxvi. *Palladium fatale pignus Imperii Rom.* vocat. Exaggeratur autem crimen: quod ad sacrilegium accesserit etiam homicidium: quod custodes templi, quod in templo, quod in ipso templi prope sacrario, et ante ora Palladis,

occisi sint. *Taubmann.*

167 *Sacram effigiem*] Quasi de cælo lapsam. Et tres simul res dixit: quare numen irasceretur; quod Antistites cæsi; quod tolleretur; quod cruentis manibus. *Servius.*

Sacram effigiem] Cælo lapsam interpretatur Servius, ἄγαλμα διωκτής. Ut autem hic *sacram*, sæpe apud Euripid. σέμνῳ βρέτας: et Epigr. τρετογενοῦς ἀεὶ λὼν ἰνδοπύλης, de Palladio. *Germ.*

168 *Virgineas vittas*] Nam et eas diversas a matronalibus fuisse certum est. *Valer. Flaccus:* 'Ultima virgineis tum flens dedit oscula vittis.' Quod autem *manibus cruentis ausi contingere* dixit, infra paulo de sacris loquens: 'Me bello e tanto digressum est eade recenti Attrectare nefas, donec me flumine vivo Abluero:' et *Apoll. l. iv.* τῆς δὲ καλὸς πύρην Ἀργυρέην καὶ πέπλον ἀλευόμενης ἐρόθην. Accedit proxime ad versum hunc Maronis ille quoque *Nicandri:* ἀχράτων ὅτε χερσὶ θεῆς ἐδράξατο πέπλον, de Orione et Diana. Alludit autem *Virg.* ad Romanas virginalesque vittas, quas illico nuptæ maritalibus vittis mutant, ducto a Græcia more. *Idem.*

Virgineas, &c.] Vittæ enim aliæ erant virginales, aliæ matronales. *Propertius El. iv. 11.* Mox ubi jam facibus cessit prætecta maritis, Vinxit et acceptas altera vitta comas. Alteram a virginali intelligit: ac si dicat; postquam nupsi. *Val. Flaccus, l. viii.* 'Ultima virgineis tum flens dedit oscula vittis.' Loquitur enim de Medea mox nuptura. Quod hodieque apud nos observatur. Vide *Turneb. xxiij. 5. et xxix. 4.* *Taubmann.*

Ausi contingere] Inimani scelere: cum a viro vel videri nefas esset: exemplo Ili, qui visu privatus fuit. *Id.*
169 *Ex illo*] Facto, vel tempore. *Servius.*

Fluere] Delabi, et est τῶν μέσων, nam ideo addidit *retro*. *Salustius contra,* 'Rebus supra vota fluentibus.' *Idem.*

Ex illo fluere] Nam supra dixerat, 'Palladis auxiliis semper stetit.' Cum ergo irata esset, cæpit fluere. *Donatus.*

Ex illo fluere, ac ret. subl. refertur. Ἀναρροῦν χυρεῖν quod *Enstathius* in eam *Od. x.* locum, ἐπλόμαν...φηδὶς ἀσὶ τε κατὰ ῥέον, opponit τῇ κατὰ ῥέον φέρεσθαι. ὅπερ εἴθε, inquit, μεταφορικῶς ποτε ἐπὶ τῶν κατὰ ῥέον ἐνθαυστῶν λέγεσθαι...τοῦ δὲ κατὰ ῥέον ἐνθαυστῶν ἔχει τὸ ἀναρροῦν χυρεῖν, ὃ καὶ αὐτὸ τυρομυάζεται ἐπὶ τῶν ἐξ εὐτυχίας μεταβληθέντων εἰς τὰ ἀνέπαλον. Videtur et manifeste hic loci illius apud *Eurip. in Supp.* imitatio: ἥνυ γὰρ ἂν ῥέοι τὰ πράγμασ' ὀδῶν, εἰ 'πιταζόμεσθα δῆ. Ut autem *Euripides* ἥνυ ῥέιν dixit infortunium notans, sic contraria significatione *Æschyl. in Pers.* δαίμονα εὐροεῖν. Illud vero ἥνυ ῥέιν, a παρὰνθια vetere, cujus meminit *Aristot. Met. ii. γένεσ' ἂν τῷ λεγόμενον, ἥνυ παρὰνθιν, ὅπερ ἀδύνατον.* *Ex illo* autem, *Homer. ἐκ τοῦ Il. A.* ἀλλ' ὅτε δῆ β' ἐκ τοῦ δουδεκάτη γένεσ' ἤας. *Germanus.*

170 *Fractæ vires*] Phrasis poetica. Sic apud *Papin. l. iv.* 'fractæ, impulsæque fatis consiliis:' et statim, 'fractas iras:' et apud *Horat.* 'fractam rem ad Janum.' *Cerda.*

Aversa Deæ mens] Propter illud, *Manibusque cruentis.* *Servius.*

Aversa] Duorum sceleratorum commissio, omnibus irata est. *Donatus.*

Deæ mens] *Minervæ.* Notat *Scal. l. v. 48.* Poëtam singulari judicio orationem monosyllabo terminasse: illoque avertisse deæ mentem, ut postea figeret in pertinacia, &c. Vide ibidem. *Taubmann.*

Aversa Deæ mens] Non *adversa*, ut bene emendavit *Modius Epist. 34.* not. antiq. lect. *Silium Italicum: Eumeness.*

171 *Tritonia*] Aut quasi terribilis, ἀπὸ τοῦ τρεῖν, id est, timere, aut a Tritone amne Bæotiæ, aut a Tritonide palade Africæ; juxta quam nata dicitur, secundum *Lucanum,* 'Et se dilec-

ta Tritonide dixit ab unda.' Sene Tritonia Antonomaseium est, id est, vice nominis ponitur; quia proprium est Minervæ. Nam epitheta sunt, quæ variis possunt, vel rebus, vel personis apponi. Et hæc caute observanda sunt, sicut et propria nomina, quæ plerumque ex appellativis sunt: ut est *viator*, vel *fatix*. Servius.

Tritonia] Id est, Minerva, *ἀντρονίη*, ἡ ἀντρος. Ita dicta vel ἀπὸ τοῦ τρεῖς, id est, *timere* vel *fugere*: aut ab amne Tritone: vel per *ἐτυμολογίαν*, quia, cum sit dea Sapientiæ, ut ait Servius, in partes tres dividitur: in *Intelligentiam*, de tempore præsentis; in *Prudentiam*, de futuro; in *Memoriam*, de præterito. *Taubmann*.

173 *Vix*] Modo *mox* significat. *Servius*.

Vix positum] Signa sunt, quibus ostendit iram. Primum, flammæ in oculis inanimata. Secundum signum, sudor, qui non potest ex simulachro fluere, nisi portendat malum. Idem dicas de motu simulachri. *Donatus*.

Castris] Pro in *castris*. *Servius*.

Simulachrum] Inter consecratas res, id est, ædes æreas, etiam simulachra accipiunt, quod in Bucolicis scriptum est. Hic ergo ipso nomine *simulachri*, consecrationem ejus ostendit, quis enim ignorat *Palladium* simulachrum Minervæ esse. Quam autem sacrum fuerit hinc docet, quod ait: 'Neo dubitis ea signa dedit Tritonia monstis.' *Vix* positum castris simulachrum, et reliqua: ut appareat et loco motum, vim tamen consecrationis habuisse. *Idem*.

Arseret] Subandimus *cum*; ut sit, *cum arseret*. *Idem*.

Coruscet] *Coruscum* alias fulgens, alias tremulum est. *Idem*.

173 *Luminibus flammæ arrectis*] *Hyallage* est, lumina anim arseret flammis. *Idem*.

Salvus sudor] Bene addit *salvus*, ut significaret laborem futurum, vel certe indicium commoti numinis fu-

isse dicitur: ne forte alter in simulachro quilibet humor intelligeretur. Proba sane displicet *Salvus sudor*, et supervacue positum videtur. Hoc autem Ennius de Lamis dixit. *Idem*.

Sudor iit] Auctor est Cicero De Div. l. 1. Apollinis simulachrum Camis; et Romæ, initio belli Marsici, deorum statuas sudasse. Et notat Apollonii Rhodii Interpres, generaliter tristam causam solere ab his sudoribus imaginum denuntiari. Vide *Heinsium* ad illud Sili l. 1. 'vultusque in marmore sudat Eliæ.' *Taubmann*.

175 *Emicat*] Exiit. Quasi quæ consistebat invita, locumque damna- ret. *Servius*.

Emicat] *Ascensius resplendens apparuit* interpretatur. Non videtur tamen sententiæ hujus loci hæc interpretatio convenire: nimirum cum ter solo emicaverit: quod videtur potius in ea esse significatione, quæ *micare digitis*, et ut supra, *equos micare auribus* dixit: et infra, 'ante omnia corpora Nisus Emicat:' ut simulachrum conatitit velat in pedes arreptum, et novo motu excitatum: quod prodigiosum esse augurum docebat disciplina. Cui interpretationi suffragari videtur vir hujus ætatis doctissimus Vatablus: qui cum locum Arist. Meteor. l. 1. ἄλλο δ' ἐν μέρσι συναναίφεται τῷ ἀναθυμιάων πυρ, ita reddidit: et alia in parte sursum una cum exhalante igni emicat. Et *Æn. XII* 'Emicat in currum.' et eodem: 'Emicat hic impune putans et corpore toto Alte sublatum consurgit Turnus in ensem.' Est igitur hic, solo emicuit, constitit, seseque in pedes erexit: ut Poëta antiquum Palladii situm, posituramque respexerit. Etenim Eustathius in eum II. 2. locum, θεῖον ἀθροῦν ἐν γούνασι τῷ δούμῳ; docet statuas Palladis sedentes semper exhibitas fuisse: καθύπερθε δὲ, inquit, ἀθροῦς εἶναι καὶ ἐν πολεμικῇ, καὶ μυστικῇ, καὶ ῥήτρῃ, καὶ χίρῃ. *Hæstium* autem tremeant, δόρυ τρομερὲν Poëtæ. *German*.

Parmamque ferens, hastamque tremen-
tem] His enim signis Palladium a
cæteris discernebatur, quod supra
dictum est. *Servius*.

Parmamque ferens, hastamque tre-
mentem] Manifestum signum se hos-
tem profiteri deam. *Donatus*.

Parmamque ferens, &c.] Clypeum
et hastam dat Palladi bellorum præ-
sidi, quod notum est etiam ex aliorum
descriptionibus. Pausanias in Attic.
‘in manu est hasta, ad pedes scutum
jacet, juxta hastam draco:’ et Eliac.
x. ‘Minervam casside armatam, hasta
et scuto Lacedæmonii Medontis esse
opus memorant.’ Apuleius l. x. ‘cap-
ite galeam gerens, contextam olea-
gina corana, clypeum attollens, has-
tam quatiens.’ Ab hac re facit
etymologia Palladis, quam aliqui dic-
tam volunt ἀπὸ τοῦ πᾶλλειν τὸ δῶν, a
vibranda et concutienda hasta. Inde
Pind. Olymp. Od. vii. κόρη ἐγχαυρό-
μεν, *puella hastifremita*, id est, Palladi:
alii aliunde deducunt. Neque vero
debium, quin Poëta alludat ad mili-
tarem armorum strepitum, qui ira-
ram index. Simili prodigio Philostratus
in Heroicis de Ajace tumulato:
βοήσας ἐκ τοῦ τάφου φρυγιδες καὶ ἑρμιον.
λέγεται δὲ καὶ δουρῆσαι τοῖς ὅπλοις, οὖν
ἀπὸ ταῦς μάχαις εἰσὶν: *Horrendum quid
atque arduum ex tumulo clamabat; di-
citur etiam armis obstrepuisse, ut sole-
bant in præliis*. *Cerda*.

176 *Tentanda æquora*] Si vel fugere
post iram Minervæ possint. *Servius*.

178 *Argis*] Adverbium in loco est.
Quod autem ait, *Omina ni repetant*,
respexit Romanum morem. Nam si
egressi male pugnassent, reverteban-
tur ad captanda rursum ausuria. Item
in constituendo tabernaculo, si pri-
mum vitio captum esset, secundum
eligebatur, quod si et secundum
vitio captum esset, ad primum re-
verti mos erat: tabernacula au-
tem eligebantur ad captanda auspi-
cia. Sed hoc servatum a ducibus
Romanis, donec ab his in Italia pug-

natum est, propter vicinitatem; post-
quam vero ministerium longius pro-
latum est, ne dux ab exercitu diutius
abesset, si Romanus ad renovanda
auspicia de longinquo revertisset,
constitutum, ut unus locus de captivo
agrò Romanus fieret, in ea provincia,
in qua bellabatur, ad quem si reno-
vari opus esset auspicia, dux rediret.
Servius.

Omina ni repetant Argis] Id est,
auspicia. Et sumptum hoc est ex
disciplina Romana, ubi a ducibus,
aut toto etiam exercitu domi repe-
tebantur auspicia, si quid male cassis-
set publice. Hinc Lælius l. viii.
‘Repetere auspicia,’ dixit. Vide et
Tacitum Annal. l. rv. Quod veteres
redauspicari dicebant; Græci *περι-
αυραοῦν*. Vide et Turneb. vi. 21.
Taubmann.

Omina] Non omnia: Henr. Steph.
in lect. Virgilianis docet, hoc errore
editiones plerasque laborare, qui loca
non pauca emendavit. Sed de hoc
dictum alio loco. *Emmeness*.

Numenque reducant] Aut pro Pal-
ladio posuit Numen, ut, ‘media inter
numina divum,’ aut Numen, Minervam
dixit. *Servius*.

Reducant] Placent, reconciliant.
Idem.

179 *Quod pelago*] Id est, Palla-
dium. *Idem*.

Avexere] In Mediceo codice, et
aliquot aliis, *avexere* legitur: ut ait,
ex eodem loco, unde digressi prius
auguria ceperant: invenias etiam
advexere. *Pierius*.

180 *Vento petiere Mycenæ*] Hic
ostenditur illos navigasse. *Servius*.

Mycenæ] Ne te turbet, nunc dici,
petendas Mycenæ, cum præcesserit,
repetenda Argis omina; nam quæ est
potestas Poëtarum? Confugiant sæpe
illi ad loca vicina; et tam Mycenæ
quam Argos sumunt pro Græcia,
utramque urbem κατ’ ἐξοχήν. Quid
quod Strabo l. vii. ait, Mycenæ et
Argos propter vicinitatem a Poëtis

tragicis unam eandemque urbem promiscue appellari? Euripides etiam in una eademque fabula eandem jam Argos, jam Mycenae appellat, ut in Iphigenia et Oreste. Quid quod idem Strabo l. ix. ait, Argos ex multorum opinione esse, *ὃ δὲ πάλιν, ἀλλὰ τὸ τῶν Θετταλῶν πέδιον*: non urbem, sed campum Thessalorum: sic defendi potest Poëta. Nam quæ aliqui astruunt, ut signate omina Argis repetantur, non aliunde, somnio simile. *Cerda.*

181 *Arma deoque parant comites*] Ingenti arte de futuro sollicitos facit, ut videatur periculum denunciando, secreta Argivorum prodere, quatenus præsentem firmet securitatem, ut eos faciat incautos. *Servius.*

Arma] Quasi dicat hoc contra Trojanos, ut reliqua faciat verisimilia. *Donatus.*

Pelagoque remeas] Phrasis sumpta ex Homero, *Odyss. xii. ἀναμερψάμεν χαρὶβδην*, remetirer Charybdim: et *Odyss. iii. πέλᾳγος μέγα μερψάωντες*, magnum pelagus metientes. Theoc. *Ἄλλὰ μερψάσθαι, μετῖρι σάλυν*. Apoll. Arg. ii. *Ὁδὲ μὲν θῆν προτέρῃς τε ἡμέτερον*: Non ulterius metiebantur, et verrebant cœcula. Virg. *Ge. iv. de Proteo*: 'magnum qui piscibus æquor, Et juncto bipedum curru metitur equosum.' Ovidius quoque 'aqua metiri carina' dixit, ex observatione Germ. et maxime Henr. Steph. *Cerda.*

182 *Imprecisi aderunt*] Sicut et factum est. Et artificiose, neque enim mentitur et tamen decipit. Nam verum metum falso metu abegit, et dum reversuros timent, non timent ne non abierint. *Servius.*

Digerit omnia] Interpretatur numinis commotionem; vel futuri ordinem pandit, id est, oraculorum; vel ordinat, et disponit. *Idem.*

Digerit] Potestas hujus vocis ad sacra videtur referenda, nam et in *Æn. iii. de Sibylla*: 'Quæcunque in foliis descripsit carmina Virgo, Digerit in puerum.' Quo pertinet nota

Gul. Canter. *Nov. Lect. i. 8. legentis hic omnia, non omnia. Cerda.*

183 *Hanc pro Palladis moniti, pro numine læso*] Respondet ad interrogationem, 'Quo molem hanc immanis equi statuere?' *Servius.*

Moniti] A quo moniti? vel ab ipsa Pallade, vel ab Apolline, idque oraculo canente, si credimus Petronio in Halosi: 'Cam Delio præfante cæci vertex Idæ trahuntur, scissaque in molem cadunt Robora, minacem quæ figurabant equum.' Ergo moniti ab Apolline, Calchantis ore, nam *Q. Calaber l. xii. Κάλχαντος ὃ λόγιος δαδφρονι Περσέως* 'ἱκρον ἐκείνην αὐτο: Calchantis autem consilio bellicose Palladi Equum fabricati sunt. *Cerda.*

Numine læso] Verbum lædo specialius tractum ad significandam injuriam factam cœlestibus. Ipse Maro l. xii. 'Multa Jovem, et læsi testatus fœderis aras.' Juno apud Ovid. *Metam. i.* 'aut ego fallor, Aut ego lædor, ait.' Tertull. *Apolog.* 'possumus enim videri lædere eos, quos certi sumus omnino non esse,' est autem sermo de Diis gentiam: exempla hæc addi possunt his, quæ nos alibi. *Idem.*

184 *Nefas quæ triste piaret*] Contaminati Palladii scilicet; piaret autem, expiaret. *Servius.*

Nefas] Sacrilegium Diomedis et Ulyssis. *Taubmann.*

185 *Immensam Calchas attol.*] Hoc est, Quis auctor, quæ machina belli? *Servius.*

Hanc tamen immensam] In Mediceo, hanc adeo immensam legitur: sed tamen receptum magis. *Pierius.*

Immensam molem] Seneca in *Agamem.* 'vidimus simulata dona molis immensæ.' *Cerda.*

186 *Roboribus*] Robur hic simpliciter pro ligno quovis accipit German. ex usu Latinorum, qui pro qualibet materia dura accipiunt. in *Georg.* 'cape saxa manu, cape robora pastor:' quemadmodum et δένδρον Græcis jam est lignum, jam arbor,

jam telum militare, quod Eustathius in Homer. multis locis observat. *Idem.*

Cœloque educere] Signatur magnitudo *ὑπερβολικῶς*: ita 'eductas cœlo turres:' et, 'æquata machina cœlo.' De turre Babylonica ego: 'Concidit ætherias moles educta per auras: I nunc et magnum temne, superbe, Deum.' *Idem.*

187 *Ne recipi portis, aut duci in mania possis*] Cum equi magnitudo necessaria ad recipiendos milites fuerit, inducendi equi desperationem facit, ut magis injiciat cupiditatem inducendi. *Servius.*

Recipi portis] Sallustius: 'Senatus a Bestia consultus est, placeretne legatos Jugurthæ recipi mœnibus.' *Cerda.*

Recipi portis] Scheff. ad Phædr. hoc verbum usurpari monet de loco tuto, f. iv. 5. 'ægre recepti:' noster *Æn.* i. 182. 'frugesque receptas:' i. e. periculo liberatas, ut Serv. inde *receptaculum.* *Emmen.*

188 *Antiqua sub religione*] Id est, loco Palladii secundum antiquam religionem, id est, favore pristino tutelam colenti populo præstare. Constat enim apud Trojanos, principe loco Minervam cultam. *Servius.*

189 *Nam si vestra manus*] Quia occurrebat exurendum esse equum, si intro ferri, vel prodesse non poterat. *Idem.*

Violasset] Pro violaverit. *Idem.*

Dona Min.] Quæ Minervæ data sunt. Et minatur occulte, ne quis equum tentare audeat. *Idem.*

Violasset dona Minervæ] *Violo* tunc popitur, cum rebus sacris vis inferitur: in xi. 'Veneris violavi vulnere dextram.' Diana etiam ad Camillam sibi sacram, his utitur: 'Nam quicumque tuum violarit vulnere corpus:' et iterum de eadem: 'Hoc quicumque sacrum violarit vulnere corpus:' ut hic *dona Minervæ*, ita Calaber l. xii. de hoc equo, *Τρωϊκὴν ἵππον.* *Cerda.*

190 *Quod di prius omen in ipsum*] Adeo se ostendit favere Trojanis, ut nomen etiam Græcorum exueretur. *Servius.*

Ipsum] Calchantem accipimus. Nam quasi Trojanus detestatur, quæ in illos ominose dicta sunt. *Idem.*

Quod di prius] Scilicet Calchantem hujus consilii auctorem. Rejectio est cum detestatione: tale illud fere, *Æn.* viii. 'Dii capiti ipsius generique reservent!' vide Adag. 'Vates omen secum auferat.' Et, 'In tuum ipsius caput.' *Taubmann.*

Quod di prius omen in ipsum convertant] Pro quo Ovid. *Met.* vi. 212. 'Et me (quod in ipsam recidat) orbam Dixit.' et noster vi. 530. 'Dii talia Grajis instaurate,' &c. *Emmen.*

191 *Phrygiisque*] In codic. aliquot antiquis, *Phrygiis* legitur: sed *Phrygibus* emendatio omnino lectio est. *Pierius.*

192 *Adocendisset*] Pro *ascenderit.* Ut, 'Scandit fatalis machina muros.' *Servius.*

193 *Utro*] Statim, mox. *Idem.*

Asian] Asiaticos: ut, 'Latius dare terga sequaci.' Nam et paulo post, 'Urbem sepultam,' pro *civibus* posuit. *Idem.*

Peloepe] Argiva a Pelope. Unde et Peloponnesus. *Idem.*

Peloepe mania] Sic Stat. *Theb.* l. i. 'Pelopeia regna.' Ut hic *Asian*, sic Stat. *Achill.* l. iii. *Europa* pro Græcis. *Emmen.*

194 *Nostros nepotes*] Utique Græcos posteros: an diasyrtyce, quasi Trojanus loquitur? *Servius.*

Ea fata manere nepotes] Græce, *μᾶλλον οὐκ ἐκείνους, ἀλλὰ τοὺς υἱοὺς.* Stat. *Achill.* iii. 'Quid maneat populus, ubi tanta injuria primos Degressata duces?' *Emmen.*

195 *Talibus insidiis*] Bene *insidiis*, ut ostendat non se virtute, sed insidiis esse superatos. Nam ideo subjecit, 'Quos neque Tydides, nec Larissæus Achilles, Non anni,' &c. *Servius.*

Perjuri] Quia dixit, *Vos æterni ignes*: et *perjuri* in verbo *r* non habet; nam *perjuro* dicimus. Corrupta natura præpositionis, quæ res facit errorem, ut aliqui male dicant *perjuros*. *Idem*.

196 *Credita res*] Fides habita, aut commissa respublica. *Idem*.

Capitque dolis] Sicut dictum est, virtuti non cedit. Dolis dicit Trojam esse superatam, non quod Trojanis victos esse turpe non fuerit: sed quod Græcis turpius vicisse per dolo. *Idem*.

Coactis] Id est, expressis: ut Terentius, 'Una mehercle falsa lacrimula, quam oculos terendo misere, vix vi expresserit.' *Idem*.

Capti dolis lacrimisque] Non poterat obijci Trojanis, cur ita creduli fuissent, quia juravit, et quia lacrimas veras credidimus esse. Ergo non virtute, non numero hominum, non dinturnitate belli, sed insidiis victi sumus. *Donatus*.

Coactis] Servius *coactis* legit, remque Terentii testimonio suffulcit. Nusquam tamen in veteribus exemplaribus id inveni, quanquam in Mediceo nescio quid hujusmodi abrasum in ejus dictionis fine discernitur. Quam vero Ovidii Synepseiam huc nonnulli citant, 'oculi lacrimis maduere coactis:' longe diversa est a Virgiliana sententia. Nam ibi Ovidius de Procne loquitur, quæ, inspecto Ity filio, coacta sit maternæ pietatis impulsu lacrymare, foedæ immanitatis, quam in eum parabat, sibi conscia, atque ideo dicit, 'Invitque oculi lacrimis maduere coactis.' In Sinone vero, quam lacrimæ dubio procul fictæ essent, ideo cogi eas necesse fuit: quia neque dolor, neque affectus ullus erat, qui sponte solent lacrimas ciere; sed et Ti. *Donatus coactis* legit: si modo codex fidelis est. Utcunque tamen alii, atque alii senserint, minime absurdum mihi videtur, si legamus *capti dolis*, et *coacti lacrymis*, quo etiam

modo si legas apud *Donatum*, nihil quicquam ejus sententiam immutaveris. *Pierius*.

Coactis] Arte expressis, non autem sponte fluentibus. Propertius et complures alii pro lectione faciunt *Serviana*, eleg. i. 16. 'Et sletum invitis ducere luminibus.' Juvenal. Sat. XIII. 183. 'vexare oculos humore coacto.' Petron. 'Manantes lacrimas pollice expressit:' ubi, nescio an male, legunt *extersit*: priori verbo utitur Ter. E. i. 1. 22. 'una mehercle falsa lacrimula, quam oculos terendo misere, vix vi expresserit.' Ovid. Met. vi. 628. 'Invitque oculi lacrimis maduere coactis.' Apulejus *Metam.* i. v. 'lacrimisque pressura palpebrarum coactis.' Euripides in *Helena* Græce effert ἐκβάλλεσθαι ἰδρυα τοῖντ' ὀφθαλμοῖν. Amantibus auctor est Næso, ut hanc sibi artem propriam faciant *Amor.* eleg. i. 8. 'Quin etiam discant oculi lacrimare coacti.' *Emmen*.

197 *Quos neque Tydides, nec Larissæus Achilles*] Bene atri que honorem virtutis dat, a quibus victus est. *Servius*.

Larissæus Achilles] A vicinitate. Nam Phthius fuit. Utraque tamen Thessaliæ civitas est: *Larissæ* autem a Nympha Larissa est appellata, ex qua Neptunus creavit Pelago et Phthion. Achillem autem, Homerum secutus Phthiam non dicit, quem perhibent peregrinantem apud Phthiam, quod nullius esset humanitatis susceptus, tali silentio inhospitalem damnassee civitatem. *Idem*.

Larissæus Achilles] Stephanus octo hujus nominis oppida fuisse docet. Sed hoc est *λαρυσσαίως*: ubi male *πύργῳ* pro *πύργῳ*: ἢ πρὸς τῷ πύργῳ, ἢ Ἀμφισσῶν ἑρῶν: aliquando *Ιολκός*, ut *Mela* ii. 2. hæc urbs appellata: in prophæto est Phthia, Achilles patria, inde propter vicinitatem pro ipsa patria: eodem nomine appellatur xi. 404. *Emmenæus*.

198 *Non mille carinas*] Quibus facta expeditio Græcorum. *Receptum*

jam, eas naves fuisse mille. Affirmat Æschyl. Agamem. *σὺ δὲλον χιλιονέεσσαν*, expeditionem mille navium. Eurip. in Androm. Propert. 'Et Danaum Euboïeo littore mille rates.' Ovid. in Leodom. ad Proteas. 'Inter mille rates tua sit millesima puppis.' Seneca Agamem. 'Millesimam nunc ambit et lustrat ratem.' Plautus Bacchidib. de re Trojana loquens, ait, 'Millenavum numero navium.' Livius l. xlv. loquens de Aulide, 'portum inclitum statione quondam mille navium Agamemnoniæ classis.' Seneca in Troad. 'mille ratibus.' Alii mire variant: aliud enim ab Homero colligas, aliud a Dicty: a priore si rationem subducas, invenies mille octoginta naves: a posteriore, mille dacentas octoginta quinque. Dares ait, fuisse naves mille, centum, et quadraginta. Notanda verba Varron. Rei Rust. ii. 1. 'si, inquam, numerus non est ad amussim, ut non est, cum dicimus, mille naves liasse ad Trojam, centumvirale esse judicium Romæ.' Certe Thucydides l. i. evertit testes, quos tibi attuli, et si quos alios reperias: et mirum profecto, tantam fuisse classem illo ævo. Itaque credo Virgilium, et alios locutos ex falsæ opinione. Cum sententia autem Poëtæ congruit illud Ovid. de Hercule blanditijs domito: 'Quem non mille feræ, quem non Stheneleius hostis, Non potuit Juno vincere, vicit Amor.' Horat. in Epod. xvi. 'Altera jam teritur belli civilibus ætas, Suis et ipsa Roma viribus ruit; Quam neque finitimi valuerunt perdere Marsi, Minacis aut Etrusca Porsenæ manus: et plura in hanc sententiam. *Carda*.

Non mille carissæ] Et numerum certum expressit pro incerto: l. 500. 'mille areades.' Stat. Achill. l. i. 'videt jam mille carinis Ionium Ægæumque premi.' *Καρδαίων τῶν* tradit Homer. Iliad. B. 494. et seqq. *Emmones*.

190 *Hic*] Tunc. *Servius*.

Hic] Tunc, post: alii leg. *Eccc*. Taubmann.

Majus miseris multoque] Ut, 'Et sale saxa sonabant.' Et, 'Casus Cassandra canebat.' Nam apud veteres a similibus incipere vitiosum non erat. Et notandum, quia, ut supra diximus, agit ne videatur vel Troja cessasse viribus: vel Æneas voluntate fugisse. Hanc autem rem ostendit, ex accidentibus dolos Græcorum esse firmatos, cum dicit, etiam deos adversum Trojam fecisse. *Servius*.

Hic aliud majus] Nam vehementer dolos poterat confirmare hoc monstrum. *Donatus*.

Hic aliud] Nova narratio, et confirmatio erroris verisimilisque rei a secuto statim prodigio, ex antecedentibus causis apte accommodato. Atque hoc est, quod credulitatem Trojanorum purgare poterat. *Taubm.*

201 *Laocoon ductus Neptuno*] Ut Euphorion dicit, post adventum Græcorum sacerdos Neptuni lapidibus occisus est: quia sacrificiis, eorum non vetavit adventum. Post abscedentibus Græcis, quum vellent sacrificare Neptuno, Laocoon Thymbraei Apollinis sacerdos sorte ductus est; ut solet fieri, quum deest sacerdos certus. Hic piaculum commiserat ante simulacrum numinis, cum Antiopa sua uxore coeundo. Et ob hoc, immissis draconibus, cum suis filiis interemptus est. Historia quidem hoc habet. Sed Poëta interpretatur ad Trojanorum excusationem, qui hoc iguorantes decepti sunt. Alii dicunt, quod post contemptum semel a Laomedonte Neptunum, certus ejus Sacerdos apud Trojam non fuit, unde putatur Neptunus etiam inimicus fuisse Trojanis, et quod illi mervarent, in Sacerdote monstrare; quod ipse alibi ostendit, dicens: 'Cupe-rem cum vertere ab imo Strueta meis manibus perjuræ mœnia Trojæ: quod autem ad arcam ierunt

serpentes, vel ad templum Minervæ; aut quod et ipsa inimica Trojanis fuit; aut signum fuit peritoræ civitatis. Sane Bachelides de Laocoonte et uxore ejus, vel de serpentibus, a Calydonis insulis venientibus, atque in homines conversis, dicit. *Servius*.

Sorte ductus] Sic Salustius, 'Sorte ductos fusti necat.' *Idem*.

Sorte] In qua fuerat arbitrium divinum. Ergo debuit, nisi fuisset futurum exitum publicum, servare sacerdotem divina voluntate ductum: et non arbitrio humano mactantem taurum ingentem, id est, excellentem hostiam. *Donatus*.

Ductus sorte] *Æn.* vi. 'stat ductis sortibus urna:' quod notat Scal. iv. 16. *Taubmann*.

Laocoon] Dionys. Hal. l. i. fabulam citat Sophoclis, quæ dicta est *Laocoon*, et Aristophanis Scholiastes. *Servius* ait, depromptum hoc ex Euphorione. *Cerda*.

202 *Solemnis aras*] Anniversario sacrificio religiosas. Dicimus autem et *sacrificium solenne*, et *aras solennes*: ut, *apricum*, et hominem et locum: ut, 'Aprici meminisse senes,' *Persius*. Contra *Horatius*, 'Cur apricum odorit campum.' Quidam dicunt, quod continuo quinquennio, sacrum eidem deo quotannis fuerit restauratum *solemne* dici, sive publicum fuerit, sive privatum. *Servius*.

Taurum ingentem] Non præter rationem est hoc loco *ingentem*: alibi, 'Jam cornu petat.' In victimis enim ista requiruntur. *Idem*.

Mactabat] Scilicet, ut Græcis mala naufragio provenirent. Quid autem ait *mactare*, in quarto libro innuimus: 'Mactat de more bidentes.' Sane sciendum rite Neptuno et Apollini tauros immolandos: nam Jovi non licere, ideo et in libro iii. prodigium dicit secutum. *Idem*.

203 *Ecce autem*] Cum ex improvise vult aliquid ostendere, *Ecce* ponit, ut, 'Ecce autem, telis Panthus:' sicut

Cic. 'Ecce autem repente ebrio Cleomene esurientibus cæteris.' *Servius*.

Ecce autem] Per hoc significabatur hostes venturos a Tenedo. *Ecce* semper ponitur, ubi res horrenda et repentina significatur. Festinatio autem, et oculi ardentes, et lingue mobilitas demonstrabant alicui illos laturos interitum. *Donatus*.

Ecce autem] *Ecce autem* dicitur, cum repente triste aliquid intercedit lætis; aut certe cum aliud agitur et aliud emergit, quod novum est, et animo improvisum accidit: vide *Donat.* ad Ter. Ad. iv. 7. 4. *Phorm.* ii. 1. 34. *Emmeness*.

Gemini] Duo, et similes. *Gemini* autem proprie sunt duo fratres, simul nati. *Servius*.

A Tenedo] Ideo quod significarent naves inde venturas. *Idem*.

Tranquilla per alta] Absolute dixit. *Idem*.

Tranquilla per alta] *Petronius* de hoc prodigio verba faciens inquit, in eleganti Trojana halosi, *tranquillo* simpliciter. Notanda hæc locutio, cui similis est, quæ occurrit xii. 906. 'Tum lapis ipse viri vacuum per inane volutus:' plura profert *Vechnerus Hellenolex.* p. 40. *Emmeness*.

204 *Horresco referens*] Etiam referens, quod tum vidissem. *Servius*.

Horresco referens] *Idios* inest: si narratio horrorem incutiat, quanto magis angulum conspectus. *Sil. Italic.* l. vi. ubi agit de Serpente, in ulnas centum porrecto, simili utitur formula: 'Horror mente redit.' *Emmeness*.

Immensis orbibus] Pro immensorum orbium. *Servius*.

Immensis orbibus] 'Terroribus Serpentum. Atque hæc latins exsequitur Q. Calaber Paralip. *Homer.* l. xii. Videatur et *Cæl. Rhodig. Antiq. Lect.* viii. 13. *Ovid. Met.* iii. 'Ille volubilibus squamosos nexibus orbes Torquet, et immenso saltu simulatur in arcus.' *Taubmann*.

Angues] *Angues*, aquarum sunt:

Serpentes terrarum : *Dracones* templorum ; ut in hoc indicat loco : ‘ Angues tranquilla per alta.’ Paulo post in terra, ‘Serpens amplexus.’ Item, ‘Delubra ad summa dracones.’ Sed hæc significatio plerunque confunditur. Horum sane draconum nomina, Sophocles in Laocoonte dicit. *Serv.*

Gemini angues] Pro eo Petronius, ‘angues geminis orbibus ferunt ad saxa fluctus :’ quos appellaverunt *Porcen* et *Charibæan*, ut Turneb. XVII. 4. ex interprete Lycophronis. *Emm.*

205 *Pelago*] Per pelagus. *Servius.*

206 *Pectora arrecta*] Petronius : ‘tumida quorum pectora, rates ut altæ, lateribus spumas agunt.’ *Emm.*

Jubæ] Aut cristæ, aut barbæ. *Jubæ* autem proprie equorum sunt. Plantas in Amphitruone, ‘Angues jubati.’ *Servius.*

Jubæque] Hic per *jubæ* cristas serpentium accipiunt aliqui. *Jubæ* enim cum propriæ sint equorum, ad alia jam traductæ usu tam Græco quam Latino. Homerus et Latini leoni passim dant : Plinius VIII. 15. Bidentes vocat *jubatos* : et c. 34. de fera alia : ‘jubata cervix :’ homini Homerus creberrime : frondibus nonnulli, virgultis, arboribus dant *jubæ* : nam apud Athen. Arcestratus cinnae acanthæ (genus est vepreti) pappos *χαίρας* vocat : et Nicand. in Theriac. calaminthum *χαίρησσαν* nominat : *jubatam, comantem*. Ergo Poëtæ quoque placitum ad angues referre. Sic etiam auctoris, qui ad Heren. ‘iste quotidie per forum medium, tanquam jubatus draco, serpit.’ Livius I. XLIII. inter prodigia memorat, ‘in æde Fortunæ anguem jubatam a compluribus visum esse :’ unde lux Virgilio, qui suos angues jubatos fingit in re prodigiosa. Redeo. Pindarus Pyth. od. x. draconibus dat *φoβὰς, comas*, quas interpretes reddunt, *cristas*. Nisi malis proprie accipere Pindarum, et ita explicare Virgilium, ut *jubatus anguis* sit crini-

tus, hirsutusque propter crines, pendentes a collo. Negant enim cristas esse serpentibus. Plinius XI. 37. ita ait : ‘draconum enim cristas qui viderit, non reperitur.’ Ergo dicamus, jubas Virgilianas vel proprie pro hirsutie crinium ; vel pro cristis certe in re prodigiosa, ut in Livio. Sic etiam capiendus Plantus Amphit. ‘devolant angues jubati.’ Loquitur enim de prodigiis anguibus Herculla. Juba enim Latinis, et *χαίρη* Græcis, tantum signat hirsutiem crinium, et qui cristas daret draconibus, neminem reperi, præter unum Euripidem, qui in Phœnias. *φοινικλόφορον δράκοντες*. Ad hunc aspirasse Virgilium credamus : nam *δράκων φοινικλόφορος* est, *draco habens cristam rubram sanguineamque*. Nævius in Lycurgo dixit, ‘alte jubatos angues :’ nescio an in re prodigiosa. *Cerda.*

207 *Sanguineæ*] Sanguinei coloris. *Servius.*

Jubæque Sanguineæ] Eodem modo ut Eurip. in Phœnias. *δράκοντα ἀπὸ φοινικλόφορον*, ut Germanus hic : etiam Petronius jubarum infert mentionem : ‘liberæ ponto jubæ consentiunt luminibus :’ pro *sanguineis jubis*. Apulejus Metam. I. v. ‘inmanem colubrum veneno noxio colla sanguinantem.’ *Emmeness.*

Exsuperant undas] In veteribus aliquot exemplaribus legere est, *superant undis*. In Mediceo, *superant undas* : sed enim *exsuperant* longe majus quiddam ostentat. *Pierius.*

208 *Pone*] Post, semper in loco, nunquam in tempore. *Servius.*

Legit] Transit : ut, ‘Litora que Epiri legimus.’ *Idem.*

Sinuat] Curvat, flectit in sinus. Ut a fluctu *fluctuat* : sic in Ge. ‘sinuatque alterna volumina crurum.’ *Idem.*

Sinuantque] In codicibus plerisque pervetustis legitur *sinuant* pluralitatis numero : quippe angues toti : quæ lectio, carminis etiam tonum reddit canorum magis, quam *sinuat*. *Pierius.*

Sinuanteque immenus volumine terga] Placitum hic subungere ad imitationem Poëseos, uti alii extulerint hanc serpentium conglobationem in spiras. Ruf. Avien. 'sic agmina cœlo Lubrica convolvit, sic spiras pendula torquet.' Est illi sermo de cœlesti angue. Ovid. Met. III. 'Ille volubilibus squamosos nexibus orbes Torquet, et immenso saltu sinuatur in artus.' Ibidem: 'caput in sua terga retorait.' Et adhuc: 'Ipse modo immensam spiris facientibus orbem Cingitur.' Claudian. 'sinuosa draconum Membra.' Seneca in Med. 'Tumidamque nodis corpus agrestis plicat, Cogitque in orbes.' Flac. in Arg. 'cauda redit.' Sidonius ad Felicem, 'angues corporibus voluminosi.' Orosius IV. 8. loquens de serpente: 'circumfert latera.' Omnes quid referam? satis loca Virg. hæc: 'sinuatque immensa volumine terga.' In Ge. 'Squameus in spiram tractu se colligit anguis.' In Culice: 'Squamosos late torquebat motibus orbes' et infra in hoc lib. 'Lubrica convolvit sublato pectore terga.' Porro conglobationes istæ nomen dederunt acuto apud Græcos. Est enim illis scutum *ἀοῖς*, a figura aspidis flexi in orbes. *Cerda.*

209 *Fit sonitus]* Ut ostenderet serpentum magnitudinem, quorum in lapsu fluctus movebantur, quia ait, 'tranquilla per alta.' *Servius.*

Salo] Dicimus et *Salum*, unde est *Salo*: et *sal salis*; ut, 'Et sale tabentes artus in littore ponunt.' *Idem.*

Salo] *Salam* est maris pars a portu remotior: inde naves dicuntur *stare*, *commorari in salo*: aliud *salo* et *nausea confici*, pro crebra jactatione fatigari. Vide Nôt. Æn. I. 541. *Emmensus.*

Janque arva tenebant] Hic arva pro *litora* posuit: nam arva sunt quæ Græcis *ἀρούρα* sunt dicta: et bene, celeritate demonstrata est. *Servius.*

210 *Suffecti]* Pro *infecti*; ut *conmixta*, pro *mixta*, vel certe inferiorem

oculorum partem habentes infectam: et est figura, *oculos infecti*: id est, suffecti oculi, et suffusos oculos habentes. *Idem.*

Suffecti sanguine et igni] Ovid. de suo serpente: 'igne micant oculi' et de suo Flaccus: 'stellantia glauca Lamina nube tremunt.' Aristophan. in *Vespis*: *Ὁ δὲ θεῖνός τε καὶ ἀνδρῶν δόξα μὲν κυρτὴς ἀκτίνες ἐλαμπεύει*: Cujus terribiles oculi fulgebant in fronte canina. Eusebius contra Hieroclem de quibusdam serpentibus, *ὅν ἀνὰ κεφαλῆς λαμπρὰς ἀποφλέσσοντες πυρρί*: ex quorum capitibus ignei fulgores scintillant: deinde nescio qui atrocias *infecti*, quam *infecti*: saltem vulgus sequi noluit, et exquisitè dixit. *Cerda.*

211 *Sibila]* Id est, sibilantia: nam participium est. Cum enim nomen est, *sibilus* dicimus: ut, 'Nam neque me tantum venientis sibilus auri.' *Servius.*

Sibila lambebant] Hesiod. in Theog. ubi sermo est de serpentibus, *γλῶσσοι (ait) δρακόνες λελεχμέρες, λίνγαις nigris lambentes*. Lucan. I. IX. 'Stridula fuderunt vibratis sibila lingua.' Ammianus I. XVI. describens in pompa illa, qua Constantius ingressus est Romam, insignia militum, hæc ait de draconibus, qui a multis gestabantur: 'hiatu vasto perflatiles, et ideo velut ira perciti sibilantes, caudarumque volumina relinquentes in ventum.' Aristophanes in *Pluto*, *συρίζοντες*. Hippocrates in epist. loquens de draconibus: *καὶ τὶ φοβερότερον ἐστὶν ἢ ἐρημικοὶ καὶ νόστοι κολλήσω ὀφθαλμοὺς*: Horrendum quiddam velut in solitudinibus, et cavis vallibus subsibilantes. Adeo autem propriam serpentium sibilas, ut serpens, qui Græcis basiliscus dicitur, Latine dicatur vel *regulus*, vel *sibilus*, quod scribit Isid. XII. 4. Quin *ἀοῖς* Græcis dictus ab a intentiva particula, et *ὄφης* extendo, propter vehementem sibilum. *Cerda.*

Sibila] Sic 'sibila colla' Ge. III.

421. duo adjectiva conjunguntur, ut 'tranquilla per alta' vs. 208. vide illic quæ notata sint. *Sibilus* adjectivum est: in hoc Virgilio 'venientis sibilus austru' subaudiendum *stridor*, docente Sanctio in Minerva p. 342. Nostrum denuo exprimit Petronius, 'Sibilique undæ tremunt.' Ad notas nostras Ecl. v. 82. *Emmeness*.

Vibrantibus] Mobilibus. Quia nulum animal tanta celeritate linguam movet; adeo ut triplicem linguam habere videatur, cum una sit. Hos dracones Lysimachus, Curiffin et Peribœam dicit: filios vero Laocoontis, Ethronem et Melanthum Thessandrus dicit. *Servius*.

Linguis vibrantibus] Ita Plinius de lingua serpentium epist. xi. 37. 'tenuissima serpentibus et trisulca, vibrans, atrii coloris.' Lucret. l. iii. 'Quin etiam tibi si lingua vibrante minantem Serpentem.' Hic per *vibrantem* accipio linguæ volubilitatem, quæ sibila formabant percussis dentibus. Nam et ab Apulejo Florid. ii. psittaco etiam datur: 'discit autem statim pulvis usque ad duos ætatis suæ annos, dum facile os, uti conformetur: cum tenera lingua, uti convibretur.' Ab hac percussione lingua ipsa dicta *πληκτρον*, ἀπὸ τοῦ *πληττειν*. Apulejus ibidem de eodem psittaco: 'patientiore plectro, et palato,' hoc est, patientiore et latiore lingua. Cicero etiam Natur. Deor. ii. 'plectri similem linguam nostri solent dicere, chordarum, dentes.' *Cerda*.

Vibrantibus] Absolute apud nostrum libro ix. 'vibranti gladio' et libro x. 'vibranti ictu.' Cic. pro Milone: 'vibrante corpore.' Petronius: 'credentes facilius poemæ exstrui posse, quam controversiam sententiosis vibrantibus pictam.' Ovid. Metam. iii. 84. 'Tresque vibrant linguæ:' plura ad eum locum Nobiliss. Heinsius notavit. *Emmeness*.

212 *Exsangues*] Timentes; nam idcirco timentes pallescunt, quia ante exsangues fiunt. *Servius*.

Diffuginus visu exsangues] Notat pallorem, qui fit abennte e membris sanguine. Cicero ex antiquo Poëta, 'pallent ora timentium.' Contra Plautus Bacchidib. 'pleno sanguinis' dixit, ad signandos audaces, præfidentes, animosos. *Cerda*.

Exsangues] Nota timoris effectum. Petron. 'uterque nostrum tam inexpectato ictus sono amiserat sanguinem.' *Emmeness*.

Agmine certo] Itinere, impetu: ut, 'Leni fluit agmine Tiberis;' vel tractu corporis, ut, 'extremaque agmine caudæ.' *Servius*.

Agmine] *Agmen* dicitur actus serpentum. *Cursus* enim et *iter*, pedum est, quibus carent serpentes. *Donat*. *Illi agmine certo*] Infra l. v. 'Ille agmine longo, Tandem inter pateras, et lævia pocula serpens.' *Germanus*.

213 *Laocoonta*] Etiam a filiis ejus incipiunt, Laocoonta petunt. *Servius*.

Laocoonta] Exprimitur deorum impietas. Sacerdos enim in ipso sacrificio petitur, sed primo in ejus conspectu filii crudelissime interficiuntur, parvuli et insontes. Cætera serpentum descriptio crudelitatem designat. *Donatus*.

Laocoonta] Talem de Laocoonte narrat fabulam Hyginus, quem videt fab. 185. 'Laocoon, Acætis filius, Anchisæ frater, Apollinis Sacerdos, contra voluntatem Apollinis cum uxorem duxisset, atque liberos procreasset, sorte ductus, ut sacrum faceret Neptune ad litus. Apollo, occasione data, a Tenedo per fluctus maris dracones misit duos, qui filios ejus Antiphantem et Thymbræum necarent, quibus Laocoon cum auxilium ferre vellet, ipsum quoque nexum necaverunt. Quod Phryges idcirco factum putarent, quod Laocoon hastam in equum Trojanum miserit.' *Emmeness*.

215 *Implicat*] Hoc ad molliciem infantium corporis dicit. *Servius*.

Depascitur] Ut diximus supra, et *pasco* et *pascor* unius significationis

sunt: ut, 'Atque artus depascitur arida febris.' *Idem*.

216 *Post ipsum, &c.*] Hoc ita Petronius: 'Accumulat ecce liberum funus parens, infirmus auxiliator: invadant virum.' *Emmenas*.

217 *Spiris*] Nodis. Unde et bases columnarum, *spirula* dicuntur. Nam proprie *spiræ* sunt volubilitas funium. Inde et posteriora serpentium, *spiræ* dicuntur; quæ sic involvantur in gyrum, ut funes. *Servius*.

Spirisque ligant] Ubi de filiis loquitur Petronias, hoc etiam utitur verbo: 'gemina nati pignora, angues corusci tergoribus ligant.' *Emmen*.

218 *Squamea*] Pro *squamosa*: ut *frondea* pro *frondosa*, et est figuratum: *Squamea terga collo circumdati*. *Serv.*
Circum terga dati] Frequens decor ex tmesi. *Scalig.* iv. 16. *Taubm.*

220 *Simul*] Modo adverbium temporis est, significat enim *eo tempore*. Et est ordo: *simul manibus tendit divellere nodos: Simul clamores horrendos ad sidera tollit, Perfusus sanis vittas, atroxque veneno*. Et vide genus mortis totam ad supplicium procuratum. *Servius*.

Tendit] Contendit. *Idem*.

Tendit] Sic legit Nobilias. *Heins.* locum *Ovid.* *Metam.* xi. 533. pro *tentabat incidere*, tendebat. *Emmen*.

Divellere] Vetera quædam exemplaria, *devellere* habent: sed id vitio temporum. *Pierius*.

Nodos] Vide copiam veri Poëtæ: orbes dixerat, *spiras, volumina*, ad hæc, verba *sinuant, amplexi, implicant, circumdant*, jam *nodos*, quid plura potuit? *Plinius* viii. 12. draconibus dat *nodos*, *Æschylus* dixit *ὀφίων πλεκτράς*, intelligens *spiras*. *Lucianus*, *Suidas*, et alii *δλκός*, multi *βυμβόλος*. *Cerda*.

221 *Perfusus vittas*] *Perfusus* vittas habens, et est interpositus versus. Nam potest tolli, salvo sensu. *Serv.*

Sanis] Pro *sanguine*, nam *sanies* corruptus sanguis. *Idem*.

Atræque veneno] Ut 'pallida mors':

vel 'tristis senectus.' *Idem*.

222 *Tollit*] Bis accipe: *tollit Laocoon, tollit taurus*. *Donatus*.

223 *Quales mugitus*] Facta autem comparatio est propter sacerdotis personam. *Servius*.

Quales mugitus] Allusit ad taurum, quia sacrificabatur taurus. *Donatus*.

Quales mugitus] Duo attingit omnia, quæ adversa in sacrificiis, taurorum mugitum, et fugam. Prioris parciore mentio. *Ovid.* *Met.* vii. 'Mugitus victima diros Edidit.' *Apollonius* *Excidii* l. ii. 'Hostia vineta tremit, mugituque æera tristi Perculit.' Posterioris frequentior. *Plinius* viii. 45. 'nec claudicante, nec aliena hostia Deos placari, nec trahente se ab aris.' *Sueton.* in *Tite*, c. 10. 'Sabino petit aliquanto tristior, quod sacrificanti hostia aufugerat.' *Lucan.* l. vii. 'Admotus superis discussa fugit ab ara Taurus.' *Val.* i. 6. ubi agit de *Pompejo*, 'Cnem Pompejum Juppiter omnipotens abunde monnerat, ne cum C. Cæsare ultimam belli sortem experiri contenderet, ab ipsis altaribus hostiarum fuga.' *Tac.* de *Vitellio* *Hist.* l. iii. 'Accessit dirum omen, profugus altaribus taurus, disjecto sacrificii apparatu, longe, ubi feriri hostias mos est, confosus.' *Liv.* i. Pun. 'immolanti ei vitulus jam ictus a manibus sacrificantium sese cum proripisset, multos circumstantes cruore respersit.' Utriusque meminit *Silias* l. v. 'Nec rauco taurus cessavit flebile ad aras Immugire sono, pressamque ad colla bipennem Incerta cervice ferens altaria liquit.' et *Paulus* etiam: 'Pacularia aspiscia appellabant, quæ sacrificanti tristia portendebant: cum aut hostia ab ara profugisset, aut percussa mugitum dedisset.' Vide quæ ex Festo restituit *Scaliger*. *Cerda*.

Quales mugitus] Tollit clamores similes mugitibus tauri, qui ab ara fugit sancius. Facta autem hæc est comparatio, propter sacerdotis per-

sonam. Docet Turnebus xv. 12. hostias primum securibus aut clavis cæsas, deinde prostratas suppositis cultris jugulatas a victimariis fuisse: quem vide: ut et vi. 21. immo etiam xxvii. 21. ubi de *Turobotio* agit, et *Creobotio*, hoc est, sacrificiis tanrorum et arietum, qui deiciuntur immolandi. Ovid. Met. vii. 'feriuntque secures Colla torosa boum victorum cornua vittis.' Florus l. iii. 'Nec gladio, sed ut victimas, securi percunt.' Vide Brisson. Form. l. i. Hanc autem Comparationem cum Homericâ contendit Macro. iii. 14. sed accuratius Scaliger Poët. iii. 3. Denique Plinius xxxvi. 5. memorat hoc simulacrum Laocoontis e solido marmore Romæ in Titi palatio ab se visum, opus omnibus picturis et signis merito anteponendum. Traditque Nasimbænius hodieque superare, sed non integrum. *Taubm.*

Quales mugitus] De inmani vociferatione comparatio non inveniata. Apulejus Metam. l. viii. 'rugitas firmos iterans' habet, pro quo restituit Pricæus *mugitus*: qui plura ad illam locum concessit. *Emmenses.*

Aras] Antiqui codices pene omnes cum Mediceo *aras* unitatis numero legunt: quæ quidem lectio mihi castior videtur, quam *aras*. Pierius.

224 *Incertam*] Dubie inlisan: quæ non haberet mortis effectum: inde et excussit. Servius.

Cervic] Cervicem feriebant. Quod locus probat Horatii od. iii. 23. 'Aut crescit Albanis in herbis Victima, pontificum securis Cervicæ tinget.' Adi Torrentium rationes ponderantem et inquirentem ex Anatomicis. Ovid. Fast. iv. 415. 'Apta jugo cervix non est ferienda securi.' *Emmenses.*

Securim] Observat Germ. innui Butypon; is erat minister, qui securi bovem cædebat in sacris. Interprea Apollon. *Βούτῃκος τοὺς θυμῶνους βοῦς τῷ πελάει τῷ τε καὶ ἀρχέως.* Inde

Ovidius Trist. iv. 2. 'Candidaque adducta collum percussa securi Victima purpureo sanguine tingit humum.' Indicant ista, fuisse securim proprium admodum sacrificantium instrumentum: quod et Prudentius firmat canens in Apotheosi: 'Pontificum festis ferienda securibus illic Agmina vaccarum steterant.' *Cerda.*

225 *At gemini*] Non inertia sua decepti sunt a Simone, sed iniquo deorum studio, præsertim Minervæ. Petitus est Laocoon, qui equum vulneraverat; et dracones ad simulacrum deæ refugerant. *Donatus.*

Lapui] *Labi* proprie serpentum est. *Servius.*

Delubra] *Delubrum* dicitur, quod uno tecto plura complexitur numina: quia uno tecto diluitur: ut Capitolium, in quo est Minerva, Jupiter, Juno. Alii, ut Cincius, *delubrum* esse locum ante templum, ubi aqua currit, a *dilundo*. Est autem synecdoche, id est, a parte totum. Varro autem Rerum divinarum l. xxvii. *delubrum* esse dicit, aut ubi plura numina sub uno tecto sunt, ut Capitolium, aut ubi præter sedem area sit adsumpta deum causa, ut in circo Flaminio Jovi Statori: aut in quo loco dei dicatum sit simulacrum: ut in quo figunt candelam *candelabrum* appellant, sic in quo deum ponant, *delubrum* dicant. Ergo hic cum dicit, *delubra ad summa dracones*, ut esset manifestatum, subtexuit, *dei simulacrum*: adjecit enim, 'Sævæque petunt Tritonidis arcem:' nec prætermisit quin dei nomen adderet dicens, 'Sub pedibusque deæ clipeique sub orbe teguntur:' ne sine ratione *delubri* nomen intulisse videretur. Massurius Sabinus: '*delubrum* effigies a deliberatione corticis, nam antiqui felicium arborum ramos, cortice detracto, in effigies deorum formabant: unde Græci *ἐλαιο* dicunt.' Alii *delubrum* dicunt templum, ab eo, quod nulli junctum, edificio pluvia diluatur. *Idem.*

226 *Sarcasque*] Fortis aut nobilis, aut ad tempus epitheton additum, aut *sarcæ* circa Trojanos. *Idem*.

227 *Sub pedibusque Deæ*] Scilicet majoris simulacri: quod a canetis videtur. Nam quod colitur, et breve est et latet: sicut Palladium fuerat. Non ergo contrarium est, quod post raptum Palladium intulit *deæ*. Sane hoc loco, *sub*, particulam, secundo repetendo, utrique casui junxit: accusativo cum *prope* significavit, ut sit, *prope pedes deæ, et sub orbe clipei teguntur*: ablativo, id est, infra orbem: ut, 'Sæpe sub immotis præsepibus.' *Idem*.

Sub pedibusque Deæ, &c.] Moris fuit antiquorum, ad pedes Deorum effingere monstra, ab ipsis domita. Sic Callimachus Argis induxit signum Junonis, 'subjecto pedibus ejus corio leonino.' Verba sunt Tertull. de corona militis. Sed inprimis draco ad pedes Palladis effectus est. Pausan. Attic. loquens de Pallade: *πρὸς τοῖς ποσὶν ἀδωῖς τε κεῖται, καὶ πλησίον τοῦ δέματος ὀφθαλμοῖν ἰστέον*: *Jacet ad pedes clipeus, ad imam hastam draco*. Pliutarchus de Iside et Osir. *τὸ δὲ τῆς Ἀθηνᾶς τὸν ὀφθαλμὸν φειδίας παρέθηκε*: *Minervæ simulacro draconem Phidias apposuit*. Ibidem numerans varia animalia sacra variis Diis, inter alia, *τὸν ὀφθαλμὸν τῆς Ἀθηνᾶς*. Huc pertinet, quod de ærea sphinge sub cuspidē Palladis narrat Plin. xxxvi. 5. Quam tamen sphingem Pausanias Att. in galea ejus Dem constituit. Itaque pictura veterum, quæ ad pedes Palladis draconem constituit, docet satis, ex eo more locutum Poëtam, nullius eruditionis ignarum. Hinc, credo, dictum ab Accio in Eriphyla: 'Pallas bicorpor anguium spiras trahit.' Et quis scit, an gentiles religionem hanc assumpserint a vagante fama Luciferi, domiti ab Michaële, atque ad ejus pedes sub forma colubri prostrati? *Cerda*.

Clipeique sub orbe teguntur] Hoc

ipso magnitudo clipei indicatur. Putant aliqui, clipeos dictos, ἀπὸ τοῦ κλέπτειν, vel ἀπὸ τοῦ καλύπτειν, quod *celant, teguntque* corpus: quibus non-nihil videtur favere carmen hoc Maronis. Sunt, qui sequantur Plinium, xxxv. 2. qui ait, 'scutis enim, quolibus apud Trojam pugnatum est, continebantur imagines, unde et nomen habuere clipeorum: non, ut perversa Grammaticorum subtilitas voluit, a cluendo.' Dicit porro, dictos clipeos ἀπὸ τοῦ γλίσφειν, quod imaginibus cælati et sculpti essent. *Cerda*.

Clipei sub orbe] Bene. Clipei enim rotundi erant et in orbem relati: contra, *acuta* in longum exhibent, *κατὰ τὸ οὐχέως*, id est, a *loro*, e quo facta. Ita et Græci clipeos rotundos vocabant *δοκίμους ἐκείλους*: at *θυσπεῖς*, *acuta*. Vide J. Lipsii de Milit. Rom. Dial. iii. 2. *Taubmann*.

228 *Tum vero*] Tum magis. Nam supra dixerat, 'horresco referens.' *Donat*.

Novus] Aut magnus, ut, 'Pollio et ipse facit nova carmina'; aut repentinus, aut novi generis, id est, qualis nunquam antea. *Servius*.

Cunctis] Quia ante interemptum Laocoonta dixit timuisse; nisi eos, qui viderant angues, post ejus interitum cunctos dixit, qui Sacerdotem extinctum cognovissent. *Idem*.

Per pectora cunctis insinuat pavor] Locus timoris pectus: Nævius citatus a Nonio: 'Magni metus tumultus pectora possidet.' Accius Epigonis: 'pavorem hunc meum expectora,' id est, ejice a pectore. *Cerda*.

229 *Insinuat*] Insinuat. Clodius scriba commentariorum, 'Insinuem intro eam penitus.' *Servius*.

Insinuat] Subaudi, *sc*, ex doctrina Budæi et Scaligeri: ita *præcipitat*, et *avertit*, pro, *præcipitat se, avertit se*. Non apte vulgares Grammatici explicant, *insinuat, præcipitat, avertit*, id est, *insinuat, præcipitatur, avertitur*: quasi verbum activum possit

habere passivam significationem. Bedni ratio alibi a me adducta. Ita infra, 'accingunt omnes operi,' id est, accingunt se: et 'lateri agglomerant nostro,' pro agglomerant se. *Cerda.*

Insinuat] Absolute, ut Vechner. Hellenotex. l. i. Læret. l. v. 'Et quibus ille modis divum metus insinuarit Pectora.' *Emmenoss.*

Sæcus] Supplicium: ab eo quod præcedit, id quod sequitur. *Servius.*

Et æcus] Nam ex hac conjectura argumentum ducebant. *Donatus.*

Expendiæ] Tractum est a pecunia. Nam apud majores, pecuniarias poenas constat fuisse, cum adhuc radi ære pecunia ponderaretur; quod ad capituli poenam de jure usurpatum est. An quia utriusque rei debitor *reus* dicitur, quis ante hunc *expendiæ* pro luine? *Servius.*

230 *Sacrum robur*] Non ut supra lignum. Et notandum, quot nominibus hunc equum appellet, lignum, machinam, monstrum, dolum, pinex claustra, domum, molem, equum, sacrum robur. *Idem.*

231 *Terge*] Quare *tergo*, cum dixerit in *latus* et in *alvum*? Ergo *tergo* quasi per significationem equi accipiuntur. Quidam *tergo* quasi a *tergo* suo accipiant: tum quia Laocoön manu reducta a *tergo* suo, jecerit telum: ut est, 'Ecce aliud summa telum hibrabat ab aure.' *Servius.*

Sceleratam] Pro ipse *sceleratus*: ut, 'Telamque imbelles,' et est Hypallage. *Idem.*

Sceleratam] Vult nasci fieri allusionem ad hastam sceleratam, quæ Romano more, ante urbium expugnationem ab Imperatoribus, in hostium conspectu, poni solebat, quæ illius exitium significaret. *Cerda.*

Intorreat] Id verbum et Tacito usurpatum Anu. iv. 'se ad intorquenda pila expedierat vetus miles.' *Idem.*

232 *Ducendum ad sedes*] Eadem omni-

nium, ex eade Laocoentia, fuit sententia, et concordii voce clamabant. *Donatus.*

Sedes] Per hoc ostendit domum Minervæ. *Servius.*

Ducendum ad sedes, &c.] Conclusio, in quam omnes ivere. Verissime Cart. l. iv. 'nulla res efficacius multitudinem regit, quam superstitio: alioqui impotens, sæva, mutabilis. Ubi vana religione capta est, melius vatibus, quam ducibus suis paret.' Verissime Livius l. xxxix. 'Nihil in speciem fallacius est, quam prava religio, ubi Deorum nomen prætenditur sceleribus.' Verissime Mariana hist. Hisp. ix. 18. 'Nihil tenacius inhaeret, quam quod religionis specie defenditur.' Verissime Lucretius l. i. 'Tantum relligio potuit suadere malorum.' Dissidebant prius Trojani, sed ubi fraudibus Sinonis religio Minervæ, et superstitio vana accessit, omnes conclamant, equum ad arcem ducendum. Eurip. in Troad. de hac eadem re: 'Ἀνὰ δ' ἵβοντες λαὸς . . . Τὸ δ' ἱερὸν ἀνδρῶν ἐδάων Ἰλίου διογενὲς κάρη. Exclamavit vero populus, Hoc sacrum subducite simulacrum Iliacæ Jovis genitæ Palladi. Ut Poëta *ducendum*, pari verbo Calaber l. xii. de hoc equo, *Πρωτόν δ' ἵπον ἔγχεσθαι.* *Cerda.*

Oranda] Placanda. *Servius.*

233 *Conclamant*] Una scilicet voce et bene de peritura civitate, *conclamant*, dixit, quia semper res perditæ, *conclamant* dicuntur. *Idem.*

234 *Dividimus muros*] Plena describitur Trojanorum dementia. Nam quo tempore bellum nec positum fuerat, nec sopitum, muros dividebant. *Donatus.*

Muros] Superpositos Scamæ portæ. Nam sequitur, 'Quater ipse in limine portæ.' *Servius.*

Mania pandimus urbis] Non est iteratio. Nam dicit, patefacta porta vel diruta, interiora civitatis esse nudata: ergo *mania* cætera urbis tecta, ut *sedes*: vel *sedes* accipiendum. *Id.*

Didimus muros et mœnia pandimus urbis] Nec Thorius putat, nec ego, ex abundantia muros et mœnia eodem spiritu a Marone contexta: nam et si hæc duæ voces confundantur interdum, tamen muros proprie pro ambitu lapidei accipio, urbem cogente: mœnia autem, a *muendo* et *mœniendo* dicta, non tantum urbis esse, sed etiam munitionem castrorum, et aliorum sedificiorum, ex illo Caesar bel. civil. ii. 'Cum pene sedificata in muris ab exercitu nostro mœnia viderentur' et Virg. *Æn.* ix. 'Ingenti clamore per omnes Conducunt se Teucri portas, et mœnia complent.' Unde et Plautus in Bacch. iv. 9. 2. 'Cum Priami patriam Pergamum divina mœnitum manu:' et Lucr. *mœnia mundi. Pandere* non simpliciter aperire, ut *dicere*, significare videtur; sed amplius aliquid, et forte etiam sedificiorum moles complanare, et majore hiato patefacere: ut supra: 'Panduntur portæ:' et de Cerbero: 'tria guttura pandens.' *Germanus.*

235 *Accingunt omnes*] Pro accinguntur: vel accingunt, pro præparant se ad opus. Terentius Phormione: 'Accingere.' *Servius.*

Omnes] Ne quis a nefario opere abesset. *Donatus.*

Accingunt omnes operi] Docet Nannius allusisse Maronem ad Thensas Deorum vehicula, quæ Asconius a divinitate dici putat, vel quod ante ipsas lora tendantur, quæ gaudent manu tenere, et tangere qui eas deducunt: quæ certe Asconii verba non implicuisse, sed representasse videtur Poëta. *Germanus.*

Accingunt omnes operi] Vide notas G. iii. 46. et *Æn.* i. 210. Sic 'accinge ad molam,' Non. Marcell. cap. 7. *Emmenes.*

Pedibusque rotarum] Quærebatur celeritas, ut quamprimum immitteretur interitus. *Donatus.*

Pedibusque rotarum Subjiciunt lapus] Ut digessi, sententia est clara: non

ita si dicas, *subjiciunt lapus pedibus rotarum*: ergo sententia est, *subjectas rotas pedibus equi*, ad quas explicandas placuit Poëtæ phrasio mire poetica: sic *equi via*, pro *eque*, *Herculis virtus*, pro *Hercule*: et multa, quæ alibi coniungimus ex observatione doctorum hominum, Turn. Germ. Giffan. aliorumque: sic itaque, *lapus rotarum*, sunt rotæ, nihil aliud. Nec facile cedam, si cui aliter visum, nam et Tryphiod. de equo Trojano ait, *Epeum subjecisse singulis ejus pedibus rotas quasdam: Κάκλον ἐκείνῃσιν ῥωτῶν δὲ ἑκάστην ἐκείνην*. Neque abeunt verba Calabri l. xii. qui idem ferme: signata sunt, *Ἐπεὶ ποσσὶν ἐθροχὰ δοῦρατα θῆκον: Ἐπος subjecit pedibus bene currentes rotas ἡγεας*. Quod enim Tryphiod. dixit *κῆκλον*, Calaber *δοῦρατα ἐθροχὰ*. Itaque qui de equo Trojano scripserunt, tantum rotarum meminerunt, non alterius instrumenti; ac perinde non indicabitur in Poëta novus *lapus* ad rotas movendas, sed ipsæmet rotæ dicuntur, *lapus rotarum*. Deinde si dicas *subjectos lapus pedibus rotarum*; obsecro, qui erunt *pedes rotarum*? vel quæ hæc phrasia? A me est *Donatus*, qui aperte *lapus rotarum*, non *pedibus rotarum*; et *Codreus*, qui clare *τροχίσκον ἐκείνων*. *Cerda.*

Subjiciunt lapus] *Lapus rotarum*, dicit rotas, quibus devolveretur equus. Ita *Æn.* xi. 'Subdideratque rotas.' Vide et Turneb. xxvii. 24. Doctores uno vocabulo *ἐκείνην* efferunt. Porro constat e Livio, Annibalem planstris et rotis naves transportasse. Et Silius scribit, coria cruda subjecta, ut per lubricum facilius laberentur: 'Labrica roboris aderant substramina planstria, Atque recens cæsi tergo prolapsa juvenci, Equoreamque rota duxit per gramina puppin.' *Taubmann.*

Labous] Per b: sic *clabous* Georg. l. ii. ut ex prisca codicibus Pierius; ita et *carbei*, *coribei* nonnulli amant

scribere, sed Euphonia causa *b* in *p* mutandum censet Dansquius ex Prisciano et aliis. *Emmeness.*

236 *Stupeu vincula*] Calaber *euphy* appellat, id est, catenam: alii interpretantur *funes cannabinos*, pro quibus Festus, qui stupam dicit *linum implicitum* esse, et collo funes aptiores quam catenæ. Ildor. XIX. 27. secundum antiquam orthographiam per duplex *pp*, scribendum esse censet: cum eo sentit Pier. Georg. II. 309. Dansquius adhibet Josephi verba: *καπνέσας δὲ σίδος στρώμας*: inde Dioscoridi I. III. *φάλλα στρωτά.* Materia idonea est conficiendis funibus, ut supra Virg. 'Stuppea torquentem Balearis verbera fundæ.' Vel firmandis navibus, et rimis occludendis usui est, nostro id ipsam quoque testante v. 681. 'ndo sub robore vivit Stuppa, vomens tardum fumum.' *Emmeness.*

237 *Intendunt*] Inligant: ut, 'Intenditque locum sertis.' *Servius.*

Secundis] Transcendit propria magnitudine, vel propter aggerem, quem romæ fecerat mari. *Idem.*

Fatalis] Mortifera. *Idem.*

Muros] Ruinas murorum dirutorum. *Idem.*

238 *Fæta*] Nunc plena, ut in Bucolicis, 'Tentabunt pabula fætas: alias enixa jam, ut, 'Fecerat et viridi fætam.' *Idem.*

Fæta armis] i. e. impleta armatis viris. Respexit ad illud: 'uterumque armato milite complent.' Unde et Tryphiodorus perstans in metaphora 'Equi obstericem' vocat Palladem. *Taubmann.*

Pueri circum innuptaque] More Romano, patrimi et matrimi. *Servius.*

Pueri circum innuptaque puella, &c. funemque manu contingere gaudent] Studium hoc ardentissimum enarrat Dictys Cretensis: 'Destructa murorum parte cum joco lasciviaque induxere equum, feminis inter se atque viris certatim attrahere festinantibus.'

Tanquam thessa promota fait hæc machina loris: de qua Cic. de Harusp. respons. c. 11. plura Scott. addor. Ciceron. IV. 6. Adjaculo, quam de equo Trojano, canit Stat. Silv. I. I. 'Nunc age fama prior, notum per secula nomen Dardani miretur equi, cui vertice sacro Dindymon, et cæcis decrevit frondibus Idæ, Hunc neque disciasis cæpiassent Pergama muria, Nec grege permixti pneri, innuptæque puellæ,' &c. *Emmeness.*

239 *Sacra canunt*] Hymnos dicunt. *Servius.*

Gaudent] Quidam hic *gaudent*, pro *optant* intelligunt, ut, 'Veniat quo te quoque gaudet.' *Idem.*

Funemque manu conting.] Nannius Miscell. I. VII. Cur tanta religione durateum in urbem induxerint, latens quædam et obscura causa est: ut multa sunt in Virgilio, quæ vulgo minus advertuntur. Quæ enim *εὐλαβεία* est in thessis, eandem Virgilius in hoc equo constituit. Sunt autem *thessæ*, deorum vehicula: de quibus Asconius Verr. III. 'Thessa, sacra vehicula, pompa ordinum et hostiarum. Thessas alii a divinitate dici putant: alii, quod ante ipsas lora tenduntur, quæ gaudent manu tenere et tangere qui eas deducunt.' Vides ipsa verba, quæ Asconius habet, Virgillum suis carminibus impliculæ. *Taubmann.*

Funemque manu contingere gaudent] Scias hic, veteres in parte religionis posuisse, *tangere res sacras*. Tacit. Hist. I. IV. 'Vittas, quibus ligatus lapis, innexique funes erant, contigit:' sermo est de re sacra. Idem de moribus Germ. 'Est in insula Oceani castum nemus, dicatum in eo vehiculum veste contextum, attingere uni sacerdoti concessum.' Arnob. I. VI. de Gentium simulacris loquens: 'Ita enim non videtis hæc signa, quorum plantas, et genua contingitis, et contrectatis orantes.' Liv. I. XXI. 'Altaribus admotum, tactis sacris

jurejurando adactum, se, cum pri-
mum posset, hostem fore populo
Rom.' Idem l. v. 'primo religiose
admoventes manum: quod id signum
more Hetrusco, nisi certe gentis sa-
cerdos attricare non esset solitus.'
Apollon. l. iv. 'Ἄφρο δ' ἱεῖρας ὤδας
δαΐδουρος: Singuli cupiebant tangere.
Sermo est de aureo vellere. Inde
supra dictum de abominando crimine,
'manibusque cruentis Virgineas ausi
divæ contingere vittas:' et inf.
Æneas plus erga numina, 'Me bello
e tanto digressum, et cæde recenti
Attricare nefas.' Juvénal. Sat. vi.
'Paucae adeo Cereris vittas contin-
gere dignæ.' *Cerda.*

240 *Minus*] Vel eminens; ut,
'Minusque Murorum ingentes;' vel
minutans. *Servius.*

241 *O Patria*] Versus Ennius.
Sane exclamatio eo pertinet, quod
tanta fuerit vis consecrationis in por-
ta Trojana, ut etiam post prophana-
tionem, ab ingressu hostes vetaret.
Nam novimus integro sepulchro Lao-
medontis, quod super portam Scamam
fuerat, tuta fuisse fata Trojana. *Id.*
Dicum domus] Vel quod ejus muros
Apollo et Neptunus fabricaverunt,
ubi etiam Minerva per Palladium
cultâ est: vel propter Ganymedem,
Dardanum, Tithonum. *Idem.*

O Patria, o dicum, &c.] Sententiam
ex multis hausit: inprimis versus
Enni est totus. Deinde Plautus
Bacchidibus dixit: 'O Troja, o pa-
tria, o Pergamum, o Priami peristi
senex.' Tertio hærere potuit versi-
bus incerti Poëtæ, qui apud Tul. le-
guntur Tuscul. iii. Sunt qui Ennio
attribuant, 'O pater, o patria, o
Priami domus,' &c. Quarto Medea
apud Eurip. 'Ὁ πάτερ, ὁ πόλις, ὅν ἀπε-
λάσθησθαι Διοχάρης, τὸν ἐμὸν κρείττονα κλέων:
O pater, o patria, unde discessi Turpiter,
fratrem meum interficiens. Ex hac
tragedia multa hic inseri possent.
Institit his locis Silius lib. i. 'O pa-
tria, o Fidei domus inclita, quo tuâ

nunc sunt Fata loco?' *Cerda.*

Inclita bello] Quia superavit My-
siam totam. *Servius.*

242 *Quater*] Sæpius. *Idem.*

In limine portæ] Hic portam pro
ipso aditu posuit; nam quod ait li-
mine, manifestum est portæ: nam
pars superior diruta est, necessario
remanente limine, quod in ima parte,
id est, in solo, positum erat. *Idem.*

Quater ipso in limine portæ substitit] *Idem.*
Respexit ad hunc locum Sen. Aga-
mem. 'Fatale munus Danaum traxi-
mus nostra Crudele dextra: tremant-
que sæpe Limine in primo sonipes,
cavernis Conditos Reges, bellumque
gestans: Et licuit versare dolos, ut
ipsi Fraude sua capti caderent Pe-
lasgi. Sæpe commotæ sonnere par-
te, Tacitumque murmur percussit
aures.' De hoc transcensu liminis
Plantas Bacchidib. 'Nunc superum
limen scinditur, nunc adeat exitum
Illo. Turbat equus lepide ligneus.'
Tryphiodorus ait, angustas portas
fuisse, sed Junonis opera factam tri-
δρπον ἔρπον ὁδοῖο: *facilem accessum
via.* Sunt qui in hac equi ad portas
offensione putent allusum ad omen,
quo quis exiturus ad bellum, aut ad
rem aliam, offendeat in limine:
quod omen accidit Protesilao, eunti
ad Trojanum bellum, unde ipsi mors.
Putatur vero hoc omen traxisse mili-
tiam a Furiis inferoræ, nam harum
sedes limen est. Quod sæpe Virgi-
lius attingit, semel in rv. sæpius in
vi. 'Ultricesque sedent in limine Di-
ræ.' 'cernis custodia qualis Vestibulo
sedeat, facies quæ limina ser-
vet.' Iterum, 'Tisiphoneque sedens
palla succincta cruenta, Vestibulum
insonnis servat noctesque diesque.'
et adhuc, 'Nulli fas casto sceleratum
insistere limen.' *Cerda.*

243 *Atque utero sonitum quater arma
tedere*] Ostendere vult, non in totum
a diis desertos esse Trojanos, quippe
quos sono equi dicit esse communitos,
ne Bido ab his animum averteret;

quos videbat a suis numinibus derelictos : sed hoc dicit, monuerant nos dii, sed nos non intelleximus. Et bene addidit, *sonitum arma dederé*, ne ei objiceretur, non potuisse fieri, ut plena armis machina sonum non redderet. *Servius.*

244 *Instans tamen*] Subaudiendam : *quantum sonitum dederint, tamen instans.* *Idem.*

Inmemores] Improvidi : vel non memores oraculorum. Vel *inmemores*, decentes ; quoniam memoria in mente consistit. Sane si peritiam Virgilio diligenter intendas, secundum disciplinam carminis Romani, quo, ex urbibus hostium deos ante evocare solebant, hoc dixit : erant enim inter castora carminis verba hæc : 'Eique populo civitatisque metum, formidinem, oblivionem inficiatis.' Unde bene intulit, *inmemores, cæcisque furere*, tanquam qui deos prodiderant. *Idem.*

Cæcisque furere] Fato enim omnis prudentia impar est : nec ullis vitæ monitis, nec prodigiis. Quia mentem Deus admittit aut obnubilat ; adeo, ut causa ejus a nobis esse videatur. Ut vere dixerit C. Tacitus : 'Quæ fata manent, quamvis significata, non vitantur.' Et Velleius : 'Cujuscunque fortunam mutare (Deus) constituit, consilia corrumpit.' Hinc fit, ut 'fagiendo in media sæpe fata rotantur,' quod ait Livius : de quo enriose J. Lipsius Polit. 1. 4. *Tanquam.*

245 *Monstrum infelix*] Trojanis scilicet, quod post rem probatam dixit. *Servius.*

Sistimus] Constituimus, collocamus. *Idem.*

Et monstrum infelix sacra sistimus ære] Spondeorum numerus hic notandas, qui moram et tarditatem representare solent, ut contra dactyli celebritatem. Vide Voss. Institut. Poët. III. 7. *Emmenas.*

246 *Tunc etiam*] Sicut antehac sapias. Nam Helena veniens, præ-

Delph. et Var. Clas.

dederat futura bella et mala. *Servius.*

Fatis aperit Cassandra futuris] Ne putarentur stulti, qui vati non credidissent, cito subjicit ; 'dei jussu non unquam credita Tenebris.' Sane quidam hic *fatis*, pro calamitatibus accipiunt. *Idem.*

Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris Ora dei jussu, non unquam credita Tenebris] In Oblongo codice perveteri, *jussu* legitur, a recto *jussum*. Ut illud, 'Et jam jussa facit.' Sed *jussu* magis placet, ut suave magis. Est vero illud animadversione dignum, quod in codicebus aliquot antiquis oratio eo loco punctis disiecta est : 'Aperit Cassandra futuris Ora Dei jussu.' Ut sit ordo : 'Cassandra non unquam credita Tenebris, tunc jussu Dei aperit ora futuris fatis.' non autem illud : 'Non unquam credita Tenebris jussu Dei.' Cujus rei causam *Servius* ex commodo suo commiscitur. Et *Donatus* ait, responsum Cassandræ Apollinis jussione falso damnata. Atqui magis plium est dicere, Deum semper consulere humano rebus, qui divinationem mortalibus elargitus est, ut nihil cavere possemus : cumque ea lectione legere, jussisse deos, ut Cassandra tunc vaticinaretur. Præterea sententia hæc ita explicata rem anget : et fatorum vim majorem ostendit : quum dicat, neque quidem deorum admonita fieri potuisse, ut quæ fata decreverant infortuna, vel scientes potuerint evitare. *Pierius.*

Cassandra, ær.] Apud Lycophronem *ἀλκάνδρα* : et vaticinio defungens, dicitur aperire os : *ὅς γὰρ θυγὸς κόρη ἔλυσε χρησμῶν ἐς τὴν ἀδελφὴν σθένει.* Ovidio amor. II. 8. *Phæbus* dicitur, 'Serva Mycenæo Phæbas amata dei' : de hac *ἀπρονόητος γάμος* vide *Servium* et *Hyginum* fab. 93. et 108. ubi de equo Trojano : 'Vates Cassandra filia Priami et Hecubæ cum vociferaretur, inesse hostes, fides et habita non est.' *Idem* testatur

Virg.

7 T

præter Apollodorum l. iii. Biblioth. p. m. 227. Græcus Poëta in fine Cassandra: Πλοῖον λόγων γὰρ λελυμένον ἐνδύσασθαι, Ψευδιπλοῖον φήμασι δὲ γυγνέσθαι ἐπη, καὶ θεοφάνων πρόμαρτιν ἀφενδῇ φρόνῳ, Λέκτρον στερεοῖς δὲ ἐκάλχαιων τυχεῖν θήσει δ' ἀληθῇ. Quare recte Phædrus fab. iii. 11. 'Cassandræ quia non creditum, ruit Ilium.' Vide Triphlodorum in Halos. Ilii et inter Latinos Poëtas Propert. Eleg. iii. 12. et Eleg. iv. 1. *Emmenes*.

247 *Dei iussu*] Præcepto Apollinis: qui cum amasset Cassandram, petiit ab ea ejus concubitus copiam: illa hac conditione promissit, si sibi ab eo futurorum scientia præstaretur: quam cum Apollo tribuisset, ab illa promissus coites denegatus est, sed Apollo dissimulata paulisper ira, petiit ab ea, ut sibi osculum saltem præstaret, quod cum illa fecisset, Apollo os ejus inspuit; et quia eripere deo semel tributum munus non conveniebat, effecit ut illa quidem vera vaticinaretur, sed fides non haberetur. *Serv.*

Non unquam] Non aliquando, id est, nunquam. Nam si non unquam esset, dum negativæ facerent unam confirmativam: licet Terentius Græco more dixerit, 'Agrum in his regionibus meliorem, neque pretii majoris, nemo habet.' *Idem*.

Credita] Dubium a quo verbo veniat, et an femininum singulare sit participium, an neutrum plurale. *Id.*

248 *Nos delubra*] Tanta amentia fuit, ut quo tempore exitium immineret, lætis frondibus templa non coronaremus solum, sed tegeremus deorum, qui una nobiscum perituri erant. *Donatus*.

249 *Festa fronde*] Quæ festos indicat dies, vel quæ festis diebus adhibetur; ut laurus, oliva, hedera. *Servius*.

Velamus] Coronamus. Ut, 'Victori velatum auro, vittisque juvenum.' *Idem*.

Festa velamus] Festa, quæ festos

indicat dies: vel, quæ festis diebus adhibetur. Veteres autem non solum diebus festis et lætis solebant deorum templa ramis e lauro, oliva, hedera, et simili, ornare et velare: sed et in magna læticia familiaribusque sacris, et nuptiis suos postes etiam sertis inumbrabant, et infalis decorabant: quin et lucernas addebant, &c. Vide Turneb. xxv. 4. *Tunbmann*.

250 *Vertitur interea cælum*] Epitheton cæli perpetuum est: sed vertitur, est in aliam faciem commutatur. Quod more suo explanat in sequentibus. *Servius*.

Vertitur] Versa re aliqua, funditur quod in ea erat. Ergo *versata cælo*, quod præbebat lucem, tenebræ ex eo ceciderant. *Donatus*.

Ruit oceano] Nascitur ex Oceano; ut, 'Ruit atram Ad cælum picæ crassus caligine nubem.' Ideo autem ruit, quia altius mare quam terra: aut certe ruit, cum impetu, et *festinatione*, ut, 'Qua data porta ruunt.' Sane sphaera ratio hoc habet, ut omnia diversis vicibus sicut oriri, ita et ruere videantur. *Servius*.

Vertitur interea cælum, ruit, &c.] Inter ea, quæ traducta sunt ex Homero hæc numerat Macrobius Saturn. v. 5. 'Ἐν δ' ἔπειτα ἑκατόν λαμπρὸν φάος ἡελίοιο' Ἐλκεν νύκτα μέλαιναν ἐπὶ ζείδωρον ἕρουραν. Stat. Thebaid. l. iii. 'Nox subit, et curas hominum, motusque ferarum Composuit, nigroque polos involvit amicta.' et l. v. utitur contra *vertere*, de adventante die: 'Tardius humenti noctem dejecit Olympo Juppiter, et veram mihi, reor, æthera cura:' numerus multarum syllabarum in unam coactas celeritatem designat. Videndus Scal. iv. 16. et 48. v. 3. ubi hæc cum Homericis comparat. *Emmenes*.

251 *Involvens*] Nam quæ involuta sunt, non videntur. *Donatus*.

Umbra magna] Id est, terræ: et definitio est noctis. *Servius*.

257 *Myrmidonumque dolos*] A generalibus ad specialia venire vitiosum est: nisi forte redeatur ad causam, ut hoc loco. *Servius*.

Fusi] Dispersi per sua quisque: jam ad habitum retulit dormientum securorumque. *Idem*.

Per mania] Per domos: ut supra, 'Et mœnia pandimus urbis.' *Mania* enim et publica et privata dicuntur. *Idem*.

Conticuerē] Dormierunt; ex consequentibus priora intelliguntur. *Id.*
Teucri Conticuerē] Et labore trahendi equi, et tempore nocturno inciderunt in somnum. *Donatus*.

Fessos artus] Aut generaliter, quia omnis dormiens, quasi fessus: aut *fessos* trahendo equum, diruendoque muros. *Servius*.

254 *Phalanx*] Lingua Macedonum, legio. Et synecdoche a parte totum: significat enim totum exercitum. *Id.*

Ibat] Veniebat: ut, 'Nunc priam a navibus itis.' *Idem*.

Ibat] Improperie dixit de navigatione, sed adjunxit *navibus*. *Donat.*

Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat] Vetera quædam exemplaria, *ibat* legunt: numero multitudinis, quam lectionem agnoscas apud Ti. Donatum, si in integra ejus incidas commentaria. Ita enim illic habetur: 'Iter per terram dicimus fieri. Hoc tamen loco *ibat* inquit, hoc est navibus ferebantur: quoniam insulam dixerat Tenedum: ne, si navium non fecisset mentionem, putaretur immemor sui, ut terram poneret, quam secundum descriptionem superiore nullam esse constabat.' *Pierius*.

Phalanx] Phalanx Macedonibus fuit cuneus militaris, videlicet quando pes pedi, clipeus clipeo, vir viro in acie conserebantur. Curt. 'Macedones phalangem vocant peditum stabile agmen, quando vir viro, armis arma conserta sunt.' Unde cum de Cesare dicitur: 'Milites nostri e

loco superiori pilis missis, facile hostium phalangem perfrēgerunt,' intelligit, hanc armorum connexionem, quæ efformata erat instar testudinis: sed hoc vulgare satis. *Cerda*.

255 *Tacita luna*] Aut more Poëtico noctem significat, cujus tempore tacetur, quoniam nocte silentium est, ut, 'Cum tacet omnis ager:' aut physica ratione dixit: nam circuli septem sunt, Saturni, Jovis, Martis, Solis, Veneris, Mercurii, Lunæ. Et primus, hoc est, Saturni, vehementer sonat: reliqui secundum ordinem minus, sicut audimus in cithara. Ergo *tacita luna* est, cujus circulus terræ vicinus immobili, minus sonat aliorum comparatione. Aut certe *tacita*, serenæ, ut, 'Sidera cuncta notat tacito labentia cælo;' vel ipsi taciti; ut, 'Tacitumque obsedit limen Amatæ.' *Servius*.

Amica] Sibi grata. Et sciendum septima luna captam esse Trojam, cujus simulacrum apud Argos est, quod, relata victoria, constitutum est, ab imagine ejus, quæ tunc erat, dividuo orbis modo. Hinc est quod dicit: 'Oblati per lunam:' et alibi: 'Per cœcam noctem.' *Idem*.

Tacita per amica] Nullum est scriptoris vitium, quod nunc dicat *silentia lunæ*, et supra meminerit tenebrarum. Nam elegerunt eam noctem, quæ partim tenebrosa, occultaret insidias: partim adveniente luna, illustris esset, ut sine errore venirent. Ergo et notitia litoris, et luna suffragabatur. *Donatus*.

Silentia Luna] Politianus, Miscell. c. 100. *Lunam silentem* hic accipit pro minime tum lucente. Nec tamen ad vivum vult resecari, ut ipse Lunæ coitus plane intelligatur, cum nox tunc sit tota tenebrosa: hoc autem non fuisse, argumento sit illud; 'Oblati per Lunam,' &c. sed Lunam quidem nondum luxisse, quoniam illi a Tenedo sub vesperam navigarent, sed capisse lucere, cum jam Urbem oc-

cupassent. Etiam *Donatus* tradit, non esse vitium, quod primum dixerit, *noctem involuisse magna umbra terræque potiusque*; et deinde, *tacita per amica silentia Lunæ*: siquidem nonnullæ noctes habeant primas partes tenebrosas, sequentes vero Luna superveniente illustres. Quale tempus de industria, insidiis opportunum, Græci elegerunt. Verum istas hariolationes luculentissime refutat J. Parrhasius Epist. i. Nam, *Luna*, inquit, *silens*, per totam noctem in aspectum non venit. Venisse autem tunc, ostendit illud, 'Oblati per *Lanam*,' &c. Non igitur erat *silens*, sed in orbem minuat: quod euntibus ad opprimendum sopitos hostes adversum tempus non est existimandum, &c. Tandem post longam contentionem ita sinit: 'Quum itaque *Lesches*, vetustissimus apud Græcos Poëta, pleno orbe *Lunæ* Trojam captam cecinerit, et *Martialis*, Val. Flaccus, et *Statius* *Virgilii* metaphrasas *intempestivam noctem*, sive *conticinium*, quo omnia tacent, per *silentia Lunæ* describant; idipsum tempus a *Virgil.* hic autumno designari.' *Luna* vero, non *noctis* ab eo dicta *silentia*: ut ostendat, nitidissimam cælo *Lunam* fuisse, quom Troja capta est. Quanquam *Luna* pro nocte rectissime etiam poni potest: quum *Luna* sit (*Orpheo* teste) *νοκτις ὁμοία*, i. e. *noctis imago*; et *Virgil.* *Æn.* iv. 'Post ubi digressi,' &c. Ita et *Turnebus* xii. 5. Etai, inquit, *Luna* *silere* dicitur, cum intermenstrua est, neque lucet: tamen hic *tacita amica silentia Lunæ* Maro dixit, nocturnum ejus lumen intelligens: quod noctem *silere* dicerent: ut *Catull.* epigr. 7. 'Ant quam sidera multa cum tacet nox,' i. e. cum est nox. Dies enim inquietus et clamosus est; nox tranquilla et tacita. Ita *Horat.* *Epod.* v. 'Nox et *Diana* quæ silentium regis,' &c. *Petronius* *Arbiter*: 'Jam plena *Phœbe* candidum extu-

lerat jubar, *Minora* ducens astra radiantem face: Cum inter sepultos *Priamidas* nocte et mero *Danai* relaxant claustra et effundunt viros.' Quin et *Servius* (cujus alioqui subtilitatem de sono Orbium cælestium docti hic rejiciunt) *silentia Lunæ*, de lucente *Luna* intellexit, dum notat; 'septima *Luna* captam esse Trojam.' Ergo in istis verbis nuda fuerit periphrasis *tacitæ noctis*: quomodo et *ἡσυχὰ δαίμων*, *tacita dea*, dicitur *Luna*, *Theocrito*: et *ἡσυχὰ νῆξ*, *quieta nox*, *Plutarcho*. Denique vide mihi magnum magistrum *Jos. Scaligerum*, de Emendat. Temp. l. v. ubi itidem clariss. argumentis probat, *Ilion* captum esse in plenilunio; sine Veris, paulo ante solstitium, anno Mundi 2767. ubi et hariolationes *Politiani* super hunc locum rejicit. Sed vide mihi et *G. Merulam*, ad annales *Ennii*, ubi in hæc similiter curiosissime inquirat. *Taubmann.*

256 *Litora nota*] Id est, quæ paulo ante reliquerant. *Servius.*

Flammæ cum regia puppis] More militiæ: ut, 'Dat clarum e puppi signum.' Et hic intelligendum est, *Heleam* *Agamemnoni* vel *Græciæ* signum dedisse veniendi, sublata face: *Agamemnonem* contra signum *Sinoni* dedisse aperiendi equi, ut in sexto: 'Flammam media ipsa tenebat, Et summâ Danaos ex arce vocabat.' Est autem tropus: per puppem, navem: per navem, eos qui in navi sunt, significat. *Servius.*

Flammæ] Quo signo adventum Græcorum cognoscens *Simon* rem perageret. *Donatus.*

Flammæ cum regia puppis Extulerat] Credi possunt sublata hæc flammæ fuisse ad eas, quas sive *Helena*, aut *Sinon*, aut uterque ex arce extulerant ad Græcos evocandos: credibile enim hoc signum inter eos convenisse. *Seneca* *Agamem.* *Virgilio* *hærens*, 'Signum recursus regia ut fulsit rate,' &c. *Corda.*

Flammæ cum regia p.] More militiæ. ut Æm. III. 'Dat claram e puppi signum.' Ista autem face, tanquam signo, debuit Sinon, ut prius convenerat, adventum Græcorum prænocere. *Taubmann.*

257 *Fatis iniquis*] Voluntate numinum: nam illis propitia, sed in nos iniqua: ut Lucanus II. 86. 'Non ille favore Numinis ingenti superum protectus ab ira.' *Servius.*

259 *Laxat claustra Sinon*] Odyss. XI. 524. Ulysses ait hoc sibi muneris demandatum: 'ἤμεν ἀναλίσσαι πυκνὸν λόχον, ἢ δ' ἐπιθεῖναι: Sive aperire densas insidias, sive concludere. Ut Poëta claustra de hoc equo, sic Sophoc. in Tyran. κοῖλα κλειθρα: *cava claustra.* Calaber I. XII. dat κλειθρα. Petron. 'aperitur ingens claustrum.' Calaber I. XIII. de eodem Sinone, ἴσθου κλειθρὰ διεξείλκεν: *equi aperuit latera.* Aristophanes Vespis de re alia loquens, κλειθρα χαλάσθαι: *laxentur claustra.* Circa orthographiam nominis *Sinon*, sciendum, Henric. Steph. in libello de abusu linguæ Græcæ, late probare, omnia nomina, quæ a Græcis proveniunt, et Latini in *on* finiunt, efferenda esse in *e*. Liberat vero Maronem a calumnia, qui metri lege coactus *Sinon* dixit, propter sequentem vocalem, cum alijs dicendum esset, *Sino*. Pro se Stephan. Charisium adducit. Id ipsum Pythæ. Adversar. II. 13. sentit, probatque ex Varrone, Columella, et Fabio: contra horum sententiam est, in antiquissimis Virgilio codicibus inveniri hanc vocem *Turchon* frequentissime, ut I. x. 'haud fit mora, Tarchon Jungit opes.' *Cerda.*

Laxat claustra Sinon] Eadem locutione utitur Juvenal. Sat. I. 261. 'Prodita laxabant portarum claustra tyrannia.' Petron. 'insertans commissuris securea, claustrorum firmitatem laxabit: et 'Danai relaxant claustra.' *Emmeness.*

260 *Reddit*] Quasi debitum, vel cre-

ditos: ut, 'Redditus his primum terris.' Sic Horatius, 'Navis, quæ tibi creditum Debes Virgilium, finibus Atticis Reddas incolumem, precor.' *Servius.*

Reddit] Usus est bono verbo, nam quos occultando tenebris acceperat, reddit aëri. *Donatus.*

Reddit equus] Quasi debitum, quos scil. acceperat. Sic mox, 'Fundit equus.' Scal. XIV. 16. Notat etiam Pimpentias, *reddere*, nixus esse vocabulum: unde Lucretius 'Duratei equi partum' dixerit: ut superius, 'uterum:' et 'foetam armis,' &c. *Taub.*

Cavo robore] Equi, Epexege sis. *Servius.*

Cavo robore] Sic Sophoc. in Tyran. κοῖλον λόχον, *cavas insidias.* Pulcre hercule dixit Eurip. in Troad. λόχον δ' ἐξέβαλεν Ἀρης, κόρας ἔργα Παλλάδος: ex insidiis Descendebat Mars, Virginis opus Palladis. *Cerda.*

Promani] In Longobardico codice *produnt* legitur: quod minime displicet. Sed enim *promere* de iis dicitur, quæ condita fuerint: de his autem superius dictum est, 'Nota conduntur in alvo.' *Pierius.*

261 *Thessandrus*] Polynicis et Argiæ filius. *Servius.*

Thessandrus] Quidam codices ex proximioribus editionibus, *Tisandrus* legunt: quum tamen passim apud Græcos celebre sit, *Thessandri* Polynicis filii nomen. In Romano codice Vaticanæ bibliothecæ desiderantur paginae versusque omnes a captura Sinonis, usque ad versum, qui libro quarto incipit, 'Instauratque choros mixtique altaria circum.' *Pierius.*

Sthenelus] Capanei et Evadne. *Servius.*

Ulyxes] Lærtæ et Anticliæ filius. *Idem.*

Ulyxes] Et ipse dux intelligitur. *Donatus.*

Durus Ulyxes] In codice Longobardico, *durus Ulyxes*, legitur: quem Horatius patientem, Homerus πολέ-

τλασσα vocant; id vero duri hominis: ut, 'Durum a stirpe genus,' et 'Dardanidæ duri.' Inferius vero omnino legitur, *Dirus*: videturque proprium epitheton apud Maronem *Dirus Ulyxes*, ut *immitis*, et *sævus Achilles*. Sunt etiam antiqui codices, in quibus *dicus* habeatur: nempe quia toties apud Homerum legere est, *δῖος Ὀδυσσεύς*, καὶ θεῖος. Sed enim in hostili persona, ubi præsertim improbatur res gesta, non congruit epitheton illud honorificum. Quamvis Fl. Sosipater, ubi de tropis agit, hæc ita: 'Epitheton dictio est vocabulo adjecta ornandi aut destruendi aut indicandi causa. Ornat, sicut 'Dius Ulyxes.' Ita enim in veteribus Sosipatri codicibus habetur. In aliquot et *Dicrus*. Destruit, sicut, 'Scelerumque inventor Ulyxes.' Indicat, sicut, 'Larissæus Achilles.' Sed hoc exemplum ita positum, loco non citato, non mihi tanti est, ut propterea lectionem *dirus* loco hoc immutare velim. Carisius enim ad id respexit: quod uti diximus Homerus Ulyxem *θεῖον* vocat. *Pierius*.

Dirus Ulixes] Infestus, et quasi deorum ira immissus. Vide P. Victor. Var. II. cult. *Taubmann*.

262 *Demissum lapsi per funem*] Hunc actum Euripides repræsentavit in Troadib. sub persona Helenæ: ἐφεύρον ἐξ ἐκάλειον Πλεκταῖσιν εἰς γῆν σῶμα κλέντουσαν τόδε. Propert. 'Per quam demisso toties tibi fune pependi, Alterna veniens in tua colla manu.' et Lucret. I. II. 'mortalia sæcla superne Aurea de cælo demisit funis in arva.' Aristoph. in Vesp. 'Ἄλλ' ἐξέψας διὰ τῆς θυρίδος τὸ καλῶδιον, εἶτα καθύψα Δήσας σαντόν. *Germanus*.

Demissum lapsi per funem] Calaber I. XIII. κλῖμαξ ἡσος fuisse, nempe scalis. Hinc colligas licet magnitudinem equi: ideoque *ἐμψασιν* notandum hic monet Quintil. VIII. 3. 'Labi per funem' agnoscit quoque Petron. 'Per funem lapsi descendunt

in scapham.' *Demissum* hic pro *desuper missum*, Non. Marcell. *Emm*.

Acamas] Demophoontis filius, Perrechiz nepos. *Servius*.

Acamas] In Longobardico, in Mediceo, et quibusdam aliis codicibus antiquis legere est, *Acamas*. Quod quidem nomen inter Græcorum proceres censi apud Quintum Smyrnæum invenias, qui τὰ παρ' ὁμήρου scripsit. Fuit et *Acamas* Theæi F. a quo Demosthenes agnoscit tribum *Acamantida* ἐν τῇ πρὸς Βουκότων πρὶ τοῦ δρόμαρος: quod observat Harporation. *Pierius*.

Acamas] In perisque Codd. *Athamas*. *Acamas* Antenoris est filius, ut ex Homero II. B. 823. qui a partibus fuit Trojanorum et Thracum Dux dicitur vs. 844. Hygino tamen est *Acamas* fab. 108. Principum ubi recenset nomina, qui se equo ligneo includi passi sunt: *Menelaus, Ulysses, Diomedes, Theosander, Acamas, Thoas, Machaon, Neoptolemus*. *Servius* tamen legit *Athamas*, quem *Æoli*, qui Thebis regnavit, faciunt filium. *Emm*.

Thoas] Andremonis filius. *Serv.*

263 *Neoptolemus*] Quia ad bellum ductus est puer; *Pyrrhus* vero a capillorum qualitate vocitatus est; Achillis et Deidamiz filius, Pelei et Thetidis nepos ex patre: ex matre vero Lycomedis, regis Scyriæ insulæ. *Idem*.

Primusque Machaon] Hic Machaon filius *Æsculapii* fuit, cujus frater *Podalicus*. *Primus* autem, princeps, id est, inter primos; aut arte primus: aut numeri sui, nam per ternos distinxit. *Idem*.

264 *Menelaus*] Atræi filius, frater *Agamemnonis*, propter quem bella gerebantur. *Idem*.

Epeos] Panopei filius. *Idem*.

Epeos] *Homer*. *Odys.* Θ. Theocritus in *Securi*, et *Pausanias* in *Corinthiacis*. *Tryphiodor*. de isto fabro. *Hartung*.

Epeos] Græcis ideo dictus *μηχανο-*

trabs. De hoc ita Hygin. *fab.* 108. 'Epeus monita Minervæ equum miræ magnitudinis ligneum fecit:' et sic recte *deûi fabricator*, nam idcirco 'equus fallax,' Propertio eleg. III. 12. nominatur: eidem autem Eleg. VII. 'Palladis artis equus,' quod supra monitû Minervæ: ut hoc lib. vs. 15. 'divina Palladis arte.' Ferramenta ostentarunt Metapontini, quibus Epeus equum Trojanum fabricavit, teste Justino XX. 2. Attingit hunc locum Scal. poet. III. 8. *Emmenes.*

265 *Invadunt*] Ordo est: 'Cæduntur vigiles, portisque patentibus omneis Accipiunt socios, atque agmina conscia jungunt,' deinde 'Invadunt urbem, somno vinoque sepultam:' ne sit vitium, ut primum invadant urbem, et postea recipiant socios per portam. Primo enim patefactus est equus, deinde vigiles occisi, et postremo per urbem sparsi sunt: et potuerunt cives latere, qui duplici malo essent affecti, vino et profundo somno. *Donatus.*

Urbem] Id est, cives. *Servius.*

Somno vinoque] Ostendere vult nihil magnum a Græcis factum, quod obtinuerint civitatem. *Somno* autem, quia nox erat, *Vino* quia festus dies. *Idem.*

Somno vinoque sepultam] Phrasis ista, ante ævum Maronis celebris. Lucret. I. 1. 'mentes Terrificet morbo assuetis, somnoque sepultis.' Eon. Ann. I. III. 'Nunc hostes vino domiti, somnoque sepulti:' et post illud. Nam Fabius declam. 272. 'Nobis somno sepultis, et securitate ab omni cogitatione bellorum.' Flac. Argon. II. 'Dapibus vinoque soporosa.' Forma alia extulit Lælius I. XXV. 'gravatis omnibus vino somnoque.' Cui vicinus Ovid. Met. I. III. 'Ille mero somnoque gravis.' Et Callaber I. XIII. *πολλὰ δ' ἐν ἀκρήν βεβαπνότες: graves multo mero: iterum, βαπνότερο φέροντες: gravabatur mens.* Tacit. Ann. IV. 'somno et vino procumbere:' quæ desumpta a Virgil. in

I. IX. 'somnoque vinoque sepulti Procubuerunt.' Græcus Theognis sic expressit, *Θυρηχθόντ' ὄνρ μάλ'θανδς θνρος ἔχει: Oppressum vino somnus occupat molles.* Herod. I. I. ita, *πληρωθέντες ποσβῆς καὶ ὄνρσ εἶδον: pleni cibo ac vino soporabantur.* Cerda.

Somno vinoque sepultam] Petron. in Carm. de Mut. Reip. R. 'turba sepulta mero:' in Halosi: 'Quum inter Priamidas sepultos nocte et mero:' est igitur *sepultam* interprete Turnebo XXX. 19. *obrutam, quietam*, translatione sumpta a sepultis, quæ terra operiuntur et quiescunt: inde Lucret. I. VI. *ventes dixit sepultos pro quietos.* *Emmenes.*

266 *Cæduntur vigiles*] Non actus nomen est, sed officii: modo enim *vigiles* intelligendum, non qui vigilerent, sed qui solebant exercere vigiliis; aut certe *vigiles*, quos fefellit Sinon equum servantes, et bene ostendit timiditatem Græcorum, qui paucitate timentes eos primos occiderunt; quod cæteros poterant excitare: aut vigiles portarum; nam paulo post, 'Vix primi prælia tentant Portarum vigiles.' *Servius.*

Cæduntur vigiles] Qui scil. equum servabant; non urbis: nam paulo post: 'vix primi prælia tentant Portarum vigiles.' *Taubmann.*

Patientibus] Pro patefactis. *Serv.*

267 *Conscia*] Conjurata. Bene autem in insidiis conscientiam nominavit. *Idem.*

268 *Tempus erat, quo prima quies*] Hoc loco noctis describit initium. Alibi totam noctem: ut, 'Nox erat, et placidum carpebant fessæ soporem Corpora per terras.' Descriptiones sane pro rerum qualitate, vel protenduntur, vel corripuntur. Illo enim loco protensio ad invidiam pertinet Didonis, aut vigiliarum. Sunt autem solidæ noctis partes secundum Varonem hæ: vespera, concubium, intempesta nox, gallicinium, conticinium lucifer. Diei: mane, ortus,

meridies, occasus. De crepusculo vero, quod est dubia lux (nam crepusculum, dubium est) quæritur. Et licet utrique tempori possit iungi, usus tamen, ut matutino iungamus, obtinuit: licet Lucanus dixerit, 'Longa repercussio nituere crepuscula Phœbo.' *Idem.*

Prima quies] Excusatur Æneas, si somnum ea hora capiebat, qua omnia animantia reficit somnus: cujus initia tantum ponderis habent, et tanta vi mentes opprimunt, at omni cura submota, altius soporentur. Et cum munus deorum sit somnus, ad refec-tionem nobis datum, crimen non est, si concessio tempore dormiatur. *Donatus.*

Tempus erat, quo prima, &c.] Concu-bium describit, quod dicunt esse inter primam faciem, et noctem intempestatem. Eurip. in Rhese: *θάλας δ' ἐμ-μαρτος ἔβαν ἴππους ἄλκας γὰρ ἔβα Βλεφάρους πρὸς αὐτοῦ* et II. I. *ἔβαν δὲ, ρον ἔλαντο*: et Eurip. in Oreste *νύκτα* vocat *ἐπνοδότρεψαν παλυνδραν βροτῶν*. Certe Academici, Peripateticique ve-raciora, efficacioraque somnia somni parte extrema sub dilaculum obseruari astruunt, ob minus concitatas turbulentalque sensibus vel *αἰσθη-πλούς* applicantes imagines, discreto-que jam sanguine spirituque, dissi-patisque calidi intervntu deciduis vaporibus, cum primo somno vaporum caput potentium copia, spirituumque contentione conturbentur, confun-danturque simulacra. Non videtur tamen Poëta ita exacte decori et physiologiæ secutus hoc loco ratio-nem, quod Æneæ in auroram fugam differre nequiverit, sed nocte etiam intempesta Æneæ saluti consulendum primo quoque tempore fuerit. Hoc autem loco, sunt qui, *Tempus erat eum*, legant, non *quo*: more Græco-rum, *ἢ χρόνος ἔτε*: Plat. in Alcib. *ἀρα οὐδ' τυγχάνεις ἐπιστάμενος, ἢ χρό-νος ἔτε οὐχ' ἡγού ἐπιστάμενος* et Tib. 'Tempus erat cum me Veneris præ-

sepia forentem:' et Georgic. I. 4. 'Tempus veniet cum finibus illis.' Lact. quoque *est cum offert hellenice*: Plat. in Gorg. *αἰῶνος γὰρ ἔτε ἔτε ἔλας αἰῶνα*. *Germanus.*

Tempus erat, &c.] Sequitur ductum Attili, in Bruto ita loquentis: 'Cum jam quieti tempus nocturno impetu Dedi, sopore placans artus languides, Visus est in somnis pastor ad me ap-pellere.' *Corda.*

Ægis] Quantum ad divina, tardis. *Servius.*

269 *Dono dicunt*]. Quidam donum voluntate dicant venire, munus ex officio. *Donaria* vero loca in templis, in quibus dona ponantur. *Idem.*

Dono dicunt] Homer. II. IX. *ἔβαν δὲ, ρον, αὐτοῖς δὲ, ρον*. Silius I. 2. 'sopor sua munera tandem Applicat.' et I. VII. 'Dona soporiferæ noctis.' *Corda.*

Gratissima] Somni elogium Ovid. Met. XI. 623. et seqq. *Emmenas.*

Serpis] Latenter membris infunditur. *Servius.*

270 *In somnis*] Aut per somnos: aut si in somnis legeris, erit synæresis. *Id.*

Ecce] Hac particula utimar, quo-tiens aliquid repentinum volumus in-dicare: ergo *ecce*, subito est: ut, 'Ecce manus juvenem interea post terga revinctum.' *Idem.*

271 *Visus adesse*] Bene *visus*: quia somnia videntur tantum, non sunt naturaliter vera. Quod autem paulo post dicit, 'Effer penetralibus ignem:' confirmantis est: nam illud verum fuisse contendit. *Idem.*

Visus adesse] Ostendit poëta non veras, sed verisimiles imagines videri, cum dormientibus offerantur. Ex mœrore autem et aqualore imaginis, etiam si nihil verbis nunciasset, con-jectura colligeretur funesta porten-dere. *Donatus.*

Visus adesse mihi] Allusit fortasse ad locum Ennii Annal. I. 2. 'Inde mihi species semper florentis Homeri Exoriena, visa est lacrymas effun-dere salus Cæpiseæ,' &c. Ab Ennio

illustrabitur Lucretius, nam hic ab illo, 'Unde sibi exortam semper florentis Homeri Commemorat speciem lacrimas effundere salsas Cœpias.' Signate vero et proprie Poëta viam adducit, ut indicet, non quidem apparuisse Hectorem, sed visum ex somni elusione. Refellens Cicero gentiam superstitiionem, loquens de dracene, qui Alexandro in somnis apparuit, ita ait, 'non enim audivit ille draconem loquentem, sed est visus audire.' Divinat. l. II. *Cerda*.

Largoque effundere fletus] In Mediceo codice, *refundere* legitur, sed *effundere* acceptius. Quia etiam nonnulli codices, *fletus* habent. Sed nulli *fletus* non castior lectio videtur. *Pierius*.

Largoque effundere fletus] Simplex apud Ovid. Met. XI. 672. 'fletus quoque fundere veros.' et vs. 667. 'fletu super ora refuso.' et vs. 418. 'lacrimaeque genus maduere profusis.' *Emmenius*.

272 *Raptatus*] Id est, tractus: frequentativo utitur, ut supra. *Servius*.

Bigis] Secundum artem dixit: quæ exigit, ut quæ de pluribus constant, plurali tantum dicantur: ut *bigas*, *quadrigas*, *mappas*. Sed hæc plerumque corrumpit auctoritas; ut Horatius, 'Ne sordida mappa.' Item Statius, 'Roriferam gelidum tentaverat aëra biga.' *Id*.

Raptatus bigis] Incerti poëtæ versus legantur apud M. Tullium Tusculan. l. I. 'Vidi videre quod me passa ægerrime Curra Hectorem quadrijugo raptarier.' Sumpsit autem ab Homero ex Iliad. X. *Ursinus*.

Cruento Pulvere] Hunc pulverem cruento et sudore mixtum Græci *ἄσπερρον* vocant. *Germanus*.

273 *Trajectus lora*] Trajecta lora habens: ut, 'Nuda genu.' *Servius*.

274. *Hei mihi*] Ennii versus. Et totum jungendum, ne doloris distinctione frigescat. *Idem*.

Hei mihi qualis erat, &c.] Non dissimilia a Virgilianis sunt illa Ennii in

Telamone: 'Hiccinæ Telamon ille est, modo quem gloria ad cælum extulit: Quem adspectabant, ejus ob os Graji ora obvertebant sua?' neque Liviana de Horatio, qui Curiatios interfecerat: 'Hunccinæ, quem modo decoratum, evantemque victoria incedentem vidistis, Quirites, eum sub sarca vinetum inter verbera et cruciatus videre potestis?' Habentur hæc l. I. et dicuntur patris Horatii ore. Ovidius quoque Metam. VI. similes affectus excitat: 'Heu quantum hæc Niobe, Niobe distabat ab illa, Quæ modo Latois populum summo moverat aris, Et mediam tulerat gressus resupina per urbem.' Huc etiam pertinet duplex Senecæ locus, in Hippolyto, et in Cætæo, ubi ex præterita pulchritudine Hippolyti, et præterita virtute Herculis, affectus excitantur. *Cerda*.

275 *Exuvias indutus Achilles*] Hoc est arma, quæ occiso Patroclæ ademit, quæ Vulcanus Peleus fecerat. Celavit autem mortem Patrocli ad laudis augmentum. *Indutus* autem accusativo jungitur, ut hoc loco; sed magis septimo casu, quo nunc utimur, ut in decimo: 'Prædonis corpore raptis Indutus spoliis.' *Exuvias* autem tantum plurali dicimus numero. *Servius*.

Exuvias indutus Achilles] In antiquis exemplaribus *Achillis* habetur, recta declinatione, non enim hic *Ἀχιλλεύς* illud Servianum timendum est. Suntque aliquot exemplaria, in quibus *exuvias* legatur septimo casu. Utrunque Latinum est. Sed *exuvias* quarto casu placere magis video eruditissimis viris. Demum et *indutus* ab *induco*, in per vetustis aliquot exemplaribus habetur. Sane scriptum ab Augusto Tranquillus ait: 'Si mane sibi sinister calceus pro dextro induceretur:' et apud Plinium: 'Divus Augustus prodidit sibi calceam præpostere indutum.' Placet tamen *indutus* ab *induo*, ut vulgo habetur. *Pierius*.

Exuvias indutus Achillei] Hanc fabulam Hyginus narrat f. 106. Ovidius Epist. Heroid. i. 'falsis cecidisse sub armis Menœtiaden' dicit, quia Achillis erant. Rem totam tradit Homer. Iliad. II. *Emmeness.*

276 Phrygios ignis] Flammas Trojanas, quibus Proteſſai navis incensa est. Constat enim naves Græcorum flammis oppugnatas ab Hectore. *Serv.*

Phrygios jaculatus ignis] Hom. II. II. 81. *μὴ δὴ τρυφὸς αἰδομένοιο* Nῆας ἐνι τρυφῶσι. Ut hoc loco Phrygios, Ovid. Metam. XIV. *barbarum ignem* appellat, vel *Dardanum*, emendante Nob. Heinſio, quem illic consule. Noster etiam in princ. l. i. 'ipsa Jovis rapidum jaculata e nubibus ignem.' Horat. Od. l. i. 'rubente Dextera sacras jaculatus arceæ,' pro *petere, ferire*, ut Lambinus ibi plura. *Emmeness.*

Puppibus] Pro in *puppēs*. *Servius.*

277. Squalentem] Modo sordidam, alibi lucentem: ut *Æneid.* x. 'per tunicam squalentem auro.' *Servius.*

Barbam] Singulari numero hominum, plurali vero quadrupedum dicimus. Unde dubitatur, de quibus dixerit, 'Stirſiaque impexis induruit horrida barbis.' *Idem.*

Et concretos sanguine crinis] Non sine ratione etiam hoc de crinibus dolet *Æneas*, quia illis maxime Hector commendabatur, adeo ut etiam tonsura ab eo nomen acceperit, sicut Græci poetæ docent. *Idem.*

Concretos sanguine crinis] Sic Stat. Theb. l. II. de Sphyngē: 'concretis infando sanguine plumis.' *Emmeness.*

278 Vulnera illa gerens, &c.] Aut *gerens*, velut iniqua proferens, et ostentans, quæ a Græcis pugnans pro patria suscepit; aut quia, ut Homerus dicit, in Hectorem extinctum omnes tela jecerunt, more majorum. Unde est, 'bis sex thoraca petitum Perfoſamque locis:' propter duodecim populos Tusciæ. Duodecim enim Lucumones, qui reges sunt lingua Tuscorum, habebant. Unde est,

'Gens illi triplex, populi sub gente quaterni.' *Servius.*

279 Accepit] *Vulnera accipere* nota locutio, cujus plurima exempla congeſſit Hadrian. Cardinalis ex optimis scriptoribus. *Emmeness.*

Ultre] Quia ratio exigebat, ut loqueretur ille, qui venerat. *Servius.*

Videbar] Et hic ostendit imagines non esse veras. *Donatus.*

280 Conpellare] Adloqui. *Servius.*

Conpellare] Melius, quam *appellare*: ut alibi, *collucens, congemuit, collustrans, coorta, oblecta, &c.* Scal. IV. 16. *Taubmann.*

281 O lux Dardania] Quasi dies noster, per quem certi eramus de luce, id est, de vita; tanquam occiso Hectore omnes se extinctos credant. *Servius.*

O lux] Errorē describit dormientis, ut quod optime norat, quasi nescius, interrogaret. *Donatus.*

O lux Dardania] In antiquis aliquot codicibus legere est *Dardanidum*. Tametsi non nescimus ex *Maſſæa Dardaniæ* regionem appellatam, quæ *Troas* prius vocabatur. *Dardanus* porro *Troadis* oppidum est *Stephano. Pierius.*

O lux Dard.] Ex *Ennio* sumptum, docet *Macrobius* VI. 2. *Taubmann.*

Spes o fidissima] Bene per contrarium. *Spes* enim semper incerta; in Hectore *fidissima*. *Servius.*

O fidissima] Ut præteream quod in antiquis codicibus scriptum est ex instituto *Augusti, spes o fidissima*: illud me magis movet, quod in vetustissimo quodam codice litteris, propter vetustatem caducis, difficile est discernere, utrum *fortissima*, an *firmissima* sit adscriptum. Sed enim, ut *firmissima* non improbarim, ita *fortissima* nunquam admiserim: decenter enim *spes* aut *firma*, aut *fida* ponitur. *Pierius.*

283 Expectate] Antiptosis est: pro *expectatus*. *Servius.*

Ut te] Ordo est: *Ut defossi aspiciamus*, id est, quasi defossi. *Idem.*

385 *Indigna*] Aut te indigna, aut crudelia. *Idem*.

Serenos] Hilares, antiqui; et e contrario tristes, *nubilos* dicebant. *Idem*.

286 *Fœdavit*] Cruentavit: ut, 'Sanguine fœdantem.' Et bene permansit in translatione, quia supra dixerat, *O lux*. Ideo et *serenos*, ideo et *fœdavit*. Nam saluat. de nubibus, 'Fœdare lumen.' *Idem*.

287 *Ille nihil*] Scilicet ad interrogata. Pleraque enim verba ex negotiis accipiunt significationem. *Idem*.

Vana] Falsa. *Idem*.

288 *Gemitus*] Nec enim parvus dolor est, viro forti fortem virum fugam suadere. Et notandum omnes suavioris partes hoc loco contineri. *Idem*.

Gemitus imo de pectore ducens] Est hoc, quod Pindarus Nem. Od. iv. γλῶσσαν φέρεις ἐξέλοι *babelas*. *Cerda*.

289 *Fuge, nate Dea*] Propositio est. *Servius*.

Hec fuge] Viro forti fugam suadet, quam non suaderet, si superasset aliquid, cui posset subveniri. Mox subnectit causam, quæ omne vim desperationis continet. *Donatus*.

Hic] Δευκρινός. *Servius*.

Hic] Δευκρινός. Virgilius hæsit Flac. Argon. vii. 'Sed magis his miseram, quantum potes, eripe curis.' *Cerda*.

Eripe flammis] Utile. An necessarium? *Hostis habet muros*: An honestum? *Sacra suosque tibi commendat Troja penates*. *Servius*.

290 *Hostis habet muros*] Secunda desperatio. Muros scilicet, quibus se tutari potuissent. *Donatus*.

A culmine] Vel a dignitate sua, vel vere *culmine*, id est, a tectis suis: et ideo *culmina* dicta sunt tecta, quia veteres de culmo ædificia contegebant. *Servius*.

Ruit alto a culmine Troja] Tertia desperatio, id est, condidit jam, cui potestas subvenerat. *Donatus*.

Ruit alt. a culmine Troja] In Mediceo codice non est a præpositio; sed supra *alto ab* κατὰ τοῦ ὑψηλοῦ nota-

tum: vulgata tamen lectio, quæ est *alto a culmine*, satis pluribus facere videtur. *Pierius*.

291 *Sat patria Priamoque datum*] Ecce et hoc honestum, nam contra fata venire constat neminem posse. Ergo, *Sat patria Priamoque datum*, vel regnasse; vel sat pro patria, id est, Priamo, militasse. *Servius*.

Sat patria Priamoque datum] Ut Priamo venisse interitum denotaret. *Donatus*.

Sat patria Priamoque datum] Infra l. ix. 'Sat fatis Venerique datum.' *Germanus*.

Si Pergama dextra] Quasi dicat, contra tantam vim, nihil valere humanam virtutem: et probat; quæ si possent defendi, defensa fuissent hac scilicet mea dextra. *Donatus*.

292 *Etiam*] Multi distinguunt, ut sit adhuc: ut, 'Etiam enrrus, etiam arma tenentem.' Intelligent enim eum ostendere voluisse, Trojam voluntate divina certo tempore esse defensam, et nunc si salutem tenere per fata potuisset, ipsius quoque dextera potuisse defendi. Sed melius est, *etiam hac*: ut et particeps gloriæ sit Æneas, et Hector arrogantiam vitet. Quidam *etiam*, pro *denique* vel *postremo* accipiunt. *Servius*.

293 *Tibi*] Merito tibi, quod religiosus es et pius. *Idem*.

Commendat Troja Penates] Ecce iterum a necessario, nam sacrilegium est non liberare commendatos penates. Et non *Ego*, sed *Troja*, ut videatur patriæ præstare, quod fugiat. *Idem*.

Sacra suosque tibi commendat] Non est ergo flagitium quod fugiat, cum patria suos deos fuga liberandos velit. Nimium etiam religiosum probare voluit, cum ipsis religionibus conservandis sit aptissimus, aut etiam diis potiore. Nullus enim commendatur inferiori. De his diis meminit in themate: 'Inferretque deos Latio.' Omni ergo culpa vacat fugiturus, si fugam suadet imago viri fortis: et patria

concedit fugam, et deorum sacrorum-que societas. *Donatus.*

Penates] Id est, Deos Trojanos, quibus Romæ sedes post extructa est in Velia in colle Palatino. Vide *Donat.* de urbe Roma III. 3. duos adolecentes fuisse ligneos sedentes et pila tenentes affirmat *Dionys. Halicarn.* I. 1. Vestam in his numinibus numeratam, quæ avecta sunt, ex vs. 296. cognoscas: et nostro adde *Macrob. Saturn.* III. 4. *Emmenes.*

294 *Fatorum comites*] Cæterum a possibili, quia occurrebat, 'Hostis habet muros:' dat ei comites deos; et scite ait *fatorum*, ne *Æneas* diceret, quo mihi eos comites? *Servius.*

Fatorum comites] Adjuvabant tua fata, cum tui comites fuerint. Quid enim potuit *Æneas*, si dii ipsi non potuerunt? *Donatus.*

Fatorum comites] *Possibile.* Quia occurrebat, 'Hostis habet muros:' dat ei comites deos, qui *ἑσπερον* faciunt *ἑσπερον*. Videatur et *Scalig. Poët.* III. 11. *Taubmann.*

His mania quære] Hoc est, dum conderet urbem inferretque deos: et multi quære, distingaunt, et sic subjungunt, *Magna pererrato statues quæ denique Ponto.* Non enim magna mœnia inventuram promittit, sed magna facturum. Nam et dii penates in III. ita monent, 'Tu mœnia magnis Magna para.' *Servius.*

Mania] *Lavinium.* Alii *Romam* censent innui, quia addiderit, *magna*: et alludi ad Monarchiam Augusti. *Taub.*

295 *Magna*] Quia magni sunt dii. Et proponit spem futuri temporis, ut sit toleratio præsentis calamitatis. *Donatus.*

Pererrato] Una pars orationis. Hoc autem verbo ostendit erroris longinquitatem. *Servius.*

Pererrato ponto] Ut ostenderet se vera insinuare, prædixit prospera, et his laboriosa addidit. *Donatus.*

Pererrato] Sic noster *Ecl.* I. 'pererratis finibus.' *Ovid. Fast.* IV. 589. 'orbe pererrato.' *Apulej.* VIII. 'non

paucis pererratis casulis:' sic legit *Pricæus*, pro *percuratis*. *Emmenes.*

Quæ] In codice *Longobardico* et aliquot aliis qui, non quæ legitur, ut sit, *Qui denique statues ea magna pererrato ponto.* Sed enim magis placet, quod in vulgatis habetur exemplaribus, quæ mania. *Pierius.*

296 *Vittas*] Id est, pepla *Minervæ*. Nam ipsum *Palladium* jam ab *Ulyssæ* raptum erat. *Hortens.*

Vestam] Deam ignis, quæ ut supra dictum est, Terra est. Quæ in medio mundo librata, vi sua stet, et ignem intra se habeat. Alii de igne divino hoc volunt dictum; quod e vi sua stet, inde *Vestam*. Sed in primo libro dictum quos deos penates ab *Ænea* advectos diversorum opisio tradiderit; quod etiam singulis locis, ubi de penatibus varias opiniones poëta secutus dixerit, notatum invenitur. Hic ergo quæritur, utrum *Vesta* de numero penatium sit, an comes eorum accipiat, quod cum *Consules* et *Prætores*, sive *Dictator*, abeuntes magistratu, *Lavinii* sacra penatibus simul et *Vestæ* faciunt. Unde *Virgilius*, cum præmisisset, 'Sacra tuoque tibi commendat Troja penates,' adjecerit: 'Et manibus vittas Vestamque potentem:' sed potentem potest ad illud accipi *θεός δυνατός*, sicut vocari penates dictum est. Nonnulli tamen penates esse dixerunt, per quos spiramus et corpus habemus, et animi rationes possidemus. Eos autem esse, *Jovem* æthera medium, *Junonem* inum æra cum terra, summum ætheris cacumen *Minervam*: quos, *Demarathi Corinthii filius Samothracis* religionibus mystice imbutus, uno templo et sub eodem tecto conjunxit. His addidit et *Mercurium*, sermonum deum. Hos *Virgilius* *θεός μεγάλους*, ut, 'Iunonis magnæ primum præse numen adora:' *θεός δυνατός*, ut, 'Dominamque potentem:' *θεός χηρότης*, ut, 'Et bona Juno:' quæ propter admonitionem locis suis notata sunt. *Servius.*

Vestamque] De *Vesta* atque igne

inextincto videatur Cælius Rhod. Antiq. Lect. xv. 14. Quædam etiam superius e Parrhasio attulimus, ad v. 154. 'Vos æterni ignes,' &c. *Trub.*

297 *Æternumque adytis effert penetralibus ignem*] Quod in templo Vestæ ignis æternus est: ecce ipsa exposuit, quid sit Vestæ. *Servius.*

Æternumque adytis] Hunc ignem Eurip. in Androm. respexit: οὐδ' ἐν τῷ ἐπιβάριον ἐν τῷ ἐνθεῶν ἀέλαρτι θάδε κενεῖ. Hunc ignem, Romam Troja delatam ab Æneæ, prodiderunt multi auctores: et annuit illud Propertii: 'Nam Vestæ Iliacæ felix tutela favillæ Culpam alit, et plures condit in ossa faces.' Huic sententiæ astipulatur et Livius, qui Vestæ sacra, ut vetustissima ab Albanis accepta, tradit, a Numa autem primum Romæ instituta. Ignem quoque Vestæ consecratum constat ea cura servatum, ut per negligentiam forte extinctum, nequaquam ex alio igni recondari et resuscitari fas esset, sed accensa per fomites ex sole flamma, purum et caelestem ignem elici sacra imperasse. Cic. de legib. l. ii. 'Virgines Vestales in urbe custodiunt ignem foci publici seu paternum.' *Germanus.*

Æternumque adytis effert, &c.] Dubitari potest, an una cum Vestæ eductus quoque ignis ab Hectore: an vero, tantum ignis eductus fuerit, qui idem cum Vestæ. Vestam enim sub formâ ignis Romani coluerunt, dicente Ovid. in Fast. l. vi. 'Nec tu alio Vestam, quam vivam intellige flammam.' *Cerda.*

306 *Diverso interea*] Hæc est proœconomia. Ait enim Æneam non fuisse proditorem, sed propter longinquitatem domus, et tarde bella cognovisse, et facilius evitasse discrimen. *Serv.*

309 *Magis atque magis*] Iteratione sermonis fecit augmentum, ac si diceret, magis ac plus: sed propter metrum non potuit: sic etiam et in diminutione, velut si dicat: et minus

atque minus, et ut ut, pro utrumque. *Idem.*

Et magis atque magis] Geminatio ista aliis usitata, Catullo imprimis, 'Notescatque magis mortuus, atque magis: iterum 'magis et magis laudis.' Ita et Græci geminant, μάλλον, μᾶλλον. Vide longam Notam Hieron. Columnæ ad Eumum. *Cerda.*

300 *Anchisæ domus*] Satis religiosæ locis omnibus quamdiu vivit Anchises, ei universa concedit: ut alio loco, 'Et pater Anchises dare fati vela jacebat.' *Servius.*

Quamquam secreta parentis Anchisæ domus] Hæc Æneæ domus ubi fuerit Strabo explicat l. xiii. his verbis interpretis: 'Scepheus putat Æneæ regiam Scepæin fuisse, quæ modica erat inter regionem illi subditam, et Lyrnessum, in quam ab Achille agitata fuisse dicitur: dicit enim Achilles, Nonne memor, cum te sequerer montana per Idæ, Tu fugeres curaque celer Lyrnessum adires?' Allusum a Poëta ad procerum Romanorum luxum, ac delicias, qui etiam in urbe lucos in domibus haberent: unde et Tibull. l. iii. 'Et memora in domibus sacros imitantia lucos.' Habita quoque est ratio decoris, nam principis Æneæ domus esse debuit Augustalis, et permagnifica. In verbo motus recessit jucunda est metaphora, cum sermo sit de re hærente: sic Catull. Arg. 'quacunque opulenta recessit Regia.' et Virg. in Æn. vii. 'Hic spelunca fuit vasto summo recessu.' Plinius vi. 8. 'Longissime hæc Ponticarum omnium introrsus recedens:' et c. 13. 'ad Mæotum lacum discedens.' Alter Plinius Epist. l. ii. de villa sua ita scribit: 'Decem et septem millibus passuum ab urbe recessit:' et l. v. loquens de Tuscorum parte quadam, 'hi procul a mari recesserunt.' *Cerda.*

Arboribusque oblecta] Laus domus. *Servius.*

Recessit] A frequentia se removit;

et est speciosa translatio, quotiens rei mobilis ad immobilem, vel e contra transferatur officium. *Idem.*

301 *Clarescunt*] In antiquissimo codice legere est, *concreascunt sonitus*, superaddita etiam paraphrasi, *spisantur*. *Creascere* enim et *concreascere* de sonitu non sine horrore dici potest. Hic vero non clamores tantum, sed et armorum concursiones, et corruentium ædium fragores audiebantur. Ut opus esse videatur verbo, plenius aliquid resonante. *Pierius.*

Ingruit] Invadit: ut, 'Ingruit Æneas Italia, et prælia miscet.' *Serv.*

302 *Excitior somno*] Ut appareat terroris esse, non satietatis: clamoribus et sonitu interruptus est, ut non ipse somnum excuteret, sed somnus ipsum. *Idem.*

Excitior] Non dixit *expergiacor*, quod esset aut ex satietate somni, aut ex animi tranquillitate. Quies ergo dormientis abrupta est. *Donat.*

Excitior somno] Hom. sæpe *ἐκπρον ἐξέθορε*, et *στέβω*: et Od. B. *ἔρπον' ἄρ' ἐξ εὐνήφιν ὀδυσοῦχος φίλος υἱός*: et Æsch. in Eumen. *ἀπολακτίζων ὕπνον*. Et Orph. Argon. *δολοῦ ἐξέσσοντο ὕπνου* et *ἄλλο δ' ἄρ' ἐξ εὐνῆς*. *Germanus.*

Excitior somno] Sic Ovid. *Fast.* iv. 555. 'Excuitur somno stulte pia mater:' et vs. 667. 'Excuitur terrore quies.' Apulejus l. iv. 'somno recussa:' et l. viii. 'excussa quiete.' *Emmeness.*

Et summi fastigia lecti, &c.] Ut posset vel videndo per flammæ, vel audiendo cuncta percipere. *Donatus.*

303 *Arrectis auribus*] Translatio ab animalibus, quæ ad omnem sonum erigunt aurea. *Servius.*

Arrectis auribus] Sic vs. 173. 'luminibus arrectis:' et Æn. i. 152. 'silent arrectisque auribus adstant.' Vide, quæ illic Cerda notavit. *Emmeness.*

304 *In segetem*] Comparatio humilis, quæ tamen plurimum habet energæ. Videatur Scalig. v. 3. *Taub.*

Cum flamma furentibus auriis] Ubi

que bene vis aquæ et ignis bello comparatur, quia utriusque rei prope unus effectus est. *Servius.*

In segetem veluti cum flamma, &c.] Macrob. Saturn. v. 13. Virgilium in hac comparatione non æquare dicit Homericæ carminis majestatem, quod invenias Il. B. 455. Hic *segetem* Non. Marcell. fructus frumenti interpretatur. *Emmeness.*

305 *Rapidus*] Quare *rapidus*? quia montano flumine fluxit, ut, 'Largoque humectat flumine vultum.' *Serv.*

Torrentis] Fluvius qui æstate siccat; unde et nomen accepit, cui Græci per contrarium dedere vocabulum. Nam *χειμάρρην* dixerunt, a tempore, quo crescit: sicut æquinoctium *ἱσημερίαν*. *Idem.*

306 *Boum labores*] Ut alibi: 'nec tamen hæc cum sint hominum deumque labores.' *Idem.*

Boumque labores] *Ἔργα βοῶν*: etenim Græcis *ἔργον*, Latinis *labor* signatissimæ sunt voces, et κατ' ἐξοχὴν pertinentes ad agriculturam. Itaque quod Virgilius dixit, *Hominiūque boumque labores*, reddi ex Homero potest *βοῶν καὶ ἀνθρώπων ἔργα*. Ergo quoties *ἔργον* in re agresti occurrit, reddes melius *laborem* quam opus: sic Ritt. illud Oppian. *κωπηγ. ii. ἔργα βοῶν θαλερὰς βέβρεθεν ἀλωὰς*, reddit, *labores boum florentes onerant areas*. Et Xenophon de Proventibus *ἀργυρεῖα*, id est, *fodinas argenti*, vocat *ἐνεργὰ*, propter laborem, qui in illis impenditur, et l. v. *ἀπομνημ.* terram cultam vocat *ἐνεργὴν*, propter eundem laborem: inde *ἐργατίαι* Opplano, et *ἐργατόνοι* Leonidæ Anthol. ii. agricolæ sunt nulla re addita: et a Bione in Ecl. *χειμὼν δόνεργος* dicitur, quæ Horatio, *bruma iners*, quod hiems agriculturalum laboribus inepta sit. Porro *ἐργατίαι* appellatos quoque *χειμῶνιδας*, et *ἀποχειμῶνιδους* notum his, qui libarunt Græca. *Cerda.*

307 *Præcipitesque trahit silvas*] Hoc speciale fluvii est: supra dicta vero

etiam ignis. *Servius*.

Inscius] Non ignarus: nam videt, sed qui non valde sit caussarum peritus, id est, simplex, ἄνους. *Idem*.

308 *Saxi de vertice*] Pro montis. Contra in sexto, *montem* pro *saxo* ponit; ut, 'Prensantemque uncis manibus capita aspera montis.' *Idem*.

Saxi de vertice] Ut hic *vertex* de monte, ita Plinius II. 44. 'montium vero flexus, crebrique vertices:' in Æn. VI. *caput* dedit, quod vicinum vertici, 'capita aspera montis.' *Cerda*.

309 *Manifesta fides*] Non somnii, ut quidam volunt, sed fraudis Græcorum. Nam et hoc sequitur. *Serv.*

Dantemque patescunt insidiae] Quamvis alii hoc ad Laocoontis interitum, alii ad responsa Cassandræ applicassent. *Idem*.

310 *Jam Deiphobi*] Quia ipse post mortem Paridis Helenam duxit uxorem. Unde ei graviter Græcos constat esse iratos, de quo plenius in sexto narratur. *Idem*.

Jam Deiphobi] Narratis quæ audierat, ponit quæ videbat. *Donatus*.

311 *Volcano superante*] Id est, minis magna incrementa faciente: inde dictus Volcanus Varr. de L. L. I. IV. 'ab ignis violentia.' Eadem locutio, 'Superante salo:' de *Volcano* pro igne actum Ge. I. 295. 'Volcano decoquit humorem.' *Emmenes*.

Proximus ardet Ucalegon] Proximus Delphobo, rem domus ad personam transtulit, et est τὸ ἀγριον, hoc est causativum; ideo enim ardet, quia proximus est: ut, 'Mantua vix miseræ nimium vicina Cremonæ.' Bene ergo proximam Deiphobo domum dicit invasam, apud quem Helena fuerat. Secundum Ucalegonem posuit, quem juxta Homerum in consiliis et amicitia constat Priami fuisse. *Servius*.

Proximus] Ne quis dicat nos super antiqua descriptione curiosos nimis, si *proximus* in ant. cod. scribi dixerimus. Apud Carisium quoque ita scriptum invenimus antiquo codice. Ubi lo-

cum citat Crispi ex III. unde Virgilius locum desumpsit. 'Non tū scias, si quas ædis ignis cœpit acriter, hand facile sunt defensus, quin comburantur proxima.' Pierius.

312 *Ucalegon*] Ejus meminit Hom. II. Γ. 148. Οὐκαλέγων τε καὶ ἀντήνωρ, πεπνυμένω, ἔμφω, ἔλατο δημογέροντες ἐπὶ σκαῖσι πύργοι, γῆρας δὲ πολλοῖο πεπαιγμένοι, ἀλλ' ἀγορήσας Ἑσθλοί. *Germ.*

Jam proximus ardet Ucalegon] Proverbum Horatianum, 'Nam tua res agitur, paries cum proximus ardet.' Victorium lege Var. XVI. 13. Ucalegonem proverbialiter accepit Juvenalis Sat. III. ab hoc Virgilio versu, cum dixit, 'jam poscit aquam, jam frivola transfert Ucalegon, tabulata tibi jam tertia fumant.' *Cerda*.

Ucalegon] Eodem modo Horat. Sat. I. 5. 'ubi sedulus hospes Pœne arsit:' id est, domas hospitii. *Emmenes*.

Sigæ] Duo sunt Trojæ promontoria, Rhœteum et Sigæum; quod dictum est propter Herculis taciturnitatem, qui prohibitus hospitio Laomedontis simulavit abscessum, et inde contra Trojam per silentium venit, quod σιγή. *Servius*.

Sigæ] Significatur incendiū magnitudo, cum in ipso horrore tenebrarum Sigæ undæ clare cernerentur ab illucēte Trojano igne. Sigæi promontorii meminit Plinius IV. 11. et Strabo Geog. I. XII. a quo promontorio hic freta dicuntur Sigæa: in VII. campi Sigæi, 'num Sigæis occumbere campis.' Idem Strabo eodem libro meminit urbis ejusdem nominis, ut cum ait, τὸ Ἀγριον, κατεσκαμένη πόλις: Sigæum, urbs diruta. *Cerda*.

Freta lata relucēt] Incendiū magnitudinem voluit significare: non hoc quidem describere. *Lata* autem ideo, quia se angustię Pontici oris illic dilatant. *Servius*.

313 *Clamorque cirum*] Sive qui cædebantur, sive qui cædebant. *Idem*.

Exoritur clamorque cirum] Eo pertinet, quia dixit: 'Tum vero mani-

‘festa fides,’ &c. Quantus autem fuit affectus *Æneæ*, qui nec somnio Hectoris admonitus, neque manifesta captivitate urbis deterritus, arma cepit? *Donatus*.

Clangor] Græcorum est. Nam *κλαγγή* dicitur. Illud sane sciendum est, quia morem tetigit expugnationis. Plerumque enim ad tubam everunt civitates: sicut Albani Tullus Hostilius jussit everti. *Servius*.

§14 Amens] Qui nec somniis credidi; nec rebus aspectis. Quamvis quidam sic exponant: *capio* non manibus interim, sed animo, nam intentio erat: ergo *capio*, placet mihi sumere. *Idem*.

Amens] Omnibus adversis, mento turbata, non in fugam, sed in arma convertitur. Et querit manum sociorum, quibus arcem, amissis jam munibus, defendat. *Donatus*.

Arma capio] Sic et Græcis *ἀρμα λαμβάνειν* familiare. *German*.

Arma amens] Notetur anhelitus in iterata vocalis vastitate. Sic *Æa. v.* ‘safe saxa sonabant.’ Vide *Scalig. iv. 48. Tumbmann*.

Sat rationis] Quoniam *amens*, ideo nec *sat rationis*: aut ostendere vult primam ei cogitationem fuisse de patria, sed subveniendi ei armis nullam fuisse rationem, ardente jam patria: quomodo enim incensam civitatem defenderet? *Servius*.

Nec sat rationis in armis] Non mirum est, me arma cepisse sine ratione: furor enim et ira mentem præcipitant hominum. Porro ad hunc locum *Seal. iii. 11.* ‘Acuit, inquit, eam fortitudinem in summa rerum trepidatione, atque desperatione, ita ut etiam execratim audaciam: Arma *amens* capio, nec *sat rationis* in armis:’ quippe solus: quo? quibus? neque dux, neque sub duce. Sperat tamen, proponitque sibi viri fortis factum: ‘sed glomerare manum,’ id est, cives ad bellum cogere: apponit consilium: ‘et concurrere in arcem:’

adjungit ferociam, quasi stimulum virorum fortium: ‘furor iraque mentem præcipitant.’ Itaque concludit, ‘pulchrumque mori succurrit in armis,’ &c. Vide ibidem plura. *Tumb.*

§15 Belle] Ad bellum. *Servius*.

Concurrere in arcem] Quod inde facile possit pugnari cum hostibus. *Idem*.

§16 Furor iraque mentem præcipitant] Potest quidem specialiter accipi, id est, mentem meam furor et ira præcipitaverant: sed melius est generaliter: non mirum est, me arma cepisse sine ratione: furor enim et ira mentem præcipitant hominum. *Idem*.

§17 Pulchrumque mori] Non erat spes victoriæ, sed armatus magis quam isermis, pulchram mortem ignominiosam vitæ præponebat. *Donat*.

Succurrit] Ratio viri fortis, quæ enim aliâ a bono cive et forti, amissæ patriæ possit imponi: et *succurrit*, in animum venit. *Servius*.

§18 Ecce autem] Adventu Panthi spem conceptam arcis defendendæ amittit. At ille non metu hostili deterritus erat, ut non ferret secum quicquid decorum in arce celebratur. Perturbat enim sacra, et deos victos, ut ostenderet humanum auxilium adversus eam vim non fuisse necessarium, cui ipsi quoque dii resistere pro se non potuerant. *Donatus*.

Elapsus] Verbum aptum his, qui vix evaserunt. *Servius*.

§19 Panthus Othryadus] Eversum Ilio ab Hercole, et occiso Laomedonte, Priamus judicium vitio potius loci, quam ira deum calamitatem accidisse patriæ, misit Delphos filium Antenoræ scitaturum, an eversum Ilium fas esset liodem erigi fundamentis. Erat eo tempore Apollinis Delphici sacerdos Panthus, Othryadis filius, miranda pulchritudine: hunc filius Antenoræ, ut dicitur, amore captus, rapuit, et Ilium perduxit, cujus injuriam Priantus volens

honore pensare, sacerdotem eam Apollinis fecit, ut quo honore insignis apud suos fuerat, eo apud alios non esset inferior. *Servius*.

Panthus] Panthum hunc magnus apud Trojanos auctoritatis fuisse constat ex narratione Dictyis Bel. Trojan. l. ii. ubi post longam Ulyssis orationem de componenda pace, primus omnium loquitur, deinde Antenor, max seniores alii. Et Epig. l. v. dicitur Panthus *Ἰδῆος Βουλῆπῆπος*: Trojanorum consiliator. Homer. II. iii. cum multos Trojanorum proceres constituit in portis Scæis bellum spectantes, post Priamum statim Panthum nominat, cum tamen ibi multorum et gravissimorum mentio fiat. *Corda*.

Arcis Phœbique sacerdos] Aut subregatum, intelligimus: aut, quod melius est, morem Romanum tangit: in Capitolio enim omnium deorum simulachra colebantur. Ut sit illic Apollinis sacerdos, qui in arce colebatur, non alterius, ideo addidit *arcis* quasi arcani: quia ipsum esse dicunt urbium conditorem: aut *arcis* Minervæ accipiamus. *Servius*.

320 *Sacra manu*] Quod Hector dicebat, 'Sacra suæque tibi commendat Troja penates.' *Idem*.

Sacra] Per *sacra* hic intelligo vitas, velamina, et alia quævis, quæ ad numina pertinent, nam tautologiam non concedam. *Corda*.

Victæque deæ] Qui egeant sacerdotis auxilio. Simul et *Æneæ* excusatur abscissus. *Servius*.

321 *Ipsæ trahit*] Id est, qui numina liberat, inter pietatem religionemque districtus: et est septima syllepsis. *Trahit* enim, licet ad nepotem pertineat, tamen et superiora concludit. *Servius*.

Nepotem trahit] Infra de Andromache: 'et avo puerum Astyanacta trahabat.' *German*.

Sacra manu, victæque deæ, parvumque nepotem Ipsæ trahit] Sanotius tra-

Delph. et l'ar. Clas.

hit non vult referri ad superiora, sed supplendum fert vel *portas*, nempe manu. Eum vide p. 388. *Eumen*.

Cursus] Legitur et *cursum*. *Serv.*

Amenus] A tutis exclusus, ad intuta fugiens, ostendebat plenam amentiam. *Donatus*.

Ad limina] *Æneæ* et religio laudatur, et virtus. *Servius*.

Ad limina] In Oblongo codice perveteri, et in Mediceo, et plerisque aliis ad *limina* legitur: quam lectionem Servius agnoscit. Attendendaque est *Æneæ* virtus, ad quem Sacerdos cum sacris et nepote parvulo confugeret. Eadem lectione sententia diversa, *Donatus* ait, *Cursusque amens ad limina tendit*. Tutis exclusus ad intuta confugiens, plenam testabatur amentiam, quum eo fugiens, curreret, ubi cum ipsi diis potuisset incendi. *Pierius*.

322 *Quæ res summa loco, Panthi*] Respublica, id est, universus status quo loco positus: et bene civis utilis, de Repub. primum sollicitus est, sed hoc totum admirantis est, non interrogantis: et *Panthi* vocativus est Græcus. *Servius*.

Quæ res summa] Interrogatio brevis, pro ratione temporis sumpta. Quæsitæ etiam pro persona fugientis, et pro ejus, qui licet adversa maturarent, tamen seque capiebant. *Summa rerum* est bonorum et malorum. Concinna definitio, qua celerius exprimi possint adversa vel prospera. *Donatus*.

Quæ res summa loco] Hic plenam locutionem habes, in qua tamen elegans ellipsis est, cum *summa* substantive sumitur. Corn. Nep. in Pelopida cap. 5. 'cujus belli cum ei summa esset data.' Vide Sanct. p. 325. Apposite Plaut. in Mercat. v. 4. 26. 'nam si istuc jus est, senecta etate scortari senes, ubi loci res summa nostra est publica.' *Eumen*.

Panthi] Græca crasis, Πάνθος, Πάνδοῦ: ut et supra, ab Πάρθος, Πάρθοῦς.

Virg.

7 U

Illud, *Quo res summa loco?* sumptum fortasse ab Ennio Ann. xvi. 'Quo res ipsa loco sese ostendatque iubetque. In Ennio legunt, *Quo rescapa loco*. Vide uti Modicius cap. 7. arripit ex hoc versu occasione damnet Homeri nimiam loquacitatem in mediis pugna et bellandi ardore. *Corda*.

Quam prendimus arcem] Cum tu eam relinques: non enim plures erant arces. Unde admirantis est. *Prendimus* autem, occupamus. Et notanda simul orationis brevitatis, quæ in periculis congruit. *Servius*.

Quam prendimus arcem] Arx est secunda defensio, ut evictis muris ipsa succedat. Recte ergo quaeritur, *quam prendimus arcem?* Intelligebat enim ex fuga Panthi, arcem captam, neque aliam præterea esse. *Donatus*.

Quam prendimus arcem] Admirantis verba sunt, immo inrepantis, quare etiam *omnis* dicitur: ac si dicat: quo nobis fugiendum, cum tu ad mare tendis, vel alio, arce, quæ in urbe una est tantum, relicta, loco urbis firmissimo et transitissimo: spes enim prima in muris solet esse, secunda in arce, cum hostis irrupit. Arx, interprete Ascanio, vel eadem *Iovani* significat, vel *castrum in civitate et munitionem ad salutem civium* locum: inde enim arx ab *arcendo*, ut *Servius* *Æm.* 1. 24. et *Iaior.* x. 9. *Emmenops*.

323 *Vix ea fatus*] Prædicanda artificiosa subtilitas poëtæ in respondendo. Iisdem enim verbis, et eadem brevitate, et instruxit insequi, et quæ summa esset rerum, perdidit. Ille enim: 'Quo res summa loco, Panthi?' Hic: 'Venit summa dies et ineluctabile tempus,' quod luctando superari non potest. *Donatus*.

Vix ea fatus arum] *Homer.* *Odyss.* II. *ὄφρα γὰρ ἄπ' ἑρπυλοῖσιν*. *Corda*.

Gemitu] Ut ostendat luctuosam rem se esse diuturnam. *Servius*.

324 *Summa dies*] Ultima, aut suprema, ut 'supreme Jupiter.' *Dies*

autem, si feminino genere ponatur, tempus significat: ut, 'Quam nec longa dies:' si masculino vere, ipsam diem. Et de masculino genere tria observanda sunt: in qualitate, numero, adverbio. In qualitate, *cervens dies*, non *aereus*. Numero: 'His quinque silet ille dies,' non *ter* quinque. Adverbio, *hec die*, non *hec die*. Cæterum *diebus* nihil præjudicat: quia multa diminutiva recedunt a nominibus primæ positionis, ut *scutum*, *cautele*: *canis*, *canicula*: *rams*, *ramiculus*. Id.

Venit summa dies] Hanc locum *Macrob.* y. 1. copiosissime orationis citat exemplum. Quis enim sona, inquit, quis terrens, quod mare tot fluctibus, quot Mæro verbis hic inundavit? *Taubmann*.

Summa dies] In feminino, pro temporis spatio, quod hic observatum a Marone *Charisius* notavit in *Gramm.* 1. 2. inde *diem* apud *Ter.* *And.* 1v. 2. 27. pro breviori tempore, ut *Donatus*: in masculino autem duodecim horarum tempus juxta *Asconium*. *Emmen*.

Ineluctabile] Quod nemo eluctari possit ut effugiat, cum decem annis luctati sumus. *Servius*.

Ineluctabile tempus] Vide eum locum infra: 'Fortuna omnipotens, et ineluctabile fatum.' *German*.

325 *Dardania*] *Troja*: aut a *Dardano* Jovis et *Electry* filio, quem quidam ab *Arcadia* profectum venisse ad *Phrygiam* volunt: alii de *Samo-thracia* ad memorata loca venisse dicunt, qui ex nomine suo *Dardanos* populares appellavit: qui ex *Samo-thracia* *Trojam* penates dicitur detulisse, quos post secum *Eneas* ad *Italiam* vexit: nam et *Samo-thracæ* horum penatium *Antistites*: suos vocabant, qui postea a Romanis *Salli* appellati sunt: hi enim sacra penatium curabant; quos tamen penates, alii *Apollinem* et *Neptunum* volunt, alii hastatos esse, et in regia positos tradunt. *Tusci* penates *Cereres*, et

Polem, et Fortunam dicunt: aut certe secundum Sallastium, 'A rege Dardanorum Mida, qui Phrygiam tennit.' *Servius*.

Fuimus] Periiit, quicquid apud nos erat. *Donatus*.

Fuimus Troes, fuit Ilium] Plane ex imitatione Euripidis in Troad. sub persona Andromaches ad Hecubam: *πρὸς τὴν ἡμέραν. Ἐκδὲ βέβαιον ἔλθοις, βέβαιον πόλιν.* German.

Fuimus Troes: fuit Ilium] Unde fluxerit hæc formula, disputat Politian. Miscell. cap. 88. Verbum *fuit* convenire oppidis, quæ esse desiierunt, docet Salmas. Plin. exercit. p. 870. inde proverbium ab omnibus decantatum passim Græcis Tragicis *ἦνεν τρῶες*. Ovid. Epist. Heroid. i. 'Nunc seges est, ubi Troja fuit.' Met. xiii. 429. 'Eat, ubi Troja fuit, Phrygiæ contraria tellus.' Propert. eleg. ii. 8. 'Magni sæpe duces, magni cecidere tyranni, Et Thebæ steterunt, altaque Troja fuit.' *Emmen*.

Ingens Gloria Teucrorum] Periiit, quicquid apud nos floruit. *Donatus*.
326 Fervus Juppiter] Summæ necessitatis est, quoniam cum esset sacerdos, in convitia ruit deorum: quod servat Virgilius, ne unquam tradat *Æneæ*. *Servius*.

Fervus] Invidiose dictum est, et ad tempus epitheton. Nam Juppiter æquus est omnibus; ut, 'Rex Juppiter omnibus idem.' Hinc et paulo post, 'Ipse deos in Dardana suavitat arma, hoc est, qui æqualis esse consuevit. *Id.*

Fervus] Nam in adversis etiam deos male tractamus. *Fervus*. Quia omnibus ad Græcos traductis, nihil nobis reliqui fecit. *Donatus*.

Argos Transulit] Quasi dicat, Qui defendas, quod Juppiter transulit. *Servius*.

Argos] Non ad Argos, id est, Græcos, sed in eam urbem. *Donatus*.

327 Dominantur] Non pugnant, sed, ardente urbe, securi de victoria, dominantur. *Idem*.

328 Ardens] Incultus: ut, 'Illi ardua cervix,' et ideo 'Demissum lapsi per funem.' *Servius*.

Mediis in manibus] Ubi arx fuerat. *Idem*.

Adstans] Pro stans: et est Prothesis. *Idem*.

329 Fundit equus] Homerus *ἔκχυσεν ἄρχοντι*. Et ad voluntatem et ad multitudinem sonora; quasi adhuc descendant. *Idem*.

Fundit] Nam quamvis jam fudisset, tamen ex perturbatione animi, adhuc equum fundere armatos putabat. *Donatus*.

Fundit equus] Ita Petronius, 'Danaei relaxant claustra, et effundunt viros.' *Cerda*.

Victor] Propositi effector: ut, 'Rapidasque rotis insistere victor.' *Serv.*

Miscet] Scilicet credibus. *Idem*.

330 Insultans] Non dicit illis Græcos insultare, sed Sinonem, qui illis muros patefecerat dolis: et *insultare* est in alienum dolorem gaudere; *exultare* vero gaudere. *Servius*.

Insultans] Refert gratias; nam interventa ejus Trojanæ certabant illud capto. *Donatus*.

Insultans] Hoc verbo signatè hostile gaudium, et præterea ludibrium, quo victi et prostrati afficiuntur. Florus de occiso C. Graccho III. 15. 'insultatum quoque mortis reliquit.' Sic IV. 12. de insultatione barbarorum in cæde Variana, *Pbædr.* i. 22. 'fortes indigæ talj insultare mihi.' Just. v. 5. 'At dux Lacedæmoniorum, rebus feliciter gestis, fortunæ hostium insultat.' *Emmenem*.

Bipotentibus adempt] Quia geminæ sunt portæ. Et quidam *bipotentibus* presumptum accipiunt, quia, *bi*, particula non præponitur, neque verbis, neque participiis; nemo enim *bipateo* et *bipatens*; sed proponitur appellationibus, ut *bipennis*. *Servius*.

Portis bipotentibus] Ostendit unam portam, quæ ingredientibus atque egredientibus in maris præparata su-

erat: alteram, quæ, dirutis muris, fuerat patefacta, ut equi moles immensa posset induci. Per has portas dixerat poëta immissos hostes: ut, 'omnes Accipiant socios, atque agmina conscia jungunt.' Verum Panthus eadem ratione adhuc immitti dicit. *Donatus*.

331 *Milla*] Subaudi *tot*, et est, ἀνὰ μίλλον. Nam dixit *quot*, cum non præmiserit *tot*. Et ita vel augendi gratia, vel perturbatus dixit, tantos esse Græcos, quanti olim venerint, quasi nemo perierit decennali bello, *Servius*.

Unquam] Pro quondam. *Idem*.

Unquam] Rectius per *x* scribi Dausquius monet. *Emmeness*.

332 *Obcedere*] Causa ponitur cur Æneas et Panthus fugere non possent. *Donatus*.

Obcedere alii telis, *hæc*. *Oppositi*] In codicibus antiquis, Mediceo, et ali-quot aliis legere est, *oppositis*, quippe *telis*: et ita etiam est in Donatiano codice. Invenio tamen *s* litteram superfluum sæpe alienius dictionis fini adjectam, si præsertim dictio sequens ab eadem incipiat, dictantium celeritate librariis deceptis; verum hic nihil est, quod offendant, si *oppositis telis* legere, antiquis magna ex parte codicibus adstipulantibus, cuiquam visum fuerit. *Plerius*.

Angusta viarum] Angustas vias, id est, vicos: ut, 'Strata viarum.' *Serv.*

Angusta viarum] Sic Lucret. l. 1. 'vera viai,' et noster *Æn.* l. 426. 'Strata viarum.' illic plura. *Emm.*

333 *Stat.*] Aut horret: ut, 'Stant lumina flamma:' aut *stat*, adstantibus in medio armatis tenetur. *Servius*.

Ferri acies] Bene addidit *ferri*, quia homonymum est *acies*, et multa significat, ut exercitus, ferri, oculorum. *Idem*.

Stat ferri acies] Sunt codices, in quibus legere est, *stat perniciës mucrone corusco*: quod quia nonnullis alienum a Virgiliana phrasi videbatur,

eram dissimulaturus: verum abi in Ti. Donati commentaria incidit, animadverti hominem lectionem hanc agnovisse, longa etiam adjecta paraphrasi: ita enim est: 'stat perniciës: omnia adversa sunt, et in eum desperationis cardinem ducta, ut nec consistere in patria quisquam sine pernicië possit, nec saluti fugiendo consulere.' Sed enim longe magis placet, *stat ferri acies*, ut agnoscat *Servius* et aures adprobant eruditæ. *Plerius*.

334 *Stricta*] Nuda: unde et *distringere* dicimus. *Servius*.

Parata nec] Active, ad necem aliis paratodam. Scal. rv. 16. *Tambmann*.

Fir] Modo ægre. *Servius*.

Primi] Vel in primo introita collocati, vel periculo primi. *Idem*.

335 *Ceco Marte*] Aut confusa pugna, aut nocturna: aut epitheton Martis est, cujus exitus semper incertus est: aut quia cæcantur animæ et agmina pugnantium. *Idem*.

Ceco Marte resistens] Varie explicant. Ego nocturnum bellum intellico, quam explicationem secundo loco *Servius* adhibet: et Germ. *verruxen*, ait, hoc est, *pugnantes noctu*. *Cerda*.

336 *Othryada*] Patronymici genitivus; nam Panthus Othryadis filius fuit. *Servius*.

Numine divum] Subaudi *telis*, hoc est, mala injiciente desideria. Nam paullo post ait: 'Vadimus inmixti Danais, haud numine nostro.' Cum ergo hoc esset, tamen omisso consilio, 'in flammam, et in arma feror.' *Idem*.

Numine divum] Nam sic sem accensus verbis Panthi, quasi deorum numine sim afflatus. *Donatus*.

337 *Erimys*] Impatientia animi hoc loco, quæ in furorem impellit. *Servius*.

Erimys] Ita per *i* et *y* scribendum; non *Erymis*, quod ex Græcis, quibus *ἐρμης* est, demonstrat Dausquius hic,

quamvis interpretes arguat Nascim-
bentia, pro furore bellico sumens:
Animi impotentiam significare videtur,
sen *impetum immoderatum*, ut colligis
ex vs. 314. 'arma amens capio:' et
paullo post: 'furor, iraque mentem
præcipitant:' *ἐκπύρωται* enim est τῆ
θυμῆς χηρῶτα, iram exercere, indig-
nari. *Emmenes*.

338 *Fremitus*] Perturbatio. *Serv.*

Et sublatu] Et, unde sublatu. *Id.*

Clamor] Ergo ibi major erat cædea,
unde mors facilior. *Donatus*.

Sublatu ad æthera clamor] Sic in xi.
'immetus surgens ferit aurea clamor
Sidera.' et in v. 'ferit æthera cla-
mor Nauticus.' Statius Theb. iii.
'it clamor ad auras Quantus Tyrrheni
gemitas salis.' ibidem: 'rursus fra-
gor insonat ingens Hortantum, et
vasto subtervolat æstra tumultu.' et
Flac. Arg. vi. 'Æthera . . . litum
concentus adit.' *Corda*.

339 *Addunt se socios*] Non dixit,
quæro socios, sed *addunt se*, ut ipse
ab illis videatur esse quæsitus. *Serv.*

Addunt se socios] Ne narratio mul-
torum pomium, ex similitudine fiat
odiosa, mirifice distinguit interposi-
tione verborum: sed ordina: *Addunt
se socios et lateri adglomerant nostro*,
oblato per lunam Ripheus, Iphitus, Hy-
panis, Dymas, et Coræbus per lunam.
Nam principium hujus noctis luna
caruit, sequentia habuerunt. *Donat.*

Maximus armis Iphytus] In codici-
bus omnino plerisque, *armis* legitur.
In aliquot vero aliis *maximus armis*
habetur, quod inferiori sententiæ re-
spondet: 'Quorum Iphytus ævo Jam
gravior.' In nonnullis etiam ex his
antiquioribus et hic et inferius,
Epytus, scriptum est per e prima
syllaba, et absque aspiratione. In
aliquot *Ephytus* cum aspiratione. Sed
Iphytus receptum magis. *Pierius*.

Æpitu] Nomen idem occurrit in
posteris Ænæ; fuit enim quamvis ab
hoc Maronis divergens, postea sic dic-
tus filius Latini, pronepotis Ascanii,

qui Albam condidit, teste Ovid. Met.
xiv. 613. 'Clarum subit Alba Lati-
num: Æpitos ex illo est.' ubi co-
dices variant, sed *Æpitu* scriben-
dum, eo in loco Nobiliss. Heinsius
docet. *Emmenes*.

340 *Oblati per lunam*] Agniti per
Lunæ splendorem. *Servius*.

Oblati per lunam] Qui superius illud
silentia Lunæ accipiant de Lunæ coitu,
videant in ipsorum capita impluere
hoc exemplum. Sed adhuc aliqui ibi
intellexerant, non quidem coitum
Lunæ, sed tempus illud, quo nondum
illa orta; et tunc dicunt, illa silet.
Sed hi quidem viris doctis divinare
sunt visi; neque enim facile exem-
plum advocabitur, quo silentium Lu-
næ sic accipiat, ut ipsi volunt. *Cord.*

Oblati per lunam] Sic sublucris nocte
visus est Euryalus, de quo Æn. ix.
373. Quid miramur hos ad splendo-
rem lunæ cognitos, quæ terram illu-
minante jam inde longius, præcipue
armati, dignosci possunt? Videndus
Apulejus Metam. i. vi. *Emmenes*.

341 *Adglomerant*] Adglomerantur;
ut, 'Nox humida cælo Præcipitat.'
Servius.

Adglomerant] Pro *adjungere*. A glo-
mere dictam teste Non. Marcello.
Verbum activum pro passivo sumi
vult Vechnerus Hellenol. sed subau-
diri potest accusativus, qui aliis in
locis huic additus est verbo, ut Æn.
ix. 589. 'Dum se glomerant.' *Emm.*

Coræbus Mygdonides] Hic filius
Mygdonæ et Anaximenæ fuit. Ergo
patronymicum. Nam si gentis esset,
Mygdonius diceretur. Nullius enim
gentis nomen in *des* exit. Hunc autem
Coræbum stultum inducit Euphorion,
quem et Virgilius sequitur, dans ei,
'Dolas an virtus quis in hoste requi-
rat?' Quum sit turpis dolo quæsitæ
victoria. *Servius*.

Coræbus] Poëta Homericos versus
convertit, qui sunt Il. xiii. de
Othryoneo. Ὅς ἂν νόον πολέμοιο μετὰ
κλέος αἰηλοῦσθαι. Ἦι τες δὲ Πριάμοιο

δυνατὴν εἶδος ἀπλοῦν, Κασσάνδρην, ἀνδάντων ἐπείχετο δὲ μέγα ἔργον, Ἐκ Τροίης ἀέκοντας ἀνωσμένους Ἰλίου Ἀχαιῶν.

Scribit Zenobius hunc Coræbum procerum fuisse corpore, sed ita vecordem, ut undas maris numeraret, quod commemorare Parrhas. Eryt. Eras. Eustath. in *Odys.* ix. hunc εὐθύμῳ vocat, stultum. *Ælian.* Var. Hist.

xiii. 15. inter homines ἀνοήτους, admodum fatuos, meminit quoque Cœbi: καὶ Κόροιβον δὲ, καὶ Μελέτιδην, καὶ ἑκείνους ἀνοήτους φασίν: Coræbum, et Melitiadem fuisse hebetissimi ingenti memoriae proditum est. Aristides in 2. *Platonica* illum opponit Palamedii, signam Palamedem fuisse sapientissimum, Coræbum stultissimum. Hanc esse ejus mentem satis liquet ex aliis, quos opponit: adi adagium, ἡλιθιώτερος Κόροιβος: stultior Coræbo. Hunc interfectum a Diomede Calaber scribit l. xiii. *Cerda.*

Juvenisque Coræbus] Hos versus cum Homericis contendit Scal. v. 3. *Taub.*

342 *Mygdonides*] Paus. Phocens. Κόροιβος δὲ Μύγδορος: Coræbus filius *Mygdonis*. Dubitant merito docti, an hic Coræbus idem sit, qui dictus Homæro *Oikryoneus*; nam quæ huic Græcis, Coræbo dat Virgilius: sed hostis, a quo extremum fatum, contrarium indicat; nam Homericus ab Idomeneo occiditur, Coræbus a Diomede: Virgilius enim nihil signate, tantum ait infra, illum cecidisse in tumultu. *Cerda.*

Illis ad Trojam] Deest qui. *Serv.*

Illis ad Trojam sorte diebus Venerat] In Medicæo et codicibus antiquis plerisque omnibus, absque relativo qui legere est, *illis ad Trojam sorte diebus venerat*: quæ loquendi figura etiam alibi est apud Virgilium, relativo præterito: ut, 'Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni' subintelligitur, quam scilicet Tyrii coloni tenuere. *Pierius.*

Illis ad Trojam sorte diebus Venerat] Paus. Phocens. ἀπλοῦν μὲν δὲ ἐπὶ τοῦ

Κασσάνδρας δὲ Κόροιβος γάμον: *Venit Coræbus ad Cassandram nuptias.* Paria ferme invenies in Calabro l. i. eo loci, quo Euenor interficitur, qui ad Trojam tunc venerat. Est vero locus Poëtæ notandus: nondum Coræbus Cassandram, imo nunquam duxit, et tamen gener dicitur. Itaque satis destinatio ad nuptias, ut quis dicatur gener. Habetur l. iv. §. affines. D. de gradibus: 'gener, filius nostræ vir, sed et sponsus filie eo nomine continetur.' *Cerda.*

343 *Insano amore*] Aut perpetuum epitheton amoris est, ut, 'Nunc insanus amor:' aut *insano*, magno, ut, 'Insano juvat indulgere labori:' aut *insano*, quia belli tempore amabat *Choræbus.* *Servius.*

344 *Et gener*] Gener dicitur et qui est, et qui esse vult; ut hic indicat locus, vel certe secundum spem illius: neque enim jam: nam ideo subjunct *sponsæ*: sic dicitur etiam maritus: unde est, 'Quos ego sum totiens jam designata maritos.' *Idem.*

Auxilium Priam] Eustath. in *Odys.* ix. de Coræbo ait, δυνατὸν τῶν ἐπικυβερῶν ἀπικύμενον τῇ Πριάμῃ: *Venisse Priam ultimum auxiliatorem.* Proprie autem *auxilium* datur Coræbo: auxilia enim sociorum erant: auxiliarius miles, et legionarius directe oppositi: ille e sociis, hic Romanus. *Cerda.*

345 *Infelix*] Quem mox manebat interitus, vel infelix causæ suæ, vel qui sponsam non audierit. *Servius.*

Præcepta] Propter illud, 'Tunc etiam fati aperit Cassandra futuris.' *Idem.*

Furentis] Vaticinantis. *Idem.*

Sponsæ præcepta furentis] Ἐρβίον: et Hom. Il. Δ. οὐ γὰρ ἔβ' ἄνθρωπος τοῦτο τὰδε μάλιστ' αἶνε. Nimirum et Eurip. Cassandram βδύχην vocat, οὐτὴν δι' οἴνο furorē afflῆται; ut infra Sibyllam 'insanam vatem,' quam et bacchari dicit Virgilius secutus Euripidem: infra item *Æn.* x. 'Cassandra furis impulsas.' *Germanus.*

347 *Confortes*.] Quamvis *confortes* in codicibus aliquot antiquis habeatur, ex codice tamen Mediceo, et ex Longobardico, atque ex aliquot aliis, neque non ex Donatiano exemplari, et Arusiano, *confortes* legerim; eo significato, quo apud Sallustium legitur, 'Catilina memor generis, atque pristinae suae dignitatis in confortissimos hostes incurrit:' et ita apud alios frequentissime. *Pierius.*

348 *Incipio super his*] *Hic incipio, id est, verbis. Super autem, insuper: quia jam andebant: unde paulo post, 'Furor additus.' Servius.*

Juvenca, fortissima frustra]. Ordo talis est: *Juvenca, fortissima pectora, frustra succurritis urbi incensae; quia excesserunt omnes dii. Unde si vobis cupido certa est me sequi audentem extrema, 'moriamar, et in media arma ruamus.'* Alii *sequi*, prosequendi accipiunt. Obscuritatem autem facit hoc loco et synchysis, id est, hyperbati longa confusio, et est falsa lectio. Nam multi *Audendi* legunt, multi *Audentis*. Sed neutrum procedit. Ergo *Audentem* legendum est. *Idem*.

Juvenes] Ordo est: *Juvenes*, fortissima pectora, quæ sit rebus fortuna videtis. *Excessere omnes*, adytis ariæque relictis Dii, quibus imperium hæc steterat: frustra succurritis urbi incensæ. Si vobis audendi extrema cupido, eamus et moriamur, et in media arma ruamus. Una salus victis nullam sperare salutem. Ergo *juvenes* fortes estis, et prompti: sed auxilium vestrum incensæ urbi quid proderit? sed una est salus victis, si salutem, quam tueri non possunt, desperando contemnunt. *Donatus.*

349 *Si vobis audentem extrema cupido est Certa sequi*] Donatus *audendi extrema* videtur agnoscere, et in ordinatione sensus ita digerit structuram: *Si vobis audendi extrema cupido*. Sed enim exemplaria vetera pene omnia *audentem* legunt: ut animositatis laus

Enem prociꝑue deferatur: *eudem* quidem prius etiam in Mediceo scriptum fuit: inde aliena manu et atrimento, *eudem* gerundii voce factum. *Pierius.*

. *Audentem*] Hic non tam capio *εὐθυλόων*, quam *Θρασύ*, quia audacia ista tota ad temeritatem: in eo signata Poëta *audentem extremam*. Ideo de Atheniensi illo, qui quinquaginta tyrannos Athenis expulit, quique dictus *Θρασύβουλος*, Schollastes Aristophanis in Plat. § 33 *Θρασύβουλος ἄνους*, ob temeritatem. Sed quidem Poëta, *Æνec* sui studiosus, abstinenti a temeritate contentus descripsisse. Hinc illustrabis infinita loca Poëtarum, qui una cum audacia conjungunt aliquid, quo temeritatem indicent. *Cerda*.

361 *Excessere*] Quia ante expugnationem evocabantur ab hostibus numina, propter vitanda sacrilegia. Inde est, quod Romani celatum esse voluerunt, in cuius dei tutela Urbs Roma sit, et jure Pontificum cautum est, ne suis nominibus dii Romani appellarentur, ne exaugurari possint. Et in Capitolio fuit clypeus consecratus, cui scriptum erat: GENIO URBS ROMÆ SIVE MAS SIVE FEMINA. Et Pontifices ita precabantur: 'Jupiter optime maxime, sive quo alio nomine te appellari volueris.' Quin et ipse Virg. ait, 'Sequitur te, sancte deorum, Quisquis es.' Serv.

Excessere omnes adytis] Hi verus sapere videntur priscorum ritus et superstitionem; qui in urbium obsequium, ne θεομαχείν viderentur, antiquam machinas ollas muris admovebant, conceptis carminibus deos tutelares φυλακτήρας mitigare et evocare solebant. Vide autem de sacrorum evocatione, et qualem olim fieri sit solita, Macrobi. Saturnal. III. 8. *Ger.*

Excessere omnes adytis] Ita Corn. Tacitus, de obsidione Hierosolymorum Histor. l. v. 'Expasum repente delubri fores, et audita major humana

vox, Excedere deos: simul ingens motus excedentium.' Nam proditum est antiquis, cum Troja excidio propinqua esset, visos esse deos e suis templis sua exportare simulacra. Ita Sophocles in Fabula *simulacriferis*, induxit deos suis humeris sua gerentes simulacra. Et Æschylus aperte dicit, nrbes, quæ capiuntur, a suis diis, hominum opinione, deserì. Sic cum Alexander M. Tyrum obsideret, multis Tyriorum visus est in somnis Apollo dicere, se ad Alexandrum abire; non enim sibi placere, quæ in civitate fierent. Servius autem et Macrob. III. 9. et v. 22. hoc de *Evocations* illa deorum tutelarium, quæ solemnî carmine fiebat, interpretantur. De qua Plutarch. & *πομπαικοῦ*, et Livius l. v. et Servius Fuld. Quod tamen Turnebo xiv. 15. et Mureto Var. Lect. v. 19. præ illo altero minus placet. Vere etiam Petr. Arbiter in Halosi Illi: 'Peritura Troja perdidit primam deos.' Taubmann.

Excessere, &c.] Explanata satis hæc sententia. Faciunt huc illa Silli Ital. XII. 516. 'ut Palatia cernas Et denigrantem Turpeja sede Tonantem' pro quo Modius Not. Antiq. lect. Epist. 38. *demigrantem* recte legit: idem etiam l. II. 'Et jam damnata cessit Carthagine Mavors.' Emmen.

352 *Quibus*] Subaudis auxiliantibus, vel per quos stetit. Servius.

353 *Moriamur, et in media arma ruamus*] *Ἰνὸς πορείας ἀπὸ πορείας*. Nam ante est in arma ruere et sic mori. Bene tamen *moriamur*, opportuniore loco posuit: ante enim dixerat, 'Quæ sit rebus fortuna videtis.' Idem.

Moriamur] *Am*, expeditum est: tum autem brevissyllabis ac paucissyllabla, et in *media arma ruamus*. Vide Scalig. iv. 48. et Pont. in *Actio*. Taubmann.

354 *Una salus victis, nullam sperare salutem*] Plerumque desperatione robur augetur, ut Statius: 'Est ubi dat vires nimius timor.' Item scimus

mortem captivitatis esse remedium. Hoc ergo suadet, ut aut desperatione vincant, aut vitetur morte captivitas. Servius.

Salus] Nunc remedium. Idem.

Nullam sperare salutem] Mira efficacia. Video enim coram desperatis vitæ viros fortes esse et animæ prodigos, ut animam ne amittant. Æn. XII. 'Usque adeone mori miserum est?' Scalig. III. 26. Ita et Vegetius III. 21. 'Libenter cupit commori, qui sine dubio scit se moriturum,' &c. Taubmann.

Nullam sperare salutem] Ita hos Æneas, ut apud Justinum Leonidas II. 12. suos firmabat, 'ut ire se parato ad moriendum animo scirent et meminissent, qualitercunque præliantibus cadendum esse.' Tale quibus sedet consilium, et quisquis ita contempsit suam vitam, is alienæ domini est, teste Seneca Epist. 4. Quare cum desperatis non pugnandum rationem dabit Florus II. 8. et Petr. Victor. XIII. 11. nam ut Stat. Theb. l. I. 'dat stimulos animo via mœsta timoris.' Emmen.

355 *Lupi cœu*] Ad ferocitatem pertinet. Ordo tamen est, cœu lupi; et est hoc dictum ab exemplo. Sane apud veteres *lupus promiscuum* erat; ut Ennius, 'Lupus femina feta repente.' Et bene belli negotium lupo comparavit, qui est in tutela Martis dei bellici. Servius.

Inde, lupi cœu] Mira comparatio. Lupus enim improbus et ævus est, et in prædam intentus, præsertim cum catulos habet: cui quidem aptissimæ tenebræ sunt ad complendas insidias: sic et nos auxilio unico noctis, in hostes ferebamur. Donatus.

Lupi cœu] Hanc comparisonem cum Homericâ comparat Scal. v. 3. Efficax est, *lupi raptorem*; (*ἀγρῶν ἑρπετῶν* et *ἀγρῶναι*): non tamen dices in recto singulari *raptor*, iv. 16. Et locus; 'atra in nebula.' Et modus dicendi, 'rabies improba ventris,' plus quam

fames. Et, *exegit.* Et, *cæcos*, id est, securos cuiuscunque periculi. Pulchrum vero Epiphonema, 'catulique relictī Fancibus expectant siccis:' quorum recordatione parentum rabies acuat. Vide et Cælium XXVII. 18. Teutmann.

Lupi cœu] Hac comparatione sapias notus Homer. II. iv. λόκοι δὲ tantum, *lupi cœu*, nulla addita narratione: in xi, aliquid jam additum: λόκοι δὲ θῖνον: *lupi cœu* *Rurbaunt.* In xvi. pleniore ore cecinit: λόκοι δὲ Ὀμοφάγοι, τῷσι τε περὶ φρεσὶν ὁσπερος ἀλκή: *lupi cœu* *Cruentari*, quibusque circa montes immensum robur. Et plura, quam sequantur aberrime. Adī Scalig. ubi comparat utrumque vatem, et Latino, ut assolet, victoriam concedit. Eadem comparatione usus Plato de Rep. l. III. εἰ πολέμοις, ὅσπερ λύκος, ἐνὶ πόλεω τῷ τῷ: si hostis, tanquam lupus, ovile invadat. Cerda.

366 *Raptōres*] Ab actu. *Servius.*

Raptōres] Ἀρπαγες et Ἀρπακταὶ Græcæ. Ovid. Metam. x. 540. 'raptoreaque lupos,' &c. Phædr. fab. i. 1. 'Latronem fauce improba incitatum.' Præcipue cum alendi sunt catuli, qui siccis hic faucibus expectare dicuntur. Optime omnium Longus pastor. l. i. lupoꝝ naturam depingit: Λόκοισι τρέφουσα στήμονας νέους, ἐκ τῶν πλεόντων ἀγρῶν ἐξ ἄλλων ποιμῶν ἥρπαιζε, πολλῇς τροφῆς ἐκ ἀνατροφῆς τῶν στήμωνος δεσπόζει. Emmentess.

Atra in nebula] Ab occasione: vel certe nocti comparavit. *Servius.*

Atra in nebula] Tempus, quo andaciores lupi, et signate ad rem Trojanam: noctu enim fiebat invasio hæc. Homer. quoque II. x. Βῶν β' ἴμεν, ὅσπερ λόντε δύν, διὰ νύκτα μέλαιναν: *Perreant tres velut leones duo per noctem nigram.* Cerda.

Improba ventris] A necessitate, et sane duplici; una, 'quos improba ventris Exegit cæcos rabies;' altera, 'catulique relictī Fancibus expectant.' *Servius.*

357 *Exegit*] Exclusit, de latebris scilicet: ut Terentia, 'Spectandæ an exigendæ sint vobis prius.' *Idem.*

Exegit cæcos] Extraxit e latibulis securos cuiuscunque periculi: sic explicat *cæcos* Jul. Scal. Verbum *exegit* vim signat, inest enim imperium quoddam in fame. Claudian. apte in Ruf. 'imperiosa fames,' Homer. Odys. vi. κλέσται γαστήρ: *imperi ventis.* Cerda.

Rabies] Non fames, quod commune, sed *rabies.* Oppian. Pisc. ii. ἀτέλεστον Δόσσαν δαιβοδύσσωσιν ἀναβέτ γαστρί φυλάσσαι: *inexpletam Rabiem semper voracem impudente ventre servat.* Non abit Juven. sat. xix. qui 'væui ventris furorem.' Ipse Poëta in l. ix. 'rabiem edendi' dixit; et Ovid. Met. viii. 'ardorem edendi,' et 'alti voraginem ventris.' Rittersh. in Opp. *Idem.*

Catuli] Hoc ad liberos et conjuges pertinet. Sane *catuli*, non solum canum, sed et serpentum, ut, 'Catalos tectia, aut ova reponit.' Plautus etiam suum, 'Et ego te conculcabo ut sues catulos suos.' *Servius.*

Relicti] Deserti et destituti; ut, 'Cui pauca relictī Jugera ruris.' *Id.*

358 *Faucibus expectant siccis*] Nimia cupiditate aperiuntur. *Idem.*

Faucibus expectant siccis] Scientissime; nam qui servant jejunium, quocunque id fiat tempore, siti præcipue infestari, quam fame consueverunt: id quisque experimento discit, et rationem Platarch. suggerit Sympos. l. vi. Nam tametsi humanum corpus compactum sit ex elementorum qualitatibus quatuor, una tamen, quam vel sola, vel omnium maxime viget, commodumque semper alimentum deposcit, calor est. Sic illustrat Poëtam Rhod. xxvii. 18. plura ille. *Cerda.*

359 *Mediæque tenemus Urbis iter*] Hoc ad audaciam pertinet, et contra ubi de timore agit: 'Namque avia cursu Dum sequor et nota excede regione viarum.' *Servius.*

360 *Cava umbra*] Bonum epitheton. Naturale enim est, ut obcurum sit omne concavum: vel *cava*, inani, et hinc apparere occidisse jam lunam. Nam ideo et Androgeos falsus est. *Idem.*

Cava umbra] Pro inani, ut Turneb. xii. 5. quod non est solidam: sic noeter l. vi. 'Nox atra cava circumvolat umbra.' Stat. Thebaid. 'Coeleque cavam nox induit ambram.' *Emmenes.*

361 *Quis*] Etiam Græcorum: ut, 'quis talia fando.' Et bene interrupta narratione exclamavit, ut affectum moveret. *Servius.*

Quis cladem illius noctis] Ut supra, 'quis talia fando Myrmidonum Dolopumve, aut duri miles Ulyssi.' *Donatus.*

Quis funera fando explicet] Est hoc, quod Demosthenes de falsa legatione dixit *ὅπως δὲ, οὐδ' ἂν εἰς ἐπιτέλειαν δύνατο τῶ λόγῳ τῶν ἐκεί κειμένων τῶν ὅρων*: Nemo verbis assequi possit ea mala, quæ nunc illis sunt. Quod Aristides *περὶ ὁμιολίας, φυγὰς καὶ σφαγὰς οὐδ' ἂν εἰς λόγον ἐπὶκτερο*: Nemo queat verbis consequi exitum et cædes: et in Rhodiaca ait, nullum esse tam validum sermonem, qui possit rem exsequi, *λόγον λοχυρόν*: et infra pari filo: *τίς γὰρ ἂν τὰς συμφορὰς αὐτοῖς πρὸς ἄλλας τὰς κινεῖς, καὶ ἀρότους, καὶ πέρα νόσης καὶ τῶν φθορὰς γεγενυίας*: Quis possit digne explicari recondite, et deformes clades, et omni calamitatis genere majores. Quod Cedrenus, *ποῖος λαὸς ἀδύγος ἀφανὶς τὸ πλῆθος τῶν ἀναπαύθεντων*: Quis tantis dignus sermo narret multitudinem occisorum. Quod Silius l. v. 'Quis Deus, o Musæ, paribus tot funera verbis Evolvat,' &c. *Cerda.*

362 *Lacrimis æquare labores*] Hypallage, pro, laboribus æquare lacrymas; ut, 'Dare claudibus austres.' *Servius.*

Aut possit lacrimis æquare labores] Lascivit sæpe hac occasione Aristides. Nam in 2. Leuctrica, *οὐκ οἶδα εἰ*

ἀδελφῶν τὰδρα διακίβη ἀνέκω: et Orat. *περὶ ὁμιολίας. ἂ μὲν αὐτῶν ἀντ' ἀδελφῶν*: et in Rhodiaca. *ὅπως (præcessit λόγος) ἂν ἄλλας κατασφηνίσκω τὰ παρόντα*: et post multa: *ποῖος τὰδρα σπουδαῖς κατασφηνίσκωσιν ἄλλῃ τῇ φωνῇ*; Dicit in his omnibus, nullas tam uberes lacrymas, nullum tam validum ploratum, quibus possent digne mala recenseri, neminemque esse, qui pro veram atrocitate deplorare tantas calamitates queat. Verba sunt Tullii Philipp. xi. Tragicæ quoque Nazianzenes orat. 23. *τίς ἂν τὰ τότῃ κακὰ πρὸς ἄλλας ἀετάρησθαι*; Quis temporis illius mala pro dignitate queat deplorare? In voce æquare habuit Virgilius imitaterem Statium l. iv. 'Quis numerum ferri, gentesque et robora dicte *Æquanit* mortale sonans?' Et Plinium alterum epistol. l. viii. 'una sed maxima difficultas, quod hæc æquare dicendo, arduum.' *Cerda.*

363 *Urbs antiqua*] Vel nobilia: vel quia duobus milibus octingentis annis regnasse affirmatur: et quod sit antiqua, ipse subjunxit, 'Multas dominata per annos.' Sane hoc delectis est, non narrantis. *Servius.*

Urbs antiqua] Dolet quod perit patria. *Donatus.*

364 *Sternuntur inertis passim*] Aut non repugnantis; ut, 'pecora inter inertia votis Optat aprum.' Aut inertia dum occiduntur; ut, 'Imbellum avertis Romania arcibus Indum.' hoc est, avertendo ostendis imbelliam. Aut per somnum inertia. *Servius.*

Perque tunc sternuntur passim] Sic Apulejus Met. l. iv. 'passim per plateas cerne res plurima jacere somnivororum corporum ferina naufragia.' *Emmenes.*

365 *Religionem*] Gradatim ascendit, vias, domos, templa: videtur enim et de diis invidiam facere, qui templa sua violari cadaveribus passim sunt. Sane religiosus, et homo dicitur attentus ad religionem, et locus, qui divinum cultum et venerationem me-

retur. Ergo religio, religionis plena. Significat etiam metam. *Religio* scribi debet propter metri necessitatem. *Servius*.

. 366 *Nec soli*] Excusantur Trojani: hoc tamen ad victoriam non poterat esse, sed erat ad solatium. *Idem*.

. *Penas dant*] Macerantur indigne: hoc enim proprio significat: ut, 'Hec nimium virgo, nimium crudele iusti Supplicium.' Item, 'Nunc peneat, Teucrisque suo det sanguine penas.' *Servius*.

. 367 *Quendam*] Hic præteriti temporis est. *Idem*.

. *Redit in præcordia virtus*] Atque ait Horatius, 'Nec vera virtus cum semel excidit, Curat reponi: deterioribus.' Sed sententia non semper generales sunt: sed interdum pro negotiorum qualitate formantur. *Idem*.

. *Victis redit in præcordia virtus*] Πάλα ἡ θρασύτης ἐνταυροῦσται, Plato in Charm. ἀνεδρόμῃσθαι τε καὶ μοι κατὰ ἀμπεδὸν πάλαι ἡ θρασύτης ἐνταυροῦσται, καὶ ἀνέταυροῦσται. *Germanus*.

. 368 *Victoresque cadunt Danaï*] Generaliter dixit victores, et ad fortunam partis retulit, quæ vincebat, neque enim viatores erant, qui cadebant. *Servius*.

. *Crudebis ubique Luctus, ubique pavor*] Aut utrobique, id est, et apud Græcos, et apud Troianos; aut ubique, per totam civitatem. *Idem*.

. 369 *Plurima mortis imago*] Aut definitio timoris est, aut varietas mortis ostenditur his, id est, gladio, igni, ruina. Alii intelligunt plurima mortis imago, aut frequentissima, aut præsentissima. *Servius*.

. *Mortis imago*] Veteres aliquot codices, noctis imago legunt: sed mortis omnino melius iudicio doctorum habetur. *Pierius*.

. 371 *Androgeos*] Græca est et Attica declinatio. Unde est, 'In foribus lethum Androgeo.' *Servius*.

. *Androgeos*] Per os et us legi, vetera Maronis exemplaria testantur cum Mediceo, ut Dausquius. *Emmenes*.

. *Androgeos*] Vetera exemplaria pleraque cum Mediceo *Androgeos* idiomate Latino scribunt. In quo Tricemneris observanda, ut: 'Pectoribus inhians spirantia consilii exta.' Qui vero syllabas timerant, *Androgeos*, per magnam Atticorum more scribere maluerunt: quod etiam, nulla cogente necessitate, inferius factum, 'Haud secus Androgeos visu tremefactus abibat.' Alii satis imperite se pronomen intrudere superfluum, *Androgeos se offert nobis*: oblitus pronomen id paulo supra positum. Nonnullis autem tanta fuit Græcitatibus cura, ut alibi genitivum etiam eadem Atticorum scriptione scribendum curerent, ut eo loco: 'Comantem Androgeo galeam.' Sosipatro Carisio reclamante: de quo, loco suo dicetur. *Pierius*.

. 372 *Verbis compellat amicos*] Sæpe Homerus, πειλὸν φίλοις. Itaque mellitum Græcorum reddes ex magistro amicum. Verbum compello sedem habet in lenociniis, et inde ad amicos traductum. Ulpianus l. xv. de injuriis et famosis libellis: 'Appellare est blanda oratione alterius pndictam attentare.' Sed de hoc jam supra in hoc libro. *Corda*.

. 373 *Viri*] Increpantis est, ut solet in milites dici. *Servius*.

. *Sera Segnitias*] Quæ seros facit, id est, tardes: ut, 'Mors pallida.' Sane segnitias juxta antiquos dictum est, nam modo segnitias dicitur; segnis autem est proprie frigidus, sine igni, ut securus sine cura; sedulus sine dolo. *Id.*

. 374 *Atti rapiunt incensa*] Observat militarem disciplinam, quæ est ut primum victoria gloriaque obtineatur, deinde in prædam eatur. Ait igitur Androgeos, jam bellum conficimus, nos, qui prædam egimus de hostibus victis. *Donatus*.

. *Feruntque Pergamæ*] Ἐπαρῶντες. Quasi ipsam funditus civitatem in victoriam suam transferant: ut, 'Illum in Italiam portans victosque penates.' *Servius*.

Feruntque Pergamæ] Ἀγῶνι καὶ φέ-
πουσι. Habet speciem Adagii. *Tamb.*

375 *Itis*] Pro. venitis: ut e contra
Terentius, 'Nisi ego ad mercatum
venio:' pro eo. *Servius.*

Itis] Sic Stat. Thebaid. l. vii. 'longo
docet agmine Grajos Ire duces.' Sic
ἔρχομαι apud Homer. Iliad. B. 457.
Quanti sit momenti in ipso ardore
pugnæ cohortatio P. Victor. xxxv.
15. docet, ubi hujus imprudentiæ
meminit. *Emmenes.*

377 *Fida satis*] Rene addidit *fida*,
ut ostenderet symbolam, quo uteban-
tur in bello. Ergo non dixit *fidelia*,
sed quæ ad fidem habendam pellicere
non possent. *Servius.*

*Neque enim responsa dabantur Fida
satis*] Hunc locum et sententiam sic
imitatur Statius Theb. l. ii. 'Ac pri-
or, inde viro: quidve occultatis in
armis, Non humili terrare rogat: nec
reddita contra. Vox, fidamque neg-
tant suspecta silentia pacem.' *Corda.*

Medios] Manifestos; ut, 'Medio-
que ex hoste recepi.' Ordo autem
est: sensit in medios hostes se esse
delapsum. Ergo *delapsus* nominativum
pro accusativo posuit: ut Horat.
'Vir bonus et sapiens dignis ait esse
paratus,' pro, ait se dignis paratum
esse. *Servius.*

Sensit medios delapsus in hostis] Ut
missam faciam lectionem, *delapsus ad
hostis* quæ minime placet, in antiquis
Prisciani codicibus hoc non uno loco
citato versu legere est, *medios illapsus
in hostis*: pro, se illapsum esse: quod
ideo placet, quia *delapsus* contrarium
habere significatam videretur: quip-
pe aut effugere, aut in diversas par-
tis labi. Sant, qui per *e*, *delapsus*
legant, non sane improprie, ut in
Carisiano habetur codice, dicente eo
solocismum hic esse transmutatione
per casum in participiis. Nam et
is nominativum agnoscit pro accusa-
tivo. *Pierius.*

Delapsus] Hellenismus, pro, *se de-
lapsus*. Græce diceretur, ἰσθόβερο
πεσόν. Ita Plaut. Asin. iii. 8. 'Quas

hodie adolescens diabolus ipsi daturus
dixit.' Propert. el. iii. 4. 'Jutabo et
bis sex integer esse dies.' Ovidius
Metam. xiii. 'sed enim quia rettulit
Ajax Esse Jovis pronepos.' Catul-
lus: 'Ait fuisse navium colerrimus.'
Lips. Antiq. Lect. ii. 7. *Medios* an-
tem, est manifestos: ut, 'Quonquam
in media jam morte tenetur.' *Tamb.*

Delapsus] Talis Græcismus apud
Horat. od. l. 2. 'patiens vocari Cæ-
saris ultor.' Ad quem locum plura
Lambinus: et unus, qui instar omnium
est, Vechnerus consulendas l. 8. qui
verba Maronis hoc illustrat exemplo
ἰσθόβερο πεσόντας pro *πεσόντας*.
Emmenes.

378 *Retroque repressis*] Aut *retro*
vacat, aut in *repressis*, *re*, vacat. Sed
veteres *retro repressis* dicebant, ut,
'Nec nos obniti contra.' *Servius.*

Retroque pedem] Hoc Græci, ἀ-
ποτρέφω, ἀναχωρῶν, ἐπὶ τὰς ἀναχώ-
σαι. *Corda.*

379 *Aspries*] Synæresis est, ut, *com-
positus*. *Servius.*

Improvisum aspries, &c.] Sumptum ab
Homer. Il. iii. ubi historiam de Pa-
ride adductam hæc sequitur compa-
ratio: 'Ὅς δ' ἔρε τίς τε ἰδόντα ἔδω
παλινδροσὺς ἀπὸ τῆς Ὀφρεὺς ἐν βήσσιν,
ἐπὶ τῷ τρέμει ἔλλαβε γαῖαν, Ἄφ' ἧ' ἀ-
χάρισον, ἀγχιὲ τί μιν ὀδὴ παρὰ
ἴδω. Quod Latini *improvisum*, Græci ἀπο-
ἴδω. Ad Virg. aspiravit Papinius
Theb. l. ii. 'Tacito sub pectore du-
dum Ignea corda fremant: jacto
velut aspera saxo Quominus erigitur
serpens.' Et Juvénalis Sat. l. 'Pal-
lent, ut nudis preasit qui calcibus an-
guem.' *Corda.*

Pressis] Græcus quidam, ἔπειρ
τεῶν. Habet similitudinem cum hæc
re adagium illud, 'Archilochum cal-
casti.' Adi Junium Cent. l. adag. 73.
Non inepte hæc trahat illud Hor. od.
iii. 27. 'Rumpat et serpens iter in-
stitutum,' &c. *Idem.*

Anguem] Καταχρηστικός: Homer.
ἰδόντα dixit. *Servius.*

380 *Humi nitens*] Incedens per hu-

nam: et est adverbium. *Idem.*

Trepidus] Vel pavens, vel festinans. *Idem.*

382 *Haud secus*] Non aliter: dicebant veteres, *secus* et *iuxta*; unde et *extrinsecus*. *Idem.*

Abibat] Bene imperfecto usus est, non enim *abijt*. *Servius.*

383 *Circumfundimus*] In codicibus plerisque veteribus legas, *circumfundimus*: quod minime displicet, quum præsertim legerim apud Tl. Donatum: '*Irridimus*, inquit, *densis et circumfundimus armis*, hoc est, in circumdam fundimus, atque universos occidimus.' *Plerius.*

384 *Ignarusque loci*] Palantes, et his circumstantiis ostendit, a paucis plures potuisse superari. Ordo est, passim sternimus. *Servius.*

385 *Adspirat*] Favet; ut '*Adspirant auræ in noctem*.' Unde et *facor*, aura dicitur: ut, '*Gaudens popularibus auris*.' *Idem.*

Adspirat] Sic Ovid. in princ. l. 2. *Metam.* '*Di, coeptis Adspirate meis*': vocabulum nauticum: ita *aura* pro favore: vide *Salmas.* ad *Hist. Aug. Script.* p. 2. vol. 584. *Phædr.* f. v. 8. '*aura captus frivola*.' *Emmeness.*

Primo] Quæ postea non fuit. *Serv.*

386 *Successu exultans*] Felicitate: quod est stultitiæ. *Idem.*

Atque hic successu exultans] In Mediceo et antiquis codicibus pene omnibus ordo numerusque dictionum ita habet: *atque hic exultans successu*. Utrumque iudicio meo æque auribus adblanditur. *Plerius.*

387 *Quæ prima, inquit, fortuna*] Non *quæ prima*, sed *quæ primum*. Est autem *hypallage*; ut, '*Ibant obscuro sola sub nocte*' pro *ipsi soli*. Quæ sit non ornatus causa: ut, '*Pars in frustra vocant*': sed necessitatis. *Serv.*

Fortuna] Bene *fortuna*, neque enim consilio Androgeos occisus est. *Idem.*

Salutis] Efficax adhortatio. *Idem.*

388 *Dextra*] Vel fortuna dextra,

auctrix, propitia: ut *læva*, contraria: aut dextra, ad manum referendum. *Idem.*

Sequamur] Observabis, verbum *sequor* Fortunæ dari a Virgilio sæpissime: in iv. '*Si modo, quod memoras factum fortuna sequatur*.' In viii. '*quem si fortuna sequatur*.' alibi sæpe. In quo aditum credo ad cognomentum Fortunæ, quæ dicta *obsequens*, cuius Plutarchus meminit et P. Victor. qui *obsequentis Fortunæ* vicum collocat in primâ regione urbis, in secunda vero vicum *Fortunæ respicientis*. Variat Vates sequentem fortunam per *aspirantem* supra, per *juvantem* in x. *Cerda.*

389 *Clipeos*] Senta maiora quibus latemus, *ὅν τοῦ καλῶτερον τὸ σῶμα*. *Servius.*

Clipeos] Varium modo genus, modo diversa scribendi ratio, in hoc nomine *clipeus*, Grammaticos semper diversos egit. Nam ex veteribus codicibus aliquot per *y clipeos*, aliquot per *i clipeos*, nonnulli per *u clipeos* scribunt. Sed enim inter *clipeum* per *i* et *clipeum* per *u* differentiam ponit Cornélius Fronto, *clipeumque* per *u* imaginis esse dicit, per *i* vero armorum. Quare si Frontonis admittenda sit differentia, quum subsequatur, '*Danaumque insignia nobis aptemus*,' ad imaginem respexisse videtur: nam et *Servius* ait in Græcorum *clipeis* Neptunum, in Trojanorum *Minervam* pictam fuisse, hic *clipeos* vel *clipeos*, (idem enim est) scribendum non ægre consenserim. Sed enim alii sunt qui genus, non scriptionem differentiam facere putent. Ait enim *Labeus* *Clipeum* neutro genere imaginem significare, virili vero, inter arma poni: a quo diversus est *Pomponius* *dabii* *Sermonis* libro secundo: ubi *clipeus* et *clipeum* indistincto genere dici ait, sed littera differre, ut pugnatorium per *i clipeum* dicamus, imaginem vero per *u clipeum*. Ut etiam ex *Cornelio* dicebamus. Erant vero huiusmodi ima-

gines, quales ad aliqujus rei memoriam exculpi consueverunt. Eam vero differentiam improbat Carisius, quoniam *Clipeus* per *i*, et *Clupeus* per *u*, non alia ratione dicatur quam *Maximus*, et *Maximus*, et *Optimus* ac *Optimus* propter communionem *i* et *u* litterarum. Quum itaque inter se ita Vetteres altercentur, resque parvi sit momenti, et majora nos interpellent, hoc nos interim in medio relinqueamus. *Pierius*.

Insignia] Arma omnia. *Servius*.

390 *Dolus, an virtus, quis in hoste requiritur*] Videtur deesse aliquid, ut puta: Dolus an virtus in bello proficiat, quis in hoste requirit? *Idem*.

Quis in hoste requiritur] In codicibus aliquot antiquis legere est, *quis ab hoste*, sed melius in *hoste*. Est et *requiritur*. Sed longe magis placet, *requirat*, ut in Mediceo et aliquot alijs emendatioribus exemplaribus habetur. *Pierius*.

Dolus, an virtus, quis in hoste requiritur] Eandem sententiam habet Pindarus Isthm. od. iv. ubi transfertur sermo a vulpe ad aquilam. Numerat inter ἀνθρώπων Virgiliana Macrob. v. 16. et singulare acumen his verbis inesse exserit Scal. iv. 1. *Eumenius*.

391 *Arma*] Subdistingue, ut sit quasi interrogantis: ut responsio, 'Dabunt ipsi.' *Servius*.

Comantem] Ant cristatam, quia de caudis animalium habebant cristas, ut, 'Cristaque hirsutus equina.' Ant comas habentem, ut Statius; 'Non ego in terga comantis Abantiadas.' *Idem*.

392 *Androgei*] Modo Latine declinavit, alibi Græce: 'Letum Androgeo.' *Idem*.

Androgei] Vetera illa exemplaria, quæ Androgeos in recto posuere, patet eorum casum eodem hic idiomate scribunt Androgeos. Sed paim Sospater, qui scriptum esse ait a Virgilio libro sexto: 'In foribus letum Androgeo': loco tamen hoc, ut in Mediceo

etiam est, agnoscit Androgei. Cujus hæc sunt verba: 'Si fuerit nominativus Androgeos, genitivus erit Androgei: ut apud Virgilium, 'In foribus letum Androgeo.' Sed apud eundem invenimus 'Androgei galeam.' Sed non ex eodem nomine. Nam si fuerit hic Androgeus, Androgei facit genitive: ut idem Virgilius, 'Penelei dextra divæ armipotentis ad aram:' quum tamen hujus nominis Penelopei nominativus sit apud Græcos, Πηνελόπειαν. *Pierius*.

Comantem Androgei galeam] Sic Epigramm. l. iv. ἀνδρῆδ' ἐνυαλλῶν καὶ κίπερ ἡδικοῦν. *Germanus*.

Insigne decorum] Ornamentum decorum. Non enim sunt duo epitheta, quod apud Latinos vitiosum est. Fecit hoc tamen Virgilius in paucis versibus, qui tamen emendati sunt; ut, 'Lenta quibus terreo facili superaddita vitis:' cum ante facilis fuerit. Sane clipei insigne neque parvum pro clipeo. *Servius*.

Clipeique insigne decorum] Sunt qui decori scribant, ut sit clipei decori. Sed longe melius insigne decorum, ut agnoscit Servius. *Pierius*.

393 *Inductur*] Quia multa inerant in scuto lora, quibus manum increbant; ut, 'Clipeoque sinistram insertam aptans.' *Servius*.

Accommodat] Mire accommodat, ut ignorares quorum esset. *Servius*.

Accommodat lateri] Pro adiungit, adplicat, ut Non. Marcell. Pro eo Plautus Trin. ii. 2. 98. 'clipeum accommodare ad dorsum.' *Eumenius*.

394 *Hoc ipse*] Multi hic distinguunt, et ad Æneam referunt: et ideo subiungit, 'spoliis ac quisque recentibus armat.' Alii, *Hoc ipse Dymas*, distinguunt; ut ignotis personis addita dignitas videatur: ut est: 'Quos Imbranius ipse Nutrierat:' et repetitum *Hæc*, emphasis propterantium, vel rei; non figura epanalepsis, ut a quibusdam traditur. *Servius*.

395 *Lata*] Quod est ἐπὶ δούρας. *Idem*

Recentibus] Quia nuper erant destructa mactatis. *Donatus*.

396 *Inimicitis*] Vacat in, ut solet frequent. *Servius*.

Vadimus identis] Dictum hoc in argumentum Trojanæ virtutis, ut libro 1. de *Ænea*, 'Se quoque principibus permistum agnovit Achiivi.' Est enim laus maxima versari in ordinibus adversarios. Hoc prædicat Sallustius de Catilina, qui 'longe a suis inter hostilia cadavera repertus est.' Hoc de Diomede Homerus II. v. Τυδίδην ἔδεκ' ἄν' ἡνολας νεσποῖαι μελέας, ἢ μὲν μὲν Τρῳεσσιν οὐκ ἔδοξεν, ἢ μὲν Ἀχαιοῖς: Tydidem haud noris, quorumnam in partibus caecis, An socius Græcia, an miles in agmine Troia. Pari fortitudine prædicat Livius l. xxxix. Calpurnium prætorem in bello, quod gestum in Hispania: ait enim: 'Longe acrius Calpurniani equites pugnabant, et præter ipse ante alios: nam et primus hostem percussit, et ita se commiscuit mediis, ut vix, utrius partis esset, nosci posset.' *Corda*.

Haud numine nostro] Aut diis contrariis: hoc est, haud nostro, non nobis utilis. Et ideo paulo post, 'Heu nihil invitis fas quemquam fidere diviis:' ut est, 'Nec dii texere Cupencum Ænea veniente sui:' aut quia in scutis Græcorum Neptunus, Trojanorum fuerat Minerva depicta. *Servius*.

Haud numine nostro] *Haud nostro*, id est, adverso, nobis non favente. Ita Ovid. *Heroid.* II. 'Protinus ipsa meos anguror esse deos.' Tibullus: 'Audiat aversa non mens aura Deus.' Terent. *Adelph.* 'Plebem primum facio meam.' Ubi *meam* Donatus interpretatur, *michi faventem*. Ergo, *Namen non nostrum*, fuerit, nobis non utile. Unde mox: 'Heu, nihil invitis fas quemquam fidere diviis' *Æn.* XII. 'nec dii texere Cupencum, Ænea veniente, sui:' vel, quia in scutis Græcorum Neptunus, in Trojanorum Minerva depicta fuerat; ut moris erat arma insigniri. Atque ita propter eventum

parum prosperum dixerit Æneas; adversantibus et iratis diis in medios hostes se coniecisse. Plura ad hanc rem accuratissime scribit J. Parrhas, epist. 35. *Tambmann*.

397 *Congressi prælia*] Bellum est totum tempus, ut Jugurthinum, Punicum, Macedonicum. *Ægna* unius diei. *Prælium* pars pugnae. *Servius*.

398 *Conserimus*] Id est, adversa fronte pugnâvimus, ne forte nulla virtus videretur Trojanorum, si deo pugnassent. *Idem*.

Conserimus] Liv. sæpe usurpat: in l. XXI. ait de Annibale: 'Princeps prælium inibat, ultimus conserto prælio excedebat:' et 'Romanus conserrere pugnam:' loca passim occurrent. *Corda*.

399 *Diffugiunt alii*] Nam qui non penitus turbati erant, fugiebant ad litora: qui autem erant amentes, timore scandeant rursus equum. *Donatus*.

400 *Fida potuit*] Sibi scilicet. *Servius*.

Formidine turpi] Epitheton timoris: sic Sallust. 'Carbo turpi formidine Italiam atque exercitum deseruit.' *Idem*.

401 *Conducitur in alio*] Non ducunt, sed cum esse coeperint. Unde et ablativo usus est, non accusativo, ut, 'Conditus in nubem.' Tale est hoc, quale illud, *includuntur in carcere*, et *includuntur in carcerem*. *Idem*.

402 *Heu nihil invitis fas quemquam fidere diviis*] Generalis quidem sententia est, sed hoc loco congrua: sequitur enim et Cassandrae captivitas fidentis sacerdotio, et præcesserat armorum mutatio, quæ nuncprehenditur: alioquin vitiosa est, cum discrepat a specialitate: est autem eatascaue, non potuisse eos vincere, quamvis fortiter dimicarent. *Idem*.

Hæu nihil] Favebat nobis noster dolus, sed inefficax redditur. Nequicquam enim humana industria adversus dei voluntatem molitur, quod

ostenditur in Cassandra. Sed singula notentur verba. *Donatus*.

Hec nihil invito fas quemquam fides divi] Proverbii vim habet *invitis Divis*: sæpe apud Homerum *ἀντιθεός*. Pro eo etiam *iratis Diis* Juvenal. Sat. i. 49. Ter. Phorm. i. 2. 24. 'memini me relinqui irato Deo.' Utimur hisce formulis, ubi fortunam avertere experimur: sic Horat. Sat. i. 3. de infelici parto: 'Iratis natæ paries diis:' et quemadmodum, diis invitis, auspicantibus nihil recte succedit et *πρὸς ἀνέρες* est *αἰὼν ἐκτενέω*, ita e tripode desumptum illud Sallustianum: 'Diis juvantibus omnia matura sunt, victoria, præda, laus.' *Emmenes*.

403 *Ecce trahebatur*] Bene dissimulavit de stupro Cassandræ. *Servius*.

Ecce] Id est, dum bene ac prospere nostra certamina procederent, repente apparuit, quod multiplici indignitate et scelere, nostros actus turbaret. Trahebatur per publicum, quam paterno merito, ac sæo, non nisi cum honestis quidem officiis multorum decuit efferi. *Donatus*.

Pæsis] Ut quidam volunt, sacris, quæ sic vaticinari solebat. *Servius*.

Priamida] Patronymicum quidem est, sed species possessivi. *Priamides* vero tantum patronymicum est, sicut *Priamides*. Et bene virgo non *filia*. *Idem*.

Ecce trahebatur, &c.] In captis urbibus hoc potissimum et frequentissimum malum. Eurip. Phœnissæ, de captis Thebis, *Ὅφει δὲ πολλὰς ἀχλαστίδας κόρας, βλῆς πρὸς ἀνδρῶν τολεῖαν πορφύρεως*: *Cernes autem multas captivæ puellas Per vim ab hostibus duci hostiliter*. De clade illata Locrensis ab Romanis ita Livius l. xxix. 'Omnes rapiunt, spoliant; verberant, vulnerant, occidunt, constuprant matronas, virgines, ingenuos,' &c. *Carda*.

Trahebatur] Græce dicas *παρὰ κνήν*:

hoc enim usus Demosthenes Olynth. i. et advertit Ulpianus summi verbum ab his, qui ad aras confugiant, et inde abstrahuntur: et Poëta quidem, 'trahebatur a templo.' Pausanias tamen l. v. de eadem re loquens: *Ἄλκας ἱλύνει ἑκαστὸν* (dixit) *ἀπὸ τοῦ ἀγῶματος τῆς Ἀθηνῶν*: et l. x. *ἀντὶ τῆς (Καὶνοῦ) δ' Ἄλκας ἀφείλκεν*. In verbo quippe inest contumelia, trahi enim noxiorum est. Seneca Rhetor. Controv. ii. 18. 'Jactatur misera inter satellitum manus, et toto itinere non ducitur, sed trahitur:' et mille alia. *Idem*.

404 *Crimibus*] Quod fuit virginalis verecundie factum profecto inimicum. Trahebatur virgo, virorum plurimorum manibus. Trahebatur sacerdos, manibus impiorum. Trahebatur a templo, et ab ipsius domo penetralibus raptæ, et manibus post terga constrictis: et quamvis hæc perficeret, tendebat tamen ad caelum oculos, cum non posset manus. Quod faciebat frustra: quærebat enim in caelo ultores deos, quibus adversantibus imperium ceciderat: et eos quorum cum domus esset Ilium, templis suis prodesset noluerunt, aut non potuerunt. Collige ergo perpetrata primum in Cassandram crimina: quod *regalis*, quod *virgo*, quod *pæsis*: *crimibus*, quos habuit ad ornatum, quod *per publicum*, quod *vincta*, quod *a plurimis*. In Deos vero, quod *a templo*, quod *sacerdos*, quod a conspectibus deæ. Horum alterum affinitatis causa, alterum religionis, quia antistes esset deorum, movere debebat Æneam. Non tulit etiam Corebus, et reliqui illi morituri succurrunt. Hinc error armorum, qui ante juvabat, nocere cepit. Nam a suis, putati Græci, telis, id est, lapidibus et similibus cadebantur. *Donatus*.

Pæsis Priamida virgo Crimibus] Insignis contumelia. *Eschines* in oratione *πρὸς παραπροβόλας*: *ἡλυσμένην τῶν τρεῶν*. Andromache apud Euripi-

sem hujus tam insolentis contumelias conqueritur: Ἀδύτῃ δὲ δολίῃ ραψὶ ἐν Ἀργείοις ἔσθῃ, Κόρυς ἐκνοσσομένη. Ex Euripide itaque et Virgilio elici mos potest, captivas feminas crinibus trahi solitas. Juvat plurimum idem Eurip. in Troad. apud quem Menelaus de Helena sic ait: Κορὺν' ἐν ἄρῃ εἰς μαινομένων Κόρυς ἐκνοσσομένη. *Cerda.*

Trahebatur passis Priamēia virgo Crinibus.] De Cassandra sic canit Ovid. Met. XIII. 410. 'tractata comis antistita Phœbi, Non profecturas tendebat ad æthera palmas.' Ad quem locum consulendus Nobilius. Heinsius. Horat. od. II. 4. 'Arsit Atrides medio in triumpho Virgine rapta.' Idēos quod his verbis inest, ostendit Macrobius Saturn. IV. 4. *Eumenesi.*

Adytique Minervæ.] Ostendit illam sacerdotem esse: non enim accedunt ad adyta, nisi religiosi sacerdotes: et *ἐκπορεύεσθαι*, quasi non sufficeret a templo, addidit adytis. Servius.

405 *Tendens ardentia lumina.]* Quod est manuum, oculis dedit. Solent enim homines in magnis motibus manus ad cælum tendere. *Idem.*

Ardentia lumina.] Est hoc, quod Catul. alio flexu in Nupt. Pelei: 'flammaria lumina.' Virgil. in hoc lib. 'Ardentesque oculos suffecti sanguine et igni.' *Cerda.*

Frusta.] Secundum Epicureos: et est separatim. *Servius.*

406 *Arcebant.]* Continebant, vel prohibebant. *Idem.*

407 *Hanc speciem.]* Injuris faciem, quod sacerdos, quod ab adytis, quod reflecta, quod passis crinibus trahebatur. Cic. Philip. II. 'Ponite itaque ante oculos P. C. miseram quidem Hlam et flebilem speciem, sed ad incitandos nostros animos necessaria.' Sane *species*, medium est; et mala enim et bona est. *Servius.*

Furiata.] Furiatus qui furit ex causa; furiosus vero est, a quo furor

Delph. et Var. Clas.

nanquam recedit, et est figura Græca *μὰρὰς τὰς φέρεται*. Quidam sane participium *furiata*, a verbo figurato apud Horatium *furiare*: sic *fortunare*, sic *scelerare*. *Idem.*

Furiata mente.] *Μὰρὰς τὰς φέρεται*. Im Pind. de Ixione, *μὰρὰς τὰς φέρεται*. *Taubmann.*

408 *Sese.]* *Αἰδὺς ἀδύτῃ. Servius.*

Periturus.] Melior sensus est, si ad dimicantis referatur affectum: sicut de Tarchonte, de quo dixit; 'Et medios, fertur moriturus in hostes: quum vicerit: et bene Corcebum non suadentem; pugnandum potius fuerat, quam loquendum. *Idem.*

Periturus.] In Mediceo et plerisque aliis veteribus codicibus, *periturus*, in aliis *moriturus* habetur. Dum vero hæc publicari cepta essent, Camillus Porcius, Antistes Aprutinus, Romanæ decus eloquentiæ, Codicem veterem mihi obtulit, in quo tum alia, vulgatis a lectionibus diversa, tum hoc ipsum *periturus* scriptum est: nam *perire* omnino plus est, quam *mori*. *Pierius.*

409 *Dens.]* Catasceus, merito superati sunt a pluribus. *Servius.*

410 *Culmine.]* Tecto: quod ante cūlis tegebatur. *Idem.*

411 *Oritur.]* Quasi aliud initium calamitatis. *Idem.*

Cædes.] Non prælium. *Idem.*

Miserissima.] Quia inter cives. *Idem.*

412 *Facie.]* Feritate. *Idem.*

Jubarum.] Pro cristarum, quæ de caudis fiebant: ut est, 'Cristaque hirsutus equina.' *Idem.*

413 *Tum Dana.]* Ordo est: undique collecti invadunt. *Idem.*

Tum Dana.] Compendium adhibet, ut non tantum ereptam virginem diceret, verum etiam multos hostes ob eam rem occisos: et connexuit præcipuorum nomina, et aliorum numerum generaliter posuit. *Donatus.*

Breptæ.] *Ἐξήμα διαβολας*. Non enim dicit a Trojanis sublatam, sed intelligendum reliquit. *Servius.*

Virg.

7 X

414 *Acerimus Ajax*] *Oileus* sine dubio; quia *Telamonius* iudicio superatus, jam se pereemerat. Incertum est ergo, quando ab *Ajace* vitata sit *Cassandra*, quod, sicut dicitur, in templo *Minervæ* factum eat, constat post stupram *Cassandram* protrac- tam. *Idem*.

415 *Gemini Atridae*] Pro *duo*: habet excusationem, quia fratres sunt propter similitudinem: nam numeri esse non potest: *gemini* enim sunt proprie simul nati. *Idem*.

Gemini Atridae] Ex *Euripide*: πέρ- ρουσα δέ με Διόσσοι ἀρπάζει, καὶ λαὸς ἀχαιῶς. *Soph.* quoque nunc *Διόσσοι* nunc *Διόσσοι*, nunc *Διόσσοι* vocat *Atridas*. *Germanus*.

Dolopumque] Exemplaria quædam antiqua, *Dolopumque* legunt, et ita apud *Ti. Donatum* habetur, quum tamen que nihil offendant. *Pierius*.

Exercitus omnis] Bene excusat propter victi pudorem: ut, 'Obruimur numero.' *Servius*.

416 *Adversis*] Contrario flantes. *Idem*.

Adversis] Contrariis e partibus stan- tes: unde et sævior turbatio existit in pelago. Examinat autem hanc comparisonem *J. C. Scaliger* v. 3. ad *Homerica* *Iliad.* ix. et in ea *Homerum* pro discipulo, *Virgilium* pro magistro laudat: quem, quæso te, vide. *Taubmann*.

417 *Eois Euris equis*] Ab *Eois* equis: unde equi *Solis* oriuntur. Nam *Eurus* ab oriente fiat. Sciendum sane, quod cum *Eous* e naturaliter longum habeat, metri necessitate correptum est, propter sequentem vocalem. Ra- rum autem est; nam nec proprium nomen est, ut *Diana*: nec sermo compositus, ut, 'Sudibusve præustis.' *Servius*.

418 *Stridunt silvæ*] Excursus pœ- ticus; qui ultra tres versus fieri non debet, ne sit vitiosissimum. *Idem*.

Stridunt] Quidam antique declina- tum trahunt; ut sit prima verbi posi-

tio, *Strido*, *stridis*, *stridit*, et faciat *stridimus*, *striditis*, *strident*, non *stri- dent*: nos autem, *strident* dicimus, a *strideo*, *strides*. *Idem*.

419 *Spumens*] Pro *spumosus*. Ut *frondea*, pro *frondosa*. *Idem*.

420 *Illis*] Propter illud, 'Hic pri- mum ex alto.' *Idem*.

Illis etiam] Alia calamitas, ut ab hostibus cognosceremur, qui acris etiam, quam cæteri hostes move- bantur, quia se deceptos viderant. *Donatus*.

Obscura nocte per umbram] Per um- bram noctis obscuræ: ut, 'Molemque et montes.' *Servius*.

421 *Fudimus*] Modo fugavimus: nam sequitur, 'totaque agitavimus urbe.' *Idem*.

Totaque] Per totam. *Idem*.
Agitavimus urbe] Alibi interimi- mus. *Idem*.

Per umbram Fudimus insidiis totaque agitavimus urbe] Antiqui aliquot co- dices, *sub umbram* legunt. Sed mihi non displicet *per umbram*. In *Longo- bardico* etiam legere est *totaque agitavimus urbem*. Ut sit *fudimus per umbram*: et *agitavimus per totam ur- bem*. Sed enim vulgata lectio magis recepta est, *totaque agitavimus urbe*. *Pierius*.

422 *Apparent: primi clipeos menti- taque tela Agnoscunt*] In codicibus ali- quot antiquis, eodem membro legas, *adparent primi* disjunctim: inde, *cli- peos mentitaque tela Agnoscunt*. *Do- natus* mavult, *primi clipeos, mentitaque tela Agnoscunt*. *Idem*.

Apparent] Verbum forensæ ad bel- lum traducit: sic apparitores, stato- res, satellites, stipatores. Istæ om- nes voces jam a foro ad militiam abi- ere. *Cerda*.

Mentitaque tela] Hoc est, quæ nos Græcos esse mentiebantur; ut solet, sensum dedit rei inanimatæ: non enim poterant tela mentiri. *Servius*.

Mentitaque tela] Id est, non vere *Trojana*: sic 'mentitus color' est non

verus. Ductum hoc ex Græco fonte, ubi plarima hæc locutio, *χρῆματα ποικίλα*, et *ἀπορίθμια*, colores qui mentiuntur nativam speciem. *Cerda*.

423 *Sono discordia*] Sono discrepantia. *Servius*.

. *Sono*] Linguae Græcæ. *Taubm*.

Ora discordia] Non potuit melius, inquit Scaliger iv. 16. Alla enim arma, alia corda gerebant. *Idem*.

Signant] Designant: aut per vocem, aut per symbolum, quo utebatur exercitus. *Servius*.

. 424 *Illicet*] Confestim, mox: sed apud veteres significabat, *actum est*.

Optim enim Judex, si dare finem agendis rebus voluisset, per præconem dicebat *Illicet*; hoc est, *ire licet*: id est, acta et finita res est. Terent. in Ad.

‘En tibi rescivit omnem rem, id nunc clamat *Illicet*.’ *Idem* in Ennacho, ‘Actum est, illicet, periisti.’ *Idem*.

. *Illicet*] Ubicumque ponitur *illicet*, extrema omnia occidere vel occidisse significatur. Coræbus denique, primus insidiarum auctor, primus interficitur; et ante ipsius Minervæ aram occubuit, propter cujus sacerdotem defendendam eramus collecti. *Donatus*.

. *Illicet*] Male multi scribunt, *illioet* geminato *l*: quod ex, *tre licet*, contendant r litteram, in *l* abire, vocali e detrita. Ait vero Martius Salutaris, qui citatur a Carisio, *Illicet* loco hoc interjectionem esse graviter ingemiscens: et ita accipiendum illud ex Ennacho Terentii, ‘Actum est, illicet, periisti.’ Nam et hic non est *in loco*, aut *statim, continuo*; sed pro eo, quod est *hem*: ut sit, *Hem periisti*. Libro vero Æneid. xi. ‘Illicet in muros tota discurritur urbe.’ Celsus ait pro *illico* vel *statim* positum: Antiquos pro, *eam licet*, posuisse. Pro nunc, Afranium in Materteris: ‘An tu eloquens illicet,’ id est, *subito*, aut *extemplo*. Pierius.

Obrutus] Lælius l. xxi. ‘obrutus sunt insuper velut nube jaculorum, a Balcaribus connecta.’ Florus iv. 10.

‘urgentibus telis in modum grandinis.’ *Cerda*.

Numero] Ne videantur virtute superati. *Servius*.

425 *Penelei dextra*] Coræbum a Peneleo interfectum hoc loci Poëta canit: diverse alii sentiunt. Pausan. Phocicis: venerat Coræbus ad Cassandram nuptias, quæ ipsi desponsa fuerat: interemptum a Neoptolemo fama vulgavit: Leacheus a Diomede occisum carnibus prodidit. De more, quo in extrema necessitate ad aras Deorum perfugium erat, alibi a me dicitur. *Cerda*.

Dica armipotentis] Bene Minervam Trojanis expressit iratam, cum etiam eum perisse dicat, qui Sacerdotem liberare tentaverat. *Servius*.

. *Dica*] Minervæ. *Idem*.

426 *Justissimus*] *Justum*, secundum leges aliqua ratione constructum: *æquum*, juxta naturam accipiunt. *Idem*.

Unus] Non solus, sed præcipuus. *Idem*.

Justissimus unus] Perierunt innoxii, et socleratis jus vincendi datum est. *Donatus*.

Unus] Id est, præcipuus: *Serv*. Vide et Scalig. iii. 2. *Taubm*.

. 427 *Equi*] Pro *æquitas*. Et est optima figura a feminino genere, in neutrum transire. *Servius*.

. 428 *Dis aliter visum*] Aut illum non esse justissimum, an aliter visum; sic enim periit ut injustus: et bene in ingenti indignatione Æneæ, tamen nihil sacrilegum datur. *Idem*.

. *Visum*] Ubi ponitur hoc, non justum judicium, sed prævæ voluntatis studium et libido significatur. *Donatus*.

Dis aliter visum] Ita dicere solebant, cum suos casus non sibi, sed diis adscribebant. Sic Hor. Od. i. 83. ‘Sic visum Veneri, cui placet impares Formas atque animos sub juga æneæ Sævo mittere cum joco.’ Turneb. vi. 31. Et notetur, in ingenti etiam

indignatione, nihil dari sacrilegum
Æneæ a Poëta. *Taubmann.*

Petunt confecti à sociis] Pro perierunt. *Servius.*

429 *Confecti à sociis]* Augetur commiseratio. Interfici enim durum est, sed durus a suis interfici. Et exaggeratur, quod dixerat: 'Heu nihil invitis fas quenquam fidere divi.' *Donatus.*

Panthus] Vocativus Græcus est. *Serv.*
Nec te tua plurima, Panthæ, pietas
terris] Id est, servavit. In fine deus tantum fuisse a Trojanis alienos ait, ut etiam Panthus occumberet; vir pius, gravis, religiosus, cum ipsis etiam insignibus sacerdotis. *Donat.*

431 *Iliaci cineres]* Naturale est jurare per id, quod clarum quis habuit: et excusatur (ut supra diximus) fuga. Ergo fuit necessarium iusjurandum. *Servius.*

Iliaci cineres] Quia videbat vel crimi-
mini, vel esse posse dedecori, quod tot tantisque cadentibus evaserit, jurandi religionem ultro ante objectum, quod metuebat, opposuit. Habet enim majorem fidem, si ante quam exigatur, offertur. Habet et bonæ conscientie firmum testimonium, non exorta, sed oblata purgatio. *Donat.*

Iliaci cineres] Par juramentum apud Senecam Troadib. ubi Hecuba testatur *patriæ cineres.* Propertius eleg. iv. 12. 'Testor majorem cineres tibi, Roma, colendos.' Stat. Theb. l. v. 'cineres jurasse sepultos.' Suetonius de claris Orator. 'Juro per patris matrisque cineres, qui inconditi jacent.' Horat. Od. ii. 8. 'matris cineres opertos Fallere.' Seneca Rhet. Controv. lib. i. 'Ergo fame morientem video, per cujus cineres juraturus sum.' Itaque hoc juramentum frequentissimum; cui simile per ossa defunctorum. Firmant Tibullus, Ovidius, Propertius. Primus eleg. ii. 7. 'Parce per immatura tuæ, precor, ossa sororis.' Alter in epist. 'Per tamen ossa viri subito male tecta sepulcro.' Tertius eleg. ii. 20. 'Ossa tibi juro

per matris, et ossa parentis.' Hæc jam alii libarunt. Non abundant a toto hoc Maronis loco et obtestatione Æneæ verba Livii l. xxviii. 'Philippus morebat,' &c. *Corda.*

Extrema] Num ideo *extrema* morum, quia existimet nihil ex ea superesse. *Servius.*

432 *Testor]* Testificor: et debet eos. Idem.

Testor, &c.] Sic Sil. Ital. l. vi. 'testor, mea numina, manes, Dignam me pœnæ tam nobilitate paternæ Strage hostis quesuisse necem. Examen.

433 *Vices]* Pugnas: quia per vicissitudinem pugnabatur; ut Sallustius docet. Legimus etiam pœnas, *vices* dici. Horatius, 'Vicesque superbe Te maneant ipsum.' Sed de bello usurpatum est. Nullum enim prælium caret periculo, ergo *vices* periculi. *Servius.*

Vitæque vices Danaum] Servius explicat pugnas, quia per vicissitudinem pugnabatur: non placet Julio Scal. qui sic potius: 'vices, vulnera significant, et cædes; ut quemadmodum vel percusserat, vel interfecerat, idem pateretur: ubi igitur ab Argivis tantundem fiebat operis ad pugnandum, eo Æneæ sese induebat.' Sed proculdubio Poëta ad ludum gladiatorum contendit. Eo nos ducit verbum *vito*, cui oppositum *peto*, *aleo*, et *vitæque* et *petitiones*: in arena enim ita pugnabatur, ut pene expectatus alterius ictu. Consentiant ista cum explicatione Scaligeri, et Servianum evertunt. Est et alia Servii explicatio hæc: 'Legimus etiam pœnas *vices* dici.' Firmat ex Horatio Od. i. 20. 'Debita jura vicesque superbus Te maneant ipsum.' *Corda.*

Et, si fata fulsissent, Ut ced.] Quasi dicat, Si fata permisissent interitum meum. *Donatus.*

434 *Mervisse]* Id est, fortiter dimicasse. Hi enim mererentur occidi. Bene autem evasisse fati imputat: cum tam senex, tum debilis, Iphitus

et Pelias evaserint, occisis juvenibus: *Servius*.

Mernisse manu] Id est, ita sine aliquo respectu meæ salutis pugnavi, ut mernerim ab hostibus interiri. *Don.*

Mernisse manu] Testor me meruisse, id est, fortiter dimicasse: hi enim merentur occidi. Videatur Turnebus XI. 19. ubi docet, mortem aliam esse naturalem, aliam meritam: eumque etiam mori mereri, qui in aciem prodierit. *Taubmann.*

Divellimur] Sic dixit, quasi accuset, quod non perierit. *Servius.*

Divellimur] Inviti, necessitate adacti impellimur abire: ostendit autem meruisse manu mori, cum prius cum paucis, nunc vero solus pugnaret. *Donatus.*

Divellimur] *Ἐντροπὸς* sive regressio: qua semel proposita iterat, et dividit: de quo Fabius XI. 8. *Taubmann.*

436 *Vulnere Ulixi*] Quod illi Ulyxes infllexerat. *Servius.*

Pelias et vulnere, &c.] *Adi Agell.* IX. 12. Quod vero hic Poëta: *tardus vulnere*, dupliciter extulit Liv. XXI. de Scipione: 'gravis vulnere erat.' Et 'dum meliorem ex ducibus inutilem vulnus faceret.' *Cerda.*

437 *Protinus*] Servavit ordinem, ut primo de patria, post de rege curaverit. *Protinus* hic *statim*. Alibi *perro tenus*. *Servius.*

Clamore] Bellico. *Idem.*

Clamore] Non specialiter ab aliquo, sed clamore pugnantium, quo indicatur opus esse auxilio, ad defendendam regiam: apud quam acrius pugnabatur propter gloriam, et prædam. *Don.*

Vocati] Clamorem secuti. *Servius.*

438 *Ingentem pugnam*] Merito, quippe in domo regis, ubi aut caput Reipub. erat, aut de qua major spes erat prædæ. *Idem.*

439 *Forenti*] Pro *essant*. *Idem.*

Merentur] Non pugnarent, ut au-
pra, 'Oriturque miserrima cædes.' *Id.*

440 *Mortem indomitum*] *Hom. ἄγρυπναῖς τετορ.* *Germanus.*

441 *Acta testudine*] Applicata; vel quæ agebatur. *Servius.*

Acta testudine] Id est, facta testudine: ut Turnebus IX. 8. et VI. 27. qui *συναστιαπλοῦς* significari ait: quam Græci *χελώνη* etiam dicunt. Ita *Cæsar*: 'phalange facta.' *Servius* *acta* interpretatur *applicata*, scil. machina bellica. Videatur *Veget.* IV. 14. in eumque *Stewechii* Comment. Inprimis J. Lipsii lib. *Poliorecticiōν.* *Taubmann.*

442 *Hærent parietibus*] Quod illæ, quæ feruntur ad pugnam, clavos habeant vel uncas et figantur, ideo hærent. *Servius.*

Scalæ] Non solum quia in plurali declinantur, sed quia plures essent. *Donatus.*

Hærent parietibus scalæ] Hoc *Tacit.* Ann. XIII. 'Scalas mœnibus admove-re:' et XV. 'promovere scalas et machinamenta.' *Livius* lib. XLI. 'cum scalas ad mœnia erexisset.' *Vegetius* IV. 27. 'appositis scalis.' *Eurip.* in Suppl. *προσβαλὼν*: et in *Phœnis. προσφέρειν Πύργοισι πηκτῶν κλίμακων πρὸς ἀμφοτέρω.* Utrumque possis explicare per *admoveo*, ut et verbum *Plutarchi*, qui lib. de superst. *κλίμακων προστιθέντων*. Quod verbum *Plutarchus* a *Thucydide* accepit I. IV. ubi *κλίμακα προσθῆλς*. *Cedrenus* ita: *κλίμακας προσφέρειν*, et *κλίμακας προσθῆσθαι*. Cæteram imaginem belli hujus vide in *Thucydide* I. III. ubi *Platæenses* muros ascendunt. *Cerda.*

Postæque sub ipso] Si circa portam, sub postibus: si circa fenestras, circa postes. *Servius.*

443 *Nitentur*] Pro *nitebantur*. *Id.*

Gradibus] Hinc colligi in edito januam fuisse, gradibusque ad eam aliquot ascendi, quod hodie etiam videmus in optimatum ædibus, regisque principum, Turnebus ait; quod nos firmamus verbis *Suetonii* in *Vitel.* c. 15. 'statimque pro gradibus Palatii apud frequentes milites cedere se

imperio, quod invitatus receperat, pro-
fessus,' &c. et versu Juvenal. Sat. III.
'nam si gradibus trepidatur ab imis.'
Nescio enim an cum interprete possis
accipere tabulata. Et auctoritate Se-
nece epist. 84. 'Præteriti istos gradus
divitum et magno aggestu suspensa
vestibula. *Cerda.*

Ad tela] Contra tela; et hoc verum
est: nam si *ac tela*, sinistris manibus
simul tenent tela et scutum, cum se
tegunt. *Servius.*

Ad tela] Vetera aliquot exemplaria,
ac tela legunt. Sed *ad tela* agnoscit
Servius, dum exponit: *contra tela*.
Sunt et codices antiqui, in quibus, *ad
tectā* scriptum sit. Sed *tela* omnino
castior est lectio: animadversum
enim est in oppidorum expugnationi-
bus, milites, dum scalas scandunt,
sinistra manu ad tela clipeum objec-
tare, dextera vero uti ad apprehen-
dendum: idque ipse Poëta graphice
describit, dum addit 'prestant fasti-
gia dextris.' *Pierius.*

445 *Ac tecta*] *Tecta* participium
est. Aut eandem rem bis dixit.
Quamvis legatur, et *tota domorum*.
Veteres *hæc domus*, ut merito ablati-
vus, o, terminatus, genitivum plura-
lem in *rum* mitteret, ut *bono, bonorum*;
sed mutata postea declinatio est, ut
hujus domus faceret; quod cum ita
eveniret, ut ablativus in *u* terminare-
tur, genitivum pluralem per *u* gemi-
nat, ut *hoc fructu, fructuum*, ita et *do-
mum*. Nam et Juven. 'Viscera
magnarum domuum,' ait. Nos tamen
de antiqua declinatione præsumimus,
ut *ab hac domo, harum domorum* dica-
mus. *Servius.*

Turris ac tecta domorum] In antiquis
aliquot codicibus, *turres et tecta* legas.
Sed hoc parvi est momenti. Illud
potius dicendum: quod in Mediceo
codice *tota domorum culmina* legitur:
quamquam Servius *tecta* agnoscit.
Pierius.

Tecta culmina] Plenam hic habes
locationem, cum sæpe *tecta* sine sub-

stantivo invenias: sed subaudi *cul-
mina, fastigia*: vide Serv. Ecl. I. 69.
et Sanct. Min. p. 294. *Emmenes.*

446 *Hic*] Propter quæ pugnabant.
Sic Lucanus, 'In pugnam fregere
rates.' Vel *his*, hujusmodi. *Servius.*

Hic se] Ad excusationem, quare
pulchra destruerent. *Donatus.*

Quando] Quatenus, quoniam. *Serv.*

447 *Extrema morte*] Hoc est, ruina
civitatis. *Idem.*

*Hic se, quando ultima cernunt, Ex-
trema jam in morte parant, &c.*] Nihil
in extrema calamitate putat reserva-
tum: inde hic auratæ trabes, turres,
tectā divelluntur pro tuenda salute.
Applaudit mire locus Quintiliani de-
clamat. 368. 'ipsorum sepulcrorum
ruina, si possem, hostem repellerem:
tectā in subeuntes, et sacra, quin
etiam templorum fastigia, desperan-
tium tela sunt. Certum est omnia
licere pro patria.' *Cerda.*

448 *Auratæque trabes*] Sunt antiqui
codices, in quibus *aratæque trabes* le-
gitur. Sed *auratæ* magis Virgilianum
videtur. Libenter enim Poëta noster
omnia solet auro decorare. Ut illud,
'Pendet Lychni laquearibus aureis,'
et 'Barbarico postes auro:' alia
vero ratione alibi *nexas ære trabes*
legas. Porro hic pathos est a rei
preciosæ perditione. *Pierius.*

Auratæque trabes] Simili affectu
dictum a Tacit. Hist. I. III. in expug-
natione Capitolii: 'Ambustasque Ca-
pitoliæ fores penetrassent, ni Sabinas
revulsas undique statuas, decora ma-
jorum, in ipso aditu vice muri obje-
cisset.' *Cerda.*

Decora] Ab eo quod est *decus*; ut
pecus. *Servius.*

Decora alta parentum] In codicibus
aliquot antiquis, *decora illa* legitur,
quod emphasis habet: alibi vero
'scenis decora alta,' lectum, quod
quidem epitheton longe quid subli-
mius ostendit. *Pierius.*

450 *Obsedere*] Nunc pro præsidio
tenebant: ut sequentia indicant. *Serv.*

Imas fores] In antiquis aliquot exemplaribus *umas* legitur, hoc est, *solas*, ut qui putarent non aliunde ingressum dari: *imas* tamen, hoc est, interiores magis placet, de quibus inferius dictum: 'Armatoque vident stantis in limine primo:' posteaquam 'Priami et veterum penetralia regum Apparuerunt.' *Pierius*.

Has servant] Alii, 'adservant agmine denso.' *Servius*.

451 *Instaurati animi*] Hic ostenditur eos superius defecisse: quod supra non dixit. *Idem*.

Levare] Juvare. *Idem*.

Vimque] Virtutem: ut Salustius, 'Sed nostra omnis vis in animo et corpore est.' *Idem*.

Victis] Qui vincebantur: ut, 'Et qua vectus Abas:' hoc est, sine vincendi spe laborantibus. *Idem*.

453 *Limen erat*] Contra illud, 'obseatis foribus' quomodo ingressus sit: et dicit per posticum, quod generis est neutri: ut Horatius, 'Atria servantem postico falle clientem.' Nam si generis fœminini legeris *postica*, angulare est: ut, *antica*, *postica*. *Id.*

Limen] Pro *quolibet ingressu*: interpretante hunc locum Non. Marc. *Emmenes*.

Cæca] Non omnibus notæ. *Serv.*

Cæcæque fores] Explicui *ψευδοθύρον*, cum Nannio, qui tamen *ψευδοθύρον*, vult efferendum. Ea voce usus Cicero in Verr. iv. Orosius vii. 6. Ammianus i. xiv. Græci alii vocant *δυσισθύρον*, quam vocem videtur reddere Pœta infra, cum ait, 'postesque relictæ A tergo.' Tacitus Hist. iii. et Livius l. iv. et xxvi. 'aversam portam' dixerunt: Plantus *Posticulum*, Petronius *Posticulum*. Adice ex observatione Junii, dici a Plutarcho *παρθύρον*, a Galeno *κρητάρον*. Sententiam integram ita idem Livius l. xxxix. 'postico, quod devium maxime, atque occultissimi exitus erat.' Et Cedrenus, *λάρπα διὰ πυλῶν κλέπτουρες*: *Occulte et furtim subducentes se*

per portulas. Ea vero forma dictæ *cæcæ forēs*, qua venti ab Lucretio l. i. 'cæca corpora:' qua ab nostro l. i. 'vada cæca:' et de apibus 'spicula cæca:' et l. iii. 'cæcis undis:' et l. vi. 'cæca vestigia:' quibus omnibus locis intellige quid *ἀέθρων*, id est, *quod nequit cerni*, quodque est occultum: sed hoc e trivium. *Cerda*.

Unus] Verbum juris: *via*, *actus*, *usus*. Has Græci *ἀνδράπων* appellant. *Servius*.

454 *Tectorum inter se Priami*] Per quod iter ad utramque domum Priami commeabatur, ut appareat duas domos fuisse, alteram regiam Priami, alteram Hectoris, inter quas illi adiutus. *Idem*.

Tectorum inter se Priami] Vide ut explicui. Nescio enim qua labentia feror, ut intelligam *umas* et easdem fuisse sedes Priami et Hectoris, quæ tamen Priami fuisse dicantur a Pœtæ κατ' ἔξοχην. Fuerunt *umas*, nam Pœta nihil discriminans ait, *tectorum inter se*: qui potuit magis adunare? Hoc posito intelligamus, Andromacham uxorem Hectoris versatam in gynæceo, ut moris fuit ævi illius, discretæ enim erant a viris fœminæ, et per pseudothyrum ingredi solitam ad soceros. *Cerda*.

Postesque relictæ] Relictum spatium cum domus edificaretur, ubi ostium fieret. Aut relictæ ab hostibus, id est, quos hostes non obsederant. *Servius*.

Postesque relictæ] *Postes* quidem primitus *παρὰ τοὺς αἶθρες*, latera ostiorum in ædificiis, quorum fores alter cardinalibus sustinet, alter seram et repagula recipit: hic tamen pro ostio sumitur, et foribus: ut apud Lucret. lib. iii. 'Jam magis exemptis oculis debere videtur Cernere res animus, sublatis postibus ipsis:' et l. iv. 'Primus enim est citra postes qui cernitur aër.' *Germanus*.

455 *Infelix*] Non cum regna manebant, sed ad præsens retulit tem-

pus. *Servius*.

Dum] Donec: et absolutus est sensus. Alii tamen cum legunt: sed cum manebant, quomodo dicimus, cum constet manebant modum esse indicativum? Hoc vero sciendum est, quia quando conjunctivus est, necesse est aliquid jungi, aut subandiri: ut, cum venirem, vidi illum. Si autem cum manebam dicamus; aut modus pro modo est, hoc est, indicativus pro conjunctivo: aut etiam cum non erit conjunctio, sed adverbium temporis: et significat tempore quo veniebam. *Idem*.

456 *Sapius*] Sosipater Carilius ait solæcismum esse, transmutatione qualitatis in adverbii, *sapius* pro *sape*, hoc citato versu. *Pierius*.

Andromache] Notum est omnibus hanc de gente Eetionis, fuisse uxorem Hectoris, matrem Astynuctis, de qua plenius omnia in l. III. narratur. *Servius*.

Ferre incomitata] Ut et ad soceros iret sapius, et non quæreretur exequia famulorum. *Idem*.

457 *Ad soceros*] Quare ad soceros, cum *socer* et *socrus* dicatur? Sed meliori sexui respondit: id est, masculino. *Idem*.

Ad soceros] Uno vocabulo complexum vult Poëtam Servius socerum et socram: an ita sit, tu videris. Certe Euripides in Androm. eadem forma hoc extulisse videtur, sub persona Menelai, de Neoptolemo loquentis: *παῖδ' δὲ πρὸς πατέρα ἐμφανὲς γαμβρὸς δίδωμι, καὶ δίδωμαι λόγους*. Unicum autem generum voce multitudinis hic significari, non dubium est: γαμβρὸν autem notum est, tam socerum, quam generum significare, quamvis et socerum *νεμερὸν* dicant Græci, si hac ratione paratior et expeditior Virgilio Euripidis imitatio videri posset. Sed et eodem dramate sub numero multitudinis Neoptolemum intelligit eo loco: *ὅκνην ἐπὶ τοῖς ἐν σοὶσι γαμβροῖς, οἷον οὐκ ἐλάσσονα βλάβην*

ἐπὶ τοῖς, προσεθείς ἐναβδύας. *German.*

Astynucta] Hunc quidam ab Ulyxe; alii a Menelao, absente Pyrrho; raptum et præcipitem datam ferunt: satis enim prædictum fuerat, puerum, si supervixisset, ultorem patriæ et parentum futurum. *Servius*.

Astynucta] Hunc alii Nestor, alii Scamandrum, aut Scamaandrium vocant: monuit Delr. in Troad. Senecæ: extremum in Dicty invenies Bel. Troj. l. III. Volaterranae l. XIII. 'Astyanax quasi urbis princeps, appellatus antea proprio nomine Scamandrus, Hectoris filius et Andromachæ.' *Cerda*.

Trahebat] Quasi puerum: ut, 'parvumque nepotem Ipse trahit.' *Serv.*

Trahebat] Observat Germ. in Paral. Poëtam voluisse representare familiarem matribus morem, et actum pupos trahendi potius quam ducendi, renitentes videlicet infantili imprudentia et infirmitate: metaphora ducta ab onna trahentibus, nam et Eustathius in od. VII. notavit, *ὄχλ'ον δὲδν, trahere arumnam*, dictum ab Homero ad eundem modum, quem etiam *ὄχλ'ον ἡγείδας*, id est, *ἡγείδων, infantias trahere*. Lascere porro ad imitationem Virgilianam Statius semel Theb. l. III. Claudianus hic, tum Raptus l. III. tum Paneg. IV. Cons. Honorii: quæ loca, ut præoccupata, omitto. *Cerda*.

458 *Evado*] E, vacat, ut, *emortuus*. *Servius*.

Evado] Pro *adscendo*, ut Non. Marc. Sic noster *Æn.* VI. 127. 'Superasque evadere ad auras.' *Eumenius*.

459 *Jactabant*] Spargebant, quasi nil profutura. *Servius*.

460 *Turrim*] Nullum ego exemplar ex vulgatis apsexi, in quo non *turrim* per i vocalem tertiam scriptum esset. Et causativum casum in im semper mittere *puppim, sitim, assurim, turrim* Sosipater ait: observasse tamen se *turrem* apud Virgilium per e vocalem secundam, libro secundo, 'tur-

rem in præcipiti stantem.' Hoc, tam-
etiam hand magni alicujus momenti
est; tam diligentis tamen Scriptoria
observatio ostendit, multa adeo esse,
quæ in hunc modum librorum in-
curia lancinavit. *Pierius.*

Turrim] Gellius XIII. 9. Virgilium
dicere testatur *turrim* non *turrem*,
non *securem* sed *securim*. De hisce
cognosce testimonium Dausquii. *Em-
meness.*

In præcipiti] In alto: unde quis
potest præceps dari. Sequitur enim,
'sub astra Eductam.' *Servius.*

In præcipiti] Id est, in alto. Me-
minit hujus turris etiam Hom. Iliad.
III. *Taubmann.*

461 *Eductam*] Extractam. *Servius.*

Unde omnis Troja videri] Est hoc
quod Livius l. x. 'unde in omnes
partes conspectus esset.' Dictum
vero cum magno affectu, turrem il-
lam dirui, unde conspici solita a Pri-
amo Troja, naves, castra. Simili af-
fectu locutus Livius l. xxv. in eve-
sione Syracusarum; apud quem Mar-
cellus videns ex edito loco subjectam
urbem, illacrymat, cum subiret cogi-
tatio, illam momento horæ arsuram,
reduciendamque in cineres. Virgilii
locus sumptus est ab Homero II. XIII.
*ὅθεν γὰρ ἐφαίνετο πᾶσα μὲν Ἴδη, φαίνε-
το δὲ Πριάμους πόλις, καὶ νῆες Ἀχαιῶν*:
et l. XII. ait, *Εἰσὶν αἱ δ' ὁ γέρον Πριά-
μους θεῶν ἐνὶ πύργῳ*. Ait Modicius
cap. 26. turrem Homericam non esse
eandem cum Virgiliana. Nam Ho-
merica est ad portam Scæam, Virgi-
liana in regia. Homericam describit
etiam Seneca in Troadib. 'Est una
magna turris e Troja super, Adsueta
Priamo, cujus e fastigio, Summisque
pinnis arbiter belli sedens Regebat
acies.' Similem Virgilianæ descrip-
tionem de turri quæpiam invenies Si-
byllin. eam. l. v. *Cerda.*

Unde omnis Troja videri, &c.] Hanc
turrim describit Ovid. Met. XIII. 415.
'Mittitur Aestyanax illis de turribus,
unde Pugnantes pro se, proavitaque

regna tuentem, Serpe videre patrem
monstratum a matre solebat.' *Em-
meness.*

462 *Solita naves*] Participium est
sine verbi origine. *Soleo* enim nen-
trale est: quod caret præterito. *Ser-
vius.*

Achaïca castra] Videtur alios Da-
naos; alios Achaïcos dixisse. *Idem.*

Castra] Ubi exercitus sit, *castra* di-
cuntur. Unde est, 'Nos castra mo-
vemus:' ut, 'Velorum pandimus alas.'
Idem.

Achaïca castra] Adverte *καταναυ-
μῶν* in opprobrium poni: veluti etiam
superius 'Dorica castra.' In oedi-
cibus tamen aliquot antiquis, *Achaïc*
castra legimus dissoluta diphthongo:
*ἀχαιῶν ἀπὸ τῆς γὰρ ἀχαιῶν τὸ ἀναυ-
μῶν*. Nam et in Mediceo codice
eo versu, qui est in quinto lib. 'O
miseras quas non manas, inquit, Acha-
ïca bello,' scriptum est *Achaïc*: non
tamen hæc efficiant, ut *Achaïca* mu-
temus. *Pierius.*

463 *Summa*] Suprema: ut, supre-
mum, *sumum* dicimus: ut, 'Pro su-
premo Jupiter.' *Servius.*

Labantis] Faciles ad resolutionem.
Et est ordo: *Turrim concellimus, im-
pulimusque*. *Idem.*

Qua summa labantis] Id est: Turrim
ab ea parte, ubi paries, propter fora-
mina, quibus trabium *summa*, sive
extrema capita, inserta erant, invali-
dior videbatur (illis enim tabulatum
impositum sedebat) aggredimur dis-
solvere. Ergo *labantes* significat *fa-
ciles ad resolutionem*. Cæterum quæsi
poterat, ubi illi steterint, qui sum-
mum tectum impulerunt. *Taubmann.*

464 *Tabulata dabant*] Quidam *da-
bant* pro *faciebant* intelligunt: ut,
'Ingentem lato dedit ore fenestram.'
Olim sane domus de tabulis fiebant,
unde hodie in edificiis surgentibus,
primum et *secundum tabulatum* dici-
mus; *sumum* autem est, quod tec-
tum sustinet. *Servius.*

465 *Impulimusque*] Quidam notant,

quod non sit expressum, ubi stantes summum tectum impulerint. *Idem.*

Ea lapsa] In plerisque codicibus, absque pronomine ullo legitur, *elapsa*; quod nequaquam placet. De littera vero *h* in eo participio dictum alibi. *Pierius.*

Repente] Ne provideri, aut vitari possit. *Servius.*

Concellimus altis Satibus impulsusque: ea lapsa repente ruinam, &c.] Et junctura literarum, et pedes ipsi, qui dactyli sunt, ita representant ruinam turris impulsæ, ut poëta videatur celeritate numerorum ipsam ruinam antevertere voluisse. Videndus Ger. J. Voss. de institut. poët. III. 7. *Emmenes.*

467 *At alii subeant*] Hic ostendit priores periisse. *Servius.*

468 *Telorum interea cessat genus*] Bene addidit *genus*. *Telum* enim dicitur secundum Græcam etymologiam ἀπὸ τοῦ τηλόθεν, id est, quicquid longe jaci potest: quàmquam legimus de gladio, 'At non hoc telum quod vi mea dextera versat;' et sequitur, 'Sic ait, et sublatum alte consurgit in ensem.' Sed *telum* illo loco a longitudine dictum est, ut, *mustelam* dicimus. *Idem.*

469 *Vestibulum*] *Vestibulum* est prima janua. Dictum vel quia januam vestiatur: ut dicimus cameram duabus sustentatam columnis: vel quoniam Vestæ consecratum est. Unde nubentes puellæ limen non tangunt. *Licanus*, 'Translataque vetat contingere limina planta.' Singula enim domus, sacra sunt diis: ut culina, diis penatibus: maceries, quæ ambit domum, *Hercæo Jovi*. Ante videtur *Vestibulum* et *Limen* pro una re dixisse. *Idem.*

Vestibulum] Dictum, quod Vestæ sacrum (aliud etymum, quod januam vestiatur, quia nec intelligo, nec velim, prætereo) *Ovid. Fast. vi.* 'Hinc quoque vestibulum dici reor, unde pre-cando Adfamur Vestam, quæ loca

palma tenet.' *Agellius xvi. 5.* vestibulum esse ait, 'non ipsis in ædibus, neque partem ædium, sed locum ante januam domus vacuum, per quem a via aditus accessusque ad ædes est.' Adjuvat vox Græca πρόθυρον, quæ pene expressit *Plant. Mostell.* 'videri vestibulum ante ædes, et ambulastrum cujusmodi?' *Cædæ.*

Pyrrhus] A colore comæ dictus: qui Latine *byrrus* dicitur: ita et *Salustius crispus*. *Servius.*

Primoque in limine Pyrrhus] Ferocem naturam hujus ostendit, et qui plenæ victoriæ fiduciam cerneret. *Donatus.*

470 *Luce ænæ*] Pro *luce ænæ*; ut *Ge. III.* 'Saxea procubet umbra.' *Servius.*

Coruscus ænæ] Notat *Gellius* vidisse se mirandæ vetustatis codicem, qui quidem ipsius *Virgillii* fuisse credebatur, in quo, loco hoc *ænæ* scriptum esset, *h* littera supra addita, quæ absque adspirationis nota prius scriptum esset: sic eo quoque loco, 'undam tepidi despumat ænæ.' Verba *Gellii* nonnulli aliter interpretantur. *Pierius.*

Luce coruscus ænæ] Ita *Homer. II. VII.* Ἀδρή χαλκείη κορύθων ἀπὸ λαμπρομενδόν: *Splendor æheneus lucentium galearum.* *Pindarus Pyth. Od. xi.* loquens de gladio, πολὺ χαλκῶ: *ex-dente ære*: et *Eurip. Androm.* φανερὸν δειπνῶντος ἐπὶ λαβὼν δαίλους: *horus micans armis fulgentibus.* Cur *æhæna* dixerit *Virgilius* loquens de armis, alii etiam ante illum, fuse explicat *Magius Miscel. III. 3.* referens ad inopiam ferri, quæ in illo ævo: qua factum, ut ærea, aut æhæna arma essent in usu, inter-dum stannea, supplente firmissima temperatura æris stannive mollem naturam. Ad illum. Dici etiam potest, poëtas suo jure *æs* accepisse pro *ferro*. Apud veteres certum est, fuisse *æs* in magno pretio: utebantur enim divites ænæ poculis, inde illorum repositoria χαλκοθήκαι dicta. *Cædæ.*

471 *Qualis ubi*] Descripturus hostem naturæ ferum, ætate insolentem, successum superbum; et ipse Æneas hostilem animum in adversarium gerens, hinc animal illum comparandum putavit. Scæviebat ut serpens, qui vomit venena, qui nescit aliquando misereri; qui captat tempora, quibus procedat, aut lateat. Hac igitur comparatione Pyrrhum deformat. Nam ut serpens non in virtute, sed veneno confidit: ita huic, non arma, sed insidiæ ad victoriam profuerunt: nec unquam in præliis visus est, nisi cum alienis dolis procurata est victoria. *Donatus.*

In lucem coluber] Deest processit. Sed colubrum nonnulli promiscuum nomen tradunt, quod, ut sonantius fieret, finxit masculinum, ut diceret coluber. *Servius.*

Qualis ubi in lucem, &c.] Sumptum est ex II. XXII. ubi Græcus vates: 'Ὅς δὲ δράκων ἐπὶ χειρὶ ὀρώτερος ἄνδρα, μέγιστος, βεβρωκὸς καὶ φάρμακ', ὅν δὲ τί μιν χόλος αἰνὲς, Ἀμειβαλέον δὲ δέδορκεν ἐλίσσόμενος περὶ χειρὶ: *Ut autem draco in luctro montanus virum expectat, Pastus mala venena, subitque ipsum ira gravis, Torquentque tuctur convolvens se circa latibulum.* Huic comparationi Poëta addidit novitatem serpentis, nitoremque juventutis depositis exuviis. *Silius l. XVII.* longe utroque inferius, 'Qualis in æstiferis Garamantum fœta veneno Attollit campis ferventi pastus arena Colla Paræthoniæ serpens, lateque per auras Undantem torquet perfundens nubila tabem.' *Cerda.*

Mala gramina pastus] Pro malis graminibus: id est, venenatis herbis. *Serv.*

Mala] Reddit *Homericus*, βεβρωκὸς καὶ φάρμακα. Proprie et signate uterque vates. *Kakos* enim Græcis, et *malus* Latinis pro venenato et noxio sumitur. Quod *Germanus* astruit ex *Tibullo*, qui, 'Sola tenere malas *Medæ* dicitur herbas.' Atque ex *Nicandro*, qui mentham, quæ olfacta

mellebrem conceptionem corrumpat, vocat *kakos*. Et ego ex eodem *Nicandro*, qui in *Alexiphar.* taxum, quam ipse facit venenatam, *kakos* nominat; atque ex *Platone Reip. l. III.* ubi *de kakῶ Bordῶ*: in herba noxia: et ex *Vegetio III. 2.* 'malæ aquæ potus, veneno similis, pestilentiam bibentibus generat:' id est, potus aquæ noxiæ: et ex *Prop.* 'Et mala desertos occupat herba Deos.' *Cerda.*

Qualis ubi] Hanc Comparationem expendit *Scal. v. 3.* deque versuum horum venustate in genere maguloquo agit, *IV. 6.* *Tausmann.*

Gramina] Gramen hic pro qualibet herba sumi, neque tantum signari *ἔρποντον* *Victorius* admonet *Var. VI. 16.* *Cerda.*

Pastus] Legimus et, 'silva pastus arundinea.' Sed sciendum est, quia licet hoc in usu sit, rarum tamen est apud antiquos: *pastus* autem, pro qui pascebatur: quia ut supra dictum est, in hac ratione Latinitas deficit. *Serv.*

472 *Tumidum*] Qui semper irascitur. *Idem.*

Bruma] Id est, hiems. Dicta autem *bruma*, quasi βραχυία ἡμέρα, id est, brevis dies. Est autem, ut hic locus indicat, generis fœminini, numeri singularis. *Idem.*

Tegebat] *Plin. VIII. 23.* verbo occulto usus est. *Arist. Hist. animal. VIII. 15.* verbis, φαλέω, et φαλεῖν: ait enim: φαλεῖ δὲ καὶ τὰ πολλὰ τοῦ ἐναλμῦν: conduunt se multa sanguinei generis: et statim: Ὄφεις ἐν τῇ γῇ φαλεῖουσιν: serpentes latent in terra. Cum ait *tumidum*, veneno intelligit, a quo tumor. *Stat. l. v.* 'tumidi stat more veneni Spuma virens.' Nam, ut bene *Seneca ep. 42.* de serpente, 'dum riget frigore, non desunt illi venena, sed torpent.' *Cerda.*

Exuvias] Bene corium quo serpens exuitur *exuvias* dixit. *Servius.*

Exuvias] De pelle serpentium: Græci appellant λεβηρίδα: eodem modo noster *Ge. III. 437.* 'Cum positus

povus exavis nitidasque juventa: vide N. ubi etiam de *linguis trisulcis* idem versus occurrit. Non. Marc. *sulcus* appellatur, dicit, *quicquid in longitudine aculeatum est: inde trisulcum fulmen*. De dupplici et triplici anguim lingua Bochart. Hist. anim. i. 4. *Enm*, *Nitidasque juventa*] Novus; constat enim serpentes innovari virtute, pelle deposita. *Servius*.

Nitidasque juventa] Hunc nitorem per aurum et purpuram Accius explicat in Pelopidis: 'Ejus serpentis squammæ squallido auro, et purpura prætextæ.' *Cerda*.

474 *Lubrica terga*] *Lubricum* dicitur et quod labitur dum tenetur, ut piscis, serpens: et locus in quo labimur: ut, 'Nam sese opposuit Sallo per lubrica surgens.' *Servius*.

Lubrica convolvit sublato pectore terga] In perveteri quodam codice scriptum animadverti, *sublato pectore tergo*. Sed longe mellus, *lubrica terga*: quod *Servius* etiam agnoscit. *Pierius*.

475 *Arduus ad Solem*] Id est, Solis appetens, atque apricans: *Scaliger*. Serpens autem singulis annis pelle bis exsutus, rejuvenescit. Tibullus: 'serpens novus exsuit annos.' Lucr. l. iv. 'Cum lubrica serpens Exsuit in spinis vestem.' Statius Thebaid. iv. 189. 'ceu lubricus alte Anguis humo verni blanda ad spiramina Solis Erigitur, liber senio, et squallentibus annis Exsutus, lætisque minax interviret herbis.' Plinio dicitur 'vernatio annua: item, 'pellis exsuvie.' *Tambmannus*.

Linguis micat ore trisulcis] Ita enim in ore serpens vibrat linguam, ut tres esse videantur. Seneca in Medea: 'trifidamque linguam exsertat.' Statius in Theb. v. 'Livida fax oculis, tumidi stat more veneni Spuma virens: ter lingua vibrat: terna agmina adanci Dentis.' Ducitur metaphorâ a sulco, ut etiam in fulminibus, quæ *trisulca*, et *bisulca* Poëtæ appellant: bonique interpretes Græ-

corum *εἰσαλόν, τριάλων*, quod proprio ignis vibrans, vertunt, *ignem bisulcum, trisulcum*. Plin. xi. 37. utramque vocem adjungit. 'Lingua non omnibus eodem modo. Temulissima serpentibus, et trisulca, vibrans, atri coloris.' Notentur Artemidori verba iv. 69. *διστὴν γὰρ ἔχει τὴν γλῶτταν ὁ δράκων: duplicem enim linguam Draco habet*. *Cerda*.

476 *Periphas*] Ultima accentum non habet, ne femininum sit: nec tertia a fine, quia novissima longa est: ergo ri habebit accentum. *Servius*.

Una ingens Periphas] *Periphantis* mentio nonnulla Homero, præsertim Il. v. ubi illum vocat *καλάρων*, et Spondanus ibi *ingentem* vertit: *καλάρ* autem, *κάλαρος, καλάρως*, de carnificina et immanitate frequenter sumuntur: ut jam videatur epithetum Maronis referendum ad magnitudinem cædium, quibus furebat *Periphas*. De Automed. Il. xix. *Ἴππους δ' Ἀντιφίδων τε καὶ Ἀλαίους ἀμείνονες Ζεφύρων: Equos autem Automedon, et Alcius curantes Junxerunt*. Frequentissima alia mentio. *Cerda*.

Periphas] *Ætolorum Princeps*: quem Pallas Orcl galea texit, &c. *Tambmann*.

Agitator] Auriga, secundum usum communem. *Servius*.

Equorum agitator] *ἵππων ἄγωνος, ἀμεινωνος, ἀμεινωνος*. Simpliciter et Jurisconsulti *agitatores* dixerunt: ut in l. Athletas. II. de iis qui notantur infamia his verbis: 'Et generaliter omnes opinantur, et utile videtur, ut neque thymelici, nec agitatores, nec qui aquam equis spargunt, cæteraque eorum ministeria, qui certaminibus sacris deserviant, ignominiosi habeantur.' *Germanus*.

Equorum agitator] Græce *ἵππωνος*, Lat. *auriga*. Suet. in Nerone c. 29. 'Tractum Prænum agitatore inter candidipulos querens' vide Scheff. de r. vehic. i. 17. ubi, præter hæc, multe inscriptiones:

M. AURELIO AGITATORI
FACTIONIS PRASINÆ.

Emmeness.

477 *Armiger Automedon*] Pyrrhi armiger. Nam Achilles auriga fuit. *Sero.*

Scyria pubes] A Scyro insula, una de Cycladibus: in qua fuit Lycomedes pater Deldamiae; quam Achilles, commendatus sibi a matre Thetide, vitiavit; unde Pyrrhus natus est: quamvis alii, volente Lycomede, Deldamiam Achilli datam in matrimonium dicunt. *Idem.*

Scyria pubes] Sic Ovid. epist. Heroid. viii. 12. 'ignara tetigi Scyria membra mano.' Arguit Hermolaus castig. Plin. l. iv. Sidonium, *Scy* in hac voce corripientem: 'vel Scyrias vacuasse colus, vel serica fila.' Contemptum annuit: Pyrrhus enim ex furtivo concubitu natus dicitur, ut Senec. Troad. Hyginus fab. 97. Neoptoleum Achillis et Deidamiae filium ex Scyro insula venisse testatur. Ex Cycladibus una est, ut Melis ii. 7. ubi in Vossiana editione male *Syros* pro *Scyros*. Nunc *Scyro*. Ob antiquitatem commendatur a Strabone l. ix. *Emmeness.*

478 *Succedunt tacto*] Pro sub tactum *causant*. Et est figura: quia mutatus est casus. *Servius.*

Flammasque ad culmina jactant] In Epig. dicitur *ῥῆς ἐποπνῆδ' ὄρον*, *devorans confignationes et culmina*: quod habet nonnullam similitudinem cum Maroniano. *Cerda.*

479 *Dura*] Valida limina, id est, firmiter clausa. Ideoque non aperit, sed perrumpit. *Servius.*

Dura Limina] Quæ facile superari non possent. Potest tamen videri dixisse *duram bipennem*, id est, idoneam, quam frangere potuerit firmitatem æratorum postum. Alludit autem de ostio ad fenestram: sed debuit dicere cavernam factam in ostio, per quam non ingrederetur, sed videret interiora. Ergo videbantur intus armati. Intercepta autem spe, clausa

ante domus patuit. Plangebant fœminæ et summis ululatibus probebant hostibus suam formidinem, qua augbatur illis spes. Ergo, 'Instat vi patria Pyrrhus.' Quis enim non provocaretur audiendo talia? Descriptio autem regis, augeat nobilitatem et amplitudinem felicitatemque Priami. *Don.*

480 *Postesque*] Pere eodem modo Horat. posuit *postes* pro *foribus* Epod. xi. 'Heu mihi postes et heu lumen dura.' Male igitur Donatus *dura* bipenni conjungendum censet. Notanda verba, *perrumpit, vellit*, quæ non mediocrem vim designant. Similem sententiam Apulejus Metam. l. iv. 'Latrones aditum tentantes, et domus januas cardinibus obortis evelere gestientes, &c. claustrisque omnibus violenter evulsis,' &c. Pro *perrumpere* Ter. Ad. i. 2. 22. 'fores effringere.' *Emmeness.*

Vellit] Non deiecit. Nam sequitur paulo post, 'Labat ariete crebro.' Sed movet, ut, 'Cynsthus aurem Vellit, et admonuit.' Vel certe vellere vult, ut, 'Ipsamque trahunt in mœnia regem.' Nam quare facit fenestram? *Servius.*

481 *Cavatis*] In perveteri codice Longobardico, *cavabat* habetur; neque obstat, quod præteritum subsequatur: ostendit enim hoc celeritatem in consiciendo negotio. Consentunt tamen omnes in *cavatis*. *Pierius.*

482 *Dedit*] Id est, fecit: ut Terentius, 'Quas turbas dedit.' *Servius.*

Fenestram] Epitheto, ut solet, auxit tapinosin, in dicendo *lato ore*. *Idem.*

Fenestram] Id est, ingens fecit foramen in janna, et occasionem invadendæ aulae. Allusum videtur ad illud Terentianum H. i. 2. 72. 'fenestram ad nequitiam patefacere.' De hac voce accuratius Scefferus ad Phædr. f. ii. 14. *Emmeness.*

483 *Atria longa*] Sic Æneid. i. 730. 'atria ampla:' vide Serv. Æn. iv. 666. 'alta atria.' Fuere proxima januis: Vitruv. vi. 8. de latitudine et longi-

tudine eorum c. 4. Græci iis non uti c. 10. An subdialis fuerit locus, in dubium vocat Philander, quem c. 4. vide. De atriis templorum agit Salmas. Plin. exerc. p. 1216. 1218. *Id.* *Patescunt*] Aperiantur, ac per hæc videntur. *Servius.*

484 *Penetralia*] Ideo domorum secreta dicta, ab eo quod est penitus, aut a Penatibus. *Idem.*

Veterum regum] Ut ostenderet regnum Priamo a maioribus suis provenisse. Quantum autem dolor, ut una nocte conciderit, quod per infinitos reges, multis etiam seculis servatum fuerat? *Donatus.*

485 *Armatoque vident stantis*] Ut supra, 'Strictis mucronibus imas Obcedere fores.' Sic enim datur virtus ubique Trojanis. *Servius.*

486 *At domus interior*] De Albano excidio translatus est locus. *Idem.*

Domus interior] Ubi feminæ agunt. Corn. Nep. in Præfat. 'in interiore parte ædium, quæ gynæconitis appellatur.' Ter. Ph. v. 6. 22. *gynæceum*: de hoc conclavi mulierum Vitruv. vi. 10. et Salmas. p. 1216. *Emmeness.*

Tumultus] *Tumultus* dictus, quasi *timor multus*. Unde alia bella dicta sunt; ut *Italicus*, *Gallicus tumultus*. Bene autem addidit *misero*, quia est etiam terribilis. *Idem.*

487 *Miscetur*] Perturbatur: ut, 'Nec quisquam æratas acies ex agmine tanto Misceri putet.' *Idem.*

Cava ædes] Tecta camerata. *Ædem* autem numero singulari, de templo tantum dicimus: plurali, et de domibus, et de templis. Si aliter invenies; usurpatur. *Idem.*

Cava] *Cavedium* intelligit, quod post atrium erat sub dio: Græcis *ἡ μισαυλος*. *Taubmann.*

Plangoribus ædes Fœmineis ululant] *Ululare* vocabulum medium: ut Serv. *Æn.* iv. 168. Lucan. vi. 261. 'lætis plulare triumphis:' sed plurimum in luctu et re atroci idem i. 567. 'Sanguinei populis ulularunt tristia Galli.'

Lapis et canibus tribuitur ut Ge. i. 486. 'lupis ululantibus' *Æn.* vl. 257. 'visæque canes ululare per umbram' sic Hecuba in canem mutata apud Ovid. *Metam.* xiii. 371. 'Sithonios ululavit mœsta per agros.' Nec tantum sic furiarum appellatur ejulatus sed et fœminarum: inde noater *Æn.* rv. 677. 'gemituque et fœmineo ulatu.' Stat. *Thebaid.* l. v. 'resonant ululatibus sœdes Fœmineis.' Leni spiritu scribendum, quamvis Pontanus asperum anteponat contra fidem codicem et Græcam originem *ἐλαλέσθαι*. *Emmeness.*

488 *Ferit clamor*] Secundum philosophos, qui dicunt vocem corpus esse, ideo dixit *ferit*: nam et fluvius habet mugitum, res incorporalis. *Aures sidera* multi ad laquearia referunt, quod stultum est. *Servius.*

489 *Pavidæ*] *Pavidus* est semper pavens: *timens*, ex causa: ut *furiosus* et *furiosus*. Modo pro paventibus, *pavidas* posuit. *Idem.*

Matres] Honoris nomen. *Idem.*

Errant] Confuso, consilio. *Idem.*

Errant] Servii locum corruptum arbitror: *confuso consilio* legendum conjicio. Ut et vs. 487. ubi, sublata distinctione, pro si *aliter* pono nec *aliter*, et sensus reddetur manifestior: sed hoc Augiæ stabulum non obiter pergandum. *Emmeness.*

490 *Amplexaque tenent postes*] Apollonii locus, in quo iudicatur Medea patris *Ætæ* relinquens domum, ita facere. *Idem.*

Postes] Hoc autem loco, *postis* plurimum in antiquis exemplaribus invenitur. Varie vero semper disputatum ab auctoribus: utrum casus plur. hujusmodi nominum tertiam declinationis per *is* an per *e* enuntiari debeant. Nam ex veteribus Grammaticis non desunt, qui super hoc casu præceptum hoc observandum esse sentiant: ut quando genitives casus numero plur. um litteris ante consonantem concluditur: tunc æ-

enclitici casus numeri plur. *es* litteris definiatur: ut puta, *horum parietum, hos parietes*. At vero tunc accusativus casus numeri pl. *is* litteris concludatur, quum genitivus casus numeri plur. *ium* litteris definitur: ut puta, *has talis*: quoniam *horum talium* facere demonstratur. Quod præceptum, ut imperite datum, redarguit Probus in Arte. Quandoquidem sunt nomina, quæ genitivo casu numero pl. *ium* litteris definiuntur, et accusativo casu numero plur. *es* litteris concluduntur: ut puta *harum nubium* (ait ille) non quidem *has nubes*, sed *has nubes* facere pronuntiatur. Item sunt nomina, quæ genitivo casu num. pl. *um* litteris ante consonantem concluduntur, et accusativo casu numero plur. *is* litteris concluduntur: ut puta *horum parentum, hos parentis*. Quo sono Sallustius '*per liberos atque parentis vestros*,' scivit esse pronuntiandum. Item sunt nomina, quæ genitivo casu numero plur. *ium* litteris definiuntur, et accusativo casu numero pl. *es* et *is* litteris concluduntur: ut puta, *horum postium, hos postes*, et *hos postis*. Qua ratione præcipuus Maro *eodem postes* ex utroque sono pronuntiavit: '*Amplexæque tenent postes*.' Item, '*postisque sub ipsos Nituntur gradibus*.' Sane quidem in Mediceo casus hujusmodi plurimum per *is* scribuntur: hoc vero loco, *postes* scriptum est, ex Probi sententia. *Pierius*.

Amplexæque tenent postes, atque oculis agunt] Romanjs religioni fuisse videntur limina postesque: siquidem Fabius Pictor auctor est, Janum primum aras, pomeria sacra docuisse, et ad pudorem et sanctimoniam domorum, primum item valvas, et sacras claves excogitasse, et januis ipsis nomen dedisse. *Germanus*.

Amplexæque tenent postes, &c.] De artificio hujus loci agit Scal. poet. III. 18. De religione, quam Romani tribuebant liminibus et postibus hæc habet Turneb. XII. 6. ex Plaut. Mer-

cat. V. 1. 1. de salutatione superi inferique liminis: idem monet etiam Turneb. XXVI. 23. '*Qui Deus Limentinus dictus: postes igitur amplectantur et limina osculantur, quia ea religione se tutas fore et immunes ab injuria arbitrantur:*' sed Ovidio teste Metam. XIII. 410. ne sanctissimis quidem adytis paritum a Græcis: '*Dardanidas matres patriorum signa Deorum Dum licet amplexas, succensaue templa tenentes Invidiosa trahant victores præmia Graji,*' &c. et noster inf. vs. 517. ubi frustra '*Divum amplexæ simulacra tenebant:*' et vs. 515. '*nequicquam altaria circum.*' *Emmenoss*.

491 *Vi patria*] Secundum fidem generis sui: ut, '*Stirpis Achilleæ fastus*.' Item de Hercule, '*Salve vera Jovis proles*.' *Servius*.

Vi patria] Non. Marc. hoc loco *fortitudinem et virtutem* significare docet, ut in his: '*Auxillioque levare viros, vimque addere victis*.' Sallust. '*omnis vis nostra sita est in corpore et animo*.' *Emmenoss*.

Neque ipsi Custodes] Vigiles, de quibus dixerat, '*Imas obsedere fores*.' Possumus etiam *custodes*, ipsos postes intelligere, quoniam *custodes* a custodiendo appellantur. Cum igitur omnia deficerent, '*fit via vi*.' *Vib*, inquit, januam patefecit: *vis* aditum ad interiora tenenda reclusit. *Donat*.

492 *Sufferre*] Pro *sustinere*. Non. Marcell. '*sufferre pœnam*.' *Emmen*.

Labat ariete crebro] De usu arietis Veget. IV. 14. illius figuram adjicit Stewechius. Inde *arietare*. Plaut. Truc. II. 2. 1. '*quis illic est, qui tam proterve nostras ædis arietat?*' In *ariete* tertiam litteram ex vocali fieri consonantem docet Scal. Poët. II. 37. sed de his supra. *Idem*.

493 *Cardine*] A cardine. *Servius*.

Emoti procumbunt cardine postes] Non. Marcellus *emoto* agnoscit. Ubi hoc versu teste Virgilium *cardinem* virili genere protulisse dicit: nulla enim alia dictio est, ex qua genus

apparere possit: nam ex veteribus sunt, qui hanc cardinem dixerint: ut illud, 'Sonat impulsa Regia cardo.' *Pierius*.

494 *Fis eis vi*] Ita Livius l. iv. 'Quacunq[ue] incedunt, vi viam faciunt.' *Taubmann*.

Primosque] Quos dixit strictis mucronibus. *Servius*.

496 *Non sic, aggeribus ruptis*] Vult ostendere gravius vastatam Trojam, quam agri fluviorum eruptione vastantur. Et sciendum comparationes, aut pares esse, aut minores, aut similes; at contra in similitudine negatur comparatio ultro, ut hoc loco: vel illo: 'Non tam præcípites, bijugo certamine campum Corripuere.' Contrarium est, 'Si parva licet componere magnis.' *Idem*.

Non sic, aggeribus] Fluminum multos fecit Homerus comparationes: noster semel tantum, illis omnibus anteponendam. Scal. v. 3. *Taubm.*

Non sic, aggeribus, &c.] Hanc comparationem ex Homero desumptam docet Macrob. Saturn. v. 5. *Emmen*.

Spmæus] Pro *spumæus*. *Servius*.

497 *Exit*] Dicimus et *exiit*. Sed ꝑ subtrahit Virgilius, ut brevem faciat sequentem vocalem. Et proprie plena flumina, cum extra alveum suum crescant, *exire* dicuntur: ut, 'Præsertim incertis ai mensibus amnis abundans Exit.' *Idem*.

498 *Cumulo*] Augmento, exuberante fluctu: ut, 'Cumulo præruptus aquæ mons.' *Idem*.

499 *Vidi ipse furentem*] Ut, 'Quæque ipse miserrima vidi.' Sane *Vidi ipse*, hac particula addita miseriorem se ostendit, cujus ante oculos casus patriæ suorumque fortuna constiterat. *Idem*.

500 *Geminæque in limine Atridas*] Potest subaudiri *furentes*. *Idem*.

501 *Centumque nurus*] Aut finitus est numerus pro infinito *ὑπερβολικῶς*. Aut certe ideo *centum*, quia Barbarorum fuerat non singulas habere, sed

plures conjuges. Aut illud dicit, plures feminas: ut Lucanus, 'Cultus gestare decoros Vix nurbus rapuere mares.' Hoc est, feminis. Aut novas nuptas, ut ætatis hoc nomen sit, non adfinitatis. Aut centum per aras: licet incongruum sit, quia sequitur, 'Hæc ara tuebitur omnes': et unus per centum aras occidi non poterat. Est autem hæc plena affectu et dolore repetitio. *Idem*.

Vidi Hecubam, centumque nurus] Respondet ad id: 'Quæque ipse miserrima vidi.' Fuit ergo cædis eorum hominum spectator, quos venerat defensurus. *Donatus*.

502 *Fædantem*] Cruentantem. Salustius in i. 'Cum aræ et alia diis sacra, supplicum sanguine fædarentur.' Et Terent. in Eunuch. 'Proindeum atque hominum fidem, facinus fædam, o infelicem adolescentem.' *Servius*.

Sanguine fædantem] Ab Ennio in Andromacha: 'vidi Jovis aram sanguine turparier.' Est hoc, quod Aristophanes in Lysistrat. *ἄποδος τοῖς ῥοπαλίοις*. Noster in l. x. 'sanguine turpantem capillos.' *Cerda*.

Quos ipse sacrocerat, ignis] Ut, 'Et relligiosa deorum Limina.' Per quod ostenditur latenter, nihil prodesse religionem. *Servius*.

Quos ipse sacrocerat, ignis] In illa enim ara Jovis Hercæi, ad quam occisus fuit Priamus, sacratum fuisse ignem pervigilem et perpetuum constat. *Tufneb. xiv. 15. Taubmann*.

503 *Quinquaginta illi thalami*] Illi celebrati ab Homero. Et bene de thalamis verum expressit numerum. Potest enim unus thalamus, plures habere conjuges: et est *zeugma*; 'Quinquaginta thalami procubere.' *Servius*.

Quinquaginta illi thalami] Firmat hoc Homerus Il. vi. ubi etiam numerantur *τεττάρκοντα ὄθλαμοι*: in quibus *ταῖς κοίταις Πριάμοιο, cubabat Πριάμι φίλι*. Priamus item ipse ad

Achilleum ultimo Π. Πατήκορδ' μὲν ἦσαν, δ' ἦ Πυθον πλεῖς Ἀχαιῶν: *Quinquaginta mihi erant, quando venerunt filij Achivorum: et Eurip, in Troad. vocans Priamum, πατήκορδ' ἀποθήκη τέκνων, quinquaginta liberorum seminatorem.* Demum Dictys excidii Troj. 111. 'se diversi partus quinquaginta filiorum patri, beatissimum Regum omnium habitum.' Dissident aliqui, et minorem assignant numerum. Seneca indefinite ore Hecubæ, 'liberum magni greges:' ut vero Virgilius, 'spes tanta nepotum,' ita ab illo Propertius eleg. 111. 22. 'hic ampla nepotum spes.' *Corda.*

Quinquaginta illi thalami] Propter L. liberos, quos habuit: ex quorum conjugio sperabat sibi copiosam subolem nepotum. Alii LI. numerant, Hyginus LIV. Alii filios tantum quinque; filias tres. *Thalamos* interpretatur *Servius cubicula*, ubi mariti cubant *Teubmann.*

Spes tanta nepotum] Aut *nepotes* significant, qui essent futuri magnæ spei, aut conubia, de quibus sperabantur tanti nepotes, ut, 'Modo namque gemellos Spem gregis.' *Serv.*

Spes tanta nepotum] Sunt qui dicant in codicibus aliquot antiquis scriptum esse, *spes illa nepotum*: ego lectionem eam nusquam in exemplaribus, quæ mihi versare contigit, inveni. Sed *tanta* fere passim: quam lectionem *Donatus* agnoscit. In uno tantum, *quanta* per exclamationem habetur: et *ample* scriptum in Mediceo codice vetusto: *tanta* tamen melius. *Pier.*

Nepotum] Cum hæc vox sæpe indefinite signet posteros, hic tamen proprie accipitur, ut in Ovid. 'Prima fuit thalami mihi cura, secunda nepotum.' et iterum, 'Sæpe pater dixit, generum mihi filia debes, Sæpe pater dixit, debes mihi nata nepotes.' *Corda.*

504 Barbarico] Id est, Phrygio. Phryges enim opibus et auro abundabant: ut, et Persæ. Quodque duo

hæc regna opulentissima essent, *barbaricum aurum* dixit Maro; et vetus Poëta, 'stante ope barbarica,' id est, stante Phrygum imperio. Videntur Turneb. ix. 18. Quomodo autem personæ Æneæ conveniat, ut patriam aurum dixerit *barbaricum*, doceat similibus exemplis Pimpontius. Potest et *barbarum* exponi cum *Servio multum*; aut, *a barbaris captum*. *Taub.*

Et postes superbi auro Barbarico] Id est, aut multo ait cultu barbaro, quia Barbari copiæ magis, quam elegantie student: aut a Barbaris capto, aut vere barbaro, id est, Phrygio, quia τὰς μὴ ἑλλην βαρβάρους. Nam et Homerus Phrygas *barbaros* appellat. Et Virgilius, 'Barbara tegmina crurum.' Aut vere Barbarico: quia πληροὺς τῶν βαρβάρων. Aut cultu barbaro, aut barbaris apto. *Servius.*

Spoliis superbi] Hoc fuit moris antiqui: ut ipse in septimo, 'Captivi pendente currus, curvæque secures,' *Idem.*

Spoliisque superbi] Sic Æp. I. vii. 'Multaque præterea sacris in postibus arma, Captivi pendente currus, curvæque secures, Et cristæ capitum, et portarum ingentia claustra, Spiculaque, clipeique ereptaque rostræ carinis.' Nam Romani solebant suos postes ornare hostium spoliis. Lælius lib. xxxviii. 'et cætera spolia ejus urbis ante currum laturus, et fixuras in postibus suis.' Silius l. vi. 'Vos atria raptim Nudate, et clipeos in bella refigite captos.' *Idem* de Regulo, 'Affixi clipeo currusque, et spicula nota Edibus in parvis, magni monumenta triumphi.' Tibull. l. i. ita ad Messalam, 'Te bellare decet terra, Messala, marique, Ut domus hostiles præferat exuvias.' Propertius l. 111. ad Mæcenatem, 'Cum tibi Romano dominas in honore secures Et liceat medio ponere jura foro: Vel tibi Medorum pugnaces ire per hostes, Atque onerare tuam fixa per arma domum.' Cicero in Anton.

* An tu illa in vestibulo rœstra, et hostium spolia cum aspexisti, domum tuam intrare te putas? Polybius: ἐν ταῖς οὐκείαις κατὰ τοὺς ἐπιφανιστάτους τόπους τῶνάσαι τὰ σκῦλα, σημεῖα ποιούμενοι, καὶ μαρτύρια τῆς ταυτῶν ἀρετῆς: in ædibus conspectuosissima earum parte, ponunt spolia, indicia, et testimonia suæ virtutis. Monuerunt, firmaruntque Turn. Adv. xiv. 11. et Lips. ad Polyb. de Militia Rom. l. v. Ad quem morem multa nos alibi. Nunc placuit magnorum in re litteraria principum labor: οὐ γὰρ αἰδῆς ἔχειν τῶν ἰχθῶν τῶν δυναστῶν. *Cerda.*

[*Supèrbi*] Ornatu artis et materia. *Donatus.*

505 *Tenent Danai, qua deficit ignis*] Ignis potuit deficere, Danai non potuerunt. *Servius.*

[*Qua deficit ignis*] Omnia occupaverat ignis, sed cum, rebus consumptis, ignis extinguatur, Danai occupabant ea loca, in quibus non dixit, non fuit ignis, sed jam deficiebat. *Donatus.*

[*Tenent Danai, qua deficit ignis*] Cum his alludit illud Agathæ l. iv. in nocturna invasione, et igne: οἱ μὲν γὰρ οἴκοι μεμενηκότες ἐκπυρπολοῦντο, ἡ κατεχόμενον τοῖς δὲ πρὸς τὰ ἐκτὸς διεκπύκτουσιν, ἐτοιμώτερος δ' ἐκ τῶν ἱερῶν ἄλσος ἐφειστήκει: Qui enim domi manserant, concremabantur, vel ædibus obruebantur; qui vero e domibus proruebant, iis parator ad ensibus interitus imminabat. Verbum tenere apte hic: significat enim per vim occupare. Cicero in Vatin. 'tenere templum armatis hominibus.' Ad Attic. l. x. 'Existimat eum, qui mare teneat, necesse esse rerum potiri.' *Cerda.*

506 *Forsitan et, Priami fuerint que fata, requiras*] Bene de Priamo obtulit narrationem, quia breviter perstrinxerat, 'Priamumque per aras Sanguine fœdantem, quos ipse sacraverat, ignis.' Et bono usus est ordine: ut ante reipublicæ, post regis, inde privati, hoc est, sua fata narret: hoc est illud, 'Multa super Priamo rogitans, super Hectore mul-

ta.' De morte autem Priami varie lectum est. Alii dicunt, quod a Pyrrho in domo quidem sua captus est: sed ad tumultum Achillis occisus, tractusque est juxta Sigæum promontorium: nam in Rhætæo Ajax sepultus est: tunc ejus caput, conto fixum, circumtulit. Alii vero quod juxta Hercæi Jovis aram extinctus sit, dicunt. Unde Lucanus, 'Hercæas, monstrator ait, non respicis aras? Et hanc opinionem plene Virgilius sequitur. Licet etiam illam prælibet; ut suo indicamus loco. *Servius.*

[*Forsitan et Priami*] Bono compendio utitur, ut ultro suggerat, quod interrogari poterat: debebat enim eo tempore, quod omnibus quietem destinaverat, uti brevitate. Exponit igitur, quomodo sanguine aras fœdaverat. *Donatus.*

507 *Urbis uti captæ casum*] Bene omnia collegit, et captam, et dirutam, et incensam. *Servius.*

[*Urbis uti captæ*] Cum jam nihil esset reliqui de urbe regiaque sua, nullaque omnino spes restaret, statuit sapiens et forti animo rex, quacumque morte captivitatem fugere. *Donat.*

508 *Medium in penetralibus h.*] Hypallage est, pro, in mediis penetralibus. Si autem mediis dixeris, non stat versus, nisi excluso s. ut, 'Inter se colasse viros, et decernere ferro.' Et bene Priamum non nisi in extremis armat periculis, ut magis incitet hostem in necem suam, qua possit captivitatem vitare, quam ut defendat aliquem. Sane *penetralis* proprie Deorum dicuntur, nonnumquam etiam imæ, et interiores partes privatarum domorum vocantur, unde et *penum* dicimus locum, ubi condantur, quæ ad vitam sunt necessaria. Hic autem videtur opportunius *penetralis* de domo regis dixisse; quoniam Reges proprie suggestum imitantur deorum. *Servius.*

[*Et medium in penetralibus hostem*] Quia pluribus in codicibus antiquis legere erat, *mediis in penetralibus*, ea

elocutione, quæ sese etiam inferius offert, 'Mediis hostem in penetralibus,' Grammatici, ut staret versus, *medium*, quippe *hostem* correxere. Quod aliquis versus quosdam exleges, vel anapesticos potius, alteriusque generis insertos Virgilio nolit condonare, aut elisionem s litteræ cum vocali applicita non admittat: habebit is codices venerabilis antiquitatis Mediceum, et alios, in quibus *mediis penetralibus* absque in præpositione legatur: elocutione Virgilio admodum familiari. Neque tamen hoc ita dicimus, ut lectionem vulgatam improbemus, quæ recte et ipsa procedit, hoc modo: *medium in penetralibus hostem*. Pierius.

509 *Arma desueta*] Ab hominis consuetudine, sensum ad arma transulit. Quia jam pugnare desierant. Servius.

Tremantibus ævo] Non timore. *Id.* *Arma diu senior desueta tremantibus ævo* Circumdat] Inde Juvenalis Sat. x. 265. 'Longa dies igitur quid contulit? omnia vidit Eversa, et flammis Asiam, ferroque cadentem. Tunc miles tremulus posita tulit arma tiara.' *Emmeness.*

510 Circumdat] Non apte sibi cohærere facit: sed potius oneri sumit. Servius.

Circumdat] Sic Homer. ἀμφιβέβησθαι ὄπλα: et Eurip. πάνοπλο ἀμφιβλήματα τὰ τεύχη vocat. Cædæ.

Inutile ferrum] Ipse inutilis. *Ferrum* enim de his est, quæ ex conjunctis sumunt epitheta: ut. *venenum*. Servius.

Arma circumdat] Non ut peteret victoriam, sed, ut in armis positus, viriliter occumberet. Ponit autem et hominem et arma inutilia, quoniam ipse senex jam diu arma non sumpserat. Unde illa rubigine contabuerant, et inutilia reddita erant. *Don.*

Inutile ferrum Cingitur] Hom. sæpe εἴφοι μαψίδιον, inutilem gladium, et alii, βέλος ἔλιον: telum inutile. Phrasis

Græca est. Ostendi alibi. Latine dixisset, *cingitur ferro*: ut infra: 'impulit his cingi tellis.' Porro describit hominem ἀπώμαχον, bello inutilem. Cædæ.

Ferrum] Superiori versu *arma*, per quæ intelligas clipeum, lorica, cassidem et ejus generis alia: per *ferrum* autem gladium, ut hoc loco. Consule Salmas. ad Hist. Aug. Script. p. ex edit. Hackma 435. vol. 2. *Emm.*

511 *In hostia*] In antiquis aliquot exemplaribus, *ad hostia* legitur non inoperte: cui quidem lectioni adstipulatur etiam codex ille pervetus, in quo semper *at* præpositio per f notatur. In eo enim, *at hostes* legitur. Agnoscit tamen Ti. Donatus vulgatam lectionem in *hostia*. Pierius.

Ac densos fertus moriturus in hostia] Mavult mori cum gloria Priamus, quam pati servitutem, et captivus duci. Eurip. Hecub. Τὸ γὰρ ζῆν μὴ καλῶς, μέγας πόνος: Vivere enim non honeste, ingens est labor. Idem in Troad. de Troja non eversa, στέφανος οὐκ αἰσχρὸς πόλεϊ Καλῶς ἀλέσθαι μὴ καλῶς, δὲ, δυσκλεῖς: gloria non turpis urbi Fertiler penisse: non fortiter, vero, ignominiosum. Iterum, Τοῦ ζῆν δὲ λυγρῶς κρείσσον ἔστι καθάρειν: Vita calamitosa melior est mors. Liv. xxii. de Æmilio Consule, ad Cannas mortuo, 'Qui se bene mori, quam turpiter vivere maluit.' Porro illi oblatus fuerat equus ad salutem, quem respuerat cupiditate moriendi in strage militum: et lib. xxiiii. 'Posthumus omni vi, ne caperetur, obnixus occubuit.' Nihil frequentius in ore Taciti, quam multos suis manibus fatum gloriose anteveruisse, ne aut turpiter viverent, aut turpiter mori cogerentur. Cedrenus, μετὰ ἀρετῆς ἀπολαύειν τοῦ σκεδῶσαι ἀμαχητὶ δυσκλεῖς ἔμμενον: melius est mori cum virtute, quam servari cum dedecore extra pugnam. Cædæ.

512 *Ædibus in mediis*] Omne ædificium *ædes* dicuntur, sed Varro locum, quatuor angulis conclusum,

edem docet vocari debere. Idem *Re-*
rum Divinarum libro sexto intulit:
Ideo loca sacra civitates habere
voluisse, ne per continua ædificia in-
cendio prolaberentur; et ut essent,
quo confugerent plerique cum fami-
lia sua in periculis: quod etiam in
Comædiis a servis timentibus legimus
factum. Hoc Virgilius hoc loco sub-
tiliter tangit, cum dicit, 'Ædibus in
mediis nudoque sub ætheris axe In-
gens ara fuit,' &c. Ex nomine enim
penatum et aræ, intelligitur loci sa-
cri veneratio, ut non immerito illuc
confugerit Regina cum suis: nam
subiunxit, 'Hic Hecuba et nati ne-
quicquam altaria circum Præcipientes,'
&c. Unde apparet veram consuetu-
dinem fuisse fugiendi a periclitanti-
bus ad ararum præsidium. *Servius.*

[*Ædibus in mediis, &c.*] Describitur
ara Jovis Hercei, quæ in mediis ædi-
bus in impluvio sub dio erat: nam
hoc est, *sub nudo axe ætheris*, idque
more Græcorum. Athen. l. v. 'Ὀμ-
πος δὲ τῆς ἀλτάρης διὰ τὴν εὐρίαν τὴν ἐν
ἐπιπλῶν τόκῳ, ἔκτου ἤν δ' τοῦ ἑκατόν τῆς
ἐκδοῦς: *Homerus* *semper* *analem* *consti-*
tuit in locis subædificiis, ubi erat ara
Hercei Jovis. Ad hanc Priamus in-
terfectus est. Eurip. Troad. *ἄρὰς δὲ*
ὑπερβύτων ἑκατόν: Πέριπλεον ἑκατόν τῆς
ἑκατόν δωδὸν: Ad septem ipsa cecidit
Priamus Jovis Hercei mortuus. Dio
Chrysost. orat. 11. *ἑκατόν κατὰ τῆς*
ἑκατόν τῆς ἀλτάρης τῆς ἐν ἐπιπλῶν. Ovid.
in Ibin, 'Nec tibi subsidio præsens
est numen, ut illi, Cui nihil Hercei
proffit ara Jovis.' Seneca in Agam.
'Sparvam cruce Regis Herceum Io-
vein.' Hæc ara intus erigebatur in
ipsis ædium septis, et inde Juppiter
Herceus dictus: *ἑκατόν* enim Græcis
septum est, et claustrum: sic ferme
Pollux. Inde est, ut Penates etiam
venerentur *ἑκατόν* *θεοί*, quod scribit
Dionys. l. 1. quod videlicet in septis
domorum colerentur. *Cerda.*

[*Nudoque sub ætheris axe*] Hoc est,
sub divo, quod impluvium dicitur.

Azis autem est aut Septentrio, aut
pars Septentrionis, aut spiritus, quo
mundus movetur; ut 'Axem humero
torquet stellis ardentibus aptum,' sic-
ut docet et Lucanus. *Servius.*

518 *Ingens ara fuit*] Privatis in
ædibus exstructa fuisse altaria, qui-
bus victimas mactabant, docet Fei-
thius antiq. Homer. l. 9. Maronis
locum etiam attingit Turneb. xiv. 15.
fuisse, dicens, aram Jovis Hercei,
cujus meminit Lucan. ix. 979. 'Her-
ceas, monstrator ait, non respicis
aras?' *Emmenes.*

[*Veterrima*] Usurpatum est. Ergo,
ut supra diximus, hoc tantum uti, si
necesse sit, licet: et comparativum
non habet, sicut *deterior* positivum.
Servius.

[*Laurus*] Daphne, filia Ladonis, fra-
vili Arcadiæ terræ fuit, quæ, asper-
nata viro jungi, semper venatibus
operam dabat. Hanc cum Apollo
adamasset, et eam, ut comprimeret,
insequeretur: illa a Terra matre petit
auxilium, quam recepta a matre est,
nec multo post in locum ejus, arbo-
rem lauri nasci. *Idem.*

[*Veterrima laurus*] Quam tradunt
scriptores in medio atrii Priami fa-
isse; et arte mathematica factam:
stipitemque ejus ex puro puto auro
fuisse XII. cubitorum. In summo,
inquunt, diffundebat se in ramos:
qui totum atrium tegebant. Flores,
rami et folia ejus partim ex auro,
partim ex argento erant, et inter
gemmas fructus radiabant. Hanc
Ulysses et Diomedes (vel, ut alii, Pa-
lamedes) legati ad Helenam repeten-
dam missi ad stuporem usque admi-
rati dicuntur. *Teubmann.*

514 *Complexa penates*] *Penates* sunt
omnes dii, qui domi coluntur. *Serv.*

[*Complexa penates*] Hic libentius
Penates pro ædibus ceperim, ad eum
modum quo sæpe Tacit. Hist. iii. ad
finem: 'Uique erat in armis in pa-
ternos Penates deduxit:' et Hist. l.
ii. 'Nota et familiaria castra in me-

dum Penatum diligebantur.' Liv. II. 1. 'in diversorio hospitali, quam apud Penates stans' ubi *diversorium*, et *Penates* opponantur. Nisi quis dicat, ad eam quoque aram Penates Deos fuisse: sed non certe hic illorum locus. *Cerda*.

515 *Hic Hecuba*, &c.] Ad aram confugiebant veteres in summo discrimine: ut infra vs. 523. 'Huc tandem concede: hæc ara tuebitur omnia.' Argilius, apud Corn. Nepotem in Pausania c. 4, 'ad fanum Neptuni confugit, in ara consedit:' et paulo post: 'ut audivit Argilium confugisse in aram.' Sic noster Æn. VI. 124. 'Talibus orabat dictis, arasque tenebat.' Inde apud Ter. H. v. 2. 22. 'nec tu aram tibi, nec precatorem pararis' in Græciis hæc passim obvia, quæ diligentius congescit *Cerda*. Vido de asyli reverentia etiam Turneb. XXVI. 2. et XIV. 15. *Emmenseus*.

Nequicquam] Aut secundum Epicureos, qui dicunt deos nihil curare, aut propter vim bellicam. *Servius*.

Altaria] Superiorum et *ars* sunt, et *altaria*: Inferorum, tantum *ars*. *Ara* autem dicitur a precibus, quas Græci *ἄρᾱς* dicunt: unde contra interpretatio *ἀρά* dicitur. *Idem*.

Altaria] Plura de differentia inter *ars* et *altars* *Servius* Ecl. v. 65. Sed sæpe confundi, ut *coma* et *capillamentum* docet *Salmas*. Plin. exerc. p. 155. ubi *Sollinus* hæc c. 9. 'ara est in cacamine dicata, cujus Jovis altaribus ai qua,' &c. Multa et quidem notatu digna de hoc discrimine observavit *Saunders* de Sacrificiis c. 15. *Emmen*.

516 *Præcipites*] *Festina* propter tempestatem: et bene *ars* addidit, quia est et clara; ut, 'Unde hæc tam clara repente Tempestat.' *Serv*.

517 *Sedebant*] *Mediceus*, et antiqui fere omnes codices *sedebant* habent, quod est mulierum proprium, ut apud Homerum, sæpe; pauloque infra, *Hecuba* Priamum ad sese reci-

pit, et longævum in sede locat. In non nullis *tenebant*. *Pierius*.

518 *Juvenilibus armis*] *Malterum* codicum, et auctorum testimonio, *juvenilibus* per a media syllaba legendam, alibi indicavimus. *Idem*.

519 *Dira*] Modo proprie. *Dira* enim est deorum ira. Ergo *qua mens dira*, id est, infusa ex deorum ira. *Servius*.

520 *Telis*] *Armis*. *Idem*.

His telis] Auctorem mortis querit, non amentia, sed sapientia, ut morte captivitatem fugiat. Ergo sapientissimus poeta, decorum in hoc rege servavit. Dedit et convenientem matrem mulieri, et reginæ, ex uxori. *Donatus*.

Ras] Aut festinas, aut incedis seniliter et inconsulto. *Servius*.

521 *Non tali auxilio, nec defensoribus istis Tempus eget*] Non dissimilis locus apud *Justinum* v. 6. 'sed neque is miles erat, qui nomen Atheniensium tuetur, neque eam vires, quibus vincere consueverant,' et paulo ante: 'non magnam bello moram ætas fecit imbellis,' &c. *Emmenseus*.

522 *Non si ipse meus*] Mire, *meus*, ut matris exprimeretur affectio. Et subaudi, *posset defendere*. *Servius*.

Meus Hector] Animadverto hic aliquid occultæ eruditionis; cum *Hecuba* dicit *meus Hector*, non tuus, non noster? Fortasse itaque allusum ad *Hectoris* natales: ferebat enim occultior opinio Trojanorum, illum fuisse *Apollinis* et *Hecubæ* filium, non *Priami*, quod *Porphyrus* testimonio *Ibyci*, et aliorum prebat, et *Lycophron* illum a *Ptooo*, id est, *Apolline* genitum ait. Adeundus *Homeri Scholiastes*, *Delius* noster in *Agamem*. *Seneca*, *Spondanus* in Il. x. Itaque, aliter locutus *Noster* in hoc libro ore *Creusæ* ad *Ænean*, 'nati serva communis amorem,' quia *Ascanius* utriusque filius. Contraria de *Hectore* *Homerus* sentit dicto lib.

ubi Agamemnon admiratur Hectorē, non heroē, ut qui nullius ait Deorum filius, tam magna opera moliri, tantum, quia charus sit Diis. Sed et *Hector meus* Græcorum est: illi enim, *ὁ ἐμὸς*, aut *ὁ ἐμοῦ*, et subaudiunt, *παῖς*. *Cerda*.

523 *Hæc ara tuebitur omnis*] Est hoc, quod Servius apud Plantum Mostell. 'ego interim hanc aram occupabo.' Ad rem Poëtæ signatissima sunt verba Plutarchi et Quintiliani: ille de superst. *Πολεμίους φερόντες δὲ ἄγλαματος λαβόνται, ἢ τοῦ, θαρροῦσι: Qui hostem fugiunt, simulacrum aut fanum tenentes, recipiunt animos*. Hic Declamat. 265. 'Qui jam arma Terre non possunt, qui salutem suam tueri fuga nequeunt, circa aras jacent.' Apud Thucydidem l. viii. cum nautæ vellent Astyochum interficere, ille hoc prævidens, *καταφεύγει ἐπὶ βωμὸν τινα*, et ita servatus est. Alludens ad hanc rem Philostratus in epist. dixit de pulchritudine esse, *ἐλθὼν βωμὸν, aram misericordię*. *Idem*.

524 *Aut moriere simul*] Ut religio, aut pariter omnes servet, aut simul moriantur omnes. *Servius*.

Ore effata] Abundat, *Ore*: est autem pleonasmus. *Idem*.

Recepit] Quam imbecillis esset, ex eo apparet, quod mulier anus, eum ab incepto ad se vocavit. *Donatus*.

526 *Ecce autem elapsus*] Voluit mori Priamus, vetuit uxor: at casus attulit sibi, quod cupiebat. *Idem*.

528 *Vacua*] Magna: quæ difficile complentur. An *vacua*, quia in unum ad aras omnes confugerant, an *vacua*, jam sine defensoribus. *Servius*.

Lustrat] Id est, circumspicit. V. N. 'Lustrat Aventinum,' &c. *Taub.*

529 *In festo vulnere*] Bonum schema, *vulnus* pro *telo*. An *vulnus* quod infixit; an quod infligeret. *Servius*.

In festo vulnere] In perveteri codice Oblongo legere est, *in festo in vulnere*. Saucius enim erat Polites. Sed enim Servius schema laudat, *vulnere* pro

telo: et absque *in*, in aliis codicibus habetur. *Pierius*.

In festo vulnere] Poni *vulnus* pro *telo*, jam multi explicarunt: ita quoque possis accipere similia Ovidii et Propertii loca. Ait ille Fast. v. 'Sennicaper coleris succinctis, Fanne, Lupercis, Cum lustrant celebres verbera secta vias.' Ait iste eleg. iv. l. 'Verbera pellitus setosa movebat arator.' In utroque *verbera*, non sunt plagæ, sed instrumenta et tela ad inferendas plagas. *Cerda*.

530 *Premittit*] Urget; ut, 'apri cursum clamore prementem:' alibi *interfecit*; vel *opprimit*; ut, 'Armigerumque premit.' *Servius*.

531 *Ut tandem ante oculos*] Hoc ideo describitur, ut et contra propositum Priamus incitetur. *Idem*.

Evasis] Pervenit. *Idem*.

Ut tandem ante oculos evasis, et ora parentum] In quibusdam veteribus codicibus est, *Ante oculos evasis, et ante parentum*. Sed omnino corrupte: inde autem emanavit error, quod ea præpositio addita legitur in plerisque codicibus superne pro paraphrasi. *Pierius*.

532 *Vitam cum sanguine fudit*] Modo eos sequitur, qui sanguinem sedem vitæ volunt. Alibi eos, qui ipsam sanguinem vitam volunt: ut, 'Purpuream vomit ille animam.' Potest tamen κατὰ τὸ συνώνυμον intelligi item vulneratum Politen. *Servius*.

Fudit] In antiquis plerisque codicibus, *fundit* habetur. Res enim hujusmodi per tempus præsens enarratæ, magis movent. *Pierius*.

533 *Hic*] Id est, tunc. *Servius*.

Hic Priamus] Voluit fortuna, ut mors Politæ esset in conspectu suo, ut inde sua mors oriretur. *Donatus*.

Media] Manifesta: aut certe potest secundum consuetudinem dictum: neque enim est mors prima, media, postrema: et potest referri vel ad Priamum, vel ad Politen. *Servius*.

524 *Non tamen abstinuit, nec vocis*, &c.] Bene Priamo animositatem regiam dedit, ut mori honeste vellet. *Idem*.

Nec vocis iraque pepercit] Quintilian. declamat. 247. 'nunquam irae fere silentio continetur.' Phrasin ab Plauto arripuit, qui in Mil. 'Parce vocis:' eandem repetit in Pers. *Cerd*.

535 *At tibi pro scelere, exclamat*] *Ordo* est: At dii persolvant tibi grates dignas. *Servius*.

At tibi pro scelere, &c.] Particulam hanc execrationi præviā, ejusque usum in invectivis elegantem esse, asserit multisque adstruit testimoniis Hadrian. Card. de Serm. Lat. *Emm*.

Ausis] Quidam proprie sumptum tradunt, nec posse in prosa dici. *Servius*.

536 *Di*] Scilicet præsentēs, ad quorum se suffragium contulerat: et si est in cælo aliqua pietas, quæ nefaria commissā vindicet. *Donatus*.

Si qua est] Vel secundum Epicureos: vel desperat; quia impune ante aras conspicit cædem. *Servius*.

Curet] Ulciscatur. *Idem*.

537 *Grates*] Prout res fuerit, vel in bonis vel in malis dicantur, sicut *præmia*. *Idem*.

538 *Qui nati*] Non culpāt Pyrrhum, quod occiderit, sed quod cædem in conspectum paternum reservaverit. Nam stulte reprehenderet, quod jure belli licebat. *Donatus*.

Qui nati] Atrocitatem spectaculi amplificat e relatis. Vide P. Victor. 1. 8. *Taubmann*.

Qui nati] Tanto atrocius Ptolemæi Cerauni scelus, qui filios Arsinoes in ipsius matris, ad quam confugerat, gremio trucidavit, narrante Justino xxiv. 3. *Emmness*.

Coram] Adverbum temporis modo est: quia verbo cohæret: nt, 'Coram quem quæritis adsum:' et *coram* ad personam certam refertur; *palam* ad omnes. *Servius*.

Me cernere] De spectaculo que-

ritur, non de morte. Quia jure belli Politen Pyrrhus occiderat; sed cur ante oculos patris? *Idem*.

Cernere fecisti] Hellenismus. Tibullus: 'Securum in tenebris me facit esse Venus.' Cicero in Lucullo: 'Erant qui illum gloriæ causâ facerent sperare.' Conqueritur autem, non de morte, sed de spectaculo: nam jure belli occisus erat Polites. *Taubmann*.

539 *Fecisti*] Crudeles impiosque fecisti. *Servius*.

Funere] Cadavere: ab eo quod præcedit, id quod sequitur. *Fœnus* enim est jam ardens cadaver: quod dum portatur, *exsequias* dicimus: crematum jam, *reliquias*: conditam jam, *sepulcrum*. *Idem*.

540 *At non ille, satum*] Tribus generibus parentes objicimus filiis, cum bonis eos negamus æquales, ut hoc loco: cum malos objicimus, ut, *Lao-medontiada*; item cum non solum bonos adimimus, sed insuper malos objicimus: ut, 'Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor.' *Idem*.

At non ille] Conatur privare eum omni gloria, et nobili genere, quod non sit filius Achillis: quod probat, quod in se non servaverit jura, quæ servaverat Achilles. *Donatus*.

At non ille, satum, &c.] Pertinet ad hanc rem locus Plutarchi in præceptis gerendæ Reip. *ὁμοιωστέον δὲ καὶ πατέριον ὑγιάειν ἐπὶ τοῖς θρασυκαταράταις*: Nonnullis peccantibus præclarorum parentum est objicienda mentio: quod firmat Homeri exemplo, qui, *ἢ δῶλον αὖ παῖδα λούεσθαι γυμνασίου Τυδείδης*: *Haud similem natum tibi, Tyden magne, dedisti*: et Appii in comitiis, ubi contendens cum Scipione Africano, dixit: 'quam ingemisceres, Paule, apud matrem, si sentire filium tuum censuræ petendæ gratia in campum descendentem a Philonte publicano stipari.' *Cerda*.

At non ille] Acerba exprobratio indolis degeneris. De qua re Fabius

I. v. capite de exemplis. *Taubmann.*

541 *In hoste Priamo*] Aut Archaismos est; aut *in hoste*, id est, cum hostem gereret, cum ipse hostis esset. Hic *Priamo* nomen positum, sensum validiorem fecit: hoc est, Priamo qui tunc sul; quasi jam esse desierit; id est, quem operis precium fuit occidere. *Servius.*

Talis in hoste fuit] Pari sententia Propertius eleg. III. 19. 'Victor erat quāvis, æquus in hoste fuit.' Et Ovid. Trist. v. 2. 'Sæpe suo victor lenis in hoste fuit.' *Cerda.*

Jura fidemque] Quia quod Homerus mutat, dicitur, duce Mercurio, Priamus ingressus Achillis tentoria, excitatum rogasse, quem dormientem potuisset occidere. *Jura*, vero, quia rex rogabat. *Fidem*, quia simplex. Quidam *jura fidemque* ita intelligunt: *Jura* quod Hectorem reddidit; *Fidem*, quod me in mea regna remisit. *Servius.*

Sed jura fidemque erubuit] De re Grammatica monearis, verbum *erubesco* adhibitum cum actione, ut etiam a Propertio eleg. III. 14. 'Inter quos Helene nudis capere arma papillis Fertur, nec patrios erubuisse Deos.' O si jam sapiant Grammatici! qui non ad gustum doctorum fingunt neutra sua, quæ nulla sunt. *Cerda.*

542 *Corpusque*] In aliquot ex antiquioribus codicibus *corpus exsangue* legitur absque particula *que*. Sed enim ipsa versus dignitas eam particulam hoc loco videtur expetere. *Pierius.*

Sepulcro] Pro *ad sepulcrum*. *Serv.*

543 *Reddidit*] Quod injuste tenuisset. Sola enim anima debetur hosti: corpus autem, quoniam in nullius est potestate, dimittitur sepulture. *Reddidit* ergo, quoniam contra humanitatis jura id tenebat. *Donat.*

Sepulcro Reddidit] Quem 'Unxere matres Illæ addictum feris Alitibus atque canibus homicidam Hectorem, Postquam relictis mœnibus rex pro-

cidit, Hec, pervicacis ad pedes Admellei.' Ut Horat. Epod. I. Od. ad Callidiam. Interpretem consule illic Terentium. *Emmeness.*

Ramit] Comitatus usque ad Trojam est, et mire in mea regna remisit, cum potuisset per me mea regna capere. *Servius.*

544 *Sic Jutus*] Est desiderium manifestum mortis, quod post contumeliam etiam armis juvenem senex provocet. *Donatus.*

Imbelle] Ipse imbellis; ut, 'Inutile ferrum.' *Servius.*

Telum imbelle] Confirmat, quod dixit, 'Inutile ferrum.' *Donatus.*

Sine ictu] Probat quod dixit, 'hæmeris tremantibus ære.' *Idem.*

545 *Rauco ære*] Ad scutum retulit. *Servius.*

Protenus repulsum] Statim prohibitum. *Idem.*

Repulsum est] In antiquis aliquot codicibus, *sepultum est* legitur. In aliquot *sepulchrum* absque *est*: quod id videtur innere, quod ad vivum non pervenerit, sed in summo clipei nulla efficacia pependerit. Sane vero, *sepultum*, ab his repositum est, qui olim questionem faciebant, non posse pendere, quod repellitur: adversus quos ita Donatus: 'Nam et repulsum est, et pependit. Missum enim telum constabat, quod vetustatis vitio fulset hebetatum, quod vigorem perdidisset illius temporis, quo id usu Priami fuit, quum adhuc juvenis esset: nunc emissum ab eo, qui omne virtutis robur cum ipsis juvenis temporibus amisisset. Talis ergo teli effectus plenus esse non potuit: ut perforato penitus scuto ad hominis corpus, et exitum perveniret, nec tamen in totum inefficax fuit: repulsum est enim, resistente ære, sic tamen, ut pendens inhæreret, penetrato scilicet aliqua ex parte scuti contextu.' Legamus itaque cum Donato, 'Rauco quod protenus ære repulsum est.' *Pier.*

Rauco quod protenus ære repulsum]

Si quis Donati montem defendat, sciat, pro illo posse facere locum hunc Statii l. ix. 'Intorquet jaculum, dabo quod in are moratum, Transmissumque tamen clipei statit orbe secundo.' Habet enim hic ictus aliquam viciniam cum Virgiliano. Ceterum ictum hunc invalidam, et sine viribus senis Priami, illustrabis loco Silii, l. v. quem ego jam attuli ad rem aliam Ge. l. iiii. ad illud, 'Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis,' &c. *Cerda*.

546 *Nequicquam*] Non. Sic Persius, 'Nequicquam fando suspiret nummus in imo.' Sane quidam, nequicquam umbone pendit, hunc sensum volunt, telum repulsum ne summam quidem hærere potuit, ut penderet: alii unam eandemque rem his dictam volunt, et superfluum putant. Et summo clipei nequicquam, &c. Eandem rem his dixit; cum præcessisset, 'Ranco quod proteus are repulsum;' quod idem est, et nihil attulisse dici putant: 'Et summo clipei nequicquam umbone pendit.' Tanquam non omnino necesse esset, ut de summo clipei penderet, et potuisset dici, nec de clipeo pendit: sed duplicationem narrationis per *εὐρεσκειαν* excusat. *Servius*.

Pendit] Stulte dicant, non posse pendere, quod repellitur. *Donatus*.

Nequicquam pendit] Id est, non pendit, vel adhæsit umboni minime penetrans. Vel, telum repulsum ne summam quidem hærere potuit. Sant, qui velint, eandem rem his dici. *Teubmann*.

547 *Referes ergo hæc*] Sarcasmos est, locus cum amaritudine. Ut, 'En agros, et quam bello, Trojane, petisti Hesperiam.' Asteisinos autem, est urbanitas sine iracundia: ut, 'Atque idem jungat vulpes, et mulgeat hircos.' *Servius*.

Referes ergo hæc, &c.] Similem hæc historiam et atrocitatem Suetonius narrat de Tiberio in illius vita, c. 57.

'Scurram, qui prætereunte funere, clare mortuo mandarat, ut nuntiaret Augusto, nondum reddi legata quæ plebi reliquisset, attractum ad se, recipere debitum, ducique ad supplicium imperavit, et patri suo verum referre.' Hæsit Virg. Silius l. i. 'Cum sævum arridens, narrabis Hamilcaris umbris, Hanc, inquit, dextram, quæ jam post funera Vulgi Annibalem vobis comitem dabit: et ferit alte Insurgens gladio cristatæ cassidis æra; Perque ipsum tegmen crepitantia disalpat ossa.' Quidam Græcorum apud Calabrum, Thersite ab Achille interfecto imprecatus sic est: 'Ἄλλ' ἔσ' Ἀχιλῆος ἔρρε, καὶ ἐν φθιμένουσιν ἐκτεβολῆας ἐγόρευε: Concede a Græciæ, et nuntia convicia in mortuis. Hinc illud Turni ad Pandarum l. ix. 'Inventumque aliam Priamo narrabis Achillem.' Philostratus Iconum ii. de Agamemnone moriente ita ait: *μεμφεσται γὰρ ἀδρῶν καὶ ἐν ᾧδον πρὸς Ὀδυσσεῖα ἐν τῇ ἀγορᾷ τῶν ψυχῶν*: Hæc enim apud inferos in animarum concione Ulyssæi memorabit. Simile quoque illud Horatii victoris, qui ad sororem conquerentem de interfecto sponso Curatio, illam ipsam interficiens, his usus est apud Dionys. l. xiii. 'Quando igitur non luges fratres, sed consobrinos, et corpus quidem inter vivos, animam vero apud mortuum habes, abi ad eum, quem toties vocas, neque patrem neque fratres dedecora.' Similia verba Livii l. i. eandem historiam narrantis: 'Abi hinc cum immaturo amore ad sponsum,' &c. *Cerda*.

548 *Ille*] *Ille* hic pro ibi adverbium positum dicit Donatus interpret Terentianus in Adelphis, 'Ut ego illi maxumam partem feram.' Et in Hecyra: 'Nam illi non licebat nisi præfinito loqui.' *Pierius*.

549 *Degenerem*] Non respondentem moribus patris. *Servius*.

Degeneremque, &c.] Sibi ipsi loquitur, et quidem suo expresso nomine.

Sic Ter. Hec. v. 4. 38. 'An temere quicquam Parmenonem prætereat.' et Ph. v. 8. 38. 'Age, age, nunc Phormionem, qui volet, lacessito.' *Emmeness.*

550 *Hoc dicens*] Ostendit simul dum diceret fecisse. *Servius.*

Hoc dicens] Antiqua fere omnia exemplaria, *hoc dicens* legunt: non hæc: quippe, *nunc morere*: quod maiorem quandam habet illusionis efficaciam. *Pierius.*

Hoc dicens, &c.] Egregia αἰγῆσις, quæ ὀνόμασιν habet, i. e. dum adhuc loquitur, iratus traxit Regem: traxit senem: traxit ætatis vitio tremulum: traxit ad aras summi Jovis; ad aras, quas Priamus dixerat vindices fore: traxit crebro labantem: traxit in sanguine filii. Hunc autem casum Priami Euripides passim lamentatur, præsertim in Troadibus. Juven. etiam Sat. x. 267. 'Tunc miles tremulus,' &c. *Taubmann.*

Altaria ad ipsa] Unde sperabat auxilium: aut quia Achilles in templo occisus est, et ex similitudine vindicta. . . *Servius.*

Tremulentem] Non formidine, sed ætate. *Idem.*

551 *In multo lapsantem sanguine nati*] Similis occurrit locutio apud Sil. Italicum l. ix. 'calido lapsantem sanguine fratrum.' Fere eadem, quæ Æn. xi. 669. 'Moriensque sua se in volnera versat.' *Emmeness.*

552 *Implicuitque comam læva*] Est hoc, quod Æschines contra Ctesiphontem, ἐπιλαβόμενος τῶν τριχῶν. Quod Appianus l. iv. Ἐμφυλ. τῆς κόμης ἐκινδύνας. Dux enim armatorum in civili proscriptione caput Salvio abstulit, arrepta coma. Quod Hippolytus apud Senecam, volens cædem patrare, et noverram interficere: 'En, impudicum, crine contorto, caput Læva reflexi.' Quod idem Seneca, et de Priamo in Troad. 'cum ferox (Pyrrhus) sæva manu Coma reflectens regium torta caput.' *Cerda.*

Dextrisque cornucum extulit] *Cornucum*, si ornatum gemmis caput regis acceperis, sensus talis est: Sublato capite gladium in vaginam recondit, quæ lateri semper cohæret. Si vero *cornucum gladium* vis intelligere: lateri Priami infixum accipe: et *cornu* τὸ σπυρίδιον: postea caput esse sublatum. *Servius.*

553 *Capulo tenui abdidit ensem*] Seneca in Troadib. de re eadem: 'Alto nefandum vulneri ferrum abdidit.' Quæ hic expendit Macrobius, legere est apud illum, Saturn. iv. 4. Hic ego duo noto. Primum, cum omnes scribant, hanc cædem Priami factam ad aram Jovis (aliquos jam supra attuli,) unum dissidere Lescheum, scribente sic Pansania in Phocidis: 'Priamum non fuisse ad aram Hercei mactatum, scribit Lescheus, sed ab ara abstractum, cum pro regis foribus obvius esset Neoptolemo factus, ab eo obtruncatum.' Alterum pertinet ad sobrietatem Poëtæ. Lasciviret hic fortasse ineptus Poëta, ex rivo sanguinis, ex cruore undante, et similibus, quibus cædes solent decantari a Poëtis. Ab hoc affectu Virgilius abstinet: nam quid undantem cruore animam describeret in sene, cui vix cruor, et hic præ ætate gelidus? Ideo Seneca, 'Quod (ferrum) penitus actum cum recepiisset libens Ensis semili tinctus a jugulo redit.' Ait, tinctus, quia non exuberans cruor jam sene Priamo. *Cerda.*

Capulo tenui abdidit ensem] Pro eo Stat. Thebaid. ii. in princ. ubi Œdipus talem plagam infert Laio, ut totus ensis mergeretur in vulnere: 'capulo nam largius illi Transibit costas cognatis ictibus ensis Impius.' *Emmeness.*

554 *Hæc finis*] Ut dice, si tempus longum significat, generis fæminini est, et omnia Latina nomina, inanimata, simplicia, a verbo non venientia nisi syllaba terminata, masculina sunt: inanimata, propter *canis*: simplicia,

propter *bipeinis*: a verbo non venientia, propter *finis*. Ergo *clavis* Juvenalis bene dixit: 'Tremulo descendunt clune puellæ.' Horat. male, 'Quod pulchræ clunæ.' *Servius*.

Hæc finis] *Servius* velle videtur *finis* fœminini tantum esse generis, quum tamen virilis etiam passim inveniat. Virgilius, 'Quem das finem, rex magne, laborum;' et, 'Hic finis fandi,' quod agnoscit Nonius. Præterea Probus in Arte quærit, cur hoc loco *finis* fœminino genere positum fuerit a Virgilio: quum veterum Grammaticorum regulæ nomen id masculini generis esse velint: Poëtamque ait metro consuluisse, ita enim. plerumque rationem musicam appellat. Sane vero Comminianus Solæcismum hic esse per genera nominum asseverat: *hæc finis Priami*, pro *hic finis*. *Pierius*.

Hæc finis] Aptissime sonat hoc loco epiphonema *hæc finis*, teste Gellio, III. 10. ut contra nihil mutandum in illo Maronis: 'Quem das finem, rex magne, laborum.' *Emmenes*.

Hic] Talis: ut, 'Hunc ego te, Enryale, aspicio?' *Servius*.

Hic exitus illum] Hunc non vulgatum loquendi modum esse, notat Scallig. IV. 16. Sorte autem est, fatali necessitate: vel, fortuna: Æn. XII. 'Utere sorte tua.' *Taubmann*.

555 *Sorte*] Fatali necessitate. Vel sorte, fortuna, ut, 'Utere sorte tua,' et quidam, *exitus sorte*, pro sortis tradunt, ablativum pro genitivo. *Servius*.

Trojam incensam] Pro Ilium. *Idem*.

Prolapsa] Non temere quidem in antiquissimo quodam codice, participia hæc a labor *laberis*, per thematis characteristicon scribuntur, *prolapsa*, *illabens*, *labentem*. Nam Probus hujusmodi participia per *b*, non per *p* scribi debere præcipit. *Pierius*.

556 *Pergama*] Proprie Trojanæ arces sunt; unde κατ' ἑξοχὴν arces omnes *Pergama* dicuntur: ut Poëtam

dicimus, et intelligimus Virgilium: *Servius*.

Superbum] Nobilem. *Idem*.

557 *Regnatorem Asiæ*] Quia imperaverat et Phrygiæ et Mygdoniæ. *Idem*.

Jacet ingens litore truncus] Pompeji tangit historiam, cum *ingens* dixit, non magnus. Quod autem dicit *litore*, illud, ut supra diximus, respicit, quod in Pacuvii tragœdia continetur, 'Priami corpus ad litus tractum,' aut *litus* pro solo accipiamus; aut, 'Litoreaque et latos populos.' Aut ideo *Litore*, ut ostendat litus jam esse ubi fuerat Troja, ut, 'Et campos ubi Troja fuit.' Quod autem Donatus dicit, *Litus*, locum esse ante aras, a litando dictum, vel quod lituo illud spatium designatur, ratione caret. Nam a litando, si brevis est, et stare non potest versus. *Idem*.

Jacet] Sequuntur mortui ludibria. Itaque quod de Galba ille, 'corpus diu neglectum, et licentia tenebrarum plurimis ludibriis vexatum,' in treri in Priamo licet. Et signate *jacet*, quia non crematus Rex, qui honos tum dabatur vel vilissimis cadaveribus. Pari conquestione Lysias in oratione pro Atheniensibus, qui bello perierunt, κειμένους ἄνδρας: et quidem Priamum non crematum, atq; Seneca, 'Ille tot regum parens caret sepulcro Priamus, et flamma indiget, Ardente Troja.' Ennius majori ludibrio semiasum ait. *Cerda*.

Jacet ingens litore truncus] Tanquam funus; ita et Græcis κείθαι funebre est vocabulum. *Taubmann*.

558 *Acolsumque humeris caput*] Hoc est quod κατὰ τὸ σιωπώμενον accipi debet: hoc enim claris et fortibus viris fieri solebat, ut, 'Quin ipsa arrectis visu mirabile in hastis Præfigunt capita.' *Servius*.

Acolsumque humeris caput] Passus ludibrium hoc Pompeius. Plutarchus: τοῦ δὲ Πομπηίου τὴν μὲν κεφαλὴν ἀποτέμνουσι, τὸ δὲ ἄλλο σῶμα γυμνόν

ἰσχυροὶ ἀπὸ τῆς ἀλυσσῆς, τοὺς δευτέρους τοιοῦτον θανάτου ἀπέλιπον: Caput Pompeji desecuerunt, truncum & natica nudum projecerunt, reliqueruntque id spectare cupientibus. Passus Galus Cæsar, de quo ita graviter Ammianus l. xiv. 'Colligatis manibus in modum cujusdam noxii latronis, cervicem abscissa, ereptaque vultus et capitis dignitate, cadaver est relictum informe, paulo ante urbibus et provinciis formidatum.' De ipso Priamo Auson. 'Hic Priami non est tumulus, nec condor in ista Sede, caput Danaï diripere memini:' et quia sine capite, ideo cadaver ipsam sine nomine corpus, decrat enim pars illa, quæ cognosci posset. Servius explicat, sine agnitione: alii, sine inscriptione. Cerda.

Ævolum] Sic legendum ex Rom. Virgillii codice et antiquioribus aliquot. Vide Dausq. sic *convoleus*, *revoleus*. Emmeness.

Sine nomine] Sine agnitione, aut dignitate, aut simpliciter sine nomine, a capite enim quis nomen ducit. Servius.

Sine nomine] Nomen sæpe pro honore: sic supra vs. 89. 'Et nos ali-quod nomenque decusque Gessimus.' Flor. iii. 16. 'homo sine tribu, sine nomine,' id est, abjectæ conditionis: qui Homero Iliad. ix. 63. ἀφύρτω, ἀνέριος dicitur: hoc autem loco pro inscriptione et titulo sepulcri, qui, quia nomen defuncti complectebatur, inde nomen pro ipso ἐπιταφία, ἐπιταφία. Ovid. Metam. xii. 2. 'tumulo quoque nomen habenti Inferias dederat cum fratribus Hector inanes.' Emmeness.

550 *Sævus horror*] Quia est et bonus: ut, 'Lætusque per artus Horror fit.' Est et amoris, ut Terent. 'Totus, Parmeno, tremo horreoque, postquam aspexi hanc.' Servius.

Sævus circumstetit horror] Græci ἀμφεβέβηκεν ἄχος: et Homerus Odys. xi. ἐπὶ δὲ χλαρὸν δέος ἦεν: *Me vero*

pallidus timor cepit. Cerda.

560 *Subit cari genitoris imago*] In memoriam reducitur, ut Non. Marc. de hac *Ænem* pietate Scal. poet. iii. 1. Emmeness.

561 *Æquavum*] Amabiliter locutus est; plus enim est *æquavum*, quam *longavum*. Servius.

Æquavum] Pro eo Juvenal. Sat. iv. 94. 'Proximus ejusdem properabat Acilius ævi.' Emmeness.

562 *Vitam exhalantem*] Secundum eos, qui volunt animam esse ventum: ut, 'Atque in ventos vita recessit.' Servius.

Vitam exhalantem] Sicut πνεῦ, et ἐκπνεῦ, spirare, inspirare, pro vivere, usurpant Græci: et ἐκπνεῦ, exspirare, exhalare, pro mori: sic Latini et spirare pro vivere, et exspirare, atque exhalare, pro mori. Plat. in Apol. ἡσυχὴν δὲ ἐκπνεῖν, quod Cicero reddidit: 'Dum anima spirabo mea' et Virgil. 'Dum spiritus hos regit artus' et Lucan. 'Dum movet hic calidus spirantia corpora sanguis.' Synes. ep. xlv. ὥς ἐκπνεῖ τε, καὶ θάνατον: *quandiu spiras, et potest, hoc est, quandiu vivis*. De altero Eustip. Orest. ἐκπνεύων Ἀγαμέμνον βίον: *exhalavit Agamemnon vitam*: iterum, ἐκπνέων ψυχῇ, *exhalans animam*: idem omnino, quod ἀπέρου τὸ πνεῦμα, *demittere spiritum*. Cerda.

Subit deserta Cræusa, et direpta domus] In Mediceo, et in antiquis aliquot aliis exemplaribus legere est, *subit et deserta*: neque dicendum ultimam in *subit* ex synæresi longam esse, qui viderimus superius ejusdem formæ præteritum correptum: 'Hectore qui redit exavias indutus Achilli.' Ibi enim pro *redii*, dubio procul positum est bisyllabum *redii*. Est vero venustas aliqua in ea repetitione copulæ: *Et deserta Cræusa, et direpta domus*: quanquam neque illud invenustum, quod absque et, *subit* trisyllabum in plerisque habetur exemplaribus. Habemus vero in antiquis

aliquot codicibus lectionem allam, *ut direpta domus*, hoc est, venit in memoriam domus, ut direpta, ea quippe specie, qua direpta esset: tali eam imagine concepit. Aliquot alii codices, et *deserta* legunt. Sed hoc parum in tanta calamitate: quare longe melius *direpta*. Loquitur vero hic ex Epicuri sententia, qui omnium rerum, quas nostras invalderent cogitationi, simulacra confingebant, eaque ad cerebrum volitantia species offerre, quibus prædita essent: memoriamque et excogitationem non aliunde in nobis esse. Quæ lectio si faciat satias, non erit dicendum participium esse pro participio; et *direpta* positam pro *diripienda*, ut Grammatici comminisci coguntur. *Pierius*.

563 *Canis*] Aut interitus, aut captivitas. *Servius*.

Et parvi casus Iuh] Ad φιλοσοφίαν Æneæ cum Aecanio notetur locus Plutarchi in libello περὶ σωφροσύνης, ubi ait, animalia omnia, quæ unum tantum gignunt, prolem suam vehementius amare, et probat testimonio Homerici, qui filium solum natum vocat ἀγαπῶντα, *charum*. *Cerda*.

564 *Copia*] De exercitu dixit numero singulari, cum *copias* de exercitu numero plurali dicamus. *Copis* vero aliarum rerum ait. *Servius*.

Copia] Non devorant Grammatici, nam *copis*, ajunt, dicendum fuit. Sed sciant isti, usos hac voce in singulari pro exercitu Tullium ad Attic. epist. viii. 17. et 11. Sallustium in Catilin. Suetonium in Augusto, Varroem iii. rerum humanarum, quem citat Probus in iii. Eclogam Virgillii, Virgilium ipsum in Culice. Abstinent a verbis, nam hæc jam alii advocarunt. Adduco Ammianum, quem alii tacent. Ille l. xix. ita ait: 'Ardens copia nostrorum erupit, iras in hostem perfidum parans,' &c. *Cerda*.

565 *Deservere omnes*] Defessi dolore, vox non accusationis: sic enim se purgat, ut alios non culpet: dicent

do autem *defessi*, etiam illos excusat, a quibus desertus est. *Servius*.

566 *Ignibus ægra dedere*] Post hunc versum, hi versus fuerunt, quos Tucca et Varus obliiti sunt, 'Jamque adeo super unus eram,' &c. versus enim refertur usque illum, *Talis jactabam*, &c. In quibus hæc variae lectiones: *Permetuens Troja*: ms. *Præmetuens T. aris invisis*: ms. *Argis invisis. Regina triumpho*: ms. *Regnata Triumpho. Sudavit sanguine*: ms. *Sudarit sang. Nec habet victoria*: ms. *Habet hæc victoria. Summis merentis*: ms. *Summis merentes. Ultris flammæ*: ms. *Ultris flammæ. Mente ferebar*: ms. *Mente loquebar. Idem*.

567 *Jamque adeo super unus eram*] Duo illa et viginti carmina, quæ detracta esse constat, in nullo ex iis veteribus codicibus, quos versavimus, habentur: placuit tamen nonnullis impressoribus ea publicare. Donatus porro ita ea dissimulavit, ut sententiæ continuationem longe aliter acceperit, quam fecerint alii: ea quippe de causa Æneam, dextra prehensum a matre, contentum esse, ne ipse sibi, quod in extrema ea rerum desperatione plerique fecerant, mortem conscisceret: quo loco Auctoris ipsius verba ponere non pigeat, ubi versus hos interpretatur: 'Deservere omnes defessi, et corpora salta ad terram misere, aut ignibus ægra dedere. Tum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam Obtulit, et pura per noctem in læce refulsit Alma Parens, confessa Deam, qualisque videri Cœlicolis, et quanta solot, dextraque prehensum Continuit, roseeque hæc insuper addidit ore.' Dixit omnes deservisse quod agebant, quum defenderent domum Priami, et id frustra facerent. Ipse quo modo recesserit, dicit: ne videatur etiam ipse operis labore fatigatus recessisse. Omnes inquit laborando fessi, et sine aliqua utilitate certando

debiles redditi, tædio adversarum rerum mori maluerunt: et duplicem voluntariæ mortis occasionem nacti, cum altitudo non deesset, et incendia dominarentur, aut præcipientes dederant sese, aut petierant flammæ: ne et ipse alterum facerem, aut, quod supererat tertium, hostis occideret remanentem: Mater mea non, ut facere solebat, dubia, aut incerta, sed manifestior veniens, me ab ipsis inefficacissimis actibus revocavit. *Pier.*

[*Jamque adeo, &c.*] Sunt, qui sequentes xxii. versus omittant, ut a Plotio Tucca, et L. Varo, quos Æneida jussu Augusti emendasse constans fama est, rejectos. Cum, quia turpe sit viro forti femine irasci: tum, quia his contraria dicantur, Æn. vi. 510. 'Omnia Deiphobo solvisti.' Verum enimvero Servius Fuld. hos versus non quidem rejectos dicit, sed Tuccam et Varum eorum oblitos: quod verum censeo. Et eos Poëtæ germanos esse solidissimis evincunt argumentis Nic. Erythraus, Nasc. Nascimbænius; et præter omnes Francisc. Campanus ad Herculem Gonzagam: quod Opusculum Henr. Stephanus edidit, cum *quæsitis per Epistolam Jani Parrhasii*: quo Auditorem ablego. Unicus nunc, et qui instar omnium sit, audiatur J. C. Scaliger Poët. iii. 11. Grammaticali, inquit, qui hosce inculentissimos operosissimosque versus sublato voluere, vulgaribus moti affectibus, ignoratis rationibus; Justitiam de Sapiente suo abstulerunt. Idem iii. 23. Oratio, inquit, Æneæ deliberativa est. Ponit igitur suasiones ad cædem, quam meditabatur: atque eas magnas sane. *Occiderit Priamus?* magnum est carere Principe: addit, *ferre*. Quid patriæ excidium? Quid Dardanum toties sudasse litus sanguine? Quid mirum, si una pereat; propter quam tot interiere? et cum illis duo rerum omnium maxima; Pudor ac Libertas. Matronæ, inquit,

nostræ servæ erant? hæc earum erit domina? Rationes in contrarium: Fæminæ autem mors non decet virum fortem. Solutio objectionum. *Exstirpasse nefas*: non fæminam, sed crimen; pertinet ad virum justum: supplicium autem sumere de facinoroso, et pro suis, et pro patria; ad virum fortem. Hic sileant Grammatici. Sic ille Reipub. litterariæ Dictator Scaliger. Pareamus litteratorculi. *Taubmann.*

[*Limina Vestæ*] Cum enim neque apud Trojanos neque Græcos illi locus esse videretur, non mirum fuit, si ad aram et asylum confugerit. *Idem.* 569 *Dant claræ incendia lucem*] Prolepsis: latebat illa, sed indicabant incendia. *Cerda.*

573 *Permetuens*] Quod Ciceroni frequens *pertimesco*. Scalig. iv. 16. In Ma. Fuld. *præmetuens*. *Taubmann.*

[*Troja et patriæ communis Erinyes*] Id est, fatalis calamitas. Et est magna emphasis. Scalig. iv. 16. *Idem.*

575 *Exarsere ignes*] *Ignis*, id est, Ira, quæ est sanguinis ardor circa cor. Cum autem ira sit animi perturbatio, modo alio plebejus, alio nobilis irascitur: aliter e vulgo quipiam, aliter sapiens. Atque idem Æneas hic aliter irascitur; aliter ob amici atque hospitii mortem, in xii. 'Furiis accensus, et ira Terribilis.' De quo Scaliger. iii. 9. *Idem.*

[*Subit ira*] Non patitur A. Scottus in observat. poët. ii. 39. quicquam detrahi poëtarum principi, quem non nulli arguunt, quod Æneam, virum fortem et generosum, vindictæ causa describat paratum ad vim inferendam inbelli mulieri. Habet enim auctorem Euripidem, cujus in Oreste hæc verba sunt: *Νῦν δ' οὐδὲν ἄνδρως ἱλλάδης ἔδρα δῆλον.* *Emmeness.*

576 *Sceleratas pænas*] Pro, sceleris pœnas: vel, de scelerata pœnas sumere. *Taubmann.*

577 *Scilicet hæc Spartam incolunt patriasque Mycenæ*] Non dissimile est

illud Maronianum Ecl. i. 71. quod stomachum et bilem indicat: 'Inpius hæc tam culta novalia miles habebit? Barbarus has segetes?' &c. *Emm.*

[*Incolonus*] Id est, viva, ex Propertio eleg. ii. 32. qui ait: 'Tyndaris externo patriam mutavit amore, Et sine decreto viva reducta domum est.' *Cerda.*

[*Patriasque Mycenæ*] Non suam, sed mariti patriam. *Taubmann.*

[578 *Regina*] Παραβολικῆς, tanquam Regina. Ms. Fuld. regnata. *Idem.*

[580 *Phrygiis comitata ministris*] Eurip. ἔχουσα βαρβάρους ὀδόνους. Al- ludit ad Romanorum morem, quibus familiari in usu erat servitium opera- que Phrygiolorum mancipiorum, ut inter cæteras gentes delicatissimorum et peritissimorum; unde et Phrygio- nes; et in paræmiam abiit, 'Phryx flagris emendatur.' *Germanus.*

[581 *Troja arserit igni*] Non agnosco pleonasmum. Nam additum igni, tum ad αἴτησιν, tum cum oppositione ad ferrum, ut dicantur omnia ferro et igni vastata; homines ferro, domus igni. Itaque hæret Euripidi, qui, ut Virgilius Helenæ, ita Andromachæ attribuit Trojam δορὶ καὶ πυρὶ δηϊάλα- τος, ferro et igni vastatam. *Cerda.*

[582 *Dardaniam toties sudavit sanguine litæ*] Sumptum ex Ennio in *Hectoris Igitur*, ubi: 'Sonitu franguntur hastæ, terra sudat sanguine.' Sidonius ad Avitum, 'natat obruta tellus San- guine.' et Lucan. l. vii. 'Cæsar ut Hesperio vidit satis arva natæ San- guine.' Calaber l. i. αἵματι πάντων ὀδεύον, undabant omnia sanguine. Sunt hæc, quæ Ennius Androm. dixit, 'ter- ram tanie delibutam,' loquens de Tro- ja ipsa. Vide Artemidorum somn. v. 6. ubi de Troja loquitur. Ovidius quoque Metam. l. ii. 'Sigea rube- bant Litora.' *Idem.*

[583 *Non ita: namque etsi*] *Non ita:* est similitum vocum par pene usurpatio et phrasis frequens apud Græcos. Eurip. in *Hec.* ubi negat Polyxena,

se Ulyssi supplicaturam, quod dicat, servæ, captivæ, et Regiæ virgini mor- tem vita optabillorem, tum ob multas causas, tum quod λέχη δὲ τὰμὰ δοῦλος ὡνητὸς ποθὲν Χρανεῖ, τυράννον πρόσθεν ἡξιώμενα; et consequenter, οὐ δὴτ' ἀφῆμ' ὁμιμάτων ἐλευθέρων φέγγος τὸδ' ἔδρη προστιθεῖσ' ἐμὸν δέμας: Cubile meum secutus alicunde emptus polliat, regibus ante dignum iudicatum? *Non ita:* quin dimitto oculis liberis lucem hanc. *Idem* in *Med.* τί δέμ' ἡμ' πατέρα τῆσδε τοῖς τούτων κακοῖς λυποῦσαν, αὐτὴν δὲς τόσα κτεσθαι κακὰ; Οὐ δὴτ' ἐγέγγε, χαίρειν βουλευματα; et in *Herac.* sub persona *Macariæ:* τί φήσομεν γάρ, εἰ πόλις μὲν ἄριστ' κίνδυνον ἡμῶν οἶνεχ' αἰρεῖσθαι μέ- γαν, αὐτοὶ δὲ προστιθέντες ἄλλοισιν πό- ρους, Παρὸν σεσῶσθαι, φευξόμεθα μὴ θα- νῶν; οὐ δὴτ' ἐπεὶ τοι καὶ γέλωτος ἔξια, Στένευ μὲν ἱκέτας δαίμονων καθήμενους, Πατρὸς δ' ἐκείνου φόντας οὐ πεφύκαμεν, Κακοῖς ὀρεσθαι. *Eadem* quoque serie *Sophoc.* in *Tyr.* οὐ δὴτα, τοῖς τ' ἐμοῖσιν ὀφθαλμοῖς ποτὲ, Οὐδ' ἔστω γ', οὐδὲ πό- ρος, οὐδὲ δαίμονων Ἀγάλασθ' ἱερὰ. *G.*

[*Nullum memorabile nomen, &c.*] Ideo Juno ita aggreditur Venerem, ironia utens, *Æn.* iv. 93. 'Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis, Tu- que puerque tuus; magnum et memo- rabile nomen, Una dolo divum si femina victa duorum est.' Euripides in *Andromache* κακόδοξον ἥκων nominat quo prælio non delectatur generosus, sed rusticus, ut Propert. eleg. ii. 3. *Em- menes.*

[585 *Nefas*] Helena jure nefas dici- tur, ejus impari mores noti. Rapta primum est a Theseo, deinde nupsit Menelao, hunc reliquit, secuta adul- terum Paridem: huic non fuit fida, nam in Illo cura privigno Corytho, Paridis et Oenones filio, incestum commisit. Eiusdem amores cum A- chille celebrat Philostratus in *Heroi- cis.* Eurip. in *Androm.* Helenam vo- cat ἄσταν νόξαν, δαμναυ, ἐλαδην. Ne- que enim (alt) Paris sponsam ex Græ- cia Trojam attulit, sed cladem: ibi-

dem, *variorum Andromachæ, omnia possidens* et in Troad. ait sub persona Andromachæ, illam non natam ex Jove, aut Tyndareo, sed esse filiam *Andropages, φθόρου, φθόρου, θάνατον*: *Dæmonis infesti, incidia, cadis, mortis.* Cerda.

586 *Animumque explesse*] Id est, animum inflammatum ad ultionem. Scaliger iv. 16. *Taubmann.*

587 *Cineres satians*] Pietatis tamen nomine laudabor, qui cæsorum civium manes, et umbras sanguine hostium expleverim. *Idem.*

589 *Cum mihi æ*] Ordo est: cum mihi se videndam oculis obtulit, non ante tam clara. *Servius.*

590 *In luce*] In nimbo, qui cum numinibus semper est. *Idem.*

In luce refulsit] Lux et splendor nota est divinitatis Deorum: sic *Æn.* i. eadem Venus, 'rosea cervice refulsit.' Hunc splendorem videtur explicasse Homerus *Odys.* iii. vocula *ἀναφανέει*: quanquam interpretæ, manifeste reddant, et *Od.* vii. θεὸς ἀνὰ φάει: quanquam hic etiam reddant, *Dii manifesti*: nam ut notat in *Paral. Germ.* Sol olim, et Luna *ἀνὰ φάει* dicebantur. Apud Nonnum *Dionys.* i. iv. Venus, ut dissimulet divinitatem, inducitur, *Λεπταδὸν πύρρον σέβας, tenuem mittens splenderem.* Cerda.

In luce refuleit] Id est, in nimbo, qui cum numinibus semper est. *Nimbus* enim splendor est circum divina corpora: et hoc modo Imagines etiam Sanctorum cum nimbo satato pinguntur. *Inf.* vs. 616. et *Æn.* ix. 111. *Taubmann.*

591 *Confessa deum*] Divino habitu, quia in primo venatricis habitu se obtulerat. *Servius.*

Qualis et quantæ] Qualitas et quantitas hoc loco ad pulchritudinem pertinet. *Idem.*

Qualisque videri] Nam majores esse credebant habitu corporis deos, quam homines. Tacitus: 'Obolata ei species muliebris ultra modum huma-

num,' et 'audita major humanæ vox.' Turneb. i. xxx. c. ult. *Taubmannus.*

592 *Dextroque prehansum*] Ea corporis parte, qua Helenæ ictum minabatur; quæ in templo Vestæ stabat ornata. Ut enim dictum est, versus illos, qui superius notati sunt, hinc constat esse sublato, nec immerito. Nam et turpe est viro forti contra foeminam irasci: et contrarium est Helenam in domo Priami fuisse, illi rei, quæ in sexto dicitur: quia in domo inventa est *Deiphobi*, postquam ex summa arce vocaverat *Græcos*. Hinc autem versus esse sublato, Veneris verba declarant, dicentis: 'Non tibi Tyndaridis facies invisæ *Lacœne*.' Sane quidam *lucis* figurate dictum putant. Adierunt enim ad Trojam Helenam non venisse, id est, non visam a Trojanis; quia cum eam rapuit Paris, ad *Ægyptum* profectus dicitur, mutato itinere cursu, ne a Græcis, forsitan insequentibus, comprehenderetur, ibi a *Protheo* receptus hospitio; sed cum *Helena Protheo* suam narrasset injuriam, ab eo retenta est, tum sine ea Paris venit ad Trojam. Græci autem putantes, quod occideretur a Trojanis, et nolent sibi eam reddere, deleverunt Trojam frustra, cum Trojanis vere dicerent, se Helenam non vidisse. Alii dicunt a *Protheo* quidem Paridi Helenam sublato, et quibundam disciplinis fantasma in similitudinem Helenæ Paridi datum, quod etiam Homerum voluit tetigisse subtiliter, ubi *Aneas* a *Neptuno* appeta nube liberatur. *Servius.*

593 *Rosæ*] Pulchro. Quidam reprehendant, non convenire in ruina et exitio civitatis, Venerem rosæ ore loqui cum filio, ignorantes hoc epitheton Veneris esse perpetuum. *Idem.*

Insuper] Super, quod continuerat eam. *Idem.*

594 *Indomitas*] Magnam nunc: et

Quid, nonnulli admirantis volunt esse, non interrogantis. *Idem.*

Tantus dolor] In codicibus aliquot antiquis cum Mediceo legere est, *tantus dolor*, non autem *furor*. Quid enim oportuisset statim subungere *quid furis*? Sane *dolor* agnoscit Donatus, et in paraphrasi ait: *Quid tantum doles, irasceris, furis*? Pierius.

Tantus dolor excitat iras] Legendum proculdubio *dolor*, cum pluribus, Servio, et antiquo, et recenter edito, Manutio, Stephano, Nascimbegno: non *furor*, cum nonnullis: juvat ratio: ex dolore ira nascitur, ex ira furor: ideo tres isti affectus signati in Poëta; nam *dolor* iras excitat, et statim, *quid furis*? itaque *dolor* (ut dixi) præit iram, hæc furorem. Aristotel. Polit. v. 10. ἡ μὲν γὰρ ὀργὴ μετὰ λύπῃν πάρεστιν, ὥστε οὐ βέβαιον λογίζεσθαι: *ira est post dolorem, et judicium admittit.* Quo loci conjungit dolorem, iram, furorem, ut Virgilius. Duos primos affectus in Æn. i. etiam adhibuit: 'Nec dum etiam causæ irarum, sævique dolores Exciderant animo:' quasi dicat dolores, qui causæ irarum: et Seneca in Furente: 'Non sic abibunt odia, vivaces aget Violentus iras animus, et sævus dolor Æterna bella pace sublata geret.'

Philo Judæus in opere de confusione linguar. attribuit iræ partem hunc, ἐμμανεῖς καὶ παραφόρους λύττας, *furentes et præcipites rabies.* Cui loco par ferne locus Senecæ de Ira II. 36. 'Ajacem in mortem egit furor, in furorem ira:' et Aristot. Rhet. I. II. ὁ θυμὸς τῇ λογισμῷ ἐπισκοπεῖ: *ira rationem obtenebrat.* Est hoc, quod Seneca idem dixit epist. 18. 'ingentis ira exitus furor est.' Epicurus apud eandem, 'immodica ira gignit infamiam.' Ut vero Poëta tres affectus conjungit, gradu semper crescente, ita Aristophanes in Pluto primo adhibet οὐχ ὀδυάμεν, deinde μελαγχολᾷς, tertio, κακοδαίμονες. Deum moneo. In hac oratione leviter respectum ad illam, qua usus Apollo

Delph. et Var. Clas.

apud Eurip. in Orest. cum continuit Menelaum et Orestem, volentes Helenam interficere: initium est, Μελέλαιο πάῃου, &c. *quiesce Menelae.* Cerda.

595 *Quid furis*] Aut quia *favor* est, virum fortem ruere in mulleris interitum. Aut quid furis, cum extinctos socios vides velle pugnare: et bono verbo usus est, virum fortem a prælio revocans. *Servius.*

Nostri cura] Et hoc loco, ut solet, unam se de Æneæ familia facit. Ut, 'Unius ob iram prodimur.' *Nostri* autem et *vestri* genitivi plurales sunt antiqui, et ex Græcis convenientes, sicut singulares sunt *mis* et *tis*. Non est possessivum: sed a nos venit, ut dicimus, 'Nostri causa facit,' hoc est, nostrum. *Idem.*

Nostri tibi cura recessit] Ait, *cura nostri*, propter illa credo, quæ sequuntur: nam Anchises, Ascanius, et tota Æneæ domus, et familia, sub cura erant Veneris: ideo, quæ mox dicet, hujus versus explicatio sunt; ut vero hic, 'quonam nostri tibi cura recessit?' Ita Ge. IV. 'quo tibi nostri Pulsus amor.' *Cerda.*

596 *Fessum ætate parentem*] Eodem modo et Tibul. I. IV. 'Quicumque et cantus corpora fessa levant,' hoc est, male habentia, ut Græcis κέμωντα σώματα tam morbida, quam lassa: quin et καμόντες, et κεκμηότες, mortui. *Germanus.*

597 *Superet*] Supervivat, supersit. *Servius.*

Superet conjunxne Cræusa] Est quidem hic *superet*, ut 'Captæ superavimus urbi.' In Longobardico tamen codice, *superest* legitur: elegantia laud quaquam pari. Illud etiam animadverti in aliquot ex antiquioribus codicibus primam litteram, quæ est in nomine *conjux*, inversam esse hoc modo, *conjux*: ea quippe nota, qua olim. hoc est, *conliberta*, in monumentorum titulis passim cernitur. Inverti vero ita litteras, in mulierum

Virg.

7 Z

nominibus indicandis, plurimum mos fuit. *Pierius.*

598 *Ascensuque puer]* Filia: ut, 'Tuque puerque tuus.' Horatius, 'Puerosque Lede.' et est Græcum, nam *vaedas* dicunt. Interdum tamen etiam ad ætatem refertur. *Servius.*

599 *Circum errant]* Mire quasi quærentes; tanquam prope sint et adhuc opera sua non avertant. *Idem.*

Circum errant acies] In Ge. III. humili verbo dixit de lupo: 'nec stabulis nocturnus obambulat.' Scalig. IV. 11. *Taubmann.*

Ni mea cura resistat] Lucr. v. 'Ni vis humana resistat.' *Germanus.*

600 *Hauerit ensis]* Aut percussor: ut, 'Latus haurit apertam.' Aut voraverit. *Servius.*

Inimicus et hauerit ensis] In antiquis plerisque codicibus legere est, *inimicus et hauerit ensis*, pro, *inimicusque hauerit ensis*. *Pierius.*

Inimicus et hauerit ensis] Sic et Græcis *ὀφίως* ejusdem est vehementia: Hom. II. N. διὰ τῆς ὀφείας χαλὰς ἦψεν. et II. X. διὰ τῆς ὀφείας χαλὰς ὀφείας ἀφύσας. *Germanus.*

Inimicus et hauerit ensis] Non dixit; atque hosticus hauerit ensis. Vox enim *hosticus* fortasse minus valida ad Heroici robur. *Idem* magis probavit, *inimicus et hauerit ensis*; quam, *inimicusque hauerit ensis*. Ut expediret rem simul cum dactylo, non est veritus postponere conjunctionem, cujus natura est præponi. Licet enim Poëtæ contra tum leges tum consuetudinem loqui. Scalig. IV. 16. et 48. *Taubmann.*

601 *Tyndaridis]* Atqui Jovis est, non Tyndarei filia. Sed sic dicimus *Tyndaridis* de Helena, ut dè Hercule *Amphytrionades*. Nam de Jove et Leda nati sunt Pollux et Helena: de Tyndareo et Leda Clytemnestra et Castor, qui solus mortalis fuit. Unde Virgilius in sexto, 'Si fratrem Pollux alterna morte redemit:' qui immortalitatem suam cum fratre par-

tus est. Helenam vero immortalem fuisse indicat tempus. Nam constat fratres ejus cum Argonautis fuisse, Argonautarum autem filii Thebano Eteoclis et Polyneis bello dimicaverunt. Item illorum filii contra Trojam bella gesserunt. Ergo si immortalia Helena non fuisset, tot sine dubio seculis durare non posset. Hanc autem legimus primo a Theseo raptam: et in Ægypto commendatam Protheo: alia fabula a Paride raptam, et cum ad Ægyptum cum ea iisset, a Protheo, cognito raptu, subtractam Paridi dicit. *Servius.*

Facies invis] Pulchritudo Helenæ odiosa, id est, Helena: et est Græcum; ut, 'vis Hercules,' hoc est, Hercules. Ostendit autem naturæ culpam, non esse hominibus adscribendam. *Idem.*

Latana] A provincia Lacenica. Et notandum, derivationem minorem esse a principitate, quod raram est. *Idem.*

602 *Culpatusque Paris]* Criminosus, reus. Latenter hic Venus se purgat invidiæ, dicendo Trojam deorum conspiratione subverti: poterat enim ei obijci, quod nisi ipsa rapiendi Helenam Paridi auctor fuisset, Troja non fuisset eversa. *Idem.*

Divom inclementia, divom Has evertit opes] Antiqua pleraque exemplaria habent, *sed enim inclementia*. Aliquot vero alia, et ea quidem castigatiora legunt venustissima repetitione *divom inclementia, divom Has evertit opes*: ut illud 'Pallas te hoc vulnere, Pallas immolat.' In Principiani etiam codicibus antiquioribus manu scriptis, hoc citato versu, eodem exemplo passim geminari dictionem *Divom* observavi: atque eandem hanc lectionem Tl. Donatus agnoscit. Est etiam hæc eadem geminatio in codice Mediceo: in non nullis, *verum inclementia divom, &c.* *Pierius.*

Divom inclementia, divom, &c.] In-

clementia pro ira Stat. Thebaid. I. 1. 'et sævo tanta est inclementia cælo.' Recte *diocem* repetit: facit enim ad confirmationem deorum conspiratione Trojam everti. Vide Don. ad Ter. And. v. 3. 12. 'Olim istuc, olim,' &c. *Emmeness.*

603 *Sternitque a culmine Trojam*] Voces, *culmen* et *sternit*, cum studio quæsitæ oppositione quadam. Urbs, quæ eximia altitudine, strata jam, et æquata humi est. Homer. κατ' ἄκρης. *Cerda.*

604 *Aspicit*] De Homero tractum, qui inducit Minervam præstantem ista Diomedii: et bene subdistinguit, quia non solum dicitur, sed etiam manu significatur. *Servius.*

Aspicit] Jubet Venus ipsa, ut aspiat, aliter non tutus aspectus Deorum. Ad rem sunt vers. Callimachi in hymno: "Ὀσκέ τιν' ἄδωδάντων, ἔκα μὴ θεὸς αὐτὸς ἔλθῃαι, Ἀθήνη, μισθὸς τοῦτον ἰδεῖν μεγάλῃ: Ut quicumque Deum aspiciat, nisi jussit ipse, Mercede ingenti scilicet aspiciat. Versio est Politiani. Actæonis fab. nota omnibus. Cum respectu ad hoc Ovid. 'Cur aliquid vidi? cur noxia lumina feci? Cur imprudenti cognita culpa mihi?' Repetit aliquoties rem eandem. *Cerda.*

Namque omnem] Ordo est: Omnem tibi nubem eripiam, quæ humida circum caligat, et mortaleis hebetat visus tuenti. Dicitur autem nebula orta de terris obesse nostris obtutibus. Unde aquila, quia supra nebulam est, plus videt. Est etiam theologica ratio: quia ignorantes usum Venerium, videre dicuntur et nomina. Unde nunc merito post Veneris abcessum, numina vidisse dicitur Æneas. *Servius.*

Obducta] Superducta. *Idem.*

Obducta] Præpositio ob pro circum stipulime. Est enim nubes obducta, circum oculos ducta. Vetus Poëta: 'Retia vosmet obsidete, dum percurro cubilia.' Ennius apud Nonium: 'Ecce autem caligò oborta est, om-

nem prospectum abstulit.' Neque aliud est, *obligare, obtreperere, obire*, et mille alia. Phrasis ipsa a Lucretio sumpta lib. v. 'tenebris obducere terras.' *Cerda.*

Obducta] Non dixit, *objecta*. Scallig. iv. 16. *Taubmann.*

Tuenti] Modo videnti: alias defendenti. *Servius.*

605 *Hebetat*] Phrasis Græcorum est: nam illi quoque verbum ἀμβλῦν, *hebetu*, ad oculos traducunt, et verbo ἀμβλύνω, uti in hac significatione Plato, Lucian. Ille Pol. vi. ὀφθαλμοὶ ἀμβλύνονται, oculi hebetantur. Hic, ἀμβλύνω πρὸς τὸ φῶς: *hebes ad lucem sum.* *Cerda.*

Qua mortalis hebetat visus et humida circum Caligat, nubem eripiam] Hunc locum egregie illustrat Macrobi. in somn. Scip. i. 3. 'Anima (inquit) interdum aspiciat, nonnunquam tendit aciem, nec tamen pervenit: et, cum aspiciat, tamen non libero et directo lumine videt, sed interjecto velamine, quod nexus naturæ caligantis obducit.' *Emmeness.*

606 *Ne qua parentis Jussa time*] *Prope*: et hæc particula imperativo jungitur modo: sed interdum præteriti temporis, interdum futuro, prout aliquid volumus ad præsens, vel ad futurum referri: potest sane hoc præceptum, et ad generalitatem, et ad specialitatem referri. *Jussa time.* Veretur enim, ne imperanti fugam non obtemperet. *Servius.*

608 *Saxis Saxa*] Dicendo *saxis saxa*, renovavit narrandi magnitudinem. *Idem.*

609 *Undantem*] Aut abundantem, aut quia in modum undarum attollitur: ut, 'Qua plurimus undam Fumus agit.' *Idem.*

Undantem] Nam ex ruina lateritiorum pulvis, ceu fumus, ad undarum speciem, in aërem erigitur. *Taubm.*

610 *Neptunus muros*] Hoc autem habet fabula: quod Neptunus cum Apolline Trojæ fabricati sint muros.

Sed constat, Laomedontem supra-
dictis diis certam vovisse pecuniam,
ad sacra facienda: quam imminen-
tibus Miis vel Mysiis transtulit ad
murorum fabricam. Unde dii et fe-
cisse muros, et offensi esse dicuntur.
Simul notandum, quod deos facit
opera sua evertere, ut portas Juno-
nem, quarum dea est. Nam et por-
tam luminis nascentibus præbet: ut,
'Juno Lucina fer opem.' Arces, Mi-
nervam: legitimus enim, 'Pallas quas
condidit arces.' Neptunum, muros:
ipsi enim fundamenta sunt consecra-
ta, cujus et moventur arbitrio. Unde
ἐννοσίχθων dicitur, hoc est, terram mo-
vens aquæ concussionem; sicut terræ
motus continent opiniones. Ergo cum
Neptunus infestus indicatur, Apollo
tamen etiam post piaculum Trojana
favet, quia eum propter Chrysis sa-
cerdotis filiam offenderant Græci.
Servius

[*Neptunus muros, &c.*] Triplex nota-
la illustrabit Poëtam, *Cur quatit? cur
fundamenta? cur fumus undans?* Nep-
tunus quatit, quia dictus *σεισíčθων*,
proprio attributo, id est, *quatiens ter-
ram*: et fundamenta, quia hæc illi
sacra, ut ait Servius, et Græci de illo
θεμελίωχος: itaque versatur in sua
potestate. *Fumus undans* ex Græca
imitatione, nam Calaber de fumo
dixit, *ῥόδς ῥιέντα*. Tu vide notam
Turnebi xxvi. 33. Sed in hac re
etiam Maro Homero institit, Il. xii.
*Αἰδὸς δ' Ἐννοσίχθωνος ἔχων χεῖρεςσι τρι-
αιων Ἠγεῖτ' ἐκ δ' ἔρα πάντα θεμελία
κόρυς πέμπε φιντῶν καὶ λῶν*. *Cerda*.

[*Neptunus muros*] Sic aquarum rec-
tor apud Stat. Achill. l. i. 'Impellet-
que manu nostros, opera irrita, mu-
ros:' nec tantum mare, sed etiam
terram movere Neptunum tridenti,
ex Turn. xxvi. 33. videre est. *Em-
menses*.

[*Emota*] Multo efficacius est *emo-
vere* pro eruere, exstirpare, quam *amo-
vere*, teste Torrentio ad Horat. Od.
iv, 14, sic supra vs. 493. 'emoti pro-

cumbant cardine postes:' et *Æn.* vi.
382. 'His dictis emotæ curæ:' sic
emotæ herbe, *emotum solum* apud Co-
lumellam. *Idem*.

[*Tridenti*] Omnia in *as* exeuntia, aut
participia sunt, aut nomina. Sed si
participia sunt, ablativum et in *i* et
in *e* mittunt pro nostro arbitrio: Ju-
venalis, 'Nec ardenti decoxit ahenō.'
Contra, 'Semperque ardente camino.'
Si vero nomina fuerint, omnimodo in
e exeunt. Si autem eadem sint et
nomina et participia, ut *amans*: cum
nomina fuerint, omnino in *e* mittunt:
quum participia, licenter utimur.
Ergo quia *tridens* nomen est, *tridente*
debnit dicere. Sed novitatem affec-
tavit, nulla cogente necessitate. Sane
in nominibus quæ et propria esse pos-
sunt, et appellativa, ut *liberalis*, *felix*,
Juvenalis, ablativus a proprio, in *e*
exit: ab appellativo, in *i*. *Servius*.

611 *Quatit*] Concutit, commovet.
Idem.

612 *Juno Scæas ævissima portas*]
Quidam ideo Junonem has portas te-
nuisse accipiunt; quia eam fatorem
arbitrum volunt, et fatum fuit ad exi-
tium Trojæ, per has portas equum
introduci: quia ipsa est *Curritis*, et
sub hoc nomine interest bellis. Nam
ideo, 'Hic illius arma, hic currus
fuit.' *Idem*.

[*Scæas portas*] Trojanæ urbis portas
sex enumerat Dares, *Antenoridem*,
Dardanicen, *Iliam*, *Scæam*, *Catumbriam*,
Trojanam. Unde autem dicta *Scæa*
porta, mire variant scriptores. Alii,
quod in læva urbis parte sita; vel
quod illac illatus equus, qui exitum
attulit; vel quod consultatio quædam
Trojanis ibi habita sinistre ceaserit.
Strab. l. xiii. censet Thraciam esse
vocem: ait enim: *Multa apud Troës et
Thraces iisdem nominibus appellantur, ut
Scæi, Thraces quidem, et Scæus amnis,
et Scæus murus, et Scæa Trojanæ portæ*.
Sunt qui nomen ducant ab artifice:
alii sic dictas volunt a sepulcro Laome-
dontis Regis; ille enim ad has portas

nitus; alii verb ducunt ἀπὸ τοῦ σκηνώ-
ματος, tentorio, aut tabernaculo. Ex-
tremum hoc probaverim: nam hic
mos veteribus frequentissimus, cujus
me Pausanias sæpe admonet. In
Bæoticis ait, ad Neitin portam Theba-
rum sepulchrum esse Menæce Creontis
filii: et l. v. *Ætolum* matura morte
ereptum condiderunt parentes, exstructo
monumento in ipsa porta, qua in Olym-
pium ad Jovis templum iter est. Cerda.

613 *Prima tenet*] Pro primum: sic
'in primis animalibus' interprete τῶ
πρῶτον Gronovio Obscrv. i. 7. est in ani-
malibus primum. Sed in Georg. de
hac loquendi formula. *Emmeness.*

614 *Accincta*] Ferro armata: ut,
'Cingitur ipse furens certatim in
prælia Turnus.' *Servius.*

Ferro accinctu] Ad lucem Poëtæ
Statius Theb. v. 'illa, qua rara si-
lentia, porta Stat funesta Venus, fer-
roque accincta furentes Adjuvat.'
Græci, χαλκῶν, et ὅπλα ζώνυσθαι.
Cerda.

Ferro accincta] Non dixit, *cincta*:
maluit elisionem: sic mox, *evicta*
potius, quam *victa*: ita post, *accisam*
ferro. Magnus enim in ea voce so-
nus: sicut *attractare*, *adservare*, &c.
Scalig. iv. 16. *Taubmann.*

615 *Jam*] Præterea: ut, 'Jamque
seminibus jactis se sustulit arbos.'
Servius.

Arcis] Ordinem tennit, primum
muros, deinde portas, post arces; a
muris enim in arcem convertendus
est totus impetus. Ob hoc autem
arces Minervæ dantur, quod ipsa sit
inventrix ædificiorum: ut, 'Pallas
quas condidit arces.' Et quia summa
quæque possidet sapientia. Præterea
in capite esse dicitur, idcirco creditur
patris Jovis capite generata. *Idem.*

Tritonia Pallas] Duo antonomasia
sunt sine proprio nomine. Et est
nimis iracundiæ, cum dicitur: quan-
quam irata sit Græcis, nequaquam
tamen Trojanis parcere: licet in his-
toria lectum sit vehementius iratam

Minervam, quod post victoriam ei
sacrificare noluerint: ut Hor. 'Quum
Pallas usto vertit iram ab Illo, in im-
piam Ajacis ratem.' *Idem.*

Respice] Dicendo *respice*, ostendit
vere jam caliginem ab oculis ejus esse
sublatam. *Idem.*

616 *Insedit*] Adeo irata, ut ante
sacerdotem ibi Cassandram defende-
ret. *Idem.*

Insedit] Signatur pondus Deæ pre-
mentis, et opprimentis urbem. Ho-
merus, ἐπέετο Περὶ δ' αὖ ἄκρη. Vetus
Poëta apud Aristidem in Platonica
ii. Palladem vocat περὶ πτολιν, quasi
urbirupam. Cui Pallas dicta *Trito-
nia*, alibi. Cerda.

Nimbo effulgens] Nube divina: est
enim fulgidum lumen, quo deorum
capita cinguntur, sic etiam pingi so-
let. Alii *nimbum* clavum transversum
in veste existimant. Alii *limbum* le-
gunt: ut, 'Sidoniam picto chlamy-
dem circumdata limbo:' et est pars
vestis extrema, quæ *instita* dicitur:
ut Horatius, 'Quarum pulsata talos
tegit instita veste.' *Servius.*

Nimbo] Nube divina. Est enim
nimbus fulgidum (*s. fluidum*) lumen,
quod deorum capita tinguunt, auctore
Servio Danielis. Vide et supra; v.
590. Sunt, qui *nimbum* existiment
clavum transversum in veste. Alii
hic *limbum* legunt, et *institam* inter-
pretantur, i. e. vestis sequelam et or-
namentum. *Taubmann.*

Gorgone sava] Ant etiam per sæ-
vam Gorgonem fulgens, aut ipsa sæva
terrore Gorgonis. Sane Gorgones
tres fuisse dicuntur, Stheno, Euriale,
Medosa; quarum aspectus intuentes
vertebat in lapides. Hæ autem mi-
ræ pulchritudinis fuisse dicuntur: et
quisquis eas vidisset, stupore defige-
batur. Ideo fictum est, quod in la-
pides mutarentur. Sed alia fabula
refert Medusam miræ parsimonie
virginem fuisse, et ob hoc acceptam
Minervæ: quæ compressa a Neptu-
no Pegasus equum dicitur edidisse,

quod posteaquam Miserva cognovit, ejus caput dicitur amputasse et suo affixisse pectori, eique tribuisse vim, ut quidquid vidisset mutaret in saxum. *Servius.*

617 *Ipse pater*] Qui omnibus unus esse consuevit: ut, 'Rex Juppiter omnibus idem.' Et bene honesta *Æneæ* causa fugiendi est. *Idem.*

Ipse] Non frustra hoc pronomen, anget enim vim. Ita Ge. iv. 'Nunc age naturas apibus, quas Juppiter ipse Addidit, expediam.' Ita Catull. 'non si me Juppiter ipse petat.' *Cerda.*

Ipse pater] Quasi, qui vos contra alios, cum majoris sit potestatis, defendere debuit, supprimat; hujus destituti auxilio cum sitis, cedendum est vobis. *Donatus.*

Viresque secundas] Quia fuerunt et in Trojanis: sed non prosperæ. *Servius.*

Viresque secundas] Huic voci nata felicitatis significatio ab auguriis. Qui captabant auguria, nunquam unico contenti erant, sed captabant sequens quoque; ut primum, si infelix, mutaretur: si felix, firmaretur. Si sequens itidem esset infelix, dicebatur alterum: si felix, secundum. Inde vox hæc dilapsa ad infinita alia. Hoc ego alibi copiosius. *Cerda.*

618 *Sufficit*] Subministrat, suggerit. *Servius.*

619 *Eripe*] Accelera, raptim fac. Vel, *eripe te fuga*. *Idem.*

Eripe, nate, fugam] Quia sciebat non facile posse persuaderi fugam *Æneæ*, idcirco dixerat: 'Tu ne qua parentis Jussa time, non præceptis parere recusa.' Quapropter cedendum erat, cum qui potest omnia, et favere debebat, contrarius esset. *Donatus.*

620 *Nusquam abero*] Bona œconomia. Nam si tenent Danaï, qua defrigit ignis; necessarium est præsidium numinis: ut Horatius, 'Nec deus interit, nisi dignus vindice no-

dus Inciderit.' *Servius.*

Nusquam abero] Nam sine suo auxilio, cum esset in flammis, telisque hostilibus circumdatus, quomodo fagere potuisset? *Donatus.*

Limine sistam] In limine; ut, 'Silvis te, Tyrrhene, feras agitare putasti.' *Servius.*

Patrio tutum te limine sistam] Insigne illud anchoræ, cui funis illigatus, cum his verbis, 'tutum te litore sistam,' originem videtur habuisse a Virgilii verbis, qui modico flexa: 'patrio tutum te limine sistam.' *Idem.* Insigni usus est Titus Imperator, et ante illum Seleucus Rex Syriæ. *Cerda.*

621 *Spissis noctis* [*se condidit umbris*] Abscessu enim plerumque numina demonstrantur fuisse, cum subito apparere desierint. *Servius.*

Spissis noctis se condidit umbris] Vel in nimbum recepit se, de quo Serv. ad vs. 590. vel tenebris se noctis textit: vel, ut Ovid. Met. II. 301. 'Dixerat, &c. suamque Rettulit os in se:' pro quo Apulejus Metam. I. XI. 'in se recessit.' Recte *spissis*: sic *spissas nubes*, *spissa grando*, *spissus sanguis*. Vide de hac voce Nobiliss. Heins. ad Met. x. 508. *Emmenes.*

622 *Apparent diræ facies*] Secundum mathesim, 'post abscessum Veneris dicit apparuisse numina: cæles præsentibus radil intervenientes anæreticos temperant: vel quia *diræ* appellantur, quæ sunt in ministerio Jovis, quando morbos, aut lethum, aut bellum hominibus molitur: quia in XII. ait, 'Dicantur geminæ pestes, cognomine Diræ.' *Servius.*

623 *Numina magna Deum*] Quia Jovem, Junonem, Neptunum et Minervam dixerat. *Idem.*

624 *Tum vero*] Quia ante et ab Hectore audierat, et per se viderat exerti Trojam, sed non omnem: singulas enim res viderat; ut, 'jam proximus ardet Ucalëgon.' Vel, *Tum vero*, quando et Dii visi sunt serva-

tes. Et ex imo cœti, quia superiori excidio, quando ab Hercule expugnata est, nec omne Ilium considerat, nec ex imo fuerat Troja subversa. Per hæc ergo fit certior causa fugiendi. *Idem.*

Consider] Eurip. in Troad. *Tpola* *πυρὶ δαίεται*: Troia igni uritur. Majus quiddam, et non vulgariter, in ignes *considerare*, in quo institit eidem Euripidi; nam de regia Penthei confligente in Bacch. *συνερεπόμεναι* dixit, *παρὰ τὸ θρόνον*, id est, sedes: tametsi alii legant *συνερεπόμεναι*, *conteritur*: sed lectio prior defendi posset Virgilli imitatione. *Cerda.*

636 *Ornans]* P.... Oceani filia a Sarpedone, Ilii filio, adamata est, quem cam^o veni sprevisset, faciente Venere, Iasonem tunc ad Colchos euntem inefficaciter adamavit, quo absente cum luctu conficeretur in hanc arborem dicitur commutata. *Servius.*

Ac veluti, &c.] Catull. similem penæ adducit comparisonem ad casum Minotauri explicandum in Nupt. Pelei: 'Nam velut in summo quatientem brachia Tanro Quercum, aut conigeram sudanti cortice pinum Indomitus turbo contorquens flamine robor Exiit: illa procul radicibus exturbata (alii legunt *excitipata*) Proxima cadit, lateque et cominus omnia frangit. Sic domito sævum prostravit corpore Theseus Nequicquam vanis jactantem cornua ventis.' Seneca in Cætro mire Maronem amulans in labore cœdendam arboris, sic ait: 'Stat vasta late quercus, et Phœbum vetat, Ultraque totos porrigit ramos nemus: Gemit illa multo valnore impresso minax, Frangitque cuneos: resilit excussus cœbalybe, Vultusque ferrum patitur, et truncum fagit: Commota tandem est: tunc cadens lenta mora Duxit rrinam.' Valer. Flacc. Argon. III. ita se exercuit: 'Ac veluti magna juvenum cum densa securi Silva labat, cunctaque gemit

grave robor adactis, Jamque abies piceque ruunt: sic dura sub ictu Ossa virum.' *Cerda.*

Ac veluti, &c.] Similitudo ex Homero expressa Iliad. II. 482. Ἦρπε δ' ὅς οὔτε τίς ὄρεσι ἤρπεν, ἢ ἀχεροῖς, ἢ πύκνῳ βλαστήρῃ, τὴν τ' ὄρεσι τέκτονες ἄνδρες Ἐξέταμον πελάγεσσι πέλκεσι. A Virgilio tamen superari Homerum affirmat Macrobius Saturn. v. 11. Eadem comparatione utitur Horat. od. IV. 6. de Achille: 'Ille mordaci velut icta ferro Pinus, aut impulsa cupressus euro, Procidit late: posuitque collum in Pulvere Teucro.' Ovidianam his adjungo dubitationem, quæ venusta plane: 'et quod agat, non invenit. Utque securi Sancia trabs ingens, ubi plaga novissima restat, Quo cadat, in dubio est,' &c. Sanctius in crebrisque bipennibus subaudiendum monet *securibus*, auctoritate Non. Mar. et Varronis. Eum adi p. 338. Mirifico ornatu in hac descriptione rerum naturam ambivit Maro, atque eventa ipsa, ut Scal. poet. v. 3. *Emmenem.*

627 *Ferro et bipennibus]* Ἐν δὲ δουρὶ. *Servius.*

Ferro accisum] Cæsar Bell. Gall. I. VI. 'Omnes a radicibus subruunt aut accidunt arbores,' &c. *Taubm.*

628 *Eruiere]* Pro *dejicere*; et est Acyrologia. *Servius.*

Uaque] Tam diu. *Idem.*

Minatur] Aut eminet; ut, 'Minæque Murorum;' aut moyetur. *Idem.*

629 *Tremefacta comam]* Solita figura. *Idem.*

Comam] Pro *ramis*: per illam metaphoram, 'tondentur cytisi.' *Idem.*

Tremefacta comam] Hellenicum esse ait Budæus, pro, *coma tremefacta*. *Vulnere*, de arbore dixit, sicut Pindarus navem compactam ait, *πληγαῖς οὐδ' ἔρου, plagis ferri*. Adjuuge paræmiam adductam ὄρεσι *πληγαῖς δαμύτ' ται*, *quercus plagis domatur*. De qua locutione ego late in Georg. *Cerda.*

630 *Volueribus*] Pro ictibus. Serv.
631 *Jugis*] Cacuminibus montium.
Idem.

Ruinam] Aliarum scil. arborum.
Idem.

632 *Ac ducente Deo*] 'Secundum eos, qui dicunt utriusque sexus participationem habere numina. Nam Calvus, 'Pollentemque deum Venerem.' Item Virgilius, 'Nec dextræ erranti deus abfuit:' quum aut Juno fuerit, aut Alecto. Est etiam in Cypro simulacrum barbatae Veneris, corpore et veste muliebri cum scapulo et natura virili, quod ἀρσώδωρον vocant, cui viri in veste muliebri, mulieres in virili veste sacrificant: quamquam veteres Deum pro magno numine dicebant. Sallust. 'Ut tanta mutatio non sine deo videretur.' *Idem.*

Descendo, ac ducente Deo] Non sum nescius, quot ea sint, quæ Servius congerit, ut commune genus esse diis, ostendat. In veteribus tamen aliquot codicibus, *ducente dea* legitur. In Donatiano, *descendo adducente dea*. Mox ita: 'In domo enim Priami se dixerat fuisse constitutum, et in summa ejus parte, unde se aut præcipientes dederant, aut tradiderant flammis, idcirco iratus dixit: *Descendo adducente dea*, voluntate matris adductus, et persuasione receptus.' *Pierius.*

Ducente Deo] Id est, Venere. Sunt, (in quis et Macrob. III. 8.) qui respectum putent ad simulacrum barbatae Veneris. Jos. Scalig. ad Festum, (ubi docet, novum non esse, Ennium *Parnos* dixisse, cum de feminis loqueretur,) affirmat, Virgilium imitatione Græcorum hoc fecisse: apud quos δ θεός, καὶ ἡ θεός; aut potius Homeri, qui Iliad. Γ. dixerit, ἥγε δὲ δαίμων, id est, ἀρσώδωρον; malletque Macrobius hoc potius, quam sua illa considerasse. Inculcant hic et Calvi illud: 'Pollentemque Deum Venerem.' sed J. Douza legendum censet, *Pollen-*

temque deum Ven. δὲ τὸν θεόν deorum: ut, *pollens animi, opum, &c.* Ego simpliciter eo sensu capio, quo veteres (auctore Serv. F.) Deum pro magno numine dicebant. Sallustius: 'ut tanta mutatio non sine Deo videretur.' Ita *deus* pro *dea*, apud Arnob. I. III. 'Dianam, Cererem, Lunam, caput esse unius dei, triviali germanitate pronunciant.' *Taubmann.*

Ducente Deo] Græcorum more *Deo* pro *Dea*: *θεός* utriusque est generis: apud Hom. Iliad. I. 516. de Thetide ἀρσώδωρον θεός εἶπεν. Pausan. lib. I. p. 49. πρὸς τῇ θεῷ. Cic. de Nat. Deor. I. 28. de aurora: 'Mortalis visus pulchrior esse Deo.' Masculinum enim genus prævalere solet, ut *dominus* pro *domina*, ad Ter. Ad. v. 6. hoc docente Donato, quo teste, pleraque repentinis impulsionebus nata, mirisque proventibus deo adscribi solent. *Emmensen.*

Flammam inter et hostis Expedior] Debit hoc præstare Venns, et quia mater, et quia dixerat: 'Nusquam abero.' *Donatus.*

633 *Dant tela locum, flammæque recedunt*] Illi reddidit, 'Flammam inter et hostis Expedior:' hic est hiatus. *Servius.*

Dant tela locum, flammæque recedunt] Hoc est celeberrimum illud prodigium, et ethnicis ipsis decantatum: bis accidit, tum hic, tum infra, cum, patre humeris sublato, Troja ablit, cujus tamen meminit, non hic, sed in *Æn. VI.* 'Illum ego per flammam, et mille sequentia tela Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi.' Itaque recedebant flammæ, neque auderant lædere hominem. *Cerrda.*

634 *Atque ubi*] In Mediceo codice, *atque ubi* legitur, quod suavius est, quam *ast*. *Pierius.*

635 *Antiquasque domos*] *Chares*: ambitiose dixit. *Servius.*

Expedior] Id est, evado, conceditur effugiendi occasio. Horat. od. IV. 4. 'Curæ sagaces Expediunt per acuta

'belli.' Idem de Ænea, tutam viam per medias flammās et tela reddente, Carm. Sec. 'Cui per ardentem sine fraude Trojam, Castus Æneas patriæ superstes Liberum munivit iter.' *Emmeness.*

636 *Primum*] Præcipuum. Vel *primum* ante filium et uxorem. Sed Varro rer. hum. ait permissum a Græciæ Æneæ, ut evaderet, et quod carum putaret, auferret: illum patrem liberasse, cum illi, quibus similis optio esset data, aurum et argentum abstulissent. Sed Æneæ propter admirationem iterum a Græciis concessum, ut quod vellet auferret; ille, ut simile, quod laudatum fuerat, faceret, deos penates abstulisse: tunc ei a Græciis concessum, ut et quos vellet secum, et sua omnia liberaret; quod Poëta Veneris præsidio præstitum dicit Æneæ. *Servius.*

Petebam] Pro *adpetebam* et *optabam*. Idem.

637 *Abnegat excisa*] Ductum fortasse ex Eurip. imitatione, apud quem in Troad. Hecuba non vult vivere, excisio Ilio: *ἔφ', εἰς πυρὸν ὀρέμωμαι ὡς κάλλιστό μοι τὸν τῆδε πατρίδι καθαρεύει πυρρὸν ὀρέφω*: Age, in ignem curramus: honestum namque est mihi Urbe hac flagrante, me quoque simul mori. *Excisa* scripsi, non *excisa*, iudicio Germ. qui prius mavult: nam de excidio Trojano loquitur Anchises, quod ab *excindendo*, ducente nos ratione moduli syllabici. *Cerda.*

Vitam producere] Figurata, pro, vitam producturum. *Servius.*

638 *Exsilium*] Dictum quasi extra solum. *Idem.*

Vos o] Obliqua oratio est. Nam aperte quidem hoc agit, ut relinquatur: latenter vero aliud, id est, voluntatem fugiendi: per quod nimia Æneæ ostenditur pietas, qui nec iustis causis movetur, ut patrem relinquat. Sane rhetorica suasio est, deliberatur enim de ipas re, utrum

fugiendum sit: et ejus partes ita ponuntur, ut, si qui dissuadent an supervivendum patriæ, quod ideo aperte non dixit, ne cæteros a fuga dehortari videretur; sed ait, *Vos fugite qui potestis*: a tempore, 'Satis una superque:' ab invitis diis, 'Jampridem invisus diis et inutilis annos demorror:' sic quidem et illud colligitur, an debilis patriæ superare debeat. *Idem.*

Integer ævi Sanguis] Plenam ætatem significat ex sanguine, qui non est integer, nisi in juvenibus. Nam dicunt physici minui sanguinem per ætatem. Unde et in senibus tremor est. Sane ævum hic ad annos referre debemus, cum alibi tempus significet: ut 'Evoque sequenti,' et 'Tantum ævi longinqua valet mutare vetustas.' *Idem.*

Quibus integer ævi Sanguis] *Plantus Merc.* act. II. 3. 'Adolescens cum sis, cum est sanguis integer.' Terentius: 'ætās integra.' Propert. Eleg. IV. 5. 'Dum vernal sanguis, dum rugis integer annus.' *Taubmann.*

Quibus integer ævi Sanguis] Integer sanguis a Virgilio Plautoque dictus iis esse, quos validos florentesque viribus ostendere voluerunt. Videsis Victorium Var. lect. xxv. 21. inde Stat. Theb. I. II. 'toto sanguine nixus,' id est, viribus maximalis. De ipsa locutione, 'integer ævi Sanguis,' consule Lambin. ad Horat. od. I. 22. 'Integer vitæ,' &c. *Emmeness.*

639 *Suo robore*] Sine alterius auxilio, quo egebat Anchises. Et dnas res dicit, Et juvenes estis et sancti, quorum utrumque mihi deest. *Serv.*

Stant] Perstant, solidæque sunt. *Idem.*

Solidæque suo stant robore vires] Effectus superioris vocis: quasi dicat, quia *sanguis integer*, ideo quoque, *vires solidæ*, et cum *suo robore*. Nam solidæ vires, sunt integræ vires, ut in Horatio, 'solido de die,' id est,

intero. De hac juvenum virtute locus est Quintiliani declam. 258. 'Non est tam admirabile, cum fortiter facit juvenis; hoc ætas postulat, hoc robur juventæ poscit: pene turpe est, non fecisse.' Græci id, quod præstans est, et magnum, vocant ab juvenibus *νεανίδος*; ut *ῥόποι νεανιῶν*, sunt permagni meatus. Unde aliqui illud Aristophanis in Pluto, *κρίλας νεανίδος*, explicant non, tam teneram carnem, quam peringentem et fortem. *Cerda*.

640 *Agitate*] Disponite, cogitate. Sallust. 'Traditur fûgam in Oceani longinqua agitavisse.' *Servius*.

641 *Canticola*] Ad quas nostra pertinet vita: ut, 'Haud credo invisus cœlestibus auras Vitaleis carpis:' et, 'Nos juvenem exanimam, et nil jam cœlestibus ullis Debeatam:' et, 'Igneus est ollis vigor et cœlestis origo.' *Anima* enim, cœli pars est, *corpus* vero umbra inferorum. Ideo ergo non posuit generale deorum nomen: et addidit *Canticola*, ne crederentur inferni dii, qui datores vitæ non sunt. *Idem*.

Me si canticola] Aperta conjectura, me invisum superis. *Donatus*.

642 *Satis superque*] Ad augmentum *superque* addit. Est autem *Tmeis*. Sane sciendam est, esse aliqua, quæ augmentum non recipiant, ne minus significant: ut *satis perfectus*. Nam queritur utrum *perfectior* possit facere, ne incipiat *satis perfectus* minus significare. *Servius*.

Satis una] Scelus est patriam violasse, et dolor immensus, quod adhuc post ejus interitum vivimus, et adhuc de vivendo cogitamus. *Donatus*.

Satis una superque] Utraque vox, *satis* et *super*, dicta ad augmentum, quæ locutio Ciceroni etiam familiaris. Pro Quintio: 'satis superque habeo, quod mihi dederis.' De Offic. 'mihi satis superque dixisse videor.' Plin. v. 1. 'et satis superque de Atlante.'

Plantus Amphit. 'satis superque est.' Easdem voces in *Epid.* ita disponit: 'quantum sat est, et plus satis super sit.' *Cerda*.

Una excidia] Sub Laomedonte ab Hercule. Sed emphaticè dixit *excidia*. *Servius*.

643 *Superavimus*] Superviximus. *Idem*.

Capta superavimus urbi] Excidii hujus præter Poëtæ, qui passim, meminuit etiam Dionys. Antiquit. l. 1. eo loci, quo narrat adventum Herculis in Italiam. Et Aristides in Rhodienca, ubi de Troja loquens, *ἡς ἀλώσεσθαι* *ἔμελλεν* *ὅτε* *Ἡρακλῆος, δεινέρον δὲ ὅτε* *Ἑλλήνων*: his *capta*, semel ab *Horace*, iterum ab *Græciis*. *Cerda*.

644 *Sic o, sic positum adfati discodite corpus*] Sensus talis est: Præstate mihi vos funebre solatium: hoc est, adfamini me, ut dici mortuis solet, *Vale, vale, vale*. Nam ideo, *positum*, et *corpus* dixit. *Servius*.

Corpus] Non dixit vivum hominem, sed corpus scilicet ejus, qui non vivendi, sed moriendi cupidus esset. *Donatus*.

Positum] Lib. iv. 'sic te ut posita crudelis abessem?' et l. xi. 'Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acetes servabat senior.' *Germanus*.

Positum] Mortui dicuntur positi: ut cum positi sunt aut in feretro aut in pyra. *Æneid.* xi. 'Corpus ubi exanimi positum Pallantis.' Ovid. ad Liviam: 'Tene ego sustineo positum scelerata videre.' Quomodo et Græci *τιθεῖν* et *εἰθεῖν*, pro tumulo cadere et componi usurpant. *Tam*.

Adfati] Non quidem erat Anchises mortuus, sed se compelliari pro mortuo cupiebat. Corpora enim ubi erant posita, accedebant et inclamabant, quod Epiphanius *προφώνων τὸν νεκρῶν* appellat, utentes hac formula: surge, ede, bibe, latere, &c. quæ crudite observavit Jac. Guther. de jure manum l. 28. Kirchmann.

de fun. III. 9. *Emmeness.*

645 *Mortem*] Hic ordo est: Ego inveniam mortem manu hostis: ille miserebitur, et petet exuvias. *Serv.*

Ipsæ manu mortem] Respondet, quæ possunt obijci. *Donatus.*

Ipsæ manu mortem inveniam] Circumlocutione τὸ διαχειρίσθαι reddidit: unde et ἀνέχεο, hoc est, ἀντὶδύνατος: et Sophocl. ἀντὶρῆψεν χεῖρ. Sic et Tacitus l. 1. 'Primum ubi vulnus Varo adactum, ubi infelici dextera et suo icta mortem invenerit.' Ut antem hic miserebitur hostis, Sophocl. in Tyr. δάμα δ' ἐλόμεν τάχα τοσοῦτον, ὅλον καὶ σπυγνόν' ἐνοικίον. *Germanus.*

Ipsæ manu mortem inveniam] Addidi *mon*, non secutus *Servium*: durum enim; inveniam mortem manu hostis: sed *Donatum*, sic explicantem: ego me occidam. Eadem mens *Germ.* qui unus pro multis: ait enim, Virgilium circumlocutione quadam reddidisse verbum διαχειρίσθαι; unde et ἀνέχεο, id est, ἀντὶδύνατος, qui seipsum manu sua interficit: idem sentit *Jul. Scal. Cæde.*

Miserebitur hostis] Affectu ejus, qui cupiebat interimi, dixit: ut eum hostis, quasi miseratus, occideret. Sic *Inix mater Euryali*; 'Aut tu, summe pater divum, miserere, tuoque Invisum hoc detrude caput sub tartara telo, Quando aliter nequeo crudelem abrumperæ vitam:' et, 'Vos o potius miserescite, venti.' Aliis sic exponunt: miserebitur, id est, quod illi hostili animo fecerint, ego misericordie loco ducam. *Servius.*

Miserebitur hostis] Si ego deficiam, non deerit qui me feriat. Et magno affectu dixit, miserebitur hostis. *Thub.*

646 *Exuviasque petet*] Quasi obiectio: sed spoliatum linquet cadaver: et responsio, facilis jactura sepulcri, aut secundam *Epicureos*, qui dicunt nil superesse post mortem: aut facilis, contemptibilis et levis sapienti viro, ut sit jactura dispendium: aut hoc dicit, Facilis sepultura jactura est, quam potest ruina præstare.

Servius.

Exuviasque petet] Ut hosti detracta spolia. Est autem hæc oratio viri prudentis, sed in re desperata mortem optantis, plena præfracti spiritus, obstinatique animi, sed φιλονεικίας. *Taubmann.*

Facilis jactura sepulcri] In omnibus illis codicibus, quos præ manibus habui, sepulcri absque verbo est, scriptum animadverti. *Pierius.*

Facilis jactura sepulcri] *Αραβας* non nulli flocci fecerunt. *Epicurus* negat τῆς ταφῆς φροντιστὴν sapientem, teste in ejus vita *Diog. Laërt.* Locum hunc *Maronis* exerit *Seneca* alibi in excerptis p. 838. 'insepultus jacebis: quid aliud respondeam, quam illud *Maronis*? facilis jactura sepulcri. Si nihil sentio, non pertinet ad me jactura corporis insepulti: si sentio, omnis sepultura tormentum est:' idem disputat. *epist. 93.* de benef. v. 20. et *Lucan.* l. vii. Cultiores tamen nationes humo condi cadavera volvere; inde apud *Horat.* od. i. 28. 'At tu, nauta, vagæ ne parce malignus arenæ Ossibus et capiti inhumato Particulam dare:' et sic paulo post: 'Quamquam festinas, non est mora longa: licebit Injecto ter pulvere curras.' *Emmeness.*

647 *Inutilis annos*] Ideo quia debilis fuisse dicitur post fulmen. *Servius.*

Annos Demorer] Quasi festinantes, diu vivendo detineo. *Idem.*

649 *Fulminis adflavit ventis, et contigit igni*] Tria sunt fulminum genera: est quod afflat, quod incendit, quod fundit. De hoc autem siluit. Fulminatus est autem *Anchises*, quia se cum *Venere* concubuisse jactabat. Sane afflati tactique dicuntur capti membris; ut, 'Tactus etiam ille, qui hæc urbem condidit *Romulus*.' *Idem.*

Adflavit ventis] Bene dixit, quia scit non jaci fulmina, nisi cum flata ventorum, ut in viii. 'Tris imbris torti radios,' et sequentia. Sane de ful-

minibus hoc scriptum in reconditiis invenitur, quod si quem principem civitatis, vel regem fulmen afflaverit et supervixerit, posteros ejus nobiles futuros et æternæ gloriæ. Fabula tane talis est. Cum inter æquales exultaret Anchises, gloriatus traditur de concubitu Veneris: quod cum Jovi Venus qnesta esset, emeruit, ut in Anchisem fulmina mitterentur; sed Venus eum cum fulmine posse vidisset interimi, miserata juvenem, in aliam partem detorsit: Anchises tamen afflatus igne cælesti, semper debilis vixit. *Idem.*

Fulminis adflavit ventis, &c.] Macrobius Saturn. iv. 3. pathos, ait, moveri misericordiæ, et quidem ea debilitate. *Emmenes.*

650 *Perstabat]* Livius ex Virgilio l. xli. 'Pertinacius Quintius incepto perstabat.' *Cerda.*

Fixus] Immobiles sententia. *Donat.*

Fixusque manebat] Similis pertinacia Philoctetæ apud Sophocl. Ὀδύσεος ὀδύσεος ἰσθι τὸς ἔμπεδον, Ὀδὸς εἰ πυρφόρος ἀστεροπηγὰς ἔπονταῖς ἀβραῖς μ' εἰσι φλογίζων: Nunquam hinc movebo, Ne, si corusco sævus Me fulmine urat Juppiter. *Cerda.*

651 *Nos contra]* Præpositiones vel adverbia in a exeuntia, modo producunt ultimam litteram, excepto *puta*, et *ita*: quia apud Ennium et Pacuvium brevia sunt. Hinc est, quod etiam numerorum nomina indeclinabilia producantur: ut, 'Triginta magnos volvendis mensibus orbes.' Ea vero quæ declinantur, brevia sunt, secundum rationem nominum in a exeuntium. *Servius.*

Nos contra] Quia fuga esset salus petenda, et sine ipso fuga non erat, orabamus, ne universam domum, dnm negat se fugiturum, perderet. Ergo omnia ex illius voluntate pendebant, *Donatus.*

Effusi lacrimis] Pro effusi in lacrymas. *Servius.*

652 *Omnique domus]* Modo familia,

alia; domicilium: interdum re vera domum. *Idem.*

653 *Fatogue urgent]* Simile est, ut 'currentem incitare, præcipitantem impellere.' *Idem.*

654 *Sedibus]* Præclare natus voce ambigua (viderunt jam alii) ut significaret, senem ita tenacem animo, ut erat corpore. *Cerda.*

655 *Rursus in arma feror]* Quasi quodam doloris impetu, quod pater liberari non acquiesceret. *Servius.*

Rursus in arma feror, mortemque miserrimus opto] Litteræ tam vocales, quam consonantes, accommodatæ rebus pronuntiandis, multum venustatis ferunt, præcipue in oratione ligata. Conveniunt ad exprimendum ejulationis muliebrem o et u in cæsaram incidentes, 'Gemitusque et femineo ululatu.' R crebro repetitum iram signat. Sed de his J. Ger. Voss. instituit. poet. i. 8. Hic notabis r frequentius positum, quo bilis et dolor pugnaturi declaratur. *Emmenes.*

Mortem opto] Contra fatorem vim, et matris auxilium. *Servius.*

656 *Nam quod consilium]* Quasi vultu regina, audito, 'Mortemque miserrimus opto,' sic responderet Æneas, 'Nam quod consilium, aut quæ jam fortuna dabatur?' *Idem.*

Aut quæ jam fortuna dabatur] In antiquis aliquot codicibus legere est, aut mihi quæ fortuna. Sed prior lectio magis recepta. *Pierius.*

657 *Mene]* Probatur pietatis filium. Nam pronomina habent vim suam, nonnunquam et emphasis: ut, 'Cantando tu illum?' Sane, *mene efferre pedem, genitor*, et cætera, Rhetorice per deliberationem tractantur, an Æneæ, relicto patre, fugiendum sit. *Servius.*

Mene] Invidiosa dictio, sed quam plena esset pietatis, et ex affectu religioso profecta. Habet autem gravissimum pondus in pronomine, Me et Te: Me? scilicet filium tuum, cujus pietatem, officia, religionem-

que optime comprobasti. Te? qui
ais pater meus, et probe noris quid
patres liberis, ac patribus liberi de-
beant. Te? qui senectute et morbo
gravis sis, et quem ita relinquere sit
scelus, hoc tempore, et hoc loco, ubi
hostes sint et flamma. Potuisti ergo
loqui, quod me faceret parricidam?
Donatus.

Efferre pedem] Locutiones tritæ
ferre, inferre, referre, efferre pedem, de
quibus consule Hadr. Cardinal. de L.
L. *Emmeness.*

Posse] Plus est, quam *velle*. Serv.
668 *Nefas*] Scelus. *Idem.*

Excidit] Bene excusat patrem, di-
cendo *excidit*; et ipsam temperat ob-
jurgationem. *Idem.*

Patrio excidit ore] Pro eo Ovid.
Metam. vii. 171. 'quod, inquit, Ex-
cidit ore pio, conjux, scelus?' *Emm.*

669 *Si nihil*] Artificiosa oratio:
nam esset causa interitus omnium:
et exemplo ostendit affuturum, qui
filium, nepotemque in suo conspectu
interimat, cum jam ea crudelitate
usus in Polite sit; qui nunquam pa-
trem interemturus sit, nisi prius cæso
filio. *Donatus.*

660 *Et sedet hoc animo*] *Sedere* hic
est, firmiter rem hærerere animo: sic
et in v. 'idque pio sedet Æneæ.' et
vii. 'ubi certa sedet patribus sen-
tentia pugne.' Claudian. Rap. i.
'Certa requirenti tandem sententia
sedet.' Plin. ii. 7. 'sedere cœpit
sententia hæc.' Auctor Thebaidos:
'Hoc animo sedet.' Hanc locutionem
ter reperi in Ammiano, libris vide-
licet xviii. xix. xxiv. Stat. Theb. i.
'Jam potior cunctis sedit sententia.'
Eadem ratione *sedem* pro firmo ac
stabili rerum statu auctores dixisse,
notat Lævinus in Sueton. ex Suetonio
ipso, et Horatio. Quod autem Virgi-
lius, 'sedet animo.' Catull. 'cordi
est.' Et Livius l. xxiii. 'id Deis
cordi non esse.' et Sidonius in Burgo,
'cordi est, si jungere gressum.' For-
ma alia Livius l. xliii. 'stat sententia

non minuire copias.' Herodotus l. i.
dixit, *τι σοι ἐν νόῳ ἐστὶ κούειν; quid
tibi in animo est facere?* Itaque locu-
tus Virgilius ex Græco fonte. *Cerda.*

Et sedet hoc animo] Ita Seneca Theb.
act. i. 'hoc animo sedet Effunderet
hanc cum morte luctantem diu Ani-
mam.' *Taubmann.*

Peritura] Bene *peritura* dixit, non
perdita, quia adhuc posse videatur
evadere per suam et Anchisæ fugam;
ideo amet addere tanquam magnam
portionem exilio Trojæ genus An-
chisæ conjungeret. *Servius.*

661 *Juvat*] Delectat. Quasi ma-
lum illi voluptati sit. *Idem.*

Patet isti] Apocope est, pro *istic*.
Pronomen enim esse non potest, quia
non præcedit nomen. *Idem.*

Patet isti janua letho] In Mediceo
codice, et aliquot aliis antiquis legere
est, *istic* adverbialiter: ut dicat non
esse alio discedendum, si omnes velit
perdere: quia jam adierit Pyrrhus:
qui eam voti compotem reddet: qui
'natam ante ora patris, patrem qui
ad aras obtruncabit.' *Pierius.*

Patet isti janua letho] *Janua* hic est
causa interitus, et commoda oppor-
tunitas, lepida translatione: perinde
ac si diceret: Si Dii nos volunt per-
dere, et id tibi placitum, nulla major
opportunitas, quam hæc. Lucret. l.
v. 'lethi præclusa est janua cælo.'
Repetit bis aut ter. Arnob. l. ii.
'Omnia enim passio lethi atque in-
teritus janua est.' Iterum: 'Rursus
vero si animæ lethi adeunt januas.'
Turcius Rufus: 'patuit qua janua
letho.' Sic *limen*. Lucret. l. ii. 'lethi
jam limine ab ipso.' Et l. vi. 'Ean-
guebat corpus lethi jam limine in
ipso.' Iterum: 'Et graviter partim
metuentes limina lethi.' Dixi hæc
ex observatione Gifan. in Collectan.
ad Luc. Ab hac translatione non dis-
sidet, *τὰς ἀλὸςθῆεις* appellari *θύρας*:
sunt enim sensus, quædam animorum
fores. Noto etiam, locutiones has
mere esse Poëticas, ex verbis Pla-

tonis de Repub. l. 1. ὃ δὲ δὲ γῆρας
ὀδὴ φῶν εἶναι εἰ παλαιά: quod esse
in senectutis limine Poëta ajunt. Cerdā.

Janna leto] Sic Sil. Ital. ix. 'quam
janna mortis (Quod patet) et vitæ
non æqua exire potestas.' *Emmen.*

662 *Jamque aderit, &c.*] Putant in-
terpretes allusum ad locum Eurip-
hæ in Hecuba: Ἦξαι δ' Ὀδυσσεὺς
ἔσσον οὐκ ἴδῃ, Πῶλον ἀφείλετο σὺν ἀντ'
μαῖῳ, 'Εκ το γαραιῶν χερὲς ἐρήσων:
Veniet vero Ulysses jam jam, Pulchrum
abstrahatur tuis a mammis, Equæ senili
manu vi ablaturus. Cerdā.

Jamque aderit multo Priami de san-
guine] In codicibus aliquot, mutato
numero, legitur, *Jamque aderit Priami*
multo de sanguine. Sed vulgata lectio
longe venustior habetur iis, qui dacty-
lum et spondeum alternos amant.
Pierius.

Multo Priami de sanguine] Quasi bis
sanguinem fuderit Priamus, quia et
filium ejus Pyrrhus occiderit. *Serv.*

663 *Natum ante ora patrie*] His ro-
bus terret eum, qui non potest mor-
tem timere. *Idem.*

Natum] In antiquis pene omnibus
exemplaribus, *gnatum* cum g littera
proposita legas: et ita Veteres scri-
bere solitos ostendit Victorinus, dum
dicit: 'Nos quædam paucioribus lit-
teris scribimus, quam antiqui scribe-
bant, ut *Narus, Natus, Navus, Næco*:
nam illi has voces et similes istis g
interposita scribebant. Cujus rei
vestigia nos retinemus, cum scribimus
Ignarus, Cognatus, Ignavus, Gognæco.'
Pierius.

Obtruncat] Obtruncare consuevit.
Servius.

Patrem qui obtruncat ad aras] Veto-
ra quædam exemplaria legunt, *pa-*
tremque obtruncat. Sed pronomen il-
lud relativum majoris omnino ponde-
ris est. *Pierius.*

664 *Hoc*] Ideo. *Servius.*

Hoc erat, alius parvus] Ostendit ma-
terna beneficia converti in perniciem.
Donatus.

Hoc erat, alius parvus] Prima hujus
cavemine dictio novos et veteres
Grammaticos varie torquere consue-
vit. Priacianus in hunc locum: 'Re-
liquis quoque casibus vetustissimi ad-
debant eandem *ce* syllabam, ut *hæce,*
hæce, hæce. Unde vocali quoque
sequente ablata per synalephen ma-
nentibus duabus *ce* solebant produ-
cere. Virgilius, '*hæce erat, alius pa-*
rens.' Sed scriptorum negligentia
prætermisit unum *c.* Dixerat vero
prius idem hoc Velius Longus, qui
dubitat verum esse acephalum, si
Hoc unico *c* scribatur. Sed enim
nullum ego ex antiquis codicibus ad-
huc inveni, in quo sit *hæce* duplicata
ce notatum, passim vero *hoc erat*: quo
æquior sum Terentiano et Probo, *c*
finalem in pronomibus præcedendi
vim asserentibus habere, ut alio loco
commodius disputatum est. Nam et
Sosipater Caristes ultimum positionis
modum ait, quum dictio desinit in
consonantem *c*, qua pars orationis
finitur, et excipitur a vocali, ut *hæc*
erat, alius parvus. Ne vero mirum
sit, queri a Grammaticis, utrum *hæc*,
an *hæce*, an *hæcece*, apud Poëtam sit
dicendum: quærit quid hujusmodi in
Cicerone Fabius: 'Quippe cur *hæcece*
potius quam *hæc* eo loco dixerit: No-
minem vestrum ignorare arbitror, Ju-
dices, hunc per hosce dies sermonem
vulgi, atque hanc opinionem populi
Romani fuisse.' *Pierius.*

Hoc erat, alius parvus] Ita Propert.
l. ii. 'Hoc erat, imprimis quod me
gaudere jubebas.' Prisc. legit, *Hæcece*,
ne versus sit scil. ἀνέπαλος. Contra
quam erudite disputat Nic. Erythe-
us. Est autem, auctore et verbis
Scalig. III. 26. in apostrophe et in in-
terrogatione tanta efficacia, ut sub-
silire faciat animum Auditoris. Quo
ubi conjunctus sum, nihil deest ad
summam vim. Cum enim lego illa
ex *Æn.* ii. cæteras omnes mihi excu-
tiant cogitationes, *Hæcece erat, &c.* Sa-
ne et Scaliger *Hæcece* legit: et ego

maim: non, ut numeri aliter deficiant; sed ut sic plenior et robustius sit pronuntiatio, in tali præsertim affectu. *Thubmann.*

Hoc] An per duplex ac sit scribendum, propter Synalopham, cum vocalis absorbetur posterior, disputat Donatus vol. II. orthogr. *Emmenas.*

Quod] Propter quod. *Servius.*

. 667 *Alterum in alterius]* Simili lasu ab Virgilio Ovidius, Tibullus, Propertius. Primus, Trist. IV. 4. 'Alter ab alterius funere maestus erat.' Secundus I. IV. 'alter et alterius vires necat aer.' Tertius eleg. I. 5. 'Alter in alterius mutua flere sinu.' Hinc est, ut in Æn. III. aliqui legant: 'Alter et alterius, sequitur de cortice sanguis.' Ubi ego tamen *eter* retineo ex consensione librorum. Cur enim, hærentem lectionem commutem facile quavis affluente aura? Seneca dixit, de Provid. c. 2. 'Alter alterius manu cæsi.' et de Ir. II. 7. 'Alter in alterius exitium levi compendio ducitur.' *Cædæ.*

Cernam] Ad omnia pertinet, et propterea non semel accipiendum est. *Donatus.*

668 *Arma, viri, forte arma]* Notant hoc Critici, quia sæpius armari aliquos dicit, cum exarmatos nunquam ostendat; qui nesciunt non omnia a Poëta (ut supra diximus) dici debere. Nam et diem describit, nocte non præmissa. Superfluo enim dicuntur ea, quæ necesse est fieri. Quis enim domum ingressus, non arma deponat? Vel quia ad auferendum patrem arma depoverat, vel quia armis Græcorum fuerat armatus. *Servius.*

Arma, viri, forte] Combatur flectere patrem in suam sententiam, cum filii periculum cerneret. *Donatus.*

Vocat lux ultima victos] Id est, victis moriendum est. *Servius.*

Vocat lux ultima victos] Ut intelligat non sumi arma ad salutem, sed ad mortem: nec inde aliquid sperari, quam aliquam ultionem. *Donatus.*

669 *Reddite me Danais]* Vel quibus me eripuit mater, vel tanquam quærentibus et invenire cupientibus: et bene *reddite*, quasi retineatur; nam ideo ait *sinite*. *Servius.*

Instaurata] Renovata: quod verbum et de feris et de scenis solebat apud veteres usurpari. *Idem.*

670 *Nunquam]* Pro non; ut, 'Nunquam hodie effugies.' *Idem.*

Nunquam] In Mediceo et codicibus aliquot antiquis, *nusquam* habetur, hoc est, quocunque loco cadere contigerit, haud quamquam inulti moriuntur. Sed *nunquam* Donatus agnoscere videtur. Hujus vero sententia similitudo locum memorie subjicit apud Livium, aliqua dignum animadversione, libro quinto de II. bello Pan. 'Utrum præsentī torpore pecorum modo inulti trucidantur?' quod in veteri codice legitur, *Utrum præstantes corpora pecorum modo inulti trucidantur.* *Pierius.*

Nunquam, hoc] Tale quid apud Æschylum in Agam. *ὅς σὺν ἄρπυιαι γ' ἐκ θεῶν ὑδρήσεται.* *Germanus.*

Moriemur inulti] Ita Statius Theb. I. 'patiemur inulti.' Ovid. de Fabiis, Fast. II. 'sic non moriuntur inulti, Vulneraque alterna dantque feruntque manu.' Livius de Læcio Siccio, qui Decemvirorum fraude a militibus in itinere occisus fuit: 'haud inultum interfecere.' Florus III. 22. 'Ne inulti perirent, sanguine Senatus sibi parentabant.' *Cædæ.*

Hodie moriemur inulti] Vindicta animo exacerbato nihil exoptatius, rebus præcipue desperatis. Juv. Sat. XIII. 181. 'At vindicta, bonum vita iucundius ipsa.' Inde Geta Terentianus Ad. III. 2. 15. 'satis se id sibi habere supplicii, dixit, modo ulciaceretur.' Nec *hodie* tam tempus significat (nam dictum hoc nocturno tempore) quam comminationi inservit. Vide Donat. ad Ter. And. I. 2. 25. et plus asseverationis habet *nunquam hodie*, quam *non hodie*: eodem interprete teste And. II. 4. 7. 'nunquam hodie tecum commu-

taturum patrem unum esse verbum.
Emmenes.

671 *Hic ferro accingor*] Quoniam ne his quidem dictis motus erat.
Donatus.

Hic ferro accingor rursus, clipeoque sinistram Insertabam] In antiquis exemplaribus, legere est, *hinc ferro adcingor*. Et *clipeo* per *u*. Sed per *i* potius, ex Cornelii Frontonis sententia scribendum videtur. De armis enim est sermo. Sed enim hæc levia: illud me potius moveat, quod antiquissimi quidam codices legunt *clipeumque sinistra insertabam*, pro, *clipeoque sinistram insertabam*: Donatiana præsertim paraphrasi cum antiqua lectione faciente. Ita enim est: 'Jam induēbam scutum humero meo.' *Pier.*

Clipeoque sinistram] Hunc versum explanat Cælius Rhodig. x. 4. ubi docet, illud scuti lorum, annuli vice, inter quod, et ipsum scutum, insertamus manum, *insertorium* dici. *Taub.*

672 *Insertabam*] Cunctationem ostendit hoc verbo ejus, qui nec ire ad prælium velit, nec domum relinquere: sic et ferebam, dixit. *Servius.*

Clipeoque sinistram Insertabam] Clipeus ex sinistra propendebat parte, ut hostem dextra libere aggredereatur. Vide Feith. antiq. Homer. iv. 8. Ut hoc loco *insertare clipeo*, sic apud Stat. Theb. v. 'et artis Arma inserta toris.' *Emmenes.*

673 *Ecce autem*] Pathos ab habitu uxoris, et ætate pueri: de quo Macrobius iv. 3. Et est muta persuasio, quæ non verbis fit, sed rebus. Plus enim quandoque spectacula movent, quam verba. *Taubmann.*

674 *Patri*] Melius patri, quam mihi. *Servius.*

Patri] Non dixit, mihi, sed patri: ut si maritum non flecteret, saltem patrium affectum moveret. *Don.*

Tendebat] Offerebat: sed non manibus eum gestans. *Servius.*

Patri tendebat] Desumpta ex Iliad. vi. ubi Andromache, ut maritum a prælio remoretur, filium patri in sinu.

ostendit: huic adde exemplo orationem Texena, quam Justinus habet xxiii. 2. *Emmenes.*

675 *Si periturus abis*] Argutum dilemma, id est, complexio, quæ adversarium ab utraque parte concludit. *Servius.*

Et nos rapti in omnia tecum] Recte notat Germanus, signari hic uxores, quas *αἰδωδῆποι* et *συνδῆποι* vocant Græci. Sunt istæ, quæ omnem fortunam cum viro experiuntur. *Cerda.*

676 *Expertus*] Quidam participium præteriti temporis, sed vim præsentis habere volunt, quia præsens deficit. *Servius.*

677 *Tutare domum*] Hoc est, Cui defensori relinquitur, si tu deseris. *Idem.*

Cui parvus Iulus] Interrogantis est: et simul epitheton commendat metatem. *Idem.*

Cui parvus Iulus, Cui pater, et conj. &c.] Efficacissima hæc ad movendam: proponit enim puerum, senem, familiam, imbelles omnes. Eodem argumento Penelope revocare Ulysssem vititur apud Ovid. Maroniana forte imitatione: 'Tres sumus imbelles numero, sine viribus uxor, Laërtesque senex, Telemachusque puer.' Dixit salse Naso, graviter Maro. *Cerda.*

678 *Conjux quondam tua dicta reliquor*] *Quondam*, aut aliquando significat: quasi nunc uxor non sit, quæ relinquitur. Aut *quondam* semper significat: ut in Georgicis, 'Quod quondam in stipulis magnis sine viribus ignis.' Et est sensus, Quam semper conjugem nominasti. Haberi enim quævis poterat: nominari non nisi nobilis. Et bene ex ductu literarum, quod eventurum timet, quasi jam contigerit, deflet; se autem ideo ultimam facit, quod ipsa loquitur; diversam autem ætatem pueri, senis, et familiæ, ad miserationem commovendam videtur objicere. *Servius.*

Quondam tua] Nam si discedas, non potero esse deinceps tua. *Don.*

Quondam tua dicta] Quasi nunc ux-

et non sit, quæ relinquitur. Propert. 21. 7. 'Nec mea dieetur, quæ modo dicta mea est.' *Taubmann.*

679 *Vociferans*] Non solum verbis, verum etiam gemitu ostendens. *Donatus.*

Replebat] Veteres aliquot codices, *replevit* legunt. Sed *replebat* melius posse judicant *eruditi.* *Pierius.*

680 *Subitum*] *Pro subito*, adverbium est temporis secundum veteres. *Serv.* Cum *subito*] Talis est locus iste, qualis est, 'Talia jactanti stridens aquilone procella.' Item, 'Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur,' &c. Item, 'Talia fundebat lacrimans, longosque ciebat Incassum fletus.' Nam incerta et insperata innectit, non expectans verbosum finem. *Don.*

Subitum] Veteres aliquot codices, *subito* habent. Sed *subitum* interpretas agnoscunt. *Pierius.*

Mirabile monstrum] *Tûv μόνον* est: et a monstrando, id est, monendo, dicitur. Et refertur ad præsens ejus significatio. *Prodigium* vero est quod in longum tempus dirigit significatio-
nem. *Servius.*

Mirabile] Nam fiebant multa contra naturam, ut flamma, quæ tangebatur, ac non ureret. *Donatus.*

681 *Manus inter*] Mutavit accentum præpositio postposita. Sane *inter* plerumque præponitur. Sed raro apud Virgilium; ut, 'Hunc inter fluvio Tyberinus amœno.' Bona autem œconomia ad Iulum venit, dicens eum fuisse *inter manus* parentum, hoc est, inter amplexus. Non enim possumus eam illo tempore portatam dicere, quæ et mox pedibus patris comitem fuisse, et post septem annos bella tractasse legimus. *Servius.*

Namque manus inter] Perperam *inter manus* pro *per manus*. Non adeo displicet interpretatio *Servii*: 'inter manus, eas inter amplexus,' &c. Aliam tamen expositionem desiderant illi *Plautii Mostell.* 11. 1. 28. 'abripite hunc intro actutum inter manus'

Delph. et Var. Clas.

et *Phædr.* f. v. 8. 'dextram fregit tibiham, &c. inter manus sublatus,' id est, manibus portatus e theatro. *Scioppii* adi suspect. lect. I. III. epist. 5. *Emmenes.*

682 *Levis*] *Pro leviter.* *Servius.*

Eccis levis summo de vertice, &c.] Ignis regium sæpe præsagium fuit, et hic futuram et regalem *Ascanii* dignitatem notavit. Inde facta magna illa animorum commutatio; nam *Anchises*, ut vidit *Ascanium* futurum Regem, alacer factus est ad fugam, reliquique omnes spem eandem concepere. Firmat hoc historia *Servii Tulli Romani Regis.* *Plin.* 11. 107. 'Servio Tollo dormienti in pueritia, ex capite flammam emicuisse.' *Copiosior Plutarch.* de *Fortun. Rom.* *conjector δὲ χρονοῦ τοῦ τοῦ ἀποστόλου τῆς τρεῖς, ἢ τρεῖς: bonumque indicium insperati regni, quod obtinuit.* Hæc trahenda narratio de simili prodigio *Lavinie*, quam per initia *Æneid.* VII. *Virgil.* exsequitur. Nec non *Ilia* *Plinii* 11. 27. de *Stellis Castoribus*: 'Hominum quoque capita vespertinis historiis magnæ præsagio circumfulgent.' Atque etiam *Livii* de *Marcio* duce l. XXV. ad finem: 'flammam ei concionanti fusam et capite sine ipsis sensu cum magno pavore circumstantium militum.' Tale quiddam de flamma, non urente, legas inter prodigia, relata ab eodem *Livio* l. XLIII. his verbis: 'Fregellis in domo L. Atri hastâ, quam filio militi emerat, interdum plus duas horas aruisse, ita ut nihil ejus ambureret ignis, dicebatur.' Lege versus *Claudiani* in *rv.* Consul. *Honorii*: 'ventura potestas Claruit Ascanio, subita cum luce comarum Innocuus flagraret apex.' In his omnibus vides, aut regiam dignitatem indicari, aut certe excellens quiddam et maximum. Non abit a prodigia *Virgilii* simile *Eurip.* in *Medea*, non in re felici, sed cui *hæsiōis* in suo potuit *Latinus Vates*: *Χρυσὸς μὲν ἀπὸ κρητὶ καίματος πλόσος θαυμά*

Virg.

8 A

οὐδὲν τοῦ νῆμα παραφύγειν τυρός. *Cerda.*

683 *Funderè lumen apex*] *Apex* proprie dicitur in summo flaminis pileo virga lanata; hoc est, in cujus extremitate modica lana est: quod primum constat apud Albam Ascanium statuisse. Modo autem summitatem pilei intelligimus. Tangit namque, ut frequenter diximus, latenter historiam. Item hoc de igni, ad Servium Tullum pertinet. Nam quum Tarquinius cepisset Oriculanam civitatem, ex captiva quadam in domo ejus natus est Servius Tullus Hostilius; qui cum obdormisset, caput ejus subito flamma corripuit. Quam cum vellent restinguere, Tanaquil, regis uxor, auguriorum perita, intelligens augurium, prohibuit. Flamma puerum cum somno deseruit. Unde intellexit eam clarum fore usque ad ultimam vitam. Sane perite lucem dixit, non ut in septimo, 'Tum fumida lumine fulvo.' Nam et illic splendor quidem est: sed cum fumo, qui semper causa lacrimarum est. In Ascanio autem solus ostenditur splendor. Suetonius tria genera pileorum dixit, quibus sacerdotes utuntur, *epicem, tutulum, galerum*. Sed *epicem* pileum sutile, circa medium virga eminente: *tutulum* pileum lanatum, metæ figura: *galerum* pileum ex pelle hostiæ creatæ. *Servius.*

Tactuque innoxia molli Lambere flamma comas] In antiquis aliquot codicibus, *mollis* legitur. Ut vel *mollis comas* dicas, vel *mollis flamma*, tactu innoxia. Sed enim Donatus in Paraphrasi sua 'pueriles ait comas, perindeque mollis ac teneras.' Cum Donato est codex vetus Camilli Porcii, in quo *molles* omnino legitur. *Pierius.*

Tactuque innoxia molli Lambere, &c.] Similem descriptionem, et fortasse ad imitationem Maronis habes in Valer. Flac. Argon. 1. 'ingenti flammantem nubila sulco Direxit per igne facem, quæ pumpe propinqua In

blifidum disceat iter, fratresque petivit Tyndareos: placida et mediis in frontibus hæsit Protinus amborum, lumenque innoxia fudit Purpuream.' Ut autem *lambere* de igni, sic Læret. l. ii. simillima translatione: 'Ignes... celeri flamma degustant tigna.' et l. v. 'Ignes enim superavit, et ambens multa perussit:' id est, ambodens. Non recte aliqui legunt *ambiens*. Horatio Satyr. 1. 5. Maronianum placuit, 'per veterem dilapso flamma culinam Vulcano, summum properabat lambere tectum.' *Cerda.*

684 *Circum tempora pauci*] *Pauci*, crescere: ut, 'Sacrum tibi paucere crinem.' Sunt autem hic *infanti* pro indicativis. *Servius.*

Pauci] Simili translatione de igne Strabo, lib. enim vi. loquens de Ætna, *τοῦτο δὲ λαμβάνειν παραβάλλει πολλὰς τὰ ἄκρα τοῦ ὄρους δὲ τῆς τοῦ τοῦ τυρός*: *Montis culmina multas suscipiunt mutationes ab ignis ignis.* *Cerda.*

686 *Sanctos restinguere*] Religiosos: non quos tunc sacros sciebant: sed quos mox probaturi sunt. Et bene *fontibus* non aquis. *Sanctos* vero ut venerabilis fieret: sane *Sanctum* est interdum non idem quod sacrum, neque idem quod religiosum; interdum non aliud quam sacrum: hic ergo *sanctos* sacros accipimus, quippe quo loco auspicia fierent, sicut ex Anchisæ persona ostenditur, cum dicit, 'Oculos ad sidera lætas Extulit:' et, 'Da deinde auxilium, pater, atque omnia firma.' Aliter *sanctum* accipi per singula loca dicitur. *Servius.*

687 *At pater Anchisæ*] Et hic et alibi Anchisen diviniandi peritum inducit. *Idem.*

Pater Anchisæ] Apud quem celestium rerum scientia erat. *Donatus.*

Oculos ad sidera] Contra opinionem Theocriti, qui eum cecatum fuisse commemorat. *Servius.*

Anchisæ oculos ad] Aut revera oculos; aut, si cæcus fuit, adfectus et

gestu habitum eum representavit.
Tambmann.

668 *Et cælo palmas cum voce tetendit*] Fugæ defensio est, ut videatur non solum utilis et necessaria, sed et honesta, quoniam divina suadebant: nam et ideo inducitur noluisse, ut quod vincitur et consentit argumentum voluntatis divina sit. *Servius.*

Cælo] In codicibus aliquot antiquis, ad cælum palmas legitur. Ut illud, 'Ad cælum tendens ardentia lumina.' Præterea non nihil decoris habere videtur repetitio illa: *Oculos ad sidera, ad cælum palmas.* Sicni tamen placeat, quod in Mediceo codice est, *cælo*, octavus casus, ut figuratior elocutio, non laboro. *Pierius.*

669 *Si flecteris*] Aut secundum Stoicos locutus est, qui fati asserunt necessitatem: aut secundum Epicureos, qui dicunt deos non curare mortalia. *Servius.*

690 *Aspice nos*] Quia intuentes dii juvant. Nam de Jove in 1. libro sic ait, cum in Africa esset Æneas: 'Et Libyæ defixit lumina regnis,' Et contra, 'Diva solo fixos oculos aversa tenebat.' Aut secundum Mathematicos, quod, quidquid Jupiter irradiaverit, felix facit: unde est, 'Atque oculos Rutulorum rejicit arvis.' *Id.*

Aspice nos] Possit hæere aliquis, an legendum *respice*. Nam hoc verbum potissimum sedem habet inter ea, quibus precatio fiebat ad superos, quod testimonio Ovidii, Tullii, Plauti, Terentii, et aliorum Brissonius firmat. Lege illum. Sed tamen retinenda lectio: in Pindaro enim Pyth. od. vi. in precationibus legas, *Ἰχθύων Ἀλφειῶν, πρεcor με ἀσπίδας.* *Cerda.*

691 *Atque hæc omnia firma*] Secundum Romanum morem petit, ut visa firmentur. Non enim unum augurium vidisse sufficit, nisi confirmetur ex simili. Nam si dissimilia sint posteriora, solvuntur priora. Unde est, 'Quantum Chæonias aquila veniente columbas.' Nam aquila sine dubio

columbis plus potest. *Servius.*

Atque hæc omnia firma] Ad morem Romanorum petit firmari omnia: quibus omen unum et angurium non videbatur satis habere ad persuadendum fidei. Proinde ad confirmationem prioris augurii, secundum poscere solebant. Et, si dissimilia erant posteriora, solvebant priora. *Servius* et Turn. XIII. 16. Vide et Not. Æn. VIII. 'et propius tua omnia firmes.' *Tambmann.*

692 *Fatus erat*] Proprietatem disciplinæ secutus, quod Augurum effata dicuntur. *Servius.*

Vix ea fatus erat] Ostenditur ex hoc magnum Anchisæ meritum. *De-natus.*

Subitoque fragore] Signate, nam nubes tonitru frangi dicitur. Plin. II. 43. 'Spiritus nube cohibitus tonare, natura strangulante sonitum, dum rixetur, edito fragore, cum erumpat.' *Cerda.*

693 *Intonuit lævum*] Sinistrum, prosperum: quia cæleste est. *Sinistrum* autem a sinendo, quantum ad auguria pertinet: quod nos agere aliquid sinat; unde alibi, 'Si quem numina læva sinant.' Sed hoc loco pontificalis inducitur disciplina. Nam ostendit Anchisæ cum vellet fugam filii sequi, omne, quod de Ascanii capite se obtulit, a diis commotum, petisse de cælo confirmationem: subiungit enim, 'Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore Intonuit lævum.' Prosperum, quia sereno cælo sive audita, sive visa fuerint, quod hic utrumque ostendit, 'Subitoque fragore Intonuit lævum,' quod ad auditum scilicet pertinet. Iterum adjunxit quod ad visum pertinet: 'Et de cælo lapsa per umbras Stella facem ducens, multa cum luce currit.' Hoc autem auspiciū cum de cælo sit, verbo Augurum maximum appellatur. Sinistras autem partes Septentrionales esse, Augurum disciplina consentit, et ideo ex ipsa parte

significatiora esse fulmina; quoniam altiora et viciniora domicilio Jovis. *Servius*.

Intenuit laevum] Sinistra auguria prospera esse docuit Serv. Ecl. ix. 16. 'Ante sinistra cava monuisset ab illice cornix.' Adde illud Stat. Thebaid. l. iii. 'Signa feras, laevusque tones, tunc omnis in astris Consonet arcana volucris bona marmura lingua.' De Auguriis laevis ex consuetudine Romanorum Cic. de Divinat. xii. 39. Grajis vero et barbaris dextra auguria meliora. *Emmenes*.

De celo lapsa per umbras] Docte notat Germanus, cadentis stellæ omen veteribus faustum fuisse, ex Theocrito, Homero, Apollonio. Subjicio ego Aristidem orat. iii. sacror. sermon. *δοτέρα λαμπρὸν δίκαι δ' ἄγορας κυρόντα τὴν θυσιῶν οὐρανὸν παρήσας θύοντα: splendida per forum visa est transire stella, quæ sacro subscriberet.* Itaque audacter sacrificavi. Herodotus l. iii. simili felicitate de Dario loquitur, ad ejus equum hinnientem, et currentem: *δοτραπὴ δὲ αἰθρῆς καὶ βροτῆς ἐγένετο: ætæno caelo fulgur emisit, et tonuit.* His contrarium legas in Artemidoro ii. 28. apud quem, *οὐτὲ δὲ καταπίπτοντες ἐπὶ τὴν οἱ ἀστέρες εἰσὶν ἄγαθοί, οὐτὲ ἀφανίζόμενοι: πολλὰν γὰρ ὄλεθρον μαντεύονται: neque cadentes in terram stellæ, neque disparentes bonæ sunt: multorum enim perniciem præauguriant.* Locum Plinii ii. 26. quo aliqui Poëtæ in hoc loco explicari videntur, jam Beroaldus indicavit. *Corda*.

694 *Facem ducens*] Lumen, quod atque ex facibus nascitur. *Servius*.

Facem ducens] Lucret. l. ii. dixit, 'longos flammaram ducere tractus.' et Valer. Arg. i. 'direxit per inane facem.' Fax ista est, quam alii aut crinem, aut comam vocare solent. Artemidorus dicto loco, *ἀστέρες πυγασίας, barbata stella.* Ibidem quæpiam indicat de matuo respectu stellarum, ad capillos, et caput. *Corda*.

Stella facem ducens] Dixeris hæc periphrasin Cometæ, qui læcidam candam post se trahit, et tandem labitur, ut Ge. i. 365. Vide. 'Sæpe etiam stellæ,' &c. *Taubman*.

Multa cum luce ducunt] Nunc theologicam rationem sequitur, quæ asserit flammaram, quos cernimus tractus, nimbum esse descendentiæ numinis. Alibi physicam: ut, 'Vento impendente videbis Flammaram longos a tergo albescere tractus.' *Serv.*

Ducunt] Alludit ad Græcorum appellationem, qui hujusmodi stellæ *ἀστέρωντας* appellant. Cæterum hæc caput hic locus e Plinio ii. 28, ubi ejusmodi sive *lampades*, sive *hædes* describuntur. Et potest fieri, ut sit allusum ad stellam, quæ a nece Julii Caesaris septem diebus perpetuis fulsit, auctore Suetonio. Sed vide mihi Jos. Scaligerum, l. i. Manilii. *Taubman*.

695 *Super labentem*] Quidam hoc verbum unam partem orationis esse tradunt. *Servius*.

696 *Idem clarum ac condere sibi*] Stella hujus cursus, significat Trojanos conglobatos ad domum Æneæ, Idam petere. Quod dicit, 'Multa cum luce,' ostendit claros. Quod 'Signantemque vias:' scintillas quasdam dicit relictas, quæ ostendunt remansuros in diversis partibus socium. Quod, 'Longo limite:' ostendit errorem. Quod 'Sulcum' dicit, significat, 'longum maris sequor arandum.' Quod ait, 'Sulfure fumant:' divini ignis odor ostenditur. Fulgura enim odor sulphuris sequitur. Ex fumo autem mors Anchisæ cognoscitur, abcut ejus oratio sequens indicat, 'Et tenuis fugit seu fumus in auras.' 'Cedo equidem:' quasi dicat, Licet me sciam moriturum: et bene quod divinarit Anchisæ, totum ei conceditur. Quidam *funem*, bellum quod in Italia futuram erat, significari tradunt. *Idem*.

697 *Limite*] In plerisque veteribus

codicibus, *humine pro limite* suppositum est, sed probatiora omnia exemplaria *limite* habent. *Pierius.*

Sulcus] Ammianus l. xxi. 'siderum sulci.' *Cerda.*

688 *Loca fulfure fumant]* Scribit Plin. fulgura habere odorem sulphuris. Philostratus in vita Scopeliani, τὸ τῶν σκηνῶν σῦν' ὀπυὶ καὶ θυμῶν: *Igneis fulguris acer est et sulphureus.* Inde libet Persii explicatur: 'quia cum tonat, oculus illex Sulfure discutitur sacro.' *Idem.*

690 *Victus genitor]* Quasi pertinax a pristino proposito recedens. *Servius.*

Tollit] Dictum ex augurum disciplina, qui observatis auspiciis, statim de templo, id est, augurali loco, recedebant. Inde natum adverbium, *ex templo.* Sunt qui hic legant *aras*, nam statim sequitur, *affaturque Deus.* *Cerda.*

Ad aras] In codicibus aliquot antiquis, quippe Mediceo, et aliquot aliis, legere est, *ad aras*: in aliis quibusdam *ad aras*; ut etiam in Donatiano: quod forte non displiceat, quia sequitur, *Adfaturque deo.* Sed et in *aras*, veteres habent codices aliquot. *Pierius.*

700 *Affaturque Deos]* Agit diis gratias, vel certe invocatur, 'Jam jam nulla mora est:' et; 'Cedo equidem,' ostendit eum Æneæ dictis consensisse. *Servius.*

Affatur] Est qui monuerit, *affari Deos*, in Virg. esse, implorare atque obtestari Deos. In ix. 'Ipsa Deum fertur genetrix Berecynthia magnum Vocibus his affata Jovem; da, nate, petenti Quod tua chara parens domito te poscit Olympo.' Ubi *affata* valët, obtestata. *Cerda.*

Et sanctum sidus adorât] Philostratus in epist. τῆς αἰὲς οἱ ἀστροὶ καὶ τῶν ἀστροῦν τοὺς κομήτας: venerantur edipientes ex astris cometas. Ut videlicet, in quibus insunt præsentia futurorum. *Idem.*

701 *Sequitur, et, qua ducitis, autem]* Primum est *ducere*, secundum *sequi*; sed ordinato sensu corrigitur, ut sit, *qua me ducitis sequor.* *Donatus.*

Qua] In aliquot antiquis codicibus, *quo* legas. Sed in pluribus, *qua*, interpretibus præsertim eam lectionem agnoscentibus. *Pierius.*

702 *Di patrii, servate domum, &c.]* Hic ostendit Anchisen ea, quæ optabat per impetrationem augurii meruisse. *Servius.*

Di patrii, servate] Θεοὶ πατρίων vocantur, qui in patria coluntur nostra: πατρίων, qui a patribus nostris; et per quorum quasi manus religionem accipimus. Certe et Juppiter inde *ἀδελφὸς* Græcis dicitur, quod *familias* præsit. Et hoc posteriore sensu Turnebus hæc intelligit, vi. 11. et xvii. 4. cum Xenophonte, qui ita de Ænea: *ἀλφειὰς δὲ σέως τοὺς πατρίων καὶ πατρίων θεῶν.* Nec aliter Hyginus, apud Macrob. Saturnal. iii. 4. *Tamb.*

Servate] Verbum *servo* adhibitum in precationibus Brissonius observat, Formul. i. et veterum testimonia confirmant. Virg. l. iii. 'serva altera Trojæ Pergama.' Tibull. l. i. 'Sed patrii servate lares.' Martial. l. vi. 'Dii servate, precor, matri sua vota patrique.' *Cerda.*

703 *Augurium]* Augurium est exquisita deorum voluntas per consultationem avium, aut signorum: perite ergo signum de cælo *augurium* dixit, ideo et adjecit *servate domum*, id est, genus, familiam. *Servate nepotem*, a quo certum Romanam prolem propagatum iri. *Servius.*

Vestrum hoc augurium] Quia vestrum est augurium, vestrum est tueri quod agimus. *Donatus.*

Vestroque in nomine Troja est] In vobis ea omnia habeo: propter illud, 'Has mihi servassent sedes.' Alii ita exponunt, Augurium aumenque vestrum efficiat, ne putem Trojam perisse. *Servius.*

704 *Cedo]* Cedere proprie dicitur,

qui contra sententiam suam alteri consentit: ut, 'Cedamus Phœbo.' *Idem.*

Cedo] Scilicet potioribus. *Don.*

Comes ire recuso] Tantum ad solatium itineris, quoniam prope moriturus; ut in sexto *Æneas*: 'Ille meum comitatus iter.' Vult enim Virgilius etiam *Æneæ* concedere patris peritiam. *Servius.*

705 *Dixerat ille]* Hic distinguendum. Alii *ille et ignis*, sed male. *Id.*

Et jam] Dum negat, dum ostenduntur aspicienda. *Idem.*

706 *Propiusque]* Quamvis secreta domus sit; propter illud, 'Arboribusque oblecta recessit:' et ordo est: Incendia propius volvunt æstus, id est, calorem. Unde etiam *æstas* dicitur, a calore. *Idem.*

707 *Ergo age]* Quia consensisti, et ignis propinquat. *Idem.*

Ergo age] Nam cum impetrassem paternum assensum, quod difficillimum fuit, arripui subitam occasionem: et omnibus difficultatibus, quas objicere potuisset Anchises, occurrere. Nam se illum senem et impeditum laterum pollicetur, et omnia communia ipsis futura ostendit, quia nusquam illum deseret: et ne quærat, quid de filio et de uxore faciat: juvabo, inquit, filium auxilio dextræ, et uxor vestigia mea sectabitur. Quod vero ait, 'solus Iulus sit comes et longe servet vestigia conjux,' fuit consilium, ut tutior fieret fuga. Nam si plures fuissent congregati, non facile latuissent. *Donatus.*

Age] Non est modo verbum imperantis, sed adverbium hortantis: adeo ut plerumque *Age*, facite dicamus, et singularem numerum copulemus plurali. *Servius.*

Cervici] *Cervix*, cum numero singulari dicitur, *collum* significat: si plurali utamur, *superbiam* ostendimus: ut in Verrinis Cicero, 'Frangere cervices.' *Idem.*

Cervici imponere nostræ] Quod hic

imponi cervici, et subire humeris, Sæc. in Othon. cap. 6. dixit succollare. Græci καταπορεύσθαι, et ἀπορεύσθαι. Strabo l. vi. ita extulit, *et τοὺς γούρις ἐπὶ τῶν ὤμων ἀπέμεινε*: hi parentes humeris sustulerunt. Dio Chrysost. orat. vi. *ὁμηλοῦν φερόμενον ἐπὶ τοῦ ὅχλου*: sublimem a turba portatum. Dionysius de *Ænea* loquens Antiquit. l. xiii. *et τοὺς πατέρας ἐπὶ τῶν ὤμων ἐτέλειαντες*. Philostratus in vita Polemonis, *ὤμους ἀπέμεινεν*. Herodotus verbo *ἀπέμεινεν*. Philo in Decalogo, *ἐπὶ τῶν ἀδελφῶν ἀχθόμενον*, et *μετέμεινεν φερόμενον*. *Cerda.*

Nec me labor iste gravabit] Euripid. *κλῆμαρος ἐκκλῆμαρος*. *Germanus.*

708 *Ipse subibo humeris]* Inde Ovid. Fast. iv. 37. 'Hinc satus *Æneas*, pietas spectata per ignes, Sacra, patremque humeris, altera sacra tulit.' Met. xiii. 625. 'Fert humeris venerabile onus Cythereius heros.' Recte *subibo*, nam ea onera subeantur, quæ imponuntur, et capite, dorso, vel humeris gestantur. Vide Salmas. exerc. Plin. p. 550. *Emmeness.*

709 *Cadent]* Vetera quædam exemplaria, *quo res cumque cadent* habent, non invenuste. *Pierius.*

710 *Ambobus erit]* Ad filium et ad patrem potest, referri: melius ad patrem: quia de Ascanio post loquitur. *Servius.*

Unum et commune periculum, Una salus ambobus erit] Sic x. 201. pro *idem*: 'sed non genus omnibus unum.' Horat. od. i. 28. 'omnes manet una nox.' Ter. Hec. ii. 1. 4. 'Uno animo omnes socrus oderant nurus.' Ovid. Metam. x. 33. 'Serius aut citius sedem properamus ad unam:' ubi male *imam* non nulli codices, quos melioribus evincit Nobiliss. Heinsius. Sententiæ Maroniana congruit illud Taciti Histor. l. i. in Orat. Othonis: 'Adeo manifestum est, neque perire nos, neque salvos esse, nisi una, posse.' Ter. Ph. iii. 3. 23. 'noli metuere: una tecum bona, malaque tolerabimus:' quod Ciceroni ad Att. Ep. viii.

3. est 'consilium cum consilio, fortunam cum fortuna conjungere.' Emm.

Parvus Iulus] In Donatiano codice scriptum est, *michi solus Iulus sit comes*. Consiliumque esse, Donatus ait, ut tatiore fieret fuga: si enim plures congregarentur, non facile latere potuissent. Idque præcipue ea de causa placet, ne tam paucis versibus, ter *parvos Iulus* repetatur: paulo enim ante, 'cui *parvos Iulus*, dixerat, et paulo post dicturus est, 'dextræ se *parvos Iulus* implicuit.' Videmus enim Virgilium impendio evitasse illud Homericum τὸν δ' ἀνακταβόλους. *Pierius*.

711 *Et longe servet vestigia*] *Longe*, valde: ut, 'Tyberinaque longe Ostia.' Nam *longe* non potest, quia sequitur, 'Pone subito conjux.' Et bene ire singulos facit. Scit enim multitudinem facile posse comprehendere. *Serv.*

Servet] Custodiat: ut, 'Et tantas servabat filia sedes:' vel *longe* ideo, ut sit proœconomia, quod errare poterit. *Idem*.

712 *Famuli*] Unde familia. *Idem*.

713 *Urbe egressis*] Hic ablativo junxit, ut Horat. 'Egressum magna me accepit Arctia Roma.' Sallust. accusativo: ut, 'Raro egressa fines suos.' Ergo utrumque dicimus. *Idem*.

Tumulus] Modo *terra tumens*: alias sepulchrum. Prudenter autem circa turbatos pluribus utitur præceptis: diversa signa dat, quia scit timoris comitem esse oblivionem. *Idem*.

Tumulus] Id est, terra tumens et editior: ubi fanum Cereris, non procul a Scamandro. Et bene id extra urbem fecit: quia dea rusticorum, et molitura inventrix. *Deserta* autem dicit, vel propter bellum: vel a sacerdote, qui Æn. vi. extinctus inducitur: vel a filia Proserpina: de qua Cicero Verr. vi. et de Nat. ii. Ovid. Met. v. 9. et Claudianus. *Taubmann*.

Templumque vetustum Deserta Cereris] Bene Cereris fanum ante urbem esse facit, quæ dea rusticorum est.

Et librate Æneas et Cereris templum, et vetustum elegit, ad quod nec viris erat aditus, sicut hostes putabant. Nam Æneas scit ante esse profanatum: propter quod, nec prædæ spe Græci poterant duci. *Servius*.

714 *Deserta Cereris*] Utrum a sacerdote, qui in sexto extinctus inducitur: ut, 'Cererique sacrum Polybetem.' An *deserta* belli tempore, propter decennalem obsidionem. An *deserta* a filia: ut, 'Nec repetita sequi curet Proserpina matrem.' *Serv.*

Deserta Cereris] Credo equeidem hoc templum Cereri consecratum, respiciente nuncupatione raptum Proserpinæ, et spoliatam et orbatam filia matrem a Dite, et ita desertam a carissima virgine, quam ad inferos usque secuta requisiverit. Quam sententiam adjuvat ἔρημον vel ἔρημονη templum in Peloponneso Cereri et Proserpinæ sacrum asyli vice, quod quasi ἔρημον, vel ἔρημον Grammatici quidam dictum volunt: etiam si ἔρημον cum nota multi aspirandi scribant. *Germ.*

Antiqua cupressus] Ad vetustatem retulit. *Cupressum* autem funebrem arborem bene ante templum demæ lugentis induxit. *Servius*.

715 *Religione patrum*] Timore: et est reciprocum. Sic Terentius, 'Nam mihi nil esse, religio est dicere,' id est, metus. Item Virgilius contra: 'Multosque metu servata per annos.' Connexa enim sunt *metus*, et *religio*. Ut Statius, 'Primus in orbe deos fecit timor.' *Idem*.

Religione] Duplicant Latini consonam ad producendam syllabam brevem natura: sic *religio*, *reppulit*, *repperit*, *retulit*, *relliquia*, &c. Faciunt hoc Græcorum imitatione, qui ἑλλαβον, ἑλλουσαμένην, ἑλλιδάουσαν, ἑλλάρχον, ἑλλυτος, ἑλλάδα. *Corda*.

Religione patrum multos servata per annos] In qua veneratione fuerint antiquæ arbores, una Dodonæa quercus exserit, de qua Homer. *Iliad*. i. xvi. Sed hæc Feithio debentur, quem vide

Antiq. Homer. i. 14. *Emmenes*.

Multos servata per annos] Ex illo Lucret. i. 1. 'Qualibus ex rebus consistit summa creata, Et multos etiam magnos servata per annos.' *Germ.*

716 *Ex diverso*] Ut non sit suspicio Græcis. *Servius*.

Hanc ex diverso, &c.] Ulpianus l. i. sub tit. de pactis, hunc versum ferme exprimere videtur, his: 'Conventionis verbum generale est, ad omnia pertinens, de quibus negotii contrahendi transigendique causa consentiunt, qui inter se agunt: nam sicuti convenire dicuntur, qui ex diversis locis in unum locum colliguntur et veniunt, ita, qui ex diversis animi motibus in unum consentiunt, id est, in unam sententiam decurrunt.' *Germanus*.

717 *Cape sacra manu*] Non est dantis, sed hortantis ut tollat: quia sequitur, 'Me bello e tanto digressum et cæde recenti Attractare nefas.' Scit enim Græcos ex pollutione Paladii piaculum commisisse. *Servius*.

718 *Bello e tanto*] Aliquot exemplaria vetera habent, et *tanto*. Aliqua sine alia præpositione, *bello tanto* legunt. *Pierius*.

719 *Attractare*] Medicæ et vetera alia exemplaria legunt, *adtractare*: neque desunt Liviæ codices ita scripti: ut primæ Decadis libro quinto: 'Quod id signum, more Etrusco, nisi certæ gentis sacerdos, adtractare non esset solitus.' Quod ea de causa potissimum adnotavi, ut admonerem lectorem, vulgata exemplaria *more vetusto*, scriptum habere, quod in veteri codice Jani Parrhasii, quum is Romæ summo doctorum applausu bonas literas profiteretur, *more Etrusco* legi. *Pierius*.

Attractare] Verbum quod sacris competit, ut notavit Hadr. Cardinal. De abluendis manibus, cæde pollutis, Brisson. de Form. l. i. *Emmenes*.

Flumine vivo] Perenni, quia jugiter aqua fluens viva vocatur: semper fluenti, id est naturali: ut, 'Vivoque

sedilia saxo.' Est autem augurale verbum. *Servius*.

Flumine vivo] Non enim fas erat Pontificem sacra illotis manibus attractare. Neque adeo quavis aqua ad purificationem contenti erant, sed vivum et perennem et limpida considerabant. De quo Turneb. i. 20. et xvii. 13. et xix. 20. Lælius, l. i. 'Quin tu vivo perfunderis flumine?' in infima valle præterfluit Tybris.' Nota autem, *Æneam*, diis superis sacrificaturum, corpus totum abluisse: cum Dido tamen *Æn.* iv. 636: atque adeo ipse, *Æn.* vi. sacrum diis inferis facturum, levi adpersione sit contentus. De quo Macrobi. iii. 1. *Taubmann*.

Flumine vivo Abluere] Donatus pro *abluam*, dictum ait *abluere*, ut Ter. Phor. ii. 3. 73. 'donec perfecero.' et iv. 1. 24. 'donec, quod pollicitus sum, effecero.' Quo pacto illi lastrandi fuerint, qui sanguine se polluisent, docet Feith. Antiq. Hom. l. 6. Inde Scholiast. Sophoclis: ἔσθ' ἂν καλαϊσὶς, ὅτε ἢ φόνον ἀνθρώπων, ἢ ἄλλας σφαγὰς ἐποίησεν, ἀποτίπτει τὰς χεῖρας εἰς πίδακτον τοῦ μυστηρίου. Recte vs. 717. 'Tu, genitor, cape sacra manu,' &c. ne inquinaret penates a cæde recens. Vide Schedium de diis Germanis Syngamm. ii. 27. *Emmenes*.

721 *Latos humeros*] Aut more Heroum se laudat: aut certe sternendo latos facit. Vel *latos*, sufficientes vecturæ. Vult enim ostendere totum se ad onus præbuisse, et ideo *humeros*, non *humerum*. Idem.

Latos humeros] Εἰσπυρόντες fortes et robustos Græci vocant. *Germanus*.

Subjectaque colla] In antiquis aliquot exemplaribus, *projecta* legitur. Sed enim, *subjecta* magis videtur inservire sententiæ. *Pierius*.

722 *Veste super*] Pro, superinster-nor: vel, super veste insternor pelle leonina. Heroës autem prisce vel decoris vel horrois gratia pellibus ferarum, præcipue leonum, tegi sole-

bant: ut *Æn.* I. dictum. *Tausmann.*

Interior] Eleganter, tanquam onus laturus, ut de animalibus. *Servius.*

Interior pelle leonis] Humeris instratam habuerunt pellem heroës et viri fortes: probavit hoc multis exemplis *Morellus* ad *Stat. silv.* I. III. ubi *instratum* legendum ex *Cod. Adr.* *Turnebi*, non *lustratum*: 'instratumque humeris dimitte gerentibus hostem.' *Noster* *Æn.* v. 87. 'Acestes Horridus in jaculis et pelle *Libystidis ursæ.*' et VIII. 652. 'Quem fulva leonis Pellis obit totum,' &c. *Adi. Feith.* *Antiq. Homer.* IV. 8. qui de hoc amictu ex Græcis plura. *Emm.*

723 *Succedoque oneri*] Figura est; ut, 'Succedunt muro, et flammæ ad culmina jactant.' *Servius.*

Succedoque oneri] Pietatem in parentes simulacro Romani significabant *Marci Herennii*, patrem humeris impositum attollentis, alias *Æneæ* pari officio *Anchisen* efferentis, manusque dextra voia *Palladium* sustentis. *Germanus.*

Succedoque oneri] Hæc est pietas illa *Æneæ*, nunquam satis celebrata veteribus, qua ille patrem humeris suis ex incendio eripuit. Quæras, an vere acciderit hoc miraculum? an cum mendacio confictum sit a Poëta, *Æneæ* sui perstudioso, ad illius pietatem extollendam? Prodidit hoc antiquitas, firmantque multi. *Statius Silvar.* III. 'Felix, cui magna patrem cervice vehenti Sacra Mycenæ patuit reverentia flammæ.' *Ovidius Fast.* I. IV. 'An magis hunc morem pietas *Æneia* fecit, Innoceum victo cum dedit ignis iter?' *De Pont.* 'Cum foret *Æneæ* cervix subjecta parenti, Dicitur ipsa viro flamma dedisse viam.' *Propertius eleg.* I. IV. 1. 'Cum pater in nati tremulus cervice pendit, Et verita est humeros urere flamma pios.' *Dionys. Antiquit.* I. x. 'in oratione *Horatii Cons.* contra tribunos pleb. 'O vos miseros, ac cives hæc patria indignos, cujus conditores

parentes suos humeris gestaverunt, quibus per medios hostes armatos et incendia, Dii tutam viam præbuerunt.' *Seneca de Beneficiis* III. 87. Huc spectant versus *Ovidii Met.* I. XIII. 'sacra et sacra altera patrem Fert humeris, venerabile onus, Cythereius heros: De tantisque opibus prædam plus eligit illam, *Ascaniumque* suum.' *Cerda.*

724 *Implicuit*] Puerilem expressit timorem, ne manu excidat patria. *Servius.*

Implicuit] Exprimit causam, et factum: nam puer patris fugientis æquare passus non poterat. Exprimit etiam laborem suum, quod in tanta celeritate patrem ferret, filium traheret. *Donatus.*

Implicuit] Observavit *Maro*, illud *Venusini de Art. Poët.* vs. 156. 'Ætatis cæjisque notandi sunt tibi mores.' Infantuli, pueri, infirmo gradu fugam morantur, et alienis quasi pedibus ambulant, ut *Apulejus Metam.* I. VIII. inde *Stat. Thebaid.* I. v. 'et tarda quamvis se mole ferentem *Vix* cursu tener æquat *Hylas.*' *Emm.*

Sequiturque patrem, &c.] Bene de præsentem puero, qui, ut putabatur, inter manus reginæ erat positus, expressit adfectum. *Servius.*

725 *Pone*] Post; sed loco tantum non et temperi adjungitur, et est adverbium. Atque ideo ultima syllaba habet accentum. *Idem.*

Subit] Sequitur. *Idem.*

Opaca locorum] Quia dixit, 'Arboribusque oblecta recessit.' Est autem elocutio: ut, 'Strata viarum.' Alii per *opaca* *casu accipiendum putant; vel *opaca*, obscura. Alii *opacum*, amœnum. *Idem.*

Opaca locorum] Vel, quia nox erat: vel, propter illud vs. 300. 'arboribusque oblecta recessit.' Est autem hæc plena locutio. Supra, 'angusta viarum.' *Æn.* IX. 82. 'alta pelagi.' *Catullus*: 'traculenta pelagi.' *Lucret.* I. I. 'strata viarum:' et, 'classæ

demorum.' Livius: 'adversa mentis.' Apulejus lib. i. de Asino aureo: 'Postquam ardua montium, lubrica vallium, et roscida cespitum, et glebosa camporum emersi.' *Tambmann.*

726 *Et me, quem dudum*] Naturalia plus timet. Quasi et vir fortis et pius non timet bellicum timorem; sed naturalem: propterea quia sequitur, 'Comitique, onerique timentem.' *Servius.*

727 *Glomerati ex agmine*] Propter illud, 'Undique collecti invadunt.' *Idem.*

Glomerati] Ita Cicer. Tuscul. ii. 'glomeratam cladem' dixit. Notetur autem obiter, primam in *glomerare* produci apud Lucret. l. i. 'Nam si tantundem est in lanæ glomere, quantum Corporis in plumbo est.' *Tamb.*

728 *Nunc omnes terrent auræ*] Hic ostendit etiam fortes viros pro ratione temporis et causarum, et debere et decere metuere. *Servius.*

Nunc omnes terrent auræ] Sententiam Poëtæ alii extulerunt. Hor. Od. i. 23. 'Vitas hinnaleo,' &c. Citatur hoc Sophocl. ab Ursino, et Germ. *πῦρ τοι φοβούμεν φέει: omnia tibi metuenti adstrepunt.* In Apollon. Arg. iii. cor in pectoribus fractum dicitur. ad δαῖτον "Ἡ τοδὸς, ἢ ἀνέμοιο παραδρόζοντα: *Strepitum prætersonantem aut pedis, aut venti.* Loquens Heliodorus Hist. Ætiop. l. ii. de Cnemone, Græco homine, ita ait: *Magna ex parte innoctem ducens noctem excruciebatur, omnem strepitum, et quamlibet auram ac foliorum motum Thermytiæ esse existimans.* Non multum ab sententia Euripidis in Phœnias. *ἄντα γὰρ τοιούτοι δεινὰ φαίνονται: Omnia audientibus meticulosa videntur.* De hac pavoris natura ita Philo loquitur, libr. de Evsecrationib. *φάλλον κτύπος κορυφώτατος δ' ἄνεμος φοβώμενος ἀγχαίον ἐργάζεται: frondium strepitus levissimus vento agitato motum incutiet:* et Juvenalis Sat. x. 'Et motæ ad lunam trepidabis arundinis umbram:' et La-

canus l. viii. 'pavet ille fragorem Motorum ventis nemorum.' Ovidius Met. v. ubi loquitur de fabula Arethuse: 'vidi præcedere longam Ante pedes umbram, nisi si timor illa videbat, Sed certe sonituque pedum terrebar.' Ad eandem sententiam pertinent, quæ sequuntur in Virgilio, 'Visus adesse pedum sonitus,' &c. *Cerda.*

Sonus excitat omnis] Constatnat. *Servius.*

729 *Suspensum*] Sollicitum. *Idem.*

Comitique] Quidam comiti, pro comitibus accipi volunt. Nam et pro Creüsa eum timere putant intelligi; et singulariter dictum, ut *equitem* et *peditem* de multitudine dicimus. *Id.*

Comiti] Creüisæ perdidicisse. De amore conjugis hoc exemplum dictum habet, cui simile est illud Senecæ, quod emendat et illustrat J. Fred. Gronovius Observ. ii. 20. *Emmenas.*

731 *Subito cum*] Hystero-logia est. *Servius.*

732 *Nate*] Hæc singula pronuntianda sunt: quia perturbatis, jurgis non datur sermo; nec gaudentibus, nec dolentibus. Quidam adfectuose distinguunt. *Servius.*

Properquant] Non dicit qui: propter sequentem de Corybantibus economiam. *Idem.*

734 *Ardentis clipeos atque æra micantis*] Id est, ferreos et candefactos. Sed nec male clipeos *fulgentes*, ut va. 749. 'Cingor fulgentibus armis.' *Clipeum* etiam in usu, ut Non. Marc. ex nostro ix. 709. 'Clipeam superimponat ingens.' Sic *æra* pro armis. Ex ære, quod in pretio apud veteres fuit, arma conficiebantur: inde Scholiast. Homeri Iliad. B. 236. *παρὰ τοῖς ἀρχαίοις σφόδρα τίμιος ἦν ὁ χαλκός.* Lælius l. 43. 'Arma his imperata, galea, clipeum, ocrea, lorica, omnia ex ære.' Dictum tamen *æra* putat Turneb. xxvi. 23. pro ferro. Quam non viderit, quia cæcus, potuit tamen Anchises uti verbo (sunt Turnebi) *cerne: nam*

obliti sui plerumque cæci ea dicunt, quæ videntium sunt: pavorque ita consternaret mentem ejus, ut se videre putaret quæ metuebat: quod oculatis etiam accidit, timore perterritis, ut Considio apud Cæs. de b. G. l. v. *Eumeness.*

Cerno] Nonnulli quærant ex ejus persona *cerno* dictum sit. Sed altius intrantes, *Æneæ* dant. Ut ipse hunc verum dixisse videatur. *Servius.*

735 *Necio quod trepido*] Excusatio est conjugis longius derelictæ. Et bene *necio quod* ait, quia hoc postea a simulacro uxoris agnoscit. *Idem.*

Male amicum] Non cum utilitate mea favens uxori, quæ in numerum ministrarum Matris deum relata est. Vel *male amicum*, iratum: ut, 'Statio male fida carinis.' *Idem.*

Male amicum] *Amicum* non potest dici, quia non servavit universos. Nec rursus *inimicum*, quia præstitit inimicum. *Donatus.*

Male amicum] Sic 'male pinguis arenæ' noster Ge. l. 105. Plura illic. *Eumeness.*

736 *Mentem*] Memoriam: quod paulo post ait, 'Nec prius amissam respexi.' *Servius.*

Confusum eripuit mentem] Illustrat hoc Germanus ex Apollonio, qui sæpe, *ὅς κ' ὅς κ' ἄλλοι*: ex Calabro; qui, *ὅς κ' ὅς κ' ἄλλοι*: ex Homero, qui etiam sæpe, *ἐκείνου θυμὸν, ψυχὴν, φρένας.* *Cerda.*

738 *Fatone crepta Creûsa*] Ordo est: *Fato crepta Creûsa, substititine, erravitne via.* Non enim dubitat fato esse sublatam, cum audierit, 'Non hæc sine numine divum Eveniunt.' *Servius.*

740 *Nec post oculis est reddita nostris*] Constat. Nam umbram ejus vidit tantummodo. Alloquin mentiebatur dicendo, non vidi. *Idem.*

741 *Animumque reflecti*] Animum revocavi, et adverti, ad eum modum, quo Cicero pro Syl. dixit: 'Animum incitatum ad ulciscendam orationem

tuam ipse revoca, et reflecte.' Videtur metaphora ab equis sumpta, qui reflectantur, revocanturque freno in omnem partem. *Cerda.*

743 *Hic demum*] Hic una deficit. Aliter vitium est. *Huc* enim dicere debuit. *Servius.*

Una] Id est, sola: et videtur improprie de necessaria persona *una* dixisse, quæ non sic debet numerari, quasi numero defuerit, sed quasi affectus dolentis; *sola* enim de multis intelligitur. *Idem.*

Collectis omnibus una Defuit] Advertit Jul. Scal. orationis hujus oppositiones, *una*, et *omnibus*: deinde *collectis*, et *defuit*. *Cerda.*

744 *Comites*] Utrum natum et virum; an separatim alios, an *funeribus* dixit? *Servius.*

Natumque] Qui per ætatem, matrem desiderare debuerat. *Idem.*

Virumque] Videtur excusasse obligationem suam, et culpam ad deos retulisse. *Idem.*

745 *Deorumque*] Hypermetrus versus est ideo, ne si *deum* per genitivum pluralem diceret, *ὑποσφύλλον* faceret. Dicendo autem, 'Quem non incusavi amens hominumque deorumque,' dat sibi amentiam, quia in furore incusavit deos etiam, quod nunquam: cum enim dixit *quem*, non intelligimus etiam deos. *Idem.*

Quem non incusavi amens, &c.] Moris est nimis dolentibus alia incusare ex aliis, ut hoc observavit Donat. ad Ter. Ad. III. 2. 6. et dum omnia criminantur, ne Diis quidem parcunt; quod sane dementis est. Noster Ecl. v. 22. 'Cum, complexa sui corpus miserabile gnati, Atque Deos, atque astra vocat crudelia mater.' Non ablutit Ter. Ad. v. 3. 4. 'quid clamem? quid querar? O cælum, o terra, o maria Neptuni!' Stat. Theb. l. vi. 'allo tibi, perfide, pacto, Jupiter, hunc crimem voti reus ante dicaram.' Jure merito idem, hunc affectum graphice describens, exclamat Silv.

I. II. 'Durum et deserti prærepta
conjuge partem Conclamare thori.'
Emmencus.

746 *Vidi crudelius*] Bene se com-
mendat futurus maritus, qui apud
fœminam sic ostendit priorem se a-
masse uxorem. *Servius.*

748 *Valle recondo*] Hic jam osten-
ditur nimia multitudo. *Idem.*

749 *Urbem repeto*] Quidam *repeto*,
pro *repetere* statuo accipiunt. *Idem.*

Ipsæ urbem] Ostendit affectum puri
matrimonii. *Donatus.*

Fulgentibus armis] Licet intempe-
stive *fulgentibus* dixerit, tamen potest
significasse scutum et galeam, quibus
solis caruerat, patrem portans et fi-
lium ducens. *Servius.*

Armis] Id est, scuto et galea: hæc
enim non habebat oneratus patre et
filio: cætera armatus erat. De hoc
autem toto loco ita divinus Scaliger
Poët. III. 26. 'Illa,' inquit, 'in viro
forti, non ulla injecta movebant Tela:
in viro pio, Nunc omnes terrent auræ:
sonus excitat omnis, satis erat: hoc
addit, *suspensum*. Apponit causam
allam a se, *comitique onerique timen-
tem*: et id, *collectis omnibus una Defuit*.
Vides, *omnibus*: vides, *una*: et, *col-
lectis*: et, *defuit*. Tum quæ sequun-
tur: *Quem non incusari!* ponit, *homi-
nem*: ponit, *deorum*: adjungit *amens*.
Postremo nihil acerbius sibi vidisse
ait: *Aut quid in everna vidi crudelius
urbe?* Nihil marito funestius, quam
uxorem amittere: nihil turpius viro
forti, quam proderet hostibus: quare,
stat casus renovare omnes. Hæc in fac-
to: in verbis autem, et sentiis, et
extra sententias quæ Efficacia! *Taub.*

750 *Stat casus*] Placet; ut, 'Stat
quidquid acerbum est, Morte pati.'
Servius.

Stat] Sic noster XII. 678. 'Stat
conferre manum Æneæ, stat quicquid
acerbi Morte pati.' Subaudi *sententia*,
consilium: quamdiu enim deliberatur,
sententia fluctuat et consilium vacil-
lat; ubi certum ac statutum est,

quod quis facere vult, consistit con-
siliū et *stat sententia*: ut plena uti-
tur structura Terent. E. II. 1. 18. qui
Ad. IV. 4. 4. 'nihil consilii consi-
stere potest pectore.' Vide Sæbet.
Minerv. p. 338. *Emmencus.*

Renovare] Antiqui nonnulli codi-
ces, *renovasse* præterito legunt tem-
pore, alii quidam *revocare*. Sed om-
nes magis approbant *renovare*. *Pier.*

751 *Objectare*] Sic Græcis *παρὰ
ἀλλοτρίου* est, projicere se ad pericu-
lum, et audere audax facinus; utique
ἀποκιδνείν, et *ἀνδρῶν παράβολος*,
audax periclitatorque; et *ἔργον παράβο-
λος*, *audax facinus*, in bonam quoque
partem. In Poëta frequentativum
est ad signandam periculorum fre-
quentiam. In Sallust. quoque est,
'periculis objectare' in Jugurthino
bello. *Cerda.*

752 *Obscura limina*] Aut per noc-
tem obscura: aut certe posticam,
limina significat. *Servius.*

Obscureque limina] Subiit, an hic
legendum *limina obscuro*; sed cum in
nemine viderim, abstinco: conjectu-
ra tamen mea defendi possit, nam
infra: 'Danaique obscuro tenebant
Limina portarum:' et supra: '*obscu-
rumque acta testudine limen*.' Si ob-
scuro legas, explicas, quia per noctem
obscura. Quæ hic de postico aliqui,
non satis probò. *Cerda.*

753 *Qua*] Pro unde. *Servius.*

Retro Observata sequor] Relego re-
tro et prosequor mea vestigia. *Idem.*

754 *Lumine lustror*] Oculos circum-
fero, non enim faciem ferre poterat,
quia proderetur. *Idem.*

755 *Ipsa silentia*] Ipsa quæ terrere
non debent, præcipue inter hostes.
Sed, ut diximus, naturalibus tantum
cedit. *Idem.*

Silentia torrent] Tacit. Hist. I. III.
de Vitellio querente latebras; 'Ter-
ret solitudo, et tacentes loci.' De
Troja ipsa in Troadib. Enrip. *ἑρπῆ
ἑρπῆτος* *ἑρπῆτος* *ἑρπῆτος*. Similem con-
questionem excitat Demosthenes, de

falsa legat. *χάρον ἔργων τῶν ἐπὶ δαμνί.* Quem in locum notat Ulpianus, notari affectum *φέβου*. Inde Poëta in magno silentio *terrent*, quippe omnis vastitas et solitudo terrori est. Orosius II. 19. 'Horror quatiebat animos, silentia ipsa terrebant, siquidem materia ipsa pavoris est raritas in spaciosis.' Xenoph. *ἀναθ. II. ποσειδάωνος ἱερῶν*: et addit rationem, *μυστὴ γὰρ πολλὰ; ἀνοπίας δαίμων*. *Cerda*.

Ipsa silentia terrent] Stat. Theb. I. 1. ideo 'nigra silentia' appellat, quæ terrorem incutunt. Verum est, quod Juvenal. Sat. x. 20. 'Nocte iter ingressus, gladium, contumque timoribus.' *Emmenesa*.

756 *Si forte pedem, si forte*] Iteratione auxit dubitationem. *Servius*.

757 *Insuerant Danaï*] Quos Venus ante prohibuerat. Unde est, 'Et mi mea cura resistat.' *Idem*.

758 *Illicet*] Confestum. Hic significat quod *Illico*: sed metri ratione variantur. *Idem*.

Illicet ignis edax, &c.] Similes victoris ignis, et summopere excrescentis descriptiones attuli in Georgicis: Ut hic 'edax ignis,' ita Ge. III. 'ignis edebat.' Horatius Od. III. 4. 'peredit ignis.' Statius Theb. IX. 'ignis edat.' Simili verbo Mattius apud Varron. de Ling. Lat. I. VI. 'Corpora Grajorum merebant mandier igni.' *Cerda*.

Summe ad fastigia vento] Qui urget flammæ; et, 'Veluti cum flamma furentibus austris.' *Fastigia*, modo de summitate proprie dixit: alibi de imo; ut est, 'Forsitan et scrobibus quæ sint fastigia, quæras.' Inde est, 'Cælumque profundum': cujus porro fundus est: cum de imo *fundus*, de summo *fastigium* dicatur. *Servius*.

Summa ad fastigia vento] Magnis incendiis et venti implicantur, ut notat J. Camerarius probl. x. decur. 4. *Emmenesa*.

759 *Furit æstus ad auras*] Est hoc quod I. v. 'atram in nimbo volitare

favillam:' quod in IX. 'aterque ad sidera fumus Erigitur.' Quod Silius I. 1. 'Incita sulcatam tremula secat aëra flamma.' Solent enim Poëtæ ad explicandum magnum incendium decurrere ad auras, ad cælum, ad sidera. *Cerda*.

760 *Priami*] Patris ejus. *Servius*. *Arce*] Ne vel illuc confugisset. *Id*.

Procedo, et Priami sedes arcemque reviso] In veteribus aliquot exemplaribus, *protinus* omnino habetur; plura tamen ex illis *procedo ad Priami sedes*, legunt. In Longobardico lectio est hujusmodi, *procedo, et Priami sedes arcemque reviso*. Et ita habetur in Mediceo, et in Porcio, et aliquot aliis antiquis. Quam lectionem etiam Ti. Donatus agnoscit. Ait enim: '*Procedo*, hoc est, progrediar, vel ulterius accedo. *Et Priami sedes arcemque reviso*: ne illa ad domum patris sui, aut ad munitionem aliquem locum se confugisset.' *Pierius*.

761 *Vacuis*] Magnis, quippe Illic erant omnia. Alii *vacuis*, pro *vacuatis* intelligunt, ut sit nomen pro participio; aut *vacuis* a nobis; aut certe *vacuis*, latis. *Servius*.

Jumanis asylo] Templo: unde nullus possit ad supplicium extrahi. Dictum *asylum*, quasi *asylum*. Alii, *asylum* ideo dictum, quod nullus inde tolleretur, id est, quod *συλῆσθαι*, hoc est, *abripere*, nullus inde poterat: vel quod fugienti illuc spolia non detraherentur; *σῶλα* enim Græce aut *furta*, aut *spolia* dicuntur. Hoc autem non est in omnibus templis, nisi quibus consecrationis lege concessum est. Primo autem apud Athenienses statutum est ab Herculis filiis, quos inaequebantur ii, qui erant a patre oppressi: sicut docet in duodecimo Statius. Hoc asylum etiam Romulus imitatus est. Unde est, 'Quem Romulus acer asylum Rettulit:' non statuit. Quem locum deus Lucoris, sicut Piso ait, curare dicitur. Sunt quidam qui dicunt, ideo Græcos in

templo Jæmonia, quod Asylum erat, prædæm convexisse, vel captivos conclusisse, quod ibi cadem fieri non liceret, et ideo fœminas et pueros clausos, quod imbellis esset ætas et sexus, quibus etiam hostes parcere consueverunt. *Idem.*

762 *Phœnix*] Achillis magister. *Id.*
Dirus Ulyxes Prædæm adseruabant] Hoc etiam loco nonnulli codices manu scripti legunt, *durus Ulyxes*. Sed enim jam *dîrum Ulyxem* esse Virgilio diximus, ut *inimicem Achillem*. Præterea *obseruabant* cum Porcio aliquot alii habent codices: quæ lectio variat etiam apud Livium, ut l. vii. de ii. bel. Pun. 'P. Scipio quum observari Numidam jussisset.' Nam et *adseruari* aliquot habent codices. Neque me fugit, quid differentiæ statuunt Grammatici inter *adseruare*, et *obseruare*: quam tamen ego non adeo acceptam ab auctoribus invenio. *Pier.*

763 *Huc*] *Prò illuc. Servius.*
Gæza] Censuræ, Persarum lingua: et est numeri singularis tantum. *Id.*
Gæza] *Mela* l. ii. 'Gæza. sic Persæ ærarium vocant.' *Curtius* l. iii. 'Pecuniam regiam Gazam Persæ vocant.' *Suidas* gazam explicat, *θησαυρὸς*. *Servius* ait censuræ omnes et divitias Persarum lingua, ea voce explicari. Inde *gazophylacium*, ubi thesauri repositi: et *gazophylaces*, custodes ejus. *Cerda.*

764 *Mensæque deorum*] Postquam excessere omnes adytis. *Servius.*

Mensæque deorum] Fortasse hæ sunt, quibus oracula reddebantur, quasque Græci *τρίποδες* vocant. Certe interpretes non ignobiles *τρίποδες* vertunt *mensas*: nunc mihi ante oculos Justus Ultejus, qui illud *Æliani* Var. hist. iii. 48. βαλὲν δὲ τὸν αὐτὸν τρίποδα, reddit, *cede meis mensis*: verba sunt oraculi. *Cerda.*

765 *Cratæresque æuro solidi*] Qui sunt vel inaurati, vel laminis tecti, vel incrustati. *Servius.*

Captivæque vestis] Pro captivorum, et est nota elocutio. *Idem.*

Captivæque vestis] Sic in vii. 'Captivi pendent carrus.' *Statius* Theb. ii. 'Nostrisque sub armis Captivo moribundus humum diademate pulsa.' *Ovidius* Fast. iii. 'captiva cura.' *Propertius* eleg. ii. l. de Nilo: 'Septem captivis debilis libat aquis.' et *Tacit.* Annal. xiv. 'captivum cruorem,' dixit: 'cruore captivo adolere aras.' Et *Liv.* l. iii. 'captiva navis:' et in vi. 'pecua captiva.' Vestem hanc accipio Phrygiam, quæ in pretio; ideo peculiaris mentio. *Cerda.*

766 *Longo ordine*] Longa multitudine, ut in sexto, 'Unde omnes longo ordine posset:' quum non dicat per ordinem. Non enim ordo erat in multitudine. *Servius.*

768 *Ausus*] Quod inter hostes. *Id.*
Ausus] Vult Germ. participium hoc deductum a Græco fonte a verbo *αἰσῶν*, quod est, *ταλμῶν, ausdeo*. Inde et Reges Ausones. *Cerda.*

Ausus quin etiam] *Scalig.* iii. 11. 'Profecto, inquit, me horror capit, atque etiam quatit, ubi videre atque audire videor, in nocte, inter hostes, clamorem simul, atque plium virum etiam clamore carissimam uxorem querere.' *Tambmann.*

Voces-jactare] Quæ contrariæ sunt latere cupienti: et hic ostendit, et se fato evasisse, et fato conjugem perdisse; sed inquirendi officium ad vocem transtulit, propter noctem: ibi enim voce opus est, ubi visus non suppetit; voces vero, quia, 'Iterumque iterumque vocavi.' *Serv.*

771 *Tectis*] Per tecta. Antiptosis. *Idem.*

772 *Infelix simulacrum*] Mihi, non sibi: ut, 'Quæ potui infelix? Per simulacrum autem apotheosin ostendit: quia simulacra deorum sunt: umbræ, inferorum: sicut Ulyxes in Homero apud inferos umbram Herculis cernit: quia post mortem umbræ inferos, animæ cælum petant. *Idem.*

773 *Major imago*] Quia umbra ma-

jor est corpore. Et per hoc mortuam vult ostendere, aut ex homine deam factam. *Idem.*

Nota major imago] Quippe dea. Ita Æn. vi. 'majorque videri, Nec mortale sonans:' supra, vs. 591. 'qualisque videri Cælicollis et quanta solet.' *Taubmann.*

Et nota major imago] Deam esse ex magnitudine concludit Turneb. xxvi. 23. quoniam Diis et Deabus ampliorem formam attribuebant: ut Æneid. iv. 'Et nunc magna mei sub terras ibit imago.' Sed nauci videntur, ut ipse Turneb. recte. Umbram apparuisse Æneæ, quæ visa fuit augustior illius oculis ac consueverat, ex Poëta discimus: et Juvenal. Sat. xiii. 221. 'tua sacra et major imago Humana.' *Emmenes.*

774 *Steteruntque comæ]* Præ horrore. *Serv.*

Obotupui, steteruntque comæ] Jam sæpe dictum, obotupui semper haberi in codicibus antiquis. Sed et *steterunt*, exacta specie, aliquot habent exemplaria: quum tamen Probus *steterunt* agnoscat. *Pierius.*

Steteruntque] Sic exciderunt. Vide Modium notant lect. epist. 52. *Emm.*

Vox faucibus hæsit] Ter. Eun. 'lingua hæret metru.' Vide Æneid. iii. 48. et iv. 280. *Taubmann.*

775 *Tum]* In antiquis codicibus *tano* habetur: utrumque idem significat. *Pierius.*

Tum sic adfari] Infinitus modus pro indicativo, et hic versus in plerisque dicitur non fuisse. *Servius.*

Curas demere] Placitum tibi adjungere ad imitationem, quibus modis idem sæpe dicat Poëta: in vi. 'His dictis curæ emotæ.' In iv. 'Meque his exsolvite curis.' Ibid. 'Et dictis avertere curas.' Ibid. 'Hæc se carminibus promittit solvere curas.' Æn. i. 'Solvite corde metum, Teucri, secludite curas.' Æn. iv. 'Lenibant curas, et corda oblita laborum.' In ix. 'Laxabant curas, et corda oblita

laborum.' et Ge. iv. 'Nate licet tristis animo deponere curas.' Itaque *demere*, *emovere*, *solvere*, *exsolvere*, *avertere*, *secludere*, *lenire*, *laxare*, *deponere*. *Cerda.*

776 *Quid tantum]* Consolatio est: sequitur etiam divinatio, quæ animis, liberatis corpore, conceditur. Unde etiam morientibus datur: ut infra Orosius Mesentio: 'Nec longum latitare: te quoque fata Prospectant paria, atque eadem mox arva tenebis.' *Servius.*

Insano] Hic sine ratione, aut certe magno: ut, 'Insani fertant sine litora fluctus.' *Idem.*

Indulgere] Vel permittere, vel operam dare; ut, 'indulgent vino.' *Idem.*

Insano juvat indulgere labori] *Idem* versus occurrit ix. 185. Non. Marc. pro augere sumit, apud quem est *indulgere ira*: ut apud nostrum ix. 615. 'juvat indulgere choreis.' Stat. Theb. v. 'indulgere furori.' Lucet. l. iii. 'luctibus indulgere.' *Emmenes.*

777 *Sine numine divom]* Sine fati necessitate: ut enim Statius dicit, 'Fata sunt, quæ dii fantur.' *Servius.*

778 *Eveniant: nec te hinc comitem asportare Creiſam]* Hic versus scansionem caret: si non convertatur, ut per ecthlipseas aut synalæphas scandatur ita, *Eveniant: nec te hinc comitem asportare Creiſam*: unde multi as syllabam detrahant; si tamen vis fide servata scandatur, fiat conversio; ut, *Nec te hinc comitem asportare*, et potest scandi per synalæpham. Aliter, nec ecthlipseim, nec hiatum, nec synalæpham recipit. *Idem.*

Non hæc sine numine Divom Eveniant. Nec te hinc comitem asportare Creiſam Fæ] Quia repperat Servius, *comitem hinc asportare*: quam varie versus a multis corrigatur, repetit. At esse sane versus aliquot, qui scandendi rationem, tritam in Grammaticorum scholis, non admittant, inficias non ferim. Inventi tamen in codicibus aliquot antiquis, *nec te comitem aspor-*

tere-Creibus fas. Nam *oportare* etiam absque adverbio locali *hinc*, per se plenum satis esse videtur. In Mediceo, et in Porcino, *comitem hinc portare* legitur; neque desunt ingenia eorum, qui *comitem hinc oportare*, recte legi contendant: versumque esse Pentametrum Choriambicum hypercatalecticum. Choriambum enim habere prima et quinta sede, tertia Anapæstum, paribus duobus locis Spondæum. Sed enim de numeris et variis metrorum generibus, quæ varium Heroicum ingrediuntur, alibi disacerendum erit. Hoc loco maluit peritiores versum exlegem esse. *Pierius.*

Creisam] Quia Latina declinatio est, erit Latinius accentus. *Servius.*

779 Fas] *Pro fate.* Quia sequitur, 'Regnumque et regia conjux Parta tibi.' *Idem.*

Ille] Superfluum hoc loco proment. *Idem.*

Olympi] Cur in penultima accentus sit, manifesta est ratio apud Latinos: quanquam Græci discretionem velint per accentum facere montis et cœli, quod superfluum est. *Idem.*

780 Longa tibi exsilii] Subaudiendum *obscunda.* *Idem.*

Arandum] Quia legimus, 'Subtrahiturque solam:' non immerito dixit nunc *arandum.* *Idem.*

781 Et terram] In vetustis aliquot exemplaribus, *et terram* legitur, et ita etiam habetur apud Donatum. *Pier.*

Hesperiam] Sequenti epitheto Italiam ab Hispania segregavit; quæ et ipsa Hesperia dicitur. Et videtur per derivationem etiam errori finem dedisse. *Servius.*

Ubi Lydius] Ideo sic dictus a fratre Tyrrheni; Tusci enim a Lydis originem ducunt. Nam Lydos et Tyrrhenus duo fratres, quam eos provincia una non ferret, in sortem miserunt, ut, divisis copiis, proficisceretur unus ad novas sedes querendas: profectus Tyrrhenus est, qui ex suo nomine Tuscos Tyrrhenos vocavit. *Lydia* autem

dicta est, in qua frater remanserat. Unde nunc traxit, ut *Lydium* diceret. *Tusci* autem, a frequentia sacrificii dicti sunt, hoc est *ἀνὰ τοῦ θύου*. Constat namque illic a Tage aruspicium repertam; ut Lucanus meminit: 'Sed conditor artis Finxerit ista Tages.' Apud Tuscos etiam togæ usus est, nam hoc habitu in Lydia Jovis simulachrum fuisse dicitur. *Idem.*

782 Leni agmine] *Leni* impetu, vel fluore: et multis rebus hoc nomen adjungitur. *Idem.*

Leni fuit agmine Tybris] In codicibus aliquot perversustia, pro *leni*, *lento* habetur. Sed Ti. Donatus omnia *leni* agnoscit: ait enim, 'Lentus interea fluminis illa est, quod copiosus, quod lenis, quod in ipso aquarum redundantis tractu per agros ubertim fluens nihil lædat.' *Pierius.*

Leni fuit agmine Tybris] Actus ille, quo flumen volvitur, et aquæ succedant aquis, *agmen* dicitur eleganti translatione: quæ ante Poëtam in usu, Enn. l. i. apud Macr. 'Quod per amœnam urbem leni fuit agmine flumen.' Et Lucr. l. v. 'super terras fuit agmine dulci.' Locutionem de amne leniter fluente, Poëte alii variis flexibus. Horatius de Liri, 'quieta Mordet aqua taciturnus amnis.' Ovidius, 'sine vertice aquas, sine murmure euntes.' Ausonius: 'et amœna fluenta Subterlabentis tacite rumore Mosellæ.' Tibullus, 'At te, Cyde, canam, tacitis qui leniter undis Cereleus placidis per vada serpis aqua.' Statius in Silv. 'Qualis Cinyphus tante ripa Pœnos Bagradas eripit inter agros.' Silius l. viii. de Numico: 'Labitur, et leni per valles volvitur amne.' *Corda.*

Leni fuit agmine Tybris] Quædam notavi de hoc amne Ge. l. 490. Quid sit *leni agmine fluere* docet Sciopp. aspect. lect. iii. epist. 22. Servii interpretationem laudans, ubi emendat Apulejam, qui *amnis* pro *agmine* stagnantibus male habet, et citat Eusebii

versum, qui in quinto ait: 'Quod per amecum urbem leni fuit agmine flumen.' De Tybride, leni agmine fluente, saepe Livius l. 8. ubi Albalæ nomen habet, et post, Tybridis. Idem c. 4. 'super ripas Tiberis effusus lenibus stagnis:' et l. 5. 'fudere in Tiberim, tenui fluentem aqua, ut mediis caleribus solet.' De Cocyto Horat. Od. II. 14. 'flumine languido' errante. *Eumenides.*

783 *Regnumque, et regia*] Cur ergo Æneas horam non meminit, et considit in Thracia et aliis locis? *Servius.*

784 *Parat]* An parata, an adquisita armis? *Idem.*

Lacrimas dilecta pelle Cretica] Melius ad posteriora referrius; ut dicat, *Noli flere:* nec enim captiva sum. Male enim plerique dicunt, quia habes uxorem paratam. *Idem.*

786 *Servitum]* Ut servum. Verbum finitum et modus gerendi est. *Servius.*

787 *Dardanis]* Laus a majoribus. *Idem.*

Dardanis] Laus communis a genere. *Donatus.*

Nurus] Laus a cognatione. Sane hunc verum quidam ita supplevit, et *tuo conjux.* *Servius.*

Veneris nurus] Laus propria ipsius. Sum ergo liberata ab hominum infimorum servitute, et ei deæ collocata, ex qua se ortos omnes dii gloriantur, et habitabo in locis originalibus. Magna ergo consolatio, qui uxorem nec captivam nec occisam invenit, sed detentam voluntate ejus deæ, qua nulla est potior. *Donatus.*

788 *Sed me magna Deum genetrix]* Ad hujus loci explicationem signatissima sunt verba Pausan. in Phœciis: *De Cretæ memoria proditum est, a Deum matre, et Veneris Græciæ creptam, et in libertatem vindictam: fuisse vero cum Æneæ uxorem: vere itaque raptam a Cybele.* *Corda.*

Hic oris] In quibus colitur plus quam in Creta. *Servius.*

Delph. et Var. Clas.

789 *Jungas vale]* Recedentis significatio est. Unde et mortuis dicitur, ut, 'Salve, maxime Palla, Eternumque vale.' *Idem.*

Nati serua communis amorem] Quasi mater sollicita, quod dixerat eam aliam habituram uxorem. Bene ergo propter futuram novercam commendatur Ascanius. *Idem.*

Nati communis] Nam et illo poterit levare uxoris amissionem: et etiam admonet propter novercam suspicionem, ut magis indulgeat filio. Ac propterea hoc novissimum collocavit, ut magis pectori infixum relinqueret. Non tamen apertius hoc dixit, ne si aliter sentire videretur, recessuri animam laderet. *Donatus.*

Nati communis amorem] Epilogus plenus amoris in Ascanium. Sic et Alcest. apud Eurip. moriens ad virum Admetum, *ταύτας χερσὶ δὲ ἐμῆς ὄψεαι, καὶ σὺν γυναιὶ τοῦτ' ἔσθ' ἐπὶ τοῦ μύθου τέκνον:* *liberos cape ex manu mea, Tu nunc esto pro me mater hiis liberis.* et Propert. eleg. IV. 12. ore Cornelie ad Paulum: 'Nunc tibi commendo communia pignora natos. Hæc cæcæ et civeri spirat ianua mea.' *Corda.*

790 *Hæc ubi dicta]* Ingratum facinus fuisset, nisi demonstrasset, et plura se fuisse dicturum, et ad illius dicta responsurum, ac diutius eam retenturam, nisi ipsa decessisset. *Donatus.*

Hæc ubi dicta dedit] Habes verba eadem in Lucilio Satyr. l. 1. 'Hæc ubi dicta dedit, penam facti ore loquendi:' et in Livio l. XXII. 'Hæc ubi dicta dedit stringit gladiam.' *Corda.*

791 *Ter conatus]* Demonstrat proprio volentem amplecti, quod corporale non fuerat. *Donatus.*

Conatus] Ibi enim ponitur conatus, ubi effectus non sequitur. *Idem.*

Ter conatus] *Ter*, id est, æspins. Et bene, *conatus:* nam ibi ponitur conatus, ubi effectus sequi non potuit. Hæc autem Scaliger cum Homericis componit, v. 3. Atque eadem aliter

Virg.

8 B

effervatur, Ge. iv. de Eurydice: 'Dixit, et ex oculis subito, sen famus in auras Commixtas tennes, fugit diversa,' &c. Et est descriptio spiritus. *Taubmann.*

798 *Comprenea*] In vetustissimis aliquot exemplaribus Vaticanæ bibliothecæ, et nonnullis aliis, præcipueque in Longobardico et in Mediceo, *comprenea* legitur, et ita etiam legere est apud Donatum. Facile vero crediderim antiquorum more, *compre-na*, Sicilico, geminationis nota, superimposito fuisse prius, unde *comprenea* emanarit eorum errore, qui Sicilicom pro *n* littera, ut plerumque alias, acceperunt. Neque illud dissimularim, esse veteres codices, in quibus *comprenea manu effugit*, absque synalephe legatur. Sed enim hoc non æque placeat, quia versus ita nimium elangueretur. *Pierius.*

Manus effugit imago] Quasi imago, quæ non tenetur. Naturale enim est, ut non possit teneri. Nam in sexto quod ait, 'Da dextram misero,' auxilium significat. *Servius.*

794 *Par levibus ventis*] Puris et non vehementibus. *Idem.*

Simillima somno] Pro *somnio*: sic Cicero, 'Simillimum deo iudico.' Nam genitivo plurali, debuit jungi superlativus. *Idem.*

Par levibus ventis, volucrique simillima somno] Non prætereunda fuit lectio Medicei codicis, *par levibus pennis volucrique simillima vento*: licet *somno* dubio procul castior lectio sit, et agnita Servio: et, *Levibus ventis*, alia fere omnia habeant exemplaria. *Pier.*

795 *Sic demum*] Novissime. *Serv.*

Socios consumpta nocte revixit] Propert. l. i. 'Namque ubi longa mea consumpti tempora noctis, Languidus exactis hei mihi sideribus.' *Germ.*

797 *Incenio admirans*] Quum invenissem, admiratus sum. Vel admiratus sum tantos evadere potuisse. Sane amat Poëta ea, quæ legit, diverso modo proferre. Nævius belli Punico

primo de Anchisa et Ænea fugientibus hæc ait, 'Eorum sectam sequuntur multi mortales.' Ecce hoc est, 'Invenio admirans numerum.' Multi alii e Troja strenui viri, ecce hi sunt animis parati; ubi foras cum auro illuc exibant: ecce et opibus instructi. *Servius.*

798 *Exsilio*] Ad exsiliū alii. Donatus contra metrum sensit, dicens ex *Illo*, quasi de Illo. Nam *I* longa est. *Idem.*

Exsilio] Donati sententiam impugnat Stephanus lect. Virgil. p. 16. procarī in legem metri: producenda enim prima in *Ilūm*: 'fuit Ilūm et ingens,' &c. Notari velim, quod monito alias, Servium Donatumque miris hic modis confundi, adeo ut utriusque sententiam sequaris, vix videas. *Emmeness.*

Miserabile vulgus] Magnum est quod addidit vulgus: sic Statius, 'Unde hoc examen, et una Tot misere.' *Serv.*

Miserabile vulgus] Magnus Scaliger, III. 26. non immerito querit, cujusmodi facie hoc vulgus miserabile describi aut pingi possit? *Taubmann.*

799 *Undique convenere*] Videtur hoc loco tanquam omnium consensu regnum ad Æneam esse delatum. *Serv.*

Animis opibusque parati] Et volebant et poterant, vel forte pariter et divites. *Idem.*

800 *Deducere terras*] Juxta morem Romanum deduci colonia dicebantur. Bene ergo de Ænea dixit *deducere*, quod eis civitatem conditurus erat. *Idem.*

801 *Jamque jugis summa surgebat Lucifer Ida*] Ut Trojanis videtur. Sic alibi: 'Tibi deserit Hesperus Cætam.' Secundum persuasionem eorum, qui circa montes habitant; illic enim vel occidere vel oriri putant sidera, unde videri vel incipiunt vel desinunt. Hoc est autem quod ei Venus promissit: 'Nunquam abero.' Varro enim ait hanc stellam Luciferi, quæ Veneris dicitur, ab Ænea, donec ad Lau-

rentum agrum veniret, semper visam, et postquam pervenit, videri desiasse. Unde et pervenisse se agnovit. Bene autem Poëta diligentia sua dierum horis, hic quæ aguntur, accommodat: ut hoc loco quod de patria cum patre et filio discedit Æneas, ait *surgebat*. Idem.

Jamque jugis summa] Apoll. i. ἀντὰρ δ' ἁγλῆσσα φαεινοῖς ἑμμοσιν ἡὲς Πηλίου αἰπεινὰς Ἴδαν ἄκρας. et III. ἥδη δὲ φάος νυφώτος ὑπερθεῖν Κανιδάου ἡγεμένης ἡὲς βόλαν ἀντέλλουσα. Vide autem num Virgilius respexerit Lucretii illos versus l. v. de Ida monte solis exortu insigni et admirabili: sunt autem hi: 'Aut quia conveniunt ignes, et semina multa Confluere ardoris consue- runt tempore certo, Quæ faciunt solis nova semper lumina gigni. Quod genus Idæis fama est a montibus altis Dispersos ignes orienti lumine cerni: Inde coire globum quasi in unum, et conficere orbem.' In quem locum Lucretii citat et hanc Diodori Sic. testificationem l. xvii. Lambinus: Ἰδαν δὲ τι καὶ παράδοξον συμβαίνει. *Germanus*.

Jamque jugis] Jura seu promontoria montis Idæ quattuor esse, *Phalacrum*,

Lectum, Pergamum, Gargaron, docet Cælius xliii. 29. *Taubmann*.

802 *Ducebatque diem*] Quia Lucifer lucis est prævius. *Servius*.

Ducebatque diem] Quia prævius, et quasi dux lucis est. Ita Aratus, ἀγείν ἡμαρ, de Luna. Plaut. Menæch. Luciferum eleganter 'diurnam stellam' vocat. *Taubmann*.

803 *Opis*] Ferendi auxilii. Vel ad cæteros liberandos, qui non fuissent occisi, vel ad errendam de captivitate patriam, quia dicit, 'Danaïque obsessa tenebant Limina portarum.' *Servius*.

804 *Cessi*] Hoc est, tantis difficultatibus vel malis; et proprie *cedere* dicuntur, qui patriam relinquunt. *Idem*.

Sublato genitore] Ubique inventa opportunitate pietatem suam erga patrem vult ostendere. *Idem*.

Montem] Hoc est, Idam. *Idem*.

Et sublato montem genitore petiti] Sunt qui *montis* plurali numero legendum adserant. Eam lectionem ex antiquis codicibus, in Mediceo tantum inveni: in aliis *montem* unitatis numero scriptam observavi. Sed in contextu etiam Donatiano, *montis* est, numero multitndinis. *Pierius*.

ÆNEIDOS

LIBER III.

Postquam res Asia, Priamique evertere gentem] Secundum interrogationem Didonis, post insidias Græcorum, et casus suorum, proprios errores exequitur, quos pertulit antequam ad Africam perveniret: ordiæ, ut supra diximus, commutato. Nam rectum operis initium est: *Fracti bello, satique repulsi*. Fuga autem ejus

hæc est: Relinquens Ilium, Idam tenuit: inde Antandrum civitatem: juxta quam factis navigiis tenuit Thraciam, in qua Ænum constituit, ut multi putant. Mox prodigiis ter-ritus, Delum tenuit. Illic accepto augurio, errore patris prætervectus Cycladas, venit ad Cretam: ubi cum pestilentia laboraret, a diis penatibus

monitus, ad Strophædas devectus est insulas. Inde prætervectus maritima Græciæ, apud Epirum susceptus est Heleni hospitio. Unde profectus Calabriam tenuit: et illinc statim territus adventu Diomedis, abcessit; navigavitque usque ad Scyllam et Charybdim, quæ sunt Ætnæ vicinæ. Unde vento pulsus, circumita maxima parte Siciliæ, Drepanum venit: ibi, secundum Virgilium, perdidit patrem. Inde (ut est in primo) ad Didonis regna pervenit. *Servius.*

Postquam] Hæc particula connectendis adiungitur rebus: ut, 'Postquam altos tetigit finctus.' Sic enim dicta sequentia copulantur. *Idem.*

Postquam] Propositio *paraßurush*: a qua sæpicule liberos suos orditur Maro: sicut Homerus a *χρονόγονος*. Strictim autem tangit jam dicta, et summam proponit post dicenda: in utrisque quidem calamitosa sibi omnia; tam præterita, quam futura. Cæterum, versus hos amoros esse cum maiestate, docuit Scaliger Poët. II. 29. *Taubmann.*

Res] Quamvis multa, prout lotus exegerit, significet; modo tamen imperium: aut res hic pro universo statu Asiæ. Bene autem *Asia*, quasi orbis tertie partis. Nam Phrygia in Asia est: Ilium in Phrygia Minore. *Servius.*

Res Asiæ] Id est, Imperium Iliense: ita vs. 64. 'Res Agamemnonias,' dixit. Et ambitiose, 'Res Asiæ:' quasi tertie orbis terrarum partis. *Taubmann.*

Priamique evertere gentem] Non est iteratio. Nam potuit aliud sine alio fieri, ut vel Phrygia tota everteretur; vel solum Ilium. *Servius.*

Gentem Inmeritam] Bene *gentem*. Nam Laomedontis et Paridis culpa, universa gens perire non debuit. *Id.*

Priamique evertere gentem Inmeritam] Ait Ursin. alioquin a Pötta ad versus plures Homeri II. xv. apud quem Juppiter fatetur, nullam esse

urbem, nullam gentem, quam ille æque dilexerit ac Trojani, ac Priamum, et Priami populum: cuius rei rationem assignans, ait: Οὐ γὰρ πόλιν ποτὶ βασιλῆα δόξατο δαΐδης ἀνελθεῖν καὶ ἰοῦσθαι τὴν: Non enim mihi unquam ars crederet concivis pari, Libationisque nidoreque. Immerita ergo everti urbs, Rex, et populus, qui tam impense colebant Numina. *Cerda.*

2 Visum Superis] Ut ipse ait, Neptunum, Junonem, Minervam vidiase se eversores Trojæ. Laus Ilii est, quod non nisi dii potuerunt subvertere. Quotiescunque autem ratio, vel iudicium non apparet, sic visum, interponitur: ut Horatius, 'Sic visum Veneri: cum amorem ostenderet non esse patheftudinis. Et bene accusatio in deos habet quandam venerationem, alioquin sacrilegium est. *Servius.*

Visum Superis] Invidiose, ut apud Horatium od. I. 33. 'Sic visum Veneri, cui placet impares Formas atque animas sub iuga aeneas saxo mittere cum iocis.' Et apud Claud. Rapt. I. III. in querelis de rapta filia, Ceres, 'sic placitum patri.' Redit Græca Sophocli. in Ajac. οὐδὲ γὰρ ἄς ἑσέα. Et est laus Ilii, quod non nisi a Diis everti potuerit. *Cerda.*

Visum Superis] Quotiescunque ratio non apparet, Sic visum, interponitur. Vide Not. Æn. II. 428. 'Diis aliter visum:' item Turneb. VI. 21. Et occulte purgat et laudat suos: ut qui non a Græcis, sed a diis vinci potuerint. *Taubmann.*

Superbum Ilium] Nobile. Ilium autem Virgilius, neutro tantum genere declinat. Horatius etiam fæminino: ut, 'Non semel Ilios Vexata.' Sane modo Ilium proprie de civitate dixit. Nam regio Troja est: quamvis interdum pro civitate provinciam ponat: ut, 'Et campos ubi Troja fuit.' *Servius.*

Superbum Ilium] Id est, nobile, sive magnum. Ilium autem (sæptore Ser-

vio) nostro genere nostro tantum declinat: Horatius, et Græci, etiam fœminino. Epod. XIV. 'quod si non pulchrior ignis Accendit obscenam Iliem.' Idem Od. IV. 9. 'non semel Ilios Vexata.' Homer. sæpe *Ἰλίου ἑλπίς*, Et notavit princeps litterarum Joseph. Scaliger, Latinos in commune omnes urbes fœminino genere recte efferre. Ita. Catullus, 'regia Crænon.' 'Sirmo venusta.' Silius, 'regia Pleuron.' Juvænalis, 'quam Dorica sustinet Ancon.' Ovidius, 'defensa est Ilios armis.' Idem: 'Vestris disjecta lacertis Iliion:' ubi vulgo *Ilios* supponunt, perperam. *Tumba.*

3 *Humo fumat Neptunia Troja*] *Humo*, ab humo, id est, funditus: ut significet patriæ suæ solum quoque aruisse. *Servius.*

Fumat] Sane queritur quomodo dixerit *cecidit*, et *fumat*. Sed ant per licentiam poëticam, tempus pro tempore posuit: ut, 'Meminisse horret, læctaque refugit.' Aut certe naturam rerum expressit. Nam ruina fit brevi, *fumus* vero longo permanet tempore. *Idem.*

Fumat] Solecismum esse *cecidit* et *fumat* Probus et Charistus opinantur. Sed non rare præsens pro præterito invenias, præsertim si res necdum finem habere videntur. Ex ingenti incendio fumus diuturnior esse solet. Idcirco hoc loquendi genus exaggerandi vim habet, eo nempe tempore flammæ necdum cessare. Ita Ter. Ad. III. 3. 11. *enarramus* pro *enarravimus*. Apud Pers. Satyr. II. 59. 'impulit et mutat' et Ov. Trist. I. 11. 'Dardaniamque petit sactoris nomen habentem:' præcessit *reliquit*. De hocce Maronis loco, qui Euripidi, apud quem *καρποῖσιν Τροίαν*, debetur, agit Petr. Victor. XXXIV. 11. *Emmenes.*

Neptunia Troja] Bene et subtiliter etiam diis invidiam commovet, ut ea cecidisse dicat, quæ putabantur deorum. Sane fabula talis est: Laome-

don, rex Trojanorum, sollicitus pro opibus suis, petit ab Apolline et Neptuno, ut Iliam cingerent muris, mercede promissa; quo impetrato, quæ diis promiserat, denegavit. Sed Neptunus iratus, cetos, id est, belluas marinas immisit; quod malum Trojanæ passi sunt, nece filiarum, quas bellua consumebat, donec, apertiore responso, Hesiona, Laomedontis filia, monstro exponeretur, quam Hercules, Troja eversa, liberavit, et amico suo Telamoni dedit uxorem. Sane, Laomedonte occiso, Priamo Phrygiæ donavit imperium. *Neptunia* autem *Troja*, quia Neptunus et Apollo eam cinxit muris, sicut prædiximus. *Servius.*

4 *Diversa exsilia*] Multi ad illud referunt, 'Magnum quæ sparsa per orbem.' Constat namque diversas partes orbis tenuisse Troianos, ut Helenus et Antenor. Sed melius est, ut specialiter hoc *Æneæ* daret, qui compulsus angariis est, diversas terras, hoc est, in diversa regione positas, querere: ideo, 'Incerti quo fata ferant.' *Idem.*

Desertas] A Dardano accipe. Nam ubique uberes esse legimus: aut *desertas*, ut quidam volunt, quas et tenuimus et deseruimus; ut Cretam et Thraciam. *Idem.*

Terras desertas] *Desertas* Sanctius pro *deserendas* dici asserit in Min. p. 55. ubi plura, quibus sententiam firmat. Turnebus XVII. 6. intelligit *loca sola*, in quibus antea oppidum non fuerat conditum. Pierii lectionem tamen, quæ sequitur, non aspernamur. *Emmenes.*

Diversa exsilia, et desertas querere terras Auguriis agitur Divum] In codicibus aliquot manu scriptis, et vetustate ipsa venerabilibus legere est, *Diversa exsilia, et diversas querere terras*. Sed *desertas* Ti. Donatus agnoscit ut in integris ejus in Virgilium commentariis legimus: ex hisque duo pessima *Æneæ* proposita dicit: avel-

lebantur quippe a cineribus patriæ, diversa exilia et terrarum solitudines petitori: hoc enim modo *Desertas terras* interpretatur. Servius vero, quum videret Terras, *Æneæ* fati debitas, hominum robore, et frequentia, et ubere glebæ commendari, commentus est, non solitudinarias, aut incultas, sed a Dardano desertas, interpretari: quæ sententia, sicui magis adrideat, non laboro. Sane vero sunt, qui respexisse Virgillum dicant, ad primam urbis Romæ ædificationem: quam Strabo dicit non apto, neque idoneo loco positam, solo neque feraci, neque agro satis ad alendum spaciioso, sed quem Romulus et Remus necessitate coacti, potius quam voluntate, colnerint. Ita enim Strabo, Κρίσαι τὴν Ῥώμην ἐν τόποις οὐ πρὸς αἰρέσειν μᾶλλον, ἢ πρὸς ἀνάγκην ἐκτεθειλοῖς, οὐτε γὰρ ἐρυανὸν τὸ ἔδαφος, οὐτε χώραν οἰκίαν ἔχον τὴν περίεσθην πόλει πρόσφορος. In superioriibus autem quod vulgata legant exemplaria, *visum Superis*, vetera quædam habent, *visum est Superis*, substantivo verbo interjecto: quod quamvis verum numerosiorem faciat: absque eo tamen structura videtur elegantior. Missa vero sint, quæ multa super sumat disputant Grammatici, si dixerò Comminianum asserere *sumat*, hoc loco solæcismum esse per tempus. *Pierius*.

5 *Auguriis agimur dicum*] Pro ostentis; id est, ex flamma, quæ tempora Ascanii pasta est, cursu stellar, et Cræusæ admonitione, quæ dixit, 'Ad terram Hesperiam venies.' *Serv.*

Sub ipsa Antandro] Juxta Antandrum. Est autem civitas Phrygiæ, dicta *Antandros*, vel quod de Andro insula eam condiderunt coloni, quasi ἀντὶ ἀνδρου: vel quia Græci venientes per Thraciani, ceperunt Polydorum: pro cuius pretio hanc acceperè civitatem, quæ ex facto nomen accepit *Antandros*, id est, propter virum data. Fertur tamen quod post acceptum

pretium a Græcis occisus sit lapidibus: quamvis huius opinioni Virgilius non consentiat. Nonnulli adserunt Antandron insulam esse vicinam Trojanis regionibus; ab hac populos Medos, coactos loci angustia, ad vicina littora profectos, civitatem *Antandron* ex nomine patriæ condidisse. Alii a Polymnestore occisum dicunt post eversam Trojam, et in maria præcipitatum. Cujus quum mater Hecuba agnovisset cadaver, cum captiva duceretur, flendo in canem conversa est, cum se præcipitare vellet in maria. Quod ideo fingitur, quia nimio dolore inaniter Græcis convitiabatur. *Idem*.

6 *Antandro et Phrygiæ, &c.*] In exemplaribus aliquot antiquis, absque et particula copulativa legitur, *Antandro, Phrygiæ molimur montibus Ida*. Verum ea particula nimirum loco hoc et necessaria est, et ad venustatem facere videtur. *Pierius*.

Sub ipsa Antandro] Ob commoditatem et copiam (ut verbis Turnebi xvii. 6.) navalis materiæ ex Ida monte quasi ex ὀλοτομῇ Mæro *Æneam* Antandri classem ædificasse scribit. Quo loco plerumque naves struebantur, teste Xenophonte Hellen. l. i. ἀπέλευσε ναπηγείσθαι ἐν Ἀντάνδρῳ. Iterum, καὶ ἄλλας ἐν Ἀντάνδρῳ ἐναπηγείτο. His adde Strabonem l. xiiii. qui docet eundem fuisse locum, ubi a Paride dissidentes judicatæ Dem sunt. Stephanus πάῳ statuit ἐν τὴν Ἴδην. Nec aliter Strabo l. xiiii. Ἀντάνδρος ὑπερκεῖμενον ἔχουσα ὄρος, ὃ καλοῦσι Ἀλεξάνδρειαν, a Paride, qui etiam dictus fuit *Alexander*. Antandrus nunc 3. *Dimitti* scriptore Sophiano. De origine nominis disputat Is. Vossius ad Melam i. 18. Meminit hujus Ovid. Met. xiiii. 627. 'profugaque per æquora classe Fertur ab Antandro.' *Emmenceus*.

Phrygiæ Ida] Ad discretionem Cretensis. *Servius*.

Molimur] Fabricamus, paramus.

Et bene petit loca, in quibus et late-
ret, et navigia prepararet. *Idem.*

Molitur] *Moliri*, est operari, et
industrie aliquid conari, aut tractare :
ut hic explicat J. Gulielm. Plaut.
Quæst. Epid. c. 4. Cicero: 'Nihil
agit, nulla opera molitur.' Plantus
Bacchid. 'Insanum magnum molior
negotium, metuoque ut possim emo-
liri.' *Taubmann.*

Idæ] Cælius Rhod. xxviii. 1. do-
cet, quemlibet montem, unde circum-
jecta spectari valeant, recte dici
Idæm, auctore Didymo: et *Idæum*
capi pro montano. Trojam item dici
Idæum, *παρὰ τὸ Ἰδὲν*. *Idem.*

7 Incerti] Quia quisquis navigat,
licet mente destinet locum, quo ta-
men feratur, incertus est. Ergo non
ignari, quibus dictum erat, ut Italiam
peterent; sed incerti ubinam esset
Italia. *Servius.*

Quo fata ferant] Quia nec in Thra-
cia permansit, nec in Creta. *Idem.*

Ubi sistere detur] Propter diutur-
num errorem, et quia sicut dictum
est, ad multa delatus loca est; aut
propter dubietatem oraculorum: cer-
tum enim erat, nos a Troja debere
proficisci, incertum tamen, ubi esset
consistendum. *Idem.*

Ubi sistere detur] Pro eo Ovid. Me-
tam. i. 107. 'ubi sidere detur.'
Quam lectionem ex Ovidianis codici-
bus firmat Nob. Heinsius. Hanc ta-
men genuinam lectionem agnoscere
videtur. *Emmeness.*

8 Contrahimusque viros] Colligimus.
Eos scilicet, qui ad auxilium vene-
rant. Unde est, 'Unam quæ Lycios
fidumque vehabat Orontem.' Item,
'Et fratres Lycia missos, et Apollinis
agris.' *Servius.*

Contrahimusque viros] Sic Græci
ἀνθρολογεῖν, *στρατολογεῖν*, *καταλέξασθαι*
τὴν στρατιάν, *συνάγειν*, et *συναγείρειν*
στράτευμα dicunt, contrahere et com-
parare exercitum. Homer. Od. 2.
δοῦα ξυναγείραν 'Οδυσσεύς. Et Xeno-
phon: *συνάγειν ἀνθρώπους εἰς κηδεῖαν*,

et *σάλλογον ποιῆσθαι*. Videri potest
pari forma Pindarus Olymp. Od. x.
ὁ δ' ἔρ' ἐν Πίσσῃ ἑλσὶς δλον τὲ στρατὸν;
&c. *ἀντὶ τοῦ ἑλξας*, nisi conflatum sit,
pro *ἑλσας*. *Germanus.*

Vix] Mox: ut, 'Vix e conspectu
Siculæ telluris in altum Vela dabant
læti.' *Servius.*

Vix] Nam fugitivi maturum tem-
pus expectare non possunt; et quia
definita loca non habuimus, naviga-
mus, quo fata ducebant. *Donatus.*

Prima ætas] Ut prima pars æsta-
tis, quia est ea adulta et præceps.
Aut verum tempus dicit: quamvis
Palephatus tradat, capto Ilio, Æneam
post triennium navigasse. *Servius.*

Prima ætas] Accipe ver primum,
id est, initium veris, ex notis, quam
jam dedi in Georgicis. Veteres enim
cum annum in duas tantum partes
dividerent, eas nominabant hiemem
et æstatem, abstinebantque a nomine
veris et autumnii. *Cerda.*

Vix prima incepert ætas] Sequitur
eos, qui fine veris Ilium captum vo-
lunt, paulo ante solstitium: ut dispu-
tat Jos. Justus Scaliger, de Emendat.
Tempor. l. v. *Taubmann.*

9 Et] Hæc conjunctio velocitatem
videtur ostendere. *Servius.*

Et pater Anchissæ] Ut agendarum
rerum auctoritatem adsignet Anchi-
sæ. Et ut diximus, *τὸ πρῶτον* servat,
ut pater jubeat. *Idem.*

Dare fatis vela] Id est, navigare,
'quo nos cunque ferat melior for-
tuna:' ut loquitur Horat. od. i. 7.
Taubmann.

10 Litora cum patria lacrymans] A-
mat Poëta quæ legit, immutata aliqua
parte vel personis, ipsis verbis pro-
ferre. Nævius enim inducit uxores
Æneæ et Anchisæ cum lacrimis, il-
lum relinquentes his verbis, 'Ambo-
rum uxores noctu Trojade exibant,
capitibus opertis, flentes ambæ, abe-
antes lacrimis cum multis.' Hoc iste
Æneam eodem in tempore ejusdem
rei causa inducit fecisse, cum dicit,

‘Litora tum patriæ lacrimans portusque relinquo.’ et multi tradunt hoc in primo dictum, ‘Trojæ qui primus ab oris.’ *Servius*.

Litora] Nam patria perierat; et consumato terram, locum stabilem et certum, et sequor incerta maris. *Donatus*.

11 *Campos ubi Troja fuit*] Hoc est, quod ait, ‘omnis humo fumat Neptunia Troja.’ *Servius*.

Et campos] Non sine summo dolore videt latitudinem camporum, in qua mœnia diruta jacebant. Et tria posuit, quæ per naturam suam non potnerunt perire: *litus, portum, campum*. *Donatus*.

Et campos ubi Troja fuit] Testatur Rudolph. Agricola, his verbis summam totius *Æneidos* contineri. Est autem exemplum miræ brevitatis, tantæque adeo, ut arctari magis et contrahi brevitatis ipsa non possit. Quippe verbis paucissimis maximam civitatem hausit et absorpsit: non reliquit illi nec ruinam. Simile illud Cic. ad Herennium: ‘Lemnum præteriens cepit: inde Tharsî præsidium reliquit: post urbem in Bithynia sustulit: inde pulsus in Hellespontum, statim potitur Abydo.’ *Macrob.* v. 1. et *Quintilian.* *Institut. Rhet.* *Ovid.* in *Epist.* *Penelopes*: ‘Pergama captivo jam bove victor arat. Jam seges est, ubi Troja fuit.’ Hanc tantæ urbis vastitatem tantam significantissimè *Strabo* ἡφανισμὸν τέλειον appellavit: *Suetonius* *ἄλωσιν Ἰλίου*, ut et *Petronius*. Nam *Strabone* et aliis auctoribus, Troja urbs ita funditus eversa est, ut iudicium sui vix reliquerit: quippe cum illius lapides etiam translati sint, quibus vicina oppida instaurarentur: additis insuper, pro more veterum, diris et imprecationibus: ne quis eam postmodum incoheret. *Horat.* *Od.* i. 16. Habet autem vox *Troja* emphasin: quasi dicat nobilis illa urbs et antiqua, et armis virisque potens, totius Asiæ opibus florentis-

simæ, &c. *Scaliger* iii. 46. *Bunsen* sive *Peratristionis*, quæ brevitatis est figurata, exemplum hoc adducit. Et versus, inquit, divinus: quem adgo probavit *Maro*, ut seipsum, in decimo, sit imitatus: ‘Atque solum, quo Troja fuit.’ Etiam *Lucanus* l. vi. ‘Nunc super Argos arant.’ *Taubmann*.

Exul] Quasi trans solum micans, aut extra solum vagus. *Servius*.

12 *Penatibus, et magnis Diis*] Alii deos magnos cultum ac terram putant, ac per hoc *Jovem* et *Junonem*. Dii penates a *Samothracia* sublatis, ab *Æneâ* in Italiam advecti sunt; unde *Samothracæ* cognati *Romanorum* esse dicuntur: quos inter cetera ideo *magnos* appellant, quod de *Lavinio* translatis *Romam*, bis in locum suum redierint; quod Imperatores in provincias ituri, apud eos primum immolabant: quod eorum nomina nemo sciat; quod præsentem adesse sentiantur: nam cum ambæ virgines in templo deorum *Lavinii* simul dormirent: ea, quæ minus casta erat, fulmine exanimata, alteram nihil sensit: quod *Romani*, penates in cultu habeant, quos nisi sacerdoti videre fas nullo sit; qui ideo *Penates* appellantur, quod in penetralibus sedium cœli sedeant; nam et ipsum penetral, *penus* dicitur, ut hodie quoque *penus Vestæ claudi*, vel *aperiri* dicitur. *Id.*

Cum sociis, nateque, *Penatibus, et magnis diis*] Duo humana posuit, et duo divina: patri non fit mentio, quia secundum *Virgilium* ad Italiam non venit. *Idem*.

Cum sociis, nateque, &c.] Tacuit patrem, quia jam cum nominaverat. *Donatus*.

Cum sociis, nateque, *Penatibus, et magnis diis*] In antiquis aliquot codicibus, *gnato* cum *g* ante *n*: prout veteres scriptitasse *Victorinus* auctor est, et *dis* unico *i*, *κατὰ ἄπλω*. *Probus* tamen mavult *diis* per duas *ii* litteras scribi. *Plerius*.

Penatibus, et magnis Diis] *Varro* u-

nam esse dicit, *Penates et magnos deos*. Nam et in basi scribebatur, *Magnis diis*. Potest tamen hoc et pro honore dici. Nam et dii magni sunt, Juppiter, Juno, Minerva, Mercurius: qui Romæ colebantur. Penates vero apud Lævrum Lavinium. Unde apparet non esse unum. Idem Varro et alii complures *magnos deos* affirmant simulachra duo virilia, Castoris et Pollucis, in Samothracia ante portum sita, quibus naufragio liberati vota solvebant. Servius.

Penatibus, et magnis diis Coniungunt aliqui hoc argumento, quod Penates dicerentur *θεοί μεγάλοι*. Quamvis hoc sit verum, sed nihil suadet, ut hoc credamus: imo dissuadet Poëta, qui inaniter eandem rem bis diceret. Ergo hic magni Dii sunt Juppiter, Neptunus, Apollo, Vulcanus, Juno, alique hujusmodi: nam Æn. II. 'Apparent diræ facies, inimicaque Trojæ Numina magna Deum.' Et mox commemorat Neptunum, Junonem, Palladem, aliosque hujusmodi. Eodem traho versum illum, 'Numina magna vocat, meritosque indicit honores.' Item illam XII. 'Hoc habet, hæc melior magnis data victima Divis.' Neque enim his verbis ulla necessitas, ut Magnos Deos, id est, Penates, intelligamus. Demum a me contra nonnullos interpretes Turnebus est, qui xv. 21. explicans versum, in quo sum, sic ait: 'magnos Deos a Penatibus diversos facit Maro, etsi multi eosdem censent: sed Penates Dii penetrales videntur fuisse, Dique familiæ: Dii magni illi, qui maximum imperium, et numen habent, publiceque coluntur, ut Juppiter, Juno.' Quod deinde firmat duplici testimonio Arnobii: 'Non denique Dii magni, aut fugientes se Deos genus omne mortalium territant.' et, 'Hoc ergo Dii magni monuerunt, perpetuntur, sentiant.' sic mihi visum de hoc loco: erunt qui confundant cum Macrobio. Non

indigna, quæ audiatur Passeratli Nota in Prop. el. II. 34. Dii magni dicuntur tribus modis. Uno, cum omnes Dii ornantur hoc epitheto: altero, cum Dii majorum gentium intelliguntur, et hi sunt duodecim illi Ennii versibus inclusi: tertio, cum Divi potentes significantur, *diverel θεοί*, de quibus ita Varro Ling. Lat. I. IV. 'Ops, et Saturnus, id est, Cælam, et Terra, Dii Magni.' Cæda.

Cum sociis, *Penatibus, &c.* Socios nominat, quorum tamen Dux erat; quod mire facit ad benevolentiam. Vide Æn. I. 'O socii, neque enim ignari,' &c. Cur autem Patrem tacuit? Causam putat Servius, quod is ad Italiam non pervenerit: Donatus, quod Pater modo, ut solverent, imperaverit. Jam de *Penatibus* et *magnis diis* mirifice variant auctores. Consulatis interea Macrobi. Saturn. III. 4. et Alexandr. VI. 4. Turnebus xv. 21. ad hunc locum. Taubmann.

18 *Terra procul* Procul est quasi porro ab oculis. Unde potest et *antis longe* significare: et non valde. Hic tamen, pro non valde longe, ponitur: brevis est enim Hellesponti transitus. Servius.

Terra procul Optime ignorantia Didoni terram exponit: in qua situs loci, et incolarum persona, et opportunitas, cum propter propinquitatem laborem longioris itineris levaret: propter fertilitatem indigentibus posset opitulari. Quoniam autem Thracæ amiserant Lycurgum regem, videbatur, quod nullus adversarius venientes prohibere posset. Firmabat autem spem religio fœderis, diuturnitate temporis roborata. Donatus.

Procul De hac voce vulgus putat tantum esse, longe: non sic est: *procul* idem est, quod pro oculis, modo sit longe, modo prope. Servius Æn. VI. in illud, 'horrendæque procul secreta Sibyllæ.' sic ait: 'Procul: haud longe, procul enim est, quod præ oculis est, (mallem diceret, pro oculis,) et quod

porro ab oculis, unde duplicem habet significationem.' Hæc ille : quo loci, ut vides, *procul*, explicat, *hanc longe* : et Ecl. vi. ad illud, 'serta procul,' ita ait : 'Modo prope, id est, juxta.' Eodem modo explicat l. x. illud, 'procul ærea ramis Dependet galea,' id est, juxta : et hic etiam ait, *procul* sumi pro *non longe*, quia brevis transitus Hellesponti. Sed firmo hoc aliunde. Liv. l. xl. 'Postero die Perseus, cum primum conveniendi potestas patris fuit, Regiam ingressus perturbato vultu in conspectu patris tacitus procul constitit. Cui cum pater : Satin' salvus? et quænam ea mœstitia esset? interrogaret eum. De lucro tibi, inquit, vivere me scito.' Non potest esse longa loci intercapedo, ubi pater et filius ita facile verba commutant. *Cerda*.

Vastis] Vastatis, et per hoc desertis, aut magnis. *Servius*.

Vastis colitur Mavortia, &c.] Maro imitatus Euripidem Thraces gentem *Martiam* dicit; et campos frumentarios : vasti enim campi sunt magni campi : quod arabantur et serebantur, frugiferi intelligi debent, auctore Turnebo xi. 19. Mela, et alii Geographi, eam regionem nec cælo, nec solo lætam, nisi qua mari propior sit, adserunt. Hinc alii *Thraces arant*, simpliciter interpretantur, habitant : alii, *arant*, id est, improbo et assiduo labore exercent, et ad frugem quasi cogunt. *Taubmann*.

14 *Thraces arant*] Figure, nam minus est quam. *Servius*.

Acri] Sævo et cruento. *Idem*.

Regnata] Participium est sine origine verbi. *Idem*.

Regnata] Passive, ut Hom. Od. Δ. αὐτὴν περιαιρέσας, ἀνδρῶνται δ' ἐμοὶ ἀντὶ. *Idem* Virg. regnandam accepit Albam : et Epig. l. vi. ἀπολύλβος Ἡμαθία τοῖς κραινέταις ἡγεμόνι et Eurip. in Supp. οὐ γὰρ ἄρχεται ἐνδὲς ποδὲς ἀνδρῶς, ἀλλ' ἐλευθέρᾳ πόλιν et Ho-

rat. Carm. iii. 'Quid Seres, et regnata Cyro Bactra parent?' ut *Βασιλεύω*; et *Βασιλεύομαι* passive. Et Ovid. Metamorph. viii. 'arva suo quondam regnata parenti.' *German*.

Lycurgo] Lycurgus vero, ut alii dicunt, cum indignaretur Liberam ab omnibus gentibus coli, ut primum enim Thraciæ fines cum socio comitatu introiisse cognovit, comprehensas Bacchas ejus flagellis verberavit, ipsum vero insequi, ut occideret, coepit. Sed postquam se Liber fugiens, ut evaderet, præcipitavit in mare, nympha exceptus liberatus est. Lycurgus autem hic filius Dryantis, rex gentis Bistonum fuit : qui, ut habet fabula, dum contemnens Liberum patrem, vites manu sua semper absclinderet, immisso a Libero furore, ipse sibi crura succidit. Revera autem abstemius fuit : quos constat acrioris esse naturæ, quod etiam de Demosthene dictum est. *Servius*.

Regnata Lycurgo] Sic *Æn.* vi. 793. 'regnata per arva Saturno quondam.' Horat. od. ii. 6. 'Regnata Phalanto rura.' Fabulam Lycurgi, qui fuit παῖς Ἀφάρρος, Rex Thraciæ, Divorum et præcipue Bacchi contemptor, homo crudelissimus, de quo Petron. in Satyrico, tradit Apollod. l. iii. Bibl. p. in Edit. Fabri 174. Hyginus Fab. 132. et 242. idem est, de quo Horat. od. ii. 19. Alius est legislator Lacedæmoniorum. *Licurgus* scribendum ex optimis codicibus adstruit Torrentius. Nonnulli retinent quidem y, sed c in g mutant, ut Dausquius in Orthogr. *Emmensen*.

15 *Hospitium antiquum*] Ant carum : aut re vera antiquum. Nam tanta inter ipsos familiaritas fuit, ut Ilione filia Priami, Polymnestori nuberet Thracum regi. *Servius*.

Antiquum] In antiquo admodum codice legere est, *anticum* : et ita inferius, *Terra antica*, per e eadem proportionem, qua *posticum* dicimus. Ait tamen Velins Longus, in uno ex his u

insertum esse: in altero minime, ne quis novam hanc esse questionem putet. *Pierius.*

Sociique Penates] Vel propter supra dictam conjunctionem Iliones et Polymnestoris; vel quia cum omni hereditate majorum; diviserant etiam deos penates Dardanus et Iasius fratres; quorum alter Thraciam, alter Phrygiam incoluit occupatam. *Serv.*

16 *Dum fortuna fuit*] Scilicet bona: et simul ostendit fidem cum felicitate deficere. Sane sciendum, quod quotiescunque fortunam solam dicimus, felicitatem intelligi. Unde et fortunatos tantum felices: et infortunatos solos infelices vocamus. *Idem.*

Dum fortuna fuit] Gnome pulcherrima. Cum florent opes et fortuna, amici suppetant; illæ ut fugiunt, isti avolant. Jocasta apud Eurip. in Phœniss. rogat Polynicem: φίλοι δὲ πατὴρ, καὶ ἔθροι σ' οὐκ ὠφέλιον; Amici vero patris, et hospites te non adjuvant? Cui ille, εὖ πρόσσε τὰ εὖλον ὁ οὐδὲν, ἥντι δυστυχί: Felix sis. officia enim amicorum nulla erunt, si infelix fueris. De his Lucian. in Dial. Mort. ἀρχῆς ὄντες φίλοι, καὶ πρὸς τὸν καιρὸν ἀποβλέποντες: amici imperii, et temporis servientes. Et in Misanthropo socios vocat, ἐν τῇ τραπέζῃ μόνον: tantum ad mensam. Horat. od. i. 35. 'diffugiunt cadis Cum fæce siccatis amici Ferre jugum pariter dolosi.' Paternus l. 11. 'Sed quis in adversis beneficiorum servat memoriam? aut quis ullam calamitosis deberi putat gratiam?' Nazianzenus epist. ad Amphilochoium advocat versus istos Theognidis: Πολλοὶ παρ κρητῆρι φίλοι γίνονται ἑταῖροι, Ἐν δὲ σπουδαίᾳ πράγματι παυρότεροι: Ad calices multi sese prestentur amici, Rebus at in dubiis rarus amicus erit. Petron. in Fragm. 'Cum fortuna manet, vultum servatis amici: Cum cecidit, turpi vertitis ora fuga.' Lucan. Civ. vii. 'Nulla fides unquam miseros elegit amicos.' Tritum Ovidianum, 'Si fueris felix, &c. Cerdas.

Feror] Nam non suo consilio venit. *Donatus.*

Litore curvo] Perpetuum epitheton litorum est. Nam quod in sexto ait, 'Tunc se ad Cajetæ recto fert litore portum:' significat eum ita navigasse, ut non linqueret litus. *Servius.*

17 *Prima loco*] Quia apud Cretam alia fecit. Modo autem Æneam significat: ut Sallustius, 'Æneam et Maroneam: viamque militarem.' Quamquam Homerus dicat inde auxilia ad Trojam venisse. Ergo jam fuerat Euphorion, et Callimachus hoc dicant etiam, quod 'Æneam dicatur a socio Ulyssia, illic sepulto, eo tempore, quo missus est ad frumenta portanda.' *Idem.*

Fatis iniquis] Bene, quid sit futurum, præoccupat. *Idem.*

Fatis iniquis] Hoc exitus rerum; non initia docuerunt. *Donatus.*

18 *Æneadas*] Ecce nec Virgilius Æneam dicit. Æneadas autem hic secundum accusativum nomen derivatum, aliter juxta nominativum. *Serv.*

Æneadasque meo nomen de nomine fingo] Adnotat Servius Æneadas non Ænos a Virgilio dictum, quippe quod constet Æneam ante Trojana bella celebrem fuisse urbem. Homerusque Il. Δ. ductorem Thracum ex Æno venisse dicit, δὲ ἄρ' ἀνέθεν εὐλησσοῦσι. Is vero forte ad sua tempora respexit. Quod et Virgilius eo loco fecit, 'Portusque require Velinos.' Nam Plinius omnino Ænos oppidum Thraciæ memorat: ubi Polydori tumulus, et ab Ænea conditum, cui sacrificium quotannis, ut conditori fieret, etiam apud Livium legas his verbis ex antiquo codice desumptis: 'Proficiscuntur ab Thessalonica Æneam ad statum sacrificium, quod Æneæ conditori cum magna cerimonia quotannis faciunt.' *Pierius.*

Æneadas] Ne repetam, quæ Pierius elucidavit, nomino duntaxat Turneb. xvii. 6. ubi quod oppidum Æneam, Græce ἀνεῖαν (non autem Æneam)

Æneas considerit, emerit; quod male etiam *Hæmus* a Solino, expungenda hoc mendam; amercnte verum nomen in Plin. exere. Salmasto p. 161. *Emmenses*.

19 *Sacra Dionæ matri*] Veneri, a matre Dione secundum Homerum. Et bene dispensat, ut si adversa navigatio sequatur, Dionæam Venerem dicat, ut hoc loco: si prospera, de mari eam dicat esse procreatam; ut, 'Unde genus ducit.' Hæc autem, in quantum potest, reservat. *Servius*.

Sacra] Primo invocabam auxilium maternum, deinde aliorum deorum, qui auspicio novorum fundamentorum easent necessarii. *Donatus*.

Sacra Dionæ matri] Id, quod Deorum est, *sacrum* dicitur, distinguente Trebatio apud Macrob. Saturn. iii. 3. inter *sacrum*, *sanctum*, et *religiosum*. De *Dionæa* Veneræ dictum Ecl. ix. 47. *Emmenses*.

20 *Auspiciis ceptorum operum*] Jovi, qui arcis deus est: Apollini, propter auguria: Libero, quasi causa libertatis. Nam dii alii si invocentur, ad privatam pertinent causam. Unde de Didone legimus, 'Jumoni ante omnes cui vincula jugalia caræ,' propter auspicias: quamvis enim reipublicæ utilitas simularetur, erat tamen specialis causa Didonis. Similiter et hic *Æneas* sacrificat Veneri. Quod autem de Libero diximus, hæc causa est: ut signum sit liberæ civitatis. Nam apud majores aut stipendiarii erant, aut fœderatæ, aut liberæ. Sed in liberis civitatibus simulachrum Marsyæ erat, qui in tutela Liberi patris est. Sed *auspicia* omnium rerum sunt; *auguria* certarum: *auspicari* enim cuiusvis, etiam peregre licet; *augurium agere*, nisi in patriis sedibus non licet. Peritissime ergo Virgilius veteris consuetudinis meminit, cum facit *Æneam*, quia peregre, id est, in Thracia agit, *auspiciantem*, id est, 'Auspiciis ceptorum operum.' *Servius*.

Nitentem] *Nitere* dicuntur, quorum

entis, corpore bona fide facte et extenso, splendet; qui splendor propria nitet, ut Ter. E. ii. 2. 11. Phædr. f. iii. 8. Canis ad Lupum: 'unde sic quæso nites.' unde *nitidus* pro probe saginato. Horat. epist. i. 4. 'Ma pinguem et nitidum bene curata cute vises.' Sic Turneb. iv. 22. *nitentem* interpretatur *opimum*: et noster ad agros transtulit G. i. 153. 'inter nitentia culta.' *Emmenses*.

21 *Maclabam in littore taurum*] Contra rationem, Jovi taurum sacrificat: adeo ut hinc patetur subsecutum esse prodigium. Ubique enim Jovi juveneam legimus immolatum; ut, 'Statuum ante aras aurata fronte juvenem, Jam cornu petat, et pedibus qui spargat arenam.' Item Juvenalis, 'Qui vexat nascendi robora cornu.' Nam in victimis etiam ætas est consideranda. *Servius*.

Taurum] Car taurum? cum Jovi tauro, verre, et ariete immolari non licuerit, sed tantum juvenco. Respondetur: Poëta non ignorantia, sed, ut monstro locum faceret secuturo, argute fecit hostiam contrariam. Nam et Deo non litatum esse ostendit; ideo secutum. 'Horrendum dicta,' &c. Videatur Macrob. Saturn. iii. 10. *Taubmann*.

22 *Forte fuit juxta tumulus*] Excusat dicendo *forte fuit*, quod juxta eum locum sacrificaverit: *tumulus* autem dicendo, uno sermone, et collem et sepulchrum foisse significat. Potest enim *tumulus* et sine sepulchro, interpretatione collis interdum accipi. Nam et terræ congestio super ossa, *tumulus* dicitur. Sane apparatus mortuorum *funus* dici solet; extractio lignorum *rogus*; subjectio ignis *pyra*; crematio cadaveris *lustum*; locus *ustrina*; operis extractio *sepulchrum*; nomen inscriptum *monumentum*. *Servius*.

Quo summo] In quo summo. *Idem*.

Cornu Virgulta et myrtus] Bene legit, *hastis apta virgulta*. Nam legi-

mus, 'Et bona bello Cornus.' Et alibi, 'ac myrtus validis hastilibus.' Ergo si telis fuerat confixus, merito illic hæc coaluere virgulta. *Cornus* autem declinatur ut *flexus*, si arbor sit. Nam *cornus* animalis, indeclinabile est: licet genitivum usurparit *Lacanus*: ut 'Cornus tibi cura sinistri Leantule.' Sic Cicero in Arato, 'Huius genus' pro *genus*. *Idem*.

23 *Virgulta*] *Copiose virgulta, hastilla, silvam, ramos, arborem, vimen, corticem, stipitem, segetem, juncula*. *Id.*

Horrida myrtus] *Horrida* ad loci faciem retulit, non ad arboris naturam: vel certe umbrosam. *Idem*.

Myrtus] Sane de myrto fabula talis est. Hæc Myrtus ex fama de plebe antiquorum nata, Græco vocabulo *Myrene* vocitata est, forma pulcherrima: hanc cum quidam popularium dives et nobilis adamasset, a parentibus ejus postulavit uxorem. Interea latrones urbem occupaverant, quam cum depopulantur, Myrenem, fratribus ejus occisis, captivam duxerunt, et in latebris condiderunt, donec illa loca vastarent. Sed hæc Myrene, inventa occasione, fugit, et ad cives reversa est. Gratulati cives, eam sacerdotem Veneris esse jusserunt; quæ cum sacra celebraret, unum de latronibus, per quos abrepta fuerat, in plebe cognovit, eumque comprehensum in medium vulgus extraxit. Latro poenis adactus, omnia, quæ intendebantur, confessus est, socios quoque ubinam essent prodidit. Sed juvenis qui eam ante amaverat et petierat sibi conjugem, ad investigandos latrones sibi negotium deposcit; quos cum inventos cepisset et præmium popceret, data ei potestas est a populo, ut virginem, quam amaverat, in matrimonium doceret: ob quam rem irata Venus, illum mori fecit; virginem autem in *myrtum* arborem vertit, eique, quod sacerdos fuisset, præstitit, ut perpetuo, et sævi odore gauderet. *Idem*.

Densis hastilibus horrida myrtus] *Myrtum* etiam æpulem fuisse constat ex hoc loco, et Theophrasti: qui auctor est primo visam in tumultu Elpenoris socii Ulyssis: et illo in Cufice: '*myrtus veteris non nescia fatis*:' ubi alludit Poëta ad myrtum in Veliterno conspicuæ magnitudinis ab Africano satam, non ita præcul a specu quodam, ubi draco manibus Scipionis servandis præfectus dicebatur. *Germ*.

Myrtus] De atraque arbore idem testatur Ge. II. 447. 'At myrtus validis hastilibus et bona bello Cornus.' Vide etiam Turn. XXIII. 22. præter alia virgulta myrtum veteres Græci tumulis imponebant, eodem notante hanc consuetudinem IV. 22. *Emmen*.

24 *Accessi*] Non ad cornum, sed ad myrtum, quæ inter verbenas est. Et bene matri sacrificaturus aras cernat ex myrto. *Servius*.

Sylvam] Sicut dictum est, bene variat, ut nunc *sylvam*, nunc *vimina*, nunc *virgulta*, nunc *arborem* dicat. *Id.*

25 *Ramis tegetem*] Excusatio a voluntate. *Idem*.

Ramis tegetem ut frondentibus aras] Antiqui exornarunt aras fronde aliquæ felici, quam verbenam appellabant, de qua Turneb. XXI. 21. vide Notas ad eel. VIII. 66. *Emmeness*.

26 *Mirabile*] In codicibus aliquot manu scriptis, *miserabile* legitur. Sed *mirabile* id fuisse Ti. Donatus ait, quod sanguis ex ligno fluere. *Pier*.

Monstrum] Bene *monstrum*: nam statim quid esset apparuit: et hoc proprietatis est: abusione tamen plerumque corrumpitur. *Servius*.

27 *Nam, quæ prima solo raptis radi-
cibus arbor Vellitur, huic atro liquantur
sanguine gutta*] In antiquo admodum codice scriptum erat, *namque ubi prima*: et pro *huic atro*: *hinc atro*, ut adverbium adverbio responderet: recenti vero emendatione repositum id, quod in vulgatis habetur exemplaribus. Pro *liquantur* autem sunt vetera exemplaria, quæ *linguantur*

habent. Sed enim *liquantur* magis omnino placet, quod etiam agnoscit Servius. *Pierius*.

28 *Atro*] Hic pro corrupto sanguine. *Servius*.

Atro] Sic Græc. Cyneg. vs. 353. 'atroque cadant cum sanguine fibræ.' Græci μέλαν αἷμα. Vide Vltium legentem pro utro recte *atro*. Emmen.

Liquantur] *Li* in verbo producitur, ut hoc loco. In nomine vero corrumpitur, ut *liquor*. *Servius*.

Liquantur sanguine gutta] Non. Marcellus supra l. ii. Georg. eo loco: 'Huc summis liquantur rupibus amnes:' et hoc quoque, *liquantur* legit; ubi *linguere*, inquit, defuere est. *Germanus*.

29 *Tabo*] Corrupto sanguine. *Serv.*

Et terram tabo maculant] Præclare: nam cum allusione ad atrum sanguinem; ater enim cruor ex corruptione, et pulvere, proprie est tabidus. Quod Virg. *maculant*, Lucret. l. iii. 'Terram conspergere tabo.' *Cerda*.

Tabo] Cor *tabo* potius, quam *tabe*, quo contentus fuit Ovidius? quærit Scalig. Poët. iv. 16. *Tandmann*.

30 *Membra quatit*] Causa pëndet ex causa. Nam timor sanguinem gelat, qui coactus frigus gignit. *Serv.*

Gelidusque coit] Physice loquitur et rationabiliter, nam hinc et pallor nascitur, cum se ad præcordia fugiens contrahit sanguis. *Idem*.

Gelidusque coit formidine sanguis] Sic et Æschyl. in ἑπτά καινὸν μὲν κρεῖδός τι περὶ... πινυῖ κρῖος: nimirum propter abscessum, et constipationem spirituum cum sanguine, ut sit per contrariam passionem dilatatio, eorundemque diffusio: τὰ γὰρ λυπηρὰ καὶ ἡδέα auctore Aristot. πάντα σχεδὸν μεταφάσεις τινος, καὶ θερμότητος. *Germ.*

31 *Lentum vimen*] Molle et flexuosum. Unde et qui incurvi sunt per senectutem dicimus *rietos*. *Serv.*

Lentum vimen] Ad hanc locum consule Rob. Tit. l. iii. *Emmeness*.

32 *Tentare latente*] Miraculum enim est ex arbore sanguinem fluere. *Servius*.

33 *Ater et alterius*] In codicibus antiquis plerisque, *alter* non *ater* habetur. Animadverti vero in aliquot exemplaribus, *l* litteram abrasam esse, in aliquot additam aliena manu, ut in Mediceo discernitur. *Pierius*.

34 *Multa movens*] Non dicit quæ, sed ex sequentibus intelligimus. Cogitabam, inquit, ne forte bellum immineret, quod sanguinem vidissem; ne lucum Nympharum violassem; ne forte sanguis ex Nymphis esset. Hamadryades namque cum arboribus et nascuntur et pereunt. Unde plerumque, cæsa arbore, sanguis emanat. Nam Ovidius ait, quum Eriichton arborem incideret, primo sanguis effluxit: post ululatus secutus est. Inde Statius, 'Nec amplexæ dimittunt robora Nymphæ.' Item: Cogitabam ne forte ex terra Martis jure sanguis efflueret: nam quod dicit hæc se veneratum esse numina, illas conat præcensisse cogitationes. *Servius*.

Venerabar] Id est, precabar, orabam. Vide Lambinum ad Horat. Sat. i. 2. *Emmeness*.

35 *Gradiumque patrem*] *Gradium*, exilientem in prælia: quod in bellantibus sit, necesse est. Aut gravem deum patrem: aut ideo, quia apud Pontifices, Mars *pater* dicitur. Alii *gradium*, quod gradum inferant, qui pugnant: aut quod impigre gradiantur. Alii *gradium*, quia nunquam equester, a *gradu* dictum, quod hæc et illuc gradiatur; unde Martem communem dici. Nonnulli eundem Solem et Vulcanum dicant: sed Vulcanum generis esse omnis principem; Martem vero Romani tantum stirpis auctorem. *Servius*.

Getici] Thracii. Getæ autem populi sunt Mysiæ: quæ quia lata est, multas continet gentes. *Idem*.

Getici qui præsidet agris] *Getica*

arva Thraciæ interpretatur Turnebus, cujus partem Getæ olim tennerunt ex Thucydide. Sæpe autem a Poëta dicitur Martia Thracia, et 'Rhesi Mavortia tellus:' ut et Eurip. in Hecub. sub persona Polymestoria, ἡ θρηάκης λογχοφόρον, ἐκπλῶν, εὐκταῖον, ἔπει πάροχον γένος. Quos autem locis præsidere deos Latini dicunt, Græci προστατηρίους θεούς, et προστάτας. Germanus.

Geticis, &c.] Val. Flac. Arg. v. 'Ecce autem Geticis veniens Gradivus ab antris.' Et Claudian. Pan. in Probum, Probin. et Olib. fratres: 'Qualis lethifera populatus cæde Gelonos Procubat horrendus Getico Gradivus in antro.' Stat. Theb. xii. 'Gradivum acciri propere jubet, ille furentes Bistonas, et Geticas populatus cædibus urbes.' Cerda.

Geticis qui præsidet arvis] Id est, Thraciis arvis, cujus partem olim tennerunt Getæ: ut scribit Thucyd. l. ii. Videatur Turneb. iv. 22. sed cur potissimum *Nymphas* et *Martem* rogabat, ut visa prosperarent, omenque bonum ac leve facerent? Quia cogitabat, an forte sanguis esset Hamadryadum Nympharum, quæ cum arboribus nasci et mori credebantur, an vitum esset regionis a Marte sanguinario habitatæ. *Visus* autem dixit pro *visa*: ut Livius l. i. 'Hoc velut domestico exterritus visu.' Taubm.

26 *Rite secundarent*] Recte prosperos facerent. Servius.

Visus] Pro *visa* ponit. Tunc enim masculino utimur genere, cum de his loquimur, quibus videmus: ut si dicas, 'Nubecula obest visibus meis.' Si autem neutro utamur, ea, quæ videntur, significamus: ut si hoc loco diceret, *Rite secundarent visa*: quod propter metrum non potuit. Idem.

Secundarent visus] Præclare. Post primum infaustum malumque omen, petebant veteres, ut secundum esset, non alterum: explicatius: si sequens omen: faustum esset, secundum dice-

batur; si adversum, alterum. Itaque *omen secundum* proprie est, omen felix post malum: sed, *omen alterum*, erit, post malum omen malum alterum. Inde adjectivum *secundus*, et verbum, *secundo*, *as*, tradacta ad felicitatem signandam. Ergo, petit Æneas, ut visus secundentur, id est, felices sint: sic l. vii. 'Dii nostra incepta secundent.' Et Seneca in Furente: 'Votum secundet, qui potest, nostrum Deus, Rebusque lassis adit.' Cerda.

Omenque levarent] Bonum ac leve facerent. Id est, in bonum converterent. Servius.

37 *Tertia sed postquam majore hostilia nisu Adgredior*] Nisu unico s scribi placere Valerio Probo, qui nomen appellativum *nissus*, nihil differre ait scriptione a nomine proprio *Nissus*, et plura ita exemplaria vetusta convenire dictum. Majoris illud momenti, quod Sosipater Carisius, ubi de adverbii per ordinem agit, verbum hunc citans agnoscit *tertio* adverbium. Cujus ut stet sententia, vel Creticus Heroico condonandus, vel manifesta Synizeals admittenda. Vel o, breve fuerit ea ratione quod ajunt Grammatici, o finalem sæpe corripi, quando in adverbium transeat, ut, cito, sero, modo. Statius: 'Sero memor thalami.' Martial. 'Accipe quomodo das.' Sed enim vix tanti fuerint Grammatici veteres, ut *tertia hostilia* cuiquam displicere possit. Sit sane locus adverbii, ut *tertia* pro *tertio* positum sit: nomen pro adverbio positum sæpe apud auctores omnes reperimus. Pierius.

Nisu] Ea voce etiam utitur Horat. od. iv. 4. 'Insolitos docnere nissus:' de avibus dici monet illic Torrent. utrumque tamen *nissus* et *nizus* probat Dansq. in orthograph. Emmeness.

38 *Obluctor*] Acrius nitentem ostendit. Servius.

Genibusque adversa obluctor arena] Hunc actum Græci ἐπικρούει dicunt,

conatu a genuum nisa deducto : quamvis aliis *ἀνὰ τῆς κοίτης* vel *κοίτης* : quod properantes pulvere pedes inficiant : unde et *κοίτης* et *κοιτῶδες*, et *κοιτῶδες* Græci ingenuculari dicunt : et *ἑρπυλαιῖς* signum in celo. Ingeniculus astronomia, hoc est, Hercules qui dextro genu nixa, sinistro pede capitis draconis dextram partem opprimere conatur. Græci item *ἀρπυγιάδαι*, quod Apulejus ‘approbare in genua.’ Germanus.

39 *Eloquar an silram*] Parenthesis ad miraculum posita. Qua magnitudinem monstri ostendit, et bene auditorem adtentum vult facere. *Serv.*

Gemitus lacrimabilis] Potest enim esse etiam irascentis. Et *lacrimabilis* cum lacrimis, an dignus lacrimis. *Idem.*

Gemitus] Moraliter primo gemitus, deinde voces auditæ sunt. *Donatus.*

Imo auditur tumultus] Ex imo tumultus, ut longe vox cum quodam defectu sonans, audita ipso miserabilior videtur. *Servius.*

Auditur] Vetus codex habet *auditus*. *Idem.*

40 *Vox reddita*] Pro *data*. Redditur enim quicquid ad nos per alterum transit, quanquam hic etiam hoc possit intelligi : nam ad eum vox missa per tunnelum est. *Servius.*

41 *Quid miserum, Æneæ*] Artificiosa res : si enim *Æneæ* loqueretur, diceret *feci*, et absoluta qualitate sese defenderet, quia nescis fecerat : sed Poëta eum inducit defensorem, qui accusator esse debuit. Ideoque acerbiter latius extendit, et ex uno crimine multa posse exoriri evidenter ostendit : sed instruit, et non arguit. Primum crimen est, sepulchrum violatum : et hoc ratione loci, temporis, et personarum. Addit miseriam, quæ sublevatione et non oppressione digna est. *Donatus.*

Æneæ] Ex nomine proprio apparet, notum cum noto loqui. *Idem.*

Lacerare] Per membra discindit.

Nam *lacerare* est sæpius vulnerare. *Servius.*

Parce] Id est, parce tibi : vel sepulto parce, cui vivo nemo pepercit. *Idem.*

Sepulto] Modo mortuo vel jacenti significat. Nam *sepultus* est quasi sine pulsu. Non enim hunc sepultum possumus dicere, cujus sepultura non sit rite perfecta, sed fortuita est obrutus terra. *Idem.*

Jam parce sepulto] Lex erat xii. tab. ‘Defuncti injuria ne afficiantur : deorum manium jura sancta sunt.’ Ex Solonis sanctionibus, ‘Ne in vitæ defunctos convitia jacentur : ne quis sepulchra deleat, aut violet etiam,’ &c. Violatoribus sepulchrorum supplicia erant proposita ex Pauli I. C. sententia : humilioribus, capitis molestatio : honestioribus, in insulam deportatio, relegatio, aut in metallum damnatio. *Pontan.*

Sepulto] Sunt codices antiqui, ubi *sepulcro* legatur. Quam lectionem Ti. Donatus agnoscit, nisi ter eadem pagina eodem verbo peccatum est. *Pierius.*

43 *Pias*] Bene etiam ille, qui laeditur, excusat *Æneam* : quod pietatis grande testimonium est. *Pias* autem propter Penates de excidio liberatos, aut quia sacrificabat. *Servius.*

Parce pias manus] Cur *parce*, si jam patrata res fuerat? Quia quod ignorans fecerat, merebatur veniam. Non autem mereretur, quod deinde esset facturus. Sic : ‘Si mihi parces, te crimine solves.’ *Donatus.*

Scelerare] Polluere : nomen tamen fecit sine verbi origine, non enim dicitur *scelero*. *Servius.*

Parce pias scelerare manus] Hanc versum omnino vertisse videtur Epigr. Græc. 4. in *Medeam* : *ἀπαρτὶ μὲν χερσὶν φουδμῶτος παλάμης* ut supra, ‘natorum sanguine matrem Commaculare manus.’ *Gryphus.*

Non me tibi Trja] Peccares enim in hominem, in miserum, in defunc-

tum, in civem, in tuum. Ergo, non talit me tibi Troja externum, id est, non solum civem, sed affinem: frater enim Cræus erat. *Donatus.*

43 *Externum tulit*] Ordo est, Troja me tibi tulit, et bene *tulit*, hoc est educavit: non *externum*; nam et civis Æneæ fuerat et cognatus. Et cito se et Trojanum esse, et adfinem ostendit. *Servius.*

Externum tulit] Sunt codices nonnulli, in quibus *extremum* scriptum est. Sed enim Servius cur *externum* legendum sit, rationem adjicit, Polydorum civem et cognatum Æneæ fuisse. Eadem apud Livium sententia, ubi Scipio milites ad Ilergetum excludendum ferociter accendit: 'Non enim eos, ait, esse neque natos in eadem terra, nec ulli secum societate conjunctos.' Et eruditus ille vir qui Virgilium in sedibus Aldi tertio editum emendavit, in recognitione, *externum* subjecit. Quæ dicta volui, quia nonnullos esse scio, qui lectionem *extremum* ament, referrique ad nobilitatem generis dicant, clamante scilicet Polydoro, se non extremo loco natum, quo debeat ita contempti et injuriæ expositus esse: quod ridiculum est. *Pierius.*

Externum] *Civi* opponitur *externus*, ut apud Stat. Theb. l. i. 'quæ causa furoris Externi juvenes? neque enim meus audeat istas Civis in usque manus.' *Parce scelerare*, pro noli: vide N, Ecl. iii. 94. *Emmeness.*

Auf] In antiquis aliquot codicibus, *haud* legitur puncto firmo præfixo. In multis vero observes aspirationem abrasam. Quo quidem loco *auf*, pro *neque* positum ait Priscianus, de constructione. *Pierius.*

Aut cruor hic de stipite manat] Mire, quasi ostendens cruorem suum de stipite. De ligno ait; nam *stipes* vere est lignum sectum siccum. *Servius.*

De stipite manat] Personarum et temporis posuerat partes, nunc ponit loci. *Donatus.*

Delph. et Var. Clas.

44 *Crudelis terrus*] Id est, crudellum et avarorum. Ex moribus enim cultorum, terræ laudantur vel vitæperantur: ut, 'Devenere locos lætos.' *Servius.*

Crudelis terrus] Demonstrat hoc esse vitium terræ parentis, ut per hoc omnes eodem vitio laborare significaret. Ergo et ab aliis poterat eandem injuriam expectare, atque etiam si tutus permansisset, pium inter impios versari. *Donatus.*

Fuge, fuge] Ex duplicatione verbi, necessitatem ostendit fugiendi. *Idem.*

45 *Polydorus ego*] Sive *ego* distinguas: sive *ego* hic: subaudias *sum* necesse est. Et quasi *duximus*, id est, Polydorus sum, non stipes. *Servius.*

46 *Telorum seges*] Multitudo. Plautus Aulularia, 'Stimulorum seges.' Sane putatur non verisimile jaculis coniectis puerum occisum; nam repugnat eum illo, 'Polydorum obtruncat': nam emisisse radices jacula mirum est, nisi monstruosum sit. *Idem.*

Telorum seges] Per segetem telorum, silvam innuit densissimam, non aliter ac Catullus plurima oscula cum dixit: Non si densior aridis aristas Sit nostræ seges osculationis. Ita in Æn. vii. 'atraque late Horrescit strictis seges ensibus:' in xii. strictisque seges mucronibus horret. *Ferrea.* Quibus et aliis locis multitudo signatur. *Cerda.*

Increvit] Reviruit. Traxit autem hoc de historia Romana. Nam Romulus, capto augurio, hastam de Aventino monte in Palatinum jecit: quæ fixa fronduit. *Servius.*

Increvit] In codicibus aliquot antiquis, *implevit* habetur: paraphrasi etiam adjecta, *abundavit*. Ti. Donatus, ut in integris ejus commentariis habetur, verbum id exponit, *crebro percussit*; accipiendumque esse, ut non remanserit locus immunis a vulnere: et paulo superius dixerat ad illius funus accumulato ferro multitudinem sævam confluisse. Tu quæ Servius

Virg.

8 C

de hasta Romuli dicat, videris. *Pier.*

Incevit] Id est, revolvit. Maro ab Euripide, in Hecuba: cum noster dicat Polydoram jactis confossum; ille autem ab educatore Polymestore clam cæsum, et in mare projectum fuisse. Videatur Turneb. xi. 19. item Qvidius Met. xiii. 5. *Taubmann.*

47 *Tum vero*] Quia supra dixerat: 'Mihi frigidus horror membra quatit.' Nam ad illum horrorem, qui fuit ex sanguine, accedens vox lamentabilis Polydori mentem in hebetudinem convertit, et vox in silentium transit. *Donatus.*

Vero] Adfirmative. *Servius.*

Ancipiti] Duplici, quod et sanguinem viderat, vel ancipiti formidinae, una quod sepulchrum læserat; altera quod metuere cœperat læsum ipsum. *Idem.*

48 *Obstupui, steteruntque comæ*] In antiquis aliquot codd. legere est, *obstupui steterantque*. Sed enim *steterunt* et receptum est a doctis viris, et agnoscitur a Valerio Probo. De syllaba vero, quæ pene ultimam præcedit, in *obstupui*, satis alibi dictum, ne toties eadem repetamus. *Pierius.*

49 *Hunc Polydorum auri*] Licet de Polydoro superius sit relatam, tamen propter varietatem rei necesse est repeti. Priamus cum videret longa obsidione res suas in ultimo constitutas, filium parvulum Polydorum, Polymestori, regi Thraciæ, genero suo per Ilionam filiam, cum magno auri pondere nutriendum commendavit; qui victa Troja, auri cupiditate impulsus, Polydorum obrutum telis occidit. *Servius.*

Hunc] Ea ratione misit Priamus, ut cum se in summis periculis cerne- ret, saltem posteritas sua in hoc filio remaneret, et auri vim magnam dedit, ut esset, quo viveret: et ex se natu- ram Polymestoris conjectans, tutum filium apud veterem amicum credidit. Infelix ergo, qui dum filium in tuto collocare putat, cum perdidit. Ergo

Priamus nec incantat, nec imprudens; nec in filii causa indiligens fuisse demonstratur. Dederat enim vicino, affini, amico veteri: dederat cum divitiis, dederat regi. *Donatus.*

50 *Infelix*] Aut qui jam infelix esse cœperat: aut cui etiam provicia nocuerunt. Aut *infelix*, quia superates liberis fuit; aut quia illi perfidia non ab hostibus tantum est. *Servius.*

Furtim] Ne Græci scirent. *Idem.*

Mandarat] Aphærensis est, sive dixeris *commendarat*, sive *amandarat*. Et *mandarat* est amoris, *amandarat* vero odii est; et *amandare* est sub specie legationis aliquem relegare. *Idem.*

Furtim mandarat alendum] Eurip. superiori exemplo *ὑπεκρύπτειν* ut et Sophocli, *ὑπεκρύπτειν*. *Germanus.*

51 *Threicio regi*] Auxit ex provincia crudelitatem, ex qua fuerant Diomedes, qui equos habebat qui humanis carnibus vescabantur; Lycurgus, ob injuriam Liberi patris punitus; Tereus, qui Philomelæ sorori uxoris, post inlatum stuprum, linguam abscidit. *Threicio* autem pro *Thracia*, ut supra pro *Thracia*, *Threissa*. Nam solutio est Ionicæ linguæ. Cum enim ait *ῥατῆς*, Iones dicunt *ῥατῆς*: cujus solutio facit *Threicius*, vel *Threissa*. *Servius.*

52 *Cingique urbem obsidione videret*] Inter ipsa principia obsidionis, nam postea jam minime poterat. *Idem.*

Obsidione] Et neutro genere utitur Ennius, teste Non. Marc. 'cum suo obsidio magnus Titanum premebat.' *Emmeness.*

53 *Ille, ut opes fractæ, et Fortuna*] Bene utrunque innexuit, sæpe enim alterum sine altero valet, aut opes, aut fortuna. *Servius.*

Ille, ut] Vel postquam, vel tantum quod: vel deest *statim*, ut sit, *Ille statim ut*. *Idem.*

Illo] Scilicet qui speraretur humanus, cujus fidei commissus fuerat, qui dives, qui ex plurimis delectas, qui susceperat innocentem amici filium:

notatur hic persona scilicet avara. Item locus. Nam mare interpositum erat, inter se et Trojam. Item tempus, scilicet, in quo perierat imperium, ut non timeret ultionem. Ostendit præterea Poëta in rebus adversis, ne amicis quidem fidendum. Damnat avaritiam, tanquam quæ ad omnia scelera impellat. *Donatus.*

Ille, ut spes fractæ, &c.] Revoca, quæ supra ad illud, *Dum fortuna fuit*, et adde ista Clementis Alex. Strom. vi. 1. ex Theognide, et Euripide, quorum prior, *Ὅκ ἔστιν φέροντι φίλος, καὶ πιστὸς ἑταῖρος*: *Exulanti nullus est amicus, et fidus socius.* Posterior, *πεινῶντα φέγει πᾶς τις ἐκ ποδῶν φίλος*: *Procul fugit quisvis amicus pauperem.* Item illud Epigr. Græc. *Πάντα τύχης τε βοκαῖς συµμεταβαλλόμενα*: *Omnia commutantur ad momentum fortune.* Cæsar quoque Civ. ii. de Varrone dixit: 'se quoque ad motum fortunæ movere cœpit. Faciunt ad rem Ovidii versus Met. xiii. de eadem hac historia: 'Ut cecidit fortuna Phrygum, capit impius ense Rex Thracum, juguloque sui demisit alumni.' *Cerda.*

Fortuna] Melior scilicet. *Servius.*

Teucrum et fortuna recessit] In codicibus aliquot antiquis, non habetur et copulativa particula, quæ quidem non si læsione tam numeri quam elegantie judicio in eo ex hoc versu detrahi potest. *Pierius.*

Et fortuna recessit] Cæsar quoque de Varrone bel. civ. l. ii. 'se quoque ad motum fortuna movere cœpit: imitacione, credo, illius in Troad. Eurip. *εἰς τὴν τύχην δ' ὁρῶσα τοῦτ' ἤσκεις, ὅπως ἔπει' ἐμ' ἀντὶ* et Epigr. Gr. *πάντα τύχης τε βοκαῖς συµμεταβαλλόμενα.* *Germ.*

54 Res Agamemnonias] Hoc est, imperium, vel partes Agamemnonis. *Servius.*

Victricia] Omnia nomina a verbo venientia, cum in or exeunt, masculina sunt, ut *victor*; cum in triz, feminina sunt, ut *victrix*. Neutra vero

non faciunt, nisi autem ex numero plurali. Unde est *victricia*. *Idem.*

55 Fas omne] Et cognationis, et juris hospitii. *Idem.*

Obtruncat] Pro *occidit*. Nam *obtruncare*, proprie est capite cedere. *Id.* *56 Vi]* Violentia. *Idem.*

Potitur] Verbum de his est, quæ permiscunt conjugationes: cum enim sit tertiæ, infinitum modum a quarta facit, ut *potiri*. *Idem.*

Quid non mortalia pectora cogis] Ad quod flagitium homines non compellis, detestandi auri cupiditas? *Idem.*

57 Auri sacra fames] *Sacra*, execrabilis. Alii *sacra* devota accipiunt, unde et *ter sacrum*. Alii *sacrum* pro *acelestum*, vel *sacilegum*. Tractus est autem sermo ex more Gallorum: nam Massilienses, quotiens pestilentia laborabant, unus se ex pauperibus offerebat alendus anno integro publicis et purioribus cibis. Hic postea ornatus verbenis et vestibus sacris, circumducebatur per totam civitatem cum execrationibus, ut in ipsum reciderent mala totius civitatis, et sic projiciebatur. Hoc autem in Petronio lectum est. Sane sciendum latenter Æneam hoc agere, ut Trojanos Didoni ex infelicitatis similitudine commendet. Nam et ejus marito frater, auri caussa intulit necem. *Serv.*

Quid non, &c.] Inter sententias Maronianas numerat hanc Macrob. Saturn. v. 16. Sic Stat. Thebaid l. ii. 'Sacro præculta supervenit auro,' pro execrabili. Pers. in Prol. 'dolosi spem auri' nominat. Juvenal. Satyr. xiv. 173. 'Inde fere scelerum caussæ, nec plura venena miscuit, aut ferro grassatur sæpius ullum Humanæ mentis vitium, quam sæva cupido Immodici census,' &c. De hac apostrophe vide Quint. ix. 2. et 3. Scal. xiii. 16. Cæcl. Rhod. xx. 23. *Emmeness.*

58 Proceres] Qui processerunt ante alios. *Servius.*

Primumque parentem] Bene *primum*,

id est, ante proceres. *Idem.*

Primumque parentem] Vetera quædam exemplaria, *parentum* legunt: hoc est primum ex patribus, aut ex senioribus. Sed *parentem* magis omnino placet. *Pierius.*

59 *Monstra Deum*] Quæ ostendebant: et modo mala: nam medium est, quia interdum dicuntur et bona. *Servius.*

60 *Omnibus idem animus*] *Idem* pios est quam si diceret *similis*. Est unus animus, aut idem consilium, et hoc juxta disciplinam auguralem dixit, quæ appellatur consensio; sicut in libro secundo dictum est. *Idem.*

Idem] Solet decerni, quod majori parti placet; sed hic tam manifestum scelus fuit, ut omnes fugiendum censerent inde, ubi per scelus fuerat soluta amicitia, quæ fœdere devincta erat. Non ergo utile illic morari, nec religiosum, cum sanguine pueri pollutus esset locus. *Donatus,*

Scelerata terra] Pro *sceleratorum*: ut supra, 'Captiva vestis.' *Servius.*

61 *Classibus austros*] Hypallage est; nam classes austris damus. *Servius.*

Dare classibus austros] Sic Calpurn. l. v. 'campos ovibus, dumeta capellis Orto Sole dabis.' Pro, dabis campis oves, dumetis capellas. *Cerda.*

62 *Instauramus funus*] Modo iepulchrum, quod virgulta evellendo diruerat. Nam proprie *funus* est incensum cadaver. *Servius.*

63 *Aggeritur tumulo tellus*] Ut ostenderet verum tumulum, ne forte aliquis alius illud errore violaret. *Idem.*

Stant] Positæ sunt. *Idem.*

Manibus] *Manes* sunt illo tempore animæ, quo de aliis recedentes corporibus, necdum in alia transierunt. Sant autem noxiæ, et dicuntur *καὶ ἀρριππασιν*. Nam *manum* bonum est, unde et *mane* dictum est. Similiter etiam *Eumenidas* dicimus, ut *Parcas, belum, lucum*. Alii *Manes* a manando dictos intelligunt. Nam *Manibus*

plena sunt loca inter lunatam et terrenum circulum, unde et defluunt. Quidam *Manes*, deos infernos tradunt. Quidam alios *Manes*, alios *deos infernos* dicunt: plurimi *deos celestes* ut vivorum, ita *Manes* mortuorum tradiderunt. Alii *Manes nocturnos* esse ejus spatii, quod inter cælum terramque est, et ideo humoris, qui noctu cadit, potestatem habere; unde *mane* quoque ab iisdem Manibus dictum. *Servius.*

64 *Ceruleis mæsta vittis*] Cato ait, deposita veste pupurea, fœminas usas cœrulea, cum lugerent. Veteres sane *cœruleum* nigrum accipiebant. Vittæ autem cœruleæ in acerbo funere, præcipue filiorum familias, adhiberi solebant, sicut hic; nam Polydori funus, utpote adhuc pueri, acerbum est, et quia ejus ætatis erat, ut filias familias adhuc esse potuisset. *Idem.*

Mæsta aræ] Cicero pro Murena, 'Imaginem lugentem.' *Idem.*

Cœruleis mæsta vittis] Videas, cœruleum colorem solitum usurpari et in luctu, et in acerbo puerorum funere. Eundem in genere ad res sacras destinari, dioces ex multis, nunc mihi in mente Val. Flacc. Arg. i. 'multa pallens ferrugine taurus Stabat adhuc, cui cœruleæ per cornua vittæ.' Notam Magii III. 14. et quæ ibi ex Theocrito adducit, lege ipse. *Cerda.*

Atraque cupressu] Nigra, funesta. Nam inferis consecrata est, quia cæssa nunquam revirescit. Fabula autem de cupresso talis est: Cum haberet in deliciis Cyparissus puer cervum, et ipse ab Apolline diligeretur, imprudens cervum suum jaculo occidit, eumque dum luget, neglecta consolatione Apollinis, dolore consumptus est; cujus ut exstaret memoria, in luctuosam arborem, id est, cupressum, mutatus est, quæ defunctis adhibetur. Moris autem Romani fuerat ramum cupressi ante domum funestam poni, ne quisquam pontifex per ignorantiam pollueretur ingres-

sus. Hinc Horatius: 'Nec Te præter invisam cupressum Ulla brevem dominum sequetur.' *Atra* autem, quod *atratos* lares significet. *Serv.*

Atraque cupresso] In antiquis plerisque codicibus, *cupressu* est: non tam, quia nomen quartæ olim fuerit declinationis, quam quod multa hujusmodi passim reperiuntur apud veteres o in s mutasse, prout multi adhuc loquuntur populi, maximeque a Picensi in Brutios usque. Testimonio vero sunt monumenta pleraque, in quibus antiqua scribendi ratio sese fidelius, quam in libris ostendat. Vidi ego Spoleti extra portam divi Petri dejectum ad ripam fluminis lapidem, in quo scriptum erat pulcherrimis characteribus:

IN. FRONT

P. XII

IN. AGRV

P. XIII.

In monte vero Tarpeio, antiquissimo sane monumento legitur, HERCULES INVICTÆ CAUTIUS HOC TUO DONU, pro DONO. Quid quod *annus* pro *canes* Romæ pluribus locis legas. In *Æde* Divæ Sabinae: JUSTA QUÆ VIXIT ANNUS L. MENSIS V. DIES XX. Et alibi: NICEPHORUS PITINUS QUI VIXIT ANNUS DUO. In quo illud etiam adnotatione dignum, quod in *vixit*, s littera adjecta est post x, veluti sæpe alibi *auxilium*, *maximus*. Et hujusmodi pleraque reperiuntur eodem modo scripta. Sed ut ad Virgilianam lectionem redeamus, in Mediceo prius *cupresso* per o scriptum erat, nunc ea abrasa vocalis s superaddita est aliena manu. *Pierius.*

Cupressu] Maro hic *atram* vocat, et *Æn.* vi. *feralem*, sicut et Ovid. *Trist.* iii. 13. et Petron. *Satyr.* Horatius *funebrem*, *Epod.* v. idem *od.* ii. 14. *invisam*. Papinius *deploratam*, *Theb.* i. iv. denum hic idem Maro *funerem*, *Æn.* iv. *Arbores*, quas *ferales* facit Virgilius, et mortali dicat, hæc fere

sunt: *cupressus*, *arbutus*, *querens*, *fraxinus*, *ilex*, *picea*, *robur*, *ornus*; in xi. 'Molle feretrum. *Arbutis* texant virgis et vimine querno.' *Cerda.*

Atraque cupresso] Nihil notius quam hanc arborem inter iudicia funestorum ædium numeratam fuisse. Ne lectorem fatigemus exemplis poetarum, et aliorum, legendos commendamus Kirchm. de Fun. Rom. i. 14. et Guther. de jure Man. i. 19. qui, quid sit *instaurare funus*; docet ii. 18. soleuni nempe iterum ritu sepelire. De Cæruleis vittis in luctu, idem iii. 28. *Emmenes.*

65 *Crinem de more*] Aut de more gentis, ut etiam in *Ægypto* est. Aut certe de more plangentium. *Servius.*

Crinem] In antiquis aliquot codicibus, *crinis* legitur numero multitudinis. Sed magis poeticum est *crinem* per figuram intellectionis. *Pierius.*

Crinem de more solute] Erat hic habitus fletuum foeminarum. *Ariadne* apud Ovid. 'Aspice demissos lugentis more capillos.' Idem *Fast.* vi. 'Attonitæ flebant demisso crine ministræ.' *Lucanus* moestam *Romam* describens: 'Turrigero effundens canos a vertice crines.' *Silius* l. xii. 'solutis Crinibus exultant matres, atque ubera nudant.' *Seneca* in *Cæt.* 'Et comas nullo cohibente nodo Foemina exertos feriat lacertos.' Ita commutato rerum statu, et redeunte lætitia, capilli colligebantur. *Ovidius* enim pacatam *Germaniam* indicans: 'sparsos Germania crines Colligit.' *Cerda.*

Crinem de more] Hunc ritum exemplis illustravit Kirchmann. de Fun. Rom. ii. 12. Insignis locus apud Terent. H. ii. 3. 49. cum dixisset virginem vestitam fuisse veste lugubri, postea hæc addit: 'capillus passus, prolixus, circum caput rejectus negligenter.' *Emmenes.*

66 *Inferimus*] *Inferias* damus proprie. *Servius.*

Tepido lacte] Statim mulcto. *Idem.*
Cymbia] Pocula in modum cymbæ navia.
facta. Idem.

Cymbia] Pocula sunt, teste Isidoro xx. 6. ex similitudine cymbæ navia. Non. Marc. Maronis citat hunc versum Æn. v. 267. 'Cymbiaque argento perfecta atque aspera signis.' In libello de vasis et poculis, de quibus etiam agit Macrobius Saturn. v. 21. ubi κύβητος Græcum esse, Latinoque sermone non usitatum docet. *Emmen.*

Inferimus tepido, &c.] Unde et *inferiæ*, jnsta quæ mortuis solvuntur. Notat autem Turnebus χῶδς constitisse ex lacte, melle, aqua, vino, olivis, floribus. Virg. quoque alibi: 'Hic duo rite mero libans carthesia Baccho, Fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro, Purpureosque jacet flores.' Non temere autem videtur Servius sensisse elicitam his sacris fuisse Polydori animam, cum iisdem pene Ulysses Tiresiæ animam exciverit Od. A. Quod autem frequentius lacte, vino, oleo libarent veteres, χῶδς τρισπόδους Sophoclem vocasse, interpres asserit eo in Antigone loco: χῶδσι τρισπόδουσι τὴν νέκυν στέφει. *Inferre* autem funebre esse vocabulum sæpe apud hunc et cæteros auctores constat: unde et *inferiæ* dictæ, more Græcorum, qui χῶδς θανούσιν ἐπιφέρειν dicunt. Plutarch. ἐν παραμυθ. τοῖς δὲ πατρίοις καὶ παλαιοῖς ἔθεσι καὶ νόμοις ἐμφαίνεται μᾶλλον ὅτι ἐν τοῦτων ἀλήθεια· τοῖς γὰρ αὐτῶν νηπίοις ἀποθανούσιν οὕτε χῶδς ἐπιφέρουσιν, οὕτε ἄλλα δρῶσι περὶ αὐτῶν, ὅσα εἰκος ποιεῖν ὅτι ἐν θανόντων ἔλλους. *Germanus.*

. 67 *Sanguinis sacri*] De victimis sumpti. Ideo autem lactis et sanguinis mentio facta est, quia adfirmantur animæ lacte et sanguine delectari. Varro quoque dicit mulieres in exsequiis et lactu ideo solitas ora lacerare, ut sanguine ostenso inferis satisfaciant; quare etiam institutum est, ut apud sepulchra et victimæ

cædantur. Apud veteres, etiam homines interficiebantur; sed mortuo Junio Bruto, cum multæ gentes ad ejus funus captivos misissent; nepos illius, eos qui missi erant, inter se composuit, et sic pugnaverunt, et quod muneri missi erant, inde munus appellatum. Sed quoniam sumptuosum erat et crudele, victimas vel homines interficere; sanguinei coloris cæpta est vestis mortuis injici, ut et ipse testatur Æn. vi. 'Purpureasque super vestes velamina nota:' et Æn. v. 'Purpureosque jacet flores.' Alii sanguinis inferendi ad adescendas defunctorum animas illa ratione consuetudinem tradunt, ut, quod amiserunt, videantur accipere. Sanguis enim velut animæ possessio est, unde cæsanguius mortui dicuntur. Nam et Homerus in Neeromantia non prius facit loqui animas, nisi sanguine gustato. Alii lac et sanguinem ab hoc accipiunt, quod una res nutrit, alia nutriatur. *Servius.*

Sanguinis] De liquoribus, quos inferebant mortuis, videndus Kirchm. de Fun. Rom. iv. 2. De lactis usu in Sacris dicta quædam Ecl. v. 67. Locus Æn. v. 71. et seqq. Inferias veterum illustrat, quem inter alia adhibet Guther. de Jure Man. ii. 11. *Emmenses.*

Pateras] Sic vasa appellata quibus sanguis excipiebatur a popa. Græce σφάγιον, vel ut non nullis, ἑμνιον. Consule disputantem Bochart. Hist. anim. ii. 32. *Idem.*

Animamque sepulcro Condimus] Bene animam lacte et sanguine ad tumulum dicit elicitam. Lacte namque corpus nutritur post animæ conjunctionem: et anima sine sanguine nunquam est, quo effuso, recedit. Legimus præterea in sexto, insepultorum animas vagas esse: et hinc constat non legitime sepultum fuisse. Rite ergo reddita legitima sepultura, redit anima ad quietem sepulchri, quam Stoici terris condi, id est, me-

diam secuti, tam diu durare dicunt, quam diu durat et corpus. Unde Ægyptii periti sapientiæ, condita diutius reservant cadavera; scilicet ut anima multo tempore perduret, et corpori sit obnoxia, nec cito ad alia transeat. Romani contra faciebant, comburentes cadavera, ut statim anima in generalitatem, id est, in suam rediret naturam. Dicit ergo nunc sacrificiis quibusdam elicitam animam et sepulchro conditam, obnoxiamque factam corpori: quod ante horrebat, quasi per vim extorta. Ideo autem Stoicos medium sequi diximus: quia Plato perpetuam dicit animam, et ad diversa corpora transitum facere statim pro meritis vitæ prioris. Pythagoras vero, non μεταμύχουσιν, sed παλινγενεσίαν esse dicit: hoc est, redire, sed post tempus. *Servius.*

Conditimus] Erant placandi Manes læsi, præsertim illius qui civis et affinis et regis filius erat: et qui recte monuerat Trojanos, ut sceleratam terram relinquerent. Docet autem Poëta, quæ possint curare; quod male sint gesta, esse curanda. *Don.*

Animamque sepulchro Conditimus] Quod Virgil. *animam condere*, Plin. Epist. vii. 'Manes condere,' dixit. Ovid. *umbras* Fast. v. ex nota Dalecampii: 'Romulus ut tumbulo fraternas condidit umbras.' Inde est, ut sepulcrum (quæ nota est Rittershus. in Opp.) et *conditorium* dicatur: et Senecæ, atque Petronio *conditium*. *Cerda.*

Animamque sepulchro Conditimus] Turneb. iv. 22. hunc locum interpretatur, et e veterum opinione poëtam dixisse, asserit, qui sepulcrum mortuorum domicilium credebant, et portum corporis appellabant. Cicero: 'neque sepulcrum quo recipiatur, habeat portum corporis, ubi, remissa vita, corpus requiescat malis.' *Leges* etiam ad hunc locum Magidm Misc. lect. iv. 12. *Æmmoness.*

68 *Supremum*] Non est nomen,

sed adverbium: ut, 'Torvum clamat.' *Servius.*

Ciemus] Est autem hoc loco quod dicimus more solenni, id est, tertio, Vale: nos te ordine, quo natura permiserit, cuncti sequemur. Quidam dicunt eorum mortuorum nomina ter vocari, qui in aliena terra dimittuntur; ut in vi. 'Et magna Manes ter voce vocavi.' *Idem.*

Magna supremum voce ciemus] Voces supremæ in funeratione, *Salve, vale*, ut Græcis χαῖρε, ὦλε. Vide eum locum: 'Salve æternum mihi maxime Palla, Æternumque vale.' A vocando autem et ciendo mortuos περιδεννα et προκλήσεις Græcos dixisse constat ex Plutarcho. *Germanus.*

Supremum voce ciemus] More post exsequias solenni conclamamus: VALE. Videatur et Turneb. xxii. 10. *Taubmann.*

69 *Fides pelago*] Hoc est, ubi fidem pelago habere cœpimus, nos tuto navigaturos. *Servius.*

Inde ubi prima fides pelago] Observandum, esse idem in Virgilio, *inde ubi*, et *inde ut*. Nam ut hic, 'inde ubi prima fides,' &c. et in vi. 'Inde ubi venere ad fauces,' &c. et in eodem vi. dixit, 'Navita quos jam inde ut Stygia prospexit ad unda,' &c. Ait autem Germ. videri respectum fieri ad illam navigationem, quæ classicis auctoribus dicitur prima, quæ videlicet post sævitiam hiemis vel tempestatis, navigantibus aperitur: quam et Græci vocant πρώτον πλοῖον, referentes ad δούρεον. Ut autem hic pelago *fidem* dat, sic Ge. i. dixit, 'Et quando infidum remis impellere marmor.' Transferenda huc, quæ ibi. Herodotus l. vii. vocat mare δολαφόν, *dololum*. *Cerda.*

70 *Lenis crepitans auster*] Duo epitheta posuit vitiose, ut diximus supra, Fecit autem hoc improprie in decem versibus. *Servius.*

Et lenis crepitans vocat auster] In codicibus aliquot antiquioribus, *lenis*

crepitans: quod quidem et placeret, et erudite positum videretur, nisi *lenis* agnoscerent interpretes: quorum hæc paraphrasis: 'Nam tempus fiduciam dabat, quo et mare placidum fuerat, et flatus ita temperati, ut lenitate sua, etiam invitos hortari potuissent ad navigandum.' *Pterius*.

Auster] Quivis ventus. Nam ad Thraciam Aquilone navigatur; *lenis* autem ideo, quia superius ait, 'vix prima inceperat æstas,' et lenes venti per æstatem sunt. *Servius*.

71 *Deducunt*] Proprie, ut e contra-rio *subducunt*. Idem.

Deducunt] Quas miseri subduxerant. *Donatus*.

Deducunt] Proprie *deducere* est naves de terra in aquam ducere. Stat. Achill. l. iv. 'Nec non et geminas regnator Seyrius alnos, Deducit genero.' Contrarium est *subducere*: vide N. Æn. l. 551. *Emmeness*.

72 *Terraque urbesque recedunt*] Physicam rem dicit: hoc enim navigantibus videtur, quasi ab his terra discedat. Item aliter: Juno, cum vidisset Latonam a Jove adamatam, juravit eam non parituram in terris: Jupiter mutavit eam in coturnicem, quæ Græcè *ἰσχυρὴ* appellatur, et monstravit ut veniret Delon, quæ illis temporibus circa omnia litora ferebatur ventis. Post partum vero Latonæ quo Dianam et Apollinem peperit, *Ortygia* dicta est, quæ ante *Delos* nominabatur: et postea *Delos*, cum eam Apollo revinxisset Gyaro et Mycone altissimis montibus. *Servius*.

Recedunt] Solventibus terræ ipsæ et portus videntur recedere. Tale flud Sen. in Troad. ex ms. quod Delirus animadvertit: 'Cum semel ventis properante remo Prenderint altum, fugietque littus:' in vulgatis legitur, *fugient*. Aptè ad hanc sententiam versus Lucret. l. iv. 'Qua vehimur navi, fertur, cum stare videtur; Quæ manet in statione, ea præter creditur ire, Et fugere ad

puppin colles, campique videntur, Quos agimus præter navim, velisque volamus.' Vident itaque Lector, ut verba hæc Livii, l. XXIX. 'Vento secundo vehementi satis profectis celeriter conspectu terræ ablati sunt;' legi ex conjectura nostra sic debeant: 'Vento secunde vehementi satis profectis celeriter conspectu terræ ablati sunt.' Nam *profectis*, et *ablati* nescias, quincongruum. Deinde magis proprie *conspectus* dicitur de hominibus, quam de terra. Itaque Poëta dicit, terras ablatas e conspectu navigantium, non ipsos e conspectu terræ. Pindaro tamen, Pyth. Od. iv. trita locutio placuit, *επιστὰς ἰσχυρῶν, Recessit navigatio*. Cædæ.

Terraque urbesque recedunt] Hanc opinionem attingit Cicero in Lucullo. eodem autem verbo utitur Ovid. Met. xi. 466. 'ubi terra recessit Longius, atque oculi nequeunt cognoscere vultus.' Pro eo idem vi. 519. 'Admotumque fretum remis, tellusque repulsa est.' *Emmeness*.

73 *Sacra mari colitur medio*] Ordo est: In mari medio Ægeæ colitur tellus sacra Neptuno, Neroidum matri, id est, Doridi gratissima. Fabula autem talis est: Post vitiatam Latonam, Jupiter cum etiam ejus sororem Asteriam vitare vellet; illa optavit a diis, ut in avem verteretur; versaque in coturnicem est. Et cum vellet maria transfretare, quod coturnicum est, adflata a Jove, et in lapidem conversa, diu sub fluctibus latuit. Postea supplicante Jovi Latona, elevata est super aquas: hæc primo Neptuno et Doridi fuit consecrata. Postea cum Juno gravidam, Pythonem immisso, Latonam insequeretur, terris omnibus expulsa Latona, tandem applicante se litibus, sorore suscepta est: et illic Dianam primo, post Apollinem peperit: qui statim occiso Pythonem, ultus est matris injuriam. Sane nata Diana, parturienti Apollinem matri dicitur præbuisse obstetricis officium. Unde cum

Diana sit virgo, tamen a parturientibus invocatur: hæc namque est Diana, Juno, Proserpina. Nata igitur duæ namina terram sibi naturaliter errare non passa sunt, sed eam duabus insulis religaverunt. Veritas vero longe alia est: nam hæc insula, cum terræ motu laboraret, (qui sit sub terris latentibus ventis, sicut Lucanus, 'querentem erumpere ventam Credidit') oraculo Apollinis, terræ motu caruit. Nam præcepit, ne illic mortuus sepeliretur, ut in Vulcano: et iussit quædam sacrificia fieri: postea e Mycone et Gyaro vicinis insulis populi venerunt, qui eam tenuerunt, quod etiam Virgilius latenter ostendit. Quod autem diximus Dianam, primo natam, rationis est. Nam constat primum noctem fuisse: cuius instrumentum est Luna, id est, Diana: post, diem, quem Sol efficit, qui est Apollo. Ut autem Delos primo *Ortygia* diceretur, factum est a Coturnice, quæ Græce *ὄρτυξ* dicitur. *Delos* autem, quia diu latuit, et postea apparuit: nam *ὄπλον* Græci *manifestum* dicunt. Vel quod verius est, quia cum ubique Apollinis responsa obscura sunt, manifesta illic dantur oracula. *Delos* autem civitas dicitur et insula. Unde interdum recipit præpositionem. *Servius*.

Sacra. Ut ostenderet vittas et laurum non esse signa luctus, quæ tristitiam Trojanorum non conveniebat, sed sacerdotii. Magna autem exempla posuit malæ bonæque amicitiae: Polymestorem et Anium, quæ nos ad bonum hortentur, et a malo revocent. *Donatus*.

Sacra mari]. Sane *sacrum* dicitur, quod rite sacratur Deo, ut veda, ara, simulacra, dona. Hic igitur ædium sacrarum, etiam non aperte, attamen ejusdem ritus meminit, cum de insula loqueretur, in qua præterquam ut sacra dixerat, id est, sacrata, gratiam quoque posuit non solum Doridi matri Nereidum, quæ traduntur deæ

maris; sed Neptunus etiam addidit dominatori videlicet omnium in mari deorum. *Servius*.

Sacra mari colitur medio]. Sita Delos in medio Cycladum, et veluti aliarum domina. Strabo l. x. *ἡ δὲ τῇ Ἀθῶναι μᾶλλον αὐτῇ τε Ἀῖλος, καὶ αὖ περὶ αὐτῶν Κυκλάδες*: In *Ægeæ* magis Delos eminet, circumstant illam Cyclades. Plin. iv. 12. 'Ipsaque longe clarissima Cycladum media, templo Apollinis, et mercatu celebrata Delos.' Solin. cap. 17. 'Cyclades in orbem circa Delum sitæ sunt.' *Cerda*.

Tellus]. Major dignitas est *tellus*, quam si dixisset *insula*. *Servius*.

74 Nereidum matri]. Doridi, quinquaginta Nympharum matri, conjugi Nerei. *Idem*.

Neptuno Ægeæ]. Quia in *Ægeæ* mari hæc insula posita est. Sane inter Hellespontum et Adriaticum mare, omne illud *Ægeum* appellatur; quod nomen a patre Thesei *Ægeæ* rege Atheniensium traxit, qui in mare se præcipitavit, sperans mortem filii. Cum enim in labyrintho Minotaurus esset inclusus, et quotannis ex nobilitate Atheniensium septem pueri vel puellæ ad vescendum Minotaurum mitterentur, tandem dolor Theseum subiit. Profectus itaque est ad Minotaurum perimendum, placuitque cum patre, ut si illud monstrum vicisset, vela candida navibus daret; si forte a Minotauris fuisset oppressus, navigium cum atris velis rediret. Sed cum extinxisset Minotaurum, oblitus non cum candidis, sed cum nigris velis reverti cepit; et patri in specula constituto, triste sui interitus signum dedit, qui extinctum filium credens se præcipitavit in mare, unde *Ægeum* pelagus appellatum est. *Idem*.

Nereidum matri, et Neptuno Ægeæ]. Ut missas faciam varias multorum lectiones et sententias in hoc versu, quum alii *Neptunio* legendum velint, alii *Ægeæ*, ut in codice Longobar-

dico est, *Neptuno Ægea* absque synalæphe, veluti etiam *matris* et ad Græcorum imitationem posita non ineredite docti omnes arbitrantur. *Pier.*

75 *Pius arcitenus*] Apollo est. Bene *pius*, aut qui ultus est matrem de Tityone, de Niobe, de Pythone: aut quia patriam stabilivit errantem. Legitur et *prius*. Servius.

Pius] Antiqui aliquot codices, *prius* legunt: ut sit *prius errantem*. Sed magis placet *pius*, ut ostendat Apollinem eo beneficio insulam promeruisse, ob officium matris suæ toto orbe erranti præstitum: cujusmodi pietas filium addeceat. *Pierius*.

Arcitenus] Sic dictus Apollo ab arcu. Nævius l. ii. Belli Punici, 'Deinde pollens sagittis inclytus Arcitenens, Sanctusque Delphis prognatus Pythius Apollo.' Hostilius l. ii. Belli Histrici: 'invictus Apollo, Arcitenens, Latonia.' Accius in Astyanacte: 'Utinam unicam mihi antistitam Arcitenens suam tneat.' Homero *κλυτράτος* dicitur, *arcus inclytus*: et *τοξόφρος*: sic et Diana *Dea Arcitenens* ab Accio dicitur, hoc versu: 'Quod utinam me suis Arcitenens telis mactasset Dea.' *Cerda*.

Oras et litora circum Errantem] Huius aut fabulæ aut historię plures meminerunt: unum tantum adducam. Plin. Hist. iv. 12. 'Ipsaque longe clarissima, Cycladum media, templo Apollinis, et mercatu celebrata Delos, quæ diu fluctuata, ut proditur, sola motum terræ non sensit ad M. Varronis ætatem.' Adi Strabonem, qui Geogr. l. x. eadem narrat ex Pindaro. Inde dicta et Delos. *Idem*.

76 *Gyaro Myconoque revinxit*] Quidam per historiam dictum putant, nam inter Myconum et Gyarum, Syrum unam de Cycladibus esse dicunt: unde fait Pherecides philosophus. Alii nullum auctorem alium esse adserunt, qui Delon ab Apolline reliquam dicat. Constat enim eam ante

evagare, et propter Latonæ partum restitisse. Alii banc insulam inter Myconum et Gyarum humilem esse dicunt, ut his quasi vinculis continetur. *Servius*.

Errantem, Gyaro celas Myconoque revinxit] Antiqui codices plerique omnes hoc dictionum ordine versum legunt, *errantem Gyaro celas My. q. re.* non nulli: *errantem Mycone celas Gyaroque revinxit*. Gyaron enim, genere muliebri dici, auctor Stephanus. Neque vero tacendum Gyaro nomen aptoton esse Probo Grammatico, *Hæc Gyaro, huius Gyaro* declinanti. Cuiusmodi esse etiam *Celens* tradit. Illud sane scitu dignum, quod Antigonus Caristius esse in ea insula mures tradit, qui ferrum abrodant. Pro *Mycone* autem *Mycono* passim in veteribus exemplaribus inveni, ita quidem Græce scribitur, καὶ μυκωνος λέγεται μὲν τῶν κυκλάδων. Et eo casu quippe in *es* finitum nomen apud Strabonem et Thucydidem reperitur. Quod vero Gigantes illos, quos postremo Hercules confecerit, in ea positos fabulantur, ut apud Strabonem libro x. legere est, animadvertendam est codices etiam Græcos variare. In aliquibus enim legitur, τῶν γιγάντων τοὺς βάρδρους, quod nimirum postremos significaret. Sed in aliquot aliis τοὺς θυερωδάρους legas, hoc est, validissimos. Unde forte sit proverbio locus, *Omnis sub unam Myconum*, quum superfuisset adhuc aliquid longe difficilius ad expugnandum innominis: vel id denique confectum esse, quod se nostris conatibus difficillimum objecisset. Neque vero hæc a me dicuntur, ut alterius cuiuspiam sententiam improbem, sed quia non temere scriptam crediderim validissimos Gigantum in ea positos. *Pier.*

Gyaro celas] Gyarus hic *celas* dicitur, ut apud Juvenal. Sat. x. 170. scopuli ejus celebrantur, intra quos exules, qui alicujus rei erant, conneſcebant. Inde idem Sat. 1. 73.

'Aude' aliquid brevibus Gyaris aut carcere dignum.' Et Sat. XIII. 246. 'nigri patietur carceris uncum, Aut maris Ægæi rupem scopulosque frequentes Exulibus magnis.' Ob paupertatem nobilis, teste Strabone l. x. (ubi etiam Deli descriptionem invenias) vix enim tributum nomine centum denarios imperare ausus est legatus Cæsaris: *Λυπεράτη* sterilissima omnium Ægæo mari insularum fuit, una ex Sporadibus, de quibus videndus Mela II. 7. *Emmeness*.

- *Myconoque revinxit*] Apud Stephanum et Strabonem *μυκνός*, l. x. Melam *Myconos*, et una ex Cycladibus est, II. 7. vulgo *Micoli*. 15. mill. pass. abest a Delo. *Humilem* illam nominat Ovid. Metam. VII. 463. respectu fluctuantis Deli: ubi *Myconon* legendum docet Nob. Heinsius, et adstruit epist. Heroid. XXI. 81. et quæ alligatam Delum fuisse testantur duabus insulis, Mycono et Gyaro, illic vide. Turpes fuisse ob calvitium Myconios, docet Strabo. *Emmeness*.

- *Revinxit*] Putant autem retraxit. *Servius*.

77 *Coli dedit*] A vicinis scilicet populis. *Idem*.

Immotam] *Ἀκίνητον*. Herodotus in Erato tale oraculum narrat, *Κινήσω καὶ Ἀήλον, ἀκίνητόν περ ἔδωσαν*: *Moveto Delum, quamvis jam immotam*. Callimachus in hymno ad Delum eam vocat *ἄρροτον, immutabilem*. quia videlicet *ἀκίνητος καὶ ἀειετός*, ut ait interpres, *immota, inconcussa*. Addit idem interpres, καὶ θουκυδίδης σεισμὸν γενόμενον μέγαν βουλόμενος ἐξηγήσασθαι, φησὶν, ὅτι τοσοῦτον ἦν μέγας, ὥστε τὴν Ἀήλας νῆσον σεισθῆναι: *Thucydides narraturus magnum terræ motum, ait, ita magnum fuisse, ut quati quoque potuisset Delos*. De eadem Delo, contrario verbo *ἐκινήθη* dixit Herodotus l. VI. ab motu. Aristides oratione in Serapim *ἀμφιρότων*, quasi circumfluam. Sed hoc Poëta *errantem*. Idem Aristides oratione in Asclepiadas,

Ἀήλον φερόμενον. Cerdæ.

Immotamque coli dedit] Quæ erraverat ante, fixa fuit loco stabili. Locum adde Statii, qui Achill. l. II. fere simili modo de Creta: 'te longus honos, æternaque cingent Tempia, nec instabili fama superabere Delo, Et ventis, et sacra fretis, interquæ vadosas Cycladas, Ægææ frangunt ubi saxa procellæ, Nereidum tranquilla domus,' &c. De Delo Latonia, quæ Servius habet Ge. III. 6. adi: quomodo incolis frequentata fuit, expedit Strabo l. x. *Emmeness*.

Contemnere ventos] Propter terræ motum. *Servius*.

79 *Egressi*] Sunt antiqui codices in quibus, *egressi*, *g* litera geminata scriptum invenias: quod verbi compositio sit ab *extra* et *gradior*, non ab *e* et *gradior*: ideoque sit ea litera geminanda, ut ex compositæ dictionis singulis partibus aliquid appareat: *e* quippe et *e*, quod in *x* duplici litera latitabat *egressi*. Inde *c* ob cognationem in *g* abeunte *egressi*. Ita olim *Exfatus*, mox *exfatus*, tactum a Ter. Scauro: et omnium denique usu *effatus* receptum. *Pierius*.

Apollinis urbem] Delon: et est definitio. Ejusdem nominis et urbs, et insula Delos dicitur. *Servius*.

80 *Rex Anius*] Anius autem rex Deli, Apollinis sacerdos, cum trium filiarum esset parens, ne unius tantum Del esset tutus auxillo, filias numini Liberi patris devovit, qui parem ei gratiam reddens, effecit, ut quidquid una attigisset verteretur in fruges, altera in vinum, tertia in oleum. Id cum compierisset Agamemnon dux Argivorum, cum mille navibus oppugnaturus iret Trojam; misit, qui eas accerterent, ut posset alere Græciæ exercitum: quæ cum vinctæ tenerentur, invocaverunt Liberum patrem, quas ille in columbas vertit, et ita vincula fecit effugere: undè hodieque Deli columbas violare nefas est. Hunc tamen Anium, Palefa.

tus etiam propinquum tradit Anchisæ. Alii dicant hujus Anii filiam occulte ab *Ænea* stupratam, edidisse filium nomine Anium. *Idem.*

[*Rex et sacerdos*] Hic Anius, Apollinis filius, rex Delli et sacerdos fuit, qui habuit filium Andron nomine: unde *Andros* insula appellata est, ad quem Anchises ante Troicū bellum consultum venerat; an Salaminam peteret comes Priamo; unde et agnoscitur. Sane majorum hæc erat consuetudo, ut rex esset etiam sacerdos, vel pontifex. Unde hodieque imperatores, dicimus pontifices. *Idem.*

[*Rex Anius, rex et sacerdos*] Olim Reges etiam sacerdotes erant: ut docent Plutarchus et Plato in Polit. Et sacerdotium pontificatus Maximi in gente Julia multis sæculis perduravit. De hoc Anio Apollinis F. Cælius VII. 15. et Turneb. IV. 22. *Taub.*

[*Rex Anius, rex idem, &c.*] De hoc Ovid. Metam. XIII. 680. et seqq. Quod reges et sacerdotio functi sint, discas ex Livio I. 20. Justino XXXVI. 2. ad quem locum consule Bernegg. Hæc sacra Apollinis non tantum culta in Delo, sed inde ad alias nationes pervenerunt, ut Mela III. 5. *Emmen.*

[*81 Vittis et lauro*] *Vittæ*, sacerdotis sunt: *laurus* vero etiam imperatoris victoris. *Servius.*

[*Occurrit*] Magna benevolentia, ut rex et sacerdos non expectaverit peregrinos ad se venire, sed ultro occurrerit. *Donatus.*

[*82 Anchisen amicum*] Κατὰ τὸ συνήθη intelligimus: nam quomodo fuerint amici, palam poëta non dicit. *Servius.*

[*Vetorem amicum*] Quasi dicat: illum talem tunc habuit amicum, qualem habebat, stante Trojanorum felicitate: neque secutus est fortunam, ut Polymeator, et tantum habuit amicum, quantus fuit, non quantus veniebat. *Donatus.*

[*Occurrit: veterem Anchisen agnoscit amicum*] In antiquissimo codice

obcurrit præpositione incalesci scriptum est, quod improbat Scamrus. Eodem modo, *agnoscit*: quamvis in Mediceo, et in plerisque aliis *agnovit* præterito tempore positum est, quæ quodammodo redditio causam videtur esse, cur occurrerit. Sane præteritum *agnovit* hoc loco Pontanus etiam agnovisse videtur. *Pierius.*

[*Occurrit*] Vetustissimi codicis fide hic legendum monet Dansquius *obcurrit, &c.* *Emmen.*

[*83 Hospitio*] Licet Probus querit, quid sit *Jungimus hospitio dextræ*; tamen casus *septimus* est, id est, jure hospitalitatis. Nam ad hospitium non potest intelligi, quia jam amicus fuit; aut sicut quidam tradunt, *Jungimus dextræ, et hospitio tacta subimus.* *Servius.*

[*84 Temple Dei*] Hoc juxta augurii genus, quot *staticum* dicitur, retulit, in quo considerantur, quo in loco auguria peragi debeant. Nam ideo ait, 'Templa dei saxo venerabar structa vetusta,' et subjunxit, 'Quove ire jubea.' Et exinde, 'Da, pater, augurium.' Sane queritur cur *saxum vetustum* dixerit. Sed traditur a pluri-
mis, inter quos etiam Epafus, vir peritissimus, refert, Delphis quodam tempore evenisse, ut templum religiosum ante et intactum, spoliatum incensumque ait; ac post multas Corinthii urbes singulasque proximas terræ motu haustas; Delon neque antea, neque postea hoc incommodo vexatam, sicut Tuthrodes: quod etiam Cicero in prætura Verrinarum ita ait: 'Tantaque vis hujus religionis est et semper fuit, ut ne Persæ quidem cum bellum totam Asiam diis hominibusque indixissent, et mille navium classem Delam appellissent, quicquam conarentur, aut violare, aut adtingere.' Non mirum ergo, si aut ad tempora poëta respondit, aut ad pristina; utpote quod religio nunquam omnino vexata illo suo antiquo et vetuste saxo colebatur. Vel vetustæ,

religiose: et quod *Veneraber* ait, ostendit se precatum. *Idem*.

Tecta subimus. Tempia, &c.] Dissiti sunt hi versus, nec cohererent. De quibus J. C. Scalig. iv. 23. et Servius Danielis. Sæpe, inquit, discontinuatos versus legitur in Æneide: quos ideireo præcisus sensibus videamus, quod auctor morosissimo iudicio alios de medio sustulerit, quibus illi cohererebant: quoad excogitaret atque insereret meliores. Sicut nec illi quidem cum cæteris colligantur, infra vs. 639. 'Sed fugite, o miseri, fugite, atque ab litore funem Rumpite.' Quare? 'Nam qualis,' &c. Atquin illo occupato non est fugiendum. Certe alii versus intercedebant. *Taubmann*.

Saxo vetusto] Cur templum *vetusto saxo* structum dixerit, disputat Maerob. Saturn. iii. 6. et Servius Daniel. Sunt qui templum vetus interpretentur: sunt, qui religiosum. *Id*.

Veneraber] In plerisque codicibus antiquis, *veneramur* numero plurium habetur. Sed multi supra *bar* ultimam syllabam *mur* notatam habent, non tam variandæ lectionis causa, quam paraphraseos. Quippe ut *Veneraber* pro *Veneramur* positam innuant: quia verba reliqua eadem periodo contenta, sunt in pluralitatis numero, *jugimus, subimus*. Sed enim quia subsequuntur preces, in persona Æneæ nuncupatæ, mihi non displicet, *veneraber*, unitatis numero. Nam etiam in vi. reliquis hoc vetillud procurantibus, 'Pius Æneas arces quibus altus Apollo Presidet, horrendæque procul secreta Sibyllæ, Antrum inmane petit.' Quod vero saxum vetustum appellavit, id redigit in memoriam mihi, quod apud M. Tullium in Verrinis legere est: ubi de hac insula loquitur, et Apollinis templo. 'Est enim tanta apud eos ejus fani religio atque antiquitas, ut in eo loco ipsum Apollinem natum esse arbitrentur.' *Pierius*.

86 *Da propriam*] *Da*, dic, indica;

Apollo enim non dandi, sed dicendi habet potestatem. Quæritur etiam cur Æneas cum Delum venisset, nullis prius hostilis cæsis, statim a precibus cæperit: quia tradunt multi, inter quos et Varro, esse aras tam Apollinis, quam filii ejus, non tantum Deli, sed in plurimis locis, apud quas hostiæ non cædantur; sed consuetudo sit deum solemnem tantum prece venerari. Quod autem ait, Neptuno et Apollini tauris postea sacrificatum, apud alias aras hoc factum accipi oportet. *Servius*.

Propriam] Perpetuam, stabilem, firmam; ut, 'Propriamque dicabo.' Et bene post experimentum male conditæ civitatæ, perpetuas postulat sedes. *Idem*.

Propriam] Nam incerti hactenus vagabantur, ut, 'Incerti quo fata ferant, ubi sistere detur.' Est autem precatio brevis, et quæ omnia contineat: nam petit et movet commiserationem. *Donatus*.

Thymbræ] *Thymbræus* Apollo dicitur a loco, Trojæ vicino, pleno Thymbra, quæ *Saturja* dicitur; et bene Deli positus, *Thymbræum* appellat, quem in Troja adsueverat colere in agro, in quo ejus et nemus est, et templum: ubi a Paride Achilles occisus est: unde fingitur manu Apollinis vulneratus. Ergo *Thymbræus*, ut *Deltius*: nam numina a locis frequenter nomen accipiunt. Alii *Tymbræum* locum in Delo consecratum Apollini tradunt. Sane quia Græce *θύμβρη* facit: in derivatione η in diphthongum mutat: ut *ἀτρη*, Ætnæus, *Ἰστρη*, Diræus. *Servius*.

Thymbræ] Apollo Thymbræus in campo erat Trojano. Strabo Geograph. i. xiii. *ἔστι τὸ πεδίον ἢ θύμβρα, καὶ δὲ αὐτοῦ ὅλον ποταμὸς θύμβριος, ἀρβαλλὼν εἰς τὸν Σκάμανδρον κατὰ τοῦ θυμβραίου Ἀπόλλωνος ἑρὸν: campus est Thymbra, quem Thymbræus fluvius interluit, emittens se in Scamandrum, ad Apollinis Thymbræi templum. Papius*

quoque sic ad Apollinem : ' Seu Trojam-Thymbræus habes.' *Cerda*.

Domum] Familiam : ut, ' Domus tenet a quo Sergia nomen.' *Servius*.

Da mœnia fœsis] Lucan. l. i. ' Quæ sedes erit emeritis, quæ rara dabuntur, Quæ noster veteranus aret, quæ mœnia fœsis?' Ubi Budæus *fœsis*, τοῦ ἐν πατρίῳ κρηματισμοῦ exponit. *Tamb.*

86 *Mansuram*] Perpetuam. Dno petit, et urbem et perpetuitatem. *Mansuram* autem ideo, vel propter Trojam, vel propter eam quam in Thracia condidit. *Servius*.

Serua altera] Non quia prima servavit: sed quia servare voluit, ut Homerus dicit. *Idem*.

Serua altera Trojæ Pergamæ] Censet Salmas. exercit. Plin. p. 289. eandem esse loquendi formulam ac *altera Salamis*, *altera Tingi*, de qua Mela II. 6. ad discrimen pervetustæ urbis Tingi, de qua I. 5. quam lectionem speciosam quidem, sed veram non esse asserit Isaacus Vossius ad Pomponium p. 197. *Emmeness.*

87 *Achillei*] Sic veteres declinabant. *Servius*.

88 *Quem sequimur*] Quia Cadmus oraculo Apollinis bovem secutus, in Hyanthe Bœotiam condidit. Veteres enim oraculis signa, quibus civitatem conderent, accipiebant. *Idem*.

Quem sequimur] Notavit Brissonius Form. l. i. his duobus versibus contineri formulas quasdam augurum, qui plane optabant, petebantque a Diis, certa sibi, et clara, et prospera e cœlo signa dari: advocatque Dionysium l. II. et Livium l. I. Ille enim Romulom infert deprecantem Jovem, Deosque alios, quos duces sibi fecerat colonizæ deducendæ, ut, si volentibus ipsis, urbem ipse moderaturus esset, ἐμείνα ὀψάμην παρῆναι καλὰ, prospera signa e cœlo apparerent: hic autem augurem sic auspicantem inducit: ' Jupiter pater, si fas est, hunc Numam Pompiliū, cujus ego caput teneo, Regem Romæ esse, ut tua signa no-

bis certa ac clara sint inter eos fines, quos feci.' Ex eodem ritu in l. IV. dixit Virgilius: ' Adsis, o placidusque juves, et sidera cœlo Dextra feras.' *Cerda*.

89 *Da, pater*] *Pater* religionis, ut supra diximus, nomen est. Nam et hominibus datur: ut, ' Inde toro pater Æneas:' et montibus, ut, ' pater Apenninus:' et fluminibus, ut, ' Tybri pater:' naminibus etiam, ut, ' Quidve, pater Neptunæ, paras:' item, ' Ipse pater Danais animos viresque secundas Sufficit.' Item, ' Odit et ipse pater Pluton.' *Servius*.

Da] Id est, ostende. *Donatus*.

Da, pater, augurium] Paterno animo infunde animis nostris aperta et perspicua oracula. Usus est autem imperativo *da* et *illabere*, quod est deprecantis ex fiducia Apollinem, qui Trojanis favebat. *Idem*.

Augurium] Modo oraculum: sed usurpative. *Augurium* enim est, exquisita deorum voluntas per consultationem avium aut signorum; quod tunc peti debet, cum id, quod animo agimus, per augurium a diis volumus impetratum; ut in hoc loco Æneas, postquam omnia, quæ volebat animo, petit, ait, ' *Da, pater, augurium:*' et est species ista augurii, quæ *legum dictio* appellatur: *legum dictio* autem est, cum conditio ipsius augurii certa nuncupatione verborum dicitur, quali conditione augurium peracturus sit: quod hic facit exsequens formas petitionis versibus supradictis; tunc enim quasi legitimo jure legem adscribit, ' *Da, pater, augurium.*' *Serv.*

Animis illabere nostris] Quia Apollinis responsa semper obscura sunt, vera tamen. Unde cum intelligentia oraculum postulat. *Idem*.

90 *Tremere omnia*] In consequentibus quid sit omnia docuit, dicendo, *Liminaque laurusque dei*: et hoc augurium juxta auguralem disciplinam dictum est, quod appellatur *tripudium sonubium*, id est, a sono: ad quod

pertinet, si arbor sponte radicibus cadat, si terra tremat, quod hic Æneæ factum ostendit, antequam voce divina responsa perciperet. *Id.*

Visa repente] Stoicos et Academicos sequutus est, qui dicunt ea, quæ contra naturam sunt, non fieri, sed fieri videri. Unde magica ars est exclusa omnis: sicut Plinius Secundus docet in naturali historia. *Idem.*

Tremere omnia visa repente] Hæc Deum præsentem esse indicio erant. Et tum vera reddebantur Oracula; sicut eo absente, falsa. De quo Turneb. iv. 22. Lucan. l. v. de Phœbade: 'non rapta trementi Verba sono, nec vox antri complere capaxis Sufficiens spacium, nilloque horrore comarum Excussæ laurus, immotaque culmina templi, Securumque (astantes nullo fragore terrena) nemus yerritans se credere Phœbo Prodiderant.' Hoc autem augurium appellabatur *tripudium sonubium*, a sono, &c. de quo Serv. Daniel. *Tambmann.*

91 *Liminaque*] *Que* brevis, est pro longa posita: quæ hac ratione defenditur: aut quia omnia monosyllaba ad artem non pertinent, et his licenter uti possumus: aut certe, quia omne *μῦθος*, id est, particula, quæ sui substantiam non habet, membrum putatur superioris orationis; quod si est, *liminaque*, quasi una pars orationis est: et potest *que*, finalitatis ratione, vel produci vel corripri. *Servius.*

Laurusque dei] Aut ideo singulariter, quia in Delo insula laurus Apollini consecrata est; aut lucum dicit; aut quia traditur Latonam, duas Laurus amplexam, Dianam et Apollinem enixam. Fabula sane de Lauro talis est: Daphnis Penei, vel, ut alii dicunt, Latonis filia, ab Apolline adamata est: a qua cum precibus et promissis non potuisset Apollo, ut secum concumberet, impetrare; vim ei adhibere conatus est, cumque eam insequeretur, ut illa fugiens defecisset lassata, terræ imploravit auxi-

lium, quam terra hiatu facto recepit; et pro ea arborem edidit, quæ Græce nomen suum retinuit, Latine *Laurus* dicitur; sed Apollo eam etiam mutatam ita dilexit, ut adscribere fecissetque, ut propter virginitatem servatam semper viret. *Idem.*

Liminaque laurusque dei] Illud ego sane præteriturus eram inveniri codices manu scriptos, in quibus *leimina* per ei prima syllaba scriptum sit: et ita alibi; ut in xi. *leimen erat*: nisi Probus Grammaticus interpellasset, nomina esse dicens, quæ plenitudinem patientur, hoc est, quæ e littera plus scribantur: ut puta, *limen*, *leimen*. In Carisii sane codice, quem lectitavi, ubi ex C. Julii Ro. sententia, *laurus* hoc loco numero multitudinis positum asseritur, animadverti nimirum *laurusque* citatum esse, non *limina*: quod quidem memorie lapsu factum crediderim a librario, donec quid magis fide dignum invenire: quum *limina* castior omnino lectio videatur, quam tot veteres codd. ostendant, Quintilianus agnoscat, et Val. Probus octavam positionis modum observet in *Liminaque laurusque Dei*, sicuti septimum in eo versu: 'Omnia vincit amor, et nos cedamus amori.' *Pierius.*

Tremere omnia, &c. Liminaque laurusque dei] Locus debetur Callimacho; qui sic in hymno Apoll. vs. 1. *Ὄλον δ' τῆ 'πάλλαιος ἱερῶντο ἱερῶντος ἑρῆς; Ὄλα δ' ἔλον τὸ μέλαθρον*: ad quem locum Vulcanium adhibe. *Emmen.*

Moveri] Quia opinio est sub adventu deorum moveri templa. *Serv.*

92 *Mons*] Cynthus. Unde *Cynthius* Apollo. *Idem.*

Cortina] Locus unde oraculum datur. Dicitur autem *cortina*, vel quod Apollinis tripos corio Pythonis tectus est: vel quod certa illinc responsa funduntur, quasi *certina*, vel (quod est verius) quod cor illic vatis tenetur, Nam caverna quidem in templo Apollinis fuit, ad quam Phœbas

rapta vaticinabatur; ut Lucan. ostendit. Alii *cortinam* quasi *ortinam* tradunt; quod inde vox oritur. *Id.*

Cortina] In explicando hoc loca insistentem vestigis viri docti Gifan. in Coll. ad Lucret. Tripus erat vas ingens, tripodem tegebat cortina, quam nihil aliud, quam integumentum et operculum tripodis; hæc ascendebat Pythia, editura oraculum, quam ideo dicebatur loqui ex tripode. Aperit hoc Prudentius Poëta: 'Delphica damnatis iacuerunt sortibus antra: Non tripodas cortina tegit, non spatum anhelus Fata Sibyllinis fanaticas edita libris.' Hanc laminam, seu cortinam impositam tripodi, Græci *ἄμυν* vocant, teste Polluce l. x. Græca signata ad rem sunt: τοῦ Δελφικοῦ τρίποδος τὸ ἐπίθημα, ὃ ἐκασθῆναι ὁ προφῆτης, ἄμυν καλεῖται: Delphici tripodis tegumentum, cui vates insidet, holmes dicitur. Itaque cortina Prudentii, et *ἄμυν*, idem. Hinc lux ad Plin. xxxiv. 3. 'ex ære factitavero et cortinas tripodum nomine Delphicas, quoniam donis maxime Apollinis Delphici dicabantur.' ubi qui per *cortinas* capiant pelves, non ita probe. *Cerda.*

Reclusis] Nunc apertis: alias denuo clusis. *Servius.*

98 *Submissi*] Utrum corpore an anima? an quia supplices rogamus, an quod verum est, *inclinati*? Et sciendum pro qualitate numinum, orantes interdum ima, interdum summa respicere. Nam potestates alie cælestes sunt, alie terrenæ, alie permixtæ. Unde nunc Apollinem deprecantes, terram petunt. Ipse enim est et Sol, et Liber pater, qui inferos petit: ut Horat. 'Te vidit insomnis Cerberus.' *Idem.*

Potimus terram] Bene ergo terram petunt, unde ad eos responsa perveniunt: et quia Apollo etiam inferis notus est. *Idem.*

Submissi potimus terram] Imitatur phrasin Lucretianam l. i. 'Muta

metu, terram genibus ambussa petebat.' Et l. iii. 'insequitur languor, terræque petitus.' Notat Turn. ex Diomede et Varrone, dictam ab Etnio 'terram pinseret,' de eo, qui in genua cadit, eisque terram petit: quod Homero dictum ἐλε γένων ὄρνυσι. *Cerda.*

Ad auris] Codices antiqui omnes ii, qui *auris* admittant, *auris* per i scribunt ex Velli sententia. Sed sunt etiam vetera quædam exemplaria, in quibus *ad aures* scriptum invenitur: quod quidem non ita placet. *Pierius.*

94 *Dardanida*] Ut diximus, obscura quidem, sed vera sunt omnia. Nam dicendo *Dardanida*, ostendit Italiam, unde Dardanus fuit: quod si Cretam significaret, *Teuciada* diceret. *Serv.*

Duri] Vel futurum ostendit laborem: vel eorum arguit insipientiam, qui intellecturi non fuerant. *Idem.*

Stirps] Hoc verbo, Trojanis factus est terror. Sane *stirps*, genere feminino *originem* significat: ut, 'Hæc stirpem invisam.' Masculino, *arborum*: ut, 'Sed stirpem Tencri nullo discrimine sacrum.' Sed Horatius contra regulam nititur: ut, 'Stirpesque raptas et spes et domus.' *Serv.*

A stirpe] In codicibus aliquot antiquis legere est, *de stirpe*: sed *a stirpe* jam omnes recipiunt. *Pierius.*

A stirpe parentum] Libet hic verba Caji adducere J. C. explicantis, quid intelligatur hac voce *Parentes*, in l. appellatione parentis, de verborum et rerum significatione: 'Parentis appellatione non tantum pater, sed etiam avus, proavus, et deinceps omnes superiores continentur,' etc. Recte itaque Poëta de superioribus *Æneæ*, et longe remotis ab ejus ævo, dixit, *parentes*. Dardanus enim longe ultra tritavum erat: et l. v. *Acestes* dicitur fuisse 'veterum non immemor ille parentum.' Quo loci Trojani omnes intelliguntur. *Cerda.*

95 *Prima tellus*] Italia, unde Dar-

danus venit. Teucer enim de Creta post venit. *Servius.*

Prima tellus] Turneb. Ad. vii. 9. *Taubmannus.*

Ubere lato] Quod est Italiæ proprium: ut alibi, 'atque ubere glebæ.' *Servius.*

96 Matrem] Matrem autem, terram Apollo significat. Tractum autem est de historia: nam Brutus et filii Tarquinii, cum oraculum Delphici Apollinis peterent; responsum est, ejus imperium fore, qui primus matrem reversus oscularetur: quod solus Brutus agnoscens, de navi egressus, simulans casum, osculatus est terram: unde et potitus imperio est. *Idem.*

Antiquam matrem] Uno verbo Euripides *παισιοφρόνα* dixit, id est, terram. Ita Lucret. l. ii. 'Humorum guttas mater quum terra recepit, Fœta parit fruges, &c. Quapropter merito maternum nomen adepta est.' Intelligit autem Italiam, unde Dardani, auctor gentis Trojanæ, primum in Troadem commigravit. Teucer vero de Creta post venit. Videmus igitur, in quantum errorem unius verbi negligentia Anchisen ex affectu et tædio peregrinationis Oraculum interpretantem conjecerit. De quo etiam Macrob. vii. 7. in somn. Scipionis. *Taubmann.*

Exquirite] Dicens *exquirite*, ostendit difficultatem. *Servius.*

97 Hic] Pro *illic*. *Idem.*

Domus Æneæ] Ad illud respicit, 'Da propriam, Thymbræe, domum.' *Idem.*

98 Nati natorum] Propter illud, 'Manuram urbem.' Nam oraculum semper ad petita respondet. Sane hic versus Homeri est, quem et ipse Orpheo sustulit. Item, Orpheus de oraculo Apollinis Hyperborei. Mire autem sequenti versu hoc ostendit; dicendo, 'Hæc Phœbus.' *Idem.*

Nati natorum] Idem quod Ovid. *Metam.* xiii. 624. 'Nec tamen ever-

Delph. et Var. Clas.

sam Trojæ cum mœnibus esse Spem quoque fata sinunt.' Ea adi, quæ de posteris Æneæ notata *Æn.* i. 278. *Emmenesa.*

99 Tumultu] Quia dixit, *Exquirite*. *Servius.*

100 Lætitiâ] Propter promissam imperii æternitatem: finis enim auspicii in demonstratione comprehensus, dedit petentibus lætitiæ optandam gratulationem. *Idem.*

Cuncti, quæ sint ea mœnia, quærunt] Post ejusmodi responsum, quo solum continebatur incertum, ut constaret, quæ esset illa regio, ad quam tendere deberent: læti quidem fuerunt omnes, quod optata cognovissent; sed universi quærebant nomen loci. Antiqua enim memoria fuit, quam posterioris ævi homines ignorabant: quam cum nemo nosset, Anchises, qui longe cæteris scientia et annis præstabat, revoluta priscorum familia, expositionem responsi audacter est ingressus. *Donatus.*

101 Vocet] Aut revocet, aut hortetur. *Servius.*

102 Monumenta virorum] Historias. *Idem.*

103 Spes discite vestras] Aut quasi senex loquitur: aut quia (ut supra diximus) scit se esse moriturum. Ubique enim sciens futurorum inducitur. *Idem.*

104 Creta] Dardanius Jovis filius et Electræ, profectus de Corytho civitate Tusciæ, primus venit ad Trojam, et illic parva ædificia collocavit. Post cujus obitum Teucer venit ex Creta, et invenit Dardani socios, habitantes in vallibus, qui constituit arces et mœnia. Modo ergo errat Anchises: nec respiciens adventum Dardani, oraculum Cretam significare credit. Argumentatur ex his, quæ solent ab advenis fieri. Ida, inquit, illic est; quæ in Troja ad similitudinem dicta: ut, 'effigiem Xanthi Trojamque videtis, Quam vestræ fecere manus.' Item sacrorum similitudo:

Virg.

8 D

quam apud majores hēfas erat perire. Unde Aeneas in duodecimo, 'Sacra deosque dabo, socer arma Latinus habeto.' *Idem.*

Jovis magni] Quia ille dicitur nutritus esse: quod (ut Salustius dicit) ideo fingitur, quia 'primos Cretenses constat invenisse religionem.' Sane nati Jovis fabula hæc est: Saturnus postquam a Themide oraculo comperit a filio se posse regno depelli, natos ex Rhea uxore filios devorabat, quæ natum Jovem, pulchritudine delectata, Nymphis commendavit in monte Cretæ Dictæo: ubi eum aluerunt apes. Pro quo involutum lapidem glutientum Saturno dedit, quem cum Saturnus, fraude cognita, vehementius quæreret, ei adhibiti sunt Curetes et Corybantes, qui tinnitu æris, id est, insus excogitato genere, ut cum clipeis æreis inter se currerent, prohiberent audiri pueri vagitum: unde ipsi sunt Matris deum ministri: sed nonnulli eosdem *Curetes*, et *Corybantes* dicunt. Ut autem fingatur Saturnus filios suos comesse, ratio hæc est: quia dicitur deus esse æternitatis et seculorum. Secula autem annos ex se natos in se revolvunt, unde Græce *κρόνος* quasi *χρόνος*, id est, *tempus*, dicitur. *Idem.*

Creta Jovis] Jovem in Creta natum, certum est: ideo Creta dicta ejus insula, et ipse *Creticus*. Minutio Felici: 'Mars Thracius, vel Juppiter Creticus, vel Juno Argiva.' A Cicerone de Nat. Deor. *Cretensis*, ut est etiam apud Lactantium i. 11. Sed scendum, rem hanc incertam, ut pleaque fabularum. Nam Demetrius Scepsius, ut est apud Scholiastem Apollonii l. iii. tradit, Phrygas Jovem apud se natum et educatum contendere cum Cretensibus et Arcadibus: ex qua fabula Delrius in Troad. Sen. lucem dat Propertio eleg. iii. 1. 'Idæum Simœnta, Jovis cunabula parvi.' Lege Pausaniam in Arcadiciis et Messenicis, apud quem utra-

que hæc gens sibi vindicat natales Jovis. *Cerda.*

Medio ponto] Potest quidem intelligi secundum Salustium, longe a continenti; sed altior est hoc loco potæ intuitus. Nam apud Chorographos legimus, quæ insula in quo sit mari: ut Sardinia in Africo, Delos in Ægeæ: et de aliis omnibus. De Creta omnes dubitant, in quo sit mari. Nam parte Libycum, parte Ægyptium, parte Achaicum, parte Ionium respicit. Ergo *medio ponto*, ac si dici possit, *medio pontorum*: quod Latinitas non recipit. *Servius.*

Medio ponto] Homerus Odyss. xix. *Κρήνη τις γαί' ἐστὶ μέγας ἐπὶ ὀβρονι πόντῳ*: *Creta tellus est medio in nigro ponto*. Ab Homero Aristides in Cyzicena, de eadem Creta ait, *κείσθαι μέγας ἐπὶ ὀβρονι πόντῳ*. De illa Mela ii. 7. 'in medio mari ingens.' Qui legat Strabonem l. x. plane noverit, cur ea dicta esset in medio maris: numerat enim, quæ maria hinc inde alluant. *Cerda.*

Creta Jovis magni medio jacet insula ponto] Non temere quærit Servius, cur *medio ponto* dixerit Virg. Neque insulse dubitationem solvit, dum tot maria enumerat, quæ Cretam insulam adluunt. Dicamus itaque *medio ponto*, id est, ambiguo. Hic enim est Latinitatis modus, ut ea in medio esse dicamus, quæ nulli adhuc parti sint adjudicata. Sed in Virgilianam hanc sententiam nemo proclivius ivit quam Solinus. Ait enim is: 'Pronius est Cretam dicere, quam absolvere, in quo mari jaceat. Ita enim circumflui illius Græci nomina permiscuerunt, ut dum alia aliis ingerunt, pene oblimaverint universa.' *Pierius.*

Creta Jovis, &c.] Sic Ovid. Metam. viii. 99. 'Certe ego non patiar Jovis incunabula Creten.' Adi Callimachum in hymno Jovis. *Emmenens.*

105 *Mons Idaus ubi*] *Idæus* derivativum est pro principali: et est *Ἰδὴ Idaus*, ut *Ἄλφειν Ἐτναeus*. *Servius.*

Mons Idaus ubi] Montem hunc in

Creta omnes agnoscunt, et Virgilius ipse in XII. 'Dictamnium genitrix Cretæa carpit ab Ida.' Plin. IV. 12. 'Montes, Cadiscus, Idæus, Dictæus, Morycus.' *Cerda*.

Gentis cunabula] Nutrimenta. Nam ubi jacent infantes, *cunæ* vocantur. Et latenter dat gloriam Trojanis, dicens eos a diis originem ducere. Unde est, 'Ab Jove principium generis.' Ibi enim et de Dardano et de Tencro intelligimus, quasi Jovis cives. *Sero*.

Cunabula] Occulte laudat Trojanos, ut qui a diis originem ducant: unde Æneid. VII. 'Ab Jove principium generis: Jove Dardana pubes Gaudet avo.' Primi autem Cretenses religionem instituire, auctore Sallustio: ideo putati educasse Jovem. *Taubm.*

106 *Urbis habitant*] Non dicit qui; sed intelligimus Cretenses: aut certe *habitant* pro *habitatur*: ut, 'Insinnat pavor.' Et primo quidem centum habuit Creta civitates: unde *Hecatompolis* dicta est: post viginti quatuor: inde, ut dicitur, duas, Gnoston et Hierapidnam. Quamvis Livius plures a Metello expugnatas dicat. *Sero*.

Centum urbis] Exponit quod dixit *jacet*: et ostendit magnitudine et ubertate præcipuum regnum, ut et intimet, quod dixit, 'gentis cunabula nostræ,' ponit Teucrum. *Donatus*.

Centum urbis] Gellius XIII. 19. hic *urbes* legendum putat *desertas* causa, non *urbis*. Cretæ descriptionem accuratam tradit Mela II. 7. 'Super eas jam in medio mari ingens, et centum quondam urbibus habitata Crete.' Inde Homero Iliad. II. 649. *Κρήνη ἑκατόπολις*. Horat. Od. III. 27. 'Quæ simul centum tetigit potentem Oppidis Creten.' Et Epod. XIX. 'Cretam centum urbibus nobilem.' Sed de hac insula curæ Meursii testantur uberius. *Emmeness.*

Uberrima regna] Hic decipitur, quia audit, 'Ubere glebæ.' *Servius*.

Uberrima regna] Ad hoc pertinent verba hæc Solini c. 16. 'Nonnulli

etiam a temporie cæli *παναπλοῦρας* appellatam prodiderunt; est vero *παναπλοῦρας* felix ac beata insula.' Et hæc item Plinii XXV. 1. loquens de dictamno: 'procedente persuasione illa, quicquid in Creta nascitur, infinito præstare ceteris ejusdem generis alibi genitis.' Facile in hanc opinionem venerit, qui legerit Strabon. I. X. Homerus Odys. XIX. *καλὴ καὶ πλεῖρα*, *pulchra et pinguis*. *Cerda*.

107 *Maximus unde pater*] Fallitur. Nam antiquior dicitur Dardanus. Alii *maximus*, *antiquissimus* tradunt; per *patris* autem appellationem, majorum cognationem ostendit. *Servius*.

Maximus] Ubi deest nomen consanguinitatis, dicimus *maiores* et *patres*. Ergo *maximus*, est pater ipsorum majorum. *Donatus*.

Si rite audita recorder] Bene dubitatione excusat errorem. *Servius*.

Rite] Bene advertit Passerat. hac voce signari hic ordinem, ut in Catull. 'Manes carpebant rite laborem.' et in Horat. 'Rite crescentem face Noctilucam.' In quibus locis frustra ad religionem confugas. *Cerda*.

108 *Teucrus*] De hoc fabula duplex est, nam et de parentibus ejus dupliciter traditur. Alii enim Curetis et Idææ nymphæ. Alii, inter quos et Trogus, Scamandri filium tradunt, qui Scamander, cum Creta frugum inopia laboraret, cum parte tertia populi ad externas sedes querendas profectus est, ab Apolline monitus, ibi eum habiturum sedes, ubi noctu a terrigenis oppugnatus esset. Cum ad Phrygiam venisset et castra posuisset, noctu mures arcium nervos et labramenta armorum adroserunt. Scamander hos interpretatus hostes esse terrigenas, in Idææ montis radicibus ædificia collocavit; qui cum adversus Bebrycæos finitimos bellum gereret, victor in Xantho flumine lapsus non comparuit: qui post a Cretensibus in honorem regis sui, Scamander appellatus est, filioque ejus Teucro regnum tra-

ditum, qui cives e suo nomine *Teucros* appellavit, qui post a rege Troo *Trojan* dicti sunt, et templum Apollini constituit, quem *Sminthium* appellavit. Cretenses enim murem *Sminthi-*
cem dicunt. Alii non Scamandrum, sed Teucrum ipsum sub conditione supradicti oraculi profectum Creta dicunt, et civitatem et templum condidisse, et *Sminthos* mures vocari a Phrigibus. Tradunt præterea nonnulli Dardanum, a Teucro in Phrigia inventum, filiam suam ei sociasse, et Dardanum populares suos socero cognomines fecisse. Quidam Teucrum Dardani filiam uxorem duxisse tradunt, et ideo *Teucros* appellatos: *Trojanos* autem a Troo Rege. *Servius*.

Teucus] Promiscue *Teucer* et *Teucus* dici docet Charis. Gramm. l. i. *Emmenos*.

Rhæteus] *Rhæteum* promontorium Troados, licet alii *Rhetias* legunt, propter Rhetiam Rhitonis filiam. Et amat Virgilius declinationes Græcas, salva regulæ reverentia, in Latinas convertere, « Græcam diphthongum in *e* longum mutans : ut *Alveas* *Æneas*, *Μήδεια* *Medea*, 'Ρορτίον *Rhæteum*. *Serv.*

Teucus Rhæteus primum est advectus ad oras] In codicibus aliquot antiquis, *Teucros* idiomate Græco scriptum est, in Longobardico *Teucer*. Sed enim Sospater Car. ex Aurelii sententia, nomina, quæ apud Græcos aut per *pos*, aut per *τπος*, aut per *δπος*, aut per *κπος*, efferuntur, ea omnia, omissa Græca extremitate, per *er* apud nos efferri, et per secundam declinationem declinari docet: ut, *ἀντίπαρος*, Antipater Antipatri: *μένανδρος*, Menander Menandri: *τεῦκρος*, Teucer Teuceri. Quanquam ait ille, Virgilius *Teucus* et *Evandrus* extulerit. Præterea duo tantum nomina designat, quæ semper in suo statu permaneant, *Codrus* et *Congrus*: non enim dicitur *Coder*, neque *Conger*. Priscianus etiam hoc citato versu Virgilium ait *Teucus* et *Evandrus* pro-

tulisse. Quod vero vulgata plurimum exemplaria legunt, *ad oras*, antiqui plerique codices cum Mediceo *in oras* habent. Sed etiam *ad* reperitur. *Pierius*.

Rhæteus] *Rhætei* oppidi Troadis, et promontorii meminit Strabo eodem libro. Ut de oppido, *ῥαίτιον πόλις ἐπὶ λόφῳ*: *Rhæteum urbs in colle sita*: et Livius l. xxxvii. 'Dardanum primum, deinde Rhæteum, utraque civitate obviam effusa, venit.' Ut de promontorio tam ipse Strabo, quam alii sæpe. *Cerda*.

109 *Optavitque*] Elegit: ut, 'Pars optare locum tecto.' *Servius*.

110 *Habitabant*] Hi sunt qui cum Dardano venerant. *Idem*.

Habitabant vallibus imis] Ad montium radices habitabant, qui cum Dardano olim venerant: quos Tencer postea Ilio et mœnibus circumsepsit. Turneb. iv. 22. et Pimpont. *Turb.*

111 *Hinc*] Id est, de Creta, unde venerat Teucer. *Servius*.

Mater cultrix Cybele] *Mater* proprie; *cultrix* autem *Cybeli*, id est, montis Phrygiæ, in quo colitur, a quo *Cybele* dicta est. Alii dicunt *Cybelam* sacerdotem ejus primum fuisse in Phrygia, et ab eo *Cybelen* dictum. Nonnulli *Cultrix Cybele* legunt, ut sit quasi *Cybeleia*. Alii *Cybele*, ἀπὸ τοῦ κυβιστῆν τῆν κεφαλῆν, id est, a capitis rotatione, quod proprium est ejus sacerdotum. *Idem*.

Hinc mater Cybele] Ab observatione sacrorum, arguit eos esse majores suos. *Donatus*.

Hinc cultrix Cybele] Quia varia literarum versura totus hic versus in antiquis codicibus deluxatus est, lectio ea nonnullis magis adridet, *hinc matris cultri Cybeles*: ut adludatur ad evirandi ritus, quum præsertim sequatur ad sacrificii supplementum *Corybantique ara*. Alii legunt *cultrix Cybeli*: quæ scilicet Cybelam, Phrygiæ montem, incoleret, a quo Dea sit *Cybele* cognominata. Porro *Cy-*

belum Ti. Donatus agnoscit in xi. locum, in quo Cybele colebatur. Sane *Κυβέλην* Phœniciæ oppidum agnoscit Herodianus. *Κύβελλα* vero oppidum ajunt Phrygiæ, et *Κίβελλον* sacellum, a quo Rhea sit Cybele appellata, neque non *Κυβελήστρης* et *Κυβελis*, ut Pisander in x. Quantum vero pertinet ad l litteram in eo nomine nunc simplicem, nunc geminam, Poëtæ id ex commodo suo factitare solent, non quod ea scriptione Phrygiæ oppidum ab altero Phœniciæ discernatur. Legamus itaque *hinc mater cultrix Cybeli*. Quam lectionem Servius etiam videtur agnovisse. Est autem *colere*, inter alia significata, locum aliquem præsentia sua honorabilem reddere, ut eo loco, 'Posthabita coluisse Samo:' et 'Pallas quas condidit arces Ipsa colat.' Et apud Livium, 'Vos, Ceres mater ac Proserpina, precor, cæteri superni infernique Di, qui hanc urbem, hos sacratos lacus, lucosque colitis.' *Pierius*.

Mater] Orpheus in hymnis: *Μήτηρ μέτρε θεῶν, ἥδε θνητῶν ἀνθρώπων: Mater Deorum, ac mortalium hominum*. Dicitur etiam, *μεγάλη μήτηρ, magna mater*. Lucretius l. II. 'Quare magna Deum mater, materque ferarum, Et nostri genitrix hæc dicta est corporis una.' Græci Pasitheam vocant, quod nimirum esset *πᾶσι θεοῖς μήτηρ, omnibus Deis mater*. *Cerda*.

Cultrix] Achilles Statius in Catull. ait, Cybelem dicē cultricem, id est, versantem in montibus, sicut Catullus ipse est locutus, 'Unigenamque tuam cultricem montibus Idæ:' aitque Servitum aliena ab hoc loco comminisci. *Idem*.

Cybele] Unde dicta sit Cybele lege Liliū Syntag. iv. Sanctum Augustinum l. vii. Civitatis. *Idem*.

Corybantique æra] *Corybantes*, dæmones, ministri Matris deum. Dicti autem sunt Dæmones, quasi *δαίμονες*, qui totum sciant. *Ærea* autem cymbala Corybantibus Iasonis filii, quibus vagitum Jovis celaverunt: quos

quidam *Corybantes* dictos tradunt, *ἀπὸ τῆς κόρης*. *Corybas* enim Proserpina, quæ *κόρη* dicitur Græce, sine patre natus. Alii *Corybantes* ab ære appellatos, quod apud Cyprum mons sit æris ferax, quem Cypri *coriam* vocant. *Servius*.

Corybantique æra] *Corybantes* ministri fuerunt. *Cybeles*. Hi sonitu cymbalorum sacra Dæ hujus peragebant. Inde *κορυβαρίζω, furere*, ac insanire, et divino furore percelli. Origo Cymbalorum hæc esse traditur. *Corybantes* adhibiti sunt custodes Jovis cum is infans, ne ejus vagitus audiretur patri Saturno. Minut. Felix: 'Quæ Jovis sacra sunt. Nutrix capella est, et avido patri subtrahitur infans, ne voretur: et Corybantum Cymbalis, ne pater audiat vagitus, tinnitus eliditur.' Inde est, ut *κορυβαρίζω* etiam pro *vigilare* accipiant, quia hi patentibus oculis dormiebant, cum custodiebant infautem Jovem. De qua re adjungo locum Plinii xi. 37. 'Oculis patentibus lepores dormiant, multique hominum, quod Corybantian Græci dicant.' Qui genus et nomina Corybantum volet, adeat Liliū i. Syntag. et Cæsarem Calpagninum in Dialogis, quibus titulus est, *Equitatio*, ubi late et docte; tum etiam Natalem, aliosque, qui obviū, *Cerda*.

Corybantique æra] Locus est de his apud Horatium od. i. 15. 'Non Diadymene non adytis quatit, &c. non acuta sic geminant Corybantes æra.' Vide Lambisam, qui hic multa de Corybantibus, et Schedium de diis Germ. &c. p. 146. 147. *Emm*.

113 *Idæumque nemus*] Ut ostenderet Idæum montem, qui sit in Troja: de Cretæ Ida cognomen indeptum. *Servius*.

Fida silentia sacris] Hinc, inquit, inventum est servare sacris fidele silentium. *Idem*.

Fida silentia sacris] Ad hoc alludit illud Horatianum od. iii. 2. 'Eat et fideli tuta silentio Merces. Vetabo,

qui Cereris solum Volgavit arcana, sub iisdem Sit trabibus,' &c. Inde eodem lib. ed. 30. 'Dum Capitolium Scandet cum tacita virgine pontifex.' Sed nulla sacra, quam Cereris, silentio magis tegenda, de quibus Just. v. 1. 'Mysteria Cereris initiorum sacra, nullo magis quam silentio solemnia.' Vide Brisson. l. i. de Form. Em-menes.

113 *Et juncti currum domina subiere leones*] *Dominas* deas dicunt: ut alibi, 'Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.' Sane *dominam* proprie Matrem deum dici, Varro et cæteri adfirmant; nam et ibi Proserpinam ideo a Virgilio *dominam* appellatam, quod ipsa terra case dicatur, sicut et Mater deum. Sane fabula talis est: Scyros civitas est, exinde fuit virgo Atalante, Schœnei filia, præpotens cursu: adeo ut cum responsum accepisset, se post nuptias, ut quidam volunt, interituram, ut quidam vero, in naturam aliam commutandam, sponso provocatos ac victos occideret. Postea Hippomenes Venerem, ut sibi in eo certamine adesset, rogavit: a qua cum accepisset de hortu Hesperidum tria mala aurea, provocavit puellam ad cursum, et cum se videret posse superari, singula cæpit jacere. Tunc Atalante cupiditate colligendorum malorum retenta, superata est. Sed Hippomenes petitus victoria, cum gratiam Veneri, vel oblitus esset, vel neglexisset referre, impulsus ejus, in luo Matris deum, amoris impatientia, cum victa concubuit. Unde irata dea in leones eos convertit, et suo curru subjugavit; et præcepit, ne secum unquam leones colerent. Nam et Plinius in naturali historia dicit, leonem cum parda libenter, et pardum cum leona concumbere. Ideo autem Mater deum curru vehi dicitur: quia ipsa est terra, quæ pendet in aëre. Ideo sustinetur rotis, quia mundus rotatur, et volubilis est. Ideo ei subjugantur leones, ut ostendatur maternam pie-

tatem totum posse superare. Ideo Corybantes ejus ministri cum strictis gladiis esse finguntur, ut significetur omnes pro terra sua debere pugnare. Quod autem turritam gestat coronam: ostendit superpositas terras esse civitates, quas insignitas turribus constat. Hanc eandem *Heram* appellari, hoc est, *dominam*, tradunt. Alii ipsorum leonum *dominam* a Virgilio dictam arbitrantur. *Servius*.

Et juncti currum, &c.] Cybele terrarum omnium Dea curru vehi dicebatur, quia mundus rotatur et volubilis est. Eidem subjugabantur leones, quia materna pietas omnia potest superare: sic Mythologici. Ovid. Fast. iv. causam reddit his verbas: 'cui huic genus acre leonum Præbeat insolitas ad juga curva iuba? Nimirum feritas quoniam mollita per illam Creditur: id curru testificata suo est.' Causam aliam addocit Macrobi. Saturn. i. 21. allam item Lucret. l. ii. Historias Heliogabali apud Lampridium, Marci Antonii apud Plinium, adi ipse. *Cerda*.

Dominas] Apta ad hunc locum verba Serv. Petri Daup. Plato Leg. E. Terram, et Patriam *θεοῦ δέσποιναν* vocat: *Deam dominam*: quod notavit Germ. unde proprie (ait Brisson. Form. l. i. Ovid. locutus est Fast. iv. 'Almoqis dominam, sacraque lavit aquis.' *Cerda*.

114 *Divum ducunt*] Et necessarium posuit, et honestum *Servius*.

Divum ducunt qua jussa, sequamur] Nam non amplius sunt incerti quo fata ferant. *Donatus*.

115 *Placemus ventos*] Non quia tunc essent asperi, sed ut deinceps illis prosperis utantur. Facit autem rem facilem a brevitate navigationis. *Idem*.

Placemus ventos] Nunquam veteres se mari committebant sine hoc munimine. Justinus l. xi. qui de Magno Alexandro: 'Priusquam ulla navis litore, excederet, hostias omittit.' Alludit vero Poëta vel ad *Zeusippum*,

erant hæc sacra, quæ pro felici mariæ tractu peragebantur, vel ad ἡγεμόσυνα, erant hæc sacrificia quædam, quæ alicui Deo persolvebantur pro felici ductu itineris. Horum mentio est in Xenophonte l. iv. 'Ἀναβ. ubi ἡγεμόσυνα fiunt Jovi, Herculi, Diis aliis. *Cerda.*

Gnossia regna] Cretensia, a Gnoso civitate ejus: et est argumentum a possibili. *Servius.*

116 *Nec longo distant cursus*] A Delo, scilicet: est argumentum a facili. *Id.*

Modo Juppiter adsit] Aut aër: ac si diceret, Tantummodo sit serenum: ut Horatius: 'Manet sub Jove frigido Venator teneræ conjugis immemor.' Aut quia Jupiter præstat insulæ Cretæ, quam petebant: aut quia ventos prosperos Jupiter præstat. *Idem.*

Juppiter] Temerarium enim est polliceri aliquid de futuro, cujus sumus incerti, nisi deus faveat. *Donatus.*

Modo Juppiter adsit] Aut revera Juppiter, qui Cretæ præest: aut *Juppiter*, pro cælo, aut vento ponitur: ut Horat. od. i. 'manet sub Jove frigido Venator,' id est, sub dio: item od. iii. 10. 'puro numine Juppiter,' id est, sereno cælo. Ita Catullus Carm. 4. pro vento: 'sive utrumque Juppiter Simul secundus incidisset in pedem.' *Taubmann.*

117 *Tertia lux*] Hoc quidam juxta speciem auguralem positum tradunt, quæ appellatur *condictio*, id est, denunciatio, cum denunciatur, ut ante diem tertium quis ad inaugurandum adsit: quod Anchises post iurpationem augurii, et Apollinis responsum, suadens in Cretam eundum, ostendit conditionem in tertium diem; addit enim, *Modo Juppiter adsit*, hoc et pro civitate dicitur. *Servius.*

Cretæis] Quia Κρήνη, ideo Cretæis, ut Æneïs. *Idem.*

118 *Meritos honores*] Unicuique aptos. *Taurum* figurate dixit: varietas enim ipsa idem significat. Ratio enim victimarum, sit pro qualitate numi-

num. Nam aut hæ immolantur, quæ obsunt eorum muneribus: ut porcus Cereri, quia obest frugibus: hircus Libero, quia vitibus nocet. Aut certe a similitudine, ut inferis nigras pecudes, superis albas immolent: item tempestati atras, candidas serenitati. Sane hic ostendit dicendo *meritos* rite Neptuno et Apollini tauros. *Idem.*

Meritos] Convenientes. Neptuno, propter ingruentem navigationem: Apollini, propter acceptum oraculum. *Donatus.*

Meritos honores] Hic *honor* pro ipso sacrificio. De hac voce et significatione disputat Heraldus animadvers. in Jamb. c. 5. Noster, 'Ne qua inter sacros igues in honore deorum Hostilis facies occurrat, et omnia turbet.' *Emmeness.*

119 *Taurum Neptuno*] Propter futuram navigationem. *Servius.*

Taurum Neptuno] Brissonius etiam ex Plutarchi Symposio ostendit, *Taurum* Neptuno immolari solitum. Vide et Agell. xiii. 25. inprimis Macrob. iii. 10. Cur autem *nigrum*, cum unus sit deorum cælestium, quibus *alba* conveniunt, docet Interpret. Hom. qui ait: *Taurum* quidam immolari, ob maris violentiam; *nigrum* vero, propter eum, qui ex profunditate sit, aquæ colorem. Idem ad Iliad. A. recenset victimarum genera, quibus ἡλόω ἀπάλλωνι faciebant: atque inter *Solares* istas victimas numerat etiam *agnos*, oves, asinos, equos; ratione hostiarum sigillatim reddita, cur θεῶν νομῶν (*pastorali*) καὶ ζωρῶν promiscuis variisque victimis sacrificarint. Quanquam Xenophon ubique fere equos Soli victimas assignat. Sacrificat autem Æneas *Neptuno*, propter instantem navigationem: *Apollini*, propter sponsi beneficium. *Hiemi* denique sive *Tempestati* mactat pecudem: (id est, ovem: nam, ut ad Plauti Mercat. act. iii. 1. docuimus, *pecus* maxime oves significat) quomodo et Horatius Epod. x. *Tempestati*, quæ ritu Ro-

mano dea erat, *agnam* immolat. De quo et Turnebus iv. 22. *Taubman*.

Pulcher Apollo] Propter oraculum datum. Sane hoc loco Virgilius sequutus veterum opinionem, Neptunum tantum et Apollinem nominavit; dicuntur enim hi dii penates fuisse, quos secum advexit *Aeneas*, quamvis diversis locis alias opiniones aliorum secutus Poëta de diis penatibus diversa dixerit; et quidam *pulcher Apollo* epitheton datum Apollini reprehendunt; *pulchros* enim a veteribus *exsoletos* dictos, nam et apud Lucilium *Apollo pulcher* dici non vult. *Servius*.

120 *Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam*] Bono usus est ordine, ut prius averteret mala, sic conciliaret optanda. Frustra enim profutura poscuntur adversis sequentibus: nam et Romani veteres, Diis asperioribus sacrificabant, ne nocerent. *Idem*.

Nigram Hiemi pecudem] Avertit primum mala, ut mox optanda conciliet. Tale illud *Æn.* v. 'et tempestatibus agnum:' adi. Inde hic *hiemem*, pro tempestate capio, et capiunt nonnulli interpretes. Versus integer factus ad Homerum imitationem: *Ὀφρεὶ δ' ἄρ', ἔρεπον λευκὸν, ἐτέρῳ δὲ μέλαιναν*: *Fertis (agnos) alterum album, alteram nigram*. Morem Poëtae firmat *Aristophanes* in *Ranis*: 'Ἄρ', ἄρα μέλαιναν παῖδες ἐξενέγκασθε' *Τυφὸν γὰρ ἐκβαίνει παρασκευάζεσθαι*: *Agnam, agnam nigram afferte pueri*: *Vortex enim parat erumpere*. Ceterum *Gyraldus de Navigiis* c. 9. ex Græcorum commentariis adducit, procellosis ventis, quos *Typhonas* vocant, nigrum agnum immolari, ut iis spiritus desinat: et inde fortasse dictum a Virgilio, *nigram hiemi pecudem*. Videndus *Turnebus* dicto loco, et in *Plin.* *Dalecampius*. *Cerda*.

Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam] Ad hunc locum consule *Leopardum* emendat. 11. 23. qui *Servium* in hunc locum justo conci-

siozem affirmat. *Emmense*.

121 *Fama volat*] Opportunitatem convenientem oblatam ostendit. Favebat ergo Trojanis locus, quia secundum *Anchisen*, fata *Cretam* portendebant. Item tempus, quia regnum vacabat, erantque domus paratæ, ne essent cum magno labore ædificandæ. *Donatus*.

Pulsum regnis cessasse paternis] Non dicit quare. Sed talis historia est: *Idomeneus*, de semine *Deucalionis* natus, *Cretensium* rex, cum post eversionem *Trojam* reverteretur, in tempestate devovit diis sacrificaturum se de re quæ ei primum occurrisset. Contigit ut filius ejus primum occurreret: quem quum immolasset; ut affli vero, immolare voluisset; et post orta esset pestilentia, a civibus pulsus regno, *Sallentinum* *Calabriæ* promontorium tenuit, juxta quod condidit civitatem: unde est, 'Et *Sallentinos* obædit milite campos *Lictius Idomeneus*.' Relatio ergo historiæ ad injiciendum Trojanis *Cretam* eundi desiderium pertinet: et re vera aliter ad hostis provinciam ire non poterant. *Serv.*

122 *Idomeneus*] Hujus nominis penultima syllaba natura brevis, contra regulam producta est. Sed quia quinque Græcæ linguæ sunt, *Æolica*, *Ionica*, *Dorica*, *Attica*, *Communis*: hinc fit ut in uno nomine varietas inveniat: ut ecce in *Idomeneus* *Communis* lingua facit genitivum *Ἰδομενέως*, *Dorica*, *Ἰδομενέως*; *Attica* *Ἰδομενέως*; *Ionica* *Ἰδομενέως*. Unde est hic in versu accusativus, sicut et *Ἰδμενα*. *Idem*.

123 *Hoste*] Multi hic distinguunt. *Idem*.

Hoste vacare domos] In exemp. admodum vetustis *domum* legi numero unitatis. Sed plenius est *domos* dicere, quod satis universa facit multitudinai, commodumque ita omnibus hospitium pollicetur. *Pierius*.

Astare] *Esse* quod tunc significat, quando de his loquimur quæ cadere

non possunt; ut si dicas *terras adstare*. Et ostendere vult se non temere credidisse. *Servius*.

124 *Ortygia*] De hac plenius supra dictum est. *Idem*.

Pelagoque volamus] Quia ut alibi, 'Mare velivolum.' *Idem*.

Volamus] Ostendit ex prospera navigatione, quantum valuerint obsequia sacrificiorum. *Donatus*.

Linquimus Ortygiae portus, pelagoque volamus] *Linquimus* pro *dimittimus* dici monet Non. Marc. sed rectius *discedimus, solvimus*. *Volare* autem pro *celoriter navigare*: inde navis currens pansis velis, avi volanti comparatur, ut notavit Schottus Nod. Cic. i. 24. *Emmenecus*.

125 *Bacchatamque jugis Naxon*] Aut vitibus consistam, aut celebratam Bacchis: aut ubi Bacchus ex India, vel, ut quidam volunt, post devictos Gigantes egit triumphum. Nam, ut supra diximus, ipsi consecrata est, quæ et *Dia* dicitur. *Bacchatam* ergo in qua bæchatus sit. Liber; aut ideo gratam Baccho, quod ibi cum relicta a Theseo Ariadne libentissime concubuerit, cui etiam coronam donavit, quæ postea inter sidera collocata. *Servius*.

Bacchatamque jugis Naxon] *Parrhasius*, ad illud Claudiani l. i. 'ululati- bus Ida Bacchatur,' notat: *Baccha- tur*, id est, a fanaticis per furorem quatitur. Et passive dixit, ut Maro, 'Bacchatamque jugis Naxon:' ubi per epitheton nominis rationem Poëta expressit, ex Euphorionis sententia, qui *Naxon* dictam tradit a verbo *βάσσειν*, quod est bæchari, atque rem divinam facere: quamvis alii nomen insule datum velint ab Endymionis filio *Naxo*, &c. Sunt, qui *bacchatam* Virgilio *Naxon*, ἀνάξω dictam putent, eo, quod in ea Liberi patris orgia celebrarentur; eadem ratione, qua *Cithæron* a Papinio Theb. iv. 'et te, bæchate Cithæron.' In Ge. ii. 'Virginibus bæchata Læcenis Taygeta,'

id est, a bæchantibus frequentata. Vide et Turneb. xxi. 21. Nic. Erythræus docet, hanc insulam *Strongy- lon*, deinde *Dian*, mox *Dionysiada*, a vinearum fertilitate dictam: alios *Siciliam minorem*, aut *Callipolim* appel- lasse: hodie *Nixian* vocari. *Taubm.*

Naxon, viridemque Donysam] In codicibus aliquot antiquis, *Donusam* per *s* Latinam vocalem in pene ultima scriptum legas: non hic, quia ut Ver- rio Flacco placet, eadem apud nos *s* littera sit, quæ apud Græcos *y* pœilon. Sed quia insula ea *δωρονία*, Græcis est, κατὰ παραφθορὰν ex *Dionysia*: quippe quod Bacchus in eam ex Naxo trajecerit Ariadnam, quam Minos pater insequabatur. Est et *Donusam* legere in antiquo Taciti codice iis li- bris, quos Leo x. Pontif. Opt. Max. ab interitu vindicavit, pro hac eadem insula. *Naxon* vero in codicibus ali- quot per *s* notatum invenies. Græci tamen per *ξ* nomen hoc scriptitare solent. Eodem hoc modo apud Li- vivum in captivitate Syracusarum cor- rigendus locus ex veteri codice, 'Epi- cides ab insula, quam ipsi *Naxon* vo- cant.' Nam *Naxon* per *s* in impressis codicibus habetur. Sed ut ad *Naxon* alteram, qua de nunc agitur, redeam, illud minime præterierim, traditum ab Aesclepiade, 'Naxias mulieres solas hominum octimestrem sortum vitalem parere.' Sive quod Bacchus sibi Ju- nonem conciliaverit: sive quod eo temporis spatio sit ipse natus, cujus rei memoriam ita voluerit illustriorem fieri. *Pierius*.

Viridemque Donusam] Vel a colore marmoris Lacedæmonii, vel silves- trem. *Servius*.

Viridemque Donusam] *Viridem*, vel a pabulo, quod ibi abundantissimum: vel a colore marmoris viridi: ut et 'niveam Paron' dixit, a candido mar- more. Ciri, vs. 478. 'Marmoreamque Paron, viridemque allapsa Donysam.' *Taubmann*.

Bacchatamque jugis Naxon, viridem-

que *Donnam*] De utraque insula ex Stephano et Eustathio, qui eam inter Sporadas ponunt, mentionem facit Vossius ad Melam, qui inter Cycladas numerat II. 7. In Naxo relicta a Theseo fuit Ariadne, ejusque insula meminit Ovid. Heroid. epist. x. qui ob sterilitatem vituperat: 'Quid faciam? quo sola ferar? vacat insula cultu: Non hominum video, non ego facta bovm.' Baccho consecrata: inde apud Stat. Achill. I. IV. 'Bacchica Naxos.' *Donna* scribendum non per y, quia Græce *δοῖσσα*, quod commoveri hæc terra soleat monet cum Vossio Dausquius in Orthogr. *Emmness*.

126 *Olearon*] Non adjecit epitheton causa varietatis. *Servius*.

Olearon] In antiquis aliquot exemplaribus, *Oliaron* secunda vocali per *læra* scriptum invenias, uti etiam scribitur apud Græcos: de qua ita traditur, 'Ὀλίαντος νῆκος τῶν κυκλάδων μία. Solent tamen Latini *læra* libenter in e vertere, vocali alia præcipue subsequente, ut in nomine *Æthereus*. Fuit vero Oliaros Sidoniorum colonia, ut Ponticus Heraclides tradit, in libro de Insula. Ea vero a Paro distat octo et i. stadia. *Pierius*.

Olearon] Inter Sporadas nominat Mela II. 7. ut hoc in loco, ita Stat. Achill. I. IV. et *Paron* et *Olearon* conjungit tanquam vicinas insulas. *Emmness*.

Nivæamque Paron] Unde candidum marmor; ut, 'Pariuave lapis circumdatur auro.' *Servius*.

Paron] In codicibus aliquot antiquis, *Parum* idiomate Latino scriptum inveni. Sed enim propria nomina Græce declinata, plerumque nescio quid venustius sonare videntur. Sic *Paron* magis placet. Ita etiam apud Historicos, ut in ant. Livij cod. *Corinthum* legi, et 'clam Cyprum profugit:' et alia hujusmodi pene innumera. *Pierius*.

Nivæamque Paron] Propter candi-

cans marmor, cujus frequens mentio. Strabo, I. X. *ὁ δὲ τῇ Πάρῳ ἡ Παρία λίθος λεγόμενη ἀρίστη: In Pare lapis Parius, qui optimus.* Meminit et Callistratus in statu: sed coloris candidi signatio in alia, Ovidio Am. I. 'Astigit illa gemens albo, et aine sanguine vultu, Cædantur Paris quæliæ saxa jugis.' Horatio, qui splendorem dat, Od. I. 19. 'Urit me Glycerea nitor Splendentis Paris marmore purius.' Seneca in Hipp. qui claritatem, 'Lucebit Paris marmore clarius.' Ab hac insula omnes Cycladas Horat. *nitentes* vocat Od. I. 14. 'interfusa nitentes Vites æquora Cycladas.' Sed quidem Strabo I. XV. candidissimum marmor non tam in Paro, quam in Proconneso constituit: *ἔχουσα καὶ μέγαλλον μέρος λευκοῦ λίθου σφόδρα ἐπαινούμενον: habet et albi lapidis venam magnam, et imprimis laudatam.* Sed nobilitas Paris effecit, ut sibi tribueretur nobilissimi marmoris dignitas. *Cerda*.

Sparsæque per æquor Cyclades] Et hæc, quas dixit, Cyclades sunt: unde minus est, et alias. *Sparsæ* autem, quia nullo ordine continentur, ut Stæchades: quæ ἀπὸ τοῦ σταχέου dictæ sunt: rectæ enim sunt. *Cyclades* vero non ideo dicuntur, quia in rotunditate sunt, sed quod longo ordine eas circumire necesse est. Alii *Sporadas*, nomine Cycladum dictas tradunt; quod sparsæ sunt. *Servius*.

Sparsæque] Post specialia transit ad generalitatem. Nam cum dixisset nomina aliquarum insularum, addit, 'crebris legimus freta concita terris:' quia nec cognitionem habere *Æneæ* omnium vocabulorum potuit, et odiosum fuit relationem ipsam facere longiorem. *Donatus*.

Sparsæque per æquor Cyclades] Frequens opinio scriptorum est, Cycladas dictas, quod circum Delum sint, et veluti in orbem conglobatæ, Strabonis, Plinii, Solini, Ammiani. Quorum, primus I. X. *περὶ τῆς (Δελῶς)*

Κυκλάδες. Cyclades circum Delon. Alter, 'Circa Delum in orbem sitæ, unde et nomen traxere, Cyclades.' Tertius, 'In orbem circa Delum sitæ sunt, et orbem *κύκλος* Græci loquuntur.' Quartus l. xxi. 'Cycladas sic appellatas, quod omnes ambiunt Delon.' Sed omnibus opponitur Servii auctoritas, qui non vult Cycladas dictas, quod sitæ in rotunditate, sed quod longo ordine eas circuire necesse sit, propter promontoria. Nam Virgilius *sparsas per æquor* dixit, tanquam nullo certo et composito ordine constitutas. Deinde, epithetum *sparsas* Sporadas respicit, quæ insulæ sunt ad Cretam, non in orbem coactatæ, sed *sparsæ* per maria. Ergo sicut illæ, Sporades, id est, *sparsæ* dicuntur: cur non id etymi Cycladibus conveniet, quæ *sparsæ* quoque a Poëta dicuntur? De numero Cycladum lege Strabonem l. x. et Plin. iv. 12. uterque plures nominat. Orosius l. 2. ait esse quinquaginta tres. *Cerda.*

127 *Legimus*] Præterimus: ut, 'Litoraque Epiri legimus.' Tractus autem sermo a nautis, quod funem legendo, id est, colligendo, aspera loca præterant. *Servius.*

Legimus] Est nauticum verbum, cum colligunt funes, cum pelagi prolixæ transmittant: et pertinet ad omnes insulas, et ad freta. *Donatus.*

Freta concita terris] Vel propter promontoria: vel quod naturale est, ut concitatiores sint maria vicinitate terrarum: quæ constat anhelitum quandam ex se emittere. Unde in quinto navigaturus Æneas, Eryci sacrificat. *Servius.*

Et crebris legimus freta concita terris] In codicibus aliquot manu scriptis legi, *freta concita remis*, in quibusdam *concita*. Frequenti quippe navigatione sollicitata, quod quidem fieri in multarum insularum, eandemque passim habitatarum, vicinitate, par est. Sed neque displicet *terris*, ut freta dicat crebris incursionibus tam fre-

quentium insularum concitari. *Pier.*

Freta concita] Multi *concita*, multi *concita*. His hæreo: certe illud genus epitheti inanlis potius conveniret, quæ disseminatæ et sparsæ dicuntur per pelagus, quam fretis: ergo legamus *concita* cum Servio, Donato, aliis; et apte: freta enim tot insulis interjecta, non possunt non esse concitata crebris undarum reciprocationibus. Denique lectionem, quam sequor, firmat in nonnullis mss. legi *crebris freta concita remis*, cum qua lectione nequit consistere *concita*. Firmat etiam auctoritas Paulini epist. 24. ubi loquens de navi quæpiam: 'Sticiliam transcurrit, circa quam concita et verticosa crebris, ut ferant, insulis freta.' In quibus hærens Virgilio, *concita* dixit, non *concita*: iterum epist. 42. 'Si concitata ferverent ventis freta.' *Cerda.*

128 *Nauticus exoritur*] Id est, *Celeusma*. Martial, epigr. iv. 64. 'Quem nec rumpere nauticum celeusma, Nec clamor valet helciariorum.' Sunt autem *helciarii*, qui molliuntur moles funibus, navesque ducunt. Scalig. iv. 28. versus hosce exemplum proponit Orationis *δυσκόλου*, id est, dissitæ et divulsæ: quæ hic faciat ad celeritatem. *Taubmann.*

Certamine] Sunt naris admodum emunctæ viri, qui pro *certamine* legendum autem *hortamine*, sustinerique versum adspirationis vi contendunt. Eam ego lectionem nusquam in antiquis codicibus inveni. Legi vero apud T. Donatum, in navi varia esse officia, et tamen omnia cum certamine et labore. Quare quam is lectionem agnoverit, meridiana luce clarius apparet. *Pierius.*

Vario certamine] Nam varia officia sunt, et omnia cum certamine et labore. *Donatus.*

Clamor] Vel morem nautarum expressit, vel eorum gaudium, qui, suffragantibus ventis, prospera sperabant. *Idem.*

129 *Cretam proatæque*] Sans proa-

ves appellando, cognationem declarat. Celeusmaticum est hoc hemistichium. Et bene metro Celeusmatis usus est, id est, Anapæstico trimetro hypercatalecto. *Celeusma* autem quasi præceptum. Unde Salustius, 'Impediabant jussu nantarum.' *Servius*.

130 *Surgens*] Flans: ut, 'Et flando surgentes demoror austros.' Et contra, non flans, *ponens* et *residens* dicitur: ut, 'Cum venti posuere, omnisque repente resedit Flatus.' *Idem*.

Surgens a puppi ventus] Quem Latini vocant *secundum ventum*, et a *puppe*, Græci *ὄρος* et *ὄριον* nominant, quasi a cauda; nam videlicet ab animalium candis puppim vocant *ὄρον*. Inde *ἐξ ὀρίας πλεῖν*, *secundo vento navigare*, puppimque feriente. Idem omnino, qui ab Homero *φέρον ἄνεμος* non semel dicitur, et *ventus ferens* a Seneca de vita Beat. et *venti ferentes* a Virgilio *Æn.* iv. et a Plinio in *Panegy.* Pollux l. i. vocat *φορὸν ἄνεμον*, *ἐπιφορὸν*, *ἐπικαίρον*, *ἐπιπνέοντα*, *προπνέοντα*, *προπέμποντα*, *παραπέμποντα*, *συνπροπέμποντα*. Versus Poëtæ affinitatem habet cum illis Homericis *Odyss.* xi. 'Ἡμῶν δ' αὖ κατέπνευθε *νέες κυανοπρόροις Ἰκμενον ὄρον* *ἰσι πλησίον*, *ἰσθλὸν ἐταῖρον*. Et cum illo *Il.* i. *Τοῖσιν δ' Ἰκμενον ὄρον* *ἰσι ἐνδ' ἔργος* *Ἀπόλλων*. *Cerda*.

131 *Et tandem*] Ad desiderium pertinet: nam sequitur, 'Ergo avidus muros.' *Servius*.

Tandem] Non prolixæ navigationis fuit, sed cupiditatis navigantium. Nam cupienti omnia tarda sunt, etsi summo opere properentur. *Donatus*.

Curetum] Hi Curetes primi cultores Cretæ esse dicuntur. Alii tradunt *Curetes* et *Corybantes* Matris deum ministros, custodes, sicut dictum est, pueri Jovis, ad plurimas res maximi usus hominibus extitisse. *Servius*.

Allabimur] Ostendit prosperam navigationem fuisse. *Idem*.

Curetum allabimur oris] Pro eo O-

vid. *Met.* viii. 133. 'Ut egressus raptibus Curetida terram Contigit.' ad illum locum consule Nob. Heinsium. De Curetibus ipsis notavimus quædam *Ge.* iv. 151. *Emmenes*.

132 *Ergo avidus muros*] Ordo est: *Avidus urbis optata muros melior*; non, *avidus melior*. *Servius*.

Avidus] Non avarus, sed quasi oculi cupidus. *Donatus*.

133 *Pergameamque voco*] *Zengma* a superioribus, hoc est, urbem. Legitur sane in libris antiquioribus, *Æneam* vere Cretam tempestate delatum locum Trojam nomine Pergamum appellavisse. Alii dicant, Pergamum in Creta conditam a Trojanis captivis, qui ex classe Agamemnonis illo erant delati, ibique putant *Æneam* quandam, generis auctorem, Ilio incolui, cum eo ad sacrum Apollinis venisse, et gravidam hospitii filiam fecisse; ex qua ortus eodem nomine *Æneas*, classem Agamemnonis est adgressus hieme disjectam; cui se feruntur junxisse hi, qui Cretam secesserant, deserto Agamemnone; unde loco nomen Pergamum ab illo conditum, quod obtinuisse desertores feruntur, juxta Cydoniam: quod poëtam latenter attigisse debemus accipere. *Servius*.

Pergameamque voco et latam cognomine gentem] In pluribus antiquis exemplaribus versas hic in duo membra dispecitur: cum superiori enim versu, *Ergo avidus muros optata melior urbis*, hemistichium adjungunt, *Pergameamque voco*: cum mox interjecta subjungunt, et *latam cognomine gentem Hortor amare focos*. Pontanus versum pro unico membro citat: non tacitorus, si et illud insertum agnovisset. *Pierius*.

Pergameum] Pergami in Creta oppidi *Plin.* meminit iv. 12. 'Oppida ejus insignia Phalasarne, Elea, Cysamum, Pergamum.' De eo nihil *Servius* vulgaris, sed multa *P. Daniele*, quæ et locum *Plinii*, et hanc *Vir-*

gilli illustrent. *Cerda.*

Lætiam] Propter Pergama restituta. *Servius.*

Gentem] Sociorum multitudinem. *Idem.*

134 *Amare focos*] Sacrificia celebrare. Quidam *focos* lares, et per hoc domicilia tradant. Ergo *focos* pro *penates* posuit. At e contrario, *penates* pro *focis*, ut 'Flammis adolere penates.' Sane Varro rerum divinarum libro, refert: inter sacratas aras, *focos* quoque sacrari solere, ut in Capitolio Jovi, Junoni, Minervæ, nec minus in plurimis urbibus oppidisque, et id tam publice, quam privatim solere fieri; *focum* autem dictum a *fovi*, ut *colinum* ab eo quod ibi ignis colatur; nec licere vel privata vel publica sacra sine foco fieri: quod hic ostendit Poëta: *focorum* enim commemoratione, instantium sacrificiorum mentio inducitur: quod ita esse multis locis decetur. Quidam *aras* superiorum deorum volunt esse; Medioximorum, id est, marinorum, *focos*; Inferorum vero *mundos*. *Idem.*

Focos] Ut haberent cum laribus novis affectus. *Donatus.*

Hortor amare focos] Id est, sacrificia celebrare: ut quidem *Servius*, et *Pimpon.* exponunt: fortasse, quod *focus* pro *Vesta* interdum sumatur: (Glossar. *Focus*, *ἑστία*) hæc autem sit ignis inextinguibilis, &c. vel, quia nihil novi sine sacris aggrediebantur veteres. At *Turneb.* xxviii. 5. ex Onomastico veteri P. Danielis, *Focos amare*, interpretatur, domos construere. Etiam *Servius* Daniel. *Focos* lares intelligit, et per hos domicilia. *Taubmann.*

Arce[m]que attollere] Poëtica periphrasis, id est, domos ædificare. Nam *arx* est locus in civitate munitus. *Servius:*

Arce[m]que] Quæ præcipue amavit in Troja, hæc reparare cupiebat. *Donatus.*

Arce[m]que attollere tectis] Minore opera potuisset dicere Poëta; atque *arcem tollere*, sed efficacia in attollendo periisset: et erudite disputat Scallig. iv. 48. Idem c. 46. de *Pleno* et *Vacuo*: 'Maluit, inquit, Poëta, *Attollere*, quam *Tollere*: opera enim multa eget arcis ædificatio.' *Taubm.*

135 *Fere*] *Re*, longa est. *Servius.*
Sicco subductæ littore puppes] In sicco subductæ littus. *Idem.*

Sicco] Nam udum etiam est litus. *Donatus.*

Sicco subductæ littore puppes] Tria in hoc versu nomina geminatis consonantibus notata, in antiquis codicibus simpliciter scribuntur, *sicco*, *littore*, et *pupes*: sive ita deposcat analogia: sive quia, ut *Victorinus* ait, antiqui consonantes geminare non consueverunt: ut in his *annus*, *Lucullus*, *Memmius*, et his similibus. Supra vero consonantem, quam geminari oportebat, Sicilicon imponebant: cujus signa hæc est *Victorino*: *an'us*, *Laon'us*, *Mem'ius*: idque signum geminandi apparere in multis veteribus adhuc scriptis libris attestatur. Sed enim de *littore* cur unico omnino t scribi debeat, in vii. disputatum. *Pierius.*

136 *Connubiis arvisque*] Quæ res ostendebat magnam fiduciam manendi. *Donatus.*

Operata juventus] Perfecit sacrificia propter connubia, et novas aedes: quia apud veteres, neque uxor ducti, neque ager arari sine sacrificiis peractis poterat: ut alibi, 'Lætis operatus in herbis.' Item *Juvenalis*, 'Et matutinis operatur festa lucernis.' *Servius.*

Operata juventus] In Sacris usum habet sæpe hoc verbum, ut ex *Non. Marcell.* et *N. ad Ge.* i. 389. Simpliciter etiam pro opus facere, quemadmodum *Horat.* epist. i. 2. 'In cute curanda plus æquo operata juvenus.' *Emmeness.*

137 *Jura domosque*] Leges vivendi

et domos: aut ipsarum domorum jura, id est, dominia à legibus deputans. *Donatus*.

Jura domoque daban] Aut, leges vivendi et domos: aut, ipsarum domorum jura, hoc est, dominia legibus deputans. Sed V. N. ad illud *Æn.* i. 430. 'Jura magistratusque legunt.' *Taubmann*.

Subito cum] Id est, cum subito. *Servius*.

Subito cum tabida membris] Securus ac dispositis omnibus, subita pestilentia coorta est ex aëris corruptione, non hominibus solum, sed et arboribus, et satis victus causa: supra enim dixerat: 'Arvis operata juventus.' Languore autem corporis, letum effugere non poterat. *Donatus*.

Subito cum tabida] Descriptio pestilentiae, a causis suis et effectis: quam breviori quidem ambitu concludit, sed versu sublimi. Eandem *Ge.* i. iii. descripsit larga vena, sed casta, quas inter se comparare operæ pretium censet *Scalig.* iv. 28. De origine morborum et pestilentiae luculentissimis versibus tractavit etiam *Lucretius* l. vi. sub finem. *Taubmann*.

138 *Corrupto cali tractu*] Hic est ordo pestilentiae, ut *Lucretius* docet: primo aëris corruptio, post aquarum et terræ; mox animalium. Notandum sane, Apolline offenso, pestilentiam creari semper: quod etiam *Homerus* ostendit, cum eum armatum inducit sagittis. Unde et *Apollo* dicitur secundum aliquos ἀπὸ τοῦ ἀπολλεῖν. Contra si cytharam teneat, mitis est. Unde *Horatius*, 'Conditō mitis placidusque telo Supplices audi pueros Apollo.' *Servius*.

Miseranda] Metonymia, quæ miseranda facit. *Idem*.

139 *Arboribusque satisque lues*] Quidam dicunt diversis nominibus, vel bene vel male faciendi potestatem dicatam; ut *Veneri* conjugia; *Cereri* divortia; *Junoni* procreationem li-

berorum: sterilitatem *Vorum*, tum *Saturno* quam *Lunæ*: hanc enim sicut *Saturnum* orbandi potestatem habere. *Idem*.

140 *Lingebant dulcis animas*] *Persii* tibi, 'Et cum frigida mors animam seduxerit artus.' Quare anima dicitur relinqui, et non magis relinquere? Secundum eos scilicet, qui dicunt animam esse perpetuam, et ad diversa corpora transitum facere: quod si est, bene dicimus nos animas linquere, quorum nihil præter corpus est. Nam anima perpetuitatis est. Unde *Palinurus* in sexto, 'Nunc me fluctus habet:' hoc est, corpus, quod solum meum est. Aut certe simpliciter animæ eos linquebant, quia morientibus maxime dulces videntur. *Terent.* 'Animam relinquam potius quam illum deseram.' *Idem*.

Lingebant] Ex principali malo hæc proveniebant: aut moriebantur homines, aut corporibus tabe dissolutis trahebant miserabilem vitam. *Donatus*.

Lingebant dulcis animas, aut ægra trahebant Corpora] In codicibus aliquot antiquis una eademque periodo concluduntur: *Et letifer annus Lingebat dulcis animas, aut ægra trahebat Corpora*; ut *letifer annus* sit subjectum. In aliis tamen exemplaribus curiosioribus legi, *lingebant animas dulcis, aut ægra trahebant Corpora*: quæ lectio recepta. *Pierius*.

Lingebant] Adumbrat *Lucretium*, qui l. v. 'Dulcia linquebant labentis lumina vitæ.' Verbum *linguo* nescias quo veterum omnium consensu tractum est ad mortem, quod *Hieronym.* *Columna* in l. iii. *Annal.* *Ennii* probat, ex *Ennio* ipso, ex *Virgilio* bis, ex *Lucretio* bis, ex *Cicerone*, *Nævio*, *Lucilio* semel. *Cerda*.

Aut ægra trahebant] Dubi mala significat, aut mortem, aut ægritudinem profligam. *Ægra* autem ægrota: et bene addidit *corpora*, quia et animus æger potest esse. *Servius*.

141 *Exurere Sirius agros*] *Sirius* stella est in ore Canis posita: quæ annis omnibus oritur circa octavam Kalendas Julii: quæ orta plerumque pestilentiam toto anno facit, plerumque paucis diebus, interdum innoxia nascitur. Hinc est, 'Et in totum regnaret Sirius annum.' Item anpra, 'et lethifer annus.' Tunc autem pestilentiam creat, si in hanc rem etiam cæterorum consentiat cursus astrorum. Sane *Canicula*, in cuius ore est, tantum generis fœminini est: cum sit *Canis* communis generis, unde hoc nascitur. Nam in diminutione mutavit genus. *Idem*.

Exurere Sirius] Ergo qui spem evadendi habebant fame perituri videbantur, cum Sirius exurendo omnia sterilia redderet. *Donatus*.

Sterilis exurere agros] Exurendo steriles reddere. *Servius*.

142 *Ardebant herbe*] Signum pestis atrocissimæ, quæ non in homines tantum et pecora, sed in herbas quoque et agros grassatur. Seneca (Edip. 'denegat fructum Ceres A-dulta, et altis flava cum spicis cremat, Arente culmo sterilis emoritur seges.' Iterum, 'Non rura virent ubere glebæ, Non plena suo vitis Iaccho Brachia curvat.' Manilius l. 1. in sua peste: 'Squalidaque elusi deplorant arva coloni.' *Cerda*.

Segetes agri] *Segetes* interdum terram significat: ut Horatius, 'Hæc segetes ingratos tulit, et feret omnibus annis.' Interdum frumentum: ut, 'Quod faciat lætas segetes.' Hoc loco utrumque potest intelligi. *Servius*.

143 *Rorans*] Pater, qui prudentia alios præbat, primus sensit aliquid factum contra præcepta Apollinis. *Donatus*.

Rorans ad oraculum Ortygiæ] In antiquis plerisque codicibus *oraculum* integra dictione scriptum invenias. In quo forte putabant a secundam syllabam a principio corripri posse ratione polysyllabice dictionis: quod

ajunt quidam in hujusmodi vocabulis medias plerumque ad placitum poni; ut *Sidonia Dido*, et *Sidoniam picta*. Sed enim omnes jam probant *oraculum*, κατὰ ὀρθογραφίαν. *Pierius*.

144 *Hortatur pater ire mari*] Bene filium mittit, quia erroris causa pater fuerat. *Servius*.

Veniamque precari] Et beneficium: ut, 'Orantes veniam:' et re vera veniam erroris Anchisæ, qui oraculum male interpretatus est. *Idem*.

145 *Quem fessis finem*] In antiquis aliquot codicibus *quam* legitur f. g. ut hoc loco Non. Marcellus agnoscit: quamvis alibi dictum sit a Virg. 'Hic finis fandî.' *Finem* porro f. g. proferre maluerunt Varro, Cassius, Cæcilius, Attius, et Lucretius. *Pierius*.

146 *Laborum Tentare auxilium*] *Laborum*, peficulorum: ut, 'Non tamen ulla magis præsens fortuna laborum.' Tentare autem laborum auxilium propter pestilentiam dixit: et quidam post *auxilium* distinguunt; ut sequatur, 'Jubeat quo vertere cursus.' *Servius*.

Vertere cursus] Propter sedes ait. *Idem*.

147 *Nox erat*] Virtutes animi sui et meritum, gratia deorum commendat: et ostendit, quod cæteris dormientibus, ipse acriter rebus publicis invigilaret. *Donatus*.

148 *Effigies sacræ divum, Phrygiquæ Penates*] *Ἐξ δὲ διῶν*. Varro sâne rerum humanarum secundo, ait, *Æneam* deos penates in Italiam reduxisse, quædam lignea vel lapidea sigilla, quod evidenter exprimit dicendo, 'Effigies sacræ divum, Phrygiquæ penates.' Quamvis alio loco alias opiniones secutus diversa dixerit. Sane hos deos Dardanum ex Samothracia in Phrygiam, *Æneam* vero in Italiam ex Phrygia transtulisse, idem Varro testatur: quos, quidam dicunt, ideo inductos a poëta monere per somnum: monitu nam eorum per quietem jussum cum Latino fœdes

fecisse: eorum etiam monitu Latinum Æneæ se conjunxisse: eodem tradit visos aliquotiens in somnis, quid fieri vellent imperasse, eaque nostros publice curasse majores. *Serv.*

149 *Medisque ex ignibus urbis Extuleram*] Hoc quibusdam videtur ad majestatem potius deorum referendum, quam ad jactantiam virtutis Æneæ; et significantius erit, si quæ non legeris intelligas. *Idem.*

150 *Visi astare*] Non adstabant sed videbantur. Unde et *visa* dicuntur: non enim sunt, sed videntur. *Idem.*

151 *In somnis*] Multi hic distinguunt, et volunt unam partem esse orationis, id est, vigilantis. Nam quemadmodum videbat Lunam infusam fenestris? Multi in *somniis* dicunt, et posterioribus jungunt, unde et *visi*; sed corpus post somno vinci volunt, mentem vero vigilare et meminisse omnium: ideo etiam dormiens de Luna scire potuit. Sane in *somnis* collisio est, quomodo *peculi* pro *peculii*. *Idem.*

Multo lumine] Cum nimbo suo: qui circa deos solet videri. *Idem.*

Multo lumine] Cum nimbo suo, qui cum numinibus semper est: ut dictum Æn. II. Græce *μυλωνος* vocatur, ut Scalig. ad Catalecta annotat. Isidorus: 'Lumen, quod circa Angelorum capita pingitur, nimbus vocatur.' Ita nostri pictores Apostolos, Virginem *θεοτόκον*, ipsum Servatorem *Christum*, nimbo et orbiculo splendenti et radiato pingunt: more a Paganis traducto. *Taubmann.*

Multo lumine] De nimbo, id est, de lumine, quod circa deorum et imperatorum capita exsplendescere videtur, agit Cuperus in *Observat.* II. 16. *Emmeness.*

Qua se Plena] Voluit demonstrare, quomodo in nocte videre potuit, scilicet per radios Lunæ. *Donatus.*

152 *Insertas*] Aut clatratas: aut non seratas; ut sit quasi *inseratas*, id est, non clausas: et dictum, quomodo

Asperasque males, pro asperos: compositus pro compositus: vizet pro cizisset: vel insertas fenestras, quasi lumine suo Luna inseruerat, ab inserendo, quod, se per rimas insereret. *Serv.*

Insertas] Servius expouit clatratas, aut non seratas: ut *insertas* sit, quasi *inseratas*, id est, non clausas: ut *asprum* pro *asperum*. Turnebus IV. 22. *insertas fenestras* exponit, quæ ædibus insertæ et interpositæ erant. Sed rectius hoc interpretatur Pimponius ex illo Lucretii I. II. 'Contemplator enim, quum Solis lumina cunq̃ue *Insertim* (ita enim et Gifan. legit, et vet. cod. et Serv. in Ecl. VI. non *inserti*.) fundunt radios per opaca domorum.' ut *insertas* accipiamus pro *trajectis* et *penetratis*: ut pellucida corpora a lumine aut corpore luminoso, ut Sole et Luna, transmitti solent. Vel dic simplicius, *Luna inserta*: ut sit *ἐνσταλή*. Cur autem *Luna plena* dixerit, docet Cælius Rhodig. XX. 7. nempe, quia canonica pestilentie ratio ab siderum positura ex cælestium rerum præcipue studiorum observatione producatur, &c. Videas licet. Ego *plenum Lunam* simplicissime ceperim, claro et copioso lumine lucentem. *Taubmann.*

Fundeat] Scilicet abundans lumen. *Servius.*

153 *Tum sic adfari*] Hic versus in multis non invenitur. *Idem.*

Tum sic] Ne ulterius recurrentibus curis frangeret. *Donatus.*

154 *Quod tibi delato*] Ne geminetur labor redeundo, Apollo facit, et hæc referentibus nobis, hic audias, quæ apud eum esset auditoris. Magnus ergo numinis favor: non rogatur, et favet. Non navigas, neque demò egrederis; et dei jussa, famulantibus diis, ad tuas aures veniunt. *Idem.*

Ortygiam] Ad Ortygiam: more suo detraxit præpositionem, ut paulo post; *Creta* pro *in Creta*. Sane quibusdam visum est rarum auxilium deorum penatum; cur enim ante pas-

silentiam non monuerunt mutandas sedes? Ideo aliquibus videtur somnium fuisse appetitum. *Servius*.

155 *Cavit*] Proprie, quia oraculum. *Idem*.

Hic cavit] Versus decem accentuum, quos totidem dictiones singulas singulos secum afferant: quod est rarissimum. Similis *Æn. II.* 'Jam iam nulla mora est: sequor, et, qua ducitis, adsum.' Item, *l. XII.* 'Quæ nunc deinde mora est? aut quid jam, Turne, retractas?' *Thubmann*.

Ea] Quasi demonstrantis est, ut fidem faciat, ne somnium putetur: ut paulo post, 'haud habitanda refer.' *Servius*.

156 *Nos te*] Ad hominem errore jam a patre imbutum debuit mitti persona, cujus auctoritatis ac meritis, etiam incredibilia credi possint. Di ergo penates hujuscemodi erant, qui præterita memorando, futura meliora pollicerentur. Artis est igitur excludere ante sollicitudinem primam, et liberato angoribus animo, alterius navigationis labores ingerere. *Donat*.

Dardania] Derivativum nomen a constitutore: et sciendum regionem pro civitate positam. *Servius*.

Tuasque arma secuti] Ac si diceret, tuas partes vel imperium; ut, 'Socer arma Latinus habeto.' *Idem*.

157 *Tumidum*] Ita *Ge. I.* 'frota tumescere.' et *Ge. II.* 'maria tumescant.' et *Æn. I.* 'tumida æquora.' Non abhorret, 'mare turgidum,' apud *Hor. Od. I. 3.* Signant istæ voces iras maris, tumor enim iram sequitur. *Cerda*.

Sub te] Sub tuo jure agentes. *Serv.*

Permæsi] Evecti: ut est contra, 'Pelagoque remenso.' Multi autem *permæsi* sine *n* legunt, a verbo *permectior*. Hic versus variasse dicitur. *Id.*

Permæsi] Phrasis *Livii Andron.* qui in *Helena*: 'Tu qui permæsi ponti maria alta velivolæ.' Sed qui non sic locuti, et ante *Poëtam*, et post illum? Ad aërem traduxit *Xenophon Me-*

Delph. et Var. Clas.

morab. l. v. depopereîn. De eo videlicet, qui nugatorius est, et inanis, ut qui velit aërem metiri, *ἀδολοχῆς τε δόξαι, καὶ depopereîn.* *Cerda*.

158 *Idem*] Nos scilicet, qui te sumus secuti. *Servius*.

Venturos] Plus est quam si dixisset *futuros*. Nam quasi eos jam esse significat. *Idem*.

In astra nepotes] Significat *Cajum Julium Cæsarem*, qui primus inter deos relatus est. Et bene *in astra*, cujus sidus apparuit: ut, 'Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum.' *Idem*.

159 *Urbi*] *Kar* *ἔρχετο* *Roma*: ut supra diximus. *Idem*.

Magnis] Id est, nepotibus: et bonum ornatum a sermonis fecit similitudine: *magnis* vero dixit, vel nepotibus, ut *Magnis diis*: vel nepotibus: sed ad exhortationem *Ænem* pertinet, *magna paræ* dicendo. *Idem*.

160 *Fugæ*] Protectionis. Dicens autem *fugæ*, videtur crimen proditiōnis excusare. *Idem*.

161 *Mutanda sedes*] Argumentum a necessitate. Simul arguitur error *Anchisæ*. *Idem*.

Suasit] Deest *cupere*. *Idem*.

162 *Delius*] Ordo autem est, *Delius Apollo*. *Idem*.

Aut Cretæ jussit considerare] In codicibus aliquot antiquis replicata negatione legitur, *haud Cretæ*: uti prius etiam erat in codice Mediceo; quod Interpretes non admittunt. Sunt etiam codices, in quibus *considere* legitur. Sed *considerare* magis placet: ut illud, 'Vultis et his mecum pariter considerare regnis.' Quod verum *Cretæ* adverbialiter, ut urbium propria nomina positum sit: ne quia carminis id necessitati condonandum dicat: oratores etiam eadem usum eloquentie scimus. Apud *Varronem* libro primo de *Agricultura*: 'Itaque *Cretæ* ad *Cortinam* dicitur *platanus* esse, quæ folia hieme non mutat.' *Pteris*.

Cretæ] Nomen sic dicitur *Cretæ*, quem-

Virg.

8 E

admodum *Romæ*: neque enim bene, sicut dictum est, sine præpositione *insulæ* ponuntur, nisi hæc tantum, quæ ejusdem nominis civitates habent. *Servius*.

[*Creta*] Grammaticorum superstitionem ridet Sanctius in *Minerva* p. 852. ubi regionum, *insularum* nomina ab optimis in genitivo usurpata, veluti urbium, docet. *Emmenes*.

163 *Est locus*] Ut ante diximus, totius orbis comparatione. *Servius*.

[*Hesperiam*] Deest *quam*. *Idem*.

[*Cognomine*] Ab *Hespero* *Hispaniæ* rege: vel stella, quam intuentur, petentes *Italiam*. *Idem*.

164 *Antiqua*] *Nobilis*, ut jam dictum est. *Idem*.

165 [*Enotri*] Dicti, vel a rege ejusdem nominis, vel a vino. *Italiam* enim primus vitem ostendit *Saturnus*: ut in septimo legimus, 'Vitisator curvam servans sub imagine falcem, Saturnusque senex.' *Idem*.

[*Enotri*] In antiquis plerisque codicibus, *Enotri* unico scriptum est: ut in primo diximus. Quanquam etiam si *Enotrii* scribatur si geminato, duo illa si unica pro syllaba per eam, quæ frequentissima est apud veteres Poëtas, figuram *Synizesin*, accipientur: non aliter ac *di* unica syllaba Grammatici quidam veteres enuntiare jubent, duabus quantumvis scriptum vocalibus, quæ minime coire in diphthongum possint. In monumentis autem veterum sæpe videas eam litteram geminari *Attiano* more, pro unica vero proferri: ut illud *Romæ*: LIBERTIS LIBERTABUSQUE SUIIS. Quam tamen dictionem (liceat hæc in doctorum quorundam gratiam inserere) etiam per ei scriptam ex instituto *Lucillii* non semel invenias. Ut illud, MONUMENTUM FECIT ET SIBI ET SUEIS. Eandem porro scribendi varietatem in nominativo plurali masculini generis a pronomine *Is*, *ea*, *id*, observavi. Nam in arcu *Aquæ* duc-

tus, qui est in *Celio monte*, scriptum est: P. CORNELIUS P. F. DOLABELA, et quæ sequuntur, FACIUNDUM CURAVERUNT: EIDEMQUE PROBAVERUNT. *Attiano* vero more in arcu quodam legitur inter *Aventinum* et *Tyberim*: P. LENTULUS. C. N. C. SCIPIO. T. QUINTUS CRISPINUS, VALERIANUS COS. R. S. C. FACIUNDUM CURAVERE, IDEMQUE COMPROBAVERE. Ut ex hoc etiam terminationes illas *curaverunt*, et *curavere*: *probaerunt*, et *probaere*: eodem accipi significato videamus, quam alteram in *re* scilicet execantem, nonnulli dualis esse numeri voluerint. *Pierius*.

166 *Italiam dixisse*] Bene omnia *Italiam* nomina in unum contulit, propter errorem *Ænææ*. *Servius*.

[*Dixisse*] Quod in codicibus aliquot antiquis *duxisse* legatur, librorum omnino negligentia factum puto. Nam tota hæc sententia super nominis nuncupatione versatur. *Pierius*.

167 *Propria sedes*] *Perpetuæ*: quia infirmas et in *Creta* et in *Thracia* condidit. *Servius*.

[*Hinc Dardanus ortus, Iasiusque pater*] *Iasius* et *Dardanus* fratres fuerunt, *Jovis* et *Electræ* filii: vel, ut quidam volunt, *Dardanum* de *Jove*, *Iasium* de *Corytho* procreatum; de cuius nomine et mons et oppidum nomen accepit: postea *Iasium* dicitur *Dardanus* occidisse. Hi tamen fratres cum ex *Etruria* proposuissent sedes externas petere, profecti: et *Dardanus* quidem, contracta in *Troja* juventute, *Dardaniam* urbem condidit, a qua *Trojanorum* origo crevit. *Iasius* autem *Samothraciam* cepit, et ibi liberum locum imperio tenuit. Alii dicunt utrumque ex *Corytho*, *Jovis* filio, procreatos, et sicut dictum est, relicta *Italia*, profectos; sed *Iasium* *Samothraciam* imperio tenuisse; *Dardanum* vero in *Phrygiam* pervenisse, ibique auxilio fuisse *Tenacro*,

Scamandri filio, qui tum finitimas gentes bello subigebat, filiamque ejus duxisse in matrimonium, et post mortem socii regnum adeptum, *Dardaniam* Trojanam regionem ab suo nomine appellasse. Græci et Varro humanarum rerum libro, Dardanum non ex Italia, sed de Arcadia urbe Pheneo oriundum dicunt: alii Cretensem: alii circa Trojam et Idam natum. Sane per patris appellationem cognationem ostendit. *Servius.*

Hinc Dardanus ortus] Ostendit, cum Apollo dixit: 'quæ vos a stirpe parentum Prima tulit tellus,' non de Creta et Teucro: sed de Italia et Dardano esse intelligendum. *Donat.*

166 *Genus a quo principe nostrum*] Non ab Iasio, sed a Dardano: nam anteriori respondit. Quod autem dicit, *A quo principe genus nostrum est*, potest et generaliter intelligi, id est, unde originem ducimus: ut *Deos penates*, quasi Trojanos intelligas: et ad ritum referri, de quo dicit Labeo in libris, qui appellantur, *De diis quibus origo animalis est*: in quibus ait: 'esse quædam sacra, quibus animæ humanæ vertantur in deos, qui appellantur *animales*, quod de animis fiant.' Hi autem sunt dii penates et Viales. *Servius.*

169 *Surge age*] Ostenditur per somnum hoc vidisse, quamvis aliqui exponant in somnis, id est, vigilans. *Donatus.*

Latus] Id est, omissa tristitia, quam de sociis habebat amissis; vel quia ei designatus evidenter fuerat locus, ad quem sine errore et pergere et pervenire deberet. *Servius.*

Longævo] Occulte corripit ipsum senem; de origine suorum non debuisse falli. *Donatus.*

170 *Haud dubitanda refer*] Ideo dicunt, si forte non crederet, quod per somnium vidit: aut quia dubitarent ex consilio Anchisæ: aut ne propter somnium non crederent: aut

quia non dubie, ut Apollo, noverant. *Servius.*

Corythum] Designant civitatem, ne erraret, et partem provinciæ, ne alter error procreetur ex magnitudine locorum. Quidam autem de Corytho hanc fabulam tradunt: Dardanus cum equestri prælio, ab Aboriginibus pulsus, galeam perdidisset, propter quam resistens, et in audaciam suos reducens, victoriam adeptus est; tum ob rem feliciter gestam, oppidum, ubi galeam amiserat, condidit; cui Corytho nomen indidit, eo quod Græce *κόρυς* galea dicitur; vel *Corythum* montem, in quo *Corythus* sepultus est. Alii *Corythum* a *Corytho* Paridis et Enones filio conditam ferunt. *Idem.*

Corythum terrasque requirat] Inedicibus aliquot antiquis, *requiras* legitur. Sed plura sunt exemplaria, manu scripta, quæ cum Mediceo, et eo quem mihi Camillus Porcius legendum dedit, *requirat* tertia persona legant. Ad Anchisen enim hæc referenda sunt, et ejus acquiescendum est sententiæ: quam lectionem Ti. Donatus etiam agnovisse videtur. *Pierius.*

Corythum] Sunt qui per i scribi volunt, inter quos Dausquius: non nullis est Helenæ et Menelai, aliis est filius Paridis et Helenæ: de hoc Eustath. *Odys.* VIII. Meminit hujus urbis sive montis Noster *Æn.* VII. 209. 'Hinc illum Corythi Tyrrhena ab sede profectum:' et X. 719. 'antiqui Corythi de finibus Acron.' Non procul abest ab Arretio, teste Sil. Italico l. v. 'Pœnus nunc occupet altos Arreti muros, Corythi nunc diruat arcem.' *Emmeness.*

171 *Ausonia*] Appellata *Ausonia* ab Ausonio Ulyxis et Calypsus filio: et primo pars, postea omnis Italia nominata. *Servius.*

Dictæa] Dictæus mons est in Creta, ubi herba Dictamnus nascitur;

quæ admota vulneribus, ferrum intin-
rens solet expellere: qui mons dictus
est a Nympha Dictæ, quæ ibi colitur;
quam cum Minos rex amaret, et inse-
queretur per loca avia, illa se amore
castitatis præcipitem dedit, et excep-
ta piscatorum retibus invita reducta
est, a qua rex abstinuit, et nomine
ejus *Dictæa* loca appellari jussit. In
hoc monte dicitur altus Jupiter: ut,
'Dictæo cæli regem pavere sub an-
tro.' *Idem.*

Negat tibi Jupiter arva] Ex defi-
nito. Et bene *Jupiter*: quasi ipse
qui Cretensibus præest. *Idem.*

Jupiter] Qui Cretæ peculiaris a-
mater est. *Donatus.*

173 *Talibus attonitus visis*] Hoc est,
talibus deorum vultibus, propter 'Vi-
si ante oculos adstare.' Unde sequi-
tur, 'Et voce deorum.' Nam et voce
se dicit attonitum et visis. *Attonitus*
vero est stupefactus. Nam propriè
attonitus dicitur, cui casus vicini ful-
minis et sonitus tonitruum dant stu-
porem. *Servius.*

Attonitus] Duo erant miranda: et
deos videre, et optata loquentes an-
dire. *Donatus.*

Visis ac voce] In antiquis plerisque
codicibus, et voce legitur, prout etiam
est in Donatiano codice. Verum æ-
minime displicet. *Pierius.*

173 *Nec sopor illud erat*] Soluta
elocutio. *Servius.*

Nec sopor] Non enim pleno somno
viderat, aut audiverat; nam nec ple-
ne vigilabat, nec plene dormiebat.
Donatus.

174 *Velatas comas*] Vittatas: ut,
'Victoris velatum auro vittisque ju-
vencum.' Aut coronatas: ut, 'Velat
materna tempora myrto.' Nam dii,
qui erant apud Laurum Lavinium,
non habebant velatum caput. *Serv.*

Velatas] Id est, vittatas: ut Plau-
tus *Amphitr.* I. 1. 'velatis manibus
orant.' Turn. IV. 22. *Velati*, auctore
Scaligero, dicebantur, qui caput cino-

tum lanceo habebant. *Tambmann.*

175 *Manabat*] Fluebat. Hinc et
lapis manalis, quem trahabant Penti-
fices, quoties siccitas erat. *Servius.*

Gelidus sudor] Et hoc confirmat,
deos vidisse *Æneam*. *Donatus.*

Gelidus manabat corpore sudor] Hæc
timoris nota Poëta frequentissima:
Ennio apud Macrob. 'Tum timido
manat ex omni corpore sudor.' Va-
lerio *Ædithus* in Epigram. 'Per pec-
tus miserum manat subita mihi sudor.'
Ovidius *Am.* III. 13. 'Mens abit, et
morior quoties peccasse fateris, Per-
que meos artus frigida gutta fluit.'
Sappho: *Ἰδὸς ψυχρὸς χέραι, τάλπος
δὲ πᾶσαν αἰπὴν: ἔφθιit sudor γελίδας,
τρέμωρque Occupat totam.* Sed cur in
timore sudor sit gelidus, ratio clara:
quippe ex affluxu caloris ad intima,
fit ut partes extimæ, eo destitute,
succedente frigore, emittant frigida
liquamina. *Adi Cæli. Rhod. Lect.*
Ant. VI. 5. Sudoris frigidi meminit
Aristoteles in *Problem.* ubi querit,
*ὡστί τῶν ὕδατων οἱ θεοὶ καί ποτε
θεοὶ τῶν ὕδατων οἱ θεοὶ καί ποτε
θεοὶ τῶν ὕδατων οἱ θεοὶ καί ποτε*

176 *Corripio e stratis corpus*] Ne
satiata videatur reliquisse somnum.
Et sciendum, quia quotiens ex abrupto
somnia aufugerit, significat amen
infelix: ut ecce hoc loco tempestas
sequitur. Item in secundo, *Exanctor
somnia*: et statim sequitur civitatis
excidium. Nec sine ratione: nam si
somnia munus deorum est, ut, 'et
dono divum gratissima serpit,' non
sine infelicitatis significatione ex ab-
rupto deorum munus abcedit. *Serv.*

Corripio e stratis] Ostendit prope
vigilantem. Nam posuisset *exparge-
factus cum*, si dormisset. Exprimit
autem festinantem. *Donatus.*

Corripio e stratis] Antiqua aliquot
exemplaria, *corripio stratis* absque
præpositione separativa legunt: ut,
'Haud segnis strato surgit Palim-
rus. *Pierius.*

Tenditque ungulas Ad caelum cum voce

madus] Homesta elocutio, cum uno sermone respondemus duobus: ut, 'Interea fessos ventus cum Sole reliquit.' *Ad cælum* autem ideo, quia dii penates et Jovis et Apollinis fecerunt mentionem. *Servius*.

Tenditque supinas] Livius l. xxvi. 'supinas manus ad cælum, ac Deos tendentes.' Supinæ manus esse videntur, ita sublatae, ut palmarum spectent cælum. Ita in iv. Iarbas dicitur ornasse 'manibus supinis.' Quem locum vide. *Cerda*.

Tenditque supinas Ad cælum cum voce manus] Nonnulla notavimus ad Æn. i. 97. Similem locutionem Petron. habet: 'Protendo igitur ad genua vestra supinas manus.' Idem, 'Lycas trepidans ad me supinas porrigit manus.' *Emmenes*.

Munera] Quæ sunt vinum et thus. *Donatus*.

178 *Intemerata*] Rite perfecta: ut si leniter fundendum vinum est, aut mola injicienda, sic fiant, ut ratio exigit sacrificii: aliter si fiant, temerata, ac turbata sunt sacra: unde *Hellemus*, 'Ne qua inter sanctos ignes in honore deorum Hostilis facies occurrat, et omnia turbet.' Item in octavo: 'Audax quos rumpere Pallas Sacra vetat, raptoque volat.' *Servius*.

Focis] Et hic, sicut superius dictum est, ostendit cum aris etiam focos solere numinibus consecrari: sed hic, ideo *focis*, non *aris*, quia privatam sacrificium sequitur, nam penatibus sacrificat. *Idem*.

Perfecto honore] Peracto sacrificio: qui est honor deorum. Et bene ordinem servat, ut ante sacrificet, quam somnium narraret. *Idem*.

Perfecto honore] Id est, sacrificio, quo dii honorantur. Videtur autem innuere *quod redeunt lepore*, id est, sacrificium plenum perfectumque: de quo Cælius xii. 1. *Taubmann*.

179 *Certum*] Quia primæ interpretationis vitio reddebatur incertus.

Ostendit autem Poëta divinas admonitiones referendas non esse, nisi primo patri sacrorum: et precis obsequia sunt, ut prosperentur, quæ bona sunt, quæ autem mala, vertantur in melius. Deceptus autem fuerat Anchises: quia memoria Dardani antiquior erat quam Teucris, et propterea obscurior. Apollo autem cum dixisset antiquam, ostendit falsæ recentioris: notat enim et primam esse, et secundam. *Donatus*.

Anchisen facio certum] Hoc isti notent, qui negant Latine dici, *Facio te certum*: sed tantum, *certiorem*. Jcā *certiorare* dicunt, et *certificare*. Ut autem *certiorem facere*, dico; ita *certiorem reddere*, non dici, Manutius docuit, Epist. Fam. ii. 4. Vide et Floridum, Successiv. Lect. i. 2. *Taubmann*.

180 *Ambiguum*] Non incertam, sed modo duplicem: ut in sequentibus probat, dicens, 'Geminosque parentes.' Ergo *geminus* hic duos, ut 'gemi Atridae.' *Servius*.

Prolem ambiguum] Sic Horat. od. i. 7. 'promisit Apollo ambiguum telure nova Salamina futuram.' Illic consule *Torrent*. *Emmenes*.

181 *Seque novo*] Adventu scilicet Teucris. *Servius*.

Veterum locorum] Id est, Italiam: deest sane *esse*, ut sit deceptum esse. Sane *novo errore veterum locorum*: aut per contrarietatem sermonum declaravit: aut *novo* pro *magno* posuit. *Idem*.

Errore locorum] In antiquis aliquot codicibus, *errore parentum* legitur. Sed quia sermo est de sedibus fato præmonstratis, *locorum*, in multis etiam reperitur; atque ea lectio plurimum, subditiça priori abrasa, quam *parentum* fuerat. *Pierius*.

182 *Iliacis fatis*] Non proprio fato laborabat. Excusans igitur laborem irritæ navigationis ad Cretam, *Fatis* adnectit: ut invidiam, quæ afflicebatur, quod illi frustra laborassent, pur-

get excusatione, cum factum negari non possit. *Donatus.*

Exercite] Fatigata, exercitata: nam *exercitatus*, peritus significat: ut *expertus* et *expers*. Nam *expertum* rerum si dixerō, significo peritum: si *expertem*, ignarum. *Servius.*

Exercite] Sic Ter. H. i. 1. 23. 'exercere servos.' Ad. iv. 2. 48. 'exercere silicernium,' est ad laborem cogere, ut Noster Ge. i. 210. 'exercere tauros,' pro defatigare. *Æn.* i. 434. 'Qualis apes æstate nova per florea rura Exercet sub sole labor.' Plura *Præceus* ad *Apulejum* p. 508. et eleganter, quando in adversis versamur, exerceri dicimur, quod observavit *Schott.* *Nod.* *Cic.* ii. 20. *Emmeness.*

183 *Sola mihi]* Uni enim *Cassandræ* credendum non fuit: deinde non videbatur verisimile, tam longinquas sedes esse petendas. *Donatus.*

Causa Cassandra canebat] Hæc compositio jam vitiosa est, quæ majoribus placuit: 'Anchisen agnovit amicum.' Et, 'Sale saxa sonabant.' Et bene *Cassandræ* inseruit testimonium, quæ divinationem ab *Apolline* acceperat. *Servius.*

Causa Cassandra canebat] Brevissima *Anchisæ* errorem confitentis et probabiliter excusantis Oratio. Neque vero est, cur vel hic *Maronis*, vel ille *Ciceronis* versus, 'O fortunatam natam me consule Romam,' a *Quintil.* ix. 4. et *Juven.* S. x. irrideatur, ob iterationem eandem syllabarum, cum hoc veteres in delitiis habuerint. Ita et *Cicero* in *Lælio*: 'Eo loco locati sumus,' &c. Quam venustam figuram a posteris inepte fastiditam, conqueritur *Turneb.* vii. 19. Videantur et *Notæ* nostræ, ad illud *Plantii Menæch.* act. ii. 3. 'Quasi supellex pellionis, palus palo proximus est.' *Taubmann.*

184 *Portendere]* Significat debita portendere: minus est deberi: ut in septimo, 'Portendi generum.' *Serv.* *Portendere debita]* Hæc, inquit, de-

beri generi nostro, et hos casus nobis imminere, sicuti nunc recorder, sola mihi prædixerat *Cassandra*, &c. Sunt qui censeant, *portendere* κατ' ἐνάλλα- γην dictum, pro portendi. *Taubm.*

185 *Regna vocare]* Satis proprie; unde in octavo: 'Expectate solo *Laurenti* arvisque *Latinis.*' *Servius.*

186 *Teucros Cræderet]* Scilicet propter longitudinem spatii. *Idem.*

187 *Tum vates Cassandra moveret]* Bene tum, quia jam probavit. Et duo argumenta posuit, quibus purgavit errorem. *Idem.*

Cassandra moveret] In codicibus aliquot antiquis, *moveret* scriptum est. Magis vero placet *moveret*; ut ait: Cuinam hoc ea persuasisset, *Trojanis* rebus tunc adeo florentibus? *Pierius.*

188 *Cedamus Phæbo]* A necessario et utili scilicet. *Cæjus* instinctu dii penates profutura dixerunt: ut, 'Hic canit, et tua nos en ultro ad limina mittit.' *Servius.*

Meliora sequamur] Potest his subaudiri *meliora*: meliora moniti, aut meliora sequamur. *Idem.*

189 *Cuncti]* Hoc est, cuncti adactimur, nam cuncti perfecti, pugnat cum paucis reliotis. *Idem.*

Dictis] Vel *Apollinis*, vel *Anchisæ.* *Donatus.*

Ovantes] Alacres, non utique gaudentes. *Servius.*

Ovantes] Propter ereptum laborem iterum in *Delum* enavigandi, et propter magnam spem propositam. Est autem hæc descriptio navigationis, in qua eadem res sæpius dicitur, diversa et splendida compositione verborum. Tempestas autem egregie descripta est, cum uno pulso omnia simul elementa turbantur. In hoc et initium posuit: ut, 'Cæruleus supra caput adstitit imber.' Et augmentum: ut, 'noctem hiememque ferens.' Et quæ solent consequi ex hujuscemodi rebus: ut, 'Inhorruit apud tenebris, et: 'Continuo volvunt fluctus mare,' et reliqua, quæ maximam ostendant

violentiam, ut, quamvis multum laborarent tamen a cursu detorti, quo volebant non pervenirent. *Donatus.*

190 *Hanc quoque*] Quemadmodum Trojam et Thraciam: et cum dolore dictam accipe, 'Hanc quoque deserimus sedem.' Expressit enim miseriam totius sedis relictæ. *Servius.*

191 *Cava trabe*] Navium periphraus optima. *Curvus æquor*: sicut, 'Tyrrhenum navigat æquor.' *Idem.*

Cava trabe curvus æquor] *Trabe* pro navi Horat. od. i. 1. 'ut trabe Cypria Myrtoom pavidus nauta secet mare.' Noster *Æn.* iv. 566. 'Jam mare turbari trabibus.' Javenal. Sat. xiv. 296. 'Nocte cadet fractis trabibus, fluctuque premetur Obrutus.' Festus *trabem* dicit proprie esse *duo ligna compacta*. Inde apud

Pæciviam 'Trabica navis,' quæ trabibus confixa est. Ut hoc loco *currere æquor*, sic Sanctius Min. p. 154. 'Currere iter, currere stadium.' Notum est Græcum *θέω*, apud Homer. Il. A. 488. Sic Ovid. epist. Heroid. xviii. 'Currere me nota nec patiantur aqua.' *Emmenes.*

192 *Postquam altum tenuere rates*] Tempestatis copiosa et splendida descriptio: qualis est *Æn.* i. 85. (quantum hanc tempestatem tantum per *θυρόβροχον*, illam vero in libro i. per *διὰ τὸν βροχόν* repræsentavit: de quo Scalig. III. 32.) desumpta ex Odyss. xii. et xiv. Et repetuntur hi versus *Æn.* v. initio. Talis est apud Livium lib. xxi. 'Transeuntem Apenninum adeo atrox tempestas exorta est,' &c. Quod autem hic *altum*, *Æn.* v. est *pelagus*. *Taubmann.*

193 *Cælum undique et undique pontus*] Theocrit. *id.* xx. de Europa navigante in dorso tauri: 'Ἄλλ' ἄρ' μὲν ὑπερθεῖν, ὑπερθε δὲ πόντος ἀνέλπειν: sed *aër quidem desuper, subter autem immensus pontus*. Virgilius aërem mutavit in cælum. Plato in Protagora aliud agens, altum ita describit: *φερόμεν εἰς τὸ πέλαιος τῶν λόγων, ἀποκρέ-*

ψαυρα γῆρ: *fugere ad mare altum orationis, occultata terra*. Aristides in Rhodiaca, ita: *ἀλλ' ἢ ταῦτα θέλαττα ψαλὴ πορε*: *erant hæc omnia merum mare*. Nazianzenus oration. 21. ita: *πέλαιος οὐχ ὁρίσθμενος τοῖς ὀφθαλμοῖς*: *pelagus non circumscriptum oculis*. Lucret. l. iv. hoc idem sic: 'Quippe ubi nil aliud, nisi aquam cælumque tuentur.' Ovid. Trist. i. 2. 'Quocunque aspicio, nihil est nisi pontus et æther.' *Cerda.*

194 *Supra caput*] Capitalis, perniciosus. *Servius.*

Caruleus imber] Id est, ater, more Græcorum, qui *κυδρεος* pro *cæruleo* et nigro usurpant. Ita et *Æn.* vi. 'cærulea subvectat corpora cymba,' id est, atra, nigra. Turn. xiv. 4. *Taubmann.*

195 *Noctem hiememque*] Pluviamque cum obscuritate. *Hiemem* autem Græce dixit, nam *χειμὼν* etiam *tempestas* dicitur a Græcis. *Servius.*

Ferens] Adferens. *Idem.*

Inhorruit unda tenebris] Horridior est facta per tenebras. *Idem.*

196 *Magna Æquora*] Aut epitheton est, ut surgant æquora, quæ magna sunt; ut 'Magna æquora,' magni fluctus. *Idem.*

Magna Æquora] *Mare magnum* non idem esse Græcis, quod Latinis, contendit Robert. Tit. controvers. vi. 2. *Emmenes.*

197 *Gurgite vasto*] Epitheto auxit Tapinosim. *Servius.*

198 *Involvens diem*] Aspectum ademerunt. *Idem.*

Nimbi] Nubes. *Idem.*

Nox humida] Nubes caliginosæ. *Idem.*

199 *Abrupti nubibus ignes*] *Ἀπρόβηγες, abrupti ignes*. Ita enim legendum, e Mas. et vett. editis probant Lambin. et Gifanius: non, *abruptis*: ut et in illo Lucret. l. ii. 'Transversosque volare per imbreis fulmina cernis: Nunc hinc, nunc illinc abrupti nubibus ignes Concursant: ca-

dit in tæres vis flammea vulge.' Et notat Turneb. v. 27. eodem modo Græcos τῆς ἀνέπνευτος dicere, id est, ignem abscissum: quod fulmen nubes dividat ac rumpat. Ita Cicero de divinat. ii. 'Cum se in urbem indignant (scil. anhelitus frigidi terræ) ejusque tenuissimam quamque partem ceperunt dividere atque dirumpere, idque crebrins facere et vehementius, tum et fulgores et tonitrua existere. Si autem nubium confictus ardor expressus se emisserit, id esse fulmen,' &c. Taubmann.

200 *Excussimur curas*] A proposito itinere avertimur. Servius.

Cæcis in uadis] Incertis: quia sidera non apparebant: aut quæ non viderentur. Idem.

201 *Ipsæ*] Hoc est, navigandi peritas. Hoc enim significat emphasis pronomina. Idem.

Ipsæ] Maximum habet intellectum, id est, qui peritissimas esset gubernator, qui viam in fluctibus observatione siderum norat. Descriptis autem omnibus, quæ orta tempestate perpassi erant, ut finem ostendat, addit: 'Vela cadunt.' Verum contraria videntur, quod cum dixerit: 'Ipse diem noctemque negat discernere cælo,' deinde addat: 'Tris adeo incertos cæca caligine soles.' Quomodo enim hæc scire potuit, si nulla erat distinctio noctis et diei? Sed respondet, voluisse Poëtam obscuritatem æris nimis astiare. Nam qui fieri potuit sic accidere tenebras, ut inter ipsas et veram noctem nihil interesset? Vel intellige dierum et noctium numerum distinctuisse crebris coruscationibus, quæ vel stellæ vel Solem ostendere potuerunt. Donatus.

Negat discernere cælo] Figure, ut, Æn. ii. 'Excissa vitam producere Troja.' Servius.

202 *Via*] Mari dedit, quod proprium terræ est; ut alibi vulgari ait, unde et terra æquor. Idem.

Palinurus] Hic Iasii filius guberna-

tor Æneæ fuit; qui, Æneæ de Sicilia ad Italiam veniente, paucipitatus in mare, nomen in Lucania monti celebri dedit. Idem.

203 *Incertos soles*] Bene incertos, quia quantavis sit obscuritas, tamen noctis est manifesta discretio. Unde superflua questio est eorum, qui dicunt tres dies quomodo transire scierunt, si noctem a die discernere non poterant? Ergo incertos obscuros dixit; ut Æn. vi. 'Quale per incertam lunam,' Idem.

Tris adeo incertos cæca caligine soles] Vetera quædam exemplaria, ad Kapacissimam declinandum dictionum ordinem ita disponunt: *Tris adeo cæca incertos caligine soles*. Servius tamen cacephaton illud videtur agnovisse. Pierius.

Cæca caligine] Cacephaton in senmone. Servius.

Soles] Pro diebus: sic apud Catull. 'Soles occidere, et nodire possunt.' Et: 'Fulsere quondam candidi tibi soles.' Et Seneca Trag. in Theb. 'nate post multos mihi Remisse soles.' Græci etiam usi hoc tempore. Pind. Olymp. xiii. ἄλλ' ἄφ' ἐπὶ: sole in uno. Exempla alia alii conjunxerunt: ut Catullus candidi soles pro diebus fastis: contra Horatius nigrum solem dixit, pro die infelici Sat. i. 9. Corda.

Tris adeo, &c.] Diurno tempore veteres moderabantur navigationem e cursu solis, nocturno ex siderum motu; quod docet Apollonius l. 107. ἐσθλὰς δ' ἀέμους θούλλας καὶ πλέω φέλλας τῇ καὶ ἀστέρι ταυμένεσθαι. ad hæc verba Scholiastes: ἀγαθὸν γὰρ καὶ ἡμέρας τῇ φέλλῃ, νυκτὶ δὲ ἀπὸς τῶν αὐτῶν ἀστέρων, &c. Soles pro diebus talia notatum. Pers. Sat. iv. 'memini consumere soles.' Emmerenc.

204 *Erramus pelago: totidem sine sidere noctes*] Hinc Pelopis gentes Mælenque sonantia æva Circumstant, pariterque undas terroque minantur. Pulsamur æquor et circumciuitur undis

illi versus circumducti inventi dicuntur, et extra paginam in mundo. Servius.

[*Pelago: totidem*] In codicibus aliquot antiquis, et *totidem*. In aliquot *totidem et sine*. Sed enim magis placeat, si particula ea penitus submovetur: quæ lectio est etiam codicis Medicei. Pierius.

205 *Quarto terra die, &c.*] Quam cuncto et graviter, quæ Homerus multis his Od. v. 'ΑΑΑ' ὅτε θῆ τῆρας ἥμαρ δὲ λείποντες φέρον ἥδη, καὶ τὰς ἑσπ' ἄνεμος πλεῖν ἐπείβητο, καὶ γὰρ ἡγήθη βαρύνειν νηυσὶν ὃ δ' ἄρα σφελὲς εἰσέει γαῖαν, ὅτ' ἔδ' μάλ' ἀπροΐδαν: Sed quanto jam tertium diem publicricum adduxit æthere; Deinde tunc ventus quiescit, atque serenitas erat tranquilla: ipse vero prope conspexit terram, Valde acute prospiciens. Cerda.

[*Atollere Vias*] Vias naturaliter dixit. Quætiens enim propinquamus litibus, et exurgere terra videtur, et fumum emittore. Servius.

206 *Aperire*] Ostendere: at Salustius, 'Caput aperire solitum.' Id. *Volvere fumum*] Pro, aperiantur montes ac fumus volvitur. Idem.

[*Volvere fumum*] In Mediceo codice, ac ducere fumum legitur: proprium tamen est fumi tortuose volvi ob crassitudinem, dum eam aëre colluctatur. Pierius.

[*Ac volvere fumum*] Homericum verbum ex Odyss. x. contulit in hemistichium satis elegans: καὶ τὸν δ' αὖθις ἀπὸ τοῦ καυδὸς ἰδόμενα: Fumum autem solum videbamus e terra erumpentem. Et alterum ejusdem libri: καὶ πῶς δέ τοι καυδὸς ἀπὸ τοῦ καυδὸς ἐκποδίζεις: Et mihi apparebat fumus a terra laet. Cerda.

207 *Remis insurgimus*] Cum remis inhæremus, id est, exurgentes fortius remigamus. Servius.

208 *Adnixi torquent spumas, et carula verrunt*] Pro eo Sil. Ital. l. XIII. 'obnixi torquent obices:' sic obnixi hoc loco agnoscit Non. Marcell. Carula pro mihi carulo, ut Græce

καρὰν simpliciter pro mari, quod abtavit Ol. Grævus in lectionibus Hesiodicis p. 124. Ex Ennii Annal. l. XIV. locum sumit Maro, teste Ursino, 'Verrunt extemplo placide mare marmore flavo Cæruleum spumat sale conferta nave pulsu.' Pro carula Noster vi. 829, 'rada livida verrunt,' id est, ferunt, percutiunt, interprete Non. Marcello. Emmenas.

209 *Servatum ex undis*] Ac si diceret, de periculis in graviora se pervenisse discrimina. Servius.

[*Servatum ex undis*] Non perseveravit mala fortuna, sed nec in totum prospera precevit. Nam in litus festile venerunt, quod fuisset follicitum, nisi Harpyias esset occupatum. Donatus.

[*Strophadum ne litora*] Phineus, Agnoris filius, Thracum rex, vel, et quidam volunt, Arcadiæ, Cleobulam, Aquilonis et Orithyæ filiam, habuit uxorem, et ex ea duos filios, quibus superduxit novercam: quos noverca ad patrem, tanquam stupri adfectatores, detulit, ob quam rem eos Phineus cæcavit: quare irati dii, vel, et quidam volunt, Aquilo ventus, propter nepotum injuriam, eum cæcavit: et ad Pelagias insulas detulit; adposuitque Harpyias, quæ cum ei diu cibos abriperent, somnosque inquietarent; hic Iasonem cum Argonautis, propter vellus aurtum Colchos potentem, suscepit in hospitio: cui etiam dactorem propter Symplegadam petras dedit. Hoc ergo beneficio intellecti Argonautæ, cum ei gratiam velient inferre, Zethum et Calin filios Boreæ et Orithyæ, alatos juvenes, ad fugandas Harpyias miserunt: quæ cum strictis gladiis persequerentur, pulsæ de Arcadia pervenerunt ad insulas, quæ appellantur Plotæ. Et cum ulterius vellet tendere, ab Iride admoniti ut desisterent a Jovis canibus, et suos converterent volatus: quorum conversio, στροφή, nomen in-

sulis dedit. Quod Apollonius plenissime exequitur. Ut autem canes Jovis dicerentur, hæc ratio est: quia ipsæ Furis esse dicantur: unde etiam epulas prohibentur abripere, quod est Furiarum: ut, 'et manibus prohibent contingere mensas.' Unde et avari finguntur Furias pati: qui abstinent-partis. Item ipsas Furias esse paulo post ipse testatur dicens; 'Vobis Furiarum ego maxima pando.' Furias autem canes dici, et Lucanus docet, dicens; 'Stygiasque canes in luce superna Destituam.' Et in sexto Virgilius, 'Visæque canes ululare per umbram, Adventante dea.' Sane apud inferos *Furia* dicuntur, et *canes*: apud superos *diræ* et *aves*: ut ipse in XII. ostendit. In medio vero; *Harpyia* dicuntur. Unde duplex in his effigies invenitur: et has Virgilius tres dicit, quarum nomina sunt *Aëlo*, *Ocypete*, *Celæno*. Apollonius duas dixit, quem in XII. Virgilius sequitur: ut, 'Sunt geminæ pestes.' Quidam autem dicunt, hunc Phineum ob divinitatem a Thracibus regem cooptatum, consilia divina prodidisse: et obsecratum adpositis Harpyiis. *Servius*.

Strophadum me litora] Græci *Στροφάδες*, sed Latini in multis illud a corripunt, teste Dansquio, qui exemplis illustrat. In *Epiro*, inquit Mela II. 7. 'Echinades et Strophades, olim Plotæ.' Strabo I. VIII. *αὶ τὰν Κυριασίων πελάγαι πρόκεινται δὲ, ῥῆσιν προσαναγορευμένοι Στροφάδες, ἀπέχονται μάλιστα πρὸς τῆς ἡπείρου*, &c. hodie *Stritali* appellantur. *Emmenes*.

210 *Accipiant*] In veteribus aliquot exemplaribus, *excipiant* legitur. Quia dixit, 'Servatum ex undis.' Sed enim et *accipere* in hoc significato non impropium: ut, 'Hinc Drepani me portus et inlætabilis unda Accipit.' *Pirrius*.

Stant] Sunt. *Servius*.

211 *Ionio in magno*] In magno mari Ionio. Et sciendum *Ionium* sinum

esse immensum, ab *Ionia* usque ad *Sicilliam*: et hujus partes esse *Adriaticum*, et *Achaicum*, *Epiroticum*. *Maria* enim, vel a provinciis, vel ab insulis, vel a civitatibus nomen accipiunt. Bene ergo in magno, quasi etiam in quo alia maria sunt. Quidam sane *Ionium* ab *Io* *Inachi* filia dictum volunt, quod amata hoc mare transvereffit; quod in VII. ubi de acuto Turni loquitur, plenius invenies. Nonnulli *Ionium* ab *Ionio* rege, qui in insula, quæ ante *Illyricum* jacet, regnaverat, dictum tradunt. *Idem*.

212 *Harpyiaque cohibet alia*] Ergo et *Celæno* *Harpyia*. Has *Hesiodus* dicit *Thaumas* et *Electra* filias, quas, sicut dictum est, quidam *Furias* putant, cum *Furiarum* mater, secundum *Hesiodum* *Terra*, secundum *Æschylum* *Nox* sit. *Idem*.

Phineis] Versio Græca est. *Idem*. *Harpyiaque*, &c.] *Thaumas* et *Electra* filias dicit *Hyginus* in præfatione, et *Hesiod.* in *Theogon.* vs. 265. quarum hæc sunt nomina, *Iris*, *Harpyia*, *Celæno*, *Ocypete*, *Podarce*: de numero non convenit. Fabulam *Harpyiarum* *Phinei* narrat *Apollodorus* *Biblioth.* I. I. *Ovid.* *Met.* VII. in principio. *Emmenes*.

213 *Mensæque metu*] Hoc est, sicut dictum est, pulsæ a *Zetho* et *Calai*. *Servius*.

214 *Tristius haud*] Non potest ab inferis tristius quicquam excitari, quam *Harpyie*. *Donatus*.

Nec sævior ulla Pestis, et ira Deum Stygiis sese extulit undis] Ut pœna in Statio. Et non dicit has de inferis esse natas, sed peiores esse omnibus inde procreatis. *Servius*.

216 *Virginis volucrum cultus*] Si subdistinguas *virginis*, major erit admiratio. *Idem*.

Virginis cultus] Non esset hoc monstrosum, si cætera essent similia. *Donatus*.

Virginis volucrum cultus] *Ovid.* *Metam.* VII. 4. nominat 'virgineas

volucres.' Idem. XHL 716. 'Strophodamque receptos Portubus infidus exterruit ales Aëlio.' *Preparat* *scilicet*, ut Apoll. et Nost. vs. 226. 'magnis quantunt clangoribus alas.' Et XII. 876. 'Obscenæ volucres; alarum verbera nosco.' De his etiam Cœlius ant. Lect. xvi. 27. *Emmness*.

Fœdissima] Hic turpis, ut Terentius in Eunucho, 'Nunc heu videtur fœdus, quia aliam non habet.' Aliibi *fœdum* croentum, ut, 'Sanguine fœdantem:' et, 'fœdatique ora Galesi.' *Servius*.

217 *Proluvies*] Sordis effusio. Et vitavit, ne diceret *stercus*; et per hoc nimiam edacitatem ostendit; et quidam volunt *proluvies* cum *stercus ventris* significet, a Virgilio hoc loco figuram ventris significatam; ergo quasi annosum et panticosum ventrem. Aliquando *proluvies* sola effusio. Terentius, 'Quod proluvium, quæ hæc est subita largitas.' Aliquando pro aquis multis ponitur. *Idem*.

Proluvies] Nihil in intestinis morari patiuntur, sed statim effundunt. Ergo non solum non satiabantur, sed semper famescebant. Indeque erat pallor. *Donatus*.

Fœdissima ventris Proluvies] *Proluvies ventris*, sunt recrementa alvi et sordes: sic Lucret. l. vi. 'Et nigra proluvie alvi.' *Serv.* ait, *proluviem* esse, sordium effusionem, vitatumque a Poëta, ne diceret *stercus*. Quam magna fuerit illa effusio indicat Græcus Poëta in Epig. qui volens exprimere *δυσωδίαν καὶ δυσωπλίαν, ἰστέριον πεσифέρον*que *οδωρὸν*, ait non posse conferri *Ἀπρὸν ἀπρὸν, Ἁρπυγῶν* *proluviem et sordes*. De hac voce *venter*, non te prætereant nota Ia. Casanboni in Athen. viii. 11. Est enim vox Græca. Græcis *γέρεπ*, est locus *τῶν ἐντέρων, intestinorum*, est autem in *γέρεπ*, γ. *Æolicum* digamma, quod sæpe in v, verritur. *Cerda*.

Ventris proluvies] Magis proprie Lucretio l. v. *Proluvies alvi* dicitur: nam *alvus* ea pars est ventris, per quam sordium sive recrementorum fit effusio. Donato in *Heautret* Nonio idem est *illuvies*. Veteres etiam *proluvium* dicebant: ut et *diluvies*, *diluvium*, &c. ut notat Gifanius. Glossæ: *proluvies*, *κοίλλας ἐντερῶν*, *ἐκκῶν*, *βόρος*. *Arnob.* l. vi. 'In quascunque se detulerit deonerati proluvies podicia.' *Taubmann*.

Unæque manus] Pro ungulibus manus posuit: hoc est *γαμφύλους*. *Servius*.

218 *Fame*] Veluti fame; nam abundare dicit armenta. Aut re vera *Fame*, quam eis inferebat non inopia, sed avaritia. Alii fami præsidēs esse tradunt; quia et Phineo propterea adpositæ sunt, et Trojanos ab epulis prohibent, et his tantum famem prænuntiant, et ipsæ sunt fame pallidæ. *Idem*.

219 *Delati*] Quod necessitatis est. Nam voluntate aliquo non deferimur, sed venimus. *Idem*.

220 *Lata*] Pingua: nam in animalibus, in quibus cognosci non potest sensus, lætitiā pingue corpus ostendit: non mens, ut in hominibus. *Idem*.

Eccē Lata boum] Omnia conveniant, quibus illa invadere cuperemus: diversitas generis animalium, abundantia, pinguedo ex copia herbarum. *Donatus*.

Passim campis] Ulyxis socii boves Solis occidisse inducuntur: Virgilius credibilis finxit. *Servius*.

221 *Caprigenumque pecus*] Satis nove, et affectate. *Idem*.

Caprigenumque pecus] *Caprigenum* formam ventri generis esse putant: sed concinnator Annotationum Edit. Fabricianæ (qui Jo. Camerarius non obcuris indiciis esse colligitur) Genitivum potius censet esse, *κατὰ οὐγκομήν*, pro *caprigenarum*. *Taubmann*.

Nulla custode] Deest cum. *Servius*.

Per herbas] Ordo est, non per herbam, sed per campos in herbis videmus armenta. *Idem.*

Per herbas] In antiquis aliquot codicibus, *per herbas* numero multitudinis legitur: quod parvi tamen momenti est, an legas *herbas*, quod non nulli codices habent. *Pierius.*

222 *Et diis*] Ut quod fiebat illicitum, esset nobis commune cum diis. *Donatus.*

Ipsumque vocamus] *Ipsum*, id est, regem decorum, aut certe Prædatorum; hoc est, cui de præda debetur aliquid. Nam Romani moris fuit, ut bella gesturi, de parte prædæ aliquid auminibus pollicerentur: adeo ut Romæ fuerit unum templum Jovis Prædatoris: non quod prædæ præest, sed quod ei aliquid ex præda debeatur. Vel quod hic Deus iustitiam præstat. Ergo cum eum invocant, testantur se nihil mali facere, cum sine custode interimunt armenta. *Servius.*

223 *In partem prædamque*] In partem scilicet prædæ. *Idem.*

In prædam partemque Jovem] In plerisque pervetustis codicibus dictionem ordo mutatus est in hunc modum, *in partem prædamque*. Et hanc lectionem agnoscit *Servius*. *Pierius.*

In prædam partemque] *Ἐν δὴ δυνῶ*, pro, in prædam partem. *In partem* autem vocare, Juris verbum est, pro, participem facere. Cicero pro Cæcina: 'Mulleres in partem vocatæ sunt.' Nam et de præda diis immolabatur, et partes etiam quædam eis interdum suspendebant de tholo et consecrabant: ut Dianæ aprorum capita et cervorum cornua: ut in *Eccl. vii.* et *Æn. ix.* 'si qua meis votibus auxi, Suspendive tholo, aut sacra ad fastigia fixi.' *Turneb. iv. 22.* Et Romæ templum erat Jovis Prædatoris: quod ei aliquid ex præda debeatur: unde et *Ἀφθρῆς*, Jupiter dictus, et *Ἀφθρῆος*, sicut *Ἀφθρῆς*, Milerva, quæ prædationibus præesse,

Homero dicitur. Vide *Alexand. ms. 22. Tautmann.*

Tunc, illoque curvo] Tacuit de apparatu epularum, quem descripsit in primo de cervis. Ibi enim nulla necessitas exigebat brevitatem: hic autem, quia proposuerat, 'Et breviter Trojæ supremum audire laborem,' et propter noctis tempus, in quo auditores querebant quietem, erat proponendum. *Donatus.*

224 *Extruiamus*] In primo dixit: 'Fusique per herbam,' quia lassitudine et fame naufragi urgebantur. Hic dicit: 'Extruiamusque toros,' quia in magna copia herbarum, non fuit magnum, congeries cespitum struere, quibus discumbi posset: et magna proponendi ad epulas necessitas urgeret. *Donatus.*

Extruiamusque toros] Græci toros extruere quia ex herbis et frondibus sunt *οὐρίδας* et *οὐρίδας θρόσπερος* appellant. Vide *Bisletum* ad *Aristoph. Plutum. Eumenest.*

Dapibusque epularum] *Dapes*, decorum sunt: *Epule*, hominum. Bone ergo utrumque posuit: nam et sacrificiis et convivii operam tribuant. *Servius.*

Opimis] Pinguibus. *Idem.*

Dapibusque epularum opimis] *Dapes* opimæ in re sacra sunt, ut opimæ victimæ, hostiæ, &c. Videlicet, opimæ, egregiæ, lectæ, eximie. Festus: 'Hostiæ opimæ, præcipuæ, pingues; et spolia opima, magnifica, et ampla.' Varro *Rei Rustic. ii.* 'Bovæ attiles ad sacrificia publica saginati, dicuntur opimæ.' Inde *corus dapalis*, *dapollis*, *dapontica*, celebrata veteribus, ut opipara et laeta: voces istæ obviæ sunt in Latinis auctoribus. Græci *δαφιλῆς* dicunt, *λαμπρὸς*, *λαμπρὸς*, *valutellus*. *Corda.*

225 *Subitæ*] Pro *subito*, adverbium in nomen deflectum. *Servius.*

At subitæ] Res omnino abominabilis: insuitus improvisus: sonitus alarum: unde metus, contactus fe-

das, odor teter fugiendas faciebat. *Donatus.*

At subito horripilo, &c.] Notum est, Virgilium hæsisse Apollonio Arg. l. II. et utrique Valerium Flaccum Arg. IV. Omnes conferamus in his tantum quæ attingit Virgilius. Quod hic, 'At subito horripilo lapsu de montibus advenit Harpyiæ?' Græcus, *Δὲ τοῖς ἄνω ὄρεσιν ἁπὺ τῶν Μοισώνων Ἀρπυίαι:* 'E subibus subito ruentes Harpyiæ. Val. 'in mediis dapibus videre volucres.' et, 'illicet omnes Deveniunt, niger intorto cen turbine nimbus.' Quod Virgil. 'diripiuntque dapes;' Græcus, *Χαίρει τ' ἀπὸ γαρφαρίδων Συναχθεὶς ἡρπυίαι:* *Μονοτονὴν κυριότητις συνεχῶς τὴν ῥαπιδότην ὁρᾷ τὸν χιόν, odorem putorem fundebant:* et *ἀπὸ τῶν λαβῶν δαπέδων, exhalabant epularum reliquias.* Valer. 'flagrat odor:' et 'Flagrat acerbus odor, patriæque exspirat Averni Malitua.' Reliquæ Græci Virgilius contempnit, Valerius utrique multa addidit. Variat nonnulla ex his Virgilius in sequentibus. *Cerda.*

At subito] Nos versus cum Apolloniana Græcis comparat Scaliger Poët. v. 6. *Taubmann.*

Lapsu] Celeritate: ut supra. *Serv.*

Advenit] Velocitatem ostendit. *Id.*

226 Harpyiæ] T. Græca diphthongus est. Nam Latina esse non potest: quia ne v quidem habemus. *Id.*

Clangoribus alas] Deest cum: ut sit, alas quæiebant cum clangoribus: ut, 'Atque Ixionii vento rota consistit orbia,' id est, cum vento. Aliter Acyrtologia est, si *clangorem* dixit alarum sonitum. Plautus in Querulo de ascribis, 'Cuncti alas quatunt digis cum clangoribus.' *Idem.*

Clangoribus] Antiqui nonnulli co-

dices *plangoribus* legunt: hoc est, alarum quassationibus strepitum ci-entibus. Nam *clangor* diversum quid significat: nisi velimus intelligere additas etiam voces horribiles alarum strepitui, ut utroque modo terrerent. Quod tamen aliorum iudicio relinquimus. *Pierius.*

227 Contactusque omnia fardant] Subaudiendum, *quæ relinquebant.* *Serv.*

228 Tum] Præterea: deest *erat*, vel *audiebatur*: et tria mala ipsarum posuit, vocem, tactum, odorem; sed sane hic versus, qui circumductus est, talis audietur, 'Resonat magnis stridoribus alas.' *Idem.*

229 Rursum] Ad illud solum pertinet, 'Instruimus mensas:' nam ante in spolenciis non fuerant. Et sciendum hanc particulam interdum sic poni, ut iteratum aliquid significet: ut si dicas, *Veni ad te mane, rursum veni.* Interdum sine iteratione est: ut, *fui apud te, rursum veni:* non ideo dicis *rursum*, quia etiam prima venisti, sed quia illic fuisti. *Idem.*

Rursum] Antrum et rami, volatum Harpyiarum impedire credi poterant. Ibi igitur securiores dapes et sacrificium restaurarant, sed frustra. Nam per insperatas cæli partes ad occultas latebras venerant, et eihum rapuerant, et quicquid reliquerant, ore polluerunt. Ergo deficiente industria, fuit necessitas, ut ad vim recurrerent. *Donatus.*

Rursum in accessu longe] Quod in codicibus plerique veteribus legere est, *rursum in accessu:* et ita inferius, *rursum ex diversis*, non ita absurdum est, ut non suos fautores habeat. Alique pedem Amphimacrum, quo etiam alibi usus est Poëta noster, esse contendunt: alii collisionem ex *s* et *s* fieri, ut alias nonnunquam. *Tametsi* non sum neacius veteres quosdam Grammaticos negare *rursum* per *s* dici, sed *rursum* per *m*, ut *iterum*, profexi debere. Cui quidem opinioni ita adhaerescunt, ut illud etiam

rursus ad orachum superius habitum, rursus absque ecthlipsi legi contendant. Sed video apud doctos hæc jam ex usu recessisse, paucissimosque esse, qui veterum hujusmodi figuras ferre possint. *Pierius.*

Cavata] Pro *cava*, nam *cavatium* proprie manu factum dicimus. *Serv.*

231 *Instruimus menas*] *Struo*, et composita de conviviis: in i. 'cura penum struere.' *Papin. Sylv. v.* 'propere menasque torosque instruit.' sic Græci *σκευῖς*, et *παρασκευῖς*. *Athenæus Dipnosop. ii.* afferam vero integrum testimonium, ut morem obiter scias: *ὅσος ἦ τοῦ δούλου τῷ ἐστιατορίῳ κατακλιθέντι προσδοκῆσαι γραμματίδων τι περιέχον ἀναγραφῇ τῶν παρασκευασμένων, ἐφ' ᾧ εἰδέναι, ὅ, τι μᾶλλον ἔβον φέρειν ὁ μάγειρος: Consuetudo in convivio fuit, ut accumbenti jam illi, qui convivio alios excipiebat, daretur schedula, in qua descripta erant universa, quæ structa erant, ut sciret, quod prius obsonium coquus deberet mittere. Redeo. Inde structor. Martialis: 'Et quæ non egeant ferro structoris Ofellæ.' Hic ab aliis *scissor*, et *carptor*: eundem *Juvenalis* Græco nomine *Chironomonts* appellavit. Verba, quæ huic muneri respondeant, si quæras, hæc sunt, *carpere, concerpere, discerpere, lacerare, secare, dissecare.* Vult *Ursinus* eum esse structorem, quem *Athenæus* vocat *τραπέζοκτομον*. *Cerda.**

Arisque reponimus ignem] Ecce quod dixit, 'In partem prædamque Jovem.' Sane sciendam iterationem hanc fieri secundum ritum sacrorum; nam displicuisse prima ex prodigiis indicatur. Sunt autem hæc animales hostiæ, quæ tantum immolantur, et caro sacerdotibus proficit. Alibi tantum sanguinem in aras fundi significat: ut, 'Sanguinis et sacri pateras.' Alibi partem corporis: ut, 'Extaque salos Porriciam in fluctus.' Alibi integras victimas: ut, 'Et solida imponit taurorum viscera flam-

mis.' *Servius.*

232 *Ex dicereis coll]* Ut, 'ex secreto montium:' subaudis *leco*. *Idem.*

233 *Turba sonans*] Impetum ostendit; nam de tribus loquitur. Et alludit ad *Furias*, de quibus ait alibi, 'Vocat agmina seva sororum.' Ergo *turba*, tanquam *turba*: quare *turba* cum tres dixerit? quia apud Græcos, qui dualem numerum habent, pluralis numerus a tribus incipit. Ergo bene *turba* quasi plures; vel *turba* propter tumultum et strepitum alarum. Alii tradunt ideo *turbam*, quod plures, non tres tantum *Harpyjæ* sint. Alii quod eis cum *Furibus* consortium; unde, 'Vobis *Furiarum* ego maxima.' Alii eas etiam *Parcas* esse, unde et divinatio ei data est. *Idem.*

Turba sonans prædam] In antiquis aliquot exemplaribus, sublata dictione *prædam* legere est, *turba sonans pedibus subito circumvolat uncis*: quod itidem superius dixerat. Sed enim mihi magis placet legere *prædam*, ut et rem, qua dolebant, tangat, et varietur versus, ne in *Homericum* τὸ δ' ἀναιεϊσόμενος recidat. *Pierius.*

Prædam pedibus circumvolat uncis] Aut circum *prædam*, dixit, volat uncis pedibus: aut intra volam interiorem manus amplectitur *prædam*. Unde et *involare* dicimus, intra volam tenere. Unde *pyra* quædam *volæ* dicuntur, eo quod volam implerant. *Servius.*

234 *Polluit]* Contingit, et pollutum sacrificium contactum dicitur; et hoc est, 'Contactuque omnia fœdant Inmundo.' *Idem.*

Polluit ore dapes] Est hoc, quod *Petronius Sat.* 'maduere veneno *Fallaces epulæ*.' *Cerda.*

Sociis tunc, arma capessant] Ex more Romanorum, quo milites, ubi impetus faciendus esset, jubebantur arma capere, ad quem et morem et verborum formulam hoc loci *Poëta* allusit. Ita *Silius vii. 12.* 'propere capere arma manipulis Edicit.' et *i. viii.* 'Ite igitur, capite arma, viri.' Tale quid-

dam Homerus Odys. II. Τηλέμαχος δ' ἐτάρῳσιν ἐπὶ τρώας ἐκλέουσιν Ὀδῶν ἀπέρχεται· τοὺς δ' ἀντρέφοντας ἔκονσαν : *Telemachus autem socios hortatus jussit Arma aptare; hi vero adhortantem audierunt. Idem.*

235 *Dira*] Sabini et Umbri, quæ nos mala, *dira* appellant. *Servius.*

Dira cum gente] Excusat crimen violentiæ, quam Celæno, faciens pro causa sua, plenissime exequitur. *Donatus.*

236 *Ac jussi*] Hic *jussi*, utrum verbum an participium sit; id est, utrum illi jussi sint, an ego jussi? *Servius.*

Jussi] Verbum est, non participium. *Donatus.*

Tectosque per herbam Disponent] Hoc est, disponunt et tectos faciunt. Sicut et scuta condendo latere faciunt. *Servius.*

Disponent ensis] Brevissima fuit narratio, in qua solum videt, et bellum esse gerendum, et propterea arma capiunt. *Donatus.*

Tectosque per herbam] In antiquis aliquot exemplaribus, *per herbas* legitur plurali numero: sed hoc parvi est momenti. *Pierius.*

239 *Signum*] Utique militare. *Serv.*

Misenum] Bene Misenum dicit tubicinem. Ipse est enim, qui filius fuisse Æoli dicitur: unde ait, 'Misenum Æolidem' quia constat sonum omnem ex vento creari. *Idem.*

240 *Novæ*] Mira: ut, 'Pollio et ipse facit nova carmina.' Nam *novum* non est, cujus extat exemplum. Hercules enim in monte Arcadiæ Stimphalo vicit Stimphalidas: ut Statius, 'Et ærisonum Stimphalon.' Aut *novæ* ideo; quia vulnerari non poterant. *Idem.*

241 *Obsecanas*] *Obsecana* sunt aves, quæ canendo adversa significant: ut paulo post, 'Infelix vates.' *Idem.*

Obsecanas] Proprie existimo accipiendum propter prolaviam ventris, quæ mensas fœdabant: sic inf. 'vestigia fœda relinquunt': sic sup. 'fœ-

dissima ventris Prolavies.' De iisdem Flacc. Arg. I. IV. 'fœdataque turbant Pocula: flagrat odor.' Iterum, 'flagrat acerbis odor.' Itaque *obsecanae volucres*, ab immunditie, et sordibus effusis ventre. Sunt qui malint respectum ad omina, ut *obsecana* dicantur, quia male ominentur. Omnia enim mali ominis sic dicebantur veteribus, ut est apud Festum, et Varonem. Accius in Cœnoïao apud Non. 'Cives ominibus faustis angustam adhibeant Faventiam, ore obscena dicta segregent.' Ac perinde obscenitas faventiæ opponetur. *Cerda.*

Pelagi volucres] Quia dicuntur Ponti et Terræ filie: unde in insulis habitant, partem terrarum, partem maris tenentes. Alii dicunt eas Neptuni filias, qui fere prodigiorum omnium pater est, nec immerito. Nam secundum Milesium Thaletem, omnia ex humore procreantur: unde est, 'Oceanumque patrem rerum.' Hinc fit, ut quotienscunque desunt parentes, redeatur in generalitatem. Sic et peregrinos, Neptuni filios dicimus; quorum ignoramus parentes. Quidam *Pelagi* adverbialiter accipiunt, ut *belli*, ut *domi*, propterea quod res in insula geritur. Alii vero dicunt, Harpyjas esse filias Thaumantis et Electræ. *Servius.*

Fœdare] Cruentare. Ennius: 'Ferro fœdati jacent.' *Idem.*

242 *Vim plumis ullam*] Naturale enim est, ut eludat ictum plumarum levitas. Unde et addidit *plumis*. Nam quod alii dicunt, ideo eas fuisse invulnerabiles, quia de Styge erant natæ, non probatur. *Idem.*

244 *Semesam*] Semicomesam. *Id.* *Vestigia*] Vel pedum signa: vel indicium sordium, quibus epulas discentes polluebant. *Idem.*

245 *Præcelso rupe*] Quia viderat parari vehementiam belli. *Donatus.*

246 *Infelix vates*] Nuntia infelicitatis: ut Homerus μάρτυς κακῶν. Hoc

est, nobis infelix, ut, sis felix, id est, nobis, et videtur hic auspicii genus inducere secundum angures, quod de diris colligitur; quorum unum genus est, quod ex signis colligitur, quo nunc utimur. Diram autem esse Harpyjam duplici modo memorat, et oscinis et aliis: etenim cum facit loquentem oscinem, auspiciam expungitur; dirum tamen quod futuram famem denuntiat; nam ipse ait, 'Sive dem, seu sint diræ obsecransque volucra.' Et, 'Quam vos diræ fames.' Verum cum ait, 'Pinnis ablata, refugit'; ab alite auspiciam factum docuit: aliter enim certa genera avium ab auguribus appellantur, quæ pinnis vel volata omina possunt facere; quæ si fuerint prosperæ, *propetes*; si adversæ, *inhibere* dicuntur; quod etiam in xal. significat, cum dicit, 'Alitia in parvæ subito collecta figuram,' ubi veræ diram vult videri. *Servius*.

Rumpit vocem] Cum indignatione loquitur: ut, 'Quid me alta silentio cogis Rumpere?' Et notandum (ut supra diximus) *rumpit vocem*: cum hoc de silentio melius dicatur fieri. An *rumpit*, quis tantum humanam habens faciem, contra naturam sui corporis loquitur? *Idem*.

247 *Bellum etiam pro cade boum stratiqve juvenis*] Iteratam est ad augendum invidiam; ut, 'Stirpis Achilleæ fastus, juvenemque superbum.' Aut nam ætates boum voluit comprehendere? *Idem*.

Bellum] Invectio, quam non oportuit habere principia; fuit enim irascens. Fuit brevis invectio, sed omnia continet. Nam asseruit personam suam innoxiam, deformavit adversam, appellando *Laomedontiadas*. Dixit causam: Juvencostratos, et proposuit invasionis crimen. Dixit criminis augmentum: ut, post violentiam in arma, etiam de expugnatione dominarum cogitaverint. Dixit incoctos, dixit factum. Non tamen factum finit, sed pro facto tenet, quod

facere cogitaverunt. Nam, invadere greges, armare juventutem, eo tendit, ut reperirent alienum imperium, non male quaesitum, sed relictum a parentibus. Ultio autem est, quod diu expectent, quod metuant. *Donat*.

248 *Laomedontiades*] Perfidus: a re natum opprobrium, qui deos fefellit. Sane alibi indifferenter hoc nomen ex persona poëta ponitur, ut, 'Laomedontius heros,' 'Laomedontia pabes.' *Servius*.

Bellumque] Necessario iteravit, ut verbum in quo culpa consistit. *Idem*.

Bellumque inferre paratis] In antiquis aliquot exemplaribus affirmative non interrogative legitur *bellumque inferre paratis*, elocutione eleganter continante cum *et*, quod subsequitur, 'et patrio Harpyias.' Distinguit enim alia Homericum et omnium apud Græcos præstantium Auctorum esse, post se addere xal. Quod et diligenter et frequenter admodum Virgilius imitatur. Quævis non negamus in interrogatione plus esse ponderis, et majorem objurgatoria vim, quæ minas etiam tacite socum trahit, et confessionem criminis. Quare locutionem eam *bellumque* nequaquam immutamus. Quod vero in vulgatis habetur exemplaribus, *et patrio incoctis Harpyias*, ut leve præteritissimum, nisi multorum veterum codicum consensus monitus essem ad vocalitatem facere, quod in eis alio dictionum ordine legitur, *et patrio Harpyias incoctis pelleret regno*. Illud autem minime dissimilandum, quod in *Harpyias* nomine scribendo variant Libani. Multi siquidem Servium secuti, pene ultimam diphthongum ponunt improprium, et apud Græcos scribitur *ἁρπυιᾶς*. Quæram a sententia longe diversus est Sosipater Carisius, qui negat i litteram coalitam in diphthongum esse y litteræ præcedenti: sed pro consonante accipit debere. Syllabam enim ea etiam inquis modo positane longam fieri, si vo-

calem brevem sequatur: *I* vice consonantis posita, ut *Harpyjæ*. Quare si diligentissimo Grammatico credimus in eo nomine, *jæ* ultima syllaba per tris literas erit enuntianda, quam alii in unam tantum diphthongum peram abire contendunt. *Pierius*.

249 *Patrio regno*] Aut Neptunio; aut, sicut alii dicunt, quia Thaumās, pater earum ex Electra, Ponti et Terræ filius fuit. Alii *patrio*, proprio accipiunt; ut, 'et patrios cultusque locorum,' id est, proprios. *Servius*.

250 *Accipite ergo*] Quia nos bellis appetitis: ac si diceret, Ut futuram famem jam nunc possitis timere. *Idem*.

Figite] Id est, quæ infixæ vos vulnerent: dat autem orationi auctoritatem, cum veluti ex præcepto Jovis illa dicere demonstrat, et Apollinis jussu: et sibi aliquam tribuit potestatem, cum dicit, 'Furiarum maxima.' Nam propter hoc digna videtur, per quam tristitia nunciarentur. *Donatus*.

251 *Quæ Phæbo pater omnipotens*] Tribuit auctoritatem, ne possint a se dicta quasi ab irata confecta contemni. Simul notandum, Apollinem, quæ dicit, ab Jove cognoscere. *Servius*.

Phæbus Apollo] Parus, impollutus: et est Apollinis fixum antonomasivum: quod alii dari non potest. Nam sunt et alia communia; ut, 'Pater omnipotens.' *Idem*.

252 *Furiarum ego maxima*] Adeo ipsæ sunt Furæ, ut et unum epitheton habeant, et causis consentiant. Nam ait de Tisiphone, 'Furiarum maxima juxta Accubat: et manibus prohibet contingere mensas:' quod etiam hæ faciunt, et inferentes Trojanis famem et prænuntiantes. Alii dicunt ideo adsumpsisse sibi Furæ nomen Harpyjam, ut terreat. *Idem*.

Furiarum ego maxima pando] In plerisque veteribus exemplaribus, non est pronomen in contextu. Sed ita legitur, *Furiarum maximam pando*. Sed

Delph. et Var. Clas.

pronomen illud et emphasim habere, et sententiam adjuvare, et numerum vocaliorem efficere videtur. *Pierius*.

Furiarum ego maxima] Hoc pro ilis facit, qui Harpyjas censent Furias: quas Suidas ἀφαιρῦντες δαίμονας vocat: Æschylus inter canes Actæonis (de quo Ov. Met. III. 4. et 5.) recenset. *Taubmann*.

253 *Italiam cursu petitis*] Ex his quæ norunt, fidem dicendis accommodat. Id est, ex hoc mihi fidem habebitis futurorum, si præcedentia vera sunt. *Servius*.

Italiam] Hæc posuit, ut ex iis faceret fidem sequentibus. *Donatus*.

255 *Datam*] Fatis concessam. *Servius*.

Sed non ante datam] Ostendit, quod necessitati famis, non licito remedio, sed sacrilegio essent subventuri. Nam *mensas* dicit, quæ ex frumento confectæ, diis penatibus consecrantur. Et ne hoc genus pænæ ab ultione Harpyjarum discretum videatur: addit, 'Nostræque injuria cædis.' *Donatus*.

256 *Quam vos dira fames*] Ut Varro in secundo divinarum dixit, 'oraculum hoc a Dodonæo Jove apud Epicurum acceperunt:' quod modo dixisse fingit Harpyjās, sed tamen colorate tangit historiam dicendo, 'Quæ Phæbo pater omnipotens.' *Servius*.

Nostræque injuria cædis] Quidam injuriam, pro vindicta accipiant, et Harpyja ista mentitur. Nam imminens Trojanis est fames fatalis. *Idem*.

257 *Ambras*] Undique eas, hoc est, rotundas. Majores enim nostri has habebant in honore deorum: panicias scilicet. *Idem*.

258 *In silvæ*] In codicibus plerisque vetustioribus in *silvas* legitur, numero multitudinis: utcumque parvi hoc refert. *Pierius*.

Refugii] Non metu (nec enim minantibus convenit) sed ne possit rogatu placari. *Servius*.

Virg.

8 F

Golidus Derignit] Id est, gelidus factus, dirigit. *Idem*.

260 Cecidere] Qui spe prosperorum fuerant in sublime producti. *Don*.

Nec jam amplius armis] Subaudi, *asi sunt*. Nec enim potest esse ab inferioribus sengma: quod plerumque fit, ut per omnia unus sermo sufficiat: ut, 'Trojugena interpres divum: qui Numina Phœbi, Qui Tripodas Clarii lauros, qui sidera sentia:' per omnia sentis, intelligis. Plerumque aliud subauditur: ut hoc loco. Item, 'Dices, puer, virtutem ex me, verumque laborem; Fortunam ex aliis:' subaudiis *opta*. Nam fortuna non discitur. *Servius*.

261 Sed votis precibusque] Duplici ratione placantur numina: aut votis, aut precibus. Unde est, 'Junonis magnæ primum prece numen adora.' Item, 'Junoni cane vota libens.' *Idem*.

Sed votis precibusque] Duplici ratione placantur Numina, votis et precibus: nam hæc distinguunt: quæ tamen Græciæ communi vocabulo sunt *εὐχæ*. Val. Max. 1. 1. 'Priaco instituto, Rebus divinis opera datur. Cum aliquid commendandum est, precatione: cum exposcendum, voto: cum solvendum, gratulatione: cum inquirendum vel extis vel sortibus, impertito: cum solemnî ritu peragendum, sacrificio.' Quid autem sit, *pacem exposcere*, diximus Æn. 1. 623. 'Orantes veniam,' &c. *Taubmann*.

Jubent] Volunt: ut, 'Infandum, regina, jubes renovare dolorem.' Terentius, 'Jubeo Chremetem.' *Serv*.

262 Sive deæ] Quia divinant. *Idem*.

Sive deæ] Quasi dicat, non erat respiciendum, an deæ essent, an monstruosæ volucres: dummodo fissent ea, quibus imminencia mala removeri possent. *Donatus*.

Sive deæ, seu sint] In hoc versu hærens Scaliger, sic ait III. 12. 'Præterea cum videret Harpyjas,

atque una ex ipsâ sese diceret mandam Furiarum, summa modestia, parique scientia dixit, Sive Deæ, seu sint dicæ obsecræque volucres.' Vult nimirum probare, Virgilium rerum omnium naturam calluisse. Tu huc transfer, quæ nos late Æn. 1. ad illud, 'An Phœbi soror, an Nympharum sanguinis una.' *Cerda*.

Obsecræque volucres] Quia in his ventris cernebant proluvia. Bene autem etiam si aves sunt, eas dicit placandas, propter pessima omina. *Servius*.

Obsecræ] Aliqui putant dici *obsecrum* ex *ob* et *cerum*, et *cerum* dici a Græco *κέρδιον*, id est, *sordidum* reddo: unde nos dicimus in quinto. Ergo per æ diphthongon scribendum esset. Alii volunt ex *ob* et *ceno*: et tunc careret diphthongo. Varro tamen ait ex *ob* et *scena*: et sic habere diphthongon *æ*. Alii dicunt *obsecras* dici ab *Oscis*, qui essent populi malis moribus. *Donatus*.

263 Et pater Anchises] Huic semper dat partes consillorum et scientiam sacrorum: sic in flamma Ascæni, sic in piaculo Polydori. Ergo et hic omisso errore aliorum, non rogat Harpyjam, quam constat esse monstruosam, et quæ aliorum jussiones pertulisse proficitur, sed magna numina. Ipsa enim placanda fuerant, a quibus diri nuncii esset origo. *Idem*.

Pæsis] Apertis, solutis. *Servius*.

264 Numina magna vocat] Hoc est, Jovem, Minervam, et Mercurium; ut, 'Penatibus et magnis diis.' Ita autem invocatur, ut *magna* dicat. *Idem*.

Méritos] Congruos, i. e. expiatorios: unde sequitur, 'Di prohibete minas.' *Idem*.

Méritos] Pro magnitudine petitionis convenientes: vel *méritos*, secundum interiorem sacrorum scientiam. *Donatus*.

Indicit] Verbum indicæ ad sacra spectare admonet Servius his verbis: 'sacrorum verbo est usus, nam sup-

pūcationes, et dies festi indicī dicebantur,' et ex illo Brissonius Form. 1. additque Silium et Livium: illum l. xxvii. 'Dum Roma antiquos templis indicit honores:' hunc l. xxvii. 'supplicatio omnibus Diis, quorum pulvisaria Romæ sint, indicta est.' Est verò *indicare*, sollempni ritu (ait Hortensius) demuntiare, *παράγγελλειν*, *ἀπαγγέλλειν*. Sic indicitar jejunium, bellum, festum, honores, ludī, funus, spectacula. *Cerda*.

265 *Di, prohibete minas*] Hoc per speciem auguralem, quæ *invocatio* appellatur, nonnulli dictum putant. *Invocatio* autem est precatio, uti avertantur mala, cujus rei causa id sacrificium augurale peragitur, et hic de auspicio Harpyjarum invocatione suscepta. *Servius*.

Di prohibete] Poterant hæc esse vera et non vera: hocque cognoscebat Anchises, quod ex verbis suis apparet. Nam cum dicit *Di prohibete minas*, ostendit nihil fuisse dispositum: sed prohibete, inquit, minas, ne oriretur favor divinus. *Donatus*.

Avertite casum] Bene etiam si contingat, casum credit esse, ultionem: aut certe ideo *casum*, ne, si fatalis, averti non possit. *Casum* autem, id est, periculum; nihil est enim fame gravius, quod ait postea, 'obsœenamque famem, quæ prima pericula vito.' Salustius, 'Sin vis obsistat, ferro quam fame æquius perituros.' *Servius*.

Avertite casum] Ut si vere esset casus ejusmodi, qui potuisset existere, averteretur. Ergo singula singulis dedit. Supra dixit *prohibete*: hic *avertite*, ut prohiberetur nasci, quod non erat: averteretur autem, quod credebatur ingruere. *Donatus*.

Di, prohibete minas: di, talem avertite casum] Antiqui aliquot codices, *prohibete nefas, et avertite pestem* legunt. Ejusmodi hemistichium habemus inferius de Cyclope. Sed *minas et casum* ut in Mediceo, et in

vulgatis codicibus legitur, omnino melius est. *Pierius*.

Di, prohibete minas] Est hoc, quod Herodotus dixit l. iii. τὸ μέλλειν ἀπαγγέλλειν. Quod Demosth. in Æschylō. De verbi *averto* significato, quo hic Poëta, satis multa Briss. Adi illum. Deum avertentem mala, *Avortunum* Latini dicunt, Græci Ἀναγκαστὸν *Cerda*.

266 *Servate pias*] Propter facta sacrificia. Merito ergo servate pos, qui pii sumus, ut, initio Æn. vii. 'Quæ ne monstra pii paterentur talia Troës.' *Servius*.

Tum litore funem Deripere] Placet Virgilium comparare cum Livio l. xxii. ubi similem celeritatem proponit hunc in modum: 'Vixdum omnes conscenderant, cum alii resolvunt oras, aut anchoram vellunt, ne quid teneat, anchoralâ incidunt, rapiuntque omnia præpropere agendo: militum apparatu nautica ministeria impediuntur; trepidatione nantarum capere et aptare arma miles prohibetur.' *Cerda*.

268 *Tendant vela noti*] Scalig. v. 8. 'Diffidentiam, inquit, Homericam coercuit Maro duobus hisce mirificis versibus. Et divinus alter est, qui dat classem et vento et gubernatori.' *Taubmann*.

Fugimus] In codicibus aliquot antiquis, *ferimur* legitur. Interpretes vero *fugimus* agnoscunt, quod festinationi apte congruit. *Pierius*.

Ventusque gubernatorque vocant] Honestius hac elocatione per pluralem utimur numerum, licet possit singularis esse. *Servius*.

Vocant] Verbum id numero plurali fere passim habetur in vulgatis codicibus. Sed in antiquis aliquot, *vocabat*, ut propinquiore adhæreat. *Pierius*.

270 *Jam medio apparet fluctu*] Juxta morem cotidianum, dixit *medio*; ut si dicamus, in medio mari naufragium fecit, cum interdum non longe

a litore contingit. *Servius*.

Nemorosa Zacynthos] Hæ omnes insulæ Græciæ sunt, quas, Homerum secutus, mutatis tantum conjunctionibus, de Græco in Latinum transtulit. *Nemorosa* autem ἡλέσσα Ζάκυνθος commemorat. *Idem*.

Zacynthos] Vulgata pleraque omnia exemplaria, *Zacynthos* idiomate Græco scribunt. Sed in antiquis nonnullis, *Zacynthus* Latino casu scriptum est: delectat tamen casus ille Græcus in propriis præsertim nominibus. Præterea Probus in Arte, eo capite, quo agit de nominibus feminini generis in *os* rectum terminantibus, et ablativum in *o*, in exemplum ponit nomen hoc *Zacynthos*. *Pierius*.

Nemorosa Zacynthos] Ovid. Epist. Her. i. 'alta Zacynthos:' quia silvosa eat, ut Strabo l. x. Hodie ἡ Ζαντα. Mela ii. 7. in Ionio mari ponit et reliquas hæc insulas: 'in Ionio Prote, Hyria, Cephalenia, Neritos, Same, Zacynthos, Dulichium.' De his Hom. Odys. A. 246. Δουλιχίῳ τε, Σάμῳ τε, καὶ Ἀλγερνί Ζακύνθῳ. Same et Samos, utrumque in usa esse ex Strabone discimus. *Neritos* non *Nericos* scribendum monet Dausquius. *Emmeness*.

271 *Sameque*] Cephaleniæ civitas est ista: nam Samos in Asia est. *Servius*.

Neritos] Mons Ithacæ. *Idem*.

Dulichiumque, Sameque, et Neritos] Sunt codices aliquot antiqui, in quibus *Samosque* legitur. Sed *Same* alia, alia vero *Samos* Servio est. Apud Homer. tamen, quia de nunc agitur, *Samos* scribitur, Σάμοιό τε πειραιότοπος. Od. A. Et in Catal. de iis, qui Ulyssem secuti sunt, ἧδ' οὐ Σάμον ἀμφερήμορρο; itaque *Samos* recte. *Pier.*

272. *Effugimus*] Celeriter transimus. *Idem*.

Effugimus scopulos Ithacæ] In antiquis fere omnibus legas, *effugimus scopulos Ithacæ*. Non recte in aliis,

effugimus Ithacæ scopulos. Nempe quia Tritimemeri timuerunt. Atqui, nisi cæsurae suam velimus auctoritatem esse incolumem, certe *lōra* ut Græci tradunt, et Latini, vel in principio dictionis, etiam pro vocali collocata, vim habet producendi precedentem syllabam natura brevem: cuius rei exemplum ponunt ex Il. A. Νέστορα δ' οὐκ ἔλαβεν λαχέ, τίπορδ' ἔρ' ἔμυρς. Ita illud, de quo supra, apud nos volunt: 'Pectoribus inhians spirantia consilii exta.' Sed utcumque hæc accipiantur, passim tamen observamus tam Græcos quam Latinos auctores cæsura plurimum tribuisse. In Mediceo autem codice non tantum est *scopulos Ithacæ*, verum una plus dictione legitur et *Laërtia regna*: magis tamen placet appositivè positum, absque et copulativa. *Pierius*.

Laërtia regna] Inrisorie, cum premiserit *scopulos*: ut, 'Immania saxa, Vestras, Eare, domos.' *Servius*.

Scopulos Laërtia regna] Per hunc enim tractum maris Ionii, immo per totum fere Epirum regnabat olim *Laërtes* Ulyssis pater. Verum ad contemptum et irrisorem *Scopulos* ac *regna* dixit: et imitatus est Ciceronem, qui de Ulyssis patria sic scribit, l. i. de Oratore: 'Ut Ithacam illam in asperrimis scopulis ceu nidulum affixam sapientissimus vir immortalitati anteponeret.' Turneb. iv. 23. Ita et *Æn.* i. *Æoli* regnum irrisorie antrum vocat. *Taubmann*.

Scopulos Ithacæ, &c.] Per unum Ulyssem nobilis est, ut ex Mela ii. 7. 'et inter non ignobiles, Ulyssis nomine Ithaca maxime illustris.' Hunc Maronis locum imitatus est Sil. Ital. l. xv. *Emmeness*.

273 *Ulixi*] In Mediceo codice *Ulyxei*, ut 'Ajacis Ollei.' *Pierius*.

274 *Leucata nimbo cecumba*] *Leucata* est mons altissimus, prope peninsula, in promontorio Epiri, juxta Ambraciam sinum et civitatem: quam Augustus Nicopolin appellavit, victis

illie Antonio et Cleopatra. Ibi et templum Actiaco Apollini constituit, et ludos Actiacos. Unde nunc Virgilinus, in honorem Augusti, quæ ipse fecit, dat ejus origini. Nam Æneam illic dicit ludos celebrasse: ut alibi inducit Æneam templum promittentem Apollini, quod fecisse constat Augustum: ut, 'Tum Phœbo et Trivia solido de marmore templum Constitutum.' Sane de hoc Leucate amatores se in mare, ad excludendum amorem, præcipitare dicebantur, *Servius*.

Nimbosa cacumina] Semper enim quamvis aliis cœli partibus serenâ, Leucatis montis cacumen nubibus tectum est. *Idem*.

Leucata, &c.] Plinius IV. 1. promontorium Leucatem nominat. Nomen huic loco ab albo lapide; in eo templum Apollinis. Strabo I. X. postquam dixit Leucadem sumpsisse nomen a Leucate: Πέτρα γὰρ ἵστί λευκὴ τὴν χροίαν, προκειμένη τῆς Λευκάδος εἰς τὸ πέλαγος, καὶ τὴν Κεφαλλήναιαν, ὡς ἐπτεῖσθαι τοῦνομα λαβεῖν. ἔχει δὲ τὸ τοῦ Λευκάδα Ἀπόλλωνος ἱερὸν, καὶ τὸ ἄλμα τὸ τοῦ ἔρωτος παθεῖν πεποιημένον: est enim albicanti colore petra Leucadi adjacens, projecta in pelagus, et in Cephaleniam, ut inde nomen sumpserit. Habet insuper et Apollinis Leucata fanum, salutemque illum, qui ad sedandos amores valere creditur. Itaque ab historia Poëta meminit tum rupis, tum Apollinis, qui in ea rupe. De Apolline formidato dixi jam in explicatione, quid alii senserint. Addam a me, posse accipi cum respectu ad religionem, quæ horrorem et formidinem incutit. Itaque huc transfer, quæ jam dedi I. 1. ad illud, 'horrentique atrum nemus imminet umbra.' *Cerda*.

275 *Et formidatus nantis*] Aut quod locus hostilis: aut propter asperitatem locorum, quia saxosa sunt: aut, ut quidam volunt, quia moris erat aliquem ei de mantis immolari, ac per hoc qui formidaretur. *Servius*.

Formidatus] Non fugerunt, quia se, si indigebant refectione: et fuit occasio, ut ludos celebrarent in honorem ejus Dei, cui tantum debebant. Ergo non luxus fuit causa ludorum egentibus et peregrinantibus, sed gratulatio servatæ salutis. *Donatus*.

Aperitur Apollo] Nauticum verbum, quotiens cedente eo, quo impeditur aspectus, aliquid patescit; ut, 'Portusque patescit Jam proplor.' *Servius*.

276 *Hunc petimus*] Occurrebat, Cur formidatum petistis? Ideo addidit *Fessi*. Vel quia hiemis imminere adventus: nam ideo et parvæ urbi successit, quia terra erat hostilis; aut ideo hostili terræ, quia erat parva. *Idem*.

Parvæ urbi] Ambraciæ scilicet: parvæ autem in adulationem Augusti dictum, nam hanc Augustus diruit primo, quod ei bello Actiaco fuisset inimica. Parvæ ergo, quam parvam fecerat Cæsar; sed postea instauravit, et appellavit Nicopolin. *Idem*.

Urbi] Ambraciæ. Porro hanc Ænææ protectionem descripsit etiam Ovid. Met. XIII. 11. et 12. ubi et hi leguntur versus: 'Sævit hiems, jactatque viros: Strophadumque receptos Portubus infidis exterruit ales Aëlo. Et jam Dulichios portus, Ithacamque Samenque, Neritiasque domos, regnum fallacis Ulyssæi, Præter erant vecti: certatam lite deorum Ambraciam, versique vident sub imagine saxum Judicis, Actiaco quæ nunc ab Apolline nota est,' &c. *Taubmann*.

278 *Insuperata tellure*] An quia saxosa loca, an quia per medios hostes navigaverant, an quia tempestate, an quia cum Græca natione? *Servius*.

Tellure potiti] Potior et illa res dicimus, et illius rei: sed per septimum casum in usu est, per genitivum figurate ponitur. Salustius, 'Ut prius quam legatos conveniret, Atherbalis potiretur.' Legimus et per accusativum: sed uti non possumus. Teren-

tius, 'Patriam potitur commodam.' *Idem.*

279 *Lustramurque Jovi*] Aut *lustramur*, id est, purgamur, ut Jovi sacra faciamus. Aut dubium est utrum faciendis, an solvendis votis: aut certe *lustramur Jovi*, id est, expiamur. Piaculum enim commissum fuerat, tauro in Thracia immolato, ut diximus supra, et licet multa fuissent secuta sacrificia, intelligebatur tamen adhuc numen iratum, non desinentibus malis. Sciendum sane moris fuisse, ut piaculo commissio ludi celebrarentur. Nam cum Romani iracundia Matris deum laborarent, et eam nec sacrificiis nec ludis placare possent: quidam senex statutis ludis Circensibus saltavit: quæ sola cansa fuit placationis. Unde et natum proverbium est, 'Omina secunda, saltat senex.' Quamvis hæc ex alio ordine et alia ex causa narretur historia. Aut *lustramur Jovi*, quia supra dixerat: 'Ipsumque vocamus, in partem prædamque Jovem,' et postea poena Harpyjarum secuta est. Ergo quoniam non ad justum sacrificium Jovem invocaverint, ideo illi piaculum solvant: hoc est enim *diis lustrari*, offensam eorum liberari. Sane *lustramur* apto verbo usus est, mentionem ludorum facturum: horum enim certaminum sacra celebratio, *lustrum* vocatur: lustrato enim populo, dii placantur. *Idem.*

Lustramurque Jovi] Καθαρόμεθα, ὀψήμεθα. Aut, *lustramur*, i. e. purgamur, ut Jovi sacrificemus: aut certe, *lustramur Jovi*, i. e. sacrificando Jovi expiamur. Et hoc factum censet Nascimbænius, contra Servium et omnes, ut Anchisæ vota et promissa curarentur, qui territus Harpyiæ minis, magnis Numinibus; i. e. Jovi inprimis, sacra indixerat. *Idem* negat, Apollini ludos hic celebrari, sed tantum ad istos Agonales ab Augusto, in honorem Apollinis institutos, alludi. Quæ sententia et Servii fuit. *Iliacis* autem ludis, i. e. eo ritu, quo apud

Ælium celebrari solebant. Verum tamen vero Jos. Scalig. in Eusebio, p. 143. *Iliacos ludos* vocari ait, quod ille Agona revera ab Ænea institutus fuerit. Et frigidum et frivolum ait esse, quod Servius dicat, κατὰ πρόκλητον, in honorem Augusti hoc dictum. Templum igitur antiquitus ibi erat, et ludi trieterici: qui postea ab Augusto pentæterici facti. *Taubmann.*

Votisque incendimus aras] Id est, vota facientes. Dubitatur vero, utrum Jovis aras, an Veneris dixerit: Varro enim templum Veneri ab Ænea conditum, ubi nunc Leucatem dicit; quamvis Menander et Turpilius comici a Phaone Lesbio id templum conditum dicunt, qui cum esset navicularius, solitus a Lesbo in continentem proximos quoque mercede transvehere, Venerem mutam in anas formam gratis travexit, quapropter ab ea donatus unguenti alabastro, cum se in dies inde tum ungeret, fœminas in sui amorem trahebat, in quæis fuit una quæ de monte Leucate, cum potiri ejus nequiret, abjecisse se dicitur; unde nunc aucturare se quotannis solent, qui de eo monte jaciuntur in pelagus; quidam id fieri propter Leucaten puerum dicunt, quem cum Apollo vellet rapere, in mare se projecit, montemque cognominem sibi fecit. *Servius.*

280 *Actia litora*] Ut supra diximus, propter Augustum hoc dicit, qui illic ludos statuit et agona, devicto Antonio et Cleopatra. *Idem.*

Iliacis] Atheniensibus: unde Ilienses didicerunt. Nam et Vestam ideo Trojani colunt, quia eadem Terra est: terrigenas autem Athenienses nemo dubitat. *Idem.*

Actique Iliacis] In plerisque veterum exemplarium codicibus, *Actia* duplici c notata invenit, et ita nomen proprium *Accius*, quod Victorinus per duo t Attium, ut *Vettium*, et hujusmodi quædam alia scribi debere contendit. Sed enim loco hoc *Actius*

et *Actiacus* per *et* scribendum. In nummo enim Augusti Divi F. quæ parte Apollo cum lyra spectatur, cum literis a lateribus IMP. X. sub pedibus Dei, ACT. hoc est, *Actiacus* legitur. De ludis vero *Actiis* Harpocrætion ait: '*Actia* antiquos esse ludos, de quibus Callimachus meminerit in libro de Certaminibus.' *Pierius*.

[*Actia Iliacis*, &c.] Cum Servio de ludis *Actiacis* dici, qui celebrabantur in memoriam *Actiæ* victoriæ Turnæ. XIV. 17. affirmat. *Emmenes*.

281 *Patrias palæstræ*] *Palæstræ* usus primus apud Athenienses repertus est. Trojani autem propter *Dardanium* et *Teucrum*, etiam ab Atheniensibus originem ducunt. Unde et *Minervam* colant. Hinc est in secundo, 'Neu populum antiqua sub religione tueri.' *Antiqua* scilicet ab Atheniensibus tradita. *Servius*.

Oleo labente] Explicat, quales isti ludi fuerint. *Lucanus* l. iv. 'perfudit membra liquore Hospes Olympiæ servato more palæstræ.' Docet autem P. *Faber* JC. *Agonist.* 11. 5. solos luctatores atque pancratiastas, qui in palæstra dimicarent, ungi solitos. Solos quippe pelo, (πέλος) id est, luto atque ceromate opus habuisse: atque hinc a *Pelo Palam* et *Palæstram* nomen invenisse auctore *Plutarcho*. *Statius* Theb. l. vi. 'Ante alios erat uncta Pale,' id est, dea palæstræ, quam et ipsam *Palæstram* *Mercurii* filiam dixerunt. *Ibid.* 'Postquam oleo gavisæ cutis, petit æquor uterque Procerum medium, atque hancta vestitur arena: Tunc madidos artus alterno pulvere siccant, Collaque demersere humeris, et brachia late Curva tenent,' &c. Per æquor autem (ut hoc obiter notem) *scamnum* intelligit, sive locum in quem descendebant agonistæ, postquam se denudassent, oleoque palæstræ roborassent, atque ceromate perunxissent. Porro ex qua materia hoc unctionis genus confectum fuerit, discamus ex *Plinio* xi. 14. et xv. 4.

et XXVIII. 9. Ideo autem athletas perungi oleo consuevisse docet *Hier. Mercurialis*, artis gymnasticæ diligentissimus restitutor, 1. 8. ut membra emollita sine ullius rupturæ periculo labores sustinerent. *Taubmann*.

282 *Nudati socii*] Respicit ad apodyterium; erat locus, ubi se vesta spoliabant: ex apodyterio ingrediebantur alipiterium, quo loco ungebantur. *Cerda*.

283 *Fugam tenuisse*] *Fœliciter* navigasse. Nam *tenere* est implere; ut, 'Ni teneant cursus, certum est dare lintea retro:' id est, impleant. Et potest intelligi secundum communem sensum: ob hoc eos lustratos, id est, expiatis, ob hoc sacrificasse, et lidos celebrasse, quia hostiles terras prospera navigatione transierant. *Servius*.

284 *Magnum sol circumvolvitur annum*] *Magnum*, ne putemus lunare esse, propterea dixit. Antiqui enim tempora sideribus computabant, et dixerunt primo lunarem annum triginta dierum. Unde invenitur in aliquibus vita nongentorum annorum, scilicet lunarium. Postea solstitialis annus repertus est: qui xii. continet menses. Mox majore cura *magnum annum* esse voluerunt omnibus planetis in eundem recurrentibus locum. Et hoc fit, ut diximus, secundum *Ciceronis* *Hortensium*, 'post annos xii. (millia) nongentos quinquaginta quatuor,' solstiales scilicet. Bene ergo nunc *magnum* addidit: ne lunarem intelligeremus. Bene *Solis* nomen, ne quia dixerat *magnum*, illum vii. planetarum acciperemus: de quo varia et a *Metone*, et ab *Eudoxo*, et a *Ptolomæo*, et ab ipso *Tullio*. Nam in libris de deorum natura tria millia annorum dicit *magnum annum* tenere. Possimus tamen accipere *Trojanos* ibi annum duodecim mensium fecisse. *Id.*

Magnum] Deest per. *Donat*.

Magnum annum] Ita passim *Hesiodus* *μῆρας διαννέω*. Intelligit autem annum *Solstitialem* sive *Solarem*; non

Lunarem, ideoque dixit, *magnum*. Et addidit; *Sol circumvoluitur*, ἀμφερῆστας: ne illum *Planetarum* et nugatorium intelligas, de quo Macrobius. iii. 11. in somnium Scip. *Taubmann*.

285 *Et glacialis h.*] De temporum ratione Poëtæ ineunda, vide Scalig. Poët. iii. 6. *Idem*.

Asperat] Proprie admodum. Asperitas lævori aut lævigationi opponitur: illa enim sunt aspera, quæ abeunt a lævore. Mare itaque cum æquum est et placidum, leve est: cum ventis intumescit, ac perinde non æquum est, jam tum necesse est esse asperum. Valerius v. 2. 'placidum mare ex aspero.' Senec. ep. 14. de Austro: 'Siculam pelagus exasperet.' Livius l. xxxvii. 'Medio in cursu Aquilone in Septentrionem verso, exasperato fluctibus mari, jactari cœperunt.' Iterum: 'Nec ante hostium portas in salo stare poterant, aspero mari, et nocte imminente.' Eadem phrasi usi Græci vocantes θάλασσαν ἀγριονύμην. Nec alia mens Horatii Od. i. 9. 'aut mare Caspium Vexant inæquales procellæ.' Ista enim inæqualitas nihil aliud quam asperitas hujus libri, atque etiam vi. ubi Palinurus jurat *maria aspera*. Eodem pertinent verba Sen. de Prov. c. 5. 'Multa accident dura et aspera, sed quæ molliat et complanet ipse.' vides opponi *aspera*, et *complanet*. Cerda.

286 *Ære cavo clipeum*] *Æris cavi*: ut, 'Pulchra prole.' *Clypeum* hic masculino, at neutro alibi, 'Clypeum superintonat ingens.' *Servius*.

Magni gestamen Abantis] Hunc Abantem possumus intelligere cum Androgeo apud Trojam occisum: ut, 'Mutemus clipeos.' Sed Virgilius amans, inventa occasione, recondita quæque summatim et antiquam contingere fabulam, de Abante dixit. Abas namque Lyncei et Hypermnæstræ filius, viribus præstans, cum vicinas civitates subvertisset, magnusque terror universis esset, diem su-

premiu obijt: populi autem, quos ille devicerat, regno ejus infesti, manu facta urbem diruturi maros subiere; cumque in eo essent, ut jam civitatis potirentur, senex quidam juvenem egregiæ formæ, securum in publico excidio, notavit in foro; cumque ex eo quæsisset, cur patriæ non succurreret, et respondit, quod arma non haberet; tunc senex ei Abantis arma consecrata demonstrat, hortatusque ut eis uteretur: quibus tunc sumptis juvenis properat in aciem. Hostes vero, viso Abantis clipeo, fugerunt. Quidam sane Abantem inventorem clipei ferunt, sed hoc nomen in penultima syllaba habet accentum. *Idem*.

Ære cavo clipeum, magni gestamen Abantis] Ovidiana illa respexit, 'Cognovi clipeum, lævæ gestamina nostræ, Nuper Abanteis templo Junonis in Argis.' Ad quem locum Hygini fabulam de Abante tradit Nob. Heinsius. *Emmen*.

287 *Postibus adversis figo*] Proprie: *figi* enim *dona* dicuntur; ut, 'Sacra ad fastigia fixit:' et sciendum inter sacratas res etiam *dona* esse, sicut in libris sacrorum invenitur, quæ tamdiu *dona* dici possunt, quamdiu non profanentur. Rite ergo dicendo, 'Æneas hæc de Danais victoribus arma,' ostendit clipeum quem dono obtulerat consecratum. Sciendum tamen hunc clipeum ab Ænea apud Samothraciam in templo consecratum, quod poëta per transitum tetigit. *Servius*.

Postibus adversis figo] De figendis armis pauca notata Æn. l. 252. plura dabit Thomasinus de Donar. c. 22. *Emmenes*.

Rem carmine signo] *Rem*, votum, id est, voluntatem. *Carmine* autem, epigrammate. Et sciendum *carmen* dici quicquid pedibus continetur. Nam et hic unum verbum, *carmen* dixit: et in Bucolicis duos, ut, 'tumulo superaddite carmen: Daphnis ego in sil-

vis hinc usque ad sidera notus, Formosi pecoris custos, formosior ipse.' *Servius*.

288 *Æneas hæc de, &c.*] Scil. detracta consecravit: usitata hujusmodi Inscriptionibus ellipsi. Et ut magna brevitatis est hujus tituli: ita intellectus uberrima latitudo. *Æneas* posuit, *Æneas* scripsit: idque in agro hostili, et quidem tutus. Habuit arma victoribus Græcis erepta; et in ipsorum sedibus eadem ostentationis causa affixit: addidit epigramma, quod testaretur scribentis gloriam, et eorum qui superiores recesserant, ludibria demonstraret: superesse item Trojano, qui Græcos ulcisci possint. *Taub.*

De Danais victoribus] Inrisio est, ut, 'Victoresque cadunt Danaï.' Subaudis autem arma consecravit, vel posuit. Sane hic arma clipeum solum dicunt, ut, 'Ac Lausum socii exanimem super arma ferebant.' *Servius*.

289 *Linquere tum portus*] Id est, post insultationem carminis necessario statim fugit. *Idem*.

290 *Certatim ferunt mare*] Scil. remis: ita et Græci *ῥῆταιν ἄλα*. *Infra* vs. 668. 'Verrimus et proni certantibus æquora remis.' *Taubmann*.

291 *Protinus*] Trium temporum significationem capit. Hoc loco presentis. De præterito et futuro dici *Charis. Inst. Gramm. c. 2. Emmenese*.

Aërias arces] Id est, altas. *Servius*.

Phæacum] Corcyram insulam dicit, sitam inter Epirum et Calabriam, ubi regnavit Alcinoüs, quam incoluerunt Phæaces. *Idem*.

Phæacum] Mediam producit, ut et *Juv.* 'Qualia perpetuum Phæacum autumnus habebat.' *Propertius* tamen l. III. corripuit, 'Nec mea Phæacias æquant pomaria silvas.' Ex venia Poëtarum *Prop.* Nam Græci *Φαίakes*, per vocalem longam. Nisi quis contendat in *Propertio* legendam *Phæacas*. *Cerda*.

Phæacum] Phæacia primum appellata *Scheria*, saltem, ejus oppidum, ut

Schol. Homer. Odyss. 2. 8. Ήρσθη πόλις φαίδειαν: posterioribus seculis Corcyra, de qua *Livius* l. XXVI. nunc Corfu sub imperio Venetorum. *Emm.*

Abseondimus] Nauticus sermo est, et mira bene usus est celeritate; ut, ante abseonditam quam visam insulam diceret. *Servius*.

Abseondimus] *Abseondimus* est, præterimus: videntur enim quæ navigando præterimus, abseondi et evanescere. *Lucanus*: 'tectumque caecumen Nubibus, et dubios cernit vanescere montes.' Porro Phæaces populi sunt ad sinum Ambracium, in finibus Epiri, contra Thesprotas, quorum oppidum maritimum est *Buthrotum*. Hinc Phæacia, quæ nunc Corcyra: nobilitata olim Alcinoi Regis hospitio, et Ulyssis appulan. Epirum autem ab Ambratiotis dividit Acheron fluvius, qui e Pindo oriens ad Nicopolin mare ingreditur. *Taubm.*

292 *Portusque subimus Chaonio*] Ut, 'Subeunt muro.' Nam si Chaonios legeris, non Chaonio, difficilis est scansio, non excluso *s.* *Servius*.

Portusque subimus Chaonio] *Valerius Probus* legit *portusque subimus Chaonio* per *a* mega genitivo casu, ut *Androgeo*: quum tamen non inficietur esse etiam qui legant, *Portusque subimus Chaonios*, utrunque accusativo casu. Sed enim *Serviana* sententia minime displicet, quæ cum veteribus exemplaribus *Portu Chaonio* lectionem agnoscit, ut 'subeunt muro.' *Pierius*.

293 *Buthroti urbem*] Id est, Bathrotum, ut, 'Fontem Tivari.' Hæc autem civitas est in Epiro, cujus pars est Chaonia, quæ ante *Molossia* dicta est: posita est autem in saxo, quod mari cingitur, in quo fons hujus naturæ esse perhibetur, ut cum mare quietum fuerit, crescat; cum vero fluctibus attollitur, decrescat. *Servius*.

Buthroti] In Epiro positum est oppidum. *Plinius* IV. 1. Coloniam nominat *Strabo* l. VII. *ἑνολκὸς ἕξον* 'Populovs. Qualis fuerit Colonia et a

quo deducta eruit L. Holstenius in Not. ad Steph. Recte scribitur secunda afflata, teste Dausquio; nec tantum adaspirationem postulat ratio nominis, sed et Mela II. 8. *Buthroton* appellat. An portu legendum disputat Schott. observ. poet. II. 2. *Emm.*

Accedimus] Vetera pleraque omnia exemplaria, *accedimus* legunt, non *ascendimus*: nondum enim porta progressi sunt. Dixerat tamen *celsum urbem*, atque ita, *ascendimus* non improprie. *Pierius.*

294 *Incredibilis rerum fama*] Incredibilium rerum fama. Et bene non credidit. Unde et postea interrogat, 'Pyrrhin' connubia servas?' *Servius.*

295 *Priamiden Helenum*] Mira res a persona, quod frater Paridis victus regnaret inter victores. A loco, ut Trojanus in Græcia. A numero, ut non per unam urbem, sed per plures. A fortuna, ut regnaret potius Pyrrhi conjugio ac sceptro. Ergo incredibile, uxorem Pyrrhi eversoris Trojæ, hominem ex Priami genere habere: et cum Pyrrhus vita cessisset, Andromachen iterum patrio marito cessisse. Ergo obstupuit Æneas potius, quam miratus sit. *Donatus.*

Priamiden, &c.] Euripides fallitur, qui Helenum in expugnatione Trojæ occubuisse cum reliquis fratribus docet, sed hujus errorem corrigit Cuperus observ. I. 20. Hyginus fab. 128. eum inter augures numerat, quemadmodum infra vs. 369 augurie fungitur munere. De Heleno vate et de urbe Buthroto Ovid. Met. XIII. 720. *Emm.*

297 *Patrio marito*] Atqui Thebana fuit de Thebis Phrygiis: sed aut provinciam pro patria posuit, ut, 'Italiam quæro patriam.' Item Salustius, 'Hispaniam sibi patriam esse.' Aut certe secundum jus locutus est: quia uxor, viri domicilium sequitur. Juncta ergo Hectori, facta Trojana est. Nam et *cessisse*, de Jure est. *Cedi* enim *hereditas* dicitur; ergo merito dicta

est Heleno civi nupsisse. *Servius.*

Cessisse marito] Sic ait, ut dicimus, 'ex hereditate paterna illud mihi cessit.' Consuetudinis sane regis fuit, ut legitimam uxorem non habentes, aliquam licet captivam, tamen pro legitima haberent: adeo ut liberi, ex ipsa nati, succederent. Pyrrhus hanc quasi legitimam habuit, et ex ea filium Molossum suscepit. Postea cum vellet Hermionem Menelai et Helenæ filiam, Oresti jam ante desponsatam, ducere uxorem, Orestis invidiis, in templo Delphici Apollinis occisus est. Verum moriens præcepit, ut Andromache (quæ apud eum conjugis locum tenuerat) Heleno daretur (quæ peperit Molossus prius Pyrrho) propter supra dictum beneficium, quo eum a navigatione, cæteris Græciarum navigantibus, quos tanquam vates sciebat tempestate perituros, prohibuerat. Inde factum est, ut teneret Helenus regnum privigni, qui successerat patri: a quo *Molossia* dicta est pars Epiri; quam, sicut dictum est, Helenus postea a fratre Chaone, quem in venatu per ignorantiam dicitur occidisse, *Chaoniam* nominavit: quasi ad solatium fratris extincti: quamvis de hoc nomine etiam aliæ causæ apud diversos alias inveniantur. *Idem.*

298 *Obstupui; miroque incensum pectus amore*] Ut missum faciam obstupui, de quo sæpe dictum, codices nonnulli admodum vetusti legunt, *incensum est pectus*: sed forte illud ex paraphrasi hoc insertum. *Pier.*

300 *Progredior portu, classes et litora linquens*] Hystero proteron in sensu: ante enim linquitur litus, et sic a portu proceditur. Sane securitatem verbo ostendit; dicens, *Classes et litora linquens*, quippe cum regnum civium peteret: aliter in primo, 'Exire locosque Explorare novæ.' Notandum sane finitum esse verbum participio: quod raro apud Latinos est, apud Græcos vitiosissimum. *Servius.*

Linquens] Judicium Servii de versi-

bus participio terminatis refutat Voss. Institut. poet. III. 7. tam Latinis, quam Græcis exemplis. *Emmen.*

301 *Sollemnis*] Non festas, sed legitimas, anniversarias. *Servius.*

Tristia dona] Acerba: tale est illud, 'Quem semper acerbum, Semper honoratum (sic dii voluistis) habebo.' *Idem.*

302 *In loco*] *Lacum* (ut supra diximus) nunquam ponit sine religione. Nam in ipsis habitant manes piorum, qui lares viales sunt: unde in sexto, 'Nulli certa domus: lucis habitamus opacia.' Et in v. 'Tumuloque sacerdos, Ac lucus late sacer additur Anchiseo: et hic locus, qui ad reddenda solennia Hectori et Astyanacti fuerat dicatus. *Idem.*

Falsi] Simulati. *Idem.*

Falsi Simoentis] Qui vel sponte in alias terras migrant, vel pulsi patria novas sedes quaerunt, eadem nomina urbibus, fluminibus, &c. imponunt, quibus ea fuerunt appellata loca, in quibus ante habitaverunt; ut ita amorem patriæ consolentur, vel id dent dignitati et reverentiae natalis soli: ut hunc ritum exponit P. Victor. var. lect. v. 3. *Emmeness.*

303 *Libabat cineri*] Non dixit cuius, sed exin latius intelligitur. *Servius.*

Libabat] Verbum *libe* in re mortuorum sollemne. Apuleius Asin. l. IV. 'Poculis aureis memoriae defunctorum commilitonum vino mero libant: et l. VIII. 'Ad ego sepulcrum mei Leopolemi tuo luminam cruore libabo.' *Cerda.*

Manesque vocabat] Sacrificiis inani sepulture conciliabat manes Hectoris: et bene in loco, ut diximus supra. *Servius.*

Manesque] Per *manes* intelligit proprie Salmas. in Plin. exerc. p. 412. defunctorum parentum et eorum animas, qui fortissimi in vita extiterant: unde manes appellantur, Sancti. in Min. 433. *Emmeness.*

304 *Ad tumulum*] Id est, cenotaphion. *Serv.*

Hectorum ad tumulum] De Hectoris cadavere sciendum, non illud per-severasse apud Ilium in sepulcro ibi exstructo, sed translatum ad urbem Thebanam, scribente sic Pausania in Bæotic. 'Est etiam ad eam, quæ Cædipodia appellatur, aquam, Hectoris, Priami filii, apud Thebanos monumentum: ejus enim ossa ex hujusmodi oraculo ab Ilio se deportasse tradunt: Excelsa incolitis Cadmi qui mœnia Thebas, Si patriam optatis nunquam non esse beatam, Ex Asia transferte domum magni Hectoris ossa: Hic Jovis imperio Herol sua justa manebunt.' *Cerda.*

Inanem] *Tovδὲρι κενωδῶν*: cujusmodi solebant erigi iis, quorum corpora haberi non poterant: ne scilicet omni sepulture honore destituti Stygiam paludem tranare non possent. Scipio Gentilis, Parerg. II. 16. contra Martianum J. C. hoc Poëtæ nostri allegantem, eruditissime docet, hoc genus Cenotaphil, quo de Virgilius loquitur *sepulcrum* potius esse appellandum, quam *inanem tumulum*, qui tantum ad memoriam mortui peregre fiat, quemque Suetonius *honorarium* vocet *tumulum*: cum et aræ hic, ut in sepulcris, excitatæ: et vocati sint *manes*: de quo Ausonius: 'Voce ciere animas, funeris iustar habet.' Quare et sepulcrum nominetur Catullo: 'Alta Polyxenia madefient cæde sepulera,' id est, Cenotaphium Acbillis: *sepulcrum* tamen; quod illi, ut sepulcro, sacrificium additum fuit, immo et animæ conditæ: uti supra, 'animamque sepulcro Condimus: et magna supremum voce clemus.' Cicero Philipp. 9. extrema: 'sepulcrorum, inquit, sanctitas in ipso solo est, quod nulla vi moveri, neque deleri potest: Cenotaphiorum in ipsa religione et reverentia vivorum: quæ et mutari et deleri potest.' Alciatum etiam

Parerg. x. 12. refutat Nascimbæuius. *Taubmann.*

[*Inanem*] Meursius ad Lycophronem p. 180. de Sepulcro et Cenotaphio disputat uberius: 'ad inanem tumulum respicit Ovid. Met. xi. 429. 'Et sæpe in tumulis sine corpore nomina legi.' Vide Kirchm. de Fun. Rom. iii. 27. Locum Maronis imitatus est Stat. Thebaid. l. xii. 'Nomina, quod superest, vacuis datis orba sepulcris, Absentesque animas ad inania busta vocatis.' *Emmenens.*

[*Viridi cespite*] Herbosus. *Servius.*

[*Cespitē*] Vix dici potest, quam multis in rebus olim *cespes* in ministerio fuerit, veluti res sacra antiquis. En hic ex cespite sepulcrum: in xi. Metabus de gramineo cespite Triviæ donum vellit. Militibus pro mensa fuit. Lucanus l. iv. 'Pax erat, et castris miles permistus utrisque Errabat; duro concordēs cespitē menses Instituunt.' Adeo hoc sollemne, ut Tiberio quoque principi hoc det Suetonius in ejus vita c. 18. 'Trans Rhenum eum ordinem vitæ tenuit, ut sedens, in cespitē nudo cibum caperet.' Extructas aras in cespitē, valgere. Horat. 'positusque carbo in cespitē vivo.' Et Apulejus l. vii. 'aram cespitē virente Marti Deo faciunt.' Idem aggestus ad conciones militares pro tribunali erat, de qua re alibi. Quid, quod mirere, rea agrestis adhibita est ad fastum, et luxuriam: Cæsar enim civil. iii. sic loquitur cum exprobratione Pompejanæ luxuriæ: 'in castris Pompeji videre licuit triclinia strata, magnam argenti pondus expositum, recentibus cespitibus tabernacula constrata.' Sed ad rem mortuorum, de qua hic sermo, signatissima sunt verba Taciti Ann. l. i. 'Primum extruendo tumulo cespitem Cæsar posuit, gratissimo munere in defunctos.' Et Prudentii versus in Peristeph. hymno 4. 'Hoc colunt cives, velut ipsa membra Cespes includat suus, et paterno

Servet amplectens tumulo beati Martyris ossa.' Et nota illum loqui de honorario tumulo, ut etiam Poëta. *Cerda.*

[*306 Geminas*] Unam marito, alteram filio. Aut certe illud respicit, quia inferi pari gaudent numero: ut, 'Ecce duas tibi Daphni.' Superi vero impari: ut, 'numero Deus impari gaudet;' vel geminas Diti patri et Proserpinæ; aut quia elatæ mortuorum aræ; deorum *altaria* dicuntur; ut, 'En quatuor aras, Ecce duas tibi, Daphni, duoque altaria Phœbo.' Quamvis hoc frequenter poëta ipse confundat. *Servius.*

[*Geminas aras*] Unam marito Hectori, alteram filio Astyanacti: sed Turneb. xxvii. 6. docet, veteres manibus honoratorum virorum aras esse solitos consecrare duas; quæ vide ad Æneid. v. 48. *Taubmann.*

[*Geminas aras*] Vide ad hunc locum Gutherium de jure Manium, ii. 19. ubi inferos pari numero gaudere affirmat. *Emmenens.*

[*Lacrimis sacraverat*] Hoc tantum, ut causam lacrimarum haberet. *Serv.*

[*307 Monstris*] Rebus scilicet insepelitis, et hoc ad Andromachen refertur, quæ putat monstrum: aut certe *monstris*, quod tunc advenerat Æneas, cum illa Manes invocaret, et eum crederet esse defunctum. *Idem.*

[*Monstris*] Monstrum fuit, ut quo tempore manibus parentaret, Æneas appareret, ut et ipse mortuus putari posset. *Donatus.*

[*308 Deriguit visu in mediis*] Dum me cernit, obstupuit, aut antequam nos manifestus videret. *Servius.*

[*Calor ossa reliquit*] Id est, extimuit: ut, 'Solvuntur frigore membra.' *Id.*

[*Calor ossa reliquit*] Nam turbata mente recedit calor. Est autem sapiens consilium Poëtæ, tractantis personam mulieris, solventis inferias mortuo, et illius amorem retinentis. Ex confusione autem mentis, quia perfecte videre non potuit, incidit in

errorem, ne esset mortuus. Prior vidit muller, prior loquitur Æneæ, verecundia intemerata reservatur. *Donatus.*

200 Labitur] Hoc verbo frequenter Poëta λειποφυλάω significat: ut Æn. iv. *deficit, vixit, vixit.* Taubmann.

210 Verane te facies] Ordo est: O nate dea, affersne te mihi vera facies, verus nuntius? Et opportunum principium fœminæ, quam incertam timor fecerat. *Servius.*

Verane te facies] Et quia armatus, et quia in die, in qua non solent videri mortui, apparuit, existimavit vivum. Ex occasione autem loci et parentationis causa, putabat mortuum. *Don.*

Verane te facies, &c.] Illustrat Nannius Miscellan. ii. 1. hunc locum duplici Terentiano. Omitto; et addo duo alia, alterum Senecæ Trag. in Fur. alterum Euripid. in Androm. Ergo Amphitryo reverso Hercule ab Inferis, sic ait: 'Utrumne visus vota decipiunt meos? An ille domitor orbis, et Grajum decus, Tristi silentem nubilo liquit domum? Estne iste natus? membra lætitia stupent. O nate, certa et vera Thebarum salus, Verumne cerno corpus?' Brevius idem Seneca in Œdip. 'An æger animus vera pro falsis videt? Orestes vero visa Hermione apud Eur. "Εα' τί χρῆμα; πῶν ἐσθλὰ μὲν; ἡ σαφὴς ὁρῶ Διὸς ἑσσαν τῆνδε Μενέλεως κόρην; Ehem, quid rei est? fallor ne, an manifeste video Domuum Reginam hanc Menelai filiam? Cerda.

Verus mihi nuntius adfers] Quidam sic exponunt, prout adferis, id est, vivas mihi nuntiaris. *Servius.*

311 Viciene] Et secundum muliebrem adfectum, sicut supra dictum est, interrogat, et bene suspicatur. Nam et inferis sacrificat, et in luco, in quo habitant manes. *Idem.*

312 Hector ubi est? dixit, lacrimasque effudit] Hoc ad Æneæ pertinet gloriam, ut ab Hectore nunquam discessisse videatur. Sensit autem hoc:

si umbræ videntur in sacris, cur non eorum magis quibus sacrificatur? *Id.*

Dixit, lacrimasque effudit] Bene, postquam ad mentionem Hectoris ventum est, tacuit et flevit. *Idem.*

Lacrimasque effudit] Hæc omnia proveniunt ex mariti recordatione. Nec debuit de alio quam de mortuo, in tanto dolore querere. *Donatus.*

313 Implevit] Nihil omnino mediocre in sexu fœmineo. Semper enim aut minus quam canem, aut plus quam senionem jactat. Ita hic Andromacha implevit clamore locum. Non enim mediocris vox, clamor: nec mediocris clamor, qui locum implet. De quo Scalig. Poët. iii. 13. Taubman.

Pauca] Vel quia plura turbatus non possem: vel quia ipsa ex dolore non fuisset plura auditura. *Donatus.*

Furenti] Insolabiliter et impatienter dolenti. *Servius.*

314 Turbatus] Lugente scilicet Andromache: Cato ait, 'Verba tertiato et quartato quempiam dicere præ metu.' *Idem.*

Hisco] Hiscere est hiare, nec loqui posse. Vel hisco hic, loquor. *Idem.*

Hisco] Ita Seneca in Controvers. 'Semesa et tenui atque elias jejuniis voce ut vix exaudiri posset.' Semesa enim vox singultantis est, et qui sua ipsius verba fere devorat. Ejusmodi semesam et terrore elias vocem hic in Virgilio intelligas. Ita Apulejus Metam. i. v. 'Tremensque et exsangui colore lurida, tertiata verba semianimi voce substrepsens,' &c. ubi, tertiata verba sunt ejusmodi lapsantia et cum pavore nutabunda. Singulis autem propositis strictissime respondet Æneas, fortunæque suæ miseras brevissima insinuatione designat. *Taub.*

315 Vico equidem] Hoc cum patho legendum est: ac si diceret, Si tamen vita est infelicitate vivere. *Servius.*

316 Nam vera vides] Propter illud, verane te facies? *Idem.*

317 Hec] Disjungendum ab inter-

rogatione, ut separatim lactuosa vox audiat. *Idem.*

Hec] Et ipse incipit a gemitu propter Hectoris recordationem. *Donatus.*

Causa] Hic *eventus*; ut, 'Tot casibus actus.' Alii *periculum*. *Servius.*

Dejectam conjugem tanto] Dapnas, per comparationem virorum factum. *Idem.*

§18 *Excipit]* Signate locutus est, quia *dejectam* dixerat: excipiantur enim quæ cadunt. *Idem.*

Digna] Congrua et priori conveniens. *Idem.*

§19 *Hectoris Andromache]* Si *Andromache*, sequentibus junge: si *Andromachen*, superioribus. Sed cum supra Heleno nuptam dixerit, cur hic *Hectoris* dixit? Sed ipse quæstionem solvit, dicendo *incredibilis*. *Idem.*

Hectoris Andromache] Cum laude hæc duo nomina extollenda sunt. *Donatus.*

Connubia servas] Tenes: ut, 'Et nunc servat honos sedem tuas ossaque nomen.' Aut certe amas: ut, 'servantem ripas.' Aut quia audierat nuptam Heleno. *Servius.*

Servas] Pro servasti. *Idem.*

Pyrhina connubia servas] In antiquis aliquot codicibus legere est, *Pyrhina connubia servas*. Ut sit: *Andromache, servas ne connubia Hectoria, an Pyrrhi?* Sunt qui et *Andromachen* legant, ut uno membro totum id colligatur: *Quæ digna satis Fortuna revisit Hectoris Andromachen?* Sed enim longe magis placet eruditis ingeniis, quod vulgata habent exemplaria, *Hectoris Andromache Pyrrhin connubia servas?* Hoc est, fieri ne potest, o *Andromache*, ut quæ Hectoris uxor fueris, Pyrrhi connubia servare possis? Antiqua vero fere omnia exemplaria, *connubia unico* n scribunt. *Pierius.*

§20 *Dejecit vultum]* Decenter, quia de concubitu admonita est. *Servius.*

Dejecit vultum] Mota pudore: et quoniam factum negare non poterat,

summissæ vocis purgatione defendit. *Donatus.*

Dejecit vultum] Hoc indicium pudoris attribuit Lucretiæ Dionys. l. 18. demisit enim vultum cogitabunda, et præ mœrore. Eadem pudoris nota Philostratus in Heroicis: ἀποδιδόναι τε καὶ ἐς τὴν γῆν βάλεσθαι: vides ut ad præmissum pudorem sequatur dejectio oculorum. *Dejecit vultum et oculos* Græci dicunt, in his Plato Alcib. II. ἐς γῆν βάλεται. Alii, ἀπὸ τοῦ ἐπὶ τοῦ ποδὸς ἐπέλας. Plutarchus in lib. de vitioso pudore vocat κατὰ φύσιν inestitiam illam, quæ cogit humum intueri. Optime vero Poëta cum hac dejectione vultum conjunxit, qui index effectuum. Vide Isidorum XI. l. ubi loquitur de vultu. *Cerda.*

Demissa] Humili, tenui; et verecande, quia de Pyrrho dictura est. *Servius.*

§21 *O felix]* Bene, nec ad interrogata respondit et virginis laudat, et mortem: ut ostendat se invitam Pyrrhi pertulisse connubium, et esse superstitem suis miseriis. *Idem.*

O felix] Ex comparatione ostendit, miserimam esse felicem, comparatione sui, quæ pudorem amisit, quando mors in illa exclusit violentiam pudoris: et cum illam solam ostendit in causa turpi. *Donatus.*

O felix una ante alias] Pathos est, ut ait Quintilianus in VI. quo gravem rem interdum efficitur, si magnis malis gravius id esse, quod perperam sumus, ostenditur. Quam miser enim casus *Andromache*, si comparata ei felix *Polyxena*, hostilem ad tumulum jussa mori. *Pierius.*

O felix, &c.] Quotuplex *videtur* sit in hoc versa exponit Macrobius. *Satura. IV. 6. Emmentus.*

Una ante alias] Ideo felicior, quia virgo extincta est. Et *alias* hic absolute junxit; ut, *Alia ante alias*. Jungitur tamen et comparativo; ut, 'Scelere ante alios immantior:' et sa-

perlativo; at, 'ipse ante alios pulcherrimus omnes.' *Servius*.

Priamœia virgo] Quia notum est nomen, omisit. *Idem*.

Virgo] Ergo perlit salva castitate. *Donatus*.

Priamœia virgo] Discrepat autem hic ab Euripide Maro: cum hic ad bustum Achillis, et in Troade, cœsam Polyxenam scribat: ille in Chereneso ad honorarium ejusdem Achillis tumulum. Philostratus autem eam ultro ad sepulcrum Achillis sponsi sui gladio incubuisse tradat. Notat Turneb. xi. 19. Quam sive fabulam sive historiam elegantissime etiam descripsit Ovid. Met. l. XIII. *Tambmann*.

323 Hostilem ad tumulum] Quia grande est mortis solatium, præmissus hostis interitus. Fabula talis est: Achilles dum circa muros Trojæ bellum gereret, Polyxenam visam adamavit, et conditione pacis in matrimonium postulavit. Alii dicunt, quod cum ad redimendum corpus Hectoris ab Achille, etiam ipsa cum patre venisset, adamata est. Quam cum Trojanj fraude promississent, Paris post Tymbræi Apollinis simulacrum laetit, et venientem Achillem ad fœdus, missa vulneravit sagitta. Tunc Achilles moriens petiit, ut, devicta Troja, ad ejus sepulchrum Polyxena immolaretur: quod Pyrrhus implevit. Et alius ordo fabulæ hujus: Cum Græci victores in patriam vellent reverti, e tumultu Achillis vox dicitur audita, querentis, quod sibi soli de præda nihil impertivissent. De qua re consultus Calchas, cecinit Polyxenam, Priami filiam, quam vivus Achilles dilexerat, ejus debere manibus immolari; quæ cum admota tumulo Achillis occidenda esset, manu Pyrrhi æquanimiter mortem dicitur suscepisse: invenitur enim apud quosdam, quod etiam ipsa Achillem amaverit, et ea nesciente, Achilles fraude et insidiis sit peremptus. *Servius*.

Ad tumulum] Et non ad cubile:

unde nulla voluptas potuit pervenire ad mortuum. *Donatus*.

Trojæ sub manibus altis] Solatium dedit mortuæ, quod licet ad hostilem tumulum, sed in ore patriæ perierit; unde duplex felicitas, quod et virgo, et in patria meruerit interire. *Servius*.

323 Jussu mori] Bene hoc ex præcepto Achillis, quam ad tumulum suum jussit occidi. *Idem*.

Sortitus] Quia captivi et præda inter victores sorte dividebantur; ut est, 'Et prædas ducere sortem.' *Id.*

Quæ sortitus] Quæ victori, more militiæ, per sortem non cessit. Hoc autem pathos a majori et minori, præter Quintil. vi. 3. expendit Macrobius. l. v. 6. *Tambmann*.

324 Nec victoris heri tetigit captiva cubile] Singula habent emphasim suam. Nam parum erat dominum dicere, nisi et victoris adderet fastum. Merito ergo felix, quæ sola morte tot pœnas refugit. *Servius*.

Heri] Ut qui inimicus fuerat, esset dominus. *Donatus*.

Heri] Ita etiam in re amoris Catullus in Epithal. Julæ, imo ab eo Virgilius, ut liquidum ex affinitate vocum *heri* et *cubile*. Ait ille: 'O cubile, quod omine Candido pede lectuli, Quæ tuo veniunt hero Quanta gaudia, quæ vaga Nocte, quæ media die Gaudeat.' *Cerda*.

Tetigit captiva cubile] Tetigit, non cum fiducia conjugali secure ascendit, sed ut solent captivæ dominorum toros paventes leviter contingere; et *cubile* dixit, non *lectulum geniale*. *Servius*.

Captiva cubile] Novissime posuit, qua maxime premebatur, causam. *Donatus*.

Cubile] Non ad honestatem, sed ad ludibrium est invita perducta. *Idem*.

325 Nos, patriâ] Conclusa comparationis parte, qua se purgavit, redit ad se, et opponit sua his, quæ evenerant Cassandræ. Illa enim incolu-

vem patriam reliquit. *Donatus.*

Diversa per æquora cecitæ] Tanquam parum fuerat patriam incensam. *Serv.*

326 *Stirpis Achilleæ]* Cum magno dolore dictum *Achilleæ*; quia ab eo Hector occisus est: et idem bis dixit. *Idem.*

Fastus] Superbiam: et est quartæ declinationis. Nam liber, qui dierum habet computationem, secundæ declinationis est. Unde erravit Lucanus dicendo, 'Nec meus Endoxi vincetur fastibus annus.' *Idem.*

Stirpis Achilleæ fastus, juvenæque superbum Servitio enixæ tulimus] In codicibus aliquot antiquis, *fastum* unitatis numero legitur; sed longe calamitosius videtur numero multitudinis *fastus* dicere. Quod vero ait *Servitio enixæ*, ut missa faciam quæ Servius tradit; Non. Marcellus, hoc loco teste, *enixam* dici, partim levatam ait. Quamvis etiam *enixam*, labore exercitum exponat alibi, eodem hoc loco teste. Idem alibi: 'Enixæ dicuntur femine dolendi labore perfunctæ, quod vinculis quibusdam periculi, quibus implicarentur, fuerint exsolutæ.' *Narum* enim dici artum et colligatum ostendit Plautus in Amphitryone dicens: 'Uno labore exsolveret ærumnas duas.' Hæc ad eos dicta volui, quæ *enixæ* participii voce legi contendunt. Sed enim Ti. Donatus *enixæ* ait adverbium esse debere, ut sit: *Fastus* ejus intolerabiliter servitio tulimus. Ex eo vero quod dixit *tulimus*, ostendit nimium fuisse servitii pondus. *Enixæ* ergo, et *tulimus* hoc idem significant, ait ille in commentariis integris. Neque prætereundum quod hoc loco Sosipater ait, *servitium* esse multitudinem servorum, *servitutem* vero conditionem serviendi, sed veteres indifferenter *servitium* pro *servitute* posuisse. Ut Virgilius III. 'Servitio enixæ tulimus.' In eandem sententiam Tibullus, 'Sic mihi servitium video dominamque paratam.' *Pierius.*

Superbum] Ex victoria. *Servitium* autem nimis ponderosam fuisse ex eo ostendit, quod dixit *tulimus* et *enire*. *Donatus.*

327 *Servitio enixæ tulimus]* Hoc est, pertulimus, donec in servitio positæ enteremur. Fabula autem est, ut prædiximus. Et bene plurali utitur numero, ad excusandam pudorem. *Servius.*

Qui deinde] Ostendit necessitate Pyrrho, necessitate etiam Heleno fuisse conjunctam. *Donatus.*

Qui deinde occutus] Narrat, quo pacto e Pyrrhi servitio liberata, Heleno nupserit: item, quomodo ad hunc regni potestas pervenerit. Quæ quidem ita fere describuntur ab Euripide initio *Andromache*. *Tamb.*

328 *Ledaam Hermionem]* Id est, Ledaæ neptem, Tyndarei uxoris, quam Juppiter, in Cygnum mutatus, gravidam fecit, quæ ovum peperisse dicitur, unde nati sunt Helena, Castor et Pollux. *Servius.*

Ledaam Hermionem] Id est, Helenæ ex Menelao filiam, Ledaæ neptem. Hanc autem Hermionem, aureæ Veneris speciem referentem, Pyrrhus amare coeperat, post susceptum ex Andromache serva Molossum sive Amphialum. Sed postquam recevit eam Oresti datam, Lacedæmonem profectus a Menelao Virginis patre sibi desponsatam poscit conjugem. Quam ille ab Oreste abductam, Pyrrho tradidit. Hac contumelia Orestes motus, Pyrrhum Neoptolemum Delphis obtruncat, suamque Hermionem repetit. Legatur et Epistola *Hermiones ad Orestem*, apud Ovid. in *Heroid.* VII. *Tambman.*

Lacedæmoniosque Hymenæos] Cum ingenti felle: ac si diceret: infælices maritis semper: ut Paridi, ut Deiphobo. *Servius.*

329 *Me famulo famulanque Heleno transmisit habendam]* In Mediceo, et in Porcio, et antiquis fere omnibus exemplaribus diotiones in hunc sunt

ordinem collocata; *Me famulo famulanque Heleno*. Et eodem legit ordine Tl. Donatus: in: non nullis *me famulam famuloque, &c.* Pierius.

Transmisit habendam] Herili voluntate, non lege conjugii: vel quia inter captivos matrimonio fides non stabat: unde et *habendam* dixit, et *transmisit*: quia alii tradidit, quidam permisit accipiant. *Servius*.

Habendam] Amantibus solemne verbum. Ovid. Met. x. 368. 'Qualem optet habere virum.' Petron. 'per quod te habere potui: nbi in notione minus honesta. Sed plura Ecl. i. 31. *Emmenas*.

330 *Erepta conjugis*] Hanc Herpiopem quidam dicant cum Oresti esse desponsata, post a Menelao, apud Trojam admirante virtutem Pyrrhi, eam promissam. Alii dicunt a Menelao quidem apud Ilium Pyrrho desponsatam, sed a Tyndaro Oresti, morante apud Trojam Pyrrho, ut quidam promissam, ut quidam conjunctam tradunt: quam cum Pyrrhus confusus voluntate Menelai, armatus multitudine rapuisset, ab Oreste insidiis interfectus est. Si ergo Orestes eam uxorem non duxerat, cur *conjugis* posuit? Sic ergo intelligendum est, quam sperabat conjugem; ut in secundo, 'Et gener auxilium,' cum adhuc sponsus esset. *Servius*.

331 *Scelerum Furis*] Matricidii scilicet. Orestes enim Agamemnonis filius, cum interfecto patre a Clytemnestra conjuge et adultero Ægisto, ipse substractus periculo esset, apud Ætrophum, patrem Pyladiæ, educatus est: qui cum adolevisset cum amico Pylade, tam Ægistum quam matrem peremit; ob quam causam furis agitata est, nec ante furore liberatus, quam pervenisset in Tauricam regionem, ubi soror ejus Iphigenia, subducta a Diana, apud Aulidem sacrificio, templo Dianæ præerat, et more gentis, deæ hospites immolabat. Ibi cum ad aras pertractus esset, ut tan-

quam hospes occideretur; agnitus a sorore, substractus est morti: post, accepto reponso, sublato Dianæ simulacro, sororem reduxit in Atticam; ubi in honorem conservati numinis, Tauropolin appellavit. *Idem*.

Agitatus] Stimulatus. Cicero in Rosciana, 'Agitari et perterri Furiarum tedis ardentibus.' *Idem*.

Scelerum Furis agitatus Orestes] De Oreste, Furis agitato, Fab. Hygini 119, 120. Insignis locus apud Ciceronem pro Roscio c. 24. ubi Furiæ scelerum horrorem esse, et animum sibi conscium, docet. De Nerone narrat Suetonius c. 34. 'eum exagitatum materna specie verberibus Furiarum ac tedis ardentibus.' 'Tres sunt affectus (inquit Laetant. vi. 19.) qui' &c. 'propterea Poëtæ tres Furiæ esse dixerant, quæ mentes hominum exagitant,' &c. De tribus Furiis agit Apollod. Biblioth. i. i. Parricidium Neronis et Orestis attingit Juvenal. Sat. viii. 215. Inter altaria Dei insidiis Orestæ interisse Pyrrhum testatur Justinus xvii. 3. pro quo noster vs. 332. 'patrias obtruncat ad aras.' *Emmenas*.

332 *Excepit*] Dolo interficit, ut Æneid. vi. 'Æmulus exceptum Triton.' *Servius*.

Patrias aras] Alii *Achilleas* intelligunt, ubi ille adorabat Apollinem: aut quod ibi Achilles oculis sit: aut, quod historia loquitur, Pyrrhus, occiso patre in templo Apollinis Tymbræi, reversas ad patriam, in numinis insultationem, in templo ejus Delphico aras patri constituit, et illic ei cepit sacrificare: neque enim aut Pyrrhus, aut Apollo Delphis oriendi sunt. Alii *patrias*, Apollineas volunt, a Patris Achajæ civitate, in qua Patrius Apollo colitur. Nec debemus quærere cur non *Delphicas* dixerit: quia epitheta in alieno negotio plerumque alia ponuntur: ut in quarto, 'Italiam magnam Grinæus Apollo, Italianæ Lyciæ jussere capessere

sortes: cum a Delio eum tantum constet accepisse responsum. Sunt qui dicunt ab Æsculapio aras Apollini statutas, *patrias* nominatas. Alii in templo Apollinis aram fuisse inscriptam, ΠΑΤΡΙΟΤ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ: ab hoc, quod Icadius Apollinis, et Nymphæ Lyciæ filius, cum in adultam ætatem venisset, primo regionem, in qua natus erat, a matre Lyciam nominavit; deinde in eam urbem quoque Apollini condidit, sortes et cortinam consecravit, et, ut illum patrem esse testaretur, *Patara* cognominavit. Inde cum Italiam peteret, naufragio vexatus, Delphini tergo exceptus dicitur, ac prope Parnassum montem delatus, patri Apollini templum constituisse, et a Delphino locum *Delphos* appellasse: aras deinde Apollini, tanquam patri, consecrasset, quas ferunt vulgo *patrias* dictas. Hinc ergo et Delphinum ajunt inter sacra Apollinis receptam, cujus rei vestigium est, quod hodieque quindecim virorum cortinis Delphinus in summo honore ponitur, et pridie quam sacrificium faciant, velut symbolum, Delphinus circumfertur: ob hoc scilicet, quia quindecim viri librorum Sibyllinorum sunt antistites. Sibylla autem Apollinis vates et Delphinus Apollini sacer est. Invenitur tamen apud Cornificium Longum, Iapydem et Icadium profectos a Creta in diversas regiones venisse; Iapydem ad Italiam; Icadium vero, duce Delphino, ad montem Parnassum, et a duce *Delphos* cognominasse, et in memoriam gentis, ex qua profectus erat, subjacentes campos *Crisæos* vel *Cretæos* appellasse, aras constituisse. *Idem.*

Patrias obtruncat ad aras] Eusebius de temporibus: 'Pyrrhus Delphis in templo Apollinis ab Oreste occiditur prodizione sacerdotis Macarei.' Cur vero *patrias* dixerit Poëta, Servius multas rationes adducit. At Macr. primo Saturnal. Apollinem

παρφεον olim cognominatum ait, non propria gentis unius aut civitatis religione, sed ut Auctorem progenendarum omnium rerum: quod sol, humoribus exsiccatis, ad progeniendam omnibus præbuerit causam, de quo Orpheus, *Παρφεον έχοντα νέον καὶ ἐπιφρονα βουλήν*. Placuerit vero Macrobio hæc Philosophice commentari. Sane Atheniensea, ut Harpocratiem tradit, *παρφεον ἀπολλωνα* coluere auspicii Iouis, qui quæ in Atticam migrasset, Athenienses Iones vocati sunt. Ab eisque *Apollo Patrus* cognominatus. *Pterius.*

Obtruncat] Hunc autem morem trucidandi plenissime videre est *Æn.* vi. 494. 'Atque hic Priamiden,' &c. Statius Theb. i. 'abruptis et nunc inhumata procorum Reliquiis' trunca ora rigent.' Quintil. Declam. ii. 'Laceros video manes, et truncas partibus suis umbras,' &c. Atque eo modo mutilati, *Lacepi* dicebantur. Asconius Verr. 2. 'Lacer dicitur amputatis a corpore sensuum membris, hoc est, auribus ocularive.' Festus: 'Lacerum, quodcumque in corpore imminutum est.' Id autem ideo facilebant illis, quos e medio sustulissent, ne a manibus eorum infestarentur. Credebant enim species mortuorum vagari, et homines, maxime inimicos, nocta terrificare. *Æn.* rv. Dido: 'Omnibus umbra locis adero: dabis, improbe, pœnas.' Illud vero *truncare* Græci vocabant *δεχυνίζω*, et *ἀκρωτηριάζω*. Vide *J. Meurs.* Comm. in Casandram Lycoph. *Tab.*

333 *Reddita*] More veteri pro data accipiendum: re ergo abundat. Ennius in Annalibus, 'Ut Illa reddita nuptum.' Et alibi: 'Isque dies post aut Marcus quam reges recepit.' Et pro *accepta*, ut *reddita*: quod Heleno debebatur imperium. *Servius.*

Cessit pars Heleno] Per privignum, ut diximus. *Idem.*

334 *Chaonios cognomine campos*] Epirum campos non habere omnibus

notum est, sed constat ibi olim regem nomine *Campum* fuisse, ejusque posteros *Campylidas* dictos, et Epirum *Campaniam* vocatam, sicut *Alexarchus* historicus Græcus et *Aristonicus* referant. Varro filiam *Campi Campaniam* dictam, inde provincie nomen; post vero, sicut dictum est, *Chaoniam* ab Heleno appellatam, qui fratrem suum *Chaonem*, vel ut alii dicunt comitem, dum venaretur, occiderat. Alii filiam *Campi Cestriam* ab Heleno ductam uxorem, et de nomine socii *Campos*: de nomine *Chaone*, *Chaonas* dixisse. *Idem*.

Chaonios] Distinguit Victor. var. lect. XXII. 20. inter *Chones* et *Chaones*: hos Epiri esse dicit incolas, illos Italie. De *Chaonia* terra *Iustinus* XVII. 3. ubi tota hæc historia, quam *Maro* attingit. *Emmenceus*.

§ 335 *Trojano a Chaone*] Vel fratre Heleni; vel, ut alii volunt, hunc *Chaonem*, licet superius causa hujus nominis dicta videatur, tamen quidam dicunt hunc *Chaonem* pro omnium incolumitate, cum pestilentia laborarent socii Heleni, ex responso immolandum se obtulisse: unde in honorem ejus Epirum, quæ *Campania* dicebatur, *Chaoniam* nominavit *Helenus*, et hoc fuit quando navigaverant a Troja cum *Pyrro*. Alii dicunt, quod cum *Pyrro* ab illo navigaret et tempestate jactarentur, *Diana* unum e Trojanis amicum Heleni voluisse, ut si illi periculum evasissent, se pro eorum incolumitate interimeret, qui se, postquam illi evaserant, sicut promisit, occidit: unde factum est, ut ejus nomine *Helenus* adeptus regnum, Epirum *Chaoniam* nominaret. *Servius*.

Dixit] Nominavit, ut, 'Fluvium cognomine Tybrim Diximus:' et, 'Italiam dixisse ducis de nomine gentem.' *Idem*.

§ 336 *Pergamaque*] *Pergama* legendum, non, ut plerique *Pergameam*; qui per Imperitiam etiam contra me-

trum sentiunt. Decipiuntur autem cum utrunque derivativum volunt: cum sit *Pergama* principale. *Idem*.

§ 337 *Qui cursum venti*] Servat hunc ordinem, ut, a sui persona incipiens, mox quærat alienam; ut, 'Sed vos qui tandem, quibus aut venistis ab oris.' Et hoc totum cum admittione dictum est. *Qui venti*, id est, tam prosperi. *Idem*.

Quæ fata] Tam nobis felicia. *Idem*.

§ 338 *Quis deus*] Qui præstitit, ut te videre possemus? Tale est et illud *Æneæ* ad *Didonem* adulatorium, 'Hinc me digressum vestris deus appulit oris.' *Idem*.

Quisnam] In antiquis aliquot codicibus legere est, aut *quisnam* *ignarum*. Fuerat vero *te* pronomen forte additum a Paraphraste. Nempe, *quisnam* etiam apud *Ti. Donatum* habetur. Et ita scriptum est in codice *Mediceo*: in aliis *quis te*. *Pierius*.

Ignarum] Aliud disponentem. *Serv.*

§ 339 *Puer Ascanius*] Filius, quia Græci *παῖδας* etiam filios dicunt. *Id.*

Quid puer Ascanius] Locus expressus ex *Euripid.* *Electra*. *P. Victorius* I. 19. *Taubmann*.

Superatne] Vivit. Sane nove dictum est, et caret exemplo, ut pauca in *Virgilio*. Alii dicunt *superat*, superstes est: sed *superates* præsentem significat: ut *Cicero* in *Muræniana*: 'Suis utrisque superstitibus,' id est, præsentibus. *Servius*.

Vescitur aura] In antiquis plerisque codicibus, *auras* accusativo casu legitur: cum elocutione *Tibulli*, 'Sic usque sacras innoxia lauros Vescar.' *Pierius*.

Vescitur aura] Ita *Lucret.* I. v. 'Nam quæcunque vides vesci vidualibus auris.' *Idem* 'vesci sermone,' i. e. uti. *Cicero*; 'vesci voluptatibus.' *Taubmann*.

Vescitur aura] *Vesci singulas* habet *Phædr.* fab. I. ult. ubi consule *Schæfferum*. *Emmenceus*.

§ 340 *Quem tibi jam Troja*] Hemisti-

chium: nec in sensu plenum. Sunt autem duo talia: ut hoc, 'Concessere deum:' quem quidam ita complevit: 'Concessere deum profugis nova mœnia Teucris.' *Servius*.

Quem tibi jam Troja] In antiquis aliquot codicibus versus absolutus legitur, sed candore haudquaquam Virgiliâno. In nonnullis enim, *Troja obessa est eniza Creusa*. In aliquot aliis, *Quem tibi jam Troja peperit fumante Creusa*. Utrunque ridiculum. Sed plurimum supplementum illud aliena manu additum est, ut cernere est in Mediceo codice, et aliquot aliis. *Pier*.

341 *Amisæ cura parentis]* Si parentis Creusæ accipis, occurrit illud: unde sciebat eam perisse? Et alii dicunt potuisse hoc vel Heleno divinate cognosci; vel Ænea requirente per Trojam: ut, 'Implevi clamores vias.' Sed utrumque viribus caret. *Parentem* ergo patriam accipiamus: ut Tullius, 'Si tibi patria, quæ communis omnium parens est.' Et est sensus: Doletne perditam patriam? *Servius*.

Ecqua tamen puero est amissa cura parentis] Codices nonnulli veteres legunt, et quæ. In nonnullis etiam per vetustis scriptum observavi, *ecqua tamen puero est*, &c. Et ita est etiam in codice Donatiano. In Mediceo, *qua tamen et puero est*. Apud Fl. Sospitrum non solum *ecqua tamen*, sed et *amissi virili genere*, non *amissa* positum a Virgilio citatur. Propterea quod *heres*, *parens*, et *homo*, etsi in communi sexu intelligantur, tamen masculino genere semper dicuntur. Nemo enim, inquit ille, aut *secundam heredem*, dicit, aut *bonam parentem*, aut *malam hominem*, sed masculine, tametsi de fœmina sermo habeatur. Pacuvius in Medo cum ostenderet a Medeo, Medæ filio, matrem quæri, ait: 'Te sol invoco, ut mihi potestatem dula inquirendi mei parentis.' Sed 'Gracchus suos parentes amat,' cum dicit, in significatione Matris

accipitur. Citat et alia exempla: denique apud Virgilium sic asseverat legi, *ecqua tamen puero est amissa cura parentis*. Sed codices nonnulli, librarii nimirum incuria, *Puero amissa est*, una lectione transposita legunt. Sed utcumque ea sint, nemo tamen inficiari potest apud eundem Virgilium legi, 'alma parens confersa deam.' Et 'salve, sancta parens.' Nisi quis dicere velit his locis parens nunc participii quodammodo vicem habere, nunc per appositionem dicit, ut 'Sancta tellus, parens frugum:' vel figurate, ut 'Lepus fœta.' De nomine autem *heres*, nemo, quod sciam, ambigit. Sed *hominem* quandoque feminino epitheto positum ajunt. Ut apud Servium Sulpitium in epistola ad M. Tullium: 'Quoniam homo nata fuerat.' Sed enim hoc elocutionis modo, quam *nata* suppositum sit, et *homo* appositum, nihil cum genere commune habere videntur. *Nata* enim ad *filiam*, non ad *homo* refertur. Sed enim hæc alii viderint: nos ad institutum opus revertamur. *Pierius*.

Parentis] Retuli ad Creusam, non ad patriam. Hoc idem efficit Germanus ex imitatione Euripidis, percontante Hecuba Polymnestorem, num filius Polydorus meminisset sui: *Ἐ τῆς νεκροῦς τῆδε μέμνηται τί παῖρ;* Ex eodemque in Electra, *ἢ καὶ τὴ νεκρῶς, σὺντα μὲν ἔργου καὶ σὺν;* idem sentit P. Victor. Var. II. 9. *Cerda*.

342 *Animoque virilis]* Atqui supra dixerat, *puer*: sed *animos viriles* ait parentum consideratione. Inde et in nono de ipso, 'Ante annos animumque gerens curamque virilem.' *Servius*.

343 *Avunculus]* Quidam *avunculus* humiliter in heroico carmine dictum accipiunt. *Idem*.

344 *Talia fundebat]* Ad vestigia Ennii: 'Talia commemorat lacrimans exterrita somno.' Habetur in Tullio Divinat. I. *Cerda*.

345 *Incasum stotus]* Et *longæ*, et

incautum bene addidit, ut fœmineos monstraret adfectus. *Servius*.

[*Incautum*] Quoties hoc? Seneca epist. 22. 'Lacrimas nihil profuturæ cadunt.' *Cerda*.

346 *Priamides multis Helenus comitantibus adfert*] In codic. aliquot antiquis legere est, *Priamides Hel. mult. comit. adfert*. Simplicior quidem hic sermo, et narranti aliquid accommodatior. Ille autem prout ut in vulgatis habetur exemplaribus, et compertior et aliquanto lascivior, pluribus magis placet. Superius tamen eadem usus est simplicitate Virgilius, quam dixit, 'Priamidem Helenum Grajas regnare per urbis.' Qui si altius insonare voluisset, *Priamidem Grajas Helenum regnare per urbis*, dubio procul scriptum reliquisset. Sed qui stilum narrationis pressiore, purioremque expeti non ignoraret, *Priamidem Helenum* absque fūco dicere maluit. *Pierius*.

Adfert] Fortasse ex Plauto, qui *Amphit.* III. 4. 6. 'ejus jussu nunc huc me affero.' Jussu Jovia. *Cerda*.

348 *Et multum lacrymas*] Ordo est: *Lachrymas multum fundit inter verba singula*. Nam si *lacrimans* dixeris, quid fundit? Et bene verba Heleno post Andromacham non dedit, ne frigeret; sicut in libro quinto, *Acestæ*. *Servius*.

Et multum lacrymas] In Mediceo et codicibus aliquot antiquis, participii voce *lacrumans* legitur. Quæ lectio Servio non satisfacit, qui malit nomen, quam participium. Sunt tamen erudita ingenia, quibus minime displicet ejusmodi elocutio. Interfundit verba singula multum lacrimans. Illud vero minime placet, quod in veteribus plerisque codicibus, *fudit* legitur tempore præterito. *Pierius*.

349 *Parvam Trojam, simulataque magnis Pergama*] Multi putant Æneam de ea venisse ad Epirum et ibi hæc loca per licentiam poeticam esse conficta. Varro Epiri se fuisse dicit,

et omnia loca hisdem dici nominibus, quæ poëta commemorat se vidisse; nude apparet hæc non esse fabulosa. Idem etiam Varro *Trojam Epiri ab Ænea*, sive a comitibus ejus *Biopatora* nuncupatam docet, ubi Trojana classis Æneam expectasse sociosque ejus castra in tumulis habuisse memoratur, quæ ex illo tempore *Trojans* appellantur: unde apparet divinum Poëtam, aliud agentem, verum semper attingere. *Servius*.

Parvam Trojam] In omnibus istis versibus, ne minuat magnitudinem Trojæ patriæ, ostendit hanc non tantam esse, sed similem: nam dixit *parvam Trojam*, et *simulata Pergama*, *arentemque rivum Xanthi*. *Donatus*.

Simulataque Pergama] Pro eo Ovid. *Metam.* XIII. 72. 'Epiros ab his, regnataque vati Buthrotos Phrygio, simulataque Troja tenentur.' Inde *Æn.* III. 497. 'Effigiem Xanthi, Trojamque videtis.' Vide ad Maronis locum *Turneb.* xv. 4. *Emmeness*.

350 *Arentem*] Pro *aridum*. Participium vice nominis. *Servius*.

Arentem Xanthi cognomine rivum] *Xanthum* Scamandrumque eundem esse multi tradunt, interque hos Aristoteles *Hist. Animal.* III. 12. *δοκί δὲ καὶ ὁ Σκαμάνδρος ποταμὸς ἑστὸς πρόβατα ποιεῖν διὰ καὶ τὸν Ὀμηρὸν φασὶν ἑστὶ Σκαμάνδρον ἑστὸν προσωροσέειν ἑστὸν*: *Scamander fluvius dicitur reddere oves flavas: inde est ut Homerus credatur illum fluvium pro Scamandro nominasse Xanthum*. Hoc de rufis ovibus Xanthi Vitruvius quoque scripsit *VIII. 3*. Hinc allucet, cur Poëta *Xanthum* cognominet, quia nomen Scamander, Xanthus a successu ovium cognomen. Quare autem Poëta fluvium hunc *arentem* dixerit, explicat *Germ.* non quod areus et parvus fuerit, respectu ejus Xanthi, qui in Troja, quasi magnus Trojanus fuerit: sed quia vere Xanthus Trojanus parvus quoque fluvius fuerit, et delectationi magis, et aquationi accommodatus, quam navi-

gationi. Quod firmat et illo Virg. in i. 'Xanthumque bibissent:' et Horat. in Epod. XIII. 'Te manet Assaraci tellus, quam frigida parvi Fidunt Scamandri flumina.' Et Lucan. qui tale quiddam l. ix. 'Inscius in sicco serpentem pulvere rivum Transierat, qui Xanthus erat.' *Cerda.*

Xanthi] Scamandrum etiam appellari testatur Scholiast. Homeri Iliad. B. 465. tibi et unde fluat et quo, idem docet accurate. 'Fama majus, quam natura est,' ut Mela l. 18. qui tamen Xanthum ponit in Lycia, et alium à Scamandro videtur facere amnem l. 15. *Emmeness.*

351 *Agnosco*] Aut cognomine agnosco, nam ea cognoscimus quæ jam pridem vidimus: aut certe quia reparatam audierat Trojam: ut, 'Hic incredibilis rerum fama occupat aures.' *Servius.*

Scæaque amplector limina portæ] Scæa porta dicta est, non a pugnis ante se factis scævis, id est, malis: (nam et ante sic dicta est) nec ab itinere ingressis scævo, id est, sinistro, quod ingressi non recto eunt itinere, sed sinistro: Sed a cadavere Laomedontis, hoc est, Scenomate, quod in ejus fuerat superliminio. Tamen hanc portam ex nece Achillis *Scæam* appellatam volunt. *Idem.*

Amplector] Pro *teneo*. Quasi ad Trojam venisset: ut, 'Amplexæque tenent postes, atque oscula figunt.' *Id.*

Scæaque amplector limina portæ] Et postes domorum et portarum limina amplecti solebant, qui profugi exulatum ibant, aut peregrinatum diu abfuturi domo: iidem etiam reduce osculari et amplecti ea solebant. Flaccus Argon. l. i. 'patriæque amplecti limina portæ.' Quod et faciebant in patriæ imagine et assimulatione; et in colonis. Turneb. xxi. 28. Nominat autem *Scæam* portam κατὰ δέσφην: quod in ea fuerit sepulcrum Laomedontis, unum ex Trojanorum fatis. Ea enim integro, Troja capi

non poterat. Vide Notas ad *Æn.* ii. 13. et Plautum Bacchid. iv. 9. *Teub.*

352 *Teucri*] Pro *Teucriade*. *Serv.*

Nec non et Teucri] *Æneam*, Anchisen et Ascanium duxit in suam domum: reliquos hospitium per civitatem acceperunt. *Donatus.*

353 *Accipiebat*] Pascebat: ut Terentius, 'Accipit hominem melius nemo prorsus neque prolixius.' *Serv.*

Accipiebat] Pascebat: aliter enim non in amplis porticibus, sed in amplis porticus dicendum fuerat. *Donatus.*

Accipiebat] Id est, pascebat, invitabat: ut intelligas de convivio. 'Si enim de introductione Trojanorum capias, dicendum erat, in amplis porticus, non porticibus. Quippe *Accipere* hic est, ἑτοιμάζειν, invitare facillime atque ampliter: ut apud Terent. Eun. v. 9. 'Accipit hominem nemo melius prorsus, neque prolixius,' id est, liberalius ac benignius. Et τὸ melius quidem apparatus indicat; prolixius, copiam. *Taubmann.*

In amplis] Quod est regie magnitudinis. *Servius.*

354 *Aulæ*] Pro *aule*, et est Dieresis de Græca ratione veniens: quorum ai diphthongus resoluta, apud nos duas syllabas facit. *Aula* autem proprie dicitur, quæ concluditur porticibus quatuor, unde superius porticibus dixit. *Idem.*

Aulæ in medio] In veteribus aliquot, *aule* medio absque in præpositione legitur: quod non ita placet. Quantum vero pertinet ad dieresim, Quintilianus libro Institutionum primo, *a* syllaba ait, cujus secundam nunc *e* litteram ponimus, varie per *a* et *i* efferebatur. Quidam semper, ut Græci, quidam singulariter tantum, quum in Dativam vel Genitivum casum incidissent. Unde *Pictæ restis*, et *aule* Virgilius amantissimus vetustatis, inseruit carminibus. Eorum vero scribendi morem, qui, ut Quintilianus ait, Græcos sequebantur, Ti. Claudius Drusi F. præcipue ada-

navit, cujus inscriptio quædam, de auctis populi Romani finibus, Pomerioque ampliato Romæ inspicitur ad cloacam D. Lucæ in hunc modum: TR. CLAVDIVS DRVSI. F. CAISAR AVG. Nam de digammo, quo etiam usus est eodem monumento in dictionibus AMPLIASIT, TERMINASITQUE, alibi diximus. *Pierius*.

. 365 *Inpositis auro dapibus*] Id est, cum impositas auro dapes haberet. *Servius*.

. 366 *Janque dies*] Argumentum benignitatis, cum non unius, sed plurimum dierum sit hospitium. *Donatus*.

. *Processis*] Exactus est. *Servius*.

. *Auræ vela vocant*] Hypallage est pro *auras* vocant. *Idem*.

. 367 *Carbasus*] Utrum aliorum qui navigabant, an ipsorum? et utrum *tumide*, an *tumidus auster*; ut 'pallidus orcus' *Carbasus* autem genus lini est, quod abusive plerunque pro velo ponitur. Sane in numero singulari *hæc carbasus* dicimus: in plurali *hæc carbasæ*. *Servius*.

. 368 *Hic*] Medicus et alii quidam codices vetusti, *Hic vatem aggredior dictis* legunt, sed *hic* non displicet. *Pierius*.

. 369 *Trojūgena*] Ac si diceret, *Genærose*: ut alibi, 'Dardanidæ magni genus alto a sanguine divum.' Sciendum tamen, sicut veteres auctores affirmant, peritissimos auguriorum et *Æneam*, et plurimos fuisse Trojanos. Nonnulli tamen dicunt a *Marsya* rege missos a Phrygia, regnante *Fauno*, qui disciplinam auguriorum Italici ostenderent. Ergo *Trojūgena* sine dubio auguriorum et divinationis peritus est. *Servius*.

Trojūgena] Plurimum dat ei generi, ex quo fuit etiam ipse, qui laudabat. *Donatus*.

Trojūgena] *Lucret.* l. 1. 'belloque subactas Trojūgenas gentes.' *Ibid.* 'equus Grajūgenarum.' Ad quod *Gifanius* notat: *Grajūgenæ*, id est, *Graji*, sive *Græci*: quasi a *Græciis*

geniti: ut 'ventigeni crateræ.' Sic et *Pænigena* dixisse *Virgil.* l. vii. vult *Servius*. Est autem Adjectivum et Substantivum; ut *mentius*. *Pacuvius*, apud *Ciceronem* *De Nat. deor.* ii. 'Grajūgena de isto aperit ipsa oratio:' dicit, '*Grajūgena*, pro *Grajigena*: *Trojūgena*, pro, *Trojigena*, ut, *primigenus*, *ventigenus*; antiqua consuetudine mutandi i in u: ut, *dis-supare*, *optumus*,' &c. *Taubmann*.

. *Interpres*] Vaticinator: qui mentem deorum mortalibus publicas. Sed quia *interpres* generale nomen est, currit per species. Nam, ut ait *Cicero*, 'Omnis divinandi peritia in duas partes dividitur.' Nam aut furor est, ut in vaticinantibus: aut ars, ut in aruspiciibus, fulguritis, sive fulguratoribus, auguribus. Et omnia ista ex se pendent, licet propriis finibus contineantur.' Unde *Virgilius* omnia ei dat, quem vult perfectum intelligi: ut hoc loco *Heleno*. Item alibi, *Asylæ* in decimo, 'Cui pecudum fibre, cœli cui sidera parent, Et linguæ volucrum, et præsagi fulminis ignes.' *Varro* autem quatuor genera divinationum dicit, terram, aërem, aquam, ignem, geomantis, aëromantis, pyromantis, hydromantis. *Virgilius* tria genera complexus est, per lauros geomantis; per sidera pyromantis; per præpetes aëromantis. *Servius*.

. *Interpres*] Quid felicius quam nosse quid velint dii, et dignum esse, per quem loquatur in hominibus? *Donatus*.

. *Dicum qui numina*] Potest et *interpres divum* distingui. Sane per omnia Zeugma est ab inferioribus sentis. *Servius*.

. *Qui numina Phæbi*] Qui inspicit numen, et futura prædicis. *Idem*.

. *Qui numina Phæbi*] *Helenum* in divinandi peritia perfectum vult intelligi *Poëta*: licet ipsum *Cicero* auguriis tantum divinasse dicat; ut *Cassandram* mentis incitatione et furore: quod notat *Turneb.* v. 22. Talem facit et *Asylæ*, *Æn.* x. 175. 'Tertius

ille hominum divamque interpres Asylas, Cui pecudum fibræ, cæli cui sidera parent; Et lingus volucrum, et præsagi fulminis ignes.' *Taubmann.*

360 *Qui tripodas sentis*] *Tripodes* mensæ fuerunt in templo Delphici Apollinis, quibus superpositæ Phœbades vaticinabantur. Vel quod in eodem templo tripes est, cum ossibus et dentibus Pythii serpentis. *Servius.*

Tripodas] Trium pedum sunt. Alio nomine *cortias* appellatur: est autem laus plena: nam cum sunt diversa vatum genera, et vix singula vaticinationis, in singulis reperiantur, ipse erat in omnibus versatus. Est color rhetoricæ, repetitio. *Donat.*

Qui tripodas, Claris lauros] *Sospater Caris.* ait quosdam *lauros* hoc loco agnoscere quarto declinatu: quod omnia arborum genera quartæ declinationis esse censerent: adversus quos disputat, et Virgiliano præsertim exemplo eo, 'Et vos o lauri carpiam, et te proxima myrte,' rationem suam confirmat: licet illi auctoritate mutari in vocativo dicant. Præterea in Mediceo codice una plus dictione *Claris et lauros* legitur. Erat tamen *Clar* prius, eo modo, quo Veteres passim si geminum per unum oblongum scriptitare consueverant, etiam si duodenuntiarent, ut exempla indicant alibi recitata. *Pierius.*

Clarî lauros] Et hic *qui sentis* subaudis: et *Clarium* oppidum est in finibus Colephoniorum, ubi Apollo colitur: unde *Apollo Clarus*. Sane queritur, utrum *Clarî* geminata sit: et sciendum aliter non procedere: nam *Clæ* brevis est: ut *Statius*, 'Nec *Claras* hac luce fores *Didymæ*que quisquam.' Per *lauros* autem, oraculum intelligimus. *Servius.*

Lauros] Id est, *Oracula*. *Vates enim δαφνιφάγος*, et laurivori. *Tibullus* el. ii. 5. 'Vera cano: sic usque sacras innoxia lauros Vescar.' Eandem et *Apollini* sacram esse: eandem et divinationis esse symbolum. *Lauri*

item foliis somniorum veritatem conciliari; et alia, docet *Cælius Rhod.* v. 7. Vide et *Plinium* xv. 30. *Taubmann.*

Qui sidera sentis] *Qui es peritus Astrologiæ.* *Servius.*

Sentis] Signat hoc verbum primos illos vaticinantium impetus, quibus jam illi adesse Deum sentiant afflatu propinqui numinis. Pari verbo *Propertius* eleg. iv. 1. 'Aet si quis motas cornicis senserit alas.' *Ovid.* Fast. iii. 'Quis tunc aut *Hyadas*, aut *Pleiadas* *Atlanteas* *Senserat*.' Ante omnes in re etiam divina *Cato* apud *Festum*: 'Domi cum auspiciamus, honorem me Deum velim habuisse, servi, ancillæ, si quis eorum sub centone crepuit, quod ego non sensi, nullum mihi vitium facit.' *Cerda.*

361 *Et volucrum linguas*] *Qui es augur oscinum.* *Servius.*

Et præpetis omina pennæ] *Præpetes* sunt, quæ secundo auspicio ante eam volant, qui auspicatur: *Avæ* autem, aut *oscines*, quæ volatu augurium significant, cum sunt prospera. sed *præpetes* aut superiora tenent, et *præpetes* vocantur: aut inferiora, et dicuntur *inferæ*: *præpetes* autem *idea*, quia omnes aves priora petunt volantes. *Idem.*

Præpetis omina pennæ] *Qui ex volatu avium potes augurium captare.* Vide *Agell.* vi. 6. et *P. Crinitum* xxi. 16. et *Interpretes* ad illud *Horatii* Od. iii. 27, 'Oscinem corvæ prece suscitabo.' *Pennam* autem pro *avæ* noster hic posuit: uti *Propert.* l. iii. 'Tuque o cara mihi felicibus edita pennis,' id est, bonis avibus. *Taubmann.*

362 *Fare age*] *Hortantis est age*, id est, dic celeriter. Et est ordo: *Trefugena fare age quæ prima percolavit, Quidæ sequens tantos possim superare labores.* Cætera per parenthesis dicta sunt. *Servius.*

Fare age] Non jubet, sed hortatur.

Prodigia autem dicuntur, quibus nunciantur adversa. Poscit inde remedium, quo adversa tollat, aut possit fugere. *Donatus.*

Namque omnem cursum] Hypallage: nam non omnem cursum prospera dixit religio: sed omnis religio dixit prosperum cursum. *Servius.*

Omnem cursum] In veteribus aliquot exemplaribus legere est, '*namque omnis cursum mihi prospera dixit Religio.*' Sequitur enim, et *cuncti Divi*, ubi nulla opus erit Hypallage. Eandem hanc lectionem reperi in Donatiano contextu. *Pierius.*

363 *Religio*] Sæpe idem, quod *deus*. Phædr. Fab. iv. 10. 'repente vocem Sancta misit religio:' ubi plurā Scæferus. *Emmenes.*

Cuncti divi] Quia quicquid audivit a diversis, ad Jovem recurrat, ut diximus supra; ut, 'Quæ Phæbo pater omnipotens, mihi Phæbus Apollo Prædixit.' *Numine* autem, oraculo significat. *Servius.*

364 *Repositas*] *Idæos*: pro *repositas*, id est, longe positas, remotas. *Idem.*

365 *Novum*] Magnum, more suo. *Idem.*

366 *Prodigium cavit*] *Prodigium*, *portentum* et *monstrum*, modico fine discernantur: sed confuse pro se plerumque ponuntur. Varro sane hæc ita definit; *ostentum*, quod aliquid hominibus ostendit; *portentum*, quod aliquid futurum portendit; *prodigium*, quod porro dirigit; *miraculum*, quod mirum est; *monstrum*, quod monet. *Idem.*

Prodigium] *Prodigium* semper dictu pessimum esse, quasi porro *adigendum*, hoc loco teste, Nonius affirmat, quum *monstra* et *portenta* similiter intelligantur, quod imminetia *monstrent*, et *ostendant*. *Portentum* vero non solum quod *portendat*, sed quod etiam *apporet*: et faciat in iis, quæ significationibus, auspiciis, auguriis, et extispiciis ostenduntur. Sed enim Cornelius Fronto *prodigium* esse dicit,

quod mores faciant; per quod detrimentum expectatur, *prodigosque* vocari; qui *prodigia* faciant. Quod Virgilius sententiæ pulcherrime quadrat. Celeno enim rem præter mores minabatur, ut scilicet sacrum libum malis audacibus mandere adgrederentur, quod unam maxime reformidabat *Æacæ* pietas. Sunt et prodigiosa crimina etiam memorata religiosa, de quibus apud auctores sæpe. *Monstrum* vero esse, Cornelius idem ait, in quo rectus ordo naturæ vitatur: ut si Minotaurus, aut aliquid hujusmodi nascatur. *Ostentum*, quod præter consuetudinem offertur, ut puta si videatur terra ardere, vel calum, vel mare, in quo raritas admirationem facit. *Portentum* vero quod porro et diutius maneat, futurumque porro aliquid significet: ejusque esse eventum differri. Hæc autem vocabulorum differentias et proprietates interim adnotare non gravamur: quum præsertim apud Auctores diversa est eorum interpretatio, unde aliqua suboriantur controversia, in quo lucubrationis genere docta et elegantia ingenia sese exercere sæpe consueverunt. *Pierius.*

Tristis iras] Deorum scilicet, propter injurias suas. *Servius.*

367 *Obscenamque famem*] Aut quæ homines etiam ad obscæna compellit; ut, '*Malesunda fames.*' Aut certe quam obscæna avis prædixerat. *Idem.*

Quæ prima periculo vito? Quidre sequens tantas possim superare labores] Quid observans. Duo petit: quemadmodum aut periculis careat: aut quibus consiliis par esse laboribus possit. Et totum hoc per interrogationem legendum est. *Idem.*

368 *Tantos*] Quantos Harpyja prædixerat. *Idem.*

369 *De more*] Sacrificantum. *Idem.* *Cæcis primum de more jurencis*] Ita etiam *Æn. vi.* antequam edatur oraculum, admonetur *Æneas*, 'Nunc grege de intacto septem mactare ju-

vencos Præstiterit, totidem lectas de more bidentes.' *Cerda.*

370 *Exorat pacem divum*] Aut de sacrificantium more requirit utrum tempus consulendi esset. (Nam et hoc vehementer quæritur: ut in sexto, 'Cum virgo poscere fata Tempus ait.') Aut, quod melius est, de sacrificantium more, ante nefas expiat ab Harpyja prædictum: et sic venit ad vaticinationem. Ut autem hic expiatam famem intelligamus, sequens efficit locus: ut, 'Aderitque vocatus Apollo.' cum constat, nisi in hoc intellexeris loco, famis causa nusquam invocatum esse Apollinis numen. Dubitationem autem in hoc loco, *exorat*, facit: nam *orare*, est petere: *exorare*, impetrare. Ergo impetrat pacem, aut ad inquirendum tempus, aut ad mitigandum famis peticulum. *Servius.*

Vittasque resolvit] In ratione sacrorum par est et animæ et corporis causa. Nam plerumque quæ non possunt circa animam fieri, fiunt circa corpus, ut solvere, vel ligare: quo possit anima, quod per se non potest, ex cognatione sentire: inde est, 'Unum exuta pedem vinculis in veste recincta.' Bene ergo Helenus cuncta corporis solvit: ne qua parte animo religato ad numen accedat. *Idem.*

Vittasque resolvit] Post casus juvenecos, et impetratam pacem, inducitur habitus sacerdotis locuturi oracula. Vittarum usus apud veteres sollempnis his, qui curarent sacra. De Ila Vestali Ovid. Amor. III. 6. 'Quo cultus abiire tui? quid sola vagaris? Vittæ nec evinctas impedit alba comas?' et de eadem Fast. III. 'Decidit ante sacros lanea vittæ focos.' Hinc sacerdos Lucano lib. I. *vittata* dicitur, 'Vestalemque chorum ducit vittata sacerdos.' *Cerda.*

371 *Sacrati capitis*] Diis et vaticinationibus dicati. *Servius.*

Limina] Proprio cape: de quo

explicatus libro VI. ad illud, 'tua limina adirem.' *Cerda.*

372 *Manu*] Quod est aptum signum benevolentie. *Donatus.*

Multo numine] Multa veneratione numinis. *Servius.*

Suspensum] Si *suspensus*, ipse numinis plenus. Si *suspensum me*, sollicitum et attentum. *Idem.*

Suspensum] Aut numinis veneratione turbatum: aut inde *suspensum*, ne magis contraria, quam optaret, audiret. *Donatus.*

Ducit] In antiquis codicibus, *duris* præterito tempore scriptum observavi. Sed ipsa narrantis continuatio præsens potius tempus exigere videtur. *Pierius.*

Ipsæ manu ducit] *Χαρηγυει*. Id quod apertum in Heleno benevolentie, in Ænea animi religiosi indicium erat. *Suspensum* autem, id est, sollicitum et attentum de futuris: sive etiam religione Numinis et loci veneratione motum. *Taubmann.*

373 *Deinde canit*] Post peracta solennia. *Servius.*

Divino] Quia divina canit. *Donat.*
374 *Nate dea*] Ordo est: *Nate dea, pauca tibi expediam dictis: prohibent nam cætera Parca Scire Helenum, ferique vetat Saturnia Juno.* Omnia, inquit, vates novit: sed non omnia permittitur dicere, satis prohibentibus: etiam ex his, quæ novit, multa vetat dicere Juno Saturnia. *Servius.*

Nam] Cum sit conjunctio rationalis, non debet prima constitui: ergo lege: *Nate dea, majoribus te ire per altum Auspicis manifesta fides, nam sic fata deum rex Sortitur, &c.* *Donat.*

Majoribus] Cælestibus, propter sideris cursum: cujus fuit explanatio per Creusam. Ergo majora sunt, quibus præter tripudium auspicari jus sit, neque precatio adhibetur; sicut hoc loco nullum deum precatur Æneas, ut his versibus: 'Nam te majoribus ire per altum Auspicis manifesta fides.' *Auspiciis*, quia en-

spicia majora: aut *majoribus* dicuntur, quibus augurium avium allarumque rerum eripitur, ut pata si parra vel pica auspicium, et deinde contrarium aquila dederit, auspicium aquilæ prævalet. Ergo quia notum est esse apud augures auspiciorum gradus plures, et angur loquitur auguriorum perita, ideo *majoribus auspiciis* dixit. *Auspicium* autem est volatus avium, qui indicat agendum, vel omittendum esse, quod quis cœperit; dictum ab ave inspicienda, quasi *avispicium*. Servius.

Altum] Per limitem fortunæ superioris. *Idem*.

376 *Sortitur*] Disponit, ordinat; id est, sorte decernit, vel sortitione distribuit. Bene adlatis quasi Apollinis sacerdos: cujus propriæ sunt sortes, id est, responsa divina. *Idem*.

Voleique vices] Definitio fati, secundum Tullium, qui ait: 'Fatem est connexio rerum per æternitatem, se invicem tenens, quæ suo ordine et lege variatur; ita tamen ut ipsa varietas habeat æternitatem.' Et hic *vices*, vicissitudines, alibi pericula: ut, 'Vitavisse vices Danaum.' *Idem*.

377 *Parca tibi e multis*] Duo dicit esse dicturum: quemadmodum possit tuto navigare: et quibus signis Italiæ regna cognoscat. *Idem*.

Parca] Multa instructionis causa fuerant referenda; sed ne id fiat, dii prohibent me scire, et Juno aliqua referre non patitur: tamen dicam, quæ possunt esse in earum potestate: deinde narrat, quod quamvis Italia proxima sit, tamen longo circuitu ambienda est Sicilia. *Donatus*.

Hospita aquora] Vicina, nihil enim nobis hospitio esse vicinius constat. *Servius*.

378 *Ansonio portu*] Ut in Ausonia, quasi in portu et in litore conquiescat. *Idem*.

379 *Prohibent nam cetera scire*] Hoc distinguendum, Et est sensus: 'Ce-

tera te scire non sinunt fata.' Helenum vero Juno prohibet dicere etiam quæ audire poteras: et vacat quæ, ut solet frequenter. Male autem sentiunt, qui distinguunt, *scire Helenum*: cum legerimus in Lucano: 'Venit ætas omnis in unam Congeriem: miserumque premunt tot secula pectus.' Item alibi: 'nec tantum prodere vati, Quantum scire licet.' Et adeo repletus numine novit omnia sacerdos, ut refrenetur ad certa dicenda: nam dicendo, 'Helenum farique vetat Saturnia Juno,' ostendit præmissam ad Æneam pertinere, aliter suum non interponeret nomen. Prohibet autem scire mortem patris ad agendum inopinatum dolorem: tempestatem ab Æolo immisam: amorem Didonis, in quo et gaudium quidem est: quod provisum, vile creditur. Et si sciret Æneas, se de Africa exiturum, non facile Didonis consentiret amoribus. Novimus autem hoc Junonem agere, ut, si possit fieri, regnum Italiæ Libycas adverteret oras. Inopinatum vero dolorem etiam Æneas conqueritur; ut, 'Nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret, Hos mihi prædixit luctus.' *Servius*.

Prohibent nam cetera Parca Scire, Helenum farique vetat Saturnia Juno] In antiquis fere omnibus codicibus invenias punctum firmum adnotatum esse post *scire*: ut sit, *Prohibent nam cetera Parca scire*: mox altera coma totum illud complectatur, *Helenum farique vetat Saturnia Juno*. Quam lectionem Servius etiam agnoscit: et ita distinguendum esse, multis rationibus ostendit. Sed enim Ti. Donatus *scire Helenum* legit. 'Multa, inquit, tibi instructionis causa fuerant referenda; sed ne id fiat, dii prohibent me scire, et Juno aliqua referre non patitur.' *Picrius*.

Prohibent nam cetera Parca Scire, &c.] Ad hunc locum consule Macrobius in somn. Scip. l. 7. fere eadem

Lucanus l. v. in Phœbade: 'cetera suppressit fascesque obstruxit Apollo.' *Emmenes*.

382 *Ignare*] Pro *ignarus*, casus pro casu: dicit autem ignarum fati. Persius, 'Censoremve tuum vel quod Trabeate salutas.' *Servius*.

383 *Longa procul*] Non situ, quam pene videt, sed necessitate fatali. Significat autem difficilem circuitum. *Idem*.

Via inopia] *Æneæ* scilicet. *Idem*.

384 *Trinacia*] Quæ Latine *Trinacra* dicitur, quam multi *Trinaciam* dicunt, sub hac differentia, ut quotienscunque *Sicilia* significatur, *Trinacria* totum per *r* dicatur; quotiens *Sicula*, per unam *r*; ut, 'Trinacia cernitur *Ætna*.' *Idem*.

Lentandus] Aut lente tibi navigandum: nam totam Siciliam circumiit: aut *lentandus tibi remus*, id est, flecendus: unde *lentum vimen* dicimus, *flexibile*. Et quidam *lentandus* novè verbum fictum putant; sed in *Annalibus* legitur, 'Confricati, oleo lentati, paratique ad arma,' a verbo *lento*. *Idem*.

Lentandus remus] Incurvandus, flecendus vi magna, ut remiges solent remis incumbere, cum omnibus viribus navem propellunt. Seneca Trag. in *Agamemnon*. 'properat juvenis omnis abductos simul lentare remos:' ideoque Catull. in nupt. *Pelei* docente Turn. iv. 22. *remos* vocat *lentos*, ut noster *vimen lentum*: et Ge. i. 265. 'lenta vitis:' 'lenta massa' Ge. iv. 170. quæ ductilis est. Vel *lentandus remus* propter moras, amfractus, et difficultates superandas in mari Siculo, de quo Justinus iv. 1. *Lentare* etiam pro ducere, trahere, apud Sili. Ital. l. viii. de Fabio, 'Lentando feruida bella.' *Emmenes*.

385 *Lustrandum*] Est hoc quod Strabo l. vi. περιπλοῦμενον χωρίον, locus navigatione circumdandus. Iterum: περιπλεῖν τὴν ὁδόν, circumflectere promontorium. Cerdà.

386 *Inferniq; laeus*] *Lacrinum* et *Avernum* dicit: inter quos est spelunca, per quam ad inferos descendebatur, unde eos dixit *infernos*. *Servius*.

Ææq; insula Circes] Qui nunc *Circeus mons* a *Circe* dicitur, aliquando, ut Varro dicit, insula fuit nondum siccatis paludibus, quæ eam dividebant a continenti. *Ææ* autem dicta ab aspernantium voce, propter celebratas illic corporum mutationes: unde est, "Inaccessos ubi Solis filia Incos." *Ææ* autem tres sunt diphthongi: nam genitivus est ab *Ææ*. Quidam *Ææ* pro *Ææ*, id est, orientalis, quæ Solis filia traditur, accipiunt. Alii non *Circe* *Ææ*, sed insula, quæ et *Ææ*. *Idem*.

Circes] In codicibus antiquis modo *Circe* per abjectionem *s* literæ: modo *Circe* cum diphthongo Latino declinato scriptum inveni: quod prorsus rejicitur. *Circes* vero omnium consensu recipitur. *Pierius*.

Ææ Circes] Turneb. vii. 14. Maronem, Homeri exemplo, *Circeam* *Ææ* vocasse putat. Erat autem *Ææ* ad Phasin, æonem peninsula, metropolis Colchorum; ut ait *Ææ*, *Colchica*: atque ejusdem nominis etiam erat insula *Circes*. *Ææ* Colchorum et Herodot. l. i. mensinit. Vide et Hom. *Odyss.* l. xii. initio. Jam Mas. vett. legunt *Circe*, Latino declinato. *Tautmann*.

387 *Quam tuta possis urbem componere terræ*] Ante cuncta lustrabis, quam possis urbem tuta terra componere. *Tutū* autem, propter Thraciæ et *Cretæ* discrimina. *Servius*.

388 *Signa tibi dicam*] Deest ergo. Et notandum quia non eo ordine quo præmiserat, dicit. Ante enim dicit de civitate condenda: sic de tuta navigatione. *Idem*.

Signa tibi dicam] Commendat, quod fuerat dicturus, ut ostenderet id magnum esse et verum: deinde dat signa fluminis, dat portum, dat numerum

fastus, dat colorem: quod si est præter naturam porcam edere XXX. multa persepse, quæ bonum aut malum portenderent, evenerunt præter naturam; ut ignis ex capite Ascanii mitis et innoxius; ut in Polydori sepulchro sanguis ex viminibus; ut vox humana ex pecudibus. *Donatus.*

389 *Secreti ad fluminis undam*] Id est, Tyberini. *Servius.*

Undam] In codicibus aliquot antiquis *undas* legitur, sed pluralitas hujusmodi mari potius videtur convenire. *Pierius.*

390 *Litoris*] *Litus* dicitur quicquid juxta aquam est: unde ripam fluminis *litus* vocavit. *Servius.*

Litoris] De flumine loquitur et tamen *litus* dicit, quod proprium maris; sicut et ripa fluminum, quod notam vel ex versiculo Ovidii Met. I. 'pro ripis litora pulsant.' Ita tamen hoc verum, ut etiam voces commutentur. Nam in hoc loco *litus* dicitur de flumine: et in Horatio ripa de mari: 'Hostium axes puerique cæcos sentiant motus Orientis Austris, et Equoris nigri fremitum, et tremantes Verberare ripas.' *Cerda.*

Sus] Naturaliter longa est; licet in genitivo corripatur: ut *bos, pes, ros, spes*. De hac autem sue alii dicunt, secundum Virgilium, quod in Italia inventa sit: alii, quod secum eam more navigantium Trojani portaverint: et oraculo cognoverint ibi esse condendam civitatem, ubi suis illa post fugam fuisset inventa. Dicitur ergo in Campaniam fugisse, et inventam in Lauro Lavino: a qua Ascanius post Albe nomen imposuit. *Servius.*

391 *Triginta caputem factus eniza*] Prodigiale est hoc, quo significatur triginta annis regaturus Ascanius. *Idem.*

392 *Albi circum ubera nati*] Varro dicit etiam hoc signi fuisse, quod cum etiam alterius coloris porci, in festu hujus porcæ fuerint, albi tan-

tummodo circa ubera sint reperti. *Idem.*

393 *Is locus urbis erat*] Id est, in ipsa regione: nam et Lavinium et Alba longe a litore sunt. *Idem.*

Is locus urbis erit] Nimirum Alba hinc dicta: Propert. IV. 'Et stetit Alba potens albæ suis omine dicta.' *Germanus.*

Requies] Errorum scilicet: alioquin bello confictatus est. *Servius.*

394 *Nec tu mensurarum*] Ostendit futuram famem, sed non nocituram. *Donatus.*

Horresca] Pro horrueris. *Servius.*

395 *Viam*] Id est, rationem: et non dicit, quam, quia etiam profutura est fames: ut, 'Hæc erat illa fames: hæc nos suprema monebat, Exitii positura modum.' *Idem.*

Fata viam inveniunt] Locutio nota. Ter. E. II. 2. 16. 'ego adeo primus hanc inveni viam.' Stat. Silv. I. v. 'invenere viam Iuventia fata.' *Emmenus.*

Adoritus vocatus Apollo] Nunc vocatus, quia, ut supra diximus, expiatorium fecit sacrificium. *Servius.*

396 *Hæc autem terras*] Quasi ostendit: est: nec enim 'Calabria ab Epiro longo distat spatio. *Idem.*

Hæc autem terras] Ostendit quæ sit. Helenus enim in Epiro constitutus proximam habebat Apuliam et Calabriam. Cælius VII. 6. *Taub.*

397 *Nostris æquoris*] Epirotici, quo Calabriæ litus adnuit. *Servius.*

398 *Effuge*] Similis locus ille: 'Heu fuge crudeles terras, fuge litus avarum.' Tale et illud: 'Effugimus Ithacæ scopulos, Laërta regna.' *Cerda.*

Malis Grajis] Aut a persona *Æneæ* epitheton est, aut ad discretionem malorum, id est, bonorum: a multis sane amphibolia putatur, potest enim aut catholicon esse epitheton Grajis; vel eis habitantibus Grajis, qui mali sunt, ut est Ge. III. 'Illud sæpe malæ legere novercæ.' *Servius.*

Malis] Ut *Æneam* absterreat, qui

per multas urbes Græcas transierit: et etiam ipse, qui captivus fulset, hostium personam deformare debbat. *Donatus.*

Malis Grajis] Accipio malos, aut hostes, ut vere erant Trojanorum, aut, ex Græcorum ingenio, dolosos. Inde Græca *fides* pro mala, et perfida, in proverbium abiit. De unis Lacedæmonii Aristoph. in *Irena*: δόλια ψυχὰ, δόλια φρένες: *dolosa anima, dolosa mentes.* Eosdem ibi comparat ἀλαστοειδῶσι, *culpibus.* Et Euripides in *Andromacha* (citatur hunc Scholiastes Aristophanis) Σπάρτης ἐνοικοι, δόλια βουλευτήρια: *Spartæ incolæ, dolosa conciliabula.* Ab hoc ingenio non abeunt reliqui Græci. *Cerda.*

399 *Hic et Narycii posuerunt mania Locri]* Socii Ajacis Oilei fuerunt, Epizephyrii et Ozolæ: sed post tempestatem montis Capharæ, Epizephyrii tenuerunt Brutios: et hos nunc dicit. Ozolæ vero tenuerunt Pentapolim: inde est, 'Lybicoe habitantes litore Locros.' Quinetiam de Ozolis legitur, quod delati Tinnæjam ulterius accesserint, et civitatem condiderint, quæ nunc Ozolis dicitur. *Narycii* autem a loco dicti sunt provincie suæ: *Ozola*, a putore paludis vicinæ. Alii *Narycios Opuntios* eodem et *Epicnemidas* dicunt; namque prius *Naryx*, *Opuns* postea dicta, eadem autem et *Epicnemidia* vocatur. Est enim *Cnemis* promontorium, in quo Opuntii Locri positi sunt, a quibus originem trahunt, qui in Italia sunt, et appellantur *Epizephyrii*; quod Zephyrum promontorium vocatur a Græcis, in quo sunt conditi Locri, qui in Græcia sunt. Hi vero qui juxta Delphos colunt, *Ozola* nuncupant; sive a fœtore draconis, quem Apollo interemit; seu quod uxores eorum Veneris ira, viris suis fuerint fœditate tetri odoris invissæ: qui autem Libyam delati sunt *Nasamonæ* appellantur, ut Cornelius Tacitus refert, orandi a *Naryciis*, quod ibi in-

venies, ubi ait: 'Lybicoe habitantes litore Locros.' *Servius.*

Narycii posuerunt mania Locri] Plin. iv. 7. Naritii oppidi meminit in ea parte Atticæ, qua est Locrorum ora. De his vero Locria, qui fuerunt in Italia, hunc in modum Strabo loquitur l. vi. 'Post Herculeum Locri agri promontorium offertur, quod Zephyrium appellatur, portum habens venientibus ab occasu ventis commodum, quæ ex causa et nomen assequitur. Deinceps Locri Epizephyrii urbs insignis. Quoniam a Locris Crisæum habitantibus sinum, coloni huc profecti sunt, Euanthe ductore.' His vides quem ortum habuerint Locri, qui in Italia; unde venerint, quo ductore. Rursus in l. viii. in Græcia constituit illum Crisæum sinum, Locrosque, ex quibus ortum habuere, qui venere in Italiam. Solinus c. 8. commemorans quam originem habuerit quodque Italiæ oppidum, ait: 'a Naritiis Locros.' Ergo dicamus Locros Virgillii eodem esse, quos Epizephyrios nominat Strabo. Naritios vero dici ab eo oppido, quod in Græcia posuit Plinius, quod et consentit cum Solino: ita ut ex uno Naritio, Locrorum oppido, profecti credantur illi, qui Locros urbem in Italia condidere: quod et consentit cum Servio, qui hic scribit: 'Naritii autem a loco dicti sunt provincie suæ.' Lycophron quoque utramque vocem sic conjungit: καὶ Ναρίαντες ἄνθρωποι, καὶ Ὀπουντίδες Λοκροὶ ἀγροὶ: *Narycium urbs, et Thronitides Locrorum vic.* De orthographia hujus vocis inclinamus debere scribi *Narycium*, nam in Græcis correctissimis invenimus, *Ναρίαντες*, non *Ναρίαντες*. Quæ in hunc locum interpretes scripserunt, omisimus omnia, quia illa in prompta; et quia ad explicationem vatis, hæc tantum visa necessaria. *Cerda.*

Narycii posuerunt mania Locri] *Narycii* et *Opuntii* Locri iidem sunt, qui a promontorio Zephyrio ἐπὶ τῷ

peti, quorum meminit *Ælian*. Hist. Misc. II. 37. et *Mela* II. 4. alii sunt *ἑταλαί* apud Corinthium sinum inter *Ætolos* et *Phocidem* prope *Delphos*, de quibus *Mela* II. 3. multi *Opuntios*, poetice *Narycios*, et *Epicnimidios* *Locros* eisdem faciunt. Eruditissime de hisce *Locris* et *Maronis* loco disputat *Salmas.* exercit. *Plin.* p. 66. quem si adeas, operæ facturus es pretium. An *Narycius* sit scribendum per *y*, expediet tibi *Dausq.* in *Orthogr.* *Emmenses.*

400 *Sallentinus obsedit milite campos]* *Sallentinum* promontorium Italiæ est inter *Calabriam* et *Brutios*. Nam, ut ait *Salustius*, 'Omnia Italia coacta in angustias, funditur inter duo promontoria, *Brutium* et *Sallentinum*.' *Servius.*

Obsedit campos] Arripuit. *Tibull.* 'Prædator cupit immensos obsidere campos.' *Cerda.*

Sallentinus obsedit milite campos] A *Salo* appellati juxta *Sext. Pomp.* *Stephanus* per geminum *ll* scribit: *Σαλλεντία πόλις Μεσσηνίων*: quam lectionem probat *Pighius* 6. annal. Sunt tamen qui in *Maronis* codicibus *Salentinos* exaratum volunt, quos nominat *Dausq.* in *Orthogr.* De *Salentinis campis*, litoribus, promontoriis agit *Mela* II. 4. A *Lyctiis* oriundos esse *Salentinos* docet *Salmas.* exercitat. *Plin.* p. 65. non alienus tamen videtur apud *Solinum* legendum *Salentinos* a *Lyctiis* pro *Lyctiis*. *Lyctos* urbs *Cretæ*, cujus *Mela* II. 7. mentionem infert. *Emmenses.*

401 *Lyctius Idomeneus]* A *Lycto* *Cretæ* civitate, unde propter supradictam pulsam est causam. Ad *Italiam* venisse, ac post dicitur in *Asiam* profectus decessisse. Alii eum regressum conædisse apud *Apollinem Clarium* tradunt. *Servius.*

Ducis Melibæi Philoctetæ] A *Meli-bœa* civitate *Thessaliæ*, de qua fuit. *Melibæi* ergo dixit pro *Melibænsis*. *Idem.*

402 *Subnixa Petilia muro]* Civitas

clucta muro modico: ut, 'Crinemque madentem *Subnixus* raptō potitur.' *Petilia* dicta vel ἀπὸ τοῦ πέτρῃ-θαι, id est, volare: quod captato augurio est condita: vel quod, post relictum *Ilium*, quo ducebatur a Græcis, eam petivit civitatem. *Petilia* sane numeri est singularis. Multi ita intelligunt non *Philoctetæ Petilia*, sed *Philoctetæ muro*; nam ait *Cato*, a *Philoctetæ* condita jampridem civitate, murum tantum factum. Alii *subnixam* ideo accipiunt, quia imposita est excelso muro, ut *Cælius* historicus ait. *Philoctetes* autem fuit *Pæantis* filius, *Herculis* comes: quem *Hercules* cum ignem sibi in *Cæta* monte componeret, petiit ne alicui sui corporis reliquias indicaret. De qua re eum jnrare compulit: et ei pro munere dedit sagittas, hydræ felle tinctas. Postea *Trojano* bello responsum est, sagittis *Herculis* opus esse ad *Trojæ* expugnationem. Inventus itaque *Philoctetes*, qui cum negaret primo se scire, ubi esset *Hercules*; tandem confessus est, mortuum esse. Inde cum acriter ad indicandum sepulchram ejus cogeretur, et primo negaret, pede locum percussit, ne loqueretur: juraverat enim nolle dicere. Postea pergens ad bellum, cum exerceretur, sagittæ unius casu vulneratus est pedem, quo percussærat tumulum. Ergo cum putorem insanabilis vulneris Græci ferre non possent, diu quidem eum pro oraculi necessitate sustinuerunt: ducum tandem apud *Lemnum* sublati reliquerunt sagittis. Hic postea horrore sui vulneris, ad patriam redire neglexit: sed sibi parvam *Petiliam* in *Calabriæ* partibus fecit. Alii eum adductum a Græcis ad occidendum sagittis *Paridem* dicunt, quia etiam *Paridis* mors, inter fatalia dicitur fuisse *Trojana*. *Servius.*

Philoctetæ subnixa Petilia] *Petilia* est *Lucanorum* metropolis, quam *Philoctetes*, a *Meli-bœa* profugus, ædificavit, *Sammites* muniverunt. *Martial.*

Ep. I. XII. 'Tu, Sparse, nescis ista, nec potes scire, Petilianis delicatus in regniis:' quamvis alii referant ad domum Petillii, quæ in summo Ianiculo erat. *Germanus.*

[*Petilia*] Sunt qui scribunt per duplex *ll*. Turnebus derivat a *Petilus*, quod exilio et parvum est. Eam vide xxx. 28. De hac urbe in Brutiis posita Mela II. 4. *Petiliam* vocat Livius XXXI. 20. cum nemo in fide manentibus adesset et opem ferret, ab Himilcone præfecto Annibalis expugnata et Pœnis magno stetit. Idem c. 30. Inde Sil. Ital. I. XII. 'Fumabat versis incensa Petilia tectis Infelix fidei, miseraque secunda Sagunto. At quondam Herculeam servare superba pharetram.' *Emmenus.*

403 *Transmissæ*] Quidam *transmissæ* legunt, ut sit præpositio; *trans* autem adverbium, ut sit *transulit*. Servius.

404 *In litore*] In Italia scilicet. *Idem.*

405 *Purpureo velare comas*] Subaudis *cura*, aut *memento*; aut certe, quod est melius, *velare* imperativus sit, non infinitivus. *Idem.*

Purpureo velare comas] Quod in sacris operuerint caput diæ ex Plutarch. in Numa et Macrobi. Saturn. I. 10. Docet Plautus in Amphitr. v. I. 41. Etiam Juvenal. Sat. vi. 388. 'Stetit ante aram, nec turpe putavit, Pro cithara velare caput.' Nec non Ovid. Metam. I. 382. 'et velate caput,' &c. Saturno cum sacra facerent, caput aperiebant, teste Brodæo Misc. v. 8. Plura de hoc ritu observant Brissou. form. I. I. Saubert. de Sacrif. c. 12. Kircher. de Fun. Rom. II. 16. *Emmenus.*

406 *In honore*] In sacrificio. *Serv.*

407 *Hostilis facies occurrat*] Quidam Ulyxen dicunt, alii Diomedem. *Idem.*

Occurrat] Proprie et signate. Ideo enim *occurrat*, quia *facies hostilis*. Est enim huic verbo vis in rebus adversis: itaque hostilia et mala dicuntur occurrere. Ita Horatius Epod. v.

'Necturus occurrat furor.' Tibull. eleg. I. 2. 'Nec sinit occurrat quicquam, qui corpora ferro Valneret.' Non abit illud, 'Occurrere capro, cornu ferit ille, caveto.' *Corda.*

Et omnia turbet] Sacrificii ordinem rumpat, quod est piaculum. Significat autem, ut dictum est, Diomedem, qui cum multis casibus addigeretur, Palladium, quod apud ipsam erat, Trojanis oraculo jussus est reddere: quod cum vellet impiere, Æneam invenit sacrificantem: qui, ut supra diximus, sacrificii ordinem non rupit: et Palladium Nautæ accepit. Unde Nantiorum familia Minervæ sacra servabat. Sane sciendam, sacrificantes diis omnibus, capita velare consuetos, ob hoc, ne se inter religionem aliquid vagis offerret obtutibus, excepto tantum Saturno, ne naminis imitatio esse videretur: et Herculi in templo suo: quia et ipso capite operto est: vel quia hæc ante adventum Æneæ, a Janone vel Evandro consecratæ sint. Sane quidam dicunt ab Heleuo Diomedem suppressum, sed intelligendum est de industria factum, ne terror injiceretur Æneæ. *Servius.*

Omina turbet] Omnino, omnia ex antiquis codicibus legendum est, non omnia. *Pierius.*

Omina turbet] De hac lectione disputat G. Canterus N. I. 8. *Emmen.*

409 *Hæc casti*] Pii: ut, 'Nulli fas casto scelèratum insistere limen.' *Servius.*

Hæc casti manant] 'Αγροί, quibus opponitur ἀνεργασίη. Castum Latini non semper relatione ad libidinem aut Venerem facta dicunt: ut Cic. pro Jég. Manil. 'Labor meus in privatorum periculis caste integroque versatus:' ἀγρός. Saepè etiam ἀγροὺν λέγοντες memorat Plato leg. II. 2. καὶ τοῖς λεγούσι τε καὶ ἰσχυρίσιν τὰ θύματα; οἱς ἀγροὺς τοῦτον ἀνιμᾶν; et post: καθαρὸν καὶ ἀγροὺς τὰ περὶ τοῦ θεοῦ. Videtur autem hic Poëta religionem, ritumque illibatos

inmutatosque posteris nepotibusque transmittendos decernere, ex Platoni doctrina leg. E. qui veluti perpetui cautiones edicti legislatores, non modo cives, vetat immota hæc movere, his verbis: *δεῖ δὲ ἀνὰ πατρίαν τὰς ἐκκαταστάσεις πύλας, &c. Germanus.*

In religione] In observatione perpetua. *Servius.*

In religione] In antiquis exemplaribus observatum plurimum est *religione* unico *l* scribi. Sed enim Fl. Sosipater, hoc præcipue citato versu, gemino *ll* scribendum ostendit, dum ait in hanc sententiam: 'Parentheais, quum vel littera vel syllaba interponitur; littera, *Hæc casti manent in Religione nepotes*; syllaba, *Maecoris in ætro*, pro Martis.' *Pierius.*

Nepotes] Appellando *nepotes*, gradus future cognationis ostendit. *Servius.*

410 *At ubi]* Pro postquam. Et est temporis adverbium. *Idem.*

Digressum] A litore Calabriae. *Id.*

411 *Angusti rarecent claustra Pelori]* Quia a continenti, id est, a columna usque ad Pharon, tribus millibus distat. *Rarecent* autem ideo, quia venientibus de Ionio propter curvaturam litorum claustra videntur angustiae, quæ paulatim propinquantibus aperiri videntur. *Idem.*

Pelori] Promontorium Siciliæ est secundum Salustium, dictum a gubernatore Hannibalis, illic sepulto, qui fuerat occisus per regis ignorantiam, cum se ejus dolo propter angustias freti crederet esse deceptum, veniens de Petilia: quanquam legerimus, etiam ante *Pelorum* dictum. *Idem.*

412 *Læva tibi tellus]* Venientis personam respexit. Nam de Ionio navigantes, si fretum petant, dextrum teneant litus, necesse est: sin alias, sinistrum. *Idem.*

Læva tibi] Advertendum est, quod tendentibus ad Italiam dicitur lævum

Delph. et Var. Clas.

latus et dextrum: cæterum redeuntibus sinistrum fit, quod fuerat dextrum. *Donatus.*

Læva tibi tellus] Nullo pacto placet, quod in antiquis codicibus legitur, *læva tibi tellus*. Primum quod ea alibi Æneæ dicitur 'Illætabilis ora.' Deinde quia et *Tellus læva* et *æquora læva* inferiori sententiæ per correlativum quodammodo respondent, 'Dextrum fuge litus et undas.' *Pierius.*

413 *Æquora circum]* Totam enim transiturus est Siciliam. *Servius.*

414 *Hæc loca]* Ut etiam Salustius dicit, Italiam Siciliam conjunctam constat fuisse: sed medium spatium, aut per humilitatem obrutum est, aut per angustiam, aciesum. Ut autem curvum sit, facit natura mollioris Italiæ, in quam asperitas et altitudo Siciliæ æstum relidit. *Idem.*

Hæc loca] Hujus loci descriptionem cum omni cautela prosequitur. Dicit enim veterum sequi opinionem, facitque verisimile: quia vetustate temporis multi situs, locorum mutati sunt. *Donatus.*

Quondam] Tria tenet tempora, sic ut olim. Præsentis; ut, 'Quondam etiam vietis redit in præcordia virtus:' præteritum; ut, 'Quondam Cretæ fertur Labyrinthus in altis:' futurum; 'Nec Romula quondam Ullo se tantum tellus jactabit alumno.' *Servius.*

415 *Tantum ævi longinqua valet]* Parenthesis. Nam ordo est: Hæc loca vi quondam dissiluisse ferunt. *Idem.*

Ævi] Ævum pro tempore posuit: ut, 'Ævoque sequenti.' Alibi pro annis, ut, 'Vos o quibus integer ævi Sanguis, ait.' *Idem.*

Tantum ævi, &c.] Pertinent ad hoc versus Sophocli. *Æd. Col.* ὁ φάρατ' Ἀλγέας παῖ, μόνος οὐ γίγνεται θεοῖς τὸ γῆρας, οὐδὲ καρθάρει ποτε. Τὰ δ' ἄλλα σὺν γὰρ πάντ' ὁ παγκράτης χρόνος: O charissime fili Ægei (Theseu) solus non accidi Diis senectus, neque mori ali-

Virg.

8 H

quando. *Alia autem omnia confundit demittit omnium tempus.* Et Laeret. l. ii. 'Et quasi longinquo fluere omnia cernimus ævo, Ex oculisque vetustatem subducere nostris.' Ennii Ann. xvi. 'Postremo longinqua dies confecerit ætas.' Verba quoque oratoris illius, qui ad Cæsarem de ordinanda Rep. 'Ego sic existimo, quoniam orta omnia intereant,' &c. Et Ausonii in Epig. 'Miremur perisse homines? monumenta fatiscunt, Mors etiam saxis nominibusque venit.' *Cerda.*

416 *Dissiliisse ferunt*] Hinc apparet bene dictum, 'Uinctos salvere per nres.' Nam ut *dissilui*, sic *sali* facit. Cicero in Miloniana: 'Cum hic de rheda rejecta penula dissiliisset.' Est enim positio *sali*, *salia*, *sali*. Item in compositione *dissilio*, *dissilui*. Servius.

Dissiliisse ferunt] Vide Justin. rv. 1. Plinius ii. 89. Diod. rv. 87. Meli. ii. 7. 'Sicilia, ut ferunt, aliquando continens, et agro Brutio annexa: post freto maris Siculi abscissa est: et quidem vi; nam recte Lucan. iii. 62.: 'Vis illic ingens pelagi: semperque laborant Æquora, ne rupti repant confinia montes.' *Emmen.*

Cum protinus] Continuè: et modo adverbium loci est; alibi temporis est, ut, 'Protinus aërias Phæacum ascendimus arces.' Servius.

417 *Foris*] Ab infinitivo est: sed modo præteritum significat tempus, quod rarum est: sæpius enim futurum significat. *Idem.*

Venit medio] In medium: ut, 'It clamor cælo.' *Idem.*

418 *Hesperium Siculo latus abscidit*] Hypallage est. Nam minora a maioribus segregantur: sed contra dixit. *Idem.*

Abscidit] Propter metram, ei corripit per poeticum morem. *Idem.*

Abscidit] Apud Sil. Ital. Modius in novantiq. lect. epist. 44. pro *disjicit* legendum docet *abscidit*, ubi agit de

Siciliæ avulsione ab Italia. *Emmen.*

419 *Interluit*] Interlubitur, pontus scilicet. Servius.

Æstu] *Æstum* poetæ maris angustias artati ideo appellant, quod ibi commotione reciproci cursus, mare videatur mestuare. *Idem.*

Angusto interluit æstu] Lucan. l. ii. in eandem sententiam: 'Extenditque suas in templa Lacinia rupes, Longior Italia, donec confinia pontus Solveret incumbens, terrasque repelleret sequor. At postquam gemino tellus elisa profundo est, Extremi coles Siculo cessere Peloro.' *Germanus.*

420 *Dextrum Scylla. latus, larum implacata Charybdis*] De Ionio venientibus. Scylla enim in Italia est: Charybdis in Sicilia. Scylla autem ipsa Phorci et Cretidis Nymphæ filia fuit. Hanc amabat Glaucus, quem Circe diligebat: in quoniam prout in Scyllam fuerat, irata Circe, fontem in quo illa consueverat se abluere, corruptit venenis: in quem illa cum descendisset, pube tenus in varias mutata est formas. Horrens itaque suam deformitatem, se precipitavit in maria. Alia a Glaucio cum sperneretur a Scylla rogatam Circe, et jam ira at legitur mutatum dicunt. Alia a Neptuno amatam, cum illa Glaucum amaret, rivalitatis dolore in hoc monstrum mutata. Homerus hanc dicit immortale monstrum fuisse. Salustius saxum esse dicit, simile formæ celebratæ procul visentibus. Canes vero et lupi ob hoc ex ea nati esse finguntur, quia ipsa loca plena sunt monstris marinis, et saxorum asperitas illic imitatur latratus. Sane alia Scylla fuit, de qua in Bucolica plenius dictum est. Legimus etiam, 'Nunc nemora ingenti vento, nunc litora plangunt.' Si ergo *plangunt* dicimus, et *latrant* non incongrue posuit. *Charybdis* autem in Sicilia parte posita, scæmina fuit voracissima, ex Neptuno et Terra genita, quæ quia boves Herculis rapuit, fulminata

a Jove est, et in mare præcipitata. Unde naturam pristinam servat. Nam sorbet universa quæ prehendit: et secundum Salustium, ea circa Tauromentitanum egerit litus. De hac Cicero in Philippicis, ait: 'Quæ Charybdidis tam vorax? quæ si fuit animal, fuit unum.' *Servius*.

Lævum inplacata Charybdidis] In vastis aliquot exemplaribus, *inplacata* legitur: sed plus feritatis habere videtur *inplacata*. *Pierius*.

Dextrum Scylla] De Ionio venientibus. Scylla enim in Italia est; Charybdidis in Sicilia. Ita Ovid. Met. XIII. 'Scylla latus dextrum, lævum irrequieta Charybdidis,' &c. Hunc altum Apollon. l. IV. *μυθοῖαν* vocat. *Taubmann*.

Dextrum, &c.] Locum sumtum ex Homero notavit Macrob. Saturn. v. 6. de utroque scopulo dicam vs. 559. *Emmenes*.

421 *Obsidet*] Ad transennatum insidias. *Servius*.

Barathri] *Barathrum* est immensæ altitudinis nomen. Unde sequitur, 'Sorbet in abruptum.' quod Græce *βάρανος* dicitur. *Idem*.

Ter gurgite vasto] Aut *ter* pro æpe posuit, finitam pro infinito; aut *ter* uno die. *Idem*.

Ter gurgite vasto Sorbet] Utrumque perniciosum navigantibus, aut cum sorbet navigium, aut cum eructat et excutit. *Donatus*.

422 *In abruptum*] In codicibus aliquot antiquis, *in abruptum*. Eam enim in antro maxime cavernoso habitare Homerus fingit. Magis tamen placet *in abruptum*, ut vulgata habent exemplaria. *Pierius*.

Rursusque sub auras Erigit alternos] Fuere ætate nostra non illiterati viri, qui *egerit*, hoc est, eructat, ex Homeri sententia legendum autmarent. Quique locum illum inspexere Carybdis, ejunt profundissima voragine undas absorbere, quas vicissim mox eructat. Sed enim quia

sequitur hyperbolæ ea, et *sidera verberat unda*; longe magis placet *erigit*, prout etiam in veteribus codicibus, quos præ manibus habuimus, scriptum invenitur. *Pierius*.

423 *Erigit*] Quod Poëta, *erigit*, *Or. revomit*. Hom. *ἐκπύσσει, ἀναπύσσει*: *ejecaret, coemeret*: iterum, *ἀναπύσσει, re-mittit*. Sallust. apud Serv. *egerit*. Et posset aliquis dubitare, an sic legendum in Virg. ex oppositione cum verbo *sorbet*? *Cerda*.

Alternos] Singulos, non omnes simul, ut Æneid. XI. 'Vix hostem alterni si congrediamur habemus.' aut *alternos* vicissim, quia accipit ut vomat; rursus vomit, ut accipiat. *Serv.*

424 *Scyllam*] Hanc ut monstrum more Poëtarum describit; scilicet pube tenuis, id est, usque ad inguina, facie humana est: pro pedibus autem habere sævorum animalium genas, lapsum scilicet feritate armatum. Eligit autem animalium naturam, quæ insatiabilia sunt. Cæterum locus est in mari, saxa habens latentia; cujus natura sit, ut de longinquis partibus navigia trahat, et continet asperitate saxorum; et retenta comminuat. *Donatus*.

Cohibet speluncas] Hypallage in sensu: nam ipsa se tenet intra speluncam, secundum fabulam. *Servius*.

425 *Trahentem*] Salustius, 'Quod forte inlata naufragia sorbens gurgitibus occultis millia sexaginta Tauromentitana ad litora trahit.' Ergo et sorbet, et trahit, et detrahit, Salustio. *Idem*.

426 *Prima*] Nominativus est pluralis a neutro; et est Græca figura, *τὰ πρῶτα τοῦ σώματος*. *Idem*.

Prima hominis facies] Græca est figura: *τὰ πρῶτα τοῦ σώματος*: primæ corporis partes. Sic, *postrema*, *τὰ ἔσχατα*. *Taubmann*.

427 *Pube tenuis*] *Tenuis* præpositio ablativa quidem est, sed figurate etiam genitivo cohæret: ut, 'Et crurum tenuis a mento palearia pen-

dent.' Sane gaudet postpositione.
Servius.

Pistrix] Si navem intelligas, hæc *pistis*, hujus *pistis* facit: si de bellua, hæc *pistrix*, hujus *pistricis* facit.
Idem.

Pistrix] In codicibus aliquot antiquis, *pistis* scribitur. Sed plura de hoc libro x. eo versu dicemus, 'In *Pristin* desinit alvus.' *Pierius.*

Pristis] *Pristes*, belluæ sunt marinæ, quæ pilis vestiuntur; ea corporis magnitudine, ut ducentorum cubitorum in mari Indico reperiantur; ita appellatæ, quia mirum in modum corporis tenuitate fluctus secant: Græci autem *ἰπλω sectionem*, *ἰπλῶν sectorem* nominant. Dicitur et *pistrix* a Cicerone in *Aratum*: 'Et sparsam subter caudam *pistricis* adhaesit.' Hoc signum cæleste *Cetum* Græci, et vulgus *Astrologorum*, nominat. Atque ab hujus belluæ similitudine *pristin* quoque appellavit navim *Virgilius*. Denique sunt, qui *pistricem* velint eam esse belluam, quam vulgo *Capitolium*, de olei copia, quod caput ejus exprimentibus uberime reddit, nominant. De quibus omnibus accurate *Erythræus*. Et potest fieri, ut ad historiam alluserit, qua traditur *Scylla* classis piratica fuisse, quæ sit insidiata navibus hospitum. *Taubmann.*

Pistrix] Gronov. in *Observ.* i. 17. *pistria*, *pistis*, et *pistrix* eadem esse asserit: ubi plura quæ ad hujus monstri faciunt descriptionem. *Emmen.*

428 *Commissa luporum]* Conjuncta et coagmentata: ipsa scilicet, ut, 'Portam quæ ducis imperio commissa recludunt.' Et figurate locutus est: ut, 'Oculos suffusa.' Est autem hæc elocutio, *postrema*, id est, *τὰ ἔσχατα*, commissæ erat *luporum* utero caudas delphinum, id est, commissas habebat. Et quidam volunt *commissa* dici, quæ diu exesa junguntur. *Servius.*

Commissa] Ordo est: *Commissa*

est caudas utero delphinum *luporum*; id est, conjunctas et coagmentatas habet caudas utero: sive, infra uterum pristim referebat candidis *luporum*. Porro *Moralem* expositionem hujus figmenti *Cælius* xiv. 3. ita tradidit: Homo, inquit, *Scylla* est. Prima pars, rationalis est *Anima*: huic committitur inutilis caro et fluida, et receptandis tantum cibis habilis. Virtus illa divina in lubricum desinit: et superioribus partibus venerandis atque cælestibus animal iners et marcidum attexitur: quodque horribilius est, captivam ducit *Rationem*. Plurimis *Corpus* voluptioni est, *Anima* oneri: quamvis illud *Natura*, ut quandam vestem ac velamentum circumdedisset animo. Ex hac voluptuaria officina mirum est quanta se promant fœditatum agmina, quæ libidinum turpitudine, &c.
Taubmann.

429 *Præstat]* Melius est. *Servius.*

Præstat metas] Propositis utriusque lateris malis, indicat eundem qua *Charybdis* est, malum levius, et labores subire longioris cursus, quam compendio navigare per *Scyllam*.
Donatus.

Metas lustrare] Quis non videt sermonem ductum a *Circo*; ubi metæ, ubi circumflexio, ubi cursus?
Cerda.

Pachyn] *Trinacii* *Priscianns*, vel potius *Rheminius Fannius* in *Dionysium*, media correpta enuciavit, 'Eminet ad *Zephyrum Lilybe*, *Pachynusque* sub ortum.' Item primam *Ovid.* *Met.* xii. produxit: ut, 'Et quibus imbriferos versus *Pachynus* ad austros:' quam rursus contraxit in v. 'Læva *Pachyne* tibi, *Lilybæo* crura premuntur.' Vulgo *Capo Passero*.
Erythr.

430 *Cessantem]* *Morantem*: quod sequentia indicant, 'Longos et circumflectere cursus,' *Terentius*; 'Si abis uspiam, aut ubi si cessas.' Sed alibi, 'Quid illic natus cessat cum

Syro.' *Servius*.

431 *Semel*] Quia iterum videre, cum perieris non potes. *Donatus*.

Informem] Hic, quæ confusæ sit formæ. Alibi deformem: 'nec sum adeo informis.' Alibi monstrum: ut, 'Monstrum informe ingens,' quod humanam excedat formam. *Servius*.

432 *Caruleis canibus*] Variavit nunc canes dicendo, cum supra dixit lupos. Idem.

433 *Præterea*] Hinc ostenditur cuncta scire Helenum, et jam infensam Junonem: sed prohiberi dicere, ut diximus supra. Idem.

Præterea] Dictarus rem magnam, et ad Æneæ salutem imprimis pertinentem, commendat altis sensibus tenaciter retinendam. *Donatus*.

Helena prudentia, vati] In homine prudentia est: in vatibus fides. *Serv.*

Prudentia] Quod ad eum pertinet, cum nondum numine percitus sit. *Donatus*.

Helena prudentia, v.] Ita *Donatus* distinxit: et probat *Fabricius*: ut *prudentia* ad Heleni experientiam, *fides* ad divinandi scientiam referatur. Non dissimile illud *Sophocli*. *el ζῆς ἐρί ζῆς, χ' ὁ διδς φοῖβος σάφης*. *Taubmann*.

434 *Fides*] Hoc pertinet ad personam vatia. *Donatus*.

Si veris implet Apollo] Id est, si veris implet oraculis: ut *Lucanus*, 'Atque hominem toto sibi cedere jussit Pectore.' *Servius*.

435 *Proque omnibus*] Pro commodo omnium desideriorum. *Donatus*.

Proque omnibus unum] *Mss.* lectio est, *proque omnibus*: non *præque omnibus*: eandem approbantibus *Diomede* et *Donato*: quorum ille, *pro omnibus*, idem esse ait, quod *ἐνὲρ πάντων*: hic, *pro omnibus*, exponit, pro commodo omnium desideriorum. Nec displicet *Fabrio*. *Taubm.*

437 *Junonis magnæ*] Id est, superne: nam legimus, 'Junoni infernæ dictus sacer.' *Servius*.

Junonis magnæ] Ostendit Poëta majoris potentiae inimicos obsequendo potius, quam resistendo posse superari. Quapropter precibus et donis placandam admonet Junonem, ut possit in Italiam venire. *Donatus*.

Junonis magnæ] Docet *Macrobius* Poëtam expressisse supra, vs. 12. *θεὸς μεγάλους*: hic etiam *Junonem Magnam*, τὴν δυνατὴν: uti *Æn. I.* τὴν χρηστήν: 'et bona Juno.' quibus nominibus Romanorum Penates proprie dicti, Cassium tradidisse. Sed et *Sophocles* in *Elect.* dominam *Junonem* vocat *δέσποιναν Ἀργεμιν*. *Taubm.*

438 *Junoni cane vota libens*] *Cane* autem de historia est: nam et bello Punico matrimi et patrimi cantaverunt Junoni: et bene tria posuit, quæ ad religionem pertinent, *prece, votis, donis*. *Servius*.

Cane vota] Hymnis enim et prece Juno præcipue delectatur. Et *Scalig.* iv. 16. istud, *Junoni cane vota*, notat, ut non vulgatum. *Taubmann*.

Dominam] Hic abusive dominam Junonem appellavit, cum proprium hoc nomen Matris deum sit. *Servius*.

Dominam] Ita *Sophocles* in *Electra*, *δέσποιναν Ἀργεμιν*. Vide in l. vi. ad illud: 'dominam Ditis.' *Cerda*.

439 *Supera donis*] In codicibus antiquis, *votis* non *donis* legitur. Et ita apud *Ti. Donatum* habetur: quem locum etiam repetit in duodecimi libri commentariis eo loco, 'Et tu Saturnia Juno.' quorum nihil est in impressis codicibus. *Pierius*.

Supera donis] Id est, votis et hostiis expugna ejus animum, ut tibi sit propitia. Videtur respicere illud *Græcorum* a *Platone* De *Repub.* l. iii. adductum: *δῶρα θεὸς πείθει, δῶρ' αἰδούους βασιλῆας*. Et *Euripid.* in *Medea*: *πείθει δῶρα καὶ θεὸς λόγος*. *Taubmann*.

Victor] Propositi tui effector: ut, 'illi victor ego, et Tyrio conspectus in auro.' *Servius*.

440 *Mittere*] In codicibus aliquot

antiquis *metire* legitur: ut in hanc sententiam, 'Iter emensi,' et 'pela-goque remenso.' Sed *mittere* loqu hoc magis omnino congruit, ubi de fati agit, quorum aspiciis *Aeneas* sit omnia peracturus. Haec simile est illud, 'Mihus in imperium mag-num.' *Pierius*.

441 *Cumaeam urbem*] Eubœa insula est: de cuius civitate Calchide, incolæ profecti sunt ad novas sedes querendas: et haud longe a Bajiis (qui locus a socio Ulyssis Bajo illic sepulto nomen accepit) invenerunt vacuum litus, ubi, visa muliere gra-vida, civitatem condiderunt; quæ res fecundam ostendebat fore rempub. et eam *Cumae* vocaverunt: sive ab *ἐκταύου*, id est, prægnante: sive ab *ἐκ τῶν κούδων*, id est, ab undis: v autem Latini in æ vertunt: ut *byrris*, *burris*. *Cumaeam* autem urbem, sicut *Buthroti arcem*, *fontem Timiaci*. *Servius*.

Cumaeam urbem] Hanc ponit in sinu Pateolano Mela II. 4. de ea etiam agit *Salmas*. *Exercit. Plin.* p. 75. *Emmenesa*.

442 *Divinoque lacus*] Consecratos, Avernum et Lucrinum. *Acerus* autem, in plurali numero *Averna* facit: ut *tartarus*, *tartara*: unde, *Acerus* sonantia *silvis*. Sane hic lacus ante silvarum densitate sic ambiebatur, ut exhalans inde per angustias, aquæ sulphureæ odor gravissimus supervolantes aves necaret. Unde et *Avernus* dictus est, quasi *ſopos*: quam rem Augustus Cæsar intelligens, dejectis silvis, ex pestilentibus, amœna reddidit loca. *Servius*.

Silvis] Quibus ambiebatur Aver-nus: quam tamen silvarum densita-tem Augustus postea dejecit, et ex pestilentibus amœna loca reddidit. Quod postmodum quibusdam *opus Julium*, vel, *unda Julia* appellata est. *Taubmann*.

443 *Isaniam vatem*] Alii, *magnam* dicunt: quia duo genera vaticinandi sunt, aut simplex, ut *Heleni*; aut per

furorem, ut *Sibyllæ*: quia *vates* a *vi mentis* appellatus, Varro auctor est: sed melius deos plenam, et vati-cinatricem intelligimus. A Græco-rum tractum etymologia, qui *μῶρος*, *δῶδ* *ῥῆς μῶρος* appellaverunt: nam supra sensus humanos intelligentia, furor et insania dicitur, teste Cice-rone de Divinatione: 'Hæc præstan-tissimæ rei nomen, nostri a diviis; Græci, ut Plato interpretatur, a fu-rore dixerunt; prorsus furoris divi-nationem Sibyllinis maxime verbis contineri arbitrati.' Unde adhuc qui inspirari solent, *fatuari* dicuntur. *Virgilius*: 'Magnam cui mentem ani-mumque Delius inspirat vates.' *Serr.*

Isaniam] Plenam numinis. Mo-rem dixit *Sibyllæ*, et in quo loco sit, et quo ordine singulorum desideriis respondeat. Scribit in foliis, ordina-tus et dimittit; homines in illis fu-tura legunt. Sed si vento perturba-tur ordo foliorum, pereunt consulta, et dubii remanent, qui venerant con-sulturi. *Donatus*.

Sub ima] In ima: ut, 'Namque sub ingenti lastrat dum singula tem-plo:' et, 'Exercet sub sole labor.' *Servius*.

444 *Fata canit, foliisque notus et nomina mandat*] Tribus modis ait fu-tura prædicta: aut voce, aut scrip-tura, aut signis, id est, quibusdam notis, ut in obeliscis Romæ videmus: vel, ut alii dicunt, notis literarum: ut per unam literam significet ali-quid. In foliis autem palmarum Si-byllam scribere solere, testatur Var-ro. *Idem*.

Foliis] Palmæ. *Notas*] Literas. *Nomina*] Verba. *Idem*.

445 *Carmina virgo*] Quævis res-ponsa versibus scribebantur. Virgo vero *Phemonœ* dicta est: nam *Sibylla* appellativum est nomen: adeo ut Varro quot Sibyllæ fuerint, scripserit. *Sibylla* autem dicitur omnis puella, cujus pectus numen recipit: nam *Æoli elapsi* dicunt deos: *ἄοι*

autem *sententia*: ergo αβέλλας quasi *συνβούλας* dixerunt. Inde est, 'Magnam cui mentem animumque Delius inspirat vates.' Sane sciendum omnia responsa Sibyllæ plus minusve centum contineri sermonibus. Unde Virgilius ait, 'Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum: Unde ruunt totidem voces responsa Sibyllæ.' *Idem.*

446 *Digeris*] Ordinatur, disponitur. *Idem.*

In numerum] In ordinem, ut continuatur carminum fiat; unde est, 'Numeros memini si verba tenerem.' *Idem.*

Securus] Pro inclusis præpositio pro præpositione. *Idem.*

448 *Vere cardine*] Aperta janua, per Periphrasim. *Idem.*

449 *Turbavit janua frontis*] Non janua: sed ventus qui per januam ingreditur. *Idem.*

451 *Situs*] Positiones et ordines: alibi *situ*, vetustate: ut, 'En ego victa situ.' alibi squalore, 'Per loca penta situ.' *Idem.*

452 *Inconsulti*] Inscii rerum, ignari, sine consilio. Sine responso, quibus consultum non esset; ut *inconsultos*, incantos dicimus, qui sine consilio aliquid adgrediuntur. *Idem.*

453 *Ne qua moris*] *Ne qua* pro non, aut nulla: id est, nullum damnum te ex mora fecisse credideris. *Idem.*

Dispendia] Dispendium viæ, et compendium opponuntur. Ov. Met. III. 'per compendia montis Præcipitata via est.' Manil. in IV. 'Et vitia, et clades; damna et compendia rerum:' quem verum sic legit Ladv. Carr. *Certa.*

455 *Vela coact*] Valde move. *Serv.*

456 *Oracula*] Fata, responsa. *Idem.*

457 *Ipsa canat*] Ne te mittat ad ea quæ in foliis notat. *Idem.*

Volens] Quis velle habet. Nam *volitura*, propter asperitatem sermonis noluit dicere. Aut *colens*, quia

cogi non potest si nolit, ut in sacrificiis: 'Uti volens propitiusque.' *Idem.*

Volens] Hoc non pertractate dictum, sed ex religione prisca et solemnem sacrificantium formula petitur. Cicero: 'Mars pater, te precor quæsoque, uti sis VOLENS PROPITIUSQUE mihi, domo familieque nostræ,' &c. Quod notavit Servius, et J. Douza Succidaneis ad Horat., *Taubmann.*

458 *Ille tibi Italia populos*] Bene hæc ad Sibyllam distulit, quia ipse de cursu tantum interrogatus est: et quia *bella* terribile nomen intulerat, statim evadendi spem adiecit, 'Et quo quemque modo fugiasque feræque laborem.' *Servius.*

Ille tibi] Edico illa, quæ ego prohibeo aperire, quæ bella sint ventura, et quomodo singulos labores vel tolerando transas, vel superando composcas. *Donatus.*

459 *Quo quemque modo fugiasque*] In antiquis aliquot codicibus *effugas* legitur: sed *fugias* magis placet: quemque vero per m in eisdem fere omnibus codicibus. *Piorius.*

460 *Venerata*] Quam tu veneratus sis: vel venerata pro te deos, id est, rogatis pro te diis. *Servius.*

Venerata secundos] Sic et passive Horat. 'Et venerata Ceres ut culmo surgeret alto.' Nimirum veteres *ex-novo* et *advenere* active dicebant, quasi *veniam oro*, ut in Apulejum observavit Memmius. *Germanus.*

Venerata secundos] Medicus codex, et vetusti plerique alii *venerata sacerdos* habent. Et eodem modo legi in antiquo Prisciani codice, hoc citato versu: quanquam et *secundos* in aliquibus legi non negarim, præsertimque in Donatiano. *Pierius.*

Venerata] Quæ de hac voce et similibus Agellius admonet xv. 13. capienda sunt de participiis tantum, juxta mentem Budæi, et Jul. Scal. Quia adhuc participia ipsa, si significatu passivo reperiuntur, id certe est,

quod veteribus in usu fuerunt activa quoque: itaque in hunc locum docto ait Germ. 'Nimirum veteres, venero et advenero active dicebant, quasi veniam oro, ut in Apulejum observavit Memmius.' Testimonium, quo Germanus caret, advoco ex Plauto, qui in Trucul. 'Date mihi huc stactam, atque ignem in aram, ut venerem Lucinam meam.' *Cerda.*

461 *Hæc sunt, quæ nostra liceat te voce moneri*] Bene cum præscriptione, ne falsidicus vel minus peritus postea putaretur. *Servius.*

462 *Vade age, et ingentem*] Quendam prædicit ut vates, quendam admonuit ut amicus, cessantibus partibus vatis. *Donatus.*

463 *Amico est*] Poëta divinus peritiam suam, inventa occasione, semper ostendit; *effatus* ergo verbo augurali usus est, quia scit loca sacra, id est, ab anguribus inaugurata, *effatus* dici: ergo religioso verbo voluit uti, qui potuit dicere, 'Quæ postquam vates sic ore est fatus amico.' *Effatio* dicta ex prolocatione, quod ubique loquimur, famur. *Servius.*

464 *Dona dehinc*] Mos veterum representatur, qui abeuntes donis prosequerantur; qui alibi illustrator a nobis, ubi de viatico scripsimus. Nunc addam Homeri locum ex *Odyss.* XIII. cui omnino Virgilius institit, ubi a Phæacibus Ulysses discedit: sic enim Alcinoüs, 'Ἄλλ' ὅγε οἱ δῶκεν ῥήτοδ᾽ ἀ μύρω, ἥδ' ἑ λείψῃρα Ἀρδραῖος: *Sed age ei demus tripodem magnum, et lebetem Viritum.* *Cerda.*

Gravia] Utrum aurea, an quibus non totis aureis addito anro pondus accesserit? et *gravia*, a, finalitatis ratione producit: sed satis aspere. Nam in nullam desinit consonantem: ut, 'Omnia vincit amor, et nos cedamus amori:' et, 'At tibi Thymbre caput Eandrius abstulit ensis.' *Servius.*

Elephanto] Pro ebore ponit: Græce dixit. *Idem.*

Sectoque elephanto] *Hom. Odyss.* XVIII. et XIX. *σπέρσε δ' ἐλέφαντος.* Phiniam lege VIII. 10. et XVI. 43. *Hart.* - 465 *Stipat*] Densat. Unde *stipatores* dicuntur, qui in navibus compunt, a *stipa*. *Servius.*

Stipat] Largitorem præcipuum indicat, qui tantum donasset argenti, quantum naves nisi stipatæ capere non possent. *Donatus.*

466 *Dodonæos*] Id est, Epiroticos. A civitate Epiri Dodonæ: laudavit a regione, ut vasa *Corinthia*: quidam dicunt ita, ubi res optime fustum, sicut et apud Corinthum: vel *Dodonæos*, quales sunt in templo Dodonæi Jovis. Hæc autem regio in finibus *Ætolorum* est, ubi Jovi et Veneri templum a veteribus fuerat consecratum. Circa hoc templum quercus immanis fuisse dicitur, ex cujus radicibus fons manabat, qui suo murmure instinctu deorum diversis oracula reddebat: quæ murmura, anus, Pelias nomine, interpretata hominibus disserebat. Sed cum hic ordo oraculorum per multa tempora stetisset, ab Arce, latrone Illyrio, excidi quercus præcepta est: unde factum est, ut postea fatidica murmura cessaverint. Narratur et aliter fabula. Juppiter quondam Thebæ filis tribuit duas columbas, humanam vocem edentes, quarum altera provocavit in Dodonæ glandiferam silvam Epiri, ibique consedit in arbore altissima, præcepitque ei, qui tum eam succidebat, ut ab sacrata quercu ferrum sacrilegum submoveret: ibi oraculum Jovis constitutum est, in quo sunt vasa senea, quæ uno tactu universa solebant sonare. Altera autem columba pervenit in Libyam, et ibi consedit super caput arietis, præcepitque, ut Jovis Ammonis oraculum constitueretur. *Servius.*

Lebetes] Ollas æreas. Græce dixit: *Zemas* enim vulgare est, non Latinum. *Idem.*

Lebetes] In antiquis codicibus k-

betas legimus. Et Servius hoc a Virgilio Græce dictum ait. Illud addam, lebetem poculorum genus esse. Ti. Donato. Non nulli legere amant *lebetes*. Plerius.

Dodon. leb.] *Lebes*, hic pollubrum, seu malluvium, item olla ærea exponitur a Servio. Alii *Lebetes* *Dodon*. interpretantur vasa rebus variis apta, ex ære Dodonæo et præstantissimo confecta: vel, quales sunt in templo Dodonæi Jovis. Adagium est, *Dodonæus lebes*, in garrulos: de quo J. Parrhasius, et Cælius xix. 11. *Tusmann*.

407 *Loricam*] Et dona quæ angeant suas opes dat, et ea quibus se ab hoste tutetur, et omnia cum decoro: et dicit arma fuisse illius, qui Trojam vicerat, ut sit insultatio, arma victum ferre victoris. *Donatus*.

Loricam consertam hamis] Hæc fuscæ alibi scribuntur, explicantur, illustrantur: Græci *θώρακα ἀλωιδάρων, κρικάρων, πολυδάκτυλων*. Hic *ἐκ παλαιοῦ* te moneo legas Leop. emendat. ix. 22. ubi enodat illud Juvenalis sat. xiv. - 'Dispositis prædives hamis,' Grammaticis ante illum non intellectum, seque torquentibus in expedienda quantitate Syllabica. *Cerda*.

Hamis aneroque] *Hamis* aureis, per Hendiadyn. *Hamis* autem catenis, vel circulis significat. *Servius*.

Trilicem] Trino nexu intextam. *Id.*

468 *Comum*] A parte totum: nam *comus* est curvatura, quæ in galea prominat: super quam cristæ sunt. *Comi* tamen appellationem sciendum a Græco tractum. *Idem*.

Et comum insignis galeæ, cristasque comantis] Proprie, sicut dictum est, Græcorum erant, ut, 'Deinde comantem Androgei galeam,' et est participium *comantes* notum: non enim est verbum *como*. *Idem*.

469 *Sua dona parenti*] Id est, *Anchisæ*: *sua* autem, congrua meritis, apta ætati. *Idem*.

Sua] Ætati convenientia. *Donatus*.

470 *Duces*] Itineris scilicet equorum, vel quos vulgo *agasones* vocamus, ut, 'Effunditque ducem': alii *duces* itinerum accipiunt. *Servius*.

471 *Remigium supplet*] Bene verbo militiæ usus est, ut supplementum diceret: nam multos in Creta perdidit. *Idem*.

Supplet] In codicibus aliquot antiquis, *supplet* unico *p* scriptum legas. Circumfertur vero epitaphium a Pontano in Pelignis inventum: ubi *supplet* unico *p* notatum est. Quod nulla non ratione factum a maioribus, nomen *supplex*, ab eo verbo, ut Pontanus idem affirmat, derivatum, ostendit. *Pierius*.

Socios] Nullam indonatum reliquit, dnas quæ competeabant viris fortibus. *Donatus*.

472 *Velis aptare jubebat*] Subaudis *socios*, a superioribus: et bene servat *τὸ πρῶτον*, ut ubique Anchisen inducat in navigationem; ut, 'Et pater Anchises dare fatis vela jubebat.' *Servius*.

473 *Ferenti*] Pro secundo stanti, vel cum flare cepisset. *Idem*.

475 *Anchisæ*] Bene, cum Veneri libidinem non objicit, dicendo *conjugium*, majorem honorem Anchisæ tribuit. *Anchisæ* autem vocativus hic non est Latinus, nam brevis esset *a*, ut *Catiliæna*. Græcus est ergo, de quo valde apud eos quæritur, quemadmodum exeat ab his nominibus, quæ in *es* mittunt nominativum. Nam *Tydidēs Tydide* facit: ut, 'Danaum fortissime gentis Tydide.' *Atrides* cum sit simile, *Atrida* facit: ut Horatius, 'Ne quis humasse velit Ajacem, Atrida, vetas cur?' Tale est ergo *Anchisæ*. Sane apud Latinos horum nominum causa manifesta est: nam nominativus ipse in *a* mutatur, et recipit Latinam declinationem: ut, *Atrides Atrida*; *Scythes Scythæ*. *Idem*.

Dignate] Digne habite, digne judicate. Nam modo non agentis habet, sed patientis imaginem: unde est in

primo, 'Haud equidem tali me dignor honore.' *Idem.*

[*Dignate*] Quasi, qui dignus sit inventus qui filiae Iovis jungeretur. *Donatus.*

[*Conjugio dign*] Sic et Pelous summum Thetide conjugium γυναικὸς ὀνυμομήματα vocat apud Eurip. in Androm. Ut autem hic *dignate* passive extulit, ita et Manil. l. i. 'An fortes animas dignataque nomina caelo.' Ut autem *felix nati pietate*: Aristoph. in Vesp. ὁ μακάριος εὐφραδίας. *Germanus.*

476 *Cura deum*] Id est, amor: ut alibi, 'Veneris justissima cura.' *Serv.*

[*Cura deum*] Georg. iv. 'Cyrene soror, ipse tibi tua maxima cura.' *Æn.* x. 'Ipse inter medios Veneris justissima cura.' Tibull. l. iii. 'salve cura Deum.' Anson. Epigr. 'superum cura secunda Valens.' Sic et Græci μέλαινα, et μέλαινα amatoria verba usurpant. Reges enim et principes Deus tractat. Pindarus Pyth. Od. v. Διὸς τοι ῥέος μέγας κυβερνῶν Δαίμων ἀνδρῶν φίλον: Jovis meus magna gubernat sortem civium, qui tibi in precio. Hinc Agamemnoni apud Homer. spes maxima exsurgit, nam cum minitatus Achilles fasset, abiturum se Phthiam, et exercitum relicturum, prudenter respondit Agamemnon: τὰρ ἐπεὶ μοι καὶ ἄλλοι, οἳ καὶ με τιμῶσιν: πολλοὶ δὲ κηρίερα Ζεὺς: Apud me et alii erunt, Qui me honorabunt, maxime autem prudens Juppiter. *Cerda.*

[*Bis Pergamæ crepte ruinis*] Probavit curam deorum. Et sciendum rhetorica esse argumenta, quæ a contrariis laudant. Quod enim Anchises infelicitatis putavit; ut, 'satis una superque Vidimus excidia;' hoc isto argumento convertit in laudem. *Bis* autem, propter Herculem et Græcos, qui expugnare Trojanos. *Servius.*

[*Bis Pergamæ*] Ostendit, quod sit cura Deum, qui cum debilis esset, liberatus tamen sit periculis patriæ, in qua perierunt viri fortes. *Donatus.*

477 *Ecece tibi*] Aut vocat tibi: ut in

Tallio, 'Qui mihi accubantes in convivis.' Aut certe altius dictum est tibi: ac si diceret, Qui Italiam hanc tantum visurus es partem, non etiam eam, quam Ænæs fata promittant. Aut certe tibi, id est, quod ad te attinet; nam ita veteres ponebant, ut Terentius in Adelphis, 'En tibi autem: quid est? lupus in fabula.' Et cur et Ænæs non dicit? aut sufficere putat, quæ illi vaticinatus est, ut retineat illa: aut ambo dicit ad unum loquendo. *Servius.*

[*Arripe*] Invade. Illic enim est sacrificaturus. Et tamen ἀνακλινέσθω est: non enim præliat, quæquam vicinis sit. *Idem.*

478 *Præterlabare necesse est*] Præternaviges: et bene positum, necesse est, ne fatigato longæ navigationis denunciatio dura videretur. *Idem.*

479 *Ansonia*] Italiæ, a Rege Ansonæ. *Idem.*

[*Quam pandit Apollo*] Laurolavinia agrum significat, ad quem venturus est. *Idem.*

480 *Vade, ait*] Bis hæc est in Virgilio iteratio; ut in hoc loco. Nam cum supra compellat dixerit, intulit modo *ait*. Item in quinto cum promiserit, 'Fidam sic fatur ad aurem:' subjecit rursus: 'et sese ostendat in armis, Dic, ait.' *Idem.*

[*O felix nati pietate*] Latenter ostendit mortem futuram. Non enim ait felicem vitæ longinquitatem, vel adventu ad Italiam: sed tantum nati pietate: quasi qui poterit exequiarum munus implere. *Idem.*

481 *Provehor*] Sermose progredior: ut ostendunt sequentia. *Idem.*

[*Demoror austros*] Id est, vos demoror, quo minus ventis utamini. *Idem.*

482 *Supremo*] Ultimo: postquam eorum desperabat aspectum. *Idem.*

[*Digressu supremo*] Sic apud Flaccum Arg. ii. Hypsipile abeuntem Iasonem chlamyde exornat: 'dixit lacrymans hæsuræque charo Dona duci promit chlamydem, textoque labores.' *Cerda.*

463 *Picturatus*] Participium aine verbi origine; vel a feminino genere derivatum, pro *pictus*, id est, pictura decoratus. *Servius*.

Fert picturatus] ἱσαφὲς ἔχων, et ἱσάφρων saepe Græci Poëtæ usurpant. Textilia autem dona videtur dixisse, ut Hom. Od. N. χρυσὸν τε δῖος ἱσάφρων ἔ' ἱσαφρῆ. Sed et Catullus 'linum catagraphon' dixit, quasi picturatum: et Lacret. 'Textilibus picturisestroque rubente.' Tales et *variegatus vestes ὀπὲρα* Græci Poëtæ: ut Hom. Il. X. Ἰνδρακ παρρηφῆρ, ἐν δὲ ὀπὲρα τοῦτ' ἔκασσε. *Germanus*.

Auri subtemine] Id est filo, quod intra stamen currit: quod Persius tramentum dixit, 'Mihi trama figuræ Est reliqua: ast illi tremat omento popæ venter.' Nam male quidam *subtegmene* stamen accipiant, quum stamen de auro esse non possit. *Servius*.

Auri subtemine vestis] Sunt antiqui codices, in quibus *subtegmene* una dictione legatur. Sunt ubi præpositio *sub* divisa est a *tegmene*: sed Grammatici *subtemine* absque g littera legendam contendunt. Dicit vero *subtemen subteminis*, ut *stamen staminis*, ait Carisius. *Pierius*.

Auri subtemine] *Subtegmene* alii, item alii *subtemine* legunt, quod posterius mihi probatur, quia *stamen* et *subtemen* sapere Græcam derivationem videntur, ἀρδ τῶν στῆμνος καὶ ἀνοστῆμνος: nam *στῆμνος* et *ἀρδμνος* dicitur, in *subtemine* η in e longum verso: quod *subtemen* ἑρμῆς Plat. leg. E et ἑρμῆρα, κῆρκα, trama *Servio*. Catullus autem eo loco, 'Carrite ducentes subtemina, currite fusi,' fuso respicit, quibus involvitur *subtemen*, qui *rupta* dicuntur. *Germanus*.

Fert picturatus auri subtemine vestis] De vestibus διαγῆρους, de subtemine et stamine dissertationes habet eruditus Salmas. ad Script. Hist. Aug. p. 545. 979. et vol. II. p. 551. *Emmenes*.

464 Et Phrygiæm Ascanio chlamide]

dem] Aut acu pictam. Hujus enim artis peritos *Phrygienses* dicimus secundum Plautum. In Phrygia enim inventa est hæc ara. Aut ob hoc addidit *Phrygiæm*, quasi per quam patrie memoria retineretur. *Servius*.

Chlamydem] Notat in Sueton. Lævinus, chlamydem non solum militare esse vestimentum, sed inter puerilia quoque ab Ulpiano apponi: nam hæc donabatur pueris ad faustum quoddam omen futuræ militiæ. Suet. Tiber. loquens de pueritia Tiberii, c. 6. 'Munera, quibus a Pompeja Sexti Pompeii sorore in Sicilia donatus est, chlamis, et fibula,' &c. *Cerda*.

Nec cedit honori] Id est, tanta dat munera, quanta merebatur Ascanius: hoc enim honoris est, non cedere, parem esse meritis accipientia. Scaurus *honore* legit: et intelligit, honore non cedit Heleno, qui patri ejus vel avo donaverit multa. *Servius*.

Nec cedit honori] Duo notat in chlamide: et quod esset sibi solatio, quia esset de originalibus terris: et quod conveniret honori Ascanii: nam digna fuit qua uteretur. Tali etiam dignus Ascanius, qui tantam rem applicaret usibus suis. Sunt enim quidam obiecti, qui utuntur vestibus sibi non convenientibus: sunt rursus adeo excellentes, ut cum suis vestibus pari honore contendunt. Laudavit autem solam chlamidem, cætera generaliter dixit. *Donatus*.

465 *Textilibus*] Sibi congruis. Quid enim magis conveniebat donare mulierem? *Servius*.

Onerat] Ut in Heleno dixit, 'stipatque carinis.' Ille vir fortis donat aurum, argentum, arma viro forti. Hæc mulier donat puero textilia. Ergo habuit rationem personarum. Hæc etiam duo genera munerum ponit: chlamidem auri subtegmene variatam, quæ esset ex antiquis. Item alia munera, quæ non essent tanti precii, sed suis manibus. Unde cum

hæc offerret, dixit: *accipe et hæc*, præter chlamidem et prædicta: ut alterum haberet precium, alterum amoris religionem et dantis affinis affectum. Ergo si non valent dona, valeat persona Andromaches, tui avunculi uxoris. *Donatus*.

486 *Accipe et hæc*] Aut intelligimus ante a se aliqua fuisse donata: aut certe secundum jus locutus est. Omnia enim quæ vel avus, vel pater acceperat, ad Ascanium hereditatis jure deveniunt. An *et hæc*, præter illa quæ Helenus tibi dedit? *Servius*. Monumenta] Memoria. *Monumenta* autem a mentis admonitione sunt dicta. *Idem*.

487 *Longum amorem*] Et de præterito et de futuro, ut agnoscas quantum te vel amaverim, vel amatura sim. Potest et pro *diu* accipi. *Idem*.

488 *Conjugis Hectoræ*] Dictum est hoc, habita ratione personæ, cum qua loquebatur: ac si diceret, uxoris avunculi tui. *Idem*.

Extrema tuorum] Ut quæ Illo extulit: vel sicut supra, 'Digressu mœsta supremo.' *Idem*.

489 *O mihi sola mei super Astyanactis imago*] *Super*, id est, valde, vehementer, expresse: hoc est, valde mihi es imago Astyanactis: quo sermone etiam Homerus in simili utitur significatione; vel deest *est*, atque *superest*, id est, *restet*, ut in octavo: 'Neque enim fuga jam super ulla periculi est.' Fabula autem de Astyanacte ista est. Superato Illo, cum Græci ad patriam redituri contrariis flatibus prohiberentur, Calchas cecinit dejiendum ex muris Astyanactæ, Hectoris et Andromachæ filium, eo quod si adolevisset, fortior patre futurus, vindicaretur esset patris interitum. Hunc Ulyxes occultatum a matre, cum invenisset, præcipitavit e muro, et ita Græci Troja profecti sunt. *Idem*.

O mihi sola mei super] Etiam hæc contendit Scalig. v. 3. cum Homeri

cis. 'Et divina,' inquit, 'illa sunt. Statius Silvarum v. 10. *Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat*. Et quamquam Græcus ibi, ὀφθαλμῶν βολὰς, mirifice dixit: non potuit Latine noster: at alio verbo compensavit: gestum enim apposuit, cum dixit, *ferebat*. Et mirum quod addit, *Et nunc aequali tecum pubesceret ævo*, ut angeat affectum memoriæ, ex representatione rei, quæ non est, et esset.' Hæc Scaliger. Videatur et Macrob. Saturn. iv. 5. item Cælius xxix. 24. Porro illud, *super*, exponit Servius, item Nonius; *valde, vehementer, expresse*: q. d. valde mihi es imago Astyanactis. Turnebus tamen xxiii. 5. ut et Pimponius, *super* hic pro Participio *superans, υπερβαινών*, id est, *reliqua*, seu *υπερισταμένη*, id est, *superates*, accipiunt: quo pacto Græci Præverbia pro Verbis eleganter ponere soleant: ut *μέτα*, pro *μέτεστι*: *πάρα*, pro *πάρεστι*. Ita Valerius l. viii. 'Nec spes ulla super' pro, *superest*. Taubmann.

490 *Sic oculos, sic ille manus*] Hom. de Telemacho: *καίρου γὰρ τοιαῦτα ὄφθαλμοις τε χεῖρες, ὀφθαλμῶν τε βολαί, κεφαλῇ τ' ὑπερβή τε χεῖραι*. *German.*

491 *Pubesceret ævo*] Ut etiam in secundo diximus, proœconomia est; ut verisimile sit, Ascanium in octavo potuisse jam bella tractare. *Servius*.

Et nunc aequali] Hic verum videtur esse ex Eurip. in Ione sub persona Creusæ ad filium: *οὐ τοιαῦτα ἔβας, ἀλλ' ἄν μετρον*. *Germanus*.

492 *Digrediens*] Pro cum *digrederer*, participium pro verbo modi conjunctivi. *Servius*.

Hos ego digrediens ad[sabar] Sic Cyzicus apud Valer. Flacc. l. iii. cum ab eo Iason discedit, 'Ipse agit Æsonidæ junctos ad litora gressus Cyzicus abscessu lacrymans.' Apud eundem l. ii. cum Argonautæ discedunt ab Hypsipyle, similis tristitia et lacrymæ inducuntur: 'Nec minus Orpheæ tristis (Hypsipyle) cervice,

tuaque Æacide, et gemino conjux a Castore pendet: Has inter lacrymas legitur piger uncus arenis.' Opportune autem monet Rittershus. in Opp. Cyneg: discrimen inter *digredi*, et *degradi*: ut prius sit discedere ex loco aliquo, posterius descendere de superiore loco, cui contrarium ait, ascendere. Sic Sallust. Hist. iv. 'ut primum Albus degressus est.' In Iugurth. 'monte degrediens:' et, 'colle degredi.' Florus l. iiii. 'ab arce degressus:' itaque male confunditur horum verborum usus. *Cerda*.

Lacrimis adfaber] Non poterat ab illis, qui et cives, et in se liberales essent, sine lacrimis discedere. *Donat*.

Obortis] In antiquis plerisque codicibus, *abortis* legitur per *ab*. Sed doctorem consensus mavult pro *ob*, *obortis* scribi. *Pierius*.

498 *Vivite felices*] *Vivite* modo, bene optantis est: non ut in Bucolicis, male dicentis: 'Vivite silvæ,' id est, perite. Simile est et *valete*: ut Terentius, 'Valent, qui inter nos dissidium volunt.' Sunt autem hæc per contrarium inventa maledicta, ut sit quasi amara veneratio. Illud queritur utrum *vive*, an *civitas*, id est, utrum per imperativum dicere debeamus; et constat dici melius per optativum. Optari enim possunt, non imperari, vel bona, vel adversa: quod autem invenimus per imperativum, usurpatum est. *Servius*.

Vivite felices] *Feliciter vivere* dicit, manere ociosum in eodem loco, et adversa fortunæ ulterius non timere. Sibi autem omnia contraria esse ostendit. *Donatus*.

Fortuna peracta jam sua] Id est, dura, propria Trojanorum: ut, 'Hæc Trojana tenuis fuerit fortuna secuta.' *Servius*.

Peracta] Prostrata. *Idem*.

Peracta] Achilles Statius legit *parata*. Firmit Tibullianis versiculis: non satis ad gustum: omitto. Ego in integra sententia Propertianam

imitationem invenio: ut enim Æneas ait: Nos imus semper in nova fata, vos hic vivite, qui jam felices. Ita Propertius eleg. i. l. non dissimili sententia: 'Ferte per extremas gentes, et ferte per undas, Qua non ulla meum fœmina norit iter. Vos remanete, quibus facili Deus annuit aure, Sitis et in tuto semper amore pares.' *Cerda*.

494 *Sua*] Id est, dura, et propria Trojanorum: ut Æn. vi. 'Hæc Trojana tenuis fuerit fortuna sequuta.' *Taubmann*.

Nos alia ex aliis in fata vocamur] Hesiod. in Theog. ἄλλος δ' ἐξ ἄλλου δέχεται χαλεπώτατος ὄθλος et Homer. Il. T. ὅς μοι δέχεται κακὸν ἐκ κακοῦ αἰετ' Eurip. in Hecub. παρακαλεῖ δ' ἑκείνην ἀδ' Ὀδύη τις ἄλλη διδοχὸς κακῶν κακοῖς et post paulo, πόνος γὰρ ἐκ πόνου, ἀνδράκα κρείσσορες κυκλοῦνται et ἑτέρα δ' ἀφ' ἑτέρας κακὰ κακῶν κυρεῖ. *Germ*.

495 *Vobis parva quies*] Locus hic cognationem habet cum eo, Æn. i. 'O fortunati quorum jam mœnia surgunt, Æneas ait.' Ut vero hic *cedentia retro*, sic in v. 'dum per mare magnum Italiam sequimur fugientem, et volvitur undis.' Poëta enim, ut aliis, sic sibi interdum insistit, seque ipse æmulatur. *Cerda*.

Arandum] *Fludendum*, ut, 'Longæ sulcant vada salsa carinæ;' *sulcus* enim proprie aratri est. *Serv*.

Arandum] Pari venustate Ovidius Trist. i. 'æquor aro:' et Pont. i. 'sulcavimus æquor.' Fluxit hoc a Græcis. Aristides orat. 4. sacror. serm. ἀνεπαρίτα τοῖς ἀνέμοις πλῶσσι, καὶ οὐδ' ἀρῶσσι τὸ πῶλοντος: *naviganti adverso vento, et quasi aranti pelagus*. Quæ verba præeunt ad explicationem Virgilii. Hoc certe verbum inferendum, cum adversa est navigatio, ut in vate, et in adductis testimoniis Ovidii. 'Ut enim arare terram, laboriosum est, sic pelagus: neque enim in navigatione prospera commode uleris his vocibus. An alii utantur in

cursu prospero, nihil moror. Nonnus quidem l. i. usurpat in navigatione *τέμνω, σχιζω, seco, fido*, quæ sunt terræ. Et pro nauta *ὑπορύκτω* dixit, id est, *agricolam*; et pro navigatione *ἀβλακα*, id est, *sulcum*. Et l. ii. pari venustate, *κῶμα χαρπύων*. Mæcenas apud Senecam ep. 104. 'alveum nutritibus arent.' *Cerda*.

496 *Semper cedentia retro*] Ut, 'Jam tandem Italiam fugientis preudinamus oras.' *Servius*.

Cedentia retro] Impossibilia dicit, sed per illa suum tædium exprimit, qui tot annos laboriose periculoseque navigans, nondum veniebat quo pervenire cupiebat. *Donatus*.

498 *Quam vestra fecere manus*] Quod est dulcias. *Servius*.

499 *Et quæ fuerit minus obvia Græcis*] Id est, quæ nullam patiatur excidium. Alii *fuerint* legunt: et volunt esse maledictum in Græcos, ut ad auspicia referas: quod non procedit. Nec enim de hoc agebatur. *Obvia* autem *obnoxia*, inimica, contraria. *Id*.

500 *Sed quando Tybrim*] Fluvium: pro quo regem ipsum posuit Tybrin, qui in hunc cecidit fluvium, et nomen dedit. Nam antea *Albula* dicebatur: ut ostendit in septimo Virgilius. Alii volunt non Tybrin cecidisse, sed Tyberinum, regem Albanorum; a quo *Tyberis* dictus est. Ut autem *Tybris* dicatur, hæc ratio est: Quodam tempore Syracusani victores Atheniensium, ceperunt Syracensis ingentem hostium multitudinem, et eam caesis montibus fecerunt addere munimenta civitati. Tunc auctis maris etiam fossa intrinsecus facta est: quæ flumine admisso repleta munitionem redderet civitatem. Hanc igitur fossam per hostium penam, et injuriam factam, *Ybris* vocaverunt, *ἀνὰ τῆς ὕβρεως*. Postea profecti Sicili ad Italiam, eam tenuerant partem, ubi nunc Roma est, usque Rutulos et Ardeam. Unde est, 'Fines super neque Sicamæ:' *Albulam* fluvium ad imagi-

nem fossæ Syracusanæ *Tybris* vocaverant, quasi *ὑβερ*: ut, 'Effugiem Xanthi Trojamque videtis.' Circa Syracusas autem esse *Ybris* fossam nomine, Theocritus meminuit. *Idem*.

501 *Gentique meæ*] Bene *genti suæ* dicit, non *sibi*: scit enim Ascanio regna deberi victa fatisque incensa. *Idem*.

Data mania cernam, Cognatasque urbis olim] Quandoque, et per omnia cernam subaudiis. Sensus autem talis est: Si potuero ad Italiam pervenire, et regna constituere, et dividere urbes, et populos tibi cognatas. Nam et *Æneas* et *Helenus* a *Dardano* originem ducunt. Ergo hoc dicit: Quoniam et ab uno originem ducimus; et hisdem casibus subjacimus. *Idem*.

503 *Cognatas urbes*] Quidam in honorem Augusti dictum accipiunt. Is enim cum in Epiro Nicopolim conderet, cavet in fœdere civitatis ipsius, ut cognati observarentur a Romanis. *Id*.

Cognatas] In quibusdam *cognatasque*. In antiquis exemplaribus non est *que*, ut ab eo verbo pendeat: *nam facimus utranque Trojam inimis, cognatas urbis olim*. *Pierius*.

503 *Hesperia*] Id est, quibus populi auctor est *Dardanus*. *Hesperia* autem *ἰονεπιδωρ*, (nam Græce dixit) et est de loco adverbium, 'Dardanos Hesperiam tennit.' Figura enim nonnunquam pulchra est, si elocutio imperfecta sit: ut, *Cicero in Verrinis*, 'Quintum Verrem Romulæ:' non addit, *tribu*. *Servius*.

504 *Utrunque Trojam*] Id est, quam et tu fecisti et ego facturus sum, jungamus, et faciamus unam: sed *animæ*, hoc est, fœdere et affectione: quoniam revera eas natura non sinit jungi. Quamvis quidam dubitant utrum genere an loci proximitate *propinques* dixerit. Sane quoniam occurrobat humanæ brevitatis vitæ, bene subiunxit, 'Maneat nostros ea cura nepotes.' Distinguendum autem *propinques* *Epiro*: et sequentibus co-

tendit quomodo. *Idem.*

Unam f. utrumque] Eam, quam tu fecisti Trojam, egoque facturus sum, jungamus: sed animis, hoc est, fundere et affectione. Alludit autem Poëta ad cognationem et amicitiam, quæ inter Molossos et Romanos postea coluit: de qua l. i. Halicarnassæus: ut princeps observavit Nannius *Miscell.* l. vii. Atque ex hoc Poëta etiam ingenium et singularis Œconomia apparet, qui res jam actas, tanquam futuras describit: quo divinationi sit locus. Vide et Scalig. *Poëtices.* III. 11. *Taubmann.*

506 *Provehimur pelago*] Id est, Butthro derelicto. *Servius.*

Vicinas Ceraunia juxta] *Ceraunia* montes Epiri a crebris fulminibus propter altitudinem nominati. Unde *Horatius* expressius dixit, 'Acrocerania,' propter altitudinem et fulminum jactus. *Idem.*

507 *Cursumque brevissimus*] Adeo ut medio noctis spatio transfretaverit. *Idem.*

Cursumque brevissimus] Trajectus hujus brevitatem *Hortensius* ait contineri 700. stadiorum latitudine, videlicet 21. milliarium Germanicorum spatio: si demensio fiat ab *Aeroce-ranalis* usque ad *Hydruntem* maritimam *Italiae* oppidum. *Cerda.*

508 *Umbrantur*] Illustret hunc locum *Guliel. Stuchius Antiquit. Convivial.* i. 11. Græci ad notandas horas, et tempus quod cunque, ad σκιάς, id est, umbram, confugiebant, et ad τὸ στοιχείον τῆς σκιάς, lineam umbræ. Inde non otiose *Virgilius*, et hic 'umbrantur montes,' et in *Ecl.* i. 'Majoraque cadunt altis de montibus umbræ.' Interpretes *Aristophan. ἐν Ἐκκλησιάζ.* ad verba illa, θῶν ᾧ δεικνύουν τὸ στοιχείον, ita ait, ἡ τοῦ Ἥλιου σκιά, θῶν ᾧ δέκα πηχῶν θέλει σὺν εἰπεῖν θεγεῖται ἐπὶ: quando Solis umbra fuerit decem cubitorum, hoc est, quando erit ære. *Lucianus* in *Gallo: συνεχὲς ἐπισκοπῶν ὁρῶσαί ποτε τὸ στοιχείον εἶη:*

avidus observans, quos pedes haberet linea. Et in *Saturnalibus* inter leges convivales, λοῦσθαι μὲν δεύραν τὸ στοιχείον ἔδεικναι εἶη: lavari cum linea jam sex est pedum. *Emali* versus apud *Athen.* l. i. omitto, ut multos. *Idem.*

509 *Optata tellaris*] Quæ a navigantibus semper optatur. *Servius.*

510 *Sortiti remos*] Quia remigium suppletum erat. Et sortiti, per sortem divisi ad officia remigandi, quis esset proreta, quis pedem teneret. *Idem.*

Sortiti remos] Ita *Æn.* viii. 'periterque laborem Sortiti.' Ita milites *Æn.* ix. 'Omnis per muros legio sortita periculum Excebat, exercetque vices, quod cuique tuendum est.' *Taubmann.*

Pasim] Prout quis voluit. *Servius.*

Litore sicco] Ad discretionem illius quod aqua alluitur. *Idem.*

511 *Corpora curamus*] Cibo ac potu reficimus. Vide *N.* ad *G.* rv. 187. Ex *Emilio Annal.* l. xii. deamntus hic locus. Simile utitur locutione *Plin.* *Epist.* vi. 20. 'Curatis utcunque corporibus.' *Petron.* 'Cibisque naufragis corruptis utcunque curati:' et alio in loco: 'Curavi diligentius noxiosissimum corpus.' Serum diei hic describi notavit. *Scal. poet.* iii. 6. *Emmeness.*

512 *Orbem medium*] Cælum intelligit *Salmas. exerc. Plin.* p. 814. *Idem.* *Horis acta*] Per horas decurrens. *Servius.*

Subibat] Bene subibat, post sextam enim horam descendit. *Idem.*

514 *Auribus aëra captat*] Naturale enim est, ut a qua parte flaturus est ventus, ad eam auris admota frigidior fiat. *Idem.*

Auribus aëra captat] Supra *Ge.* ii. 'patulis captavit naribus auras.' Græci ὠτακουστέειν, et ὠτακουστής. *Germanus.*

Auribus aëra captat] *Virgilius* hic *Homero* superior, teste *Macrobi.* *Saturn.* v. 11. *Emmeness.*

515 *Sidera cuncta notat*] Ideo *cuncta*, quia in prognosticis legitur non sufficere unum signum ad explorandam futuram serenitatem. *Servius*.

Notat] Ut Tullius, 'Notat et designat oculis;' id est, diligenter intuetur. *Idem*.

Tacito celo] Aut nocturno, per quod tacetur: aut ipse tacitus: aut certe ad homines retulit. Nam licet æternus sit axium sonus, tamen a nobis non auditur. Ergo quantum ad nos, *factum* dixit. *Idem*.

Labentia] Cursu scilicet mundi, neque enim ventis feruntur, sicut de planetis dicitur. Ergo *labentia*, tanquam labentia, nunquam enim loco moventur. *Idem*.

Labentia sidera] Imitatione illius Lacret. l. i. 'vivunt labentes ætheris ignes.' *Germanus*.

516 *Arcturum*] Stella est post Ursam in Boöte signo. *Servius*.

Arcturum pluviasque Hyadas] Quamvis in veteribus codicibus *Pliadas* legatur, placet tamen, quod ejus loco positum est a recentioribus, *pluviasque Hyadas*. Nam *Plas* primam producit: quia diphthongus est *ei*, *plaudis*: nisi quis vocalem alteram, quod sæpe ex commodo suo Græci faciunt, detritam velit. *Pierius*.

Pluviasque Hyadas] Id est, pluvias. Salustius, 'Consedit in valle virgulta nemorosaque;' *virgulta* pro *virgultosa*. Quidam autem Arcturam, vel *pluvias Hyadas* accipiunt, quia non utraque uno tempore oriuntur; quod si ita est, erit que pro *ve*. *Servius*.

Triones] Id est, Septentriones: geminos, duos, id est, Cynosuram et Hellicen. Varro autem ait, boves *triones* dici, et hæc signa etiam *plaustra* dicuntur, quæ bohus necessario trahi solent, ut Græci *ἄκρον, ἀμαξον*. *Idem*.

517 *Armatumque auro circumspicit Oriona*.] Bene *armatum auro*, quia et balteus ejus et gladius, clarissimis fingitur stellis. Sic Lucanus, 'Ensiferi nimium fulget latus Orionis.' Et

sciendum non hoc eum intueri, ut cernat signa, quæ omnibus patent: sed explorare stellarum vigorem, quo futura indicatur serenitas: ut in Ge. i. 'Nam neque tunc stellis acies obtusa videtur.' Ipsum autem Orionem etiam tempestates significare si fuerit obsecutus, alibi ostendit: 'Cum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion.' Si autem querebat quasi non orta, nequaquam procedit: cum etiam Septentriones dixerit, qui semper videntur. *Idem*.

Circumspicit Oriona] Aut querit cernere, aut diu contemplatur. *Id*.

Oriona] Euripides in Ione 'Ὀρίωνα' vocat *ἑρφη*: vocem prodaxit Virgilius, ut Græci sæpe. Euripidem jam vidisti. Homerus quoque Odyss. v. *καὶ τ' Ὀρίωνα δίδουσι*. Ita et Lucanus: 'Ensiferi nimium fulget latus Orionis.' Alii corripunt. Ovidius: 'accinctumque Oriona ferro.' *Cerda*.

518 *Celo constare sereno*] Id est, omnia videt habere cælum quæ significant serenitatem. *Constare* autem, suppetere: ut Juvénalis: 'Quis ferat uxorem, cui constant omnia?' *Serv*.

519 *Clarum signum*] Faculam elevavit: ut, 'Flammas cum regia puppis Extulerat.' *Idem*.

Dat clarum e puppi signum] Phrasis Ennii est, et in re etiam nautica, Ann. viii. 'Tonsas ante tenentes signum Cum dare cœpisset.' Sed translata a militia. Ideo postea, 'nos castra movemus.' *Cerda*.

Castra movemus] *Castra* sunt ubi miles steterit. Modo tamen classem significat, quia et *castra* nautica dicuntur. Dicta autem *castra*, quasi *castris*: vel quod illic castraretur libido: nam nunquam his intererat mulier. *Serv*.

Castra] Commutatio metaphorarum pulchra est: hic *castra* de re nautica: in ii. *classem* de terrestri exercita, 'classibus hic locus,' adi. Sed firmo locum Virgilio: at hic *castra* in re nautica, ita l. iv. 'faces in castra tulissem,' id est, in naves: et in v.

'sic acerequo turbata petivit Castra:' ubi intelligit navalia. Attius Antenoridias: 'Aut naves urens castra mac-tabo in mare.' Propert. eleg. II. 8. 'Fervere et Hectorea Dorica castra face:' ubi loquitur de ignibus, quibus Hector incendebat naves Græcorum. Ut vero Poëta *movere castra*, ita Propert. eleg. IV. 8. 'Mutato voluit castra movere toro.' Juvenal. Sat. VI. 'Castra moveri.' et VIII. 'Signa duces, et castra movebant.' Xenophon ad idem explicandum, ἀναστρέφειν dixit. Ita I. VIII. Πλοῖα, ὅθρῳ δὴ ἀναστρέφειν: et I. IV. Ἀναβ. καὶ ἀναστρέφειν ἐν οὐκ ἐπὶ τοῖς ποταμοῖς: motis castris pergebant. C.

520 *Tentamusque viam*] Id est, naves producimus. *Pandimus alas*: contos intendimus. *Servius*.

521 *Rubescerebas*] Viri narres, quos colores Poëtæ deit Auroræ. Virgili-anos accipe. Hic *rubrum* dat; *roseum* in VI. *croceum* non semel: *pallidum*, Ge. I. in XII. *puniceum*: in VII. *luteum*. Horum primum habes etiam in Ovidio Met. II, et III. et Fast. IV. In Silio I. X. XII. XVI. Lucan. I. II. Lucr. I. IV. Alterum I. V. Silio I. II. et IX. Ovidio Fast. V. Claudiano in Honorio, Boëtio I. II. et III. Tertium in Ausonio, Ovidio Met. III. et Fast. III. Quartum in Statio Theb. VI. Boëtio I. II. Quintum in Claudiano Rapt. I. Sextum in Ovidio Met. VII. Dedi et firmavi Virgilianos colores. His ad-jice, *purpureum* ex Ovidio Met. II. et VI. et Statio Theb. III. *aureum* ex Catullo et Lucretio I. II. *rosidum* ex Ausonio: seu potius *rosidum* ex Silio I. II. et XV. Seneca in Thyeste. *Nitidum* ex Ovidio Met. II. et Silio I. V. *Fulgidum* ex Ovid. Met. II. *Rutilum* ex Silio I. XVI. *Ceruleum* ex Seneca in Furente. *Igneum* ex Stat. Theb. VIII. *Cerda*.

522 *Obscuros colles*] Est hoc, quod dixit Lucanus: 'et dubios cernit vane-scere montes.' *Idem*.

Humilemque videmus Italiam] Aut naturam provincie ostendit: quod

Delph. et Var. Clas.

verum est in illo transitu: ut Salu-tius, 'Italia plana ac mollis:' aut rem physicam exprimit: quia omne, quod continetur, altius est ab eo, quod continet. Aut quia procul visentibus, terra humilis semper videtur: ut Lau-canus, 'Et dubios cernit vane-scere montes.' *Servius*.

Humilem Italiam] Non est Italia humilis, sed quia etiam alta navigan-tibus, cum longe apparent, videntur humilia. *Donatus*.

523 *Conclamat*] Valde, aut sæpius clamat. *Servius*.

524 *Italiam*] Tautologia usus est ad exprimendum affectum navigan-tum. *Idem*.

Salutant] Quidam pro adorant tra-dunt, ut 'deos salutare.' *Idem*.

Italiam socii læto clam. s.] Lætum ac faustum clamorem una voce Græce ἑγμὸν dicunt, et φωνὴ μετὰ τοῦ ἐκ-βοηθῆσαι, καὶ χειροτονίας. *German*.

525 *Corona induit*] Aut usque ad summum implevit: aut revera coro-navit. *Servius*.

Cratæra corona Induit] Id est, crate-ri coronam floream imposuit: ut Tur-nebus et Lipsius explicant: quod ubertim notamus ad illud, Æn. I. 728. 'vina coronant.' Vel etiam, ut aliis placet; ad summam usque coronam seu marginem implevit: ut illud, 'Implevitque mero,' sit ἐμπύρετα præcedentium. *Taubmann*.

526 *Mero*] Hic vino: alias *merum*, quod nihil admixtum habet. *Servius*.

528 *Di, maris*] Per quod navigo. *Idem*.

Terræ] Ad quam iturus sum. *Idem*.

Tempestatum] Ventorum, aurarum, temporum, serenitatis: ut, 'Unde hæc tam clara repente Tempestas?' Nam multa significat. *Idem*.

Di tempestatum potentes] Sic Æn. I. 84. pro domino 'Nimborumque facis tempestatumque potentem.' Vide illic notas. Sed egregie hanc locu-tionem illustrat Bochart. hist. animal. II. 6. *Emmenes*.

Virg.

8 I

529 *Vento*] Septimus casus. *Idem*.
Ferte viam facilem] Præbete facilem viam. *Donatus*.

Spirate] Et ad ventum pertinet, et ad favorem: ut, 'adspirat primo fortuna labori.' *Servius*.

530 *Crebrescunt optata auræ*] Sonant. Magnum hic Anchisæ ostenditur meritum. *Idem*.

Crebrescunt] Apparet petitionis fructus. *Donatus*.

Crebrescunt optata auræ] Sic et Cæsar bel. civ. l. iii. 'Anster increbuit.' *Germanus*.

Crebrescunt] Papin. l. iv. 'patriosque dolet crebrescere ventos.' Seneca ep. 77. 'quoties ventus increbuit.' *Cerda*.

Pateciti] Propinquantibus; ut, 'Et angusti rarescunt claustra Pelori.' *Servius*.

531 *Apparet in arce Minervæ*] Hic dubium est, utrum Minervæ templum, an arcem Minervæ debeamus accipere. Sane Calabria ante *Messapia* vocata est; hoc autem templum Idomeneus condidisse dicitur, quod etiam Castrum vocatur. *Idem*.

In arce] In altitudine. *Donatus*.

532 *Legunt*] Verbum nautis familiarē: nam funes et vela cum colligunt, vel aliqua loca cum transeunt, *legere* appellant. *Idem*.

533 *Euro*] Eoo. Ab eo quod est *Eurus fluctus*, ablativum *Euroo* per derivationem debemus accipere. *Servius*.

Ab Eoo] In omnibus pene codicibus antiquis, quos versare contigit, *Euroo* scriptum observavi: et in plerisque lectionem hanc abrasam esse, et *Eoo* repositum. Quia tamen huiusmodi ab *Euro* derivativi nominis formam, neque apud Græcos, neque apud Latinos memini me legere, *Eoo* libentius, ut cum Mediceo vulgata habent exemplaria, legerim. *Pierius*.

Curvatus in arcum] In arcus similitudinem: ut, 'Excisum Euboicæ latus ingens rupis in antrum,' id est, in an-

tri similitudinem. Sic de Ponto Salsustius, 'Unde hic tollit colorem, nam speciem efficit Scythici arcus.' *Serv.*

Curvatus in arcum] Pro eo Ovid. Metam. xiv. 55. 'parvus erat gurgēs curvos sinuatus in arcus.' Maris ætatum designat, in portu ab oriente facientem sinum. Eodem utitur verbo Horat. Od. i. 33. 'fretis acrior Adriæ Curvantis Calabros sinus.' Sic 'litus curvum' hoc lib. vs. 223. et apud Melam 'curva Asia.' *Emmen*.

534 *Spumant adspergine cantes*] *Vellius Longus* poni differentiam tradit inter *aspergo* per *e* syllabā media, et *aspargo* per *a*: esequē illud per *e* verbum, hoc vero per *a* nomen: dictumque a Virgilio, 'spumant aspargine cantes.' Antiqua tamen pleraque omnia exemplaria *adspergine* legunt. *Pierius*.

Aspurgine] Ἀσπυρ Homero dicitur Il. Δ. ἀσπυρβεί δ' ἄλδρ ἄσπυρ. Sophocles pro *rore* usurpavit: pro *lunagine* poni Epigr. *Germanus*.

Cantes] Sunt in formam brachiorum. *Donatus*.

535 *Ipsæ late*] Revera procel intuentibus. Unde est, 'Portusque pateciti.' Nam secundum *Donatam*, *late patet*, non stat versus. *Servius*.

Gem. dem. brachia muro] *Propert.* iii. 'Inde ubi Piræi capient me litora portus, Scandam ego Thesem brachia longa viæ.' *Germanus*.

Demittunt brachia muro Turriti scopuli] In codicibus aliquot antiquis, *demittunt* legitur. Quippe hac et illac mittunt, porrigunt, extendunt. Atque pro turriti sunt codices qui *erecti* legant: sed *turriti* omnino magis placet. *Pierius*.

536 *Turriti scopuli*] In modum, in similitudinem turrium; ut, 'Hinc atque hinc vastæ rupes geminique minantur in cœlum scopuli.' *Servius*.

Refugitque a litore templum] *Ædificia* vicina litoribus longe intuenti videntur in mari, quæ accedentibus quasi recedere et retro se agere pa-

tantur: vel quia situm est in colle, qui sensim crescit a litore. Ideo dixit *Refugit*. Tale est, 'Terræque urbesque recedunt.' *Idem*.

Refugit] Constitutis in portu non apparet templum, quia obstant scopuli. *Donatus*.

Refugitque a litore templum] Templum, quod intuentibus a longinquo in portu esse videbatur, cum jam propius accedunt, longinquum est: hæc est enim natura, aut longius aut propius intuentium. Tale illud, 'terræque urbesque recedunt.' Et Prop. l. iv. observatore Germ. 'Est Phæbi fugiens Athamana ad littora portus, Qua sinus Ionæ murmura condit aquæ.' *Cerda*.

A litore] In antiquis exemplaribus, *ab litore* est. *Pierius*.

537 *Primum*] Aut quale nunquam antea viderat: aut antequam aliud videret: aut certe quia sequitur portus albæ omen. Alii vero *tondentes primum campum* volunt, id est, primam partem campi. Sane figurate equos omen; diversa enim significatione id omen dixit. Sed multi de libris augurum tractum tradunt: *Jugo* id enim dicitur *augurium*, quod ex junctis jumentis fiat. Observatur enim ne prodituro magistratui disjunctis bobus plaustrum obviam veniat: quod Virgilius oblique ad equos transtulit, quos cum solutos vidisset Anchises, quem auguriorum peritum fuisse non dubium est, ait, 'bellum, o terra hospita, portas, Bello arman- tur.' Dicendo *armata*, oblique intelligit boves, quos vitaverat dicere, et ne *plaustrum* nominaret ait *currus*; cum autem dicit *Jugo*, veram significationem *Jugetis* facit. Sed quia in libris Etruscis invenitur etiam equos bona auspicia dare, subjunxit: *Spes est pacis*, ait. *Servius*.

Hic primum] Honestæ elocutio pascentes campum, et non pascentes herbam in campo: et cum dicit quibus herbis pascerentur, ostendit sola gramina illic fuisse. *Donatus*.

Quatuor hic primum omen equos in gramine vidi, &c.] Sine vinculis libere carpentes gramina: animalia enim, Diis consecrata, sine custode per prata vagari patiebantur, ut Suet. in Cæsare c. 81. quæ Græcis dicebantur *ῥα ἀσπερα*, teste Turnebo II. 27. et P. Victorio XXVIII. 24. Si autem *primum* velis referre ad *campum*, sunt qui probant. Noster *Æn.* IX. 324. 'Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem.' Apulejus *Metam.* I. II. 'cum primam plateam vadimus:' et I. III. 'primum angiportum insistamus.' *Emmeness*.

538 *Tondentis campum late*] Hom. II. Δ. κελπὶ τ' εἰσελθὼν βαθὺ λήϊον. Supra: 'nocte arida prata Tondentur.' Lucr. I. II. 'Sæpe itaque ex uno tondentes gramina campo.' Ut autem hic, 'Bello arman- tur equi,' idem Lucr. 'equorum duellica proles:' et Plutarch. ἐν ῥαυ. in eandem sententiam, cur equos idib. Decemb. Marti immolaretur: ὅτι θυμωδὲς, καὶ πολεμικὸν, καὶ ἀρχίον ὁ ἵππος ἐστὶ. τὰ δὲ προσφιλέη μάλιστα καὶ πρόσφορα θύουσι τοῖς θεοῖς. *Germanus*.

Candore nivali] Pro *candoris nivalis*, ablativum pro genitivo: et hoc ad victoriæ omen pertinet. Simul notandum, Anchisen omnem habere divi- nandi peritiam. Hinc est illud, 'Divinique ossa parentis.' *Servius*.

Candore nivali] Ostendit et equos, et niveos, et constitutos in magna ubertate. *Donatus*.

Candore nivali] Vide ea, quæ dicta sunt ad Ge. III. 82. Nivei coloris equos habuit Pilumnus *Æn.* XII. 84. 'Qui candore nives antērent, cursibus auras.' Primus equorum color, qui commendatur, est *πυρρός* rufus, secundus est albus, quemadmodum Maronem refutat Bochartus in historia anim. II. 7. quem legere juvabit. *Emmeness*.

539 *Terra hospita*] Usurpative *hospita* dixit: quæ enim in *es* exeunt, communia esse possunt. Nam fœmininum in *a* non mittunt. Lucanus, 'Hospes in externis audivit curia tec-

tia.' Nec mirum abusum esse Virgilium: quum et Plautus *paupera* dixerit ab eo quod est *hic* et *hæc pauper*, ut, 'Pauperque senatus.' Item, 'Pauperque domus, nec nota potentum Munera.' *Servius*.

540 *Bello armantur equi*] Hic bello dativus est, et ratiocinationis est. *Idem*.

Bello armantur equi] Non quia equo Troja perierit, ut quidam ridicule dicunt, sed doctrina sua equos ostendere bella dixit. *Donatus*.

Armenta] *Armenta* dicta sunt quasi apta armis. Nam et equi intersunt præliis: boves armant ex coriis. *Servius*.

541 *Sed tamen*] Anacoluthon: nam *quamquam* non præmisit. *Idem*.

Olim] Infiniti temporis. *Idem*.

Curru] Pro *currui*, dativus vetus. *Idem*.

Curru] *Curru* habet vetustus co-dex Leydensis. Vide Nobiliss. Heins. ad Ovid. Met. XIII. 611. *Emmenes*.

542 *Quadrupedes*] In antiquis codicibus, *quadrupes* per *i*, ut *bipes*, *tripes*. Sed *quadrupes* per *a* in consuetudine mansit: ut ex *periculo periculum*: et alia quædam hujusmodi, quæ per *i* enuntiantur, scribique solita Velins Longus ait. *Pierius*.

543 *Spes est pacis*, ait] Ostendit latentem vincere posse Trojanos, dicendo supra, 'Curru succedere sueti.' Et, 'Jugo sueti:' et cum præmisisset de bello, post ait de pace, ut id magis remaneret in mentibus. *Servius*.

544 *Palladis armisonæ*] Bene post belli omen, armorum deam precatur: quamquam hoc quoque templum visum ad omen pertineat. *Idem*.

Palladis armisonæ] Ad alia signa belli, accedit templum armatæ Palladis, quam merito orat, ut prosperum faceret, si quid adversi immineret, et ovantes dimitteret, quos ovantes acceperat. *Donatus*.

Palladis armisonæ] Cicero ad Equit. 'Tritonia armipotens.' *Cerda*.

545 *Ante aras*] Ut ostendat præter

preces etiam munera fuisse, dicit aras fuisse in navi, quæ non erant, ut demonstret aram dici posse, ubicunque sacrificatur. *Donatus*.

Phrygio velamur amictu] Sicut dictum est propter visum vel Diomedem, vel Ulyxen, quando ei Palladium redditum est. *Servius*.

Phrygio velamur amictu] Turnebus ex Fulgentio docet, *tutulum* significari: quod pallium erat, quo sacerdotes ad sacra accessuri caput tangebant, tutabanturque: unde et vocabulum. Adversar. XXVI. 10. *Taub*.

Velamur] *Velare* idem quod *vestire*: inde Festus 'velati appellabantur vestiti.' Ovid. Metam. I. XIII. 'nisi colla jubæ flaventia velent.' *Emm*.

546 *Dederat qua maximæ*] Vel propter caput velandum, vel ad illud pertinet, quod ait, 'Præque omnibus unum Prædicam,' hoc est, ut supplicet Junoni. *Servius*.

Rite] Recte, secundum ritum: unde sequitur, 'Perfectis ordine votis.' *Idem*.

Junoni Argivæ] Id est, magnæ: ut, 'Junonis magnæ:' aut inimicæ Trojanis. *Idem*.

Junoni Argivæ] Junonem Argis coli solitam præcipuo honore, notius est quam ut egeat explicatione: dictum aliquid Æn. I. ad illud, 'pro charis gesserat Argis.' Et Pindarus quoque Nem. vocat. 'Ἀργὸς Ἥρας δῖα θεογονέης: Argos Junonis dignam ædem. Antiqua inscriptio in Tibure: JUNONI ARGEJÆ. C. BLONDUS. PRO-COS. Vide etiam Oden 7. l. I. Horatii, et ibi interpretes. *Cerda*.

Juvenis adolemus honores] Sic Ovid. Metam. VIII. 740. 'et nullos aris adoleret honores.' *Emmenes*.

548 *Haud mora; continuo*] Unum de his sermonibus vacat. *Servius*.

549 *Velatarum*] Quia antennæ involutæ sunt velo, id est, velatæ: et est versus Spondaxon. *Idem*.

Cornua] Hic cornua antennarum videntur respondere Græco *ἀκροπόα*, quæ antennarum sunt extremi-

tates. Græci item *τέθρον* antennæ summum extremumque jugum vocant: unde *τέθροι* qui extremos veli fines tendunt rudentes: Horat. 'Non huc Sidonii torserunt cornua nautæ,' *Germanus*.

Cornua antennæ.] Quæ Græci ἀποκέ-
ρατα, Lucanus l. viii. 'summos ceru-
chos' vocat. Hoc est, *Cornua* sunt
extremities *antennæ*, quæ lignum est
transversum in *malo*, quod velum sus-
tinet: unde *velata* hic dicuntur *an-*
tennæ, id est, velo involutæ. De dis-
positione autem hujus versus consu-
lat Pontanus in Actio, et Scalig.
Poët. iv. 48. *Taubmann*.

Obvertimus] Regressuri ex Calabria
et parte illa Italiæ, alterumque latus
petituri. *Idem*.

550 *Grajugenumque domos*] Sic est
dictum, quemadmodum *Trojugena*. Et
sciendum sacrificii tantum causa eos
tetigisse Calabriam: ubi dicuntur ac-
cepisse Palladium, sicut dictum est,
a Diomede, vel Ulyxe, nec immerito
dubitatur. Ut enim in secundo legi-
mus, ambo rapuerant. *Demos* autem
ideo quod Helenus, 'Cuncta malis
habitantur mœnia Grajia.' *Servius*.

551 *Herculei, si vera est fama, Ta-*
renti] Fabula talis est: Lacones et
Athenienses diu inter se bella tracta-
runt: cum utraque pars affligeretur,
Lacones, quibus juvenus deerat, præ-
ceperunt, ut virgines cum quibuscun-
que concumberent. Quo factum est,
ut, cum post sedata bella, juvenus
incertis parentibus nata, et patriam
erubesceret, et sibi esset opprobrio
(nam Partheniæ dicebantur) accepto
duce Phalanto, octavo ab Hercule,
profecti sunt: delatique ad breve op-
pidum Calabriæ, quod Taras Neptuni
filius fabricaverat, id auxerunt; et
prisco nomine appellarunt *Tarentum*.
Bene ergo nunc *Herculei Tarenti*. Est
et alius fabulæ ordo: Lacedæmonii
cum adversus Messenios bellum ha-
berent, solis senibus relictis, omnem
juventutem eduxerunt, juraverunt-

que, se non ante reversuros quam
Messeniam expugnassent. Sed cum
victores reversi essent, vidissentque
multitudinem juvenum, qui ex servo-
rum et dominarum virginum concu-
bitu, ut quidam volunt, sine ullo dis-
crimine nuptiarum nati erant, servos
patibulis suffixerunt, filios strangula-
verunt, nepotes fugaverunt: sed, ut
alii dicunt, timentes, ne qua ex illis
discordia nasceretur, pueros, qui ex
viginibus nati erant, *Parthenias* voca-
verunt, et Phalantum eis ducem con-
stituerunt. Sed hi, cum venissent in
Italiam, a quodam sepulchro, cui in-
scriptum erat *Taræ* nomen, urbem
conditam *Tarentum* dixerunt. Hoc
autem oppidum, post multos annos
excidii Iliensis, conditum quidam di-
cunt. Alii dicunt, quod sicut supra
memoratum, nepotibus Lacedæmoni-
orum fugatis, a nomine ducis *Taræ*,
Herculis filij, *Tarentum* dictum. Qui-
dam *Tarentum* ante *Satyrium* dictum
tradunt, et ab Herculis filio *Tarento*
post *Tarentum* dictum. Alii *Hercu-*
leum appellatum volunt, quia Hera-
clidæ Lacedæmoniorum reges. Bene
ergo, si vera est fama, aut quia Taras
condiderat, auxerat Phalantus, aut
ab Herculis filio conditum sit *Taren-*
tum, in quo molles et luxuriosi nas-
cantur: et hæc consuetudo Poëtæ
est, ut ubi de incertis dubitat, famam
faciat auctorem. *Idem*.

Tarenti] Historiam, notatu dignissi-
mam, conditæ hujus urbis Pausanias
in Phocicis, Strabo l. vi. Cluver. ant.
Ital. iv. 13. et plures alii tradunt.
Emmeness.

552 *Attollit se*] Quia adpropinquan-
tibus, aut recedere montes videntur,
aut surgere. *Servius*.

Diva Lacinia contra] Junonis Laci-
niæ templum, secundum quosdam, a
rege conditore dictum: secundum
alios a latrone Lacinio, quem illic
Hercules occidit: et loco expiato Ju-
noni templum constituit. Alii a pro-
montorio Lacinio, quod Junoni Thetis

dono dederat, quod ante Troicum bellum collatitia pecunia reges populique fecerunt. Quidam dicunt templum hoc Junonis, a Lacinio rege appellatum, cui dabat superbiam mater Cyrene et Hercules fugatus: namque eum, post Geryonem extinctum, de Hispanis revertentem, hospitio dicitur recipere noluisse, et in titulum repulsionis ejus, templum Junoni, tanquam novercæ, cujus odio Hercules laborabat, condidisse. In hoc templo illud miraculi fuisse dicitur, ut, si quis ferro in tegula templi, ipsius nomen incideret, tandin illa scriptura maneret, quamdiu is homo viveret qui illud scripsisset. *Servius*.

Dira Lacinia] Id est, templum Junonis Lacinie, hoc est, quæ in oppido Lacinio, quod hodie *Caput columnarum* appellant, colebatur: quo in loco et urbis et templi vestigia adhuc apparere, tradit Nascimbænius. Etiam Ptolemæo III. 1. *Lacinium* promontorium Brutiorum, a *Lacino* latrone, ibidem ab Hercule interfecto, oppidum fuit Junonis templo nobile. *Taubmann*.

Dira Lacinia] De promontorio Lacinio, quod hodie *capo dello colonne*. Cluv. ant. Ital. IV. 615. *Emmenesi*.

553 *Caul. arces*] *Aulon* mons est Calabria: Horatius, 'Et amicus Aulon' in quo oppidum fuit a Locris conditum, quod secundum Hyginum, qui scripsit de situ urbium Italicarum, *Aulon* est. Alii a Caulo Clitæ Amazonis filio conditum tradunt. *Serv.*

Navifragum Scylacæum] Periculorum navibus. Dictum *Scylacæum*, aut a tactu, vel a periculi similitudine. Nam inde *Scylla* longe est. Alii dicunt Ulyxen post naufragium in Italia de navium fragmentis civitatem sibi fecisse, quam *Navifragum Scylacæum* nominavit. Alii ab Atheniensibus, qui cum Mnestheo duce venerant, et a Libya redierant, conditum tradunt. *Idem*.

Caulonisque arces et navifragum Scyl-

lacæum] Sunt qui *navifragum* dactylum esse velint, Enniano more, *m* detrita. Sunt qui *Amphimacrum* defendant, quum *Scyllacæum* scribant, et versum spondaicum autement. Sunt qui *navifragum* scribant: sed *Scylacæum* Præonicum esse tertium velint, ut ita dactylus in quintam cadat. Varie vero pronuntiari solitum nomen *Scyllacæi*, Strabo etiam confutetur. Sunt etiam antiqui codices aliquot, in quibus et *navifragum* choriambici dimensione et *Scyllacæum* Epitriti quarti syllabis legatur: ut dicas versum hunc ex iis esse, qui alios quoque pedes admittant, præter dactylum et spondeum; esseque choriambicum quarta sede, sed versum alioqui spondaicum. Quæ quidem comminisci cogimur, ne tot veterum codicum auctoritati detrahatur: quorum bona pars *navifragum* quadrisyllabum scriptum ostendunt. Sed enim donec melius aliquid inveniat, acquieverim interim libenter et Porcio, et antiquis aliquot aliis codicibus, in quibus et *navifragum*, et *Scylacæum* unico *l* notatum habetur. Nam vocales *y* et *a* dichromæ omnino sunt, ut corripi licenter possint: in nomine præsertim Græcicæ figuræ. Missum vero facio, quod *navifragum* in codicibus aliquot habetur, quum in hujusmodi lectione nihil memoratu dignum occurrat. *Pierius*.

Caulonisque arces] *Caulon* oppidum est, quod primæ regioni Italiæ tribuit Plinius. *Caulonium* etiam Strabo I. VI. memorat, et Mela. Stephanus auctor est, *Cauloniam* oppidum *Aulonem* quondam esse dictum: nec aliter Horat. Od. II. 6. et Martial. epigr. XIII. 125. *Taubmann*.

Navifragum Scylacæum] Alii aliter hic legunt: ut et Scaliger, quem vide Poët. II. 31. Hanc tamen lectionem plerique docti, ut et Turnebus (XIX. 21. et XXVI. 30.) defendunt; imprimis Erythræus, in Indice Virgiliano, et Ia. Casaubonus ad Strabonem p. 102. Hoc autem *Scylacæum* oppidum est in

ora Calabrim: de quo itidem Strabo l. vi. Aliud est *Scyllæum*: de quo Plinius III. 5. Jam, *navifragus* proprie locus est, in quo navem fregimus: *navigium* vero ipsum *navifragum*: ut Ge. III. 'ceu naufraga corpora fluctus,' &c. *Idem*.

Navifragum Scyllæarum] Sine *a* scribendum docet Dausquius. Hodie *Squillacci*. Plura Clav. ant. Ital. IV. 16. *Emmeness*.

555 *Et gemitum ingentem pelagi*] Videtur delatus primo ad fretum: postea ad Ætnam reversus. *Servius*.

556 *Fractas*] *Nimias*: ut, 'Fractos sonitus imitata tubarum.' Vel *fractas*, cum fragore venientes. *Servius*.

557 *Æstu miscentur arena*] Descripsit loca, Charybdi vicina: quam esse credidit ex periculi magnitudine. *Idem*.

558 *Nimirum*] Nisi fallor. *Idem*.

Ille] Hoc pronomine et in venerativa, et id vituperativa significatione, veteres utebantur, ut hic, *ille*, id est, periculosa, detestabilis. Venerative autem: ut, 'Sic pater ille deum faciat.' *Idem*.

Hæc ille] In antiquis aliquot codicibus, *hic ille* legitur. Sed *hæc* pronomen magis placet: quia consequitur, 'Hos scopulos, hæc saxa.' *Pier*.

Charybdis] Mulier voracissima fuit, ut *Servius* ad vs. 420. quæ, fulmine præcipitata in mare, antiquum obtinet, sorbens omnia quæ prehendit. Inde *inplacata* vs. citato. *Ovid. Met. VII. 68*. 'ratibusque inimica Charybdis.' et XIII. 730. 'Scyllæ latus dextrum, lævum irrequieta Charybdis infestant. Vorat hæc raptas, revomitque carinas.' De Scylla et Charybdi *Mela II. 7*. 'Pelagus et Scyllæ Charybdisque sævis nominibus inclytum. Scylla saxum est, Charybdis mare, utrumque noxium appulsis.' His adde, quæ *Clav. ant. Sic. I. 4. Emmeness*.

559 *Hæc saxa horrenda canebat*] Retulit, æ ad historiam. Nam pro

Scylla, saxa dixit horrenda. Servius.

560 *Eripite*] De periculis, et deest nos. *Idem*.

Eripite, o socii] 'Ex his: pro, insurgentes remis periculo nos eripite. Gestum remigantium ita expressit *Ennius*: 'Pone recumbite, vestraque pectora pellite tonsis.' Item: 'Pone petunt, exin referunt ad pectora tonsas.' Quem actum *Xenophon per ἀντιπτεῖν* representavit: ut docet *Turnebus. Taubm*.

O socii] Nam commune ubi periculum est, omnibus laborandum est. *Donatus*.

O socii] In plerisque codicibus antiquis absque *o* legitur, *eripite socii*. Sed enim locus ipse adverbium id omnino exposcere videtur: quo sine frigidiuscula esset adhortatio. *Pier*.

561 *Haud minus ac jussi faciunt*] Ita supra in hoc lib. 'Haud secus ac jussi faciunt': hæc enim conjunctio, *secus ac, minus ac*, veteribus fuit elegantissima. *Cerda*.

Rudentem] Si *rudentem proram*, id est, stridentem et sonantem in tempestate: ut est, 'Et sera sub nocte rudentum.' *Servius*.

Rudentem] In antiquis aliquot exemplaribus, *rudente* legitur, casu septimo: ut adminiculo fuerit ad contorquendum. *Pierius*.

562 *Lævas ad undas*] De Ionio venientibus, aliter non procedit. *Serv*.

563 *Cuncta cohors*] Quia superius dixit, 'Nos castra movemus.' *Idem*.

Cohors] Nomini huic adspirationem accessisse ex consuetudine, veluti etiam *horto*, Velius Longus arbitratur: quum tamen alii *cohortem* a *cohortanda* dictam velint, inesseque illi adspirationem naturæ. *Pierius*.

Remis ventisque petivit] Proverbi vim obtinet, de quo plura *Modius novantiq. lect. epist. 41. Emmeness*.

564 *Gurgite*] Pro fluctu. *Servius*.

565 *Ad manis imos*] Poëtica hyperbole. *Idem*.

Desedimus] In Mediceo, in Porcio,

et aliquot aliis codicibus antiquis, *desedimus* habetur: quod est aquæ, et terræ in imum se contrahentis, descendentiæve, solo subducto. Tullius lib. primo de Divin. 'Multis locis labes facta sit, terræque desederint.' Et infra eodem libro, 'Delata etiam ad senatum labes agri Privernatis, quum ad infinitam altitudinem terra desedisset.' Neque tamen displicet *descendimus*, ut sit antitheton ejus, quod dixit, 'Tollimur in cælum:' quod in Mediceo codice, *tollimur ad cælum* scribitur. *Pierius.*

566 *Scopuli clamorem*] De historia, ut supra diximus, hoc traxit. Undæ etenim illis concavis saxis imitantur latratus. *Servius.*

Ter scopuli, &c.] Multo decoro hæc oculis Poëta subjecit, atque aurium nostrarum quasi dominus factus est: ut ait Scalig. v. 3. Vide et Macrob. v. 6. quem tamen sua ad Latii cloacas hausisse, J. C. Scaliger censuit. *Taubmann.*

567 *Elisam*] Exclusam, expressam: ut, 'Elisos oculos et siccum sanguine guttur.' *Servius.*

Rorantia astra] Eum scilicet locum in quo astra sunt, per diem non videbant. *Rorantia* autem pro *inrorata*, id est, quæ inrorabantur: a qua significatione, non est apud Latinos participium. Sane hyperbole est. *Idem.*

568 *Ventus cum sole*] Ventorum enim mutationem necesse est fieri vel oriente Sole, vel occidente. *Idem.*
Ventus cum Sole reliquit] Ventus cecidit cum occasu solis. Vide Aristot. Meteor. l. ii. ubi docet, solem et compescere ventum et excitare. *Taubm.*

569 *Ignarique via Cyclopus allabimur oris*] Ut, 'Servatum ex undis, Strophadum me litora primum Accipiunt,' similis enim est sensus. *Serv.*

Cyclopus] *Clo* habet accentum, quia Latina declinatio est in accusativo: quia Græce posuit *Cyclopus*, *Cy*

habet accentum: si *Cyclopes*, *Clo* habet accentum. *Idem.*

570 *Ab accessu*] Id est, in accessu. *Idem.*

Portus ab accessu] Hunc locum Favorinus, apud Agell. xvii. 10. (quæ videas) aliique Virgilio carpi suggillarunt, quem contra (præter Turnebum xx. 18.) confidentissime defendit J. Jov. Pontanus in Antonio, docetque artificiosissimi Poëtæ consilium et iudicium in re admirabili enarranda prudentissimum fuisse; et aures atque oculos atque animum miraculis ubique implevisse: quæ ordine legere operæ pretium fuerit. Porro de *Ætna*, *solemni omnibus Poëtis*, ut ait Seneca, *loco*, videatur etiam Lucret. l. vi. Ovidius, Silius, Claudianus; inprimis P. Cornelii Severi Poema, quo quidem (ut J. Scaliger censet) cultus post tempora Tiberii Cæsaris ad nos non pervenit: item Strabo l. vi. Plinius ii. 106. Sed et Aristoteles Meteor. lib. ii. *Taubm.*

571 *Ipæ; sed horrificis*] In codicibus aliquot antiquis, legere est, *ipæ sub horrificis*. Ruinæ enim illæ a summo vertice montis flammæ vi in altum eructantur: et quod ipse Poëta subjungit, *saxa liquefacta sub auras cum gemitu glomerantur*: quare forte non displiceat *tonare Ætnam sub horrificis ruinis*. Magis tamen placet *sed*. Quia portus ipsius bona malaque enumerare voluit, ut occasionem arriperet *Ætnæ* quoque flammæ, ruinas, motus horrendos, eructationesque illas describendi. *Pierius.*

Tonat Ætna ruinis] Sensus est: portus quidam securus nos faciebat: deest enim, *quidem*: sed *Ætna* terrebatur, et causa hujus incendii secundum *Ætnam* Virgillii hæc est: Sunt terræ desudantes sulphur, ut pene totus tractus Campaniæ, ubi est Vesuvius et Gaurus montes: quod indicat odor aquarum calentium. Item novissimas ex aquæ motu ventum creati. Esse

etiam concavas terras constat: et ab ea parte, qua Eurus vel Africus flant, habere speluncas et plenas sulphuris, et usque ad mare deductas. Hæ speluncæ, recipientes in se fluctus, ventum creant: qui agitatus ignem gignit ex sulphure. Unde est, quod videtur, incendium. Hoc autem verum esse, illa comprobatur ratio: quia, et aliis flantibus ventis, nihil ex se emittit, et pro modo flatuum Euri, vel Africi, interdum fumum, interdum favillas, nonnunquam vomit incendia: quod et hoc loco ostendit: nam effectum indicat, supprimit causas. *Servius*.

Tonat] Montem confragosum innit: nam conflictus illi et fragores, nisi in concavo et cavernoso fieri nequeant, &c. Deinde dicit, *interdum*: ne discernat diem a nocte. Et, ne a se discedat, post *tonat*, dicit *nubem*. Tonare enim et nubescere, in aëre contingit. Cernimus etiam, ut rem esset: cum non *fumum*, sed *nubem*, et quidem *atram*; et *prorumpit*, quod violentum verbum est: et *æthera* potius, quam *aërem*, ut nimium impetum abolveret. *Fumantem*; non ita quidem veritatem velat, ut non suis aliquando nominibus rem exprimat. *Fumi* enim ex aspergine ignea, non *nubes*, exsurgunt. *Turbine piceo*, et impetum et colorem non sine quadam animi commotione designat. Ad hæc piceus color in nubibus terrificus est. Duo hæc simul conjunxit, ut rei miraculum augeret. Nec non *flamas*, *fumos*, *lucem*, *tenebras*, *favillas* simul miscet, et *turbinem piceum*, et *favillam candentem*. Quid amplius? *globos* etiam *flamarum attollit*: et quod satis hoc non videretur, *lambit* etiam *sidera*: ut quo ultra progrediretur, non haberet. J. C. Scaliger. Taubmann.

572 *Prorumpit ad æthera nubem*] Id est, evomit et fundit; et est nova locutio, nec enim possumus dicere, *prorumpo illam rem*: potuit enim recte

dici, *nubes prorumpit*. Sane tota hæc descriptio poetica est. *Servius*.

573 *Candente favilla*] Id est, scintillis: et bona periphrasi. Nam *favilla* deserta igni scintilla. Quamvis sæpe viderimus de Ætna sicut nigrum fumum, ita et candidum et pinguem manare. *Idem*.

574 *Sidera lambit*] Flammæ motus persimilis est vibrationi linguæ. Claudian. Rapt. 1. 'Lambit continuas innoxia flamma pruinas.' Et Albinovanus ad Liviam, loquens de flamma: 'Æthera subjectis lambit, et astra comis.' Ad hæc, si hyperboles reprehendunt, eadem opera reprehendant et Pindarum, qui Ætnam columnam cœli dixit; itaque necesse est, flammam inde erumpentem non solum lambere, sed penetrare sidera. Reprehendant Lucretium, qui l. 1. de Ætnæis ignibus: 'Ad cœlumque ferant flammæ fulgura rursum.' *Cerda*.

Sidera lambit] Elegans metaphora. Linguæ enim vibrationi flammæ motus persimilis: *Scalig.* Taubmann.

575 *Avolsæque*] In antiquis aliquot codicibus, *comvola* legitur: sed quia disseparatio est, magis placet *avolsa*, ut etiam in Mediceo est: in aliis *avolsa*. *Pierius*.

Viscera montis] Id est, partes. Sic autem dixit *viscera*, quemadmodum 'terræ ossa' dicuntur. *Servius*.

576 *Eructans*] *Ructo*, *ructas* tantum facit: sicut Cicero, 'Eructant sermonibus suis cædem bonorum.' Virgilius, 'Atque omnem Coccyto eructat arenam.' Horatius usurpavit: 'Hic dum sublimes versus ructatur.' *Idem*.

Eructans] Apud Ovid. Metam. v. 553. Ætna dicitur *ejectare* arenas, sed Nob. Heins. *eructat* legendum opt. Cod. fide censet. Sic de Ætna etiam Silius Ital. l. xiv. 'Ast Ætna eructat tremefactis cauitibus, ignis Includi gemitus, pelagique imitata furorem, Murmure per cæcos tonat Irrequieta fragores Nocte dieque si-

mul: fonte e Phlegetontis ut atro
Flammarnum exundat torrens, picea-
que procella Semiambusta rotat li-
quefactis saxa cavernis.' Utitur et
Justin. iv. l. eodem verbo: 'eructet
fumum.' *Emmensus.*

Liquefactaque saxa] Patria, de-
cocta in modum calcis. *Servius.*

577 *Fundo imo*] Ab imo, et red-
dit causam latenter. Inde enim ven-
tus ex aqua natus erumpit. *Servius.*

578 *Fama est*] Bene fabulosam
rem dicturus excusat. Nam re vera,
nisi quæ de gigantibus legimus fabu-
losa acceperimus, ratio non procedit.
Nam cum in Phlægra, Thessaliæ lo-
co, pugnasce dicuntur, quemadmo-
dum est in Sicilia Enceladus? Othus
in Creta secundum Salustium? unde
Othii campi: Typhæus in Campania?
ut, 'Inarime Jovis imperiis imposita
Typhæo.' Sed Varro dicit in diluvio
aliquos ad montes confugisse cum
utensilibus: qui lacessiti postea bel-
lo ab his qui de aliis veniebant mon-
tibus, facile ex locis superioribus
vicerunt: unde fictum est, ut dii
superiores dicerentur; *inferiores* vero,
terrigenæ. Et quia de humilibus ad
summa reptabant, dicti sunt pro pe-
dibus habuisse serpentes. *Idem.*

Fama est] Recte inducit Æneam
iis quæ fabulosa erant dicentem,
'fama est,' ne se auctorem rerum
impossibilem faciat. *Donatus.*

Encelad] Filias secundum Hygi-
num in præf. Terræ et Tartari. Ejus
meminit Claud. de rapt. l. i. 'Ætna
giganteos,' &c. *Emmensus.*

Semustum] Pro *seminum*. Et aci-
endum sic poni, quasi *seminimis* sit
Enceladus: unde est, 'Motat latus.'
Simul ponitur secundum fabulam
causa, quasi ex fulmine id illic na-
tum incendium. *Servius.*

Semustum] Veriti sunt plerique
seminum scribere, qui scirent pri-
mam hujus nominis syllabam pro-
duci: quare *semustum* trisyllabum, i
vocali subtracta, publicarunt. Sed

enim quum in veteribus exemplari-
bus, quotquot legi, fere passim *semi-*
nustum quadrisyllabum observaverim
scriptam, Synizesin potius esse dix-
erim: neque quicquam deteri debere,
quum duæ illæ syllabæ pro una repu-
tentur, ut in Catulliano carmine, 'Flos
Veronensium depereunt juvenum.'
quod veteres habent codices, non *Ve-*
ronensum: ut in nomine *alcæria*;
quamvis aliqui *alcæria* legere malint.
Fit vero Synizesis vel ex duabus bre-
vibus vocalibus, nulla interjecta con-
sonante, vel altera duarum vocalium
existente brevi: nam ex duabus lon-
gis non condonatur. Sed enim quia
codices manu scripti, frequenti tran-
scriptione semper aliquid immuta-
runt, fitque ut in similibus plerumque
vix fidem faciant, quantumlibet an-
tiqui, operæ precium videtur, inscrip-
tionum, quæ fuerint in marmoribus
notatæ, testimoniis uti: illæ enim,
quo semel modo scriptæ fuerint,
suam indelebiles retinent antiquita-
tem. Habemus itaque inscriptionem
tumuli non inventam, neque inele-
gantem Romæ in palatio montis
Jordani, in qua manifesta Synizesis
inspicitur, hoc pentametro, LVC-
TVOSVMQ. MIHI QVI SCIO
QVID FVERIS. *Luctus*, per Syni-
sesin esse videtur: atque etiam in
altero heroico hexametro: UNANI-
MI, CALPURNIANO, SOCIATA
MARITO. Neque desunt hujusmodi
exempla plurima: tametsi nonnulli
quantum in *Calpurniano* est, pene
ultimam Græcorum more corrip-
posse contendunt: atque ita tertius
pes *purnia*, dactylus fit: ut in *Hadri-*
ano, *Claudiano*, et similibus factam
passim apud Græcos observamus.
Sed enim nobis non licet esse tam
disertis: quare figuram potius ad-
mittamus; quæ, ut missos faciam
Homerum, Hesiodum, Theocritum,
et universam Græciam, Virgilius ipse
sæpe usus est: ut ex locis, passim a
nobis toto opere citatis, manifestum

esse potest. *Pierius.*

580 *Caminia*] Fornacibus: Græce dixit. *Servius.*

581 *Mutat*] Si *mutat* legeris, dat refectonem labori. *Mutat*, frequenter movet: quamvis alii *mutat* accipiunt, ut est: 'Et terruit auster euntes.' *Idem.*

Mutat] In antiquis aliquot codicibus, *mutat* legitur. Quod *Servius* admittere noluisset: ne refectio, ut ait, labori detur. *Ti. Donatus* *mutat* agnoscit: dum *Enceladum* ait converti in aliud latum, dum alterius voluerit vice effectas vires reparare. Cum *Servio* tamen sunt plerique codices vetusti: neque tamen *mutat* in omnibus, sed *motet* subunctivo modo in nonnullis scriptum est: pro quo alii legunt *mutet*. *Pierius.*

Mutat latus] Agnoscit *mutare latus* *Ovid.* *Met.* XIII. 937. ubi videndus *Nob. Heinsius*, qui ex *Statio* de hoc *Encelado* citat versum: 'tentat *Enceladus* mutare latus.' *Emmenes.*

582 *Cælum subtexere fumo*] Imitatione *Lucretii* l. v. 'Corpore concreto subtexunt nubila cælum.' *Idem* vi. 'Et quasi densando subtexit cœcula nimbis:' et *Tibull.* de arcu: 'prætexens picta ferrugine cælum.' Tale quid etiam *Od. E. ῥεφθεοῖσι νεφελοῖσι* obpardo εἰσδοῖ Ζεῦς. *Germanus.*

583 *Noctem illam*] Melius per accusativum dixit. *Servius.*

Noctem illam tecti silvis] In codicibus aliquot antiquis, *nocte illa* ablativo casu legitur. *Servius* incusativum mavult: et ita plus omnino significat ob continuationem incommodi. Omnia præterea exemplaria, quæ versavimus, *tekti silvis* absque in, legunt: ut naves vel silvis cæsis, vel litus obumbrantibus, occultatas intelligas: non autem homines in silvas egressos; quod minime verisimile est in tanta rerum trepidatione, quum præsertim, quæ sonitum daret canosa, non viderent. Nam et superius in *Carthaginiensi* portu, 'classem in

convexo nemorum arboribus clausam circum occulnerat:' loco tamen ibi ita natura comparato, ut et facile, et commode possent delitescere. *Pier.*

584 *Videmus*] Mente vel oculis. *Servius.*

585 *Nam neque erant astrorum ignes*] Bene *ignes*, quia de *Ætna* loquebatur, ut magis flammæ ejus manifestæ fierent cælo lucente. *Idem.*

Æthra Siderea potus] Per *æthram sideream*, hoc est, per splendorem ætheris. Sane *æther* est ipsam elementum, *æthra* vero splendor ætheris. Sciendum est *Homerum* et *atherem* et *aërem* communis generis dicere: quod de aëre nos non possumus dicere. De æthere, *æthra* factum est. Et secundum rationem istam potest et *æther* et *æthra* unum esse; ut nunc sit pro *æthere sidereo*. *Idem.*

Æthra] Apud *Stat. Thebaid.* l. v. 'Ipse etiam et summa jam tela posposcerat æthra *Jupiter*.' *Emmenes.*

587 *In nimbo*] Proprie *nimbus* est, qui deorum vel imperantium capita quasi clara nebula ambire fingitur. *Servius.*

Nox intempesta] Media. Hoc est nimum obscura. *Intempesta*, dicta est nox media. *Intempesta*, inactiosa, carens actibus, per quos tempora dignoscimus. Ait enim *Lucretius*, quia per se tempus non intelligitur, nisi per actus humanos. Medium autem noctis tempus actu caret. Ergo *intempesta*, inactiosa, quasi sine tempore: hoc est, sine actu, per quem dignoscitur tempus. Unde est, *intempestie venisti*, id est, *inopportunus*. Ergo *intempesta* dicitur, quia caret tempore. Sane noctis septem tempora ponuntur: *Crepusculum*, quod et *Vesper*: *Fax*, quo lumina incenduntur: *Concubium*, quo nos quieti damus: *Intempesta*, id est, media: *Gallucinium*, quo galli cantant: *Conticinium*, post cantum gallorum silentium: *Aurora* vel *crepusculum matutinum*, tempus quod ante *Solem* est. *Id.*

Tenebat] Quasi cursum ejus densitate sui nimbi inliberet. *Idem*.

588 *Primo Eoo*] Pro eo Silius Ital. l. xvi. 'Jamque novam terris pariebat lumine primo Egrediens aurora diem.' Sic apud Ter. 'cum primo lucu:' et Cic. 'prima luce.' Statius imitatus Maronem est Silv. lib. iv. 'Clarus ipse nitens, et primo major Eoo.' *Emmences*.

589 *Humentemque*] Hic participium positum est verbo carens: ergo *humens* pro *humidam*, quoniam noctu ros cadit. *Servius*.

Aurora polo dimoverat umbram] Hysteropteron in sensu. Ante enim aurora est, quam sit dies. *Umbram* vero, quia nox umbra terræ dicitur. *Idem*.

590 *Cum subito e silvis*] Arguitur in hac Achæmenidis descriptione Virgilius, negligentia Homericæ narrationis: Ulyxes enim inter initia erroris sui ad Cyclopa venit; quemadmodum ergo Æneas post septimum annum, quam a Troja profectus est, socium Ulyxis invenit? præsertim cum eum tribus mensibus in regione Cyclopyum dicat moratum, et mox Æneas de Sicilia ad Africam venisse dicatur. *Idem*.

Suprema] Pro *plurima*. *Idem*.

591 *Nova forma viri*] Bene *formam* dixit, non *hominem*, et est periphrasis pro *ignotus vir*. *Nova* autem fugienda, aliter alibi: 'Quis novus hic nostris,' id est, insperatus. Item: 'Subitoque novum consurgere bellum,' id est, detestandum. Item, 'Vere novo,' id est, incipiente. Item, 'duo lacte novo,' id est, recenti. Item, 'Comitum adfluxisse novorum,' hoc est, ignotorum. *Idem*.

Ignoti nova forma viri] Non idem, *ignoti* et *novi formæ*. Nam *nova forma* pertinet ad id, quod infra de cultu et ejus sordibus dicitur: *ignoti* autem, quem revera nescissent. *Donatus*.

Nova forma viri] Quasi ab homine fere in belluam deformato, quemque

hominem fuisse neget, sed tantum hominis speciem, larvam, et imitationem: ut infra: 'formæ magnorum ululare luporum:' quod ficti similitudine lupi essent. *Germanus*.

Cultu] Pro habitu. *Servius*.

593 *Respiciamus*] Quia non audiebatur vox rogantis. *Donatus*.

Respiciamus] In antiquis aliquot codicibus, *prospiciamus* legitur; quod *procul aspiciamus* significat. Sed *Donatus respiciamus* agnoscit. *Pierius*.

Dura illuvies] Sordes tetra. *Servius*.

Inmissaque barba] Quidam barbam majorem, luctus indicium, a Virgilio positum, reprehendunt, cum Heros non fuerint soliti tondere barbam. An *inmissam*, neglectam et impexam accipimus? *Idem*.

Inmissaque barba] Ultra modum grandis et promissa. Ita Jul. Capitolinus, 'missa barba, reflexo capillo,' &c. vel potius, neglecta et impexa barba, &c. *Teubmannus*.

594 *Consertum tegumen spinis*] Inligatum spinis. Hinc est in Terentio, 'Video quendam sentum, squalidum, pannis annisque obsutum.' *Servius*.

Consertum] Concinnatum spinis; non enim textum erat spinis, sed spinis frustra pannorum continentibus, consertum illius fuerat tegmen. *Donatus*.

Tegumen] In antiquis plerisque codicibus, *tegimen* integra dictione legitur. In Longobardico et Mediceo, *tegumen*; quod antiquitatem sapit: et eo modo scribitur apud Ti. Donatum. Neque tamen inficior *tegmen* etiam dici per syncopen: ut, 'recubans sub tegmine fagi:' proclerematicum enim primo statim verba ponere nimis absurdum fuisset. Est et alibi, 'Tegmen habent capitum.' *Pierius*.

Consertum tegumen spinis] In fabula Achæmenidis, qui jam spinis exutus erat, Ovid. xiv. 166. 'Jam sans, et spinis conserto tegmine nullis, Fater Achæmenides.' An in Servio legatur

dum *sentum* an *sertum* disputat Turneb. XXII. 12. *Emmeness.*

At cetera Grajus] Habet enim unaquæque gens inceasum et vocem propriam. Sane *cetera Grajus*, Græca locutio est; ut Salust. 'Sanctus alia.' *Servius.*

At cetera Grajus] Quantum ad cætera attinet. Græce, *τὰλλα ἀχαιῶς*: id est, inceasu et voce Græcum præferebat. Martial. de pisce scaro: 'Visceribus bonus est: cetera vile sapit.' Apul. l. x. 'Possumus quidem omnia cætera fratres manere ab isto tamen nexu communionis discedere.' *Taubmann.*

At cetera Grajus] Pro quantum ad cetera, vestiti, lingua, aliisque omnibus indicii Græci nominis hominem præ se ferebat. Hanc Græcam structuram multis exemplis, ex optimis auctoribus desumptis, probat Vechner. Hellenol. i. 4. quam et vetustam et venustam vocat Scioppius Suspect. lect. epist. v. 20. *Emmeness.*

595 *Ad Trojam missus*] Aut ex sequenti ejus confessione hoc didicit: aut Græcum esse, colligitur ex trepidatione: ut Terentius, 'Nescio quid peccati portat hæc purgatio.' *Serv.*

Ad Trojam] Gratum Trojanis, quod talem viderent inimicum. *Donatus.*

597 *Conterritus*] Decoris observatio: nam ad conspectum hostis, qui non horresceret? licet mortem vitæ isti suæ præferat. *Taubmann.*

Hæsit] Dubitavit. *Servius.*

598 *Mox*] Ubi metum vicit necessitas. *Donatus.*

Sese] Pronomen compositum, nam *sese* duo pronomina sunt. *Servius.*

Præcepit] Sine respectu salutis, scilicet postquam Cycloperum graviora cogitavit pericula. Sane brevis ei, quasi timentis, prima datur oratio. *Idem.*

599 *Testor*] Quæso, obtestor. *Id.*

Per sidera testor] Cum procul esset, se gestu supplicem exhibuit, mox propinquus factus, preces adhibuit

et lacrimas: confitetur originem, ut misericordiam capter. *Donatus.*

Per sidera testor] Obsecratio per sidera frequens Virgilio: *Æn.* vi. 'per sidera juro.' lib. iv. 'Testatur moritura Deos, et conscia fati Sidera.' In ix. 'cælum hoc, et sidera conscia testor.' et xii. 'terram, mare, sidera juro.' *Cerda.*

600 *Spirabile*] Vitale, quo spiramus; et est sermo Ciceronis, quamquam ille *spirabile* dixerit in libris de deorum natura. *Servius.*

601 *Quascumque*] Quo eat non cogitat, eorum comparatione quæ fugit. *Idem.*

Quascumque] In codicibus aliquot antiquis legere est, in *quascumque*, addita præpositione, sine qua tamen figuratior est elocutio. Ridere vero mecum, ut verum fatear, solebam, quum in nonnullis codicibus scriptum offendissem *quescumque* pro *quascumque*. Inveni postmodum apud Fl. Sospitrum, *quescumque* apud veteres analogicam esse declinationem: unde dativus *quibus* deducatur, uti a nominativo *qui*, dativus *quis*: Catonemque ait Originum secundo dixisse, '*quescumque* Romæ regnavisset.' Et Plautum, '*ques* ignobiles.' Quas voces quamvis novitas abdicaret, declinationem tamen ejus manere: *quibus* enim crebro dicimus. *Pierius.*

Quascumque abducite terras] Similis est fere Terentii locus Hec. III. 1. 4. qui, Donato interpretante, magnam loci detestationem indicat: 'cui quanto præstabilius fuerat ubivis gentium agere ætatem, quam,' &c. *Emmeness.*

602 *Hoc sat erit*] Vitasse Cycloperas. *Servius.*

Hoc sat erit] Scilicet Cycloperas vitasse, et cum hominibus esse: vs. 653. 'satis est gentem effugisse nefandam.' Ovidius tradit, eum cum Ænea in Italiam provectum esse: sed contra historiam est. *Taubmann.*

Scio] Modo confiteor. *Servius.*

Scio me Danais e classibus unum, &c. fatetur, &c.] Figuram ætioriorum agnoscit hic Donatus ad Ter. Ad. II. 2. 4. per quam ostendit, se fideliter promittere, quod promittit. *Emmenes.*

E classibus] Ex equitibus modo; ut est, 'Et Ortinæ classea,' id est, equites. *Serrius.*

603 *Petiisse*] Causa metri addidit syllabam: ut, 'Nos abiisse rati.' *Idem.*

604 *Tanta est*] Ut non possit fortunæ præsentis qualitate molliri. *Id.*

606 *Spargite*] Hoc est, dilacerate: et quia nec sævius nec celerius aliud fieri potest, nova brevitate usus est. *Idem.*

Spargite] In partes scilicet divisim, quod ne fieret, crudelitas facti descripta est. *Donatus.*

606 *Si pereō*] Ostendit male vivere: nam *si pereō*, dixit, et non, *cum pereō*. *Idem.*

Manibus hominum periisse juvabit] Oblique loquitur. Nam vult ostendere hominum hanc non esse crudelitatem. *Serrius.*

Si pereō, manibus hominum periisse juvabit] In codicibus nonnullis manu scriptis, *si peream* legitur: quod minime placet. In Longobardico vero, in Mediceo, in Porcio, et aliquot aliis ex antiquioribus, legere est, *si pereō hominum manibus pe. juv.* Vel adspiratione hic vim consonantis habente, vel ea ratione factum, qua etiam *Neptuno Ægæo*, vel *Actæo Aracyntho*. Quam lectionem, præter Ti. Donatum, Pontanus quoque agnoscit in Actio: ubi ex ipsa earundem vocalium complosione magnam fieri vocalitati accessionem asserit. *Pierius.*

607 *Genua amplexus*] Physici dicunt esse consecratis numinibus singulas corporis partes: ut aurem Memoriae. Hinc est, 'Cynthius aurem Vellit; et admonuit.' Frontem, Genio. Unde 'venerantes deum, tangimus frontem.' Dextram, Fidel. Unde paulo post, 'atque anum

præsentī pignore firmat.' Genua, Misericordiæ: unde hæc tangunt regantes. Sane, sicut frequenter dictum est, etiam hic ostenditur subtiliter Anchisem et Ænean, tam Pontificatus, quam Flamini iuris et peritos, et præsules fuisse. Jure autem Pontificali, si quis Flamini pedes, vel genua fuisset amplexus, verberari non licebat: hoc eo præcipiebatur, ne esset ullum præpedimentum religionis, quominus secundis numinibus inserviretur; aut esset importunitas in profanis locis aliquantisper morandi. Quod hæc diligenter exsequi videtur de Achæmenide, qui post preces habitas genua amplexus, genibus voluntas hærebat: in quo more, vel præpedimenti* verbum procul dubio est, tum quod et ipse genibus volutaret, vel quod genua amplexus etiam religionem habebatur, quo in loco satis non fuit nulla verbera adhibita, nisi etiam fides data esset, qua securitas confirmaretur veniæ concessæ illis versibus: 'Ipse pater dextram Anchises haud multa moratus, Dat juveni, atque anum præsentī pignore firmat.' Neque enim oportebat tardius immorari profanis cognitionibus, cum precatio cælestium deorum interposita, daret curam observandæ religionis: dixerat enim, 'Per sidera testor, Per superos atque hoc cæli spirabile numen,' eaque propter, addidit, 'Haud multa moratus,' ut celeritas concessionis piaculum nullum posset admittere. Ipsum Achæmenidem hinc possumus æstimare, magis verbera timuisse, quam mortem, propter confessionem: ut diceret, 'Spargite me in fluctus vasto inmergite ponto. Si pereō, manibus hominum periisse juvabit.' Denique post hæc addidit, 'Ille hæc deposita tandem formidine fatetur.' *Serrius.*

Genua amplexus] Singulas corporis partes singulis Numinibus consecratis putabant. Videatur Plinius II.

46. et Alexander II. 19. *Taubmann.*

Et genus amplexus] Ad preces adhibet obsequium corporis. *Donatus.*

Voluntus] Ut eorum imperitia retundatur, qui *volutus* hic legi volunt: 'In passivis (ait Fl. Sospater) participia præsentis temporis non sunt. Abutuntur autem veteres activo pro passivo, ut apud Virgilium, *Genibusque volutans*. Nam si activa significatione acciperetur, se decesset, ut diceret, *Volutans se.*' *Pierius.*

608 *Qui sit, fari]* Per omnia subaudi, *hortamur*. *Qui sit* autem, hoc est: quis Græcorum sit, id est, cujus filius sit, ut etiam respondet. Nam jam se dixerat Græcum. *Servius.*

Fari] *Fari* et *fateri* differunt: nam *fari* est simpliciter aliquid referre: *fateri* autem est, ex necessitate, quæ secreto contingunt, publicare. *Donatus.*

Qui sit, fari] In antiquo codice Longobardico, *quis sit* legitur. Quam lectionem agnoscit *Servius*, tametsi veteres Grammatici eo modo qui etiam poni scriptorum veterum aliquot exemplis tradunt. *Pierius.*

609 *Agitat fortuna, fateri]* Hortamur *fateri*, quæ eum fortuna vexet: ut, 'Agitataque numina Trojæ.' *Servius.*

610 *Haud multa moratus]* Nimis benignitatis est, non exspectare plurimas preces. *Idem.*

Dextram] Quam *Justinus* XI. 15. *pignus fidei* nominat: ad quem locum consule *Berneggerum*. *Emmeness.*

611 *Præsenti pignore firmat]* Quod ad hoc tempus poterat dari, id est, manuum conjunctione, qua firmabatur amicitiae: ut, 'Cur dextræ jungere dextram Non datur?' Et, 'Jungimus hospitio dextras.' *Servius.*

613 *Sum patria ex Ithaca]* Circumstantias omnes exsequitur: loci, personæ, temporum: et licet rhetorice agat hic *Achæmenides*, quæ dicit, ut tollatur, pauca sunt, neque enim quicquam illi nocet, nisi quod Græcos.

Cætera, quæ dicit, ut fugiant, tantum narrationem rei gestæ habent. Plane cum auctu, ut sit major causa misericordiæ: nisi forte hoc etiam putamus ad recipiendum valere, quod aliquod beneficium prædicendo de Cyclope significat dari; nam infra ait, 'Recepto Supplice sic merito.' *Idem.*

Infelici Ulizi] Quoniam apud hostes loquitur, quærit favorem ejus vituperatione, quem scit odio esse Trojanis. *Idem.*

Ulyssis] In antiquis plerisque codicibus, *Ulyssi* absque *s* legitur. Probus locum hunc citans, *Antiquæ*, ait, est ratio declinationis dativo uti pro genitivo, *Ulyssi* pro *Ulyssis*, *Achilli* pro *Achillis*. Qua forma Oratores etiam usi sint. *Sallustius*, 'Ad bellum Persi Macedonicum,' pro *Persis*. Ubi ea forma uti nulla coëgit homœoteleutos, sed antiquæ declinationis ratio. Ita et *M. Tullius*, 'Filius Verri,' pro *Verris*. Refert præterea *Sosipater Carisius* observatum a *Plinio* dubii sermonis l. vi. *Herculi* pro *Herculis*, ut *Ulyxi* pro *Ulyxis* olim dici ceptum. *Pierius.*

614 *Nomen Achæmenides]* In veteribus fere omnibus exemplaribus, legere est, *nomen*, quod scilicet quæritis, *Achæmenides*: et sicubi nomine scriptum est, id in his exemplaribus, quæ versamus, subditicium est, priore abrasa lectione. *Idem.*

Adamasto] In *Mediceo*, in *Porcio*, et aliis antiquis plerisque codicibus. *Adamasto* scriptum est: quod *invictum*, vel *indomitum* significat: et ita proprium id viri nomen habetur etiam in codice *Donatiano*. Alii *Adamasco* legunt. *Idem.*

615 *Pæpere]* Nam, ut etiam de *Sinone* diximus, apud majores hæc fuerat causa militiæ; et bene utitur statu veniali, per excusationem paupertatis; ut conciliet hostium animos, quasi necessitate adversus eos dimicaverit. *Servius.*

Fortuna] *Pristina*, paupertatis sci-

licet, et perseverat, ut invitus fecisse videatur. *Idem.*

616 *Trepidij*] Festini. *Idem.*

617 *Inmemores socij*] *Inmemores*, dum trepidi: ut per timorem, non per odium relictus fuisse videatur. Nam et causam subjungit timoris, Cyclopi descriptione. Ergo *inmemores*, timentes. *Idem.*

618 *Domus sanie*] Deest horrida. *Idem.*

Domus sanie dapibusque cruentis, Intus opaca, ingens] Ad hunc versum vide Gell. v. 8. *Emmenes.*

619 *Altaque pulsat Sidera*] Similis superior hyperbole, 'et sidera verberat unda. De Cyclopi magnitudine sic Homer. Odyss. l. ix. Ἐφευ βίη δλάντι δφελών δρών: Similis erat caecumini sylvestri excelsorum montium. Lege Junium cent. ii. adag. ubi magna copia similis δρεβολῆς. 'Ego non pauca in Eclogis duplici in loco. Galenus de usu partium iii. 14. Cyclopi etiam dat ingentem inusitatamque magnitudinem: πολλαλασίη τὸ μέγεθος ὄντι τῷ Κύκλωπι. *Cerda.*

621 *Nec visu facilis*] Cujus possit etiam aspectus inferre formidinem. *Servius.*

Nec dictu affabilis] Sermone non explicabilis: bene rem exaggeravit post descriptionem. *Idem.*

Affabilis] In antiquis aliquot codicibus, *adfabilis* legitur: quanquam codices etiam nonnulli manu scripti *effabilis* legunt. Sed enim Macrobius libentius legit *adfabilis*, ut in Mediceo est: sumptumque ait ex Attio in Philoctete, ubi est, 'Quem neque tueri contra, neque adfari queas.' Alterum vero illud Servius agnoscit: exponitque *sermone non explicabilis*, quod æque placet. *Pierius.*

Affabilis] Servius, H. Steph. et alii, leg. *effabilis*, id est, sermone non explicabilis: sed alterum videtur rectius etiam Fabricio: nam et faciem Cyclopi tyrannicam, et morum vastitatem tribuit talem, ut nemo illum

posset et sine consternatione intueri, et absque periculo alloqui. Sophocli. in Tyr. ἐς δευδν οὐδ' ἀκουδν, οὐδ' ἀπὸφμον: *Nec dictu affabilis*, id est, ἀπρόσπτος. *Taubmann.*

622 *Visceribus*] *Viscera* proprie carnes sunt. *Servius.*

Sanguine atro] Hoc est, sanie. *Id.*

623 *Vidi egomet, duo*] *Homerus* quatuor dicit: ergo aut dissentit ab eo, ut etiam in temporibus. Nam ante ad Siciliam Æneas, quam Ulyxes venisse dicitur. Aut certe hoc dicit, duo vidisse: quot autem occiderit, ignorare, per timorem. Alii duo simul dicunt, non enim duo sola addidit. *Idem.*

Vidi egomet, duo] *Homerus* δδ. i. sex enumerat, quos Cyclops devoraverit, nam binos tribus vicibus ponit absumptos. Sed enim vel A-chæmenides, ob trepidationem et festinantiam, non potest hic historiam omnem enarrare; satisque putat, si memoret Cyclopa esse adeo efferum et immanem, ut una vice duo humana corpora possit absumere: vel *duo* pro bina positum, ut alibi vice versa, 'bina crispans hastilia,' pro *duo*: quæ licentia late concessa est a Poëtâ. *Pierius.*

Vidi egomet] Ἐφαδν hanc notat Scaliger, Poët. iv. 34. Atque idem totum hunc locum accurate cum Homero Odyss. ix. contendit, v. 3. *Taubmann.*

624 *Prensa manu*] Peccare eos ait Terentius Scaurus, qui *prehensus* cum adspiratione scribant, quam eam prima persona non habeat. Quum vero ex hujus sententia *prehensus* per *duo* cē, scribi debeat; ut ibi, 'Dextraque *prehensum*;' hoc loco vel *Symyzæin* esse dicemus: vel, quod magis placet, *prensa* per orasin legemus, ut habetur in codicibus antiquis. Quid vero super hoc sentiat Valius Longus, alibi diximus. *Pierius.*

Resupinus] Magnitudo virtutis ostenditur. Quod una manu, quod

frangeret, et velut exprimeret effidentem non in terram, sed ad saxum sublimitus quantientem. *Servius*.

625 *Exaspera*] Hæc fuit vera lectio, id est, madefacta. Nam si *aspera* dixeris, id est, inorata, Tapinosis et Hyperbole junguntur. *Idem*.

Exaspera] *Servius* *exaspera* veram esse lectionem asseverat. In antiquis tamen codicibus quotquot habui, *aspera*, et *adaspera* legi: sententia, et elocutio sumpta ex M. Tullio in Philipp. 'Vino pavimenta natarent.' *Pierius*.

626 *Fluentia tabo*] *Pro fluenti tabo*. *Servius*.

627 *Manderet*] Unde et Euripidi *κύκλωπος* Cyclops dicitur. Est autem hic versus arte singulari laboratus. *Taubmann*.

Trepid] Melius *teptidi*, quasi adhuc vivi, quam *trepidi*, id est; tremantes: ne sit iteratio. *Servius*.

628 *Ulixes*] A solo nomine emphasim fecit. Unde est quod sequitur, 'oblitusve sui est.' Aliquantum tamen juxta veteres *oblitus*, id est, negligens, dictum tradunt. Et est laus quod et in adversis constans: vel quem nemo impune læsisset: vel qui dolo etiam fortiores sæpe vicinset. *Idem*.

629 *Oblitusve sui*] Omnes nos vehementer turbati sumus: solus Ulyssæa natura callidus et usu et ingenio instructus, tantæ crudelitatis visu deterritus non est: nec est *oblitus sui*, id est, non perdit suam industriam. *Donatus*.

Ithacus] Ithacensis. *Servius*.

630 *Nam simul expletus*] Omnia signa ponit bellæ occasionem ad cædem præbentis. Dederat autem consilium Ulysses, ut unicum illi oculum excæcarent: sed hoc periculosum fuit, quamvis dormiret sepultus: ergo precati sunt nomina. Et quoniam non idem periculum erat omnibus, varias corporis partes tenentibus, eas inter se sortiti sunt. *Donatus*.

Sepultus] Stratus jacens. *Servius*.

631 *Jacuitque per antrum*] Hoc ver-
Delph. et Var. Clas.

bum de Varrone mutuatus est, qui ait, 'In lecto temulentos jacere, sobrios cubare consuescere.' *Idem*.

632 *Immensus*] Etiam *immensus* ad Polyphæmi magnitudinem pertinet: quasi in tanto antro jacuerit. *Idem*.

Immensus] *Servius* quidem *immensum*, quippe *antrum* agnoscit. Ad quam lectionem respexisse etiam Quintilianus videtur, ubi ait de Virg. 'Cum Cyclops jacuisse dicit per antrum, prodigiosum illud corpus spatium loci mensus est.' In veteribus aliquot codicibus *tamensus* legitur: ut Homericum illud exprimeret, *ὅσα δ' ἀνὴρ ὄλῳ πελάγος*. Quodque tantus erat, ut memoroso cuiquam promontorio altorum montium similis videretur. Sunt etiam codices manu scripti, ubi legas *immensam sentem*, quod minime placet: etsi Homerus eructationem illius vespertinæ crapulæ late describit. *Pierius*.

Immensus] Corpus prodigiosum spacio loci mensus est: quasi in toto antro jacuerit. Quæ figura *ὑψηλός* est Fabio VIII. 3. Lucillius Poëtarum vanitatem irridens, hunc Polyphemum ducentorum pedum fuisse ait. Vide P. Crinit. XVII. 3. *Taubmann*.

Eructans] Cicero, 'Eructant sermonibus suis cædem bonorum.' *Serv.*

Frusta] Cicero in Philippicis, 'Frustis esculentis vinum redolentibus.' *Idem*.

634 *Sortitique vices*] Vel partes membrorum, vel qui quo loco staret. *Idem*.

Undique] *Pro indiviso*. *Idem*.

Circum Fundimur] Secundum Homerum, qui dicit alios eum tenuisse, alios obcæcasse oculum. *Idem*.

635 *Terebramus*] Ti. Donatus *tenebramus* legit: hoc est, excæcamus. Cujus hæc sunt verba: 'Quod ait *acuto telo tenebramus*, celeritatem facti voluit demonstrare. In hoc enim consilium consistebat effectus, ne mora facientum, et dolor vulneris quamvis graviter dormientem excita-

Virg.

8 K

ret. Hoc loco nonnulli *terebramus* tradunt: sed quum terebratio habeat moram, quæ fuit inimica facientibus, melius est, ut telo acuto, uno ictu videatur esse cæcatus. Sed enim pace tam docti viri, quum locus sit ex Homero sumptus, apud quem lata est de terebratione descriptio, vero similis est Virgilium scriptum reliquisse *terebramus*. Versus Homeri sunt, ἔγῳ δ' ἐπὶ τρεφῶν ἀσπελὶς Δί-
μορ' ὅς τ' ὄρα τις τρεφῶν δέην ῥήτορ
ἀνὴρ Τρωάδην, οὐδέ τ' ἐπείθῃ δροσσεύου-
σιν ἰπῶντι Ἀχάμενοι ἐκτρέφῃ. In qui-
bus non tantum terebratum ait lumen
conto acuto, ustalatoque ex igne,
statim in oculum adacto, Ulyse su-
perne calcante, loro inferne advoluto,
cujus capita socii alternantes utrin-
que traherent, quod sine longa mora
fieri non potuit; verum etiam artifi-
cis, qui navale aliquod lignum terebra
perforet, similitudine utitur. Legen-
dum itaque *terebramus* ex Homero.
Quod vero in inferiori versu Servius
Donatum reprehendit, quod *latebat*,
late patebat, exposnerit: aut quia
capillis tegebatur, aut latebat corpo-
ris reliqui comparatione: si verba
Donati consideremus, nil adeo repre-
hensionis obnoxium inveniemus: im-
mo longe diversam Donati senten-
tiam ab ea, quam ei Servius adscri-
bit. Querit siquidem Donatus, qua
ratione oculus, qui tantæ esset am-
plitudinis et vastitatis, ut Luna,
Soliave orbi posset æquari, latere po-
tuerit? Considerataque Cyclopi de-
formitate, rugas comminiscitur, et
ingentem capillorum silvam. Nam
intonsum caput ipse Polyphemus
apud Theocritum et Ovidium jactat. Sed
melius fuerit ipsa Donati verba subji-
cere. Quod autem ait, *sub fronte la-
tebat*: quod ingens fuisse dicebatur
usque adeo, ut orbi Lunæ, vel Solis
æquari potuisset, faciebant rugæ tor-
væ frontis, et ingentes capitis comæ.
Quid vero si dixerimus Virgilium et
ad oculi situm, et etymologiam respex-

isse, quam eo verbo exprimere volu-
erit? quum Varro dicat oculos ideo
dictos, quod *sub fronte occultantur*.
Pierius.

Acuto] Fuste obusto. Nam secun-
dum istam sententiam multi *terebramus*
legunt: alii *tenebramus*. Telo autem
acuto potest et simpliciter accipi.
Servius.

636 *Solum sub fr. la.*] Pro in *fronte*
latebat. Multi Polyphemum dicunt u-
num habuisse oculum, alii duos, alii
tres: sed totum fabulosum est.
Nam hic vir prudentissimus fuit:
et ob hoc oculum in capite habuisse
dicitur: id est, juxta cerebrum, quia
prudentia plus videbat. Verum U-
lyxes eum prudentia superavit: oh
quod enim cæcasse fingitur. *Idem*.

Latebat] Dormienti scilicet. Nam
male sentit Donatus dicens, *late pa-
tebat*, contra metrum. Item dicit, ca-
pillis tegebatur: aut latebat corporis
comparatione. Alii *latebat*, subjec-
tum erat frosti, et intra frontem re-
cesserat tradunt. Absolutus tamen
est prior sensus. *Idem*.

Terra solum sub fronte latebat] Vel
sequemur Servii sententiam: vel ocu-
lum latuisse accipiemus, ut physiog-
nomones oculos fronti infosces, im-
mersosque, et abditos, maleficos nox-
iosque suspicantur: quæ commenta-
tio possit fortasse Polyphemo con-
venire, qui immanitate, et feritate a
Poëta infamatur. *Germanus*.

637 *Argolici clipei aut Phæbea lam-
padis instar*] Unum magnitudinis est,
quia Græcorum clipei rotundi, ut Ca-
to Originum libro ait: aliud splende-
ria. *Phæbea* autem derivatio est vel
a Luna, vel a Sole. *Servius*.

Argolici clipei] De magnis et rotan-
dis clipeis Argivorum accipiendum,
qui totum corpus tegebant: unde
ἀσπίδος ἀμφιβόρως ab Hom. Il. II.
dicitur. Et exanimis in clipeo,
propter magnitudinem, veluti fero-
tro, ex acie referebantur. Videatur
Turnebus XI. 27. et XXIV. 18. *Turner*.

Phœbea lampadis instar] *Phœbea*, *φαιβήτης*: ut, 'Phœbeia virgo:' et, 'Phœbeius osren,' est *φαιβήτος*: ut notat Scalig. ad Manilium. *Idem*.

639 *Sed fugite*] Occurrebat: Si cæcus est, cur timetur? Subjungitur non unum esse, sed plures: et bene suam gratiam facit, admonendo, quod illos ultro facere, necesse erat: repetitio autem *fugite* necessaria, ut alibi: 'Heu fuge crudeles terras, fuge litus avarum.' *Servius*.

O miseri] Aut blandientis particula est, ut in Terentio, 'O misera.' Aut re vera *miseri*: qui delati sunt ad Cyclopos. *Idem*.

640 *Rumpite*] Ut festinantes, non solvite, sed rumpite: ut, 'Festinate fugam, tortosque incidite funes.' *Id.*

Fusces Rumpite] Palum illum, cui navis illigata, *Prymnesium* dici, et *tensillam*, Festus notavit. Ipsam illigationem dixere *supationem*. Est enim *supo* navem *prymnesio* illigare. Attius Phœniss. apud Non. 'Abtorque proram, ac supa tortas copulas.' Contrarium erit *dissipo*, nam hoc verbum a *sipo* ortum, ut facile apparet ex fragmentis Festi. Itaque proprie *dissipo* de nave dicitur, et inde vox ad alia traducitur. Ut enim *ligo* et *solvo* opponuntur in re nautica, ita *supo* et *dissipo*. Habent affinitatem cum *supo* *suppara*, vela nautica. *Cerda*.

641 *Qualis quantusque*] Unum morum est, aliud corporis. *Servius*.

Nam qualis quantusque] Unum morum est, alterum corporis. Tibullus III. 6. 'Quales his pœnas, qualis quantusque minetur.' Quod Græci feliciter uno verbo *ἅλως* dicunt, hoc Latini sermonis egestas dicit, *qualis quantusque*, duobus verbis. *Scalig.*

Polyphemus] Fabulam Polyphemi enarrat accurate Hyginus fabul. 125. Ovid. Metam. XIV. Theocr. Idyll. XI. pluresque alii. *Emmenes*.

643 *Centum alii*] Id est, tales et tanti. *Servius*.

Centum alii] *Ἀντιστοιχόντων*: tales

tantique centum alii passim habitant, &c. *Taubmann*.

Curva hæc habitant ad litora vulgo] Ne tantum in montibus esse putarentur. *Vulgo*: passim. *Servius*.

644 *Infandi Cyclopes*] Ineffabiles, ut supra, 'Nec visu facilis, nec dictu adfabilis ulli.' *Idem*.

645 *Tertia jam lunæ*] Bene in desertis locis ex Lunæ ratione colligit tempora. *Idem*.

Se complent] Ideo autem, quia sursum non habet lumen, sed accipit a Sole. Et bene auxit misericordiam a tempore. *Idem*.

Tertia jam lunæ se cornua complent] Sic et Eurip. in Alceste. *σεληνὰς δάδακα ἐκλινόμενους*: eadem redditione. Prop. 'Septima jam plenæ deducitur orbita lunæ, Cum de me, et de te compita nulla tacent.' *Germanus*.

646 *Vitam in silvis*] Misericordia captatur a loco. *Servius*.

Deserta ferarum] Propter feras deserta. *Idem*.

647 *Lustra*] Cubilia. Unde etiam lupanaria *lustra* dicimus: ubi habitant lupæ, id est, meretrices: dictæ ab obscenitatis et odoris similitudine. Cicero, 'Vino lustrisque confectus.' *Idem*.

Traho] Imitatur et hoc loco Maronem nostrum Phædrus fab. III. 8. 'in silvis asperam vitam trahens.' Pathos misericordiæ a loco sumptum, ut observat Macrob. Saturn. IV. 3. *Emmenes*.

648 *Sonitumque pedum*] Ordo figuratus, cum traho, cum prospicio. *Servius*.

Tremisco] Antiqua exemplaria pleræque *tremesco* per *e* in pene ultima scribere, quæque id ratione, dictum alibi. *Pierius*.

649 *Baccas*] Generale est, id est, fructus arborum agrestium. *Servius*.

Lapidosa corna] *Lapidosa*, dura; an quod in saxis nascantur? Ipsa arbor *cornus* dicitur: pomum vero *cornum*; inde *cornu*: ut *templum*, *templa*. *Idem*.

Victum infelicem, baccas, &c.] Ita D. Joannem victitasse *ἄκρως δρυῶν* Nicephorus est auctor, ut Diogenem *Ἄλιαν ἄκρως φέλλαν*. Et Nicephoro assentitur Pantaleon Diaconus, his verbis a Cnjacio doctiss. nostra ætate jurisconsulto suis Paratitlis ascriptis: *ὁ τοῖς τῶν μελισσῶν κατὰ τὴν ἔρμην πόνους, καὶ τοῖς τῶν βοτάνων συντρεφέμενος ἐκ βρέφους ἀπρίσμασι: ἀκρόδρυα* autem, quamvis proprie appellantur, quæ in ambitu lignosum putamen habent, quod genus appellatione *νυκum* apud Latinos continetur, tamen arborum *baccas*, omnesque arboreos fructus significant, ut *glandis* appellatio apud Jurisconsultos omnem fructum complectitur, et apud Græcos *βέλαρες*. *Germanus*.

Victum] Recte *infelicem*: Donatus Ter. A. I. 1. 4. 'lana ac tela victum quæritans' distinguit inter *cibum* et *victum*: 'cibus enim est,' inquit, 'qui etiam delicatis præbetur: victus in parvis aridisque alimoniis est constitutus.' *Emmeness*.

653 *Addixi*] Signato verbo exprimit desperationem. *Servius*.

Addixi] Hoc consilio ad vos veni, melius esse manibus hominum perire, quam Cyclopum. *Donatus*.

Addixi] Signato verbo desperationem exprimit, ut inquit *Servius*: nimirum ad vocabulum *juris*, et unum ex tribus prætoris, alludens, quod rem licitatione adjudicare sonat, *ἀποκηρύττειν, καταδικάζειν* a qua forensi significatione translatitæ etiam de aliis dicitur, ut in disciplina augurandi aves dicuntur *addicere*, quando firmant et ratum augurium faciunt. *Livius*: 'Fabio aspicienti aves semel atque iterum non addixere:' et 'addicere opus aliquod,' hoc est, redemptori locare faciendum: et 'addicta sententia,' apud *Cicer.* vendita; unde et *addicte* adverbium, et *addictio*, *ἀποκρήψις*. *Germanus*.

Addixi] Auctionis vocabulum, cuius usus est, quando majus pretium

offerenti res vendita emptoris fit. Vide Budæum tit. *de in diem additione*. *Suet. Calig. cap. 38.* 'nec licendi finem factum, quoad tredecim gladiatores *hs. nonagies* ignoranti addicerentur.' Alludit *Cic. pro Milone c. 32.* 'incidebantur jam domileges, quæ nos nostris servis addicerent.' *Emmeness*.

654 *Vos animam hanc potius*] Oblisque loquitur, ut supra: reprehensio enim crudelitatis est, qui rogat salutem, si ipse condemnat. *Servius*.

655 *Vix ea fatus erat*] Ad probationis gratiam pertinet, quod ea quæ *Achæmenides* adfirmaverat, statim adprobavere *Trojani*. *Idem*.

656 *Mole*] Molitione, agitatione. *Idem*.

657 *Litora nota petentem*] *Nota* ante oculorum amissionem potest accipi. Sic *Statius* in nono, 'Sequitur tamen improbus hostem, Qua meminit.' *Idem*.

Nota] Exponendum fuit, quomodo cæcus venire potuerit? quia noverat, antequam obcæcetur. *Donatus*.

658 *Monstrum horrendum, &c.*] *Lucian.* sic describit: *ἑγρως, λείους, καὶ τὸ πάντων ἀμορφώτατον, μονόφθαλμος: αγρετῆς, hispida, quodque est omnium deformissimum, monoculus*. Ab *Philostrato* in Iconibus *ἀγριώτατος* dicitur, et *δρακὸς τε, καὶ δεινός, et λείος πάντα*. Quibus signantur rusticitas, diritas, hirsuties. *Ovid.* 'nempe ille immittis, et ipsis Horrendus silvis, et visus ab hospite nullo Impune, et magni cum Diis contemptor Olympi.' Apparet hæc deformitas ex versibus hie ejusdem vatis: 'Jam rigidos pectus rastris, Polypheme, capillos; Jam libet hirsutam tibi falce recidere barbam.' *Homerica*, ut quæ in promptu, et jam partim a me adducta, prætermitto. Frigent omnia præ *Virgilio. Cerda*.

Monstrum horrendum, &c.] Carmen plenum ac sonorum. Hanc autem orationem *ἀσύνθετον*, i. e. *inconjunctam*,

ad amplificationem parari, docet Scæ-
lig. iv. 23. Vide et N. Æn. iv. 594.
Taubmann.

Informe] Ultra formam. *Servius.*

Ingens] Potest et superioribus et
sequentibus jungi; ut sit *ingens lu-
men.* Idem.

Cui lumen ademptum] Ad hunc ver-
sum vide Robert. Tit. contr. vii. 8.
De Polyphemo dial. Lucian. lege.
Emmeness.

659 *Trunca manum pinus regit]* Cu-
jus cæcitatem manu pinus regit.
Servius.

Trunca manum pinus] Tota arbor
erat pro baculo. *Donatus.*

Trunca manum] In Mediceo, et co-
dicibus aliquot aliis antiquis, *manus*
septimo casu legitur. Et ubi *manum*
est quarto casu, in codicibus manu
scriptis, fere passim ultimam contac-
tam observes. Esset vero sententiæ
ordo: *Pinus trunca manu, vel gestata
manu, regit ademptum lumen, et vestigia
firmat.* *Manum* tamen agnoscit Fab.
Quintilianus, ubi de amplificatione
ita dicit: 'Nam quod illud corpus
mente concipiam, cujus trunca ma-
num pinus regit.' *Pierius.*

Manum pinus regit] Pinus ramis
truncata, qua cæcus manum et pedes
regit, corporis vastitatem indicat.
Vide Quintil. viii. 4. *Taubmann.*

660 *Ea sola voluptas]* Voluptatem
ex animalibus habuit, cum videbat:
cæcus autem, solamen capiebat. *Do-
natus.*

661 *Solamenque mali]* Solatium.
hinc Quintilianus dixit, 'Magnum so-
latium cæcitatæ est, habere rem vi-
dentis.' *Servius.*

Solamenque mali] In non nullis est
versus integer *Solamenque mali de collo
fistula pendet.* Sunt, qui carmen hoc,
ut nothum, expungant. Id tamen in
plerisque codicibus antiquis habetur:
præterquam in uno, ubi versus hac
Pentimemeri clauditur, *solamenque
mali.* Quam lectionem Ti. Donatus
agnoscit, nulla de fistula mentione

facta. Cujus verba, quia in vulgatis
codicibus corrupta sunt, ex integro
exemplari adscribere non pigeat:
'*Lanigeræ comitantur oves, ea sola
voluptas, Solamenque mali.* Volup-
tatem ex animalibus habuit, quum
videret, cæcatus vero pecorum suo-
rum commodo orbitatem proprii lu-
minis solabatur.' Quæ vero Quinti-
liani verba *Servius* citat, de cæcitatæ
solatio, sumpta sunt ex declamatione
de *pariete cruentato*: ne alio quis ea
quæsitum eat. *Pierius.*

662 *Postquam altos tetigit fluctus, et
ad æquora venit]* Hyperbaton in sen-
su: ut, 'Progressi subeunt luco, flu-
viumque relinquunt.' Ant Hystero-
proteron: primum enim debuerat
dicere, *venit ad æquora*, deinde, *tetigit
fluctus.* *Servius.*

Postquam altos tetigit fluctus] Habet
locus hic similitudinem cum altero l.
x. 'quam magnus Orion Cum pedes
incedit medii per maxima Nerei
Stagna viam scindens, humero super-
eminet undas.' Sed et Polyphemum
per undas maris peditem incedentem
Enrip. infert, sic enim Cyclops ipse
apud illum: Δι' ἀμφοτέρῃς τῇδε προσ-
βαλὼν τοῖσι: *Per mare hoc ascendens
pede.* *Cerda.*

663 *Luminis effossi]* Sic Terent. E.
iv. 6. 2. 'oculi effodiantur.' Just.
vii. 6. 'Sagitta jaeta dextrum ocu-
lum regis effodit.' *Emmeness.*

Fluidum] Propter *δμοιοσύνην*,
fluentem noluit dicere. Quod autem
dicunt physici de effosso oculo san-
guinem nunquam fluere, verum qui-
dem est: sed supra non effossum hu-
jus oculum, sed terebratum legimus.
Unde eum constat necdum fuisse cu-
ratum. *Servius.*

Fluidum] In antiquis codicibus *flu-
vidum* fere passim scribitur geminato
v: quod Grammatici non admittunt,
nisi prima producta syllaba, quum ta-
men *fluvius* eodem modo enantiatur,
corripiat tamen primam. *Pierius.*

Lavit cruorem] Aduh enim inflicta

cæcitas nova putabatur, cum adhuc funderet sanguinem. *Donatus.*

Inde] Aut de fucibus, aut de spatio oculi. *Servius.*

664 *Gemitu]* Cum gemitu. *Idem.*

Graditurque per æquor] Immensæ proceritatis expressio, gradiebatur in medio mari, ut in terra: neque profundum maris latus ejus unda tangebatur. *Donatus.*

665 *Iam medium]* Altum quam litus, vel plus quam litus, id est, unde altum incipit; vel sic altum, ut medium putares. Nam et in quinto sic dixit, 'Interea medium Æneas jam classe tenebat, Certus iter:' cum adhuc mœnia respiceret. *Servius.*

Medium] Ut hic vox ista ad signandam profunditatem, ita Propertius eleg. 1. 9. 'Quid si non esset facilis tibi copia? nunc tu Insanus medio flumine quæris aquam.' Est vero gigantis magnitudo notata verbo, 'Necdum fluctus latera ardua tinxit.' Cui sententiæ par omnino illa Nonni Dionys. 1. II. *Φαίβοιο γυμνάσεια δὲ ὄβριος ἄβροχος ὀσφύς:* *Apparebant nudi ab aqua non madefacti lumbi.* Et rursum de gigante Typhone: *Βάβητ ῥαπὸν πένητρο, καὶ ἥπει μύγνυρο γαστήρ:* *In profundo maris plantam figebat, et venter aëri miscebatur.* *Cerbera.*

Fluctu] Legitur et *fluctus.* *Serv.*

Necdum fluctus latera ardua tinxit] Vetera aliquot exemplaria *strinxit* habent, quod minime placet, tam propter asperitatem, quam etiam ob improprietatem. Quod vero *Servius* et *fluctu* et *fluctus* legi docet: in antiquis iis codicibus, quos habui, *fluctus* habetur indicativo casu: et in Donatiana paraphrasi eadem agnoscitur lectio. Neque ad ejus latera profundum maris unda pervenerat. In Porcio etiam *fluctus* prius scriptum fuit, sed nunc s littera abrasa vix discerni potest. *Pierius.*

666 *Trepidid]* Festini: ut, 'Ne trepidate meas, Teucri, defendere naves.' Item, 'Accepit trepidos, ac Nisum

dicere jussit.' *Servius.*

Celerare] Infinitivum, pro proventiatio. *Idem.*

Recepto] Aut in societatem accepto, aut de periculo liberato: ut, 'Fragesque receptas,' et 'Medioque ex hoste recepi.' *Idem.*

667 *Sic merito]* Quia omnia ejus probaverant dicta, ac si diceret, Non fallacem, ut *Sinonem.* Sane quibusdam videtur incongruum *Achæmendis* nusquam alibi factam mentionem, cum eum hic et salutem merito impetrasse, et ut reciperetur a fagientibus, dicat. *Idem.*

Taciti] Cessante remorum strepitu, et cantilena nantarum: sine qua remi operari non possunt. *Donatus.*

668 *Verrimus]* In *Mediceo*, in *Porcio*, et antiquis aliquot aliis codicibus *vertimus* legere est, quod agnoscit *TI. Donatus.* *Pierius.*

669 *Sensis]* Quod non videbat, auribus percepit. Nam quamvis silentium adhiberetur, non potuit penitus vacua strepitu esse navigatio. *Don.*

Ad sonitum vocis] Remorum sonitum, vocem dixit. Vox enim est omne quod sonat: sic alibi, 'Fractaque ad litora vocēs.' Nam de hominibus non dixit: quia supra est, 'Taotique incidere funem.' *Servius.*

Vestigia torsit] Bene uno sermone ostendit eum revertentem jam audisse sonum remigii. *Idem.*

670 *Dextram affectare]* Dextram intendere, et injicere scilicet, sic ut possit navem tenere. *Terentius*, 'Ad dominam qui adfectant viam,' id est, intendunt. Nam si *dextra* legeris, ut sit *dextra contingere*, caret exemplo. *Adfectare* autem quidam dicunt, hoc esse primum animum habere ad faciendum quid occupandumque: alii *adfectare*, si *dextra* legas, pro *adfectandi* accipiunt, ut sit verbi infinitivi modo pro participio. *Servius.*

Dextram affectare] Id est, intendere, et anxia quadam aviditate manam navibus injicere. *Ter. Phorm.*

'Gladiatorio animo ad me affectant viam.' *Adfectare*, luctatorum et gladiatorum verbum, et in arena natum est: cui respondere Græcum *ἀφύεσθαι* et *μάχεσθαι*, Pimpontius notat. Taubmann.

Verum ubi nulla datur dextram affectare potestas] *Adfectare* Servio negotium facessit: quia etiam dextra casu septimo scriptum invenerat. In codicibus tamen nonnullis antiquioribus, *dextra attricare* legitur: quod nullam præ se ferret difficultatem. Nam qui penates et deos magnos secum habebant, tanquam sacri, non temere erant a profano, et decorum contemptore contingendi. Non frustra tamen in codicibus multis, *dextram adfectare* scriptum, hoc est anxia quadam aviditate manum ad navem injicere. *Pierius*.

671 *Nec potis*] Id est, nec potis est. *Potis* autem nomina est, et declinatur *potis*, *potis*, *poti*, *potem*, *potis*, a *pote*, et nomen esse docet ratio comparationis: nam in superlativo *potissimus* facit, cui si detraxeris *stimus*, invenies nominis positionem, ut *acerrimus*, *acer*; *fortissimus*, *fortis*. Sic autem ut diximus declinari, compositio ostendit. Nam *hujus impotis*, *compotis*, *impotem*, *compotem* facit, quod in simplici difficile invenis: per compositionem agnoscis facilius. *Servius*.

Potis] Vide Sanct. in respons. ad quædam objecta, p. 454. ubi negat esse archaismum, *potis* et *pote* dici, ut *fortis* et *forte*. Videndus et Donatus ad Ter. And. II. 6. 6. *Emmenes*.

Ionios] Mare Ionium sic dictum, ex quo illud transmisit Io, scribit *Æschyl.* in Prom. ubi Prometheus ipse sic loquitur ad Ionem: *Χρόνον δὲ τὸν μέλλοντα πόντιος μυχὸς, λαφύς ἐστὶν Ἰωνίος, Ἰόνιος κληθήσεται, τῆς οὗς ποταμὸς μνημα τοῖς πῶν Ἰσπτοῖς*: Qui deinde *secessus maritimus* Pro certo hoc scias, vocabitur *Ionius*, In monumentum tui itineris *onibus* hominibus. *Cerda*.

672 *Immensum*] Magnum, et dictum, quod mensura comprehendere non possit. *Servius*.

Tollit] In antiquis aliquot codicibus, *ponit* habetur: quod non æque placet. *Pierius*.

673 *Exterrita tellus*] Poëtica hyperbole. *Servius*.

674 *Italia*] In codicibus antiquis *Trinacria* legitur: quod magis decorum servat, præsertim quum subsequatur, 'Crebrisque immugiit Ætna cavernis': sed *Italia* Donatus agnoscit: et hyperbole ita major est. *Pierius*.

Curvis cavernis] Echo enim in concavis locis est. *Servius*.

Immugiit] Antiqui plerique codices, *immugiit κατὰ κρητὴν* legunt. Quam lectionem doctissimi plerique viri receperunt. *Pierius*.

675 *At genus*] Figurata, 'genus complent,' ut, 'Hic manus ob patriam pugnando.' *Servius*.

676 *Excitum*] A verbo *cio*, *cis*, *cit*. *Ruit*: festinanter venit: ut, 'Ruuntque effusa carcere currus.' *Idem*.

Excitum ruit ad p.] Græci *βρονθοῦν*, ad clamorem et conclamationem currere, nimirum *ατρωβοῦν*. *Germ.*

677 *Nequicquam lumine torvo*] Quia nocere non poterant. *Servius*.

678 *Ætnæos fratres*] Aut similes, aut feritate germanos, aut ejusdem patriæ, vel terræ, tanquam matris. Nam non sunt Polyphemi fratres, quem Neptuni filium Homerus dicit: unde, eo occæcato, Ulyxes pertulit tempestatem, qui ad eum venit derelicta Calypso, cum qua decem annis fuerat. Unde, ut supra diximus, Virgili dictis dissentit temporum ratio. *Idem*.

Ætnæos fratres] Alludit ad vocem Græcam *αἰτναῖος*, id est, magnus et immanis. Sophocl. in Colon. *πῶλος αἰτναῖος*, id est, *equus magnus*; et *καὶ θάπος αἰτναῖος*, id est, *scarabæus magnus*. Vide Cælium XXI. 23. item Dan. Heinsium ad Siliam I. XII. ubi docet,

Græcis *Parnassium* etiam fuisse magnam: ut *ἄνθρακες παρνασσίου*, id est, carbones magni: a montibus enim vocabula magnitudinis eos deduxisse. Docet autem Turnebus xxiv. 10. contra Poëtas, Cyclopes eam Siciliæ partem, ubi *Ætna*, non incoluisse: sed continentia habitatores fuisse. Vide Notas ad illud *Æn.* i. 'vos et Cyclopea saxa Accestis.' *Taubmann.*

Ætnæos fratres] Mela illustrat hunc locum ii. 6. '*Ætna* quæ Cyclopes olim tulit.' Strabo l. i. *περὶ τῆς Ἀφρικῆς Κυκλάδας διαστάσεις*. Plura Cluver. antiq. Sicil. l. 2. *Emmeness.*

Cælo] Pro in cælum. Servius.

679 *Concilium*] Id est, conventus, congregatio. Horat. od. iv. 5. 'patrum Sancto concilio;' vide illic Lambinum. *Emmeness.*

680 *Conifera*] Conum substinentes, et *Conus* dicitur fructus cupressi, et ipsa *κωνοειδής* est. Nam a rotunditate in acumen levatur. *Servius.*

Cyparissi] Cyparissus Telephi filius fuit, amatus ab Apolline: vel, ut alii, a Sylvano: qui cum lassatus æstu sub quadam arbore somnum caperet, subito strepitu excitatus, cervum, quem in delitiis habebat, feram credens, per ignorantiam, misso telo occidisset, et fletu nimio et abstinencia cibi ac potionis tabesceret, a misericordia deorum in arborem cupressum conversus est, aptam et consecratam lachrymis et luctibus. Alii hunc Cyparissum Cretensem puerum pulcherrimum et castissimum fuisse, quem quidam ab Apolline, nonnulli a Zephyro amatum volunt; qui cum castitatem suam incorruptam tenere caperet, relicta Creta ad Orontem fluvium, et montem Casium, dicitur pervenisse: atque ibi in Cypressum arborem commutatus, quæ arbor ideo mortuis consecratur, quod cæsa semel nescit renasci. *Idem.*

Conifera cyparissi] Ideo Ovid. Metam. x. 106. 'metas imitata cypressus.' *Emmeness.*

681 *Constituerunt*] Metri causa pro *consistunt*. Servius.

Constituerunt] In antiquis plerisque codicibus *constituerunt* legitur: ut *steterunt*, *tulerunt* pene ultima brevi sæpe reperiuntur. Non tamen improbo *constituerunt* exacta specie. *Pierius.*

Silva alta Jovis, lucusve Diana] *Jovia*, propter quercum: *Diana*, propter cupressum: ipsa enim est etiam Proserpina. Ergo cupressi quasi infernæ, vel quia succisæ non renascuntur; vel quia apud Atticos funestæ domus hujus fronde velantur. *Alta* autem quod manet vertice celso; et *lucus*, qui propter religionem intacta arboribus et magis crescit, et diu permanet. *Servius.*

683 *Excutere*] Num expedire? *Servius.*

Ventis secundis] Id est, sequi quocunque venti ferrent. Nam omnes venti secundi sunt, si, quo impellant, eamus. Est ergo sensus: Modo Cyclopes fugeremus, non curabamus, quocunque navigaremus. Quod erat contra jussa Heleni, qui vetabat illos temere navigare; sed diligenter vitare Charybdim et Scyllam: sed istorum majorum metu turbati, decrevimus ut velocissimè transiremus. *Donatus.*

684 *Monent*] Vetera quædam exemplaria cum Mediceo, *movent* legunt: hoc est, persuadent. Sed enim Helenus moverat, et monuerat, et monitus in hoc dictionis genere dicuntur. *Pierius.*

Scyllam atque Charybdim, &c.] In codicibus nonnullis manu scriptis, *Scyllaque Charybdis* scriptum est: ut ordo sit: Inter utranque viam Scyllam et Charybdis. Sed imperfecta esset oratio, et alterum quæ post Charybdis desideraretur. Longe vero melius in Donatiano codice, *Scyllam atque Charybdis* appositively positum. Est et ne teneant in aliquot exemplaribus antiquis. Sed ni Donatus agnoscat, et

pro ne positum more veterum ait: quod et Priscianus admittit: quamquam alibi dicat, *Ni teneant cursus*, ita habere, ut Terentianum illud, 'Ni metuum patrem:' et locus alius apud Virgilium, 'Ni faciat, maria, ac terras, cœlumque profundum Quippe ferant.' Plura vero Servius. *Idem.*

686 *Ni teneant cursus*] Antiqui si pro ne possebant, qua particula plenus est Plautus, 'Ni mala, ni stulta sis.' *Servius.*

Ni teneant cursus] *Ni*, pro *ne*, auctore Servio et Turneb. xvii. 11. antiqua litteras affines inter se commutandi licentia: de qua Aus. Popma, in aureolo, de usu antiquæ locutionis, libello, c. 1. Sensus est: Timor cogebat, ut ventum, non iudicium, secuti, quocunque navigaremus: sed occurrebat præceptum Heleni vitare iuventis Scyllam atque Charybdim. Quare placuit, *ne cursus teneant*, hoc est, agantur et impellantur inter utramque viam modico mortis interstitio, id est, Scyllæ et Charybdis, *retrorsum vela dare, atque iterare cursus*, ut loquitur Flaccus. Sed hoc dum cogitamus, ecce prosperior nobis flare cepit Boreas. Vide etiam, quæ ad Plaut. Menæch. act. i. 2. notavimus: quem locum Servius hic laudat. *Taubmann.*

Ni teneant] *Ni* hic pro *ne* positum monet Donat. ad Ter. E. iii. 3. *Emmenes.*

Dare lintea retro] Quod dum cogitamus prosperior nobis flare cœpit Boreas. Nonnulli *Scyllam et Charybdim* Inter distinguunt, ut sit ordo: *Inter Scyllam et Charybdim utramque viam leti discrimine parvo Ni teneant cursus certum est dare lintea retro.* Alius ordo est: *Contra jussa monent Heleni ne inter Scyllam et Charybdim cursum teneant.* *Servius.*

Retro] Horat. 'Nunc retrorsum Vela dare, atque iterare cursus.' *Germanus.*

687 *Pelori*] Sicilia Græcis *Idæo Trinacria* dicitur, quod tres extremitates, quas Græci *dupas* vocant, in mare videtur extendere, Pachynum, quod in Aryciam vertit, Lilybæum, quod Africam spectat, Pelorum, quod in Tyrrhenum mare procedit. Sed angusta ab sede ideo agitur, quia eminus videntibus enim locum, Italia et Sicilia terra continens putatur, nec nisi ad vicinum accedentibus videtur. *Idem.*

688 *Missus adest*] Favore scilicet numinum: quia Anchises optaverat dicens, 'Ferte viam vento facilem; et spirate secundi;' vel *missus* juxta qualitatem locorum, ita enim in illis angustiis et faucibus maris artari et conglobate spiritus fieri dicitur, ut ad illum locum tantummodo *missus* videatur. *Idem.*

Vico prætervehor est. a.] Pro citi saxi, ablativum pro genitivo, vel viva saxa habentia: *ostia* vero aut litora sunt, aut exitus fluminis in mare, aut introitus portus. *Idem.*

Vico prætervehor ostia saxo] Supra: 'vivoque sedilia saxo.' Cæsar: 'prætervectos Dyrrhachium magna vis tempestatis sequebatur.' *Germanus.*

689 *Pantagis*] Hic fluvius Siciliæ cum plenus fluere, implebat sonitu pene totam Siciliam. Unde et *Pantagis* dictus est, quasi *ubique sonans*. Hic postea cum Cereri, querenti filiam, obstreperet, tacere jussus est numinis voluntate. *Servius.*

Pantagis] De hoc flumine Cluver. Antiq. Sicil. i. 11. *Emmenes.*

Megarosque sinus] Megara oppidum est juxta Syracusas. *Servius.*

Thapsumque jacentem] Thapsus insula non longe a Syracusis, plana, pene fluctibus par. *Idem.*

Thapsumque jacentem] Hodie vulgo *L' Isola delli Manchisi*. Salustius et Silius, teste Dausquio, sine aspiratione scribunt. Thucydides l. vi. Stephanus et alii *Odysos* malunt, si a *Odysos* sepeffo, quia quasi sepulta et

fluctibus obruta est, a quibus standum sit, apparet facile. De hac peninsula Strabo l. xvii. *Isidor. orig.* xiv. 6. et accurate satis Cluver. in antiq. Sicil. i. 11. *Emmenesa.*

690 *Tulia monstrabat*] Quia occurrebat. Unde hæc loca scire potuisti? *Servius.*

Relegens] Renavigans. Ut, 'Et primi lege litoris oram.' *Idem.*

Errata] Participium sine verbi origine. Non enim facit *error.* *Idem.*

Relegens errata retrorsum] *Errata litora*, ut Græci passive efferant: *Xenoph.* Ἀσop. A. ἃ πολλὰς ἐλάττους βλαβὰς ἀπαρτρωμένας ποιεῖ, τῶν περὶ τὴν πόλιν ἀπαρτρωμένων et Plato leg. 9. ἐπειδὴ τῶν ἀπαρτρωμένων τρία εἶδη δέδηλται: pro ἀπαρτρωμένων. *Germ.*

Retrorsum] Quasi a fine ad caput retexens. *Servius.*

Retrorsum] In antiquis aliquot exemplaribus, *retrotrorsum.* *Pierius.*

691 *Achemenides*] De hoc infelici homine Ovid. in *Ibide* vs. 415. 'Qualis Achemenides Sicula desertus in Ætna, Troïca cum vidit vela venire fuit.' *Emmenesa.*

Infelicitis Ulyxi] Epitheton ad implendum versum positum, more Græco, sine respectu negotii. Nam Æneas incongrue infelicem Ulyxen dicit, nisi forte quasi plus etiam hostis miseretur, cum similes errores et ipse patitur: et notandum conclusam de Achemenide mentionem. *Servius.*

692 *Prætenta*] Anteposita. *Idem.*

Jacet] Sita est: ut, 'Medio jacet insula ponto.' *Idem.*

Contra Plemmyrium undosum] Quidam insulam, quidam fluvium putant dici. Sane verbum de verbo expressit. Hoc est enim *undosum*, quod *Plemmyrium*. Sinus Syracusanus, in quo Ortygia, ejus hic necessarie meminit; nondum enim erant conditæ Syracusæ. *undosum* vero, quod usque illuc vestigium æstuantis Charybdis dicitur pervenire. *Idem.*

Plemmyrium] Quidam insulam esse

statuant, quidam fluvium, quidam promontorium. Extremum hoc tam in Virgilio, quam in Thucydide (hujus locus habetur l. vii.) agnoscit Ortelius: quo (ut ait Serv.) perveniant undæ Charybdis æstuantis. Ergo Ortygia hunc habet situm, ut posita sit contra Plemmyrium, et obtenta prætentaque sinui Siciliæ. *Cerda.*

693 *Plemmyrium*] De hoc promontorio Claverius ant. Siciliæ t. 13. *Emm.*

694 *Ortygiæ*] Hæc tantum Ortygia dicitur, Apollinis vero etiam *Delos*. Et bene addidit *prioris*, ut hæc quæ nunc est semper appellata sit Ortygia, hæc vero prioribus tantum. *Servius.*

Ortygiæ] De hac insula Strabo vi. Cluver. ant. Sicil. i. 12. *Emmen.*

Alpheum] Quia Græce ἀλφεῖος fuit: ut *alveas*, *Æneus*; *μύδων*, *Medea*. *Servius.*

Fama est hæc Elidis amnem] Elis et Pisæ civitates sunt Arcadiæ, in qua est fons ingens, qui ex se duos alveos creat, Alpheum et Arethusam. Unde sit, ut fingantur conjungi in exitu, quos origo conjungit. Arethusam autem etiam in Elide esse testatur Virgilius, dicens, 'Sic tibi cum fluctus subterlabere Sicanos.' Hæc secundum fabulas venatrix fuit, quæ dum se in Alpheo post laborem ablueret, ab eo adamata est. Quam cum in speciem avis mutatam Alpheus cognosset latere, etiam sic eam persequi cœpit; quæ cum diu fugiens deorum miseratione in fontem sui nominis verba ad Siciliam per secretos meatus venit. Quam Alpheus illuc usque persequutus, fonti ejus se miscet: quod tali argumento probatur: nam cum equi, diebus festis, Olympii Jovis, certantes in eo amne diluantur, stercus equorum ex eo amne etiam in Arethusa recognoscitur. Patera etiam, quam in Alpheum quidam Olympionices miserat, in Arethusa inventa dicitur. Hanc autem venatricem fuisse, quod

etiam Virgilius ostendit, 'Et tandem positis velox Arethusa sagittis.' Quidam autem Arethusam non de Elide ad Siciliam venire, sed in Sicilia nasci volunt, et venienti fluvio occurrere. *Idem.*

[*Elidis*] Strabo, l. iv. omnem illam regionem, quæ inter Messeniam et Achajam proprie dictam interjacet usque ad mare, *Eloam* vel *Elidem* nominari ait, per quam fundatur *Alpheus*. *Taubmann.*

[*Alpheum fama est, &c.*] *Alpheum* Arethusamque emergere in insula *Ortygia* Strabo his verbis narrat *Geog.* l. vi. ἡ δ' *Ortygian συνάται γέφυρα πρὸς τὴν ἡπειρον ὁδόν. Κρήνη δ' ἔχει τὴν Ἀρέθουσαν, ἐξείσων ποταμὸν εὐθὺς εἰς τὴν θάλατταν. μυθεῖσθαι δὲ τὸν Ἀλφειὸν εἶναι τοῦτων, ἀρχόμενον μὲν ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου, διὰ δὲ τοῦ πελάγους ὑπὸ γῆς τὸ βεῖδρον ἔχοντα μέχρι πρὸς τὴν Ἀρέθουσαν, εἰς ἐκείδοντα πάλιν εἰς τὴν θάλατταν : Ortygiam pons terræ conjungit : ea fontem habet Arethusam, quæ fluvium statim emittit in pelagus. Hunc ipsum *Alpheum* esse traditum est in fabulis, qui cum in Peloponneso summat originem, per mare sub terram usque ad Arethusam fluentia perducatur : deinde rursus hic emergens excurrat in pelagus. *Cerda.**

[*Alpheum*] *Mela* hujus fluminis et Arethusæ fontis mentionem infert, II. 3. et 7. 'Fons est in quo visuntur jacta in *Alpheum* amnem Peloponnesiaco litori infusum : unde ille creditur non se conociare pelago, sed subter maria terrasque depressus, huc agere alvenum, atque hic se rursus extollere.' Notabis *agere alveum*, ut infra *egisse vias* ; sed de hac lectione *Pierius*. utriusque amores narrat *Ovid. Metam.* v. 574. et seqq. et amor. III. 6. 'Quid? non *Alpheon* diversis currere terris Virginis *Arctadiæ* certus a'legit amor.' Vide *N. Ecl.* x. 1. *Emmenes.*

605 *Egisse*] In codice perveteri, qui apud me est, habuisse cius legi-

tur : sed *egisse* magis placet, ut in vulgatis. *Pierius.*

606 *Ors*] Fonte vivo : bene de fluvio, ut *Æneid.* I. 'Unde per ora novem.' *Servius.*

[*Confunditur*] In antiquis aliquot codicibus, *perfunditur*. Sed *confunditur* magis placet : hoc est, commisceatur. *Pierius.*

607 *Jussi numina magna loci*] Vel ab Achemenide admoniti, vel Anchise, vel ab oraculis : et quaeritur, quæ numina, vel quare non dixerit : et utrum *Alpheum*, an *Arethusam* intelligi voluerit. *Jussi* ergo, admoniti. *Servius.*

[*Jussi numina magna loci veneramur*] In omnibus antiquis codicibus, quotquot legi, numerus est hujusmodi, *jussi numina magna loci veneramur* : ut illa, 'Addam cerea pruna.' et, 'Carru jungit *Alasus* equos.' In non nullis : *numina magna loci jussi veneramur.* *Pierius.*

608 *Exaspero prapingue solum stagnantis Helori*] In codicibus antiquis, *Helori* cum adaspiratione, quam et *Pontanus* recipit : in aliquibus tamen sine aspiratione *Elori*. Est etiam eodem versu *exaspero* per *x* et *s*. *Id.*

[*Stagnantis Helori*] Fluvii qui ad imitationem *Nili* effunditur campis. Sed Græci *stagna Elide* dicunt, unde ait, 'Stagnantis *Helori*.' *Servius.*

[*Helori*] Per adaspirationem malunt scribi fide optimorum codicum : non desunt tamen, qui demunt teste *Dausquo*. Fluvius est proximus *Pachynum* promontorium τοῦ ποταμοῦ τοῦ κατὰ Πάχυνον, ut *Stephanus*. Mirum cur hic *stagnantis*, cum *Silio* dicatur 'undas clamosus *Helorus*.' nodum solvit idem *Cluv.* *ibid.* Sed satius est consulere *Cluverium* I. 13. *Servii* locum emendantem, apud quem *Elide* male, pro quo legendum censet *ἐλν*, id est, paludes. *Emmenes.*

609 *Projecta*] Porrecta et tenta, ut, 'Projecto dum pede lævo.' *Servius.*

[*Pachyni*] Promontorium est aus-

trum spectans. Unde et *Pachynum* dictum ab æris crassitudine: nam *παχύς* est pinguis et crassus. *Idem.*

Projectaque saxa Pachyni] *Projecta*, id est, prominentia; quasi porro jactata. *Æn.* v. 204. 'procurrentia saxa' dixit. Etiam J.C. *projecta* vocant podia, meniana. *Lucret.* l. III. de grandi et vasto homine: 'Quamlibet immani projectu corporis extet.' *Taubmann.*

Projectaque saxa Pachyni] Macrobi explicationem, si quis amplecti malit, addo *Saturn.* vi. 4. 'si *projecta* secundum consuetudinem dicatur, intelligitur *abjecta*: si secundum veteres *projecta*, porro jacta: ut alibi ait: 'projecto dum pede lævo Aptat se pugnae.' Plura illic. Sed *extensa saxa* interpretor ut *Ecl.* i. 67. 'projectus in antro.' Bene *saxa*; nam ex tribus promontoriis, de quibus *Mela* II. 7. unde *Sicilia* fuit appellata *Trinacria*, unum nempe *Pelor* est humo arenaeae, *Pachynus* et *Lilybaeum* saxea, teste Cluverio antiq. Sic. i. 6. Hodie appellant accolæ *Pachynum* promontorium *Capo Passaro* vel *Passar*. De hoc *ἀπορρηγὴ Σικελία* Cluver. ant. Sic. i. 14. *Emmeness.*

700 *Radimus]* Propter saxa latentia. *Radimus* autem, nimium adjuncti præterimus, ut *Æneid.* v. 'Redit iter lævum interior.' *Servius.*

701 *Camarina procul]* Palus est juxta ejusdem nominis oppidum: de qua, quodam tempore cum siccata pestilentiam creasset, consultus *Apollo*, an eam penitus exhaurire deberent, respondit: *μὴ κτεῖν Καμαρίαν, ἀλὲν ἄλλος γὰρ ἀμείνων*: quo contempto exaiccaverunt paludem: et sedata pestilentia, per eam partem ingressis hostibus poenas dederunt. Sed hoc responsum *Æneæ* temporibus ignotum fuit. Ergo non observavit Poëta, sed ad præsens tempus locutus est. *Idem.*

Camerina] In antiquis aliquot codicibus, *Camarina* ut Græci scribunt,

μὴ κτεῖν Καμαρίαν, ἀλὲν ἄλλος γὰρ ἀμείνων. *Pierius.*

Camerina] Sunt qui pro utraque lectione stant, legentes non nulli *Camarinem*, alii *Camerinam*. Vide Dausq. Orthogr. De Palude ipsa, conguessit ea, quæ usui sunt, Cluver. ant. Sicil. i. 14. Robert. Tit. Controvers. VIII. 9. vindicat negligentiam crimine Virgilium contra *Servium*, criminantem Maronem, quod, *Ænea* navigante, *Camerina* nondum siccata fuerit. *Emmeness.*

702 *Immanisque Gela]* Civitas a fluvio nominata: sicut etiam campi *Geloi*. *Servius.*

Immanisque Gela] Dicitur *immanis* propter magnitudinem urbis, ut Cluver. antiq. Sicil. i. 15. ubi accuratam et fluvii et urbis, nec non *Gelorum* camporum descriptionem invenies. *Emmeness.*

703 *Acragus]* Mons est muro cinctus, in cujus summa parte oppidum est. Unde et Cicero ait, 'Ad mare intra moenia ante oppidum expectabat.' De Verre. *Servius.*

Ardus inde Acragus] In antiquis *arduos*. In Romano, *Acragus*, ut Græce scribitur, *ἀκράγης*, Polybio. Sed affinitas literarum facit, ut Latini multa per *g* scribant, quæ Græci per *κ*, ut *gubernator*, *κυβερνήτης*: atque etiam vice versa nonnunquam pro *γ*, *o* substituant: ut ex *Gongro* *Congrus*. *Pierius.*

Ardus inde Acragus] Græcum est nomen, Latinis *Agrigentum*: quod ex Plinio III. 8. 'oppidum Agragas, quod Agrigentum nostri dixere.' Urbs celebritate et opulentia ingens. De *Gela* et *Agrigento*, a quibus, et quando condita hæc sint oppida, mentionem infert Thucydides in initio l. vi. Sed quæ dici possunt, habet Cluver. Antiq. Sicil. i. 15. Fuit et fluvius hujus nominis, qui incolis *Flume di Gergenti*. *Emmeness.*

Longe] Quia excelsus est mons. *Donatus.*

704 *Magnanimum quondam generator equorum*] Secundum Pindarum quondam Agrigentini equos ad agones Græciæ mittebant, qui inde victores revertebantur. Legimus etiam aliud: cum in Cappadocia greges equorum perissent, Delphici Apollinis responso adduxerunt equos de Agrigento, et reparavere meliores. Quidam autem dicunt Heronem Agrigentinum, vel, ut alii ferunt, Dionysium tyrannum Siciliæ, equos ad agonem Elidis olympicum duxisse, et omnes vicisse. *Servius*.

Generator equorum] *Altor equorum*, Silio Ital. dicitur l. xiv: ubi ille pleaque urbium et fluviorum nomina recenset, quæ hic Maro noster habet: ut et cui non licitum fatis *Camerina* moveri: et paulo post, *palmis quoque onusta Selinus*: et sic totus contextus. De studio alendorum equorum, quod ingens fuit in Agrigentina, Plinius viii. 42. qui narrat ab iis in honorem equorum extractos fuisse tumulos et in tumulis pyramides. Idem ferme Solinus c. 4. 'Agrigentina regio frequens est equorum sepulcris, quod supremorum munus meritis datum creditur.' Firmat hoc exemplis pluribus Cluverius supra citato loco. *Emmeness*.

705 *Palmosa Selinus*] Civitas est juxta Lilybæum, abundans palmis, quibus yescuntur, et apio: an *palmosa* ab equis nobilibus? *Servius*.

Selinus] In codicibus aliquot antiquis, *Seliny*s per y in fine scriptum est. In aliquot *Selinis*, in aliis *Selinus*: quod quidem cum Græca scriptione facit. Nam *Σελίνος*, per *ous* finale, civitas Siciliæ est: eaque, ut Græci tradunt, et masculino et fæminino genere dicitur. Quod vero *palmosam* dicit Maro ex M. Tullio est, in actione ultima contra Verrem: 'Nautæ coacti radices palmarum agrestium, quarum erat in illis locis, sicut in magna parte Siciliæ, multitudo, colligebant.' *Pierius*.

Palmosa Selinus] Civitas juxta Lilybæum promontorium: in quo tractu, ut fere tota Sicilia, copia palmarum erat: ut e Cic. Verr. vii. docet Turneb. xxx. 39. Servius Dan. dubitat, num *palmosa* ab equis nobilibus et palmariis dicatur. *Taubmann*.

706 *Saxis Lilybeia cæcis*] Vere dixit: nam litus Lilybetanum naturaliter cum saxis, quasi de industria constructum est. Sane notandum omnium trium promontiorum Siciliæ factam mentionem: ut, 'Ecce autem Boreas angusta a sede Pelori,' et, 'Projectaque saxa Pachyni,' et hic modo, 'Saxis Lilybeia cæcis.' *Sere*.

Saxis cæcis] Quæ nautæ *subaqueas* appellant. *Donatus*.

707 *Drepani portus*] *Drepanum*, civitas est ante pedem montis Erycis trans Lilybæum: dicta vel propter curvaturam litoris, in quo sita est; vel quod Saturnus post amputata virilia Cælo patri, illuc falcem projecit, quæ *σπέρωνος* dicitur Græce: quod verisimile putatur propter vicinitatem Erycis consecrati Veneri, quæ dicitur nata ex Cæli cruore, et spuma maris. Quidam *Drepana* dictum volunt a falce Cereris, quam ibi, cum filiam suam Proserpinam quæreret, amisit. Cato pluraliter hæc *Drepana* dicit. *Servius*.

Drepani portus] *Drepanum*, civitas ante pedem montis Erycis, trans Lilybæum; quam *oram illatabilem*, id est, tristem vocat, ob patris amissionem, quanquam auctores de morte Anchisæ valde discrepant. De quo Muretus Var. xiiii. 3. et Cælius xvii. 10. *Taubmann*.

Drepani portus] De promontorio Lilybæo, de urbe Drepano et portu videndus Cluver. ant. Sic. ii. 1. *Emmeness*.

Illatabilis] Propter patris amissionem. *Servius*.

Illatabilis] Expressit plenam mortalitatem; nam si quando aliqua infortunia accidunt, nos in dolore po-

siti locis attribuimus, quasi nobis aliquid inflexerint. Ergo hic Drepanitano loco applicat, quod fato acciderit. *Donatus.*

708 *Actis*] Transactis, vel quomodo mensibus actis. *Servius.*

Actus] In antiquis pene omnibus exemplaribus legere est, *actis*. Neque *actus* est in iis, quos legi, nisi contacto codice. *Pierius.*

709 *Heu genitorem*] Diversum hoc ab historia, si Straboni credimus, qui *Æneam* una cum Anchise patre et filio Ascanio Laurentum applicuisse tradit. *Idem.*

Causaque levamen] Simile Propertius eleg. iv. 12. 'Te, Lepide, et te, Panle, meum post fata levamen.' et Martialis l. vi. 'Hic tibi curarum socius, blandumque levamen.' *Cerda.*

710 *Amitto Anchisen*] Dolet periisse in portu, qui tot maris pericula evasisset: nec dixit mortuum, sed deseruisse filium. Veteres enim egregios viros non mortuos, sed per commutationem locorum translatos putabant. *Donatus.*

Fessum deseris] Ut supra diximus secundum Virgilium. Nam Cato enim in Originibus ad Italiam venisse docet: unde etiam in sexto illud amphibolon est, 'Quo magis Italia mecum lætere reperta.' Nam et post Latinum Turnumque et Amatam dicitur excessisse. Sed bene hic subtrahitur, ne parum decoro amoris intersit. Quæritur sane, cur sine ulla descriptione funeris patris præterierit? Aut quia in v. dicturus est, et his eadem dicere vitaverit; aut quia, sicut dictum est, Anchises ad Italiam cum filio pervenit. *Servius.*

711 *Heu tantis*] Tantus fuit dolor, ut etiam apud Didonem positus, quasi cum eo præsentem loqueretur. *Donat.*

Tantis] Ad generalitatem transit, ne si specialiter enumeraret, longior fieret: dolebat autem vehementer, quod infinitis casibus liberatus, ad Italiam pervenire non potuisset. De-

finis ergo Poëta, quam vim habeat apud filium incolumitas patria, cum dicit: 'Omnis curæ casusque levamen.' *Idem.*

712 *Nec vates Helenus*] Quia dixerat, 'Prohibent nam cætera Paræ Scire Helenum.' *Servius.*

Nec Helenus] Cum multa horrenda prædiceret: nec Celæno, cum multa optaret maledicta: ergo nec amicus prædixit, nec inimica. Tacuit autem de tempestate Siciliensi, ne bis repeteret, quod dictum fuerat ab Ilioneo. *Donatus.*

713 *Non dira Celæno*] Quæ vel irata debuit adversa nuntiare. Et bona pietate mortem patris graviolem dicit esse, quam famem. *Servius.*

714 *Hic labor extremus*] Aut apud Drepanum: aut *extremus*, sævissimus, quia statim tempestatem sacratam est. Et bene de ipsa tempestate tacuit, quia Ilioneus supra dixerat: 'Cum subito adsurgens fluctu nimbus Orion in vada cæca tulit.' *Idem.*

715 *Deus appulit oris*] Tulit voluntate sua; bene se commendat Didoni, dicens se ad eam deorum voluntate venisse. Sane non dixit *quis deus*: ut alibi, 'Dabit deus his quoque finem.' *Idem.*

Vestris Deus adpulit oris] Didonis animum confirmat, illiusque benevolentiam et gratiam sibi conciliat ex eventu rei, cum se ad eam deorum voluntate accessisse significat. Et addit uno versu quod jam copiose descripserat. Macrob. Saturn. v. 2. *Nascimb.*

Appulit] Proprie, teste Donato ad prol. A. *appellere* dicitur, cum ex pelago aut freto quis ad litus accesserit; et recte Deum auctorem dicit, eodem monente, E. iii. 2. 36. *Emm.*

716 *Intentis omnibus*] Adhuc intentis: ut ostenderet *Æneam* libenter auditum. Intenti fuerant, cum incœpit: intenti, cum finiret. *Donat.*

Unus] Non interpellante regina interrogationibus. *Servius.*

717 *Fata dicom*] Quæ dii hominibus tribuunt. *Idem*.

Renarrabat] Aut vacat *re*, ut, 'Conferri possit.' Aut apparet Æneam ante de suis casibus cum Didone confuse locutum, et ideo hic addidit *renarrabat*, quasi quæ dixerat antea, nunc ex ordine referebat; quod notat in primo: 'Immo age et a prima dic, hospes, origine nobis.' Sane in secundi principio duo sunt versus ex persona poëtæ, sicut hic tres, et similis est finis initio. *Idem*.

Fata renarrabat dicom] In antiquis aliquot codicibus legere est, *fataque narrabat dicom*. Sed enim quia bonam horum partem Didoni prius enarraverat, et in hac dictionis continuatione multa fuere repetita, longe magis placet *renarrabat*, ut in Mediceo, et vulgatis habetur exemplaribus. *Pierius*.

Fata renarrabat] Quid si contra Servium accipiamus plures factas de excidio Trojano narrationes ab Ænea interpellato ab amante Didone sæpius; sed magis concisas, et minus elaboratas hac, quæ hoc toto tertio lib. continetur, ut ex præcedentibus liquere videtur: 'Nec non et vario noctem sermone trahebat Infelix Didō, longumque bibebat amorem, Multa super Priamo rogitans, super Hec-

tore multa: Nunc quibus Auroræ venisset filius armis:' et ex sequentibus: 'Iliacosque iterum demens audire labores Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.' Servius tamen *renarrabat* pro simplici accipit. Videri tamen potest hic Maro imitatus Homerum, qui sub finem lib. Od. M. renarrantem Ulyssem indicit his versibus: *τί τοι τάδε μυθολογεῖς; ἦδη γὰρ τοι χεῖρες ἐμυθεύειν ἐν οἴκῳ Ἰολιῆ καὶ ἰσθμῷ Ἀλφειῶ ἔχθρον δέ μοι ἔστω, Ἀἴτις ἀρξέηλας εἰρημένα μυθολογεῖν. Germanus.*

718 *Conticuit tandem*] Ut, 'Conticuere omnes.' *Servius*.

Tandem] Diuturnitatem narrantis expressit. Notandum sane, quia controversiarum more epilogos dedit sex istis prioribus libris: quos et esse bioticos voluit. Nam singulis res singulas dedit: ut primo omina, secundo pathos, tertio errores, quarto ethos, quinto festivitatem, sexto scientiam. Epilogos autem sic variavit, ut in primo miseratio esset Didonis, in secundo mors Creusæ, in tertio Anchisæ, in quarto Didonis, in quinto Miseni, in sexto Marcelli citum deflet interitum. *Idem*.

Tandem] Ad ipsum pertinet, qui casus suos enarrabat invitus: nam auditores adhuc intenti erant. *Donat*.

